ΞΕΝΟΦΩΝΤΑ Κ. ΑΚΟΓΛΟΥ
(ΞΕΝΟΥ ΞΕΝΙΤΑ)

ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΟΤΥΩΡΩΝ

ΑΘΗΝΑ
Τυπογραφειο Γ. Π. ΞΕΝΟΥ
ΒΙΡΓ. ΜΠΕΝΑΚΗ 9
1939

SISMANOGLIO
MEGARO

ΞΕΝΟΦΩΝΤΑ Κ. ΑΚΟΓΛΟΥ
(ΞΕΝΟΥ ΞΕΝΙΤΑ)

ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΟΤΥΩΡΩΝ

ΑΘΗΝΑ
Τυπογραφείο Γ. Π. ΞΕΝΟΥ
ΒΙΡΓ. ΜΠΕΝΑΚΗ 9
1939

« . . . Μέ συγκινεῖ κάθε φορά, κάθε τί, ποὺ διαβάζω γιά τή μακρυνή μας πατρίδα, μάλιστα δταν εἶναι καλοστρωμένο. Κ' ἡ συγκίνησή μου πηγάζει ἀπὸ δυὸ στοχασμούς : Ἂν δὲν πρόκειται νὰ ἐποικίσουν ξανὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα οἱ ἐρχόμενες ποντιακὲς γενεές, βρίσκω τὸν ἑαυτό μου μπροστὰ σ' ἕνα εὐλαβικὸ «μιὰ γιὰ πάντα» μνημόσυνο μιᾶς ὁλάκερης ἱστορικῆς ζωῆς.—Ἂν ξαναστήσουν ἐκεῖ οἱ ἀπόγονοι τὴ ζωή τους — που τὸ πιστεύω ἀπόλυτα — τὰ νοσταλγικὰ αὐτὰ δημοσιεύματα θ' ἀποτελέσουν τὸν συνδετικὸ κρίκο τῆς νέας τους ζωῆς μὲ τοὺς παλαιοὺς θρύλους τῆς ἱστορικῆς σταδιοδρομίας τοῦ Ποντιακοῦ λαοῦ . . . ».

Ι.

(Ἀπόσπασμα ἀπὸ ἐπιστολὴ φίλου τῆς 19-3-38)

ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ

ΣΤΗΝ

ΑΓΕΡΑΣΤΗ ΜΝΗΜΗ

ΤΟΥ

ΚΩΣΤΑΚΗ Σ. ΨΩΜΙΑΔΗ

SISMANOGLIO MEGARO

SISMANOGLIO

ΤΥΠΟΓΡ. : Γ. Π. ΞΕΝΟΥ
ΒΙΡΓΙΝ. ΜΠΕΝΑΚΗ 9 - ΑΘΗΝΑΙ
ΤΗΛΕΦΩΝΟΝ : 54 - 676

ΚΩΣΤΑΚΗΣ Σ. ΨΩΜΙΑΔΗΣ
Μεγάλος Εὐεργέτης τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητας τῶν Κοτυώρων.

SISMANOGLIO
MEGARO

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

του ΙΩΑΚΕΙΜ Δ. ΣΑΛΤΣΗ

Μὲ τὸ ἔργο του «Ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Πόντου—Λαογραφικὰ Κοτυώρων» ὁ φίλος Ξένος Ξενίτας ἀναπληρώνει ἕνα κενό, κωδικοποιόντας τὴ ζωὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν Κοτυώρων Πόντου, ἀπὸ τὴ συγκρότησή του ἕως τὸ ὁριστικὸ ξερρίζωμα ἀπὸ τὸν γενέθλιο τόπο του.

Αἰσθανόμαστε τὲς δυσκολίες που παρουσιάζει, σήμερα, μιὰ τέτοια ἐργασία : Νὰ μαζέψεις πληροφορίες ἀπὸ τὰ κατάλληλα πρόσωπα καὶ φωτογραφίες ἀπαραίτητες, ἀνάμεσα ἀπὸ ἕνα λαό, που δὲν εὐτύχησε νὰ συγκεντρωθεῖ σ' ἕνα ἐνιαῖο Συνοικισμὸ ἀλλὰ ζεῖ διασκορπισμένος στὴ νέα του πατρίδα, εἶναι κάτι που ἀπαιτεῖ θυσίες πολλές, ποικίλες...

Κι' αὐτὸ ἴσα-ἴσα δίνει τὸ μέτρο τῆς ἀκούραστης κ' ἐπιμελημένης προσπάθειας που ἔγινε.

Ἂν ἕνα λαογραφικὸ ἔργο πρέπει νὰ δίνει πιστὴ εἰκόνα τῶν ἠθῶν, τῶν ἐθίμων, τῆς ἰδιαίτερης καὶ κοινωνικῆς—γενικὰ ζωῆς ἑνὸς λαοῦ, ἑνὸς τόπου, μποροῦμε ἀδίστακτα νὰ ποῦμε, ὅτι ὁ πρωτόβγαλτος συγγραφέας πέτυχε τὸ σκοπό του.

Ἡ ἀρχιτεκονικὴ τοῦ ὅλου ἔργου, ἡ κατάταξη τῶν μερῶν κ' ἡ διάρθρωση τῶν κεφαλαίων τους, καλοστοχασμένη.

Οἱ πληροφορίες που δίνει πάνω στὰ διάφορα μέρη τοῦ ἔργου, πληθωρικὲς ἴσως, κάνουν τὴ μελέτη τοῦ βιβλίου εὐκολονόητη καὶ εὐχάριστη.

Στὴν περιγραφὴ τῶν ἐθίμων ξαναπαριστάνει ὁλοζώντανα τὴν Κοτυωρίτικη ζωή, στὲς ἑρμηνεῖες τῶν παροιμιῶν δείκνει ὅλη τὴν εἰλικρίνεια που διακρίνει τὴν δουλειά του.

Στ' ἀνέκδοτα καὶ τὰ παραμύθια, σταχυολογημένα μ' εὐλαβικὴ προσοχή, ἀποτυπώνει μ' ἐπιτυχία ἀπόλυτη ὄχι μόνο τὴν ψυχολογία καὶ τὲς ἠθικὲς δοξασίες ἀλλὰ καὶ τὸ ποντιακὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τοῦ τόπου, τόσο τὸ κάπως ἀρχαιότερο, ὅσο κ' ἐκεῖνο που, ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὸ σχολειό, μὰ πάντα λαϊκό, ἐμφανίστηκε, μὲ λεπτὲς διαφορές, τὲς τρεῖς τελευταῖες δεκαετηρίδες.

Ἡ ἐπιμονή του νὰ ἐμφανίσει τὴν ἴδια λέξη μὲ τὰ διάφορα γραμματικὰ φαινόμενα καὶ τὲς παραλλαγές της καὶ τὴν ἴδια φράση μὲ τὲς ποικιλίες κ' ἐξελίξεις της, γλωσσολογικῶς ἀξιοσημείωτη.

Ἡ δημοτικὴ γλῶσσα, ποὺ χρησιμοποιεῖ στὸ εἰσαγωγικὸ καὶ τὰ περιγραφικὰ μέρη τοῦ ἔργου καὶ ἄλλοῦ, στρωτή, ἀβίαστη καὶ ἀξιοζήλευτα ὁμοιόμορφη, σὲ μιὰ ἐποχή, μάλιστα, που μέσα στὰ ἔργα καὶ τὲς μελέτες τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων τοῦ τόπου μας, που γράφουν τὴ δημοτική, κυριαρχεῖ ἡ γλωσσικὴ ἀναρχία, ἡ τόσο βλαπτική.

Προσθέτοντας, τέλος, τὸν σχετικὸ τοπογραφικὸ χάρτη, κάνει κάτι τὸ ὄχι τόσο συνηθισμένο σὲ τέτοια ἔργα καὶ ὅμως τόσο ἀπαραίτητο.

Ἔχει, ἐπιστημονικῶς, τίποτε τὸ ἀξιοσημείωτο ἡ ὅλη ζωή, που ἀπεικονίζεται στὸν τόμο αὐτόν; Ἡ διαπίστωση ἀνήκει στοὺς ἁρμοδίους.

Κυλοῦν τὰ χρόνια... Σὲ δυὸ-τρεῖς δεκαετίες τόσες παραδόσεις, τόσες πτυχὲς ἑνὸς εἰρηνικοῦ, κάπως ἰδιόρρυθμου, ἀξιομνημόνευτου πολιτισμοῦ, τοῦ Ποντιακοῦ, δίπλα σὲ ἄλλους ἑλληνικοὺς τέτοιους, θὰ καταποντιστοῦνε μέσα στὸ γοργὸ ρυθμὸ που παρουσιάζει ἡ ἐξέλιξη τῆς νέας μας ζωῆς.

Ἡ σύνδεση τῆς ψυχικῆς μας τορινῆς ζωῆς μ' αὐτὴν που ἔκλεισε λίγα χρόνια πρὶν ἔχει νὰ πεῖ ἀρκετά.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὲς ἐπιστημονικὲς ἀναγκαιότητες ,που θεραπεύουν τέτοια ἔργα, ἡ μελέτη μιᾶς ὁλάκερης ζωῆς που πέρασε, ἀπὸ τὴν ἐρχόμενη—τὲς ἐρχόμενες γενεές μας, θὰ εἶνε μιὰ ἀπὸ τὲς εὐγενικότερες περιέργειές τους καὶ μιὰ ἀνάγκη πνευματικῶν ἀπαιτήσεων—συγκινήσεων.

Μὲ τὴ σκέψη αὐτὴ κάνομε σὲ κάθε συμπατριώτη τὴ σύσταση νὰ προσέξει, ν' ἀγαπήσει τὸ νέο αὐτὸ ἔργο καὶ νὰ τοῦ δόσει τὴν ἀνάλογη θέση στὴν βιβλιοθήκη του.

Θεσσαλονίκη 30 / 11 / 1938

ΙΩΑΚΕΙΜ Δ. ΣΑΛΤΣΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Γιὰ τὴν καλύτερη κατανόηση τῶν ὅσα περιλαβαίνονται σὲ τοῦτο τὸ βιβλίο, καὶ γιὰ νὰ προληφθοῦν ἐνδεχόμενες παρεξηγήσεις ἀπάνω σὲ ὡρισμένα σημεῖα καὶ ἀντικείμενα, δὲν κρίνω ἄσκοπο νὰ δώσω ἀπὸ τὰ πρὶν μερικὲς ἐξηγήσεις:

ΠΩΣ ΑΠΟΦΑΣΙΣΑ ΝΑ ΓΡΑΨΩ

Ὁ ἀναγνώστης δὲ θὰ πρέπει νἄχει μεγάλες—μὰ οὔτε καὶ μικρὲς—ἀξιώσεις ἀπὸ τὸ βιβλίο αὐτό. Ἡ συγγραφὴ κ' ἡ ἔκδοσή του, μπορεῖ νὰ λεχτεῖ ἄφοβα, πὼς ἦτανε καὶ συμπτωματικὴ καὶ τυχαία.

Στρατιωτικὸς εἴκοσι χρόνια, κ' ἐρασιτέχνης στὴν παρακολούθηση καὶ τὴ μελέτη τῆς πνευματικῆς κίνησης τοῦ τόπου καὶ τῶν ἐκδηλώσεων τῆς ζωῆς, μοιραῖα βρέθηκα ν' ἀσχοληθῶ μὲ τὴ λαογραφία τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας μας.

Καλὴ θέληση γιὰ ὠφέλιμη χρησιμοποίηση τοῦ διαθέσιμου χρόνου—σὰν ἀπόστρατος ποὺ εἶμαι—ὑπῆρχε καὶ ὑπάρχει πάντα. Κάποιος εὐσεβὴς (;) πόθος καὶ μερικὲς ἀπόπειρες γιὰ γράψιμο ἔλεγαν νὰ μὲ παρασύρουνε στὸν κατήφορο. Ἄρχισα μὲ ἀνέκδοτα καὶ παροιμίες στὰ «Ποντιακὰ Φύλλα». Ὑποδείξεις ἔπειτα, συστάσεις καὶ πιέσεις θείων σεβαστοῦ καὶ φίλου ἀδερφικοῦ —δασκάλων μου—, καὶ προτροπὲς τοῦ Διευθυντῆ τοῦ περιοδικοῦ γιὰ σοβαρότερες λαογραφικὲς μελέτες. Ἠθικὴ ἐνίσχυση τῶν ἀναγνωστῶν τῶν «Π.Φ.».

Καὶ κοντὰ σ' αὐτὰ μερικὲς τιμητικὲς διακρίσεις καὶ παρορμήσεις τοῦ Διευθυντῆ τῶν «Νεοελληνικῶν Γραμμάτων», ἀπὸ συμπτωματικὴ ἄλλη σχετικὴ ἀφορμή. Τὸ κακὸ γέννηκε κιόλας. Ξεκίνησα!...

Προχωρόντας, φάνηκε στὰ μάτια τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ ὁλοκληρωμένη μιὰ ζωὴ νοσταλγημένη, ποὺ μαζί μας θὰ ἐκλείψει: ***Ἡ ζωὴ στὰ Κοτύωρα σ' ὅλες της τὶς ἐκδηλώσεις.*** Κ' εἶπα, πὼς πραγματικὰ εἶναι πολὺ λυπηρὸ καὶ κρῖμα μεγάλο, νὰ χαθοῦν τόσοι λαογραφικοὶ θησαυροί...

Ὁ σκοπός μου, μ' αὐτὰ ποὺ εἶπα παραπάνω, δὲν εἶναι νὰ μετατοπίσω τὶς εὐθύνες, ἢ καὶ νὰ ἐπικαλεστῶ ἐλαφρυντικά, παρουσιάζοντας καὶ ἠθικοὺς αὐτουργοὺς γιὰ τὶς ἐλλείψεις, ποὺ ἀσφαλῶς θὰ βρεῖ κανεὶς ἄφθονες καὶ σὲ τοῦτο τὸ ἀνθρώπινο ἔργο. Ὅσο γι' αὐτές, τὶς ἀναλαβαίνω ἀπόλυτα, μιὰ ποὺ ὁπωσδήποτε προσπάθησα καὶ βρῆκα μιὰν εὔσχημη δικαιολογία γιὰ νὰ φιλοδοξήσω νὰ γίνω συγγραφέας. Καὶ νομίζω πὼς εἶναι σωστὸ νὰ μὴ φοβᾶται κανεὶς τὶς εὐθύνες, ὅταν καταπιάνεται κάτι τί, ποὺ πιστεύει πὼς εἶν' ἀλη-

θινὸ καὶ πρεπούμενο καὶ πὼς ἐξυπηρετεῖ ἕνα σκοπὸ καλὸ καὶ ὠφέλιμο γιὰ τὴν ὁλότητα.

Μά, μπορεῖ σ' ὅλες αὐτὲς τὶς σελίδες νὰ βρεθοῦν καὶ μερικὲς ἀράδες μὲ κάποιαν ἀξία. Ἔ, λοιπόν: Τὴν τιμὴ γι' αὐτὲς—ἂν ὑπάρχουν—δὲ θὰ ἐπιθυμοῦσα μὲ κανένα τρόπο νὰ τὴν οἰκειοποιηθῶ. Ἀνήκει ἀκέρια στοὺς «ἠθικοὺς αὐτουργούς».

ΑΝΑΛΥΣΗ

Στὶς σημειώσεις αὐτὲς τὶς εἰσαγωγικές, ὅπως τὶς ὀνομάσαμε, δὲν πρόκειται νὰ κάνομε ἀνάλυση τοῦ ἔργου. Θὰ πήγαινε πολὺ καὶ θἄταν ἄσκοπο. Θὰ κούραζε ἄδικα τὸν ἀναγνώστη. Προβλέφτηκε μόνο, τὸ κάθε κεφάλαιο σχεδόν, νἄχει μιὰ μικρὴ εἰσαγωγὴ καὶ δυὸ λόγια γιὰ συμπέρασμα. Ἔτσι παρουσιάζει καὶ τὸ καθένα τὴν αὐτοτέλειά του.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ὅσο μοῦ ἐπιτρέψανε τὰ μέσα, προσπάθησα νὰ συμβουλευτῶ τὰ σχετικὰ συγγράμματα, ποὺ θὰ μὲ βοηθούσανε στὸ ἔργο μου. Μὰ ἡ κύρια πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία προμηθεύτηκα καὶ μάζεψα τὰ στοιχεῖα καὶ ὅλο σχεδὸν τὸ ὑλικὸ ποὺ περιλαβαίνεται στὶς παρακάτω σελίδες, εἶναι ἡ ζωντανὴ ἱστορία: Οἱ προφορικὲς πληροφορίες τῶν Κοτυωριτῶν Ἀθηνῶν—Πειραιῶς καὶ Περιχώρων, καθὼς καὶ ἀρκετῶν τῆς Θεσσαλονίκης, Κατερίνης καὶ περιοχῆς Κιλκίς. Ἀπὸ καθῆκον, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν τάξη καὶ γιὰ τὸ κῦρος τῆς λαογραφικῆς αὐτῆς ἐργασίας, σημειώνω τὰ ὀνόματά τους, ἐκφράζοντας μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ σ' ὅλους τὴν βαθύτατη εὐγνωμοσύνη καὶ τὶς θερμότατες εὐχαριστίες μου:

1) Πολύκαρπος Ψωμιάδης, τέως Μητροπολίτης Νεοκαισαρείας, καὶ τέως Ξάνθης, ἐτῶν 74, κάτοικος Ν. Σμύρνης, 2) Παπᾶ Εὐστάθιος Ἀβραμίδης, ἐτῶν 58, κάτοικος Θεσσαλονίκης, 3) Θεμιστοκλῆς Ν. Παστιάδης, ἐτῶν 72, ἀπόφοιτος Ἱερατικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, κάτοικος Συνοικισμοῦ Ὑμηττοῦ, 4) Χαράλαμπος Σιδηρόπουλος, γιατρός, κάτοικος Κατερίνης, 5) Ἀφροδίτη Κ. Ἄκογλου, τὸ γένος Γρηγοριάδη, ἐτῶν 67, Συνοικισμὸς Κυψέλης, 6) Ροδιὰ Χ. Τοκατλίδη, τὸ γένος Γρηγοριάδη, ἐτῶν 54, Συνοικισμὸς Βύρωνος, 7) Πλάτων Ν. Γρηγοριάδης, ἐτῶν 64, ἀπόφοιτος Σχολαρχείου, Συνοικισμὸς Ἀναστάσεως, 8) Περιστέρα Τερζάνη, τὸ γένος Τσίπ, ἐτῶν 45, Κρεμμυδαροῦ—Πειραιᾶς, 9) Χ" Νικόλας Μοσκώφ, Θεσσαλονίκη, 10) Θρασύβουλος Ζαζόπουλος, ἐτῶν 65, Ἀθήνα, 11) Κυριάκος Εὐθυμιάδης, ἐτῶν 70, Κατερίνη, 12) Μανόλης Παπαβραμίδης, ἐτῶν 60, Μουριές, 13) Εὐρώπη Ἀργυροπούλου, τὸ γένος Ἰωακειμίδη, ἐτῶν 63, Νέα Ἰωνία, 14) Περιστέρα Κ. Σιλβέστρου, τὸ γένος Σκεντερίδη, ἐτῶν 70, Δραπετσῶνα, 15) Χ" Γιάννης Λ. Μανουσαρίδης, ἐτῶν 42, Λιπάσματα, 16) Μελανία Γ. Κοσμίδη, ἐτῶν 71, Συνοικισμὸς Τούμπας, Θεσσαλονίκη, 17) Μιχαὴλ Σ. Μιχαηλίδης, Κατερίνη, 18) Εὐθαλία Σ. Εὐθυμιάδη, τὸ γένος Παπαβραμίδη, ἐτῶν 57, Κατερίνη,

19) Ἐρασμία Στ. Παπαδοπούλου, τὸ γένος Σεμερτζίδη, 20) Γιάννης Σ. Βαμβακίδης, 21) Γιῶργος Π. Ἀργυρόπουλος, 22) Σωτηρία Ι. Σπυράντη, τὸ γένος Θρουμμουλοπούλου, 23) Ἐλπίδα Σπυράντη, τὸ γένος Ἰωακειμίδη, 24) Κυριάκος Δ. Καρνεμίδης, 25) Δημ. Κ. Ἀσκητᾶς—καὶ οἱ ἑπτὰ παραπάνω ἀπὸ τὴν Κρεμμυδαροῦ καὶ τὴ Δραπετσῶνα, 26) Γρηγ. Ἐπ. Γρηγοριάδης, 27) Μίμης Χ. Τζανίδης, κάτοικοι Πειραιᾶ, 28) Ναζλοῦ Γ. Ζαζοπούλου, Ἑπταπύργιο, Θεσσαλονίκης, 29) Θεοχάρης Π. Σίλβεστρος, Ἅγ. Διονύσιος, Πειραιᾶς, 30) Κλήμης Σ. Εὐθυμιάδης, Θεσσαλονίκη, καὶ ἄλλοι.

Ἐπίσης ἔλαβα ὑπόψη μου σχετικὲς μελέτες, δημοσιευμένες στὰ παρακάτω ἔργα: 1) Περικλῆ Τριανταφυλλίδη, «τὰ Ποντικά»—Ἀθῆναι 1866 καὶ «οἱ Φυγάδες»—Ἀθῆναι 1870. 2) Σάββα Ἰωαννίδη, «Ἱστορία καὶ Στατιστικὴ Τραπεζοῦντος καὶ τῆς περὶ ταύτην χώρας» — Κωνσταντινούπολις 1870. 3) Θεοδοσ. Β. Βενιζέλου, «Περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων»—Ἀθῆναι 1873. 4) «Ἀνατολικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ 1896», ὅπου μελέτη «τὰ ἤθιμα τοῦ γάμου παρὰ τοῖς Κοτυωρεῦσι» τοῦ τότε πρωτοσυγγέλου τοῦ Ἁγίου Ἡρακλείας καὶ ἤδη τέως Μητροπολίτη Ξάνθης Πολυκ. Ψωμιάδη. 5) Γ. Δομνηνοῦ, «Γεωγραφία τοῦ Πόντου» — Τραπεζοῦς 1896. 6) Κ. Ν. Παπαμιχαλοπούλου, «Περιήγησις εἰς τὸν Πόντον»—Ἀθῆναι 1903. 7) Κανονισμὸς τῶν Ἑλληνικῶν Ὀρθοδόξων Κοινοτήτων Ἐπαρχίας Νεοκαισαρείας—Κωνσταντινούπολις 1907. 8) Α' Τόμος τοῦ Δελτίου τῆς Λαογροφικῆς Ἑταιρείας—Ἀθῆναι 1909. 9) Η. Μελανοφρύδη, «Ἡ ἐν Πόντῳ Ἑλληνικὴ γλῶσσα—Βατοὺμ 1910. 10) Κανονισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Κοινότητος Κοτυώρων (Ὀρδοῦ)—ἐν Τραπεζοῦντι 1912. 11) Δ. Η. Οἰκονομίδη, «Ὁ Πόντος καὶ τὰ δίκαια τοῦ ἐν αὐτῷ Ἑλληνισμοῦ»—Ἀθῆναι 1920. 12) Δημ. Ἀποστολίδη, «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ Πόντου»—Θεσσαλονίκη 1935. 13) Ὀκτὼ τόμοι τοῦ «Ἀρχείου τοῦ Πόντου»—Ἀθῆναι 1928—1938. 14) Εἴκοσι ὀκτὼ τεύχη τοῦ περιοδικοῦ «Ποντιακὰ Φύλλα»—Ἀθῆναι 1936—1938. 15) «Μικρασιατικὰ Χρονικὰ» Τόμος Α'—Ἀθῆναι 1938. 16) Σχετικὰ ἐρωτηματολόγια τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. 17) Γ. Α. Μέγα, «Ἡ Κρητικὴ Λαογραφία καὶ ἡ συμβολὴ τῶν διδασκάλων εἰς αὐτήν». [Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Α' Τόμου τῆς Ἐπετηρίδος Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν]—Ἀθῆναι 1938. 18) «Κανονισμὸς τῆς ἐν Κοτυώροις (Ὀρδοῦ) Ψωμιαδείου Σχολῆς»—Κωνσταντινούπολις 1878.

Ἐξαιρετικὰ μ' ἐβοήθησε ἡ συγκέντρωση—κωδικοποίηση—στὸν Δεύτερο καὶ Τρίτο Τόμο τοῦ «Ἀρχείου τοῦ Πόντου» τῶν παροιμιῶν καὶ γνωμικῶν τοῦ Πόντου ἀπὸ τὸν Α. Α. Παπαδόπουλο. Μὲ μιὰ λεπτομερῆ μελέτη, ἀναγνώριση καὶ ἀνάλυση ποὺ ἐνεργήθηκε μὲ συνεργασία καὶ ἄλλων Κοτυωριτῶν καὶ μὲ παραβολὴ πρὸς δική μου συλλογή, συμπληρώθηκαν περισσόρο—ἂς ποῦμε—οἱ παροιμίες, τὰ γνωμικὰ καὶ οἱ διάφορες ἐκφράσεις, ὅπως χρησιμοποιόντανε στὰ Κοτύωρα.

Τὸ ἴδιο κι' ἀπαράλλαχτο γένηκε καὶ μὲ τὰ δίστιχα. Σχετικὰ μ' αὐτά,

πρέπει νὰ τονιστεῖ τὸ ἑξῆς: Ὅπως ἀναγράφεται στὸ σχετικὸ ἱστορικὸ κεφάλαιο, οἱ Κοτυωρίτες προῆλθαν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Ἀργυρόπολης καὶ τῆς Τραπεζούντας γενικά, πρὶν ἀπὸ 200 περίπου χρόνια. Μαζὶ μὲ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, ἔφεραν καὶ τὰ δίστιχα. Ἄλλα τὰ διατήρησαν κι' ἄλλα τὰ ξέχασαν.

Στὰ Κοτύωρα ἐξάλλου ἡ λαϊκὴ μοῦσα δὲν πρόσφερε σπουδαῖα πράματα, γιατὶ περιοριζότανε μέσα σ' ἕνα πλαίσιο μικροαστικό. Κι' ὅταν ἤθελαν νὰ τραγουδήσουν δίστιχα λέγαν: ***Ἂρ' ἂς σκαλώνομε καὶ τὰ Κρωμέτκα τὰ τραγωδίας.*** Στὰ τελευταῖα χρόνια κυκλοφοροῦσε βιβλιαράκι ἔντυπο μὲ τέτοια δίστιχα, κι' ἀπ' αὐτὸ ἀποστήθιζαν οἱ νέοι κ' οἱ νέες, γιὰ νὰ τραγουδοῦν σὲ κάθε περίσταση. Κ' ἔπειτα οἱ Κοτυωρίτες ποὺ ξενιτευόνταν στὴ Ρουσσία, ἢ πήγαιναν γιὰ δουλειές τους σ' ἄλλες πόλεις τοῦ Πόντου—Τραπεζοῦντα καὶ Κερασοῦντα κυρίως—, μάθαιναν ἐκεῖ ἄλλα δίστιχα καὶ τὰ φέρνανε καὶ τὰ πολιτογραφούσανε στὸ σχετικὰ φτωχὸ Κοτυωρίτικο ἀσματολόγιο. Θέλω νὰ πῶ μ' αὐτὰ ὅτι ὅποιο δίστιχο ποντιακὸ προσαρμοζότανε στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Κοτυώρων, ἀφομοιωνόταν ἀμέσως. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν πρέπει νὰ παραξενευτεῖ κανείς, πῶς δίστιχα τῆς Σάντας, τῆς Ἴμερας, τῆς Κρώμνης καὶ τοῦ Σταυρί, καταχωρημένα στὸν Πρῶτο, Ἕβδομο καὶ Ὄγδοο Τόμο τοῦ «Ἀρχείου τοῦ Πόντου» ἀπ' τούς: Εὐστ. Ἀθανασιάδη, Γ. Κανδηλάπτη, Δέσποινα Φωστηροπούλου καὶ Δ. Κ. Παπαδόπουλο, μπόρεσε ν' ἀποτελέσουν καὶ δίστιχα τῶν Κοτυώρων. Εἶν' ἀλήθεια ὅτι δίστασα στὴν ἀρχὴ νὰ τὰ καταχωρήσω, καθὼς καὶ τὶς παροιμίες, μήπως στὸ κάτω-κάτω μοῦ προκύψουν κ' εὐθύνες γιὰ κλοπὴ ξένης πνευματικῆς ἰδιοκτησίας. Μὰ οἱ ἐπιφυλάξεις μου παραμέρισαν ὅταν διάβασα σὲ μελέτη τοῦ Ν. Γ. Πολίτη δημοσιευμένη στὸ δελτίο τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας, Τόμος Α' σελ. 13, μέση τοῦ στίχου 18, τὶς παρακάτω γνῶμες του: «... ὁ ὁ ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ καταγράψας μνημεῖον τι λόγου, ἢ ἐξ ἀμέσου παρατηρήσεως ἀντιληφθεὶς καὶ σημειώσας φαινόμενόν τι τοῦ βίου τοῦ λαοῦ, ἀδυνατῶν δ' ἕνεκα ἐλλείψεως βοηθημάτων, ἢ μὴ εὐκαιρῶν νὰ ἐξετάσῃ τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὰ ἐγνωσμένα, δὲν πρέπει νὰ ἐνδοιάζῃ περὶ τῆς δημοσιεύσεως αὐτῶν. Πάντως ἡ ἐκ τῆς δημοσιεύσεως ἐπιστημονικὴ ὠφέλεια εἶναι μεγάλη, διότι διὰ τῆς συναγωγῆς ὅσον ἔνεστι ἀφθονωτάτου λαογραφικοῦ ὑλικοῦ ἀκριβέστερον γνωρίζεται ὁ βίος τοῦ λαοῦ, διαφωτίζονται πολλὰ ζητήματα καὶ ἐπιλύονται ἀπορήματα καὶ ἀμφιβολίαι. Οὐδ' ὁ φόβος ἐπαναλήψεως γνωστῶν ἢ προεκδεδομένων ἐμποδίζει τὴν δημοσίευσιν. Ὁ εὐσυνειδήτως ἐργασθεὶς καὶ ἀμέσως παρὰ τοῦ λαοῦ παραλαβὼν τὴν ὕλην ἂς εἶναι βέβαιος ὅτι ὁπωσδήποτε νέον τι καὶ ἄξιον λόγου θὰ συνεισφέρῃ...».

Πάντως ἀργὰ πολὺ κατάλαβα ἕνα σοβαρὸ λάθος μου: Πῶς ἔπρεπε νὰ κάνω παραπομπὴ σ' ὅλες τὶς παροιμίες καὶ τὰ δίστιχα καθὼς καὶ τ' ἄλλα στοιχεῖα ποὺ παρουσιάζουν παραλλαγὲς μ' ἄλλα, δημοσιευμένα ὡς τώρα.

Κι' ἀκόμα, θἄπρεπε, σύμφωνα καὶ μὲ τὴν τάξη καὶ μὲ τοὺς κανονισμοὺς τῆς ἐπιστημονικῆς λαογραφίας ν' ἀναφέρω μὲ παραπομπὲς καὶ χωριστά, κάθε

πηγὴ ποὺ χρησιμοποίησα γιὰ κάθε πληροφορία, ἐκτὸς τὴ γενικὴ αὐτὴ ἔνδειξη τῶν προσώπων καὶ τῆς βιβλιογραφίας. Οἱ μεγάλες αὐτὲς παραλείψεις μετριάζονται ἴσως λιγάκι μὲ τὴ σκέψη ὅτι ἔτσι γίνεται πιὸ εὐκολοδιάβαστο τὸ βιβλίο ἀπὸ τὸ κοινό, γιὰ τὸ ὁποῖο καὶ κυρίως προορίζεται, ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὴ σωρεία τῶν παραπομπῶν ποὺ ὑποχρεωτικὰ θὰ εἶχε καὶ θὰ ζάλιζε τὸν ἀναγνώστη. Ἔτσι, μὲ τὴ δική μου ὁμολογία, προλαβαίνω καὶ τοὺς τυχὸν ἕτοιμους ν' ἀποφανθοῦν ὅτι δὲν ἔχει τὸ βιβλίο ἐπιστημονικὴ ἀξία.

ΔΙΑΦΟΡΕΣ

Σοβαρὴ εἶναι ἡ διαφορὰ ποὺ παρουσιάζεται στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Κοτυώρων ποὺ χρησιμοποιῶ, μ' ἐκεῖνο ποὺ χρησιμοποίησε ἡ Εὐφροσύνη Σιδηροπούλου καὶ στὶς παροιμίες [1]) καὶ στὰ δίστιχα [2]) καὶ στὸ γλωσσάριό της [3]). Εἶν' ἀλήθεια ὅτι τὸ ἰδίωμα αὐτὸ τὸ χρησιμοποιούσανε σὲ μέρος τῆς συνοικίας Ἁγ. Νικολάου καὶ Ἁγ. Γεωργίου λιγότερο, ἀλλὰ μόνο οἱ καινούργιοι κάτοικοι τῶν Κοτυώρων, ποὺ προῆλθαν κυρίως τὰ τελευταῖα χρόνια ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ χωριὰ τῆς περιοχῆς τοῦ Τσάμπασῆ: Σεμέν, Ματέν, Ἀχουρλῆ κ.λ. Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ ἀποδειχτεῖ αὐτὸ καὶ γιὰ κείνους ποὺ θέλουν νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν περιέργειά τους: Ὁ Σάββας Ἰωαννίδης στὸ σύγγραμμά του «Ἱστορία καὶ Στατιστικὴ Τραπεζοῦντος καὶ τῆς περὶ ταύτην χώρας»—Κων/πολις 1870, σελ. 208, στίχ. 11 ἀπὸ κάτω, γράφει: «Καὶ ἡ σημερινὴ Ἑλληνικὴ συνοικία τῆς Ὀρτοῦς οὖσα σχεδὸν παρὰ τὰ ἀρχαῖα Κοτύωρα ἔχει ὀπωσοῦν κλῖμα ὑγιεινόν, ἐνῶ αἱ πρὸς Ἀνατολὰς Ὀθωμανικαὶ καὶ ἡ ἀγορὰ οὖσα ἐν κοιλάδι ἐχούσῃ τέλματα καὶ ὀρυζῶνας εἰσὶ λίαν νοσηραὶ καὶ ἐπικίνδυνοι κατὰ τὸ θέρος ἕνεκα τῶν συνήθων κακοηθῶν πυρετῶν...»

Καὶ στὴ σελίδα 209, στίχος 7 ἀπὸ κάτω: «Ἡ ἐνταῦθα Ἑλληνικὴ Κοινότης [4]) σύγκειται ὑπὸ δύο ἐνοριῶν, ἡ μὲν πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος περὶ οὗ εἴπομεν καὶ σύγκειται ἀπὸ παλαιῶν κατοίκων, ἡ δὲ νεωστὶ ἐκ τῶν πέριξ τῆς Χαλυβίας συνοικισθεῖσα πρὸς Ἀνατολὰς καὶ ὄχι τόσον ὑγιεινὴν θέσιν ὀνομαζομένη Τσαϊρλῆ [5]), ἀλλ' ὑποδεεστέρα καθ' ὅλα τῆς πρώτης, καὶ ὅσημέραι ἡ πόλις αὕτη αὐξάνει τὸν Ἑλληνισμὸν διὰ τὴν ἐμπορικήν της θέσιν κ.τ.λ.».

Μ' ἄλλα λόγια: α) Στὰ 1870 συνοικία Ἁγίου Νικολάου δὲν ὑπῆρχε στὰ Κοτύωρα. β) Μόλις εἶχε ἀρχίσει νὰ συγκροτεῖται ἡ συνοικία τοῦ Ἁγ. Γεωργίου καὶ γ) Οἱ παλιοὶ Ἕλληνες κάτοικοι, οἱ καὶ περισσότεροι, ἀποτελοῦσαν

---

1) Ὁ Α. Α. Παπαδόπουλος ἀπὸ δική του συλλογὴ καταχώρησε τὶς παροιμίες τῶν Κοτυώρων στὸν Δεύτερο καὶ Τρίτο Τόμο τοῦ «Ἀρχείου τοῦ Πόντου». — Βλέπε «Ἀρχεῖον τοῦ Πόντου» Τόμος Δεύτερος, σελ. 50, στίχ. 30.

2) Βλέπε «Ἀρχεῖον τοῦ Πόντου» Τόμος Ἕβδομος, σελ. 184—191.

3) Βλέπε «Ἀρχεῖον τοῦ Πόντου» Τόμ. Δεύτερος, Τρίτος, Ἕκτος, Ἕβδομος καὶ Ὄγδοος.

4) Τῶν Κοτυώρων δηλαδή.

5) Κυρίως ὀνομαζόταν: *Τ' Ἁ·Γιωργί'* ἢ *τῆ Τσαϊρί'* ἡ *μαχαλά*.

τὴ συνοικία τῆς Ὑπαπαντῆς καὶ μὲ μέρος τῆς συνοικίας Ἁγ. Γεωργίου καὶ μὲ μερικοὺς τοῦ Ἁγ. Νικολάου μιλοῦσαν καὶ μιλοῦν ἀκόμα οἱ ἀπόγονοί τους ποὺ βρίσκονται σκόρπιοι τώρα παντοῦ, στὴν Ἑλλάδα, στὴ Ρουσσία καὶ στὴν Ἀμερική, τὸ ἰδίωμα ποὺ θὰ ἰδεῖ ὁ ἀναγνώστης σὲ τοῦτο τὸ βιβλίο.

Ἐκτὸς τὴ διαφορὰ αὐτή, καὶ σὲ μερικὲς ἑρμηνεῖες παροιμιῶν παρουσιάζονται ἐπίσης μερικὲς διαφορές. Μὰ ἡ ἐπίμονη κ' ἐξονυχιστικὴ ἐξέταση τῶν προσώπων ποὺ χρησιμοποιήθηκαν γιὰ νὰ δώσουν τὶς σχετικὲς πληροφορίες, καθὼς κ' ἡ εὐλογόφανη προσαρμογὴ τῆς κάθε παροιμίας μὲ περιστατικὰ κ' ἐκδοχὲς ποὺ ἀνάφερναν, μ' ἀναγκάζουν νὰ λυπηθῶ διότι δὲ μπόρεσα νὰ πεισθῶ ὅτι βρίσκονται σὲ πλάνη τὰ πρόσωπα αὐτά.

Τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ λεχτεῖ καὶ γιὰ τὶς διαφορές ποὺ παρουσιάζονται σὲ μερικὰ σημεῖα μὲ τὴν τελετὴ καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ γάμου στὰ Κοτύωρα, τῆς σχετικῆς μελέτης τοῦ Δ. Η. Οἰκονομίδη, δημοσιευμένης στὸν Πρῶτο Τόμο τοῦ «Ἀρχείου τοῦ Πόντου». Πάντως ὀφείλω στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ τονίσω ὅτι τὶς διαφορὲς αὐτὲς τὶς μνημονεύω τελείως χρονογραφικὰ ἀπὸ ὑποχρέωση καὶ γιὰ νὰ δείξω ὅτι τὶς πρόσεξα κιλά, χωρὶς καμμιὰν ἀπολύτως ἐριστικὴ διάθεση καὶ κανένα ἄλλο σκοπό.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥΣ

Ὅλες οἱ μελέτες ἐπιδιώχτηκε νὰ γίνουν ὅσο μπορεῖ πλέριες. Θὰ μποροῦσε ἴσως—ἀσφαλῶς—νὰ παρουσιάσουν πιὸ μεστωμένη πληρότητα, ἂν ἐκτὸς τὶς ἀτέλειες καὶ τὶς ἐλλείψεις τῆς μετριότητάς μου, ἦταν δυνατὸν νὰ γνωρίζουν ὅλοι τὴν ἀξία τῆς λαογραφίας καὶ νὰ προθυμοποιηθοῦν νὰ βοηθήσουν μιὰ παρόμοια προσπάθεια.

Κ' ἔπειτα, μερικοὶ ποὺ ἔχουν τὴν προθυμία, δὲ μπορεῖ νὰ ξέρουν, οὔτε καὶ ὑποπτεύονται συνήθως τοὺς θησαυροὺς ποὺ ἔχουν κρυμμένους, γιὰ νὰ τοὺς παρουσιάσουν. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐπεμβαίνει, βέβαια, τὸ σύστημα κ' ἡ μέθοδο, ποὺ θὰ χρησιμοποιηθεῖ, γιὰ νὰ ἐκμαιευθεῖ ἡ πληροφορία. Μὰ χρειάζεται κ' ἐπιμονὴ κ' ὑπομονὴ μεγάλη, ποὺ ἂν τύχει νὰ τὴν ἔχει ὁ λαογράφος, μπορεῖ ὅμως νὰ τὴ στερεῖται κάποτε ὁ ἀγγαρευόμενος, κι' ἂν δὲν τὴ στερεῖται, δὲν ἀργεῖ συνήθως νὰ τοῦ ἐξαντληθεῖ, καὶ πολὺ δικαιολογημένα.

Ἀλησμόνητα θὰ μοῦ μείνουν τὰ κυνηγητὰ ποὺ ἔκανα τῆς μάννας μου μὲ τὸ μολύβι στὸ χέρι ἀπὸ δωμάτιο σὲ δωμάτιο τοῦ σπιτιοῦ, γιὰ νὰ συνεχίσω τήν... ἀνάκριση, ποὺ βαρυότανε κάθε τόσο κ' ἤθελε ν' ἀποφύγει. Καὶ μὲ μακροθυμία θὰ θυμᾶμαι τὶς εἰρωνεῖες εὐάριθμων συμπατριωτῶν, ποὺ ὅταν μὲ βλέπανε νὰ κατεβαίνω στοὺς συνοικισμοὺς τοῦ Πειραιᾶ, οὔτε λίγο οὔτε πολὺ μὲ λυπόντανε γιὰ τή... ματαιοπονία μου καὶ μὲ εἴχανε χαρακτηρίσει καὶ γιὰ σχολαστικὸ καὶ γιὰ **τεκελτέαν**, κι' ἀκόμα, κόβαν... ρόδα μυρωμένα γιὰ νὰ μὴ μπλέξουν μαζί μου καὶ πλήξουν μὲ τὶς ἐρωτήσεις καὶ τὶς ἔρευνές μου. Δὲν τὰ λέγω γιὰ παράπονο, οὔτε καὶ γιὰ νὰ θίξω κανένα, οὔτε καὶ γιὰ νὰ κατεβάσω χαμηλὰ τὸ ἐπίπεδο τῆς σοβαρότη-

τας τῶν σημειώσεών μου αὐτῶν. Εἶμαι ἄλλωστε βέβαιος ὅτι καὶ αὐτή μου ἡ σημείωση θὰ τοὺς διασκεδάσει, ὅπως κ' ἐμέ. Καὶ δὲν τὰ γράφω μόνο γι' αὐτό, ἀλλὰ κυρίως σὰν ἕνα ἱστορικὸ γεγονός, ποὺ δὲν εἶναι ἴσως ἄσκοπο ἀλλὰ μᾶλλον σκόπιμο γενικότερα νὰ σημειωθεῖ καὶ νὰ τονιστεῖ μάλιστα.

Κοντὰ σ' αὐτὰ πρέπει κανεὶς νὰ λογαριάσει καὶ τὰ μέσα ποὺ χρειάζονται γιὰ μιὰ τέτοια δουλειὰ καὶ τὶς ἀποστάσεις καὶ τὴ δυσκολία νὰ βρεῖ ἐκεῖνον ποὺ θέλει καὶ νὰ τὸν ἀγγαρέψει γιὰ ὅση ὥρα θὰ χρειαστεῖ.

Ἀρκεῖ μόνο νὰ σημειωθεῖ ὅτι γιὰ ὁρισμένη πληροφορία τρεῖς φορὲς κατέβηκα στὸν Πειραιᾶ γιὰ νὰ συναντήσω ὁρισμένο πρόσωπο, χωρὶς νὰ τὸ κατορθώσω.

Μ' αὐτὰ τὰ λίγα θἄχει νομίζω ὁ ἀναγνώστης ἕνα μέτρο νὰ κρίνει καὶ νὰ ἐπικρίνει τὶς ἀτέλειες ποὺ θὰ σημειώσει.

Τὸ κεφάλαιο ποὺ πραγματεύεται γιὰ τὴν Ἱστορία καὶ τὴν Τοπογραφία τῆς περιοχῆς τῶν Κοτυώρων ἔχει σκοπὸ νὰ δώσει ἁπλῶς μιὰν ἰδέα τοῦ τόπου γιὰ τοὺς κατοίκους τοῦ ὁποίου πρόκειται. Δὲν ἔχει ἀξιώσεις πληρότητας. Τέτοια λεπτομερὴ ἐργασία ἔχει ἑτοιμη—καθὼς γνωρίζω—γνωστὸς λόγιος Κοτυωρίτης, ποὺ δὲ θ' ἀργήσει νὰ παρουσιαστεῖ στὴ δημοσιότητα.

Γιὰ ὅσα χωριὰ τῆς περιοχῆς Κοτυώρων καὶ Τσάμπαση γίνεται λόγος στὸ βιβλίο, ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ ν' ἀνατρέξει καὶ στὸν συναπτόμενο χάρτη.

Ὅσο γιὰ τὶς ἐνδυμασίες, προτίμησα φωτογραφίες, ποὺ μιλοῦν καλύτερα, νομίζω, ἀπὸ τὴν περιγραφή.

Γιὰ τὰ ὀνόματα καὶ ἐπώνυμα δὲν ἀσχολήθηκα, γιατὶ ὑπάρχει ἐπίσης ἑτοιμη σχετικὴ ἐργασία τοῦ ἴδιου γνωστοῦ λογίου ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω.

Ὁ ἴδιος ἔχει καὶ γλωσσάριο τῶν Κοτυώρων, βραβευμένο καὶ ἀπὸ τὴν «Ἐπιτροπὴ Ποντιακῶν μελετῶν», ποὺ θὰ δημοσιευτεῖ στοὺς προσεχεῖς τόμους τοῦ «Ἀρχείου Πόντου».

Γενικὰ ὅλα τ' ἀντικείμενα ποὺ λείπουν ἀπὸ τοῦτο τὸ βιβλίο, θὰ μποροῦσαν ν' ἀποτελέσουν ἕνα ἢ καὶ δυὸ ξεχωριστοὺς τόμους, γιὰ νὰ περισωθεῖ ἔτσι ὅλη ἡ λαογραφία καὶ ἡ ἱστορία—κωδικοποιημένα—μιᾶς σημαντικότατης παραλιακῆς πόλης τοῦ Πόντου, ποὺ οἱ ἰδιαίτερες συνθῆκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἔζησαν κι' ἀναπτύχθηκαν οἱ Ἕλληνες κάτοικοί της, παρουσιάζουν ἀρκετὸ ἐνδιαφέρον.

ΑΝΑΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ

Μερικὲς μελέτες, ἀνέκδοτα καὶ παροιμίες ποὺ περιλαβαίνονται σὲ τοῦτο τὸ βιβλίο, ἔχουν δημοσιευτεῖ καὶ στὰ «Ποντιακὰ Φύλλα». Αὐτὴ τὴ φορὰ μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ τὶς συμπληρώσω μὲ νέες πληροφορίες ποὺ μάζεψα στὸ ἀναμεταξὺ καὶ νὰ παρουσιάσω τὰ Ποντιακὰ μνημεῖα λόγου γενικὰ μὲ τὴν προφορά τους τὴν πραγματική, ὅπως καθορίζεται σχετικῶς ἀμέσως παρακάτω.

ΠΡΟΦΟΡΑ ΚΑΙ ΣΥΝΘΗΜΑΤΙΚΑ

Γιὰ νὰ παρασταθεῖ καὶ νὰ κατανοηθεῖ ἀκριβῶς ἡ προφορὰ—ὅσο μπορεῖ—, δίνομε τὶς παρακάτω ἐξηγήσεις στὰ συνθηματικὰ γράμματα καὶ σημεῖα ποὺ χρησιμοποιοῦμε: α̣ (*)=Πρέπει νὰ προφέρεται μὲ τρόπο ποὺ προφέρει κανεὶς μαζὶ σὰ σὲ δίφθογγο τὰ φωνήεντα **εα**· π.χ. **ἄστρα̣**. ο̣ = ὅπως τὸ γαλλικὸ *eu*· π χ. **ὀρτέκ'**. ξ = ὅπως τὸ γαλλικὸ *j*· π.χ. **τξαζοῦ, τξατξίμ'**. ἀ = Ὅταν εἶναι μπροστὰ ἀπὸ **ε** ἢ **ι** προφέρεται ὅπως τὸ γαλλικὸ *q* στὶς λέξεις quelle ἢ quil· π. χ. **'ἀ' ἔχω, 'ἀ' ἴνεται.** Ὅταν εἶναι μπροστὰ ἀπὸ **α, ο,** ἢ **ου,** προφέρεται ὅπως τὸ γαλλικὸ *c* στὶς λέξεις carte, contre, coudre· π.χ. **ἀάρναν, ἀόρτς, ἀοῦρτος.** ξ = ὅπως στὸ γαλλικὸ kch· π. χ. **ἔξα, ἐξύεν, ἐξωκά.** π̂ = ὅπως τὸ γαλλικὸ p· π. χ. **τὸ π̂άρκ', ἡ π̂ερή, τὸ π̂όστ', ὁ π̂ουσούλτς.** σ̂ = ὅπως τὸ γαλλικὸ *ch*· π.χ. **σ̂αο̂εύω.** τ̂ = ὅπως τὸ γαλλικὸ *t*· π.χ. **τ̂άτ̂αρος, π̂ορτ̂οκ̂άλ', π̂ατ̂ούλα.** χ̂ = ὅπως τὸ γαλλικὸ *ch*· π.χ. **χ̂έρ', χ̂όρος.** ψ̂ = ὅπως τὸ γαλλικὸ pch· π.χ. **ψ̂ή.** κ = ὅπως τὸ γαλλικὸ gu στὴ λέξη guerre· π.χ. **κερτάν', κεβεζές.** π = ὅπως τὸ γαλλικὸ *b*· π.χ. **πάμιας.** τ = ὅπως τὸ γαλλικὸ *d*· π. χ. **τέρτ'.** χ = τραχιὰ προφορὰ ὅπως στὸ **ἄχ** / π.χ. **ταλάχ', πέχ'.** Ἡ κατάληξη **αύ', εύ'** = ὅπως τὸ **αβ, εβ** καὶ ὄχι **αφ, εφ**· π. χ. **τ̂οπλαύ', καλκεύ', χορεύ',** ὅπου δηλαδὴ παντοῦ ἔχει χαθεῖ ἡ κατάληξη **ει** ἢ **η**· καλκεύει, χορεύει κτλ. Τὸ ἐπίτονο *i* προφέρεται ἐλαφρὰ μαζὶ μὲ τὸ προηγούμενο φωνῆεν· π. χ. **βάϊ, ναΐλοί, ἐφτάει, κρούει** κ.τ.τ. Τὸ **η** σὲ Τούρκικες λέξεις, ὅπου χρησιμοποιοῦνται μόνο ἐκφράσεις Τούρκικες, σὲ τραγούδια ἢ φράσεις ὁλάκερες, πρέπει νὰ προφέρεται βαριά, ἀνάμεσα στὶς φωνὲς **ι** καὶ **ου**· π. χ. **ὄλματη, χακκὴ** κ.τ.τ.

Κοντὰ σ' αὐτὰ πρέπει νὰ σημειωθοῦν καὶ τὰ ἑξῆς:

1) Ἡ προφορὰ τῶν Κοτυωριτῶν, καθὼς καὶ ὅλων τῶν Ποντίων σχεδὸν ἦτανε βαριά. Τὸ **π** καὶ τὸ **τ** τὰ μπέρδευαν μὲ τὰ γαλλικὰ *b* καὶ *d*. Δύσκολα ἢ καθόλου δὲν ξεχώριζε ὁ Κοτυωρίτης, μιλόντας, τὸν Ἀραπᾶ (τὸν Ἀράπη), ἀπὸ τὸν ἀραμπᾶ (κάρρο), τὸν παπᾶ ἀπὸ τὸν μπαμπᾶ.

2) Ἐπίσης δύσκολα γύριζε ἡ γλῶσσα του στὰ τσακίσματα τῶν καταλήξεων **λια, μια, νιος, νια, τια** κ.τ.τ.

3) Οἱ παλιοὶ Κοτυωρίτες πρόφερναν καὶ μάλιστα κουδουνιστὰ τὸ τελικὸ **ν**· π.χ. **ὁ γοτξαμάνον καὶ τὸ παιδίν.** Ἄλλοι Κοτυωρίτες, πολιτιγραφημένοι μετὰ τὸ 1870 περίπου, κυρίως στὴ συνοικία Ἁγ. Νικολάου, δὲν τὸ πρόφερναν τὸ τελικὸ **ν.** Λέγανε π.χ. **ὁ γοτξαμάνο καὶ τὸ παιδί.** Εἶναι ἡ χαρακτηριστικότερη διαφορά, ποὺ χτυπᾶ ἀμέσως στ' αὐτί, ἄσχετα μὲ τὶς ἄλλες μορφολογικὲς καὶ φθογγολογικὲς διαφορές, ποὺ παρουσίαζαν στὴν ὁμιλία τους οἱ τρεῖς ἑλληνικὲς συνοικίες τοῦ τόπου. Ἔκρινα σκόπιμο ν' ἀναφέρω τὴ διαφορὰ αὐτή, γιὰ νὰ μὴν αἰφνιδιαστεῖ—καὶ μόνο γι' αὐτὸ—ὁ τυχὸν μελετητής, ποὺ θἄχει ὑπόψῆ του κοντὰ σὲ τοῦτο, καὶ τὸ ἔργο τῆς Εὐφροσύνης Σιδηροπούλου, τὸ δημοσιευμένο στὸ «Ἀρχεῖον Πόντου», ἢ καὶ ἄλλοῦ.

*) Προέρχεται ἀπὸ συγχώνευση τῶν φθόγγων *i* καὶ **α**, ἢ **ε** καὶ **α**· π. χ. **χρόνια—χρόνα, τὲ ἄρ'—τ'ἄρ'** κ.τ.λ.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Σὲ κάθε κεφάλαιο προβλέφτηκε, γιὰ εὐκολία τοῦ ἀναγνώστη, νὰ δοθεῖ ἡ ἑρμηνεία γιὰ τὶς ἄγνωστες λέξεις καὶ φράσεις ἀμέσως, μέσα στὸ κείμενο. Τὸ ἴδιο γένηκε καὶ γιὰ τὶς ἐκφράσεις, τὰ δίστιχα κλπ. ποὺ εἶναι σὲ Τούρκικη γλῶσσα. Τὸ λεξιλόγιο περιλαβαίνει κυρίως τὶς ἄγνωστες λέξεις ποὺ ὑπάρχουνε στὰ ἀνέκδοτα, στὰ παραμύθια, στὰ δίστιχα καὶ γενικὰ ὅπου χρησιμοποιεῖται ἀτόφια ἡ Ποντιακὴ διάλεκτο. Καὶ μερικὲς καταχωρηθήκανε στὴν πτώση καὶ στὸν χρόνο ποὺ βρίσκονται, γιατὶ ἂν παρουσιάζαμε τὴν ὀνομαστικὴ ἢ τὸν ἐνεστῶτα, θὰ δυσκολεύτανε νὰ τὶς βρεῖ, ἴσως, ὁ ἀναγνώστης.

Ἀθήνα 1 τοῦ Νοέμβρη 1938.

Συνοικισμὸς Κυψέλης
ὁδὸς Λαχανᾶ ἀριθ. 93

ΞΕΝΟΣ ΞΕΝΙΤΑΣ

ΚΟΜΜΕΝΕΣ ΛΕΞΕΙΣ ΚΑΙ ΦΡΑΣΕΙΣ

© SISMANOGLIO MEGARO

μ. = μέτρα
λ.ρ. = λέξη Ρούσσικη
λ.τ. = λέξη Τούρκικη
κ.ἄ. = καὶ ἄλλοι καὶ ἄλλα
κ.λ. = καὶ λοιπὰ
π.ἡ. = παλιὰ ἡμερομηνία
π.χ. = παραδείγματος χάρη
κ.ο.κ. = καὶ οὕτω καθεξῆς
κ.τ.τ. = καὶ τὰ τέτοια
χλμ. = χιλιόμετρα
ὑψοδ. = ὑψοδείκτης (ἀπόλυτο ὕψος ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας)
ἔκ. τουρ. = ἔκφραση τούρκικη
φρ. τουρ. = φράση τούρκικη ἢ φράσεις τούρκικες.
Ἀρχ. Πόντου = «Ἀρχεῖον τοῦ Πόντου»
Σημ. Ξ.Ξ. = Σημ. Ξένου Ξενίτα.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΙΣΤΟΡΙΑ – ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Ὅπως ἀναφέραμε καὶ στὶς «Εἰσαγωγικὲς Σημειώσεις», τὸ κεφάλαιο τοῦτο δὲν ἔχει σκοπὸ νὰ ἐξετάσει λεπτομερῶς τὴν ἱστορία τῶν Κοτυώρων, παρὰ ἁπλῶς νὰ παρουσιάσει σὲ γενικὲς γραμμὲς στὸν ἀναγνώστη τὸν τόπο καὶ τὸ λαό, γιὰ τὸν ὁποῖο γίνεται λόγος.

ΠΑΛΙΑ ΧΡΟΝΙΑ

Πρώτη φορὰ τὰ Κοτύωρα μνημονεύονται στὴν Ἱστορία ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα τὸν Ἀθηναῖο στὰ 400 π.Χ. γιὰ πόλη Ἑλληνική, ἀποικία τῶν Σινωπέων καὶ περιγράφεται ἀπὸ ἱστορικὴ καὶ γεωγραφικὴ ἄποψη. Ἐκεῖ ὁ δαιμόνιος στρατηγὸς καὶ συγγραφέας ἔμεινε μὲ τοὺς «Μυρίους» 45 μέρες, κ' ἔπειτα, μὲ πλοῖα ποὺ στάλθηκαν ἀπὸ τὴ Σινώπη, ἔφυγαν γιὰ τὴν Ἡράκλεια τοῦ Πόντου, καὶ συνέχεια ὕστερα στὴν Ἑλλάδα.

Μετὰ τὸν Ξενοφῶντα τ' ἀναφέρουν στὰ συγγράμματά τους διάφοροι γεωγράφοι καὶ ἱστορικοὶ ἀπὸ τὸν Πόντιο Στράβωνα, τὸν Πλίνιο, τὸν Ἀρριανό, τὸν Ἀνώνυμο συγγραφέα τοῦ περίπλου τοῦ Πόντου, τὸν Διόδωρο, τὸν Πατριάρχη Ἱεροσολύμων Δοσίθεο, τὸν περιηγητὴ Χάμιλτον, τὸν Περικλῆ Τριανταφυλλίδη, τὸν Σάββα Ἰωαννίδη, τὸν Κάρολο Τεξιὲ κ.λ., ὡς τὶς τελευταῖες ἐγκυκλοπαίδειες καὶ τὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικά.

Ὡστόσο οἱ σχετικὲς πληροφορίες καὶ τὰ στοιχεῖα ποὺ ὑπάρχουν, δὲν παρουσιάζουνε μιὰ συνεχῆ πληρότητα στὴν ἱστορία της καὶ πολλὰ σημεῖα καὶ χρονικὰ διαστήματα μένουν ἀσαφῆ, ἀόριστα καὶ σκοτεινά.

ΝΕΟΤΕΡΑ ΧΡΟΝΙΑ

Τὰ Κοτύωρα μὲ τὸ νέο τους ὄνομα Ὀρτοῦ, παρουσιάζονται στὴν ἱστορία ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰῶνα. Τὰ χρησιμοποίησαν, φαίνεται, οἱ Τοῦρκοι γιὰ βάση κατὰ τὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις τους γιὰ τὴν κατάληψη τῆς

Τραπεζούντας, συγκεντρώνοντας ἐκεῖ δυνάμεις κ' ἐφόδια καὶ ἀπὸ τὰ μεσόγεια—περιοχὴ Τεφρίκι, Ζάρα, Μελὲτ (Μεσουτιέ), Χαψάμανα κ.λ.

Ἄλλωστε κι' αὐτὸ τὸ ὄνομα Ὀρτοῦ, στὴν Τούρκικη γλῶσσα σημαίνει «στρατόπεδο» καὶ «Ἔδρα Στρατιᾶς». Ἀμέσως Δυτικὰ ἀπὸ τὰ Κοτύωρα ὑπῆρχε τοποθεσία ποὺ τὴ λέγαμε **τὰ Τάπιας** ἢ **ἡ Τάπια,** ποὺ σημαίνει στὴν Τούρκικη γλῶσσα ὀχυρωμένο στρατόπεδο—ὀχυρό—, ὅπου ἔδειχνε ὡς τὰ τελευταῖα ἀκόμα χρόνια πὼς ὑπῆρχε παλιὰ ὀχυρωμένη τοποθεσία μὲ ὑπόγεια καταφύγια, ποὺ συγκοινωνοῦσαν μὲ τὸ δημόσιο δρόμο, μὲ μέτωπο πρὸς τὴ θάλασσα, καὶ ὅπου παίζοντας τὰ παιδιὰ ἢ σκάβοντας, βρίσκανε σφαῖρες σιδερένιες—**τοπούζα**—σὲ μέγεθος σφαίρας, ποὺ χρησιμοποιοῦμε γιὰ σφαιροβολία, καὶ μεγαλύτερα ἀκόμα. Δὲν εἶναι γνωστὸ τί ἀπόγινε ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς πόλης ἐκείνης. Πάντως καὶ φθορὰ ἔπαθε, κι' ὅσοι ἔμειναν καταφύγανε σὲ μέρη ὅπου ἦταν ἀνεκτὴ ἡ διαμονή τους.

Μιὰ ποὺ δὲν ὑπάρχουνε στοιχεῖα, καὶ μόνο εἰκαστικῶς μπορεῖ νὰ συμπληρωθεῖ ἡ ἱστορία τοῦ τόπου, δικαιούμαστε, νομίζω, νὰ κάνομε τὴν εὔλογη ὑπόθεση ὅτι, ἀφοῦ οἱ Τοῦρκοι χρησιμοποίησαν τὴν πόλη ὡς βάση στὶς ἐπιχειρήσεις τους γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Τραπεζούντας,—αὐτὸ τὸ σημεῖο δὰ εἶναι ἐξακριβωμένο—ἐκτοπίσανε ἀλλοῦ, πιθανότατα στὰ μεσόγεια, τὸν Ἑλληνικὸ πληθυσμό, γιὰ λόγους στρατιωτικούς.

ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΧΡΟΝΙΑ

Ἡ ἱστορία τῶν τελευταίων Ἑλλήνων τῶν Κοτυώρων χρονολογεῖται ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνα περίπου (1700). Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀρκετὲς ἑλληνικὲς οἰκογένειες ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Ἀργυρόπολης καὶ τῆς Τραπεζούντας κυρίως, ἔφυγαν, ἄγνωστο γιὰ ποιοὺς ἀκριβῶς λόγους, καὶ πῆγαν κ' ἐγκαταστάθηκαν στὸ χωριὸ **Μπαϊραμλῆ,** 6 χλμ. περίπου Ν. τῶν Κοτυώρων.

Ἐκεῖ ἔμειναν 60—65 χρόνια κ' ἔπειτα μετοίκησαν κ' ἐγκατασταθήκανε στὴν τοποθεσία, ὅπου ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι καὶ ὡς σήμερα ἡ Ὀρτοῦ.

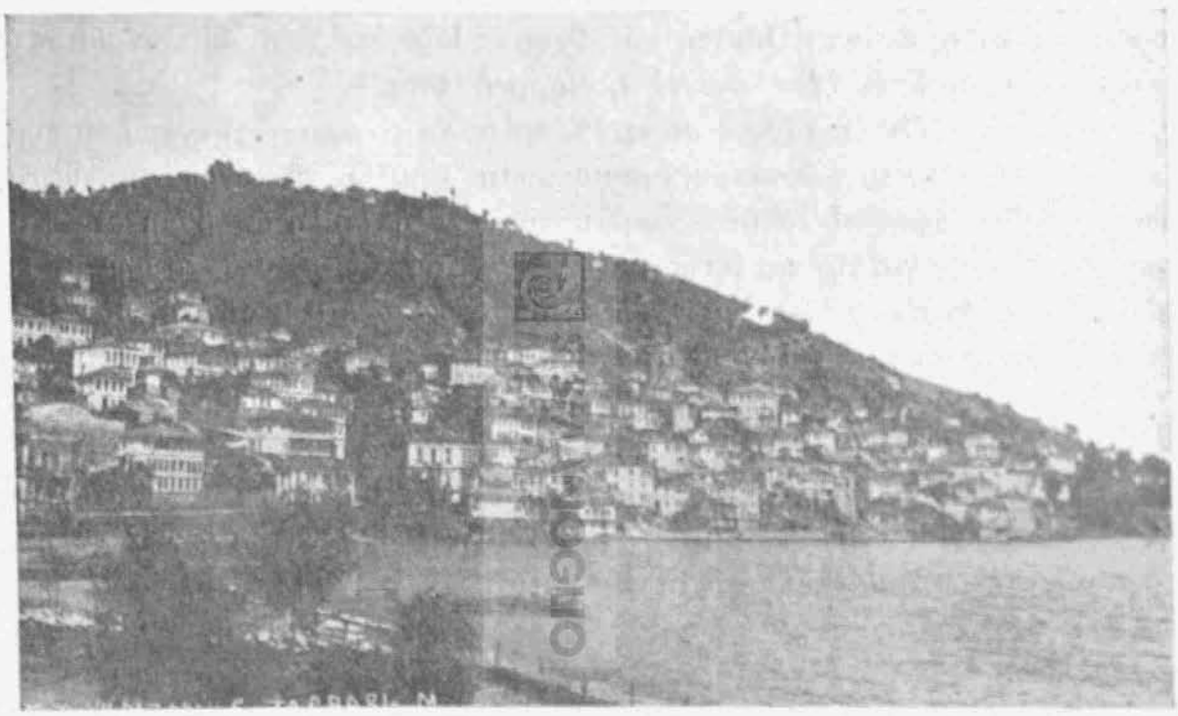
Διατηρήθηκε ἀπὸ τὴν παράδοση ὅτι, ἡ μετοικεσία αὐτὴ γένηκε ὕστερα ἀπὸ μιὰ μεγάλη πλήμμυρα τοῦ ποταμίσκου Τζιβίλ, ἄσχετα καὶ πρὸς τὴν ἀναγκαιότητα τὴ γενικότερη νὰ ἐγκατασταθοῦν—σὰν Ἕλληνες—σὲ συνοικισμὸ παραλιακό. Πληροφορία, ἀπόλυτα ἐξακριβωμένη, φέρει ὅτι γριὰ τῆς περασμένης γενεᾶς, αἰωνόβια, διηγότανε πὼς εἶχε ἀκουστὰ ἀπὸ τὴ μάννα της σχετικὰ μὲ τὴ μεγάλη αὐτὴ πλήμμυρα καὶ μάλιστα θυμότανε τὴ φράση : **οὔς καὶ τὰ κουνία πὰ ἐπῆρεν τὸ σὲλ** = ἀκόμα καὶ τὶς κούνιες τὶς πῆρε ἡ πλήμμυρα.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς παλιοὺς κατοίκους διατήρησαν τὰ ὀνόματα τῶν χωριῶν καὶ τῶν περιοχῶν ἀπὸ τὶς ὁποῖες προῆλθαν, ἕως τὰ τελευταῖα χρόνια: Γαργαετάντ—ἀπὸ τὴ Γαργάαινα, Κανετάντ—ἀπὸ τὸ Κάν, Κοροξενάντ—ἀπὸ τὸ χωριὸ Κορόνυξα, Παπαβραμάντ—ἀπὸ τὸ χωριὸ Παπαβραμάντων, Οὐσταπαθάντ—ἀπὸ τοὺς Οὐσιάπαθηδες (ἀρχιμεταλλουργούς)—τῆς Ἀργυρόπο-

λης, Ἐσπιελὰντ—ἀπὸ τὴν Ἔσπιε, Κεβεπὰντ—ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Καοσιόπης, Τσιρονὰντ—ἀπὸ τὴ συνοικία τῆς Κερασούντας Τσιρόνι κ.λ.

Ἀρχικὰ ἀποτέλεσαν τὴν Ἑλληνικὴ συνοικία τῆς Ὑπαπαντῆς—***τῆ Παναγίας*** ἢ ***τὸ Πέραν τὴν μαχαλάν—***, ὅπου μὲ τὸν καιρὸ αὐξήθηκαν καὶ μὲ ἄλλους ἔποικους. Ἀρχετοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν Κερασούντιοι: Καπτανγιαννάντ, Τελημαυλάντ, Καρακαθάντ, Καπτανλαζαράντ, Παντελημεϊζὰντ κ.λ.

Ἀργότερα, μετὰ τὸ 1850, ἁπλώθηκαν καὶ ἀνατολικότερα στὴ συνοικία τοῦ Ἁγ. Γεωργίου—***σῆ Τσαϊρί' τὴν μαχαλάν***—, ποὺ πυκνώθηκε καὶ μ' ἄλλους ἔποικους. Ἀκόμη ὕστερα, μετὰ τὰ 1870, ἁπλώθηκαν καὶ στὴ συνοικία τοῦ Ἁγ. Νικολάου—***Ἰλπίλ-τερὲ*** ἢ ***Ὀχλοῦ-τερέ***—ὅπου κατέβηκαν καὶ ἀρκετοὶ ἀπὸ

Ἡ Ἑλληνικὴ συνοικία τῆς Ὑπαπαντῆς καὶ παραπάνω ἡ Ἀρμένικη συνοικία.

τὰ χωριὰ τῆς περιοχῆς τοῦ Τσάμπαση καὶ Χαψάμανα: Σεμέν, Κιαβούρκιοϊ, Ἀχουρλῆ, Μπέη Ἀλάν, Ματέν, Σέννε κ.λ.

Ἔτσι ἡ Ὀρτοῦ, μὲ τὴν παράλληλη αὔξηση καὶ τῶν ἀλλοεθνῶν κατοίκων της Μωαμεθανῶν καὶ Ἀρμένηδων, ἐξελίχτηκε σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς σημαντικότερες παραλιακὲς πόλεις τοῦ Πόντου. Στὰ τελευταῖα χρόνια εἶχε ὡς 15000 κατοίκους ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ μισοὶ καὶ περισσότεροι ἦσαν Ἕλληνες.

Στὴ διάρκεια τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολέμου οἱ Ἕλληνες τῶν Κοτυώρων ἐδειναπάθησαν πολύ. Στὶς 17 Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1917 πῆγε ὁ Ρούσσικος στόλος τοῦ Εὐξ. Πόντου, βομβάρδισε τὴν πόλη καὶ ἔβγαλε ἀγήματα, ποὺ κυρίως ἐπιδοθήκανε σὲ λεηλασίες. Ἀρκετοὶ Ἕλληνες καὶ προπαντὸς οἱ φυγόστρατοι ἐπιβιβάστηκαν στὰ πλοῖα κ' ἔφυγαν στὴν Τραπεζοῦντα, ποὺ τὴν εἶχαν τότε οἱ Ρουσσοι. Σὲ λίγες μέρες, ἀπὸ 1—20 τοῦ Σεπτέμβρη ὅλος

ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῶν Κοτυώρων ἐκτοπίστηκε γιὰ στρατιωτικοὺς λόγους στὰ μεσόγεια, τμηματικὰ σὲ ἑφτὰ ἀποστολές. Ἔμειναν στὶς περιοχὲς Νίξαρ, Ἔρπαα, Τοκὰτ καὶ ἀλλοῦ ὡς τὸν Ὀκτώβρη τοῦ 1918, καὶ τότε μετὰ τὴν ἀνακωχὴ ξαναγύρισαν ὅλοι στὰ Κοτύωρα καθὼς καὶ ἀρκετοὶ ἀπὸ κείνους ποὺ εἶχανε φύγει στὴ Ρουσσία.

Ἀργότερα στὶς 21 Ἰουνίου τοῦ 1921 πάλι ἐκτοπίστηκαν στὰ μεσόγεια ὅλοι οἱ ἀρσενικοὶ Ἕλληνες ἀπὸ 14—60 ἐτῶν.

Μετὰ τὴ Μικρασιατικὴ Ἐκστρατεία καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν ποὺ ἐπακολούθησε, οἱ Κοτυωρίτες σκόρπισαν ὅλοι. Βρίσκονται σήμερα: Στὴν Ἀθήνα, στὸν Πειραιᾶ καὶ στὰ περίχωρα: Νέα Ἰωνία, Συνοικισμὸ

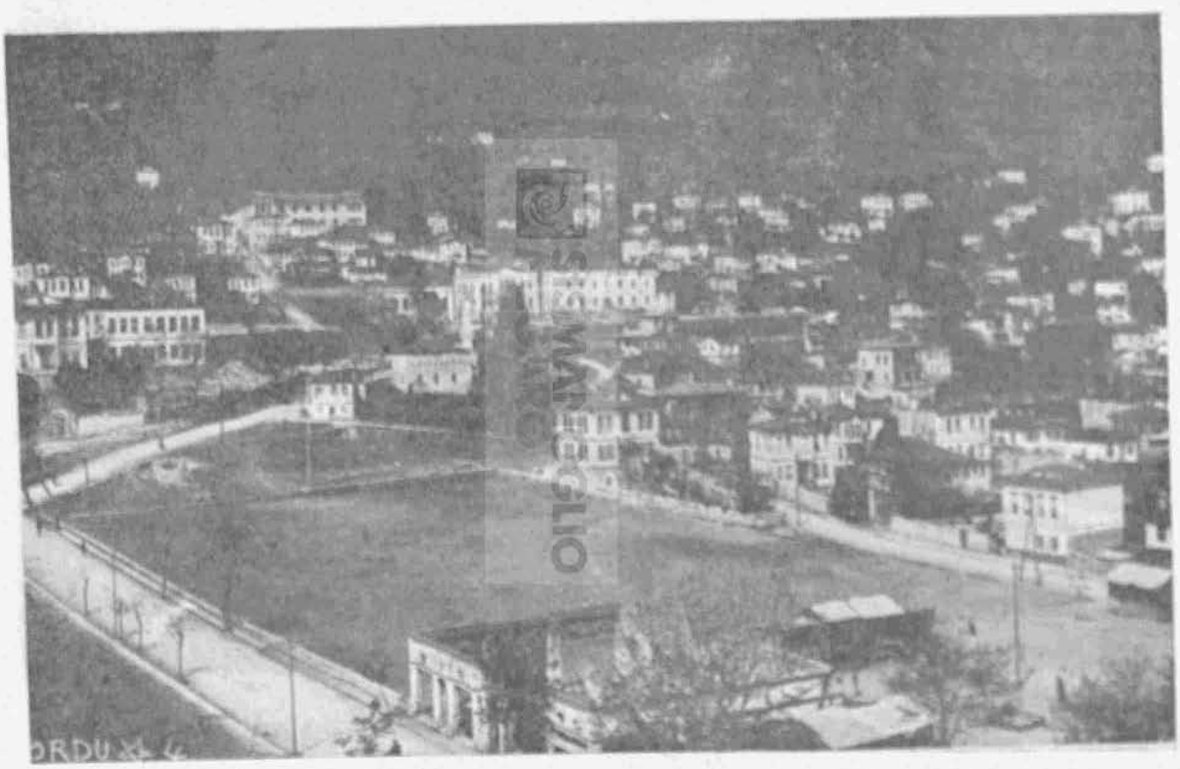
Ἡ συνοικία Ἁγίου Νικολάου, ἡ ἀγορὰ καὶ μέρος τῆς συνοικίας Ἁγίου Γεωργίου. (Διακρίνονται στὸ βάθος ὁ Μελάνθιος ποταμός, καὶ κοντύτερα τὸ ποταμάκι Τζιβιλ καὶ τὸ ρέμα Πιλπίλ-τερέ.

Βύρωνος, Ὑμηττοῦ, στὴν Κρεμμυδαροῦ, Δραπετσῶνα, στὰ Λιπάσματα· στὴ Θεσσαλονίκη καὶ στὰ περίχωρα: Καλαμαριά, Γιαχαλῆ, Καρὰ Ὀγλοῦ, Ἀξιούπολη, Γοργόπη, Γουμένιτσα· στὶς περιοχὲς Κιλκὶς καὶ Κατερίνης: Ἀκίντζαλη—Μουριὲς—Τέχοβα καὶ ἄλλοι στὰ Γιαννιτσά, στὴ Δράμα, στὴν Καβάλλα σκόρπιοι σ' ὅλη σχεδὸν τὴ Μακεδονία, λίγοι στὴ Θράκη, στὴ Λάρισσα, στὸ Βόλο, στὴν Πάτρα, στὰ Γιάννινα, στὴν Ἄρτα, στὴν Ἀμαλιάδα, στὸ Γύθειο καὶ ἀλλοῦ. Ἐπίσης πολλοὶ εἶναι στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς καὶ στὴ Ρουσσία, κυρίως στὴν περιοχὴ τοῦ Σοχούμ, κι' ἀπὸ κανένας σ' ὅλες σχεδὸν τὶς γωνιὲς τῆς γῆς.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ Κ' ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΕΞΑΡΤΗΣΗ

Διοικητικῶς ἐξαρτόταν ἀπὸ τὴ Νομαρχία τῆς Τραπεζούντας κι' ἀποτελοῦσε ἕδρα τοῦ Καζᾶ τῆς Ὀρτοῦς, μὲ ἀνώτερο διοικητικὸ ὑπάλληλο τὸν Καϊμακάμη (Ὑποδιοικητή).

Ἐκκλησιαστικῶς ὑπαγότανε στὴ Μητρόπολη Νεοκαισαρείας. Ὁ τίτλος τοῦ Μητροπολίτη ἐνῶ πρῶτα ἦτανε Νεοκαικαισαρείας καὶ Ἰνέου, στὰ τελευταῖα χρόνια, μὲ τὴ μεγάλη καὶ ἁλματικὴ πρόοδο καὶ ἀνάπτυξη τῆς πόλης, μετατράπηκε σὲ «Νεοκαισαρείας καὶ Κοτυώρων». Ταὐτόχρονα μεταφέρθηκε καὶ ἡ ἕδρα τῆς Μητρόπολης στὰ Κοτύωρα. Ἡ περιοχὴ τῆς δικαιοδοσίας του ἦτανε πολὺ μεγάλη. Στὸ πολυχρόνιό του ὁ Μητροπολίτης μνημονευότανε: «... Νεοκαισαρείας καὶ Κοτυώρων, Εὐδοκιουπόλεως, Θεοδωρουπόλεως, Γαγγρῶν τε καὶ Σεβαστείας καὶ πάσης Παφλαγονίας»· εἶχε δὲ καὶ τὸν τίτλο τοῦ «Ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου Πόντου Πολεμωνιακοῦ».

Ἡ Τούρκικη συνοικία Σαράϊ-μαχαλεσὶ ἢ Ἰουτζάκ, ὅπου τὰ δημόσια κτίρια, στὸ κέντρο.

Περιλάβαινε 130.000 περίπου Ἕλληνες Χριστιανοὺς Ὀρθοδόξους*).

Ἡ Ὑποδιοίκηση τῆς Ὀρτοῦς εἶχε ἓξ Ναχιέδες ἢ Μουτιρλίκια — διαίρεση διοικητικὴ παραπλήσια μὲ δική μας Ἐπαρχία: 1) Ἐπαρχία *Ὄσκαρας* πρὸς τὰ ΝΑ. μὲ ἕδρα ἀρχικὰ τὸ Ἀπτὰλ (20 χλμ. περίπου Α.) καὶ μετὰ τὴν ὑπαγωγὴ τῆς πολίχνης αὐτῆς στὸν καζᾶ τῆς Κερασούντας, τὴν Γκέρτζε (24 χλμ.

*) Σύμφωνα μὲ στατιστικὴ ἐπίσημη, 127.457, ὅπως ἀναγράφεται στὴ σελ. 135 τῆς «Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ Πόντου» — Θεσσαλονίκη 1935 τοῦ Δ. Ἀποστολίδη.

περίπου ΝΑ.), 2) ***Περβεμπὲ*** μὲ ἕδρα τὸν Βῶνα, (12 περίπου χλμ. ΒΔ), 3) ***Πουλαμὰν*** μὲ ἕδρα τὸ Πουλαμὰν (Πολεμώνιον, 30 χλμ. περίπου Δυτικά), 4) ***Οὐλούμπεη*** μὲ ἕδρα τὸ Μερκὲζ (20 χλμ. περίπου Ν.), 5) ***Χαψάμανα*** ἢ Κιόλ-ϊοϊ (35 περίπου χλμ. Ν.Δ.) καὶ 6) ***Ἐπάστη*** ἢ Ἔπασα (50 περίπου χλμ. ΝΔ.).

Ἑλληνικὰ χωριὰ στὸν Καζᾶ τῆς Ὀρτοῦς ἦταν: Τεπέ-ϊοϊ (8 χλμ. περίπου Ν.Α.), Καγιά-παθη (7 χλμ. Ν.Α.), Τελῆ-Καγιὰ (12 χλμ. Ν.). Ἀρπᾶ-ϊοϊ (13 χλμ. Ν.), Τουρνά-Σουϊ (15 χλμ. Α.), Βῶνα (12 χλμ. Β.Δ.), Γιάσων (20 χλμ. Β.Δ.), Φερνέχ, ἀμέσως Ν.Α. περίπου 5 χλμ. ἀπὸ τὸ Γιάσων, μὲ ἐρείπια τῆς παλιᾶς Φαρνακίας, Κιόλ-ϊοϊ (Χαψάμανα—35 χλμ. Ν.). Ἀη-Ἀντὼν (51 χλμ. Ν.Δ.), Ἐσενλῆ (Σέννε—50 χλμ. περίπου Ν.Δ.), Καράτζαλη (45 χλμ. Ν.Δ.) καὶ μιὰ ὁμάδα μικρῶν χωριῶν: Ὀλουκλοῦ, Χαϊτάρ, Ἀλαντξούκ, Τιούτιουκλη Ἴνερε, Τσοοῦ, Μεσέ-Τσιχούρ, Ὀβὰ-Τσιχούρ, Ἀρτούχ, Καρὰ-Τάς, Ὀλὰ-ἀλὰν καὶ Κούθοβα, σὲ περιοχὴ 20 χλμ. περίπου Ν. καὶ ΝΑ. τῶν Κοτυώρων κοντὰ καὶ ὁλόγυρα στὸν Μελάνθιο ποταμό. Ὅλα σχεδὸν τὰ χωριὰ αὐτὰ ἦσαν καθαρῶς Ἑλληνικά.

Ἐπίσης καθαρῶς Ἑλληνικὰ χωριὰ ὑπήρχανε καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ Τθάμπαθη (45 χλμ. περίπου Ν. τῶν Κοτυώρων), ποὺ ὀνομαζότανε ***Γεϊλὲ Γιουζή***. Μερικὰ ὑπαγόντανε διοικητικῶς στὸν Καζᾶ τῆς Κερασούντας καὶ Ἐκκλησιαστικῶς στὴ Μητρόπολη Κολωνίας: Γαράπανατα (συνοικισμὸς ἀμέσως κοντὰ στὸ Τσάμπαθη), Ἀλουτθὼν (2 χλμ. Ν.Α. ἀπὸ τὸ Τθάμπαθη), Γκιαοὺρ Μπουκῆ (Κιαβούρπιϊ 3 ½ χλμ. Ν.Α.), Ἄρτας (4 χλμ. Ν.), Σινανλῆ (Σιναλοῦ—7 χλμ. Ν.Α.), Ματὲν (Μετὲν ἢ Ἀρμούτελη 8 χλμ. Ν.Α.), Σεμὲν (6 χλμ. Ν.Α.), Γιοὺν Ἀλὰν (Ἴνταλα—5 χλμ. Α.), Καβάκλιτζε (Γαβάχλουτξα—7 ½ χλμ. Ν.Α.). Ἀχουρλῆ (18 χλμ. Β.Α.), Μπέη-Ἀλὰν (11 χλμ. Β.). Ὅλες οἱ παραπάνω ἀποστάσεις εἶναι λογαριασμένες σχετικὰ μὲ τὸ Τθάμπαθη (βλέπε καὶ συναπτόμενο χάρτη). Ὅλα σχεδὸν τὰ χωριὰ αὐτὰ ποὺ μνημονέψαμε εἶχανε καὶ ἐκκλησία καὶ σχολειό.

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΚΟΤΥΩΡΩΝ

Οἱ τρεῖς Ἑλληνικὲς συνοικίες — Ὑπαπαντῆς, Ἁγίου Γεωργίου καὶ Ἁγίου Νικολάου — κατεῖχαν ὅλη τὴν παραλιακὴ ζώνη τῆς Ὀρτοῦς, ἐνῶ ἡ Τούρκικη κ' ἡ Ἀρμένικη ἦταν ἐσωτερικότερα.

Κάθε συνοικία εἶχε καὶ τὴν ὁμώνυμη Ἐκκλησία της.

Στὴ συνοικία τῆς Ὑπαπαντῆς ὑπῆρχε ἡ «Ψωμιάδειος Ἑλληνικὴ Σχολή», κτίριο μεγαλοπρεπέστατο, χτισμένο στὰ 1870—1873 μὲ ἔξοδα τοῦ Κοτυωρίτη Κωστάκη Σ. Ψωμιάδη, δεύτερο σ' ἐπιβλητικότητα ὕστερα ἀπὸ τὸ Φροντιστήριο τῆς Τραπεζούντας σ' ὅλον τὸν Πόντο, γιὰ τὴν ἐποχή του. Κόστισε περίπου 4.500 χρυσὲς λίρες, μαζὶ καὶ μὲ δρόμους ποὺ φκιάχτηκαν γιὰ τὸ κουβάλημα τῆς πέτρας καὶ τῶν ὑλικῶν. Εἶχε ἐξελιχτεῖ σὲ ἄρτιο ἡμιγυμνάσιο (9η τάξη) ὅπου ἐκτὸς τὰ κλασικὰ διδασκόντανε καὶ πρακτικὲς γνώσεις: ἐμπορικά, διπλογραφία, Τούρκικα, Γαλλικὰ κ.τ.λ.

Οἱ ἀπόφοιτοι ἢ συνέχιζαν τὶς σπουδές τους στὰ Γυμνάσια τῆς Τραπεζούντας, τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ τῆς Ἀμισοῦ, ἢ πιάναν δουλειὰ σὲ ἐμπορικὰ γραφεῖα μέσα στὰ Κοτύωρα.

Στὴν ἴδια σχολὴ λειτουργοῦσε καὶ Νηπιαγωγεῖο ξεχωριστά.

Ἡ «Ψωμιάδειος Σχολή».

Στὴ συνοικία τοῦ Ἁγ. Νικαλάου ὑπῆρχε ἡ «Καριπίδειος Σχολή», χτισμένη στὰ 1895 μ' ἔξοδα τοῦ Χατζηχαράλαμπου Καριπίδη [1]), ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὸ χωριὸ Ματὲν (Ἀρμούτελη) τῆς περιοχῆς τοῦ Τθάμπαθη. Στοίχισε πεντακόσιες χρυσὲς λίρες. Διατηροῦσε τέσσερης τάξεις τοῦ δημοτικοῦ καὶ ξεχωριστὸ Νηπιαγωγεῖο. Ὅσοι τελείωναν τὸ δημοτικὸ καὶ ἤθελαν, συνεχίζανε στὴν Ψωμιάδειο Σχολή.

Στὴ συνοικία τοῦ Ἁγ. Γεωργίου λειτουργοῦσε τετρατάξιο δημοτικὸ σχολειό. Εἶχε χτιστεῖ μ' ἔξοδα τῆς Κοινότητας.

1) δυστυχῶς δὲν κατορθώσαμε νὰ βροῦμε φωτογραφία καὶ τοῦ Μεγάλου αὐτοῦ Εὐεργέτη τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητας Κοτυώρων, παρὰ τὶς ἐπίμονες ἔρευνές μας καὶ στὴν Καλλιθέα καὶ στὸ Κιλκὶς καὶ στὸ Βόλο ὅπου ὑπάρχουν συγγενεῖς του.

Ἀντὶ τῆς Α. Θ. Παναγιότητος ἀσθενούσης

ὁ ἐπιτροπεύων

† ΕΦΕΣΟΥ ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ ἐπιβεβαιοῖ.

ΔΩΡΗΤΗΡΙΟΝ

Κωνσταντῖνος Σπυρίδωνος Ψωμιάδης, τέκνον τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑπήκοος Ἕλλην, ἐκ τῆς παραθαλασσίας πόλεως Κοτυώρων (Ὀρδοῦς) τῆς ἐπαρχίας Νεοκαισαρείας ὁρμώμενος, ἱδρυσα τῇ τοῦ Θεοῦ εὐδοκίᾳ ἰδίοις ἀναλώμασιν ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι παρὰ τὴν παραθαλασσίαν κτίριον λιθόκτιστον διώροφον, μήκους τριάκοντα πέντε πήχεων, πλάτους δεκαὲξ καὶ ὕψους εἴκοσιν, ὅπως χρησιμεύσῃ Ἑλληνικὴ καὶ Δημοτικὴ Σχολὴ τῆς πόλεως. Τὸ κτίριον τοῦτο δωροῦμαι τῇ πατρίδι μου Κοτυώροις διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον συμφώνως πρὸς τοὺς ὅρους τοῦ Πατριαρχικοῦ Σιγγιλίου. Προσέτι πρὸς συντήρησιν τῆς εἰρημένης Σχολῆς δωροῦμαι αὐτῇ (τῇ Σχολῇ) τὸ ἀναλογοῦν μοι μέρος ἐκ τῶν λιθοκτίστων κτημάτων τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ Ζουμποὺλ Χάνιον εὑρισκομένων ὑπ' ἀριθμοὺς, 9, 10, 11 καὶ 12, τὰ ὁποῖα εἶσι γεγραμμένα εἰκονικῶς ἐπ' ὀνόματι τῆς μητρός μου Ἐλισσάβετ Σπυρίδωνος, ἐπὶ τοῖς ἑξῆς ὅροις· α') ὅτι τὰ κτήματα ταῦτα θέλουσι περιέλθει ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Σχολῆς μου μετὰ τὸν θάνατόν μου· καὶ β') ὅτι μόνον τὰ εἰσοδήματα τῶν κτημάτων τούτων θέλει λαμβάνει ἑκάστοτε ἡ ψωμιάδειος Ἐφορία μέσον τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα αὐτη ἢ ἄλλος τις νὰ ἐκποιήσῃ ποτὲ καὶ ἀπαλλοτριώσῃ αὐτά. Τοὺς δὲ τίτλους τῆς ἰδιοκτησίας τῶν εἰρημένων κτημάτων παρακατατίθημι ἀπὸ τοῦδε εἰς τὸ ἐθνικὸν Ταμεῖον τῶν Πατριαρχείων πρὸς ἀσφάλειαν.

Ταῦτα ἐγένοντο οἰκείᾳ βουλῇ καὶ γνώμῃ μου ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ χιλιοστὸν ὀκτακοσιοστὸν ἑβδομηκοστὸν ἕβδομον Σωτήριον ἔτος μηνὶ Νοεμβρ. καὶ πρὸς ἔνδειξιν ὑποσημειοῦμαι ἰδίᾳ χειρί.

Κ. Ψωμιάδης

Παρμένο ἀπὸ τὸν «*Κανονισμὸν τῆς ἐν Κοτυώροις (Ὀρδοῦ) Ψωμιαδείου Σχολῆς*»—*ἐν Κων/πόλει 1878.*

Ἀπὸ τὰ 1912 εἶχε ἀρχίσει νὰ λειτουργεῖ τὸ ἑξατάξιο «Πολυκάρπειον Παρθεναγωγεῖον», σὲ ὡραιότατο κτίριο, κοντὰ στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, δωρεὰ τοῦ τότε Μητροπολίτη Νεοκαισαρείας καὶ Κοτυώρων καὶ

SISMANOGLIO MEGARO

† ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ Σ. ΨΩΜΙΑΔΗΣ
Τέως Μητροπολίτης Νεοκαισαρείας καὶ Κοτυώρων καὶ τέως Ξάνθης.
Μεγάλος Εὐεργέτης τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητας τῶν Κοτυώρων.

τέως Ξάνθης Πολύκαρπου Σ. Ψωμιάδη, ἀνεψιοῦ ἀπ' ἀδελφὸ τοῦ ἄλλου Μεγάλου Εὐεργέτη, ποὺ μνημονέψαμε παραπάνω, Κωστάκη Ψωμιάδη. Περιλάβαινε καὶ μιὰ τάξη Νηπιαγωγείου. Ἐκτὸς τὰ κανονικὰ μαθήματα, διδασκόντανε στὰ κορίτσια καὶ ὅλα τὰ εἴδη τῆς χειροτεχνίας.

'Αριθμ. πρωτ. 4312

پولیقارپوس اناث مکتبنك فرمانیدر

افتخار الاعالی والاعاظم مستجمع جمیع المعالی والمفاخر المختص بمزید عنایة الملك الدائم رجال دولت علیه مدن طربزون والیسی بکر سامی بك ادام علوه واقی قضاة المسلمین اولی ولاة الموحدین معدن الفضل و الیقین رافع اعلام الشریعة والدین وارث علوم الانبیاء والمرسلین المختص بمزید عنایته الملك المعین طربزون نائبی مولانا صنع الله افندی زیدت فضائله ومفاخر الاماجد والاکارم اعضای مجلس زیدمجدهم توقیع رفیع همایونم واصل اولیجق معلوم اولهکه اردو قضامی مرکز ندهٔ قره حصار شرقی روم مترو پولیدی پولیقارپوس افندی طرفندن مبایعه اولنان خانهنك روم جماعتی اطفال اناثنه مخصوص اولق اوزره مکتب اتخاذینه رخصت اعطاسی حقنده روم پطریقلکندن وقوعبولان استدعا اوزرینه اجرا قلنان تحقیقاتی حاوی اوراق مألفرینه نظراً مترو پولید موسی الیه طرفندن بالاشترا مکتب اتخاذی ایچون تبرع اولنان مذکور خانهنك اون الی مترو طقسان سانتیمترو طول واون اوچ مترو آلتمش سانتیمترو عرض واون مترو ارتفاعنده کارگیر اولهرق صرف ملك قیمه اوزرینه بنا ایدلمش اولدیغی وداخل قصبه ده ایکیك سکسن یوز اوتوز طقوز ذکور و ایکیك آلتیوز طقسان اوچ اناث روم اهالیسی موجود اولوب سالف الذکر خانهنك مکتب اتخاذنده حالك و محلك محذور اولدیغی آکلاشلمش اولدیغندن کتادنده معارف عمومیه تعلیماتنامه سنك یوزیکرمی طقوزنجی مادهسیله آستانهٔ علیهم روم پطریقخانهسی حقندهکی مقررات اخیره احکامنه رعایت اولنمق اوزره مذکور خانهنك مکتب اتخاذیچون لازمکلان امر شریفمك تصدیری شورای دولت مالیه و نافعه و معارف دائرهسندن بامضبطه افاده قلنمش وکیفیت طرف اشرف شاهانه یه عرض ایله لدی الاستیذان موجبنجه ارادهٔ سنیهٔ شهریارانهم متعلق وشرفصدور بیورلمش اولمغله رخصتی متضمن دیوان همایونمدن اشبو امر جلیل القدرم اصدار واعطا اولندی سزکه والی مشار ونائب و سائر مومی الیهم سز شرفتعلق ایدن امر و فرمان همایونم وجهله ایجاب ایدن معاملهسنك ایفاسنه مبادرت ایلیهسز تحریر فی الیوم العاشر من شهر جمادی الاولی لسنه تسع وعشرین وثلثمائة والف

'Ιωακεὶμ ἐλέῳ Θεοῦ 'Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

'Ιερώτατε Μητροπολῖτα Νεοκαισαρείας, ὑπέρτιμε καὶ ἔξαρχε Πόντου Πολεμωνιακοῦ, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργὲ τῆς ἡμῶν Μετριότητος κὺρ Πολύκαρπε, χάρις εἴη τῇ αὐτῆς 'Ιερότητι καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ.

'Εκδοθὲν ἔναγχος καὶ παραληφθὲν διαβιβάζεται αὐτῇ ἐγκλείστως ὧδε τὸ νενομισμένον Αὐτοκρατορικὸν φιρμάνιον, δ' οὗ ἀναγνωρίζεται ὡς Παρθεναγωγεῖον τὸ ὑπὸ τῆς αὐτῆς 'Ιερότητος τῇ 'Ορθοδόξῳ 'Ελληνικῇ κοινότητι Κοτυώρων τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς δωρηθὲν κτίριον. 'Η δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μετ' αὐτῆς.

(απια' Μαΐου ιβ')

† *'Ο Κων/πόλεως ἐν Χριστῷ ἀγαπητὸς ἀδελφός.*

Παρμένα ἀπὸ τὸν «*Κανονισμὸν τῆς 'Ελληνικῆς 'Ορθοδόξου Κοινότητος Κοτυώρων ('Ορδοῦ)*» — *ἐν Τραπεζοῦντι 1912.*

Τελευταῖα ὁ προοδευτικότατος δωρητὴς τῆς Σχολῆς εἶχε μετακαλέσει ἀπὸ τὴ Σεβάστεια εἰδικὴ τεχνίτρα γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς ταπητουργίας.

Τὸ κτίριο αὐτὸ εἶχε φκιαχτεῖ ἀρχικὰ στὰ 1892 ἀπὸ τοὺς πρώτους διαμαρτυρωμένους, γιὰ νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ ἐκκλησία τους, μὰ ὕστερα ἀπὸ πείσμονες ἀγῶνες ποὺ ἔκαναν οἱ ὀρθόδοξοι, ἀναγκάστηκαν νὰ παραιτηθοῦν ἀπὸ τὸ σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο τὸ προόριζαν. Ἡ Τούρκικη διοικητικὴ ἀρχή, ποὺ μεσολάβησε στὴ διαφορά, τοὺς ὑπόδειξε ἄλλο μέρος καὶ ὑποχρέωσε τὴ Δημαρχία ν' ἀγοράσει τὸ κτίριο. Ἀπὸ τὴ Δημαρχία τ' ἀγόρασε ὁ Μητροπολίτης γιὰ 510 χρυσὲς λίρες καὶ τὸ διαρρύθμισε σὲ πρότυπο Παρθεναγωγεῖο, μ' ὅλες τὶς ἀπαιτούμενες ἐγκαταστάσεις, μὲ κῆπο κ.λ.

ΕΛΛΗΝΕΣ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΟΜΕΝΟΙ

Οἱ Ἕλληνες διαμαρτυρόμενοι στὰ Κοτύωρα ἦσαν ἕως 120 οἰκογένειες. Ὅλοι σχεδὸν εἶχαν ἔρθει κατὰ τὶς τελευταῖες τρεῖς δεκαετίες ἀπὸ τὰ χωριὰ Σεμέν, Μπέη-Ἀλάν, Ἀχουρλῆ κ.λ. τῆς περιοχῆς τοῦ Τσάμπαση, ὅπου ἀρχικὰ εἶχε στραφεῖ κ' ἐπικρατήσει ὁ προσηλυτισμός. Στὰ χωριὰ αὐτά, τὰ θαρῶς Ἑλληνικά, διαδόθηκε ὁ προτεσταντισμὸς στὴν ὁλότητα σχεδὸν τῶν κακατοίκων.

Μόνο δώδεκα περίπου οἰκογένειες παλιοὶ Κοτυωρίτες προσηλυτίστηκαν στὸν προτεσταντισμὸ «κρίμασιν οἷς οἶδε Κύριος». Ἀρκετὰ ὅμως μέλη ἐνήλικα τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν παραμείνανε στὴν ὀρθοδοξία.

Ὕστερα ἀπὸ τὴ ματαίωση τῶν σχεδίων τους, ποὺ μνημονέψαμε παραπάνω, χτίσανε στὰ 1895 καὶ ἐκκλησία—***Βατζ***—καὶ σχολειό, κοντὰ στὴν παραλία, ὅπου τοὺς ὑποδείχτηκε ἀπὸ τὴν Τούρκικη διοικητικὴ ἀρχή, στὴ συνοικία Ἁγ. Γεωργίου. Τὸ σχολειό τους εἶχε τέσσερης τάξεις τοῦ δημοτικοῦ.

Στὸ διδακτικὸ προσωπικὸ διοριζόντανε καὶ ὀρθόδοξοι δάσκαλοι. Τὰ παιδιά τους ὕστερα συνεχίζανε στὴν Ψωμιάδειο Σχολὴ καὶ στὰ Ἑλληνικὰ γυμνάσια τῆς Τραπεζούντας ἢ τῆς Κωνσταντινούπολης.

Οἱ σχέσεις τῶν ὀρθοδόξων καὶ τῶν διαμαρτυρομένων Ἑλλήνων μὲ τὸ ζήτημα τῆς Ἐκκλησίας ποὺ τὴν εἶχανε χτίσει ἀρχικὰ κοντὰ στὸν Ἅη-Γιώργη, ἦτανε, μπορεῖ νὰ πεῖ κανείς, ἐχθρικές. Εἶχαν ἔρθει σὲ σοβαρὲς ἔριδες, ποὺ ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ ὁδηγηθοῦν καμμιὰ δεκαπενταριὰ προϋχοντες ὀρθόδοξοι στὰ δικαστήρια τῆς Τραπεζούντας. Μὲ τὴν εὐνοϊκὴ γιὰ τοὺς ὀρθόδοξους λύση τοῦ ζητήματος, τὰ πνεύματα ἡσύχασαν καὶ τὸ μῖσος μετριάστηκε.

Ἔμεινε ὁ θρησκευτικὸς φανατισμός, ποὺ κι' αὐτὸς ξεφυλίστηκε τελευταῖα μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ ἐθνικοῦ παράγοντα. Τὸ ζήτημα πῆρε καὶ τὴ σατιρικὴ καὶ τὴν κωμική του μορφὴ μὲ εἰρωνεῖες καὶ μὲ παροιμίες ἀκόμα (βλέπε παροιμ. ἀριθ. 80).

Τὸ θεωροῦμε ὑποχρέωση νὰ προστέσομε στὰ λίγα αὐτά, ὅτι θὰ ἦτανε τελείως ἄδικο νὰ νομιστεῖ, πὼς ἡ ἀλλαγὴ δόγματος ἀφαίρεσε κάτι ἀπὸ

τὸν ἐθνισμὸ τῶν διαμαρτυρομένων. Ἐξακολούθησαν νὰ διατηροῦν τὸ ἐθνικό τους φρόνημα, ὅπως κ' οἱ ἄλλοι Ἕλληνες τοῦ τόπου.

Οἱ διαμαρτυρόμενοι ἐξαιρέθηκαν ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγή, μὲ τὴν ὑποστήριξη τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, κι' ὅσοι ἤθελαν—ἀρκετοὶ—ἔχουνε παραμείνει στὴν πατρίδα.

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Ἡ τελευταία τοποθεσία τῆς Ὀρτοῦς περιλαβαίνεται πάντως στὴν ἔκταση τῶν παλιῶν Κοτυώρων ὅταν ἤτανε στὴν ἀκμή τους, ἂν εἶναι νὰ κρίνει κανεὶς ἀπὸ εὑρήματα. Διότι βρέθηκαν στὴ θέση τοῦ Διοικητηρίου τῆς σημερινῆς πόλης: Μικρὸ χρυσὸ ἄγαλμα—πιθανῶς τοῦ Ἑρμῆ—μὲ φτερὰ στὸ κεφάλι, βραχιόλια καὶ σκουλαρίκια χρυσά, ἐπιγραφὲς καὶ πολλὰ ἄλλα παρόμοια, ποὺ χαρακτηρίστηκαν ὅτι ἀνήκουν σὲ ἐποχὴ τῆς Ἑλληνικῆς ἀκμῆς.

Δύο χιλιόμετρα περίπου Β. τῆς Ὀρτοῦς ὑπάρχει Φρούριο καταστραμένο δίπλα στὴν παραλία πάνω σὲ βράχια ποὺ τὸ λένε ***Ἰποζοὺκ-Καλὲ*** (λ. τ. χαλασμένο φρούριο). Ἄλλοι τὸ χαρακτηρίζουν γιὰ φρούριο τῶν παλιῶν Κοτυώρων καὶ ἄλλοι γιὰ μεταγενέστερο, τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς.

ΑΠΟΨΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Ἡ νέα πόλη εἶναι χτισμένη σὲ κολπίσκο καὶ ἀμφιθεατρικά, στὰ ἀνατολικὰ ριζὰ τοῦ βουνοῦ ***Ἰὸζ-τεπὲ*** (Ἰόστεπε). Ἡ ἀγορὰ κ' οἱ συνοικίες τοῦ Ἁγ. Γεωργίου καὶ Ἁγ. Νικολάου πέφτουνε πρὸς τὸν κάμπο, ἀνατολικά. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ τμῆμα ἔχει καλὴ ρυμοτομία, μὲ τοὺς δρόμους καλοστρωμένους μὲ πέτρες ἄσπρες. Σ' αὐτὸ ἔχει συντείνει κ' ἡ μεγάλη πυρκαϊὰ τοῦ 1883 ποὺ ἀποτέφρωσε ὅλη τὴν ἀγορά, κ' ἔτσι κοντὰ στὶς νέες συνοικίες τοῦ Ἁγ. Γεωργίου καὶ τοῦ Ἁγ. Νικολάου ρυμοτομήθηκε κι' αὐτὴ μὲ συγχρονισμένο γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη σχέδιο.

Παλιότερα εἶχε ἀρκετὸ πράσινο στὴν πόλη. Τὴν ἄνοιξη, Ἀπρίλη καὶ Μάη, τά πουλιά – ἀηδόνια προπάντων—ἤταν ἄφθονα καὶ συμπλήρωναν τὴν ἔλλειψη τῆς σχετικῆς καλλιτεχνικῆς κίνησης. Μὲ τὸν καιρὸ ἀποψιλώθηκε ἡ πόλη ἀπὸ τὰ πολλὰ δέντρα. Ἔμειναν ὡστόσο ἀρκετά, ὥστε να μὴ παρουσιάζει μονοτονία ἡ θέα της ἀπὸ τὴ θάλασσα.

Στὶς εἰκόνες ποὺ παρουσιάζομε, βλέπει ὁ ἀναγνώστης σχεδὸν ὅλες τὶς συνοικίες καὶ τὴν ἔκταση τῆς πόλης καθὼς καὶ μιὰν ἄποψη τοῦ Κετσὴ-Κιοϊ καὶ τῆς ἐξοχῆς πρὸς τὸν Ἅγιο Κωσταντῖνο.

ΚΛΙΜΑ—ΝΕΡΟ

Τὸ κλῖμα ἤταν εὔκρατο, ὄχι ὅμως καὶ τόσο ὑγιεινό. Ἐνδημοῦσε ἡ ἐλονοσία, προπαντὸς στὶς συνοικίες τοῦ κάμπου· ὅσο περνοῦσε ὅμως ὁ καιρὸς ἐξυγειαινόταν ὁ τόπος.

Ὕδρευση δὲν εἶχε· ἐλάχιστες βρύσες, κ' ἐκεῖνες μὲ λίγη ἀπόδοση, συγκέντρωναν, τὸ καλοκαίρι κυρίως, τὸν κόσμο τῶν κοριτσιῶν καὶ τῶν γυναικῶν, ποὺ πολλὲς φορές, διακόπτοντας τὴ συνομιλία καὶ τὸ κοτσομπολιὸ ἀπολάβαιναν τοὺς καυγάδες ποὺ γινόντανε γιὰ τὴ σειρὰ—***τὸ κεσοὺκ*** ἢ ***τὴν λαχίδαν***—ἀνάμεσα σὲ δυὸ ζαβολιάρες συνήθως.

Κυριότερες βρύσες μέσα στὴν πόλη ἦσαν: Στὴ συνοικία τῆς Ὑπαπαντῆς: ***τῆ Ψωμᾶ***, ***τῆ Τζορμάκ***, ***τῆ Καπαλοῦ***, ***τ' Ἐγκλεσίας*** καὶ ***τ' Ὀρμί' τὰ πεγάδᾳ***. Στὴ συνοικία Ἁγ. Γεωργίου: ***τῆ Φιταγκούρ***, ***τὸ Καινοὺρ τῆ Κωσταντὶν*** καὶ τὸ ***Σατουρβάν'*** τὸ τελευταῖο στὴν πλατεῖα τῆς ἀγορᾶς. Στὴ συνοικία Ἁγ. Νικολάου: ***Τῆ Μουσκώφ***, ***τῆ Μανουσάρ***, ***σῆ Ἀχμὲτ πέη τὸ μεῖτὰν*** καὶ ***σῆ Κοσμόγλου τῆ Λία***. Τὸ νερὸ γιὰ τὸ σιντριβάνι τῆς ἀγορᾶς καὶ γιὰ τὶς τελευταῖες αὐτὲς βρύσες φέρθηκε ἀπὸ πηγή, ποὺ ἦτανε κοντὰ στὸ λατομεῖο, 2 χλμ. περίπου ΝΑ. ἀπὸ τὰ Κοτύωρα. Ἂν καὶ ὅλες βρύσες, τὶς ὀνόμαζαν ὅμως ***πεγάδ'*** καὶ ***πεγάδᾳ***.

Ἐκτὸς αὐτὲς ὑπῆρχαν μερικὲς ἄλλες στὴν Τούρκικη καὶ στὴν Ἀρμένικη συνοικία, ὅπου ἐκστρατεύανε, κυρίως τὰ καλοκαίρια, ὁμάδες κοριτσιῶν μὲ ἐπικεφαλῆς συνήθως ἔφηβους, παιδιὰ ψυχωμένα, ἢ καὶ νέους, προπαντὸς τὴ νύχτα.

Τὸ νερὸ ἀπ' ὅλες αὐτὲς τὶς βρύσες δὲν ἦταν οὔτε γευστικό, οὔτε τόσο ὑγιεινό, ἐκτὸς ***τῆ Τζορμὰκ τὸ πεγάδ'***, ποὺ εἶχε ὅμως ἐλάχιστη ἀπόδοση.

Καλὸ νερό, θαυμάσιο ἀπὸ κάθε ἄποψη, εἶχε τὸ προάστειο ***Κετσὴ-Κιοϊ*** 20' περίπου ΒΔ. ἀπὸ τὰ Κοτύωρα—, ὅπου πήγαιναν ὁμαδικὰ κορίτσια καὶ γυναῖκες, παιδιά, νέοι καὶ ἄντρες ἀκόμα, τὸ καλοκαίρι, μὲ δυὸ-δυὸ στάμνες.

Ἐπίσης τὸ καλοκαίρι κατέβαζαν καὶ χιόνι ἀπὸ τὸν Πὸζ-Τεπέ, ὅπου τὸ παράχωναν τὸ χειμῶνα σὲ μεγάλες γοῦρνες. Γινόταν περιορισμένη χρήση του, κυρίως γιὰ παγωτὰ—τοντουρμὰ (λ.τ.)—ἢ κρύο νερὸ—***ἀθλαμὰ*** (λ.τ.)—, ποὺ τὸ πουλοῦσαν εἰδικοὶ—***ἀθλαματζῆδες***—μὲ μεγάλη μπρούντσινη μακρουλωπὴ στάμνα, γυαλισμένη καλά, κατακίτρινη, μὲ εἰδικὴ σωλήνωση κολλητὴ καὶ μακρυὰ λιγάκι παραπάνω ἀπὸ τὴ μέση, στολισμένη μὲ χάντρες καὶ μπιχλιμπίδια καὶ περασμένη μὲ κατάλληλο χοντρὸ καὶ φαρδὶ πέτσινο λουρὶ στὸν ἕνα ὦμο. Στὴ μέση του εἶχε δεμένη μιὰν ἡμικυκλικὴ ξύλινη ἢ καὶ μεταλλικὴ ὑποδοχὴ ὅπου εἶχε τὰ ποτήρια. Περπάταγε σὰν κόκκορας, κουτσαίνοντας πρὸς τὸν ἀντίθετο ὦμο ποὺ εἶχε τὸ βάρος, κουδούνιζε τὶς χάντρες στὴ στάμνα ρυθμικὰ καὶ διαλαλοῦσε τὴν κρύα λεμονάδα του: ***Ἀθλαμάαατζῆ! ποὺζ κιιιπί! Χαραρὲτ σῳγιουντιουρίγιορ!*** (=φρ. τουρ. Νερουλᾶς! Σὰν πάγος! Σβύνει τὴ μεγάλη δίψα!). Ἡ παρουσία του μέσα στὸ μωσαϊκὸ τῶν χρωμάτων καὶ τῶν μορφῶν τῆς ἑβδομαδιαίας λαϊκῆς ἀγορᾶς, ἔδινε ἕναν τόνο εὔθυμο καὶ αὔξανε τὴ γραφικότητα τῆς εἰκόνας. Ἔγερνε μὲ μεγαλοπρέπεια καὶ γέμιζε τὸ ποτήρι σὲ ὅσους ζητοῦσαν.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς βρύσες, ὑπῆρχαν καὶ πηγάδια—***κουγία*** (λ.τ)— προπαντὸς στὶς συνοικίες Ἁγ. Γεωργίου καὶ Ἁγ. Νικολάου. Στὴ συνοικία τῆς Ὑ-

παπαντῆς χρησιμοποιοῦσαν σὲ μερικὰ σπίτια ξηροπήγαδα χτιστὰ—στέρνας—, ὅπου μάζευαν τὸ νερὸ τῆς βροχῆς, διότι δὲ βρισκότανε στὸ ὑπέδαφος ἐκεῖ νερό.

ΕΞΟΧΕΣ ΠΡΟΑΣΤΕΙΑ

Ἐκτὸς τὸ Κετσὴ-χιοϊ ποὺ ἀναφέραμε, εἶχε κι' ἄλλες κοντινὲς ἐξοχὲς πρὸς τὰ Β.Δ. τὶς ***Τάπιες***, τὸ ***Ἀτζὴ-Σουϊ***, τὸν ***Ἅη-Κωσταντῖνο***, τὸ ***Ποζοὺκ-Καλέ***, μὲ ἄφθονη βλάστηση, μὲ τοπία ὄμορφα, μὲ τρεχούμενο νερὸ —τὸ ***Ἀτζὴ-Σουϊ*** (πικρονέρι)—καὶ παράλληλα μὲ τὴ διπλανὴ δαντελωτὴ ἀκρογιαλιά. Τὴν ἄνοιξη τ' ἀηδόνια ἔσταιναν ἐκεῖ τὶς ἀτέλειωτες συναυλίες τους.

Ἀπὸ τὸ Κετσὴ-χιοϊ καὶ τὸν Ἱππόδρομο ἡ θέα ἦτανε κάτι τὸ μαγευτικό,

Τὸ Κετσὴ-χιοϊ κ' ἡ ἐξοχὴ γιὰ περίπατο πρὸς τὸν Ἅη-Κωσταντῖνο καὶ τὸ Ποζοὺκ-καλέ.

κάτι τὸ ἐπιβλητικὰ μεγαλόπρεπο. Ὅλη ἡ θάλασσα στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ θεατῆ· καὶ τὸ μάτι του ν' ἀναπαύεται σὲ εὐρύτατη ἀκτῖνα πρὸς τὴν Κερασοῦντα, τὸ Τσάμπουρουν ἢ πρὸς τὸ Καρά-Κιολ, τὰ ἐνδιάμεσα χωριὰ ποὺ ἦταν σὲ ψηλώματα καὶ τὶς ἐδαφικὲς πτυχώσεις μὲ τοὺς μαιάνδρους τῶν ποταμιῶν.

Πρὸς τ' ἀνατολικὰ τῆς πόλης γινότανε περίπατος δίπλα στὴν ἀκρογιαλιά, στὴν ἀμμουδιά, πρὸς τὸ ***Τζιβίλ***, τὸ ***Μελέτιρμαν***—κυρίως τὸ χειμῶνα— ἢ παράλληλα μὲ τὴν παραλία στὸ δημόσιο δρόμο—***σὸ χαινοὺρ*** ἢ ***σὸ βασιλᾶκὸν τὴν στράταν***, καὶ στὰ νεκροταφεῖα—***σὸ Τσαχὰλ-τσικμάζ***.

Προάστεια εἶχε ἀρκετὰ καὶ πρὸς τὰ Ἀνατολικά: ***Φεραχλοῦ***, ***Τουρνά-Σουϊ***, καὶ πρὸς τὸ Νότο: ***Ἐσκῆ-Παζὰρ*** καὶ πρὸς τὰ Βορειοδυτικά: ***Περθεμπέ***, ***Βῶνα κ.τ.λ.***

Μὲ τὰ παραλιακὰ προάστεια ἡ συγκοινωνία στὰ νεότερα χρόνια γινότανε μὲ μικρὰ βενζινόπλοια—***μοτόρα***.

Ἀπὸ τὸ Βῶνα ἡ Ὀρτοῦ προμηθευότανε τὰ λαχανικὰ—***τὰ ζαρζαβάτα***, τὰ πουλερικά, τὰ φροῦτα, ξύλα κ. τ. λ.

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΚΙΑΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Ἀπὸ τὸν ὀρεογραφικὸ κόμβο τοῦ ***Τσατάλ-τεπέ***, 35 χλμ. περίπου Δυτικὰ ἀπὸ τὴν Ἀργυρόπολη, (ἀψηλότερη κορυφὴ ***Τξὰν-Κουρταρὰν*** ὑψοδ. 3250 μ.), μιὰ κορυφογραμμὴ κατευθύνεται πρὸς τὰ ΝΑ. στὴν ἀρχή, πρὸς τὰ ΒΑ. ὕστερα καὶ μὲ γενικὴ κατεύθυνση πρὸς τὰ Ἀνατολικὰ κατόπιν, ἑνώνεται μὲ τὸν ***Θήχη*** (ὑψοδ. 3018) καὶ τὸν ***Παρυάδρη*** (ὑψοδ. 2816). Ἄλλη κορυφογραμμὴ κατευθύνεται πρὸς τὰ Δυτικὰ (ἀπὸ τὸ ***Τσατὰλ τεπέ***), σχηματίζει τὴν ἁλυσίδα τῶν ***Σαρῆ-Γὲρ-τεπὲ*** (ὑψοδ. 2935), ***Ἐρμὶν-Ντὰγ*** (ὑψοδ. 2510), ***Καρὰ-Ντὰγ*** (***Καρὰ-Κιόλ***, ὑψοδ. 3095), κάνει ἀπὸ κεῖ ἕνα τόξο μὲ τὴν καμπούρα πρὸς τὸ Νότο, ποὺ ἀγκαλιάζει ὅλες τὶς ρεματιὲς τῶν πηγῶν τοῦ ***Μελάνθιου*** ποταμοῦ ***(Μελὲτ-Ἰρμὰκ)*** καὶ ἀπὸ τὸ ὄρος ***Ρεσατιὲ*** (ὑψοδ. 2210) παίρνει μιὰ κατεύθυνση γενικὰ βορειοδυτικὴ καὶ ἀκολουθόντας τὴν ὀροσειρὰ τοῦ ***Τουρταλὶκ-τεπὲ*** (ὑψοδ. 1730), ***Ἀκατξάκ τεπεσὶ*** (ὑψοδ. 1700), ***Κέλ-τεπὲ*** (ὑψοδ. 1600) καὶ τὶς βουνοκορφὲς τοῦ ***Ἀμαζώνειου*** ὄρους, καταλήγει στὶς κοιλάδες τῶν ποταμῶν ***Ἴρι*** καὶ ***Θερμόδωντα*** πρὸς τὶς ἐκβολές τους στὴ Μαύρη Θάλασσα.

Ἡ γενικὴ αὐτὴ κορυφογραμμή, ποὺ ἁπλώνεται καὶ ἀνατολικὰ καὶ δυτικὰ ἀπὸ τὸ ***Τσατὰλ-τεπέ***, χωρίζει τὰ νερὰ τῶν ποταμῶν καὶ ποταμίσκων ποὺ χύνονται στὸν ***Λύκο*** ποταμὸ (πρὸς τὸ Νότο), ἀπὸ τὰ νερὰ ποὺ χύνονται στὸν Εὔξεινο Πόντο (πρὸς τὸ Βοριά). Ἀνάμεσα στὰ ποτάμια αὐτὰ μεσολαβοῦν βουνοσειρές, ποὺ ξεσποῦν ἀπὸ τὸν παραπάνω γενικὸ ὀρεογραφικὸ σκελετό, καὶ σὰν τεράστιες γλῶσσες, ἄλλες κατηφορίζουν καὶ σβύνουν πρὸς τὴ θάλασσα, μὲ γενικὴ κατεύθυνση πρὸς τὸ βοριὰ κι' ἄλλες πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Λύκου ποταμοῦ, μὲ γενικὴ κατεύθυνση πρὸς τὸ Νότο. Ὁ Λύκος ποταμὸς ἑνώνεται κοντὰ στὴν Εὐπατόρια (Μαγνόπολη ἢ Μπογὰζ Κεσὲν) μὲ τὸν Ἴρι ποταμὸ καὶ παίρνοντας κατεύθυνση βορεινὴ χύνεται στὴ Μαύρη Θάλασσα μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἴρι ποταμοῦ.

Οἱ κυριότεροι ποταμοὶ τῆς περιοχῆς τῶν Κοτυώρων εἶναι τὸ ***Παζὰρ-Σουϊ***, ***Τουρνά-Σουϊ***, ***Μελὲτ-Ἰρμὰκ*** (Μελάνθιος), ***Ἀβτζῆ-δβὰ-τερεσὶ*** (Ἀβτζάβα) καὶ ἀμέσως κοντὰ στὰ Κοτύωρα τὰ ποταμάκια ***Τξιβίλ*** καὶ ***Ποχλοῦ-τερέ***, ἢ ***Πιλπὶλ-τερὲ*** (βλέπε συναπτόμενο χάρτη).

ΕΔΑΦΟΣ—ΚΑΛΥΨΗ

Ἡ σύσταση τοῦ ἐδάφους σ' ὅλη τὴν περιοχὴ εἶναι γενικὰ γαιώδικη.

Ὅλα τὰ ὄρη σχεδὸν ἀποτελοῦνται ἀπὸ χωματοβούνια καὶ πολὺ σπάνια εἶναι τὰ βραχώδικα καὶ τὰ κατσάβραχα.

Ἄφθονα καὶ πυκνὰ παρθένα δάση σκεπάζουν τὶς κορφὲς καὶ τὶς πλαγὲς τῶν βουνῶν ἀπὸ πεῦκα—*τσάμα*—, ἔλατα—*ἀλάτα*—, ἄλλα δυὸ εἴδη βελονοειδῆ ποὺ τὰ λέγαμε ἐκεῖ *τεβόρα* καὶ *ταξία* (ἐδῶ δὲν ὑπάρχουν), δέντρα (δρῦς)—*πελίτα*, ὀξιὲς—*κιουρκένα* κ.τ.λ.

Ἐπίσης παντοῦ σχεδὸν στὶς ρεματιὲς ἀνθοῦν οἱ κόκκινες καὶ κίτρινες ἀζαλέες (πικροδάφνες ἢ ροδοδάφνες).

Στοὺς βοσκότοπους ἀπάνω ἀπὸ 1500 μέτρα ὑψόμετρο γενικά, φυτρώνει ἕνα εἶδος χορτάρι βελονοειδές, ποὺ τὸ λέμε *χορτούλ'* καὶ στὴν Τραπεζοῦντα *ζυγούδ'*. Κι' ὁλοῦθε καὶ παντοῦ κελαρύζουν κατακάθαρα κρυσταλλένια νερὰ ἀπὸ πηγὲς καὶ κεφαλάρια.

ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

Ἡ συγκοινωνία ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια πρὶν τὸν Εὐρωπαϊκὸ πόλεμο, ἦτανε πολὺ καθυστερημένη. Ἕνας δημόσιος δρόμος μόνο ξεκινοῦσε ἀπὸ τὰ Κοτύωρα πρὸς τὸ Νότο καὶ περνοῦσε ἀπὸ τὰ Χαψάμανα, Μεσουτιέ, Κὸτς Χισάρ, Ζάρα, Τεφρίκι καὶ Νοτιότερα. Ὁ δρόμος αὐτὸς διχαλωνότανε :

α') δεκαπέντε περίπου χιλιόμετρα Ν. τοῦ Κότς Χισὰρ *(Γοϊλάσαρη)* κ' ἔπαιρνε κατεύθυνση Ἀνατολική. Μιὰ του διακλάδωση μετὰ τὸ Ἐντερὲζ *(Ἔντρὲς)* κατευθυνότανε πρὸς τὴ Νικόπολη, κι' ἄλλη πρὸς τὸ Ἐρζιντζὰν *(Ἔρζιγκιάν)*.

β') Ἀπὸ τὴ Ζάρα πρὸς τὰ Δυτικὰ γιὰ τὴ Σεβάστεια.

Γενικά, ὁ μοναδικὸς αὐτὸς δημόσιος δρόμος δὲν ἦτανε σὲ καλὴ κατάσταση, οὔτε καὶ τὸν συντηρούσανε πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο.

Ὅλοι οἱ ἄλλοι δρόμοι μεταξὺ τῆς Ὀρτοῦς καὶ τῶν ἄλλων περιοχῶν ἦσαν ἡμιονικοὶ καὶ συνήθως σὲ κακὴ κατάσταση, κατάκορφα στὶς κορυφογραμμὲς ἢ καὶ στὶς πλαγιὲς ἀπὸ τὶς κοιλάδες, ποὺ σχημάτιζαν οἱ ρεματιὲς καὶ τὰ ποτάμια.

Μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴ οἱ Τοῦρκοι πλούτισαν τὸ ὁδικὸ δίκτυο πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις καὶ παντοῦ σήμερα κινοῦνται ἐλεύθερα κάθε λογῆς τροχοφόρα (αὐτοκίνητα κυρίως) ὄχι μόνο γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ πλούτου τῆς περιοχῆς, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἀπόλαυση τῶν σπάνιων φυσικῶν καλλονῶν τῶν Παρχαριῶν τοῦ Τσάμπαθη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

ΘΡΗΣΚΕΙΑ – ΕΘΝΟΣ

Τὰ δυὸ αὐτὰ μεγάλα Σύμβολα, ποὺ δημιούργησε ἡ ψυχολογία τοῦ ἀνθρώπου κάθε ἐποχῆς καὶ κάθε τόπου, γιὰ τὴ συμβατικὰ ἀναγκαία προσαρμογὴ καὶ τοποθέτησή του μέσα στὸ ἄπειρο τοῦ σύμπαντος καὶ μέσα στὸ πλαίσιο τῆς ζωῆς καὶ διαμονῆς στὸ ὁποιοδήποτε ἐδαφικὸ διαμέρισμα τοῦ

πλανήτη μας, ἦτανε σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀναπτυγμένα στοὺς Κοτυωρίτες, ὅπως καὶ σ' ὅλους τοὺς Ποντίους.

Ἡ παράδοση, κ' οἱ συνθῆκες τῆς ζωῆς γενικότερα κάτω ἀπὸ τὸ πέλμα ἑνὸς ἀλλοεθνῆ κι' ἀλλόθρησκου δυνάστη, ποὺ κοντὰ στ' ἄλλα τοὺς θύμιζε διαρκῶς ὅτι στεροῦνται καὶ τὸ μεγαλύτερο φυσικὸ πανανθρώπινο ἀγαθὸ— τὴν Ἐλευθερία—, τὰ ὄνειρα κ' οἱ πόθοι, οἱ θρῦλοι κ' οἱ ἐλπίδες, ὅλ' αὐτὰ μαζί, δημιουργούσανε μιὰν ἀναγκαιότητα φανατικῆς προσήλωσης στὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ σύμβολα τοῦ Ἔθνους:

«Γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν ***Πίστιν*** τὴν ἁγίαν
Γιὰ τῆς Πατρίδος τὴν ***Ἐλευθερίαν***»

Συνυφασμένες κι' ἀδελφωμένες, ἀλληλένδετες κι' ἀχώριστες οἱ δυὸ αὐτὲς μεγάλες ἔννοιες, καλλιεργοῦσαν μέσα στὶς ψυχὲς καὶ σταθεροποιοῦσαν τὴν ἐλπίδα γιὰ μιὰν ἐθνικὴ ἀποκατάσταση — γιὰ τὴν «Ἀνάσταση» τοῦ Γένους.

ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Ὅπως ὅλοι οἱ λαοί, ἔτσι κ' οἱ Κοτυωρίτες πίστευαν φανατικά, ὅτι ἡ δική τους ἡ θρησκεία, ἡ Ὀρθόδοξη Ἀνατολικὴ Χριστιανική, ἦταν ἡ ἀληθινότερη ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες θρησκεῖες τοῦ κόσμου, ἡ ἀπόλυτα ἀληθινή, ποὺ μ' αὐτὴ καὶ μόνη μπορεῖ νὰ ἐξασφαλίσει κανεὶς τὴν αἰώνια ζωὴ—***τὸν παράδεισον***. Ἡ μελέτη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἔστω καὶ σὲ περιορισμένο κύκλο, δικαιωματικὰ στήριζε καὶ δικαιολογοῦσε τὴν πεποίθηση αὐτή. Σ' ὅλα τὰ σχετικὰ κεφάλαια τούτου τοῦ βιβλίου, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴ θρησκεία, εἶναι ὁλοφάνερη ἡ προσήλωση τῶν Κοτυωριτῶν στὰ δόγματα καὶ τὰ παραγγέλματά της.

Σεβόνταν ὑπερβολικὰ τὰ θεῖα γενικῶς. Ἦτανε σπανιότατο φαινόμενο ν' ἀκούσει κανεὶς βλαστήμιες ποὺ ν' ἀναφέρουν μέσα τὸ Χριστό, Θεό, Παναγία, Σταυρὸ κ.τ.λ. Κι' ὅποιος τὶς ξεστόμιζε, χαρακτηριζότανε γιὰ ἔκφυλος καὶ γινότανε στόχος γιὰ δριμύτατες παρατηρήσεις, κ' ἐπιθέσεις ἀκόμα τῶν ἄλλων. Ὁ σεβασμὸς αὐτὸς δὲν προερχότανε μόνο ἀπὸ τὸ φόβο τῆς τιμωρίας στὴ μέλλουσα ζωή, ἀλλὰ κι' ἀπὸ μιὰν ἔμφυτη εὐλάβεια πρὸς τὰ θεῖα, κληρονομημένη ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ παράδοση τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς, καλλιεργημένη κι' ἀπὸ τὴν οἰκογένεια καὶ γενικὰ ἀπὸ τὴν ἀνατροφὴ καὶ τὴν ἀγωγή.

Ἴσως νὰ ἐπιδροῦσε ἀρκετὰ κι' ὁ χαρακτῆρας γενικά, διαμορφωμένος κι' ἀπὸ τὸ κλῖμα, ἀπὸ τὸ περιβάλλον κι' ἀπὸ τὶς συνθῆκες τῆς ζωῆς, ποὺ φκιάνανε τὸν ἄνθρωπο ψύχραιμο ἀρκετὰ καὶ στωικὸ λιγάκι, χωρὶς πολλὰ νεῦρα, χωρὶς ἀπότομες ἐξάψεις καὶ μὲ θετικότερες τάσεις κ' ἐπιδιώξεις.

Στὴ Μακεδονία, τὴν Ἤπειρο καὶ τὴ Θράκη, ὁ Κοτυωρίτης καὶ γενικὰ ὁ Πόντιος, καλύτερα θἄναι «στὸ στοιχεῖο του», παρὰ νοτιότερα ἀπὸ τὴ Θεσσαλία.

Ὅλες τὶς Κυριακὲς καὶ τὶς γιορτές, μὰ προπάντων τὶς μεγάλες γιορτές, τῶν Χριστουγέννων, τοῦ Πάσχα κ.τ.λ. οἱ ἐκκλησίες ἦταν γεμάτες. Ὁ κάθε

οἰκογενειάρχης μὲ ὅλους σχεδὸν τοὺς σπιτικοὺς ἔπρεπε νὰ πάει στὴν ἐκκλησία. Οἱ μεσήλικες κ' οἱ γέροι, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπόλυση—ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ Κοινωνικοῦ—ἔπαιρναν μὲ τὴ σειρὰ καὶ προσκυνοῦσαν ὅλες τὶς εἰκόνες, κάνοντας συνήθως μπροστὰ στὴν καθεμιὰ καὶ μετάνοιες, προπάντων κατὰ τὶς νηστεῖες. Οἱ γριὲς πήγαιναν ταχτικότατα καὶ τὸ πρωὶ καὶ στοὺς ἑσπερινοὺς καὶ τὶς καθημερινὲς ἀκόμα. Ὅταν τὰ διαβάσματα τῶν παπάδων καὶ τῶν ψαλτῶν ἦταν πολλὰ καὶ ὅταν ἔλεγαν χῦμα προφητεῖες καὶ ψαλμούς, συνείθιζαν νὰ λένε : ***ντὸ πολλὰ γράμματα εἶχεν ὁσήμερον ἢ ἀπόψ' !***

Ἡ μεγάλη εὐλάβεια γιὰ κάθε τὶ ποὺ εἶχε σχέση μὲ τὴ θρησκεία, ἔφτανε κάποτε τὰ ὅρια τοῦ φανατισμοῦ καὶ σὲ μερικοὺς καταντοῦσε θρησκευτικὸ παραλήρημα.

Ἡ προσήλωση στὴ θρησκεία, σὲ συνδυασμὸ μὲ μιὰ σχετικὴ ἀμάθεια ἦταν αἰτία νὰ γίνει κάποτε μιὰ ἐκμετάλλευση σὲ βάρος καὶ τῆς εὐπιστίας μερικῶν κοριτσιῶν καὶ γυναικῶν, ποὺ εὔκολα ὑποβάλλονται, φυσικά, σὲ πνευματιστικὲς καταστάσεις :

Ἕνας Ἀμισηνὸς ζωγράφος, περαστικὸς ἀπὸ τὰ Κοτύωρα λίγα χρόνια πρὶν ἀπὸ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους μὲ κάποια εἰκόνα ποὺ τὴ διαλαλοῦσε γιὰ θαυματουργή, ὑπόβαλε σὲ ἔκσταση μιὰ κοπέλα. Ἀπὸ κείνη μεταδόθηκε καὶ σὲ ἄλλες, μὲ εἰκόνες τῆς Παναγίας. Ὅσες ἔπεφταν σὲ ἔκσταση, βαστοῦσανε τὴν εἰκόνα πρὸς τὸ κεφάλι καὶ σ' ὅλη τὴ διάρκεια ἔτρεμαν καὶ τὰ χέρια τους κ' ἡ εἰκόνα. Ἀπὸ κάποτε τρώγανε καὶ καμμιὰ στὸ κούτελο...

Γιὰ κεῖνες ποὺ βυθιζόντανε στὴν ἔκσταση λέγαν : ***ἐπίασεν-άτην ἡ Παναγία***. Ὅλες ἦσαν ἀγράμματες, κορίτσια ποὺ δουλεύανε στὰ μαγαζιά.

Ψέλνανε διάφορα τροπάρια γνωστά, ἢ κάναν ἐξορκισμοὺς γιὰ τὶς ἁμαρτίες τῶν ἀνθρώπων : ***Ναΐλοὶ ἐμᾶς ! Ναΐλοὶ ἐμᾶς ! Ἁμαρτωλοὶ εἴμες, Ὁ Θεὸν ἀ χάν' μας ! Ἡ Παναγία λέει-ἀ, λέει-ἀ, λέει-ἀ !*** Ἢ, ***Ἄσ' σ' ἁμαρτίας-ἐμουν, ντὸ ἔχομε νὰ σύρομε ! Ἥμαρτα ! Ἥμαρτα ! Σημεῖα καὶ τέρατα ! πείνας καὶ δίψας ! Ἡ Παναγία λέει-ἀ, λέει-ἀ, λέει-ἀ !***

Ἐπίσης κάποτε μαρτυροῦσαν κι' ἀποκάλυπταν τὶς ἁμαρτίες καὶ τὶς σκέψεις μερικῶν γνωστῶν τους, ποὺ μαζευόνταν ἐκεῖ : ***Ἀτὲ ποὶ στέκ' σὴν πόρταν ὀπίσ' καικὰ ὑπερήφανος ἔν'***—ἢ ***κακέσσα ἔν'***, ἢ, ***ἀτὸς π' ἔρται ἄπιστος ἔν' · χατέψτ' ἀτον***—ἢ ***πετέστ' ἀτον ἂς ἔρται σὰ ἥμαρτα. Ἡ Παναγία λέει-ἀ*** κ.τ.λ. Μερικοὶ ποὺ πήγαιναν νὰ σεργιανίσουν καὶ νὰ εἰρωνευτοῦν, ἀκούγοντας τό : ***ἀτὸς π' ἔρ-ται ἄπιστος ἔν', ἡ Παναγία λέει-ἀ*** κ.τ.λ., πέφτανε σὲ θρησκευτικὸ δέος, πίστευαν καὶ στρωνόντανε κι' αὐτοὶ στὸ ψάλσιμο μὲ πίστη κ' εὐλάβεια.

Τὰ κορίτσια, ὕστερα ἀπὸ πολλὴν ὥρα, πέφταν ἀπὸ τὴν ἔκσταση σὲ λήθαργο. Ξάπλωναν ἢ καθόντανε μὲ τὰ μάτια ὀρθάνοιχτα καὶ προσηλωμένα σ' ἕνα σημεῖο τῆς ὀροφῆς, κι' ἄλλοτε γελαστὲς κι' ἄλλοτε σκυθρωπές, κάνανε κάπου-κάπου ὁμολογίες κ' ἐξορκισμούς, ὅπως παραπάνω.

Ὅταν πιὰ ἐρχόντανε στὸν ἑαυτό τους, διηγόντανε τοὺς ὁραματισμοὺς ποὺ

εἶχαν ἰδεῖ κατὰ τὴν ἔκσταση καὶ τὸ λήθαργό τους : τὴν Παναγία, ἀγγέλους, τὰ Ἱεροσόλυμα, τὸν Ἅγιον Τάφο κ.τ.λ.

Παρόμοιο ἀξιοσημείωτο φαινόμενο ἦταν καὶ τὸ ***φώταγμαν τ' ἐγκλεσίας.***

Περαστικοὶ ἀργὰ τὴ νύχτα — φουρνάρηδες, νυχτοφύλακες καὶ ἄλλοι— διαβαίνοντας ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τῆς Ὑπαπαντῆς, ἢ καὶ γείτονες ἐκεῖ, βλέπανε νὰ φωτάει καὶ νὰ λάμπει ἀπὸ τὰ χρωματιστὰ παράθυρα τὰ πλαγινὰ καὶ τοὺς φεγγίτες τοῦ τρούλου τοῦ Ναοῦ, χωρὶς νἄναι φῶτα ἀναμμένα μέσα στὴν ἐκκλησία. Ἡ πληροφορία δὲν ἀργοῦσε νὰ μεταδοθεῖ σ' ὅλη τὴ συνοικία.

Σηκωνόνταν, ὅπως ἦταν ἀγουροξυπνημένοι, μαζευόνταν ἄντρες καὶ γυναῖκες κάθε ἡλικίας στὸν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησίας κι' ἄρχιζαν τὶς προσευχὲς καὶ τὶς μετάνοιες. Τὸ φαινόμενο δὲν διαρκοῦσε πολλὴν ὥρα. Οἱ συζητήσεις ὅμως, τὰ σχόλια καὶ κάποτε οἱ εἰρωνεῖες ἀρκετῶν σκεπτικιστῶν, διαρκοῦσαν πολλὲς φορὲς ἐκεῖ στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας ὡς τὸ πρωί, γιὰ νὰ συνεχιστοῦν καὶ τὶς ἄλλες ἡμέρες. ***Τὸ φώταγμαν τ' ἐγκλεσίας*** εἶχε ἀρχίσει λίγα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴ μεταπολίτευση τοῦ 1908 καὶ συνεχιζότανε κατὰ ἀραιὰ χρονικὰ διαστήματα ὡς τὰ 1914. Ἀποκαλύφτηκε ἀργότερα, ὅτι κάποιος εἶχε ἐγκαταστήσει στὸ σπίτι του λάμπα πολυτελείας μὲ ἔνταση φωτισμοῦ ἀρκετὰ δυνατὴ κι' ὁ ἀντιφεγγισμός της ἦτανε ποὺ προκαλοῦσε τὸ φαινόμενο.

Τὰ παραπάνω φαινόμενα ἐξηγόνταν κ' ἑρμηνευόνταν ἀπὸ μερικοὺς καὶ προπάντων ἀπὸ τὶς γυναῖκες καὶ τότε καὶ στὴ διάρκεια τῶν πολέμων 1912—1922 καὶ σήμερα ἀκόμα, σὰν προειδοποίηση ἀπὸ τὴ θεία πρόνοια γιὰ τὰ δεινά, ποὺ ἦταν νὰ ὑποφέρει ἡ ἀνθρωπότητα κ' οἱ ἴδιοι οἱ Κοτυωρίτες. (Κατὰ τὴν ἔρευνα γιὰ νὰ μαζέψω τὰ παραπάνω στοιχεῖα, δυὸ γυναικοῦλες μοῦ εἶπαν : ***Ἤμαρτα, Ξένο, ὁ Θεὸν μὲ τ' ἀβοῦτα πῶς εἶπε μας κ' ἐδέκε μας χαπάρ' γιὰ ὅλα ντ' ἔσυραμε!*** =Ἤμαρτον, Ξένο, ὁ Θεὸς πῶς μᾶς εἶπε καὶ μᾶς εἰδοποίησε γιὰ ὅλ' αὐτὰ ποὺ τραβήξαμε!).

Ὡς τὰ 1908 αὐστηρὰ τηροῦσαν τοὺς τύπους οἱ γεροντότεροι. Κι' ὅταν ἄρχισαν τότε, μὲ τὴ διαφοροποίηση τῶν νέων, ν' ἀλλάζουν τὰ πράματα, λέγανε, κουνόντας κάποτε καὶ τὸ κεφάλι : ***Τὰ γενίτσικμαδες φαρμασὸν ἐγένταν***—οἱ νεογεννημένοι γένηκαν μασόνοι—ἄπιστοι.

Ὁ θρησκευτικὸς φανατισμός, ποὺ ἐπισκίαζε μὲ τὴν ἔντασή του τὸν παράγοντα «Ἐθνισμός», εἶχε ἀρχίσει στὰ τελευταῖα χρόνια νὰ χάνει τὴν παλιά του ὀξύτητα στοὺς διαβασμένους γενικά, καὶ νὰ κάνει πολλὲς παραχωρήσεις στὸν δεύτερο.

ΕΘΝΟΣ

Οἱ Τοῦρκοι τοὺς ραγιάδες τοὺς Ἕλληνες τοὺς ἀποκαλούσανε ***Ρούμ.***

Κ' οἱ ἴδιοι οἱ Κοτυωρίτες, καθὼς κι' ὅλοι οἱ Πόντιοι λέγανε γιὰ τὸν ἑαυτό τους : ***Ὀρωμαῖοι εἶμες*** ἢ ***Ὀρωμαῖος εἶμαι.*** Καὶ στοὺς Τούρκους ποὺ τύχαινε νὰ τοὺς ρωτήσουν στὸ δρόμο ἢ στὸ ὕπαιθρο, ἀπαντοῦσαν : ***Οὐρουμ·σὺμ***=Ρωμιὸς εἶμαι. Στὰ παλιότερα χρόνια μάλιστα νόμιζαν ἀρκετὸ

καὶ τό: ***Χριστιανοὶ εἴμες***. Μὲ τὴ δημιουργία Κοινότητας διαμαρτυρομένων συμπλήρωναν: ***Χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι εἴμες.***

Γενάρχη καὶ Ἐθνάρχη εἶχαν τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ ἀλύτρωτοι Ἕλληνες Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί.

Εἶχανε πλέρια τὴ συναίσθηση ὅτι εἶναι Ἕλληνες, σεμνυνόντανε γιὰ τὴ γλῶσσα τους ποὺ ἔχει φανερὰ τ' ἀχνάρια τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσας περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο σύγχρονο Ἑλληνικὸ ἰδίωμα καὶ διάλεκτο, καὶ συγκινούντανε καὶ παθαινόντανε μὲ κάθε τὶ ποὺ εἶχε σχέση μὲ τὸ ἐλεύθερο Ἑλληνικὸ Βασίλειο.

Μικρὸς Κοτυωρίτης
μὲ τὴν ἐθνικὴ ἐνδυμασία

Μ' ὅλ' αὐτὰ σπάνια ἀποκαλοῦσαν τὸν ἑαυτό τους Ἕλληνες. Θυμοῦμαι σὰ σήμερα ὅτι στὴν 8η τάξη τῆς «Ψωμιαδείου Ἑλληνικῆς Σχολῆς» ποὺ φοιτοῦσα λίγο πρὶν ἀπὸ τὰ 1912, ὁ Σχολάρχης μας Νικόλαος Σουμελίδης μᾶς εἶχε δώσει γιὰ ἔκθεση νὰ περιγράψομε τὰ Κοτύωρα μὲ τοὺς κατοίκους της κ.τ.λ. Κανεὶς ἀπὸ τοὺς συμμαθητὲς δὲν εἶχε χρησιμοποιήσει τὴ λέξη «Ἕλληνες» γιὰ νὰ ὀνομάσει καὶ νὰ χαρακτηρίσει τοὺς Ἕλληνες καὶ τὶς Ἑλληνικὲς Κοινότητες τῆς πόλης. Ὅλοι γενικὰ χρησιμοποιήσαμε τοὺς ὅρους «Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι» καὶ «Προτεστάνται ἢ Διαμαρτυρόμενοι» (τοὺς τελευταίους οὔτε γιὰ χριστιανοὺς δὲν τοὺς παραδεχτήκαμε). Θυμοῦμαι ὅμως ζωντανὰ καὶ τὸ γενναῖο μαστίγωμα ποὺ μᾶς ἔκαμε σὲ μιὰ ἐμπνευσμένη μὰ καὶ καυστικότατη κριτική του στὰ γραφτά μας, εἰδικῶς ἀπάνω στὸ ζήτημα αὐτό, καὶ τὴν ψυχικὴ συντριβὴ ποὺ μᾶς ἔκαμε νὰ δοκιμάσομε, γιὰ τὴ σοβαρὴ παράλειψή μας, μὲ τὴν ἐνθουσιώδικη καὶ σαγηνευτικὴ ρητορεία του ὁ γοητευτικὸς καὶ σοφός μας Σχολάρχης.

Τὸ ὅτι δὲν συνείθιζαν νὰ χρησιμοποιοῦν γιὰ τὸν ἑαυτό τους τὴν ὀνομασία «Ἕλληνες» δὲν σήμαινε πὼς εἶχε ἔστω κι' ὁ πιὸ καθυστερημένος καὶ τὴν ἐλάχιστη ἀκόμα ἀμφιβολία γιὰ τὴν καταγωγή του τὴν Ἑλληνική. Ἂν εἶναι μάλιστα νὰ κρίνει κανεὶς ἀπὸ μερικὲς ἐνδείξεις καὶ νὰ διακινδυνέψει σὲ ψυχολογικὲς διερευνήσεις, μπορεῖ νὰ βγάλει τὸ συμπέρασμα ὅτι ἀπὸ σεβασμὸ κ' ἐκτίμηση μεγάλη, σπάνια κ' ἐκλεκτικὰ μόνο—ἂς ποῦμε—χρησιμο-

ποιούσανε γιὰ τὸν ἑαυτό τους τὴ λέξη «Ἕλληνας». Ἡ Ἑλλάδα κ' οἱ Ἕλληνες οἱ ἐλεύθεροι, ἤτανε στὴ φαντασία τῶν Κοτυωριτῶν σὰν κάτι τὸ ὑπερτέλειο, τὸ ὑπερφυσικό, χωρὶς ἐλάττωμα καὶ ἔλλειψη καμμιά, μὲ ἀναπτυγμένες στὸν ὑπέρτατο βαθμὸ ὅλες τὶς ἀρετές, σωματικές, πνευματικὲς καὶ ψυχικές.

Καὶ σὰ ραγιάδες ποὺ ἦσαν, νόμιζαν—ὑποσυνείδητα—πὼς θὰ πρόσβαλλαν τὴ λέξη, ἂν τὴ χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ τὸν ἑαυτό τους, χωρὶς ν' ἀποκτήσουν τοὐλάχιστον τὴν πολιτική τους ἐλευθερία. Ἀλλὰ κ' ἡ σκοπιμότητα ἡ πολιτική, ποὺ καλλιέργησε κατάλληλα κ' ἡ Ἐκκλησία, ν' ἀποφεύγουν ἀπὸ τὰ παλιὰ ἀκόμα δύσκολα χρόνια τῆς σκλαβιᾶς τὴ χρησιμοποίηση τοῦ ὅρου, εἶχε ἀσφαλῶς δημιουργήσει μιὰν ἕξη, ποὺ δὲν ἀποβάλλεται πάντα εὔκολα.

ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ Π. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

Ὁ Κοτυωρίτης γιὰ νὰ παινευτεῖ γιὰ ὁποιαδήποτε αἰτία—γιὰ μιά του ἐπιτυχία, γιὰ ν' ἀπειλήσει ἀντίπαλο, γιὰ νὰ σκούξει τὸ «κουκουρίκου» ὕστερα ἀπὸ ἐπιτυχῆ καυγᾶ κ.τ.τ.—ἔλεγε μὲ στόμφο καὶ μ' ἐπιδεικτικὴ περηφάνεια: «*Ἐγὼ εἶμαι Ἕλληνας!*» Καὶ τὸν ἔβλεπες καὶ γέμιζε τὸ στόμα του, ἄστραφταν τὰ μάτια του, γελοῦσαν καὶ τ' αὐτιά του καὶ κορδωνόταν καὶ καμάρωνε σὰ διάνος. Παρόμοιες στιγμὲς ἦσαν οἱ εὐτυχέστερες τῆς ζωῆς του.

Γενικὰ στὰ ἀθλητικὰ ἀγωνίσματά τους τὰ παιδιὰ ὀνόμαζαν τὴν ὁμάδα τους «*Ἕλληνες*» καὶ τὴν ἀντίπαλη ὁμάδα «*Τούρκους*» ἢ *Βουλγάρους*.

Δάκρυζε ὁ Κοτυωρίτης ὅταν ἄκουε τὴ λέξη «Ἑλλάδα».

Ὅπως παραδεχόταν ὅτι οἱ Πόντιοι λέγονται καὶ ***«Λαζοί»***, φανατικὰ ὑποστήριζε τὴν ἐκδοχὴ γιὰ τὸ ἐτυμολογικὸ τῆς λέξης, ποὺ πίστευε κ' ἤθελε σώνει καὶ καλά, νὰ παράγεται ἀπὸ τό: ***Ἑλλὰς ζεῖ***...

Χαρακτηριστικὴ εἶναι κ' ἡ γνωστὴ φράση ποὺ ἀκουγότανε συχνὰ κι'

ΝΕΟΚΟΣΜΟΣ Α. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

ἀπὸ ἀγράμματους ἄντρες καὶ γυναῖκες σὲ κάθε ἀνάλογη περίσταση: ***«Ἐγὼ γραικὸς—ἢ γρηκὸς—γεννήθηκα, γραικὸς καὶ θ' ἀποθάνω».***

Ὅλη ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία κ' ἰδιαίτερα ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 μὲ ὅλους τοὺς ἥρωες καὶ τοὺς δεκαετεῖς ἀγῶνες της, ἦτανε τὸ προσφιλέστερο ἀνάγνωσμα· καὶ τὰ κλέφτικα τραγούδια καὶ τὸ ἐθνικὸ μοιρολόγι γιὰ τὸ πάρσιμο τῆς Πόλης, τὰ ἐνθουσιαστικότερα καὶ συγκινητικότερα, ποὺ προτιμούσανε σὲ κάθε περίσταση.

Κάθε ἐπιτυχία τῆς Ἑλλάδας, κ' ἡ παραμικρότερη ἀκόμα, προξενοῦσε

ἀπερίγραπτη χαρὰ σ' ὅλους, ἐνῶ κάθε ἀτύχημα, καὶ τὸ πιὸ τιποτένιο, τοὺς βύθιζε σὲ πραγματικὸ πένθος.

Στὴν ἐκκλησία τὸ «*Τῇ ὑπερμάχῳ...*» καὶ τὸ «*Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου .. νίκας τοῖς βασιλεῦσι κατὰ βαρβάρων δωρούμενος...*» ψελνόντανε σχεδὸν ἀπ' ὅλο τὸ ἐκκλησίασμα μαζί, καὶ μὲ τὸ «*νίκας τοῖς βασιλεῦσι...*» ἐννοοῦσαν τοὺς βασιλεῖς τῶν Ἑλλήνων.

Κάθε Κυριακὴ ἀπόγευμα ποὺ ἐρχότανε στὸ λιμάνι τὸ Ἑλληνικὸ βαπόρι τῆς γραμμῆς, ὧρες ὁλάκερες ἀπὸ τὸν περίβολο τῆς ἐκκλησίας τῆς Ὑπαπαντῆς, ἀπὸ τὰ παράθυρα τῶν σπιτιῶν χι' ἀπὸ τὶς ἀκρογιαλιές, ἀπολάβαιναν καὶ χαιρόνταν ἀγναντεύοντας καὶ καμαρώνοντας τ' ἀνεμίσματα καὶ τοὺς κυματισμοὺς τῆς Γαλανόλευκης στὴν πρύμνη τοῦ πλοίου, καὶ φούσκωναν τὰ στήθια, κ' ὑγραίνονταν τὰ μάτια.

Στὰ 1905 ἕνα πρωινὸ Κυριακῆς δυὸ χωριάτες στεκόνταν ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, στὴν αὐλὴ τῆς Ὑπαπαντῆς. Μετὰ τὴν ἀπόλυση πλησίασαν ἕναν Ἐπίτροπο. Δήλωσαν τὴν ταυτότητά τους: Καταγόνταν ἀπὸ τὴ Θεσσαλία. Ἦσαν αἰχμάλωτοι τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1897 καὶ τοὺς εἶχανε κρατήσει στὰ μεσόγεια. Κατόρθωσαν καὶ τόσκασαν καὶ μεταμφιεσμένοι σὲ χωριάτες κατεβήκανε στὰ Κοτύωρα.

Εἶχαν γίνει κυριολεκτικὰ προσκύνημα. Οὔτε ἡ πιὸ θαυματουργὴ εἰκόνα νἄταν. Τοὺς περιποιήθηκαν ἀρχοντικὰ κάμποσες μέρες.

Κ' ὕστερα τοὺς ἔντυσαν χαμάλικα ροῦχα, τοὺς ἔδωσαν ἀπὸ μιὰ σακκοράφα στὸ χέρι κι' ἀπὸ ἕνα μάτσο σπάγγους στὸν ὦμο, τοὺς βάλανε σὲ μαοῦνες μὲ σακκιὰ ἀπὸ φασόλια ποὺ ἦταν νὰ φορτωθοῦν στὸ Ἑλληνικὸ τῆς γραμμῆς, καὶ... δῶθε πᾶν κ' οἱ ἄλλοι.

Προσκύνημα σωστὸ εἶχαν γίνει καὶ δυὸ Κοτυωρίτες, ποὺ εἶχαν καταταχτεῖ στὸν Ἑλληνικὸ Στρατὸ καὶ πολέμησαν στὰ 1897, ὅταν ὕστερα γυρίσανε στὴν πατρίδα.

Δεκαριὰ ἄλλοι Κοτυωρίτες—ἀγεωγράφητοι, μὰ ἐνθουσιώδικοι τύποι—εἶχανε ξεκινήσει στὰ 1897, χωρὶς νὰ ποῦν τίποτε σὲ κανένα, γιὰ νἄρθουνε πεζοὶ στὴν Ἑλλάδα ἐθελοντές. Συνάντησαν τὸν Ἴρι ποταμὸ πλημμυρισμένο καὶ... γύρισαν πίσω.

Φωτογραφίες Κοτυωριτῶν ἐθελοντῶν στοὺς πολέμους τοῦ 1912—13 εἶχανε γίνει σωστὰ εἰκονίσματα ἡρώων καὶ γύριζαν ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι.

Ἀρκετοὶ Κοτυωρίτες νέοι κατατάχτηκαν στὸν Ἑλληνικὸ Στρατὸ στοὺς πολέμους 1916—1919 καὶ περισσότεροι στὰ τέλη τοῦ 1919 στὰ Τάγματα Ἐθελοντῶν Πόντου.

Ὅλη ἡ μετέπειτα πολιτεία τους, ὡς τὰ 1922 ποὺ γένηκε ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, μαρτυρεῖ τὰ ἀκραιφνῆ Ἑλληνικὰ φρονήματα τῶν Κοτυωριτῶν, ποὺ τὰ ἴδια ἦταν καὶ σ' ὅλους τοὺς Ποντίους.

Γιὰ νὰ κλείσομε τὸ κεφάλαιο αὐτό, ἂς ἐπιτραπεῖ νὰ προσθέσομε τὴν ἀκόλουθη παρατήρηση:

Ὑπάρχουν μερικοὶ ἀπὸ χαρακτῆρα μεμψίμοιροι, κι' ἄλλοι «μετὰ Χριστὸν... ὑποφῆται», ποὺ ἀποδίνουν στὸν ἐθνικὸ φανατισμὸ τῶν ἀλύτρωτων Ἑλλήνων τὰ παθήματά τους. Ἂς ἐπιτραπεῖ νὰ νομίζομε κ' ἐμεῖς ὅτι: Μέσα στὸ πλαίσιο τῶν Κρατῶν καὶ τῶν Κοινωνιῶν, ὅπως εἶναι διαμορφωμένα καὶ διαρθρωμένα στὴν Ὑδρόγειο, τὸ ἰδανικὸ τῆς Ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἐλευθερίας γενικά, ὅπως ὅλοι τὸ παραδέχονται καὶ εἶναι ἔμφυτο καὶ ἀναφαίρετο φυσικὸ δικαίωμα τοῦ κάθε λαοῦ, δὲ μπορεῖ νὰ ὑπαχθεῖ σ' ὅλους τοὺς περιορισμοὺς τοὺς ὁποίους ὑπαγορεύει ἢ μᾶλλον ὑποδείχνει κάποτε ἡ λογική, ἢ καλύτερα ὁ μὴ ἐμπειρικὸς ὀρθολογισμός.

Οὔτε κι' ὅταν παρουσιάζονται οἱ εὐνοϊκὲς συνθῆκες κ' εἶν' ὡριμασμένοι οἱ ἀντικειμενικοὶ ὅροι νὰ ξεφαντώσει ἕνας λαὸς γιὰ νὰ διεκδικήσει τὸ πολυτιμότερό του ἀγαθό, μποροῦμε νὰ πάρομε τὴ ζυγαριὰ τοῦ φαρμακείου γιὰ νὰ βγάλομε συμπεράσματα καὶ να κρίνομε ***τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα καὶ ἀναγκαιότητα*** τῆς προσπάθειας.

Ἕνα μονάχα πρᾶμα μποροῦμε νὰ ποῦμε, πρᾶμα ποὺ κ' ἡ Λαογραφία ἐπιζητεῖ κ' ἐπιδιώκει:

Νὰ εὐχηθοῦμε νὰ φτάσει ὁ πολιτισμὸς στὸ σημεῖο ἐκεῖνο, ποὺ θὰ λείψουν τὰ αἴτια, καὶ θὰ εἶναι περιττοὶ πιὰ οἱ ἀγῶνες γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἔθνους, ἀπὸ ζυγὸ ἄλλου ἔθνους.

Αὐτὸ θ' ἀποτελέσει καὶ τὸ μεγαλύτερο βῆμα γιὰ τὸν ἐξανθρωπισμὸ τοῦ ἀνθρώπου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

Σύμφωνα μὲ τὰ προνόμια ποὺ ἔδωσε ὁ Μωάμεθ ὁ Πορθητὴς στὸν Πατριάρχη, οἱ Ἑλληνικὲς Κοινότητες τῆς Τουρκίας εἶχανε τὸ δικαίωμα νὰ αὐτοδιοικοῦνται.

Στὰ Κοτύωρα διοικοῦσε τὴν Ἑλληνικὴ Κοινότητα Συμβούλιο Δημογεροντίας μὲ πρόεδρο τὸν Μητροπολίτη, ἢ τὸν ἀντιπρόσωπό του—τὸν Ἀρχιερατικὸ Ἐπίτροπο. Στὴν ἀρχὴ ποὺ ὁ πληθυσμὸς ἦτανε λίγος, τὸ Συμβούλιο ἦταν ἑξαμελὲς καὶ ἀργότερα, ὅταν περίσσεψαν οἱ κάτοικοι κι' ἁπλώθηκαν σὲ τρεῖς συνοικίες, γένηκε δωδεκαμελὲς—ἡ ***δωδεκάρα***.

Τοὺς δημογέροντες τοὺς διόριζε ὁ Μητροπολίτης κατ' ἐκλογὴ δική του, «ἀριστίνδην», ἀπὸ κάθε συνοικία, ἀνάλογα μὲ τὸν πληθυσμό της. Τὸ Συμβούλιο αὐτὸ διόριζε μὲ πλειοψηφία μεταξὺ τῶν μελῶν του τὴν Ἐφορεία τῶν Σχολείων καὶ τοὺς Ἐπιτρόπους τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἡ Ἐφορεία ἦτανε τριμελής: Ταμίας, Γεν. Γραμματέας καὶ Σύμβουλος. Ἐκλεγόντανε κι' αὐτοὶ ἀνάλογα ἀπὸ κάθε συνοικία.

Ἕνα μέλος ὁριζόταν Ἐπόπτης καὶ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ πηγαίνει στὰ σχολεῖα ὁποιαδήποτε ὥρα καὶ νὰ παρακολουθεῖ τὴ διδασκαλία. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο καταρτιζότανε κάποτε καὶ ἐπιτροπὴ ἀπὸ τὰ ἴδια μέλη τῆς Ἐφορείας καὶ ἀπὸ λογίους τοῦ τόπου.

Ἐπίσης κ' οἱ Ἐπίτροποι κάθε ἐκκλησίας ἦτανε τρεῖς: Ταμίας, Γ. Γραμματέας καὶ Σύμβουλος.

Καὶ ἡ Ἐφορεία καὶ οἱ Ἐπίτροποι συνεδρίαζαν μὲ πρόεδρο τὸν Μητροπολίτη ἢ τὸν ἀντιπρόσωπό του—τὸν Ἀρχιερατικὸ Ἐπίτροπο—***τὸν Ἔξαρχον***, γιὰ νὰ ρυθμίσουν τὰ οἰκονομικὰ καὶ διοικητικὰ ζητήματα ποὺ ἀναλογούσανε στὴν ἁρμοδιότητά τους.

Ἡ Ἐφορεία κατάρτιζε τὸν προϋπολογισμὸ τῶν ἐξόδων καὶ τῶν ἐσόδων τῶν Σχολείων. Τὰ κύρια ἔξοδα ἦταν οἱ μισθοὶ τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ τῶν σχολείων.

Τὰ ἔσοδα γιὰ τὴν κάλυψη τῶν ἐξόδων προερχόντανε:

α) Ἀπὸ δίδακτρα τῶν μαθητῶν, βάζοντας διατίμηση γιὰ κάθε εἰσιτήριο καὶ γιὰ κάθε τάξη.

β) Ἀπὸ εἰσφορὲς τῶν ἐκκλησιῶν. Κάθε ἐκκλησία ψήφιζε κάθε χρόνο ἕνα ποσὸ γιὰ τὰ σχολεῖα, ἀνάλογο μὲ τοὺς πόρους της. Τὴ σχετικὴ ἀπόφαση τὴ λάβαιναν οἱ Ἐπίτροποι σὲ συνεδρίαση μὲ πρόεδρο τὸν Μητροπολίτη.

γ) Ἀπὸ γύρισμα δίσκου στὶς ἐκκλησίες γιὰ τὰ σχολεῖα.

δ) Ἀπὸ ποσοστὰ μὲ τὰ ὁποῖα ἐπιβάρυναν κάθε ἄδεια γάμου, βάφτισης, κηδείας, μνημόσυνου κ.τ.λ.

ε) Ἀπὸ ποσοστὸ στὸ φόρο κληρονομιῶν.

ϛ) Ἀπὸ σχετικὸν φόρο σὲ κάθε ἀξιόλογη ἀγοροπωλησία ἀκινήτων τῶν Ἑλλήνων.

ζ) Ἀπὸ γύρισμα κιβωτίου τοῦ Σχολικοῦ Ταμείου ποὺ περνοῦσε κάθε Σάββατο ἀπ' ὅλα τὰ Ἑλληνικὰ καταστήματα καὶ εἰσπραττε τὴ σχετικὴ προαιρετικὴ συνεισφορά.

η) Ἀπὸ εἰσπράξεις ποὺ ἔκαναν τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων μὲ τὴν περιφορὰ τοῦ Σταυροῦ σ' ὅλα τὰ σπίτια.

θ) Ἀπὸ εἰσπράξεις ποὺ ἔκαναν οἱ χορωδίες τῶν σχολείων, ψέλνοντας τὰ Κάλαντα, τὴν παραμονὴ τῆς πρωτοχρονιᾶς.

ι) Ἀπὸ εἰσπράξεις κατὰ τὴν τελετὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, μὲ προαιρετικὴ συνεισφορά.

ια) Ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῶν ἀκινήτων ποὺ ἦταν ἀφιερωμένα γιὰ τὰ ἐκπαιδευτήρια.

Ἐκτὸς τὰ ταχτικὰ αὐτὰ ἔσοδα ἦταν καὶ τὰ ἔκτακτα: Δωρεὲς ξενιτεμένων, εἰσπράξεις ἀπὸ θεατρικὲς παρασιάσεις μὲ ἐρασιτέχνες νέους, ἀπὸ λαχεῖα διάφορα κ.τ.τ.

Ἔτσι ἐπιδίωκαν νὰ ἰσοζυγίσουν τὰ ἔξοδα μὲ τὰ ἔσοδα τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ σχεδὸν πάντα τὸ πετύχαιναν, μάλιστα δὲ κάποτε καὶ μὲ περίσσευμα.

Ὁ προϋπολογισμὸς ἀπὸ 340 χρυσὲς λίρες Τούρκικες ποὺ ἦτανε στὰ 1903, ἀνέβηκε σὲ 590 λίρες στὰ 1905 καὶ σὲ 900 λίρες στὰ 1913.

Τὰ ἔσοδα τῶν ἐκκλησιῶν προερχόντανε :

α) Ἀπὸ ἄδειες γάμων, βαφτίσεων, κηδειῶν, μνημοσύνων κ.τ.λ.

Ἡ κατάταξη σὲ τάξεις καὶ ἡ διατίμησή τους, γινότανε σὲ συνεδρίαση τῶν Ἐπιτρόπων μὲ πρόεδρο τὸν Μητροπολίτη.

β) Ἀπὸ γύρισμα τῶν δίσκων σὲ κάθε λειτουργία κ' ἑσπερινό.

γ) Ἀπὸ πούλημη κεριῶν.

δ) Ἀπὸ εἰσοδήματα ἀκινήτων.

ε) Ἀπὸ ἀφιερώματα διάφορα.

ς') Ἀπὸ τὸ ***χάρτωμαν*** : Ἐκτὸς τοὺς κανονικοὺς δίσκους οἱ Ἐπίτροποι τῆς ἐκκλησίας εἶχαν τὸ νοῦ τους νὰ γυρίσουν ἕναν ἰδιαίτερο δίσκο μὲ σταυρὸ ἀπὸ χαρτόνι χοντρό, ντυμένο μὲ ὕφασμα μεταξωτό, καὶ νὰ χαιρετήσουν—ἂς ποῦμε—ἀπὸ μέρος τῆς ἐκκλησίας : τοὺς ξενιτεμένους ποὺ γυρίζανε στὴν πατρίδα κ' ἐρχότανε στὴν ἐκκλησία—τὴν πρώτη μόνο φορά—· τοὺς νιόνυμφους, ποὺ ἐρχόνταν ἐπίσης στὴν ἐκκλησία μετὰ τὸ γάμο τους· ὅσους γιόρταζαν τὴν ὀνομαστική τους γιορτή, καθὼς κ' ἐκείνους ποὺ ἐπιστρέφανε ἀπὸ τὸ προσκύνημα στοὺς Ἁγίους Τόπους. Τὸν Ἐπίτροπο ποὺ βαστοῦσε τὸ δίσκο τὸν συνόδευε καὶ ἄλλος ποὺ βάσταγε τὸ ραντιστήρι μὲ τὸ ροδόσταγμα.

Συνήθως ὅλοι οἱ παραπάνω φιλοτιμόντανε ν' ἀφήσουνε στὸ δίσκο στρογγυλὰ ποσά.

Ἂς σημειωθεῖ ὅτι τὴν περιφορὰ τῶν δίσκων ἀπαραίτητα καὶ πάντα τὴ συνόδευε καὶ ἕνας ἐφοροεπίτροπος μὲ τὸ ραντιστήρι, ποὺ προπορευότανε καὶ ράντιζε ροδόσταγμα στὸ χέρι ἢ στὸ μαντίλι ἢ καὶ στὰ κεφάλια καὶ τὸ πρόσωπο τῶν ἐκκλησιαζομένων, μὲ τὴ σειρὰ καὶ τὸ δρομολόγιο ποὺ ἔκανε ταχτικὰ ἡ διαδρομή.

Ἐπίσης κ' οἱ ἐκκλησίες εἶχαν τὰ ἔκτακτα ἔσοδά τους ἀπὸ δωρεές, κυρίως ξενιτεμένων, καὶ ἀφιερώματα διαφόρων.

Μετὰ τὸ 1907 καὶ κυρίως ἀπὸ τὰ 1911 ἡ Δημογεροντία ἐκλεγότανε μὲ κανονικὴ ψηφοφορία, σὲ γενικὴ Συνέλευση τῆς Κοινότητας. Ἦταν ἑξαμελὴς καὶ ὀνομάστηκε «Μικτὸν Συμβούλιον».

Τὸ ἴδιο ἔτος (27-11-1911) ψηφίστηκε ἀπὸ τὴν Κοινοτικὴ Συνέλευση μὲ τὴν προεδρεία τοῦ τότε Μητροπολίτη Νεοκαισαρείας Πολύκαρπου Ψωμιάδη ὁ «Κανονισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Κοινότητος Κοτυώρων (Ὀρδοῦ)» ποὺ ἐκτυπώθηκε σὲ ἰδιαίτερο βιβλιάριο στὴν Τραπεζοῦντα στὰ 1912.

Στὸν Κανονισμὸ αὐτὸν περιλαβαίνεται ὅλη ἡ ὀργάνωση τῆς Κοινότητας καὶ ὁ μηχανισμὸς τῆς λειτουργίας της (Μικτὸ Συμβούλιο, Ἐκπαιδευτήρια, Ἐφορεία, Σχολάρχης καὶ διδακτικὸ προσωπικό, Ἐπίτροποι Ἐκκλησιῶν, Κλῆρος, Νεκροταφεῖα κ.τ.λ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

ΠΑΙΔΕΙΑ

Ὅπως σ' ὅλον τὸν Πόντο ἔτσι καὶ στὰ Κοτύωρα ὁ ζῆλος γιὰ τὴ μάθηση καὶ τὴ μόρφωση γενικὰ ἦταν πολὺ ἀναπτυγμένος.

ΠΑΛΙΑ ΧΡΟΝΙΑ

Στὴν ἀρχὴ ἡ παιδεία ἦταν καθυστερημένη.

Σὰν νέοι ἔποικοι—πρόσφυγες ἂς ποῦμε—καὶ πλημμυροπαθεῖς ἔπειτα, εἶχαν, φυσικά, ν' ἀντιμετωπίσουν μεγάλες κι' ἄμεσες ἀνάγκες γιὰ κατοικία καὶ γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῶν πόρων τῆς ζωῆς. Κι' ὅπως δὲν ὑπῆρχε καμμιὰ κρατικὴ μέριμνα οὔτε καὶ καμμιὰ σοβαρὴ φροντίδα ἀπὸ μέρος τῆς Μητρόπολης Νεοκαισαρείας, ποὺ ἀλλοῦ εἶχε τότε τὴν ἕδρα της, ἔπρεπε οἱ ἴδιοι νὰ τὰ βολέψουν καὶ νὰ τὰ φροντίσουν ὅλα.

Κοντὰ στὰ ἄλλα, τοὺς ἔλειπε καὶ σχολικὸ κτίριο κατάλληλο ἔστω καὶ γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη: ἕνα ἡμιδιώροφο σπίτι ξύλινο δίπλα στὴν παραλία μὲ δυὸ δωμάτια πάνω καὶ ὑπόγειο σχεδὸν ἀπὸ κάτω, μὲ ἄνοδο ἐξωτερικὴ ποὺ δὲν εἶχε πολὺ μεγάλη διαφορὰ ἀπὸ ἀνεμόσκαλα—***τῆ Ποπούλας τ' ὀσπίτ' σῆ Ψωμᾶ τὸ πεγάδ' καικά***—, καὶ ἄλλο ἕνα παραπάνω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τῆς Ὑπαπαντῆς μὲ δυὸ δωμάτια μικρὰ καὶ μιὰ αἴθουσα μεγαλούτσικη—***τῆ Τάτσονος τ' ὀσπίτ'***—, αὐτὰ χρησιμοποιόντανε γιὰ ἐκπαιδευτήρια. Καὶ γιὰ διδακτικὸ προσωπικό: Κανένας παπᾶς ἢ καὶ ἰδιώτης, ποὺ δὲν ἤξεραν συνήθως πολλὰ πράματα. Ὡστόσο στὰ Κοτύωρα, ὅπως καὶ σ' ὅλον τὸν Πόντο, πολὺ λίγοι ἦσαν ἀνέκαθεν οἱ ἀναλφάβητοι.

ΝΕΟΤΕΡΑ ΧΡΟΝΙΑ

Σοβαρὸς λόγος γιὰ παιδεία μπορεῖ νὰ γίνει μόλις μετὰ τὰ 1878, ὅπου ἦταν τελειωμένο καὶ τὸ σχολικὸ κτίριο τῆς «Ψωμιαδείου Σχολῆς» καὶ εἶχε συνταχθεῖ ὁ ἀρχικὸς Κανονισμός της, ποὺ καθόριζε καὶ τὰ προσόντα τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ καὶ ἕνα ἔστω καὶ στοιχειώδικο ἐπιτέλους γενικὸ πλαίσιο προγράμματος.

Παρ' ὅλ' αὐτὰ ὅμως, ὁ ρυθμὸς τῆς προόδου προχωροῦσε λιγάκι ἀργὰ κ' ἡ βελτίωση δὲν ἦταν ἄμεση. Στὸ ἀναμεταξὺ ἡ πόλη εἶχε προοδέψει κ' εἶχε ἁπλωθεῖ στὶς τρεῖς της συνοικίες. Ἡ κάποια προσπάθεια γιὰ ἀνάπτυξη καὶ πρόοδο πιὸ ραγδαία, εὕρισκε μερικὲς δυσκολίες κυρίως ἀπὸ ἔλλειψη πόρων γιὰ τὴν πρόσληψη δασκάλων ἀρκετῶν καὶ μὲ τ' ἀνάλογα προσόντα. Εἶναι εὐνόητο ὅτι δὲν ἦταν εὔκολο νὰ ὀργανωθεῖ ἀμέσως ἡ ἐξεύρεση τῶν ἀπαιτουμένων οἰκονομικῶν μέσων. Ἔπειτα, ἔλειπε κ' ἡ παράδοση κ' ἦτανε λιγάκι δύσκολο, φυσικά, οἱ παλιοὶ κι' ἁπλοϊκοὶ κι' ἀγράμματοι νὰ προσαρμοστοῦν

ὅλοι πλέρια στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς ἑνὸς πληθυσμοῦ μὲ σφρῖγος ποὺ αἰσθανότανε τὴν ἀνάγκη γιὰ μάθηση καὶ ποὺ δὲν τὸ ἀνεχότανε νὰ ὑστερεῖ ἀπὸ τὶς ἄλλες ἀξιόλογες γειτονικὲς πόλεις.

Θὰ εἴμαστε νομίζω τελείως δικαιολογημένοι νὰ προσθέσομε ὅτι καὶ τὸ ἀνύπαρκτο παιδαγωγικὸ σύστημα καί, θετικότερα ἀκόμα, ὁ σχολαστικισμός, ἀποτελοῦσαν ἀρκετὰ σοβαρὲς αἰτίες γιὰ τὴν κάποια βραδύτητα στὸ ξετύλιγμα τῆς πνευματικῆς γενικὰ ἀνάπτυξης. Γι' αὐτὸ καὶ μόλις παραμέρισαν κάπως τὰ αἴτια αὐτά, ἀμέσως βρῆκε τὸ δρόμο της ἡ παιδεία καὶ μὲ σταθερὰ βήματα προχώρησε μέσα στὶς τελευταῖες τρεῖς δεκαετίες γιὰ ν' ἀναπληρώσει ἀρκετὰ τὴν καθυστέρηση.

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ Ν. ΠΑΣΤΙΑΔΗΣ
Σχολάρχης Κοτυώρων ἀπὸ τὰ 1890—1904

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Θ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ
Σχολάρχης Κοτυώρων ἀπὸ τὰ 1907—1909
(Ἤδη καθηγητὴς Πανεπιστημ. Θεσ/κης)

Σ' ἄλλο κεφάλαιο ἀναφέρονται ἐνδείξεις γιὰ τὴν πρόοδο καὶ τὸ σημεῖο στὸ ὁποῖον εἶχανε φτάσει τὰ ἐκπαιδευτήρια τῶν Κοτυώρων.

Οἱ σπουδαιότεροι σταθμοὶ στὴν πρόοδο καὶ τὴν ἀκμὴ τῆς παιδείας στὰ Κοτύωρα εἶναι τὰ ἔτη 1890—1904, στὸ διάστημα τῆς σχολαρχίας τοῦ Θεμ. Ν. Παστιάδη ποὺ ἔβαλε τὶς βάσεις, τὰ ἔτη 1907—1909 τῆς σχολαρχίας τοῦ Χαρ. Θ. Θεοδωρίδη, ποὺ συγχρόνισε τελείως τὰ σχολεῖα, καὶ τὰ ἔτη 1910—1916 τῆς σχολαρχίας τοῦ Νικολάου Δ. Σουμελίδη. Τὸ ἔτος 1916—1917 χρημάτισε σχολάρχης ὁ Σταῦρος Α. Νικολαΐδης, ποὺ δίδαξε συνέχεια καὶ ἀπὸ τὰ 1913.

Συνέχισε τὴ δράση τῶν προκατόχων του καὶ πρόστεσε στὸν συγχρονισμὸ τῆς Παιδείας. Στὰ 1919—1921 χρημάτισε σχολάρχης ὁ Νικ. Βαφειάδης καὶ

τὸν τελευταῖο χρόνο 1921—1922 ὁ Σάββας Παπαδόπουλος (ὁ Τσάρον) μὲ τέσσερης μόνο τάξεις στὶς ὁποῖες εἶχαν περιοριστεῖ οἱ σχολές.

Κοντὰ στὸ ἄλλο διδακτικὸ προσωπικὸ ἀπὸ Ποντίους καὶ ἀλλομερίτες, διδάξανε στὰ ἐκπαιδευτήρια τοῦ τόπου καὶ οἱ Κοτυωρίτες δάσκαλοι : Γεώργιος Ἀλεξανδρίδης, Σάββας Παπαδόπουλος, Χαράλαμπος Τερζάνης, Πέτρος Ἐσπιελίδης, Γεώργιος Ἰωακεὶμ Κουρεύς, Ἰωακεὶμ Σαλτσῆς, ὁ μουσικοδάσκαλος Γεώργιος Ἰωάννου Κουρεύς, οἱ δασκάλες: Ἑλένη Θρουμμουλοπούλου, Φρόσω Παπαδοπούλου, Ροδῆ Ἐσπιελίδη, Κατίνα Θρουμμουλοπούλου, Ροδῆ Ταχτζῆ, Ροδῆ Ἰωαννίδη, Μαρία Ψωμιάδη καὶ μερικοὶ ἄλλοι γιὰ λίγο διάστημα, ὅπως ὁ Ἀριστοφάνης Θωμαΐδης καὶ ὁ Νικόλαος Παπαβραμίδης.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Δ. ΣΟΥΜΕΛΙΔΗΣ
Σχολάρχης Κοτυώρων ἀπὸ τὸ 1910—1916

Παλιότερα διδάξανε οἱ αὐτοδίδακτοι Κοτυωρίτες δάσκαλοι Θεόδωρος Ζαζόπουλος, Λάζαρος Ζαζόπουλος ἢ Θρουμμουλόπουλος, Σάββας Πολυχρονιάδης (Τσουγκούρ), Χαράλαμπος Κανέτης καὶ Παντελῆς Ἰωαννίδης.

Ἐπίσης γιὰ λίγο διάστημα καὶ ὁ ἀπόφοιτος τῆς Μ. Γ. Σχολῆς Ἀνδρόνικος Γ. Γρηγοριάδης καὶ ὁ ἀπόφοιτος τοῦ «Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος» Μιλτιάδης Π. Γρηγοριάδης. Ὁ λόγιος Εὐκλείδης Θρουμμουλόπουλος δίδαξε ἀρχικὰ στὴν Τραπεζοῦντα καὶ τελευταῖα, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγή, χρημάτισε διευθυντὴς τῆς Πατριαρχικῆς Ἀστικῆς Σχολῆς Μαρασλῆ στὴν Κωνσταντινούπολη.

ΜΑΘΗΤΙΚΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ

Στὰ 1913 ἱδρύθηκε στὴν Ψωμιάδειο Σχολὴ ὁ πρῶτος «Μαθητικὸς Σύλλογος». Ὕστερα ἀπὸ δυὸ ἐτῶν ζωή, διαλύθηκε στὰ 1915 ἐξαιτίας τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου.

Ἀνασυστήθηκε στὰ 1919 συστηματικότερα. Τὸ διοικητικό του συμβούλιο τὸ ἀποτελοῦσαν μαθητὲς τῆς 8ης, 7ης καὶ 6ης τάξης. Οἱ δάσκαλοι περιοριζόντανε ν' ἀσκοῦνε μιὰν ἐποπτεία καὶ νὰ δίνουν τὴ σχετικὴ κατεύθυνση, σὲ τρόπο ὅμως ὥστε νὰ μὴ δεσμεύουν τὴν πρωτοβουλία τῶν μαθητῶν. Τὰ μέλη ἐπίσης τ' ἀποτελοῦσαν μαθητές. Οἱ πόροι τοῦ Συλλόγου μαζευόνταν ἀπὸ συνδρομὲς τῶν μελῶν, ἀπὸ πούληση γραφικῆς ὕλης, ἀπὸ θεατρικὲς παραστάσεις μὲ ἐρασιτέχνες μαθητές, ἀπὸ λαχεῖα κ.τ.τ.

Ἡ δράση τοῦ συλλόγου ἁπλωνότανε στὴν χορήγηση γραφικῆς ὕλης στοὺς ἄπορους μαθητές, στὴν ὑπόδηση μικροῦ ἀριθμοῦ φτωχῶν μαθητῶν, στὴν ὀργάνωση μαθητικῶν παραστάσεων καὶ γενικότερα στὴν ἀνάπτυξη ἀλληλεγγύης μεταξὺ τῶν μελῶν καὶ τὴν πλατύτερη διαπαιδαγώγησή τους.

Τὰ γεγονότα ποὺ ἐπακολούθησαν στὰ ἀμέσως ἑπόμενα ἔτη, ἔθεσαν τέρμα καὶ στὴ ζωὴ τοῦ συλλόγου αὐτοῦ.

ΕΠΟΠΤΕΙΑ

Ὕστερα ἀπ' ὅσα ἐκθέσαμε γιὰ τὴν κατάσταση τῆς πνευματικῆς κίνησης γενικὰ στὰ Κοτύωρα, εἶναι εὐκολονόητο ὅτι στὰ παλιότερα χρόνια, καμμιὰ ἐποπτεία δὲν μποροῦσε νὰ γίνει ἀπὸ μέρος τῶν Κοτυωριτῶν γιὰ τὴν παρακολούθηση τῶν σχολείων τῶν μεσογείων Ἑλληνικῶν χωριῶν τοὺ Καζᾶ τῆς Ὀρτοῦς, ποὺ τὴν εἶχαν καὶ γιὰ ἐπίνειο.

Ἔχοντας οἱ ἴδιοι νὰ φροντίσουν γιὰ τὴ δική τους προκοπὴ καὶ νὰ παλέψουν μὲ τόσα ἐμπόδια καὶ νὰ θεραπέψουν τόσες ἀνάγκες, δὲν εἶχαν τὴ δυνατότητα καὶ τὴ δυναμικότητα νὰ ἐνδιαφερθοῦν καὶ γιὰ ἄλλους. Ἄλλωστε τὰ Ἑλληνικὰ μεσόγεια χωριὰ ἦταν σὲ ἀρκετὰ μακρινὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὰ Κοτύωρα καὶ μόνο τὸ καλοκαίρι σχεδὸν ἐρχόντανε σ' ἐπαφὴ καὶ σὲ σχέσεις μαζί τους. Ὁ σπουδαιότερος λόγος καὶ ἡ σοβαρότερη ἴσως αἰτία γιὰ τὴν ἔλλειψη αὐτὴ εἶναι ὅτι τὰ ἐκπαιδευτήρια τῶν Κοτυώρων δὲν ἔβγαζαν δασκάλους, ποὺ νὰ διοριστοῦνε στὰ χωριὰ αὐτὰ κ' ἔτσι μιὰ τέτοια ἔμμεση ἐποπτεία νὰ ἐπιβάλει καὶ τὴν ἄμεση.

Οἱ δάσκαλοι τῶν χωριῶν εἶχαν πολὺ μικρὴ μόρφωση. Ἀρκετοὶ ἦσαν ξένοι κι' αὐτὸ στάθηκε αἰτία ποὺ δὲ μαζεύτηκε τὸ λαογραφικὸ ὑλικὸ τῶν χωριῶν ἐκείνων. Ἡ κάποια ὡστόσο ἐπαφὴ τῶν δασκάλων αὐτῶν μὲ τὸ κέντρο—τὰ Κοτύωρα—αὔξανε μὲ τὸν καιρό.

Ἐπίσης ἡ παλιότερα σκιώδικη ἐποπτεία τῆς Μητρόπολης τῆς Νεοκαισαρείας, ἔγινε πιὸ αἰσθητὴ καὶ ἀποτελεσματικὴ στὰ τελευταῖα χρόνια μὲ τὴ μεταφορὰ καὶ τῆς ἕδρας της στὰ Κοτύωρα.

Σχετικὰ μὲ τὴν ἐποπτεία αὐτὴ προβλέπει κι' ὁ «Κανονισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Κοινότητος Κοτυώρων (Ὀρδοῦ)» τοῦ 1911.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

Ἡ καλλιτεχνικὴ κίνηση στὰ Κοτύωρα σ' ὅλες τὶς μορφὲς καὶ τοὺς κλάδους τῶν ἐκδηλώσεών της ἦτανε σὲ πολὺ καθυστερημένο σημεῖο.

Ἡ περιορισμένη πνευματικὴ ἀνάπτυξη, ἡ ἔλλειψη τῶν στοιχείων γε-

νικὰ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ταχτικῆς συγκοινωνίας κ' ἐπικοινωνίας μὲ τὸν ἔξω κόσμο, κρατοῦσε τοὺς Κοτυωρίτες μακρυὰ ἀπὸ κάθε σοβαρὴ καλλιτεχνικὴ κίνηση κ' ἐκδήλωση καὶ ἀπὸ κάθε ἀνάλογη σοβαρὴ κι' ἀξιόλογη ἀσχολία.

ΘΕΑΤΡΟ

Πρὶν ἀπὸ τὰ 1908 παράσταιναν πολὺ ἀραιὰ ἀπὸ κανένα θεατρικὸ ἔργο: Τὸν «Φιάκα», τὴ «Βαβυλωνία», τὴ «Θυσία τοῦ Ἀβραὰμ»—στὴν τούρκικη γλῶσσα τὸ τελευταῖο—τὴν «Γκόλφω» τοῦ Περεσιάδη κ.τ.λ. Οἱ ἠθοποιοὶ ἦσαν Κοτυωρίτες νέοι καὶ νέες ἐρασιτέχνες.

Στὰ τελευταῖα χρόνια γινόντανε συχνότερες παραστάσεις μὲ καλύτερα ἐξασκημένο καὶ πειραματισμένο προσωπικό. Παίζανε τὴν «Γκόλφω», τὸ «Πίστις, Ἐλπὶς καὶ Ἔλεος», τὴ «Γαλάτεια» τοῦ Σπ. Βασιλειάδη, τὸ «Νὺξ-Ἐλεημοσύνη», τὴ «Βαβυλωνία», τὸ «Ζητεῖται ὑπηρέτης» καὶ ἄλλα.

Γιὰ αἴθουσα παραστάσεων χρησιμοποιότανε τὸ κάτω πάτωμα τῆς Ψωμιαδείου Σχολῆς μὲ τὴ μεγάλη αἴθουσα τελετῶν της.

Τὰ σκηνικά, οἱ κατάλληλες ἐνδυμασίες κ.τ.λ. ὅλα κατασκευαζόντανε στὸν τόπο.

Ἐρχόντανε κάποτε περιοδικὰ καὶ Τούρκικοι θίασοι ἀπὸ τὴν Κωσ/πολη μὲ προγράμματα παραστάσεων ὑποθέσεων μᾶλλον ἄσεμνων ἢ μὲ προσωπικὸ κινητῶν κρεοπωλείων γιὰ καφωδεῖα—***καφὲ ἀμάν***, ἢ ***καφὲ σαντάν***—.

Σ' αὐτὰ κυρίως σύχναζαν οἱ Τοῦρκοι. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες—ἐλάχιστοι νέοι ζωηροὶ—πήγαιναν, ἐπιδίωκαν νὰ μὴ τοὺς ἰδεῖ καὶ νὰ μὴν τὸ μάθει κανείς, γιατὶ κακοχαρακτηριζόνταν ἀπὸ τὴν κοινωνία καὶ τοὺς κολλοῦσε γερὴ ρετσινιὰ γιὰ τὰ ἤθη τους. Στὶς παραστάσεις ὅμως τὶς Ἑλληνικὲς πήγαιναν ὅλοι καὶ οἰκογένειες μὲ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τους. Κάθε παράσταση σημείωνε σπουδαῖο καλλιτεχνικὸ γεγονὸς καὶ ἄφηνε ἐποχή. Οἱ εἰσπράξεις πάντα ἦσαν ἱκανοποιητικὲς καὶ πήγαιναν στὸ ταμεῖο τῶν ἐκπαιδευτηρίων, ἀφοῦ ἔβγαιναν τὰ ἔξοδα γιὰ τὰ σκηνικὰ κ.τ.λ.

Λειτουργία μόνιμου καὶ ταχτικοῦ κινηματογράφου μόλις στὰ 1912 εἶχε ἀρχίσει στὰ Κοτύωρα μὲ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία.

Γιὰ αἴθουσα διαρρυθμίστηκε κατάλληλα τὸ κοινοτικὸ σχολειὸ τῆς συνοικίας Ἁγίου Γεωργίου, ποὺ μετὰ τὴ λειτουργία τοῦ Παρθεναγωγείου εἶχε πάψει νὰ λειτουργεῖ σὰ σχολειό. Τὰ ἐνοίκια τοῦ κινηματογράφου πηγαίνανε στὸ κοινοτικὸ ταμεῖο. Πρὶν νὰ ἱδρυθεῖ ὁ κινηματογράφος αὐτός, ἐρχόντανε πότε-πότε καὶ πρόβαλλαν κινηματογραφικὲς ταινίες διάφοροι ἐπιχειρηματίες.

Ὁ κινηματογράφος αὐτὸς ἔπαψε νὰ λειτουργεῖ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς περίπου τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολέμου.

Ἡ αἴθουσά του, ἀπὸ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1912, χρησιμοποιότανε καὶ γιὰ τὶς παραστάσεις τοῦ ἐρασιτεχνικοῦ ὅμιλου καὶ τοῦ συλλόγου «Νέα Ζωή».

Η ΤΕΧΝΗ ΣΤΟΝ ΠΟΝΤΟ

ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΠΡΟΦΗΤΗ ΗΛΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΙΖ' ΑΙΩΝΑ. ΠΡΟΕΡΧΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟ.

ΠΑΡΑΧΩΡΗΘΗΚΕ ΕΥΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΑ «ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΟΤΥΩΡΩΝ» ΑΠΟ ΤΟΝ ΦΙΛΟ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΦΩΤΗ ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ.

SISMANOGLIO
MEGARO

ΜΟΥΣΙΚΗ

α΄) Ἐνόργανη μουσική.

Κ' ἡ μουσικὴ δὲν ἤτανε τυχερόιερη ἀπὸ τὸ θέατρο. Τὸ κυριότερο τοπικὸ μουσικὸ ὄργανο—ἐθνικὸ τῶν Ποντίων γενικὰ—ἦταν ἡ *λύρα*—ἢ *κέμεντζε*—καὶ ἡ *κεμανὴ*—μεγαλύτερη ἀπὸ λύρα.

Οἱ σκοποὶ ποὺ παίζανε μὲ τὴ λύρα περιοριζόντανε κυρίως στὰ τραγούδια ποὺ συνόδευαν τοὺς χορούς. Σὲ δευτερεύουσα μοῖρα ἐρχόταν ἡ γκάϊδα—

Κοτυωρίτες μὲ ἄλλους Ποντίους σὲ θεατρικὴ παράσταση στὴ Γιάλτα τῆς Κριμαίας (Ρουσσίας).

τὸ τουλούμ'—ποὺ καὶ μ' αὐτὴ παίζανε κυρίως σκοποὺς γιὰ τὸ χορό. Ἐπίσης ἦταν καὶ ἡ διεθνὴς—ἂς τὴν ποῦμε—μουσική, ποὺ τὴν ἀποτελοῦσαν βιολί, κλαρίνο, τρόμπα καὶ ντέφι. Χρησιμοποιότανε στὰ γλέντια καὶ τὶς διασκεδάσεις, στοὺς γάμους καὶ στὰ τέτοια γενικά, ὅπου παίζανε σκοποὺς Ἑλληνικούς, Τούρκικους, Ἀρμένικους κ' Εὐρωπαϊκοὺς κάποτε, γιὰ χορό.

Γιὰ τὸ ζουρνὰ καὶ τὸ νταούλι δὲν εἶναι νὰ γίνει σοβαρὸς λόγος.

Στὰ νεότερα χρόνια εἶχαν ἀρχίσει νὰ μαθαίνουν οἱ νέοι μαντολίνο κυρίως, βιολὶ καὶ φυσαρμόνικα. Τὴν τελευταία τὴ μαθαίνανε κυρίως οἱ νέες.

Ἐπίσης μερικοὶ πηγαιμένοι στὴ Ρουσσία, μάθαιναν ἐκεῖ τὴ φυσαρμόνικα.

Κατὰ κανόνα, ὅλους τοὺς σκοποὺς σχεδὸν ποὺ παίζανε μὲ τὰ διάφορα παραπάνω ὄργανα, τοὺς συνόδευε καὶ τραγούδι.

Παρὰ τὶς σοβαρὲς ἐλλείψεις τους, τὸ ἄκουσμα καὶ μόνο τῆς φωνῆς τῆς λύρας καὶ ὅλων τῶν σκοπῶν ποὺ συνειθιζόντανε στὰ Κοτύωρα καὶ γενικὰ σ' ὅλον τὸν Πόντο, ἀρκεῖ νὰ μιλήσει ἀπευθείας στὴν καρδιὰ καὶ νὰ ἐνθουσιάσει καὶ νὰ συγκινήσει κάθε Κοτυωρίτη.

Σοβαρὴ κίνηση καὶ προσπάθεια εἶχε γίνει τὸ ἔτος 1909 ἀπὸ τὸν Σύλλογο «Ἀναγέννησις» γιὰ τὴν κατάρτιση μουσικοῦ ὄμιλου νέων, μὲ τὸν ἀπώτερο σκοπὸ νὰ ὀργανωθεῖ φιλαρμονική. Ἡ προσπάθεια σκόνταψε στὴν ἔλλειψη ἀνάλογων οἰκονομικῶν πόρων καὶ ἀναβλήθηκε γιὰ ἀργότερα.

β΄) Φωνητικὴ μουσική.

Τὰ τραγούδια γενικὰ ἦσαν μονότονα, χωρὶς σοβαρὲς καλλιτεχνικὲς ἀξιώσεις. Σκοποὶ μὲ κάποια ποικιλία ὄχι ὅμως καὶ πλούσιοι σὲ ἀποχρώσεις, συνθέσεις καὶ ρυθμούς.

Γιὰ ἐρωτικὰ τραγούδια χρησιμοποιόνταν ἐκτὸς τὰ δίστιχα—***τὰ Κρωμέτκα τὰ τραγωδίας***—καὶ ἄλλα Ἑλληνικά, κυρίως μὲ μελαγχολικὸ σκοπὸ καὶ λόγια—τῆς ρωμαντικῆς σχολῆς τοῦ τελευταίου μισοῦ τοῦ 19ου αἰῶνα.

Ἐπίσης καὶ Τούρκικα καὶ ἀραβοπερσικὰ ***σαρκία*** μὲ παθητικὸ σκοπὸ κ' ἔννοιες ρωμαντικές.

Σὲ γλέντια καὶ διασκεδάσεις ἐκτὸς τὰ δίστιχα τραγουδοῦσαν καὶ Τούρκικα, ἀλλὰ καὶ Ἑλληνικά, κάποτε δὲ καὶ ἐθνικοῦ περιεχομένου: τὸν Ἐθνικὸ Ὕμνο, τὸ «Ὦ, λιγερὸν καὶ κοπτερὸν σπαθί μου», τὸν «Ἀλῆ Πασᾶ», τὴν «Ἔξωση τοῦ βασιλιᾶ Ὄθωνα»—«Ὁ πατὴρ τὸν υἱὸν νὰ σπαράζει» κ.τ.τ. Μετὰ τὴ μεταπολίτευση τοῦ 1908 ἄρχισαν νὰ μαθαίνουν στὰ σχολεῖα κι' ἀπὸ κεῖ κ' οἱ νέοι κ' οἱ νέες διάφορα Κλέφτικα τραγούδια: τὶς «Σουλιώτισσες», «τοῦ Κίτσου ἡ μάννα», τὸν «Γέρο Δῆμο», τοὺς «Κολοκοτρωναίους», τὸ «Κάτω στοῦ Βάλτου τὰ χωριά», τὸ «Μαύρ' εἶν' ἡ νύχτα στὰ βουνά», τὸν «Κλέφτη»—«Μάννα σοῦ λέγω δὲν μπορῶ...», τὰ «Εὐζωνάκια»—«Ἔλα σπαθί μου γρήγορα...», τὰ Κλεφτόπουλα «Χορεύουν τὰ κλεφτόπουλα...», τὸν «Παῦλο Μελᾶ»—ποὺ τὸν τραγουδοῦσαν καὶ πρὶν ἀπὸ τὰ 1908—, τὸν «Ἐθνικὸ θρῆνο»—«Σημαίνει ὁ Θεός, σημαίνει ἡ γῆ...» ποὺ τελειώνει μὲ τὸ «Πάλι μὲ χρόνια μὲ καιροὺς πάλι δικά μας θἄναι» κ.τ.λ.

Τὰ νανουρίσματα ἦτανε πολὺ φτωχά, ὅπως ἀναγράφεται καὶ στὸ σχετικὸ κεφάλαιο.

Σχετικὰ πλούσια τὰ μοιρολόγια Ἑλληνικὰ καὶ Τούρκικα.

Ἐκτὸς αὐτὰ κ' ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ μὲ τὶς ψαλμωδίες τὶς ἐκκλησιαστικές, λάβαινε μέρος τόσο στὶς διασκεδάσεις, ὅσο καὶ στὴν ψυχαγωγία τῶν σπιτικῶν γιὰ ποικιλία τὶς Κυριακές, τὰ βράδια, καὶ γενικὰ τὶς ὧρες ποὺ ἤθελε κανεὶς νὰ πεῖ μέσα στὸ σπίτι κανένα τραγούδι.

Στὰ τελευταῖα χρόνια ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ διαδόθηκε ἀρκετὰ στοὺς

νέους ἀπὸ μαθήματα ποὺ διδασκόντανε στὰ σχολεῖα, χώρια ἀπὸ τὸ κανονικὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων, προαιρετικά.

ΧΟΡΟΣ

Προτιμοῦσαν κάθε φορὰ καὶ σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις ποὺ ἤθελαν νὰ χορέψουν, τοὺς ντόπιους χορούς: Τὸ «*χορντικόν*», «*τ' ὁμάλ'*», «*τὸ τίκ'*» —ἢ *λάζικον χορὸν* (τὴν *σέρρα*)—. Οἱ ἄλλοι Ποντιακοὶ χοροί: ἡ «*Τρυγόνα*», τῆς «*Τρίχας τὸ γεφύρι*» κ.τ.λ. δὲν ἦταν πολὺ συνειθισμένοι στὰ Κοτύωρα.

Στὰ νεότερα χρόνια μάθαιναν καὶ Εὐρωπαϊκοὺς χορούς: μαζούρκα, βάλς, σωτίς, πόλκα, κατρίλλιες κ.τ.τ.

Οἱ ντόπιοι χοροὶ καὶ προπαντὸς «*τὸ τίκ'*» ἔχουν μεγάλη γραφικότητα εἶναι—κατὰ τὴν κρίση εἰδικῶν—ἀπὸ τοὺς καλύτερους ὅλων τῶν λαῶν, καὶ μοιάζουν πολὺ μὲ τοὺς Κρητικοὺς καὶ γενικὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς χορούς.

Ὁ χορὸς ἦτανε πολὺ ἀγαπητὸς στοὺς Κοτυωρίτες καὶ δὲν ἄφηναν εὐκαιρία ἀνεκμετάλλευτη, γιὰ νὰ τὸν χαροῦν καὶ νὰ τὸν ἀπολαύσουν.

Κ' οἱ εὐκαιρίες αὐτὲς δὲν ἦτανε λίγες, ὅπως θὰ ἰδεῖ ὁ ἀναγνώστης στὰ παρακάτω κεφάλαια.

ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ, ΓΛΥΠΤΙΚΗ κ.τ.λ.

Δὲ σημειώθηκε καμμιὰ ἀξιόλογη ἐκδήλωση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ἡ κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων τῶν Κοτυώρων ἀπὸ τὰ ἀρχικὰ ἀκόμα χρόνια τοῦ συνοικισμοῦ τῆς νέας πόλης μπορεῖ τὰ χαρακτηριστεῖ σὰν μικροαστικὴ ἕως ἀστική, μὲ μερικὰ ἴχνη φεουδαρχίας. Ὅλες οἱ ἐργασίες κ' οἱ ἀσχολίες μὲ τὶς ἀντίστοιχες συνέπειες καὶ τ' ἀνάλογα φαινόμενα ποὺ παρουσιάζονται σὲ μιὰν ἀστικὴ κοινωνία ποὺ βρίσκεται στὰ πρῶτα της βήματα, εἶχανε τὴν πλέρια ἐφαρμογὴ κ' ἐκδήλωσή τους.

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ—ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Κάθε οἰκογένεια εἶχε τὸ σπίτι της. Κι' ὅταν πλήθαινε, γιὰ νὰ χωρίσουν τ' ἀγόρια ποὺ παντρευόνταν, ἔπρεπε πρῶτα νὰ ἐξασφαλίσουν τοὐλάχιστον δική τους στέγη. Ἀλλιῶς μένανε στὸ ἴδιο σπίτι, ἔστω καὶ στριμωγμένοι, σὰν σὲ πατριαρχικὴ οἰκογένεια. Στὰ πιὸ παλιὰ χρόνια μάλιστα διατηρόταν ἡ μορφὴ αὐτὴ τῆς οἰκογένειας ἐνόσω ζοῦσε ὁ ἀρχηγός της. Εἶχανε γιὰ παράδειγμα τὸ γνωστὸ μῦθο τοῦ γέρου μὲ τὸ μάτσο τὶς βέργες, ποὺ χω-

ρισμένες ἔσπαναν μία-μία, ἐνῶ μαζωμένες ἦταν ἀτράνταχτες. Ἐπικρατοῦσε χαρακτηριστικὰ κ' ἡ ἔκφραση : ***Ζόντας ὁ κύρις, ὁ γιὸς νεκρὸς ἔτον***. Ὁ ἀρχηγός, αὐστηρότατος πάντα, δὲν ἄφηνε οὔτε σκέψη νὰ γίνει γιὰ χωρισμό.

Ὡς τὰ τελευταῖα διατηρήθηκε ἀραιὰ καὶ ποῦ ἡ συνήθεια αὐτή. (Βλέπε ἀνέκδοτο ἀριθ. 44). Ἐπίσης οἱ περισσότεροι εἶχαν καὶ ἰδιόκτητα καταστήματα στὴν ἀγορὰ —***ἀργαστέρᾳ*** ἢ ***μαγαζία***.

ΥΠΟΛΕΙΜΜΑΤΑ ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΑΣ

Ἀπὸ τοὺς ὀχτὼ χιλιάδες περίπου Ἕλληνες ποὺ ὑπήρχανε πρὶν ἀπὸ τὸν Εὐρωπαϊκὸ πόλεμο στὶς τρεῖς Ἑλληνικὲς συνοικίες τῶν Κοτυώρων, μόλις οἱ ἑκατὸν πενῆντα περίπου οἰκογένειες εἶχανε κτήματα σὲ γαῖες.

Οἱ ἰδιοκτησίες αὐτὲς ἦταν κυρίως φουντουκιές, ποὺ ἀπόδιναν καλὸ καὶ ἀσφαλὲς εἰσόδημα. Στὰ παλιότερα χρόνια, πρὶν βάλουν φουντουκιές, εἶχαν τὰ χωράφια—***χωράφᾳ***—ὅπου διατηροῦσαν Τούρκους ἢ καὶ σπανίως Ἕλληνες γεωργοὺς ποὺ τὰ καλλιεργοῦσαν. Σπέρνανε κυρίως δημητριακὰ καὶ εἶχαν καὶ ρυζῶνες, ἀνατολικὰ τῶν Κοτυώρων.

Τὸ εἰσόδημα ἀπὸ τοὺς ρυζῶνες ἀποτελοῦσε σπουδαῖον οἰκονομικὸ παράγοντα τοῦ τόπου. Ἐκτεινόνταν οἱ ρυζῶνες ἀπὸ τὰ Κοτύωρα ἕως τὸ Τουρνά-Σουϊ. Τοὺς ὀνόμαζαν καὶ ***ἀντάλᾳ***. Γιὰ λόγους ὑγείας τοὺς παράτησαν καὶ φύτεψαν στὴ θέση τους φουντουκιὲς κυρίως.

Οἱ παραπάνω γεωργοὶ κατοικοῦσαν σὲ καλύβες ἢ σπιτάκια—***τάμᾳ***—φκιαγμένα ἀπὸ τοὺς κτηματίες κυρίως. Τοὺς λέγαν ***γιαρητζῆδες*** (= λ.τ. μοιρασιάρηδες, γιατὶ μοίραζαν στὴ μέση μὲ τ' ἀφεντικὸ) ἢ ***κεσιμτζῆδες*** (=λ.τ. ποὺ παίρνανε τὸ 1/3 ἀπὸ τὴν παραγωγή).

Οἱ πρῶτοι εἶχαν δικά τους ζῶα καὶ γεωργικὰ ἐργαλεῖα, ἐνῶ στοὺς δεύτερους ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ τὰ προμηθεύουν οἱ γαιοκτήμονες. Καὶ στὰ τελευταῖα χρόνια ἀκόμα διατηρόνταν ἴχνη τοῦ φεουδαρχικοῦ αὐτοῦ συστήματος καὶ σὲ Ἕλληνες κτηματίες. Δὲν γίνεται, βέβαια, λόγος γιὰ τοὺς Τούρκους γαιοκτήμονες (τοὺς ***πέηδες*** καὶ τοὺς ***τερέπεηδες***), οἱ ὁποῖοι διατηροῦσαν ἀπέραντες ἐκτάσεις καὶ εἶχαν τὴν ὁλότητα σχεδὸν τῶν γεωργῶν ὑποταχτικούς τους. Τοὺς Ἕλληνες γαιοκτήμονες οἱ γεωργοὶ τοὺς ἀποκαλοῦσαν : ***ἀγᾶ*** ἢ ***τσορμπατζῆ***, ἐνῶ τοὺς Τούρκους κυρίως τοὺς ὀνόμαζαν ***πέη***, ἢ ***πέηεφέντη***. Ἡ κατάσταση αὐτὴ εἶχε διατηρηθεῖ ἕως τὰ τελευταῖα χρόνια.

ΕΜΠΟΡΙΟ

Λίγοι Κοτυωρίτες ἀσχολούντανε καὶ μὲ τὸ ἐμπόριο — ἐξαγωγικὸ καὶ εἰσαγωγικὸ — ποὺ ἐνῶ στὰ παλιότερα χρόνια ἦταν περιορισμένο, στὰ νεότερα εἶχε ἀναπτυχτεῖ πολύ, σὲ τρόπο ὥστε νὰ γίνονται φορτώσεις ἀπευθείας γιὰ τοὺς λιμένες τῆς Εὐρώπης. Τὸ ἐμπόριο ἐτόνωνε σοβαρότατα τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τοῦ τόπου, γιατὶ ἐκτὸς τὸ ἄφθονο χρῆμα ποὺ μαζευόταν — ἔστω καὶ σὲ λίγα χέρια — δημιουργοῦσε ἐργασίες καὶ γιὰ πολλοὺς

ἄλλους, ἀκόμα καὶ γιὰ γυναῖκες καὶ κορίτσια, ὅπως θὰ ἐκτεθεῖ πιοκάτω.

Στατιστικὴ ἐπίσημη γιὰ τὸ ἐξαγωγικὸ ἐμπόριο τῶν Κοτυώρων τῶν τελευταίων ἐτῶν δὲν κατόρθωσα νὰ ἐπιτύχω. Περιορίζομαι ν' ἀναφέρω τὴ στατιστικὴ τοῦ 1900 περίπου, ποὺ ἀναγράφεται στὴν «Περιήγησιν εἰς τὸν Πόντον», τοῦ Κ. Παπαμιχαλοπούλου—'Αθῆναι 1903 σελ. 289:

Καλαμπόκι 50—80.000 σακκιὰ τῶν 100 χιλιογράμμων.
Φασόλια 15-35.000 » » »
Φουντούκια 25.000 καντάρια (κάθε καντάρι 44 ὀκ.).
Μαλλιὰ 700—800 δέματα τῶν 40 ἀκάδων
Καρύδια 4—5.000 σακκιὰ
Βρώμη 2.000 »
Κριθάρι 3.000 »
Λάδι ἀπὸ δελφίνια 500 βαρέλια (60.000 ὀκ.)
Κάνναβι 500 δέματα
Ξυλεία 1.000 κυβικὰ μ.
Αὐγὰ 6.000 κιβώτια ἀπὸ 1.300 αὐγὰ τὸ καθένα.

'Επίσης στὸ σύγγραμμα τοῦ Δ. Η. Οἰκονομίδη «ὁ Πόντος καὶ τὰ δίκαια τοῦ ἐν αὐτῷ 'Ελληνισμοῦ» ('Αθῆναι 1920), μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀναφέρονται: 250.000 ὀκ. βούτυρο, 320.000 ὀκ. τυρί, 20.000 ὀκ. μέλι καὶ 40.000 κομμάτια δέρματα διαφόρων ζώων. Οἱ ποσότητες ὅλων τῶν εἰδῶν αὐτῶν εἶχαν αὐξηθεῖ μὲ τὸν καιρὸ κατὰ πολύ. Μόνο γιὰ τὰ φουντούκια, ποὺ μπόρεσα θετικότατα νὰ ἐξακριβώσω, στὰ 1912 εἶχε ἐξαγωγὴ 125.000 καντάρια.

Στὰ τελευταῖα χρόνια εἶχε ἀρχίσει καὶ ἡ καλλιέργεια τοῦ καπνοῦ ποὺ ὁλοένα αὔξαινε. Ἔβγαινε σὲ πολὺ καλὴ ποιότητα. Στὰ 1913 εἶχε 150.000 ὀκάδες παραγωγή.

Καὶ τὸ εἰσαγωγικὸ ἐμπόριο ἦταν ἀρκετὰ ἀναπτυγμένο, γιατὶ τὰ Κοτύωρα προμήθευαν ὅλα τὰ εἴδη στὴν ἐκτεταμένη ἐνδοχώρα: Μεσουτιέ, Γοϊλάσαρη, Σοῦ-σεχίρ, Νίξαρ (Νεοκαισάρεια) κ.τ.λ.

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ

Ὅλα τὰ συνειθισμένα ἐπαγγέλματα εἶχαν τὴν πέρασή τους: ἔμποροι ὑφασμάτων—***μαλιφατζούρατζηδες***—ἔμποροι ἀποικιακῶν, μεταπράτες διαφόρων εἰδῶν, μεσίτες, ἀντιπρόσωποι ἀτμοπλοϊκῶν καὶ ἀσφαλιστικῶν ἑταιρειῶν, ραφτάδες, τσαγγάρηδες, οἰκοδόμοι—***μαστόρ'***—, ξυλουργοὶ—***μαραγκοὶ*** ἢ ***τ̈ιουλκιάρ'***—μπακάληδες, φουρνάρηδες, μανάβηδες, χαλκωματάδες, σιδηρουργοί, χύτες, πεταλωτές, σαμαράδες, τσαρουχάδες, καφετζῆδες, κουρεῖς, ψαράδες, μαουνιέρηδες, βαρκάρηδες κ.λ. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐπαγγέλματα, σὰν ἐπαγγέλματα, καὶ ὄχι τέχνες—ὅπως μποροῦν καὶ νὰ χαρακτηριστοῦν μερικὰ—εἶχαν μεγάλη ἐκτίμηση στὸν κόσμο. Τὰ χαρακτήριζαν μὲ μιὰ γενικὴ ὀνομασία ***ἁλισβερὶσ'*** (=λ.τ. ληψοδοσία, ἁλισβερίσι). Καὶ γιὰ νὰ δείξουν τὴν προτίμησή τους λέγαν: ***ὁ Θεὸς εὐλόγεσεν τ' ἁλισβερὶσ'.***

ΤΕΧΝΕΣ

Κοντὰ στὰ ἐπαγγέλματα αὐτὰ ἐρχόντανε κ' οἱ τεχνίτες, ἐκεῖνοι ποὺ βγάζανε κυρίως τὴ δουλειὰ στὰ ραφτάδικα, στὰ μαραγκάδικα, στὰ τσαγγαράδικα, στὰ γιαπιά, στὰ χαλκωματάδικα κ.τ.λ. Ἦσαν οἱ καλφάδες, οἱ τεχνίτες κ' οἱ μαθητευόμενοι—**τὰ τθιράκια.** Ὅλοι ἀποκαλοῦσαν τ' ἀφεντικό: **μά-**

Ἐπιπλοποιεῖο στὴν ἀγορὰ τῶν Κοτυώρων μὲ τὸν μάστορα καὶ ὅλο τὸ προσωπικό.

στορα. Οἱ καλφάδες κ' οἱ τεχνίτες πληρωνόντανε μὲ τὴν ἑβδομάδα—**χαφταλοὺκ** (λ. τ.)—καὶ μὲ βάση ὁρισμένο ἡμερομίσθιο—***ἡμερκόν***—. Οἱ ὧρες ἐργασίας ἦτανε συνήθως ἀπροσδιόριστες.

Δούλευαν οἱ τεχνίτες παραπάνω κι' ἀπὸ δώδεκα ὧρες τὸ 24ωρο, σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες καὶ τὸν ἐτσιθελισμὸ καὶ μόνο τῶν μαστόρων, ποὺ

δὲν εἶχαν σὲ κανένα νὰ λογοδοτήσουν. Μάστορης ἐπιπλοποιείου ποὺ θέλοντας νὰ νεοτερίσει—στὰ 1911—εἶχε τοιχοκολλήσει στὸ κατάστημά του πρόγραμμα γιὰ ἕντεκα ὧρες ἐργασίας κάθε μέρα καὶ δέκα τὸ Σάββατο, ἔγινε στόχος τῶν ἄλλων μαστόρων γιὰ τὰ «καινὰ δαιμόνια», ποὺ εἶχαν ἀρχίσει ἔτσι νὰ γίνονται ἐμπόδιο στὶς ἀρχικές τους διαθέσεις. (Βλέπε φωτοτυπία προγράμματος ἀμέσως παρακάτω).

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ
ΤΟΥ ΕΠΙΠΛΟΠΟΙΕΙΟΥ
ΘΡ. Θ. ΖΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

Ἄρθρον Α'. Οἱ ἐργάται ὀφείλουσι νὰ ἐργάζωνται τὴν ἡμέραν ὥρας 11 ἐξαιρουμένων τῶν μεσημβρινῶν ἀναπαύσεων, αἵτινες ἔσονται ἀπὸ μὲν τῆς 20ῆς Αὐγούστου μέχρι τῆς 20ῆς Ἀπριλίου ὥρα 1 ἀπὸ δὲ τῆς 20ῆς Ἀπριλίου μέχρι τῆς 20ῆς Αὐγούστου ὥρα 1½.

Β'. Ἐν καιρῷ ἐργασίας ἀπαγορεύεται τὸ φλυαρεῖν.

Γ'. Ἡ ὥρα τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐργασίας ὁρισθήσεται ὑπὸ τοῦ Μαΐστόρου ἐν ἰδιαιτέρῳ δελτίῳ.

Δ'. Ὁ ἐπὶ 15 λεπτὰ τῆς ὥρας ἀπουσιάζων μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐργασίας θέλει χάσῃ τὸ ἥμισυ τοῦ ἡμερομισθίου του.

Ε'. Ἡ ἐργασία τοῦ Σαββάτου ἔσεται δεκάωρος.

ΣΤ'. Μετὰ τὴν λῆξιν τῶν 11 ὡρῶν τῆς ἡμέρας ἐὰν τύχῃ ἀνάγκη περισσοτέρας ἐργασίας ὁρίζεται α'. ἡμίωρον διάλειμμα, καὶ κατόπιν 7 νυκτερινὰι ὧραι θὰ ἰσοδυναμοῦσι μὲ ἓν ἡμερομίσθιον.

Ζ'. Αἱ ἑορταὶ τοῦ ἐργοστασίου ἔσονται ἡ Κυριακὴ τοῦ Πάσχα, ἡ Δευτέρα, ἡ Τρίτη καὶ ἡ Παρασκευὴ τῆς Διακαινησίμου ὅλαι αἱ Κυριακαὶ τοῦ ἔτους, αἱ Δεσποτικαὶ καὶ Θεομητορικαὶ ἑορταί, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου τῶν ἁγίων ἀποστόλων Πέτρου, καὶ Παύλου, τοῦ ἁγίου Δημητρίου, τοῦ ἁγίου Νικολάου ἡ 26η Δεκεμβρίου, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, τοῦ προδρόμου, τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Χριστοῦ.

Η'. Παράπονα καὶ ἀπαιτήσεις ἐργατῶν εἰσακουσθήσονται ἐλευθέρως παρὰ τοῦ Μαστόρου κατὰ πᾶν Σάββατον.

Θ'. Αἱ ἐξοφλήσεις τῶν πληρωμῶν γενήσονται κατὰ δεκαπενθημερίαν.

Ἐν Κοτυώροις (Ὄρδοῦ) τῇ 1ῃ Νοεμβρίου 1911

Ὁ Μάστορης

Θρ. Θ. Ζαζόπουλος

Ὡστόσο κ' ἡ τέχνη εἶχε τὴ σχετικὴ ὑπόληψή της. Γιὰ ὅποιον μάθαινε μιὰ τέχνη λέγαν : ***ἐσέγκεν τὸ βραχάλ' σὸ χόρ'ν-άτ'***=ἔβαλε τὸ βραχιόλι στὸ χέρι του. Καὶ προκειμένου γιὰ συνοικέσια ἐπαινοῦσαν τοὺς τεχνίτες μὲ παρορμήσεις στὰ κορίτσια σὰν κι' αὐτές : ***ἔπαρ'-τον, ναὶ κουτσή, ἔχ' καὶ τὸ χρυσὸν τὸ βραχάλ' σὸ χόρ'ν-άτ'***=πάρε-τον, καλέ, ἔχει καὶ τὸ χρυσὸ βραχιόλι στὸ χέρι του (ἐννοόντας τὴν τέχνη του). Χαρακτηριστικὴ εἶναι κ' ἡ ἔκφραση: ***Τῆ τεχνίτα ἡ γυναῖκα οὺς τ' ὁλημέρα πεινᾶ***=τοῦ τεχνίτη ἡ γυναῖκα ὡς τὸ μεσημέρι μόνο πεινάει. Δηλαδὴ κι' ἂν δὲν τοὺς ἔμεινε τίποτε ἀπολύτως ἀπὸ τὴν προηγούμενη μέρα, ὁ τεχνίτης ὡς τὸ μεσημέρι θὰ κερδίσει κάτι, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὸ ψωμὶ τῆς ἡμέρας.

ΙΔΙΩΤΙΚΟΙ ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ

Κοντὰ στοὺς ἄλλους ἐπαγγελματίες—ἐμπόρους γενικά, μπακάληδες, καφετζῆδες κ.λ.—ἐργαζόνταν οἱ ἰδιωτικοὶ ὑπάλληλοι. Τέτοιοι, Ἕλληνες, ὑπηρετοῦσαν καὶ σὲ καταστήματα Τούρκικα καὶ Ἀρμένικα.

Ἀπὸ τοὺς Τούρκους μάλιστα προτιμόντανε πάντα οἱ Ἕλληνες ἰδιωτικοὶ ὑπάλληλοι καὶ γιὰ ἱκανότητα καὶ γιὰ ἐμπιστοσύνη. Ἡ ἀμοιβή τους ἦταν ὁπωσδήποτε ἱκανοποιητικὴ μὲ μηνιάτικο ἢ χρονιάτικο—***μὲ τὸν χρόνον.***

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ—ΕΡΓΑΤΙΑ

Βιομηχανία μὲ τὴν κυριολεκτικὴ σημασία τῆς λέξης δὲν ὑπῆρχε στα Κοτύωρα. Ἑπομένως καὶ ἐργάτες μὲ ἀνάλογη ἔννοια δὲν ὑπῆρχαν.

Φαίνεται νὰ ὑπῆρχε πρῶτα ἔστω καὶ στοιχειώδικη ὑφαντικὴ γιὰ παραγωγὴ ὑφασμάτων ἐγχωρίων μὲ τὰ ὁποῖα ντυνόνταν οἱ κάτοικοι. Μά, ὅπως λέγει πολὺ χαριτωμένα ὁ Σ. Ἰωαννίδης στὴν «Ἱστορία καὶ Στατιστικὴ Τραπεζοῦντος κ.τ.λ.» σελ. 170 : ***«Ἀφότου ἤρχισε νὰ ἐνδύῃ ἡ Εὐρώπη τὴν Ἀνατολὴν ἐξεγύμνωσεν αὐτὴν πάσης τέχνης καὶ βιομηχανίας...»***. Ὡστόσο στὰ τελευταῖα χρόνια ποὺ πῆρε νὰ βιομηχανοποιηθεῖ, ἂς ποῦμε, τὸ καθάρισμα τῶν φουντουκιῶν (χώρισμα τῆς ψύχας—***τῆ κἀντσί'***) καὶ αὐξήθηκε καὶ τὸ ἐμπόριο γενικά, εἶχε ἀρχίσει νὰ δημιουργεῖται μιὰ τάξη ἐργατριῶν, ποὺ μερικὲς ὅλο σχεδὸν τὸ χρόνο εἶχανε δουλειὰ στὶς ἐμπορικὲς ἀποθῆκες, καὶ γιὰ τὸ ξεδιάλεγμα καὶ τὴ συσκευασία τῶν ἐμπορευμάτων καὶ γιὰ τὴν ταχτοποίηση τῶν εἰδῶν συσκευασίας (ράψιμο σακκιῶν κ.τ.τ.).

Ἐπίσης κάθε χρόνο στὸ μάζεμα τῶν φουντουκιῶν καὶ στὸ μετέπειτα καθάρισμά τους ἀπὸ τὶς ἐξωτερικὲς χλωρὲς φλοῦδες τους—***τὰ καπσούκια***—χρησιμοποιόνταν ἐργάτριες, κυρίως γιὰ τὸ μάζεμα, καὶ ἄντρες, γιὰ νερουλάδες—***σουτζῆδες***—, γιὰ κουβαλητὲς μὲ καλάθες μεγάλες—***χειτζῆδες***—καὶ γιὰ φύλακες—***πεχτζῆδες*** (λ.τ.).

Ἕναν καιρό, περιοδικά, ἐργαζόντανε γυναῖκες καὶ κορίτσια καὶ στὸ χονδρικὸ ἁλάτισμα καὶ πάστωμα χαμψιῶν καὶ ψαριῶν γενικά, ποὺ τὰ στέλ-

ναν οἱ ἔμποροι σὲ μεγάλες ποσότητες συσκευασμένα σὲ βαρέλια καὶ σὲ τενεκέδες στὸ ἐξωτερικὸ—κυρίως στὴ Βουλγαρία καὶ Ρουμανία.

Γενικὰ ὅλοι πληρωνόντανε μὲ μεροκάματο. Τελευταῖα καὶ στὸ μάζεμα τῶν φουντουκιῶν καὶ στὸ ξεδιάλεγμα τῆς ψύχας, κανόνιζαν τὴν πληρωμὴ σύμφωνα μὲ τὴν ποσοτικὴ παραγωγὴ—***μὲ τὴν ὀκᾶν***.

Κάποτε οἱ ἰδιοκτῆτες πουλοῦσαν τὸ φουντούκι, ὅπως ἤτανε στὶς φουντουκιές, κουτουράδα—***ἐποῦλτσαν τὸν πρόσωπον***· αὐτὸ γινότανε κυρίως ὅταν ἦσαν ἀπασχολημένοι μ' ἄλλες ἐργασίες, ἢ δὲν ἤθελαν να διακόψουν τὸ παραθέρισμά τους ἢ καὶ ὅταν εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ χρήματα—σὰν εἶδος προπούληση. Τὸ μέτρο αὐτὸ διαθόθηκε κι' ἁπλώθηκε καὶ κατάντησε νὰ γίνει ἐπιχείρηση γιὰ ὁρισμένους.

Τὰ κορίτσια, κυρίως, κ' οἱ γυναῖκες, χῆρες καὶ πολὺ φτωχές, σ' ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις τῶν τέτοιων ἐργασιῶν λεγόνταν: ***ἀμελὲν*** (= λ. τ. ἐργάτες), κ' ἡ ἐπιστάτρια ποὺ τὶς συμφωνοῦσε καὶ τὶς εἶχε σὰ μόνιμες στὴ διάθεσή της: ***μαμούραινα*** (λ. τ.). Ἡ ὀνομασία αὐτὴ ἦταν ἀρκετὰ διαδομένη καὶ κολλοῦσε σὰν ξεχωριστὸ διακριτικὸ κοντὰ στ' ὄνομά τους. Ἡ μαμούραινα δὲν ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ ἐργάζεται, μόνο ἐπιστατοῦσε παντοῦ κι' ἀπὸ κάποτε βοηθοῦσε σὲ ὁρισμένες ἐλαφρὲς δουλειές.

Σ' ὅλες τὶς ἐργασίες αὐτὲς καθὼς καὶ γιὰ τὶς μεταφορὲς καὶ τὶς φορτώσεις τῶν σακκιῶν στὶς μαοῦνες καὶ στὰ πλοῖα χρησιμοποιόντανε καὶ ἄντρες —***χαμάλ***' (λ. τ.)—, ποὺ πολλοὶ εἶχανε σχεδὸν καταντήσει μόνιμοι σὲ κάθε ἐμπορικὴ ἐπιχείρηση. Ἐπικεφαλῆς εἶχανε τὸν ***χαμάλταβην***. Ἡ πληρωμή τους γινότανε μὲ μεροκάματο ἢ μὲ τὸ κομμάτι.

Γιὰ βιομηχανία μποροῦμε ν' ἀναφέρομε καὶ τὴν ποτοποιΐα. Δεκαριὰ ποτοποιοὶ—***κάπελαδες***, ὁ ***κάπελας***—ποὺ φκιάνανε κυρίως ρακιὰ καὶ λίγα κρασιά, ἀπὸ σταφύλια ποὺ φέρνανε ἀπὸ τὸ χωριὸ ***Ταῦλα*** (24 χλμ. περίπου ΒΔ. ἀπὸ τὰ Κοτύωρα) καὶ γινόντανε πολὺ ὡραῖα κρασιά.

Σὰν τέτοια ἤτανε κ' ἡ παραγωγὴ λαδιοῦ ἀπὸ δελφίνια, ποὺ δὲν ἀπασχολοῦσε ἐργάτες, καθὼς καὶ ἡ κατασκευὴ στὴ διάρκεια τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολέμου ἀπὸ τα τέλη τοῦ 1915 λαδιοῦ ἀπὸ φουντούκια καθὼς καὶ σαπουνιοῦ σὲ εἰδικὸ ἐργοστάσιο, ὅπου ὅμως ἐργαζόντανε στρατιῶτες.

ΒΙΟΤΕΧΝΙΑ

Ἡ βιοτεχνία δὲν ἤτανε σοβαρὰ ἀναπτυγμένη στὰ Κοτύωρα. Οἱ γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια τὶς ὧρες τῆς σκόλης τους πλέκανε μὲ εἰδικὸ πλέξιμο μάλλινες κάλτσες—***ὀρτάρᾳ***—διαφόρων εἰδῶν: ***ἀρνομάλᾳ, ἥμερα, τσινεκλία*** (πλουμιστὰ) καὶ ***μυτία*** (ὅσα ἄρχιζαν νὰ τὰ πλέκουν ἀπὸ τὴ μύτη). Τὰ πουλοῦσαν οἱ γριὲς στὴν ἀγορὰ κάθε Τετάρτη ποὺ εἶχε παζάρι, στοὺς Τούρκους χωρικοὺς κυρίως. Κάποτε πήγαιναν καὶ στὰ κοντινὰ παζάρια τοῦ Βῶνα καὶ ἀλλοῦ.

Κοντὰ σ' αὐτὲς μποροῦμε ν' ἀναφέρομε καὶ τὴν ***ποχτζατξάβαν***: Μικρὸς ἀριθμὸς γυναικῶν, ποὺ ἔκαναν τὸν γυρολόγο σὲ κοντινὰ χωριὰ καὶ

μέσα στὴν πόλη μὲ τὸν μπόγο στὴν ἀμασχάλη καὶ πουλοῦσαν διάφορα εἴδη χειροτεχνίας καὶ κοσμήματα ἀκόμα. Μερικὲς ἀπ' αὐτὲς ἔκαναν χρυσὲς δουλειές, προπαντὸς στὰ Τούρκικα χωριά.

Ἐπίσης ὁρισμένοι μεταπράτες προμηθευόντανε σὲ μεγάλες ποσότητες τέτοιες κάλτσες καὶ πήγαιναν καὶ τὶς πουλούσανε στὰ χωριὰ τῆς Ἀμισοῦ, ὡς καὶ στὴν Πόλη ἀκόμα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς κάλτσες, τὰ κορίτσια κεντοῦσαν καὶ ταντέλλες καὶ ἄλλα διάφορα κεντήματα καὶ πλέκανε κάλτσες μὲ μεταξωτὲς καὶ ἄλλες λεπτὲς γερὲς κλωστὲς γιὰ τὶς προῖκες τους.

Μερικές, γυναῖκες κυρίως, ὕφαιναν καὶ σεντόνια, χράμια (μάλλινα καὶ βαμβακερά), κιλίμια, κουρελοῦδες κ.τ.τ, ἰδίως γιὰ τὰ σπίτια τους.

Ὑπῆρχαν εἰδικὲς ὑφάντρες ποὺ φκιάνανε κουρελοῦδες γιὰ πούλημα, ἔχοντας μόνιμα στημένο τὸν ἀργαλειὸ στὸ σπίτι καὶ ἀποζόντας ἀπ' αὐτό.

Στὸ διάστημα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολέμου, ὅπου στρατεύτηκαν οἱ ἄντρες καὶ εἶχε καταντήσει δύσκολη ἡ ζωὴ κι' ἀπὸ ἔλλειψη τροφίμων, οἱ γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια ἀνάπτυξαν περισσότερο τὰ εἴδη αὐτὰ τῆς βιοτεχνίας καὶ κατόρθωσαν, πουλόντας κι' ἀπὸ τὰ προικιά τους ἀκόμα, ν' ἀντεπεξέλθουν στὶς δύσκολες ἐκεῖνες περιστάσεις. Οἱ δοσοληψίες γινόντανε πολλὲς φορὲς καὶ μὲ ἀνταλλαγὲς τῶν εἰδῶν.

Σὲ ὁρισμένα εἴδη βιοτεχνίας, κυρίως στὰ ὑφαντά, ἦταν πολὺ προοδευμένες οἱ Ἀρμένισσες, ποὺ φκιάνανε καὶ χαλιὰ ἀκόμα καὶ ἀρκετὰ κουκούλια.

Ἀπὸ τὰ τελευταῖα πολὺ λίγες Ἑλληνικὲς οἰκογένειες ἔκαναν.

ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΖΩΩΝ ΚΑΙ ΟΡΝΙΘΙΩΝ

Ὁρισμένες οἰκογένειες διατηροῦσαν ἀγελάδες ἢ βουβάλες, ἐλάχιστες δὲ γίδες. Στὴ βοσκὴ τὶς πήγαινε ὁ τσομπάνης—***ὁ τσοπάνον***—ποὺ περνοῦσε τὸ πρωὶ καὶ τὶς μάζευε ἀπὸ τὶς γειτονιὲς καὶ τὶς ἔφερνε πίσω τὸ βράδυ. Οἱ νοικοκυρὲς τὶς ἄρμεγαν καὶ τὶς δίνανε τὴ σχετικὴ τροφὴ ποὺ ἔπρεπε νὰ φᾶνε στὸ σπίτι. Τὸ γάλα κυρίως τὸ πουλοῦσαν. Κάναν ὅμως καὶ γιὰ τὸ σπίτι τους γιαούρτι, βούτυρο λιγοστὸ κ.τ.λ.

Ἐπίσης κάθε σχεδὸν οἰκογένεια εἶχε καὶ τὶς κόττες της, ποὺ δίνανε τ' αὐγὰ καὶ τὰ κοττόπουλά τους, εἴτε γιὰ πούλημα εἴτε καὶ γιὰ σπιτικὴ κατανάλωση.

ΝΑΥΤΙΛΙΑ

Στὰ παλιότερα χρόνια ὁρισμένες οἰκογένειες ποὺ μερικὲς εἶχανε συγγένειες καὶ μὲ Κερασουντίους, καταγινόντανε καὶ μὲ τὴν ναυτιλία. Εἶχαν ἰδιόκτητα τρικάταρτα καράβια ποὺ κάνανε ταξίδια στὴν Πόλη, στὴ Ρουσσία, Ρουμανία καὶ Βουλγαρία, στὶς ἁλυκὲς τῆς Βεγγάζης ἀπόπου φόρτωναν ἁλάτι, κι' ἀλλοῦ. Τὸ λαθρεμπόριο δὲν ἦταν ἀσυνείθιστο στὶς ναυτιλιακὲς αὐτὲς ἐπιχειρήσεις. Τὰ ἀλλεπάλληλα ἀτυχήματα καὶ τὰ ναυάγια ἀφοῦ ἐξανέμισαν ἀρ-

κετὲς περιουσίες—ἐπειδὴ δὲν ἀσφάλιζαν τότε τὰ ἱστιοφόρα—, ἔκαναν τὴν ναυτιλία νὰ χρεωκοπήσει καὶ μὲ τὸν καιρὸ νὰ ἐκλείψει σὰν ἐπιχείρηση μεταξὺ τῶν Κοτυωριτῶν [1]).

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ—ΔΗΜΟΣΙΟΙ ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ

Στὰ τελευταῖα χρόνια ἀνάδειξαν τὰ Κοτύωρα κ' ἕναν ἱεράρχη, τὸν τέως Μητροπολίτη Ξάνθης Πολύκαρπο Σ. Ψωμιάδη μερικοὺς ἐπιστήμονες—γιατρούς: τὸν Χαράλαμπο Σιδηρόπουλο, γυναικολόγο καὶ παθολόγο, Κοσμᾶ Κοσμίδη καὶ Ἰωακεὶμ Ἰωακειμίδη παθολόγους σπουδασμένους καὶ τοὺς τρεῖς στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, καθηγητές, δασκάλους καὶ ψάλτες.

Δημόσιοι ὑπάλληλοι γενικὰ δὲν διοριζόνταν οὔτε κ' ἐπιδίωκαν νὰ διοριστοῦν. Μόνο οἱ γιατροὶ διοριζόντανε δημοτικοὶ ὑπάλληλοι ὑπῆρχαν δὲ καὶ σὲ κάθε συνοικία οἱ Μουχτάρηδες, ποὺ λογαριαζόνταν δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἀλλὰ πληρωνόνταν ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη συνοικία. Μετὰ τὴ μεταπολίτευση τοῦ 1908 κατατάχτηκαν λιγοστοὶ στὴ χωροφυλακὴ καὶ στὴν πυροσβεστικὴ ὑπηρεσία στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀφοῦ τελείωσαν τὴ στρατιωτική τους θητεία.

Στὶς δημαρχιακὲς ἐκλογὲς ἐκλεγόντανε καὶ Ἕλληνες δημοτικοὶ σύμβουλοι, χωρὶς μισθό.

Στὴ δικαστικὴ ὑπηρεσία—στὸ ποινικὸ καὶ πολιτικὸ—διοριζόντανε κάθε δυὸ χρόνα δυὸ Χριστιανοὶ καὶ δυὸ Τοῦρκοι σὰν σύμβουλοι τοῦ Κατῆ—εἰρηνοδίκη—μὲ ἐκλογές. Οἱ σύμβουλοι αὐτοὶ ἦσαν μισθωτοί.

Οἱ δυὸ χριστιανοί, ποὺ ἀναφέραμε, ἐκλεγόνταν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες κυρίως, κάθε δὲ τετραετία δίνανε μιὰ θέση στοὺς Ἀρμένηδες, ἀνάλογη μὲ τὸν πληθυσμό τους.

ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Ἡ κίνηση τοῦ ἐμπορίου καὶ γενικὰ ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τοῦ τόπου ἦταν ὅλη σχεδὸν στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων. Ἔτσι ἐκμεταλλευόντανε, μὰ κ' ἔδιναν ἀνάπτυξη σ' ὅλον τὸν φυσικὸ πλοῦτο τῆς περιοχῆς. Κάθε Ἕλληνας ἦτανε γιὰ τοὺς Τούρκους καὶ μάλιστα τοὺς χωρικούς, ποὺ κατέβαιναν καὶ ψουνίζανε στὰ Κοτύωρα, **ἐφέντης, ἀγᾶς,** ἢ **τζορμπατζῆς**. Καὶ σὰν τέτοιος ὁ καθένας μέσα στὸ πλαίσιο καὶ τὶς συνθῆκες ποὺ δημιουργοῦσε ἡ νοοτροπία τῆς ἀστικοφεουδαρχικῆς κοινωνίας, προσπαθοῦσε νὰ ἐκμεταλλευτεῖ καλύτερα τὴν ἀγαθότητα τῶν ἀφελῶν καὶ ἁπλοϊκῶν ἐκείνων μοιρολατρικῶν τύπων. Ἐκτὸς τοὺς εἰδικοὺς τοκογλύφους, καὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐπαγγελματίες μὲ βερεσέδια ἢ καὶ μὲ μετρητὰ ἔκαναν δάνεια στοὺς Τούρκους χωρικούς. Μὲ τὶς σχέσεις καὶ τὶς διευκολύνσεις αὐτὲς οἱ Τοῦρκοι θεωροῦσαν πολὺ ὑποχρεωμένον τὸν ἑαυτό τους ἀπέναντι τῶν δανειστῶν τους. Γι' αὐτὸ

1) Γιὰ τὴ ναυτιλία τοῦ Πόντου γενικά, ἑτοιμάζεται νέο ἔργο, μὲ τὸν τίτλο «Ὁ Ναυτικὸς Πόντος» σὲ συνεργασία καὶ μὲ τὴν ἀρχικὴ πρωτοβουλία τοῦ φίλου Γ. Βαλαβάνη.

καὶ τὴν περισσευάμενη παραγωγή τους σ' ὅλα τὰ εἴδη, προτιμοῦσαν νὰ τὴν πουλήσουν στοὺς ἴδιους, σὲ τιμὲς χαμηλότερες ἀπὸ τὶς συνηθισμένες.

Κοντὰ σ' αὐτὰ πρέπει νὰ μνημονευτεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἕνας ἐλάχιστος ἀριθμὸς Ρωμιῶν κατὰ τὸ ζύγισμα ἢ κατὰ τὸ μέτρημα τῶν προϊόντων τῶν Τούρκων δὲν ἐννοοῦσαν κάποτε ν' ἀφήσουν τελείως ἀνεκμετάλλευτη καὶ τὴν ἀγραμματωσύνη, τὴν ἀφέλεια καὶ τὴν τυφλὴ συνήθως ἐμπιστοσύνη τους στοὺς **τσορπατζῆδες** (βλέπε καὶ ἀνέκδοτο ἀριθ. 44).

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

Στὴ διαρκῆ αὐτὴ τάση γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἐπικράτηση καὶ ἡγεμονία τῶν Ἑλλήνων, ἐρχόνταν ἀντιμέτωποι οἱ ἀρκετοὶ Ἀρμένηδες τῶν Κοτυώρων.

Λαὸς ἔξυπνος καὶ δραστήριος, ἀνήσυχος καὶ γεμάτος ζωή, μὲ ὑπομονὴ καὶ προπαντὸς ἐπιμονὴ παροιμιώδικη— ***ἀρμέντικον ἰνάτ***'—μὲ πνεῦμα ἐπιχειρηματικὸ καὶ πολυμήχανο, κατόρθωνε νὰ παίζει σπουδαῖο ρόλο στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τοῦ τόπου. Εἶχαν τελευταῖα καταντήσει πολὺ ὑπολογίσιμοι ἀντίπαλοι τῶν Ἑλλήνων στὸ στίβο τῆς πάλης γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἐπικράτηση, ἄσχετα καὶ μὲ τὴν κάποια φυλετικὴ ἀντιπάθεια ποὺ ὑπῆρχε σὲ ὑπολανθάνουσα κατάσταση μεταξύ τους, ἀποτέλεσμα ἴσως—ἀσφαλῶς—τοῦ ἀνέκαθεν ἀνταγωνισμοῦ καὶ συναγωνισμοῦ τῶν δύο φυλῶν εἴτε στὸ οἰκονομικὸ εἴτε στὸ πολιτικὸ ἐπίπεδο.

Μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι στὰ τελευταῖα χρόνια εἶχαν καταφέρει νὰ φτάσουν τοὺς Ἕλληνες καὶ μὲ σταθερὸ βῆμα διεκδικοῦσαν τὰ πρωτεῖα σὲ ὁρισμένες ἐκδηλώσεις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς (ἐμπόριο ὑφασμάτων, ψιλικὰ κ.τ.τ.).

Στὴν προσπάθειά τους αὐτὴ τοὺς βοηθοῦσε καὶ τοὺς ἐνίσχυε τὸ σπουδαῖο πλεονέκτημα νὰ γνωρίζουν καλὰ τὴν Τούρκικη γλῶσσα, πολὺ καλύτερα ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Κι' ὅλο προσπαθούσανε μὲ κάθε ἐπιμέλεια νὰ τὴ μάθουν καλύτερα καὶ στὰ σχολεῖα τους—ὅπου ἦταν ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ κάθε δική μας γνωστὴ κακοδαιμονία—καὶ στὶς καθημερινὲς ὁμιλίες καὶ συζητήσεις μεταξύ τους. Ἐνῶ οἱ Ρωμιοὶ οὔτε στὸ σχολειὸ τὰ κατάφερναν νὰ διδαχτοῦν ἀρκετὰ Τούρκικα, οὔτε καὶ τὰ χρησιμοποιοῦσαν μεταξύ τους στὶς καθημερινὲς σχέσεις. Μόνο στὰ τελευταῖα χρόνια γινόταν ἀρκετὰ σοβαρὴ ἐργασία στὰ σχολεῖα, ὅπου εἶχε καθιερωθεῖ καὶ ἡ 9η τάξη (2η τάξη τεταραξ. Γυμνασ.) μὲ καθηγητὴ τῆς Τουρκικῆς.

Εἶχαν ὅμως κ' οἱ Ἕλληνες ἕνα σπουδαῖο καὶ σοβαρὸ πλεονέκτημα: Τὴν πατροπαράδοτη συμπάθεια, τὴν κάποιαν ἀπροσδιόριστη ὑποσυνείδητη ψυχικὴ συγγένεια, τὴν ἀνυπόκριτη ἀμοιβαία καὶ ἀγνὴ συνήθως ἐγκαρδιότητα καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν Τούρκων, ποὺ γι' αὐτὸ προτιμοῦσαν στὶς συναλλαγές τους τοὺς Ἕλληνες παρὰ τοὺς Ἀρμένηδες. Οἱ τελευταῖοι δὲν εἶχαν, οὔτε καὶ μποροῦσαν μὲ ὁποιοδήποτε τρόπο ν' ἀποκτήσουν τὴν εἰλικρινῆ συμπάθεια καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν Τούρκων, γιατὶ τοὺς θεωροῦσανε γιὰ πονηροὺς καὶ δόλιους.

ΞΕΝΙΤΕΙΑ

Ἡ ξενιτειὰ στὰ Κοτύωρα δὲν ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὴν πίεση κανενὸς κυριολεκτικὰ δημογραφικοῦ προβλήματος. Ἁπλούστατα, τὸ ἀνήσυχο ἐπιχειρηματικὸ πνεῦμα ποὺ χαρακτηρίζει τὴ φυλὴ τὴν Ἑλληνική, μὲ ξεδιαλεγμένη κάθε ἔννοια τυχοδιωκτισμοῦ, ἦταν ἐκεῖνο ποὺ σκόρπαγε ἀρκετοὺς νέους πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις τοῦ πλανήτη μας.

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα ἕνα ρεῦμα, μικρὸ στὴν ἀρχή, δημιουργήθηκε μὲ τὰ παράλια τοῦ Καυκάσου τῆς Ρουσσίας. Πηγαινοερχόντανε φέρνοντας ρούβλια καὶ χρυσὲς λίρες ρούσσικες ἀπὸ δουλειὲς τοῦ ποδαριοῦ.

Τὸ ρεῦμα αὐτὸ αὐξήθηκε μὲ τὸν καιρό. Φορτῶναν ἀπὸ τὴν πατρίδα γιὰ τὴ Ρουσσία κυρίως φκιάρια ξύλινα, φουντούκια, σκοῦπες, ἁγιοκέρι καὶ ἄλλα εἴδη κατεργασμένα ξυλικῆς καὶ φέρναν ἀπὸ κεῖ ἐκτὸς τὸ χρῆμα καὶ μαῦρα μαλλιά, ταραμᾶ κ.τ.τ. Ἐπίσης ἐργαζόντανε καὶ σὲ καπνοφυτεῖες— ***πλαντάτσιες*** (λ. ρ.)—. Οἱ τέτοιοι μένανε συνήθως μὲ τὸν καιρὸ ἐκεῖ.

Ἄλλο ρεῦμα πηγαινοερχότανε στὴ Βουλγαρία, Ρουμανία καὶ Βεσσαραβία. Ἦσαν κυρίως γανωματῆδες καὶ χαλκωματάδες. Καθόνταν ἐκεῖ ἀπὸ τὸ Μάρτη ὡς τὸ Σεπτέμβρη καὶ τὸ φθινόπωρο ἐπιστρέφανε στὴν πατρίδα μὲ ὀγδόντα τοὐλάχιστον εἰκοσόφραγκα ὁ καθένας.

Ἔσερναν μαζί τους καὶ μικροὺς ὑπαλλήλους—***τσιράκια***—ποὺ κι' αὐτοὶ στὴν ἐπιστροφή τους εἶχανε στὸ ***χεμέρι*** 15—30 εἰκοσόφραγκα.

Σχεδὸν κανένας δὲν ἔμενε ὁριστικὰ ἐκεῖ.

Λιγοστοὶ κατευθυνόντανε στὴν Ἑλλάδα, στὴν Ἄπω Ἀνατολὴ – Βλαδιβοστὸκ—στὸ Τράνσβαλ κι' ἀλλοῦ.

Στὴν Ἀμερικὴ ἄρχισαν νὰ μεταναστεύουν κυρίως μετὰ τὸ 1903.

Τὸ ρεῦμα αὔξαινε κάθε χρόνο καὶ προπαντὸς μετὰ τὴ μεταπολίτευση τοῦ 1908, ποὺ τότε εἶχε ἐπιβληθεῖ ἡ στρατολογία καὶ στοὺς Ἕλληνες τῆς Τουρκίας, ὅπου οἱ νέοι ἤθελαν νὰ τὴν ἀποφύγουν.

Οἱ Κοτυωρίτες τῆς Ἀμερικῆς φάνηκαν πολὺ χρήσιμοι στοὺς δικούς τους κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολέμου καὶ μετὰ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ καὶ τὴν Ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν. Ἐργαζόνταν κ' ἐργάζονται ἀκόμα κυρίως στὰ ἐργοστάσια, ἀλλὰ ἀρκετοὶ καὶ σὲ ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα.

Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Τουρκίας λίγοι ξενιτευόντανε. Πήγαιναν κυρίως στὴν Κωσταντινούπολη ὅπου κ' ἔμεναν ὁριστικά.

Γενικὰ ἀπ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς μετανάστες αὔξαινε διαρκῶς ὁ πλοῦτος τῶν Κοτυωριτῶν κι' ὁ καθένας φρόντιζε ν' ἀγοράζει κτήματα—φουντουκιὲς κυρίως—, ν' ἀνοίξει κανένα κατάστημα—μπακάλικο, ἐμπορικό, ψιλικὰ κ.τ.τ.

Ἀνάλογος ἦτανε κι' ὁ ἀντίκτυπος στὴ βελτίωση τῶν ὅρων τῆς ζωῆς, στὴν πρόοδο τῆς πόλης μὲ καινούργια κτίρια, μὲ ξενοδοχεῖα εὐπρόσωπα καὶ γενικὰ σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ἀνάπτυξης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἔτσι γινότανε, σὰ φυσιολογικὰ μονάχη της, κ' ἡ ἀποσυμφόρηση καὶ λυνότανε μιὰ χαρὰ καὶ μὲ τὸν καλύτερο τρόπο τὸ δημογραφικὸ πρόβλημα,

ποὺ μοιραῖα θὰ δημιουργοῦσε ἀλλοιῶς ἡ συνεχιζόμενη μὲ γοργὸ ρυθμὸ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ.

Ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς ξενιτεμένους στὴ Ρουσσία, στὴν Ἀμερικὴ καὶ στὴν Ἑλλάδα ἀναδείχτηκαν καὶ τίμησαν καὶ τιμοῦν ἀκόμα τ' ὄνομα τῆς ἰδιαίτερης καὶ τῆς γενικότερης πατρίδας τους.

Στὴν Κωσταντινούπολη ἀναδείχτηκε ὁ μεγάλος εὐεργέτης τῆς ἑλληνικῆς κοινότητας τῶν Κοτυώρων Κωστάκης Ψωμιάδης.

Στὴν Ἑλλάδα ἀναδείχτηκε ὁ Μιλτιάδης Π. Γρηγοριάδης ὡς γενικὸς ἐπιθεωρητὴς τῶν Θεσσαλικῶν Σιδηροδρόμων καὶ ὑποπρόξενος τῆς Γαλλίας στὴν Καρδίτσα καὶ ἀργότερα ὡς προϊστάμενος «Ὑπηρεσίας Ἐκμεταλλεύσεως Σιδηροδρόμων Μακεδονίας—Θράκης». Στοὺς πολέμους τοῦ 1912—1913 καὶ ἔπειτα στὴ Μ. Ἀσία ἀποσπάσθηκε στὸ IV Ἐπιτελικὸ Γραφεῖο τῆς Ἑλληνικῆς Στρατιᾶς γιὰ τὴν ὑπηρεσία μεταφορῶν.

Ἐπίσης στὴν Ἑλλάδα ἀναδείχτηκε καὶ ὁ Στρατηγὸς ἐ.ἀ. Νεόκοσμος Α. Γρηγοριάδης, ποὺ ἔλαβε μέρος στοὺς πολέμους 1897, 1912—1913, 1916—1920 καθὼς καὶ στοὺς Μακεδονικοὺς ἀγῶνες.

Στὴν Ἀμερικὴ ἔχει ἀναδειχτεῖ ὁ Εὐριπίδης Κ. Κεχαγιᾶς. Ἔχει συνει-

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ Κ. ΚΕΧΑΓΙΑΣ

σφέρει: α) Σημαντικὸ ποσὸ γιὰ ἀγορὰ ἑνὸς ἀεροπλάνου γιὰ τὸν Ἑλληνικὸ Στρατό. β) Ἑκατὸ χιλιάδες δολλάρια γιὰ τὸ Κολλέγιο τοῦ Ψυχικοῦ Ἀθη-

νῶν, «Athens College»· ὅπως τὸ κτίριο εἶναι σὲ σχῆμα «Π», ἡ μιά του πτέρυγα φέρνει τὸ ὄνομα τοῦ δωρητῆ. γ') Ἔχει στείλει γιὰ τὴν Πτηνοτροφικὴ Σχολὴ Θεσσαλονίκης καθὼς καὶ στὸν Κτηνοτροφικὸ Σταθμὸ διάφορα πτηνὰ καὶ ζῶα ἐκλεκτῆς Ἀμερικανικῆς ράτσας. δ') Δώρισε τὸ ἄγαλμα τοῦ «δισκοβόλου», καμωμένο ἀπὸ τὸν γλύπτη Δημητριάδη τὸν Ἀθηναῖο, στὸν Δῆμο τῆς Νέας Ὑόρκης. (Βλέπε εἰκόνα στὴ σελίδα 64). ε) Ἔχει διαθέσει κατὰ τὸ ἔτος 1919, ὄντας στὴ Σόφια γιὰ ἐμπορικές του ὑποθέσεις, σημαντικὸ ποσό, γιὰ τὸ ἄσυλο τῶν ὀρφανῶν παιδιῶν τῶν βουλγάρων στρατιωτῶν, ποὺ σκοτωθήκανε στὴ διάρκεια τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολέμου.

ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΜΟΣΚΩΦ

Στὴ Ρουσσία καὶ συνέχεια ἔπειτα στὴν Ἑλλάδα ἀναδείχτηκαν οἱ ἀδελφοὶ Ἰ. Μοσκώφ. Ἔχουν διαθέσει: α) 1.000.000 δραχμὲς γιὰ κατασκευὴ κολυμβητικῆς δεξαμενῆς τῆς Χ.Α.Ν. Θεσσαλονίκης. β) Ἀπὸ χρόνια τώρα διαθέτουν ἐτησίως 500.000 δραχμὲς γιὰ τὸ ντύσιμο καὶ περίθαλψη τῶν ἄπορων καὶ ὀρφανῶν παιδιῶν Κιλκὶς καὶ Κατερίνης. γ) Ἔχουν συνεισφέρει 250 χιλ. δραχμὲς γιὰ τὸ νεόχτιστο Νοσοκομεῖο Κιλκὶς καὶ ἄλλες 250 χιλ. γιὰ τὰ φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα.

Γενικὰ ἡ ἐκδήλωση τῶν ἀγαθοεργειῶν τῶν παραπάνω Κοτυωριτῶν ἁπλώνεται καὶ συνεχίζεται καὶ σὲ ἄλλους παρόμοιους τομεῖς.

Ἡ τελετὴ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τοῦ «δισκοβόλου», δωρεᾶς τοῦ Κοτυωρίτη Εὐριπίδη Κ. Κεχαγιᾶ στὸ Δῆμο Νέας Ὑόρκης.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΝΟΙΑ

Σὲ ἄλλα κεφάλαια ἀναφέρονται τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους οἱ φτωχὲς οἰκογένειες κατόρθωναν νὰ τὰ βγάλουν πέρα μὲ τὴ ζωή.

Ἐκτὸς αὐτά, γινόντανε κ' εὐκολίες γιὰ τὴ φοίτηση τῶν παιδιῶν τους δωρεὰν ἢ μὲ ἐλάχιστα δίδακτρα στὸ σχολειό. Φιλανθρωπικὰ καταστήματα δὲν ὑπῆρχαν. Μὰ ἂν δεινοπαθοῦσε μιὰ οἰκογένεια, ἔκαναν ἔρανο καὶ τῆς μάζευαν ἢ εἴδη σὲ τρόφιμα, ἢ χρήματα—***ἐλάᾶκιζαν ζεμπίλ' ἢ ἔνοιγαν μαντίλ'***—μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἢ καὶ μερικῶν πολὺ γνωστῶν ἀλλοεθνῶν γενικὰ τοῦ τόπου. Δηλαδή: Γινότανε μιὰ ἐπιτροπὴ ἀπὸ δυὸ ἢ τρεῖς—γυναῖκες ἢ ἄντρες—καὶ γυρίζανε στὰ σπίτια (γυναῖκες κυρίως) μὲ ζεμπίλι ἢ καλάθι ἢ σακκὶ καὶ μάζευαν τρόφιμα, ἢ στὰ μαγαζιὰ (ἄντρες κυρίως) καὶ μάζευαν χρήματα, κρατόντας ἕνα μαντίλι ὅπου μέσα τὰ βάζανε καὶ στὸ τέλος πήγαιναν καὶ τἄδιναν, εἴτε τρόφιμα εἴτε χρήματα, στὴν ἄπορη οἰκογένεια.

Ἐπίσης σὲ κάθε ἐκκλησία ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιτροπὴ πρόβλεπε κάθε χρόνο ἕνα κοντύλι, προορισμένο γιὰ τὴν περίθαλψη τῶν φτωχῶν.

ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

Οἱ φτωχοὶ γενικὰ δὲν τὰ εἶχαν μὲ τοὺς πλουσίους ἢ καὶ μὲ τὶς ἄλλες κοινωνικὲς τάξεις, παρὰ μόνο μὲ τὴ μοῖρα τους. Οὔτε καὶ ἦταν σὲ θέση στὰ παλιότερα χρόνια ν' ἀντιληφτοῦν τυχὸν ἐκμετάλλευση τῆς ἐργασίας τους ἀπὸ τοὺς ὁποιουσδήποτε ἐργοδότες τους. Τὸ μόνο συναίσθημα ποὺ ἔτρεφαν ἀπέναντί τους, ἦταν ἡ εὐγνωμοσύνη καὶ τῶν ἰδίων καὶ ὅλων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας τους, διότι χάρη στὴν ἐργασία ποὺ τοὺς δίνανε, κατόρθωναν νὰ ἐξασφαλίσουν τ' ἀπαραίτητα γιὰ τὴ ζωή. Οὔτε καὶ καταδεχόντανε νὰ καταχραστοῦν—δὲν τολμοῦσαν κι' ἀπὸ φόβο πρὸς τὸν Θεὸ—ἢ ὁπωσδήποτε νὰ καταδολιευτοῦν τ' ἀφεντικά τους, γιατὶ τὸ θεωρούσανε μεγάλην ἀχαριστία κι' ἁμαρτία. Λέγανε μάλιστα χαρακτηριστικά: ***τὸ ψωμὶν-ἀτ' τρώγω· 'κ' ἐπορῶ νὰ πατῶ-γ-ἀτο·*** ἢ ***χουγιανετλίκ' 'κ' ἐπορῶ νὰ ἐφτάγ'-ἀτον (χουγιανετλίκ'***=λ. τ. ἀσπλαχνία, ἀσυνειδησία). Καὶ συμπλήρωναν γιὰ νὰ δείξουν τὴν εὐγνωμοσύνη τους: ***ἡ κοσσάρα πίν' νερὸν καὶ τερεῖ σὸν οὐρανόν,*** ἢ ***καὶ τερεῖ καὶ τὸν Θεόν.***

Μόνο στὰ τελευταῖα χρόνια ἄρχισε μιὰ κάποια ὑποσυνείδητη στὴν ἀρχὴ —ποὺ μπορεῖ καὶ πρῶτα νὰ ὑπῆρχε—καὶ συνειδητὴ ἔπειτα σκεπτικιστικὴ διάθεση, ποὺ εἶχε τὶς ἐκδηλώσεις της, περιορισμένα πάντα, καὶ σὲ συζητήσεις καὶ σὲ παράπονα γιὰ ἀδικίες κ' ἐκμετάλλευση τῶν πλουσίων σὲ βάρος τῶν φτωχῶν.

ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΣΩΜΑΤΕΙΑ

Πρὶν ἀπὸ τὸ 1908 μὲ τὸ ἀπολυταρχικὸ καθεστὼς τῆς Τουρκίας δὲν ἐπιτρεπόντανε τὰ Σωματεῖα κ' οἱ Σύλλογοι. Μετὰ τὴ μεταπολίτευση, ἄρχισαν νὰ ὀργανώνονται πρῶτα οἱ νέοι κ' ἔπειτα οἱ διάφορες ἐπαγγελματικὲς τάξεις.

Μὰ ἡ ἀντίδραση τῶν νεοτούρκων, κ' ἡ συνέχεια τῆς ἀνωμαλίας ἀπὸ τὰ 1912—1922 ματαίωσαν κάθε πρόοδο καὶ προκοπή τους.

Στὰ 1909 ἱδρύθηκε ὁ Σύλλογος «*Ἀναγέννησις*» ποὺ ἤτανε σύγχρονα καὶ Λέσχη. Δούλεψε ἀρκετὰ καλά. Εἶχε ταχτικὲς διαλέξεις ἀπάνω σὲ διάφορα θέματα. Τὸ Φιλολογικό του τμῆμα ὀργάνωνε θεατρικὲς παραστάσεις.

Στοὺς κόλπους τοῦ Συλλόγου αὐτοῦ ἱδρύθηκε κι' ὁ γυμναστικὸς σύλλογος «*Ἡρακλῆς*», ποὺ σχεδὸν ὡς δυὸ χρόνια εἶχε γιὰ ἀποστολή του τὴν ἐγύμναση τῶν νέων ποὺ ἤτανε μέλη τοῦ Συλλόγου. Χώρια Σουηδικὴ γυμναστικὴ καὶ χώρια ἐνόργανη, σὲ πρόχειρο γυμναστήριο μὲ μονόζυγα, δίζυγα, σφαῖρα, λιθάρι, βάρη κ.τ.τ. Διαλύθηκε μὲ τὸν Εὐρωπαϊκὸ πόλεμο.

Στὰ 1918 ἱδρύθηκε—μετὰ τὴν ἀνακωχὴ—ἡ «*Λέσχη*», σὰν αὐτοτελὲς Σωματεῖο, ἔζησε ὅμως ἕνα μόνο ἔτος.

Στὰ 1919 ὀργανώθηκε τὸ Συντεχνιακὸ Σωματεῖο ἐπιπλοποιῶν, μαραγκῶν, οἰκοδόμων, λιθοξόων καὶ κτιστῶν γενικά. Εἶχε κατάστημα ὅπου πήγαιναν καὶ δούλευαν οἱ διάφοροι τεχνίτες καὶ κατασκεύαζαν ἔπιπλα καὶ ἄλλα ξυλουργικὰ ἀντικείμενα, ποὺ τὰ πουλούσανε γιὰ ὄφελος τοῦ Σωματείου. Διαλύθηκε γρήγορα μὲ τὰ γνωστὰ γεγονότα.

Στὰ 1919 ἐπίσης ἱδρύθηκε ὁ Σύλλογος τῶν νέων «*Νέα Ζωή*». Ἡ δράση του περιορίστηκε μόνο σὲ θεατρικὲς παραστάσεις ὡς ἕνα ἔτος. Προσέχοντας τὸ ξετύλιγμα τῆς πολιτικῆς κατάστασης δὲν ἁπλώθηκε σὲ ἄλλη δράση. Ἀρχὲς τοῦ 1921 εἶχε διαλυθεῖ κιόλας.

Σχετικὴ κίνηση εἶχε γίνει καὶ γιὰ τὴν ὀργάνωση Σωματείου Κυριῶν. Ἡ μεσολάβηση τοῦ πολέμου ματαίωσε κάθε πιὸ πέρα προσπάθεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΜΕΡΙΚΕΣ ΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Παράλληλα, ἀλλὰ χώρια ἀπὸ τὴν Τούρκικη Νομοθεσία καὶ τὰ δικαστήρια τῆς Πολιτείας, λειτουργοῦσε καὶ Νομοθεσία τοῦ Πατριαρχείου μὲ τὰ σχετικὰ Ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια, σύμφωνα μὲ τὰ προνόμια ποὺ χορήγησε ὁ Μωάμεθ ὁ Πορθητὴς στὸν Ἀρχηγὸ τῆς «Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας». Ἀναφέρομε παρακάτω περικοπὲς ἀπὸ τοὺς σχετικοὺς Κανονισμοὺς ποὺ κωδικοποιήθηκαν στὰ τελευταῖα χρόνια:

Α') Στὶς σελίδες 93, 94 καὶ 95 τοῦ «Κανονισμοῦ τῶν Ὀρθοδόξων Κοινοτήτων τῆς Ἐπαρχίας Νεοκαισαρείας»—ἐν Κωνσταντινουπόλει 1907—ἀναγράφονται: «. . . . . .

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ΄

Περὶ Δικαστηρίων

Ἄρθρ. 1. Τὰ Δικαστήρια τῆς Μητροπόλεως Νεοκαισαρείας εἰσὶ δύο τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δικαστήριον καὶ τὸ Μικτὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δικαστήριον, ἀμφότερα δὲ δικάζουσιν ὡς πρωτοδικεῖα.

Ἄρθρ. 2. Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δικαστήριον σύγκειται ἐκ τοῦ Μητροπολίτου—ἢ τοῦ Γενικοῦ αὐτοῦ ἀντιπροσώπου—ὡς Προέδρου, τεσσάρων Πρεσβυτέρων διακρινομένων ἐπὶ χρηστότητι καὶ τιμιότητι, εὐπαιδεύτων δὲ καὶ κατοίκων μονίμων τῆς ἕδρας τοῦ δικαστηρίου ἢ πλησιοχώρου πόλεως καὶ ἑνὸς Γραμματέως. . . . . .

Ἄρθρ. 4. Τὰ Ἐκκλησιαστικὰ Δικαστήρια δικάζουσι πάσας τὰς ἐκ μνηστείας καὶ γάμου μὴ ὑλικὸν χαρακτῆρα φερούσας διαφοράς, ἤτοι τὰς περὶ συστάσεως ἢ μὴ μνηστείας καὶ γάμου, τὰς περὶ κύρους ἢ ἀκυρότητος μνηστείας καὶ γάμου, τὰς περὶ λύσεως μνηστείας καὶ γάμων, τὰς περὶ παραμονῆς καὶ ἀνατροφῆς τέκνων διαρκοῦντος, ἢ λυθέντος γάμου, τὰς περὶ τοπικῆς διαστάσεως τῶν συζύγων καὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ συζυγικοῦ βίου. . . . . .

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Λ΄

Περὶ Μικτοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαστηρίου.

Ἄρθρ. 1. Τὸ Μ. Ε. Δικαστήριον σύγκειται ἐκ τοῦ Μητροπολίτου, ἢ Γενικοῦ Αὐτοῦ Ἀντιπροσώπου, ὡς Προέδρου, τεσσάρων κληρικῶν μελῶν καὶ ἑνὸς Γραμματέως.

Ἄρθρ. 2. Τὰ μέλη τοῦ Μ. Ε. Δικαστηρίου διορίζει ὁ Μητροπολίτης πρέπει δὲ νὰ ἔχωσιν ἡλικίαν ὑπερτριακονταέτη, νὰ εἶναι Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί, ὑπήκοοι Ὀθωμανοί, τίμιοι, χρηστοήθεις, κάτοχοι παιδείας τινός, γνῶσται τῶν νόμων κατὰ τὸ δυνατὸν καὶ εἰς μηδεμίαν ἐξαίρεσιν ὑπὸ τοῦ νόμου ὑποβεβλημένοι. Ἡ ὑπηρεσία δὲ αὐτῶν εἶναι διετὴς καὶ τιμητική.

Ἄρθρ. 3. Τὰ Μ. Ε. Δικαστήρια δικάζουσι τὰς ὑλικὸν χαρακτῆρα φερούσας διαφορὰς ἐκ μνηστείας καὶ γάμου, ἤτοι περὶ ἀποζημιώσεως ἐκ διαλύσεως μνηστείας, περὶ προικός, τραχώματος καὶ προγαμιαίας δωρεᾶς, περὶ διατροφῆς μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου, ὡς καὶ πάσας τὰς ἐκ διαθηκῶν καὶ ἐξ υἱοθεσίας διαφορὰς καὶ τὰς ἐκ διαχειρίσεως Ναῶν, Μονῶν, Σχολῶν, Νοσοκομείων καὶ λοιπῶν εὐαγῶν καθιδρυμάτων ἀπορρεούσας ὑποθέσεις.

Ἄρθρ. 4. Τὰ Μ. Ε. Δικαστήρια καὶ τὰ Ἐκκλησιαστικὰ Δικαστήρια δικάζουσιν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐκδεδομένων Ὁδηγιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὸ σ. ἔ. 1899 ὑπ' ἀριθ. Πρωτοκολ. 4251· συνεπῶς τὰ περὶ ἀμφοτέρων τῶν δικαστηρίων τούτων, ἤτοι δικαιοδοσίας, συγκροτήσεως, καὶ πάντων τῶν ἀφορώντων ταῦτα, ὡς ἀναγραφόμενα λεπτομερῶς ἐκεῖ, παρασιωπῶνται ἐνταῦθα. . . . . ».

Β') Στὶς σελίδες 28—33 τοῦ «Κανονισμοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Κοινότητος Κοτυώρων (Ὀρδοῦ)»—ἐν Τραπεζοῦντι 1912—ἀναγράφονται: « . . . . . .

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Περὶ καταρτισμοῦ τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου.

Ἄρθρ. 12. Μέλη τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου ἐκλέγονται ἐν Κοινοτικῇ Συνελεύσει ἐξ λαϊκὰ πρόσωπα, κοινῆς ὑπολήψεως ἀπολαύοντα, διακρινόμενα ἐπὶ παιδείᾳ, συνέσει καὶ πείρᾳ, ἔχοντα ἡλικίαν ἄνω τῶν τριάκοντα ἐτῶν καὶ πάντα τὰ προσόντα τῶν ἐκλεξίμων, ὄντα δὲ ὑπήκοοι Ὀθωμανοί. Ἡ ἐκλογὴ τῶν τοιούτων μελῶν ἀνακοινοῦται αὐτοῖς διὰ πιττακίου τοῦ Μητροπολίτου...

Ἄρθρ. 14. Τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου προεδρεύει ὁ Μητροπολίτης ἢ κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ ὁ ἐπιτροπεύων αὐτόν, εἰς τρόπον ὥστε μετὰ τοῦ Προέδρου ἢ προεδρεύοντος καθίσταται τοῦτο ἑπταμελές. Εὑρίσκεται δὲ ἐν ἀπαρτίᾳ, ὅταν ὦσι παρόντα τέσσαρα τῶν μελῶν αὐτοῦ, ἐν οἷς ἀπαραιτήτως καὶ ὁ Πρόεδρος, καὶ λύει τὰ ζητήματα δι' ἀπολύτου πλειοψηφίας τῶν παρόντων μελῶν αὐτοῦ, ἐν ἰσοψηφίᾳ δὲ διὰ τῆς διπλῆς ψήφου τοῦ Προέδρου ἢ προεδρεύοντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Περὶ καθηκόντων τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου.

Ἄρθρ. 15. Τὸ Μικτὸν Συμβούλιον συνεδριάζει ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει, οὐδέποτε δὲ ἐκτὸς αὐτῆς, ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος..... ἐργάζεται δὲ διοικητικῶς καὶ δικαστικῶς.

Ἄρθρ. 16. Διοικητικῶς συνεδριάζον τὸ Μικτὸν Συμβούλιον εἶναι τὸ ἀνώτατον Σωματεῖον τῆς πόλεως ἔχον τὴν γενικὴν διοίκησιν καὶ διευθέτησιν τῶν Κοινοτικῶν· ἐκλέγει τὰς ἐπιτροπὰς τῶν Ναῶν, τὴν Ἐφορείαν τῶν Ἐκπαιδευτηρίων, τὰς ἐξελεγκτικὰς ἐπιτροπάς· παύει τὰς ἀπειθούσας τοιαύτας τῷ παρόντι Κανονισμῷ καὶ ταῖς διαταγαῖς τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως· ἐξελέγχει καὶ ἐπικυροῖ τοὺς λογαριασμοὺς τῶν Ναῶν καὶ Σχολῶν καὶ παντὸς ἄλλου Κοινοτικοῦ Καθιδρύματος, ἐπιτηρεῖ εἰς τὴν αὐστηρὰν ἐφαρμογὴν τῆς διατιμήσεως τῶν δικαιωμάτων Ναῶν καὶ Σχολῶν· θεωρεῖ τὰς διαφορὰς μεταξὺ Ἐφοροεπιτρόπων καὶ ἐνοριτῶν, Συλλόγων καὶ Ἀδελφοτήτων ἀνεγνωρισμένων ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως, ὑπαλλήλων Ἐκκλησίας καὶ Σχολῶν, ὡς καὶ πᾶσαν ἑτέραν συναφῆ διαφοράν.

Ἄρθρ. 17. Δικαστικῶς συνεδριάζον τὸ Μικτὸν Συμβούλιον δικάζει ὡς πρωτοδικεῖον τὰς ὑλικῆς φύσεως ὑποθέσεις ἐκ διαθηκῶν, προικός, τραχώματος καὶ λοιπῶν, συμμορφούμενον τοῖς Ἐθνικοῖς Κανονισμοῖς καὶ εἰδικῶς ταῖς Δικονομικαῖς Ὁδηγίαις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τοῖς

ἀδιακόπως καὶ ὁμοιομόρφως ἐφαρμοζομένοις ἐθίμοις καὶ ταῖς ἰσχὺν νόμου ὑπεχούσαις Πατριαρχικαῖς καὶ Συνοδικαῖς διατάξεσιν. Ὅταν δὲ δικάζῃ ἐκκλητικῶς, αἱ ἀποφάσεις αὐτοῦ ἐφεσιβάλλονται ἐνώπιον τοῦ ἐν τοῖς Πατριαρχείοις Διαρκοῦς Ἐθνικοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου, ἐντὸς ἑξήκοντα καὶ μιᾶς ἡμερῶν ἀπὸ τῆς κοινοποιήσεως ἀντιγράφου τῆς πρωτοδίκου ἀποφάσεως. . . .

Ἄρθρ. 19. Ὁ Γραμματεὺς τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου ἐκτελεῖ, προηγουμένῃ ἐντολῇ τοῦ Μητροπολίτου ἢ τοῦ ἐπιτροπεύοντος αὐτόν, καὶ χρέη Συμβολαιογράφου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως, συντάσσει διαθήκας, πράξεις παρακαταθέσεων μυστικῶν διαθηκῶν, συμβολαιογραφικὰ πληρεξούσια, ἐνεργεῖ τὴν ἐπικύρωσιν νομίμως κατηρτισμένων καὶ ἔξωθεν ὑποβαλλομένων πιστοποιητικῶν διαφόρων ληξιαρχικῶν πράξεων καὶ λοιπῶν, οὐχὶ ὅμως καὶ πιστοποιητικῶν κληρονομίας, γάμου, πατρότητος καὶ υἱότητος, δι' ἃ προαπαιτεῖται εἰδικὴ ἄδεια τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου. . . . . .

Ἄρθρ. 21. Ἡ ὑπηρεσία τῶν μελῶν τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου εἶναι τιμητικὴ καὶ ἄμισθος. . . . . .

Ἄρθρ. 23. Τὸ Μικτὸν Συμβούλιον ἐξομαλύνει κατὰ τὸ ἐνὸν καὶ συμβιβάζει ὡς εἰρηνοδικεῖον καὶ πᾶσαν ἄλλην ὑπόθεσιν ἢ διαφοράν, ἣν ἤθελε τυχὸν παραπέμψει ἡ Κυβέρνησις εἰς τὴν Ἱεράν Μητρόπολιν, ἢ δι' ἣν ἤθελε ζητηθῇ ἡ κρίσις καὶ ἡ ἐπιρροὴ αὐτοῦ· εἰρηνεύει τοὺς ὁπωσδήποτε διαφερομένους ὀρθοδόξους Χριστιανούς· ἐπικυροῖ μετὰ τοῦ Μητροπολίτου τὰς ἔξωθεν ὑποβαλλομένας ἰδιωτικὰς διαθήκας καὶ προικοσύμφωνα, καὶ πιστοποιητικὰ κληρονομίας καὶ λοιπῶν εἰδῶν, τὰς Ληξιαρχικὰς πράξεις βαπτίσεων, γάμων καὶ θανάτων· κρατεῖ δι' ἐνεργειῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως παρὰ τοῖς Ἱερατικῶς προϊσταμένοις Μητρῷα τῆς Ληξιαρχικῆς κινήσεως ἑκάστης ἐνορίας καὶ ὁρίζει τιμολόγιον τῶν δικαιωμάτων καὶ τελῶν τῶν διαφόρων ἐγγράφων.

Ἄρθρ. 24. Τὸ Μικτὸν Συμβούλιον ἔχει καὶ ἰδιαιτέραν ἀποστολήν, ἤτοι τὴν κατάρτισιν καὶ σύνταξιν πλήρους Κτηματολογίου τῆς Κοινότητος».

Παρουσιάσαμε τὶς παραπάνω περικοπές, χωρὶς νἄχομε νὰ προσθέσομε τίποτε, γιατὶ δὲ βρήκαμε κι' ἄλλα στοιχεῖα ἐπίσημα γιὰ τὸν τρόπο καὶ τὴ Νομοθεσία γενικὰ μὲ τὴν ὁποία καὶ δικαζόνταν ὅλες οἱ ὑποθέσεις ποὺ ὑπαγόντανε στὴν ἁρμοδιότητα τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων. Ἀναλογεῖ μόνο σ' ἐμᾶς κ' ἐνδιαφέρει, νὰ μνημονέψομε ἐδῶ μερικές:

ΝΟΜΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

α) Οἰκογενειακὸ δίκαιο:

—*Ὁ ἐσώγαμπρος—σώγαμπρος*—ἔφευγε ἀπὸ τὰ πατρικά του καὶ ἐγκατασταινότανε στὰ πεθερικά του. Ἔτσι κληρονομοῦσε ὅλα τὰ ὑπάρχοντά τους, μὲ τὴν ὑποχρέωση, βέβαια, νὰ τοὺς γηροκομήσει.

Ἂν πέθαινε ὁ ἄντρας καὶ δὲν ἄφηνε παιδί, ἡ γυναῖκα του ἐνόσω

δὲν παντρευότανε, μποροῦσε νὰ παραμένει στὰ πεθερικά της, μὲ τὸ ἰδιαίτερο δωμάτιό της ποὺ εἶχε, ἢ στὸ ἰδιαίτερο σπίτι τ' ἀντρός της μὲ ὅλα τὰ στρωσίδια, τὰ ἔπιπλα καὶ τὰ δῶρα της. Ἂν παντρευόταν ἔπαιρνε πάλι ὅλα τὰ δῶρα, τὰ στρωσίδια καὶ τὰ ἔπιπλα. Γενικῶς ἡ ἄτεκνη χήρα δικαιούνταν τὸ μισὸ ἀπὸ τὴν περιουσία τοῦ ἀντρός της. Ἂν εἶχε παιδιὰ τῆς ἀναλογοῦσε μόνο τὸ 1/8 τῆς περιουσίας καὶ τὰ ὑπόλοιπα στὰ παιδιά της. Ἂν τὰ παιδιὰ ἦταν μόνο κορίτσια, τότε τὰ κορίτσια κληρονομοῦσαν τὰ 4/8, ἡ χήρα τὸ 1/8 καὶ τἄλλα 3/8 ὁ στενότερος ἀρσενικὸς συγγενὴς τοῦ πεθαμένου, ἢ ὁ πατέρας ἢ ἀδελφός του.

Ἂν πέθαινε ἡ γυναῖκα χωρὶς παιδιά, ὁ ἄντρας της κληρονομοῦσε τὰ 2/8 τῆς περιουσίας της.

Διαζύγια : Ἦτανε πολὺ σπάνια. Ὁ ἄντρας ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ δίνει διατροφή : —***ναφαὰν***—στὴ γυναῖκα του, ὥσπου νὰ παντρευτεῖ· τὸ ποσὸ τὸ κανόνιζε τὸ δικαστήριο ἢ τὸ πολιτικὸ ἢ καὶ τὸ ἐκκλησιαστικό, ἀνάλογα μὲ τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τοῦ ἀντρός. Ἀπὸ τὰ τυχὸν παιδιὰ τὰ κορίτσια τἄπαιρνε ὁ πατέρας καὶ τ' ἀγόρια ἡ μητέρα. Στὴν περίπτωση τοῦ διαζυγίου τὰ δῶρα τὰ ἔπιπλα κ.τ.λ. ἀναλογούσανε στὴ γυναῖκα καθὼς καὶ ἡ τυχὸν δική της κινητὴ ἢ ἀκίνητη περιουσία.

Ὁ ἐρχομὸς σὲ δεύτερο γάμο γιὰ τὶς γυναῖκες κρινότανε πολὺ αὐστηρὰ καὶ προπαντὸς ἂν εἶχανε παιδιά : ***Ἔρημος νὰ ἴνεται ἄμον τραντάφυλλα*** (ἢ ***ἄμον μαργαριτάρᾳ*** ἢ ***ἄμον ματοζίνιχα***) ***μωρὰ ἔχ' κ' ἐγουτούρεψεν ν' ἀντρίζ'· ἔχ' ἐντρέπεται κέλα !*** Ἀντίστροφα, γιὰ τὸν χηριὸ ἐπικρατοῦσαν τελείως διάφορες ἀντιλήψεις, καὶ προπαντὸς ἂν εἶχε παιδιά. Συνηθισμένη ἦταν ἡ ἔκφραση : ***Γυναῖχ'σον κ' ἔπαρ' εἶναν νοικοκυράν, νὰ τοπλαύ' τὰ παιδόπα-σ'. (νὰ τοπλαύ'***=λ.τ. νὰ περιμαζέψει). Γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἦτανε σπάνιο φαινόμενο, οἱ τέτοιοι νὰ ξαναπαντρεύονται εὐθὺς μετὰ τὸ σαρανταήμερο μνημόσυνο τῆς συχωρεμένης. Ἐπίσης δὲν ἦταν καὶ πολὺ σπάνιο νὰ ξαναπαντρεύονται καὶ ἀρκετοί, προχωρημένοι στὴν ἡλικία—πέρα κι' ἀπὸ τὰ ἑξῆντα τους χρόνια. Τὰ παιδιὰ ποὺ εἶχαν τυχὸν ὁ χηριὸς κ' ἡ χήρα, ποὺ ξαναπαντρευόντανε, τὰ ὀνόμαζαν ἀντίστοιχα ***παραπαίδᾳ***.

Υἱοθεσία : Ἡ υἱοθεσία γινόταν ἀπὸ κείνους κυρίως ποὺ δὲν εἶχαν παιδί. Ὁ ἐνδιαφερόμενος ὕστερα ἀπὸ συνεννόηση καὶ ὁμοφωνία μὲ τοὺς γονιοὺς τοῦ παιδιοῦ, ἔκανε αἴτηση στὴ Μητρόπολη. Τὸ Μ. Συμβούλιο σὲ συνεδρίαση ἐξέταζε ἂν ὁ ἐνδιαφερόμενος ἔχει τὰ μέσα νὰ ἀναθρέψει τὸ παιδί, ἐξετάζοντας ἐνανάγκη καὶ ἄλλα πρόσωπα, καὶ σὲ καταφατικὴ περίπτωση ἔκανε δεκτὴ τὴν αἴτηση. Τὴν ἀπόφαση τὴν καταχωροῦσε τὸ Συμβούλιο στὰ πρακτικά. Ἀντίγραφο ὑποβαλλότανε στὸ ἁρμόδιο ληξιαρχικὸ τμῆμα τῆς Τουρκικῆς Διοικητικῆς ἀρχῆς καὶ γινότανε πιὰ ἡ ἐπίσημη ἐγγραφὴ καὶ ἀναγνώριση. Τὰ τέτοια παιδιὰ τὰ λέγανε ***ψυχοπαίδᾳ***. Τὴν υἱοθεσία δὲν τὴν ἀναγνώριζαν τὰ Τούρκικα θρησκευτικὰ δικαστήρια ***(σερί)***, διότι σύμφωνα μὲ τὴν μωαμεθανικὴ θρησκεία μποροῦσε ἀξιόλογα ἕνας ποὺ δὲν ἔκανε παιδὶ

μὲ μιὰ γυναῖκα νὰ πάρει καὶ δεύτερη καὶ τρίτη κ.ο.κ. Γι' αὐτὸ οἱ κληρονόμοι μποροῦσαν μετὰ τὸν θάνατο τῶν θετῶν γονιῶν τῶν υἱοθετημένων νὰ κάνουν ἀγωγὴ καὶ ν' ἀποκληρώσουν τοὺς τελευταίους.

Ἐπιτροπεία καὶ κηδεμονία : Γιὰ τὴν ἐπιτροπεία τῶν ὀρφανῶν παιδιῶν γινότανε οἰκογενειακὸ συμβούλιο, στὸ ὁποῖο λάβαιναν μέρος δυὸ συγγενεῖς ἀπὸ τὸ μέρος τῆς μητέρας, δυὸ ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ πατέρα καὶ ἕνας ἀντιπρόσωπος ἢ τῆς Μητρόπολης, ἢ τοῦ Τούρκικου θρησκευτικοῦ δικαστηρίου. Ἀποφασίζανε νὰ γίνει κηδεμόνας τῶν παιδιῶν ἕνας ἀπὸ τοὺς παραπάνω τέσσερης συγγενεῖς ἢ καὶ κανένας ἄλλος κατάλληλος συγγενής, ἢ καὶ ἡ ἴδια ἡ μητέρα, ἂν ἦταν ἱκανή.

β) **Κληρονομικὸ δίκαιο** :

Διαδοχὴ ἀπὸ διαθήκη : Ὁ Μητροπολίτης καί, στὴν ἀπουσία του, ὁ Ἀρχιερατικὸς Ἐπίτροπος ἐκτελοῦσαν καὶ ληξιαρχικὲς πράξεις γιὰ διαθήκη. Ὁ ἐνδιαφερόμενος πήγαινε στὴ Μητρόπολη τρεῖς μάρτυρες, ὄχι συγγενεῖς του. Μετὰ τὸν κανονισμένο ὅρκο, ἔπαιρνε ὁ Μητροπολίτης ἢ ὁ Ἐπίτροπός του τὶς καταθέσεις τους καθὼς καὶ τοῦ ἐνδιαφερομένου καὶ σύντασσε τὸ σχετικὸ πρακτικό. Τὸ καταχωροῦσανε στὸν Κώδικα τῆς Μητρόπολης καὶ ἔμενε μυστικὸ—***ἐποῖκεν τὴν διαθήκην-άτ'***.

Ὁ ἑτοιμοθάνατος μποροῦσε νὰ καλέσει τὸν παπᾶ καὶ δυὸ ἢ τρεῖς μάρτυρες καὶ νὰ κάνει τὴ διαθήκη του προφορικῶς—***ἐφέκεν βασιέτ'***.

Ἀλλὰ καὶ ὄντας στὴ ζωὴ μποροῦσε νὰ μοιράξει τὴν περιουσία του—***ἐμοίραξεν τὸν βίον-άτ'***.

Στὴ διαθήκη τους συνήθως ἄφηναν κληροδοτήματα σὲ ἐκκλησίες, στὴν Κοινότητα, σὲ βαφτισιμιοὺς καὶ σὲ ἄλλα ἀγαπημένα τους συγγενικὰ κυρίως πρόσωπα.

Διαδοχὴ χωρὶς διαθήκη : Τ' ἀγόρια παίρνανε διπλάσια ἀπὸ τὰ κορίτσια. Στὴ μητέρα ἀναλογοῦσε τὸ 1/8 ἀπὸ τὴν περιουσία. Ἂν π. χ. ἤτανε νὰ μοιραστεῖ περιουσία ἀπὸ 200 λίρες σὲ μητέρα, ἕναν γυιὸ καὶ δυὸ κόρες, ἡ μητέρα θἄπαιρνε 25 λίρες, ὁ γυιὸς 87 1/2 καὶ οἱ κόρες ἀπὸ 43 3/4 λίρες. Ἡ ἀναλογία αὐτὴ ἴσχυε γιὰ τὴν κινητὴ περιουσία καὶ ἁπλωνότανε στὰ μαγαζιά, τὰ σπίτια, τὰ ἐργοστάσια καὶ τοὺς φουντουκῶνες. Στὰ χωράφια ὅμως ἡ μητέρα δὲν εἶχε δικαίωμα καὶ τ' ἀδέρφια παίρνανε τὸ ἴδιο μερίδιο εἴτε ἀρσενικὰ ἦταν, εἴτε θηλυκά. Ἂν ὁ πεθαμένος εἶχε μόνο κορίτσια τότε τὰ 3/8 τῆς περιουσίας του τὰ κληρονομοῦσε ὁ πατέρας ἢ ἀδελφός του. Ἂν πέθαινε κανένας ποὺ εἶχε πάρει γονικὸ κτῆμα ἄκληρος, τὸν κληρονομούσανε τ' ἀδέρφια του. Αὐτὲς ἦταν οἱ διατάξεις τῶν Τούρκικων Νόμων καὶ σ' αὐτὲς στηριζόνταντε καὶ τὸ ***οἰκογενειακὸ δίκαιο***.

γ) **Ἐμπράγματο δίκαιο** :

Σημεῖα γιὰ σύνορα : Συνήθως χρησιμοποιούσανε χαντάκια, φύτευαν

καὶ ἀγκάθια κατὰ μῆκος τους, βάνανε φράχτες—σὲ κήπους κυρίως—***φραχτία***—σπανιότατα δὲ φυτεύανε καὶ λεῦκες ἢ ἄλλα δέντρα.

Γιὰ τὶς γελάδες, τ' ἄλογα κ.τ.λ. Τὶς βάνανε σφραγίδα—***ταμπουγὰν***—μὲ πυρωμένο σίδερο.

δ) **Ἐνοχικὸ δίκαιο:**

Γιὰ τὶς συμβάσεις χρησιμοποιούσανε καὶ ἔγγραφα καὶ τὴν χειραψία. Ἡ τελευταία εἶχε ἀρκετὸ ἐνδιαφέρον σὲ ὁρισμένες περιστάσεις ἀγοραπωλησιῶν στὶς ἑβδομαδιαῖες ἀγορὲς καὶ σ' ἄλλες ἀνάλογες περιπτώσεις: Ὁ ἀγοραστὴς ἔδινε τὸ χέρι στὸν πουλητή. Συνήθως ὁ δεύτερος ἔλεγε ἀρχικὰ τὴν ἀξία—***τὴν τιμὴν***—τοῦ ἐμπορεύματός του. Ὁ δεύτερος πρόσφερνε χαμηλότερη τιμή. Συνεχιζότανε μιὰ συζήτηση μεταξύ τους κατὰ τὴν ὁποία ὁ πρῶτος κατέβαζε λίγο-λίγο καὶ ὁ δεύτερος ἀνέβαινε κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο στὴν τιμὴ—***ἐποίνανε παζαρλούκ***'—. Καὶ σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα, ποὺ κάποτε διαρκοῦσε ἀρκετὴν ὥρα, κουνοῦσε ὁ ἕνας τὸ χέρι τ' ἀλλουνοῦ, σὲ κάθε ἐκφώνηση προσφορᾶς τιμῆς, πολὺ δυνατά. Ὅταν συμφωνοῦσαν, κουνοῦσαν ἄλλη μιὰ φορὰ δυνατὰ τὰ χέρια κ' ἔλεγε ὁ ἀγοραστὴς στὸν πουλητή: ***βὰρ χαΐρη-νή κιὸρ*** (=φρ. τουρ. πήγαινε νὰ δεῖς τὸ χαΐρι του—καλοπούλητα). Ταὐτόχρονα τοὔδινε καὶ τὸ καπάρο—τὸ ***πέχ***' (λ. τ.). Στὶς ἐμπορικὲς πράξεις συνήθως ἀρκοῦσε ἕνας ἁπλὸς λόγος.

Οἱ Πλειστηριασμοὶ—τὸ ***μεζάτ***' (λ.τ.)—γινόντανε κυρίως ἀπὸ τοὺς ***τελάληδες*** (τοὺς κήρυκες), ποὺ γύριζαν ὅλη τὴν ἀγορὰ καὶ ἐκφωνοῦσαν τοὺς ὅρους.

Τὶς ὑποθῆκες τὶς λέγαν: ***ἐνέχειρον*** ἢ ***ἀμανάτ***' (λ. τ.). Τὸν ἐγγυτὴ καὶ ***ἐγγυητὴς*** καὶ ***κιαφίλτς*** (λ.τ.). Συνηθισμένη ἦταν ἡ ἔκφραση: ***Ἐγγυητὴς-πλερωτής.***

Ὁ τόκος ὁ συνειθισμένος ἦταν 20 %. Περισσότερο ἀνέβαινε λιγότερος, ἤτανε σπάνιο φαινόμενο. Τὸν τόκο τὸν λέγανε καὶ ***τόκο*** καὶ ***διάφορον-ἐπῆρεν παράες σὸ διάφορον***=πῆρε δανεικὰ μὲ τόκο· ἢ καὶ ***ἐδέκεν παράες σὸ διάφορον.***

Διαιτησία: Ἕνας τρόπος συνειθισμένης, παλιότερα λιγάκι, διαιτησίας ἦταν ὁ ἀκόλουθος: Ὁ διαιτητὴς ἔδινε τὴ χρηματοσακκούλα του—***τὴν κεσὲν-άτ***'—στὸ χρεώστη· ὁ χρεώστης τὴν ἔδινε στὸν πιστωτή, κι' ὁ πιστωτὴς τὴν ἔδινε πίσω στὸ διαιτητή. Ἔτσι ὁ χρεώστης ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ δώσει στὸ χρονικὸ διάστημα ποὺ ὁρίζανε τὰ ὅσα χρωστοῦσε στὸ διαιτητή, ὁ ὁποῖος καὶ τἄδινε στὸν πιστωτή. Ἡ συμβολικὴ αὐτὴ πράξη λεγότανε: ***κεσὲ τεβρὶ*** (=ἔκ. τουρ. γυρόφερμα τῆς χρηματοσακκούλας).

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΖΩΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ ΚΑΙ ΕΞΑΡΤΗΜΑΤΑ

Οἱ κατοικίες στὰ Κοτύωρα ἦσαν κατὰ ἕνα γενικὸν κανόνα σχετικῶς ἄνετες κ' εἶχαν τ' ἀπαραίτητα χρειαζούμενα γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς ζωῆς.

ΤΥΠΟΣ ΣΠΙΤΙΩΝ

Τὰ σπίτια δὲν εἶχαν κανέναν ὁρισμένο καὶ μόνιμο τύπο ὅπως στὰ χωριά. Παρουσίαζαν τὴν ποικιλία τῶν τύπων τῶν σπιτιῶν μιᾶς καθαρῶς ἀστικῆς πόλης τοῦ παλιοῦ καλοῦ καιροῦ. Κ' ἡ ποικιλία αὐτὴ στὸ ρυθμὸ καὶ στὴν ἐσωτερικὴ διαίρεση, σχετικὴ πάντα μὲ τὶς κοινωνικὲς τάξεις καὶ τὴν κλίμακα τῆς οἰκονομικῆς τους δυναμικότητας, ἔδειχνε καὶ μὲ τὴν ἐξέλιξη διαφορὰ ἀπὸ τὸ χειρότερο στὸ καλύτερο, ἀπὸ τὸ ἀτελέστερο στὸ τελειότερο.

Διπλωματοῦχοι μηχανικοὶ δὲν ὑπῆρχαν. Τὰ σχέδια καὶ τὸ φκιάσιμο τ' ἀναλάβαιναν πρακτικοὶ ἀρχιτέκτονες—***οὐστάπαδες***.

Φκιάνανε σπίτια μονόροφα, διόροφα—τὰ περισσότερα—καὶ τριόροφα—ἀρκετά—. Τετραόροφα ἐλάχιστα. Πέτρινα ἢ ξύλινα μὲ θεμελίωση ἢ μικτά. Τὰ κυριότερα διαμερίσματα τοῦ σπιτιοῦ ἦσαν ;

α) ***Στὸ πρῶτο πάτωμα*** : 1) Ἕνα χὼλ εὐρύχωρο—***τὸ χαγιάτ'***—ποὺ χρησιμοποιόταν, τὸ καλοκαίρι κυρίως, γιὰ νὰ κάθονται οἱ σπιτικοὶ καὶ νὰ δέχονται τὶς καθημερινὲς ἐπισκέψεις. 2) Μιὰ κουζίνα εὐρύχωρη —***μαγειρεῖον***—ὅπου ἦσαν καὶ τὰ ράφια—***τὰ ταρέζα***—. Χρησιμοποιότανε γιὰ μαγείρεμα καὶ γιὰ τραπεζαρία. Στὰ ράφια βάναν ὅλα τὰ μαγειρικὰ σκεύη. 3) Δίπλα στὴν κουζίνα μικρὴ ἀποθήκη—***κελάρ'***—ὅπου βάζανε διάφορα τρόφιμα γιὰ μαγείρεμα. 4) Ἐπίσης δίπλα στὴν κουζίνα δωμάτιο ὕπνου μὲ ἰδιαίτερο τζάκι, γιὰ κρεββατοκάμαρα τῶν γέρων τὸ χειμῶνα. Τὸ δωμάτιο αὐτὸ χρησιμοποιότανε καὶ γιὰ τὶς χειμωνιάτικες βεγγέρες—***σὰ παρακάθα***—μὲ τ' ἀναμμένα ξύλα καὶ τὴ φωτιὰ στὸ τζάκι. 5) Ἕνα ὑπόγειο ἢ εἰσόγειο δωμάτιο ἢ μεγάλο διαμέρισμα ἄφκιαχτο—***μαντρὶν***—γιὰ

ἀποθήκη, ὅπου βάζανε τὰ ξύλα, τὰ κάρβουνα, τὰ πιθάρια καὶ τοὺς τενεκέδες μὲ τὰ παστὰ καὶ γενικὰ συντηρημένες τροφές, τὰ ξύλα, τὰ κάρβουνα κ.τ.λ.

Ἐπίσης στὸ ***μαντρὶν*** εἶχαν τὴ διαμονή τους καὶ οἱ τυχὸν ἀγελάδες ἢ οἱ κατσίκες ποὺ διατηροῦσαν.

β) ***Στὸ δεύτερο πάτωμα*** : 1) Τὸ σαλόνι—***τὸ καλὸν ἡ κάμαρα***—. Μιὰ σάλλα συνήθως μακρυὰ γιὰ ἐπισκέψεις, γιὰ τελετὲς γάμου, βάφτισης κ.τ.τ. 2) Δυὸ κρεββατοκάμαρες. 3) Τὸ πατάρι, ἀνάμεσα στὴ στέγη καὶ στὴν ὀροφή. Κάθε σπίτι, μέσα στὴν κρεββατοκάμαρα ἢ σὲ ἄλλο διαμέρισμα εἶχε ἰδιαίτερη θέση, φκιαγμένη ἀπὸ σανίδια στὸν τοῖχο, ὅπου τοποθετοῦσαν τὰ στρώματα—***μουσάντραν*** ἢ ***στρωμοθήκαν***. Κάτω ἀπὸ τὴν ***στρωμοθήκαν*** ποὺ ἦταν ἀψηλότερα ἀπὸ τὸ πάτωμα κατὰ 0,50—0,80 μ. ὑπῆρχαν 2—3 ντουλάπια—***τολάπᾳ***—μὲ πορτοῦλες χωριστές, ὅπου τοποθετοῦσαν διάφορα ἀντικείμενα.

Αὐτὸς εἶναι ὁ γενικὸς τύπος τῶν διόροφων σπιτιῶν ποὺ ἦταν καὶ τὰ περισσότερα. Τὰ μονόροφα εἶχαν λιγότερα διαμερίσματα. Ὁ περιορισμὸς γινότανε στὶς κρεββατοκάμαρες. Τὰ τριόροφα καὶ τὰ τετραόροφα πάλι, εἶχαν περισσότερα διαμερίσματα, μὲ δωμάτια ἰδιαίτερα γιὰ κρεββατοκάμαρες τοῦ κάθε σπιτικοῦ καὶ χώρια γιὰ ξένους.

Ὅλα τὰ σπίτια ἦτανε σκεπασμένα μὲ κεραμύδια εἴτε ἐγχώρια—ἀπὸ τὸ ***Γιάσων***, ποὺ τὰ φέρνανε μὲ βάρκες, εἴτε καὶ μὲ εὐρωπαϊκά, ποὺ εἶχαν ἀρχίσει νὰ φέρνουν τελευταῖα.

Ἦταν σουβατισμένα μέσα ἔξω καὶ ἀρκετὰ χρωματισμένα μὲ λαδομπογιές.

Σχεδὸν κάθε σπίτι εἶχε καὶ τὴν αὐλή του, ἀρκετὰ δὲ καὶ τὸν κῆπο τους. Μὲ τὸν καιρὸ τὰ χρησιμοποιούσανε γιὰ οἰκόπεδα συνήθως γιὰ ν' ἀποκατασταθοῦν τ' ἀγόρια τους καὶ νὰ τἄχουν κοντά τους.

Ὑδραυλικὸ σύστημα δὲν εἶχε κανένα σπίτι, ἀφοῦ δὲν εἶχε κ' ἡ πόλη οὔτε ὑδραγωγεῖο οὔτε σύστημα ὑπονόμων. Ὁ νεροχύτης—***τὸ μουσλούκ'*** (λ.τ.)—ἦτανε συνήθως μέσα στὴν κουζίνα· τὸ νερὸ ἔτρεχε ἔξω στὴν αὐλὴ καὶ σχημάτιζε ἑστίες κουνουπιῶν.

Μερικὰ σπίτια εἶχανε στὴν αὐλή τους ξηροπήγαδα φκιαχτὰ—***στέρνας***—ὅπου μάζευαν τὸ βροχόνερο ἀπὸ τὰ λούκια τῆς στέγης.

Λουτρὸ ἐπίσης δὲν εἶχε σχεδὸν κανένα σπίτι.

Τ' ἀποχωρητήριο—***τ' ἀναγκαῖον, ἡ χρεία, ἡ ποδαρόνα, ἡ χαλέ***, ἢ τὸ ***κενέφ***', στὰ πολὺ παλιὰ χρόνια ἦτανε φκιαγμένο ἔξω στὴν αὐλή.

Πρὶν ἀπὸ ἀρκετὰ χρόνια τὰ κατασκεύαζαν μέσα στὰ σπίτια μὲ ἀποχετευτικὸ σύστημα πρὸς τὶς ρεματιές, στὴ θάλασσα ἢ σὲ βόθρους.

Ἐπίσης στὴν αὐλὴ κάθε σχεδὸν οἰκογένεια εἶχε τὸ κοτέτσι της—***πόναν***.

Πλυσταριά, μόνο στὰ τελευταῖα χρόνια πρόβλεπαν νὰ φκιάνουν μέσα στὸ σπίτι. Συνήθως πλέναν ἔξω στὴν αὐλή.

Κάθε σπίτι εἶχε τ' ἀπαιτούμενα γιὰ πλύση: Καζάνι—***χαλκόν***—, σκάφες—***σκαφίδᾳ***—, μεγάλες καλάθες γιὰ μπουγάδα μὲ τὸ ***καλαθόστομον***

(=ἄσπρο πανὶ ποὺ δενόταν μὲ σκοινὶ γύρω στὴ στεφάνη τῆς καλάθας καὶ βάναν τὴ στάχτη γιὰ νὰ διυλιστεῖ τὸ νερὸ τῆς μπουγάδας—***ἡ καταινὴ***=ἡ ἁλισίβα), πανέρια, κόπανους—***κοπάλᾳ***—ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὸ πλύσιμο τῶν τσουβαλιῶν, κουρελούδων, κιλιμιῶν κ.τ.λ.

ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙΑ

Τὸ εἰκονοστάσιο—***ὁ εἰκονοστάτες***—σὲ κάθε σπίτι ἦταν περιποιημένο, εἴτε ἰδιαίτερο ξύλινο, βαμμένο μὲ λαδομπογιά, εἴτε σὲ τζαμαρία, εἴτε σὲ ἰδιαίτερο μικρὸ διαμερισματάκι τοῦ σπιτιοῦ, εἴτε στὰ ράφια, εἴτε στὰ ντουλάπια. Συνήθως ἦτανε στὸ δωμάτιο τῆς κουζίνας σὲ κατάλληλο μέρος.

Τὶς εἰκόνες—***τὰ εἰκόνας***—τὶς προμηθευόντανε κυρίως ἀπὸ τὴ Ρουσσία. Ἐπίσης παραγγέλνανε κι' ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα—***ἀσ' σὸν Ἀν-Τάφον***—μ' ὅσους πήγαιναν νὰ προσκυνήσουν. Ὑπῆρχαν καὶ εἰκόνες φκιαγμένες στὴν Κωσταντινούπολη καὶ στὴν Τραπεζοῦντα. Ὅλες καλὲς κ' ἐκφραστικές. Παλιὲς εἰκόνες μὲ ἀξία καλλιτεχνικὴ δὲν κατόρθωσα νὰ ἐξακριβώσω ἂν ὑπῆρχαν. Προτίμηση γιὰ ὁρισμένον Ἅγιο γενικά, δὲν εἶχαν. Ἐπιδίωκαν ὅμως νὰ προμηθευτοῦν ὅσο μποροῦσαν περισσότερες. Πάντως οἱ θαλασσινοὶ προτιμοῦσαν τὸν Ἅη-Νικόλα ποὺ ἔπρεπε νὰ τὸν ἔχουν ἀπαραίτητα κοντὰ στ' ἄλλα εἰκονίσματα.

Γιὰ καντήλα—***καντήλαν***—χρησιμοποιοῦσαν κατάλληλα ποτήρια τοῦ νεροῦ ἢ τοῦ κρασιοῦ. Εἶχαν καὶ εἰδικὲς καντῆλες κρεμαστές, ἀνάλογα μὲ τὴν κατασκευὴ καὶ τὴ θέση τοῦ εἰκονοστάσιου. Γιὰ τὸ ἄναμμά τους χρησιμοποιοῦσαν λάδι καὶ μικρὰ κεράκια εἰδικὰ ἢ φιτιλάκια.

Στὸ εἰκονοστάσιο εἶχαν ἐπίσης 1) Τὸ θυμιατὸ—***τὸ θυμιαντὸν***—φκιαγμένο ἀπὸ κίτρινο μπροῦντσο—***σαροῦν*** (λ. τ.)—· ὑπῆρχαν καὶ πήλινα θυμιατά. 2) Κουτάκι μὲ θυμίαμα—***θυμίωμαν***—. 3) Κουτάκι μὲ κεράκια ἢ φιτιλάκια τῆς καντήλας. Ἀκόμα φύλαγαν ἐκεῖ καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία —σύνοψη ἢ συνέκδημο—καθὼς καὶ τὰ σταυρολούλουδα ἀπὸ τὶς μεγάλες γιορτές, τὸ πορτοκάλι τῆς πρωτοχρονιᾶς, τ' ἁλάτι τῆς Μεγ. Ἑβδομάδας, ***Παναγίας δάκρᾳ*** (κίτρινα λουλούδια· ἀμάραντοι), ***Παγαγίας χόρ'*** (λουλούδι, ἴσως ἁγιόκλημα, ποὺ μοιάζει μὲ παλάμη ὅταν προπαντὸς βρέχεται) κ.τ.λ.

Γιὰ ὅλ' αὐτὰ τὰ τελευταῖα, γίνεται λόγος χωριστὰ σὲ σχετικὰ κεφάλαια τοῦ βιβλίου αὐτοῦ.

ΦΩΤΙΣΜΟΣ

Στὰ πολὺ παλιὰ χρόνια χρησιμοποιοῦσαν δαδιὰ γιὰ φωτισμό. Τᾶνοβαν στὸ τζάκι τὸ χειμῶνα κυρίως, κ' ἔφεγγε σ' ὅλο τὸ δωμάτιο. Γιὰ νὰ φωτᾶνε τὴ νύχτα στὸ δρόμο ἢ σὲ τελετὲς—***καντηλ κετξασὶ***(=ἔκ. τουρ. πανηγυρικὴ βραδιὰ μὲ φωταψίες)—, βαστοῦσαν ἀναμμένα δαδιὰ εἴτε στὸ χέρι, εἴτε σὲ ***μαθαλάδες*** «πυρσοὺς» (=εἰδικὰ δοχεῖα σὲ σχῆμα κουλουροκωνικό, φκιαγμένα μὲ σιδερένια ἐλάσματα, καὶ μὲ μακρυὰ ξύλινη λαβή).

Ἀργότερα καθιερώθηκε τὸ λυχνάρι—***τὸ λυχνάρ'***—μετάλλινο, κυρίως ἀπὸ λαμαρίνα ἢ καὶ τενεκέ. Τὸ τοποθετούσανε σὲ εἰδικὸ λυχνοστάτη—***λυχνοστάτες***—προπάντων οἱ τεχνίτες (ράφτες, τσαγγάρηδες κ.ἄ.) ἢ τὸ κρέμαγαν καὶ στὸ τζάκι. Στὸ πάνω μέρος ἦταν ἀνοιχτό, εἶχε κινητὸ σκέπασμα, κι' ἀπὸ κεῖ τοῦ ρίχνανε τὸ λάδι. Ἀπὸ μπροστὰ εἶχε εἰδικὴ μικρὴ σωλήνωση κολλητή, ἀπόπου ἔβγαινε ἡ ἄκρη τοῦ φιτιλιοῦ—***φιτίλ'***—ποὺ ἦτανε μέσα στὸ λιχνάρι κουλουριασμένο καὶ βουτηγμένο στὸ λάδι. Τὸ ὅλο σύστημα ἔχει ἐμπνεύσει καὶ τὸ σκάρωμα τοῦ αἰνίγματος: ***Ἀπέσ' σὴν Μαύρην Θάλασσαν ὀφίδιν καγγελίζει καὶ σ' ὀφιδί' τὴν κεφαλὴν ὁ ἥλον μαρμαρίζει.***

Τὸ λάδι τὸ κατασκεύαζαν στὸν τόπο ἀπὸ δελφίνια ποὺ τὰ ψαρεύανε ἄφθονα καὶ κάνανε κ' ἐξαγωγὴ ἀκόμα. Λεγότανε ***πεζὶρ*** ἢ ***πεζίργιαγουν*** (λ. τ.). ἢ ***ψαρόλαδον*** ἢ ***ψαρδάλ'***. Τὸ δοχεῖο ὅπου βάζαν τὸ λάδι αὐτό, τὸ λέγαν ***πεζιρολάηνον*** ἢ ***ψαρλαδερόν.*** Ἡ λέξη ***πεζιρολάηνον*** χρησιμοποιότανε καὶ γιὰ περιφρονητικὴ καὶ προσβλητικὴ ἔκφραση: ***χάθ' ἀπατουκές, πεζιρολάηνον τ' ἔνουσνε.*** Τὸ λάδι αὐτὸ μύριζε βαριὰ καὶ λέρωνε ἄσκημα.

Γιὰ φωτισμὸ χρησιμοποιοῦσαν ἐπίσης καὶ ***ἀλειμματοκέρᾳ***, ποὺ τὰ κατασκευάζανε στὸν τόπο καὶ τὰ πουλοῦσαν διαλαλόντας τα καὶ στὶς συνοικίες.

Μὲ τὸν καιρὸ εἶχαν διαδοθεῖ καὶ τὰ σπαρματσέτα φερμένα ἀπ' ἔξω. Καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ εἴδη τῶν κεριῶν τὰ μπήγανε σὲ σαμτάνια, ποὺ τὰ λέγανε ***καντηλέρᾳ*** - κηροπήγια.

Τελευταῖα εἶχε ἐπικρατήσει παντοῦ τὸ πετρέλαιο — ***κάζγιαγουν*** — ποὺ εἶχε ἀρχίσει νὰ χρησιμοποιεῖται πολὺ περιορισμένα ἀπὸ τὰ 1880 περίπου.

Μὲ τὸ πετρέλαιο χρησιμοποιοῦσαν λάμπες διαφόρων εἰδῶν καὶ συστημάτων· ἀπὸ ἐγχώριες κοινὲς τενεκεδένιες, ἕως Εὐρωπαϊκὲς πολυτελείας, κρεμαστὲς κ.τ.λ.

Στὰ καταστήματα καὶ στὰ κέντρα γενικῶς χρησιμοποιοῦσαν λάμπες μὲ μεγάλη ἔνταση ποὺ τὶς λέγανε ***λούξ.***

Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1915, στὴ διάρκεια τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου, χρησιμοποιοῦσαν γιὰ φωτισμὸ καὶ λάδι ἀπὸ φουντούκια μὲ εἰδικὴ λάμπα ἀπὸ τενεκέ.

Σπίρτα χρησιμοποιοῦσαν κοινὰ τῆς κάθε ἐποχῆς ποὺ μὲ τὸν καιρὸ βελτιωνόντανε σὲ ποιότητα καὶ σὲ συσκευασία. Πληροφορίες γιὰ ἐποχὴ ποὺ δὲ χρησιμοποιούσανε τυχὸν σπίρτα, δὲ μπόρεσα νὰ μαζέψω. Παλιότερα τὰ σπίρτα τὰ λέγαν ***ἐβζάδας*** (λ. τ.). Κοντὰ στὰ 1840 χρησιμοποιοῦσαν γιὰ σπίρτα ραβδιὰ ἀπὸ θειάφι φωσφοροῦχο. Βέβαια ἦταν ἀπ' ἔξω φερμένα.

ΚΛΙΝΟΣΤΡΩΜΝΕΣ

Τὰ ροῦχα τοῦ ὕπνου ἦταν ἄφθονα καὶ βολικά, σὲ τρόπο ὥστε νὰ ἐξασφαλίζουν ἀνάπαυση πλέρια κ' εὐχάριστη. Τὰ κυριότερα κομμάτια ἦσαν:

1) ***Τὸ κρεββάτι (ἢ καργιόλα—τὰ καργιόλας).*** Στὰ παλιότερα χρόνια ἦταν ἄγνωστο στὸν πολὺν κόσμο. Ἀκόμα καὶ ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια ὑπήρ-

χανε σπίτια ποὺ δὲ χρησιμοποιοῦσαν κρεββάτια ***(καργιόλας)***, ἀλλὰ στρώνανε χάμω. Ὁ ὅρος ***κρεββάτ'*** χρησιμοποιόταν γιὰ νὰ ἐκφράσει τὸ στρῶμα, τὸ πάπλωμα καὶ τὸ προσκέφαλο· ποτὲ δὲν χρησιμοποιόταν μὲ τὴν ἔννοια τῆς κλίνης, ποὺ τὴν ὀνόμαζαν πάντα ***καργιόλαν***. Συνειθισμένες ἐκφράσεις ἦσαν: ***στρῶσον τὸ κρεββάτ-ι-μ'*** ἢ ***στρῶσον τὰ κρεββάτᾳ***, ἢ ***τὸ στρῶμα-μ'***, ἢ ***τὰ στρώματα κ.τ.λ.***

2) ***Τὸ στρῶμα (τὸ μιντέρ'***—λ.τ.). Γινόντανε τὰ στρώματα παχιὰ καὶ πλούσια ἀπὸ στρωματσόπανα—***δίμυτα***—παραγεμισμένα μὲ ντόπιο μαλλί, ἀπὸ 15—20 ὀκάδες σὲ κάθε στρῶμα.

3) ***Τὸ πάπλωμα (τὸ γιοργάν'***—λ.τ.) Κάνανε δυὸ εἰδῶν παπλώματα, ἀκόμα κ' οἱ μὴ εὔποροι. Ἡ φόδρα τους—***τὸ μιτῖλ***—ἦταν ἀπὸ λευκὸ πανί, παραγεμισμένο μὲ μαλλὶ καὶ καλοκεντημένο. Τὸ πρῶτο, ποὺ χρησιμοποιόταν γιὰ καθημερινό, εἶχε γιὰ ἐπένδυση ἀπὸ πάνω τσιτάκι κι' ἀπὸ κάτω χασὲ ἢ κάποτο γιὰ σελτέ, κατάλληλα ραμμένα. Τὸ δεύτερο εἶχε γιὰ ἐπένδυση μεταξωτό, ἢ λαχοράκι ἀπὸ πάνω, κι' ἀπὸ κάτω βατίστα ἢ σατὲν καλὸ ἢ καὶ χασὲ σὲ καλὴ ποιότητα—***τξαφὲς χασεσί***. Τὰ παπλώματα αὐτὰ τὰ χρησιμοποιοῦσαν κυρίως γιὰ νιόνυμφους, γιὰ λεχῶνες, γιὰ βρέφη καὶ γιὰ ξένους. Κάθε πάπλωμα παραγεμιζόταν μὲ 3—5 ὀκάδες μαλλί.

4) ***Τὸ μαξιλάρι (τὸ μαξιλάρ')***. Γινόταν μὲ χασὲ ἢ ἀπὸ τσιτάκι, παραγεμισμένα με μαλλιὰ κυρίως, ἢ μὲ πούπουλα ἀπὸ πουλερικά.

5) ***Τὰ σεντόνια (τὰ σελτέδες)***. Εἴχανε δυὸ εἰδῶν: Τὰ χειμωνιάτικα ἦσαν μάλλινα—***τσοξμαλία***—ποὺ τὰ ὑφαίνανε στὸν τόπο, κυρίως οἱ Ἀρμένισσες καὶ μερικὲς Ἑλληνίδες. Τὰ καλοκαιρινὰ ἦσαν χασεδένια ἢ ἀπὸ κάποτ.

Ὅσοι εἶχανε κρεββάτια—***καργιόλας***—χρησιμοποιοῦσαν καὶ κουβέρτες μάλλινες χρωματιστὲς—***βελέντζας***—φερμένες ἀπὸ τὴ Ρουσσία ἢ καὶ ἀπ' ἀλλοῦ, κυρίως γιὰ λοῦσο. Τὶς ρίχναν ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὰ παπλώματα πέρα γιὰ πέρα στὸ κρεββάτι, μόνο τὴν ἡμέρα. Τὴν νύχτα πρὶν νὰ ξαπλώσουν τὶς σήκωναν καὶ σκεπαζόντανε μόνο μὲ τὸ πάπλωμα. Ὑπῆρχαν καὶ καλοκαιρινὲς κουβέρτες λινὲς πικεδένιες, ποὺ τὶς χρησιμοποιούσανε γιὰ τὸν ἴδιο σκοπό.

Στὰ σπίτια ποὺ δὲν εἶχανε κρεββάτια, ὅλα τὰ ροῦχα τοῦ ὕπνου—***τὰ στρώματα*** ἢ ***κρεββάτᾳ***—τὰ τοποθετούσανε στὴν ***στρωμοθήκαν***. Γιὰ νὰ στρώσουν ἁπλωναν χάμω πρῶτα κουρελοῦδες—***χορκένα***—κιλίμια—***κιλίμᾳ***—, χράμια—***χράμᾳ*** (μάλλινα κλινοσκεπάσματα ὑφασμένα στὸν ἀργαλειό)—, ἢ λεπτὰ κιλίμια ποὺ τὰ λέγανε ***τξατξίμᾳ***, κι' ἀπὸ πάνω βάνανε τὰ στρώματα. Ἂν ἤτανε στρωμένα—τὸν χειμῶνα—, τότε πρὶν βάλουν τὰ στρώματα σκούπιζαν καλά. Τὸ πρωὶ πάλι τὰ ξανασήκωναν στὴν ***μουσάντρᾳν***. Ἀπ' αὐτὴ τὴ δουλειὰ βγῆκε καὶ τὸ αἴνιγμα: ***Τὴν ἡμέραν τύλ-ι, τύλ-ι, καὶ τὴν νύχταν ἀποτύλ-ι***.

Ψάθες—ψαθία—ἐλάχιστοι, πολὺ φτωχοὶ καὶ ἄποροι χρησιμοποιοῦσαν.

Ὅλα γενικῶς τὰ εἴδη τῆς κλινοστρωμνῆς τὰ διατηροῦσαν διαρκῶς πεν-

τακάθαρα. Ἡ καθαριότητα γενικὰ στὰ στρωσίδια ἤτανε παροιμιώδικη στὰ Κοτύωρα, ἀκόμα καὶ στὰ πιὸ φτωχικὰ σπίτια—***χ̂ιλεμπάλιστα καὶ χ̂ονάρᾳ****).

ΣΤΡΩΣΙΔΙΑ

Κοντὰ στὰ στρώματα εἶχαν καὶ τὰ στρωσίδια. Οἱ εὔποροι κυρίως ἐκτὸς τὶς κουρελοῦδες, τὰ κιλίμια, τὰ χράμια καὶ τὰ ***τξατξίμᾳ*** ποὺ ἀναφέραμε, εἶχαν καὶ χαλιὰ—***χαλία***—γιὰ τοὺς καναπέδες, γιὰ τοὺς τοίχους τοῦ σαλονιοῦ καὶ τοῦ κρεββατιοῦ καθὼς καὶ γιὰ μπροστὰ καὶ χάμω στὸ κρεββάτι, ὅπου πλαγιάζοντας ἄφηναν τὶς παντόφλες.

Ἐπίσης εἶχαν ὅλοι τσούλια—***μιντέρᾳ***—καὶ ***κωλοκάθᾳ*** (τσούλια χοντρὰ καὶ φουσκωτὰ) ὅπου καθόντανε χάμω οἱ γέροι συνήθως

Εἶχαν ἀκόμα καὶ τὰ ***ξυλομίντερα***. Αὐτὰ κατασκευαζόνταν ἀπὸ σακκιὰ διπλωμένα στὰ δύο, κεντημένα καὶ φοδραρισμένα μὲ τσιτάκι. Τὰ τοποθετοῦσανε δίπλα στὸ τζάκι—***σὸ παρακαμίν***'—καὶ τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ κάθονται χάμω καὶ γιὰ νὰ ζεσταίνονται ἢ γιὰ νὰ μαγειρεύουν.

ΕΠΙΠΛΑ

Κάθε οἰκογένεια εἶχε τ' ἀπαραίτητα ἔπιπλα — ***μόπιλα*** — γιὰ τὴν τάξη καὶ τὴν καλὴ ἐμφάνιση γενικὰ τοῦ σπιτιοῦ :

1) ***Σιφονιέρα (ποροὸν ἢ σκρίναν)***. Τὰ φκιάνανε στὸν τόπο ἀπὸ καρυδένιο ξύλο κυρίως ἢ ἀπὸ κόντρα πλακέ. Βάζανε μέσα ἐσώρρουχα, σεντόνια, μαξιλαροθῆκες, προσόψια κ.τ.λ. Ἀπάνω στὴ σιφονιέρα εἶχαν συνήθως ἕναν μεγάλο καθρέφτη καὶ στὶς δυὸ ἄκρες δυὸ λάμπες πολυτελείας, ποὺ τὶς ἀναβαν μόνο τὶς καλὲς ἡμέρες. Τὴν εἶχανε κυρίως στὴν κρεββατοκάμαρα ἢ στὸ σαλόνι. Οἱ σιφονιέρες πολυτελείας εἶχαν ἀπάνω καὶ μάρμαρο.

2) ***Ντουλάπα (καρδαρόπαν)***. Γινότανε στὸν τόπο ἀπὸ καρυδόξυλο. Φύλαγαν μέσα τὰ φορέματα καὶ τὰ κουστούμια τῶν γυναικῶν καὶ τῶν ἀντρῶν. Ντουλάπες διατηροῦσαν λίγες οἰκογένειες.

3) ***Τραπέζι***. Στρογγυλὸ ἢ ὀρθογώνιο, ἀρκετὰ μεγάλο, σκεπασμένο μὲ βελούδινο τραπεζομάντηλο, τὸ εἶχαν κυρίως στὸ σαλόνι. Συνήθως ἦταν ἀπὸ καρυδόξυλο.

4) ***Ἀμπάρᾳ***. Μεγάλα τετράγωνα ἢ μᾶλλον μακρουλὰ ξύλινα κιβώτια καλοφκιαγμένα ποὺ τὰ διατηρούσανε στὴν κουζίνα ἢ στὸ κελλάρι καὶ βάζανε μέσα διάφορες προμήθειες ἀπὸ τρόφιμα γιὰ τὴν τρεχούμενη χρήση : πλυγούρι, κορκότο, ρύζι, ***τσ͡ορ͡τάνᾳ***, ζάχαρι κ.τ.τ.

5) ***Καρέκλες (σκαμνία—τὰ)***. α') Πολυτελείας ξύλινες καλοδουλεμένες μὲ τρυπητὴ ψάθα—***Πόλτς σκαμνία***. Τὶς διατηρούσανε στὸ σαλόνι. β') Ξύλινες κοινὲς μὲ κάθισμα πλεχτὸ ψάθινο—***Τραπεζούντας σκαμνία***. Τὶς

*) Χίλιες φορὲς μπαλωμένα καὶ χιονάτα—καθαρὰ σὰν τὸ χιόνι. Ἔκφραση κι' ἔννοια, ποὺ ἀξίζει νὰ τὶς χαίρεται κανείς.

εἶχαν σὲ καθημερινὴ χρήση. γ') Σανιδένιες μὲ κάθισμα καὶ ὑποστηρίγματα σανιδένια, γιὰ ἔξω στὶς αὐλές, στὸ ὕπαιθρο κτλ.

6) ***Καναπέδες.*** Κινητοὶ κι' ἀκίνητοι. Τοὺς τελευταίους τοὺς λέγανε καὶ ***σέτα***. Τοὺς εἶχανε στρωμένους μὲ ***μιντέρα ταλασένα*** (στρώματα μακρουλὰ παραγεμισμένα μὲ φλοῦδες ἀπὸ καλαμποκιὲς) ἢ ***στουπένα*** (γεμισμένα μὲ στουπὶ) ἢ ***μαλλένα*** (μὲ μαλλιά). Ἀπάνω στὰ μακρουλὰ αὐτὰ στρώματα εἶχαν ἁπλωμένους ***σιτζατέδες τσιτσεκλία*** (κιλίμια μονόφυλλα μὲ χρωματιστὰ σχεδιάσματα) ἢ καὶ χαλιά. Στὶς πλευρὲς κολλητὰ πρὸς τοὺς τοίχους εἶχανε μακρουλὰ ὀρθογώνια μαξιλάρια σκληρά, παραγεμισμένα ἐπίσης μὲ ***ταλάσα***.

7) ***Πολυθρόνες.*** Ἐλάχιστοι εἶχαν.

8) ***Σεντούκια.*** Τὰ φκιάνανε ντόπιοι μαραγκοί. Βάζανε μέσα ρουχισμὸ γενικῶς καὶ ἰδιαίτερα φύλαγαν τὰ προικιὰ τῶν κοριτσιῶν.

9) ***Βαλίτσες (μπαοῦλα—τά).*** Εἶχαν κυρίως ἐκεῖνοι ποὺ ταξίδευαν συχνά, πέτσινες ἢ ξύλινες.

10) ***Ἑταζέρες.*** Στὸ χὼλ σὲ μιὰ γωνιά, ἢ στὸ σαλόνι εἶχαν ἑταζέρες, ὅπου τοποθετοῦσαν ἀνθοδοχεῖα γυαλένια, πήλινα—ἐπιχρισμένα, χρωματιστά, φερμένα ἀπὸ τὰ Δαρδανέλλια—, μπρούντζινα ἢ καὶ ἀσημένια. Ἂν δὲν εἶχαν ἑταζέρες, τὰ τοποθετούσανε στὸ τραπέζι τοῦ σαλονιοῦ ἢ πάνω στὴ σιφονιέρα. Σὲ λίγα σπίτια εἶχαν τέτοια.

11) ***Φωτογραφίες - εἰκόνες.*** Στὸ σαλόνι—***σὸ καλὸν τὴν κάμαραν***—εἶχανε στοὺς τοίχους κρεμασμένες φωτογραφίες τῶν προγόνων. Ἐπίσης σὲ ἀρκετὰ σπίτια εἶχαν εἰκόνες τῶν ἡρώων τῆς Ἑλλην. Ἐπανάστασης τοῦ 1821 — Κολοκοτρώνη, Μιαούλη, Καραϊσκάκη, Κανάρη, Διάκου κ. ἄ. καθὼς καὶ τῶν βασιλέων τῶν Ἑλλήνων. Συνειθισμένη εἰκόνα ἦταν καὶ τῆς Γενοβέφας τοῦ γνωστοῦ μυθιστορήματος σὲ διάφορες φάσεις καὶ στάσεις. Κάποτε καὶ μακάβριες φωτογραφίες κηδειῶν. Ὅλα αὐτὰ σὲ ὡραῖες κορνίζες καὶ μὲ τζάμι.

Ἐπίσης ἀπάνω στὸ τραπέζι τοῦ σαλονιοῦ ἢ στὰ ἐργόχειρα—***καντροθῆκες***—ποὺ κρεμάγανε στὸν τοῖχο εἶχαν τὶς μικρὲς φωτογραφίες συγγενῶν καὶ φίλων, καθὼς καὶ τῶν καρτποστὰλ τοῦ Νέου Ἔτους καὶ τοῦ Πάσχα.

Κοντὰ σ' αὐτὰ εἶχαν καὶ διάφορες ἐπιγραφὲς κατάλληλα κεντημένες καὶ κορνιζαρισμένες: α) Σ' ἕναν τοῖχο, συνήθως ἀπέναντι στὴν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ σὲ καμβᾶ κεντημένο:

«Θεία τῷ οἴκῳ τούτῳ εὐλογία
ὅπου πίστις ἐκεῖ ἀγάπη—ὅπου ἀγάπη ἐκεῖ εἰρήνη
ὅπου εἰρήνη ἐκεῖ εὐλογία—ὅπου εὐλογία ἐκεῖ Θεὸς
ὅπου Θεὸς—οὐδεμία ἀνάγκη»

β) Κοντὰ στὸν νιπτῆρα μιὰ πετσετοθήκη σὲ ἀτλάζι, μὲ κεντημένα τὰ γράμματα τῆς φράσης: ***Καλὴ μέρα.*** Συνήθως κεντοῦσαν καὶ ζωγραφιὰ ἀνατολῆς ἡλίου, ὅπου ὁλόγυρα κεντούσανε τὶς παραπάνω δυὸ λέξεις. γ) Ἄλλες ἐπίσης αἰσιόδοξες φράσεις σὰν κι' αὐτές: ***Ἔχει ὁ θεὸς*** ἢ ***Καὶ αὐτὸ***

θὰ περάσῃ ἢ ***Καλῶς ἤλθατε*** ἢ ***Καλῶς ὡρίσατε,*** κρεμασμένες κυρίως στὸ σαλόνι.

ΘΕΡΜΑΝΣΗ

Ἡ θέρμανση ἦτανε πάντα ἐξασφαλισμένη καὶ γιὰ τὸ μαγείρεμα, καὶ γιὰ τὴ ζεστασιὰ τὸ χειμῶνα, μὲ τὰ παρακάτω μέσα:

1) ***Φρὲγκ-ὀτζαγοῦν*** : Φουφοῦ γιὰ μαγείρεμα, ἀπὸ μονοκόμματη μαύρη πέτρα σκαλισμένη. Τὰ φκιάνανε στὸν Βῶνα ἢ στὸ Γιάσων. Ἦσαν καὶ μικρὲς μὲ μιὰ θέση καὶ μεγάλες μὲ δυὸ θέσεις γιὰ κατσαρόλες. Στὴ μέση εἶχε κυκλικὸ ἄνοιγμα, στὸ βάθος τοῦ ὁποίου τοποθετοῦσαν τὴ σκάρα-***σγάραν***.

Πρὸς τὰ κάτω κι' ἀπὸ μπρὸς εἶχε προεξοχὴ ὅπου ἀπὸ μιὰ κυκλικὴ τρύπα ποὺ ἤτανε κάτω στὴ σκάρα βγάζανε τὴ στάχτη κι' ἀπὸ κεῖ ἀνάσαινε ἡ φουφοῦ. Ἦσαν πολὺ οἰκονομικὲς καὶ διατηροῦσαν τὴν καθαριότητα. Ἀναβαν κάρβουνο· τελευταῖα καὶ φλοῦδες ἀπὸ φουντούκια ἢ καρύδια—***τσέπλᾳ***. Ἡ θέση τους γενικὰ ἦτανε μέσα στὸ τζάκι.

2) ***Τ' ὀτξάκ'*** καὶ ***ἡ ἐμπροστία.*** Τὸ χειμῶνα συνήθως ἄναβαν μόνο στὸ τζάκι ξύλα ἢ φουντουκότσοφλα καὶ γιὰ νὰ ζεσταθοῦν καὶ γιὰ νὰ μαγειρεύουν, χρησιμοποιόντας καὶ τὴν πυροστιὰ—***τὴν ἐμπροστίαν***—γιὰ τὴν τοποθέτηση τῆς κατσαρόλας. Τὸ τζάκι ἦταν εὐρύχωρο· ἀπὸ τὶς δυὸ ἄκρες τοποθετούσανε στρωσίδια καὶ ξάπλωναν ἢ καθόνταν οἱ γέροι τὸν χειμῶνα καὶ ζεσταινόντανε μ' ὅλη τους τὴν ἄνεση. Σὲ ὕψος ἀνάλογο, τὸ τζάκι εἶχε τύμπανο ἀπὸ πέτρα συνήθως—***ἡ καμάρα τ' ὀτξακί'***—. Πρὸς τὸ πάνω μέρος τὸ τύμπανο εἶχε ὁλόγυρα ράφι, ὅπου τοποθετοῦσαν τὸ καφεκούτι, τὰ σπίρτα, τὴν ἁλατοθήκη κάποτε καὶ παρόμοια πρόχειρα πάντα ἀντικείμενα. Γύρω-γύρω στὸ τύμπανο ἔδεναν ἀπὸ τὶς δυὸ ἄκρες σὲ δυὸ καρφιὰ ἕνα πέπλο ἀπὸ ὕφασμα συνήθως χρωματιστό, μὲ κεντήματα καὶ δαντέλλες ὁλοτρόγυρα στὸ κάτω μέρος, ποὺ τὸν διατηροῦσαν πάντα ὁλοκάθαρον. Τὸ τύμπανο χρησίμευε, φυσικά, γιὰ ν' ἀπορροφᾶται καλύτερα κι' ὁ καπνὸς κι' ἡ μυρωδιά, ποὺ φεύγανε ἀπὸ τὴν καπνοδόχο—***ὀρδανίν***—, συνήθως πέτρινη. Στὸ βάθος τοῦ τζακιοῦ ἦσαν ταχτικὰ κρεμασμένες ἀπὸ καμμιὰν ἁρμάθα πιπεριές ἢ σαπούνι σὲ ποσότητα, γιὰ νὰ στεγνώσει καλὰ καὶ ν' ἀντέχει στὸ πλύσιμο—***γιὰ νὰ μὴ γλύϑκεται ἀγλήγορα***, καθὼς καὶ καπνιστὰ ψάρια—μπαρμπούνια, ***τῖρσία***—σαρδελομάννες κ.ἄ.

3) ***Τὸ μαγκάλ'***. Στὸ μαγκάλι ἄναβαν κάρβουνα ἢ καὶ τσέπλᾳ (ἢ βάναν ἕτοιμα ἀπὸ τὸ τζάκι, ἢ ἀπὸ γειτονικοὺς φούρνους, ἢ ἀπὸ ἄλλο εἰδικὸ μαγκάλι, ὅπως θὰ λεχτεῖ παρακάτω), καὶ γιὰ νὰ ζεσταίνονται ὁλόγυρα τὸ χειμῶνα καὶ γιὰ νὰ μαγειρεύουν, μὲ τὴ χρήση καὶ τῆς πυροστιᾶς. Κάθε σπίτι σχεδὸν εἶχε κι' ἀπὸ ἕνα χαλκωματένιο μαγκάλι ἢ ψηλὸ (μὲ βάση ἐπίσης ἀπὸ χάλκωμα σὲ ὕψος 0,40—0,60 περίπου μ.) ἢ χαμηλὸ χωρὶς βάση. Χρησιμοποιοῦσαν ὡστόσο καὶ λαμαρινένια, ἐγχώριας κατασκευῆς, προπάντων οἱ φτωχοί.

Γιὰ τὰ φουντουκότσοφλα εἰδικῶς κόβανε κοινὸν τενεκὲ λίγο παραπάνω

ἀπὸ τὴ μέση, τοῦ ἄνοιγαν τρύπες μικρὲς ἀπ' ὁλόγυρα πρὸς τὴ βάση, τοῦ βάζανε φωτιὰ καὶ ἀπὸ πάνω τὸ μπουρὶ καὶ τἄφηναν συνήθως ἔξω ἢ καὶ στὸ τζάκι γιὰ ν' ἀνάψει γρήγορα μὲ τὴ βοήθεια καὶ τοῦ ἀέρα ποὺ διαπερνοῦσε τὶς τρύπες. Ἄναβαν στὴν ἀρχή, μαύριζαν σὲ λίγο, στὸ τέλος πύρωναν καὶ κοκκίνιζαν σ' ἕνα γλυκύτατο χρῶμα—***ἄμον φιλιρίν***—. Τἄδειαζαν στὸ μαγκάλι καὶ τὰ σκέπαζαν μὲ στάχτη γιὰ νὰ μὴ πηδοῦν σπίθες καὶ γιὰ νὰ διατηρεῖται πολλὴν ὥρα. Τὰ βράδια ποὺ καθόνταν ὁλόγυρα στὸ μαγκάλι ἄνοιγαν μὲ τὴ μασιὰ τ' ἀναμμένα φουντουκότσοφλα ὅλο καὶ περισσότερο, ποὺ ἀποτελοῦσαν ἔτσι ἕνα θαυμάσιο πυρόξανθο χρῶμα καὶ ἀνάδιναν μιὰ γλυκύτατη ζεστασιά. Τὸ μπρίκι μὲ τὸν καφὲ συμπλήρωνε τὴν ὅλη γραφικότητα τῆς εἰκόνας.

4) *Ὁ πέθκον ἢ ἡ σόπα* (ἡ θερμάστρα). Θερμάστρες εἶχαν λίγοι, χυτὲς ἢ τσίγγινες ἢ λαμαρινένιες. Ἡ χρήση τους εἶχε ἀρχίσει ν' ἁπλώνεται κυρίως στὰ τελευταῖα χρόνια.

5) *Ἡ μαβά*. Σιδερένια ἢ λαμαρινένια ἡ μασιὰ ὅπως κ' ἐδῶ καὶ παντοῦ χρησιμοποιότανε γιὰ τὴ φωτιὰ γενικά—***γιὰ νὰ πιάν' τὰ τσιλίδα*** (=γιὰ νὰ πιάνει τὶς θράκες).

6) *Τὸ θρακάλ'*. Μικρὸ φκιαράκι λαμαρινένιο, γιὰ τὴ μεταφορὰ τῆς φωτιᾶς ἀπὸ τὸ τζάκι στὸ μαγκάλι ἢ καὶ ἀντίστροφα, καθὼς καὶ τῆς στάχτης.

7) *Τὸ χωνὶν ἢ τὸ πορὸν* (τὸ μπουρί). Λαμαρινένιο κυρίως, χρησίμευε γιὰ ν' ἀνάψει γρήγορα ἡ φωτιά. Ἐπικουρικά, στὴν ἀρχὴ κυρίως, χρησιμοποιότανε καὶ τὸ φυσερὸ τοῦ... στόματος καὶ τοῦ λαρυγγιοῦ, κάποτε δὲ κ' ἡ σκούπα ποὺ ἀντικαταστοῦσε καὶ τὸ ***χωνίν***.

Γιὰ τὴν καύσιμη ὕλη γίνεται λόγος λεπτομερῶς στὸ ἑπόμενο κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΟΙΚΙΑΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Στὸ κεφάλαιο αὐτὸ ἀναλογεῖ νὰ ἐξετάσομε ὅλο τὸ νοικοκυριὸ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν κοριτσιῶν μέσα στὸ σπίτι καὶ συνέχεια ὕστερα τὶς προμήθειες τῶν τροφίμων τῆς χρονιᾶς ποὺ ἔκανε κάθε οἰκογένεια.

ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟ

Ἐκτὸς τὰ εἰδικὰ μαθήματα ποὺ παίρνανε στὰ τελευταῖα κυρίως χρόνια τὰ κορίτσια στὸ Παρθεναγωγεῖο, καὶ στὸ σπίτι ἀπὸ μικρὰ ἀκόμα μάθαιναν ὅλα ἐκεῖνα ποὺ χαρακτηρίζουνε μιὰ καλὴ νοικοκυρά.

Μαγειρική: Οἱ μαννάδες μαθαίνανε στὰ κορίτσια τους νὰ μαγειρεύουν

ὅλων τῶν εἰδῶν τὰ φαγητὰ ποὺ περιγράφονται σὲ ἄλλο κεφάλαιο. Κόρη ποὺ ἤξερε νὰ μαγειρεύει καλά, ἤτανε περιζήτητη νύφη: *'Ο ἥλον 'κ' ἐλέπ' ἀτην. 'Η μάννα-τ'ς λάσκεται οὖς τὸ βράδον κ' ἐκεῖνε μαγειρεύ'.* (*λάσκεται*=γυρίζει σ' ἐπισκέψεις, σεργιανάει).

Ζύμωμα : Γυναῖκες καὶ κορίτσια ζύμωναν στὸ σπίτι καὶ πήγαιναν τὰ πλαστὰ στὸ φοῦρνο. Ἐπίσης στὸ σπίτι φκιάνανε κι' ὅλα τὰ ζυμαρικὰ—γλυκίσματα κ.τ.τ.—ποὺ χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ τοὺς ἐπισκέπτες.

Κοπτικὴ - Ραπτική : Ραπτομηχανὲς στὰ παλιότερα χρόνια καὶ πρὶν ἀκόμα ἀπὸ τὰ 1885 περίπου δὲν ὑπῆρχαν. Τὰ ροῦχα τους τὰ τοτεινὰ τὰ ράβανε μὲ τὸ χέρι κι' αὐτοὶ οἱ ραφτάδες, ἀκόμα καὶ τῶν ἀντρῶν τὰ ροῦχα.

Τὰ καλά τους, τὰ γιορτινὰ—*τ' ἀναλαγάδᾳ*—καὶ τὰ προικιά τους τὰ δίνανε στὴ μοδίστρα—*σὴν μοδίστρᾳν*. Στὰ τελευταῖα χρόνια ποὺ πολλὲς οἰκογένειες εἶχαν ἐφοδιαστεῖ μὲ ραπτομηχανές, τὰ καθημερινὰ τῶν ἀντρῶν καὶ τῶν παιδιῶν, ἐσώρρουχα κ.τ.τ. τὰ ράβαν οἱ ἴδιες.

Πλεχτά : Κάθε εἴδους πλεχτὰ μάλλινα τὰ κάνανε τὰ κορίτσια κ' οἱ γυναῖκες: Κάλτσες χειμωνιάτικες—*ὀρτάρᾳ*—καὶ καλοκαιρινές, φανέλλες, μπλοῦζες, σάρπες, ζακέττες, ὅλα τὰ παιδικὰ εἴδη κ.τ.λ. Στὰ παλιότερα χρόνια ἔκαναν καὶ πλεχτὰ μάλλινα σώβρακα.

Ὕφανση : Μερικὲς οἰκοκυρὲς—περισσότερες στὰ παλιότερα χρόνια—ὕφαιναν τὰ εἴδη ποὺ χρειαζόντανε γιὰ τὸ σπίτι: κιλίμια, χράμια, σεντόνια λινά, μάλλινα, μεταξωτὰ κ.τ.λ.

Μπαλώματα—μανταρίσματα : Ὅταν λάβει κανεὶς ὑπόψη ὅτι τὰ καινούργια ροῦχα τῶν παιδιῶν καὶ τῶν ἀντρῶν ἀκόμα γινόντανε σὲ πολὺ ἀραιὰ χρονικὰ διαστήματα, μπορεῖ εὔκολα νὰ συμπεράνει ὅτι τὸ μπάλωμα τῶν ρούχων—σακκάκια, προπάντων παντελόνα, καὶ πανωφόρια—εἶχε μεγάλη πέραση. Ἐπίσης καὶ τὸ μπάλωμα—ὄχι τὸ μαντάρισμα—τῆς κάλτσας: *τ' ἐμπάλισμαν.* Ὅταν πάλιωναν πολὺ οἱ κάλτσες, ἀνανέωναν τὶς πατοῦσες ἢ καὶ τμηματικὰ τὶς μύτες, τὶς φτέρνες κ.τ.λ.—*ἐσλάεναν—ἀτα*=(λ. τ. τὰ μπόλιαζαν)—*ἐσλάεψεν τὸ κὸτσ'* (τὴ φτέρνα), *τὸ μυτὶν* κ.τ.λ.

Πλύση : Ὅλες ἔπλεναν τὰ ἐσώρρουχα τῶν σπιτικῶν τους. Οἱ πιὸ εὔποροι χρησιμοποιοῦσαν καὶ φτωχὲς γυναῖκες γιὰ πλύστρες καὶ βοηθοῦσαν κ' οἱ ἴδιες. *'Α βάλομε πλύσ'* σήμαινε: *θὰ βάλομε μπουγάδα* καί, *ἔβαλαμε* ἢ *ἐσέγκαμε σὸ καλάθ'* σήμαινε: βάλαμε τὰ ροῦχα στὴν μπουγάδα.

Τὸ ἐπιμελημένο πλύσιμο, ἦταν ἡ ἀδυναμία κ' ἡ μεγάλη ἔγνοια ποὺ εἶχε κάθε νοικοκυρά. Ὅλες ἐπιδίωκαν νὰ προκαλέσουν τὴν πηγαία ἐκδήλωση ἐκείνων ποὺ θἄβλεπαν κρεμασμένα τὰ ροῦχα στὸ σκοινὶ γιὰ τὸ στέγνωμα: *'Εποῖκεν—ἀτα χονάρᾳ καὶ πατούλᾳ*=τἄκανε χιονάτα—ἄσπρα σὰν τὸ χιόνι—καὶ σὰν νυφάδες.

Σιδέρωμα : Ἐπίσης μάθαιναν ὅλες νὰ σιδερώνουν, καὶ τελευταῖα μερικὲς νὰ κολλαρίζουν τἄσπρα τὰ πουκάμισσα, σκληροὺς γιακάδες, σκληρὰ μανικέτια στηθούρια κ.τ.λ.

Καθαριότητα : Γενικὰ τὸ πάθος, κυριολεκτικά, τῆς καθαριότητας ἤτανε σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀναπτυγμένο. Οἱ αὐλὲς καὶ τὰ μέσα καὶ τὰ ἔξω ὅλα τὰ διαμερίσματα κι' οἱ γωνιὲς τοῦ σπιτιοῦ ἔπρεπε νὰ λάμπουν—νὰ ***στράφ'νε ἀσ' σὴν πάστραν.***

ΠΡΟΜΗΘΕΙΕΣ ΤΡΟΦΙΜΩΝ

Κάθε οἰκογένεια φρόντιζε ἀπὸ τὸ καλοκαίρι καὶ τὸ φθινόπωρο νὰ ἐφοδιαστεῖ μὲ τὰ τρόφιμα γενικῶς τῆς χρονιᾶς—***τὰ κουμάγιας.*** Κι' οἱ πιὸ φτωχοὶ ἀκόμα προσπαθοῦσαν μὲ κάθε τρόπο κάτι νὰ μαζέψουν καὶ νὰ βάλουν στὴ μπάντα· εἴτε ἀπὸ τὸ ὁποιοδήποτε κτηματάκι τους· εἴτε τίποτε προσιτὸ στὸ βαλάντιό τους· εἴτε ἀπὸ περιμάζωμα δῶθε—κεῖθε μὲ τὸ ἀζημίωτο· εἴτε μὲ προσωπικὴ ἐργασία ἀπὸ τοὺς εὔπορους, ὅπως θὰ ἐκτεθεῖ παρακάτω.

ΚΡΕΑΤΙΚΑ

Συνήθως οἱ εὔπορες οἰκογένειες ἔσφαζαν καθεμιὰ ἕνα ζωντανὸ (βόδι, γελάδα, μοσχάρι), οἱ δὲ ἄλλες ἀγόραζαν σὲ κάποια σχετικῶς μεγάλη ποσότητα κρέας, κ' ἔκαναν ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα πιοκάτω ἐφόδια :

Παστουρμάδες : Ἔβγαζαν πρῶτα τὰ κατάλληλα κομμάτια γιὰ παστουρμᾶ, ἀπὸ φιλέτα, ἀπὸ πλευρὰ κ.τ.λ. Τὰ βάναν ὡς ὀχτὼ μέρες στ' ἁλάτι· ἔπειτα τ' ἄπλωναν στὸν ἥλιο, ὅπου στέγνωναν καὶ ξηραινόντανε καλά. Δὲ βάνανε στὸν παστουρμᾶ οὔτε τσεμένι, οὔτε σκόρδα κι' ἄλλα μπαχαρικά, ὅπως κάνουνε στὴν Καισάρεια κι' ἀλλοῦ. Τὸν διατηροῦσαν ἔτσι μέσα σὲ μεγάλα πήλινα δοχεῖα—***πιθάρᾳ*** ἢ ***χιούπᾳ***. Ὅταν ἤθελαν νὰ τὸν χρησιμοποιήσουν γιὰ φαγί, τὸν ἔκοβαν σὲ μικρὰ καὶ λεπτὰ κομματάκια, ποὺ τὰ ψῆναν ἢ στὴ σκάρα, ἢ στὸ τηγάνι μὲ αὐγά. Ἦταν καλὸς μεζὲς γιὰ οὔζο καὶ κρασί, καὶ νόστιμο, μὰ βαρὺ λιγάκι φαγητό.

Καβουρμᾶν ἢ ***γαβουρμᾶν***: Μὲ τὰ κομματάκια ποὺ κόβαν ὁλόγυρα ἀπὸ τὶς φέτες τοῦ παστουρμᾶ γιὰ νὰ πάρουν συμμετρικὸ σχῆμα, καὶ ἀπὸ ἄλλο παχὺ κρέας, κάνανε τὸν καβουρμᾶ.

Τἄρριχναν μέσα σὲ καζάνι μὲ ἁλάτι καὶ τὰ τσιγάριζαν· τὸ κρέας ψηνότανε καλά. Τἄβαζαν ἔπειτα σὲ δοχεῖα χάλκινα στρογγυλὰ ἢ σὲ πήλινα ἀγγεῖα κ' ἔτσι διατηρόντανε σὲ μέρος δροσερὸ ὅλο τὸ χρόνο, κυρίως ὡς τὸ Πάσχα. Καβουρμᾶ σὲ στρογγυλὸ σχῆμα τὸν ὀνόμαζαν ***τὲ χὶρ*** (λ. τ. τροχός). Τὸν μαγείρευαν μὲ πατάτες, μὲ λάχανα, μὲ φασόλια, μὲ κρεμμύδια, μὲ ἀποξηραμένα χλωρὰ φασόλια κ.τ.τ. Ἐπίσης κάνανε καὶ πῆττες—***γαβουρμαλούγια***. Τὰ μικρὰ κομματάκια ἀπὸ τὸ λίπος ἀνάμικτα μὲ κρέας—***τσιλγὰν'***—ποὺ δὲν ἔλυωναν ὁλότελα, τὰ μάζευαν ἰδιαιτέρως καὶ ἢ τἄτρωγαν μὲ ψωμὶ σὰν προσφάγι ἢ τἄβαναν γιὰ ἄρτισμα σὲ φαγί, κυρίως λαχανικά, καὶ στὸν ***παζλαμᾶ.***

Σουτζούκια : Ἀπὸ κατάλληλο μέρος (μπούτια καὶ ψαχνὸ ἀνακατεμένο καὶ μὲ λίπος) ἔκοβαν κιμᾶ καὶ μὲ τὰ ἔντερα τοῦ ἴδιου σφαχτοῦ κάνανε τὰ ***σουτζούκια***—λουκάνικα. Ἀνακατεύανε στὸν κιμᾶ ἁλάτι, πιπέρι, σκόρδα καὶ

διάφορα μπαχαρικὰ σὲ λίγη δόση. Τὰ στέγνωναν στὸν ἥλιο καὶ τὰ διατηροῦσαν σὲ πήλινα ἀγγεῖα. Γιὰ χρήση, τὸν κόβανε σὲ μικρὲς-μικρὲς φετοῦλες καὶ τὶς ἔτρωγαν εἴτε ἔτσι, εἴτε ἀφοῦ τὶς ζεσταίνανε στὴ φωτιὰ ἢ τὶς κάνανε στὸ τηγάνι μὲ αὐγά.

Γαβουρεμένον κουϊμᾶν: Μέρος τοῦ κιμᾶ μὲ ἄφθονο λίπος, τὸ τσιγάριζαν μ' ἁλάτι μέσα σὲ καζάνι κ' ἔπειτα ἐνεργοῦσαν ὅπως καὶ γιὰ τὸν καβουρμᾶ. Μ' αὐτὸν φκιάνανε ***γιοχάδες***—ἰφκάδες—μουσακᾶ μὲ κολοκύθι, ***μουχλαμᾶν*** κ.τ.λ.

Τὰ κόκκαλα—τὰ στούδᾳ: Τ' ἁλάτιζαν καὶ τἄφηναν ὡς πέντε μέρες στὸν ἥλιο. Τἄρριχναν ἔπειτα στὸ φοῦρνο, ὅπου καβουρδιζόνταν. Ἔτσι διατηρόντανε κι' αὐτὰ σὲ πήλινα δοχεῖα ἢ καὶ σὲ τενεκεδένια. Τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ νοστιμίζουν τὰ ὁποιαδήποτε φαγητὰ τὸ χειμῶνα, βράζοντάς τα μαζὶ στὴν ἴδια κατσαρόλα.

Χοῖροι μουχτεροί: Χοῖροι δὲν ὑπήρχανε στὰ Κοτύωρα. Τ' ἀπαγόρευαν οἱ Τοῦρκοι, σύμφωνα μὲ τὴ μωαμεθανικὴ θρησκεία. Φέρναν ὅμως κάποτε ἀπὸ τὰ χωριὰ ἀγριογούρουνα ἀπὸ κυνήγι, πολὺ κρυφὰ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ Ἕλληνες χωρικοί. Κυρίως τὰ τρῶγαν οἱ ἄντρες στὰ καπηλιά, σὲ μπριζόλες, μὲ κρασί.

Σ' ὅλες τὶς πιοπάνω ἐργασίες χρησιμοποιοῦσαν γιὰ ἐργάτες ἢ βοηθούς, φτωχοὺς ἄντρες ἢ καὶ τὶς γυναῖκες τους—κυρίως γειτόνισσες. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πατσιὲς καὶ τὰ ποδαράκια, τοὺς δίναγε καὶ λίγ' ἀπ' ὅλα.

ΨΑΡΙΚΑ

Τὰ ψάρια ὅλων τῶν εἰδῶν ἦσαν ἀφθονότατα καὶ πολὺ φτηνὰ στὰ Κοτύωρα. Ὅλες γενικῶς οἱ οἰκογένειες ἁλάτιζαν γιὰ τὴ χρονιά τους—***ἐπάστωναν***. Κ' οἱ πιὸ φτωχὲς θὰ βάναν ἄφθονα χαμψιά. Πολλὲς φορὲς ἀντὶ γιὰ φαγί, ἀρκοῦσαν μερικὰ παστὰ ἢ καπνιστὰ χαμψιὰ ἢ ψάρια, μὲ καμμιὰ σαλάτα ἀπὸ ἀγγουράκια ἢ ντομάτες ἢ καὶ μερικὰ κρεμμύδια ὠμά. Τὰ παστὰ ψάρια τὰ συνείθιζαν πολύ, προπάντων τὸ καλοκαίρι στὶς ἐξοχὲς καὶ κυρίως στὸ Τσάμπαση, γιὰ νὰ προκαλέσουν τὴ δίψα καὶ νὰ πιοῦν ἄφθονο κρύο νερό, ποὺ εἶχαν τὴν ἰδέα ὅτι τοὺς ὀφελεῖ. Τὰ ψάρια ποὺ ἁλάτιζαν συνήθως ἦσαν :

Οἱ θρίσσες (***τὰ τσιρσία***—οἱ σαρδελλομάννες). Ἡ ἐποχὴ τοῦ ἁλατίσματός τους ἦταν ὁ Δεκέμβρης, ὁ Γενάρης καὶ ὁ Φλεβάρης. Βάζανε καὶ λιγάκι δάφνη. Γινόντανε καὶ καπνιστά.

Τὰ χαμψιὰ (***τὰ χαψία***). Βγαίνανε σὲ μεγάλη ἀφθονία. Καταντοῦσε νὰ πουλιοῦνται ἕνα γροσάκι—εἴκοσι λεπτὰ χρυσᾶ—ὁ γκαζοτενεκὲς (10—12 ὀκάδες). Πολλὲς φορὲς πρὸς τὸ βράδυ τὰ δίνανε καὶ δωρεὰν γιὰ ν' ἀδειάσουν οἱ βάρκες. Φώναζαν τότε οἱ ψαράδες τούρκικα : ***ζεπὶλ ἰπάτουνλα***. Οἱ φτωχοὶ λέγαν : ***ἀ πᾶμε σὸ ζεπὶλ*** = θὰ πᾶμε στὴν τζαμπαρία. Ὅταν ἦτανε πολὺ μεγάλη ἀφθονία τὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ λίπασμα στὰ χωράφια.

Τὸν Φλεβάρη ἁλάτιζαν τὰ μελίπαστα, τὰ *σκυλεντέρᾳ*. Τἄφηναν 4—5 μέρες νὰ σιτέψουν καὶ κάποτε γιὰ νὰ πάρουν μιὰ βαριὰ μυρωδιά, κ' ἔπειτα τ' ἁλάτιζαν. Συνήθως ἔβαζαν καὶ φύλλα δάφνης, λεμονόφλουδες καὶ ἀνάλεστο μαῦρο πιπέρι. Γιὰ καλύτερα, τ' ἀράδιαζαν ἕνα-ἕνα μέσα στὰ δοχεῖα—βαρέλια, πήλινα ἀγγεῖα ἢ καὶ τενεκεδένια δοχεῖα. Ὁ πολὺς κόσμος ὅμως δὲν πολυσκοτιζότανε γιὰ τὴν πολυτέλειαν αὐτή.

Τὸ Μάρτη ἁλάτιζαν τὰ ***χαβεμάτᾳ τὰ χαψία***. Ἔπεφταν πιὸ ἄπαχα. Ἀφοῦ τἄπλεναν καλά, τἄβαζαν μέσα σὲ καλάθια, κι' ἀπὸ πάνω μιὰ βαριὰ πέτρα. Ἔτσι στράγγιζε ὅλο τὸ αἷμα τους. Τ' ἁλάτιζαν ἔπειτα καὶ τὰ βάζανε σὲ δοχεῖα. Τὰ χαμψιὰ αὐτὰ τὰ χρησιμοποιοῦσαν κυρίως γιὰ μαγείρεμα, εἴτε βραστὰ μὲ κρεμμύδια, εἴτε μὲ τὸ ρύζι, εἴτε μὲ χόρτα καὶ ἄλευρο σὰν πῆττα—***χαψολάβαθον***.

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὰ χαμψιά, ὄχι μόνο στὰ Κοτύωρα, ἀλλὰ καὶ σ' ὅλον τὸν Πόντο, παραλιακὸ καὶ μεσόγειο, ἦτανε μιὰ περιζήτητη τροφή. Ὅλο τὸν χειμῶνα καὶ τὴν ἄνοιξη τὰ χαιρόντανε φρέσκα καὶ τοὺς ἄλλους μῆνες παστά. Οἱ ἐδῶ γαῦροι δὲν ἔχουν οὔτε τὴ νοστιμάδα, οὔτε τὴν ἀντοχή τους στ' ἁλάτισμα καὶ στὴ διατήρηση. Ὡστόσο ἔχουν τὴν ἱκανότητα νὰ θεραπεύουν τὴ νοσταλγία τῶν Ποντίων, ἀρκεῖ νὰ βγαίνουν, ὅπως καὶ συμβαίνει κάποτε καὶ γίνονται ἀνάρπαστοι ἀπὸ τοὺς συμπατριῶτες μας. Στὸν Πειραιᾶ μάλιστα—Δραπετσῶνα, Κρεμμυδαροῦ καὶ Λιπάσματα—οἱ Πόντιοι ἁλατίζουν κιόλας μὲ ἀρκετὰ ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα.

Τὰ μπαρμπούνια. Τ' ἁλάτιζιν τὸν Μάη καὶ τὸν Ἰούνιο. Βάζανε καὶ δάφνη. Γινόντανε καὶ καπνιστά. Τὰ προμηθευόντανε κυρίως οἱ εὔποροι, γιατὶ ἦσαν σχετικῶς ἀκριβότερα.

Τὰ καλκάνια (συάκι, σύαξ, ρόμβος). Δὲν ὑπάρχουνε στὶς ἐδῶ θάλασσες. Μαζὶ μ' ἄλλα ψάρια ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, φέρνουν κάποτε κι' ἀπὸ κανένα κομμάτι. Τ' ἁλάτιζαν τοὺς μῆνες Μάρτη, Ἀπρίλη καὶ Μάη. Ἦτανε σχετικῶς ἀκριβά. Γι' αὐτὸ κυρίως οἱ εὔποροι τ' ἀγόραζαν γιὰ πάστωμα.

Οἱ κέφαλοι (τὰ κεφάλους). Ἁλατιζόντανε τὸν Σεπτέμβρη. Βάζανε καὶ λίγη δάφνη· γινόντανε καὶ καπνιστοί—λικουρῖνοι.

Τὰ σαφρύδια (τὰ σταυρίδᾳ). Τ' ἁλάτιζαν καὶ μὲ λίγη δάφνη τὴν ἄνοιξη.

Τὰ σκουμπριὰ (τὰ σκουμπρία). Δὲν ἔβγαιναν ἄφθονα στὰ Κοτύωρα. Φέρναν ὅμως κι' ἀπὸ τὴ Σινώπη. Μόνο πουλιόντανε λιγάκι ἀκριβὰ καὶ ἦτανε προσιτὰ κυρίως στοὺς εὔπορους. Τ' ἁλάτιζαν καὶ μὲ λιγάκι δάφνη τὸν Γενάρη καὶ τὸν Φλεβάρη. Γινόντανε καὶ καπνιστά.

ΟΣΠΡΙΑ

Ἀπ' ὅλα τὰ ὄσπρια σχεδὸν μόνο τὰ φασόλια ἦτανε σὲ χρήση γιὰ μαγείρεμα στὰ Κοτύωρα. Τὰ ρεβύθια, οἱ φακές, ἡ φάβα κ.τ.λ. καὶ δὲν ἔβγαιναν ἀρκετὰ στὸν τόπο καὶ δὲν πολυάρεζαν στοὺς κατοίκους.

Φασόλια ὑπῆρχαν ἄφθονα καὶ σὲ διάφορα εἴδη κ' ἡ κάθε οἰκογένεια

εὔκολα προμηθευότανε γιὰ τὶς ἀνάγκες της. Ὅπως καὶ σ' ἄλλα μέρη, ἔτσι καὶ στὰ Κοτύωρα τὰ φασόλια τὰ θεωροῦσαν καὶ τὰ ὀνομάζανε: ***Τὸ κρέας τ' ἐφτεχοῦ.***

ΣΙΤΗΡΑ—ΖΥΜΑΡΙΚΑ

Σὰν ἀστοὶ οἱ Κοτυωρίτες, τὰ σιτηρά τους γενικὰ δὲν τὰ ἐξοικονομοῦσαν ἀπὸ δικά τους κτήματα.

Ἄλευρα: Ἄλευρα τῆς χρονιᾶς γιὰ ψωμί, λίγα σπίτια προμηθευόνταν. Ἀπὸ δικά τους δὲν εἶχαν, ὅπως εἴπαμε παραπάνω.

Ὡστόσο πολὺ λίγες, ἐλάχιστες οἰκογένειες παίρνανε ψωμὶ ἕτοιμο ἀπὸ τοὺς φούρνους τῆς ἀγορᾶς. Ὅλες σχεδὸν ἀγόραζαν κάθε Τετάρτη ἀπὸ τὸ ἀλευροπάζαρο—***Οὔν-καπὰν***—τἄλευρά τους γιὰ μιὰν ἑβδομάδα ἢ γιὰ ὅλον τὸ μῆνα. Τὴν ἡμέρ' αὐτὴ κάθε βδομάδα γινότανε λαϊκὴ ἀγορά, ὅπου φέρναν οἱ χωρικοὶ τὰ κάθε εἴδους προϊόντα τους γιὰ πούλημα. Οἱ εὔποροι παίρνανε σταρίσιο ἀλεύρι—***καθαρὸν ἀλεύρ'***—ποὺ γινότανε μαῦρο ψωμὶ νοστιμότατο. Ἡ μεσαία τάξη ἀνακάτευε καὶ καλαμποκίσιο ἀλεύρι, ποὺ χάλαγε ὅμως τὴ νοστιμάδα του καὶ μάλιστα ὅταν ἤτανε μπαγιάτικο τὸ ψωμί. Οἱ φτωχοὶ παίρνανε καλαμποκίσιο ἀλεύρι—***λαζουδένον ἀλεύρ'***—, ἢ καλαμποκίσιο φουρνισμένο—***φούρνικον ἀλεύρ'***—ποὺ γινότανε πολὺ νόστιμο ψωμί, προπαντὸς ὅταν ἤτανε φρέσκο. Μασκοβολοῦσε κι' ὁ φοῦρνος κ' ἡ γειτονιά. Ζύμωναν κυρίως στὸ σπίτι. Μετὰ τὸ ζύμωμα ἀμέσως καὶ πρὶν νὰ πλύνουν τὰ χέρια, σταύρωναν μὲ τὸ χέρι τὸ ζυμάρι, ὅπως ἦταν μέσα στὸ ζύμωτρο καὶ τὸ σκέπαζαν ὥσπου ν' ἀνέβει. Τὴ χειρονομία αὐτὴ τὴν κάνανε κ' οἱ Τουρκάλες κ' οἱ Ἀρμένισσες τῶν Κοτυώρων. Ζύμωναν συνήθως γιὰ τέσσερης μέρες τὸ καλοκαίρι καὶ γιὰ μιὰ βδομάδα τὸν χειμῶνα. Πήγαιναν πλασμένα τὰ ψωμιὰ σὲ γειτονικοὺς φούρνους, ποὺ τοὺς διατηροῦσαν γυναῖκες. Τὰ ψηστικὰ τὰ δίνανε σὲ ψωμιὰ ἢ σὲ ἀλεύρι. Ἀρκετὲς οἰκογένειες πήγαιναν τἄλευρα στὴ φουρνάρισσα—***φουρουντξάβα***—, ποὺ εἶχε καὶ βοηθό, κι' ἀναλάβαινε νὰ τὰ ζυμώσει, νὰ τὰ ψήσει καὶ νὰ παραδώσει ἕτοιμα ψωμιά. Γιὰ τὴν ἀπόδοση τῶν ἀλεύρων δὲν πολυσκοτιζόνταν. Εἶχαν ἐμπιστοσύνη στὶς φουρνάρισσες καὶ στὸ Θεὸ ποὺ θὰ τὶς τιμωροῦσε ἂν ἔκλεβαν—***ἂν κλέφτ' ἡ φουρουντξάβα ὁ Θεὸς ἀ κόφτ' τὴν εὐλογίαν-ἀτ'ς καὶ ἀ πλεθύν' τ' ἐμέτερα. Ὁ Θεὸς κ' ἡ ψή-ἀτ'ς.*** Πάντως σοβαρὲς κι' ἄξιες λόγου καταχρήσεις δὲ γινόνταν ἀπὸ τὶς φουρνάρισσες. Μερικὲς νοικοκυρὲς μὲ πρόφαση τὸ κοτσομπολιὸ ἢ μὲ κανέναν ἄλλον εὔσχημο τρόπο καθόντανε στὸ φοῦρνο καὶ παράστεκαν ὥσπου νὰ πλαστοῦν καὶ νὰ φουρνιστοῦν τὰ ψωμιά τους. Ἐκτὸς τὴν παραπάνω ἀμοιβή, στὴν περίπτωση αὐτὴ δίνανε καὶ μισὸ ψωμὶ στὴ βοηθὸ τῆς φουρνάρισσας, ὁπωσδήποτε ὅμως πήγαιναν καὶ τὰ ξύλα ποὺ θὰ χρειαζόντανε γιὰ τὸ ψήσιμο.

Τὸ σταρένιο ψωμὶ στὸ Τσάμπασι φούσκωνε σὰ σφουγγάρι κ' ἔπαιρνε μιὰν ἰδιάζουσα νοστιμότατη γεύση, τόσο δὲ ἦτανε σὲ ὑπόληψη, ὥστε οἱ πα-

ραθεριστὲς ὅταν κατέβαιναν στὰ Κοτύωρα, ἔπρεπε νὰ φέρουν ἄφθονα ψωμιὰ—***γιεΐλεγι ψωμία*** ἢ ***κωλόθᾳ***—, γιὰ νὰ δόσουνε στοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους ποὺ δὲν εἶχαν τὴν εὐτυχία νὰ πᾶνε στὸ Τσάμπαθη. Ἡ νοστιμάδα αὐτὴ ἴσως νἄτανε ἀπὸ τὸ στάρι ποῦ ἔβγαινε στὰ ὑψίπεδα ἐκεῖνα τοῦ Πόντου, ἴσως ἀπὸ τὸ νερό, ἴσως πάλι καὶ ἀπὸ τὰ δυὸ μαζί.

Καὶ στὰ Κοτύωρα καὶ στὸ Τσάμπαθη ὑπῆρχε ἕνα εἶδος ἀλεύρι—ἴσως ἀπὸ στάρι ἀνακατεμένο μὲ σίκαλι—ποὺ ἔκανε ψωμιὰ σὲ χρῶμα περίπου ὡριμασμένου βατόμουρου—***μόρικον ψωμίν***—· ἦτανε νοστιμότερο ἀπὸ τὸ κοινὸ μαῦρο ψωμί, καὶ μάλιστα ὅταν ἦτανε ζεστό.

Τὰ τελευταῖα χρόνια πολλὲς οἰκογένειες ἀγόραζαν ἄλευρα ἄσπρα τοῦ ἐμπορίου, περίσσεψαν δὲ κ' ἐκεῖνες ποὺ ἔπαιρναν ἕτοιμα ψωμιὰ ἀπὸ τοὺς φούρνους τῆς ἀγορᾶς. Πάντως σ' ὅλα τὰ σπίτια ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει καλαμποκίσιο φουρνισμένο ἀλεύρι—***φούρνικον ἀλεύρ'***—. Μ' αὐτὸ φκιάνανε καὶ φαγὶ ***χαβίτσ', παζλαμᾶν*** κ.τ.λ.

Πλυγούρι—κορκότα : Ἔφκιαναν καὶ προμηθευόνταν ὅλοι. Τὸ πλυγούρι γίνεται ἀπὸ καθαρὸ στάρι ξεφλουδισμένο, φουρνισμένο καὶ χοντροκομμένο σὲ χερόμυλο. Τὰ κορκότα γίνονται ἐπίσης ἀπὸ καθαρὸ στάρι ξεφλουδισμένο καὶ περασμένο σὲ χερόμυλο μὲ χοντρὴ ἄλεση.

Νισιαστόν : Εἶδος ἀλεύρι ἀπὸ στάρι ἀνάλεστο σὰν κονφλάου. Βάνανε τὸ στάρι ἕως δεκαπέντε μέρες συνέχεια στὸ νερό, ἀλλάζοντάς το κάθε μέρα. Στράγγιζαν ἔπειτα τὸ νερό, τὸ βάζανε σὲ σκάφη καὶ τὸ πατοῦσαν καλά. Τὸ περνοῦσαν ἔπειτα σὲ ντουλπάνια καὶ στράγγιζε σὲ καζάνι. Ρίχνανε πάλι νερὸ καὶ τἄφηναν δυὸ μέρες. Ἐκεῖ καταστάλαζε καὶ γινότανε σὰ ζυμάρι. Τὸβγαζαν καὶ τ' ἁπλώνανε στὸν ἥλιο. Ἀφοῦ στέγνωνε καλὰ τὸ τοποθετοῦσαν σὲ τενεκεδένια δοχεῖα.

Κάνανε κυρίως φαγὶ γιὰ τὰ παιδιά. Ἐπίσης γιὰ μουσαφίρηδες τὸ φκιάναν ὁμελέττα μὲ αὐγά, ἢ σὰν κρέμα μὲ γάλα, αὐγὰ καὶ ζάχαρι.

Μακαρίναν : Γινόταν ἀπὸ καλὸ γνήσιο σταρίσιο ἀλεύρι ἢ ὁλόλευκο ἢ καὶ ἀπὸ ντόπιο. Ἄνοιγαν φύλλα ὄχι πολὺ λεπτά, τἄκοβαν σὲ στενὰ μικρὰ κομμάτια, καὶ τ' ἁπλώνανε στὸν ἥλιο πάνω σὲ καθαρὰ ἄσπρα πανιὰ ὅσο νὰ ξηραθοῦν. Ἐκτὸς τὰ σκέτα κάναν καὶ μ' αὐγά, σπάνοντας κι' ἀνακατεύοντας ἀνάλογα μέσα στὸ ζυμάρι.

Φυλλωτὰ ἢ γιοχάδες (ἰφκάδες) : Ἄνοιγαν φύλλα πάρα πολὺ λεπτὰ καὶ τἄψηναν ἀπάνω στὸ ***σάτσ'***. Ἔφκιαναν σὲ κάθε σπίτι δυὸ καὶ τρεῖς φορὲς τὸ χρόνο ἀπὸ ἑκατὸ κι' ἀπάνω κομμάτια. Τὰ εἶχανε στὰ ράφια καὶ τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ πρόχειρο κ' εὔκολο μαγείρεμα ἀλλὰ κ' ἐκλεκτὸ ἔδεσμα.

Ἰβριστὸν (ἀβριστιά) : Ἄνοιγαν τὰ φύλλα καὶ τὰ μισόψηναν στὸ ***σάτσ'***. Τἄκοβαν ἔπειτα μὲ μεγάλο μαχαίρι σὰ φαρδιὰ μακαρόνια τἄβαναν σὲ ταψιὰ καὶ τὰ ρίχνανε στὸ φοῦρνο. Ξηραινόντανε καλὰ καὶ τὰ διατηροῦσαν μέσα σὲ τενεκέδες.

Ρύζι (πρίνισ') : Στὰ παλιότερα χρόνια ὑπῆρχαν καὶ ρυζῶνες—***ἀντάλᾳ***

—ἀμέσως ἀνατολικὰ τῶν Κοτυώρων καὶ ὡς τὸ ***Τουρνά-Σουϊ***. Ἀπ' ἐκεῖ προμηθευόντανε τὸ ρύζι τῆς χρονιᾶς τους. Γιὰ λόγους ὑγείας ὅλες τὶς ἐκτάσεις ἐκεῖνες τὶς φύτεψαν, πρὶν ἀπὸ ἀρκετὰ χρόνια, μὲ φουντουκιές. Στὰ τελευταῖα χρόνια προμηθευόνταν ὅλοι τὸ ρίζι τους ἀπὸ τὴν ἀγορά. Εἶχε καὶ εὐρωπαϊκὸ καὶ ἀποικιακὸ τοῦ ἐμπορίου καὶ ντόπιο ἀπὸ τὴν ***Τέρμε*** (Θερμώδων). Τὸ τελευταῖο ἤτανε νοστιμότερο. Μὲ τὰ παραπάνω ζυμαρικὰ κάθε οἰκογένεια ἀνταποκρινότανε καὶ σὲ ἔκτακτες ἀνάγκες, ὁποιαδήποτε στιγμὴ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νύχτας, γιατὶ δὲ χρειαζότανε πολλὴ ὥρα γιὰ νὰ ἑτοιμαστοῦν φαγητὰ ἀπὸ τὰ εἴδη αὐτά.

ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΑ ΕΙΔΗ

Τὰ προμηθευόνταν εἴτε στὸ διάστημα τῆς διαμονῆς τους στὸ ***Τσάμπασῃ*** εἴτε καὶ στὰ Κοτύωρα κυρίως τὸν Αὔγουστο ἢ τὸν Σεπτέμβρη:

Τὸ βούτυρο (τὸ βούτερον ἢ τὸ βούτορον): Γελαδινό, πρόβιο, κατσικίσιο ἢ βουβαλίσιο.

Τὰ τυριὰ (τὰ τ̔υρία): Φέτα τυρὶ—***ἄσπρον τ̔υρὶν***—τουλουμοτύρια, καὶ εἶδος κασέρια—***πουτσάκ***, ἢ ***Ἀλαμὰν πεϊνιρὶ*** (=λ. τ. τυρὶ τοῦ μαχαιριοῦ ἢ Γερμανικὸ τυρί).

Τὰ τσορτάνα: Χτυποῦσαν τὴ γιαούρτη (τὴν κουνοῦσαν μέσα σὲ ***ξυλάγκ'***=δουρβάνι) κ' ἔβγαζαν τὸ βούτυρο. Ἔβραζαν ἔπειτα τὸ ξυνόγαλο—ἀϊράνι ***(τὰν')***—καὶ μὲ τὸ βράσιμο κοβόταν—***ἐτσοκάρευεν***. Τὸ βάναν ὕστερα σὲ σακκούλα ἀπὸ ὄχι πυκνὸ πανὶ καὶ στραγγοῦσε—***ὕλιζεν***· ἔτσι γινόταν ***ἰμανσοὺζ ὑλιστὸν***=ἄπιστο, ἄπαχο δηλαδή. Τ' ἄδειαζαν στὸ τέλος σὲ λεκάνη, τ' ἁλάτιζαν καὶ τὸ σχημάτιζαν μὲ τὰ χέρια σὲ βώλους λιγάκι κωνικοὺς ποὺ ζύγιαζαν ὁ καθένας 150 δράμια ἢ ὡς μισὴ ὀκᾶ περίπου. Τ' ἁπλώνανε στὸν ἥλιο, ξηραινόντανε καλὰ σὲ βαθμὸ νὰ γίνουν σκληρὰ καὶ τὰ φύλαγαν σὲ σακκούλια μεγάλα, ποὺ τὰ κρέμαγαν σὲ κελάρια καὶ γιὰ νὰ ἀερίζονται. Χρησιμοποιόντανε καὶ γιὰ φαγητὸ καὶ γιὰ προσφάγι μὲ τὸ ψωμί, σὰν τυρί.

Τὸ τσοκαλίκ': Στὸ ἀποβουτυρομένο ***ὑλιστὸ***—ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω—ρίχναν ἀνάλογη γιαούρτη καὶ τ' ἁλάτιζαν σὲ βαθμὸ ὥστε νὰ πέσει λιγάκι ἁλμυρούτσικο. Ἔτσι τὸ βάζανε σὲ σακκοῦλες. Στράγγιζε καλὰ κ' ἔπειτα τὸ τοποθετοῦσαν σὲ ἀσκιὰ—***πάρκια***—ἢ ***τουλούμα***. Ἐκεῖ διατηρόταν μαλακό. Τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ προσφάγι μὲ τὸ ψωμί.

Ἡ παστὰ—τὰ παστάνα: Γινόταν ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἀποβουτυρωμένο ὑλιστό. Μετὰ τὸ ἁλάτισμα τὸ βάνανε, χωρὶς νὰ στραγγίσει, σὲ πήλινα δοχεῖα καὶ διατηρόταν ἐκεῖ. Χρησιμοποιότανε καὶ γιὰ νὰ ἀρτίζουν τὰ φαγητὰ καὶ σὰ μυτζήθρα.

Τραχανάδες γενικὰ δὲν πολυσυνήθιζαν στὰ Κοτύωρα.

ΛΑΧΑΝΙΚΑ

Ξηραΐναν ἐπίσης διάφορα λαχανικὰ καὶ τὰ φύλαγαν γιὰ τὸ χειμῶνα:

Πατήτζα—φασόλια φρέσκα, ***μαντζάνας***—μελιτζάνες, ***πάλκαπαγου-***

για—κόκκινα κολοκύθια, ***ἀμπελόφυλλα, σάλτσα***—ντομάτα, λίγες μπάμιες —***πάμιας***—***χοσχοράνα***—βλίτα, ***κορασίτας***—εἶδος χορταρικοῦ ποὺ εὐδοκιμεῖ στὸ ***Τσάμπαση, λάχανα πastουρούτξα***—ξηρὰ λάχανα κ.τ.λ. Τὰ τελευταῖα τρία εἴδη βγαῖναν ἄφθονα κυρίως στὸ Τσάμπαση. Ἐπίσης ἐφοδιαζόντανε καὶ μὲ πατάτες, κρεμμύδια, σκόρδα, κόκκινες πιπεριές, δυόσμο, ρίγανη κ.τ.τ. Ἀπὸ πράσινες πιπεριὲς γλυκές, μόνο μετὰ τὸ 1910 ἄρχισε ὁ τόπος νἄχει παραγωγή.

ΓΛΥΚΑ

Στὴν ἐποχὴ κάθε φρούτου ἑτοίμαζαν καὶ τὰ ἀνάλογα γλυκὰ τῆς χρονιᾶς.

Τὰ γλυκὰ ἢ ***τὰ κομπόστας*** : Ἀπὸ φράουλες ἄγριες—***χαμνούστας,*** ἀπὸ κεράσι, βύσσινο, βερίκοκκο ροδάκινο, φραγκοστάφυλο—***ζεβυρίταν***, κυδώνι, σῦκο κ.τ.λ.

Τὰ σιρόπια—σιρόπα : Ἀπὸ βύσσινο, ἀπὸ κράνια—***ζογάλα***. κι' ἀπὸ βατόμουρα—***μόρα.*** Τὸ σιρόπι ἀπὸ βύσσινο τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ δροσιστικὸ τὸ ἴδιο καλοκαίρι καὶ τὸ φθινόπωρο. Τὸ ἀπὸ κράνια, τὸ εἶχανε σὰν γιατρικὸ γιὰ τὴν εὐκοιλιότητα καὶ τὸ ἀπὸ βατόμουρα γιὰ τὴ δυσεντερία τῶν παιδιῶν. Ἔκαναν ἐπίσης σιρόπι καὶ ἀπὸ ἕνα εἶδος μοῦρα ὑπόξυνα—***πολίτσας τούτα***—ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦσαν σὰ γιατρικὸ γιὰ τὶς πληγὲς ποὺ συνηθίζουν νὰ βγάλουν τὰ παιδιὰ στὸ στόμα.

Τὰ πεκμέζα : Πετιμέζια ἀπὸ μοῦρα, μῆλο, ἀχλάδι, σταφύλι κ.τ.λ.

Τὸ μέλ'—τὰ μέλτα : Μέλι ἄλυωτο μὲ τὴν κηρύθρα του.

ΤΟΥΡΣΙΑ

Στὸν καιρό τους ἔφκιαναν κ' ἀποθήκευαν κάθε εἴδους τουρσιὰ—***στύπα*** ἢ ***τουρσία***: Ἀπὸ μελιτζάνες—***ματζανί'***, ἀπὸ ἀγγουράκια—***ἀγγουρί'*** ἢ στυπάγγουρα, ἀπὸ φασουλάκια—***πατητζί'***, ἀπὸ ντομάτες—***τοματί'***, ἀπὸ λάχανο—***λαχανί'*** ἢ ***μαππί'***, ἀπὸ πρᾶσσα—***πρασί'***, ἀπὸ ἀντράκλα (γλυστρίδα) —***πιρπιριμί'***, ἀπὸ πιπεριὲς—***πιπερί'*** κ.τ.λ.

ΞΗΡΑ ΦΡΟΥΤΑ ΚΑΙ ΚΑΡΠΟΙ

Κοντὰ σ' ὅλα φρόντιζαν καὶ γιὰ προμήθειες ἀπὸ ξηρὰ φροῦτα καὶ ξηροὺς καρπούς:

Τὰ φουντούκια—***τὰ λεφτοκάρα*** ἢ ***τὰ λεφκοτάρα***, τὰ καρύδια, τὰ κάστανα, ***τὰ τθαμίντζα***—εἶδος ἄσπρα συκάμινα ποὺ διατηροῦνται ξηρά· τὸ δέντρο τους λέγεται ***τθαμιντζόδουτον***—, μῆλα ἢ ἀπίδια κομμένα στὰ δυὸ ἢ στὰ τέσσαρα, κι' ἀποξηραμένα στὸν ἥλιο καὶ στὸ φοῦρνο—***μηλί' ἢ ἀπιδί' ατσίρα***, παστίλιες—***παστίλας***—ἀπὸ συκάμινα ἄσπρα, δαμάσκηνα κ.τ.λ.

Ἀπὸ φουντούκια ἐφοδιαζόνταν ὅλα τὰ σπίτια. Ἀρκετὲς οἰκογένειες εἶχαν δικές τους φουντουκιές. Ὅσοι δὲν εἶχαν, τὰ προμηθευόνταν εἴτε ἀπὸ κεῖνα ποὺ τοὺς δίνανε χάρισμα ὅταν ἐργαζόντανε στὸ μάζεμα τῶν φουντουκιῶν, εἴτε ἀγοράζοντας, ἢ καὶ ἀπὸ ***πασάχα***—πέρασμα δεύτερο καὶ τρίτο

χέρι μετὰ τὴ συγκομιδή, ἢ τῶν δέντρων, ἢ τοῦ ξεφλουδίσματος ***(ἀσ' σὰ καμπσούκια)***—ὅπως στὸ σταχολόγημα.

Δὲν ἦταν τελείως ἀσυνείθιστη κ' ἡ ἀπόκρυψη στὴν εἰδικὴ ἐνδυμασία τῶν γυναικῶν κατὰ τὸ σκόλασμα ἀπὸ τὸ μάζεμα ἢ τὸ ξεφλούδισμα τῶν φουντουκιῶν—***τά κλεψισμάτ̣α.*** Ἐπίσης καὶ κατὰ τὴν ἐργασία στὰ μαγαζιά, ὅπου ἔσπαναν καὶ καθάριζαν τὴν ψύχα τῶν φουντουκιῶν. Ἦταν ὅμως αὐστηρότερη ἡ ἐπιτήρηση κ' ἡ ἔρευνα κατὰ τὸ τέλος. Σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις τύχαινε ἀπὸ καμμιὰ φορὰ ν' ἀποκαλυφτοῦν οἱ λαθροχειρίες μὲ ὄχι εὐνοϊκὲς ἠθικὲς συνέπειες καὶ μὲ ἄγριο κοτσομπολιό.

ΠΙΟΤΑ

Πιοτὰ κανένας δὲν ἔβανε γιὰ τὸ σπίτι του, οὔτε κρασιά, οὔτε ρακιά.

Δὲν εἶχε στὴν περιοχὴ ἀμπέλια. Μόνο μερικὰ ποτοπωλεῖα φκιάνανε καὶ οὔζο καὶ κρασὶ μὲ σταφύλια ποὺ φέρναν ἀπὸ τὴν ***Ταῦλα*** (25 περίπου χλμ. Δυτικὰ ἀπὸ τὰ Κοτύωρα), καὶ ἀπὸ τὴν ***Πουλαντξάκη*** (30 χλμ. Ἀνατολικά). Τελευταῖα, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολέμου, μερικοὶ παρασκεύαζαν λαθραῖο οὔζο ἀπὸ σταφίδα, ποὺ τὸ μοσχοπουλούσανε στοὺς Τούρκους ἀξιωματικοὺς καὶ δημοσίους ὑπαλλήλους, γιατὶ ἀπαγορευότανε κι' ἀπὸ τὴ θρησκεία τους κι' ἀπὸ τὸ Στρατιωτικὸ Νόμο.

Τὸ κύριο πιοτὸ στὸν τόπο ἦτανε τὸ οὔζο—***τὸ ρακίν.*** Στὰ τελευταῖα χρόνια συνήθιζαν πολὺ καὶ τὴ μπύρα, κυρίως οἱ νέοι.

ΚΑΥΣΙΜΗ ΥΛΗ

Κοντὰ σ' ὅλες τὶς προμήθειες εὔλογο εἶναι νὰ τοποθετήσομε καὶ τὴν καύσιμη ὕλη.

Τὰ ξύλα : Ὅσοι χρησιμοποιοῦσαν θερμάστρες, μεριμνοῦσαν γιὰ τὰ ξύλα τῆς χρονιᾶς τους. Στὰ παλιότερα χρόνια λίγα σπίτια ἄναβαν θερμάστρα. Οἱ ἄλλες οἰκογένειες ἀγόραζαν ξύλα ἀπὸ τοὺς χωριάτες, ποὺ τὰ κατέβαζαν κάθε μέρα μὲ τὰ ζῶα τους καὶ κυρίως κάθε Τετάρτη, ὅσες φορὲς ἦτανε νὰ βάλουν πλύση, ἢ νὰ ζυμώσουν—γιατὶ πήγαιναν καὶ ξύλα στὸ φοῦρνο, ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω.

Τὰ καρκαλάκια : Γιὰ πλύση καὶ γιὰ ἄλλες ἀνάγκες χρησιμοποιοῦσαν πολλὲς φορὲς καὶ ***καρκαλάκια.*** Αὐτὰ ἦτανε ρίζες, κλαδιὰ καὶ κορμοὶ μικρῶν δέντρων, ποὺ τὰ κατέβαζαν τὰ ποτάμια στὴ θάλασσα ὕστερα ἀπὸ μεγάλη βροχὴ καὶ πλήμμυρα. Ὁ ἀέρας καὶ τὸ κῦμα τὰ φέρνανε στὴν παραλία—***ἐντόκαν ἔξ' τὰ καρκαλάκια.*** Κορίτσια γυναῖκες καὶ παιδιὰ πήγαιναν μὲ σακκιά, τὰ μάζευαν καὶ τ'ἀποθήκευαν. Ἐπίσης καὶ μὲ βάρκες πήγαιναν οἱ ἄντρες καὶ μάζευαν ***καρκαλάκια*** ἀπὸ τὴ θάλασσα—κυρίως μεγάλους κορμοὺς ἢ ἀτόφιες ρίζες μεγάλων δέντρων—***κουρία*** = κούτσουρα.

Τὰ κάρβουνα (καρβόν̣α ἢ καβρόν̣α) : Ἀποθήκευαν ὅλοι γιὰ μαγείρεμα καὶ γιὰ τὸ μαγκάλι τὸ χειμῶνα. Τ' ἀγόραζαν ἀπὸ Τούρκους—***Γαβραζλοῦδες.***

Τὰ τσέπλα : Στὰ τελευταῖα χρόνια εἶχε βιομηχανοποιηθεῖ, μπορεῖ νὰ πεῖ κανείς, στὰ Κοτύωρα τὸ καθάρισμα τῶν φουντουκιῶν καὶ τῶν καρυδιῶν ἀπὸ τὰ τσόφλια τους καὶ γινόταν ἐξαγωγὴ ψύχας ἀπευθείας στὸ ἐξωτερικό. Σχηματιζόνταν ἔτσι μεγάλες ποσότητες ἀπὸ φουντουκότσοφλα καὶ καρυδότσοφλα. Ὅλες οἱ οἰκογένειες, ὡς κ' οἱ φοῦρνοι, τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ ὅλες τὶς ἀνάγκες τους καὶ στὶς θερμάστρες ἀκόμα. Ἦτανε φτηνότατα· ἔκαναν φωτιὰ ἀνθεκτικότατη κ·ὶ ζεστασιὰ γλυκύτατη. Χρειαζότανε μόνο προσοχή, μὴ πεταχτεῖ καμμιὰ σπίθα — ***ἀψιμήτρα*** — ἀπὸ τὸ μαγκάλι καὶ κάνει ζημιά. Γιὰ εὐκολία κ' ἡ φτωχολογιὰ κ' οἱ γειτόνοι παῖρναν ἀπὸ τοὺς συνοικιακοὺς φούρνους, μετὰ τὸ ξεφούρνισμα τῶν ψωμιῶν, ἀπὸ ἕνα φκιάρι ἀναμμένα τσόφλια στὸ μαγκάλι τους, καὶ περνούσανε μιὰ μορφιὰ τὴ χειμωνιάτικη βραδιά τους.

ΓΕΝΙΚΑ

Ἄλλα τρόφιμα : Ἐλιὲς καὶ λάδι δὲ βγαίνανε στὰ Κοτύωρα. Στὸν Εὐρωπαϊκὸ Πόλεμο ἀναγκάστηκαν νὰ κάνουν λάδι ἀπὸ φουντούκι καὶ καρύδι· γιὰ ζυμαρικὰ ἦτανε καλό, ὄχι ὅμως καὶ γιὰ φαγί. Ἡ ἐπιμελητεία τοῦ Τούρκικου Στρατοῦ κατασκεύαζε καὶ σαπούνι ἀπὸ τὸ λάδι αὐτό. Ἐπίσης ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1915 τὸ λάδι αὐτὸ χρησιμοποιότανε γιὰ φωτισμὸ μὲ εἰδικὴ λάμπα ἀπὸ τενεκέ. Γενικῶς τὶς ἐλιὲς καὶ τὰ λάδια οἱ Κοτυωρίτες τ' ἀγόραζαν, καθὼς κι' ὅλα τ' ἄλλα ἀποικιακά, ἀπὸ τὰ παντοπωλεῖα, ὅσο χρειαζόντανε γιὰ τὴν κατανάλωση ὀλίγων ἡμερῶν σὲ μικρὲς ποσότητες.

Τρόπος ἐφοδιασμοῦ : Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ φουντούκια ὅλα τὰ εἴδη τὰ προμηθευόντανε κατευθεῖαν ἀπὸ τοὺς παραγωγοὺς χονδρικῶς σὲ μικρὲς τιμές. Οἱ παραγωγοὶ ἦσαν κυρίως Τοῦρκοι. Συνήθως ἦσαν πελάτες τῶν Ἑλλήνων ἢ καὶ γνωστοὶ καὶ ὑποχρεωμένοι ἀπὸ ἄλλες δοσοληψίες ποὺ ἔχουν σχέση μὲ δάνεια κ.τ.λ. (βλέπε ἀνέκδοτο ἀριθ. 44). Ὅταν ξέρει κανεὶς καλὰ τὴν ψυχοσύσταση καὶ τὴ διανοητικότητα τῶν τότε Τούρκων, καθὼς καὶ τὴ νοοτροπία τῶν μικροαστῶν Κοτυωριτῶν Ρωμιῶν, μπορεῖ νὰ φανταστεῖ πολὺ εὔκολα, ὅτι ὅλο αὐτὸ τὸ κουμμάντο τῆς χρονιᾶς δὲ στοίχιζε σὲ πολλοὺς καὶ σπουδαῖα πράματα.

Οἰκονομία : Μὲ ὅλες τὶς παραπάνω προμήθειες καὶ μὲ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο τὰ ἐξασφάλιζαν, εἶναι εὐνόητο ὅτι ἐπιτυχαινόντανε γενναῖες οἰκονομίες σὲ κάθε οἰκογένεια καὶ διευκολυνότανε γενικὰ ἡ ζωή.

Ἀνταλλαγή : Ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν προϊόντων—κυριολεκτικότερα τῶν ἐφοδίων—τὸ κλήριγκ σὲ μικρογραφία, εἶχε ἀρκετὴ ἐφαρμογὴ στὰ Κοτύωρα. Ἐκεῖνοι ποὺ εἶχανε σταρένια ψωμιὰ ἄλλαζαν εὐχαρίστως ἕνα δικό τους μὲ ἕνα καλαμποκίσιο τοῦ φτωχοῦ καὶ μάλιστα ἂν ἦτανε ἀπὸ φουρνισμένο ἀλεύρι. Ἄλλαζαν ἐπίσης κι' ἄλλα εἴδη τρόφιμα : παστουρμᾶ μὲ λουκάνικο, χαμψιὰ μὲ σαφρύδια, θρίσσες μὲ κεφάλους, ἕνα πιάτο ἀλεύρι σταρίσιο μὲ ἀλεύρι φουρνισμένο, τυρὶ φέτα μὲ ***τσορτᾶν***, τουρσιὰ ἀπὸ μελιτζάνες μὲ τουρσιὰ ἀπὸ ντομάτες, φουντούκια μὲ καρύδια κ.τ.λ.

Ἡ ἀνταλλαγὴ γινότανε σὲ εὐρύτερη κλίμακα καὶ ἔμμεσα: ὅ,τι προμηθευότανε μιὰ οἰκογένεια, ἔδινε στὶς γειτονικές, κ' ἐκεῖνες κάνανε τὸ ἴδιο γιὰ ἄλλα εἴδη, ποὺ δὲν εἶχε παρμένα ἡ πρώτη. Ἡ συνήθεια αὐτὴ μὲ τὸν καιρὸ ἀτονοῦσε.

Δανεισμός : Ἐπίσης γιὰ εὐκολία ἤτανε σὲ ἀρκετὴ χρήση κι' ὁ δανεισμὸς μεταξὺ τῶν καλῶν γειτόνων. Ἕνα ποτήρι βούτυρο ἢ λάδι· ἕνα πιάτο μακαρόνια ἢ φασόλια· ἕνα καρβέλι ψωμί· ἕνα ποτήρι ζάχαρι κ.τ.λ.

Ὁρισμένα εἴδη ἐγχώρια, πολλὲς φορὲς ἤτανε δανεικὰ κι' ἀγύριστα καὶ μάλιστα ὅταν οἱ δανειζόμενοι ἤτανε φτωχοί, γιατὶ ἐκεῖνοι ποὺ τὰ δίνανε δὲν τὰ δεχόντανε πίσω.

Κοινοβιακὴ ζωή : Ὅταν κανεὶς ξεφούρνιζε ψωμιά, ἔπρεπε ἕνα καρβέλι τοὐλάχιστον νὰ μοιράξει σ' ὅλους ποὺ θὰ τύχαιναν στὸ φοῦρνο, καθὼς καὶ στὴ γειτονιὰ—***χουλὲν ψωμὶν*** ἢ καὶ ἁπλῶς ***χουλὲν*** ἢ ***τ̔ᾰ̔ζὲν***=ζεστὸ ἢ φρέσκο ψωμί. Οἱ φτωχὲς τὸ ξέραν καὶ καθόντανε στὸ φοῦρνο, προπάντων τὸ χειμῶνα καὶ γιὰ νὰ ζεσταθοῦν, κάνοντας ἔτσι κλασικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ συνδυασμοῦ «τερπνοῦ καὶ ὠφελίμου». Τὸ ἴδιο γινότανε καὶ μὲ φαγητὰ ποὺ μαγείρευαν. Ὅταν προπαντὸς εἶχαν κανένα καλὸ ἢ ἀσυνείθιστο φαγητὸ —***ἀγνέρ' φαγὶν***—στέλνανε κι' ἀπὸ ἕνα πιάτο στὶς γειτόνισσες. Τὸ μαγείρεμα γινότανε συνήθως σὲ μεγάλες κατσαρόλες—***χαλκά***—, ἔχοντας ὑπόψη καὶ τοὺς γείτονες καὶ τοὺς φτωχούς.

Δὲ γεννιέται ἀμφιβολία ὅτι τὰ ἔθιμα αὐτὰ ἤτανε λείψανα ἀπὸ τὴν παλιότερη πιὸ εὐρύτερη κοινοβιακὴ ζωή, ποὺ μὲ τὸν καιρό, μὲ τὴν ἐξέλιξη καὶ τὶς νέες οἰκονομικὲς συνθῆκες ποὺ παρουσιαζόνταν, ὑποχωροῦσε καὶ ξεχνιόταν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΜΑΓΕΙΡΙΚΑ ΣΚΕΥΗ

Τὰ μαγειρικὰ σκεύη στὰ Κοτύωρα ἦσαν ἀρκετὰ ἄφθονα καὶ παρουσίαζαν ποικιλία στὸ εἶδος καὶ στὴν ποιότητα. Γενικὰ μπορεῖ νὰ διαιρεθοῦν σὲ τρεῖς κατηγορίες: Μετάλλινα, πήλινα καὶ ξύλινα.

ΜΕΤΑΛΛΙΝΑ

Τὰ φκιάνανε στὰ Κοτύωρα οἱ χαλκωματάδες—***παῆκουρτζῆδες*** :

1) ***Χ̔ερὁχάλκ'*** (τό). Γινόταν σὲ διάφορα μεγέθη ἀπὸ χάλκωμα.

Ἦταν τὸ κυρίως μαγειρικὸ σκεῦος, ὅπου ἔφκιαναν ἄφθονο φαγητό, γιὰ νὰ δίνουν καὶ στοὺς γείτονες καὶ στοὺς φτωχούς. Τὰ συνηθισμένα φαγητὰ ποὺ μαγείρευαν στὸ ***χ̔ερὁχάλκ'*** ἦσαν: ***Τ̔ανωμένον σ̔ουρβᾶν*** [1]), ***λάχανα*** ἢ

1) Γιὰ ὅλα τὰ φαγητὰ ποὺ γίνεται λόγος ἐδῶ, βλέπε λεπτομέρειες στὸ κεφάλαιο «ΦΑΓΗΤΑ».

πατήτξα κ.τ.λ. ***μὲ τὸ κρέας*** ἢ ***μὲ τὸ ξερὸν τὸ στούδ'***, ***χοσχοράνα***, ***κορασίτας*** κ.τ.λ. Τὸ λέγανε ***χεροχάλκ'***, διότι ἔμοιαζε μὲ ***χαλκὸν*** (=καζάνι) καὶ εἶχε καὶ χερούλι ὁλόγυρα στὴ στεφάνη. Ἀντὶ γιὰ σκέπασμα, χρησιμοποιούσανε μιὰ εἰδικὴ σανίδα ἢ καὶ τὸ ***στραφτὰρ'*** (βλέπε λέξη παρακάτω).

2) ***Χαλκοπούλ'*** (τό). Στὸ σχῆμα καὶ σ' ὅλα ἦταν ἀπαράλλαχτο σὰν τὸ ***χεροχάλκ'***, μόνο ποὺ ἤτανε μικρότερο καὶ χρησίμευε γιὰ ὀλιγομελῆ οἰκογένεια, ἢ καὶ ὅταν ἦταν νὰ μὴ δώσουν φαγητὸ καὶ σὲ ἄλλους. Ἐκτὸς τὰ παραπάνω φαγητὰ ἔβραζαν μέσα καὶ γάλα.

3) ***Τέντξερη*** (ἡ). Γινόταν ἀπὸ χάλκωμα σὲ διάφορα μεγέθη μὲ χείλη καὶ σκέπασμα. Μαγείρευαν μέσα : Ντολμάδες, πλυγούρια, πιλάφι, ***μαλέξ'***, ***τρίμαν***, μακαρόνια, χορταρικά, ὄσπρια γενικά, στιφάδο, ***νεροφούστορον***. ***λαζουδένον τσορπάν***, καὶ τὰ παραπάνω φαγητὰ γιὰ ὀλιγομελῆ οἰκογένεια.

4) ***Ταβὰ*** (ἡ). Χαλκωματένιο μὲ σκέπασμα καὶ λαβές, σὲ διάφορα μεγέθη. Μαγείρευαν μέσα ἰμὰμ μπαϊντί, μουσακάδες, ***μουχλαμᾶν***, ψάρια πλακί, ***χαβίτσ'*** κ.τ.τ.

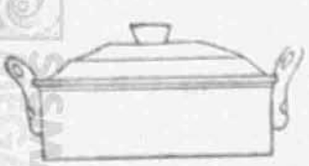
5) ***Χελβανὴ*** (ἡ). Χαλκωματένιο μὲ σκέπασμα, σὲ διάφορα μεγέθη καὶ γύρω γύρω μὲ χείλη στὴ στεφάνη. Ἀντικατάστησε τελευταῖα ***τὴν τέντξερην***.

Χεροχάλκ'
ἢ χαλκοπούλ'

Τέντζερη

Ταβὰ

Χελβανὴ [1])

6) ***Κλωστοτήγανον*** (τό). Ἀπὸ χάλκωμα σὰ ρηχὸς ταβᾶς μὲ λαβὴ καὶ μὲ χείλη γύρω-γύρω στὴ στεφάνη. Φκιάνανε μέσα ***φυλλωτὰ*** ἢ ***γιοχάδες***— ἰφκάδες—μὲ κιμᾶ, μὲ τυρὶ κ.τ.λ., ***φούστορον***, ***παζλαμᾶν***, ***τσουμούρ'*** κ.τ.λ. Τὸ σκέπασμά του ποὺ χρησιμοποιότανε γιὰ τὸ γύρισμα τῶν παραπάνω φαγητῶν γιὰ νὰ ψηθοῦν κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, λεγότανε ***στραφτὰρ'*** (τό). Αὐτὸ γινότανε ἐπίσης ἀπὸ χάλκωμα· στρογγυλὸ φύλλο δουλεμένο μὲ τὸ χέρι, μὲ λαβὴ στρογγυλὴ στὴ μέση ἀπὸ τὴ μιὰ ὄψη— τὴν ἀπάνω. Ὅπως ἀναφέραμε χρησιμοποιότανε καὶ γιὰ σκέπασμα στὸ ***χεροχάλκ'*** καὶ στὸ ***χαλκοπούλ'***.

7) ***Χαρατσοτήγανον*** ἢ καὶ ἁπλῶς ***τηγάν'*** (τό). Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια ἦσαν χαλκωματένια ἐγχώρια. Τελευταῖα φέρνανε καὶ εὐρωπαϊκὰ σιδερένια.

Ἔκαιγαν μέσα βούτυρο, λάδι—μὲ κρεμμύδι ψιλοκομμένο—γιὰ ἄρτισμα τῶν φαγητῶν, ἢ τηγάνιζαν ψάρια, σικοτάκια, μπριζόλες, κάνανε ***τσουμούρ'***, αὐγὰ μάτια κ.τ.λ.

---

1) Ἡ σχεδίαση τῶν μαγειρικῶν σκευῶν ἔγινε ἀπὸ τὸν Κοτυωρίτη Πολύδωρο Παπούλη.

8) ***Τ̂α̣ψὶν*** (τό). Χαλκωματένιο ταψὶ σὲ διάφορα μεγέθη μὲ χείλη ἢ καὶ χωρὶς χείλη. Φκιάνανε μέσα καταΐφι, ***σούπ̣ρ̣εϊν***, ***π̣ρ̣έκ***, κουραμπιέδες, καθὼς καὶ φαγητὰ στὸ φοῦρνο. Καὶ τὸ δίσκο τοῦ κεράσματος ἔπίσης τὸν λέγανε ***τα̣ψὶν*** ἢ ***πατνόζ'***.

Κλωστοτήγανον

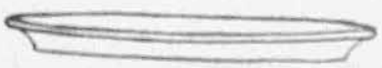

Τηγάν'

Ταψὶν

9) ***Σινὶν*** (τό). Δίσκος χαλκωματένιος σὲ διάφορα μεγέθη μὲ ἐλαφρὰ χείλη ὁλόγυρα στὴ στεφάνη. Ἔβαναν μέσα κόλλυβα γιὰ τὴν ἐκκλησία, ἢ διάφορα δῶρα γιὰ νὰ πᾶνε στοὺς ἀρραβωνιασμένους κ.τ.λ. Στὰ παλιότερα χρόνια χρησιμοποιοῦσαν μεγάλους τέτοιους δίσκους γιὰ τραπέζια φαγητοῦ, ἀπάνω σὲ χαμηλὸ τρίποδα ξύλινο, ὅπου ὁλόγυρα καθόντανε σταυροπόδι κ' ἔτρωγαν.

Σινὶν

10) ***Σὰτ̂σ'*** (τό). Ἀπὸ λαμαρίνα καὶ σπανίως ἀπὸ χάλκωμα. Δίσκος κυρτός. Στὸ κοῖλο μέρος—στὸ κάτω—κολλούσανε στάχτη, κι' ἀπὸ πάνω—στὸ κυρτὸ—βάζανε τὸ πλαστὸ γιὰ τὶς πῆττες—***τὰ λαβάδα***—. Ἡ στάχτη χρησίμευε νὰ περιορίζει τὴ δύναμη τῆς φωτιᾶς κι' ἔτσι ψηνόντανε σιγανὰ κι' ὅμορφα.

11) ***Ξύστρ̣α*** (ἡ). Σιδερένια ξύστρα μὲ λαβή, ποὺ χρησίμευε γιὰ νὰ γυρίζουν ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τὰ λαβάδα ἀπὸ τὸ ***σάτσ'***.

12) ***Σιρ̂πόδα*** (τά). Χαλκωματένια πιάτα λιγάκι βαθουλὰ σὲ διάφορα μεγέθη μὲ χείλη ὁλόγυρα στὴ στεφάνη καὶ μὲ σκέπασμα. Συνήθως τὰ φαγητὰ ὅταν ἑτοιμαζόνταν τὰ φέρνανε στὸ τραπέζι σὲ τέτοια πιάτα, σκεπασμένα, γιὰ νὰ μὴ κρυώσουν, κι' ἀπὸ ἕνα-ἕνα ἄνοιγαν κ' ἔτρωγαν.

Σὰτ̂σ'

Ξύστρ̣α

Σιρ̂πόδ̂σ'

13) ***Ἰσ̂κιρὲ*** (ἡ). Χαλκωματένιο τάσι σὰ σουπιέρα, ὅπου μέσα βάζανε γιαούρτι, γάλα, νερό, σοῦπα ἢ καὶ φαγὶ ζουμερὸ καὶ γιὰ νὰ στέλνουν σὲ ἄλλα σπίτια.

14) ***Δεκάνα*** (ἡ). Χαλκωματένιες λεκάνες σὲ διάφορα μεγέθη : α) Γιὰ

ζύμωμα, β) γιὰ νὰ κάνουν μέσα γλυκά, πετιμέζια, κομπόστες κ.τ.τ., γ) γιὰ πλύσιμο ρούχων, ποδιῶν, μικρῶν παιδιῶν κ.τ.λ., δ) γιὰ νίψιμο. Ἡ λεκάνη αὐτὴ εἶχε ἰδιαίτερη ὑποδοχὴ γιὰ σαπούνι καὶ σὰν ἀπαραίτητο συμπλήρωμά της ἕνα κανατάκι—***ἰμπρίκ'***—, ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὸ στόμιο εἶχε καὶ σωληνάρι—***λιουλέν***—, χαλκωματένιο ἐπίσης.

Ἡ νύφη—ἡ μικρότερη τοῦ σπιτιοῦ—τὸ πρωί, καὶ πρὶν καὶ μετὰ κάθε φαγητὸ ἔπαιρνε τὴ λεκάνη, τὸ κανατάκι μὲ νερό, σαπούνι καὶ καθαρὴ πετσέτα, πεταμένη στὸν ὦμο, καὶ πήγαινε νὰ βάλει νὰ πλυθοῦν ὁ πεθερός, ἡ πεθερά, ὅλοι γενικὰ οἱ μεγαλύτεροί της κ' ἰδιαίτερα οἱ τυχὸν ξένοι. Ἂν ἡ οἰκογένεια δὲν εἶχε νύφη, τὰ καθήκοντα αὐτὰ ἀναλογούσανε στὸ κορίτσι ἢ στ' ἀγόρι τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ γραφικότατο αὐτὸ ὁμηρικὸ ἔθιμο ἔπαιρνε μὲ τὸν καιρὸ νὰ παραμεληθεῖ, διατηρόταν ὅμως αὐστηρὰ στὰ χωριά. Πάντως καὶ μὲ τὴν ἐξέλιξη τοῦ νεροχύτη, τὰ παραπάνω πρόσωπα παράστεκαν πάντα κατὰ τὸ νίψιμο τῶν ξένων καὶ τῶν μεγαλυτέρων τους κρατόντας στὸ χέρι τὴν πετσέτα.

15) ***Χαλκὸν*** ἢ ***δίλαβον*** (τό). Μεγάλο καζάνι ἀπὸ χάλκωμα μὲ δυὸ λαβές. Κυρίως χρησίμευε γιὰ νὰ βράζουν μέσα νερὸ γιὰ πλύση καὶ γενικὰ γιὰ καθαριότητα. Ὅταν ὅμως εἶχανε μνημόσυνα ὅπου ἔπρεπε νὰ κάνουν καὶ φαγητὰ—***ψαλμὸν*** (βλέπε κεφάλαιο «ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ»)—χρησιμοποιοῦσαν τέτοια καζάνια, παίρνοντας ἐνανάγκη καὶ δανεικὰ ἀπὸ συγγενεῖς ἢ γείτονες. Ἦσαν καὶ ὁλότελα στρογγυλὰ καὶ μὲ μέση κοίλη ἀπὸ τὸ ἔξω μέρος.

16) ***Σγάρα*** (ἡ). Σκάρα λαμαρινένια γιὰ μπριζόλες, ψητὰ ψάρια κ.τ.τ.

17) ***Ρεντὲ*** (ἡ). Τρύφτης ἀπὸ λαμαρίνα.

18) ***Σιρκὲτσ'*** (τό). Τρυπητὸ-στραγγιστήρι, ἀπὸ χάλκωμα, γιὰ τὰ μακαρόνια.

19) ***Χαλκέρ'*** (τὸ) ἢ ***χαβάν'*** (τὸ) καὶ ***κοπάλ'*** (τό). Γουδὶ καὶ γουδοχέρι χάλκινα, ὅπου κυρίως κουπάνιζαν ζάχαρι, φουντούκια, καρύδια—ψύχα—πιπέρι μαῦρο κ.τ.λ.

20) ***Σατούρ'*** (τό). Μαχαίρι μεγάλο, χοντρὸ καὶ πλατὺ ἀπὸ ἀτσάλι γιὰ κρέας, καὶ γιὰ κουπάνισμα κιμᾶ.

21) ***Μαχαίρᾳ*** (τὰ). Μαχαίρια σὲ διάφορα σχήματα καὶ μεγέθη ἀτσαλένια ἢ σιδερένια γιὰ χρῆση γενικὰ τοῦ σπιτιοῦ: γιὰ κόψιμο ψωμιοῦ, λαχανικῶν, ψαριῶν κ.τ.λ.

22) ***Παλτᾶ*** (ἡ) ἢ ***ἀξινάρ'*** (τό). Ἀξινάρι ἀπὸ ἀτσάλι γιὰ κόψιμο τῶν κοκκάλων καὶ καυσοξύλων γενικά.

23) ***Παχάτσ'*** ἢ ***παχράτσ'*** (τό). Πακράτσι χαλκωματένιο μὲ λαβὴ σὲ διάφορα μεγέθη. Βάναν μέσα γάλα, γιαούρτι (οἱ τουρκάλες προπαντὸς ποὺ τὰ πουλοῦσαν) ἢ καὶ φαγητὸ γιὰ νὰ στέλνουν σὲ γείτονες κ.τ.λ.

Οἱ παπάδες χρησιμοποιοῦσαν ὅμοιο σὲ μικρὸ σχῆμα γιὰ τὸν ἁγιασμό.

24) ***Τσαγιάνᾳ*** (τὰ). Χύτρες, μὲ λαβές, τσίγκινες ποὺ τὶς προμηθεύόταν ἡ ἀγορὰ ἀπὸ τὴ Ρουσσία.

25) ***Σαμαβάρᾳ*** (τὰ). Σαμοβάρια γιὰ τσάϊ. Κυρίως τὰ φέρναν ἀπὸ τὴ Ρουσσία.

26) ***Τσᾳγιάνικα*** (τά). Τὰ τσαερὰ σὲ διάφορα σχήματα καὶ σὲ διάφορα μεγέθη, συνήθως ἀπὸ τσίγκο.

27) ***Σεφέρτασουν*** (τό). Σεφερτάσι. Στὰ παλιότερα χρόνια δὲν ὑπῆρχαν. Γιὰ τὴ δουλειά τους χρησιμοποιοῦσαν τὰ πακράτσια. Ὅταν παρουσιάστηκαν τὰ εὐρωπαϊκά, φκιάσαν καὶ στὰ Κοτύωρα οἱ χαλκωματάδες ἀπὸ χάλκωμα. Τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ πᾶνε τὸ φαγητὸ τῶν ἀντρῶν τὸ μεσημέρι στὸ ἐργαστήρι ἢ στὸ κατάστημά τους, ὅταν ἡ δουλειά τους, δὲν τὸ ἐπίτρεπε νὰ πᾶνε σπίτι τους γιὰ φαγί.

28) ***Τ̂ανοκούταλον*** ἢ ***λαχανοκούταλον*** (τό). Κουτάλα χαλκωματένια—ἀτρύπητη καὶ τρυπητὴ—ποὺ μ' αὐτὴ ἀνακάτωναν τὰ φαγητὰ μέσα στὶς κατσαρόλες, ἢ καὶ σέρβιραν—***ἐκ̂έναναν***—στὰ πιάτα.

29) ***Χουλάρᾳ*** καὶ ***πηρόνᾳ*** (τά). Κουτάλια καὶ πηρούνια μεταλλικὰ σιδερένια, ἀλουμινένια, ἀλπακάδες, ἀσημένια κ.τ.λ. εὐρωπαϊκά, ποῦ ἄρχισαν νὰ τὰ χρησιμοποιοῦν μετὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα, γιὰ φαγί, γιὰ γλυκὸ κ.τ.λ.

30) ***Τξεβζέδες*** ἢ ***τξεζβέδες*** (τά). Μπρίκια γιὰ καφέ, ἀπὸ χάλκωμα ντόπιο, καὶ τελευταῖα εὐρωπαϊκὰ ἀπὸ ἄλλα μέταλλα.

ΠΗΛΙΝΑ

Πήλινα μαγειρικὰ σκεύη ὑπῆρχαν καὶ ντόπια ποὺ τὰ φκιάνανε στὰ Κοτύωρα—κοντὰ στὸ λατομεῖο, ***τασ̂χανᾶν***—ἀπὸ κόκκινο χῶμα. Κυρίως φκιάνανε ***κιουβέτξᾳ***—γκιουβέτσια. Φέρναν ὅμως κι' ἀπὸ τὸ Γιάσων (25 περίπου χιλ. ΒΔ τῶν Κοτυώρων) ἀπὸ τὴν Οἰνόη καὶ κυρίως ἀπὸ τὰ Δαρδανέλλια—***Τ̂σανὰκ-καλέ.***

Τοῦτα τὰ τελευταῖα ἦσαν σὲ διάφορα εἴδη καὶ σὲ πολὺ καλύτερη ποιότητα. Τὰ φέρναν ἱστιοφόρα ποὺ τὰ λέγαμε ***μέλεγξεδες—ἡ μέλεγξε.***

Μένανε στὸ λιμάνι ἀρκετὲς μέρες. Οἱ Δαρδανελλιῶτες διαλαλούσανε στὶς συνοικίες τὰ εἴδη τους φωνάζοντας : «***τ̂σανάκια κοῦπες***» / Κι' αὐτὸ γένηκε σύνθημα γιὰ νὰ διασκεδάζουν κυρίως τὰ μικρὰ παιδιὰ παίζοντας. Τὰ κυριότερα πήλινα σκεύη ποὺ χρησιμοποιοῦσαν ἦτανε :

1) ***Κ̇ιουβέτξα*** (τά). Πήλινα ἀγγεῖα σὲ διάφορα μεγέθη καὶ σχήματα. Ὡρισμένα φαγητά, ὅπως τὸ ***καρτοφλοῦν***, τὸ ***γιαχνίν***, τὸ ***πλακὶν τ'ὀψάρ'*** κ.τ.τ. γινόντανε νοστιμότερα καὶ μάλιστα ὅταν ψηνόντανε στὸ φοῦρνο. Εἰδικὰ ***κ̇ιουβέτξα*** εἶχαν γιὰ τὸ ψήσιμο τῶν χαμψιῶν—***χαψὶ' κ̇ιουβέτξα.***

2) ***Κεραμίδ'*** (τό). Κεραμίδα. Φκιάνανε στὸ φοῦρνο ψητὰ ψάρια πάνω σὲ κεραμίδα—χαμψιά, γριβάδια—***σαζάνᾳ*** κ.τ.λ. ποὺ γινόντανε νοστιμότατα.

3) ***Τ̂σορ̂τανογλύστρᾳ*** (ἡ). Λεκάνη πήλινη ὅπου ἔλυωναν μέσα σὲ χλιαρὸ νερὸ τὰ ***τ̂σορ̂τάνᾳ*** κι' ἔκαναν ***τῆ τ̂σορ̂τανί'τὸ τ̂άν'.*** Τὶς φκιάνανε κυρίως στὸ Γιάσων.

4) ***Βάζα*** (τά). Πήλινα δοχεῖα ἐπιχρισμένα ἀπὸ μέσα, ὅπου βάζανε κυρίως γλυκά, κομπόστες κ.τ.τ.

5) ***Τσανάκια*** (τά). Πιάτα πήλινα γιὰ φαγητὸ σὲ διάφορα μεγέθη βαθιὰ ἢ ρηχά, ἐπιχρισμένα ἀπὸ μέσα.

6) ***Φιλτζάνα*** (τά). Φλιτζάνια τοῦ καφὲ πήλινα. Τὰ λέγαν καὶ ***καϊβὲς ποτήρα***.

7) ***Χάσικα τσανάκια***. Εὐρωπαϊκὰ πιάτα ἀπὸ πορσελάνες κ.τ.λ. σὲ διάφορα μεγέθη καὶ εἴδη — πιάτα τοῦ φαγητοῦ, πιατάκια τοῦ γλυκοῦ, τοῦ καφὲ καὶ τοῦ τσαγιοῦ, πιατέλες, σουπιέρες κ.τ.λ. ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ πρῶτα ἀρχετὲς οἰκογένειες. Τὰ φέρνανε τότε κυρίως ἀπὸ τὴ Ρουσσία οἱ ξενιτεμένοι.

8) ***Φιλτζάνα ἢ καϊβὲς ποτήρα***. Φλιτζάνια τοῦ καφὲ εὐρωπαϊκὰ καὶ ἄλλα.

9) ***Τσαϊοπότηρα***. Ποτήρια τοῦ τσαγιοῦ εὐρωπαϊκὰ σὲ διάφορες ποιότητες.

10) ***Τσαγιάνικα***. Τσαερὰ σὲ διάφορες ποιότητες καὶ μεγέθη.

ΞΥΛΙΝΑ

Καὶ τὰ ξύλινα εἴδη ὅλα τὰ φκιάνανε στὴν περιοχὴ τῶν Κοτυώρων καὶ προπάντων τοῦ ***Τσάμπασῃ***—στὰ χωριὰ ***Ἀλουτσών, Τουρναλοῦ*** καὶ ἀλλοῦ. Τὰ κυριότερα ἦσαν :

1) ***Καρσάνα*** (τά). Στρογγυλὲς ξύλινες λεκάνες μονοκόμματες σὲ διάφορα μεγέθη, ὅπου μέσα ζύμωναν, ἔπλεναν χόρτα κ.λ.

2) ***Κοσκίνα*** (τά). Κόσκινα διάφορα : ***φασουλί', κορκοτί', ἀλευρί'*** καὶ ***συλλέγνιν*** (=κοσκίνιζαν τὸ μαῦρο τ' ἀλεύρι ποὺ τὸ ἄλεθαν σὲ ντόπιες μηλόπετρες καὶ κοβότανε χοντρό, γιὰ νὰ ξεχωρίσει τὸ ψιλὸ τ' ἀλεύρι ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ φκιάσουν ***μακαρίναν, φυλλωτὰ*** καὶ ἄλλα ζυμαρικὰ— ***ἐσυλλέγνιζαν τ'ἀλεύρ'*** (***λεγνὸς*** = ἀδύνατος, ψιλός). Τὸ χοντρό, ποὺ ἔμενε στὸ κόσκινο, τ' ἀνακατεύανε μὲ καλαμποκίσιο ἀλεύρι καὶ τὸ κάνανε ψωμί.

3) ***Κοβλάκια*** (τὰ). Δοχεῖα στρογγυλά, μὲ μονοκόμματο ξύλο ὁλόγυρα, μὲ πάτο πρόσθετο καλὰ ἐφαρμοσμένον ἀπὸ κάτω καὶ μὲ χερούλι ὁλόγυρα στὴ στεφάνη ἀπὸ πλατὺ ξύλο γυρισμένο καὶ κινητό, πιασμένο (στὴ στεφάνη) μὲ δυὸ βελόνες ξύλινες. Βάζανε μέσα βούτυρο ἢ γάλα, πῆζαν γιαούρτη κ.τ.λ.

4) ***Κολλιστέρα*** (τὰ). Εἶδος ***κοβλάκια*** χωρὶς χερούλι, μὲ σκέπασμα ξύλινο. Τ' ἀγόραζαν μαζὶ μὲ τὸ βούτυρο ἀπὸ τοὺς παραγωγούς. Πῆζαν μέσα καὶ γιαούρτη, βάναν γάλα κ.τ.τ.

5) ***Γαβάνα ἢ γαβράνα*** (ἡ). Ξύλινα δοχεῖα σὲ διάφορα μεγέθη μὲ βάση στενή, τοιχώματα κυκλικὰ ἐλλειπτικά, μὲ στόμιο κατά τι μεγαλύτερο ἀπὸ τὴ βάση καὶ μὲ σκέπασμα ξύλινο ἐπίσης ἐφαρμοστό. Τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ βάζουν μέσα τὸ βούτυρο.

6) *Ἐγδὶ* (ἡ) καὶ *τ' ἐγδὶς τὸ χόρ'*. Ξύλινο γουδὶ καὶ γουδοχέρι, κυρίως γιὰ σκορδαλιά.

7) *Κρεατοκούρ'* (τὸ). Κρεατοσάνιδο χοντρό, ὅπου κομματιάζανε τὸ κρέας καὶ κόβανε τὸν κιμᾶ, κουπανόντας τον μὲ τὸ *σατούρ'*.

8) *Ψαροσάνιδον* (τὸ). Εἰδικὴ χοντρὴ σανίδα, ὅπου κόβαν καὶ καθάριζαν τὰ μεγάλα ψάρια—*χαλχάνᾳ* καὶ *κοτάκια* (καλκάνια καὶ τόννους).

9) *Τανοκούταλον* ἢ *λαχανοκούταλον* (τὸ). Ξύλινη κουτάλα γιὰ ἀνακάτωμα ἢ καὶ γιὰ σερβίρισμα—*κένωμαν*—τοῦ φαγητοῦ.

10) *Ξυλένα χουλάρᾳ* (τὰ). Κουτάλια ξύλινα ἀπὸ πυξάρι—*σιμσίρ*—ἢ ἄλλα σκληρὰ ξύλα.

11) *Χλαοῦ* (ἡ). Ματσόβεργα, γιὰ ἄνοιγμα φύλλων ζυμαρικῶν.

12) *Ξυλάγκ'* (τὸ). Δουρβάνι· ξύλινο δοχεῖο μακρουλὸ σὰν βαρέλι, ὅπου βάζαν τὴ γιαούρτη σὲ ποσότητα ἀρκετή, τὴν κουνοῦσαν καὶ βγάζαν τὸ βούτυρο. Εἶχε ἄνοιγμα ἀπὸ τὴ μέση, ὅπου βάναν ἄσπρο καθαρὸ πανὶ κι' ἀπὸ πάνω τὸ ξύλινο σκέπασμα γιὰ νὰ ἐφαρμόζει καλὰ καὶ νὰ μὴ χύνεται ἡ γιούρτη κατὰ τὸ κούνημα. Οἱ μονοκόμματες πλαγινὲς βάσεις του εἶχαν κατάλληλη προεξοχὴ πρὸς τὰ πάνω (στὴν ἴδια γραμμὴ μὲ τὸ ἄνοιγμα), ἀπόπου δενότανε καὶ τὸ κρεμοῦσαν σὲ κατάλληλο μέρος τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ βούτυρο ἀπὸ γιαούρτη τῆς ἀγελάδας προπαντός, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο γινόταν ἔξοχο, κίτρινο σὰ φλουρί.

13) *Τραπέζᾳ* (τά). Γιὰ τραπέζι φαγητοῦ ὡς τὰ τελευταῖα ἀκόμα χρησιμοποιοῦσαν (ἐκτὸς τὸ *σινὶν* ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω) ξύλινα χαμηλὰ τραπέζια στρογγυλὰ μονοκόμματα ποὺ στὴ μέση ἀπὸ κάτω εἶχαν μιὰ βάση στρογγυλὴ σὲ ὕψος 0,30—0,40 μ. γιὰ ν' ἀκουμπάει τὸ τραπέζι καὶ νάναι λίγο ψηλότερα ἀπὸ τὸ δάπεδο. Ὑπῆρχαν ὅμοια τραπέζια μὲ σανίδες διασκευασμένες καὶ καρφωμένες κατάλληλα, ποὺ γιὰ βάση εἶχαν ἐπίσης σανίδες καρφωμένες ἀπὸ κάτω σὲ σχῆμα σταυροῦ. Στὰ τραπέζια αὐτὰ καθόνταν ὁλόγυρα σταυροπόδι καὶ τρῶγαν ὅλοι ἀπὸ ἕνα πιάτο—*ἰσκιρὲν* ἢ *σιρπόσ'*.

Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα πολλὲς οἰκογένειες εἶχαν ἀρχίσει νὰ μεταχειρίζονται τὸ ψηλὸ τραπέζι τοῦ φαγητοῦ μὲ καρέκλες καὶ μὲ ἰδιαίτερο πιάτο γιὰ τὸν καθένα.

14) *Πινάκ'*. Ξύλινος λιγάκι βαθουλὸς δίσκος, ὅπου μέσα βάζαν τὸ κομμένο ψωμὶ γιὰ τὸ τραπέζι τὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

ΑΓΓΕΙΑ ΓΙΑ ΝΕΡΟ

Γενικὰ τὰ δοχεῖα ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νερὸ στὰ Κοτύωρα, μποροῦν νὰ διαιρεθοῦν σὲ τέσσαρες κατηγορίες: ***Μετάλλινα, πήλινα, ξύλινα*** καὶ ***γυαλένια.***

ΜΕΤΑΛΛΙΝΑ

Τὰ κυριότερα μετάλλινα δοχεῖα τοῦ νεροῦ, ποὺ τὰ φκιάνανε σχεδὸν ὅλα τεχνίτες τοῦ τόπου ἦσαν :

1) ***Σταμνία*** (τά). Στάμνες χαλκωματένιες μὲ ἰδιόρρυθμη κατασκευή, σὲ διάφορα μεγέθη μὲ λαβὴ καὶ σκέπασμα.

2) ***Κουκούμᾳ*** (τά). Κανατάκια χαλκωματένια μικρὰ σὲ σχῆμα ἴδιο σχεδὸν μὲ ***σταμνίν.***

3) ***Πηγέλον*** (ὁ ἢ τό). Κουβᾶς ἀπὸ λαμαρίνα ἐπιψευδαργυρωμένη, μὲ χερούλι ὁλόγυρα στὴ στεφάνη. Τὸ λέγαν καὶ ***σιτίλ'*** ἢ ***βέτρον*** (λ.ρ.)

4) ***Κανάτας*** (τά). Κανάτες ἀπὸ χάλκωμα ποὺ βάναν νερὸ γιὰ τὸ τραπέζι.

Τάσᾳ (τά) ἢ ***μαστραπάδες*** (τά). Ποτήρια χαλκωματένια ἢ καὶ ἀπὸ μέταλλο (τσίγκινα κυρίως).

6) ***Ποτιστήρᾳ*** (τά). Συνειθισμένα ποτιστήρια γιὰ τοὺς κήπους, ἀπὸ λαμαρίνα ἢ τενεκὲ μὲ λαβὴ καὶ ραντιστήρι.

Σταμνίν

7) ***Τενεκέδες*** (τά). Τενεκέδες κοινοὶ τοῦ πετρελαίου, ποὺ ἐρχόνταν ἀπὸ τὴ Ρουσσία ἢ τὴ Ρουμανία γεμάτοι κι' ἄδειαζαν. Τοὺς χρησιμοποιοῦσαν γιὰ κουβάλημα νεροῦ, κυρίως οἱ χτίστες γιὰ τὰ γιαπιά. Τοὺς κάνανε ξύλινη λαβὴ στὴ μέση τοῦ ἀνοίγματος καὶ τοὺς κρέμαγαν ἀπὸ κεῖ σ' ἕνα στυλιάρι ποὺ ἀκουμποῦσε στοὺς ὤμους τοῦ κουβαλητῆ.

8) ***'Ιμπρίκ'*** (τό). Κανατάκι χαλκωματένιο μὲ λουλά. Τὸ χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ νὰ ρίχνουν νερὸ γιὰ νίψιμο τῶν χεριῶν κ.τ.λ. (βλέπε καὶ ***λεκάνα*** στὴ σελ. 94).

9) ***Τσουκάλ'*** (τὸ). Καθήκι. Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια εἶχαν χαλκωματένια στρογγυλὰ μὲ γυρισμένα χείλη καὶ λαβή. Στὰ τελευταῖα φέρναν εὐρωπαϊκὰ τσίγκινα. Προσθέτομε ἐδῶ, ὅτι ὑπῆρχαν καὶ ξύλινα—***κοβλάκια***—, καὶ πήλινα, φερμένα ἀπὸ τὰ Δαρδανέλλια κυρίως, σὲ διάφορα μεγέθη...).

ΠΗΛΙΝΑ

Τὰ πήλινα δοχεῖα τοῦ νεροῦ τὰ φέρνανε στὰ Κοτύωρα ἀπὸ τὴν Οἰνόη κι' ἀπὸ τὰ Δαρδανέλλια. Τὰ κυριότερα ἦσαν :

1) ***Δαγήνᾳ*** ἢ ***λαήνᾳ*** (τὰ). Πήλινες στάμνες, σὲ διάφορα μεγέθη καὶ σχήματα. Ὅσες εἶχανε δυὸ λαβὲς λεγόντανε ***διλαβίτσας***. Κι' ὅσες εἶχανε στενὸ λαιμό, ***χαλχανίστρᾳς*** (=λέξη ὀνοματοποιημένη, πρόδηλα, ἀπὸ τὸν ἦχο ποὺ κάνει τὸ νερὸ βγαίνοντας ἀπὸ τὸ στενὸ στόμιο τῆς στάμνας).

2) ***Δαγηνόπα*** (τὰ). Μικρὰ πήλινα σταμνάκια. Ὅσα εἶχαν λουλὰ τὰ λέγανε καὶ ***ἰμπρίκια***. Τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νερὸ στὸ τραπέζι. Οἱ Τοῦρκοι τὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ τὴν ἀτομική τους καθαριότητα. ἔχοντάς τα

ἀπαραίτητα μαζί τους, ὅσες φορὲς θὰ πήγαιναν γιὰ τὶς κατώτερες φυσιολογικές τους ἀνάγκες.

3) ***Δεκάνας*** (τὰ). Λεκάνες πήλινες γιὰ πλύσιμο τῶν ποδιῶν κ.τ.λ.

4) ***Ποτήρᾳ*** (τὰ). Ποτήρια πήλινα φερμένα κυρίως ἀπὸ τὰ Δαρδανέλλια, ἐπιχρισμένα ἀπὸ μέσα. Τὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ τὸ τσάϊ.

5) ***Πιθάρᾳ*** (τά). Πιθάρια μεγάλα πήλινα. Τὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ συγκέντρωση νεροῦ καὶ γιὰ διατήρηση διαφόρων τροφίμων : τουρσιῶν, ψαρικῶν κ.τ.λ. Σ' ὅσα πιθάρια βάζαν συντηρημένα τρόφιμα ζουμερά, εἶχαν ἀπὸ μέσα ἕνα ἐπίχρισμα ἀπὸ πίσσα.

ΞΥΛΙΝΑ

Κι' αὐτὰ ὅλα τὰ φκιάνανε στὰ χωριὰ τῶν Κοτυώρων :

1) ***Βαρέλᾳ*** (τά). Βαρέλια ξύλινα κοινὰ σὲ διάφορα μεγέθη. Τὰ εἶχαν τοποθετημένα κυρίως σὲ μέρος ὅπου ἔτρεχε τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ σωλῆνα (τὸ λούκι) ποὺ ἦταν δλόγυρα στὴ στέγη, γιὰ νὰ μαζεύεται ἐκεῖ τὸ βροχόνερο, γιὰ πλύση κι' ἄλλες ἀνάγκες τοῦ σπιτιοῦ.

2) ***Κούφας*** (τά). Ξύλινοι κουβάδες, γιὰ κουβάλημα νεροῦ, σὲ διάφορα ἀνάλογα μεγέθη.

3) ***Κοβλάκια*** (τά). Τ' ἀναφέραμε καὶ παραπάνω. Χρησιμοποιόντανε καὶ γιὰ κουβάλημα νεροῦ.

4) ***Σκαφίδᾳ*** (τά). Μονοκόμματες ξύλινες σκάφες μακρουλὲς σὲ διάφορα μεγέθη, ὅπου πλέναν ροῦχα. Μάζευαν μέσα καὶ βροχόνερο ἀπὸ τὶς σταλαγματιὲς ἢ τοὺς σωλῆνες ποὺ ἦταν δλόγυρα στὶς στέγες.

5) ***Κεσκίλᾳ*** (τά). Στὰ ξύλινα εἴδη καταχωροῦμε καὶ τὰ φλασκιὰ—τὶς νεροκολοκύθες. Τὰ χρησιμοποιούσανε κυρίως στὴν πλύση γιὰ νὰ παίρνουν νερὸ βρασμένο ἀπὸ τὸ καζάνι. Ἡ χρήση τους ἦταν πολὺ περιορισμένη.

ΓΥΑΛΕΝΙΑ

Τὰ γυαλένια δοχεῖα τοῦ νεροῦ ἐρχόνταν ὅλα ἀπ' ἔξω :

1) Ποτήρια τοῦ νεροῦ σὲ διάφορα σχήματα, μεγέθη καὶ ποιότητες. Τὰ ἴδια τὰ χρησιμοποιούσανε κάποτε καὶ γιὰ τσάϊ. 2) Καράφες γιὰ νερὸ στὸ τραπέζι. 3) Ποτηράκια τοῦ κρασιοῦ, τοῦ κονιὰκ κ.τ.λ. 4) Φρουτιέρες ἐπίσης γυάλινες εἶχαν σὲ ἀρκετὰ σπίτια.

ΔΟΧΕΙΑ ΓΙΑ ΑΛΛΑ ΠΙΟΤΑ

Δοχεῖα ἰδιαίτερα γιὰ κρασιά, οὔζο, λάδια, πετρέλαια κ.τ.λ. δὲν εἶχαν γιατὶ δὲν ἔβγαζε ὁ τόπος. Βαρέλια γιὰ οἰνοπνευδατώδη ποτὰ εἶχαν μόνο τὰ καπηλιά. Κάθε σπίτι εἶχε εἰδικὸ δοχεῖο τενεκεδένιο ἢ λαμαρινένιο (2—3 ὀκάδων) γιὰ λάδι, γιὰ πετρέλαιο κ.τ.λ. ποὺ τὰ προμηθευόνταν ἀπὸ τὰ μπακάλικα. Γιὰ πιοτὰ χρησιμοποιούσανε κυρίως πουκάλια τῶν $^1/_4$ ἕως $2\,^1/_2$ ὀκάδων.

ΓΕΝΙΚΑ

Ὅλα αὐτὰ τὰ διάφορα σκεύη τὰ διατηροῦσαν διαρκῶς κατακάθαρα. Τὰ χαλκωματένια λαμποκοποῦσαν πάντα.

Γενικὰ ὁ στολισμὸς κ' ἡ καθαριότητα τῶν ραφιῶν, ὅπου ἦσαν ἀραδιασμένα, ἀποτελοῦσε μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ σπουδαῖες φροντίδες κάθε νοικοκυρᾶς καὶ κόρης, κι' ἀπ' αὐτὸν ἐξαρτόταν πολλὲς φορὲς ὁ χαρακτηρισμὸς γιὰ τὴν προκοπή τους.

Γιὰ νερὸ στὶς βρύσες πήγαιναν κυρίως τὰ κορίτσια. Τὴν ὥρα ποὺ περίμεναν τὴ σειρά τους ἔτριβαν μὲ ἄμμο ἢ μὲ χῶμα τὰ ***σταμνία*** καὶ τὰ ***κουκούμᾳ***, χωρὶς νὰ παραμελοῦν καὶ τὸ συνειθισμένο κοτσομπολιό.

Τὶς γεμάτες τὶς στάμνες τὶς πήλινες, τὶς κρατοῦσαν γενικὰ στὸν ὦμο ἢ στὴ ράχη. Τὰ ***σταμνία*** δυὸ-δυὸ στοὺς ὤμους—ἕνα σὲ κάθε ὦμο—ἢ καὶ στὸ γοφὸ τῆς μέσης, περνόντας τὸ μπράτσο στὴ λαβή, καὶ κουνόντας ὑποχρεωτικὰ τοὺς πισινοὺς σὰν σὲ ἐπίδειξη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

ΦΑΓΗΤΑ

Τὰ εἴδη τῶν φαγητῶν στὰ Κοτύωρα παρουσιάζουν ἀρκετὴ ποικιλία. Θὰ προσπαθήσομε ἐδῶ ν' ἀναφέρομε καὶ νὰ περιγράψομε τὰ κυριότερα μὲ ἀλφαβητικὴ σειρά:

1) ***Βρασιάρ'*** (τό). Σὲ καμμένο ἀγνὸ βούτυρο ἢ λάδι καλὸ μὲ τσιγαρισμένο μέσα ψιλοκομμένο κρεμμύδι, βάζουν λίγο νερὸ κι' ἀφοῦ βράσει, ρίχνουν κομματάκια ἀπὸ σταρένιο ἢ, σπάνια, ἀπὸ καλαμποκίσιο ψωμί. Τὸ φκιάνανε κυρίως γιὰ τὰ παιδιὰ σὰν πρόχειρο φαγητὸ καὶ γιὰ νὰ μὴ πᾶνε χαμένα τὰ ξεροκόμματα ποὺ συνήθως χρησιμοποιοῦσαν. Εἶναι ἀπὸ τὰ ἀρχαιότερα φαγητὰ τῶν Κοτυωριτῶν.

2) ***Βραστή*** (ἡ). Ψάρι μεγάλο, καλκάνι ἢ τόννος, βρασμένο σὲ ἀρκετὸ νερὸ μὲ κρεμμύδια, μαϊδανό, πράσσο καὶ μὲ λάδι. Ἦταν ἡ μόνη ψαρόσουπα τοῦ τόπου.

3) ***Βραστόν*** (τό). Ἔβραζαν τὸ κρέας ἢ τὸ κοτόπουλο καὶ τὸ σέρβιραν μὲ τὸ ζωμό του. Ἦταν κυρίως φαγητὸ γιὰ τοὺς ἄρρωστους.

4) ***Γαλιτσόσ'*** (τό). Λυώνουν ***τσορτάνᾳ*** μέσα σὲ χλιαρὸ νερὸ καὶ γίνεται ***τάν'***. Τὸ βράζουνε ρίχνοντας μέσα μιὰ μπουκιὰ ψωμὶ γιὰ νὰ μὴ κοπεῖ τὸ ***τάν'***. Βάνουν ἔπειτα κομματάκια ξεροκόμματα, καὶ βράζουν. Στὸ τέλος καῖνε

τὸ βούτυρο στὸ τηγάνι, μὲ κοκκινισμένο μέσα ψιλὸ κρεμμύδι καὶ τὸ περιχύνουν στὸ φαγητό—***χαρατσών'νε τὸ φαγίν.***

5) ***Γαλοκολόγκυθον*** (τό). Κόβουν τὸ κολοκύθι σὲ μικρὰ κομμάτια καὶ τὸ βράζουνε σὲ κατσαρόλα. Ρίχνουν ἔπειτα τὸ ἀνάλογο γάλα καὶ λίγη ζάχαρι καὶ τὸ φαγητὸ εἶναι ἕτοιμο, ἐλαφροστόμαχο καὶ νόστιμο.

6) ***Γιαγλία*** (τά). Πῆττες ἀπὸ εἰδικὴ ζύμη σὲ σχῆμα βάρκας. Στὸ κοῖλο τῆς πήττας βάζουν διάφορα ὑλικά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα παίρνουν καὶ τὴν εἰδικὴ ὀνομασία τους: Μὲ τυρί, κυρίως ἄσπρο ἢ τουλουμίσιο: ***πεϊνιρλία***. Μὲ αὐγά: ***γιουμουρταλούγια***. Μὲ κιμᾶ : ***κουϊμαλούγια.*** Μὲ καβουρμᾶ : ***γαβουρμαλούγια*** κ.τ.λ. Ὅπως ἤτανε ζεστὰ ἀπὸ τὸ φοῦρνο βάζαν μέσα κι' ἄλειβαν κι' ἀπ' ἔξω βούτυρο ἁγνό.

7) ***Γιαχνίν*** (τό). Κρέας μὲ κρεμμύδια κυρίως ἄφθονα καὶ μὲ λίγες πατάτες, σὰ στιφάδο. Ἅμα τὸ κρέας δὲν ἦταν ἀρκετὰ παχύ, βάναν καὶ βούτυρο. Γίνεται καὶ νηστίσιμο μὲ λάδι. Λέγεται τότε καὶ ***παπὰς γιαχνισί,*** ὅταν ἔχει μέσα καὶ ξηρὰ δαμάσκηνα.

8) ***Ἰβριστόν*** (τό). Βράζουν νερό, τὸ περιχύνουν σὲ ἀνάλογη στεγνὴ ἀβριστιὰ μέσα σὲ κατσαρόλα κι' ἀμέσως τὸ σκεπάζουν πάλι. Σὲ πέντε λεπτὰ τῆς ὥρας εἶναι ἕτοιμο μαλακό, μυρωδάτο, ἀχνιστό, νοστιμότατο. Κάποτε σπάνουν μέσα στὸ βούτυρο καὶ αὐγά.

9) ***Καρτοφλοῦν*** (τό). Πατάτες μὲ τὸ κρέας. Τσιγαρίζουν τὸ κρέας, κόβουν ἔπειτα μερικὰ κρεμμύδια καὶ τσιγαρίζονται λιγάκι μαζί, βάζουν τὴ σάλτσα —ἢ νωπὴ ντομάτα—κι' ἀφοῦ ψηθεῖ τὸ κρέας, ρίχνουν καὶ τὶς πατάτες καθαρισμένες καὶ κομμένες. Μαζὶ μὲ τὸ ***γιαχνὶν*** ἦταν ἀπὸ τὰ κυριότερα πιὸ συνειθισμένα φαγητὰ παλυτελείας.

10) ***Καταΐφ'*** (τό). Γλύκισμα. Στρώνεται καλὰ τὸ ὠμὸ καταΐφι μέσα σὲ ταψί, ἐνῷ ταὐτόχρονα βάζουν ἀνάκατα κουπανισμένη ψύχα ἀπὸ φουντούκια ἢ καρύδια καὶ λίγη κανέλα. Περιχύνουν καμμένο βούτυρο κι' ἔπειτα τὸ ψήνουν ἢ στὸ σπίτι, ἢ στὸ φοῦρνο. Στὸ τέλος περιχύνουν καὶ δεμένη ζάχαρι—σιρόπι κρύο—καὶ τὸ σκεπάζουν. Ὅταν κρυώσει καμπόσο εἶναι ἕτοιμο.

11) ***Κιντέας*** (τά). Ἀφοῦ βράσουν καλὰ οἱ τσουκνίδες, στραγγίζεται τὸ νερό τους σὲ ἰδιαίτερο δοχεῖο καὶ ὅπως μένουν, τὶς περιχύνομε μὲ ἀλεύρι καὶ ἀνακατώνοντας ἀρκετὴν ὥρα μὲ τὸ κουτάλι—κυρίως ξύλινο—τὶς κάνομε σὰν πουρέ. Ξαναβάζομε ὕστερα τὸ ἴδιο τὸ ζουμί τους καὶ παίρνουν μιὰ βράση. Στὸ τέλος περιχύνομε λίγο δυόσμο. Κατὰ τὸ σερβίρισμα μπορεῖ κανεὶς νὰ περιχύσει λάδι καὶ λεμόνι.

12) ***Κιοφτέδες*** (τά). α') Βάζομε ψύχα ψωμιοῦ μουσκεμένη στὸν κιμᾶ, τ' ἀνάλογα αὐγά, λίγο κρεμμύδι ψιλοκομμένο, μαϊδανό, πιπέρι καὶ λίγη ρίγανη. Τ' ἀνακατεύομε καλὰ κι' ἔπειτα πλάθοντας τὸν κιμᾶ σὲ μικρὰ ***πλακουτσὰ*** κομμάτια, τὰ τηγανίζομε σὲ καμμένο βούτυρο ἢ λάδι. β') Κεφτέδες στὴ σκάρα, μὲ ψιλοκομμένο κρεμμυδάκι ἢ καὶ λίγο μαϊδανό, λίγο πιπέρι καὶ ρίγανη. γ') ***Ἰσμὶρ κιοφτεσί.*** Κεφτέδες μὲ σάλτσα καὶ λίγο κρασὶ μέσα.

13) ***Κοκκινιστὸν*** (τό). Καῖμε τὸ βούτυρο στὴν κατσαρόλα. Βάζομε ἔπειτα τὸ κρέας, μὲ σκόρδα μπηγμένα στὸ ψαχνό, ἢ τὰ πουλερικά, μὲ σάλτσα καὶ μὲ λίγο κρασὶ μαῦρο, καὶ κοκκινίζουν ἀπ' ὅλες τὶς μεριές. Μπαίνει τὸ ἀνάλογο νερὸ καὶ ψήνεται καλά. Στὴ σάλτσα βάζομε ρύζι, ἢ μακαρόνια, ἢ μανέστρα, ἢ πατάτες κ.τ.τ.

14) ***Κοκκινογούλᾳ*** (τά). Βράζονται καλὰ τὰ παντζάρια καὶ γίνονται ὡραία σαλάτα μὲ λίγο λάδι, ξύδι ἢ καὶ σκόρδο κουπανισμένο.

15) ***Κολογκύθᾳ*** (τά). α') Τὰ κόκκινα κολοκύθια—***παλ-καπαγοῦν***—γίνονται μὲ λάδι καὶ ρύζι ἢ καὶ μὲ κιμᾶ—***στοιβαχτὸν***—μουσακᾶς. β') Τὰ κολοκυθάκια, παραγεμιστὰ μὲ κιμᾶ καὶ ἄνιθο μέσα. Ἀπὸ τὰ ἴδια γίνεται καὶ τὸ ***γαλοκολόγκυθον*** (βλέπε παραπάνω). Ἐπίσης γίνονται καὶ τηγανιτὰ καὶ μὲ αὐγά, σφογγᾶτο—***φούστορον.*** γ') Ἄσπρα εἰδικὰ κολοκύθια—***κastανίτσας***—κομμένα σὲ φέτες σὰν καρπούζι, σκέτα στὸ φοῦρνο, ψήνονται καὶ γίνονται πραγματικὰ σὰν κάστανο καὶ σὰ γλύκισμα. δ') Μερικὲς οἰκογένειες κάνανε καὶ κολοκύθι μὲ φασόλια ἢ καὶ νερόβραστο.

Τὸ κολοκύθι ἦταν ἀπὸ τὰ πιὸ συνειθισμένα φαγητά, ὅπως καὶ στὴν Κερασοῦντα. Γι' αὐτὸ οἱ κάτοικοι τῶν δυὸ πόλεων ἀλληλοπειραζόντανε μὲ τὸ παρατσούκλι : ***κολογκυθάδες***.

16) ***Κορασίτας*** (τά). Χορταρικὸ ποὺ βγαίνει στὴν περιοχὴ τοῦ Τσάμπασῃ. Τὰ μάζευαν τὰ ξήραιναν καὶ τὰ φύλαγαν γιὰ τὸ χειμῶνα. Βράζουν καλὰ μὲ νερὸ κ' ἔπειτα ἀνακατεύονται μὲ βρασμένα ἐπίσης φασόλια καὶ παίρνουν ἄλλη μιὰ βράση μὲ λίγο ρύζι, κορκότο ἢ πλυγούρι. Κατὰ τὸ σερβίρισμα περιχύνουν καὶ λίγο ἢ πολὺ σκόρδο κουπανισμένο.

17) ***Κοχλίδᾳ*** (τά)—(σαλιγκάρια).α) Βραστὰ μὲ κόκκινο πιπέρι. Τὸ ζουμὶ τὸ πίνουν μὲ τὸ κογχύλι τοῦ σαλιγκαριοῦ. Τὸ κρέας του τ' ἀκουμποῦν σὲ ἁλάτι ψιλὸ κ' ἔτσι τὸ τρῶνε. β) Γιαχνί, μὲ κρεμμύδι καὶ λάδι, μετὰ τὸ πρῶτο βράσιμό τους. γ) Λιγοστοὶ τὰ κάνανε καὶ πιλάφι.

18) ***Λάχανα*** (τά). Τὰ μαγείρευαν μὲ διάφορους τρόπους : α) Λάχανα μὲ τὸ κρέας· φαγητὸ νόστιμο καὶ θρεφτικό. β) Λάχανα ντολμάδες μὲ κιμᾶ ἢ μὲ ρύζι (***γιαλαντζή***). γ) ***Λάχανα μὲ τὰ φασούλᾳ***, μὲ τὸ ρύζι, μὲ κορκότο ἢ πλυγούρι, ὅπου ρίχνανε γιὰ ἄρτισμα καμμένο λάδι ἢ βούτυρο. δ) ***Λάχανα μὲ τὴν γαβουρμᾶν***—μὲ καβουρμᾶ.

Ὑπῆρχαν καὶ καρπολάχανα καὶ ***μαῦρα λάχανα***, τουρκικά : ***καρὰ-παντξάρ***. Τὰ τελευταῖα γινόντανε νοστιμότατα, ὅταν τἄπιανε τὸ χιόνι — ***χιονισμένα λάχανα*** — μὲ καυτερὴ κόκκινη πιπεριὰ μέσα.

Τὰ μαῦρα λάχανα τὰ ξηραίνανε κυρίως στὸ Τσάμπασῃ σὲ μεγάλες ποσότητες καὶ τὰ μαγείρευαν τὸ χειμῶνα—***παστουρούτξα λάχανα***.

Γενικῶς τὰ λάχανα ἦτανε συνειθέστατο φαγητὸ στὰ Κοτύωρα, τὰ δὲ ***λάχανα μὲ τὰ φασούλᾳ*** τὸ λαϊκώτερο.

19) ***Μακαρίνα*** (ἡ). Σπιτίσια μακαρόνια. Βράζουν νερό. Ρίχνουν τὴν ἀνάλογη ***μακαρίναν*** καὶ τὴν ἀφήνουν ὥσπου νὰ ψηθεῖ. Τὰ στραγγίζουν, κ' ἔπειτα

τὰ περιχύνουν μὲ καμμένο ἁγνὸ βούτυρο. Τὰ νηστίσιμα τὰ περιχύνουν μὲ καμμένο λάδι καλό, ἢ καὶ μὲ ζάχαρι καὶ μὲ κουπανισμένη ψύχα ἀπὸ καρύδι ἢ φουντούκι.

20) ***Μαλέζ'*** (τὸ)—(κουρκούτι). Βράζει τὸ νερό, ὅπου ρίχνουν τ' ἀνάλογο ἁλάτι. Κατόπιν βάνουν τ' ἀλεύρι—***καθαρὸν ἀλεύρ'***—λίγο-λίγο, τρίβοντάς το ἐλαφρὰ μὲ τὰ δάχτυλα καὶ ἀνακατώνοντας ταὐτόχρονα τὴν κατσαρόλα. Στὸ τέλος τὸ ἀρτίζουν—***χαρατσών'νε***—μὲ ἁγνὸ βούτυρο καμμένο σὲ τηγάνι. Γιὰ καλύτερα χρησιμοποιοῦν καβουρδισμένο ἀλεύρι.

21) ***Μαντζάνας*** (τὰ)—(μελιτζάνες). α') Μὲ τὸ κρέας. β') Παραγεμιστὲς μὲ κιμᾶ ἢ μὲ ρύζι. γ') ***Ἰμὰμ παϊλντί.*** δ') ***Κεπάπ'***—ψητὲς στὴ φωτιά. Γίνονται ἔπειτα σὰν πουρὲς μὲ λάδι, κρεμμύδι ὠμὸ ψιλοκομμένο, καὶ ὠμὴ ντομάτα. Εἶναι περίφημη σαλάτα. Κάποτε ρίχνουν καὶ λίγη ρίγανη. ε') Τηγανιτὲς σὲ μακρουλὲς φέτες μὲ λάδι ἢ μὲ βούτυρο καὶ κάποτε μὲ λίγο ἀλεύρι. στ') Μὲ κιμᾶ σὲ φέτες (βλέπε καὶ ***μουσακά*** παρακάτω).

22) ***Μάραντα*** (τά). Εἶδος χορταρικὸ (ἀμάραντοι) ποὺ μαγειρεύονται νωπά, ὅπως καὶ τὰ ***κορασίτας***.

23) ***Μουσακὰ*** (ἡ). Γίνεται μὲ διάφορα λαχανικά—μελιτζάνες, κολοκύθια, πατάτες, φασόλια νωπὰ καὶ ἀποξηραμένα—ἀπαραίτητα ὅμως καὶ μὲ κιμᾶ. Ὁ κιμᾶς καβουρδίζεται πρῶτα μὲ κρεμμύδι καὶ μπαίνει ἔπειτα ἀνάμεσα σὲ στοιβαγμένες φέτες ἢ λουρίδες κομμένες ἀπὸ τὰ παραπάνω ***ζαρζαβατικὰ*** καὶ ψήνεται ἢ στὸ σπίτι ἢ στὸ φοῦρνο. Ἂν δὲν εἶν' ἀρκετὰ παχὺς ὁ κιμᾶς βάνουν καὶ βούτυρο ἁγνό.

24) ***Μουχλαμὰ*** (ἡ). Βάζομε καβουρδισμένον κιμᾶ ἢ καβουρμᾶ σ' ἕναν ταβᾶ. Ἀνοίγομε γουβίτσες, σπάνομε ἀπὸ ἕνα αὐγὸ σὲ κάθε γουβίτσα, τὰ ψήνομε ἔτσι σὰν αὐγὰ μάτια μέσα στὸν κιμᾶ κ' εἶν' ἕτοιμο, μὰ βαρὺ λιγάκι φαγητό.

25) ***Μύθᾳ*** (τά)—(μύδια). α) Νερόβραστα κ' ἔπειτα μὲ λάδι καὶ λεμόνι σὰν σαλάτα. β) Πιλάφι—***μυθοπίλᾳβον***.

26) ***Νεροφούστορον*** (τό). Βράζομε νερό. Σπάνομε ἀνάλογα αὐγὰ σ' ἕνα πιάτο, ὅπου ρίχνομε καὶ δυὸ κουτάλια ἀλεύρι καὶ τὰ χτυποῦμε μὲ τὸ κουτάλι. Τὰ ρίχνομ' ἔπειτα στὸ βρασμένο τὸ νερό, τ' ἀνακατεύομε, κι' ἀφοῦ πάρουνε μιὰ βράση, περιχύνομε καμμένο βούτυρο μὲ κοκκινισμένο μέσα ψιλοκομμένο κρεμμύδι.

27) ***Νισιαστὸν*** (τό). α) Γίνεται μὲ ***νισιαστὸ*** καὶ μὲ γάλα, σὰν κρέμα. β) Σπάνουν μέσα στὸ ***νισιαστὸν*** αὐγά, τ' ἀνακατώνουν χτυπόντας τα καλά, τ' ἁπλώνουνε στὸ τηγάνι ὅπου ἔχει καμμένο βούτυρο καὶ γίνεται ὡραία ὀμελέττα—***νισιαστοφούστορον*** (βλέπε καὶ ***φούστορον***).

28) ***Παζλαμὰ*** (ἡ). Κάνομε ζυμάρι ἀπὸ φουρνισμένο καλαμποκίσιο ἀλεύρι ***φούρνικον ἀλεύρ'***. Τ' ἁπλώνομε μέσα στὸ ***κλωστοτήγανον***, ὅπου ἔχομε κάψει ἁγνὸ βούτυρο. Ψήνεται ἔτσι στὸ σπίτι, ὥσπου νὰ κοκκινίσει κι' ἀπὸ τὰ δυὸ μέρη. Περιχύνομε στὸ τέλος τριμμένο ***τσορτάν'*** ἢ τυρὶ ἢ ζάχαρι ἢ πετιμέζι ἢ μέλι.

29) ***Παπλαβὰ*** (ἡ). Ἀνοίγομε πολὺ ψιλὰ φύλλα μὲ ***νισιαστόν***. Τὰ στοιβάζομε μέσα σὲ ταψί, βάζοντας στὰ διάμεσα καὶ κουπανισμένη ψύχα ἀπὸ καρύδια ἢ φουντούκια, ἀνακατεμένη καὶ μὲ λίγη κανέλα. Περιχύνομε ἄφθονο ἁγνὸ βούτυρο καμμένο καὶ τὸ ψήνομε ἢ στὸ σπίτι ἢ στὸ φοῦρνο. Μετὰ τὸ ψήσιμο καὶ ὅπως εἶναι ζεστὸ τοῦ περιχύνομε δεμένη ζάχαρι—σιρόπι.

30) ***Παλτουράνα*** (τά). Χορταρικὰ σὰν τὰ ***κορασίτας***. Γινόντανε μὲ φασόλια.

31) ***Πάμιας*** (τά). α') Μπάμιες μὲ κρέας. β') Μὲ λάδι, σκόρδο, ντομάτα λίγες πατάτες καὶ μαϊδανό. Ἡ χρήση τῆς μπάμιας ἦταν πολὺ περιορισμένη ἀνάμεσα στοὺς Κοτυωρίτες. Δὲν εἶχε ἄλλωστε ἀρκετὴ παραγωγὴ ὁ τόπος.

32) ***Παραγεμιστά*** (τά). α) Κρέας—ἀρνὶ ὁλάκερο, ἢ τὸ μέρος τοῦ πλευροῦ—ἢ καὶ πουλερικὰ παραγεμιστὰ μὲ ρύζι, σταφίδα, πιπέρι καὶ κουκουνάρι ψημένο στὸ σπίτι ἢ στὸ φοῦρνο—***κουζίν***. β') Ντομάτες, μελιτζάνες, πιπεριές, κολοκυθάκια παραγεμιστὰ μὲ ρύζι ἢ μὲ κιμᾶ, ψημένα στὸ φοῦρνο ἢ στὸ σπίτι.

33) ***Παταράτα*** (τά). Φέτες ὁπωσδήποτε λεπτὲς ἀπὸ ἄσπρο ψωμὶ κυρίως ποὺ τὰ βουτοῦμε μέσα σὲ χτυπημένα αὐγά. Ἀφοῦ μουσκέψουν λιγάκι τὰ βάζομε σὲ τηγάνι ὅπου ἔχομε καμμένο βούτυρο. Τηγανίζονται ἔτσι ὅσο νὰ κοκκινίσουν κι' ἀπὸ τὶς δυὸ μεριὲς καὶ περιχύνομε κάποτε στὸ τέλος ψιλὴ ζάχαρι. Τὰ παρασκευάζανε κυρίως σὲ καλὲς μέρες καὶ μεγάλες γιορτὲς μὲ τὸ τσάϊ.

34) ***Πατήτξα*** (τὰ)—(φασόλια φρέσκα). Γινόντανε διάφορα φαγητά. α) ***Πατήτξα μὲ τὸ κρέας.*** β) Νηστίσιμα μὲ λάδι, ντομάτα, καβουρδισμένο κρεμμύδι κ.τ.λ. Τὰ λέγανε ***πολίτκα πατήτξα***. γ) ***Μιλαγμένα***: Νερόβραστα μὲ κορκότο ἢ ἀλεύρι καλαμποκίσιο—***μίλ'***. Ἐπίσης τὰ ξηρὰ ***πατήτξα*** τὰ μαγείρευαν καὶ μὲ καβουρμᾶ, καὶ τὰ κομμένα μὲ ***γαβουρεμένον κουϊμᾶν.***

35) ***Πατσᾶ*** (ἡ). Γινόταν ἢ μὲ πατσιὲς—***κοιλίας***—ἢ μὲ ποδαράκια τῶν σφαχτῶν, βραστά. Ἀφοῦ ἔβραζαν καλά, τὰ ψιλόκοβαν καὶ ρίχνανε σκορδόξειδο συνήθως, ἢ αὐγολέμονο.

Τὸν ζωμὸ ἀπὸ ποδαράκια τὸν εἶχανε σὲ μεγάλη ὑπόληψη γιὰ φαγὶ δυναμωτικὸ ποὺ τὸ δίνανε συχνὰ καὶ ἄφθονο σὲ κείνους ποὺ βρισκόντανε στὴν ἀνάρρωση. Στὰ παλιότερα χρόνια τὰ λέγανε ***τσιγκία*** ἢ ***τσεγκέδες—δ ἄρρωστον σὸ καλυτέρεμαν ἀπάν' ἔν', ἀ μαγειρεύ' ἀτον τσιγκία***. Σὲ μεγάλη ὑπόληψη ἐπίσης εἶχαν καὶ τὸν πατσᾶ ἀπὸ κεφαλάκια.

36) ***Πιλάβ'*** (τό). Βάζουν νερό, ἢ ζωμὸ ἀπὸ κρέας ἢ κοτόπουλο καὶ βράζει. Ρίχνουν ἔπειτα ἀνάλογο ρύζι ὥσπου νὰ ψηθεῖ. Περιχύνουνε στὸ τέλος καμμένο ἁγνὸ βούτυρο. Στὰ παλιότερα χρόνια ἔβραζε καλὰ τὸ ρύζι, τὸ στράγγιζαν σὲ τρυπητὸ καὶ τὸ λέγαν ***τανελὴν πιλάβ'*** = σπυρωτὸ πιλάφι. Στὰ κατοπινὰ τὰ χρόνια ρύθμιζαν ἀνάλογα τὴν ποσότητα τοῦ νεροῦ ὥστε νὰρθει ἴσα-κι' ἴσα. Κάποτε βάναν κομματάκια κρέας, καβουρδισμένα προηγουμένως μὲ λίγο κρεμμύδι ψιλοκομμένο καὶ τὸ λέγαν ***ἀτξὲμ-πιλαβοῦν.***

Ἐπίσης κάνανε πιλάφι σὰ λαπᾶ—***γαπλὶν*** ἢ ***τθεκμέν***—, δίχως στράγγισμα. Αὐτὸ τὸ ἄρτιζαν καὶ μὲ λάδι. Γινότανε κυρίως ἀπὸ ρύζι σπασμένο Ραγκούνης ἢ παρακατινὸ σὲ ποιότητα.

37) ***Πιθία*** (τά). Ἀνοίγομε φύλλα ἀπὸ ζύμη εἰδική. Τ'ἀλείβομε μὲ βούτυρο. Τὰ τυλίγομε σὲ ρολό. Τα κόβομε σὲ κομματάκια καὶ κάθε κομμάτι τὸ ξανανοίγομε σὲ φύλλο μικρότερο καὶ χοντρύτερο. Ἔτσι τηγανίζονται μέσα σὲ βούτυρο ἢ σὲ λάδι καμμένο κι' ἀπὸ τὶς δυὸ μεριές, ὅσο νὰ κοκκινίσουν, κ' ἔπειτα τὰ περιχύνομε μὲ ψιλὴ ζάχαρι, ἢ μὲ μέλι ἢ μὲ πιτιμέζι—***πιθία φυλλωμένα.*** Κάνανε κι' ἄλλα ἁπλά, χωρὶς δεύτερο ἄνοιγμα τοῦ φύλλου.

38) ***Πλακὶν*** (τό). Γινόταν μὲ διάφορα εἴδη : Μὲ ψάρι, μὲ φασόλια ξηρά, μὲ πατάτες, μὲ φακὲς κ.τ.λ. Βάνανε λάδι, κρεμμύδι, σκόρδο, μαϊδανὸ καὶ λίγη σάλτσα. Νερὸ βάζανε λίγο.

39) ***Πλυγούρ'*** (τό). Ψήνεται ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ πιλάφι. Γίνεται καὶ μὲ κρέας κομμένο σὲ μικρὰ κομμάτια.

40) ***Πορέκ'*** (τὸ) (εἶδος ζυμαρικό). Ἀνοίγονται φύλλα ἀπὸ εἰδικὴ ζύμη πολὺ ψιλὰ καὶ λαδώνονται. Βάλομε πάνω κουπανισμένη ψύχα ἀπὸ καρύδι ἢ φουντούκι ἀνακατεμένη μὲ λίγη ζάχαρι καὶ κανέλα, κ'ἔπειτα τυλίγομε στριφτὰ τὰ φύλλα καὶ τὰ κουλουριάζομε μέσα στὸ ταψί. Ἔτσι ψήνεται κυρίως στὸ σπίτι ἢ στὸ φοῦρνο μὲ προσοχή, ὥσπου νὰ κοκκινίσει. Ζεστὸ-ζεστὸ τὸ περιχύνομε μὲ σιρόπι, κι' ὅταν κρυώσει λιγάκι εἶναι ἕτοιμο γιὰ φάγωμα.

41) ***Πόρτσ'*** (τό).—(ρούσσικη σοῦπα). Κρέας σοῦπα μὲ διάφορα χόρτα μέσα : λάχανο, πατάτα, σέλινο, κοκκινογούλι, μαϊδανό, κρεμμύδια κ.τ.τ. καθὼς καὶ καφτερὴ κόκκινη πιπεριά. Τὸ συνείθισαν ἀπὸ τοὺς ξενιτεμένους ποὺ γύριζαν ἀπὸ τὴ Ρουσσία.

42) ***Πουσούντα*** (τά). Ρίχνουν ἄλευρο ἀπὸ κριθάρι ἢ σταρίσιο φουρνισμένο—***κορκοτί' ἀλεύρ'***—μέσα σὲ βραστὸ νερὸ καὶ τὸ ζυμώνουν σὲ τρόπο ὥστε ἡ ζύμη νὰ γίνει ἀρκετὰ πηχτή. Κόβουν ἔπειτα κομμάτια μὲ τὸ κουτάλι, τὰ βουτοῦν μέσα σὲ μέλι καὶ βούτυρο ἁγνὸ—***μελοβούτορον***—, ἢ σὲ βούτυρο μὲ ζάχαρι καὶ τρῶν ἀράδα. Κυρίως τὰ ἄλευρα γιὰ τὰ ***πουσούντα*** γίνονται ἀπὸ κριθάρι. Τὸ βρέχουν λιγάκι, τὸ κουπανίζουν γιὰ νὰ βγεῖ ἡ φλοῦδα του, ταλέθουν καὶ τὸ καβουρδίζουνε στὸ φοῦρνο.

43) ***Σογανλούγια*** (τά). Πῆττες νηστίσιμες σὲ σχῆμα βάρκας, ὅπου στὸ κοῖλο τους μέρος βάζουνε κρεμμύδι ψιλοκομμένο, ψύχα ἀπὸ καρύδι ἢ φουντούκι κουπανισμένη, καὶ λίγο μαῦρο πιπέρι. Ψήνονται στὸ φοῦρνο.

44) ***Σοῦπα*** (ἡ). Σὲ ζωμὸ στραγγισμένο βραστοῦ κρεατιοῦ ἢ πουλερικοῦ ρίχνουν ρύζι, κριθαράκι ἢ φειδὲ καὶ ψήνεται. Πρὶν τὸ σερβίρουν βάνουν αὐγολέμονο.

45) ***Σούπορεγιν*** (τό). Ζυμώνομε τὸ ἀλεύρι μὲ αὐγά. Τ' ἀνοίγομε σὲ φύλλα καὶ τὰ βουτοῦμε σὲ βραστὸ νερό. Τὰ βγάζομε ἀπὸ κεῖ καὶ τἀκουμποῦμε ἀνοιχτὰ πάνω στὴν τρυπητή. Ἀφοῦ κρυώσουν, τοποθετοῦμε σὲ κάθε τέσσερα φύλλα, τυρὶ ἄσπρο, ἀνακατεμένο μὲ αὐγά, βούτυρο καὶ μαϊδανό. Γί-

νεται συνήθως μὲ δώδεκα φύλλα καὶ ψήνεται στὸ φοῦρνο. Ἦταν ἐλαφρὸ φαγητὸ καὶ τὸ εἶχανε σὲ μεγάλη ὑπόληψη ἀνάμεσα στὰ ζυμαρικὰ πολυτελείας.

46) **Σουρβὰ** (ἡ)—(εἶδος σούπας). α) Μὲ κορκότο σταρίσιο ἢ καλαμποκίσιο καὶ μὲ τὰν' ἀπὸ **τσορτάνα** ἢ **παστιτὰν** περιχυμένο καὶ μὲ **ἀνοῦγα**—ρίγανη—γινότανε : **τανωμένον σουρβὰν** ἢ **τσορπάν.** β) Μὲ καλαμποκίσιο κορκότο καὶ μὲ φασόλια : **λαζουδένον** ἢ **νηστικὸν σουρβάν.** γ) Μὲ ρύζι καὶ λάδι ὅπου μέσα καίγανε κρεμμύδι ψιλοκομμένο : **πριντσοσούρβ'** ἢ **καραβί' σουρβάν.** δ) Μὲ ρύζι καὶ μὲ φασόλια ἢ νερόβραστα ἢ μὲ λάδι καμμένο καὶ μὲ ψιλοκομμένο κρεμμύδι. ε) Μὲ ρύζι βρασμένο, ὅπου ρίχνανε γιαούρτη—**ξύγαλαν**—ἢ **τάν'** ἀπὸ **τσορτάνα** ἢ **παστιτάν.**

47) **Τανέας** (τά). Κόβουν τὰ σέσκουλα (φύλλα ἀπὸ τὰ κοκκινογούλια—παντζάρια) ψιλὰ-ψιλὰ καὶ τὰ βράζουν. Στραγγίζουν ἔπειτα τὸ νερό τους. Βράζουν ἄλλο νερὸ καὶ ρίχνουν κορκότο ἢ πλυγούρι. Ἀφοῦ ψηθεῖ καὶ γίνει σὰν κουρκούτι, ρίχνουνε μέσα καὶ τὰ βρασμένα σέσκουλα. Παίρνουν ἔτσι μιὰ βράση μαζὶ μὲ τὸ κουρκούτι καὶ τὰ κατεβάζουν ἀπὸ τὴ φωτιά. Καῖνε βούτυρο μὲ ψιλὸ κρεμμύδι καὶ τὸ περιχύνουν. Στὸ τέλος ρίχνουνε γιαούρτι ἢ, συνήθως, **τσορτανί' τάν'** ἢ γιαούρτη τῆς τσαντήλας ἢ καὶ **παστιτὰν** καὶ εἶναι πιὰ ἕτοιμα.

48) **Τὰς-κεπὰπ'** (τό). Καβουρδίζεται τὸ κρέας σὲ μικρὰ κομματάκια χωρὶς κόκκαλα μὲ ψιλοκομμένο κρεμμύδι καὶ μὲ σάλτσα. Βάλομε μαῦρο πιπέρι, τὸ σκεπάζομε καὶ τ' ἀφήνομε ὥσπου νὰ καλοψηθεῖ.

49) **Τολμάδες** (τά). Γινόντανε μὲ κιμᾶ καὶ νηστίσιμοι—γιαλαντζῆδες: α) Μὲ καρπολάχανο, β) μὲ μαῦρα λάχανα καὶ γ) μὲ ἀμπελόφυλλα. (Βλέπε καὶ **λάχανα**). Κάποτε τοὺς βάναν καὶ αὐγολέμονο.

50) **Ταρχανὰ** (ἡ)—(τραχανᾶς). Ἡ χρήση του ἦτανε πολὺ περιορισμένη.

51) **Τρίμαν** (ἡ)—(εἶδος κουρκούτι). Ραντίζουν νερὸ σὲ ἀλεύρι βαλμένο πάνω σὲ ταψὶ καὶ τὸ τρίβουν μὲ τὸ χέρι σὲ τρόπο ὥστε νὰ γίνουν κόμποικόμποι. Τὸ ρίχνουν ἔπειτα σὲ βρασμένο νερό, γίνεται σὰ σοῦπα καὶ στὸ τέλος κάνουν σύβραση μὲ βούτυρο ἢ λάδι καμμένο καὶ μὲ κοκκινισμένο μέσα ψιλοκομμένο κρεμμύδι. Γιὰ τὴν **τρίμαν** ποὺ γίνεται εὔκολα λένε τὸ δίστιχο :

Τρίμαν τρίβραστον—Μαλέζ' σεραντάβαστον.

Ἐπίσης γιὰ νὰ εἰρωνευτοῦν ἐκείνους ποὺ τὸ καθετὶ τὸ θεωροῦσαν ἁμαρτία καὶ κρῖμα, χρησιμοποιοῦσαν εἰρωνικὰ τὴν ἔκφραση :

Κρῖμαν τρίμαν, ἡ πορδὴ σὰ λάχανα.

52) **Τσιπλὰκ-τολμασοῦ.** Κιμᾶς ἀνακατεμένος μὲ κρεμμύδι ψιλοκομμένο, μαϊδανὸ καὶ ἄφθονο ρύζι, πλασμένος σὲ βώλους σὲ μέγεθος καρυδιοῦ περίπου καὶ βρασμένους σὲ ἄφθονο νερό. Γίνεται σὰ σοῦπα· τῆς ρίχνομε κάποτε καὶ αὐγολέμονο.

53) **Τσιριχτὰ** (τὰ)—(λουκουμάδες). Ζυμώνουν μὲ μαγιά. Ἅμα φουσκώσει ἡ ζύμη, φουχτιάζουν ἕνα-ἕνα κομμάτι καὶ σφίγγοντάς το, παίρνουν, ὅπως ξεχειλάει ἀπὸ πάνω, ἕνα κομματάκι μέσα σὲ κουτάλι βρεγμένο—γιὰ νὰ μὴ

κολλάει — καὶ τὸ ρίχνουν ἀμέσως σὲ κατσαρόλα ὅπου εἶναι ἕτοιμο ζεματισμένο ἄφθονο λάδι πάνω σὲ φωτιά. Ὅσα κοκκινίζουν τὰ βγάζουν. Τὰ περιχύνουν μὲ μέλι ἢ μὲ ζάχαρι καὶ εἶναι ἕτοιμα.

54) ***Τσούκουλτξαδες*** (τὰ)—(βολβοί). Γίνονται βραστοί, σαλάτα μὲ λαδόξυδο ἢ λαδολέμονο, καθὼς καὶ τουρσὶ—***στύπα.***

55) ***Τσουμούρ'*** (τὸ). Καῖμε βούτυρο ἁγνό, σπάνομε μέσα ἀνάλογα αὐγά, ρίχνομε κομματάκια ψωμιὰ καὶ τὰ βρέχομε μὲ λίγο νερό. Τ' ἀνακατώνομε ὅλα κι' ἀφοῦ μουσκέψουν καλὰ τὰ ψωμιὰ μὲ τὸ βούτυρο, τὸ νερὸ καὶ τὸν ἀχνὸ—***τούφαν***—εἶναι πιὰ ἕτοιμο. Ἦτανε πρόχειρο φαγητὸ κυρίως γιὰ τὰ παιδιά. ***Τσουμούρ'*** γίνεται καὶ μὲ ζεστὸ ψωμὶ ὅπου μέσα βάζομε ἁγνὸ φρέσκο βούτυρο ὠμό.

56) ***Φάβατα*** (τά). Φρέσκα κουκιὰ μὲ λάδι, κρεμμύδι καὶ ἄνιθο. Βάνανε μέσα σπάνια καὶ ἀγγινάρες, ποὺ βγαίνανε λιγοστὲς στὸν τόπο.

57) ***Φασούλᾳ*** (τά). α) ***Ζουμερὰ φασούλᾳ*** — φασουλάδα μὲ λάδι ἢ καὶ χωρὶς λάδι—***νερόβραστα φασούλᾳ,*** γιὰ τὴ Σαρακοστή. β) ***Τηνᾳχτὰ φασούλᾳ*** ἢ ***στεγνὰ φασούλᾳ***—φασόλια σαλάτα μὲ λάδι, μὲ κρεμμυδάκι, μαϊδανὸ καὶ λίγο πιπέρι. γ) ***Παρπούνᾳ*** ἢ ***ἀλατξάδες***—φασόλια μαυροκόκκινα, ποὺ τὰ παρασκεύαζαν συνήθως στεγνά, σὰ σαλάτα, μὲ κρεμμύδι ὠμό, ψιλοκομμένον μαϊδανό, λίγο πιπέρι καὶ λάδι. δ) ***Φάσουλτξαδες***—γυφτοφάσουλα, ποὺ τὰ κάνανε σοῦπα, μὲ ρύζι ἢ καὶ στεγνά.

58) ***Φούστορον*** (τὸ)—(σφογγάτο). α) Μὲ αὐγὰ καὶ ἁγνὸ βούτυρο ἢ καὶ μὲ τυρὶ μαζὶ—***φούστορον***—ὁμελέττα. β) Μὲ κολοκύθι, λίγο ἀλεύρι, αὐγὰ καὶ βούτυρο—***κολογκυθοφούστορον.*** Τὸ νοστιμότερο ***κολογκυθοφούστορον*** γινόταν ἀπὸ κόκκινο κολοκύθι —***πάλ-καπαγουν***—κομμένο σὲ λουρίδες ἀποξηραμένες στὸν ἥλιο ἀπὸ τὸ καλοκαίρι γιὰ τὸ χειμῶνα. γ) Μὲ χαμψιά, λίγο ἀλεύρι, μαϊδανό, ἄνιθο καὶ αὐγὰ — ***χαψοφούστορον.*** δ) Μὲ σπανάκι—***σπανακοφούστορον,*** ε) ***μὲ νισιαστὸ—νισιαστοφούστορον*** κ.τ.λ. (Βλέπε καὶ ***κολογκύθᾳ*** καὶ ***νισιαστόν***). Ὅλα τὰ εἴδη αὐτά, γίνονται μέσα σὲ ***κλωστοτήγανον***, γιατὶ ψήνονται καὶ ἀπὸ τὶς δυὸ μεριές, ὅπου μέσα καῖμε προηγουμένως τὸ βούτυρο.

59) ***Φυλλωτὰ*** ἢ ***γιοχάδες*** (τὰ)—(ἰφκάδες). α) Μὲ κιμᾶ καὶ βούτυρο, β) μὲ τυρὶ καὶ βούτυρο, γ) μὲ βούτυρο καὶ ζάχαρι ἢ λάδι καὶ ζάχαρι γιὰ τὴ νηστεία. Καμμένο βούτυρο σὲ τηγάνι τὸ ρίχνουνε στὸ ***κλωστοτήγανον.*** Μέσα ἐκεῖ τοποθετοῦν τὸ ἕνα πάνω στἄλλο τέσσερα φυλλωτά, ἀφοῦ πρῶτα τὰ βρέξουν σὲ νερό. Ἀφοῦ ψηθοῦν καὶ κοκκινίσουν ἀπὸ κάτω, τὰ βγάζουνε στὸ ***στραφτάρ'***, ξαναρρίχνουν βούτυρο καμμένο, βάζουν ἄλλα τέσσαρα φυλλωτά, ἀπὸ πάνω μιὰ στρώση κιμᾶ ἢ τυρὶ φέτα, κ' ἔπειτα τὰ ψημένα φυλλωτὰ μὲ τὴν κοκκινισμένη ὄψη πρὸς τὰ πάνω. Ψήνονται ἔτσι, ὥσπου νὰ κοκκινίσει κ' ἡ ἄλλη μεριά.

60) ***Χαβίτσ'*** (τό). Σὲ καμμένο ἁγνὸ βούτυρο ρίχνουν νερό. Ἀφοῦ βρά-

σει καλά, βάζουν ἀνάλογο φουρνισμένο καλαμποκίσιο ἀλεύρι—***φούρνικον ἀλεύρ'***—ἀνακατώνοντάς το συνεχῶς. Ἔτσι ἐξακολουθεῖ τὸ βράσιμο. Ὅταν ἀρχίζει νὰ σχηματίζει φοῦσκες στὴν ἐπιφάνεια, τὸ κατεβάζουν καὶ εἶναι πιὰ ἕτοιμο.

61) ***Χαλβὰ*** (ἡ). Σὲ καμμένο ἀγνὸ βούτυρο ρίχνουν ἀνάλογο ἀλεύρι σταρένιο καὶ τὸ κοκκινίζουν. Βάζουν ἔπειτα ἕτοιμη λυωμένη ζάχαρι καὶ λίγη κανέλα καὶ τ' ἀνακατεύουν ὅλα, ὥσπου νὰ γίνει πηχτός.

62) ***Χαβίλ'*** (τό). Βάζουν σὲ νερὸ ἀνάλογο ***κορκότο*** καὶ βούτυρο καὶ βράζουν μαζὶ ὥσπου νὰ ψηθεῖ τὸ κορκότο καὶνὰ γίνει σὰν χυλὸς—κουρκούτι.

63) ***Χαψολάβαβον*** ἢ ***χαψοκώλοθον*** (τό). Πῆττα ἀπὸ ζυμάρι ἀνακατεμένο μὲ καθαρισμένα ἀπὸ τ' ἀγκάθια τους παστὰ χαμψιά, ξαρμυρισμένα στὸ νερό. Βάζουν μέσα καὶ ἄφθονα φρέσκα κρεμμυδάκια – ***φισίλᾳ***. Ψήνεται στὸ φοῦρνο.

64) ***Χαψοπίλᾳβον*** (τό). Ξαρμυρισμένα σὲ νερὸ παστὰ χαμψιὰ – ***χαβεμάτᾳ***—βράζουν σὲ νερὸ μὲ ἀνάλογο ρύζι καὶ γίνονται πιλάφι. Ἡ σύβραση γίνεται μὲ λάδι καὶ μὲ κρεμμύδι ψιλοκομμένο. Γίνεται καὶ μὲ φρέσκα χαμψιά.

65) ***Χαψοπλάκ'*** (τό). Φαγητὸ φκιαγμένο μὲ χαμψιά, ρύζι, σέσκουλα, φρέσκο κρεμμύδι, μαϊδανό, ἄνιθο, λίγο πιπέρι καὶ λάδι.

66) ***Χορταρικὰ*** (τά). Νηστίσιμο φαγητὸ μὲ ρύζι καὶ μὲ διάφορα χόρτα —σέσκουλα, σπανάκι, πράσσα κ.τ.λ. μὲ λάδι. Μαζὶ ἦταν ἀπαραίτητα στὸ τραπέζι καὶ τ'***ἁλικασέας***—παστὰ ψάρια γενικά.

67) ***Χοβάφ'*** (τό). Ἀραιὰ κομπόστα μὲ νωπὰ ἢ μὲ ξηρὰ διάφορα φροῦτα. Τὸ χρησιμοποιοῦσαν κυρίως κατὰ τὴ νηστεία μὲ πλυγούρι, πιλάφι, μακαρόνια—ὅλα μὲ λάδι—ὅπως τὴ γιαούρτη μὲ τὰ ἀρτισμένα ζυμαρικά. Κυριότερα ξηρὰ φροῦτα ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὴν παρασκευὴ τῆς κομπόστας αὐτῆς ἦταν οἱ σταφίδες, τὰ ξηρὰ δαμάσκηνα, τὰ ξηρὰ φουρνισμένα μῆλα καὶ ἀπίδια κομμένα στὰ τέσσερα—***ἀτσίρᾳ***—λίγα βερίκοκκα κ.τ.τ.

68) ***Χοβχοράνᾳ*** (τά). Νωπὰ ἢ ξηρὰ βλίτα τὰ κάνανε σαλάτα, ἢ φαγητὸ μὲ φασόλια ἢ ***κορκότο***. Τὰ περιχύνανε καὶ μὲ σκορδοστούμπι.

ΓΕΝΙΚΑ

α') Ἄφθονα τὰ ψάρια, ἐκτὸς τὰ παστά, τὰ τρώγανε καὶ φρέσκα, ψητὰ στὴ σκάρα, τηγανιτά, βραστὰ ἢ ἀχνιστά, πλακὶ στὸ φοῦρνο κ.τ.λ.

β') Μὲ τὴν ἀπαγόρευση τῆς ὁπλοφορίας, τὸ κυνήγι στὰ Κοτύωρα ἤτανε πολὺ καθυστερημένο. Μόνο μετὰ τὴν μεταπολίτευση τοῦ 1908 ἄρχισαν νὰ ἐπιδίνονται στὸ κυνήγι. Τοὺς λαγοὺς τοὺς κάναν, ὅπως συνήθως, στιφάδο μὲ κρεμμύδια, λάδι κ.τ.λ. Εἶχε ἄφθονα ὀρτύκια—***πουλτουρτζίνᾳ*** (λ.τ.) —ποὺ περνούσανε τὸ φθινόπωρο. Τὰ κάνανε κοκκινιστὸ μὲ πιλάφι καθὼς καὶ τὶς ἀρκετὰ ἄφθονες ἀγριόπαπιες.

Χοντρὸ κυνήγι—ἀγριογούρουνα κ. τ. τ.—ἤτανε σπάνιο.

γ') Ἀρνὶ ψητὸ στὴ σούβλα δὲ συνείθιζαν. Τὸ κάνανε στὸ φοῦρνο (βλέπε καὶ ***παραγεμιστά***).

δ') Οἱ μπριζόλες—***τὰ πριζόλας*** ἢ ***τὰ κελπαστία***—ἦταν κι' αὐτὲς ἀρκετὰ συνειθισμένο φαγητὸ καὶ προπαντὸς τῶν ἀντρῶν, στὰ καπηλιὰ καὶ στὶς διασκεδάσεις.

ε') Τὰ τηγανιτὰ γενικῶς τὰ παραδεχόνταν ὅλοι γιὰ βαρυστόμαχα. Γιὰ τὶς τηγανιτὲς σαργάνες προπαντὸς εἶχανε τὴν πεποίθηση ὅτι εἶναι πολὺ βαρὺ φαγητό : ***ἑφτὰ χρονῶν ἀρρώστειαν φέρ' ὀπίσ'***. Τὴν ***μουχλαμὰν*** ἐπίσης τὴ θεωροῦσανε πολὺ βαρὺ φαγητό.

.....

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄

ΠΑΡΑΘΕΡΙΣΜΑ

Οἱ Κοτυωρίτες σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς τους ἦσαν μᾶλλον ἁπλοὶ καὶ στὴ δίαιτα μᾶλλον λιτοί. Ἐντούτοις τὸ παραθέρισμα καὶ στοὺς μὴ εὔπορους ἀκόμα ἦτανε μιὰ ἀναγκαιότητα. Σ' αὐτὸ συντελοῦσε βέβαια καὶ τὸ κάπως νοσηρὸ κλῖμα τοῦ τόπου, ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀπόσπασή τους ἀπὸ τὸ βουνὸ κ' ἡ ἐγκατάστασή τους στὰ Κοτύωρα δὲν ἀριθμοῦσε πολλὰ χρόνια.

ΤΟΠΟΙ ΓΙΑ ΠΑΡΑΘΕΡΙΣΜΑ

Ὅλοι σχεδὸν γιὰ τόπο παραθερισμοῦ — ***γεϊλὲν***—εἶχανε τὸ ***Τσάμπασῆ*** (45 χλμ. περίπου νοτίως ἀπὸ τὰ Κοτύωρα, μὲ ἀπόλυτο ὕψος 2.000 μ. περίπου). — ***ἀ πᾶμε σὸ Τσάμπασῆν ἢ σὴν Γεϊλέν.***

Ὡρισμένες οἰκογένειες μόνο πήγαιναν στὸν ***Πὸζ-τεπὲ—σὴν Πόστεπεν***—2 χιλ. περίπου δυτικὰ ἀπὸ τὰ Κοτύωρα, στὸ ***Τεπὲ-κιοϊν*** (10 χλμ. ΝΑ), στὸ ***Κιὸλ-κιοϊν*** (***Χαψάμανα*** — 35 περίπου χλμ. ΝΔ.) καὶ ἀλλοῦ, ὅπου κυρίως εἶχανε συγγενεῖς ἢ κτήματα. Πολὺ λίγοι ἐπίσης Τοῦρκοι πήγαιναν γιὰ παραθέρισμα στὸ Τσάμπαση, καθὼς καὶ ἀντιπροσωπεῖες ἀπὸ τὶς διοικητικὲς καὶ ἀστυνομικὲς ἀρχές. Οἱ Ἀρμένηδες πήγαιναν κυρίως στὸν Πὸζ-τεπέ, ὅπου κοντὰ σὲ μεγάλη συστάδα ἀπὸ ψηλὰ δέντρα—ἀγριοφυστικὲς κυρίως—εἶχαν ἰδιαίτερο δικό τους συνοικισμὸ μὲ σπίτια ἐξοχικά. Μέσα ἐκεῖ στὴ συστάδα τῶν δέντρων ἦτανε καὶ τὸ παρεκκλήσι τοῦ Ἁγ. Γεωργίου.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ ΣΤΟ ΤΣΑΜΠΑΣΗ

Τὸ παραθέρισμα στὸ Τσάμπαση τῶν Ἑλλήνων Κοτυωριτῶν, εἶναι ἴσως μοναδικὸ φαινόμενο συνδυασμοῦ καλοκαιρινῆς διαμονῆς καὶ ἐργασίας τῶν ἀστῶν κατοίκων μιᾶς πόλης.

Ὁ Σάββας Ἰωαννίδης στὸ σύγγραμμά του «Ἱστορία καὶ στατιστικὴ Τραπεζοῦντος κ.τ.λ.—Κωνσταντινούπολις 1870—σελ. 208 στῖχος 11 ἀπὸ κάτω λέγει : «..Καὶ ἡ σημερινὴ ἑλληνικὴ συνοικία τῆς Ὀρτοῦς, οὖσα σχεδὸν παρὰ τὰ ἀρχαῖα Κοτύωρα ἔχει ὀπωσοῦν κλῖμα ὑγιεινόν, ἐνῶ αἱ πρὸς Ἀνατολὰς Ὀθωμανικαὶ καὶ ἡ ἀγορὰ οὖσα ἐν κοιλάδι ἐχούσῃ τέλματα καὶ ὀρυζῶνας εἰσὶ λίαν νοσηραὶ καὶ ἐπικίνδυνοι τὸ θέρος ***ἕνεκα τῶν συνήθων κακοηθῶν πυρετῶν. Ὅθεν*** ἐπεκράτησε συνήθεια κατὰ πᾶν θέρος ***νὰ ἀνέρχωνται*** καὶ ἐπὶ τρεῖς μῆνας νὰ διατρίβωσιν εἰς τὰ τερπνὰ παρχάρια ***Τσάμπασι,*** ὅπου κατὰ πᾶσαν Δευτέραν γίνεται σημαντικὴ ἀγορά· ***ὥστε*** τὸ πλεῖστον οἱ Ἕλληνες Κοτυωρεῖς ***χάριν ἐμπορίας μετακομίζονται*** ἐκεῖ κατὰ πᾶν θέρος, ἡ δὲ πόλις μένει ἔρημος κατοίκων ἐκτὸς τινῶν πτωχῶν...» [1]). Φαίνεται καθαρὰ ἀπὸ τὴν πιοπάνω περικοπὴ ὅτι μπερδεύεται κι' ὁ ἴδιος καὶ δὲν ξέρει ποῦ νὰ τὸ ρίξει τὸ κέντρο τοῦ βάρους. Γι' αὐτὸ καὶ γιὰ νᾶναι μέσα ἔχει δυὸ συμπεράσματα : Τὸ «***ὅθεν... ἀνέρχονται***», ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ «***ἕνεκα τῶν συνήθων κακοηθῶν πυρετῶν***» καὶ τὸ «***ὥστε... μετακομίζονται***», ποὺ συνδέεται μὲ τὸ «***χάριν ἐμπορίας***». Εἶν' ἀλήθεια ὅτι χωρὶς προσεκτικὴ ἐξέταση κινδυνεύει νὰ πέσει κανεὶς σὲ φαῦλον κύκλο καὶ στὸ γνωστὸ δίλημμα τῆς κόττας καὶ τ'αὐγοῦ. Ἁπλούστατα καὶ χωρὶς πολλὲς θεωρίες, εἶναι ἕνας συνδυασμὸς τερπνοῦ καὶ ὠφελίμου, ποὺ ἡ δυνατότητα τῆς θεραπείας τοῦ πρώτου ἔπρεπε νἄχει σὰν προϋπόθεση τὴν ἐξασφάλιση τοῦ δεύτερου σοβαρότατου παράγοντα· συνδυασμὸς ποὺ ἐννοήθηκε κι' ἀπὸ τὴν ἔλλειψη συγκροτημένης ἀγορᾶς κοντὰ στὴν τοποθεσία τοῦ Τσάμπαθη.

Παράλληλα μὲ τὴν πρόοδο καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῶν Κοτυώρων, προχωροῦσε κ' ἡ ἐπέκταση τοῦ Τσάμπαθη. Ἡ μεγάλη πλειονότητα τῶν ἐπαγγελματιῶν ὅλων τῶν κλάδων εἶχαν ἐκεῖ καὶ σπίτια καὶ μαγαζιά. Καὶ τὸ Τσάμπαθη εἶχε τρεῖς Ἑλληνικὲς συνοικίες, ἀντίστοιχες μὲ τὶς συνοικίες τῶν Κοτυώρων, μὲ ὁμώνυμες ἐκκλησίες.

Στὰ νεότερα χρόνια ποὺ εἶχανε λείψει οἱ ρυζῶνες καὶ βελτιώθηκε αἰσθητότατα τὸ κλῖμα τῆς πόλης, ἦταν ἀρκετὲς οἱ οἰκογένειες ποὺ δὲν πηγαίνανε στὸ Τσάμπαθη. Κυρίως ἐπρόκειτο γιὰ κείνους ποὺ εἶχανε ρυθμίσει τὴν οἰκονομική τους ζωὴ στὰ Κοτύωρα μέσα, χωρὶς δυνατότητα γιὰ ἐπέκτασή της καὶ στὸ Τσάμπαθη.

ΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΓΙΑ ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ

Μερικὲς ἑβδομάδες νωρίτερα ἑτοιμαζότανε κάθε οἰκογένεια, καὶ τὴν τελευταία βάζανε μπουγάδα. Ἡ ὁμαδικὴ ἀναχώρηση γινότανε κυρίως μετὰ τὶς 15 Ἰουνίου (π. ἡ.), ποὺ τότε ἔκλειναν καὶ τὰ σχολεῖα κ' ἦταν ἐλεύθερα τὰ παιδιὰ ν' ἀκολουθήσουν τὶς οἰκογένειές τους, ἔλυωναν τὰ πολλὰ τὰ χιόνια στὰ ψηλὰ βουνὰ καὶ ἤτανε προσιτὸ τὸ παζάρι τοῦ Τσάμπαθη στοὺς περίοι-

(1) Σημ. Ξ. Ξ. Οἱ ὑπογραμμίσεις εἶναι δικές μας.

κους Ἕλληνες καὶ Τούρκους χωρικούς. Προτιμοῦσαν νὰ κινήσουν ἡμέρα Παρασκευὴ μετὰ τὸ ἑβδομαδιαῖο παζάρι τῆς Ὀρτοῦς ποὺ γινότανε τὴν Τετάρτη, μὲ τὴν πρακτικὴ σκέψη νὰ προφτάσουν ἀπὸ νωρὶς τὸ Σάββατο, νὰ ταχτοποιηθοῦν τὴν Κυριακή, καὶ τὴν Δευτέρα νὰ λάβουν μέρος στὸ παζάρι τοῦ Τσάμπαση. Μερικοὶ μάλιστα τραβοῦσαν ἀπὸ νωρὶς κατευθεῖαν στὸ ***Σελεμὲν*** —κεντρικὴ τοποθεσία 30 χλμ. περίπου Νοτιοδυτικὰ ἀπὸ τὸ Τσάμπαση— ὅπου ἔφταναν νωρὶς τὸ Σάββατο καὶ λάβαιναν μέρος καὶ στὴν ἐκεῖ ἑβδομαδιαία ἀγορά.

Γιὰ μεταφορικὰ μέσα χρησιμοποιοῦσαν κυρίως μουλάρια καὶ ἄλογα— εἴτε μὲ σαμάρια, εἴτε μὲ σέλλες—μὲ Τούρκους ἀγωγιάτες. Ἀπὸ τὴν προηγούμενη μέρα ἢ καὶ πρωτύτερα συμφωνοῦσαν τ' ἀγώγι καὶ δίναν καὶ καπάρο—***ἐδέκαμε καπάρον ἢ πέχ.*** Οἱ ἀγωγιάτες, Τοῦρκοι χωρικοὶ ἀπὸ χωριὰ ἐνδιάμεσα Ὀρτοῦς καὶ Τσάμπαση, ἤξαιραν τὴν ἐποχὴ καὶ κατέβαιναν μὲ τὰ ὑποζύγιά τους, γυρίζοντας εἴτε στὴν ἀγορά, εἴτε στὶς συνοικίες εἴτε καὶ περιμένοντας στὰ χάνια γιὰ πελάτες. Τὴν προηγούμενη νύχτα—τῆς παραμονῆς γιὰ τὴν ἀναχώρηση—μένανε συνήθως κοντὰ στὸ σπίτι, στὸ ὕπαιθρο, σὲ καμμιὰν αὐλή, καὶ πρωὶ-πρωὶ μὲ τὰ χαράματα, ἀφοῦ πότιζαν καὶ τάγιζαν τὰ ζῶα τους, φόρτωναν καὶ ξεκινοῦσαν. Σὲ ὁρισμένα μουλάρια φορτώνανε τὰ μεγάλα δέματα μὲ τὰ στρώματα, ἕνα σὲ κάθε μεριὰ—***τὰ μαφράσα.*** Ἀπάνω καὶ στὴ μέση μποροῦσε νὰ κάτσει κανείς, μικρὸς ἢ καὶ μεγάλος, ἀνάλογα μὲ τὸ βάρος τοῦ φορτίου, τοῦ ἀναβάτη καὶ τὴν ἀντοχὴ τοῦ ζώου. Σὲ ἄλλα μουλάρια, φορτωμένα ἐλαφρά, εἶχαν κι' ἀπὸ τὶς δυὸ μεριὲς καλάθια μεγάλα— μπουγαδοκόφινα—ἢ κάσσες ξύλινες—***σουντούκια***—ὅπου μέσα βάναν τὰ παιδιά. Ἀπὸ πάνω φκιάνανε μὲ βέργες καὶ ἄσπρα πανιὰ κατάλληλη τέντα γιὰ νὰ προφυλάγει ἀπὸ τὸν ἥλιο. Ἐκεῖ μέσα μποροῦσαν νὰ κοιμοῦνται καὶ στὸ δρόμο ἄνετα. Ἀπάνω, ἀνάμεσα στὰ καλάθια ἢ στὶς κάσσες, καθότανε κάποια ἢ κάποιος, γιὰ νἄχουν τὸ νοῦ τους στὰ παιδιὰ κατὰ τὴ διαδρομὴ καὶ προπαντὸς ἀπὸ τὰ ἐπικίνδυνα σημεῖα τοῦ δρόμου, ποὺ δὲν ἤτανε λίγα. Σὲ ἄλογα μὲ σέλλες καβαλλοῦσαν κυρίως οἱ ἄντρες ἢ καὶ οἱ γυναῖκες τῶν εὔπορων οἰκογενειῶν. Καμάρωναν μάλιστα καὶ παινευόντανε κάποτε μεταξύ τους ποιὰ εἶχε τὸ καλύτερο ἄλογο. Κι' ἔτσι γινόνταν ὁ στόχος τοῦ κοτσομπολιοῦ ἀπὸ τὶς ἄλλες γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια: ***Τεγὶ ἐξέρις· ἐκάλκεψεν ἀγερλὴν ἄλογον!*** .. Μὰ ἦσαν κι' ἀρκετὲς γυναῖκες ποὺ καβαλλοῦσαν σὰν σωστὲς ἁμαζόνες· αὐτὲς τὶς ὀνόμαζαν ***πινιτζῆδες***=λ. τ. καβαλλάρισσες. Ὑπῆρχαν καὶ μερικές, ποὺ παρὰ τὴν δύσκολη οἰκονομικὴ κατάστασή τους, ἐννοοῦσαν να καβαλλήσουν ἄλογο μὲ σέλλα. Τὶς ἄδραχνε ὅμως ἀγριότερα τὸ κοτσομπολιό: ***Μῶ-σε, κ' ἐντράπεν κέλα· ὁ ἄντρας-ἀτ'ς τὸ παντολόν'ν ἀτ' ταρταγάν, ὁ κῶλος-ἀτ' φαίνεται, κ' ἐκεῖνε τὴν γῆν πηγὴν ἐποῖκεν καὶ εὔκαιρον ἄλογον ἐκάλκεψεν.*** Στὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ πανταλονιοῦ τοῦ ἀντρός της ὑπῆρχε ἀσφαλῶς ὑπερβολή· μὰ ἔτσι προλαβαινόντανε κ' οἱ παράλογες τάσεις κ' ἐπιδιώξεις.

Οἱ ἐνήλικοι ἄντρες καὶ τὰ μεγάλα παιδιὰ τῶν ὄχι εὔπορων οἰκογενειῶν καὶ κάποτε γυναῖκες καὶ κορίτσια πήγαιναν πεζοὶ—***πορπατευτά.*** Τὸ σύνολο τῶν μεταγωγικῶν μιᾶς οἰκογένειας ὅπως ἦταν ἕτοιμα νὰ ξεκινήσουν λεγότανε ***κέτσ'***—τὰ ***κέτσα***. Γιὰ κεῖνον ποὺ πήγαινε στὸ Τσάμπασῃ χωρὶς οἰκογένεια λέγανε: ***ποϊτάχ'ς ἐπῆεν.***

ΞΕΚΙΝΗΜΑ

Τὸ ξεκίνημα ἀπὸ τὴν πόλη ἔπαιρνε μιὰ πανηγυρικὴ μορφὴ καὶ ὄψη. Ὅλα σχεδὸν τα ζῶα εἶχανε στὸ λαιμό τους κουδούνια, ποὺ προχωρόντας κουδούνιζαν χαρμόσυνα σκορπόντας παντοῦ μιὰν εὐθυμία μὲ χίλια δυὸ ἀπροσδιόριστα εὐχάριστα συναισθήματα. Ὥσπου νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴν πόλη ξεσήκωναν ὅλους τοὺς γνωστοὺς—καὶ ἦταν ὅλοι σχεδὸν γνωστοὶ σ' ὅλους—ἀπὸ τὰ σπίτια, ποὺ ἤτανε στὸ δρόμο καὶ χάλαε ὁ θεὸς τὸν κόσμο μὲ τὶς ἀποχαιρετιστήριες φωνὲς καὶ τὶς εὐχές: ***ἀρ' ἔχετ' ὕαν!—σὸ καλὸν μὲ τὴν ὕαν, σὸ καλόν, σὸ καλόν!...*** Οἱ γυναῖκες συνήθως δὲν καβαλλοῦσαν ἀπὸ τὸ σπίτι, ἀλλὰ διασχίζανε τὴν πόλη πεζῆ χαιρετόντας μὲ χειραψίες καὶ φιλήματα—σταυρωτὰ—ὅλες τὶς συγγενὲς καὶ στενὲς φίλες. Λίγο ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη στὸ δημόσιο δρόμο—***σὸ καινούρ'*** ἢ ***σὸ βασιλᾳκὸν τὴν στράταν***—ἤτανε μιὰ μεγάλη πέτρα σὲ κανονικὸ σχῆμα μὲ λεία τὴν ἀπάνω ἐπιφάνεια—***τὸ πινὲκ-ταοῦν***=λ. τ. πέτρα γιὰ καβάλλα. Αὐτὴ τὴν πέτρα χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ καβαλλήσουν εὔκολα κυρίως οἱ γυναῖκες, καὶ στὰ φορτωμένα ζῶα. Στὸ σημεῖο αὐτὸ συνήθως περίμεναν καὶ μαζευόντανε τα ***κέτσα*** καὶ ξεκινοῦσαν ἀνὰ δύο, τρία ἢ καὶ περισσότερα μαζί. Ἐπίσης ἐκεῖ πήγαιναν ἀπὸ νωρὶς τὰ παιδιὰ γιὰ νὰ τοὺς δίνουν ὅσοι ἔφευγαν: ***τὰ σελεμετλίκια***=λ. τ. τὶς πενετάδες. ***Τὰ σελεμετλίκια*** οἱ ἄντρες κ' οἱ γυναῖκες τὰ πλήρωναν στοὺς δικούς τους κυρίως μὲ κεράσματα πρὶν λίγες μέρες ἢ τὴν παραμονή. Πάντως ὅσοι ἀπολάβαιναν ὁπωσδήποτε τὶς πενετάδες, ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πᾶνε γιὰ ξεπροβόδισμα—***σὴν παρέβγαν***—τοὐλάχιστον ὡς τὸ ***πινὲκ-ταοῦν: ἐπαρεξέγκαν—ἐμας οὖς τὸ πινὲκ-ταοῦν.***

Στὰ παλιότερα χρόνια στὸ σημεῖο αὐτὸ μαζευόντανε ἀπὸ πολὺ νωρὶς τὸ πρωὶ οἱ λυράρηδες τῆς Ὀρτοῦς, ποὺ κλασικός τους τύπος ἦταν ὁ ***Κωφὸν ὁ λυριτζῆς*** Μόλις ζύγωνε κάθε ***κέτσ'***, ἄρχιζαν διάφορους σκοποὺς καὶ ἰδιαίτερα ***τ' ἀχπαστικὸν***—τοῦ ξεκινήματος—, ποὺ ἔδιναν ἔτσι πανηγυρικότερη ὄψη στὴν ὅλη πομπὴ τῶν παραθεριστῶν. Οἱ τελευταῖοι δίνανε στοὺς λυράρηδες χρηματικὸ φιλοδώρημα.

ΔΙΑΝΥΧΤΕΡΕΥΣΗ ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ

Τα ***κέτσα*** τὴν ἀπόσταση Κοτύωρα—Τσάμπασῃ τὴν ἔκαναν κανονικὰ σὲ μιάμιση μέρα. Ἀνάλογα μὲ τὴν ὥρα ποὺ ξεκινοῦσαν καὶ τὶς ἔκτακτες καιρικὲς συνθῆκες, διανυκτέρευαν ἢ ***σῆ Σουτσμὲζ τὸ Χὰν*** ἢ στὸ ***Ποναξάχ***

ἢ στὸ ***Χάν-γερη*** ἢ στὴν ***Τουρναλοῦ*** (βλέπε χάρτη), ὅπου ὑπῆρχαν καταλύματα (χάνια-πανδοχεῖα) καὶ γιὰ τὰ ζῶα.

Κατὰ τὴν ὁμαδικὴ διανυχτέρευση, ὅλη σχεδὸν τὴν νύχτα, ἄναβαν φωτιὲς καὶ λέγαν παραμύθια καὶ κάνανε διάφορα παιχνίδια καὶ φάρσες ποὺ ἄφηναν ζωηρότατες ἐντυπώσεις. Οἱ Τοῦρκοι τῶν ὁλόγυρα χωριῶν τὸ ξέρανε καὶ

Οἱ ὀργανοπαίχτες τῶν Κοτυώρων μὲ παραθεριστὲς στὸ ***Τσαμπασῆ***.

φέρναν ἐκεῖ διάφορα τρόφιμα : πουλερικά, βούτυρα, τυριὰ καὶ προπαντὸς τὴν περίφημη τετράπαχη πρόβια γιαούρτη καὶ ἰδιαίτερα τῆς ***Τουρναλοῦς*** ποὺ : ***ἀπέσ' σὸ κοβλάκ', μὲ τὸ μαχαίρ' ἐκόφκουντουν τ' εὐλογημένον.***

Η ΖΩΗ ΣΤΟ ΤΣΑΜΠΑΣΗ

'Η ζωὴ στὸ Τσάμπαση ἤτανε κάτι τὸ ἀνώτερο ἀπὸ κάθε περιγραφή: Κατακάθαρα, κρυσταλλένια, τρεχούμενα χωνευτικότατα νερὰ παντοῦ. Πεῦκα κ' ἔλατα καὶ πράσινο παντοῦ. Ξηρὸ ὑγιεινότατο κλῖμα. 'Η σχετικὴ οἰκονομικὴ εὐεξία σχεδὸν ὅλων, μὲ τὴ φτήνια τῆς ζωῆς καὶ μὲ τὴν ἀφθονία τῶν ἐκλεκτῶν ἀγαθῶν τῆς ὀρεινῆς ἐκείνης περιοχῆς τῆς λαγγεμένης 'Ανατολῆς,

Στὸ Τσάμπαση, σὲ μιὰ ἄκρη τοῦ μαγευτικοῦ δάσους Τσαμλούκ'

ἐξασφάλιζε σ' ὅλους τὰ μέσα ν' ἀπολαβαίνουν καὶ νὰ χαίρονται τὴ ζωή. 'Εκδρομὲς οἰκογενειακὲς τὶς Κυριακὲς ἀλλὰ καὶ τὶς καθημερινὲς σὲ θαυμάσια τοπία: τὴν ***Πεδιάδαν***, τὸ ***Τσαμλούκ'***, τὸ ***Πασᾶ-πογαροῦν***, τὸ ***Θυμιὰ-πογαροῦν***, τὸ ***'Ολοὺκ-πογαροῦν***, ὅπου ἦταν ***τῆ Ρουσσίας τὸ Λιθὰρ'*** — 5 χλμ. ΝΑ. τοῦ Τσάμπαση, ὑψοδ. 2080, κορυφὴ τοῦ Σεΐτ-Τεπέ — κι' ἀπὸ κεῖ βλέπανε τὴ θάλασσα. (***πογὰρ*** = λ. τ. γενικὴ ***πογαροῦν***=βρύση—ἀλλοῦ τὸ λὲν καὶ ***πουνάρ***.). Οἱ ἐκδρομὲς σὲ γειτονικὰ ἢ καὶ λιγάκι μακρινὰ

χωριὰ τοῦ ***Γεϊλὲ Γιουζιοῦ***, γιὰ τὶς γιορτὲς καὶ τὰ πανηγύρια τῶν ἐκκλησιῶν τους ποὺ γιόρταζαν, εἶχαν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον.

Σ' ὅλες τὶς ἐκδρομὲς αὐτὲς καὶ τὰ πανηγύρια πήγαιναν συνήθως καὶ μουσικὲς—μὲ ταούλια, ζουρνάδες, γκάϊδες, λύρες κ.τ.λ.—καὶ γινόντανε γλέντια, τρικούβερτα μὲ ἀρνιὰ ψητὰ στὸ φοῦρνο—***κουζία***—μὲ ἐκλεχτὰ ἁλμυρὰ ψάρια ἢ χαμψιὰ ***καὶ τὰ χίλᾳ καλά.***

Οἱ ἄντρες σχεδὸν κάθε μέρα στὴν ἀγορὰ φκιάνανε στοὺς φούρνους τὰ περίφημα ***γιαγλία***, τὰ ***κιουβέτξα*** κ. τ. λ.

Καὶ κοντὰ σ' ὅλ' αὐτά, ὁ ὕπνος πάντα μονοκόμματος μὲ παπλώματα, χωρὶς κοριούς, κουνούπια, ἢ ἄλλα ἔντομα καὶ ζωύφια.

Εἶν' ἀλήθεια πὼς οἱ Κοτυωρίτες γενικὰ ἦσαν λιτοδίαιτοι. Καὶ ἀποτελεῖ ἴσως περίεργο φαινόμενο, πῶς σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς διαμονῆς τους στὸ Τθάμπαθη φρόντιζαν γιὰ τὴν καλύτερη διατροφή τους, δείχνοντας μεγάλην ἐκλεκτικότητα στὰ εἴδη τῶν τροφίμων. Μὲ κάποια ἀναλογία μπορεῖ, νομίζω, νὰ δικαιολογηθεῖ τὸ γεγονός, μὲ τὴν ψυχολογία ποὺ ἐμπνέει στὴν πρακτικὴ ζωὴ ἡ παροιμία : «ἡ φτώχεια θέλει καλοπέραση».

ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΣΤΗΝ ΕΞΟΧΗ

Ἡ ζωὴ τῶν παιδιῶν στὸ Τθάμπαθη ἦταν ὅλο χαρά. Θεωρόντανε προνομιοῦχοι ἀπ' ἐκείνους ποὺ μένανε στὴν Ὀρτοῦ.. Ἐκτὸς τὰ διάφορα παιγνίδια καὶ ἰδιαίτερα τὴν ***τθάλτικαν*** εἶχαν καὶ τὰ μπάνια στὸ ***Γαζέγκιλιν***—ποταμάκι 2 χλμ. περίπου Ν. τοῦ Τθάμπαθη — ὅπου πήγαιναν ταχτικὰ καὶ λουζόντανε. Στὶς διάφορες καθημερινές τους σχεδὸν ἐκδρομὲς εἶχαν τὴν ἰδιαίτερη εὐχαρίστηση να μαζεύουν ***τσιτσίλᾳ*** (=μαστίχη ἀπὸ εἶδος ἔλατου), ***κουκουβάκια*** (=μανιτάρια), ***τθιλέκια***—«ἀρκτοστάφυλος» καὶ ***μουμουδάκια***—σμέουρα - framboise.

Ἀξέχαστες ἐπίσης ἐντυπώσεις κι' ἀναμνήσεις ἄφηναν οἱ καθημερινὲς ἐκδρομὲς στὰ γειτονικὰ χωριά, οἱ περιπέτειες μὲ τὰ σκυλιὰ τῶν χωρικῶν—***τῆ Γαράπανατα τὰ θκυλία,*** οἱ περιπλανήσεις στὰ δάση καὶ στοὺς δρόμους ὕστερα ἀπὸ ταχτικὴ ξαφνικὴ ὁμίχλη—***δεῖσα***— κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Μόνο πού κάποτε, τὸν τελευταῖο μῆνα, κανένας δάσκαλος—ἂν τύχαινε νὰ παραθερίζει ἐκεῖ—τοὺς μάζευε κι' ἄρχιζαν σχεδὸν ταχτικὰ μαθήματα, γιὰ νὰ θυμηθοῦν τὰ παλιὰ καὶ νὰ συνεχίσουν κανονικὰ κατὰ τὸ καινούργιο σχολικὸ ἔτος.

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ

Στὸ Τθάμπαθη μένανε κυρίως τρεῖς μῆνες, ἀπὸ τὶς 15 Ἰουνίου ὡς τὶς 15 τοῦ Σεπτέμβρη. Ἀρκετοὶ κατέβαιναν καὶ νωρίτερα, στὶς ἀρχὲς τ' Αὐγούστου, γιὰ τὰ φουντούκια. Ἡ ὁμαδικὴ ἐπιστροφὴ ἄρχιζε κυρίως στὶς ἀρχὲς τοῦ Σεπτέμβρη. Ὁ ἴδιος τρόπος γιὰ τὸ νοίκιασμα τῶν μεταγωγικῶν, ὁ ἴδιος γιὰ τὸ φόρτωμα καὶ γιὰ τὸ ξεκίνημα. Οἱ ἴδιες διασκεδάσεις στὰ ἴδια τὰ

χάνια ὅπου τυχὸν διανυκτέρευαν. Τὸ ξεκίνημα ἀπὸ τὸ Τθάμπαθη γινόταν ἡμέρα Δευτέρα καὶ κυρίως Τρίτη μὲ τὸ σκοπὸ νὰ προλάβουν καὶ στὸ ἑβδομαδιαῖο παζάρι τὴν Τετάρτη στὴν Ὀρτοῦ. Οἱ ἄντρες συνήθως κατέβαιναν σὲ μιὰ μέρα. Μὰ καὶ τὰ ***κέτθα*** ἅμα ξεκινοῦσαν πολὺ πρωὶ κ' ἦταν εὐνοϊκὸς ὁ καιρὸς μποροῦσαν νὰ προλάβουν κάποτε νὰ φτάσουν τὴν ἴδια μέρα.

Ὅσοι εἶχανε μείνει στὰ Κοτύωρα τὸ ξέραν καὶ πήγαιναν τὶς ὁρισμένες ὧρες στὴν προϋπάντησή τους ὡς πέρα κι' ἀπὸ τὸ ***πινὲκ-ταθοῦν—ἐπαῖναν στὴν γαρθοῦν-άτουν*** (***γαρθοῦ***=λ. τ. κυρίως ***καρσῆ***-ἀντίκρυ).

Ὅλοι γενικὰ ἦταν καλοθρεμμένοι καὶ ροδοκόκκινοι· τοὺς λέγαν ***γεῖλετζῆδες***. Γι' αὐτὸ καὶ γιὰ τοὺς εὔρωστους καὶ τοὺς πολὺ ὑγιεῖς γενικὰ λέγαν : ***Ἄμον γεῖλετζῆς ἔν'· νὰ μὴ ὀμματάεται.***

Τὰ παιδιὰ φέρνανε στοὺς φίλους τους ***τσιτσίλα*** μέσα σὲ σακκοῦλες μικρές, κ' ἐκεῖνοι τοὺς εἶχαν φυλαγμένα ρόδια, κυδώνια, φουντούκια ἢ ***κἀντσία*** (ψύχα ἀπὸ φουντούκια) σὲ σακκουλάκια κ.τ.τ. Οἱ γυναῖκες ἐκτὸς αὐτὰ φέρνανε στὶς φίλες τους καὶ ***γεῖλεγὶ ψωμία*** ἢ ***κωλόθα***.

Τὸν χειμῶνα τὰ σπίτια τοῦ Τθάμπαθη μένανε κλειστά. Τὰ φύλαγε ἕνας φύλακας ποὺ διόριζε ἡ Διοικητικὴ ἀρχή. Σπανιότατη ἦταν ἡ περίπτωση νὰ παραβιαστεῖ ἡ πόρτα κανενὸς σπιτιοῦ. Ἂς σημειωθεῖ ὅτι μερικοὶ συνειθοῦσαν νὰ κρύβουν μέσα στὰ σπίτια τους διάφορα ἀντικείμενα παραχώνοντάς τα στῆ γῆ, καθὼς καὶ φαγώσιμα, ποὺ τὰ βρίσκανε στὴν ἐπιστροφή τους.

ΤΑ ΣΠΙΤΙΑ ΤΟΥ ΤΣΑΜΠΑΣΗ

Ὅλα τὰ σπίτια τοῦ Τθάμπαθη ἤτανε ξύλινα—***σανιδένα***—σκεπασμένα μὲ λεπτὲς σανίδες—***χαρτώματα***. Δὲν ὑπῆρχεν ὁρισμένος ὁμοιόμορφος τύπος σπιτιοῦ. Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια φκιάνανε χαμόσπιτα μὲ δυὸ δωμάτια καὶ πρόχειρη κουζίνα σανιδοστρωμένα, καὶ σὲ μερικὰ μὲ τοῖχο πρὸς τὸ μέρος τοῦ βοριᾶ. Ἀποχωρητήρια δὲν εἶχαν· ὁ κόσμος πήγαινε γιὰ ἀνακούφιση στὸ ὕπαιθρο. Ἀργότερα εἶχαν ἀρχίσει καὶ φκιάναν διόροφα σπίτια—ξύλινα πάντα — μὲ ἀρκετὴ εὐρυχωρία καὶ μὲ τὰ σχετικὰ κομφὸρ τοῦ καιροῦ ἐκείνου.

Ἀρχὲς τοῦ Σεπτέμβρη τοῦ 1913 κάηκε μεγάλο μέρος τοῦ Τθάμπαθη. Καὶ βγάλαν τὸ τραγοῦδι, ποὺ μὲ μελαγχολικὴ νοσταλγία ἐξακολουθεῖ νὰ τραγουδιέται καὶ νὰ παίζεται κ' ἐδῶ μὲ τῆς θλιμμένης λύρας τὸ δοξάρι :

Ἐκάεν καὶ τὸ Τθάμπαθιν κ' ἐπέμναν τὰ τουβάρα
[γιάρ, γιάρ, ἀμάν,
Κ' ἐπῆγαν σὸ χουρτάρεμαν τ' Ὀρτοῦς τὰ παληκάρα
Ὄφ! ἀμάν, ἀμάν!...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'

ΦΙΛΟΞΕΝΙΑ

Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια δὲν ὑπῆρχαν ξενοδοχεῖα στὰ Κοτύωρα. Στὰ πανδοχεῖα—***χάνα***—ποὺ εἶχε ἀρκετά, πήγαιναν κυρίως οἱ Τοῦρκοι χωρικοὶ καὶ ἀγωγιάτες. Ἀργότερα ἔγινε ἕνα μόνο ξενοδοχεῖο, ποὺ χρησίμευε γιὰ τοὺς περαστικοὺς ξένους ἐμπόρους κ' ἐπιχειρηματίες γενικά. Ἐπίσης καὶ μερικὰ καφενεῖα χρησιμοποιόντανε γιὰ ξενῶνες. Στὰ τελευταῖα χρόνια — μετὰ τὸ 1908—φκιάχτηκε ἕνα ὡραῖο ξενοδοχεῖο μὲ ὅλες τὶς ἀνέσεις—***πανσιόν.***

Ὁ πολὺς κόσμος τῶν ὁμογενῶν . ποὺ ἐρχόνταν ἀπὸ τὰ μεσόγεια στὰ Κοτύωρα γιὰ διάφορες αἰτίες, φιλοξενόνταν—***ἐμονάγουνταν*** ἢ ***ἔμεναν***—στὰ σπίτια τῶν Ρωμιῶν.

Περιπτώσεις κατὰ τὶς ὁποῖες κατέβαιναν χωρικοὶ ἢ ξένοι κι' ἀπὸ ἄλλα μέρη—Κερασοῦντα, Πουλαντζάκη, Φάτσα, Οἰνόη κ.τ.λ.—στὰ Κοτύωρα ἦσαν: Στὶς πανηγύρεις τῶν ἑορτῶν τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν καὶ πρὸ παντὸς τῆς Ὑπαπαντῆς· γιὰ νὰ διεκπεραιώσουν διάφορες ὑποθέσεις εἴτε μὲ τὶς κρατικὲς ὑπηρεσίες εἴτε μὲ τὴν Μητρόπολη· γιὰ νὰ βροῦν ἐργασία· γιὰ τὴν ἐπίσκεψη γνωστῶν καὶ συγγενῶν τους κ.τ.λ.

Σ' ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις οἱ Κοτυωρίτες περιποιόντανε τοὺς ξένους μὲ προθυμία κ' εὐχαρίστηση ἐξαιρετική. Κατὰ τὶς πανηγύρεις τῶν ἐκκλησιῶν ὅλες οἱ οἰκογένειες ἔπαιρναν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ξένους καὶ τοὺς πηγαίνανε σπίτια τους. Πρόβλεπαν μάλιστα καὶ φρόντιζαν ἀπὸ τὴν προηγούμενη μέρα νὰ ψουνίσουν καὶ νὰ ἑτοιμάσουν ἐκλεκτὰ καὶ ἄφθονα φαγητά. Τὴν ἡμέρα τῆς Ὑπαπαντῆς προπάντων δὲν ὑπῆρχε σπίτι ποὺ νὰ μὴν ἔχει μουσαφίρη. Κάποτε μάλιστα οἱ Ἐπίτροποι τῆς ἐκκλησίας ἑτοίμαζαν ἰδιαιτέρως φαγητὰ σὲ μεγάλα καζάνια καὶ παράθεταν μετὰ τὴν πρωϊνὴ ἀπόλυση σ' ὅλους τοὺς ξένους σὲ τραπέζια στρωμένα ἢ στὴν αὐλὴ ἢ στὸν νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας, σὰν σὲ κοινόβια· ἦταν καὶ πολὺς ὁ κόσμος ποὺ κατέβαινε στὰ Κοτύωρα, ὅπως ἀναφέρομε στὸ κεφάλαιο ***«Μηνολόγιο καὶ ἑορτολόγιο»***.

Ὅσοι ἐρχόντανε γιὰ δουλειές τους ποὺ ἀπαιτοῦσαν μερικὲς ἡμέρες νὰ τελειώσουν, ἢ γιὰ νὰ βροῦν ἐργασία, πήγαιναν συνήθως στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας. Ἐκεῖ παῖρναν ἐπαφὴ μὲ γριὲς κυρίως ποὺ πήγαιναν ταχτικότατα καὶ τὸ πρωινὸ καὶ στὸν ἑσπερινὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ ποὺ τοὺς ὁδηγοῦσαν γιὰ φιλοξενία στὰ σπίτια τους. Ἂν ἔφταναν ἀργὰ στὴν πόλη κατὰ τὸ βραδάκι ἢ τὴν νύχτα πρὶν ἀπὸ τὴν ὥρα τοῦ ὕπνου ἢ ἂν τύχαινε νὰ μὴ τοὺς προσκαλέσει κανεὶς ἀπὸ νωρίς, πήγαιναν μὲ τὸ σούρουπο στὰ σπίτια κατευθεῖαν καὶ ζητοῦσαν φιλοξενία. Δὲν ὑπάρχει περίπτωση ποὺ νὰ μὴ γένηκαν δεκτοὶ τέτοιοι ξένοι. Μόνο, ἐσύμβαινε κάποτε νὰ

πᾶνε σὲ τρανὰ τζάκια, ὅπου φοβόνταν ἀπὸ... ζωύφια, καὶ ἀντὶ να τοὺς φιλοξενήσουν τοὺς δίνανε χρήματα καὶ τοὺς λέγανε νὰ πᾶνε νὰ μείνουν σὲ καφενεῖο, βρίσκοντας καὶ κάποια εὔσχημη δικαιολογία: ***Ἔχομε ἄρρωστον καὶ 'κ' ἐποροῦμε νὰ μονάζομε· ἔπαρ'ἀβοῦτο τὲ γορόσ', καὶ δέβα μένον σῆ Φιταγκοὺρ τὴν καϊβέν.*** *(γορόσ'*=γρόσι· γιὰ τὴ διανυχτέρευση στὸ καφενεῖο πλήρωναν μισὸ γρόσι—εἴκοσι παράδες).

Ἂν μαθευόταν ὅμως αὐτό, δὲ γλύτωναν ἀπὸ τὸ κοτσομπολιό, ποὺ παραμόνευε πάντα καὶ ἄγρια ξέσπαε σὲ βάρος τους: ***Ἤμαρτον! ἀγοῖκον χουγιανετλίκ' πὰ γίνεται; Ἄνθρωπον ποὶ κρούει σὴν πόρτα-σ' τὴν νύχταν 'κὶ μονάεις-άτον καμμίαν;*** Γιὰ κάθε φιλοξενούμενο ἐξασφάλιζαν ἄφθονο φαγὶ καὶ ὕπνο. Ἀνάλογα μὲ τὴν ἐμφάνισή τους, τοὺς ἑτοίμαζαν καὶ τὰ ροῦχα τοῦ ὕπνου: ἀπὸ στρώματα καλὰ καὶ καθαρά, μέχρι κουρελοῦδες καὶ τσούλια. Οἱ χωρικοὶ καθὼς κι' ὅλοι, μπαίνοντας στὸ σπίτι, βγάζαν τὰ τραρούχια ἢ τὰ γεμενιά τους καὶ πρὶν κοιμηθοῦν, ἔπλεναν συνήθως τὰ πόδια τους. Γιὰ τοὺς γνωστοὺς καὶ συγγενεῖς ποὺ ἐρχόνταν ἀπὸ ἄλλα μέρη ἢ καὶ ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν πόλη, εἶχαν πάντα ἐκλεκτότερα φαγητὰ καὶ τὰ καλύτερα στρώματα, ὅσες μέρες κι' ἂν ἔμεναν.

Στὰ περισσότερα σπίτια εἶχαν κάποιο διαμέρισμα εἴτε ἰδιαίτερο εἴτε προορισμένο σὲ κάθε ἀνάλογη περίσταση καὶ γιὰ τοὺς ξένους.

Ἐκτὸς τοὺς Ἕλληνες καὶ γενικὰ τοὺς χριστιανούς, φιλοξενοῦσαν ὄχι σπάνια καὶ Τούρκους, κυρίως πελάτες ἢ γνωστοὺς ἀπὸ χωριά, ὅπου πήγαιναν γιὰ δουλειές τους καὶ τύχαινε νὰ φιλοξενηθοῦν ἀπ' αὐτούς. Ἡ περιποίησή τους δὲν ὑστεροῦσε καθόλου ἀπ' ἐκείνη ποὺ κάνανε στοὺς χριστιανούς, μόνο ποὺ τοὺς βάζανε σὲ δωμάτιο, ὅπου δὲν ὑπῆρχαν εἰκονίσματα.

Ἐκτὸς τὶς κανονικὲς αὐτὲς περιπτώσεις ἀτομικῆς σχεδὸν φιλοξενίας σὲ ὁμαλὲς καὶ εἰρηνικὲς περιστάσεις, ἡ φιλοξενία τῶν Κοτυωριτῶν ἐκδηλώθηκε καὶ σὲ δύσκολες καὶ χαλεπὲς περιστάσεις στὴ διάρκεια τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολέμου: Κατὰ τὴν περίοδο τῶν σφαγῶν τῶν Ἀρμενίων μὲ μεγάλους κινδύνους κατόρθωσαν νὰ φιλοξενήσουν κρυφὰ καὶ νὰ σώσουν μάλιστα καὶ ἀρκετούς. Μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Τραπεζούντας ἀπὸ τοὺς Ρούσσους στὰ 1916, οἱ Τοῦρκοι πρόσφυγες τῆς περιοχῆς ποὺ πέρασαν ἀπὸ τὰ Κοτύωρα, φιλοξενήθηκαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ποὺ τοὺς πρόσφεραν καὶ κατάλυμα καὶ τρόφιμα καὶ διάφορα ἀπαραίτητα εἴδη. Ἐπίσης ὅταν ἐκτοπίστηκαν οἱ κάτοικοι τῆς Πουλαντζάκης καὶ περνοῦσαν 1 ½ ὥρα περίπου ἔξω ἀπὸ τὴν Ὀρτοῦ, ὅλοι ποὺ τὸ μάθαν ἐγκαίρως, σὰ σὲ συναγερμὸ μάζεψαν ἀμέσως τρόφιμα καὶ κάθε ἄλλο εἶδος ἀπαραίτητο ποὺ χρειαζόταν γιὰ ἀνακούφιση στὴ χειμωνιάτικη ἐκείνη σκληρὴ δοκιμασία τους, καὶ πῆγαν καὶ τοὺς τὰ μοίραξαν στὸ Ἐσκῆ-Παζὰρ (5 χλμ. περίπου Ν. ἀπὸ τὰ Κοτύωρα).

Εἶχαν μάλιστα παρακαλέσει οἱ προϋχοντες τοῦ τόπου τὶς διοικητικὲς ἀρχὲς νὰ ἐπιτρέψουν νἄρθουν καὶ νὰ μείνουν στὰ Κοτύωρα, ὅπου θὰ τοὺς ἐξασφάλιζαν καὶ καταλύματα καὶ τροφή, ὥσπου νὰ περάσει ἡ κακοκαιρία.

Στὴν ἀρχὴ γένηκε δεκτὴ ἡ παράκλησή τους καὶ χαρούμενοι ξεκίνησαν μὲ μεταγωγικὰ νὰ τοὺς παραλάβουν καὶ νὰ τοὺς ὁδηγήσουν στὴν πόλη. Μὰ στὸ ἀναμεταξὺ μεσολάβησαν ἄλλες σκέψεις κ' ἐπικράτησαν διαφορετικὲς ἀποφάσεις στὶς διοικητικὲς ἀρχές, κ' ἔτσι οἱ ἐκτοπιζόμενοι συνέχισαν τὸ σκληρὸ δρόμο τους.

Παρόμοια παραδείγματα σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολέμου καὶ ὁμαδικὰ καὶ ἀτομικά, δὲν ἦταν ἀσυνείθιστα.

Ἀπὸ ἀνέκαθεν τὴν φιλοξενία τὴν θεωρούσανε σὰ μιὰ ἱερὴ ὑποχρέωση γιὰ τὸν καθένα. Ἴσως δὲν ἦσαν τελείως ἀνεπηρέαστοι κι' ἀπὸ μιὰν ἰσχυρὴ θρησκευτικὴ ἐπίδραση κ' ὑποβολή. Τὸ θεωροῦσαν μεγάλο ψυχικὸ γιὰ τοὺς πεθαμένους, νὰ φιλοξενήσουν κανένα καὶ νὰ τὸν περιποιηθοῦν καὶ προπαντὸς ὅταν τύχαινε νἄναι φτωχός. Κι' ὅπως δὲν ἦτανε γνῶστες τῶν Ἁγίων Γραφῶν κ' ἔχοντας μπερδεμένες στὸ μυαλὸ τὶς διηγήσεις καὶ τὶς δοξασίες γιὰ μετεμψύχωση, μετενσάρκωση, Δευτέρα παρουσία τοῦ Χριστοῦ κ.τ.λ., ἅμα βλέπανε κανένα γέρο μὲ κάπως βιβλικὴ φυσιογνωμία καὶ μὲ τὸ ραβδὶ στὸ χέρι, λέγανε μεταξύ τους κυρίως οἱ γριές: «*Ἥμαρτα ! Γιὰμ ἔν' ὁ Χριστόν ; Ἂς παίρομε μονάζομ' ἄτον !* (*γιὰμ*=μήπως).

Ἄσχετα μ' αὐτὰ καὶ ἀνεξάρτητα τελείως ἀπ' αὐτά, ἡ φιλοξενία ἀπὸ παράδοση κι' ἀπὸ παράλληλα καλλιεργημένη καὶ διαμορφωμένη ψυχικὴ συγκρότηση γενικά, ἦταν ἔμφυτη σ' ὅλους, κι' ἀποτελοῦσε ἕνα ἀπὸ τὰ ἱερότερα καὶ σπουδαιότερα καθήκοντα τοῦ καθενὸς ἀπέναντι στοὺς ὁμοίους του.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΚΥΚΛΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΕΓΚΥΜΟΣΥΝΗ

Ἡ ἐγκυμοσύνη—***ἡ βαρᾶσία***—στὰ παλιότερα χρόνια θεωρούντανε ντροπή, ὄχι βέβαια ἀπὸ κοκκεταρία. Ἡ ἔγκυα—***ἡ βαρᾶσμέντσα***—προσπαθοῦσε μὲ κάθε τρόπο ν' ἀποκρύψει τὴν ἐγκυμοσύνη της, μὲ κατάλληλη ἀμφίεση, μὲ σάλια, μὲ τζαρτζάφια, μὲ μαντίλι ποὺ εἶχε μπροστὰ στὴ μέση της κι' ἀνέμιζε κ.τ.λ. Κρυβόταν ἀκόμα κι' ἀπὸ τὸν πατέρα καὶ τὴ μητέρα της καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν πεθερὸ καὶ τὴν πεθερά της. Ἦταν σὰν ν' ἀναγνώριζε πὼς ἔκανε μιὰ μεγάλη... ἁμαρτία. Φυλαγότανε τόσο πολὺ γιὰ νὰ μὴ τὴν καταλάβουν, ὥστε ἂν δὲν κακοψυχοῦσε—***ἂν 'κ' ἐκακογνώμανεν***—μποροῦσε νὰ γεννήσει χωρὶς νὰ τὴν πάρουν μυρωδιά. Ὅλα τὰ ρουχαλάκια καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὴ γέννα τοῦ παιδιοῦ τὰ φρόντιζε κρυφά, σὲ συνεννόηση μὲ τυχὸν κουνιάδες της ἢ ἀδελφὲς καὶ φίλες της.

Ὁ περιορισμὸς αὐτὸς ἦταν αἰτία νὰ μὴ μπορεῖ νὰ ζητεῖ ἀπ' ὅλα τὰ φαγητὰ καὶ τὰ τρόφιμα γενικά, ποὺ τὰ θυμόταν ἡ τῆς ἐρχόταν ἡ μυρωδιά τους, ὅπως συμβαίνει φυσιολογικὰ σ' ὅλες σχεδὸν τὶς ἔγκυες γυναῖκες. Ὡστόσο οἱ ἄντρες τους φρόντιζαν νὰ τὶς φέρνουν κρυφὰ ἀπ' ὅλα ποὺ ζητοῦσαν καὶ ὅ,τι καλὸ καὶ σπάνιο—***ἀγνέρ***'—βρίσκανε στὴν ἀγορά. Στὰ τελευταῖα χρόνια ἔχασε τὸ ζήτημα τὴν ἀρχική του αὐστηρότητα καὶ οἱ σχέσεις τῆς ἔγκυας μὲ τοὺς πεθεροὺς καὶ τοὺς γονιούς της γένηκαν λογικότερες κι' ἀνθρωπινότερες.

Σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἐγκυμοσύνης της ἐξακολουθοῦσε νὰ κάνει τὶς δουλειὲς τοῦ σπιτιοῦ, ὅπως καὶ πρῶτα. Ἂν τύχαινε ν' ἀρρωστήσει δὲν καλοῦσαν τὸ γιατρό, ἀλλὰ τὴ μαμμή, ποὺ εἶχαν ὑπόψη τους νὰ φέρουνε στὴ γέννα. Μετὰ τὸν ἕβδομο μῆνα ἔπρεπε νὰ ἐπιζητεῖ νὰ περπατεῖ ὅσο τὸ δυνατὸν περισσότερο. Ὅταν πλησίαζαν οἱ μέρες τῆς γέννας, φρόντιζε νὰ καθαρίσει καὶ νὰ τακτοποιήσει ὅλα τὰ διαμερίσματα καὶ τὶς γωνιὲς τοῦ σπιτιοῦ, τὰ ὑπόγεια, τὰ ἔπιπλα, τὰ μαγειρικὰ σκεύη κ.τ.λ. Φοβόταν καὶ φυλαγόταν ἀπὸ

τὴν κακογλωσσιά, γιατὶ μὲ τὴ γέννα, μπαινόβγαιναν ἐλεύθερα φίλες καὶ γειτόνισσες, πολλὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες σὲ τέτοιες περιστάσεις βρίσκανε τὴν εὐκαιρία νὰ περιεργάζονται καὶ νὰ ἐξετάζουν ὅλα μέσα στὸ σπίτι, ψάχνοντας νὰ βροῦν θέμα γιὰ κοτσομπόλεμα. Εἶν' ἀλήθεια ὅτι ἅμα τὰ βρῆσκαν ὅλα ἐντάξει, ἐπαινοῦσαν καὶ τὴ νοικοκυροσύνη της.

Πρὶν φτάσουν οἱ μέρες της, ὅλα τὰ ρουχαλάκια καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὴ γέννα τοῦ παιδιοῦ—***τὰ μωρέσα τὰ λώμματα*** ἔπρεπε νὰ ἑτοιμαστοῦν. Τὰ συνειθισμένα ρουχαλάκια ἦσαν : Πουκαμισάκια — ***καμισόπα*** — ρομπίτσες, φασκίτσες, πανάκια — ***ἐγκουνόπα*** — σκουφίτσες, καλτσάκια κ.τ.λ. Ἄσχετα μ' αὐτά, ἡ μάννα της ἦταν ὑποχρεωμένη στὸ πρῶτο της παιδί, εἴτε ἀγόρι ἦταν εἴτε κορίτσι, νὰ κάνει ἀπὸ ἓξ ἢ τουλάχιστον ἀπὸ τρία ἀπ' ὅλα τὰ παραπάνω ρουχαλάκια. Τῆς τὰ πήγαιναν μετὰ τὴ γέννα καὶ τὰ λέγαν : ***τῆ πρωτικαρί' τὰ πρσίκις.***

Τὸ ρῆμα «γεννῶ» δὲν τὸ χρησιμοποιοῦσανε στὰ Κοτύωρα γιὰ τὶς γυναῖκες. Ἔλεγαν π. χ. ***ἡ τάδενα ἀ ἐφτάει μωρόν,*** ἢ ***ἐποῖκεν μωρόν,*** ἢ ***ἐλευτερῶθεν,*** ἢ ***ἔπεσεν.*** Κ' ἐπειδή, ὅπως εἴπαμε, κρύβαν τὴν ἐγκυμοσύνη τους, ἄκουγε κανεὶς καὶ ἀπορίες σὰν κι' αὐτές : ***'Μῶ-σε ! 'Ελευτερῶθεν καὶ χαπάρ' πὰ 'ἢ' εἶχαμε ντὸ ἔτονε καὶ βαρᾳσμέντσα.*** Ἂν τὸ ἀντιλαμβανόντανε λέγαν : ***ἡ τάδενα ἐρροῦξεν βαριᾳσμέντσα***=ἡ δεῖνα ἔπεσε ἔγκυα. Γιὰ τὰ ζῶα λέγαν : ***Τὸ χτῆνον*** (ἢ γελάδα), ἢ τ' ***αἰγίδ'***, ***γαστρωμένον ἐν'· ἀ γεννᾶ***, ἢ, ***ἐγέννεσεν.***

ΑΠΟΒΟΛΕΣ

Οἱ βίαιες ἀποβολὲς—***τὸ ρούξιμον τῆ μωρί'***—προκαλούντανε συνήθως: α) Ἀπὸ ἀπότομη μεγάλη λύπη ἢ χαρά· β) ἀπὸ τρόμο καὶ ὑπερβολικὸ φόβο· γ) ἀπὸ καθαρτικὸ ποὺ παίρνανε κάποτε χωρὶς νὰ ξέρουν τὶς συνέπειες· δ) ἀπὸ πήδημα· ἀπὸ σήκωμα βάρους· ἀπὸ ὑπερκόπωση καὶ κάποτε, ἂν ἦταν ὑπερευαίσθητη, κι' ἀπὸ μυρωδιὰ κ.τ.τ. Ἐπίσης κι' ἂν σήκωναν ψηλὰ τὸ χέρι ἀπότομα στὸ ράφι ἢ ἀλλοῦ γιὰ νὰ πάρουν κάτι. Στὴν περίπτωση αὐτὴ λέγαν : ***ἐπεκόπεν τὸ μωρὸν κ' ἐρροῦξεν.***

Οἱ τεχνητὲς ἀποβολὲς (οἱ ἐκτρώσεις — ***τὸ χάσιμον τῆ μωρί'***) ἤτανε πολὺ σπάνιες, καὶ κυρίως γινότανε γιὰ τὴν ἐξαφάνιση καρποῦ παράνομου ἔρωτα. Οἱ συνειθισμένοι τρόποι ἦσαν : α) Βάζαν τὰ πόδια σὲ ζεστὸ νερό· β) παίρνανε καθαρτικὸ ἢ κινίνο σὲ αὐξημένη δόση· γ) καθόντανε σὲ δοχεῖο μὲ ἀχνιστὸ νερό· γιὰ ἀποτελεσματικότερα, πρὶν κάτσουν, ἔρριχναν στὸ δοχεῖο ἀναμμένα κάρβουνα. Πάντως ἡ ἀποβολὴ θεωρόντανε μεγάλη ἁμαρτία καὶ προσπαθοῦσαν νὰ τὴν ἀποφύγουν μὲ κάθε τρόπο. Ὅποια πάθαινε ἀποβολὴ δὲν τῆς ἔπεφτε μετάληψη τρία χρόνια. Ὅποια ὅμως ἔκανε ἔκτρωση, ἑφτὰ χρόνια δὲν τὴ μεταλάβαινε ὁ παπᾶς. Ἐννοεῖται ὅτι ὅλες ξομολογόντανε στὸν πνευματικό, ποὺ ἔτσι τὰ μάθαινε ὅλα.

ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΑ

Ἂν ἡ ἔγκυα πάχαινε κατὰ τὰ πισινά της στὸ διάστημα τῆς ἐγκυμοσύνης της, λέγαν ὅτι θὰ κάνει κορίτσι. Κι' ἂν ἀντίθετα ἀδυνατοῦσε στὰ πισινά, λέγανε πὼς θὰ κάνει ἀγόρι. Ἂν ἔβγαζε στὸ πρόσωπο πανάδες—***τσούλα***, ἢ ***ρόγας***, ἢ ***πυκνάδες (ἐμπαλῶθεν τὸ πρόσωπον-άτς)***—λέγαν πὼς θὰ κάνει κορίτσι, κι' ἂν ἔμενε καθαρό, ἀγόρι. Ἂν ἡ κοιλιά της μετὰ τὸν 7ο μῆνα ἦτανε φουσκωμένη κατὰ πλάτος, προμάντευαν κορίτσι, κι' ἂν ἀντίθετα, ἀγόρι. Ἂν εἶχε ἀγόρι ποὺ θήλαζε, κ' ἔπεφτε ἔγκυα, σὲ περίπτωση ποὺ τὸ γάλα της πείραζε ἀμέσως τὸ βρέφος, ἦταν παρατηρημένο ὅτι ἔκανε κορίτσι.

ΣΥΝΗΘΕΙΕΣ—ΔΟΞΑΣΙΕΣ—ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ

Ἡ ἔγκυα ἔπρεπε νὰ μαζεύεται ἀπὸ νωρὶς τὸ βράδυ στὸ σπίτι της.

Ἂν τύχαινε γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο ν' ἀργήσει σὲ ἐπίσκεψη, ἔπρεπε στὴν ἐπιστροφή της ν' ἀποφύγει νὰ περάσει ἀπὸ ρεματιές, γιὰ νὰ μὴ πάθει ἀπὸ προσβολὲς πονηρῶν πνευμάτων.

Γι' αὐτό, ἂν ὁπωσδήποτε ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ περάσει ἀπὸ ρεματιὰ γιὰ νὰ πάει σπίτι της, τὴν κρατοῦσαν κ' ἔμενε τὴ νύχτα στοῦ συγγενῆ, ὅπου ἦταν ἐπίσκεψη. Τὶς προφυλάξεις αὐτὲς τὶς λάβαινε, πολὺ αὐστηρότερα, ἂν ἦτανε στὴν πρώτη της ἐγκυμοσύνη.

Ἀπαγορευότανε στὴν ἔγκυα νὰ σφάζει πουλερικά. Τὄχανε σὲ κακὸ καὶ λέγανε πὼς τὸ παιδὶ μπορεῖ νὰ γίνει ἀσθματικό—***νὰ χουρχουρίζ'***.

Βαστοῦσε αὐστηρότατα τὶς ἀργίες καὶ δὲν ἔπιανε τὶς ἡμέρες αὐτὲς οὔτε μαχαίρι.

Ἔπρεπε ν' ἀποφεύγει νὰ βλέπει σημαδιακὸν ἄνθρωπο, ἢ καὶ ἀσχημομούρη, κακομοιριασμένον, ἀρρωστιάρη κ.τ.τ. ἕως τὸν 6ο μῆνα τοὐλάχιστον. Ἀπεναντίας ἔπρεπε νὰ ἐπιζητεῖ νὰ βλέπει πάντα ὄμορφα παιδιά, ὄμορφες γυναῖκες κι' ἄντρες καὶ καλλιτεχνικὲς εἰκόνες καὶ φωτογραφίες. Γι' αὐτὸ ἦτανε κατάλληλα στολισμένο τὸ δωμάτιό της. Πίστευαν ὅτι τὸ ἔμβρυο παίρνει τὴ μορφὴ καὶ γενικὰ τὶς ἰδιότητες τῶν προσώπων ποὺ βλέπει ταχτικὰ κ' ἐντυπώνεται ἡ ἔγκυα.

Ἔπρεπε ν' ἀποφεύγει νὰ εἰρωνεύεται ἢ νὰ κοροϊδεύει ὁποιονδήποτε ἀδικημένον ἀπὸ τὴ φύση εἴτε πνευματικῶς εἴτε σωματικῶς, καὶ προπαντὸς νὰ μὴ τοὺς ἀπομιμεῖται μὲ ἀναπαραστάσεις τῶν ἐλαττωμάτων τους.

Τὸ εἶχανε σὲ κακὸ καὶ πίστευαν ὅτι γιὰ τιμωρία, μποροῦσε νὰ γεννηθεῖ τὸ παιδὶ μὲ τὰ ἐλαττώματα ποὺ θὰ σατίριζε ἡ μάννα του—***θὰ ἐγίντουν κουσουρλοῦν.***

Ἔπρεπε ἀκόμα ν' ἀποφεύγει νὰ ἰδεῖ πεθαμένον, σκοτωμένον, κρεμασμένον, τραυματισμένον κ.τ.τ.

Γενικῶς οἱ μεγάλες κι' ἀπότομες συγκινήσεις εἴτε γιὰ λύπη εἴτε γιὰ χαρὰ ἔπρεπε ν' ἀποφεύγονται καὶ προπάντων στὴν πρώτη ἐγκυμοσύνη, γιατὶ πί-

στευαν ὅτι μποροῦσαν να προξενήσουν κακὸ στὸ παιδὶ ποὺ θα γεννιόταν ἢ καὶ στὴν ἴδια.

Ἡ ἔγκυα οὔτε βάφτιζε παιδιά, οὔτε κρατοῦσε στέφανα σὲ γάμο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΓΕΝΝΑ

Οἱ πόνοι ποὺ ἐρχόντανε συνήθως στὶς ἔγκυες δεκαπέντε περίπου μέρες πρὶν ἀπὸ τὴ γέννα λεγόταν : ***ἐμπροπόνᾳ.*** Ἂν καὶ καταλάβαιναν ὅτι δὲν πρόκειται νὰ γεννήσουν στὶς περιπτώσεις αὐτές, καλοῦσαν ὅμως γιὰ κάθε ἐνδεχόμενο τὴ μαμμή. Στὴν περίπτωση αὐτὴ λέγαν : ***ἐζάρωσαν τὰ μέσα-τ'ς*** =στράβωσαν οἱ μέσες της. Ὅταν τὸ ***ζάρωμαν*** ἤτανε σοβαρὸ καὶ μὲ ἁπλὲς ἐπεμβάσεις δὲν τακτοποιότανε, τότε τῆς σήκωνε ψηλὰ τὰ πόδια, τὰ κρατοῦσε στὴ θέση αὐτὴ μιὰ γυναῖκα, κ' ἡ μαμμὴ ἔσιαζε τὴ μέση της : ***ἔσκωσεν ἄν' τὰ ποδάρᾳ-τ'ς καὶ ἴσαξεν-άτην.***

Μόλις ἄρχιζαν οἱ πόνοι τῆς ἔγκυας γιὰ τὴ γέννα—***ὅσταν ἐντοῦναν-άτην τὰ πόνᾳ***—εἰδοποιοῦσαν ἀμέσως τὴ μαμμή, ἡ ὁποία τῆς παράστεκεν ὅλον τὸν καιρό, ὥσπου νὰ τὴν ξεγεννήσει. Εἶχε γιὰ βοηθό της μιὰ γυναῖκα ποὺ τὴ λέγαν ***ἐμπρομαμμή.*** Ὅλες οἱ γυναῖκες ποὺ ἐρχόντανε στὸ δωμάτιο τῆς ἑτοιμόγεννης—***κοιλοπονέτρᾳς***—ὥσπου νὰ γεννήσει, τῆς ἄγγιζαν ἢ τῆς χάϊδευαν τὴ μέση λέγοντας : ***'Άσ' σὸν 'Αε-Δευτέρ' ἔρχομαι.*** Ὁ Ἀη-Λευτέρης ἤτανε προστάτης τῶν ἐγκύων γυναικῶν καὶ μὲ τὴ χειρονομία αὐτὴ ἐπικαλούντανε τὴν εὐεργετική του ἐπέμβαση.

Ὅταν γεννιότανε τὸ παιδί, ἡ μαμμὴ τὄλουζε, τὸ σπαργάνωνε—***ἐχουν-τ̂αχίαζεν*** ἢ ***ἐγουνταχίαζεν-ά,*** καὶ τὸ ράντιζε μὲ πολὺ ψιλὸ ἁλάτι σ' ὅλο του τὸ κορμάκι γιὰ νὰ μὴ συγκαίεται—***ἐτσ̂άνιζεν-ά ἅλας γιὰ νὰ μὴ χα-σ̂ουρουκιᾶ.*** Γι' αὐτό, ὅταν ἔλεγε κανεὶς ἀνοστιὲς τὸν εἰρωνευόντανε :

Ἄνοστε κι' ἀνάλατε, ἡ μαμμὴ ξάϊ 'κ' ἔλτσε σε.

Τὄδινε ἔπειτα στὴν ἀγκαλιὰ τῆς πεθερᾶς ἢ τῆς μάννας τῆς λεχώνας—***λοχούσας***—ἢ καὶ τῶν δυονῶν μὲ τὴ σειρὰ κ' ἔπαιρνε τὸ δῶρο της—***τὸ παχσ̂ουσ̂'***—, χώρια ἀπὸ τὴν πληρωμή. Ὑπῆρχαν ὅμως καὶ μαμμὲς—οἱ περισσότερες—ποὺ δὲ δεχόντανε νὰ πληρωθοῦν.

Τὴν ἴδια στιγμὴ ἔτρεχε ὁποιοσδήποτε τύχαινε ἐκεῖ νὰ πάει τὴ χαρμόσυνη εἴδηση στὸν πατέρα καὶ στοὺς παποῦδες τοῦ παιδιοῦ—***γιὰ νὰ στοι-χαράζ'***—κ' ἔπαιρνε τὸ σχετικὸ δῶρο—***τὰ στοιχαράτκα*** = τὰ σχαρίκια—λέγοντας : ***Φῶς στ' ὀμμάτᾳ-σ'· ἡ γυναῖκα σ' ἢ ἡ νύφε-σ' ἢ ἡ θαγατέρα-σ' ἐποῖκεν ἀγούρ' ἢ ἀγουρόπον, ἢ κορίτσ' ἢ κορτσόπον.***

Ἐπίσης μόλις ἐρχόντανε στὸ σπίτι, ἡ μαμμὴ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ

ἀναφέραμε παραπάνω ἔδινε στὴν ἀγκαλιά τους τὸ παιδί, ἀφοῦ προηγουμένως ἔπαιρνε τὸ σχετικὸ δῶρο λέγοντας: ***χάρτσον κι' ἂς δειξίζω***=χάρισε γιὰ νὰ σοῦ δείξω. Ἂν οἱ ἀνάδοχοι τοῦ παιδιοῦ ἦταν ἀπὸ πρὶν ὁρισμένοι, τὰ ἴδια ἔκανε καὶ σ' αὐτοὺς ἡ μαμμὴ ἢ ἡ ***ἐμπρομαμμή***.

Οἱ παποῦδες συνήθως ἔκαναν δῶρο στὸ παιδὶ—κανένα φλουρί.

Ἂν τύχαινε ἡ γέννα νὰ γίνει στὰ Κοτύωρα κι' ὁ πατέρας του ἢ οἱ παποῦδες του ἤτανε στὸ Τσάμπασῃ ἢ καὶ ἀντίστροφα, τότε ξεκινοῦσε ἀμέσως ἕνας ἀγγελιοφόρος—***σαῆς***—ποὺ πήγαινε πεζὸς νὰ φέρει τὴν εἴδηση, γιατὶ δὲν ὑπῆρχε τηλ/κὴ συγκοινωνία. (Μόλις τελευταῖα στὸν Εὐρωπαϊκὸ Πόλεμο ἐγκατάστησαν τηλεφωνικὴ συγκοινωνία). Οἱ ἀγγελιοφόροι αὐτοί, τὴν ἀπόσταση τῶν 45 χιλιομέτρων περίπου μὲ συνολικὴ ἄνοδο 2000 μέτρων τὴ διατρέχανε σὲ 6 ½ — 7 ὧρες. Τὰ ***στοιχαράτκα*** αὐτὴ τὴ φορὰ ἦσαν γενναῖα, ἀνάλογα μὲ τὴν ἀπόσταση καὶ τὸν κόπο τοῦ ***σαῆ***, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ φῦλο τοῦ παιδιοῦ.

Ὁ εὐτυχισμένος πατέρας ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ κάνει τὰ ἔξοδα γιὰ ἕνα γλέντι μ' ὅλους τοὺς στενοὺς φίλους του—ἀπαραιτήτως γιὰ τὸ πρῶτο του παιδὶ—τὸ ***πρωτικάρ'***—καὶ μάλιστα ἂν τύχαινε νἄν' ἀγόρι.

ΔΥΣΤΟΚΙΑ

Ἡ πρώτη δουλειὰ τῆς μαμμῆς, μόλις πήγαινε στὴν ἑτοιμόγεννη, ἦτανε νὰ τὴ βάνει σὲ κουβέρτα—***πατανίαν***—ἢ σὲ μάλλινο κλινοσκέπασμα ὑφασμένο στὸν ἀργαλειὸ—***χρέμ'***—καὶ νὰ τὴν κουνήσουν δεξιὰ κι' ἀριστερά. Τὶς τέσσερες ἄκρες τῆς κουβέρτας τὶς κρατοῦσαν δυὸ ἢ καὶ τέσσερης γυναῖκες. Αὐτὸ διευκόλυνε τὸν τοκετό. Ἂν ὅμως ἡ γέννα παρουσίαζε ἀνωμαλίες καὶ δυσχέρειες, ἐφαρμόζανε ἕνα ἢ καὶ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἑξῆς διευκολυντικὰ τοῦ τοκετοῦ: α) Ξέπλεκαν τὰ μαλλιά της. Τὸ μέτρο αὐτὸ ἦτανε μᾶλλον συμβολικὸ καὶ γι' αὐτὸ συνήθως οἱ ἑτοιμόγεννες μόλις αἰσθανόντανε τὶς πρῶτες ὠδῖνες, ξέπλεκαν τὰ μαλλιά τους. β) Τὴν φορτωνότανε μιὰ γερὴ γυναῖκα πλάτη μὲ πλάτη μὲ τοὺς ἀγκῶνες πλεγμένους πίσω καὶ τὴν κρατοῦσε ἔτσι κρεμασμένη καὶ κάποτε τὴν τίναζε. γ) Τῆς δίνανε γροθιὲς στὴ μέση—***ἐντοῦναν-άτην μουστέας σὰ μέσα-τ'ς, γιὰ ν' ἀποκόπεται τὸ μωρόν.*** δ) ***Ἐποῖναν-άτην τὰ ζεστά.*** Δηλαδή, ἡ μαμμὴ ἔβραζε νερὸ καὶ τὴν κρατοῦσε κατάλληλα σὲ κοντινὴ ἀπόσταση γιὰ νὰ τὴ χτυπήσει ὁ ἀτμός. Στὸ βρασμένο νερὸ ρίχνανε στάχτη. ε) Ρίχναν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι ξαφνικὰ ἕναν πυροβολισμό, χωρὶς ἐκείνη νὰ ξέρει ἀπὸ πρὶν τίποτε, γιὰ νὰ τρομάξει καὶ ν' ἀμολήσει τὸ παιδί. ς) Βάζανε νερὸ σὲ παλιὸ παπούτσι τ' ἀντρός της καὶ τῆς δίνανε νὰ πιεῖ τρεῖς φορές. Λέγαν: ***Ἴσως νὰ ἔν' πατεμέντσα ἀσ'σὸν ἄντραν-ἀτ'ς.***= Ἴσως νὰ τὴν ἔχει δρασκελίσει ὁ ἄντρας της, ποὺ σηκωνόταν νωρίτερα τὸ πρωὶ γιὰ νὰ πάει στὴ δουλειά του, μὴ ἔχοντας χῶρο νὰ περάσει, καὶ τῆς ἦρθε κακό. ζ) Τῆς δίναν νὰ δαγκάσει τὰ μαλλιά της. Αὐτὸ καὶ τὸ προηγούμενο μέτρο προκαλούσανε τὸν ἐμετό, ποὺ διευκολύνει τὴ γέννα, μὲ τὴν

διαστολὴ τῆς μήτρας ὅπου προκαλεῖ. Ἅμα ἄρχιζε νὰ κάνει ἐμετό, ἡ μαμμὴ ἔλεγε: Μὴ φογούστουν· ***τὸ μωρὸν γυρίζ' ἀπέσ'-ἀτ'ς κ' ἐφτάει -ἀτην καὶ στρεύ'*** (***στρεύ'***=κάνει ἐμετό). η) Ὑπῆρχεν ἕνα εἶδος χόρτο ποὺ τὸ φέρνανε κι' ἀπὸ τὰ ***Ἱεροσόλυμα*** καὶ τὸ λέγανε: ***τῆ Παναγίας τὸ χόρ'***— πιθανὸν ἁγιόκλημα. Τὸ βάζανε σὲ νερὸ ὅπου μούσκευε κ' ἔπαιρνε τὸ σχῆμα παλάμης μὲ δάχτυλα. Ἀπὸ τὸ νερὸ αὐτὸ τὴν πότιζαν τρεῖς φορές. θ) Ἔκαναν διάφορα ταξίματα στὸν Ἅη-Λευτέρη καὶ στὴν Παναγία. ι) Ὅπως εἴπαμε καὶ στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, ὅποια ἔμπαινε στὸ δωμάτιο ἔπρεπε νὰ χαϊδέψει ἢ ν' ἀγγίξει τὴ μέση της λέγοντας: ***ἀσ' σὸν 'Αε-Λευτέρ' ἔρχομαι.*** ια) Τὴ ρωτοῦσαν ἂν ἦταν κακιωμένη μὲ καμμιά. Σὲ καταφατικὴ περίπτωση τὴν καλοῦσαν ὅποια ἤτανε καὶ ποτίζανε τὴν ***κοιλοπονέτρᾳν*** νερὸ ἀπὸ τὴ φούχτα της τρεῖς φορές. ιβ) Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια τῆς ἔζωναν καὶ τὴ ζώνη τῆς Παναγίας—***τῆ Παναγίας τὸ ζωνάρ' πὰ ἔζωσαν-ἀτην.*** (Δὲν μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω γιὰ ποιὰ ζώνη ἐπρόκειτο).

ΕΥΧΕΣ

— Στοὺς γονιοὺς εὐχόντανε: ***Καλορίζικον νὰ ἔν'.*** Ἂν ἦταν κορίτσι: ***Καλορίζικος ἡ θαγατέρα-σ', καὶ σ' ἄλλ' τὸ μίαν γότσα ἀγούρᾳ.***

— Στοὺς παποῦδες: ***Καὶ δισέγγονα. Μὲ τὸ καλὸν ν' ἀξιών' ὁ Θεὸς καὶ σὸν γάμον-ἀθε.***

ΕΘΙΜΑ - ΔΟΞΑΣΙΕΣ - ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ

Ἀμέσως μετὰ τὴ γέννα καλοῦσαν τὸν παπᾶ τῆς ἐνορίας. Ἔκανε ἁγιασμὸ καὶ ράντιζε τὴ λεχώνα, τὸ παιδὶ καὶ τὸ δωμάτιο— ***ἐφώτιζεν.***

Τὸ νερὸ ποὺ περίσσευε ἀπὸ τὸν ἁγιασμό, τὸ φύλαγαν καὶ τὸ λέγαν ***εὐχόνερον.*** Ὅσες φορές ἡ μαμμὴ ἤτανε νὰ λούσει τὸ παιδί, ἢ νὰ ἐπέμβει ὁπωσδήποτε στὴ λεχώνα, ἔπλενε προηγουμένως καλὰ τὰ χέρια της, κι' ἀμέσως ἔπειτα μὲ λιγάκι εὐχόνερο. Ἂν παραδεχτοῦμε ὅτι τὸ ἐπιμελημένο πλύσιμο τῶν χεριῶν τῆς μαμμῆς γινότανε γιὰ νἄναι καθαρὰ γιὰ τὸν ἁγιασμό, μποροῦμε νὰ βροῦμε καὶ τὴ σκοπιμότητα τοῦ ἔθιμου ποὺ καθιέρωσε τὸ ***εὐχόνερον.***

Ἡ λεχώνα ἔπρεπε νὰ φυλάγεται τὶς πρῶτες δυὸ-τρεῖς μέρες καὶ νὰ κάνει δίαιτα. Ἂν ἡ γέννα ἤτανε κανονική, χωρὶς ἐπιπλοκὲς καὶ σχετικὰ ἐπακόλουθα, μποροῦσε καὶ νὰ νηστεύει στὶς μεγάλες νηστεῖες. Μερικὲς σηκωνόντανε στὸ πόδι ἀπὸ τὶς πρῶτες μέρες καὶ κάναν δουλειὲς ξυπόλυτες καὶ τὸ χειμῶνα ἀκόμα, ἐνόσω βέβαια ἡ κατάστασή τους μποροῦσε νὰ τὸ ἐπιτρέπει. Φυλαγόνταν ὅμως ἀμέσως μὲ τὸ παραμικρὸ γιατὶ ξέραν, καὶ τὸ λέγαν: ***Τῆ λοχούσας τὸ ποδάρ' οὺς τὰ σεράντα ἡμέρας σό ταφίν ἔν'.*** Γι' αὐτὸ δὲν τὴν ἄφηναν ποτὲ μόνη.

Ἡ λεχώνα — ***λοχοῦσα*** — ἕως σαράντα μέρες ἀπόφευγε νὰ ἰδεῖ τὸν πεθερό της καὶ μάλιστα ἂν ἦταν αὐστηρὸς στὰ πατροπαράδοτα ἔθιμα—***ἂν***

ἔτον γετήτσαρης.—Ἂν ἦταν ἀνοιχτόκαρδος καὶ μὲ πλατιὰ ἀντίληψη, δὲ δίσταζε να μπεῖ ὁ ἴδιος καὶ στὸ δωμάτιο τῆς λεχώνας, γιὰ νὰ ἰδεῖ καὶ νὰ χαϊδέψει καὶ νὰ χαρεῖ μὲ τὸ παιδί.

Κοντὰ στὴ λεχώνα ἀπόφευγαν νὰ μιλοῦν γιὰ δυστυχήματα, γιὰ βαριὰ ἄρρωστους, γιὰ θανάτους, γιὰ καλλικαντζάρους καὶ γενικὰ γιὰ πράματα ποὺ προξενοῦν φόβο, τρόμο καὶ φρίκη. Παραδεχόνταν ὅτι μποροῦσε νὰ τῆς κάνουν κακό: ***τρομάζ' καὶ κόπτεται τὸ γάλαν-άτ'ς.***

Τὴ λεχώνα πρὶν σαραντίσει δὲν τῆς ἐπιτρέπανε να μπεῖ στὰ γειτονικὰ σπίτια. Τὴν ἔδιωχναν μὲ τ' ἀστεῖα καὶ μὲ τὰ σοβαρὰ λέγοντας. ***Μ' ἐμπαίντς ἀπέσ', ἀ γομώντς-μας πεντικούδᾳ*** (ποντικούς).

Κατα ἕνα γενικὸ κανόνα ἡ λεχώνα σαράντα μέρες δὲν ἔβγαινε ἀπὸ τὸ σπίτι της. Μετὰ τὰ σαράντα πήγαινε στὴν ἐκκλησία μαζὶ μὲ τὸ παιδί, ὅπου ὁ παπᾶς διάβαζε τὴ σχετικὴ εὐχὴ τοῦ σαρανταρίσματος. Ἂν ἦταν τὸ παιδὶ ἀγόρι, ὁ παπᾶς τὄπαιρνε καὶ στὸ ἱερό, ὄχι ὅμως καὶ τὰ κορίτσια. Ἡ λεχώνα ὅταν πρωτόβγαινε πήγαινε ἀρχικὰ μὲ τὸ παιδὶ στῆς μάννας της— ***ἐσεραντάρτσεν κ'ἐπῆγεν σῆ μάννας-άτ'ς.***

Ἡ λεχώνα ντρεπότανε νὰ χαϊδέψει καὶ ν' ἀγαπήσει τὸ παιδί της κοντὰ σ' ἄλλους μεγαλυτέρους της ἢ ξένους, οὔτε καὶ τὸ βύζαινε κοντά τους. Ἀκόμα κι' ὁ πατέρας τοῦ παιδιοῦ ὑπαγότανε στὸν περιοριορισμὸ αὐτὸν κοντὰ στοὺς μεγαλυτέρους του. Ὡστόσο ἡ χαρὰ ὅλων δὲν ἤτανε καθόλου λιγότερη ἀπὸ τὴ φυσική, πηγαία κ' αὐθόρμητη χαρὰ ποὺ γεννᾶται σὲ τέτοιες περιστάσεις καὶ σ' ἐκείνους ποὺ ἔχουν τὰ πιὸ προοδευτικὰ κ' ἐξελιγμένα ἔθιμα. Στὰ τελευταῖα χρόνια ἡ αὐστηρότητα τοῦ ἔθιμου αὐτοῦ εἶχε μετριαστεῖ.

Ἂν τὸ σπίτι τῆς λεχώνας ἤτανε χαμηλότερα ἀπὸ κοντινὸ δρόμο, ἀπ' ὅπου ἤταν νὰ περάσει κηδεία, ἔπρεπε ἀπὸ νωρὶς ἡ λεχώνα καὶ τὸ παιδί, ἢ τοὐλάχιστον μόνο τὸ παιδί, νὰ πάει σὲ σπίτι ποὺ βρισκότανε ψηλότερα ἀπὸ τὸ δρόμο, ὥσπου νὰ περάσει ἡ πομπὴ τῆς κηδείας. Ἂν δὲν προλάβαιναν, ἢ δὲ μποροῦσαν γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο, ἔπρεπε τὴν ὥρα ποῦ περνοῦσε ἡ κηδεία νὰ σηκώσουν τὸ παιδί καὶ νὰ τὸ κρατοῦν στὴν ἀγκαλιά, ἀνεβασμένοι σὲ κανένα καναπὲ ἢ καρέκλα. Ἐπίσης κ' ἡ λεχώνα ἔπρεπε νἄναι στὸ πόδι. Ἀλλοιῶς, ἔλεγαν ὅτι ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ πάθει ἡ λεχώνα—***νὰ κόπεται τὸ γάλαν-άτ'ς***— ἢ καὶ τὸ παιδὶ νὰ μαραζώσει καὶ νὰ μείνει χλωμὸ κι' ἀδύνατο—***πατείγουνταν ἀσ' σὸν θάνατον.***Ἂν τύχαινε νὰ πάθει κανένα παιδὶ ἢ δὲ μποροῦσε νὰ πατήσει στὰ πόδια, τ' ἀπόδιναν καὶ στὴν πιθανὴ ἐπίδραση κανενὸς λείψανου. Γιὰ νὰ γειάνει, ἐκτὸς τ' ἄλλα ποὺ ἔκαναν, τὸ περνούσανε καὶ τρεῖς φορὲς κάτω ἀπὸ πεθαμένον, ὅπως τὸν πήγαιναν μετὰ τὴν νεκρώσιμη ἀκολουθία.

Ἂν ἡ λεχώνα ἔπαιρνε μυρωδιὰ ἀπὸ ὁποιοδήποτε φαγώσιμο, ζητοῦσε ἐκεῖ ποῦ εἶχε θάρρος. Ἀλλοιῶς, γιὰ νὰ μὴν πάθει, ἔγλυφε τὴν παλάμη της κ' ἔπειτα τὴν ἔτριβε στὸ στῆθος.

Ἂν συναντόντανε δυὸ λεχῶνες, ἔπρεπε νὰ φιληθοῦν καὶ νὰ θηλάσει

ἡ καθεμιὰ τὸ παιδὶ τῆς ἄλλης, ἢ τοὐλάχιστον ν' ἀνταλλάξουν βελόνες ἢ καρφίτσες. Λέγαν ὅτι ἀλλοιῶς μποροῦσε νὰ πάθει τὸ παιδὶ ἢ ἡ λεχώνα καὶ νὰ μὴ κάνει ἄλλο παιδί. Ἐπίσης φιλιόντανε καὶ μὲ τὶς νιόνυφες ποὺ συναντοῦσαν, γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους.

Ἡ χαρὰ κι' ὁ ἐνθουσιασμὸς ὅλων τῶν σπιτικῶν ἤτανε γενικὸς ὅταν ἡ μαμμὴ παρουσίαζε ἀγοράκι. Οἱ περισσότεροι, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε ὅλοι, δὲν πολυενθουσιαζόντανε μὲ τὰ κορίτσια. Χαρακτηριστικὲς τῶν διαθέσεων τῶν Κοτυωριτῶν στὸ ζήτημα αὐτὸ εἶναι οἱ ἑξῆς δύο σκηνές, ποὺ ἔλαβαν χώρα τὰ τελευταῖα χρόνια:

Λεχώνα, ποὺ μόλις εἶχε γεννήσει κοριτσάκι—τὸ τρίτο ὕστερα ἀπὸ ἄλλα δυὸ—δέχτηκε τὴν ἐπίσκεψη θείας τοῦ ἀντρός της. Ἡ πρώτη της κουβέντα ἦταν: ***Τεῖ κάτ' ἐποϊκες καὶ κεῖσαι ἀτοῦ κιάν' νὰ τρῶς ἀτο!***=Δῆθεν κάτι ἔκανες καὶ εἶσαι ξαπλωμένη ἐκεῖ δά' νὰ τὸ φᾶς! δηλαδὴ να σοῦ πεθάνει

Ἄλλη, πεθερὰ αὐτή, παρευρισκότανε στὴ γέννα. Μόλις ἀντιλήφτηκε πὼς ἡ νύφη της ἔφερε στὸν κόσμο κοριτσάκι—τὸ τέταρτο ὕστερα ἀπὸ ἄλλα τρία στὴ σειρά—τῆς εἶπε γεμάτη πίκρα καὶ φαρμάκι: ***Ἀνάθεμά-το, ξάν' ὀφειδοπούλ' ἐποῖκες!*** Ἡ λεχῶνα νόμισε ὅτι πραγματικὰ εἶχε γεννήσει φείδι, τρόμαξε κι' ἔπαθε. Σ' ἕναν χρόνο πέθανε κιόλας.

Για τὶς παραπάνω περιπτώσεις καμμιὰ ἀμφιβολία δὲν πρέπει νὰ γεννηθεῖ. Εἶναι ἐξακριβωμένες ἀπόλυτα κ' ἔχω στὴ διάθεση τοῦ καθενὸς καὶ τὰ ὀνόματα.

Παραπλήσιες σκηνὲς μὲ ἠπιότερες μορφὲς σὲ παρόμοιες περιστάσεις δὲν ἤτανε πολὺ σπάνιες. Καὶ εἶναι ἐνδεικτικὲς γιὰ τὴ μεγάλη προτίμηση ποὺ εἶχαν ὅλοι στ' ἀγόρια, ὅπως ζοῦσαν σὲ καθαρῶς ἀστικὴ κοινωνία. Γιὰ παρηγοριὰ συνήθως ἀλλὰ καὶ διότι πίστευαν στὴν πρόληψη, οἱ συγγενεῖς κι' ὅλοι γενικά, γιὰ τὸ πρῶτο τὸ κορίτσι λέγαν: ***Ἡ καλορίζικος ἡ νύφε πρῶτα κορίτσ' ἐφτάει.*** Ἀλλὰ καὶ γενικότερα λέγαν: ***Ἂς ἔν' κορίτσ', κὶ πειράζ' κουσούρ' μοναχὸν μ' ἔχ'*** (***κουσοὺρ***=λ. τ. ἐλάττωμα).

Ὡστόσο ὑπῆρχαν καὶ ἀρκετοὶ—κυρίως πλούσιοι—ποὺ δὲν κακοκαρδοῦσαν γιὰ τὰ κορίτσια, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι ἤθελαν νὰ κάνουν καὶ κανένα ἀγόρι, γιὰ νὰ διατηρήσει τὸ σόϊ—***τὸ σιξιλὲτ'*** (λ.τ.)—καὶ γιὰ νὰ μὴ φᾶν οἱ ξένοι—***ἡ χώρα***—τὴν περιουσία τους.

Ἂν τῆς λεχώνας τῆς εἶχαν πεθάνει τὰ παιδιὰ ποὺ τυχὸν εἶχε κάμει πρίν, τότε γιὰ νὰ τῆς ζήσει τὸ νεογέννητο, παίρνανε κομματάκια ἀπὸ ἀσήμι ἢ καὶ ἀσημένια νομίσματα ἀπὸ ἑφτὰ σπίτια καὶ τοῦ κάναν τοῦ παιδιοῦ ἕνα σταυρὸ μ' αὐτά. Ἢ πάλι, παῖρναν ἀπὸ ἑφτὰ ἀντρόγυνα μονοστέφανα κι' ἀπὸ ἕνα κομμάτι ὕφασμα καινούργιο καὶ τοῦ ράβανε μ' αὐτὰ μιὰ ρομπίτσα ποὺ τοῦ τὴ φοροῦσαν ἀπὸ κάτω.

Ἐνόσω δὲ βαφτιζότανε τὸ παιδί, τὰ ὁποιαδήποτε ρουχαλάκια του, πανάκια κ.τ.λ. ἔπρεπε πρὶν δύσει ὁ ἥλιος νὰ τὰ μαζέψουν ἀπ' ἔξω καὶ νὰ τὰ φέρουν μέσα στὸ σπίτι, ἔστω καὶ ἀστέγνωτα.

Ἐπίσης τὸ νερὸ τοῦ σπιτιοῦ ἔπρεπε νὰ τὸ προμηθευτοῦν ἀπὸ νωρὶς μὲ τὴν ἡμέρα. Μόλις σουρούπωνε ἀπαγορευότανε νὰ φέρουν μέσα στὸ σπίτι νερὸ ἀπ' ἔξω. Τεύτη καὶ ἡ προηγούμενη συνήθεια ἦταν ἐνάντια στὰ ξωτικά.

Ἂν κατὰ τὶς πρῶτες σαράντα μέρες ἔμπαινε κανεὶς μέσα στὸ σπίτι μετὰ τὸ σουρούπωμα, ἔπρεπε πρῶτα νὰ πάει στὸ δωμάτιο ποὺ ἦταν τὸ τζάκι καὶ νὰ σταθεῖ λιγάκι κοντὰ ἐκεῖ, κ' ἔπειτα νὰ τοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ πάει στὸ δωμάτιο τῆς λεχώνας. Ἔλεγαν, καὶ πολλοὶ πίστευαν, ὅτι τὰ πονηρὰ πνεύματα ποὺ τὸν εἶχαν ἀκολουθήσει ἀπ' ἔξω, ἔφευγαν ἀπὸ τὸ τζάκι καὶ δὲν ὑπῆρχε πιὰ κίνδυνος νὰ τὸν ἀκολουθήσουν καὶ στὸ δωμάτιο τῆς λεχώνας καὶ τοῦ παιδιοῦ, ποὺ μποροῦσαν ἀλλιῶς νὰ προσβληθοῦν: ***τεέφκεται τὸ μωρὸν***=προσβάλλεται τὸ παιδὶ ἀπὸ τὰ πονηρὰ πνεύματα· ἢ ***ἐξάντυνεν σὴν λοχουσίαν-άτ'ς***=τρελλάθηκε ὅταν ἦταν λεχῶνα· ἢ ***ἔπαθεν σὴν λοχουσίαν-άτ'ς κ'ἐκόπεν τὸ γάλαν-άτ'ς***=ἔπαθε ὅταν ἦταν λεχῶνα καὶ κόπηκε τὸ γάλα της.

Ὅλο τὸν πρῶτο χρόνο ἀπαγορευόταν νὰ βγαίνει τὸ παιδὶ ἢ νὰ μένει ἔξω μετὰ τὴ δύση τοῦ ἥλιου. Ὅταν ὅμως τύχαινε νὰ βγεῖ ἀπὸ νωρὶς μὲ τὴ μητέρα του ἢ ἄλλους σπιτικοὺς κι' ἀργοῦσε γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο νὰ γυρίσει πρὶν νυχτώσει, τότε τοῦ βάζανε στὸν κόρφο του ἕνα κομματάκι ψωμὶ καὶ πρὶν φτάσει ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὴν προεξοχὴ τῆς στέγης τοῦ σπιτιοῦ, πέταγαν τὸ ψωμὶ μακρυὰ κι' ἔμπαζαν ἀμέσως τὸ παιδὶ στὸ σπίτι. Ἔλεγαν καὶ πίστευαν ὅτι τὰ πονηρὰ πνεύματα ποὺ παραμένουν κολλητὰ στοὺς τοίχους τῶν σπιτιῶν μὲ τὴν προφύλαξη τῆς προεξοχῆς τῆς στέγης ἀπὸ τὴ βροχὴ —***ἀσ' σὰ σταλαμίτας***—ἔτρεχαν ν' ἁρπάξουν τὸ ψωμὶ κ' ἔτσι δὲν ὑπῆρχε κίνδυνος ν' ἀκολουθήσουν τὸ παιδί.

Ὅ,τι καινούργιο πρᾶμα ἐρχότανε στὸ δωμάτιο τῆς λεχώνας, ἔπρεπε νὰ σηκώσουν τὸ παιδὶ καὶ νὰ τὸ πατήσει. Ἂν δὲν τὸ κάναν καὶ τύχαινε νὰ πάθει τίποτε τὸ παιδὶ λέγαν: ***τὸ κρέας*** ἢ ***τ' ὀψάρ'*** ἢ ***τ' ἀρδάχτ'*** ἢ ***τὸ τσουπίν*** ἢ ***ἡ χλαοῦ*** ἢ ***τὰ παπούτξια*** κ.τ.λ. ***ἐπάτεσαν τὸ μωρόν.***

Ἂν ἀργοῦσε νὰ περπατήσει τὸ παιδὶ τ' ἀπόδιναν ἐπίσης στὸ ***πάτεμαν.***

Γιὰ θεραπεία τὸ λοῦζαν μὲ νερό, ὅπου βάνανε τὰ εἴδη, ποὺ εἶχαν τὶς πιθανότητες ὅτι ἔγιναν αἰτία νὰ πάθει, διότι εἶχαν παραλείψει νὰ σηκώσουν τὸ παιδὶ καὶ νὰ τὰ πατήσει.

Ἂν τύχαινε τὸ παιδὶ νὰ γίνει χλωμό, τοῦ δένανε στὸ κεφάλι κίτρινη κορδέλλα μὲ φλουρί, ποὺ κρεμότανε στὸ μέτωπό του.

Ἀπόφευγαν νὰ κρατοῦν μπροστὰ σὲ καθρέφτη τὰ βρέφη, γιατὶ τὄχαν σὲ κακό.

Ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ πήγαιναν τὸ παιδὶ σ' ἕνα σπίτι τοῦ ρίχναν ἀλεύρι μπροστὰ στὸ κεφάλι καὶ τοῦ λέγαν: ***γέρος κούκουρος***, δηλαδὴ τοῦ εὐχόντανε νὰ φτάσει σὲ βαθιὰ γεροντάματα.

Ἂν φιλοῦσαν τὸ παιδὶ στὸ σβέρκο, λέγαν ὅτι θὰ γίνει ὀξύθυμο.

Ἅμα γεννιόταν ἕνα παιδὶ πίστευαν ὅτι ὁ ἄγγελος κατέβαινε ἀπὸ τὸν

οὐρανό, ἔγραφε τὴν τύχη του στὸ κούτελό του καὶ τοὔδινε μιὰ καμουτσικιὰ κ' ἔφευγε. Ἔτσι ξηγοῦσαν καὶ τὸ γιατὶ ἔκλαιγαν κάθε τόσο τὰ παιδιά.

Ὅταν τὸ παιδὶ ἔμοιαζε τὸν πατέρα του, τοῦ βάζανε σκουλαρίκι στ' αὐτί, γιὰ νὰ μὴν πεθάνει ὁ γονιός του.

Τὸν ἀφαλὸ — ***τὴν τσίπαν*** — τοῦ παιδιοῦ, ἂν ἦταν ἀγόρι, τὴν πετάγανε στὴ στέγη τοῦ σπιτιοῦ. Ἂν ἦταν κορίτσι, τὴ φύλαγαν στὸ πατάρι, ἀνάμεσα στέγη κι' ὀροφή. Ἔτσι, λέγαν, ὅταν μεγαλώσει τὸ κορίτσι θὰ περιορίζεται στὸ σπίτι καὶ δὲ θὰ γυρίζει ἔξω—***'κὶ θὰ γίνεται λασούρα***. Ὅταν ἕνα κορίτσι ἔβγαινε ταχτικὰ καὶ δὲ μαζευότανε στὸ σπίτι της, τὴν κακολογοῦσαν καὶ μὲ τὴν ἔκφραση: ***'Ἀρ' τ' ἐσὸν ἡ τσίπα ἔξ' ἐσύρθεν***—ἔ, τὸν δικό σου τὸν ἀφαλὸ ἔξω τὸν πέταξαν.

Ἂν τὸ νεογέννητο εἶχε τὴ γροθιὰ κλειστὴ λέγαν πὼς θὰ γίνει τσιγγούνης ὅταν μεγαλώσει—***ἀ ἴνεται τζιγγενὲς ὅσταν τρανύν'***. Τὸ ἀντίθετο πίστευαν, ἂν τὴν εἶχε ἀνοιχτή.

Κάτουρο παιδιοῦ δὲν τὸ χύναν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τὴ νύχτα, ὥσπου νὰ γίνει ἑνὸς χρονοῦ—***οὺς νὰ χρονίζ'***.

Ἂν ἕνα παιδὶ μετὰ τὸ ἀπόκομμα ἀπὸ τὸ γάλα τῆς μάννας του — ***τὸ ἀποκόλλισμαν***—τύχαινε νὰ ξαναβυζάξει, λέγαν ὅτι ὅταν μεγαλώσει θἄχει τὴν ἰδιότητα νὰ ματιάζει.

Τὰ νυχάκια τοῦ παιδιοῦ τὰ διατηροῦσαν ἕνα ἔτος. Πρὶν τὰ κόψουν βάζαν τὸ δεξί του χέρι στὴ χρηματοσακκοῦλα—***σὴν κεσὲν***—τοῦ πατέρα του κι' ὅτι νόμισμα ἔπιανε ἦταν δικό του. Ἂν ἔπιανε λίρα, λέγαν πὼς θὰ γίνει πλούσιος.

Ἂν ἀργοῦσε νὰ μιλήσει, τὸ πήγαιναν στὴν ἐκκλησία ἀπὸ πολὺ νωρίς, καὶ πρὶν ἀνοίξουν τὴν πόρτα της, ἄνοιγαν πρῶτα μὲ τὸ κλειδὶ τὸ στόμα τοῦ παιδιοῦ συμβολικά, γιὰ νὰ τοὔρθει ἡ λαλιά του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

Η ΒΑΦΤΙΣΗ

Τὰ ἔθιμα κατὰ τὴ βάφτιση ἤτανε σχεδὸν τὰ ἴδια ὅπως καὶ σ' ὅλον τὸν Πόντο.

ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Τὴν βάφτιση στὰ Κοτύωρα—***τὰ βαφτίσια***—ἢ ***τὰ φωτίσια*** τὴν θεωροῦσαν ἕνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα, ἂν ὄχι τὸ σπουδαιότερο, ἀπ' ὅλα τἄλλα Μυστήρια. Ἐπικρατοῦσεν ἡ δοξασία ὅτι ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα,

ποὺ ἦταν ἡ αἰτία νὰ διωχτοῦν οἱ πρωτόπλαστοι ἀπὸ τὸν Παράδεισο, ἐξασφάλιζε κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τὴν αἰώνια ζωὴ στὸν ἄλλον κόσμο.

Προπαντὸς γιὰ τὰ μικρὰ παιδιὰ πίστευαν ὅτι, ἂν τύχαινε νὰ πεθάνουν βαφτισμένα, πρὶν μεγαλώσουν κι' ἀρχίσουν τὶς ἁμαρτίες, ἦταν ἀπόλυτα ἐξασφαλισμένος ὁ Παράδεισος, ὅπου θ'ἀφομοιωνόντανε μὲ τὰ φτερωτὰ ἀγγελούδια καὶ τὰ καλλικέλαδα πουλιά.

Κι' ἂν τύχαινε νὰ πεθάνουν ἀβάφτιστα, ἡ ψυχούλα τους θα ἤτανε κολασμένη στὴν αἰωνιότητα. Γι' αὐτὸ ἡ σοβαρότερη φροντίδα μόλις γεννιόταν ἕνα παιδὶ ἤτανε νὰ τὸ βαφτίσουν. Ἔτρεμαν μὴν πεθάνει πρὶν προλάβει νὰ βαφτιστεῖ. Σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση ἡ θανάσιμη ἁμαρτία βάρυνε τοὺς παποῦδες, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, διότι οἱ γονιοὶ τοῦ παιδιοῦ, σὰν νεώτεροι, δὲν εἶχαν πεῖρα τῆς ζωῆς—***ἔταν τξαχὰλ'***=ἦσαν ἄμαθοι, τζαχίληδες.

Γιὰ νὰ προλάβουν ἕνα τέτοιο ἐνδεχόμενο ἐπισπεύδανε τὴ βάφτιση, ποὺ γινότανε συνήθως σὲ 15—40 μέρες ἀπὸ τὴ γέννα. Ἀνησυχοῦσαν διαρκῶς· ὡς κ' οἱ ξένοι ἀκόμα κ' οἱ γείτονες ἐκφράζαν ἀπορίες καὶ σχόλια σὰν κι' αὐτά: ***Ἤμαρτον! Εἰκοσιπέντε ἡμερῶν μωρὸν κι' ἀκόμαν 'κ' ἐβάφτιξετ' ἀτο; Ἁμαρτίαν ἔν', βαφτίξτ'-ατο κι' ἂς γλυτών'.***

Ἂν ξαφνικὰ ἀρρωστοῦσε τὸ παιδί, ἡ μόνη φροντίδα τῶν γονιῶν—ἤτανε νὰ φωνάξουν πρὶν κι' ἀπὸ τὸ γιατρὸ—τὸν παπᾶ καὶ τὸν ἀνάδοχο καὶ ἄψε-σβῦσε νὰ τὸ βαφτίσουν. Ἂν ἀμέσως μετὰ τὴ γέννηση τὸ παιδὶ ἔδειχνε πὼς δὲν ἤτανε γιὰ ζωὴ καὶ δὲν προλάβαιναν νὰ τὸ βαφτίσουν,τότε τοῦ χύναν τὸ λάδι τῆς καντήλας στὸ κεφάλι καὶ πασάλειβαν ὅλο τὸ κορμάκι του λέγοντας τὶς προσευχές: «Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν...» καὶ τὸ «Πάτερ ἡμῶν...» Ἔλεγαν δέ: ***Ἀτό πὰ ἡμ'σόν βάφτισην ἔν'***—κι' αὐτὸ μισὴ βάφτιση εἶναι.

Ἐκτὸς τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα, στὴ βάφτιση ἀπόδιναν καὶ τὴ δύναμη ὅτι προστατεύει τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὰ πονηρὰ πνεύματα καὶ τοὺς κινδύνους ποὺ ἀναφέρονται στὸ κεφαλαιο «***Γέννα***».

ΑΝΑΔΟΧΟΙ

Ἀπὸ καθιερωμένη συνήθεια τὸ πρῶτο παιδὶ ἑνὸς ἀντρόγυνου ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ τὸ βαφτίσει ὁ κουμπάρος του, ἐκεῖνος ποὺ τοὺς στεφάνωσε. Τἄλλα τὰ παιδιά τους τὰ βάφτιζαν συγγενεῖς καὶ φίλοι. Πρὶν ἀκόμα γεννηθεῖ τὸ καπάρωναν κ'ἔτσι παρουσιαζόντανε πολλὲς φορὲς νὰ τὸ ζητήσουν δυὸ, τρεῖς ἢ καὶ περισσότεροι.Οἱ γονιοί, πρὶν γεννηθεῖ τὸ παιδί, σὲ κανένα δὲν ἔδιναν λόγο, μόνο ἀρκούντανε νὰ ποῦν: ***ἂς λευτεροῦται*** ἢ ***ἂς λευτεροῦμαι μίαν μὲ τὸ καλόν κ' ἔπεκεῖ ἐλέπομε*** = ἂς λευτερωθεῖ ἢ ἂς λευτερωθῶ πρῶτα μὲ τὸ καλὸ κ' ἔπειτα βλέπομε. Ὅλοι οἱ ὑποψήφιοι ἀνάδοχοι εἶχαν τὸ νοῦ τους, μόλις γεννιότανε τὸ παιδὶ νὰ στείλουν γάλα στὴ λεχῶνα. Ὅποιος πήγαινε ἢ ἔστελνε πρῶτος τὸ γάλα, ἐκεῖνος ἀποκτοῦσε τὸ δικαίωμα νὰ τὸ βαφτίσει. Ἂν οἱ γονιοὶ γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο ἤθελαν νὰ κάμουν κουμπάρο ἕναν ποὺ δὲν τὸ εἶχε ζητήσει, τότε ἄσχετα μὲ τοὺς τυχὸν

ἄλλους ὑποψήφιους, μόλις γεννιότανε τὸ παιδὶ τοῦ στέλνανε μιὰ λαμπάδα κ' ἕνα μεταξωτὸ μαντίλι μὲ τὴ μαμμὴ ποὺ τοὔλεγε: ***ἔστειλανε-σε τὴν λαμπάδαν ἀσ' σῆ... τάδε, νὰ βαφτίεις τὸ παιδίν-ἀτουν*** ἢ ***τὸ μωρόν-ἀτουν.***

Ἡ μαμμὴ γιὰ τὸν κόπο της ἔπαιρνε φιλοδώρημα χρηματικὸ ***παχσούσ'***. Ἐκεῖνος ποὺ τοῦ στέλνανε τὴ λαμπάδα ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ δεχτεῖ τὴν πρόταση καὶ νὰ βαφτίσει τὸ παιδί. Ἡ ἀποστολὴ τῆς λαμπάδας, ἐκτὸς τὴν ἀπόλυτη προτίμηση κ' ἐκτίμηση ποὺ ὑποδηλοῦσε, ἦτανε καὶ σύμβολο ἱερό, καὶ γι' αὐτὸ μὲ κανένα τρόπο δὲν μποροῦσε ν' ἀρνηθεῖ. Καμμιὰ περίπτωση δὲν ὑπάρχει ποὺ νὰ ἐπιστράφηκε λαμπάδα. Χαρακτηριστικότατα ὁ λαὸς ἐδογμάτιζε: ***ἡ λαμπάδα ὀπίσ' 'κὶ πάει.*** Γι' αὐτὸ κ' ἐκεῖνοι ποὺ τὸ εἶχαν ζητήσει νὰ τὸ βαφτίσουν προηγουμένως, σεβόντανε τὴ θέληση τῶν γονιῶν καὶ δὲν τὸ θεωρούσανε προσβολή, ἀφοῦ ἄλλωστε—ὅπως εἰπώθηκε παραπάνω—πρὶν γεννηθεῖ τὸ παιδὶ σὲ κανένα δὲν ἔδιναν λόγο. Ἡ λαμπάδα ἦτανε τόσο ἱερὸ σύμβολο, ὥστε ἂν τύχαινε ἀργότερα νὰ τσακωθοῦν στὰ σοβαρὰ οἱ γονιοὶ τοῦ παιδιοῦ μὲ τὸν κουμπάρο—σπάνιο πρᾶμα—τοῦ δίναν τὴν κατάρα: ***Ἡ λαμπάδα μ' νὰ καίει-σε!*** Καὶ τὸ θεωρούσανε σὰν μεγάλη κατάρα. Ἂν ἤθελε κανεὶς ὁπωσδήποτε καὶ μὲ κάθε θυσία νὰ προτιμηθεῖ καὶ νὰ ἐξασφαλίσει ἀπόλυτα τὴ συγκατάθεση τῶν γονιῶν νὰ τοὺς βαφτίσει τὸ παιδί, τότε εὐθὺς μετὰ τὴ γέννα ἔπρεπε νὰ στείλει ἕνα ποτήρι λάδι. Οἱ γονιοὶ ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ τὸ δεχτοῦν. Οὔτε καὶ μποροῦσαν πιὰ νὰ κάμουν χρήση τῆς λαμπάδας—ὅπως εἴπαμε πιοπάνω. Ἐπικρατοῦσε τὸ δόγμα: ***ἡ λαμπάδα 'κὶ νικᾶ τ'ἐλάδ'.*** Ἂν τύχαινε οἱ γονιοὶ τοῦ παιδιοῦ νᾶναι φτωχοὶ καὶ χωρὶς κύκλο γνωριμιῶν, μόλις περνοῦσαν οἱ παραπάνω καθορισμένες ἡμέρες, προθυμοποιόντανε διάφοροι εὔποροι ἢ φιλάνθρωποι καὶ φιλάλληλοι γείτονες κι' ἀναλάβαιναν τὴ βάφτιση.

Γενικά, τὸ βάφτισμα τῶν παιδιῶν, ἄσχετα μὲ τὴν εὕρυνση τοῦ κύκλου τῶν συγγενῶν καὶ τὴν καλλιέργεια ἀγαθῶν σχέσεων, ἄσχετα ἐπίσης καὶ μὲ τὴν σκοπιμότητα κάποτε γιὰ ἐξυπηρέτηση διαφόρων συμφερόντων καθὼς καὶ γιὰ ἀπόκτηση δημοφιλίας, λογιζότανε καὶ ψυχικὸ μεγάλο. Γι' αὐτό, ὅσοι εἶχαν τὰ μέσα, ἐπιδίωκαν νὰ βαφτίσουν ὅσο τὸ δυνατὸν περισσότερα παιδιά, ἐκτὸς πιὰ ἂν ἦτανε σπαγγορραμμένοι. Λέγανε μάλιστα χαρακτηριστικά: ***Τὸ νὰ βαφτίζ' κανεὶς πολλὰ μωρὰ ἡμ'σὸν χατζουλούκ' ἔν'.***

Ὅλα τὰ παιδιὰ ποὺ βάφτιζε ὁ ἴδιος ὁ ἀνάδοχος λογιζόνταν ἀδέρφια πνευματικὰ καὶ δὲν ἔπεφτε μεταξύ τους στεφάνι, ***ἔπεσαν σ' ἕνα ἀγκάλαν καὶ 'κὶ τισεῦνε.*** Γι' αὐτὸ κ' ἐπιδίωκε ὁ καθένας νὰ βαφτίζει μόνο ἀγόρια ἢ μόνο κορίτσια.

ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΗΜΕΡΑΣ—ΠΡΟΣΚΛΗΣΕΙΣ

Τὴν ἡμερομηνία γιὰ τὴ βάφτιση, ἐκτὸς τὶς ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις ποὺ ἀναφέραμε, τὴν καθόριζαν οἱ γονιοί. Ἂν ἀπὸ λεπτότητα δὲν ἤθελαν νὰ στενοχωρήσουν τὸν κουμπάρο, ὁ τελευταῖος ἦταν ὑποχρεωμένος ν' ἀναπτύξει

πρωτοβουλία ρωτόντας. ***Πότε ἀ ἐφτάμ' ἀτο χριστιανόν***; Τὴν ἐρώτηση αὐτὴ μποροῦσαν νὰ τὴν κάνουν πλαγίως—***ἀπὸ σπόντας***—παρουσία καὶ τοῦ ἀναδόχου, κοινοὶ φίλοι καὶ συγγενεῖς. Οἱ φίλοι μάλιστα τὄρριχναν καὶ στ' ἀστεῖο: ***Ἀκόμαν Μεμέτ'ς ἔν*** ; (Μεμέτης = ὄνομα τούρκικο). ***Πότε ἀβαφτίζομ' ἀ*** ; Ἡ ἡμέρα ὁριζόντανε συνήθως μέσα στὶς προθεσμίες ποὺ ἐκθέσαμε παραπάνω. Γιὰ ἡμέρα προτιμοῦσαν τὸ ἀπόγευμα κυρίως Κυριακῆς ἢ καὶ καμμιᾶς γιορτῆς.

Ἡ πρόσκληση στὴ βάφτιση γινότανε κι' ἀπὸ τὸ μέρος τῶν γονιῶν τοῦ παιδιοῦ κι' ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ ἀναδόχου. Ἔστελναν ἕνα παιδὶ στὰ γνωστὰ καὶ φιλικά τους σπίτια καὶ τοὺς προσκαλούσανε στὴ βάφτιση, εἴτε τὴν ἴδια μέρα, εἴτε μιὰ μέρα νωρίτερα. Στὸ παιδὶ αὐτὸ οἱ καλεσμένοι δίναν φιλοδώρημα χρηματικό—***παχσούσ***'.

Ἐπίσης κ' οἱ γονιοὶ κι' ὁ ἀνάδοχος ὅσους συναντούσανε τὶς προηγούμενες μέρες τοὺς ἔκαναν λόγο γιὰ τὴ βάφτιση καὶ τοὺς προσκαλοῦσαν.

ΒΑΦΤΙΣΤΙΚΑ

Ὁ νονὸς ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ προμηθευτεῖ γιὰ τὸ μικρὸ ἐσώρουχα εἴτε ραμμένα, εἴτε σὲ ὕφασμα χασεδένιο. Ἐπίσης καὶ ὕφασμα μάλλινο ἢ μεταξωτὸ γιὰ ρουχαλάκια. Στὰ τελευταῖα χρόνια ὑπῆρχαν ὅλα ἕτοιμα σὲ κουτιά, κ' ἔτσι τὰ προμηθευόταν. Ἔπαιρνε ἀκόμα κ' ἕνα σταυρὸ μὲ ἁλυσιδίτσα ἢ μεταξωτὴ κορδέλλα, τὰ κουφέτα, καὶ κεριὰ νὰ βαστοῦν οἱ καλεσμένοι. Ἐκτὸς αὐτά, τὴν ἡμέρα ποὺ ἦτανε νὰ γίνει ἡ βάφτιση, ἔστελνε καὶ γλυκίσματα: ***τσιριχτὰ***—λουκουμάδες—, ***πρρέκ*** κ.τ.λ.

Τὴ μεγάλη λαμπάδα γιὰ τὴ βάφτιση τὴν ἔπαιρνε πάντως ἡ μητέρα τοῦ παιδιοῦ καὶ τὴν ἔστελνε στὸ μελλούμενο κουμπάρο της.

ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ—ΒΑΦΤΙΣΗ

Ἡ βάφτιση μποροῦσε νὰ γίνει εἴτε στὸ σπίτι, εἴτε στὴν ἐκκλησία. Στὴν πρώτη περίπτωση μαζευόνταν ὅλοι οἱ καλεσμένοι τὴν ὁρισμένη ὥρα στὸ σπίτι τοῦ παιδιοῦ. Στὴ δεύτερη περίπτωση οἱ καλεσμένοι τοῦ κουμπάρου μαζευόντανε σπίτι του, κι' ἀπὸ κεῖ κινοῦσαν ὅλοι μαζὶ γιὰ τὴν ἐκκλησία, ἐνῶ οἱ καλεσμένοι τῶν γονιῶν συγκεντρωνόντανε καὶ ξεκινοῦσαν ἀπὸ τὸ σπίτι τους μὲ τὸ παιδί. Ἂν ἦταν κοντὰ τὰ σπίτια τους ἢ ἤτανε νὰ περάσουν ἀπὸ τὸν ἴδιο δρόμο, σμίγανε καὶ πήγαιναν ὅλοι μαζί. Ἡ μητέρα τοῦ παιδιοῦ ἔμενε σπίτι κι' ἂν ἡ βάφτιση γινόταν ἐκεῖ, σὲ ἄλλο δωμάτιο, καὶ ὄχι ἐκεῖ ποὺ γινότανε τὸ Μυστήριο. Τὸ παιδὶ τὸ βαστοῦσε ἡ μαμμή.

Σύμφωνα μὲ κανονισμὸ κάθε ἐκκλησίας ὑπῆρχε 1η, 2α καὶ 3η τάξη στὴ βάφτιση. Ἀναλόγως τὴν τάξη ἤτανε κ' ἡ διακόσμηση τῆς ἐκκλησίας κι' ὁ ἀριθμὸς τῶν παπάδων καὶ τῶν ψαλτῶν, κ' ἡ διατίμηση. Γιὰ τὸ ἐπιβλητικότερο, ὁ ἀνάδοχος ἔφερνε καὶ τοὺς παπάδες καὶ ψάλτες τῆς ἐνορίας του—ἂν ἦταν ἀπ' ἄλλη—ἢ καὶ τὸ Δεσπότη.

Ὁ ἀνάδοχος, μὲ τὸ παιδὶ στὴν ἀγκαλιά, ἢ στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μαμμῆς, ποὺ παράστεκε πάντα στὸ παιδί, περίμενε στὸ νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας, ὅπου ὁ παπᾶς διάβαζε τοὺς ἐξορκισμοὺς καὶ τὰ κατηχητικά. Μόλις ὁ νονὸς ἔλεγε τὸ ὄνομα τοῦ παιδιοῦ, ἀμέσως ἔτρεχαν τὰ παιδιὰ νὰ πᾶνε στὸ σπίτι καὶ νὰ φέρουν τὴν εἴδηση στὴ μητέρα του — ***νὰ πᾶνε στοιχαράζ'ν-άτην***. Γιὰ ἀμοιβὴ παίρνανε φιλοδώρημα χρηματικό: ***τὰ στοιχαράτκα***. Ἂν ἡ βάφτιση γινότανε στὸ σπίτι, τότε τὸ ***στοιχαρίαγμαν*** γινόταν ἀπὸ δωμάτιο σὲ δωμάτιο (ὅπως ἀναφέραμε, ἡ μητέρα τοῦ παιδιοῦ ἔμενε σ' ἄλλο δωμάτιο). Αὐτά, βέβαια, ὅταν ὁ ἀνάδοχος βαστοῦσε μυστικὸ τὸ ὄνομα ποὺ ἤθελε νὰ βάλει στὸ παιδί.

Μετὰ τὶς προκαταρκτικὲς ἐξορκιστικὲς καὶ κατηχητικὲς εὐχὲς στὸ νάρθηκα, ὁ παπᾶς ὁδηγοῦσε τὸν ἀνάδοχο μὲ τὸ παιδὶ στὴν ἀγκαλιὰ στὴ μέση τῆς ἐκκλησίας, ὅπου ἤτανε στημένη ἡ κολυμβήθρα, κι' ὁλόγυρα οἱ συγγενεῖς κ' οἱ καλεσμένοι. Σ' ὅλους ἔδιναν κεριὰ ποὺ τἄναβαν τὴν ὥρα ἐκείνη. Στοὺς παπάδες καὶ ψάλτες ἔδιναν λαμπάδες. Ἐπίσης ἀναλόγως τὴν τάξη ἄναβαν καὶ πολυέλαιους καὶ καντῆλες. Συνεχιζόταν ἔτσι ἡ βάφτιση μὲ τὴ γνωστὴ σειρὰ καὶ τὸ τυπικὸ τῆς ἐκκλησίας. Ὁ ἀνάδοχος ἐκτὸς τὰ ἔξοδα ὅλα τῆς ἐκκλησίας, ἔδινε χρηματικὸ φιλοδώρημα καὶ στὴ μαμμή.

ΟΝΟΜΑΤΑ

Ἐπικρατοῦσε ἡ συνήθεια νὰ βάλουν τὰ ὀνόματα τῶν παπούδων, καὶ μάλιστα ὅταν ἦταν πεθαμένοι. Ἂν ζοῦσαν, τὸ εἶχανε σὲ κακὸ—ἀπὸ πρόληψη—νὰ βάλουν τὰ ὀνόματά τους. Ὡστόσο μερικοὶ παποῦδες προτιμούσανε ζόντας νὰ καμαρώσουν τὰ ἐγγόνια ποὺ μὲ τὸνομά τους θὰ τοὺς διαδεχόντανε στὴ ζωή. Ἐπίσης προτιμούσανε νὰ βάλουν τὰ ὀνόματα τυχὸν πεθαμένων ἀδελφῶν τῶν γονιῶν τοῦ παιδιοῦ. Πάντως γιὰ νὰ μποῦν τὰ ὀνόματα αὐτὰ ἔπρεπε νἆναι σύμφωνος κι' ὁ ἀνάδοχος ποὺ εἶχε τὸ «βέτο». Συνήθως ὁ ἀνάδοχος δὲ διαφωνοῦσε. Μποροῦσε ὅμως νἄχει κι' ὁ ἴδιος τὶς ἀπόψεις του καὶ νὰ προτιμήσει νὰ βάλει ὄνομα τῆς ἀρεσκείας του ἢ δικῶν του συγγενῶν κι' ἀγαπημένων προσώπων. Ἂν δὲν ὑπῆρχε καμμιὰ σοβαρὴ προτίμηση γιὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ ὀνόματος, τότε μεσολαβοῦσαν κι' ἄλλοι ἐπικουρικοὶ παράγοντες:

Ἂν τύχαινε νὰ γεννηθεῖ τὸ παιδὶ σὲ ταξίδι, συνήθιζαν νὰ τ' ὀνομάσουν Εὐστράτιο ἢ Εὐστρατία—***Στρατῆ***. Ἂν γεννιότανε τὴν ἡμέρα ἢ τὴν παραμονὴ καμμιᾶς γιορτῆς, προτιμοῦσαν τὄνομα τοῦ Ἁγίου ἢ τῆς Ἁγίας ποὺ γιόρταζε καὶ μάλιστα ἂν τύχαινε νὰ γεννηθεῖ δύσκολα· λέγανε τότε πὼς ὁ Ἅγιος λευτέρωσε τὴν μητέρα κ' ἔσωσε καὶ τὸ παιδί. Ἂν στοὺς γονιοὺς δὲν στεκόντανε παιδιά, προτιμοῦσαν νὰ τ' ὀνομάσουν Στυλιανὸ ἢ Στυλιανή, Εὐστάθιο ἢ Εὐσταθία.

Ὅσο γιὰ τὸ εἶδος τῶν ὀνομάτων δὲν γινόταν, βέβαια, διάκριση μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν ὀνομάτων. Ἐνδιαφέρει ὅμως νὰ σημειωθεῖ ὅτι νὰ ἐθνικὰ ὀνόματα ἀντιπροσωπευόνταν ἀρκετά, ὥστε καὶ ἀπ'

αὐτὰ νὰ εἶν' εὔκολο νὰ καταλάβει κανεὶς τὸν ἐθνικὸ φανατισμὸ τῶν Κοτυωριτῶν. Ἂς ἐπιτραπεῖ ν' ἀναφέρομε ὅτι μιὰ οἰκογένεια εἶχε: Τὸν ἀρχηγό της, Ἐπαμεινώνδα. Παιδιά του: Κλεάνθη, Ἀριστομένη, Ἀλέξαντρο, Πηνελόπη. Ἀδέρφια του: Πλάτωνα, Ὀλυμπία, Ἀνδρομάχη. Θεῖες: Μελπομένη, καὶ Σεμέλη. Πρῶτα ξαδέρφια: Μιλτιάδη, Ἀχιλλέα, Θεμιστοκλῆ, Ἀφροδίτη, Ἀρτεμησία. Κλεοπάτρα, Ἀνδρονίκη. Ἀνεψιούς: Ξενοφῶντα. Ἀντιγόνη, Εὔκλεια, Πολύμνια, Ἀλκμήνη κ.τ.λ.

Ἄλλη οἰκογένεια: Ἀθηνᾶ, Θεμιστοκλῆς, Ἀχιλλεὺς, Ἑρμῆς, Χαρίλαος, Ἀγησίλαος, ὅλοι ἀδέρφια. Θεῖος τους: Λεωνίδας κ.τ.λ.

Ἀρκετὰ συνειθισμένα ἦταν καὶ τὰ ὀνόματα: Ἀριστοφάνης, Σωκράτης, Πάτροκλος, Πλούτων, Καλλίνικος, Ἀριστείδης, Κίμων, Τιμολέων, Τηλέμαχος, Ὀδυσσεύς, Ἀλκιβιάδης, Εὐριπίδης, Σοφοκλῆς, Περικλῆς, Πολυδεύκης, Πολύδωρος, Μενέλαος, Εὐκλείδης, Θρασύβουλος, Ἀριστοτέλης, Ὅμηρος, Μεγακλῆς, Λύσανδρος, Ἀνδροκλῆς, Κλέων, Πολύβιος, Ἱπποκράτης, Λέανδρος, Πλούταρχος, Στησίλαος, Οὐρανία, Ἠλέκτρα, Εὐφροσύνη, Ἀγλαΐα, Περσεφόνη, Ἐρατώ, Ἰφιγένεια, Πολυξένη, Ἀριάδνη, Δηϊάνειρα, Ἰσμήνη, Εὐτέρπη, Θεανώ, Ἀγχινόη, Ἀλκινόη, Καλυψώ, Κλεονίκη, Ἐλπινίκη, Ἀνθίππη, Ζηνοβία, Εὐρυδίκη, Ἐρασμία, Σαπφώ κ.τ.λ.

ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ

Τὸ ξεκίνημα ἀπὸ τὴν ἐκκλησία γιὰ τὸ σπίτι γινότανε μὲ τελετουργικὴ πομπή. Ὁ ἀνάδοχος βαστοῦσε τὸ νεοφώτιστο ξαπλωμένο στὰ μπράτσα του καὶ τὴ λαμπάδα στὸ χέρι. Ἀκολουθοῦσαν οἱ καλεσμένοι. Οἱ παπάδες κ' οἱ ψάλτες προβαδίζοντας ψέλνανε σ' ὅλο τὸ διάστημα τοῦ δρόμου τὸ «ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε...», τὸ «ἐν τῇ ἐρυθρᾷ θαλάσῃ...» κ.τ.λ. Μόλις φτάνανε στὸ σπίτι, ἡ μητέρα τοῦ παιδιοῦ παρουσία καὶ τοῦ παπᾶ ἔκανε τρεῖς μετάνοιες καὶ σταυροὺς μπροστὰ στὸν ἀνάδοχο, τοῦ φιλοῦσε τὸ χέρι καὶ παραλάβαινε τὸ παιδὶ λέγοντάς του: ***Πάντ' ἄξιος.*** Ὁ νονὸς παραδίνοντας τὸ παιδὶ ἔλεγε: ***Οὑς τὰ ἑφτὰ χρόνᾳ σ' ἐσὲν τεσλήμ***=ὡς τὰ ἑφτὰ χρόνια σοῦ τὸ παραδίνω—σοῦ τὸ ἐμπιστεύομαι. Ἀφοῦ καθόνταν ὕστερα ὅλοι, τοὺς κερνούσανε γλυκὸ καὶ κονιάκ, ἀργότερα δὲ καὶ γλύκισμα. Ἐπίσης μετὰ τὸ κέρασμα στρώνανε τραπέζι μὲ διάφορα ***τσερεζικά***, μεζέδες, φροῦτα, πιοτά, ἢ προσφέρνανε τσάϊ μὲ παξιμάδια, τυρί, ἐλιὲς κ.τ.λ. Γιὰ ὅσους καθόντανε στὸ τραπέζι αὐτὸ λέγαν: ***ἔτανε προσκαλεσμέν'***, ἢ ***ἔταν προσκαλεμέν'*** ἢ ***ἐπῆγαν'*** ἢ ***εὑρέθαν σὰ φωτίσια,*** μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἔφαγαν καὶ ἤπιαν. Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια λέγεται κ' ἡ παροιμία: ***Σὰ τραβάλᾳ ἡ μαμμὴ καὶ σὰ φωτίσια ὁ ποπᾶς***=Στὶς ἔγνοιες καὶ στὰ τρεχάματα (στὰ ντράβαλα) ἡ μαμμὴ καὶ στὸ φαγοπότι ὁ παπᾶς. Στὸ τέλος μοίραζαν καὶ τὶς μπομπονιέρες μὲ τὰ κουφέτα. Στὰ πολιότερα χρόνια ἀντὶ γιὰ κουφέτα μοίραζαν ***τσερεζικά.***

ΕΥΧΕΣ

Στοὺς γονιοὺς καὶ στοὺς παποῦδες εὐχόνταν: ***Νὰ ζεῖ τὸ νεοφώτιστον ἢ νὰ τρώγομε καὶ τὸν γάμον-άτ'***, ἢ ***νὰ ζεῖτε καὶ νὰ ἐλέπετε καὶ τὰ στέφανα-τ'***. Ἂν ἦταν κορίτσι : ***Καὶ σ' ἄλλ' τὸ μίαν γότσα ἀγούρα***=καὶ τὴν ἄλλη φορὰ ἀγόρια σὰν κριάρια, ποὺ εἶν' ὁδηγοὶ στὸ κοπάδι.

Στὸν ἀνάδοχο : ***Πάντ' ἄξιος,*** ἢ ***νὰ ζεῖς καὶ νὰ στεφανώνις-άτο*** ἢ ***πάντα μωρὰ νὰ βαφτίεις,*** ἢ ***νὰ τὰ χιλιάσεις*** (στὰ τελευταῖα χρόνια) κ.τ.λ.

ΜΕΤΑ ΤΗ ΒΑΦΤΙΣΗ

Τὴν ἑπόμενη βδομάδα ἢ στὰ δεκαπέντε, οἱ γονιοὶ τοῦ νεοφώτιστου στέλνανε στὸν ἀνάδοχο καὶ στοὺς δικούς του δῶρα. Συνήθως δίνανε στὸν ἀνάδοχο: Ἕνα πουκάμισο μεταξωτό, ἕνα μαντίλι μεταξωτό, ἕνα ζευγάρι κάλτσες καὶ ἕνα ζευγάρι παντόφλες κεντητές. Στὴν νουνά : Ἕνα πουκάμισο λινὸ μὲ ὑφασμένο μετάξι ὁλόγυρα—***πασᾶ κεναρλοῦν καμίσ'***. Στοὺς τυχὸν γονιοὺς ἢ ἄλλους σπιτικοὺς τοῦ νονοῦ : Ἀπὸ ἕνα ζευγάρι κάλτσες.

Ἐπίσης καλούσανε σὲ γεῦμα καμμιὰ Κυριακὴ τὸν ἀνάδοχο μὲ τὴ γυναῖκα του. Ἂν ἦταν ἀνύπαντρος τὸν καλούσανε συχνότερα σὲ γεύματα καὶ σὲ δεῖπνα.

ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Ὁ ἀνάδοχος θεωρόταν ὁ πνευματικὸς πατέρας τοῦ παιδιοῦ μετὰ τὰ ἑφτά του χρόνια. Ὥσπου νὰ μεγαλώσει, δὲν ἔπαυε νὰ δείχνει τὸ ἐνδιαφέρον του. Φρόντιζε γιὰ τὴ μόρφωσή του καὶ γενικὰ γιὰ τὴν προκοπή του, καὶ τοῦ παράστεκε σὲ κάθε φάση τῆς ζωῆς του, προπαντὸς ὅταν τύχαινε νὰ μείνει στὸ ἀναμεταξὺ ὀρφανὸ ἀπὸ πατέρα ἢ μητέρα. Ἰδιαίτερα φρόντιζε νὰ τὸ παρακολουθεῖ ἂν πάει ταχτικὰ στὴν ἐκκλησία καὶ ἂν εἶναι εὐσεβὴς καὶ θεοφοβούμενος. Ἡ κηδεμονία αὐτὴ συνεχιζόταν ὡς τοὺς γάμους τοῦ παιδιοῦ. Τὸ μικρὸ ὅταν ἄρχιζε νὰ μιλάει ὀνόμαζε τὸν ἀνάδοχό του : ***δεξάμενε*** (τελευταῖα καὶ ***νονὸ***) καὶ τὴ νουνά του : ***δεξαμέντσα*** ἢ ***νουνά***. Ὁ ἀνάδοχος κ' ἡ γυναῖκα του τὸ προσαγόρευαν : ***δέξιματ'*** ἢ μὲ τ' ὄνομά του.

Τὸ ***δεξιμάτ'*** καὶ τὸ θηλυκὸ ***δεξιματέα***, χρησιμοποιόντανε καὶ μεταξὺ τῶν μελῶν τῶν δύο οἰκογενειῶν. Π.χ. ἡ μητέρα τοῦ παιδιοῦ ὀνόμαζε ***δεξιμάτ'*** τὸν ἀδελφὸ τοῦ ἀναδόχου καὶ ***δεξιματέα*** τὴν ἀδελφή του. Ἐπίσης ὁ νονὸς ἢ ὁ ἀδελφός του κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ὀνόμαζαν τ' ἀδέρφια τοῦ ἀναδεξιμιοῦ του.Οἱ γονιοὶ τοῦ παιδιοῦ κ' οἱ ἀνάδοχοι καθὼς καὶ οἱ γονιοί τους, προσαγορευόντανε μεταξύ τους μὲ τὸ ***σύντεκνε*** καὶ ***σύντεκ'σα*** καὶ ***κουμπάρε,*** ἢ ***κούμπαρτσα.***

Τὸ παιδὶ σεβότανε τοὺς ἀναδόχους του ὅπως καὶ τοὺς γονιούς του.

Κι' ἂν εὐτυχοῦσε, ἢ ὁπωσδήποτε εὐποροῦσε στὴ ζωή του, δὲν ξεχνοῦσε τὶς ὑποχρεώσεις του καὶ πρὸς αὐτούς, προπάντων ὅταν τύχαινε νὰ δυστυχοῦν. Τὶς μεγάλες γιορτές, Χριστούγεννα, Πάσχα, στὶς γιορτές τους κ. τ. λ.

πήγαιναν καὶ τοὺς φιλοῦσαν τὸ χέρι, παίρνοντας ἔτσι καὶ τὸ σχετικὸ δῶρο, ἢ φιλοδώρημα χρηματικό.

Ἐξετάζοντας τὴν ἐξώφθαλμη σκοπιμότητα κ' ἐμβαθύνοντας στὴν ψυχολογία ποὺ δημιούργησε τὴν ἀναγκαιότητα γιὰ τὴ θέσπιση τῶν ἐθίμων αὐτῶν, δὲν εἶναι, νομίζω, πολὺ παρακινδυνευμένο νὰ βγάλει κανεὶς συμπεράσματα σὰν κι' αὐτά:

—Ὅτι προσπαθοῦσαν ἔτσι οἱ πρόγονοί μας νὰ δημιουργήσουν ἕνα αὐτοσχέδιο σύστημα Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων, γιὰ τὴν προστασία καὶ τὴν ἀσφάλεια τῆς παιδικῆς ἡλικίας, καὶ νὰ λάβουν κάποια μέριμνα γιὰ τὴν γεροντικὴ ἡλικία.

— Κι' ἀκόμα ὅτι ἡ τάση αὐτὴ ἔχει τὴν ἀπώτερη ἀρχή της στὸ συναίσθημα τῆς ἀλληλεγγύης, ποὺ ὑπάρχει βαθιὰ στὴ συνείδηση τοῦ καθενός, μὰ καὶ ποὺ πρέπει νὰ βασιλεύει ἔμπρακτα κ' ἔκδηλα μεταξὺ τῶν συνανθρώπων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

ΦΡΟΝΤΙΔΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΙ

ΤΡΟΦΗ

Κύρια τροφὴ τῶν παιδιῶν, γιὰ τὸν πρῶτο χρόνο τοὐλάχιστον, ἦτανε τὸ γάλα τῆς μάννας τους. Ἂν ἦταν ἀρκετὸ καὶ δὲν ὑπῆρχε ἄλλο κώλυμα, μποροῦσε τὸ παιδὶ νὰ θηλάζει—***νὰ βυζάν'***—καὶ ὡς δυό, σπανίως ὡς τριῶν καὶ σπανιότατα ὡς πέντε ἐτῶν. Ἂν δὲν ἦταν ἀρκετὸ τὸ βάζανε νὰ θηλάσει—δωρεὰν πάντα—ἄλλες γυναῖκες, συγγενές, φίλες, ἢ γειτόνισσες ποὺ εἶχαν ἄφθονο γάλα.

Πολλὲς μάλιστα ἀπ' αὐτὲς θέλοντας νὰ τ' ἀγαπήσουν τὸ παιδί, κι' ἂν εἶχε ἀκόμα ἄφθονο γάλα ἡ μάννα του, λέγαν: ***Δελεύω τὸ ψιόπον-άθε, γιὰ δός με ἂς βυζαλίζ' ἀτο*** = Νὰ χαρῶ τὴν ψυχοῦλα του, δός μου το νὰ τὸ θηλάσω. Παραμάννα ταχτικὴ γιὰ νὰ θηλάζει τὸ παιδί, σπανιότατα χρησιμοποιοῦσαν, κυρίως οἱ εὔποροι.

Γιὰ τὸ θήλασμα — ***τὸ βυζάλισμαν***—δὲν εἶχαν κανονικὲς ὧρες. Ὅσες φορὲς ἔκλαιγε τὸ παιδὶ τοῦ δίνανε βυζί. Ἂν λίγη ὥρα μετὰ τὸ θήλασμα ἔκλαιγε, τὸ κουνοῦσαν ν' ἀποκοιμηθεῖ, κι' ἂν ἐξακολουθοῦσε νὰ κλαίει, τὸ ξαναθήλαζαν.

Παράλληλα τοῦ δίναν τοῦ παιδιοῦ μετὰ τὸ δεύτερο μῆνα καὶ ***ἀραρὸτ'*** (μοιάζει σὰν κονφλάου) ἢ ρυζάλευρο ἢ ***νισιαστόν*** κατάλληλα παρασκευασμένα, καὶ προπαντὸς ἂν τὸ γάλα τῆς μάννας του δὲν ἦταν ἀρκετό. Ἀπὸ ἑνὸς χρονοῦ ἄρχιζαν νὰ δίνουνε στὸ παιδὶ καὶ πηχτὸ ζουμάκι ἀπὸ ὁποιοδήποτε φαγητὸ ποὺ κάναν, κυρίως οἱ μὴ εὔποροι.

Σπουδαία ἐπίσης τροφὴ τῶν παιδιῶν ἦτανε τὸ γάλα ἀπὸ γελάδα, ποὺ εἶχε γεννήσει πρὶν λίγες μέρες. Τὸ δίναν τοῦ παιδιοῦ χλιαρὸ μέσα σὲ ***βυζορ-***

ρόϊ (= πουκαλάκι μακρουλὸ μὲ πρόσθετη λαστιχένια τρύπια ρόγα — πιπερό).

Ἂν στὸ ἀναμεταξὺ ἡ μάννα τοῦ παιδιοῦ ἔμενε ἔγκυα, ἀπόκοβε τὸ παιδὶ ἀπὸ τὸ θήλασμα ἢ ἀμέσως μόλις ἀντιλαβαινότανε τὴν ἐγκυμοσύνη της ἢ μετὰ τὸν τρίτο μῆνα, ἐνόσω βέβαια δὲ θὰ τὸ πείραζε τὸ γάλα της.

Πάντως ἤτανε παρατηρημένο ὅτι τὸ γάλα τῆς ἔγκυας γενικῶς δὲν ὠφελοῦσε τὸ παιδί, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ ἔβλαφτε. Ἂν ἡ ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ προχωροῦσε κανονικά, ἄρχιζαν καὶ τοῦ δίναν ὁποιοδήποτε φαγητὸ ἀπὸ τὸ δεύτερο χρόνο ἢ καὶ νωρίτερα. Τὸ φαγητὸ στὴ γλῶσσα τοῦ παιδιοῦ τὸ λέγαν : ***νενὲ*** καὶ ***νενέγια***, τὸ ψωμί : ***μομά***, τὸ νερό : ***μποῦ*** κτλ.

ΜΠΑΝΙΑ

Τὶς πρῶτες σαράντα μέρες λοῦζαν τὸ παιδὶ κάθε μέρα μὲ χλιαρὸ νερό. Ὡς τοὺς τρεῖς μῆνες ἔπειτα τὸ λοῦζαν μέρα παρὰ μέρα, κι' ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ὡς νὰ γίνει ἑνὸς χρονοῦ, δυὸ ἢ τρεῖς φορὲς τὴν ἑβδομάδα. Μετὰ τὸ πρῶτο ἔτος ὡς νὰ γίνει δυὸ χρονῶν, τὸ λούζανε δυὸ φορὲς τὴν ἑβδομάδα κι' ἀργότερα μιὰ φορά. Τὰ καλοκαίρια μὲ τὴ ζέστη τἄλουζαν καὶ μὲ κρύο νερὸ καὶ συχνότερα. Συνείθιζαν ἐπίσης κι' ἀπὸ μικρὰ ἀκόμα νὰ τὰ λούζουνε στὴ θάλασσα, γιατὶ λέγανε πὼς κάνει καλὸ στὰ παιδιά.

ΥΠΝΟΣ

Μετὰ τὸ σπαργάνωμα, ὅπου τοῦ περιόριζαν καὶ τὰ χεράκια καὶ τὰ ποδαράκια, βάναν τὸ παιδὶ σὲ μιὰν ἄκρη τοῦ κρεββατιοῦ τῆς μάννας του. Ἐκεῖ κοιμόταν ὡς ὀχτὼ μέρες κ' ἔπειτα τὸ βάζανε σὲ κούνια — ***κουνίν***. Οἱ κούνιες στὰ παλιὰ χρόνια ἤτανε φκιαγμένες ἀπὸ κοινὸ ξύλο. Ἀργότερα τὶς ἐπιμελήθησαν περισσότερο μὲ καρυδόξυλο καὶ τελευταῖα προμηθεύτηκαν καὶ μεταλλικές. Ὅσοι δὲν εἶχανε κούνια, παίρνανε μ' ἐπιστροφὴ ἀπὸ συγγενεῖς, φίλους ἢ γείτονες ποὺ δὲν τὰ χρειαζόντανε. Ἀλλιῶς ἔκαναν μέσα στὸ σπίτι κούνια κρεμαστὴ μὲ σκοινιὰ καὶ κουβέρτες κατάλληλα διασκευασμένες—***σαλουντζάκ***'. Τέτοιες κούνιες συνηθέστατα χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὰ παιδιὰ στὶς ἐξοχές, ὅπου τὶς ἔστηναν στὸ ὕπαιθρο, σὲ κλαδιὰ δέντρων.

Γενικῶς ὅταν κοιμόταν τὸ παιδί, τοῦ εἶχαν δεμένα ἢ σκεπασμένα τὰ μάτια μ' ἕνα ἐλαφρὸ ντουλπάνι, γιὰ νὰ μὴ τὸ ἐμποδίζει τὸ φῶς κ' οἱ μυῖγες.

Ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ βάνανε τὸ παιδὶ στὴν κούνια λέγαν: ***Ἔλα Χριστέ μ' καὶ Παναγία ἢ Ἔλα Χριστέ-μ'σ'ὄνομα-σ'*** ! Τὶς εὐχὲς αὐτὲς τὶς ἐπαναλάβαιναν συχνὰ κι' ἀργότερα, προπάντων ὅταν ἦταν ὁπωσδήποτε ἀδιάθετο τὸ παιδί.

Δὲν ἄφηναν μικρὰ παιδιὰ ὁλόγυρα στὴν κούνια ὅταν τὸ παιδὶ ἤτανε πλαγιασμένο, γιατὶ μὲ τὴ φυσικὴ περιέργειά του ἔστριβε νὰ τὰ βλέπει κι' ἀλλοιθώριαζαν τὰ ματάκια του : ***τερεῖ-τερεῖ καὶ τζαπροῦνταν τ' ὀμμάτ-θε.***

Γιὰ νὰ μὴ γίνει τὸ παιδὶ καμπούρικο καὶ γιὰ νὰ φέρει προγούλια—***κερτάνᾳ*** ἢ ***σεβέλᾳ***—ὅταν μεγαλώσει, ὅπως πίστευαν, δὲν τοῦ βάναν μαξιλάρι-

Κάποτε ἡ κούνια ἦταν διασκευασμένη σὲ τρόπο ὥστε οἱ ἀκαθαρσίες τοῦ παιδιοῦ νὰ φεύγουν σὲ μικρὸ καθήκι μακρόστενο καὶ στρογγυλὸ ἀπὸ—τενεκὲ—***χαβρόζ***'—ποὺ εἶχε σὲ κατάλληλο μέρος.'Αλλιῶς βάζανε στὸ παιδὶ ἕνα μακρόστενο ξύλινο σωληνάρι μὲ στόμιο πλατύτερο ἢ καὶ πουκαλάκι γυάλινο, τὸ τύλιγαν μὲ τρόπο ἀνάμεσα στὰ ποδαράκια του καὶ μέσα ἐκεῖ ἔκανε τὸ ψιλό του.

ΝΑΝΟΥΡΙΣΜΑ

Γιὰ ν' ἀποκοιμίσουν τὰ παιδιὰ λέγανε διάφορα νανουρίσματα εἴτε κουνόντας ταὐτόχρονα τὴν ὁποιαδήποτε κούνια μὲ τὸ χέρι ἢ μὲ τὸ πόδι—ὅταν τὰ χέρια ἦταν ἀπασχολημένα στὸ πλέξιμο ἢ στὸ κέντημα—***ἐκούνιζαν τὸ μωρόν***, ἢ ***ἐλάϊζαν τὸ κουνὶν***—εἴτε καὶ ἔχοντας τὸ παιδὶ στὴν ἀγκαλιά, μὲ ἐλαφρὲς κινήσεις. "Αν συνέχιζε νὰ κλαίει, ἐκτὸς τὰ ἄλλα μέτρα, τοῦ δίνανε καὶ μερικὲς ἐλαφρὲς μπατσιὲς στὰ πισινὰ κρατόντας το μὲ τὸ πρόσωπο πρὸς τὰ ἔξω καὶ μὲ σύγχρονο μακρόσυρτο ἦχο: ***ἔ, ἐ, ἐ, ἐ ἐ ἔ***! Γενικῶς ἡ προσπάθεια γιὰ καθησύχαση τοῦ παιδιοῦ λεγότανε ***γαλένισμαν—γαλενίζω*** ἢ ***ἐγαλέντσα*** ἢ ***γαλέντσον τὸ μωρὸν κ.τ.λ.***

"Αν κατὰ τὸ νανούρισμα, μετὰ ἀπὸ θήλασμα χορταστικό, ἐξακολουθοῦσε νὰ κλαίει τὸ παιδί, τοῦ βάνανε στὸ στόμα λαστιχένια ρόγα—***τὸ λάστιχον τῆ μωρί***'—ἢ λουκούμι ἢ ψωμὶ μασημένο μὲ ζάχαρι ἢ κολοκύθι γλυκὸ δεμένα σὲ μιὰν ἄκρη ἀπὸ ντουλπάνι, ποὺ τὰ λέγαν ὅλα ***βυζορρόϊ.***

Τραγούδια γιὰ νανούρισμα βλέπε στὸ κεφάλαιο: «***Νανουρίσματα***».

ΞΕΓΕΛΑΣΜΑΤΑ—ΦΟΒΕΡΕΣ—ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ

Μόλις ἄρχιζε τὸ παιδὶ νὰ παίρνει ἀντίληψη τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ νὰ καταλαβαίνει στοιχειώδικα τὸ τί τοῦ λέγανε, χρησιμοποιοῦσαν διάφορους τρόπους γιὰ νὰ τοῦ ἐπιβληθοῦν, εἴτε γιὰ νὰ φάγει τὸ φαγάκι του, εἴτε γιὰ νὰ μὴν κλαίει, εἴτε γιὰ νὰ κοιμηθεῖ, εἴτε γιὰ νὰ μὴ τὰ κάνει πάνω του κ.λ. Οἱ τρόποι αὐτοὶ περιστρεφόνταν ἀπὸ τὴν πιὸ ἀθῶα ὑπόκριση νὰ φάγει ἡ μάννα ἢ ἄλλος τὸ φαγάκι του, λέγοντας πὼς εἶναι πολὺ νόστιμο καὶ πλαταγίζοντας τὴ γλῶσσα, ὡς τὴν πιὸ τρομαχτικὴ φοβέρα. Φώναζαν ἐπίσης τὴ γατίτσα ἢ παιδάκια τῆς γειτονιᾶς νὰ φᾶν τὸ φαγάκι του κι' ἀμέσως ἔκαναν πὼς τἄδιωχναν, λέγανε πὼς θὰ κλάψει ἢ θὰ θυμώσει ὁ Χριστούλης κι' ἡ Παναγίτσα, χτυποῦσαν καὶ βροντοῦσαν τὸ τοῖχο ἢ τὴν πόρτα, κρυβόταν ἕνας καὶ γαύγιζε ἢ μούγκριζε, φοβέριζαν πὼς ἔρχεται ὁ λύκος, ἡ ἀρκούδα—***ὁ ἄρκον***, ***ὁ ἀράπ'ς***, ***ὁ χοχὸν*** (ὁ μπαμπούλας), ὁ ***κουτὶτς*** (τὸ σκυλάκι) γιὰ νὰ τὸν ἁρπάξει καὶ νὰ τὸν φάγει κ.λ.π.

"Ολες αὐτὲς οἱ φοβέρες μαζὶ μὲ τὶς δεισιδαιμονίες, δημιουργούσανε στὰ παιδιὰ μιὰ ψυχικὴ κατάσταση τέτοια, ὥστε κι' ὅταν ἀκόμα μεγάλωναν ἀρκετά, φοβόντανε νὰ βγοῦν ἔξω τὴ νύχτα ἢ καὶ νὰ πᾶν ἀπὸ ἕνα δωμάτιο σ' ἄλλο δωμάτιο τοῦ σπιτιοῦ ἢ στὸ ὑπόγειο καὶ ἀλλοῦ.

Οἱ ἄντρες συνήθως ἀποφεύγανε καὶ ἀπαγόρευαν στὶς γυναῖκες νὰ χρησιμοποιοῦν ὁποιεσδήποτε φοβέρες, γιὰ νὰ μὴ γίνουν τὰ παιδιά τους δειλά. Μὰ οἱ γυναῖκες ποὺ ἤθελαν εὔκολα ν' ἀπαλλαχτοῦν ἀπὸ τὶς ἐνοχλήσεις τῶν μικρῶν ἀγγέλων τους, εἶχαν γιὰ προχειρότερο κι' ἀποτελεσματικότερο μέσο τὴν φοβέρα. Ὁ καλὸς καὶ μεθοδικὸς τρόπος ἤθελε καὶ πολὺν κόπο, ποὺ δὲν εἶχαν ὅλες οὔτε τὸ σύστημα καὶ τὴν ὑπομονὴ νὰ τὸν ἐφαρμόσουν, καὶ πολλὴν ὥρα, ποὺ δὲ μποροῦσαν νὰ τὴ διαθέσουν ὅλες καὶ προπαντὸς οἱ πολύτεκνες, ὅπως ἦταν οἱ περισσότερες. Γνωστὸ ὅτι κάθε χρόνο γεννοῦσαν κι' ἀπὸ ἕνα παιδί. Ἡ ἀγωγὴ αὐτὴ τῶν παιδιῶν ἀσφαλῶς ἐνίσχυε καὶ τὸν ραγιαδισμό.

Στὰ τελευταῖα χρόνια μὲ τὴν πρόοδο τοῦ Παρθεναγωγείου καὶ τὴν ἀνάπτυξη γενικὰ τοῦ κόσμου, ἡ ἀγωγὴ τῶν παιδιῶν γινότανε συστηματικότερα.

Ἐκτὸς τὰ πιοπάνω μέσα χρησιμοποιοῦσαν γιὰ ξεγέλασμα τῶν παιδιῶν ὅταν ἔκλαιγαν ἢ καὶ γιὰ ν' ἀπασχολοῦνται καὶ νὰ μὴ ἐνοχλοῦν καὶ χασομεροῦν κανένα, διάφορα παιγνίδια : κουδουνάκια—***τσουγκουλόπα***—σφυρίχτρες ***συριχτέρας***—κρέμαγαν στὴν κούνια σταυρούς, χάντρες—***ζινίχα*** κλπ.

ΠΡΩΤΑ ΒΗΜΑΤΑ

Ἀναλόγως τὴ ζωηράδα καὶ τὴ σβελτοσύνη ποὺ παρουσίαζε τὸ παιδί, μετὰ τοὺς ἕφτὰ μῆνες, ἄρχιζαν νὰ τὸ συνειθίζουνε στὸ περπάτημα.

Τὸ βαστοῦσαν ὁλόρθο ἀπὸ τὴ μέση, ἀπὸ τὶς ἁμασχάλες ἢ ἀπὸ τὰ χέρια καὶ τὸ βοηθοῦσαν νὰ περπατήσει λέγοντάς του: ***Στράαατά, στράαααατά,*** ἢ ***τάαατά, τάαατά...*** Συνήθως ἀπὸ ἐννιὰ μηνῶν ἄρχιζαν νὰ περπατοῦν τὰ παιδιά. Συνθηματικὴ ἔκφραση γιὰ τὸν περίπατο εἶχαν τὸ ***ἀ πᾶμε ἄτα-ἄτα*** ἢ ***χόπα-χόπα.***

ΠΡΩΤΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ

Γιὰ νὰ δοκιμάσουν καὶ ν' ἀναπτύξουν τὴν ἀντίληψη τοῦ παιδιοῦ τοῦ μάθαιναν: Νὰ δείχνει τὰ ματάκια του, τὴ μυτίστα του, τ' αὐτάκια του κλπ. Νὰ δείχνει τὴ μαμμά, τὸν μπαμπά, τὸν παποῦ, τὴ γιαγιὰ κλπ. — Νὰ κάνει μὲ τὸ χεράκι ἀντίο ἢ ἔλα-ἔλα, νὰ κάνει ἀγκαλίτσες, νὰ βαράει παλαμάκια κ.τ.τ. Ἐπίσης τοῦ μάθαιναν νὰ φέρνει γύρα τὰ χεράκια του μὲ τὸ ἑξῆς συνθηματικὸ ποιηματάκι :

Κουπεπέ, κουπεπέ, — κουπεπὲ θ' ἀρθεῖ ὁ μπαμπᾶς,
θὰ τοῦ φέρει κατιτί,— κουραμπιὲ μέσ' στὸ χαρτί,
λοκουμάκια στὸ κουτί.

Ὅταν μεγάλωνε λιγάκι τὸ παιδὶ κι' ἄρχιζε νὰ μιλάει, τοῦ λέγαν γιὰ τὸ Χριστούλη καὶ τὴν Παναγίτσα, τὸ συνείθιζαν νὰ κάνει τὸ σταυρό του—***ἅγι-ἅγι***—τὸ πρωὶ καὶ τὸ βράδυ πρὶν ἀπὸ τὸν ὕπνο καὶ στὸ τραπέζι πρὶν ἀπὸ τὸ φαγητό, νὰ μαθαίνει νὰ λέγει καμμιὰν ἁπλῆ προσευχή : Τὸ «Ἅγιος ὁ Θεός...», τὸ «Δόξα πατρί...» κλπ.

Μύθους καὶ παραμύθια γιὰ παιδιὰ ἄξια λόγου δὲν εἶχαν. Ὡστόσο δημιουργοῦσαν ἁπλὲς ἱστορίες: «Ἦταν ἕνας πατέρας καὶ μιὰ μητέρα καὶ εἶχαν ἕνα, ἢ δυὸ κλπ. παιδιὰ καὶ τὰ λέγαν... Τὸ ἕνα ἤτανε καλὸ καὶ τὸ ἄλλο κακό... ἀγαποῦσε ἢ τυραννοῦσε τὴ μητέρα του...» κ.τ.τ.

ΑΓΑΠΕΣ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ

Οἱ ἀγάπες στὰ παιδιὰ ἐκδηλωνόντανε μὲ πολλοὺς τρόπους:

Μὲ σφύξιμο στὴν ἀγκαλιά, μὲ φιλιὰ στὸ πρόσωπο, στὸ στόμα, στὰ χεράκια, στὰ ποδαράκια καὶ σ' ὅλο του τὸ κορμάκι, προπάντων τὴν ὥρα τοῦ μπάνιου. Μὲ τσιμπιὲς στὰ μάγουλα, στὰ μπρατσάκια, στὰ πισινὰ κλπ. ποὺ προκαλοῦσαν κάποτε καὶ τὰ κλάμματα. Τὸ φίλημα προπαντὸς ἀπὸ σπιτικοὺς καὶ ξένους ἤτανε σὲ ἡμερησία διατάξη. Κ' οἱ πιὸ μακρινοὶ ἀκόμα μὲ τοὺς ὁποίους δὲν εἶχαν καὶ πολλὲς σχέσεις, ἐννοοῦσαν νὰ φιλήσουν τὸ παιδὶ ὅταν τύχαινε νᾶναι κοντά, μὲ τὴ σκέψη καὶ τὸ φόβο ἀκόμα μὴ νομιστεῖ προσβολὴ γιὰ τοὺς γονιοὺς ἂν δὲν τὸ φιλοῦσαν. Σὲ ὑγιεινὲς προφυλάξεις δὲν πρόσεχαν, οὔτε καὶ ἤξεραν τὴ σημασία τους. Κι' ἂν μερικὲς μητέρες καταλάβαιναν ἢ μάθαιναν πὼς δὲν εἶναι σωστὸ νὰ φιλοῦν τὰ παιδιὰ στὸ στόμα, δυσκολεύονταν ὅμως νὰ ἐμποδίσουν τὶς ἄλλες νὰ τὰ φιλοῦν, ἀπὸ φόβο μὴ παρεξηγηθοῦν.

Ὅσες μιλοῦσαν γιὰ μικρόβια γινόνταν ἀντικείμενο εἰρωνείας ἀπὸ τὶς πιὸ ἡλικιωμένες, ποὺ μεταβάφτιζαν τὰ μικρόβιά τους σὲ... ***πικρόβια.***

Πάντως ἀποφεύγανε νὰ τὰ φιλοῦν ὅταν ἦταν κρυωμένες, συναχωμένες ἢ ἄρρωστες.

Γιὰ ἐκδήλωση ἀγάπης στὰ παιδιὰ τὰ χόρευαν ἐπίσης στὴν ἀγκαλιὰ ἢ στὰ γόνατα μὲ διάφορα τραγούδια στὸν ἦχο τῶν συνειθισμένων τοπικῶν χορῶν. Ἐκτὸς τ' ἄλλα δίστιχα λέγανε καὶ τὰ παρακάτω:

Ἕναν ἔμορφον μαυρόν, φορεῖ πᾶλὸν πάντολόν,
καὶ χορεύ' ἀπάν' σ' ἀλών', χορεύ' λάζικον χορόν.
Τάμ, τάμ, τάμ, τὸν γιό μ' τὸν εἶναν,
Ἐρτ' ὁ κύρ τσ' κ' ἐφτάμ' ἄλλ' εἶναν.
Οὺς νὰ ηὗρα τὸν χορὸν
Καὶ τ' ἡμ'σὸν ἡ ψή-μ' ἐξέβεν....

Οἱ παποῦδες πρῶτ' ἀπ' ὅλους ἀρεσκόντανε καὶ χαιρόντανε νὰ χορεύουν τὰ ἐγγονάκια τους στὰ γόνατά τους μὲ τοὺς ἴδιους σκοπούς. Ὅλες οἱ ἀγάπες ποὺ συνοδευόντανε μὲ χοροὺς λεγόντανε: ***τουμπούλισμαν.***

Ἐκφράσεις γιὰ ἐκδήλωση ἀγάπης στὰ παιδιὰ ἦσαν:

Ποδεδίζ'-ατό. Δελεύ'-ατο, ἢ ***λελευΐζ'-ατο. Κερδαίν'ατο*** ἢ ***κερδανίζ' -ατο. Γουρπανίζ'-ατο. Ἀγουρόπο-μ' καὶ παγουρόπο-μ'.***

Χιουντούλα καὶ τουτούλα. Γουρπάν-τσ' καὶ τολάν-τσ'. Νὰ τολανεύκομ'ατο ἐγώ. Γουρπὰν-τσ' ἡ μάννα-σ' ἢ ***ὁ κύρ'-ι-σ'*** ἢ ***ἡ καλομάννα-σ'*** κ.τ.λ. ***Τὸ κακὸ-σ' νὰ παίρω. Ρίζα-μ' καὶ παργορία-μ'. Ρίζα-μ' καὶ στε-***

ρέα-μ'. Τρώγω τὸ ψιόπο-σ'. Τρώγ'- ἀτὸ γώ. Τὸ σκατό-σ' νὰ τρώγω. Τὸ τούτ'-ι-σ' νὰ τρώγω. Τὰ κακαλόπα-σ' νὰ τρώγω κ.τ.λ.

Ὅλ' αὐτὰ τὰ ἐπιφωνήματα συνοδευόντανε μὲ χάδια, μὲ σφύξιμο στὴν ἀγκαλιά, μὲ φιλιὰ ἠχηρὰ ἢ μὲ τσιμπιές, μ' ἐλαφρὰ χτυπήματα στὰ πισινούλια καὶ μὲ συγκινητικὲς συνήθως κ' ἐνθουσιαστικὲς ἐκδηλώσεις στοὺς μορφασμοὺς τοῦ προσώπου καὶ γενικὰ στὶς χειρονομίες.

ΕΝΔΥΜΑΣΙΕΣ

Τὰ συνειθισμένα ρουχαλάκια τῶν παιδιῶν ἦσαν: α) Πουκαμισάκι—***καμισόπον.*** β) Ρομπίτσα (ζουπουνάκι)—***ἰσλικόπον.*** γ) Φουστανάκι—***φυστανόπον.*** δ) Ποδιὰ—***ἐμπροστελόπον***. ε) Βρακάκι—***παντολονόπον.***

Ὅταν ἦταν μικρὸ ὡς ἑφτὰ μηνῶν καὶ ὥσπου νὰ περπατήσει σχεδόν, ἐκτὸς τὸ βρακάκι, τοῦ εἶχαν καὶ πανάκι ἀπὸ κάτω γιὰ νὰ συγκρατεῖ τὶς ἐνδεχόμενες ἀκαθαρσίες, γιὰ τὴν περίπτωση ποὺ θὰ τὶς ἀμολοῦσε ἀνειδοποίητα. Γενικὰ ἡ μητέρα φρόντιζε γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση τοῦ κοριτσιοῦ ἀπὸ τὴ μικρή του ἀκόμα ἡλικία πολὺ περισσότερο παρὰ γιὰ τ' ἀγόρια της. Τὰ παιδικὰ τὰ ρουχαλάκια—***τῆ μωρί' τὰ λώμματα*** ἢ ***τὰ μωρέσα τὰ λώμματα*** στὴ συνθηματικὴ γλῶσσα τῶν παιδιῶν τὰ λέγανε: ***παπάγια*** καὶ ***τξιτξία.***

***

Παρὰ τὴν ἔλλειψη τῶν γιατρῶν καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ὁδηγιῶν γιὰ τὴν ὑγιεινὴ τῆς ἔγκυας καὶ τῆς λεχώνας καὶ τὶς φροντίδες γιὰ τὸ παιδί, μὲ τὶς πρακτικὲς κ' ἐμπειρικὲς γνώσεις κ' ἐφαρμογὲς κατόρθωναν μιὰ χαρὰ ν' ἀνταποκρίνονται ἀρκετὰ ἀποτελεσματικὰ καὶ σχετικῶς ἱκανοποιητικά, σ' ὅλες τὶς ἀνάγκες καὶ τ' ἀπρόοπτα ποὺ παρουσιαζόντανε κατὰ τὴν ἐγκυμοσύνη, τὶς ἀποβολὲς καὶ τὴ γέννα, καθὼς καὶ στὶς φροντίδες, ποὺ ἀπαιτοῦσε ἡ νηπιακὴ ἡλικία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

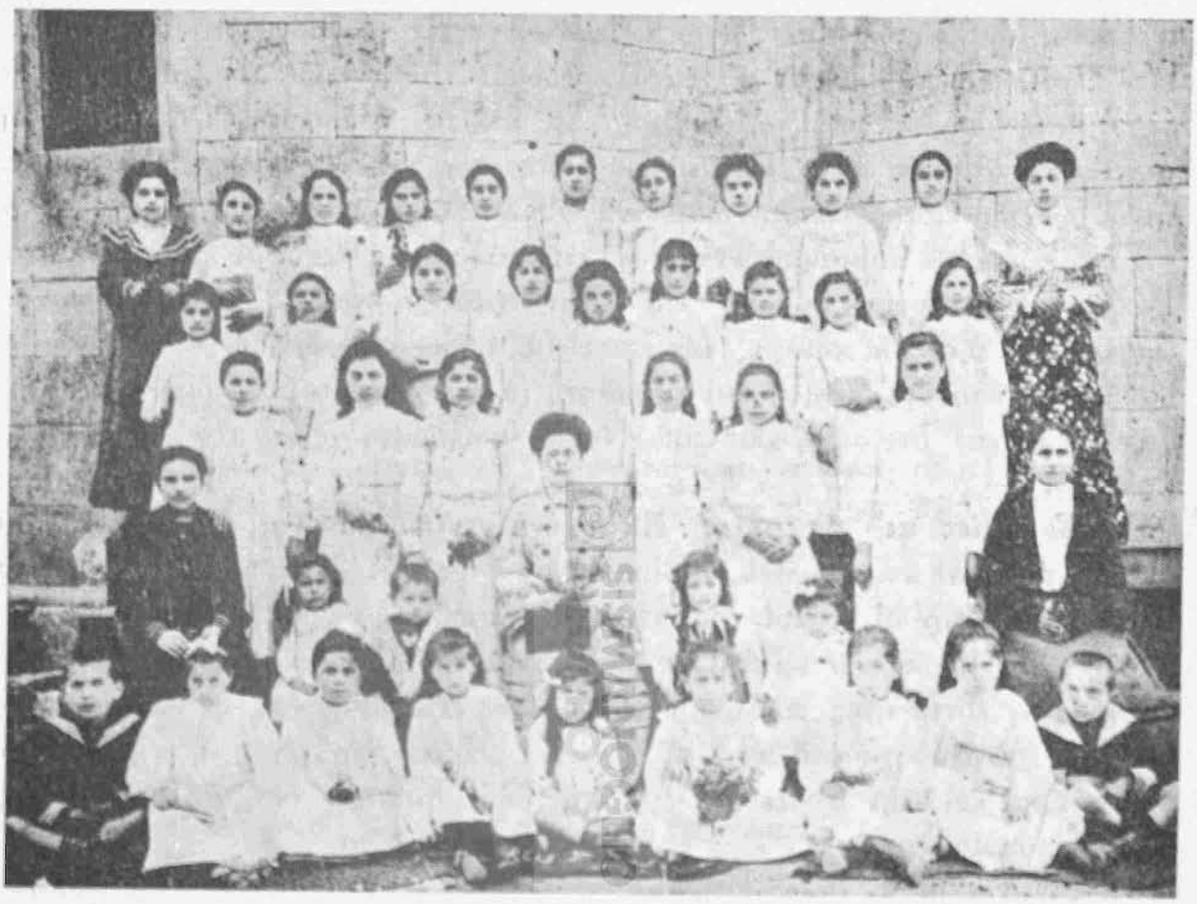
ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΩΣ ΤΗΝ ΕΝΗΛΙΚΙΩΣΗ

Ἡ ἀγωγὴ τοῦ παιδιοῦ ὡς τὴν ἐνηλικίωση μπορεῖ νὰ διαιρεθεῖ σὲ δυὸ περιόδους: Τὴν ἐσωσχολικὴ καὶ τὴν ἐξωσχολική.

ΕΣΩΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ (ἀγοριῶν καὶ κοριτσιῶν)

Ἐνόσω πήγαιναν στὸ σχολειό, βρισκόντανε διαρκῶς κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίβλεψη καὶ τὴν καθοδήγηση τῶν δασκάλων. Ὅπως ἦτανε μικρὸ τὸ μέρος καὶ γνωστὸς ὁ κύκλος παντοῦ, κάθε παρεκτροπὴ γινόταν ἀντιληπτὴ εὔκολα, κ' ἐγκαίρως ἦτανε δυνατὸ νὰ προληφθοῦν συνήθως κακὲς τάσεις καὶ ροπές. Ἐπικου-

ρικὰ στὸ ἔργο τῶν δασκάλων ἐρχότανε κ' ἡ ἐπίβλεψη καὶ παρακολούθηση τῶν γονιῶν. Ἡ στενὴ ἐπαφή τους μὲ τοὺς δασκάλους, ὅταν ἐπιτυχαινότανε, συμπλήρωνε τὴν προσπάθεια, σὲ τρόπο ὥστε νὰ ἐξασφαλίζονται οἱ καλύτερες ἐγγυήσεις γιὰ τὴ μάθηση, τὴν πρόοδο καὶ τὴ διαμόρφωση καλοῦ χαρακτῆρα στὸ παιδί. Στὰ τελευταῖα χρόνια ποὺ εἶχαν προοδέψει τόσο τὰ σχολεῖα (9η τάξη

Μαθήτριες τοῦ Παρθεναγωγείου μὲ τὶς δασκάλες τους.

ἀρρεναγωγείου καὶ 7η παρθεναγωγείου), μὲ τὴν ἀποφοίτηση ἐκείνων ποὺ παρακολουθοῦσαν ὡς τὸ τέλος, ἐρχότανε σχεδὸν κ' ἡ ἐνηλικίωση. Ἔτσι ἐπιτυχαινόταν ἡ συνεχὴ φροντισμένη μόρφωση καὶ ἀγωγὴ τῶν λίγων, δυστυχῶς, ποὺ εὐτυχοῦσαν νὰ παρακολουθήσουν ὡς τὸ τέλος. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς συνέχιζαν τὶς σπουδές τους στὰ γυμνάσια τῆς Τραπεζούντας καὶ τῆς Κωσταντινούπολης καὶ μετὰ τὰ 1910 καὶ τῆς Ἀμισοῦ. Ἐπίσης καὶ λίγοι κατέβαιναν στὴν Ἀθήνα, ὅπου σπουδάζανε στὸ Πανεπιστήμιο—κυρίως γιατρική.

Τὰ κορίτσια μετὰ τὴν ἀποφοίτηση καταγινόντανε πιὰ μὲ τὶς δουλειὲς τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὴν ἔμπρακτη οἰκιακὴ οἰκονομία, ποὺ διδασκόντανε στὸ Παρθεναγεῖο, περιμένοντας τὸν νυμφίο.

ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΑΓΟΡΙΩΝ

Γιὰ τὴν ἐξωσχολικὴ ἀγωγὴ τῶν παιδιῶν δὲν ὑπῆρχε καμμιὰ κοινωνική,

κοινοτική, οὔτε, βέβαια, καὶ κρατικὴ πρόνοια. Οὔτε ἀναγνωστήρια, οὔτε μορφωτικοὶ σύλλογοι, οὔτε ὀργανώσεις νέων ὑπῆρχαν. Μόνο, ὁ εἰδικὸς ρυθμὸς τῆς ζωῆς γενικά, ἡ κοινωνία, ἡ παράδοση, εἶχαν δημιουργήσει ἕνα δίκτυο ὁλόκληρο γιὰ τὴν παρακολούθηση καὶ τὴν ποδηγέτηση τῶν παιδιῶν ποὺ δὲν ἐσυνέχιζαν γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο τὶς σπουδές τους ὡς τὶς τελευταῖες τάξεις. Ἡ οἰκογένεια, ὁ μεγάλος σεβασμὸς σ' ὅλους τοὺς μεγαλύτερους στὴν ἡλικία συγγενεῖς, οἱ δάσκαλοι, εἴτε ντόπιοι εἴτε ξένοι, ποὺ παραμέναν κ' ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἐξασκοῦν τὴν ἐπίβλεψη καὶ τὴν ἠθικὴ ἐπιρροή τους, ἡ ἐκκλησία, κ' ἔπειτα ἡ ἔμφυτη φιλοτιμία κ' ἡ μεγάλη εὐαισθησία γιὰ τὴν περιφρούρηση τοῦ καλοῦ ὀνόματος, ὅλ' αὐτά, ἦταν σοβαροὶ παράγοντες, ὥστε νὰ συμμαζεύεται τὸ παιδὶ κ' ἐκτὸς λίγες ἐξαιρέσεις νὰ συμμορφώνεται μὲ τὶς καλὲς ἕξεις καὶ μὲ κάθε τί ποὺ θὰ συντελοῦσε στὴν πρόοδο καὶ στὴν ἀνάδειξή του. Σ' αὐτὸ ἐπιδροῦσε ἀσφαλῶς κι' ὁ στενὸς κύκλος τῆς κοινωνίας μέσα στὴν ὁποία ζοῦσε καὶ θὰ ζοῦσε, κ' ἡ ὑποσυνείδητη ἢ καὶ συνειδητὴ ἴσως σκέψη τοῦ ἔφηβου, ποὺ ἄρχιζε νὰ ξυπνᾶ, ὅτι συμφέρον του εἶναι ν' ἀκολουθεῖ γενικὰ τὸν «δρόμο τῆς ἀρετῆς».

Ἐργασίες κι' ἀσχολίες : Κατὰ ἕνα γενικὸ κανόνα, τὰ παιδιὰ ποὺ ἔπαυαν νὰ πᾶνε στὸ σχολειό, ἢ βοηθοῦσαν τοὺς πατέρες τους στὶς δουλειές τους ἢ τὰ βάναν οἱ γονιοί τους νὰ ἐργάζονται γιὰ νὰ μάθουν καμμιὰ τέχνη ἢ γιὰ ἰδιωτικοὶ ὑπάλληλοι σὲ μπακάλικα, ἐμπορικά, κ.τ.τ. Ἂν δὲν τοὺς εἶχανε κοντά τους, προτιμοῦσαν νὰ τοὺς βάλουν κοντὰ σὲ κανένα συγγενῆ ἢ τὸν ἀνάδοχο τοῦ παιδιοῦ, γιὰ νὰ μάθουν τὴν τέχνη ἢ τὴ δουλειά τους. Ἔτσι καὶ στὴν ἐργασία ἀκόμα, τὴν ὁποιαδήποτε, ὑπῆρχε ἡ ἐπίβλεψη κ' ἡ παρακολούθηση.

Κοντὰ σ' αὐτὰ ὅμως ὑπῆρχαν κ' οἱ τρόποι κι' ὁ καιρὸς νὰ παροχετεύεται, σύμφωνα κι' ἀνάλογα μὲ τὴν ἡλικία, ὁ πληθωρισμὸς τῆς ζωῆς τῶν παιδιῶν, ὥστε νὰ μὴ νομιστεῖ ὅτι πήγαιναν γιὰ... καλογεράκια. Πρῶτα—πρῶτα ἦτανε τ' ἄφθονα παιγνίδια καὶ στὴ στεριὰ καὶ στὴ θάλασσα, ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἀμέσως ἑπόμενο κεφάλαιο. Κ' ἔπειτα μερικὰ ὄχι καὶ τόσο ἀθῶα σπόρ, στὰ ὁποῖα βρίσκανε κάποτε τὴν εὐκαιρία ξεφεύγοντας νὰ ξεφαντώσουν :

Τὸ κλεψίον. Ὁ συνειθισμένος ἀπαγορευμένος καρπὸς κ' ἡ ἀδυναμία ὅλων ἦτανε τὰ φροῦτα τῶν Ἀρμένικων κήπων.

Γινόντανε παρέες ἀπὸ δυὸ ἢ περισσότεροι καὶ πήγαιναν γιὰ κλέψιμο—***σὸ κλεψίον***. Ἐνεργοῦσαν μὲ δυὸ τρόπους : ἢ κρυφά, ἢ μὲ... στρατηγικὸ σχέδιο. Ὁ πρῶτος τρόπος ἐφαρμοζόταν ὅταν ὑπῆρχε ἡ πιθανότητα νὰ μὴ γίνουν ἀντιληπτοί. Κι' αὐτὸ τὸ συμπέραιναν ἀπὸ διάφορες ἐνδείξεις : ἀπὸ τὴν πυκνότητα τοῦ κήπου, ἀπὸ τὴν ἐγγύτητα τοῦ προκλητικοῦ δέντρου στὸ σπίτι, ἀπὸ τὰ παράθυρα τοῦ σπιτιοῦ ποὺ κυτάγανε στὸν κῆπο—ἂν ἦταν ἀνοιχτὰ καὶ φύλαγε κανεὶς ἐκεῖ κ.τ.τ.

Τὸ δεύτερον σχέδιο ἐφαρμοζόταν ὅταν εἶχαν τὴ βεβαιότητα ὅτι θὰ γίνουν ἢ καὶ γινόνταν ἀντιληπτοὶ εὐθὺς ἀμέσως. Μόλις πλησιάζανε στὸν κῆπο, ἔριχναν πέτρες στὰ παράθυρα τοῦ σπιτιοῦ ποὺ κυτάγανε στὸν κῆπο. Οἱ γυναῖκες, ποὺ εἶχαν μαζεμένες συνήθως πέτρες στὰ παράθυρα ἐκεῖ γιὰ νὰ ρίχνουν καὶ νὰ ἐμποδίζουν τοὺς πιθανοὺς ἐπιδρομεῖς, ἀπὸ φόβο μήπως σπάσουν τὰ τζάμια, ἔκλειναν τὰ παντζούρια μπήγοντας καὶ τὶς φωνές. Τὶς εἰρωνευόνταν ἔπειτα κι' ἀπ' αὐτὰ ἐπικράτησαν οἱ συνειθισμένες πολὺ ἐκφράσεις: ***ἰντξιρί τα πέντατα, κοκκυμελί τα πέντατα***, ποὺ σήμαιναν: κλέφτες στὰ σῦκα, κλέφτες στὰ κορόμηλα. Ἔτσι οἱ καλοπίχειροι κάναν ἀνενόχλητοι τὴ δουλειά τους. Ὡστόσο δρισμένοι, φύλαγαν καὶ καραούλι μὲ ἕτοιμες πέτρες γιὰ ν' ἀμυνθοῦν, μόλις ἤθελε προβάλει κανεὶς ἀπὸ ἄλλο σημεῖο. Τὸ σχέδιο αὐτὸ τὸ ἐφάρμοζαν καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πρώτου τρόπου, μόλις τοὺς παίρνανε μυρωδιά, ἢ γιὰ νὰ συνεχίσουν ἀνενόχλητοι τὴ δουλειά τους, ἢ καὶ γιὰ νὰ κατορθώσουν ν' ἀπαγγιστρωθοῦν καὶ νὰ τὸ σκάσουν. Ἀπὸ κάποτε ὅμως μαζὶ μὲ τὰ λάφυρά τους, ποὺ τὰ γέμιζαν κυρίως στοὺς κόρφους τοῦ πουκάμισου δένοντάς το καλὰ στὴ μέση — ***ἐγόμωσαν τὰ τξόπας καὶ τὰ κόλφα*** — ἐπιστρέφανε καὶ μὲ κανένα σπασμένο κεφάλι, ὄχι ὅμως καὶ χωρὶς ἀνάλογα ἀντίποινα. Παραλείψαμε μόνο νὰ ποῦμε ὅτι στὰ προκαταρκτικὰ παρόμοιων ἐπιχειρήσεων ἐφοδιαζόντανε καὶ μὲ ὑγειονομικὸ ὑλικό: μαντίλια καὶ καπνὸ κομμένον, γιὰ ἐπίδεση τῶν πιθανῶν τραυμάτων.

Ἐπιδρομὲς γιὰ ***κλεψίον*** γινόνταν καὶ σὲ Τούρκικους κήπους πρὸς τὶς ***Τάπιες*** καὶ τὸν ***Ἀη-Κωσταντῖνο***, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι ἐκεῖ ἐφαρμοζότανε τὸ πρῶτο σχέδιο. Ἄλλωστε ἐκεῖ οἱ κῆποι κ' οἱ πακτσέδες ἦταν ἐκτεταμένοι, χωρὶς φύλακες συνήθως, κ' οἱ ἀγροικίες ἀραιότατες.

Ἀλλὰ κ' οἱ προκλητικοὶ κῆποι τῶν Ρωμιῶν, ποὺ ἦσαν ἄλλωστε λιγοστοί, δὲν ἔμεναν ἀνενόχλητοι, πάντα μὲ τὴν πρώτη μέθοδο.

Ὅταν λάβει κανεὶς ὑπόψη ὅτι τὰ φροῦτα γενικὰ ἦτανε φτηνότατα, μπορεῖ εὔκολα νὰ συμπεράνει ὅτι τὸ ***κλεψίον*** δὲν μποροῦσε στὰ σοβαρὰ νὰ ὀνομαστεῖ κλοπή, ἀλλὰ ἦτανε πραγματικὰ ἕνα εἶδος σπόρ. Φυσικότατα ἄλλωστε ἔλεγε ὁ ἕνας στὸν ἄλλο: ***πᾶμε σ' Ἀρμέντικα κιὰν σο κλεψίον***, ὡσὰν νὰ τοῦλεγε: ***ἔλα παίζομε λάχτας***.

Πετροπόλεμος: Ἀπ' ἀφορμὴ τὸ ***κλεψίον***, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἄλλες αἰτίες ποὺ ἀναφέρομε ἀλλοῦ (σελ. 60), ὑπῆρχε καὶ διατηρότανε κ' ἐκδηλωνότανε κάθε τόσο ἕνας μόνιμος ἀκήρυχτος πετροπόλεμος ἀνάμεσα στὰ Ἑλληνόπαιδα καὶ τ' Ἀρμενόπαιδα. Κάποτε λαβαίνανε μέρος καὶ μεγαλύτεροι στὴν ἡλικία (17—20 ἐτῶν κι' ἀπάνω) καὶ γινόταν ἀνάστα ὁ Κύριος, σωστὸ ξεσήκωμα, μὲ σφεντόνες —***σαπάνας***— μὲ ρόπαλα—***κιοντάλᾳ***—καὶ πέτρες στοὺς κόρφους γιὰ ὅπλα, μὲ σχέδια ἑλιγμῶν καὶ κυκλωτικῶν κινήσεων. Παρὰ τὴν πλεονεκτικὴ θέση τῆς Ἀρμένικης συνοικίας, ποὺ ἦτανε ψηλότερα, οἱ πετροπόλεμοι αὐτοὶ γενικὰ εἶχαν γι' ἀποτέλεσμα τὸν θρίαμβον τῶν ἑλληνικῶν... ὅπλων. Ἔφτασαν μάλιστα κάποια φορὰ σὲ σημεῖο—ἐνθυμοῦμαι κ' ἐγὼ καλὰ—νὰ πολιορκήσουν τὸ Ἀρ-

μένικο σχολειὸ σὲ ὥρα μαθήματος καὶ ν' ἀναγκάσουν τὸ διευθυντή τους νὰ βγεῖ ἔξω καὶ νὰ τοὺς παρακαλέσει νὰ λύσουν τὴν πολιορκία... Τὰ ἐπεισόδια αὐτὰ εἶχανε δημιουργήσει μιὰν ἔχθρητα ἀνάμεσα στὰ 'Ελληνόπαιδα καὶ τ' 'Αρμενόπαιδα, σὲ σημεῖο ὥστε συχνὰ νἄχουν μαλώματα καὶ καυγάδες γερούς, ὅπου κατὰ κανόνα τὶς τρῶγαν οἱ δεύτεροι. Κ' ἔπειτα, ἡ παραλία, ποὺ τὴν κατεῖχαν οἱ 'Ελληνικὲς συνοικίες, εἶχε κηρυχτεῖ ἀπαγορευμένη ζώνη γιὰ τοὺς 'Αρμένηδες καὶ κατὰ τὸ καλοκαίρι ἀκόμα. Δὲν κοτοῦσαν νὰ κατέβουν νὰ κάνουν μπάνια. Κι' ἂν κατέβαιναν κρυφὰ σὲ κανένα σημεῖο καὶ τοὺς παίρνανε μυρωδιά, τοὺς ταλαιπωρούσανε κρύβοντας τὰ ροῦχα καὶ τὶς ζῶνες τους. "Ολ' αὐτὰ γινόντανε παλιότερα, μὲ τὴν ἀνοχή, μπορεῖ νὰ πεῖ κανείς, καὶ τῶν γονιῶν καὶ τῶν ἡλικιωμένων γενικά, ποὺ δὲν ἐπολυχώνευαν τοὺς 'Αρμένηδες. 'Αργότερα εἶχε ἀρχίσει νὰ ξεθυμαίνει αὐτὴ ἡ τάση, ποὺ εἶχε καταντήσει σὰν παράδοση, κ' ἐλεύθερα κατέβαιναν σὲ ὁρισμένα μέρη τῆς παραλίας γιὰ νὰ κάνουν τὰ μπάνια τους τὸ καλοκαίρι—***σῆ Φιταγκούρ' καὶ σ' 'Αναστὰς-ἀγᾶ καικά***.

Πετροπόλεμος μὲ Τουρκόπαιδα σπάνια καὶ τυχαία γινότανε, γιατὶ ἤτανε μακρυὰ ἡ Τούρκικη συνοικία καὶ δὲν ὑπῆρχε σχεδὸν καμμιὰ ὑποκειμενικὴ ἐχθροπάθεια καὶ λόγος γιὰ ἔριδες καὶ γιὰ διενέξεις μεταξὺ τῶν δύο στοιχείων, ποὺ εἶχανε μιὰν ἐκτίμηση κ' ἕναν ἀλληλοσεβασμὸ ἀναμεσό τους.

Σ' ὅλες τὶς ἐπιχειρήσεις ποὺ ἀναφέραμε, μαζὶ μὲ τὰ παιδιὰ ποὺ εἶχανε πάψει νὰ φοιτοῦν στὸ σχολειὸ λάβαιναν μέρος καὶ παιδιὰ τοῦ σχολείου, προπαντὸς κατὰ τὶς διακοπὲς τοῦ καλοκαιριοῦ, ὅσο κι' ἂν ἡ ἀπαγόρευση γι' αὐτὰ ἦταν αὐστηρότερη.

Σχέσεις τῶν παιδιῶν μεταξύ τους: Μεταξύ τους τὰ 'Ελληνόπαιδα εἶχανε μιὰ στενὴ ἀλληλεγγύη, ὅταν ἤτανε ν' ἀντιμετωπίσουν 'Αρμενόπαιδα ἢ Τουρκόπαιδα, εἴτε στὸ στίβο τοῦ πετροπόλεμου, εἴτε σ' ἄλλες ἐπιδείξεις σχολικὲς κ.τ.λ. προπάντων μετὰ τὴ μεταπολίτευση τοῦ 1908. Γενικὰ δὲν εἶχαν διακρίσεις μεταξύ τους καὶ κάναν συναναστροφὲς ἐκεῖνοι ποὺ συνεχίζανε στὸ σχολειό, μὲ τοὺς συμμαθητές τους ποὺ εἶχαν διακόψει. 'Ωστόσο εἶχαν καὶ τοὺς σχετικοὺς καυγάδες μεταξύ τους γιὰ διάφορες ἀφορμὲς κ' αἰτίες, πού, ὅπως εἶναι γνωστὸ καὶ συνειθισμένο, δὲ λείπουν. Σημειωνόνταν ὅμως διακρίσεις ἀνάμεσα στὰ παιδιὰ τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Τὰ παιδιὰ τῆς μεσαίας καὶ τῆς κατώτερης τάξης περισσότερο (τὰ ὡς 10 ἐτῶν) εἶχανε παρμένο τὸν ἀέρα τῶν λίγων παιδιῶν τῆς ἀνώτερης τάξης καὶ δὲν τἄφηναν σὲ χλωρὸ κλαρὶ καὶ μὲ ξυλιὲς καὶ μὲ πειράγματα καὶ εἰρωνεῖες. Γενικὰ τὰ ὀνόμαζαν ***διάρικον, τρώτξικον*** ἢ ***χάσικον*** (=ψωμιὰ ἄσπρα τοῦ φούρνου τῆς ἀγορᾶς τῶν δυὸ γροσιῶν, γιατὶ τέτοια τρώγανε στὰ σπίτια τους κ' ἔξω στὴν αὐλὴ ἢ στὸ σχολειὸ στὸ διάλειμμα καὶ δὲ ζύμωναν ντόπιο ἢ καλαμποκίσιο ἀλεύρι ὅπως κ' οἱ ἄλλες οἰκογένειες). Τὰ πειράγματα αὐτὰ ποὺ προδίνουν τόση παιδικὴ ἀφέλεια, ἀλλὰ καὶ τόση μαεστρία σὲ χαρακτηρισμούς, δείχνουν μιὰ διά-

θεση εἰρωνείας, ἴσως-ἴσως ἀποτελοῦσαν καὶ μιὰ φυσικὴ ἀντίδραση στὴν κοινωνικὴ διαφορά.

Φιλία : Ὁ ἱερὸς δεσμὸς τῆς φιλίας ἤτανε σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀναπτυγμένος μεταξὺ τῶν παιδιῶν. Φιλία εἰλικρινὴ κ' ἐγκάρδια, μὲ ἀγνότατα αἰσθήματα ποὺ διατηρόταν ὅλον τὸν καιρὸ καὶ σ' ὅλη τὴ μετέπειτα ζωή, ἐνισχυόμενη συνήθως καὶ μ' ἄλλους δεσμούς, κουμπαριὲς κ.τ.τ.

Ἡ φιλία γενικὰ ἀγνοοῦσε τὶς κοινωνικὲς τάξεις.

ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΚΟΡΙΤΣΙΩΝ

Ὅσα κορίτσια ἄφηναν τὸ σχολειὸ ἀπὸ τὶς μικρὲς τάξεις, καταγινόντανε σὲ διάφορες ἀσχολίες. Βοηθούσανε στὸ σπίτι τὶς μαννάδες τους καὶ μάθαιναν τὸ νοικοκυριό: νὰ μαγειρεύουν, νὰ κεντοῦν, νὰ πλέκουν κάλτσες κ.τ.τ. Ἐπίσης πήγαιναν καὶ στὶς μοδίστρες γιὰ νὰ μάθουν νὰ ράβονται, καὶ μερικὲς νὰ μάθουν τὴν τέχνη, πήγαιναν καὶ δούλευαν στὰ μαγαζιὰ—οἱ φτωχότερες—γιὰ νὰ κερδίσουν καὶ νὰ φκιάσουν τὰ προικιά τους καὶ τέτοια ἀνάλογα. Στὶς μοδίστρες καὶ στὰ μαγαζιὰ μάθαιναν καὶ τὴν τέχνη τοῦ κοτσομπολιοῦ, καλλιεργοῦσαν τὸν ἔρωτα κι' ὅταν ἐπιστρέφανε στὸ σπίτι παρακολουθοῦσαν καὶ τὸ νοικοκυριό, κουβαλοῦσαν τὸ νερὸ τοῦ σπιτιοῦ ὅπως κι' ὅλα τἄλλα κορίτσια, ἀπὸ τὶς λίγες βρύσες τῆς πόλης κ.τ.τ.

Οἱ διακρίσεις τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἦταν ὁλοφάνερες στὰ κορίτσια. Γι' αὐτὸ κ' ἡ φιλία—καλύτερα οἱ σχέσεις—περιοριζόντανε κυρίως μεταξὺ τῶν κοριτσιῶν τῆς ἴδιας κοινωνικῆς τάξης. Ἀλλὰ καὶ γι' αὐτό, τὸ κοτσομπολιὸ σὲ βάρος τῶν κοριτσιῶν τῆς ἀνώτερης τάξης ἦταν ἀγριότατο. Γενικῶς τὶς ἀριστοκράτισσες τὶς ὀνόμαζαν σκωπτικὰ ***φαρφουρία***.

ΑΓΩΓΗ ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ

Τὰ παιδιὰ καὶ τὰ κορίτσια γενικὰ μέσα στὸ σπίτι σεβόντανε πολὺ τοὺς πιὸ ἡλικιωμένους. Ὅταν τύχαινε κανένας μουσαφίρης, ἢ καθόντανε σ' ἄλλο δωμάτιο ἢ μένανε στὸ ἴδιο, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἐπεμβαίνουν στὴν ὁμιλία καὶ χωρὶς νὰ μετατοπίζονται ἀπὸ τὴ θέση τους. Μόνο ἄκουγαν. Τὴν παρέμβασή τους στὴ συζήτηση τὴ θεωροῦσαν γιὰ ἀσέβεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'

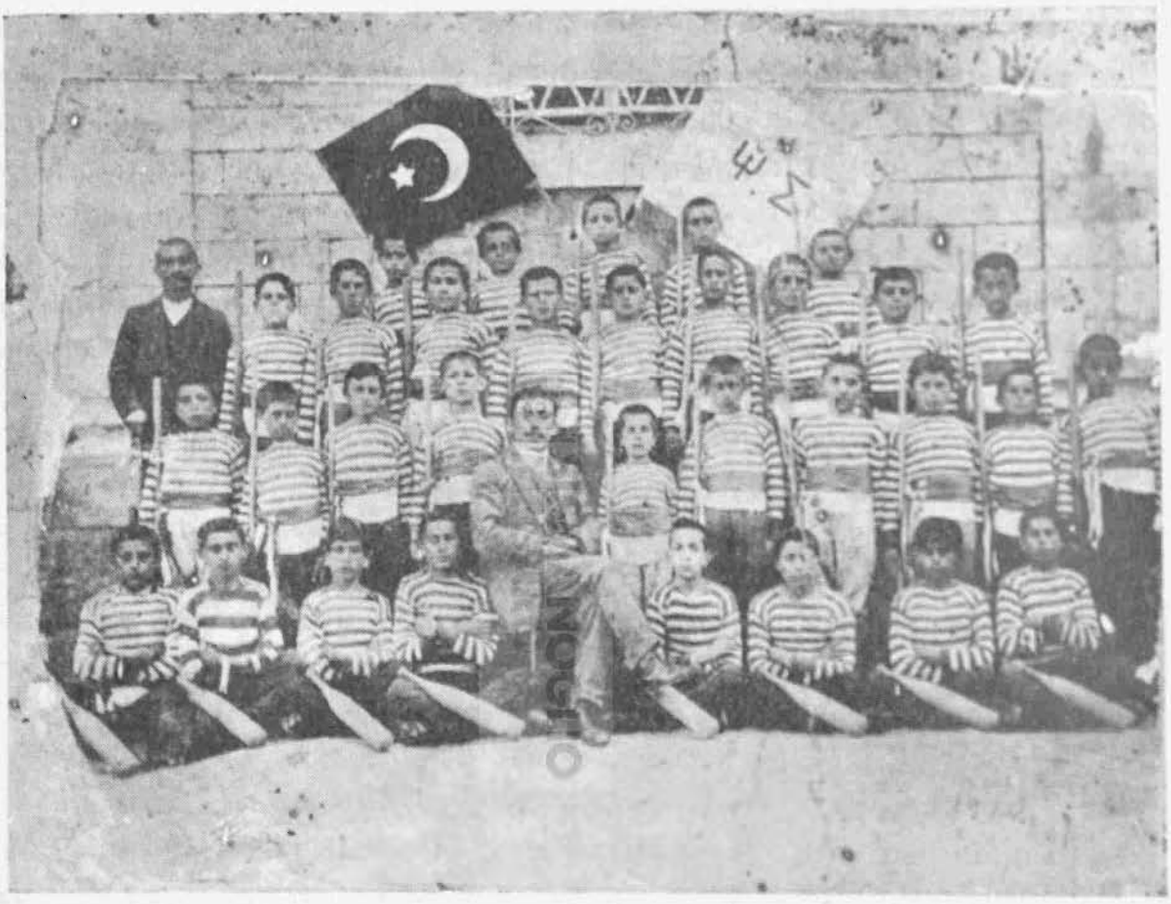
ΠΑΙΔΙΕΣ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΚΑ ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ

Οἱ παιδιὲς καὶ τ' ἀθλητικὰ ἀγωνίσματα ποὺ συνειθιζόντανε στα Κοτύωρα, ἦτανε σχεδὸν τὰ ἴδια ὅπως καὶ σ' ὅλον τὸν παραλιακὸ Πόντο.

Ἡ ποικιλία τῶν παιγνιδιῶν μὲ συμπλήρωμα τὴ φύση καὶ τὸ εἶδος τους,

θεράπευε ἱκανοποιητικὰ ὅλες τὶς ὑλικὲς—σωματικὲς—καὶ τὶς πνευματικὲς ἀνάγκες ποὺ ἔχει ἡ ἡλικία τῶν παιδιῶν καὶ τῶν νέων.

Στὶς παιδιὲς καὶ τ' ἀθλητικὰ ἀγωνίσματα ποὺ θὰ ἐκτεθοῦν παρακάτω, θὰ βρεῖ ὁ ἀναγνώστης παιγνίδια, ποὺ χαρίζουν τὴν ὑγεία, σκληραγωγοῦν τὸ κορμί, αὐξάνουν τὴν ἀντοχή, ἀσκοῦν τὴν ἐπιμονὴ καὶ τὴν ὑπομονή, ἐξυψώνουν τὸν Ἐθνισμό, καλλιεργοῦν τὴν εὐψυχία, τὴν τόλμη καὶ τὴν αὐτοθυσία, ἀναπτύσσουν τὴν πρωτοβουλία καὶ τὴν ἀλληλεγγύη, ἀκονίζουν τὴν ἐξυπνάδα,

Μαθητὲς τῆς «Ψωμιαδείου Σχολῆς»
μὲ τὸν δάσκαλο τῆς γυμναστικῆς καὶ τὸν παιδονόμο.

ὀξύνουν τὴν ἀντίληψη, ἐκγυμνάζουν τὴ σβελτωσύνη καὶ τὴν εὐκινησία, διαμορφώνουν ἦθος, σφυρηλατοῦν χαρακτῆρα, ξανοίγουν τὸ ἐπιχειρηματικὸ πνεῦμα, διαπλάττουν ψυχικὰ καὶ σωματικὰ καλὲς νοικοκυρές.

***

Πρὶν ἀρχίσομε τὴν περιγραφή τους, ἐνδιαφέρει, γιὰ τὴν εὔκολη κατανόηση τῶν παιγνιδιῶν, νὰ δοθοῦν μερικὲς ἐξηγήσεις:

α) Σὲ κάθε παιγνίδι ποὺ ἤτανε νὰ χωριστοῦν τὰ παιδιὰ σὲ ὁμάδες, οἱ δυὸ ἀρχηγοὶ ἔστεκαν ὁ ἕνας ἀπέναντι στὸν ἄλλο καὶ ὅπως εἶχαν ὁλόγυρά τους

τοὺς ὑποψήφιους παῖχτες, διαλέγανε τοὺς δικούς τους μὲ τὸν παρακάτω ἀρκετὰ ζωηρὸν διάλογο:

Πρῶτος:— ***Πῆρα, πῆρα ἐγὼ ἐμέν.*** Δεύτερος: — ***Πῆρα κ' ἐγὼ ἐμέν.*** Πρῶτος:—***Ἔπαρ' πέϊ-με.*** Δεύτερος: —***Ἔπαρ'.*** Πρῶτος:— ***Ἐπῆρα τὸν Κίμων.*** Δεύτερος:—***Ἐπῆρα τὸν Καράγιαννεν.*** Πρῶτος:—***Ἐπῆρα τὸν Παλῆα ρᾶν.*** Δεύτερος:—***Ἐπῆρα τὸν Γοργόρ'....*** καὶ οὕτω καθεξῆς, ὥσπου νὰ τελειώσουν οἱ ὑποψήφιοι κ' ἔτσι μοιραζόντανε σὲ δυὸ ἰσάριθμες ὁμάδες. Ἂν ἀνάμεσα στοὺς παῖχτες ἤτανε κανένας καλὸς ποὺ ἤθελαν κ' οἱ δυὸ νὰ τὸν ἔχουνε στὴν ὁμάδα τους, διεκδικοῦσε ὁ καθένας τὴν πρώτη φράση τοῦ παραπάνω διαλόγου, γιὰ νἄχει τὸ δικαίωμα σὰν πρῶτος ποὺ θἄτανε, νὰ τὸν πάρει. Ἂν δὲν συμφωνούσανε ποιὸς ν' ἀρχίσει, βάνανε κλῆρο, ὅπως θὰ λεχτεῖ παρακάτω.

Οἱ παῖχτες ποὺ προτιμούσανε νὰ πᾶνε μὲ τὸν ὁποιοδήποτε ἀρχηγό, ἔστεκαν πίσω στὸν ἀντίπαλο καὶ γνέφαν ἢ χειρονομοῦσαν στὸν ἀρχηγὸ τῆς προτίμησής τους, κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ παραπάνω διαλόγου, νὰ τοὺς πάρει στὴν ὁμάδα του.

Οἱ ἀρχηγοὶ κάνανε τὴν ἐπιλογή τους κάθε φορὰ σὲ τρόπο, ὥστε στὸ τέλος ἦσαν ἰσόπαλες ἢ περίπου ἰσόπαλες οἱ ὁμάδες τους.

β) Σ' ὅλα τὰ παιγνίδια ποὺ ἤτανε νὰ χρησιμοποιηθεῖ κλῆρος, ὁ ἀρχηγὸς τῆς μιᾶς ὁμάδας βαστοῦσε συνήθως μιὰ πετρίτσα ἢ ἄλλο μικρὸ ἀντικείμενο στὴ μιὰ φούχτα, καὶ ἀφοῦ κρατοῦσε λίγη ὥρα κρυφὰ καὶ τὶς δυὸ φοῦχτες πίσω στὴ μέση του, τὶς πρότεινε, κλειστὲς καὶ τὶς δυὸ στὸν ἀντίπαλο. Ἂν τὸ εὕρισκε ἢ ὄχι ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἄλλης ὁμάδας, κέρδιζε ἢ ἔχανε στὸν κλῆρο. Κι' ἀνάλογα μὲ τὴ συμφωνία ποὺ εἶχανε κάνει γιὰ τοὺς ὅρους τοῦ κλήρου, καθοριζότανε κι' ὁ ρόλος ποὺ θὰ εἶχε ἀρχικὰ κάθε ὁμάδα στὸ παιγνίδι.

γ) Στὰ παιγνίδια ποὺ παιζόντανε μὲ τόπι ὁ κλῆρος γινότανε καὶ μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: Χτυποῦσαν τὸ τόπι σ' ἕναν τοῖχο ἢ σὲ μιὰ πέτρα—***μᾳνὴν***—κι' ἀπομακρυνόταν ἔτσι τὸ τόπι σὲ μιὰν ὁρισμένη ἀπόσταση. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς μιᾶς ὁμάδας προχωροῦσε πρὸς τὸ τόπι ἀρχίζοντας μὲ τὴ φτέρνα τοῦ ἑνὸς ποδιοῦ ἀκουμπισμένη στὸν τοῖχο ἢ στὴν ***μᾳνὴν*** καὶ φέρνοντας τὸ ἄλλο πόδι μὲ τὴ φτέρνα στὴ μύτη τοῦ πρώτου. Ἔτσι προχωροῦσε συνέχεια ἐναλλάζοντας τὰ ποδάρια. Ταὐτόχρονα ὅταν πατοῦσε τὸ πρῶτο πόδι ἔλεγε: ***κουντούρ'***, καὶ ὅταν πατοῦσε τὸ δεύτερο πόδι ἔλεγε: ***τόπ'***. Ἔτσι μὲ τὴ διαδοχικὴ ἐναλλαγὴ τῶν ποδιῶν ἔφτανε στὸ τόπι. Ἀνάλογα μὲ τὸ πόδι ποὺ ἔφτανε κι' ἀκουμποῦσε στὸ τόπι (μὲ τὸ ***κουντούρ'*** ἢ μὲ τὸ ***τόπ'***) καθοριζότανε κι' ὁ ἀρχικὸς ρόλος κάθε ὁμάδας, ποὺ ἀπὸ τὰ πρὶν εἶχανε κάνει τὴ σχετικὴ συμφωνία. Τὸ ἴδιο γινότανε κι' ἂν οἱ παῖχτες ἤτανε δυό.

δ) Ὅταν παίζανε μὲ τὸ τσελίκι—***τσάλτικαν***—τότε τὸ χτυποῦσαν ἀπὸ τὴν ἀφετηρία μὲ τὴ σειρὰ οἱ δυὸ ἀρχηγοὶ ἀπὸ μιὰ φορά, κι' ἀναλόγως τὴ συμφωνία, ὅποιος ἔστελνε πιὸ μακρυὰ ἢ πιὸ κοντὰ τὸ τσελίκι, κέρδιζε ἢ ἔχανε, κ' ἔτσι καθοριζόταν ὁ ἀρχικὸς ρόλος κάθε ὁμάδας.

Ὑπῆρχε κι' ἄλλος τρόπος: χτυποῦσε ὁ ἀρχηγὸς τῆς μιᾶς ὁμάδας τὸ τσελίκι κ' ἔπειτα ἄρχιζε καὶ μετροῦσε ἀπὸ τὴν ἀφετηρία ὡς τὸ τσελίκι μὲ τὸ ραβδί του ἢ μὲ τὰ πόδια του—ὅπως ἀναφέραμε στὴν γ) περίπτωση—λέγοντας μὲ ἐναλλαγή: ***τ' ἐμόν, τ' ἐσόν, τ' ἐμόν, τ' ἐσὸν*** κ.τ.λ. Ἂν τύχαινε νὰ φτάσει στὸ τσελίκι μὲ τὴν ἐκφώνηση τοῦ ***τ' ἐμόν,*** κέρδιζε ἡ ὁμάδα του κι' ἂν μὲ τὸ ***τ' ἐσόν,*** κέρδιζε ἡ ἀντίθετη ὁμάδα, κι' ἀνάλογα καθοριζόταν ὁ ἀρχικὸς ρόλος τῆς καθεμιανῆς στὸ παιγνίδι. Τὸ ἴδιο ἴσχυε κι' ἂν οἱ παῖχτες ἤτανε μόνο δύο.

ε) Τὶς διαφορὲς καὶ τὶς διαφωνίες, ποὺ προκύπτανε στὴ διάρκεια τοῦ παιγνιδιοῦ, τὶς ταχτοποιοῦσαν οἱ δυὸ ἀρχηγοὶ ἢ οἱ δυὸ παῖχτες—ἂν ἤτανε μόνο δύο—καταφεύγοντας ἐνανάγκη καὶ στὶς μαρτυρίες ἢ στὴ διαιτησία σοβαρῶν θεατῶν. Ὅταν παίζανε τὰ παιδιὰ τοῦ σχολείου κ' εἶχανε μαζὶ τοὺς δασκάλους, οἱ τελευταῖοι ἐπιβλέπανε καὶ εἶχανε τὸν λόγο γιὰ τὴν ταχτοποίηση τῶν διαφορῶν.

στ) Τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς ἀργὰ τὸ βράδυ παῖζαν ἔξω στὶς γειτονιές. Ἅμα βράδιαζε καλὰ καὶ τὰ φώναζαν ἀπὸ τὰ σπίτια τους, ἢ νόμιζαν ὅτι πρέπει νὰ τὸ διαλύσουν, φεύγανε λέγοντας ρυθμικὰ καὶ μονότονα:

Κάθα | εἶς σ' ὁ | σπίτᾳ | τουν κι' ὁ | λύκον | σὰ τρυ | πίιι | ἀ-τ'.=

Ὁ καθεὶς στὸ σπίτι του κι' ὁ λύκος στὶς φωλιές του—στὶς τρύπες του.

***

Μποροῦμε τώρα νὰ διαιρέσομε τὶς παιδιὲς καὶ τ' ἀθλητικὰ ἀγωνίσματα σὲ δυὸ γενικὲς κατηγορίες: Σ' ἐκεῖνα ποὺ παίζανε στὴ στεριὰ καὶ σ' ἐκεῖνα ποὺ συνειθίζανε στὴ θάλασσα.

Α') ΣΤΗ ΣΤΕΡΙΑ

Ὑπήρχανε παιγνίδια σχολικὰ καὶ ἐξωσχολικά. Τὰ σχολικὰ ἦσαν τὰ ἴδια ὅπως παντοῦ. Ἐδῶ θὰ τὰ περιγράψομε ὅλα μὲ ἀλφαβητικὴ σειρά.

1) ***Ἄκεμαν*** (τὸ). Τὸ παίζανε δυὸ ὁμάδες ἢ καὶ δυὸ παῖχτες. Σὲ ὁρισμένο κατάλληλο μέρος—***μᾳνὴν***—τοποθετούσανε μιὰ στρογγυλὴ πέτρα σὲ μέγεθος μικροῦ αὐγοῦ—***τὸν κοῦτσον***. Ὁ κάθε παίχτης εἶχε δική του ***πλακουτσὴ*** πέτρα—***τσῶτον***. Ἔρριχνε ὁ καθένας μὲ τὴ σειρὰ τὴν πέτραν του σὲ ὁρισμένη κατεύθυνση—ὁμαλὴ πάντα—καὶ σὲ ἀπόσταση τέτοια ποὺ τοὔκοβε τὸ μάτι ὅτι ἀπὸ κεῖ μπορεῖ ρίχνοντάς τη, νὰ χτυπήσει τὸν ***κοῦτσον***. Ὅποιος ἔρριχνε μακρύτερα τὴν πέτρα του, ἐκεῖνος ἔρριχνε πρῶτος στὸν κοῦτσο. Ὅταν κανεὶς πετύχαινε νὰ τὸν χτυπήσει, μετροῦσε μὲ τὰ πόδια ἀπὸ τὴν ***μᾳνὴν*** ὡς ἐκεῖ ποὺ πῆγε ὁ ***κοῦτσος*** καὶ τοὺς πόντους τοὺς ἔγραφε γιὰ ὄφελος τῆς ὁμάδας του. Ἅμα ἡ μιὰ ὁμάδα συμπλήρωνε ἕναν ἀριθμὸ πόντων, ὁρισμένον ἀπὸ τὰ πρῶτα, κέρδιζε τὴν παρτίδα κ' ἐφάρμοζε τὶς συμφωνημένες... κυρώσεις. Μποροῦσαν νὰ συνεχίσουν κι' ἄλλη παρτίδα. Στὸ τέλος οἱ νικητὲς καβαλλοῦσαν συνήθως τοὺς νικημένους καὶ κάνανε μιὰν ὁρισμένη διαδρομή.

2) **Ἀρτ͂ουρμὰ** (ἡ). Τὸ συνειθισμένο ἀθλητικὸ ἀγώνισμο «πήδημα στὶς τρεῖς» ἢ «ἅλμα τριπλοῦν».

Τὸ παίζανε καὶ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ παιγνίδι—***πιλτουρπὶν***—: «τὸ γαϊδουράκι». Ἔσκυβε ἕνας, μὲ κλῆρο, καὶ τὸν πηδοῦσαν ὅλοι οἱ ἄλλοι παῖχτες.

Κάθε φορὰ ποὺ τὸν πηδοῦσε ὁ πρῶτος, μετατοπιζότανε ἀπὸ τὴν χαραγμένη ἀφετηρία ὡς ἐκεῖ ποὺ πάτησαν τὰ πόδια του μετὰ τὸ πήδημα. Γι' αὐτὸ ὅταν δὲν τὸν χώνευε, προσπαθοῦσε μὲ τὸ πήδημα νὰ μὴ πάει μακρυὰ κ' ἔτσι κάποτε ὁ πισινός του σερνότανε στὴν πλάτη του, γιὰ νὰ πέσει ἔτσι μὲ τὰ πόδια πολὺ κοντά του. Ὅταν πάλι τὸν εὐνοοῦσε ἔπαιρνε φόρα καὶ πηδοῦσε μακρυά, κ' ἔτσι λιγόστευε ἡ ὥρα ποὺ θἄμενε σκυμμένος νὰ τὸν πηδοῦν οἱ ἄλλοι. Ὅταν ἔφτανε σὲ ἀπόσταση τέτοια ποὺ πηδόντας στὶς τρεῖς δὲν τὰ κατάφερνε κανεὶς συνέχεια νὰ τὸν πηδήξει μετὰ τὰ τρία ἅλματα, ὑποχρεωνότανε νὰ σκύψει ἐκεῖνος, κι' ἄρχιζε πάλι τὸ παιγνίδι, ὅπως λέχτηκε παραπάνω.

Ἐκεῖνος ποὺ ἤτανε σκυμμένος προηγουμένως, γινότανε πρῶτος, κι' ὁ πρῶτος τελευταῖος. Ἔτσι τηροῦσαν αὐστηρὰ τὴ σειρὰ στὸ παιγνίδι.

3) **Ἀσ͂ούχ'** (τὸ). Τὸ παίζανε τέσσαρες, μὲ τὸ γνωστὸ πολύεδρο κοκκαλάκι—ἀστράγαλο—***ἀσ͂ούχ'***. Οἱ τέσσερις κύριες πλευρές του ἀντιπροσωπεύανε τὸν βασιλιὰ ἢ βεζύρη, τὸν καδή, τὸν φούρναρη καὶ τὸν κλέφτη καὶ ἀνταποκρινότανε ἡ καθεμιὰ στὸν καθένα ἀπὸ τοὺς τέσσερις παῖχτες. Μὲ τὴ σειρά τους ἔρριχναν τὸ κοκκαλάκι, βαστόντας το μὲ τὸ μεγάλο δάχτυλο καὶ μὲ τὸ δείχτη, κι' ὅποιος ἔφερνε τὴν πλευρὰ ποὺ ἀντιπροσώπευε, κέρδιζε. Κάποτε παίζανε σὲ καρύδια, σὲ φουντούκια, σὲ κουμπιὰ—***κοτσάκια***—σὲ πέννες—***γλώσσας***—κ.τ.τ. Οἱ τιμωρίες ἤτανε νὰ μιμηθοῦν οἱ νικημένοι τὴν φωνὴ διαφόρων ζώων καὶ πτηνῶν: τοῦ γαϊδάρου, τοῦ σκύλου, τοῦ πετεινοῦ κ.τ.λ.

4) **Βροῦλα** (ἡ). Ἡ σβοῦρα. Παιζότανε μὲ σπάγγο. Τυλιγότανε πρῶτα στὴν ἀπάνω εἰδικὴ σὰ λαιμουδάκι ξύλινη προεξοχή, κ'ἔπειτα φτάνοντας στὴν κάτω σιδερένια μύτη τυλιγότανε σιγὰ-σιγὰ καὶ κολλητὰ ὡς ἀπάνω. Ὁ παίχτης τὴν κρατοῦσε ἀνάποδα, ἔχοντας τυλιγμένη τὴν ἄλλη ἄκρη τοῦ σπάγγου σ' ἕνα του δάχτυλο καὶ πετοῦσε χάμω μ' ὁρμὴ τὴ σβοῦρα, σύροντας ἀπὸ τὴν ἄκρη κατάλληλα τὸ σπάγγο. Ἡ σβοῦρα κουρδιζόταν ἔτσι καὶ στριφογύριζε ἀρκετὴν ὥρα καὶ μάλιστα ὅταν ἔπεφτε ἀπάνω σὲ λεία πλάκα ἢ σανίδα καὶ τότε ἔβγαζε καὶ μιὰ χαρακτηριστικὴ βοὴ—***ἄμον ποπᾶς στέκ'***. Οἱ σβοῦρες αὐτὲς εἶχανε συνήθως σχῆμα ἀπιδιοῦ.

Ἦσαν κ' ἄλλες ἐγχώριας κατασκευῆς σὲ διάφορα μεγέθη, ποὺ εἶχανε σχῆμα κουλουροκωνικό. Παιζόντανε μὲ μαστίγιο—***γαμψίν***. Στὴν ἀρχὴ κουρδιζόταν ἢ μὲ τὰ τρία πρῶτα δάχτυλα—μὲ τὸν δείκτη ἀναδιπλωμένο πάνω στὸ μεσαῖο δάχτυλο,—ἢ μὲ τὸν ὁποιοδήποτε βούρδουλα τοῦ μαστίγιου ποὺ ἤτανε καμωμένος ἀπὸ σπάγγο κερωμένον ἢ λουρίδες ἀπὸ οὔγια τσόχας ἢ ὑφάσματος ἄλλου. Τυλιγότανε σφυχτὰ καὶ κολλητὰ ὁ βούρδουλας στὴ σβούρα ἀπὸ κάτω, ποὺ ἄρχιζε, ὡς ἀπάνω, ἀκουμποῦσε ἡ σβούρα σὲ ὁμαλὸ μέρος

καὶ μὲ μιὰ ἀπότομη κατάλληλη κίνηση καὶ σπρώξιμό της προκαλούσανε τὸ κούρδισμα. Ἀμέσως ἀκολουθούσανε κατάλληλα χτυπήματα τῆς σβούρας μὲ τὸ μαστίγιο γιὰ νὰ ὁλοκληρωθεῖ καὶ νὰ δυναμώσει τὸ κούρδισμα. Ἔτσι ἐξακολουθοῦσε τὸ παιγνίδι μὲ τὴ συνεχῆ προσπάθεια νὰ μὴ ξεκουρδιστεῖ ἡ σβούρα. Στὸ παιγνίδι βοηθοῦσε πολὺ καὶ τὸ λεῖο καὶ ὁμαλὸ ἔδαφος. Ὁ παίχτης καμάρωνε ὅταν πλατάγιζε τὸ μαστίγιο μὲ τὰ χτυπήματα.

Μὲ τὸ παιγνίδι αὐτὸ κάνανε καὶ ἀγώνισμα—***γιαρούσ'*** (λ.τ.)—ποιὸς νὰ πρωτογυρίσει τὸν περίβολο τῆς ἐκκλησίας, ἢ νὰ διατρέξει ὁρισμένην ἀπόσταση παίζοντας τὴ σβούρα χωρὶς νὰ ξεκουρδιστεῖ—***χωρὶς νὰ κάεται.***

5) ***Γιαζοὺν-τουράν.*** Τὸ γνωστὸ παιγνίδι: κορώνα-γράμματα. Παιζότανε μὲ τούρκικο μετάλλινο νόμισμα ποὺ εἶχε τὴν ***τουρὰν*** (τὴν κορώνα) ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴν ***γιαζοῦν*** (τὰ γράμματα). Τὸ παίζανε γιὰ φουντούκια, γιὰ καρύδια, κουμπιά, πέννες καὶ σπανιότατα γιὰ πεντα-ροδεκάρες.

6) ***Γιαρούσ'*** (τό). Τὸ συνειθισμένο ἀθλητικὸ ἀγώνισμα: «δρόμος ταχύτητος», ἀπὸ διάφορες ἀποστάσεις.

7) ***Γιασίρ'*** (τὸ) ἢ τὰ ***σκλαβάκια.*** Οἱ παῖχτες μοιραζόντανε σὲ δυὸ ὁμάδες. Σὲ ἀπόσταση 100—150 βημάτων σημειώνανε τὴ θέση τοῦ στρατοπέδου τῆς μιᾶς ὁμάδας ἀπὸ τῆς ἄλλης—***τὴν μανὴν***—μὲ τὰ σακκάκια καὶ τὰ πανωφόρια τους ποὺ τὰ βγάζανε καὶ σχημάτιζαν ἔτσι μιὰ στίβα σὲ κάθε στρατόπεδο. Μπροστὰ καὶ δεξιά, σὲ ἀπόσταση δέκα βημάτων περίπου ἀπὸ κάθε στρατόπεδο, χαράζανε κύκλο, γιὰ τοὺς αἰχμαλώτους ποὺ θὰ πιάνανε, σὲ διάμετρο 3—4 βημάτων. Τὸ μέτωπο κάθε στρατοπέδου ἦταν ὁρισμένο (100—150 βήματα), σὲ τρόπο ὥστε ὅλο τὸ «πεδίον μάχης» ἀποτελοῦσε ἕνα τετράγωνο, ποὺ συνήθως ἤτανε χαραγμένο.

Ὁ κάθε ἀρχηγὸς—***ἡ μάννα***—ρύθμιζε τὸ παιγνίδι τῆς ὁμάδας του, ἀναθέτοντας στὸν καθένα ἀνάλογο ρόλο μὲ τὴν ἱκανότητά του καὶ σύμφωνα μὲ τὶς ἔκτακτες περιστάσεις καὶ ἀνάγκες ποὺ θὰ παρουσιαζόντανε κατὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ παιγνιδιοῦ. Ὅλοι πειθαρχούσανε τυφλὰ στὸν ἀρχηγό. Ὡστόσο ἐνεργούσανε καὶ μὲ πρωτοβουλία γιὰ νὰ μὴ χάσουν καμμιὰ κατάλληλη φευγαλέα εὐκαιρία εὐνοϊκὴ γιὰ τὸ παιγνίδι τῆς ὁμάδας τους.

Τὸ παιγνίδι διεξαγότανε στὸν χῶρο ποὺ ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν δύο στρατοπέδων, ὅπου οἱ ἀρχηγοὶ στέλνανε διαδοχικά, σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιο ποὺ εἶχανε, τοὺς δικούς τους, γιὰ νὰ αἰχμαλωτίσουν ἀντιπάλους.

Γιὰ νἄχει δικαίωμα νὰ πιάσει—***νὰ πιάν'***—κανεὶς ἕναν ἀντίθετο, ἔπρεπε νἄχει ξεκινήσει ἀπὸ τὴν ἀφετηρία του μετὰ τὸ ξεκίνημα τοῦ ἀντιπάλου του. Ἐκεῖνος ποὺ ἔφευγε ἀπὸ τὸ στρατόπεδό του γιὰ κάποιον σκοπὸ καὶ δὲν πετύχαινε, γύριζε πίσω στὴν ***μανὴν*** καὶ ἀνανέωνε τὸ δικαίωμά του νὰ πιάσει ἄλλους ἀντιπάλους βγαλμένους ὡς τὴν ὥρα ἐκείνη—***ἐπαῖρνεν ἄψιμον.*** Ἀρκοῦσε νὰ ἐγγίξει ἕνας τὸν ἀντίπαλό του μὲ τὶς παραπάνω προϋποθέσεις γιὰ νὰ μπήξει τὶς φωνές: ***Μάγιαααα, ἐπίασα-σε,*** ἢ ***ἐπίασα-τον!*** Ὁ πιασμένος

λογιζόταν αἰχμάλωτος καὶ ὁδηγότανε μὲ θριαμβευτικὲς κραυγὲς στὸν ἀντίστοιχο κύκλο αἰχμαλώτων. Τὸ παιγνίδι συνεχιζόταν ὥσπου να πιαστοῦν αἰχμάλωτοι οἱ περισσότεροι ἀπὸ τὴ μιὰν ὁμάδα. Ὅποιος κατόρθωνε να ἐγγίξει αἰχμάλωτο ἀπὸ τὴ δική του ὁμάδα, τὸν ἐλευθέρωνε—ἕναν κάθε φορά. Ὅταν ἔβγαινε κανεὶς ἀπὸ τὰ πλάγια ὅρια τοῦ γηπέδου γιὰ ὁποιονδήποτε λόγο (συνήθως κυνηγημένος ἀπὸ ἄλλον), λογιζόταν αὐτόμολος καὶ τὸν ὁδηγούσανε στὸν ἀντίστοιχο κύκλο αἰχμαλώτων.

Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ὁμάδας σπάνια λάβαινε ἐνεργὸ μέρος προσωπικὰ στὸ στίβο τοῦ παιγνιδιοῦ. Ἂν τὸν ἔπιαναν ἔχανε ἡ ὁμάδα του ὁλόκληρη τὴν παρτίδα. Ἂν κατόρθωνε νὰ βάλει κανεὶς πόδι στὴν ***μᾶνὴν*** τῶν ἀντιπάλων, κέρδιζε ὁλόκληρο τὸ παιγνίδι γιὰ λογαριασμὸ τῆς ὁμάδας του.

Φώναζε τότε : ***Μάγιαααα, ἐπίασα τὴν μᾶνήν !***

Στὸ τέλος ὅλοι ὅσοι ἀποτελούσανε τὴν ὁμάδα ποὺ κέρδισε, καβαλλούσανε τοὺς νικημένους καὶ μὲ πειράγματα καὶ κοροϊδίες κάνανε τὴ διαδρομὴ ἀπὸ τὸ ἕνα στρατόπεδο ἕως τὸ ἄλλο.

Ἂν εἶχανε καιρὸ καὶ ἤθελαν, συνεχίζανε τὸ παιγνίδι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀλλάζοντας θέσεις, γιὰ νὰ δοθοῦν ἔτσι στὴν κάθε ὁμάδα τὰ στοιχεῖα, ὥστε ν' ἀναπτύξει καὶ νὰ ἐκδηλώσει τὶς ἱκανότητές της.

8) ***Δᾶβολίτσα.*** Σὲ ἀνοιχτὸ σχετικὰ γήπεδο κάνανε μιὰ τρύπα μικρὴ στὴ γῆ κι' ὁλόγυρα ἄλλες ὅμοιες καὶ ἰσάριθμες μὲ τοὺς παῖχτες. Ἡ μεσαία τρύπα —***δᾶβολίτσα***—ἔπεφτε σ' ἕναν μὲ κλῆρο, κ' οἱ ἄλλες, οἱ ὁλόγυρα, στὸν καθέναν ἀπὸ τοὺς παῖχτες. Αὐτὸς ποὺ εἶχε τὴν ***δᾶβολίτσαν*** ἔρριχνε ἕνα τόπι (ἐγχώριας κατασκευῆς) ἀπὸ μιὰν ἀπόσταση πέντε περίπου βημάτων πρὸς τὶς τρύπες. Ἂν πήγαινε σὲ ἄλλου τρύπα, ὁ ἄλλος αὐτὸς τὸν καβαλλοῦσε καὶ συνεχιζότανε το παιγνίδι. Ἂν πήγαινε πάλι στοῦ ἴδιου τοῦ καβαλλάρη, συνέχιζε τὴν καβάλλα κρατόντας καὶ ἕνα του αὐτί, ἢ καὶ τὰ δυό, ἂν πήγαινε καὶ γιὰ τρίτη φορὰ συνέχεια στὴ δική του. Τὸ ἴδιο γινότανε κι' ἂν τὸ τόπι δὲν εὕρισκε καμμιὰ τρύπα. Ἂν πήγαινε σ' ἄλλη τρύπα, ἄλλαζε κι' ὁ καβαλλάρης. Ἂν πήγαινε στὴ ***δᾶβολίτσα,*** ὅλοι οἱ παῖχτες σκορπάγαν, ἐνῶ ὁ κάτοχός της ἅρπαζε ἀμέσως τὸ τόπι καὶ τὄρριχνε νὰ χτυπήσει κανέναν ἀπ' αὐτούς. Ὅποιον πετύχαινε, ἐκεῖνος καθότανε στὴ θέση του. Ἂν δὲν πετύχαινε κανένα, συνεχιζότανε τὸ παιγνίδι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ μὲ τὸ ἴδιο θῦμα.

9) ***Δαχτυλίδ'*** (τό). Οἱ παῖχτες καθόντανε γύρω-γύρω σὲ κύκλο βαστόντας καὶ μὲ τὶς δύο φοῦχτες ἕνα σπάγγο, ὅπου ἦταν περασμένο ἕνα δακτυλίδι. Ὅπως σέρνανε τὰ χέρια στὸ σπάγγο ἀπὸ τὰ δεξιὰ στ' ἀριστερὰ καὶ τ' ἀνάποδα, ἔδινε κρυφὰ ὁ ἕνας στὸν ἄλλο τὸ δαχτυλίδι, ἐνῶ ὅλοι μαζὶ λέγανε συνέχεια καὶ μονότονα τὸ τραγούδι :

Ποῦν'το, ποῦν'το τὸ δαχτυλίδι
νά το, νὰ το τὸ δαχτυλίδι.

Ἕνας ἀπὸ τοὺς παῖχτες ποὺ ἔμενε ὕστερα ἀπὸ κλῆρο ὁλόρθος στὴ μέση τοῦ κύκλου, προσπαθοῦσε ν' ἀνακαλύψει καὶ νὰ βρεῖ σὲ ποιὸν βρίσκεται τὸ

δαχτυλίδι. Ἂν ἀποτύχαινε, τὸν κορόϊδευαν ὅλοι, τὸν προγκάριζαν καὶ γελοῦσαν εἰς βάρος του. Μόλις τὸν ἀνακάλυπτε, καθότανε στὴ θέση του καὶ σηκωνότανε ἐκεῖνος στὴ μέση, κ᾽ ἔτσι συνεχιζότανε τὸ παιχνίδι ὥσπου νὰ βαρεθοῦν. Τὸ παίζανε κυρίως σὲ βεγγέρες.

10) ***Ἐμπροστία*** (ἡ). Παιζότανε μὲ δυὸ ὁμάδες. Ἡ μιά, ὕστερα ἀπὸ κλήρωση ἀποτυχημένη, ἔκανε κύκλο μὲ τὴ ράχη πρὸς τὰ ἔξω καὶ ὁλόρθοι ὅπως ἦσαν οἱ παῖχτες, κρατοῦσαν τὰ χέρια, πλεγμένα στοὺς ὤμους ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλον. Οἱ παῖχτες τῆς ἄλλης ὁμάδας τοὺς καβαλλούσανε στὴ ράχη ταὐτόχρονα ὅλοι, μὲ σύνθημα τοῦ ἀρχηγοῦ τους. Ὁ ἀρχηγὸς καβαλλοῦσε τὸν ἀρχηγὸ καὶ ἔλεγε ρυθμικά, χτυπόντας τον ταὐτόχρονα ἐλαφρὰ στὸ κεφάλι:

Τσέντε\|μέντε\|νέρι\|γοῦ\|κέλπα\|σίντα\|σάρη\|γοῦ \| βοὺζ \| βοὺζ \| τέτε \| τέλι\| ἔρμε\|νίνιν\|ἔλι\|γοῦ\|τσάτ\|πάτ\|κατσὰ\|κάτς; (=Λέξεις καὶ φράσεις τούρκικες παραφθαρμένες ἀκαταλαβίστικες. Ἡ τελευταία λέξη σημαίνει πόσα, ἐρωτηματικῶς).

Τελειόνοντας, τοὔκλεινε τὰ μάτια μὲ τόνα χέρι καὶ ὕψωνε τἄλλο μὲ ἀνοιχτὰ τὸ ἕνα, τὰ δυό, τὰ τρία κ.τ.λ. δάχτυλα, ἢ μαζεμένα ὅλα σὲ γροθιά. Ἂν ὁ ἀπὸ κάτω εὕρισκε πόσα δάχτυλα εἶχε σηκωμένα, ἄλλαζαν θέση οἱ ὁμάδες κ᾽ ἔτσι πάλι συνεχιζότανε τὸ παιγνίδι.

Ἡ ἀπάντηση στὸ ***κατσὰ-κάτς*** δινότανε στὴ τούρκικη γλῶσσα:

πιρᾳ πὶρ=ἀνὰ ἕνα, ***ἰκᾳ-ἰκὶ***=ἀνὰ δύο, ***ἰουτσᾳ-ἰοὺτς***=ἀνὰ τρία, ***τ̣ρ̣τ̣ᾳ-τ̣όρτ̣***=ἀνὰ τέσσερα, ***πεσα-πές***=ἀνὰ πέντε, ***γιομροὺκ***=γροθιά.

Ἡ ***ἐμπροστία*** παιζότανε κι᾽ ἀλλιῶς: Ὅπως ἦταν ἡ μιὰ ὁμάδα σὲ κύκλο, ὁ ἀρχηγός της στεκότανε στὴ μέση κ᾽ ἐμπόδιζε τοὺς παῖχτες τῆς ἄλλης ὁμάδας νὰ καβαλλήσουν τοὺς δικούς του. Ἐκεῖνοι προσπαθούσανε κρυφὰ ἢ μὲ παραπλανήσεις ἢ κι᾽ ἀπὸ ἀπόσταση, νὰ πηδήξουν καὶ νὰ πιαστοῦν στὴ ράχη τους. Ἂν προλάβαινε νὰ ἐγγίξει κανέναν, ἐνόσω πατοῦσε ἀκόμα στὴ γῆ ἔστω καὶ μὲ τὸ ἕνα του ποδάρι, ἢ ἀπόξω ὁμάδα ἔχανε-***ἐκάγουντουν*** ἄλλαζαν θέσεις ἔπειτα οἱ ὁμάδες καὶ συνεχιζότανε τὸ παιγνίδι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο.

Κάποτε ὁ ἀρχηγος τῆς ἀπὸ μέσα ὁμάδας ἔβγαινε ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο γιὰ νὰ πιάσει κανέναν ἀντίπαλο, μὰ ἀπὸ καμμιὰ φορὰ τὴν πάθαινε, γιατὶ τύχαινε νὰ καταφέρει κανεὶς νὰ τὸν καβαλλήσει, καὶ τότε ἤτανε ποὺ ἄναβε τὸ γέλιο καὶ τὸ πανηγύρι...

11) ***Θεία, δός με ἄψιμον.*** Παιζότανε μὲ δυό. Ὁ ἕνας—ἢ μία—ἔνωνε τὰ δάχτυλα τῶν δυὸ χεριῶν στὶς ἄκρες κρατόντας τα ἀραιά, σὲ τρόπο ὥστε ν᾽ ἀποτελοῦν τέσσερα τόξα, ἐνῶ τὰ ἑνωμένα μεγάλα δάχτυλα μαζὶ μὲ τοὺς δεῖχτες σχημάτιζαν ἀποπάνω ἕναν κύκλο. Ὁ ἄλλος ἀκουμποῦσε μὲ τὸ ἕνα δάχτυλο —τὸν δείχτη—πρῶτα στὸ τόξο τῶν μικρῶν δαχτύλων λέγοντας: ***θεία, δός με ἄψιμον.*** Κι᾽ ὁ πρῶτος ἀπαντοῦσε: ***ἔλα κι᾽ἄλλο ἀπάν᾽ καικά.*** Τὰ ἴδια ἐπανα λάβαιναν διαδοχικά, ὥσπου νὰ φτάσει στὸ πιὸ πάνω τόξο, καὶ τότε ἔλεγε: ***θεία, ἐμπαίνω ἀπέσ᾽ καὶ παίρω ἄψιμον;*** Κι᾽ ὁ ἄλλος ἀπαντοῦσε: ***Γούρπαν τσ᾽, ἔχω δύο σκυλία κι᾽ἄμον τ᾽ἐμπαίντς ἀπέσ᾽, φογοῦμαι τρῶνε-σε.***

Ταὐτόχρονα κουνοῦσε τὰ δυὸ μεγάλα δάχτυλα, ποὺ ἀντιπροσώπευαν τοὺς σκύλους. Στὸ ἀναμεταξὺ ὁ δεύτερος προσπαθοῦσε να βάλει τὸ δάχτυλο μέσ' στὸν κύκλο, μὰ ὁ πρῶτος ἐπιζητοῦσε νὰ τὸ πιάσει γαυγίζοντας καὶ κάνοντας πὼς δαγκάνει. Ἦτανε κυρίως παιγνίδι γιὰ τὰ κοριτσάκια.

12) ***Κάλκεμαν*** (τό). Οἱ παῖχτες μοιραζόντανε σὲ δυὸ ὁμάδες. Ἡ μιά, ὕστερα ἀπὸ ἀποτυχημένη κλήρωση, σχημάτιζε κύκλο μὲ τὶς πλάτες πρὸς τὰ ἔξω. Οἱ παῖχτες τῆς ἄλλης ὁμάδας τοὺς καβαλλοῦσαν, κι' ὅπως τοὺς κρατοῦσαν μὲ τ' ἀριστερὸ χέρι, μὲ τὸ δεξὶ πέταγε ὁ ἕνας τ' ἀλλουνοῦ—τοῦ διπλανοῦ του δεξιὰ—ἕνα τόπι, ποὺ ἔτσι γύριζε συνέχεια στὸν κύκλο. Ἂν ἔπεφτε χάμω τὸ τόπι, ἄλλαζαν θέση οἱ ὁμάδες, καὶ συνεχιζότανε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τὸ παιγνίδι.

13) ***Κιόλᾳ*** (τά). Τεχνητὲς λιμνίτσες. Τὶς ἔφκιαναν τὰ παιδιὰ ὅταν ἔβρεχε. Παρασκεύαζαν λάσπη — ***τσαλίμ'*** — ἀπὸ καλὸ χῶμα. Κάνανε φράγμα σὲ ὑδρορρόη μικρὴ καὶ σταματοῦσαν τὸ νερό. Στὴ μέση βάζανε μεγάλες σχετικῶς πέτρες καὶ τὶς κολλούσανε μὲ τὴ λάσπη. Ἐπίσης ἐπεκτείνανε τὸ φράγμα μὲ λάσπη καὶ πετρίτσες ὥστε να μεγαλώσει ἀρκετὰ ἡ λιμνίτσα.

Μπαῖναν ἔπειτα μέσα ξυπόλυτοι ἢ κάνανε βαρκοῦλες ἀπὸ χαρτιὰ ἢ καλάμι κ' ἔτσι παίζανε. Στὸ τέλος ἄνοιγαν τὸ φράγμα μὲ χαρμόσυνες κραυγὲς —***ἐτάσευαν τὸ κιόλ'***—καὶ δημιουργούσανε πλήμμυρα—***τὸ σέλ'*** (λ. τ.). Κάποτε τὸ χάλαγαν ἄλλοι κοὶ δημιουργόνταν ἔτσι καυγαδάκια. Συνήθως φκιάνανε τὰ ***κιόλᾳ*** τὴν ὥρα ποὺ ἔβρεχε, χωρὶς νὰ λογαριάζουν ἂν βρέχονται καὶ παρὰ τὶς διαμαρτυρίες καὶ τὶς φωνὲς τῶν σπιτικῶν τους, ἔχοντας κάποτε κανένα τσουβάλι κατάλληλα τοποθετημένο στὸ κεφαλι καὶ ἁπλωμένο σ' ὅλο τὸ σῶμα σὰν κάππα· κάποτε πάλι εὐθὺς μόλις σταματοῦσε ἡ βροχή.

14) ***Κλεφτερούτσα*** (ἡ). Οἱ παῖχτες ἀποτελούσανε δυὸ ὁμάδες. Ἡ μιά, ὕστερα ἀπὸ κλήρωση, καθότανε στὴν ἀφετηρία—ἐκεῖ ποὺ βρισκόντανε ὅλοι. Τοὺς φύλαγε ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἄλλης ὁμάδας, γιὰ νὰ μὴ παρακολουθοῦν τὶς κινήσεις καὶ τὶς κατευθύνσεις τῶν ἄλλων, ποὺ πήγαιναν νὰ κρυφτοῦν. Τελευταῖος ἔφευγε καὶ πήγαινε νὰ κρυφτεῖ κι' αὐτός. Μὲ τὸ συνθηματικό: ***κούκου***, ποὺ φώναζε ὁ ἴδιος ἀφοῦ κρυβόταν, ἔβγαιναν οἱ ἄλλοι σὲ ἀναζήτηση. Ἔπρεπε νὰ βροῦν ὅλους τοὺς κρυμμένους. Εἶχε ἐνδιαφέρον τὸ παιγνίδι, ὅταν δυσκολευόντανε νὰ βροῦν τοὺς τελευταίους. Ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν ἀνακαλυφτεῖ παρακολουθοῦσαν ἐλεύθερα τὶς κινήσεις καὶ τὶς ἔρευνες τῶν ἀντιπάλων τους καὶ ἐνῶ κάποτε αὐτοὶ ἦσαν κοντὰ στὸ κρυσφύγετο ἐκείνων ποὺ ζητοῦσαν, ἔμπηγαν τὶς φωνὲς—γιὰ παραπλάνηση—παροτρύνοντας τοὺς δικούς τους, ποὺ ἦσαν δῆθεν μακρυὰ ἀπὸ κεῖ, νὰ κρυφτοῦν καλά: ***Λέωνιδα, φᾶ χῶμαν καὶ μὴ λαλεῖς!*** Μετὰ τὴν ἀνακάλυψη ὅλων, οἱ ὁμάδες ἄλλαζαν ρόλους καὶ συνέχιζαν τὸ παιγνίδι.

Ἂν ἦταν λίγοι οἱ παῖχτες τότε, καθότανε στὴν ἀφετηρία ἕνας, μὲ κλῆρο, καὶ ὅποιον πρωτοανακάλυπτε τοῦ παραχωροῦσε τὴ θέση του. Ὡστόσο ἔπρεπε νὰ βρεῖ κι' ὅλους τοὺς ἄλλους.

15) ***Κολογκυθάκι*** (τὸ). Παιζόταν ἀπαράλλαχτα ὅπως κι' ἐδῶ τὸ «κολοκυθάκι». Ὅπως καθόνταν οἱ παῖχτες, ὁ ἀρχηγὸς ἔδινε ἀπὸ ἕναν ἀριθμὸ σ' ὅλους κ' ἔπαιρνε κι' ὁ ἴδιος τὸν δικό του. Ὅποιος ἄκουγε τὸν ἀριθμό του στὸν παρακάτω διάλογο, ἔπρεπε νὰ λάβει τὸν λόγο, ὥσπου νὰ τὸν παραδόσει σ' ἄλλον μὲ τὸν ἀριθμὸ ποὺ θὰ ὅριζε. Π. χ.

Ὁ ἀρχηγὸς κάνοντας ἀρχὴ τοῦ παιγνιδιοῦ ἔλεγε:

Ἔχω ἕναν κολογκυθάκι κ' ἔχει μέσα τρία πιπίλα—σπόρια, κουκούσια. Ἐκεῖνος ποὺ εἶχε τὸν ἀριθμὸ τρία ἔπρεπε ἀμέσως νὰ λάβει τὸν λόγο καὶ νὰ πεῖ: ***Γιατὶ τρία;***

— ***Κι' ἀμὴ πόσα;*** (τοῦ ἀπαντοῦσε ὁ ἀρχηγός).

— ***Κι' ἂς ἔχει δύο*** (ἔλεγε κεῖνος ποὺ εἶχε τὸν ἀριθμὸ τρία).

Λάβαινε ἀμέσως τὸν λόγο ἐκεῖνος ποὺ εἶχε τὸν ἀριθμὸ δύο κ' ἔτσι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο συνεχιζότανε τὸ παιγνίδι.

Ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν τὸ λόγο προσπαθούσανε νὰ μπερδέψουν τοὺς ἄλλους παῖχτες. Ὅταν π. χ. ὁ παραπάνω ἔλεγε τό: ***Κι' ἂς ἔχει δύο***, τὸ τόνιζε ἐμφαντικὰ καὶ ταὐτόχρονα κυτοῦσε ἄλλον ποὺ δὲν εἶχε τὸν ἀριθμὸ δύο, σὰν νὰ τὸν προκαλοῦσε. Ἔτσι κάποτε κι' αὐτὸν τὸν ἀνάγκαζε νὰ μιλήσει κ' ἐκεῖνον ποὺ εἶχε τὸν ἀριθμὸ δύο ξεγελοῦσε ὥστε νὰ μὴ μιλήσει, δηλαδὴ εἶχε δυὸ θύματα. Ὅποιος πιανόταν, ἀναγκαζότανε νὰ ξεκουμπώσει ἕνα κουμπὶ ἀπὸ ὁποιοδήποτε ροῦχο του, ἢ νὰ μιμηθεῖ τὴ φωνὴ κανενὸς ζώου—ὅπως τὸ κανόνιζαν καὶ τὸ συμφωνοῦσαν πρὶν ἀρχίσει τὸ παιγνίδι.

Μὲ τὸ πιάσιμο κανενὸς διακοπτότανε τὸ παιγνίδι καὶ μετὰ τὶς σχετικὲς κυρώσεις καὶ τὰ γέλια συνεχιζόταν ὅπως παραπάνω. Τὸ παίζανε κυρίως στὶς βεγγέρες.

16) ***Κοτσὸν*** (τὸ) ἢ ***Ἰσταμπὸλ*** (τὸ). Τὸ παίζανε δύο, ἢ καὶ δυὸ ὁμάδες ἀπὸ ὀλιγάριθμους παῖχτες. Σὲ πλακόστρωτο ἢ σὲ ἴσιο καὶ λεῖο μέρος χάραζαν τετράγωνα σὲ μιὰ ὁρισμένη ἐπιφάνεια ἕως 2×2 μέτρα. Τὰ τετράγωνα ἦσαν μέχρι $0{,}40\times0{,}40$ μ. καὶ μεγαλύτερα κάποτε, προπαντὸς ὅταν τὸ πλακόστρωτο ἦταν ἀπὸ μεγάλες πλάκες. Ἀπὸ μιὰ ἀφετηρία ἔξω ἀπὸ τὰ τετράγωνα, ὁ ἕνας, μὲ κλῆρο, χτυποῦσε μὲ κουτσὸ ποδάρι μιὰ πέτρα πλατιά, μικρή, καὶ τὴν περνοῦσε διαδοχικὰ ἀπὸ τετράγωνο σὲ τετράγωνο, ὥσπου νὰ τὰ περάσει ὅλα. Ὅπως δηλαδὴ καὶ στὸ γνωστὸ παιγνίδι «ἀμάδα».

17) ***Κούκλας*** (τὰ). Παιδικὸ παιγνίδι γιὰ τὰ κοριτσάκια. Εἶχανε κοῦκλες τῆς ἀγορᾶς, ἀπὸ δῶρα τοῦ πατέρα, τοῦ νονοῦ, ἢ τοῦ θείου τὴν πρωτοχρονιὰ κυρίως. Φκιάναν ὅμως κ' οἱ ἴδιες κουκλίτσες. Σὲ ξυλάκι ἴσιο, βάζανε κεφαλάκι μὲ ἕνα κουμπὶ τυλιγμένο σὲ κομματάκι ὕφασμα καὶ δεμένο στὸ πάνω μέρος. Τὸ ντύνανε κατάλληλα καὶ παρουσίαζε τὸ ὁμοίωμα κούκλας. Ἐπίσης στρώνανε χαλάκια κι' ἄλλα στρωσίδια, ταχτοποιοῦσαν ἕνα κρεββατάκι ἢ μιὰ κούνια μὲ στρῶμα, μὲ σεντόνι, μὲ πάπλωμα, μὲ μαξιλάρι κ.τ.τ. Βάζανε τὴν κούκλα νὰ κοιμηθεῖ καὶ τὴν κουνοῦσαν ἢ λέγαν καὶ κανένα νανούρισμα. Ὀργάνωναν γάμους, βαφτίσια, ἐπισκέψεις κ.τ.τ. κανονίζοντας κάθε φορὰ

καὶ τὴν ἀνάλογη ἐνδυμασία καὶ ὅλα τ' ἀπαιτούμενα σὲ κάθε περίσταση: λαμπάδες, στέφανα, κουφέτα, κεράσματα κ.τ.λ.

18) ***Κόφτη*** (ἡ). Παιζότανε μὲ δυὸ ὁμάδες. Ἡ μιά, ὕστερα ἀπὸ κλῆρο, φύλαγε τὴν ***μᾳνήν,*** ποὺ τὴ σημείωνε σωρὸς ἀπὸ σακκάκια καὶ πανωφόρια. Οἱ παῖχτες τῆς ἄλλης ἀπόξω, προσπαθοῦσαν νὰ βάλουν πόδι στὴν ***μᾳνήν.*** Ἐκεῖνοι ποὺ τὴ φύλαγαν τοὺς κυνηγούσανε νὰ τοὺς πιάσουν. Κι' ὅταν τὰ καταφέρνανε νὰ ἐγγίξουν κανένα, τὸν εἶχανε πιασμένον. Ἂν ὅμως ἀπομακρυνότανε κανεὶς καὶ κατάφερνε ἕνας ἀντίπαλος νὰ περάσει ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ στὴ ***μᾳνήν,*** φώναζε: ***Κόφτην!*** καὶ τὸν ἔθετε ἐκτὸς μάχης.

Εἴτε πιανότανε κανεὶς ἀπὸ τὴ μιὰ ὁμάδα, εἴτε ***κοβόταν*** ἀπὸ τὴν ἄλλη, γινότανε λιγόλεπτη διακοπὴ τοῦ παιγνιδιοῦ καὶ συνεχιζότανε πάλι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ὥσπου νὰ τελειώσουν οἱ παῖχτες ἀπὸ τὴ μιὰ ὁμάδα, ἢ νὰ πιαστεῖ ἡ ***μᾳνή***. Ἡ συνειθισμένη τιμωρία τῶν νικημένων ἦταν νὰ κάνουν μιὰν ὁρισμένη διαδρομὴ ἔχοντας στὶς πλάτες τοὺς παῖχτες τῆς ἀντίπαλης ὁμάδας.

19) ***Λαϊστέρα*** (ἡ). Κούνια. Δέναν σκοινιὰ σὲ κλαδιὰ δέντρων, σὲ δοκάρια σπιτιῶν κ.τ.λ. καὶ φκιάναν κούνιες—λαϊστέρας—ὅπου κουνιόνταν ὅπως κ' ἐδῶ καὶ παντοῦ.

20) ***Λάχτας*** (τὰ). Κλωτσές. Οἱ παῖχτες μοιραζόντανε σὲ δυὸ ὁμάδες. Στεκόνταν ἀντιμέτωποι στὴ σειρὰ καὶ μὲ σύνθημα τῶν ἀρχηγῶν ἄρχιζαν νὰ κλωτσοῦν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο—***νὰ κροῦνε λάχτας***—ὥσπου νὰ κατορθώσει ἡ μιὰ ὁμάδα νὰ ἐπιβληθεῖ στὴν ἄλλη, νὰ τῆς πάρει τὸν ἀέρα, καὶ νὰ τὴν πάρει κυνήγι.

Ὅταν τὸ παιγνίδι αὐτὸ παιζότανε στὸ ὕπαιθρο, καὶ εἰδικὰ ***σὴν Τάπιαν*** ἡ μιὰ ὁμάδα, ὕστερα ἀπὸ κλῆρο εὐνοϊκό, ἔπιανε μιὰ μικρὴ τουμπίτσα—***τουμπὶν***—ποὺ τὴν ὀνόμαζαν ***Πόλ'*** (ἡ Πόλη). Μετὰ τὴν ἐγκατάσταση καὶ τὴν ὀργάνωση τῆς ἄμυνας τῆς τουμπίτσας καὶ ὕστερα ἀπὸ σχετικὸ σύνθημα—***ὀγιοὺν κουζτοῦ*** (ἔκ. τουρ.=τὸ παιχνίδι ἄναψε)—χυμοῦσε ἡ ἀντίθετη ὁμάδα μὲ ὁρισμένο σχέδιο τοῦ ἀρχηγοῦ της, μὲ φωνὲς καὶ μ' ἐνθουσιασμό. Ἀκολουθοῦσε πεισματωδέστατος ἀγώνας. Οἱ ἀμυνόμενοι πηδοῦσαν, ὅπως ἦτανε ψηλότερα, καὶ κλωτσοῦσαν γερὰ κι' ἀλύπητα τοὺς ἀντίθετους ὅπου τύχαινε, σὲ βαθμὸ ὥστε νὰ συμβαίνουν κάποτε καὶ τραυματισμοὶ καὶ ἐξαθρώσεις, στὶς ὁποῖες δὲν δίναν σημασία. Τὸ παιγνίδι συνεχιζόταν ὥσπου νὰ κατορθωθεῖ ἡ κατάληψη τῆς τουμπίτσας καὶ τότε οἱ νικητὲς φώναζαν θριαμβευτικά: ***Ἐπήραμε τὴν Πόλ'!*** καὶ κουνοῦσαν τὰ μαντίλια τους, ποὺ συμβόλιζαν τὴν Ἑλληνικὴ Σημαία.

Ἡ κάθε ὁμάδα βάφτιζε τὸν ἑαυτό της ***Ἕλληνες*** καὶ τοὺς ἀντίθετους ***Τούρκους*** ἢ ***Βούλγαρους***. Τὸ παιγνίδι παιζότανε καὶ μὲ δυὸ παῖχτες.

21) ***Λέρτσᾳ*** (τὰ). Βῶλοι ἢ μπίλιες. Τὸ παῖζαν μὲ βώλους—***λέρτσᾳ***—ὅπως κ' ἐδῶ. Ἀντὶ γιὰ ***λέρτσᾳ***—γυάλινα, μετάλλινα, πέτρινα ἢ μαρμαρένια—ποὺ ἦτανε σὲ διάφορα μεγέθη, χρησιμοποιοῦσαν κάποτε καὶ φουντούκια ἢ καρύδια. Τὰ τελευταῖα αὐτὰ τὰ στρογγύλευαν μὲ λίμα, τὰ ξύνανε μὲ γυαλί, τὰ

τρίβανε μὲ γυαλόχαρτο, τἄλειβαν μὲ λάδι καὶ τὰ ὀνόμαζαν ***μιράζᾳ***. Οἱ νικητὲς κέρδιζαν ἢ ***λέρτσᾳ*** ἢ κουμπιὰ—***κοτσάκια***—ἢ πέννες—***γλῶσσας***—ἢ πενταροδεκάρες.

22) ***Λίντξα*** (τὰ) — πεντόβολα. Ἤτανε κυρίως παιγνίδι κοριτσίστικο. Παιζότανε μὲ πέντε χαλίκια μικρὰ — ***λίντξα*** — σὲ κανονικὸ καὶ συμμετρικὸ σχῆμα, ἀνάλογα μὲ τὴ δυνατότητα τοῦ εὔκολου χειρισμοῦ τους ἀπὸ τὶς μεγάλες ἢ μικρὲς παίχτριες. Τὸ παιγνίδι στὰ Κοτύωρα εἶχε ἕντεκα κύριες φάσεις—φιγοῦρες—ποὺ ἡ καθεμιὰ διακρινότανε ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ συνθηματικὴ λέξη, ἀπ' ἐκεῖνες ποὺ λέγαν ρυθμικὰ κατὰ τὸ παίξιμο. Κάθε φάση εἶχε δυὸ ἢ περισσότερους χρόνους. Κάθε χρόνος, δύο ἡμιχρόνια. Σὲ κάθε φάση λεγόντανε σύγχρονα μὲ τὸ παίξιμο ρυθμικὰ οἱ συνθηματικές της ἐκφράσεις, ὅπως θ' ἀναφέρομε παρακάτω. Γιὰ κάθε χρόνο ἀντιστοιχεῖ μιὰ ὑπογραμμισμένη ἔκφραση. Οἱ κάθετες γραμμὲς σὲ κάθε χρόνο σημειώνουν τὰ ἡμιχρόνια καὶ δίνουν καὶ τὴν ἔννοια τῆς ξεχωριστῆς ἐκφώνησης κατὰ τὸ παίξιμο. Ἄσχετα μὲ τὶς ἄλλες ἐνέργειες ποὺ γινόντανε σὲ κάθε χρόνο, καὶ ποὺ θὰ ἐκθέσομε ἀμέσως παρακάτω, σὲ κάθε πρῶτο ἡμιχρόνιο πετούσανε τὸ ἕνα ***λίντξι*** ψηλὰ μὲ τὸ δεξὶ ἢ μὲ τ' ἀριστερὸ χέρι—ἀναλόγως ἂν ἤτανε δεξιὸς ἢ ἀριστερὸς—***(τσολάχ'ς)*** ὁ παίχτης—καὶ στὸ δεύτερο ἡμιχρόνιο ἔπρεπε νὰ τὸ πιάσουν μὲ τὸ ἴδιο χέρι. Ἐξαίρεση μοναδικὴ στὸν κανόνα αὐτὸν γίνεται στὴν ε') φιγούρα—στὸ ***τξάρπιλιμ***.

α') ***Τὰ | μόϊ-μ, τὰ | σόϊμ', τὸν | τάστο σ', πήρω | ἕναν.*** Ὅπως εἶχε στὴν ἀρχὴ σκορπισμένα χάμω τὰ ***λίντξα*** ἡ παίχτρια, σὲ κάθε χρόνο ἔπαιρνε κι' ἀπὸ ἕνα, μαζεύοντάς τα στὴν ἐλεύθερη φοῦχτα της.

β') ***Δὲ | νὲ-μ', δὲμ | παίρτς.*** Σὲ κάθε χρόνο ἔπαιρνε στὴ φούχτα κι' ἀπὸ δυὸ λίντξα, ποὺ καὶ τὰ τέσσερα στὴν ἀρχὴ ἤτανε χάμω.

γ') ***Τρὲ | νέμ', τρὲμ | παίρτς.*** Γινότανε τὸ ἴδιο ὅπως καὶ στὴν προηγούμενη φάση, μόνο ποὺ τὰ λίντξα τὰ παῖρναν ἀπὸ κάτω τὰ τρία στὸν πρῶτο χρόνο καὶ τὸ μονὸ στὸν δεύτερο.

δ') ***Κού | το-μ', ἔ | ναν, κού | το-μ', δύ | ο, κού | το-μ', τρί | α.*** Ἕξη χρόνοι. Ἂς τοὺς πάρουμε ἀπὸ δυὸ - δυό. Στὸν κάθε πρῶτο χρόνο ἡ παίχτρια ἄφηνε τὰ ***λίντξα*** χάμω μὲ τόνα χέρι καὶ στὸν δεύτερο χρόνο μὲ τὸ ἴδιο χέρι τἄπαιρνε μαζωμένα καὶ τὰ τέσσερα.

ε') ***Τξάρπιλι-μ', χόβπιλι-μ'*** ἢ ***τξάρπιλοπο-μ', χόβπιλοπο-μ'***. Σὲ δυὸ χρόνους χωρὶς ἡμιχρόνια, ὅπως λέχτηκε παραπάνω. Στὸν πρῶτο χρόνο ἔρριχνε ἐλαφρὰ καὶ τὰ πέντε λίντξα καὶ προσπαθοῦσε νὰ συγκρατήσει στὴν ἀνάστροφη ὄψη τῆς παλάμης της τοὐλάχιστον δυό. Στὸ δεύτερο χρόνο πετόντας τα ψηλά, τἄρπαζε μὲ τὸ ἴδιο χέρι.

στ') ***Χό | ρα-μ' πὰρ-τὸ | χὸρ-τσ' σίριτ | παίρω-σε.*** Σὲ τρεῖς χρόνους. Ἀρχικὰ τὰ δυὸ λίντξα τὰ τοποθετοῦσε ἡ παίχτρια χάμω, σὲ μιὰν ἀπόσταση 0,20 μ. περίπου τὸ ἕνα ἀπὸ τἄλλο. Στὸν πρῶτο χρόνο ἄφηνε καὶ τἄλλα δυὸ

στὴ μέση. Στὸν δεύτερο ἔπαιρνε τὰ δυὸ αὐτὰ τῆς μέσης, καὶ στὸν τρίτο χρόνο ἔπαιρνε καὶ τὰ δυὸ μονά, σβαρνόντας τὸ χέρι.

ζ΄) *Ἀνα|βόπο-μ' καὶ κα | κόπο-μ', δὸς τ'ω | βόπο-σ', τῶβο-σ'|ἕναν, κρεμ | κά, σύρον | κ' ἔπαρ-το (ἢ σίλευ | κά).* Ἔξη χρόνοι. Ἡ παίχτρια κρατοῦσε στὸνα χέρι τὰ τρία καὶ στάλλο τ' ἄλλα δυὸ *λίντξα.* Στὸν πρῶτο χρόνο καὶ τὸ δεξὶ καὶ τ' ἀριστερὸ χέρι ἄφηναν χάμω ἀπὸ ἕνα. Στοὺς τρεῖς ἑπόμενους χρόνους καὶ μὲ τὰ δυὸ τὰ χέρια ἄλλαζαν τὰ πεντόβολα ποὺ ἤτανε χάμω. Μὲ τὸν πέμπτο χρόνο ἄφηνε καὶ τὰ τέσσερα κάτω καὶ μὲ τὸν ἕκτο τὰ μάζευε ὅλα μὲ τὄνα χέρι.

η΄) *Γιού | ριτς, τῶρ | τίτς.* Στὸν πρῶτο χρόνο ἄφηνε τὰ τέσσερα *λίντξα* χάμω, χωρὶς ν' ἀκουμπήσει καθόλου κάτω τὸ χέρι, καὶ στὸ δεύτερο τὰ μάζευε ὅλα μὲ τὸ ἴδιο χέρι.

θ΄) *Ἄλι | πάνος, καὶ πι | πάνος.* Ὅπως ἤτανε βαλμένα χάμω τὰ λίντξα σὲ σχῆμα σταυροῦ, στὸν πρῶτο χρόνο τὰ εὐθυγράμμιζε ἡ παίχτρια χαλόντας τὸ σταυρὸ καὶ στὸ δεύτερο χρόνο τὰ μάζευε ὅλα σβαρνιστά. Ἢ, ἔχοντας τὰ τρία πεντόβολα στὸ καλὸ χέρι καὶ τὰ δυὸ στάλλο χέρι, ἄφηνε χάμω μὲ τὸν πρῶτο χρόνο τὰ τέσσερα λίντξα (ἀνὰ δυὸ ἀπὸ κάθε χέρι) σ' ἕνα διάστημα ἕως 0,20 μ. καὶ στὸ δεύτερο χρόνο τὰ μάζευε σβαρνιστά.

ι΄) *Ἔμπα | μάμμη, ἔμπα | κ'ἔσυ, | ἔμπα | κ'ἔσυ | χάθ' | κ' ἔσυ.* Ἡ παίχτρια σκόρπαγε χάμω τὰ *λίντξα.* Μὲ τὄνα χέρι σχημάτιζε καμάρα, ἀκουμπόντας κατὰ γῆς τὶς ἄκρες τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ μεσαίου δάχτυλου. Μὲ τάλλο χέρι ἔσπρωχνε σὲ κάθε χρόνο κι' ἀπὸ ἕνα *λίντξι*, περνόντας το κάτω ἀπὸ τὴν καμάρα.

Κάποτε—ὕστερα ἀπὸ συμφωνία—ἡ ἄλλη παίχτρια ὅριζε τὸ *λίντξι* ποὺ ἔπρεπε νὰ σπρωχτεῖ τελευταῖο. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ παίχτρια φυλαγότανε μὴν ἀγγίξει τὸ *λίντξι* αὐτὸ ποῦ ὑποδείχτηκε, παρὰ μόνο τελευταῖα ποὺ θὰ ἐρχόταν ἡ σειρά του.

ια΄) *Πὶτς | πίτς, κάρφο | στίτς,* ἢ *πίτσον | πίτσον, κάρφο | στίτσον.* Σὲ δυὸ χρόνους. Οἱ κινήσεις ἦταν ἀπαράλλαχτες ὅπως καὶ στὴν δ) φιγούρα. Ἡ τελευταία αὐτὴ φιγούρα ἤτανε γιὰ ἐπιστέγασμα τῆς νίκης. Γιὰ πικάρισμα τῆς νικημένης πρόσθεταν, συνεχίζοντας τὴν ἴδια φιγούρα: *Τὰ τσα | τάλα, τὰ μα | τάλα, τὰ ἀ | χάντα, τὰ βε | λόνα, τὰ καρ | φία, ὅλ' ἀ | πέσ'-ι-σ'.*=:

Οἱ φοῦρκες-ξεφοῦρκες, τ' ἀγκάθια, τὰ βελόνια, τὰ καρφιά, ὅλα μέσα σου.

Αὐτοῦ τελείωνε ἡ παρτίδα κι' ἄρχιζε συνέχεια ὕστερα ἄλλη. Ἂν ἡ νικημένη κέρδιζε τὴν ἑπόμενη παρτίδα, στὴν ἐνδέκατη φάση ἔλεγε: *πίτσον | πίτσον, πέβγα | στίτσον. (πεβγαστίτσον* σημαίνει τὸ ξεχρέωμα — ἀπὸ τὸ *ἐπεβγάλλω).*

Κάποτε κάθε φιγούρα παιζότανε διπλὰ καὶ τὸ παιγνίδι λογιζόταν ἐπίσης διπλό. Ἂν κατὰ τὸ παίξιμο λάθευε ὁπωσδήποτε ἡ παίχτρια στὴν πιστὴ

ἐκτέλεση κ' ἐφαρμογὴ τῆς σειρᾶς καὶ τῶν παραπάνω λεπτομερειῶν.—***ἐκάγουντουν***—ἔχανε τὸ δικαίωμα νὰ συνεχίσει, κ' ἔδινε τὴ σειρὰ στὴν ἄλλη. Ὅταν θὰ ξανάρχιζε, συνέχιζε ἀπὸ τὴ φιγούρα ποὺ εἶχε σταματήσει. Γενικὰ τὸ παιγνίδι αὐτὸ ἦτανε πολὺ ἀγαπημένο σ' ὅλα τὰ κορίτσια, μικρὰ καὶ μεγάλα, τὸ παίζανε δὲ καὶ τ' ἀγόρια ἕως 12 καὶ 15 ἀκόμα ἐτῶν.

23) ***Μάνη*** ἢ ***μᾰνὴ*** (ἡ). Οἱ παῖχτες μοιραζόντανε σὲ δυὸ ὁμάδες. Ἡ μιά, μὲ κλῆρο, φύλαγε τὴν ***μᾰνὴν***—συνήθως ἕνα μνῆμα τῆς αὐλῆς τῆς Ἐκκλησίας ἢ σωρὸ ἀπὸ σακκάκια.Οἱ ἀπόξω προσπαθοῦσαν νὰ πιάσουν τὴν ***μᾰνὴν*** καὶ τότε κέρδιζαν.Οἱ ἀπὸ μέσα ὀργανωνόντανε. Οἱ γεροὶ δρομεῖς κυνηγοῦσαν κ'οἱ ἄλλοι φύλαγαν. Ὅποιον ἔπιαναν ἀπὸ τὴν ἀντίθετη ὁμάδα τὸν ἔθεταν ἐκτὸς μάχης. Ἔτσι συνεχιζότανε τὸ παιγνίδι ὥσπου νὰ τελειώσουν ὅλοι ἢ νὰ πιαστεῖ ἡ ***μᾰνή***. Οἱ νικητὲς καβαλλοῦσαν τοὺς παῖχτες τῆς ἄλλης ὁμάδας καὶ κάνανε μιὰν ὁρισμένη διαδρομή.

24) ***Μαξιλάρ'*** (τὸ). Μοιραζόντανε οἱ παῖχτες σὲ δυὸ ὁμάδες.Ἡ ὁμάδα ποὺ ἔχανε στὸν κλῆρο γινότανε μαξιλάρι. Δηλαδή: Ἀκουμποῦσε ἕνας ὁλόρθος—ὁ ἀρχηγὸς τῆς ὁμάδας—μὲ τὴν πλάτη στὸν τοῖχο, κι' ὅλοι οἱ ἄλλοι σκύβοντας ὁ ἕνας πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλο καὶ κρατόντας τον γερὰ ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω, σχημάτιζαν ἕνα μακρουλὸ σαμάρι. Οἱ παῖχτες τῆς ἄλλης ὁμάδας πηδοῦσαν ἕνας-ἕνας καὶ καβαλλιόνσανε στὶς ἀραδιασμένες πλάτες. Ὅταν τελείωναν, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ὁμάδας τους, μετροῦσε ἀπὸ τὸ ἕνα ὡς τὸ 20 κι' ἀμέσως ξεπέζευαν. Τὸ ἴδιο ἐπαναλαβαινότανε συνέχεια, καὶ κάθε φορὰ μάκραινε ἡ ἀρίθμηση ὡς τὰ 30, τὰ 40 κ.τ.λ. Ἂν κανένας ἔπεφτε κατὰ τὸ πήδημα, ἢ πατοῦσε χάμω, τότε ***ἐκάγουνταν,*** δηλαδὴ ἔχαναν, κι'ἄλλαζαν θέση καὶ ρόλο οἱ ὁμάδες. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς σκυμμένης ὁμάδας ὅπως ἦταν ὁλόρθος μὲ μέτωπο πρὸς τοὺς παῖχτες, παρακολουθοῦσε τὶς παραβάσεις καὶ τὰ σχετικὰ σφάλματα τῶν ἀντιπάλων.

25) ***Ματίτσα*** (ἡ). Μὲ κλῆρο δένονται καλὰ τὰ μάτια ἑνὸς παίχτη μὲ μαντίλι, ντουλπάνι, πετσέτα κ.τ.τ. Οἱ ἄλλοι χτυπόντας παλαμάκια ἢ καὶ δίνοντάς του ἀπὸ καμμιὰ ἐλαφρὴ καρπαζιά, τριγυρίζουν ὁλόγυρά του, σκύβοντας κι' ἀποφεύγοντας τὰ χέρια του, ἁπλωμένα σὲ ἀναζήτηση γιὰ πιάσιμο κανενός.Ὅποιον πιάσει τοῦ δίνει τὴ θέση του.Ἀνάλογα μὲ τὴ συμφωνία ποὺ κάνουν ἀπὸ πρίν, πρέπει καὶ ν' ἀναγνωρίσει ἐκεῖνον ποὺ ἔπιασε, γιὰ νὰ τοῦ δώσει τὴ θέση του. Ἐπίσης ἀνάλογα μὲ συμφωνία, ὅποιος τὰ καταφέρει καὶ προλάβει, τὸν καβαλλάει.

26) ***Ντάμα*** (ἡ). Τὸ συνειθισμένο κ' ἐδῶ ὁμώνυμο παιγνίδι. Τὸ παίζανε κυρίως τ' ἀγόρια, ἀπάνω ἀπὸ 12 ἐτῶν.

27) ***Πάλεμαν*** (τὸ). Τὸ συνειθισμένο ἀθλητικὸ ἀγώνισμα: ἡ πάλη.

Παλεύανε καὶ τὰ παιδιὰ χωρὶς κανένα σύστημα, μὲ προσπάθεια νὰ βάλει κάτω ὁ ἕνας τὸν ἄλλον καὶ νὰ τοῦ ἀκουμπήσει τὴν πλάτη στὴ γῆ—***νὰ τρώει ἡ ῥάχᾰ-τ' χῶμαν***. Οἱ μεγάλοι παλεύανε μεθοδικὰ καὶ μὲ διάφορα τεχνάσματα—***τελίμᾰ*** ἢ ***ὀγιούνᾰ—ἔσυρεν ἀτον σὸ Κιοὺρτ· ὀγιουνοῦν***=

ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα: τοὔκανε τὴν Κούρδικη τὴ λαβὴ ἢ μέθοδο. Ἡ ἔκφραση αὐτὴ εἶχε καταντήσει καὶ παροιμιακὴ καὶ σήμαινε: τὸν γέλασε, τὸν ἀπάτησε, τοῦ τὴν ἔφερε. Τὸν καλὸ τὸν παλαιστὴ τὸν ὀνόμαζαν: ***πεϊλιβάνον*** (λ. τ.).

28) ***Πάπο-πέρι.*** Οἱ παῖχτες καθόντανε σὲ κύκλο μὲ τὰ πόδια τεντωμένα πρὸς τὸ κέντρο.

Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ παιγνιδιοῦ ἔλεγε ρυθμικὰ τοὺς παρακάτω στίχους, ἐγγίζοντας μὲ τὸ χέρι σὲ κάθε χρόνο (ποὺ χωρίζει ἡ κάθετη γραμμὴ) μὲ τὴ σειρὰ τὰ ποδάρια τοῦ καθενός:

Πάπο | πέρι | τὸ κον | τάρι | Καὶ χτυ | πᾶ τον | καβελ | λάρη
Κάβελ | λάρη | τί θε | λεῖς | Θέλω | τοῦ
Θέλω | κόκκι | νὸν ὠ | βὸν | Νὰ που | λιάσω | τὰ που | λία-μ'
*Καὶ σχω | ρῶ τον | βασι | λέαν | Ἴστι | πίρι | κά | στά | **νός.***
ἢ
*Ἔβγα | σὺ χρυ | σὸν | πό | **δάρ**'.*

Συνείθιζαν ἐπίσης μὲ τὸν ἴδιο τρόπο νὰ λένε καὶ τοὺς πιοκάτω στίχους:

Τίμη | τίμη | τὸν ἀη | τὸν | Τὸν ἀη | τόν τον | σταυρω | τὸν (ἢ, ποίη | τόν).
Πίτευ | ῶ και | πάαι | νῶ | Εἷς τους | οὖρα | νοὺς ἐ | πάνω
Εἶδα | (ἢ ηὖρα)—μάνναν | καί κα | κὴν | Εἶπε μ' | ἔλα | φά φα | κὴν
*Φὰ τῆ | σκύλι', | τό σκα | τὸν | Καὶ τῆ | πέντι | κοῦ | τ'ὠ | **τίν.** ἢ*
*Καὶ τ' ἐ | μόν το | ζοὺ | λί | **χτόν.***

Σ' ὁποιανου ποδάρι τελείωνε ἡ τελευταία συλλαβὴ—ἡ ὑποσημειωμένη μὲ διπλῆ γραμμὴ—ἔβγαινε ἀπὸ τὸ παιγνίδι. Ἔτσι ἐπαναλαβαινόταν τὸ ἴδιο, ὥσπου ἔμενε ἕνας, ὁ τελευταῖος. Ἦταν ὑποχρεωμένος αὐτὸς νὰ σκύψει, ἀκουμπόντας καταγῆς μὲ τὰ γόνατα καὶ μὲ τοὺς ἀγκῶνες καὶ κρατόντας καμπουριασμένη τὴ ράχη. Τὸν περιτριγύριζαν ὅλοι οἱ παῖχτες καὶ κάνοντας γροθιὲς τὰ χέρια, τὶς τοποθετούσανε στὴ ράχη του τὴ μιὰ πάνω στὴν ἄλλη σὰ σὲ πυραμίδα. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ παιγνιδιοῦ τὸν ρωτοῦσε: ***Ὅλων ἀπάν' τίνος ἔν';*** Ἂν δὲν τὄβρισκε τὸν χτυποῦσαν ὅλοι ἐλαφρὰ — κάποτε καὶ λιγάκι δυνατὰ — στὴ ράχη καὶ μὲ τὰ δυὸ χέρια, λέγοντας κ' ἐπαναλαβαίνοντας: ***κάγκαλα πουλία —κάγκαλα πουλία.*** Ἔτσι συνεχιζότανε τὸ παιγνίδι, ὥσπου νὰ βρεῖ πιανοῦ χέρι εἶναι πιὸ πάνω καὶ τότε τοὔδινε τὴ θέση καὶ τὸ ρόλο του, γιὰ νὰ συνεχιστεῖ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο.

29) ***Πίλτουρπίν.*** (ἔκ. τουρ. ***πὶρ τουρ πὶρ***=ἕνα εἶναι ἕνα). Τὸ παιγνίδι αὐτὸ παιζότανε μὲ τρεῖς τρόπους: α') Ὁ πρῶτος παίχτης ἔσκυβε ἀκουμπόντας τὰ χέρια στὰ γόνατα καὶ καμπουριάζοντας ἀνάλογα τὴν πλάτη του. Οἱ ἄλλοι τὸν πηδοῦσαν διαδοχικά, σκύβοντας κ' ἐκεῖνοι μὲ τὴ σειρά τους κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. Ἔτσι κανένας δὲν ἔμενε ἀδικημένος κι' ὅλοι παίζανε συνέχεια, ὥσπου νὰ κουραστοῦν ἢ νὰ βαρεθοῦν. Στὸ παιγνίδι κατὰ τὴν διάρκειά του μποροῦσαν νὰ μποῦνε κι' ἄλλοι ἢ καφοῦι νὰ γουν μερικοί. Κάποτε ἔπαιρνε

μορφὴ πηδήματος μὲ ἐμπόδια, ὅταν οἱ παῖχτες σκύβοντας ἔπαιρναν μικρὴ ἀπόσταση ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον (1 ½—2 μέτρα), ποὺ τότε δὲν ὑπῆρχε περιθώριο νὰ πάρει κανεὶς φόρα γιὰ νὰ πηδήξει. β') Παιζότανε καὶ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ «ἅλμα τριπλοῦν»—βλέπε παιγνίδι ἀριθ.3. ***ἀρτουρμάν*** —. γ') Ἔσκυβε ἕνας μὲ κλῆρο κ' οἱ ἄλλοι παῖχτες πηδόντας τον μὲ τὴ σειρὰ ἄφηναν στὴ ράχη του διπλωμένα πλατιὰ τὰ φέσια τους, καὶ πηδόντας ἔπειτα μὲ ἀντίθετη σειρὰ ἔπαιρνε ὁ καθένας τὸ δικό του. Ὅποιος ἔρριχνε κανένα φέσι ὑποχρεωνότανε νὰ σκύψει, καὶ συνεχιζόταν ἔπειτα τὸ παιγνίδι στὴν πλάτη του. Ἐκεῖνος ποὺ ἔσκυβε πρίν, γινότανε πρῶτος, κι' ὁ πρῶτος τελευταῖος.

30) ***Πουλία*** (τά). Οἱ συνειθισμένοι χαρταετοὶ σὲ διάφορα σχήματα καὶ μεγέθη. Κυρίως τοὺς φκιάνανε τὸ καλοκαίρι μετὰ τὶς σχολικὲς διακοπὲς καὶ προπαντὸς στὸ Τϑάμπαϑη καὶ στὶς ἐξοχές.

31) ***Σκοινὶν*** (τό). Παίζεται, ὅπως κ' ἐδῶ τὸ σκοινάκι ἢ ἀπὸ μιὰ παίχτρια, ποὺ βαστάει ἡ ἴδια τὸ σκοινὶ ἀπὸ τὶς δυὸ ἄκρες καὶ τὸ πηδάει γυρίζοντάς το μὲ τὰ χέρια σὲ κύκλο ἀπὸ πίσω πρὸς τὰ μπρὸς ἢ κι' ἀνάποδα, ἢ ἀπὸ τρεῖς καὶ περισσότερες, ποὺ οἱ δυὸ βαστοῦν τὸ σκοινὶ ἀπὸ τὶς ἄκρες καὶ τὸ γυρίζουν, ἐνῶ οἱ ἄλλες χοροπηδοῦν κοντὰ στὸ σημεῖο καὶ τὴ στιγμὴ τῆς ἐπαφῆς του μὲ τὴ γῆ.

32) ***Τάβλι*** (τό). Τὸ γνωστὸ κ' ἐδῶ τάβλι. Παιζότανε μὲ διάφορους τρόπους, μὰ ὁ προτιμότερος ἦταν «οἱ πόρτες». Ἤτανε παιγνίδι τῶν μεγάλων—πέρα ἀπὸ 16 ἐτῶν. Τὸ παρακολουθοῦσαν κ' οἱ ἀπ' ἔξω μὲ μεγάλο ἐνδιαφέρον.

33) ***Ταμπουγὰ*** (ἡ). Τὸ παιγνίδι γίνεται μὲ χαρτιὰ τῆς τράπουλας, ἀπὸ τὰ ὁποῖα βγάζουνε τὶς τρεῖς ντάμες κι' ἀφήνουνε μόνο τὴ μιά, κυρίως τὴ ντάμα μπαστούνι. Μοιράζονται ὅλα τὰ χαρτιὰ στοὺς παῖχτες. Ὁ καθένας βγάζει ἀπὸ τὰ χαρτιά του τὰ ζεύγη κι' ὅταν τὰ καταφέρνει νὰ ζευγαρώσει ὅλα τὰ χαρτιά του (δέκα μὲ δέκα, βαλὲ μὲ βαλέ, δύο μὲ δύο κ.τ.λ.) τὴ γλυτώνει. Ἂν ὄχι τραβάει ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλο στὴν τύχη χαρτιά, ὥσπου νὰ ζευγαρώσει ὅλα τὰ δικά του.

Σ' ὅποιον μείνει ἡ ντάμα μπαστούνι, καταδικάζεται νὰ μουντζουρωθεῖ μὲ μαυρισμένο ἀπὸ φοῦμο—***μανέαν***—φλιτζάνι τοῦ καφέ. (***ταμπουγὰ***=λ. τ. σφραγίδα, ἀποτύπωμα).

34) ***Τὸλ - τόλ.*** (τό). Παιγνίδι τῶν παιδιῶν. Τὸ ἕνα παιδὶ βαστοῦσε ἀνοιχτὴ τὴ φοῦχτα. Τἄλλα ἀκουμπούσανε τὸν δείχτη μὲ τὴν ἄκρη του στὴ μέση τῆς φούχτας καὶ κουνόντας τον κυκλικὰ λέγαν ὅλα μαζὶ ρυθμικὰ καὶ τραγουδιστά :

Τὸλ | τὸλ | νά με | λέ και | νὰ σα | χλὲ | ἕναν | πρασι | νὸν χαλ | κὸν | τξίζτ!

Μὲ τὴν ἐκφώνηση τῆς τελευταίας λέξης ἀποτραβούσανε τὰ δάχτυλα ἀπὸ τὴ φούχτα. Ὅποιος δὲν πρόφταινε πιανότανε, γιατὶ ἡ φούχτα ἔκλινε μὲ δύναμη, κι' ἀντικατάστηνε αὐτὸν ποὺ εἶχε τὴ φούχτα ἀνοιχτή, γιὰ νὰ συνεχιστεῖ τὸ παιγνίδι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο.

35) ***Τόπ'*** (τό). Μὲ τὸ τόπι παίζανε διάφορα παιγνίδια : α) ***Ἡ μανή.***

Οἱ παῖχτες μοιραζόντανε σὲ δυὸ ὁμάδες. Μὲ κλῆρο ἡ μιὰ ὁμάδα ἔπαιρνε τὸ τόπι καὶ καθότανε ***σὴν μᾳνήν.*** Αὐτὴ ἤτανε μιὰ πέτρα ἀρκετὰ μεγάλη ποὺ ἡ μιά της ὄψη ἤτανε πλατιά. Τὴν τοποθετοῦσαν ὁλόρθη μὲ τὴν πλατιὰ τὴν ὄψη πρὸς τὴν κατεύθυνση ὅπου ὑπῆρχε ἀρκετὸς καὶ ὁμαλὸς χῶρος γιὰ ρίξιμο. Ὁ καθένας μὲ τὴ σειρά του παίρνοντας τὸ τόπι τὄρριχνε πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ χτυπόντας το μὲ τὸ χέρι ἢ μὲ σανίδα. Ἡ ἄλλη ὁμάδα σκορποῦσε πρὸς τὸν χῶρο ὅπου ὑπῆρχε πιθανότητα νὰ πέσει τὸ τόπι, σὲ ἀπό-

Μαθήτριες καὶ μαθητὲς τῆς Κοινοτικῆς δημοτικῆς Σχολῆς τῆς συνοικίας Ἁγίου Γεωργίου μὲ τὶς δασκάλες τους.

σταση ἀνάλογη μὲ τὴν ἀκτῖνα στὴν ὁποία μπορούσανε νὰ τὸ ρίξουν οἱ παῖχτες. Ἂν κατόρθωναν νὰ τ' ἁρπάξουνε στὸν ἀέρα, ἔκαιγαν τὸν παίχτη κ' ἔπαιρνε σειρὰ ἄλλος. Ἔπρεπε ὅμως νὰ τ' ἀκουμπήσουνε στὴ γῆ—***νὰ τρώει χῶμαν***—· ἂν δὲν τὄκαναν αὐτὸ κ' ἔπεφτε στὰ χέρια τῆς ἄλλης ὁμάδας χωρὶς νὰ ἐγγίσει στὴ γῆ, μπορεῦσε ὁ ἴδιος ὁ παίχτης νὰ συνεχίσει, ὡσὰν νὰ μὴν εἶχε συμβεῖ τίποτε.

Ἂν δὲ μποροῦσαν νὰ τὸ πιάσουνε στὸν ἀέρα, ἀπ' ἐκεῖ ποὺ θὰ σταματοῦσε τὸ τόπι τὄπαιρναν καὶ τὄρριχναν νὰ χτυπήσουν τὴν ***μᾳνήν.*** Ἂν τὴν πετύχαιναν, πάλιν ἔκαιγαν τὸν παίχτη. Κάποτε, ἀντὶ νὰ τὸ πιάσουνε στὸν ἀέρα, τὸ χτυποῦσαν ἢ μὲ τὸ χέρι ἢ μὲ σανίδα πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ παί-

χτη, κι' ἀπὸ κεῖ ποὺ σταματοῦσε τὸ ρίχνανε νὰ χτυπήσουν τὴν ***μᾳνήν***.'Αλλὰ κι' ὁ παίχτης ἂν τὸ πετύχαινε στὸν ἀέρα κατὰ τὴν ἐπιστροφή του αὐτή, τὸ ξαναχτυποῦσε ἢ μὲ τὸ χέρι ἢ μὲ τὴ σανίδα. Τὴν κάθε μιὰ πετυχημένη ριξιὰ τὴν μετροῦσε ἡ ὁμάδα, κι' ὅταν συμπλήρωνε τὸν ἀριθμὸ ποὺ εἶχαν ὁρίσει, ἔβγαινε νικήτρια. Ἅμα καιγόνταν ὅλοι οἱ παίχτες ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, οἱ ὁμάδες ἄλλαζαν θέση. β) ***Γαβὰν τοπoὺν*** (τὸ). Οἱ παίχτες γινόντανε δυὸ ὁμάδες. Μὲ κλῆρο, τὸ τόπι ἔπεφτε στὴ μιά. Τὄπαιρνε ὁ ἀρχηγὸς τῆς ὁμάδας καὶ μὲ τὴν προειδοποίηση: ***ὀγιοὺν κουζτοῦ*** (τὸ παιγνίδι ἄναψε), τὄρριχνε νὰ χτυπήσει τοὺς παίχτες τῆς ἄλλης ὁμάδας, ἐνῶ ὅλοι προσπαθοῦσαν νὰ τὸ ξαναρπάξουν γιὰ νὰ χτυπήσουν τοὺς ἀντιπάλους τους. γ) Τὸ ἴδιο παιγνίδι παιζότανε κι' ἀνάκατα, χωρὶς διαίρεση σὲ ὁμάδες. Ὁ καθένας χτυποῦσε κυρίως ἐκεῖνον ποὺ εἶχε στὸ μάτι—***ἤντιναν εἶχεν γαράξᾳ***. Κάποτε τὸ βρέχαν ἢ τὸ λασπώνανε γιὰ νὰ γίνει βαρύτερο καὶ ν' ἀφήσει ἀποτυπώματα—***ταμπουγάδες***. Συνήθως ὅμως φρόντιζαν νἄν' ἐλαφρό. δ) ***Ἡ τσαντοῦ***. Ὅπως ἦτανε μοιρασμένοι σὲ δυὸ ὁμάδες, οἱ παίχτες τῆς μιανῆς, ὕστερα ἀπὸ κλῆρο, ἀκουμπούσανε σ' ἕναν τοῖχο μὲ τὴ σειρὰ καὶ σὲ ἀνάλογο διάστημα μεταξύ τους. Ὁ καθένας τῆς ἄλλης, ἔπαιρνε τὸ τόπι καὶ ἀπὸ ὁρισμένη ἀπόσταση—10 μέτρα περίπου—ἔρριχνε νὰ τοὺς χτυπήσει μὲ τὴ σειρὰ ἕναν-ἕναν, ἐνῶ οἱ σκοπευόμενοι προσπαθοῦσαν μὲ διάφορες κινήσεις νὰ ξεφύγουν. Μὰ κ' ἐκεῖνος ποὺ ἤτανε νὰ τὸ ρίξει, ἔκανε δῆθεν πὼς θὰ τὄρριχνε, ξελεγοῦσε τὸ θῦμα, κι' ἀμέσως ὕστερα τοῦ τὴν ἔφερνε. Ὅταν ἀποτύχαινε καιγότανε καὶ συνέχιζε ἄλλος τῆς ἴδιας ὁμάδας κ.ο.κ. Ὅταν τελείωναν οἱ παίχτες τῆς μιᾶς ὁμάδας, ἄλλαζαν οἱ ρόλοι. ε) ***Σὴν-ι-γῆν***, ἢ ***σὸ τουβάρ***'. Ρίχνανε τὸ τόπι μὲ ἀρκετὴ δύναμη χάμω, κατὰ προτίμηση σὲ πλάκες, ἢ ἐλαφρὰ στὸν τοῖχο, καὶ μὲ τὸ ξαναγύρισμά του ἐπαναλάβαιναν ρυθμικὰ μὲ τὴν παλάμη τὰ χτυπήματα, μετρόντας κάθε κίνηση, ὥσπου νὰ πέσει χάμω τὸ τόπι, καὶ τότε τὄπαιρνε μὲ τὴ σειρὰ ἄλλος παίχτης. Τὸ παίζανε συνήθως δυὸ ἢ καὶ ὁμάδες μὲ λίγες παίχτριες, ὅταν εἶχαν ἕνα μόνο τόπι. Ἦτανε κυρίως παιγνίδι κοριτσίστικο. Κέρδιζε ἐκείνη, ποὺ μετροῦσε πρώτη τὸν ἀριθμὸ ποὺ εἶχαν ὁρίσει.

36) ***Τοπούζ***' (τὸ).Βρίσκανε στὶς ***Τάπιες*** σφαῖρες σιδερένιες, καὶ παίζανε μ' αὐτές, ρίχνοντάς της ὅπως στὴ σφαιροβολία, χωρὶς ὅμως σύστημα. Στὰ τελευταῖα χρόνια μαθαίνανε στὸ σχολειὸ τὸν σχετικὸ παλμὸ καὶ τὸ παίζανε καὶ ἐξωσχολικὰ παιδιά.

37) ***Τσάλτικα*** (ἡ). Παιζότανε μὲ διάφορους τρόπους, ὅπως κ' ἐδῶ τὸ τσελίκι :

α') Οἱ παίχτες μοιραζόντανε σὲ δυὸ ὁμάδες. Ἡ μιὰ ἔπαιρνε σειρά, μὲ κλῆρο, νὰ χτυπήση τὸ τσελίκι κ' ἔμενε στὴν ἀφετηρία—***μᾳνήν***. Ἐκεῖ εἶχανε φκιαγμένη μιὰ μικρὴ λακουβίτσα στενόμακρη, ὅσο ν' ἀκουμπάει τὸ τσελίκι μὲ τὶς δυό του ἄκρες στὰ χείλη της. Ἕνας παίχτης, μὲ τὴ σειρά του, ἀνασήκωνε τὸ τσελίκι μὲ τὸ ξύλο του καὶ τὸ χτυποῦσε ἀμέσως γερὰ πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἔκτασης ὅπου ἤτανε νὰ παιχθεῖ τὸ παιχνίδι, καὶ ὅπου ἤτανε

σκορπισμένοι οἱ παῖχτες τῆς ἄλλης ὁμάδας. Ἂν κανένας ἀπ' αὐτοὺς ἅρπαζε μὲ τὰ χέρια τὸ τσελίκι ἢ τὸ χτυποῦσε μὲ τὸ ξύλο του στὸν ἀέρα, ἔκαιγε τὸν παίχτη κ' ἔπαιρνε σειρὰ ἄλλος. Ἂν ὄχι, ἔρριχνε ἕνας τους τὸ τσελίκι, ἀπ' ἐκεῖ ποὺ εἶχε σταματήσει, στὴν ***μᾳνήν***, ὅπου ὁ παίχτης εἶχε ἀπιθωμένο τὸ ξύλο του. Ἂν πετύχαινε νὰ χτυπήσει τὸ ξύλο μὲ τὸ τσελίκι, ἢ ἂν τὸ τσελίκι πήγαινε κοντὰ στὴν ***μᾳνὴν*** καὶ σὲ ἀπόσταση μικρότερη ἀπὸ τὸ μέγεθος τοῦ ξύλου, πάλι καιγόταν ὁ παίχτης. Ἀλλιῶς, κατὰ τὴ συμφωνία, ἢ σημείωνε ἕναν πόντο, ἢ μετροῦσε μὲ τὸ μῆκος τοῦ ξύλου του τὴν ἀπόσταση ἀπὸ τὴν ***μᾳνὴν*** ὡς ἐκεῖ ποὺ πῆγε ἡ ***τσάλτικα*** στὴν ἐπιστροφική της θέση, καὶ σημείωνε ἰσάριθμους πόντους στὸ ἐνεργητικὸ τῆς ὁμάδας του. Ὁ παίχτης καιγόταν ἀκόμα καὶ ἂν σὲ τρεῖς συνεχεῖς ἀνυψώσεις τῆς ***τσάλτικας*** δὲν πετύχαινε νὰ τὴν χτυπήσει. Ὅταν καιγόνταν ὅλοι οἱ παῖχτες τῆς μιᾶς ὁμάδας ἄλλαζε τὴ θέση καὶ τὸ ρόλο της μὲ τὴν ἀντίθετή της. Ὅποια ὁμάδα συμπλήρωνε πρώτη τὸν ἀριθμὸ τῶν πόντων ποὺ ὅριζαν ἀπὸ τὴν ἀρχή, λογιζότανε νικήτρια.

β') Δυὸ παῖχτες. Ὁ καθένας μὲ τὴ σειρά του—μὲ κλῆρο στὴν ἀρχὴ κ' ἔπειτα μιὰ φορὰ ὁ ἕνας καὶ μιὰ φορὰ ὁ ἄλλος—χτυποῦσε τὸ τσελίκι καὶ μετροῦσε μὲ τὸ ξύλο του τοὺς πόντους ἀπὸ τὴν ***μᾳνὴν*** ὡς ἐκεῖ ποὺ πήγαινε. Ὅποιος ἀνασήκωνε τρεῖς φορὲς τὸ τσελίκι καὶ δὲν πετύχαινε νὰ τὸ χτυπήσει, ἔχανε τὴ σειρά του. Ὅποιος συμπλήρωνε πρῶτος τὸν ἀριθμὸ τῶν πόντων ποὺ ὁρίζανε ἀπὸ τὰ πρίν, ἦταν νικητής. Οἱ νικητές, καὶ στὶς δυὸ παραπάνω περιπτώσεις καβαλλοῦσαν τοὺς νικημένους καὶ κάνανε μιὰ ὁρισμένη διαδρομή.

γ') Παῖχτες πολλοί. Ὁ καθένας εἶχε τὴ θέση του — ***μᾳνὴν*** — σὲ εὐρύχωρον κύκλο, σημαδεμένη μὲ μιὰ πέτρα μικρή. Μὲ κλῆρο ἕνας—ὁ πρῶτος—ἔπαιρνε τὴν ***τσάλτικαν*** καὶ τὴν ἔρριχνε στὸν διπλανό του—στὸν δεύτερο. Ἂν ὁ δεύτερος κατάφερνε νὰ τὴ χτυπήσει μὲ τὸ ξύλο του, ὅσο νὰ πάγει γιὰ νὰ τὴν πάρει καὶ νὰ ἐπιστρέψει στὴ θέση του ὁ πρῶτος, οἱ ἄλλοι ὅλοι μὲ τὰ ξύλα τους τοῦ σκάβανε τὴν ***μᾳνὴν*** λέγοντάς του πειραχτικά: ***ἀ καθίζομε-σε κοσσοῦν***=θὰ σὲ βάλομε νὰ κάτσεις κλῶσσα. Ἂν ὁ δεύτερος δὲν πετύχαινε νὰ χτυπήσει τὸ τσελίκι, τὄπαιρνε ὁ ἴδιος καὶ τὄρριχνε στὸν διπλανό του—τὸν τρίτο—κ' ἔτσι συνεχιζότανε τὸ παιγνίδι. Στὸ τέλος ἔβγαινε νικημένος ἐκεῖνος ποὺ τοῦ εἶχανε σκάψει περισσότερο τὴν ***μᾳνήν***, καὶ καταδικαζότανε νὰ μιμηθεῖ τὴν κλῶσσα, ἀνοίγοντας τὰ χέρια φουσκωτὰ στὰ πλάγια καὶ κάνοντας ***κλοῦ, κλοῦ, κλοῦ*** κ.τ.λ. Τὸ παιγνίδι αὐτὸ τὸ λέγανε ***χοτσέρ***. Τὸ παίζανε καὶ τέσσεροι ποὺ εἶχαν θέσεις στὶς γωνιὲς τετράγωνου μὲ πλευρὲς 3×3 μέτρα περίπου, γιὰ νὰ προφυλαχτοῦν κι' ἀπὸ δυστηχήματα. Ὕστερα ἀπὸ συμφωνία ποὺ κάναν ἀπὸ τὰ πρίν, ἐκεῖνος ποὺ πήγαινε νὰ πάρει τὸ χτυπημένο τσελίκι—ὁ πρῶτος π. χ.—εἶχε τὸ δικαίωμα στὴν ἐπιστροφή του νὰ πιάσει τὴν ***μᾳνὴν*** κανενὸς ἄλλου—τοῦ 3ου λ. χ.—, ποὺ ἦταν ἀπασχολημένος νὰ σκάβει τὴ δική του. Κ' ἔτσι ὁ τρίτος μὲ τὸν πρῶτο ἄλλαζαν καὶ θέση καὶ ρόλο.

38) ***Τθιντθινιχτέρα*** (ἡ). Καθόντανε σὲ σανίδα κι' ἀπὸ κατηφορικὸ μέρος χορταριασμένο ἄφηναν νὰ γλυστρήσουνε σὰν σὲ παγοδρομίες. Τὸ παιγνίδι αὐτὸ τὸ παίζανε κυρίως στὸ Τθάμπαθη—***σὴν Πεδιάδαν***. Κάποτε τὸ παίζανε καὶ χωρὶς σανίδια σὲ καθαρὸ χορταριασμένο κατηφορικὸ μέρος ἢ σὲ λεῖον τοῖχο κι' ἀφάνιζαν τὰ ροῦχα τους.

39) ***Τσουντσουβάνα*** (ἡ). Οἱ δυὸ παῖχτες καθόντανε στὶς δυὸ ἄκρες μιᾶς σανίδας ἢ δοκαριοῦ, ἀκουμπισμένου στὴ μέση σ' ἕναν ὁποιονδήποτε μοχλὸ—πέτρα μεγάλη ἢ κορμὸ δέντρου πεσμένου κ.τ.τ.—. Κουνιόνταν ἔτσι μὲ τὴ βοήθεια τῶν ποδιῶν ποὺ πατούσανε διαδοχικὰ χάμω καὶ προκαλοῦσαν τὸ διαδοχικὸ ἀνεβοκατέβασμα. Ταὐτόχρονα τραγουδούσανε ρυθμικὰ καὶ μονότονα :

Τσοὺν τσου | βάνα | βάνα | βάνα | Κάτη | βαίνω | σήν γα | βάναν.

. . . . . .

40) ***Τθούφ μου τὲὲ*** (Τούρκικη ἔκφραση—κυρίως : ***τθίφτ μι τέέ*** =ζυγὰ ἢ μονά;) Εἶναι καὶ πέζεται ὅπως καὶ τό : «μονὰ ζυγά». Παίζανε μὲ ***λέρτσα***—βώλους—, κουμπιὰ—***κοτσάκια***—,φουντούκια, καρύδια, στραγάλια ἀφράτα κ.τ.τ.

41) ***Τθῶτον*** (ὁ). Σὲ κεντρικὸ σημεῖο—***σὴν μανὴν***—ἔβαζαν ἕνα στρογγυλὸ πετράδι σὲ μέγεθος αὐγοῦ—***τὸν κοῦτσον***—, ποὺ τὸν φύλαγε, ὕστερα ἀπὸ κλήρωση, ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς παῖχτες. Οἱ ἄλλοι ἐφοδιασμένοι ὅλοι μὲ πέτρες πλατιές, τὶς ἔρριχναν ἀπὸ μιὰν ἀφετηρία γραμμικὴ—κάθετη σὲ νοητὴ ἀκτῖνα ποὺ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὴν ***μανήν***—, γιὰ νὰ χτυπήσουν καὶ νὰ μετατοπίσουν τὸν ***κοῦτσον*** ὅσο τὸ δυνατὸν μακρύτερα. Ὥσπου νὰ τὸν ξαναστήσει ὁ φύλακας στὴ θέση του, οἱ παῖχτες μὲ τὶς πέτρες τους διόρθωναν ἢ χτυποῦσαν ἐπιδεικτικὰ τὴν ***μανήν,*** λέγοντας γιὰ πικάρισμα ρυθμικά : ***βὲτς | βὲτς | τὸ κιου | βέτσ' | βὲτς | βὲτς | τὸ κιου | βέτσ'***.

Ἂν ὁ φύλακας προλάβαινε νὰ βάλει τὸν ***κοῦτσον*** στὴ θέση του καὶ νὰ πιάσει κανέναν παίχτη ἐγγίζοντάς τον δῶθε ἀπὸ τὴν ἀφετηρία, ἔδινε τὴ θέση του στὸν πιασμένο. Ἂν ἔρριχναν ὅλοι τὶς πέτρες τους χωρὶς νὰ μπορέσουν νὰ μετατοπίσουνε τὸν ***κοῦτσον***, προσπαθοῦσε τότε ὁ καθένας νὰ πάρει τὴν πέτρα του γιὰ νὰ ξαναρρίξει. Ὅταν τὰ κατάφερνε κανεὶς νὰ πατήσει πάνω στὴν πέτρα του χωρὶς νὰ πιαστεῖ, εἶχε τὸ δικαίωμα τοποθετόντας την κατάλληλα πάνω στὰ δάχτυλα τοῦ ἑνὸς ποδαριοῦ νὰ πάγει ὡς τὴν ἀφετηρία καὶ νὰ ξαναρρίξει. Ὁ φύλακας μποροῦσε νὰ τὸν παρακολουθεῖ, κρατόντας τον μάλιστα ἀπὸ μιὰν ἄκρη τοῦ ρούχου του κι' ἂν ἔπεφτε ἡ πέτρα ἤτανε πιασμένος. Συνήθως ὅποιος κατόρθωνε νὰ πατήσει τὴν πέτρα του, τὴ σβάρναγε μὲ τὸ πόδι του ὡς τὴν ***μανὴν*** καὶ γιὰ μιὰ στιγμὴ ποὺ θἄταν ἀπασχολημένος ὁ φύλακας νὰ κυνηγήσει κανέναν ἄλλον, χτυποῦσε τὸν ***κοῦτσον*** μὲ τὴν πέτρα του κ' ἔτσι ὅλοι ἔτρεχαν καὶ ἅρπαζαν τὶς δικές τους. Τὸ παιγνίδι συνεχιζότανε κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ὅταν ὁ φύλακας ἔπιανε κανένα, ποὺ τὸν ἀντικαταστοῦσε στὴ θέση καὶ στὸ ρόλο του.

42) ***Φεσλεμὲ*** (ἡ). Ὅλοι οἱ παῖχτες δένανε τὰ φέσια τους μ' ἕνα λουρὶ ἢ γερὸν σπάγγο καὶ τὰ τοποθετούσανε σ' ἕνα σημεῖο, ὅπου ἤτανε καρφωμένο ἕνα καρφὶ μεγάλο ἢ πάσσαλος, στὸν ὁποῖον ἤτανε δεμένο ἕνα γερὸ σκοινὶ ἕως τρία μέτρα καὶ περισσότερο. Τὸ σημεῖο αὐτὸ λεγότανε ***μᾳνή***.

Ἕνας ἀπ' ὅλους, μὲ κλῆρο, φύλαγε τὴν ***μᾳνὴν*** καὶ κρατόντας τὸ σκοινὶ ἀναλόγως εἴτε κοντὰ εἴτε μακρυά, ἔφερνε γύρα, μὲ τὴν προσπάθεια νὰ πιάσει κανέναν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι παῖχτες προσπαθοῦσαν ν' ἁρπάξουνε τὰ φέσια τους. Ὅσοι κατόρθωναν νὰ τὰ πάρουν, ἄρχιζαν νὰ χτυποῦν τὸν φύλακα μὲ τὰ φέσια τους κρατόντας τὴν ἄκρη τοῦ σπάγγου ὅπου ἤτανε δεμένα, ἢ καὶ νὰ βοηθήσουνε στὸ ἅρπαγμα καὶ τῶν ἄλλων φεσιῶν. Ὅταν ἐπιτυχαινόταν αὐτό, ὁ φύλακας ἤτανε γιά... κλάψιμο. Οὔτε ψύλλος στὸν κόρφο του—ποὺ λέει κι' ὁ λόγος. Δὲν προλάβαινε νὰ τὶς μετράει καὶ δύσκολα παρακολουθοῦσε ἀπὸ ποῦ εἶναι νὰ τοὔρθει. Ὅταν κατόρθωνε νὰ ἐγγίσει κανέναν χωρὶς ν' ἀφήσει τὸ σκοινί, τοῦ παραχωροῦσε τὴ θέση του καὶ συνεχιζότανε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τὸ παιγνίδι.

Τὸ σύνθημα γιὰ τὴν ἔναρξη τοῦ παιγνιδιοῦ τὄδινε πάντα ὁ φύλακας λέγοντας: ***ὀγιοὺν κουζτοῦ***. Ταὐτόχρονα κρατοῦσε τὸ σκοινὶ ἀπὸ τὴ μέση περίπου κ' ἔφερνε γύρα τρεχάτος.

43) ***Χαρτία*** (τὰ). Τὰ τραπουλόχαρτα. Παίζανε κυρίως γιὰ διασκέδαση καὶ γιὰ σκότωμα τοῦ καιροῦ τὰ βράδια σὲ οἰκογενειακὲς συγκεντρώσεις καὶ στὰ καφενεῖα διάφορα παιγνίδια: σκαμπίλι, τριανταένα, φράπ, κοῦπες, πλακάκια—***πασμάν***—, ***πάστρα***—εἶδος ξερῆς—, ἑξηνταέξη ἁπλὸ ἢ μὲ δυὸ ἢ μὲ τρεῖς ἀγοραστὸ ἢ μὲ τέσσερης, πικέτο κ.τ.λ. Ἀπὸ κάποτε παίζανε καὶ πασσέτα—***κουλούτσ***'—καὶ σὲ χρήματα. Γενικῶς ἡ χαρτοπαιξία μὲ χρήματα ἤτανε πολὺ περιορισμένη. Ἀκόμα καὶ τὶς ἡμέρες τῆς πρωτοχρονιᾶς δὲ συνειθιζότανε τόσο, ὅπως σ' ἄλλα μέρη.

44) ***Χονοκούστᾳ*** (τά). Χιονοπόλεμος. Παίζανε χιονιὲς—***χονοκούστᾳ***, ἢ ἀνακατεμένοι, ὁ ἕνας στὸν ἄλλον, ἢ χωρισμένοι σὲ δυὸ ὁμάδες.

Μὲ τὰ χιόνια συνείθιζαν ἐπίσης κι' ἄλλα παιγνίδια:

α) Ξάπλωναν ἀνάσκελα σὲ ἴσιο μέρος, καλοστρωμένο μὲ χιόνι, ἔχοντας τεντωμένα τὰ χέρια ἴσια πρὸς τὰ πλάγια κ'ἔκαναν τὸ ἀποτύπωμα τοῦ σταυροῦ.

β) Ἐπίσης ἔφκιαναν ἀπὸ χιόνια διάφορα ἄλλα ὁμοιώματα: πολιτικῶν προσώπων, στρατιωτικῶν, ἀρκοῦδες κ.τ.λ.

γ) Ἀκόμα, κυνηγούσανε τὰ πουλιὰ μὲ πέτρες, μὲ χιονιές, μὲ ***λάστιχα***, —σφεντονίτσες—καθὼς καὶ μὲ διάφορες παγίδες: κόσκινο, δόκανο—***τζουτούχ***'—κ.τ.λ.

45) ***Χουλπάτσ***'. Οἱ παῖχτες κάθονται σὲ κύκλο ὅσο παίρνει μεγαλύτερο, μὲ τὴν πλάτη πρὸς τὰ ἔξω. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ παιγνιδιοῦ βαστάει ἕνα μαντίλι μεγάλο ἢ πετσέτα μὲ κόμπο στὴν ἄκρη ἢ λουρὶ ἢ ὁποιοδήποτε ἀντικείμενο γιὰ βούρδουλα—***χουλπάτσ***'—ποὺ τὄχει κρυμμένο κατάλληλα στὸν κόρφο ἢ στὴν ποδιὰ καὶ γυρίζει ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο κοντὰ-κοντὰ στοὺς καθισμένους.

Ἀφήνει κρυφὰ τὸ ***χουλπάτσ'*** πίσω ἀπὸ κάποιον καὶ καμώνεται πὼς τὄχει ἀκόμα καὶ τὸ βαστάει στὸν κόρφο, ἐπιταχύνοντας ὅμως τὸ βῆμα. Ἂν τὸ ἀντιληφτεῖ ὁ δεύτερος, παίρνει τὸν βούρδουλα καὶ κυνηγάει τὸν πρῶτο.

Ἂν, ὥσπου νὰ ξανάρθει στὴν ἴδια θέση ὁ πρῶτος δὲν ἀντιληφτεῖ ὁ δεύτερος ὅτι ἄφησε πίσω του τὸν βούρδουλα, τὸν παίρνει ἀπὸ κάτω καὶ τὸν ἀρχίζει στὶς βουρδουλιές. Φεύγει, ἐκεῖνος ἐνῶ τὶς τρώγει καὶ ἀφοῦ κάνει ἕνα γύρο τοὐλάχιστον, σταματάει μπροστὰ σὲ ἄλλον ποὺ κάθεται. Ὁ τρίτος αὐτὸς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ σηκωθεῖ ἀμέσως καὶ νὰ φύγει, ὁ δὲ πρῶτος τὸν κυνηγάει. Μπορεῖ ὅμως στὸ ἀναμεταξὺ ὁ πρῶτος νὰ παράδοσε κρυφὰ τὸν βούρδουλα σὲ ἄλλον (τέταρτον). Στὴν περίπτωση αὐτὴ ὁ τρίτος ἀνύποπτος τρέχει νὰ κάνει τὸν γύρο του, μὰ τὸν περιλαβαίνει ὁ τέταρτος καὶ τοῦ τὶς βρέχει.

Ὁ πρῶτος πάει καὶ στέκεται στὴ θέση τοῦ τέταρτου. Ἔτσι συνεχίζεται τὸ παιγνίδι μὲ γέλια καὶ εὐθυμία.

Β΄ ΣΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ

Ι) ΜΠΑΝΙΑ

Ἡ θάλασσα ἦτανε πολὺ ἀγαπητὴ στοὺς Κοτυωρίτες. Ἀπὸ τὶς 7 τοῦ Μάη ἢ καὶ νωρίτερα, ἀνάλογα μὲ τὸν καιρό, ἄρχιζε τὸ λούσιμο καὶ γενικευότανε τὴν ἡμέρα τῆς Ἀνάληψης γιὰ νὰ συνεχιστοῦν ὡς πέρα κι' ἀπὸ τὸν Σεπτέμβρη κάποτε. Ὅλα σχεδὸν τὰ παιδιά, καὶ τοῦ σχολείου ἀκόμα μετὰ τὶς διακοπές, ἀπὸ τὸ πρωὶ ξεντυνόντανε στὸ σπίτι κ' ἐπιστρέφανε τὸ βράδυ γιὰ νὰ ντυθοῦν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ βραδινὸ φαγητό, πρὶν ἀπὸ τὸν ὕπνο ἔκαναν μπάνια στὴν θάλασσα. Ὡς κ' οἱ γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια δὲν ὑστερούσανε στὴν ἀπόλαυση καὶ τὴ λατρεία αὐτὴ τοῦ ὑγροῦ στοιχείου. Ὑπῆρχαν ἰδιαίτερα καθορισμένα μέρη στὴν παραλία γιὰ τὶς γυναῖκες. Ἐπίσης ἐκμεταλλευόντανε καὶ τὶς ὧρες τῆς ἡμέρας, ὅπου οἱ ἄντρες ἦταν ἀπασχολημένοι στὶς δουλειές τους. Ὡστόσο τὸ καλοκαίρι κάθε μέρα πρὸς τὸ βράδυ καὶ τὶς Κυριακὲς ὅλη μέρα ἡ παραλία ἦτανε γεμάτη πέρα ὡς πέρα, καὶ χάλαγε ὁ Θεὸς τὸν κόσμο ἀπὸ τὶς φωνὲς ἐκείνων ποὺ λουζόντανε καὶ παίζανε.

Στὸ διάστημα ποὺ μένανε στὸ Τθάμπαθη καὶ νοσταλγοῦσαν τὴ θάλασσα, πήγαιναν ταχτικὰ σῆ ***Ρουσσίας τὸ λιθάρ'***—ὑψοδ. 2080, 5 χλμ. ΒΑ. ἀπὸ τὸ Τθάμπαθη ἀπόπου φαινότανε—γιὰ νὰ τὴν ἀτενίσουν τοὐλάχιστον, καί, γιὰ νὰ θεραπέψουν κάπως τὴν ἔλλειψή της, κατέβαιναν καὶ λουζόντανε στὸ ποταμάκι ***Γαζέγκιλιν***, 4 χλμ. περίπου Ν. τοῦ Τθάμπαθη (Βλέπε χάρτη).

Τὸ τυλιγάδ'. Τὰ μικρὰ παιδιά, καὶ κάποτε καὶ τὰ μεγάλα σὲ ἀπόμερα, δὲν χρησιμοποιοῦσαν μαγιὸ—***τυλιγάδ'***: ***Ἐλούσκουνταν τὰλ ταθθάκ*** (1). Οἱ ἔφηβοι κ' οἱ ἄντρες χρησιμοποιοῦσαν γιὰ μαγιὸ ποδιὰ—***πιθταμπάλ'*** ἢ ***φοτὰν***, ποὺ τὸ ταχτοποιοῦσαν μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο :

---

1) Τσίτσιδοι—εἶναι τούρκικη λέξη καὶ σημαίνει κυρίως ὅτι φαινόνταν ὅλα τὰ ὑπονοούμενα.

Τὴ δένανε μὲ τὶς δυὸ ἄκρες ἀπὸ μπρός, κοντὰ στὸν ἀφαλό, γιὰ νὰ σκεπάσουν τὰ πισινά, καὶ περνόντας τὶς ἄλλες δυὸ ἄκρες κάτω ἀπὸ τὸν κόμπο, σὲ τρόπο ὥστε νὰ σκεπάσουν τὰ μπροστινά, τσάκιζαν στὰ δυὸ τὸ μέρος τῆς ποδιᾶς ποὺ περίσσευε καὶ φέρνοντας τὶς ἄλλες δυὸ ἄκρες, τὶς ἔδεναν πίσω. Μὲ τὴν ἀναδίπλωση δημιουργότανε σὰ μιὰ σακκούλα μὲ τὸ στόμιό της πρὸς τὰ πάνω, ὅπου μέσα μποροῦσε νὰ βάλει κανεὶς πέτρες, μαχαίρι, μύδια κ.τ.τ. Γινόταν ἔτσι ἕνα πολὺ σεμνὸ ἀλλὰ καὶ πρακτικὸ ἀντρίκιο μαγιό. Οἱ περασμένοι στὴν ἡλικία ἀρκούντανε νὰ τυλίξουν ἁπλὰ τὴν ποδιὰ γύρω-γύρω στὸ σῶμα ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω. Τὰ πολὺ σεμνὰ μικρὰ παιδιὰ ἢ καὶ ἔφηβοι καὶ ἄντρες σὲ ἔλλειψη ποδιᾶς χρησιμοποιοῦσαν τὰ σώβρακά τους. Κ' οἱ γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια χρησιμοποιοῦσαν τὴν ἴδια ποδιὰ γιὰ—***τυλιγάδ'***—μὲ ἄλλον ὅμως τρόπο: Τὴν τύλιγαν ἀπὸ πίσω σ' ὅλο τὸ σῶμα, ἔφερναν ἔπειτα τὶς δυὸ πάνω ἄκρες κάτω ἀπὸ τὶς ἀμασχάλες ἐμπρὸς στὸ στῆθος, τὶς διασταύρωναν, καὶ τὶς ἔδεναν πίσω στὸ λαιμό. Ἔτσι γινόταν ἕνα σεμνότατο μαγιὸ ποὺ σκέπαζε ὅλο τὸ σῶμα.

Συνήθως πρὶν νὰ μποῦνε στὴ θάλασσα, στέκανε στὴν ἀκροθαλασσιὰ καὶ γυμνοὶ ὅπως ἦσαν, βουτούσανε τὰ δάχτυλα καὶ τῶν δυὸ χεριῶν στὴ θάλασσα καὶ βρέχανε μέσα ἔξω τ' αὐτιά, γιὰ νὰ μὴ γεμίσει καὶ σταματήσει μέσα τὸ νερὸ κατὰ τὸ λούσιμο. Ἐπίσης ράντιζαν λιγάκι νερὸ στὸ στῆθος καὶ στὸ σῶμα τους γιὰ νὰ μὴν ἀνατριχιάζουν—***νὰ μὴν ἀνατρεχοῦνε***. Ὅταν θὰ μπαίνανε στὸ νερό, κάναν τὸ σταυρό τους καὶ μὲ τὴν εὐχή: ***Χριστέ-μ' σ' ὄνομα-σ' καὶ σὴν καλὴν τὴν ὥρα-σ'*** ἢ ***ἔλα Χριστέ-μ' σ' ὄνομα-σ'***, πηδούσανε στὴ θάλασσα εἴτε μὲ μακροβούτι ἢ μ' ἄλλους τρόπους—***ἐλάγγευαν σὴν θάλασσαν***. Οἱ νέοι καὶ τὰ παιδιὰ δὲν πολυσκοτιζόντανε γιὰ τὶς διατυπώσεις αὐτὲς ποὺ τὶς τηροῦσαν κυρίως οἱ ὁπωσδήποτε μεγάλοι, ἄντρες γυναῖκες καὶ γέροι, προπάντων ὅσοι κι' ὅσες δὲν λουζόντανε πολὺ συχνά. Στὴν ἀρχὴ ὅμως ποὺ ἐγκαινιαζόντανε τὰ θαλασσινὰ τὰ μπάνια, ὅλοι σχεδὸν τὴν ἀκολουθοῦσαν αὐτὴ τὴ διαδικασία. Ἐπίσης κι' ὅταν ἔβγαιναν μετὰ τὸ μπάνιο, σταύρωναν τὴ θάλασσα ξαπλώνοντας τ' ἀνάσκελα ἀπὸ μιὰ φορὰ πρὸς τὰ τέσσερα σημεῖα τοῦ ὁρίζοντα, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν Ἀνατολή.

Κανένα μέτρο ὑγιεινῆς δὲν κρατοῦσαν οὔτε καμμιὰ προφύλαξη λαβαίνανε κατὰ τὸ λούσιμο. Δὲν προσέχανε καὶ οὔτε δίνανε σημασία ἂν πρὸ ὀλίγου μόλις εἶχανε φάγει. Τραβούσανε στὴ θάλασσα χωρὶς ἐπιφυλάξεις. Ὅσο κι' ἂν τελευταῖα οἱ γραμματισμένοι συμβουλεύανε νὰ μὴ κάνουνε μπάνιο ἀμέσως μετὰ τὸ φαγητό, ὅλοι σχεδὸν τοὺς κορόϊδευαν, λέγοντας εἰρωνικά, νὰ δώσουν τὶς συμβουλές τους στοὺς μαμόθρεφτους τοὺς Εὐρωπαίους—***σοὶν καλομαθεμένις τοὶν Εὐρωπαίοις***—καὶ συνέχιζαν τὴ δουλειά τους. Καὶ ὅμως κανένα δυστύχημα ὁποιοδήποτε δὲν σημειώθηκε ποτὲ στὴ θάλασσα ἀπὸ παράβαση ὅρων ὑγιεινῆς.

Ἂν ἔμπαινε νερὸ στ' αὐτί τὴν ὥρα ποὺ λουζόνταν, ἀμέσως ἔβγαιναν, ξαπλώνανε σὲ βράχο ζεσταμένο ἀπὸ τὸν ἥλιο, ἀκουμπούσανε τ' αὐτὶ σὲ λεῖο

μέρος τοῦ βράχου, κρατοῦσαν ἀπάνω στἄλλο τ' αὐτὶ πλατὺ χαλίκι ζεσταμένο ἐπίσης στὸν ἥλιο κ' ἔτσι συνηθέστατα ἔβγαινε τὸ νερό. Ἂν δὲν ὑπῆρχαν βράχια, ξαπλώνανε στὴν ἀμμουδιὰ ἢ στὰ χαλίκια, παίρνανε δυὸ ζεσταμένα πλατιὰ χαλίκια γιὰ τὰ δυὸ τ' αὐτιὰ καὶ ἐφαρμόζανε τὴν ἴδια μέθοδο. Χρησιμοποιοῦσαν ἐπίσης κι' ἄλλους τρόπους: Γέρνοντας στὴν ἀρχὴ τὸ κεφάλι πρὸς τὸ ἄλλο τ' αὐτί, τίναζαν ἀπότομα τὸ κεφάλι πρὸς τὸ μέρος τ' αὐτιοῦ ποὺ εἶχε τὸ νερό, ἢ πηδοῦσαν ψηλὰ καὶ μὲ τὸ πέσιμο στὰ πόδια τίναζαν τὸ κεφάλι δεξιὰ ἢ ἀριστερά, ἀναλόγως, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ξεφωνίζοντας ταὐτόχρονα: ***τιοῦ!***

Ἂν μ' αὐτοὺς τοὺς τρόπους δὲν ἔβγαινε τὸ νερό, πήγαιναν σὲ εἰδικὲς γυναῖκες—πρακτικὲς γιάτρισσες—ποὺ ρουφούσανε τὸ νερὸ μ' ἕνα καλάμι—***ἐσύρναν τὸ νερόν.***—Ὡστόσο ὑπῆρχαν καὶ ἀρκετὲς περιπτώσεις, ποὺ ἔμενε τὸ νερὸ μέσα στ' αὐτὶ κ' ἔδινε τὶς σχετικὲς ἐνοχλήσεις του κάποτε καὶ ὅλον τὸ χειμῶνα—***ἐτσούχλωσαν τ' ὠτία-τ'***=κλούβιαναν τ' αὐτιά του.

Τὸ κολύμπ'—τὸ κολύμπι. Πολλοὺς τρόπους χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὸ κολύμπημα. Θὰ ἐκθέσομε ἐδῶ τοὺς κυριότερους:

1) ***Τ' ἀγουρᾳκόν***—τὸ ἀντρίκιο: Ἁπλωμένος τὰ προύμυτα μὲ τὸ στῆθος στὴ θάλασσα καὶ μὲ τὸ κεφάλι λιγάκι πρὸς τὰ πάνω, τεντώνει διαδοχικὰ τὰ χέρια μπρός, χρησιμοποιόντας τα σὰν κουπιά, ἐνῶ καὶ τὰ ποδάρια καὶ ὅλο τὸ σῶμα μὲ κατάλληλες κινήσεις βοηθοῦνε στὸ πλεύσιμο καὶ στὴν κίνηση πρὸς τὰ μπρός. Ἡ ἄκρη τοῦ δεξιοῦ ποδιοῦ, ἢ τ' ἀριστεροῦ—ἀναλόγως ἂν ὁ κολυμβητὴς εἶναι δεξιὸς ἢ ἀριστερὸς—χτυπᾶ τὴ θάλασσα, βγαίνοντας ἔξω ἀπὸ τὸ νερὸ μιὰ παλάμη περίπου, σὲ κάθε κίνηση τῶν χεριῶν. Τὸ χτύπημα αὐτὸ βοηθεῖ τὴν καλύτερη ἰσορρόπηση τοῦ σώματος κ' ἐπιτρέπει στὰ χέρια νὰ κάνουν ἐντονότερα τὶς διαδοχικὲς κινήσεις τους. Ἔτσι ἀναπτύσσει ἀρκετὰ μεγάλη ταχύτητα.

2) ***Τὸ κοριτσᾳκὸν***—τὸ κοριτσίστικο: Ἁπλωμένη μὲ τὸ στῆθος στὴ θάλασσα, χρησιμοποιεῖ τὰ χέρια γιὰ νὰ πλέει—σὰν τὴν πάπια—ἐνῶ οἱ ἄκρες καὶ τῶν δυὸ ποδιῶν ποὺ βγαίνουνε μιὰ παλάμη περίπου ἔξω ἀπὸ τὸ νερό, σὲ κάθε κίνηση τῶν χεριῶν χτυποῦν τὴ θάλασσα. Τὸ σῶμα ὅλο ἐπίσης μὲ κατάλληλες κινήσεις βοηθεῖ στὴν ταχύτητα. Μὰ κάποτε οἱ πισινοὶ προβάλλουν κωμικὰ ἀπὸ τὸ νερό, προπαντὸς ὅταν δὲν ἔχει μάθει ἀκόμα νὰ κολυμπᾶ ἐλεύθερα. Οἱ ρυθμικοὶ χτύποι τῶν ποδαριῶν πρόδιναν κι' ἀπὸ πολὺ μακρυὰ τὸ μέρος ὅπου λουζόνταν οἱ γυναῖκες καὶ μάλιστα τὴ νύχτα.

Ἦτανε παρεξηγήσιμο νὰ κολυμπᾶ γυναῖκα ἢ κορίτσι μὲ τὸ ***ἀγουρᾳκόν.*** Ὡστόσο μερικὲς ἀντρογυναῖκες καὶ ἀγοροκόριτσα παραβαίνανε τὸν... κανονισμὸ χωρὶς νὰ παρεξηγηθοῦν. Τ' ἀγόρια κ' οἱ νέοι γενικὰ γι' ἀστεῖα κάποτε κολυμποῦσαν μὲ τὸ ***κοριτσᾳκόν.***

3) ***Τ' ἐξοπιστὸν***—κολύμπημα τ' ἀνάσκελα: Γίνεται μὲ δυὸ τρόπους: α') Ξαπλωμένος στὴν πλάτη φέρνει μαζὶ καὶ τὰ δυὸ χέρια πρὸς τὰ πίσω χρησιμοποιόντας τα σὰν κουπιά, ἐνῶ καὶ τὰ πόδια καὶ τὸ σῶμα ὅλο βοηθάει στὴν

κίνηση. Τὸ ἕνα τὸ πόδι χτυπάει τὴ θάλασσα μὲ τὴ φτέρνα σὲ κάθε κίνηση τῶν χεριῶν. Ὁ τρόπος αὐτὸς χρησιμοποιεῖται καὶ γιὰ ξεκούρασμα, μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῶν δύο πρώτων.

β΄) Ξαπλωμένος στὴν πλάτη ἀφήνει ἀδρανῆ τὰ χέρια ἢ τὰ σταυρώνει στὸ στῆθος καὶ κολυμπᾶ μόνο μὲ τὰ πόδια καὶ μὲ κατάλληλη κίνηση τοῦ κορμιοῦ. Σὲ κάθε κίνηση τοῦ κορμιοῦ ἀντιστοιχεῖ κ' ἕνα χτύπημα τοῦ ποδαριοῦ μὲ τὴ φτέρνα, ὅπως εἰπώθηκε παραπάνω. Ἦτανε κι' αὐτὸ ξεκουραστικὸ κολύμπι τῶν χεριῶν. Μὲ κατάλληλη χρησιμοποίηση τῶν χεριῶν χρησιμοποιότανε ὁ τρόπος αὐτὸς καὶ γιὰ τὸ γλύτωμα τῶν πνιγμένων, ὅπως θ' ἀναφέρομε πιοκάτω.

4) ***Σὸ γιὰν ἀπάν'***—στὸ πλάγι: Ἢ στὸ δεξὶ ἢ στὸ ἀριστερὸ πλευρό. Τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια χρησιμοποιοῦνται ταὐτόχρονα καὶ ρυθμικὰ γιὰ τὴν κίνηση, πλέοντας καὶ σπρώχνοντας τὸ νερὸ χωρὶς νὰ βγοῦνε στὴν ἐπιφάνεια, ἐνῶ κι' ὅλο τὸ κορμὶ βοηθάει στὴν προσπάθεια καὶ τὸ κεφάλι ρυθμικὰ ἐπίσης κλίνει στὸ πλάγι μετὰ κάθε σπρώξιμο. Κάποτε τὸ ἕνα τὸ χέρι, τὸ ἀντίθετο στὴν πλευρὰ ὅπου εἶναι πεσμένος ὁ κολυμβητής, χρησιμοποιεῖται κατὰ τὴ ρυθμικὴ κίνηση σὰν κουπὶ βγαίνοντας ἔξω ἀπὸ τὸ νερό, κ' ἡ ἄκρη τοῦ πάνω ποδιοῦ ἀναταράζοντας τὸ νερὸ κάνει τὴν ἐμφάνισή του στὴν ἐπιφάνεια.

5) ***Τ' ἀβλάεμαν*** (λ.τ.). Ὁ κολυμβητὴς εἴτε ὀλόρθος μέσα στὴ θάλασσα (στὰ βαθιά), εἴτε πλαγιασμένος στὸ στῆθος, κρυνάει κατάλληλα χέρια καὶ πόδια γιὰ νὰ ἰσορροπεῖ ἢ καὶ γιὰ νὰ προχωρεῖ σιγὰ - σιγά. Ἦταν ὁ συνειθισμένος τρόπος ποὺ κολυμποῦσανε ***στὸν τόπο*** οἱ ὁπωσδήποτε προχωρημένοι στὴν ἡλικία. Ἐπίσης ἤτανε σὰ μιὰ διακοπὴ στὸ ***ἀγουρᾳκὸν*** γιὰ νὰ ἰδεῖ ὁ κολυμβητὴς μπροστά του, ἢ γιὰ νὰ ἀλλάξει ἄλλο κολύμπι.

6) ***Τ' ἀναπαχτικὸν***—τὸ ξεκουραστικό: Ὁ κολυμβητὴς ξαπλώνει τ' ἀνάσκελα καὶ ἰσορροπεῖ μ' ἐλαφρότατες κινήσεις τῶν χεριῶν ἢ καὶ χωρὶς καμμιὰ κίνηση, μόνο μὲ τὸ ρυθμὸ τῆς ἀναπνοῆς καὶ τὴν κατάλληλη στάση τοῦ κορμιοῦ, τοῦ στήθους, τοῦ κεφαλιοῦ, τῶν χεριῶν καὶ τῶν ποδιῶν, ποὺ κάποτε τὰ δάχτυλά τους προβάλλουν στὴν ἐπιφάνεια. Ἀραιὰ καὶ ποῦ βοηθάει τὴν ἄνωση μὲ τὶς παλάμες. Ἦταν ὁ ξεκουραστικὸς τρόπος ὕστερα ἀπὸ ἐντατικὸ κολύμπι.

7) ***Μὲ τὰ κεθκίλᾳ*** ἢ ***μὲ τὰ μαντάρᾳ*** ἢ ***μὲ τὰ κοιλίας***—μὲ τὶς νεροκολοκύθες—φλασκιά, μὲ τοὺς φελοὺς ἢ μὲ τὶς πατσιές—: Ὅσοι δὲν ἤξεραν νὰ κολυμποῦν—σπανιότατο φαινόμενο—χρησιμοποιούσανε τὰ παραπάνω βοηθητικὰ μέσα. Τὰ συνείθιζαν κυρίως οἱ ξένοι, οἱ Τοῦρκοι κ' οἱ Ἀρμένηδες (ποὺ γι' αὐτὸ ἴσως οἱ τελευταῖοι εἶχανε καὶ τὸ παρατσούκλι ***κεθκιλί***) ἢ καὶ κολυμβητὲς ποὺ ἤθελαν νὰ πᾶνε πολὺ μακρυὰ χωρὶς νὰ κουραστοῦν καθόλου. Τὶς κοιλιὲς—πατσιὲς πρόβιες, ἀρνίσιες, κατσικίσιες κ.τ.λ.—τὶς παῖρναν ἀπὸ τὰ σφαγεῖα, ποὺ ἤτανε σὲ κτίριο πάνω στὴ θάλασσα, δωρεάν, γιατὶ τὶς πετάγανε. Τὶς καθάριζαν, τὶς φούσκωναν μὲ φύσημα, τὶς δέναν ἀπάνω στὸ στόμιό τους καὶ τὶς πέρναγαν στὴ μέση.

Τὸ δέσιμο στὸ στόμιο ἔπρεπε νὰ γίνει καλὰ καὶ προσεχτικά, γιατὶ μποροῦσε νὰ ξεφουσκώσει ἡ κοιλιὰ καὶ νὰ μείνει στὰ βαθιὰ ὁ κολυμβητὴς μόνο μὲ τὴν τέχνη του.

8) ***Μὲ τὰ σανίδᾳ***—μὲ τὰ σανίδια: Κάποτε παίρνανε σανίδες καὶ ἀκουμπόντας τὴ μιὰ ἄκρη στὴ μέση κοντὰ στὸν ἀφαλό, ξάπλωναν ἀπάνω, καὶ κουνόντας τὰ ποδάρια ἢ καὶ τὰ χέρια, κολυμποῦσανε πρὸς τὴν κατεύθυνση ποὺ ἤθελαν. Τὸ κολύμπημα γινόταν ἔτσι πιὸ εὔκολο καὶ ξεκουραστικό.

9) ***Σὸν τόπον***: Οἱ γέροι κ' οἱ γριὲς μπαίνοντας στὰ ρηχά, σταματούσανε χωρὶς νὰ κολυμποῦν. Τὸ πολύ, ἔκαναν μικρὲς μετακινήσεις πρὸς τὰ βαθιά, ὡς τὸ λαιμό. Καθόντανε ὅσο νὰ πλυθοῦν καὶ νὰ δροσιστοῦν καλὰ κ' ἔπειτα βγαίνανε.

10) ***Μὲ τὰ λώμματα***—μὲ τὰ ροῦχα: Κάποτε γιὰ καπρίτσιο ἢ γιὰ νὰ διασκεδάσουν, ὅπως κατέβαιναν στὸ γιαλό, πεταγόντανε στὴ θάλασσα μὲ τὰ ροῦχα, βγάζοντας μόνο τὸ σακκάκι ἢ καὶ τὸ πανταλόνι. Τὰ βγάζαν ἔπειτα καὶ τ' ἁπλώνανε στὸν ἥλιο γιὰ νὰ στεγνώσουν, ἐνῶ οἱ ἴδιοι ἐξακολουθούσανε τὸ λούσιμο καὶ τὰ παιγνίδια.

Τὸ κολύμπι μὲ τὰ ροῦχα καταντοῦσε ὑποχρεωτικὸ ὅταν ἤθελε κανεὶς νὰ προλάβει γιὰ νὰ σώσει κανένα ποὺ πνιγότανε. Τὸ πολὺ-πολύ, ἂν προλάβαινε, ἔβγαζε τὸ σακκάκι του.

11) ***Τὸ χουρτάρεμαν***—τὸ γλύτωμα πνιγόμενου: Τὸ γλύτωμα κανενὸς ποὺ πνιγότανε στὰ βαθιὰ ἦτανε πολὺ λεπτὴ καὶ δύσκολη ἐπιχείρηση, προπαντὸς ὅταν ἦτανε ντυμένος ὁ ἕνας ἢ κ' οἱ δυό. Τὸ ἔνστικτο τοῦ πνιγόμενου τοῦ ὑπαγορεύει νὰ βουτήξει ***ὅποιον, ὅ,τι*** καὶ ***ὅπως τύχει μπροστά του***, χωρὶς νὰ λειτουργεῖ καθόλου τὸ λογικό. Ἔτσι μπορεῖ νὰ πνίξει καὶ τὸν κολυμβητή. Γι' αὐτὸ ὁ τελευταῖος ἔπρεπε νὰ ἐνεργήσει μὲ μεγάλη προφύλαξη καὶ σύνεση, γιὰ νὰ μπορέσει ἄλλωστε νὰ ἐφαρμόσει καὶ τὴ μέθοδό του καὶ νὰ ἐπιτύχει τὸ σκοπό του. Ἀπόφευγε νὰ πάει ἀπὸ μπροστά του καὶ γενικὰ πρὸς τὰ χέρια του. Πήγαινε ἀπὸ πίσω, ἔβαζε τὸ ἕνα ἢ καὶ τα δυό του χέρια στὴν πλάτη του ἢ στὶς ἁμασχάλες καὶ ἀνασηκώνοντάς τον ἐλαφρὰ ὅσο νὰ βγαίνει ἀπόξω τὸ κεφάλι του, κολυμποῦσε μὲ τ' ***ἐξοπιστὸν*** (βλέπε κολύμπι ἀριθ. 3) ὥσπου νὰ τὸν φέρει στὴν παραλία ἢ στὰ ρηχά.

II) ΠΑΙΔΙΕΣ ΚΑΙ ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ

Πολλὰ καὶ διάφορα ἦτανε τὰ παιγνίδια ποὺ κάνανε στὴ θάλασσα:

1) ***Τὸ βούτεμαν***—τὸ μακροβούτι: α) Κάνανε μακροβούτι στὰ ρηχὰ ἢ στὰ βαθιὰ κυρίως, καὶ φτάνοντας στὸν πάτο χρησιμοποιοῦσαν κατάλληλα τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια, σπρώχνοντας ἀπὸ καμμιὰ φορὰ καὶ τὸν βυθό, γιὰ ν' ἀναπτύξουν μεγάλη ταχύτητα. Ἔτσι, καὶ μὲ τὸ κράτημα ἀρκετὴν ὥρα τῆς ἀναπνοῆς κατορθώνανε νὰ κάνουν σχετικὰ μεγάλη διαδρομή. Μερικοὶ κάνοντας μακροβούτι στὰ βαθιά, λοξοδρομοῦσαν καὶ κρυβόντανε πίσω σὲ βράχους, ἐνῶ οἱ ἀπ' ἔξω ἄρχιζαν ν' ἀνησυχοῦν γιὰ τὴν τύχη τους, διότι ἀργοῦ-

σαν νὰ φανοῦν. β) Κάποτε κάνανε μακροβούτι δυὸ ἢ καὶ περισσότεροι μαζὶ ἢ χώρια, ἀπὸ τὴν ἴδια ἀφετηρία, πρὸς τὴν ἴδια διεύθυνση, γιὰ νὰ φανεῖ ποιὸς τὰ καταφέρνει νὰ πάει μακρύτερα καὶ ποιανοῦ ἡ ἀναπνοὴ βαστάει περισσότερο. γ) Συναγωνιζόντανε ποιὸς θὰ κάνει βουτιὰ ἀπὸ τὸ πιὸ ψηλὸ μέρος—ἀπὸ βράχο—***ἀσ'σὸ κιουρκιουμέζ'***—ἀπὸ κατάστρωμα πλοίου, ἀπὸ ξάρτια ἱστιοφόρου κ.τ.λ. Γενικά, γιὰ νάναι ἡ βουτιὰ καλὴ καὶ τεχνική, ἔπρεπε ὁ κολυμβητὴς νὰ πέσει στὴ θάλασσα σχεδὸν κατακόρυφα μὲ τὸ κεφάλι, νὰ προκαλέσει κατὰ τὴν ἐπαφή του μὲ τὴ θάλασσα ἕναν ἐλαφρὸ χαρακτηριστικὸ ὑπόκωφον ἦχο καὶ νὰ μὴν ὑψώσει—ἂν ἦτανε δυνατὸ—καθόλου νερά.

2) ***Τὸ καλτουρμάτσ'***. Πηδόντας ἀπὸ ψηλὸ μέρος—ἀπὸ ἕναν βράχο, ***ἀσ' σὸ κιουρκιουμέζ'*** ἢ ***ἀσ' σὸ κιουνκιορμέζ'***—μὲ τὸ κεφάλι πρὸς τὰ κάτω ἔκαναν κουτρουβάλα καὶ πλέκοντας τὰ χέρια γύρω στὰ γόνατα, κατάλληλα λυγισμένα καὶ διπλωμένα, ἔπεφταν ἀπάνω στὴν πλάτη. Τὸ παιγνίδι αὐτὸ ἦτανε πολὺ ἀγαπητὸ σ' ὅλους κ' εἶχε ἰδιαίτερη χάρη ὅταν τὸκαναν καὶ μικρὰ παιδιά. Γινότανε καὶ μέσα στὴ θάλασσα ὡς ἑξῆς: Ἐκεῖνος ποὺ θὰκανε τὸ ***καλτουρμάτσ'***, πατοῦσε στοὺς ὤμους—***σὴν τίταραν***—ἄλλου γερότερου ἢ ἰσοδύναμου, ποὺ τοῦ κρατοῦσε ψηλὰ τὰ χέρια ἢ τὰ πόδια ἀπὸ τὸν ἀστράγαλο ἢ ἀπὸ τὶς γάμπες ὥστε νὰ μπορεῖ να ἰσορροπεῖ καὶ νὰ στέκεται ὁλόρθος. Ὕστερα ἀπὸ κατάλληλο σύνθημα, ὁ ἀπὸ κάτω τὸν τίναζε μὲ δύναμη, ἀφήνοντας καὶ τὰ χέρια του. Ὁ ἀποπάνω πηδοῦσε ψηλά, ἔκανε τὴν κουτρουβάλα του στὸν ἀέρα καὶ συνέχεια τὸ ***καλτουρμάτσ'***.

3) ***Τὰ νερά***: Πηδόντας ἀπὸ ψηλὸ μέρος προσπαθοῦσαν νὰ πέσουν στὴ θάλασσα μὲ τέτοια στάση τοῦ κορμιοῦ τους, ὥστε να προκαλέσουν ὕψωση στήλης νεροῦ ὅσο τὸ δυνατὸ ψηλότερα. Ὁ κολυμβητὴς γιὰ νὰ πετύχει ἔπρεπε νἄχει σταυρωμένα τὰ χέρια στὸ στῆθος καὶ νἄρθει σ' ἐπαφὴ μὲ τὴ θάλασσα πέφτοντας μὲ τὴ ράχη λιγάκι γυρτά, μὲ τεντωμένα ἢ κάποτε καὶ μὲ λυγισμένα τὰ πόδια, ποὺ τότε τὰ χέρια ἦτανε πλεγμένα στὰ γόνατα. Τά νερὰ γινόντανε καὶ μὲ τὸ ***καλτουρμάτσ'***. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ παιγνιδιοῦ ἐξαρτότανε κυρίως ἀπὸ τὴν τέχνη τοῦ πεσίματος στὴ θάλασσα καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ κολυμβητῆ. Ὥρες ὁλάκερες μποροῦσε να συνεχιστεῖ τὸ παιγνίδι ἀπὸ καλοὺς κολυμβητὲς καὶ κόσμος ἀπὸ περίεργους καὶ διαιτητὲς μαζευόντανε καὶ σεργιανοῦσαν.

4) ***Γοὺμ παίρτς;*** Προκαλοῦσαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον: ἄμμο παίρνεις; Κάνανε βουτιὰ στὰ πολὺ βαθιά, καὶ γιὰ ν' ἀποδείξουν ὅτι ἔφτασαν ὡς τὸν πάτο, ἔβγαζαν μὲ τὰ χέρια λιγάκι ἄμμο, ἢ χαλίκι, ποὺ μόλις φτάνανε στὴν ἐπιφάνεια τὸ πετούσανε ψηλὰ μὲ μιὰ ἐπιδεικτικὴ χειρονομία καὶ ὕφος θριαμβευτικό, ἢ πασάλειβαν τὸν ἄμμο στὸ πρόσωπο ἂν ἦτανε μακρυά, γιὰ ἀπόδειξη τῆς ἐπιτυχίας τους.

5) ***Τῆ λαλατσί' τὸ εὕρεμαν***: Πετούσανε στὰ βαθιὰ ἄσπρο χαλίκι καὶ κάνανε βουτιὲς γιὰ νὰ τὸ βροῦν.

6) ***Τηλέφωνον***: Δυὸ κολυμβητὲς ἔχοντας ἀπὸ δυὸ σχετικῶς μεγάλα χα-

λίκια καθόντανε βουτηγμένοι στὴ θάλασσα ὅσο ἔπαιρνε ἡ ἀναπνοή τους σὲ ἀπόσταση 15—30 μέτρων ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον, καὶ μὲ συνθηματικοὺς χτύπους τῶν χαλικιῶν συνεννοούντανε. (Οἱ τρεῖς χτύποι π. χ. σήμαιναν : ἔλα πιὸ κοντά. Οἱ τέσσαρες : πήγαινε πιὸ πέρα, κ.τ.λ.).

7) ***Τὸ σταυρόν*** : Κάνανε κι' ἀναπαράσταση τῆς τελετῆς τῆς κατάδυσης τοῦ σταυροῦ τῆς γιορτῆς τῶν Φώτων. Πετάγανε ἀπὸ τὴν ἀκροθαλασσιὰ στὰ βαθιὰ ἕνα ξύλινο σταυρὸ ἢ καὶ ἁπλὸ ξύλο, καὶ πέφτανε στὴ θάλασσα οἱ κολυμβητὲς ποιὸς νὰ προλάβει νὰ τὸ πιάσει πρῶτος.

8) ***Ταλκοῦτξος***—βουτηχτής : Κρατόντας μιὰ μεγάλη σχετικῶς πέτρα, περπατούσανε στὰ βαθιὰ στὸν πάτο τῆς θάλασσας μὲ γρήγορο βηματισμό. Κάποτε φυσοῦσαν καὶ προκαλοῦσαν μπουρμπουλῆθρες, ὅπως γίνεται μὲ τοὺς βουτηχτές, μὰ τότε συντομευόταν ἡ ἀναπνοή τους.

9) ***Πόπαδια, πόπαδια, καλτούρ, χόπ!*** Παιζότανε μὲ τρεῖς. Οἱ δυὸ κρατούσανε τὸν τρίτο—μικρότερον συνήθως—ἀπὸ τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια—ὁ ἕνας ἀπὸ τὰ πόδια κι' ὁ ἄλλος ἀπὸ τὰ χέρια, ἢ καὶ ὁ καθένας ἀπὸ τὸ ἕνα χέρι καὶ τὸ ἕνα πόδι,—τὸν κουνοῦσαν ρυθμικὰ λέγοντας ταὐτόχρονα καὶ τὶς παραπάνω τέσσερης λέξεις καὶ τὸν πέταγαν ἀπὸ τὴν ἀκρογιαλιὰ στὴ θάλασσα. Παιζότανε καὶ μέσα στὴ θάλασσα στὰ πολὺ ρηχά.

10) ***Ἄλματα—κότσ'*** ἢ ***τὸ κότσ'*** : Ἦτανε κολύμπημα ταχύτητας, ἀπὸ ὁρισμένη ἀφετηρία σὲ καθορισμένο τέρμα. Κάποτε οἱ ἀποστάσεις ἦταν ἀρκετὰ μεγάλες.

11) ***Τὸ σύρσιμον σὴν θάλασσαν*** : Οἱ κολυμβητὲς ἀποτελούσανε δυὸ ὁμάδες, καὶ μὲ σύνθημα τῶν ἀρχηγῶν τους προσπαθούσανε νὰ ρίξουν τοὺς ἀντιπάλους τους στὴ θάλασσα. Κάποτε—σπάνια—τὸ παίζανε καὶ ντυμένοι, σπανιότατα μὲ ὁμάδες· κυρίως δυὸ μόνο ἀντίπαλοι, ποιὸς νὰ ρίξει τὸν ἄλλο στὴ θάλασσα.

12) ***Τίτιλος—τίτιλος*** : Τὰ παιδιὰ κυρίως, κάνανε κύκλο στὰ ρηχὰ καὶ λέγανε ρυθμικὰ καὶ τραγουδιστά :

Τίτι | λος | τίτι | λος | ὁ τα | ἰμ ὁ | χάλβα | τζῆς | κλάν πορ | δία | σόμυ | τὶ - σ' | πλούγξ! ἢ καὶ τὸ

Τίβριμ | τίβριμ | μάϊσο | κάτα | κι' ὁ Γιαν | νὶτς φι | λεῖ την | κάταν | πλούγξ!

Μὲ τὴν τελευταία λέξη ὅλοι μαζὶ βουτούσανε στὴ θάλασσα κάνοντας κάθισμα καὶ κλείνοντας μὲ τὰ δάχτυλα τ' αὐτιὰ ἢ βαστόντας τὴ μύτη, ἢ καὶ κρατόντας τὰ χέρια σὲ κύκλο.

Μὲ τὸ ***τίτιλος - τίτιλος*** παιζότανε καὶ τὸ παιγνίδι ἀριθ. 9.

13) ***Τὸ σύρσιμον*** : Μέσα στὴ θάλασσα στὰ ρηχὰ κυρίως (βάθος 1,20—1,60 ἀνάλογα μὲ τὴν ἡλικία τῶν κολυμβητῶν) ἢ καὶ στὰ λιγάκι βαθιὰ—ἕως 2,50 μέτρα—ἀκουμποῦσε ὁ ἕνας στοὺς ὤμους τ' ἀλλουνοῦ μὲ τὶς παλάμες. Ὁ δεύτερος ἔκανε κάθισμα μέσα στὴ θάλασσα, ἐνῶ ταὐτόχρονα ὁ πρῶτος πατοῦσε στοὺς ὤμους του, κάθετα, μὲ τὰ δυό του πόδια.

Ὅπως σηκωνόταν ἔπειτα ὁ δεύτερος μ' ὁρμὴ καὶ δύναμη, τὸν πέταγε ψηλά. Μποροῦσε καὶ νὰ τοῦ κρατήσει τὰ χέρια ἢ τὰ πόδια, νὰ σηκωθεῖ σιγὰ - σιγά, ἰσορροπόντας μὲ ὁλόρθο τὸν πρῶτο, κ' ἔπειτα νὰ τὸν πετάξει. Ὁ πρῶτος πέφτοντας στὴ θάλασσα, μποροῦσε νὰ κάνει καὶ τὰ παιγνίδια ἀριθ. 1, 2, καὶ 3. Ὁ ἀπὸ πάνω ἐναλλασσότανε στὸ παιγνίδι μὲ τὸν ἀπὸ κάτω. Κάποτε ὅμως ἔμενε μόνιμα ἕνας, ἐθελοντής, κυρίως μεγάλος καὶ γερός, καὶ πήγαιναν μὲ τὴ σειρά τους καὶ μὲ χαρὲς οἱ μικροὶ ποὺ λουζόντανε μαζί του καί... ἀπολάβαιναν τὶς πλάτες του.

14) ***Τὰ λάχτας*** : α') Μοιραζόνταν οἱ κολυμβητὲς σὲ δυὸ ὁμάδες καὶ ὕστερα ἀπὸ κλήρωση ἡ μιὰ ὁμάδα ἔμπαινε στὴ θάλασσα, ὅπου συνήθως καὶ στὴν ἀκρογιαλιὰ ἀκόμα ἤτανε βαθιὰ τὰ νερά. Οἱ ἀπ' ἔξω φύλαγαν τοὺς ἀπὸ μέσα καὶ μόλις ζύγωνε κανείς, πηδοῦσαν ἀπάνω του χτυπόντας τον μὲ τὰ πόδια ὅπου τύχαινε—στὸ κεφάλι, στὸ στῆθος, στὴν πλάτη κ.τ.λ. Ἅμα κατόρθωνε κανένας ἀπὸ μέσα νὰ βγεῖ στὴ στεριά, βοηθοῦσε καὶ τοὺς ἄλλους δικούς του, φυλάγοντάς τους, νὰ ζυγώσουν παράμερα καὶ νὰ βγοῦν κ' ἐκεῖνοι. Τὸ παιγνίδι παιζότανε μὲ μεγάλο ἐνδιαφέρον προπαντὸς ὅταν στὴν ἐξέλιξή του τύχαινε νᾶναι ἀπ' ἔξω ἰσάριθμοι καὶ ἀρκετοὶ κι' ἀπὸ τὶς δυὸ ὁμάδες. Μὲ τὴν ἀρχὴ ποὺ θἄκανε ἕνας, πηδόντας ἀπάνω σὲ ἄλλον τῆς ἀντίθετης ὁμάδας, μποροῦσε ὅλοι μὲ τὴ σειρὰ νὰ πηδήξουν μὲ φωνὲς καὶ χουγιαχτὰ ὁ ἕνας ἀπάνω στὸν ἄλλο διαδοχικὰ ἢ καὶ σχεδὸν ταὐτόχρονα. Δημιουργόταν ἔτσι ἕνα σωστὸ πανδαιμόνιο μέσα στὴ θάλασσα, ὅπου ὅλοι μαζὶ γινόντανε μαλλιὰ κουβάρια, μὲ τὴν προσπάθεια ποιὸς νὰ πρωτοβγεῖ στὴ στεριὰ γιὰ νὰ ξαναπηδήξει πάνω στοὺς ἀντίθετους. Τὸ κακὸ διαρκοῦσε ἀρκετὴν ὥρα στὸ σημεῖο ἐκεῖνο. Οἱ θεατὲς δὲν ἔλειπαν νὰ προσθέσουν ἀπ' ἔξω τὶς φωνές, τὶς παρορμήσεις καὶ τὶς ἐπευφημίες τους. β') Ὅπως ἤτανε μπασμένοι ὅλοι στὰ ρηχά, οἱ μισοὶ ἀπὸ κάθε ὁμάδα ἀνέβαιναν καὶ πατοῦσαν μὲ τὰ δυὸ πόδια στοὺς ὤμους τῶν ἄλλων, ἐνῶ οἱ ἀπὸ κάτω τοὺς κρατοῦσαν ἢ τὰ χέρια ἢ τὰ πόδια κοντὰ στὸν ἀστράγαλο ἢ καὶ στὶς γάμπες, γιὰ νὰ μποροῦν νὰ μένουν ὁλόρθοι καὶ νὰ ἰσορροποῦν. Ἔτσι μὲ σύνθημα τῶν ἀρχηγῶν προχωροῦσε ἡ μιὰ ὁμάδα ἐνάντια στὴν ἄλλη καὶ μόλις ζυγώνανε, πηδοῦσαν οἱ ὁλόρθοι στοὺς ἀντίθετους. Κάποτε πιανόνταν οἱ ὁλόρθοι στὰ χέρια καὶ πέφτανε μαζὶ στὴ θάλασσα.

15) ***Τὸ φούρκιγμαν***—τὸ πνίξιμο : Δυὸ ἀντίπαλοι ἢ δυὸ ὁμάδες, στὰ ρηχὰ ἢ στὰ βαθιά, προσπαθοῦσαν νὰ βάλουν κάτω τοὺς ἀντίθετους καὶ νὰ τοὺς φτάσουν ὣς τὸ σημεῖο ποὺ νὰ κοντεύει νὰ σωθεῖ ἡ ἀναπνοή τους.

16) ***Τὰ θαλασσομάννας***—οἱ μέδουσες : Δυὸ ἀντίπαλοι ἢ δυὸ ὁμάδες ἢ καὶ ἀνάκατα ρίχναν ὁ ἕνας στὸν ἄλλον μέδουσες — ***θαλασσομάννας*** — ποὺ ἄφθονες κατεβαίνανε στὴν παραλία ὅταν φύσαγε ***μαΐστρος***—ΒΔ ἄνεμος. Ἔτσουζε τὸ κορμὶ καὶ πολὺ περισσότερο τὰ μάτια.

17) ***Τὸ Γαβὰν-ἴοπουν*** : Τὸ ἴδιο παιγνίδι τῆς στεριᾶς (ἀριθ. 35-β σελ. 164) παιζότανε καὶ στὴ θάλασσα.

18) ***Τὸ γόσεμαν τῆ βίας*** (***γοσεύω***=λ. τ. βάνω στὸ ζυγὸ κυρίως τ' ἀλετριοῦ· ***βία***=κῦμα). Ὅταν εἶχε τρικυμία στὴ θάλασσα—***φουρτσύναν***—οἱ νέοι κ' οἱ ἔφηβοι ἐφοδιαζόντανε μὲ σανίδες καὶ πήγαιναν νὰ κολυμπήσουνε στὰ ρηχὰ—***σὴν τάλιαν***—στὸ δεύτερο μισὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τῆς παραλίας, ὅπου εἶχε ἀμμουδιά. Προχωροῦσε μὲ τὴ σανίδα του ὁ καθένας ἀρκετὰ μέσα ἀπὸ τὴν ἀκρογιαλιά, ὥς ἐκεῖ ποὺ σχηματιζότανε τὸ κῦμα χωρὶς νὰ σκάσει. Σταματοῦσαν, κ' ἔχοντας τὴ σανίδα ἕτοιμη, ἀκουμπισμένη ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη στὴ μέση, στὸ ὕψος σχεδὸν τοῦ ἀφαλοῦ, παρακολουθούσανε τὰ κύματα.

Μόλις βλέπανε τὸ κῦμα ποὺ τοὺς ἔκοβε τὸ μάτι, μὲ κατάλληλη γρήγορη κίνηση ξαπλώνανε στὴ σανίδα καὶ καβαλλούσανε τὸ κῦμα, ποὺ τοὺς ἔπαιρνε ἔτσι καὶ τοὺς κατέβαζε ὥς τὴν ἀκρογιαλιά. Τὸ θέαμα ἦτανε γραφικότατο ὅταν πολλοὶ μαζὶ ἔπαιρναν τὸ ἴδιο κῦμα. Ἔπρεπε νἄχουνε πάντα τὸ νοῦ τους στὴν ἰσορροπία, μὲ τὸ κέντρο τοῦ βάρους διαρκῶς μᾶλλον πρὸς τὰ πίσω. Καμμιὰ φορὰ ἀπὸ ἀδέξια κίνηση στὴν ἀρχή, ἢ χάσιμο τῆς ἰσορροπίας, τὸ κῦμα τσαλάκωνε κυριολεχτικὰ τὸν κολυμβητή. Σοβαρὰ ὅμως δυστυχήματα ποτὲ δὲν σημειωνόντανε. Τὸ ἴδιο παιγνίδι γινότανε καὶ χωρὶς σανίδα. Ὁ κολυμβητὴς τέντωνε μόνο μπροστὰ τὰ δυὸ χέρια κρατόντας τα παράλληλα καὶ ἀκριβῶς στὴν ἐπέκταση τοῦ κορμιοῦ ποὺ ἔμενε ἴσιο.

Τὸ ***γόσεμαν*** γινότανε καὶ μὲ βάρκες ἀπὸ τοὺς βαρκάρηδες κι' ἀπὸ νέους ποὺ ἤθελαν νὰ διασκεδάσουν καὶ τὶς νοίκιαζαν γιὰ ὁρισμένη ὥρα. Ἦταν ὡραιότατο καὶ θεαματικότατο ἀλλὰ κ' ἐπικίνδυνο σπόρ. Κάποτε βούλιαζε ἡ βάρκα ἀπὸ ἀδεξιότητα τῶν κωπηλατῶν ἢ τοῦ τιμονιέρη καὶ δημιουργότανε διασκεδαστικὴ ἀταξιὸν, ὅταν δὲν ἔμενε κανεὶς κάτω ἀπὸ τὴν ἀναποδογυρισμένη βάρκα. Γενικὰ οἱ βαρκάρηδες ποὺ εἶχαν ἐμπιστοσύνη στὸν ἑαυτό τους καὶ στὴ βάρκα τους, ὅταν ἐπιστρέφανε ἀπὸ τὰ βαπόρια, ὅπου πήγαιναν κ' ἔπαιρναν τοὺς ἐπιβάτες, καὶ δυσκολευόντανε νὰ προσεγγίσουνε στὴν ἀποβάθρα ἐξαιτίας τῆς τρικυμίας, ἄραζαν στὸ γιαλὸ μὲ ***γόσεμαν τῆ βίας***. Οἱ διαβάτες κι' ἄλλοι περίεργοι παρακολουθοῦσαν καὶ σεργιανοῦσαν ἀπὸ τὴ στεριὰ μ' εὐχαρίστηση ὅλα τὰ εἴδη καὶ τοὺς τρόπους τοῦ ἀγωνίσματος.

19) ***Τὸ τσάνισμαν***—τὸ πιτσίλισμα: Παιζότανε καὶ μὲ τὰ χέρια καὶ μὲ τὰ πόδια. α) Μὲ τὰ χέρια: Ὅπως ἦτανε μέσα στὴ θάλασσα οἱ κολυμβητές, πιτσιλοῦσαν ὁ ἕνας στ' ἀλουνοῦ τὸ πρόσωπο νερό, ποὺ κάποτε ἔμπαινε καὶ στ' αὐτιά. Ἐπίσης ἐκεῖνοι ποὺ ἦτανε μέσα στὴ θάλασσα, πιτσιλοῦσαν νερὸ στοὺς ἄλλους, οἱ ὁποῖοι μόλις ἐρχόντανε γυμνοὶ νὰ λουστοῦν κ' ἔτσι τοὺς ἔκαναν κι' ἀνατρίχιαζαν —***ἐνετρεχίαζαν***. Ἐκτὸς τὸ νερό, πιτσιλούσανε καὶ ἄμμο βρεγμένον ὁ ἕνας στὸν ἄλλον, βγάζοντάς τον μὲ βουτιὲς ἀπὸ τὸ βυθό. Ἄμμο βρεγμένον ἢ στεγνὸν ἢ καὶ χῶμα ρίχνανε καὶ σ' ἐκείνους ποὺ πήγαιναν μετὰ τὸ μπάνιο τους νὰ ντυθοῦν εἴτε γιὰ νὰ τοὺς πειράξουν καὶ νὰ τοὺς κουρδίσουν εἴτε γιὰ νὰ τοὺς ἀναγκάσουν νὰ συνεχίσουν τὸ λούσιμο καὶ νὰ μὴ χαλάσουν τὴν παρέα. Τὸν ἄμμο τὸν ἔρριχναν εἴτε φανερὰ εἴτε κρυφά. Ἐκεῖνος ποὺ τὸν πέταγε κρυφὰ ἔκανε ἀμέσως μιὰ βουτιὰ καὶ καμωνόταν πὼς

δὲν ξέρει τίποτα. β) Μὲ τὰ πόδια: Στὸ γιαλό, στὴν ἀμμουδιὰ ἢ στὴν ἀκτὴ τὴ βραχώδικη, στέκαν ὁλόρθοι οἱ κολυμβητές, καὶ πιτσιλοῦσαν ὁ ἕνας στὸν ἄλλο τὸ νερό, ποὺ ἔφερνε τὸ κῦμα, χτυπόντας το κατάλληλα μὲ τὸ ποδάρι. Κάποτε πιτσιλοῦσαν ἔτσι νερὸ καὶ στοὺς ντυμένους, ποὺ ἤτανε κοντὰ στὴν παραλία καὶ τοὺς ἀνάγκαζαν ν' ἀπομακρυνθοῦν. Κάποτε πάλι κάνανε ξαφνικὰ τὸ παιγνίδι ἀριθ. 3 καὶ βρέχανε τοὺς ντυμένους ποὺ ἤτανε κοντὰ ἐκεῖ.

20) ***Τὸ πὲρ' ἢ τὸ τάραγμαν.*** (***Πὲρ'***: εἶναι ἡ ἔλικα τοῦ πλοίου καὶ ***τάραγμαν***: τὸ ἀνακάτωμα). Δυὸ κολυμβητὲς στέκονται στὰ ρηχὰ ἢ καὶ στὰ βαθιά, ὁ ἕνας κοντὰ καὶ ἄντικρυ στὸν ἄλλο, κι' ἀναταράζουν τὸ νερὸ καὶ μὲ τὰ δυὸ τὰ χέρια σφιγμένα σὲ γροθιές, ἐνῶ ταυτόχρονα μιμοῦνται κάποτε μὲ τὸ στόμα τὸ σφύριγμα τοῦ βαποριοῦ.

22) ***Σὸ παπόρ', σὸ κουλέτ', σὸ σαντάλ', σὴν μέλεγξεν.*** Τὰ βαπόρια καὶ τὰ μεγάλα ἱστιοφόρα γενικὰ ἀγκυροβολοῦσαν ἕνα μίλι περίπου μακρυὰ ἀπὸ τὴν ἀκτή. Πολλοὶ πήγαιναν κολυμπόντας ὡς ἐκεῖ καὶ συνήθως ξαναγύριζαν κολυμπόντας. Κάποτε, ὅταν στὸ ἀναμεταξὺ σήκωνε ἀέρα ἢ φουσκοθαλασσιά, ἐπιστρέφανε μὲ βάρκες. Τ' ἀπογεύματα κάθε Κυριακῆς προπαντός, ποὺ ἐρχότανε σύμφωνα μὲ τὸ κανονικό του δρομολόγιο τὸ ἑλληνικὸ πλοῖο τῆς «Πανελληνίου Ἀτμοπλοΐας» ***Θράκη, Ἀλβανία, Ἰωνία, Σαπφώ, Σάμος, Σκαραμαγκᾶς,*** πήγαιναν πολλοὶ κολυμπόντας, σὰν σὲ προσκύνημα.

Ἀλλὰ καὶ γενικότερα πολλοὶ ξανοιγόντανε στὰ βαθιὰ καὶ τὴν ἡμέρα καὶ τὴν νύχτα. Κάποτε μάλιστα ἀπὸ μακρυὰ ἐκεῖ, κολυμπόντας ἢ ξαπλώνοντας τ' ἀνάσκελα στὸ ***ἀναπαχτικὸν***—ξεκουραστικὸ κολύμπι—τὸ ρίχνανε στὸ τραγούδι, ποὺ ἀκουγόταν ἀπ' ὅλη τὴν ἀμφιθεατρικὰ χτισμένη συνοικία τῆς Ὑπαπαντῆς.

23) ***Τὸ σκαφίδ'***: Μερικοὶ κολυμβητὲς παίρναινε σκάφες ἀπὸ τὰ σπίτια τους καὶ τὶς χρησιμοποιούσανε σὰ βάρκες. Μπαίνανε μέσα γυμνοὶ καὶ κωπηλατόντας ἢ μὲ τὶς παλάμες ἢ μὲ μικρὲς σανίδες, ξανοιγόντανε στὸ πέλαγο, ἢ πηγαίνανε στὰ βαπόρια καὶ στὰ ἱστιοφόρα. Στὴν ἐπιστροφὴ ἀναποδογύριζαν συνήθως τὴ σκάφη καὶ τὴν ἔσαιρναν κολυμπόντας καὶ παίζοντας. Κάποτε ὅμως βούλιαζε ἀπὸ ἀέρα, ἀπὸ φουσκοθαλασσιὰ ἢ καὶ ἀπὸ ἀδεξιότητα τοῦ κολυμβητῆ στὸ πέλαγο καὶ τότε ξάπλωνε πάνω καὶ κολυμπόντας γύριζε στὴν παραλία. Ἂν ἡ σκάφη ἤτανε μεγάλη, μπορούσανε νὰ μποῦνε μέσα δυό, καθιστοὶ πλάτη μὲ πλάτη ἢ πρόσωπο μὲ πρόσωπο. Κωπηλατόντας, ὁ ἕνας ἔκανε ***ἄλα,*** ἔχοντας τὴν πλάτη πρὸς τὴν κατεύθυνση ποὺ πήγαινε ἡ σκάφη, κι' ὁ ἄλλος ***σία,*** ἔχοντας μέτωπο πρὸς τὸ δρόμο τῆς σκάφης. Ἀπὸ καμμιὰ φορὰ ὅταν φυσοῦσε βολικὸς ἀέρας, στήνανε κ' ἕνα αὐτοσχέδιο πανὶ—ποδιὰ δεμένη κατάλληλα σὲ δυὸ ξύλα—ποὺ τὸ κρατούσανε μὲ τὰ χέρια κ' ἔτσι χωρὶς κωπηλασία ἔφευγε ἡ σκάφη. Ὅ,τι γινότανε μὲ τὶς σκάφες γινότανε καὶ μὲ σανίδες μεγάλες ἢ μονόξυλα, ὅπου καθόνταν ἕνας ἢ καὶ δυὸ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ ἐκθέσαμε παραπάνω.

24) ***Τὸ ξάπλωμαν σὰ γούμᾳ ἢ σὰ λιθάρᾳ :*** Σ' ὅλο τὸ πολύωρο διά-

στημα τοῦ μπάνιου, οἱ κολυμβητὲς βγαίνανε κάθε τόσο ἀπὸ τὴ θάλασσα καὶ ξαπλώνανε στὸν ἄμμο ἢ στὰ βράχια. Χωρὶς νὰ διδαχτοῦν, κάνανε τὴν ἡλιοθεραπεία τους, παρὰ τὶς διαμαρτυρίες καὶ τὶς φωνὲς τῶν δικῶν τους—κυρίως τῶν γυναικῶν—***ἔνουσνε ἀράπ'ς ἀσ' σὸν ἤλον, σούκ' ἄν', ἀ πιάν'τσε ὁ ψύχον, ἀ κακαδεύ'ς***, κ.τ.λ.=ἔγινες σὰν ἀράπης ἀπὸ τὸν ἥλιο, σήκω πάνω, θὰ σὲ πιάσει ἡ θέρμη, θ' ἀρρωστήσεις κ.τ.λ.

25) ***Μύθᾳ, ζουρνάδα, παγούρας, τσαγάνας***— μύδια, πεταλίδες, καβούρια, τσαγανοί: Μὲ ἀλλεπάλληλες βουτιὲς κάτω στὰ βράχια, στὰ σίδερα καὶ στὰ δοκάρια ἀπὸ τὶς ἀποβάθρες καὶ τὰ σφαγεῖα, βγάζανε μύδια, ποὺ τὰ μάζευαν στὸ ἀναδιπλωμένο μέρος τῆς ποδιᾶς ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ μαγιό. Ἐπίσης μὲ σουγιάδες ξεκολλοῦσαν ἀπὸ τοὺς βράχους τὶς πεταλίδες καὶ μὲ τὰ χέρια προσπαθοῦσαν ἀπὸ τρύπες νὰ βγάλουν καβούρια καὶ τσαγανούς, χρησιμοποιώντας κάποτε καὶ ξύλα καὶ ἄλλα βοηθητικὰ μέσα.

Συνήθως ὅλ' αὐτὰ τὰ βράζανε στὴν παραλία ἐκεῖ καὶ τὰ τρώγανε. Κάποτε μὲ φωτιὰ ποὺ εἶχαν ἀνάψει γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτόν, κόντεψαν νὰ κάψουν τὴν Ψωμιάδειο Σχολή.

26) ***Καΐκια***—βαρκοῦλες: Παίζανε καὶ μὲ βαρκοῦλες τὶς ὁποῖες φκιάναν οἱ ἴδιοι: α') Ἀπὸ καλάμι, βάζοντας κάτω πρὸς τὴν πρύμνη ἕνα κομμάτι γυαλί, γιὰ νὰ ἰσορροπεῖ καὶ γιὰ τιμόνι. Ἀπὸ πάνω, ἀντίθετα πρὸς τὸ γυαλί, μπῆγαν ἕνα, δυὸ ἢ καὶ περισσότερα φτερὰ ἀπὸ κόττα ἢ πάπια, ἀντὶ γιὰ πανί. β') Ἀπὸ ντενεκέ, κατάλληλα διασκευασμένο σὲ σχῆμα βάρκας ἢ καὶ καραβιοῦ μὲ ξάρτια, πανιά, τιμόνι κ.τ.λ. γ') Ἀπὸ ξύλο, ἢ μονοκόμματο, ἀνάλογα δουλεμμένο, ἢ καὶ ἀπὸ σανίδια ἁρμολογημένα σὲ σχῆμα βάρκας ἢ ἱστιοφόρου, μὲ ὅλα τὰ ξάρτια. Τελευταῖα μερικοὶ βγάζαν ἀπὸ ὡρολόγια—ξυπνητήρια—τὰ μεγάλα τους ἐλατήρια καὶ τὰ προσάρμοζαν κατάλληλα στὶς βάρκες αὐτές, γιὰ νὰ μοιάσουν σὰ βαπόρια μὲ μηχανές, μὲ ἕλικες κ.τ.λ.

Ὅλ' αὐτὰ τὰ παιγνίδια—βάρκες—τὰ βάζανε στὴ θάλασσα, συνήθως ὅταν ἤτανε γαληνεμένη, κανονίζοντας ἀνάλογα μὲ τὸν ἀέρα τὸ τιμόνι, ὥστε νὰ προβλέψουν τὴ διαδρομή τους ἕως ἕνα ὁρισμένο σημεῖο. Τὶς παρακολουθοῦσαν ἀπὸ τὴ στεριὰ ἢ καὶ μέσ' ἀπὸ τὴ θάλασσα, κολυμπόντας δίπλα καὶ σὲ διάστημα τέτοιο ὥστε νὰ μὴν ἐμποδίζουν τὸ δρόμο τῆς βάρκας μὲ τὴν ἀναταραχὴ τοῦ νεροῦ ποὺ δημιουργεῖ τὸ κολύμπι.

27) ***Τεκερλεμέδες*** ἢ ***σεκερλεμέδες*** ἢ καὶ ***τσιφτελεμέδες***: Ὅπως ἤτανε γαληνεμένη κι' ἀτάραχη ἡ θάλασσα, πέταγαν πλατιὰ χαλίκια ἢ κομμάτια ἀπὸ κεραμύδια μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε χτυπόντας στὴν ἐπιφάνεια νὰ γλυστροῦν καὶ ν' ἀποστρακίζονται πολλὲς φορὲς διαδοχικά, ὥσπου νὰ σβύσει ἡ δύναμή τους καὶ νὰ βουλιάξουν.

28) ***Τὸ σύρσιμον τῆ λιθαρί'***: α) Δυὸ ἢ καὶ περισσότεροι συναγωνιζόντανε ποιὸς νὰ ρίξει μακρύτερα τὴν πέτρα μὲ τὸ χέρι. Συνήθως ρίχνανε ταὐτόχρονα γιὰ νἄν' εὔκολο νὰ φαίνονται στὸ νερὸ τὰ σημεῖα ποὺ πέφτανε, κ' ἔπομένως τὸ ποιὸς ἔρριξε μακρύτερα. β) Ἐπίσης ρίχνανε πέτρες καὶ σὲ

σημάδι ποὺ βάζανε μέσα στὴ θάλασσα—κουτὶ τενεκεδένιο, κομμάτι σανίδα κ.τ.λ. ἢ στὴν ἀκτὴ—πυραμιδίτσα μὲ χαλίκια πλατιὰ τὸ ἕνα πάνω στ' ἄλλο, τενεκεδένια κουτιά, πέτρα μὲ χαρακτηριστικὸ σχῆμα κ.τ.τ. γ) Ἀκόμα ρίχνανε καὶ σὲ διάφορα ὑδρόβια πτηνά: ***παλαγούρτας***, ***ὀρτέκια***, ***σίταβουγουγα*** ἢ ***σίταγουγα***, σὲ γλάρους ***(τσίνους—δ τσίνον)*** κ.τ.λ. δ) Γιὰ νὰ ρίξουν μακρύτερα τὶς πέτρες, χρησιμοποιοῦσαν καὶ σφεντόνες—***σαπάνας***—στὶς ὁποῖες ἔτσι ἀποκτοῦσαν καλὴ ἐξάσκηση.

29) ***Τὰ γοβία***—οἱ λάκκοι: Ἔσκαβαν τὸν ἄμμο στὴν ἀκρογιαλιὰ σὲ ἀρκετὸ βάθος, βάζανε μέσα κάποτε ἀκαθαρσίες καὶ ἀπὸ πάνω λεπτὰ ξύλα—***τσατσία***—καὶ φύλλα δένδρων καὶ τὰ σκέπαζαν μὲ ἄμμο. Ἔπαιρναν ἔπειτα δῆθεν νὰ ποῦν μυστικὰ σὲ κανέναν καλόβολο ποὺ εἶχανε τὸ θάρρος νὰ τοῦ σκαρώσουν φάρσα, καὶ κρατόντας τον μπράτσο μὲ μπράτσο τὸν ὁδηγούσανε στὸν σκεπασμένο λάκκο, ὅπου πατοῦσε, αἰφνιδιαζότανε κ' ἔπεφτε, κ' ἔτσι προκαλοῦσαν ἀβίαστα τὰ γέλια ὅλων καὶ σὲ λιγάκι καὶ αὐτοῦ τοῦ θύματος.

30) *Τὸ* ***κοπίδ'***—κουπί: Ὅλοι σχεδὸν οἱ Κοτυωρίτες ἤξεραν νὰ τραβοῦν κουπὶ—***νὰ σύρ'νε κοπίδ'***. Δὲν τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ ἀθλητικὸ ἀγώνισμα, μὰ δὲν ἄφιναν καὶ εὐκαιρία νὰ μὴν τὴν ἐκμεταλλευθοῦν, εἴτε γυμνοὶ κατὰ τὸ μπάνιο, εἴτε καὶ ντυμένοι, σὲ βαρκάδες, σὲ ἐκδρομὲς μὲ βάρκες κοντινὲς ἢ καὶ μακρινές, εἴτε καὶ σὲ ταξείδια προπαντὸς ***σῆ Γιάσωνος τὴν Παναγίαν*** τὸν δεκαπενταύγουστο, ὅπου πήγαιναν γιὰ τὸ ἐκεῖ πανηγύρι.

31) ***Τὸ ἐμπόριον***: Τὰ παιδιὰ μάζευαν, ὅπως ἦτανε γυμνὰ στὴν παραλία, συμμετρικὰ χαλίκια ἄσπρα, μαῦρα, κόκκινα κ.τ.λ., ἄμμο ψιλό, καὶ χοντρό, κοχύλια διάφορα, τὰ στίβαζαν μὲ τὴ σειρά, τὰ ὀνόμαζαν ζαχάρεις, καφέδες. ρύζια, πιπέρι, καραμέλες κ.τ.λ. καὶ τὰ διαλαλοῦσαν σὰν ἔμποροι γιὰ πούλημα. Κοντὰ ἐκεῖ στὸ γιαλὸ φκιάνανε λιμανάκια, ἀποβάθρες, φάρους κ.τ.τ. ὅπου ἐρχόντανε δῆθεν οἱ ἀγοραστὲς—ἄλλα παιδιά—μὲ τὶς βάρκες τους γιὰ ἀγοροπωλησίες.

32) ***Τὸ ψάρεμαν***: Γυμνοὶ ἢ καὶ ντυμένοι ψάρευαν μὲ πετονιὲς—***μὲ τ'ἀγγίσια***—κυρίως στὰ βαθιά. Βοηθοῦσαν ἐπίσης κάποτε στὶς τράτες, τραβόντας τὰ σκοινιά. Οἱ μεγάλοι ρίχναν καὶ τὸ πεζόβολο—***σατσμᾶν*** (λ. τ.).

III. ΑΚΡΟΓΙΑΛΙΕΣ

Γιὰ τὴν καλὴ κατανόηση τῶν παιγνιδιῶν στὴ θάλασσα, σὰν συμπλήρωμά τους, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ὅλη ἐργασία μας, παραθέτομε τὶς ὀνομασίες ὅλων τῶν διαμερισμάτων τῆς παραλίας τῶν Κοτυώρων, μὲ τὶς σχετικὲς ἐνδείξεις, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ ΒΔ. καὶ προχωρόντας πρὸς τὰ ΝΑ. καὶ τὰ Ἀνατολικά:

Ἰποζούκ - καλέ: Βράχια καὶ βαθιὰ νερά. ***Ἅγιος Κωνσταντῖνος***: Βράχια καὶ βαθιὰ νερά. ***Κιρὲζ - Λιμάν***: Μικρὸ λιμανάκι (σύρτης) μὲ ἀμμουδιὰ καὶ ρηχὰ νερά. ***Κιουνκιορμέζ'***: Βράχια καὶ βαθιὰ νερά. ***Τάπιας***: Βράχια καὶ βαθιὰ νερά. ***Χασαπχανὰν*** (σφαγεῖα): Βράχια μὲ ὄχι πολὺ βαθιὰ νερά. ***Καπαλοῦ***: Χαλίκια, ἀμμουδιά, κι' ὁλόγυρα βράχια, μὲ ρηχὰ νερά. ***Τῆ Κο-***

σμόγλου τ' ἀφκακές: Βράχια μὲ ὄχι πολὺ βαθιὰ νερά. ***Πελά***: Μικρὸς σύρτης μὲ ἀμμουδιὰ κι' ἀμέσως ὕστερα δεξιὰ κι' ἀριστερὰ βράχια, μὲ ρηχὰ νερά. ***Κιουρκιουμέζ' :*** Βράχια καὶ βαθιὰ νερά. ***Τάβπαβην :*** Βράχια μὲ βαθιὰ νερά. ***Τῆ τξετξενέ, τῆ Καρακάσ'*** καὶ ***τῆ Καπταν-Γιάν' τ' ἀφκακές :*** Χοντρὰ χαλίκια μὲ φύκια καὶ μύδια ποὺ δυσκολεύανε τὸ λούσιμο. Ρηχὰ νερὰ μὲ μεγαλύτερες πέτρες κι' αὐτὲς μὲ φύκια καὶ μύδια. ***Τῆ Ψωμᾶ τὸ πεγάδ'***: Ἀμμουδιὰ καὶ χαλίκια μὲ ρηχὰ νερά. ***Καζῖνον τῆ Χότζα :*** Βράχια μὲ ρηχὰ νερά. ***Τ' Ἀναστάσ' Ἀγᾶ :*** Βράχια μὲ ρηχὰ νερά. ***Τῆ Φυταγκούρ'***: Ἀμμουδιὰ καὶ χαλίκι μὲ ρηχὰ νερά. ***Τῆ Τσαϊρί' ἡ τάλια, τὸ Βαΐζ', τῆ παζαρί' ἡ τάλια, τὰ σκάλας, τῆ Ποχλούτερες ἡ τάλια, τὸ Τξιβίλ', τὸ Μελέτιρμαν***, ὅλα ἀμμουδιὰ μὲ ρηχὰ νερά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ΄

ΑΡΡΑΒΩΝΕΣ—ΣΥΝΟΙΚΕΣΙΑ

Τὰ συνοικέσια στὰ Κοτύωρα γινόντανε κατὰ ἕνα γενικὸ κανόνα μὲ προξενειά.

ΠΑΛΙΑ ΧΡΟΝΙΑ

Στὰ πιὸ παλιὰ χρόνια οἱ γονιοὶ ἀρραβώνιαζαν τὰ παιδιά τους κι' ἀπὸ βρέφη ποὺ ἤτανε στὴν κούνια. Χάραζαν μάλιστα τὶς κούνιες τῶν παιδιῶν μὲ μιὰ μαχαιριά, κι' αὐτὸ ἦταν ἀρραβώνας ἐπίσημος, ποὺ σπανιότατα μποροῦσε νὰ χαλάσει. Στὴν περίπτωση αὐτὴ λέγαν : ***ἐχάραξαν τὰ κουνία τουν.*** Ἡ συνειθισμένη τούρκικη κυρίως ἔκφραση ἦταν : ***πεθίκ κερτμεσέ*** = χάραγμα τῆς κούνιας. Τὸ ἔθιμο αὐτὸ καταργήθηκε πρὶν ἀπὸ ἀρκετὰ χρόνια, εἶχε διατηρηθεῖ ὅμως ὡς τὰ τελευταῖα, στὰ χωριὰ καὶ στοὺς Τούρκους. Ἐκτὸς αὐτὸν τὸν τρόπο, κι' ὅταν ἀκόμα μεγάλωναν τὰ παιδιά, οἱ γονιοὶ εἶχαν τὴν ἀπόλυτη ἐξουσία νὰ καθορίζουν τοὺς συντρόφους τῆς ζωῆς τους, χωρὶς νὰ ἐπιτρέπεται νὰ φέρουν καμμιὰν ἀντίρρηση. Στὰ χρόνια αὐτὰ ὁ ἔρωτας, οὔτε λίγο οὔτε πολύ, ἦταν ἁμαρτία, κ' ἐκεῖνος ποὺ ἔκανε τὸ λάθος νὰ ἐρωτευθεῖ τὸ θεωροῦσε ντροπὴ καὶ ἔλλειψη σεβασμοῦ νὰ τ' ὁμολογήσει ἔστω καὶ ἐμμέσως στοὺς γονιούς του. Ὑπῆρχαν ὡστόσο καὶ περιπτώσεις, σπάνιες ἔστω, ποὺ ὁ ἔρωτας εὕρισκε τὰ δικαιώματά του, ἄσχετα μὲ τὸ ἀναπόφευκτο ἐπακόλουθο, γιὸς καὶ γονιοὶ νὰ γίνουν ἀπὸ δυὸ χωριά, τοὐλάχιστον γιὰ ἕνα διάστημα, μεγάλο ἢ μικρό.

Τὸν καιρὸν ἐκεῖνο, οἱ νέοι παντρευόνταν ἀπὸ 16—22 ἐτῶν καὶ τὰ κορίτσια ἀπὸ 12—18 ἐτῶν. Γιὰ τὰ κορίτσια λέγανε χαρακτηριστικά :

Δώδεκα χρονῶν κορίτσ'—Γιὰ σὸν ἄντραν γιὰ σὸν Ἄδην
Γιὰ σῆ γουζουλᾶ τὸ στόμαν.

'Αλλὰ καὶ τὰ τραγούδια, τὰ δίστιχα τοῦ χοροῦ, τὸ μαρτυροῦν :

Δώδεκα χρονῶν κορτσόπον
Πῶς θὰ σύρ' καὶ παίρ' τὸ ὦ - πό - μ'. Καὶ
Κορτσόπον δωδεκάχρονον κ' ἐγὼ δεκαεννέα
Ἔκαψες τὸ καρδόπο - μου, ἐποῖκες - ἀ μανέαν.
Κορτσόπον δωδεκάχρονον νὰ μὴ προφτάντς σὰ εἴκοσ'
Ὁ ἄντρας - ι - σ' ἐφτώχανεν κ' ἐγέντον ἄμον λύκος.
Κορτσόπον δωδεκάχρονον νερὸν φέρε - μ' ἂς πίνω,
τῆ καρδίας - ι - μ' τ' ἄψιμον ὀλίγον ἂς νεβύζω.

ΝΕΟΤΕΡΑ ΧΡΟΝΙΑ

Τὸ παλιὸ ἔθιμο τῆς προξενειᾶς διατηρήθηκε καὶ στὰ νεότερα χρόνια σὰν κανόνας γιὰ τὴν σύναψη συνοικεσίων. Ὡστόσο οἱ νέοι κ' οἱ νέες γνωριζόντανε μεταξύ τους, διότι ὁ τόπος ἦταν μικρός. Ἐκτὸς αὐτό, ὁρισμένα ἔθιμα δίναν τὶς εὐκαιρίες, πρὶν ἀκόμα ἀποφασιστεῖ κανένα συνοικέσιο καὶ πρὶν νὰ ὑπάρχει κὰν ἰδέα γι' αὐτό, νἄχουν μεσολαβήσει κ' ἐπαφὲς τῶν νέων καὶ τῶν κοριτσιῶν, καὶ φλὲρτ ἀκόμα, ποὺ τελευταῖα τ' ὀνόμαζαν **κὸρτ** καὶ **κόρτες**. Ὅλες αὐτὲς οἱ σχέσεις, οἱ γνωριμίες κ' οἱ ἐρωτισμοί, ποὺ μὲ ὁρισμένες ἀναλογίες ὑπῆρχαν καὶ στὰ πιὸ παλιὰ χρόνια, θὰ ἐκτεθοῦν παρακάτω.

Στὰ νεότερα χρόνια οἱ ἄντρες παντρεύονταν ἀπὸ 18—25 καὶ τελευταῖα ὡς 30 καὶ τὰ κορίτσια ἀπὸ 14—20 ἐτῶν.

ΓΝΩΡΙΜΙΕΣ—ΣΧΕΣΕΙΣ—ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

Σ' ὅλες τὶς μεγάλες γιορτὲς—Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιὰ καὶ προπάντων τὸ Πάσχα—καθὼς καὶ στὶς ὀνομαστικὲς γιορτές, οἱ νέοι, οἱ ὑποψήφιοι γαμπροί, ἔκαναν ἐπισκέψεις. Τὰ τριήμερα τοῦ Πάσχα οἱ ἐπισκέψεις αὐτὲς γινόντανε χωρὶς σχεδὸν ἐπιφυλάξεις. Τὶς ἄλλες γιορτές, ἐπιδίωκαν νὰ κάνουν παρέα μὲ συνομήλικούς τους συγγενεῖς τῶν κοριτσιῶν, γιὰ νὰ τηρηθοῦν τὰ προσχήματα καὶ νὰ πᾶν ἐλεύθερα. Ἐπικρατοῦσε τότε ἡ συνήθεια, τὰ κορίτσια ποὺ ἦταν γιὰ παντρειὰ νὰ κερνοῦν τοὺς ἐπισκέπτες. Ἔτσι δινόταν εὐκαιρία νὰ ἰδοῦν οἱ νέοι τὶς νέες, ποὺ παρουσιαζόντανε συνήθως «μετὰ φόβου Θεοῦ», συμμαζεμμένες, χαμηλοβλεποῦσες, ἀμίλητες.

Ἐπίσης ἀπὸ τὸ Πάσχα ὡς τὴν Ἀνάληψη, κάθε Κυριακὴ κ' ἐνδιάμεση γιορτή, μαζευόντανε τὰ παληκάρια καὶ τὰ κορίτσια στὶς κούνιες. Οἱ νέες συνοδευόνταν ἀπὸ συγγενεῖς τους. Μὲ τὸ κουβεντολόγι καὶ μὲ τὶς ματιὲς ἐρχόντανε σ' ἐπαφή. Δὲν ἀργοῦσαν νὰ περάσουν μὲ τὴ σειρά τους ἀπὸ τὶς κούνιες, εἴτε μαζὶ (πεταγότανε κάποτε ξαφνικὰ ὁ νέος στὴν κούνια τῆς νέας) εἴτε καὶ χώρια. Ὁπωσδήποτε, γιὰ νὰ ἐκδηλωθεῖ καλύτερα τὸ ἐνδιαφέρον, οἱ νέοι προθυμοποιόντανε νὰ πληρώσουν τὰ ἔξοδα, κι' ἂν τελείωνε ἡ ὥρα, ἀνανέωναν τὴ διάρκεια μὲ καινούργια πληρωμή, προστάζοντας στὸν ἐπιχειρηματία ἢ στὸν ἁρμόδιο ὑπάλληλό του : **κοῦντσον δέκα ὦπαρῶν**, ἢ **ἕναν γο-**

ροσιῶν κι' ἄλλο=κούνισε γιὰ ἄλλους δέκα παράδες, ἢ ἕνα γρόσι. Ἀπὸ τὶς ἐκδηλώσεις αὐτὲς δημιουργότανε κι' ἄρχιζε τὸ κοτσομπολιό : ***Μῶ σε, ντὸ λές; Ὁ τάδες κ' ἡ τάδενα; τελείωμένον πρᾶμαν. Ἀφοῦ ἐκούντσεν-ά-την κ' ἔλα.***

Ἐκτὸς τὶς κούνιες, ὅλες αὐτὲς τὶς ἡμέρες, εἴτε στὴν ἴδια πλατεῖα εἴτε καὶ σ' ἄλλες, στηνόντανε χοροὶ μὲ συνοδεία λύρας—***κέμεντζε***—γκάϊδας—***τουλούμ'***—ἢ καὶ μουσικῆς. Ἄρχιζαν πρῶτα οἱ νέοι καὶ τραγουδόντας διάφορα κατάλληλα δίστιχα, προσπαθοῦσαν νὰ προτρέψουν καὶ τὶς νέες νὰ μποῦνε στὸ χορό :

Ἐγούρεψαμε τὸν χορὸν κι' ὅλᾳ εἶμες παιδόπα·
Ἐλᾶτε κ' ἐσεῖς κορτσόπα καὶ νέα νυφαδόπα.
Λελεύω σε, λελεύω σε, κόκκινον πιπερόπον,
Γιὰ ἔλα ἔμπα σὸν χορὸν καὶ σ' ἐμὸν τὸ χερόπον
Λελεύω σε, λελεύω-σε, νόστιμον νοσακόπο-μ',
Γιὰ ἔλα ἔμπα σὸν χορὸν κι' ἂς τσουλτουρεύ' τὸ ψόπο μ'.

Στὸ ἀναμεταξὺ οἱ νέοι, ὅσοι εἶχαν γνωστὰ καὶ συγγενικὰ κυρίως κορίτσια ποὺ σεριανοῦσαν, κρατούσανε στὸ χορὸ μὲ τὸ ἕνα χέρι, καὶ μὲ τ' ἄλλο ἐλεύθερο πιά, προσπαθούσανε νὰ τὶς πιάσουν, βγαίνοντας λιγάκι κι' ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ χοροῦ, γιὰ νὰ τὶς παρασύρουν.

Ἐπίσης κ' οἱ γυναῖκες ποὺ συνόδευαν τὶς νέες, τὶς προτρέπανε νὰ πᾶνε νὰ χορέψουν. Κ' ἐπειδὴ ντρεπόντανε σχεδὸν ὅλες, ἂν καὶ ἤθελαν κατὰ βάθος καὶ γι' αὐτὸ κυρίως μαζευόνταν ἐκεῖ, καταντοῦσε πολλὲς φορὲς μὲ τὴ βία νὰ τοὺς βάλουνε στὸ χορὸ κάποτε μάλιστα σέρνοντας.

Γιὰ νὰ φαίνεται καλύτερα τὸ πρόσωπό τους, τοὺς ἔλεγαν τὰ βγάλουν τὸ φακιόλι—***το λετζέκ'***—ποὺ εἶχανε στὸ κεφάλι καὶ μερικὲς φορὲς τ' ἁρπάζανε ξαφνικά. Ἔτσι, ἐκτὸς τὸ πρόσωπο, φαινόντανε κ' οἱ ὡραῖες πλεξίδες τους —***τὰ τσέμας***—καὶ τὰ φλουριὰ ποὺ εἶχανε κρεμασμένα—***τὰ σατσλούγια***—καὶ βροντοῦσαν—***σιάκ, σιάκ***—ἐνῶ χόρευαν.

Τέτοιοι χοροὶ γινόντανε καὶ σ' ὅλες τὶς μεγάλες γιορτές, καθὼς καὶ σχεδὸν κάθε Κυριακὴ ὅλο τὸ καλοκαίρι στὸ ***Τσάμπαση*** καὶ στὰ διάφορα πανηγύρια, ὅπως περιγράφονται σὲ ἄλλο κεφάλαιο.

Ἐπίσης καὶ τὸ χειμῶνα, τὶς βροχερὲς Κυριακές, στήνανε χοροὺς στὶς γειτονειὲς κάτω σὲ ὑπόγεια—***μαντρία***. Στοὺς τελευταίους αὐτοὺς χορούς, ὅπου κι' ὁ φωτισμὸς δὲν ἦτανε πάντα ἀρκετός, γινόντανε κάποτε παρατράγουδα, καὶ κυρίως κατὰ τὶς ἀποκριές, ποὺ δὲν εἶχαν τόσο μεγάλη σχέση μὲ τὴν αὐστηρότητα τῶν ἠθῶν.

Ὅταν στὸ χορὸ ἤτιανε πιασμένοι ἀρκετοί, ποὺ ξέρανε τὸ ἐνδιαφέρον κανενὸς νέου σὲ μιὰ νέα (ποὺ χόρευαν κ' οἱ δυὸ στὸν ἴδιο κύκλο), ἢ ἐνδιαφερόντανε νὰ δημιουργήσουν σχέσεις μεταξύ τους, ἔβγαιναν ἕνας-ἕνας ἀπὸ τὴ μέση, ὥστε νὰ σμίξουν καὶ νὰ πιαστοῦν χέρι μὲ χέρι. Καὶ γιὰ νὰ μὴ σταματήσει ὁ χορός, κόλλαγαν ἀμέσως στὸ κούτελο τοῦ λυράρη ἕνα νόμισμα. Ἔτσι

ἐνθουσιαζότανε κ' ἐκεῖνος, ἔπαιζε καὶ τραγουδοῦσε μὲ τὴν καρδιά του, κι' ἄναβε ὁ χορὸς καὶ φούντωνε τὸ αἴσθημα.

Στοὺς χοροὺς οἱ νέοι τραγουδοῦσαν διάφορα δίστιχα—'Ελληνικὰ στὸ Ποντιακὸ ἰδίωμα ***(Κρωμέτκα τραγωδίας)*** καὶ κάποτε Τούρκικα—ἐκφραστικὰ τῶν αἰσθημάτων τους πρὸς τὴ νέα π' ἀγαποῦσαν. "Αν κ' ἐκείνη ἤτανε στὸ χορό, ἢ σεργιανοῦσε, δὲ δυσκολευότανε ν' ἀντιληφτεῖ τοὺς ὑπαινιγμούς, καὶ ν' ἀνταποκριθεῖ, ἂν τὸ αἴσθημα ἦταν ἀμοιβαῖο, μὲ κρυφὲς κλέφτικες ματιές. Στὸ τραγούδι βοηθοῦσαν κάποτε καὶ γυναῖκες, γνωστὲς γιὰ τὴν κάποια ἀλεγροσύνη τους, κι' ἀρκετὰ ἡλικιωμένες, ὥστε νὰ μὴ παρεξηγηθοῦν. Τὰ κορίτσια γενικῶς δὲν τραγουδοῦσαν σὲ τέτοιους δημόσιους χορούς, παρὰ μόνο στὰ συγγενικὰ σπίτια ἢ καὶ στὰ ***μαντρία***, στὴ γειτονειά.

Σ' ὅλες τὶς παραπάνω περιπτώσεις τῶν χορῶν δὲν ἤτανε πολὺ σπάνιες κ'οἱ παρεξηγήσεις, ποὺ δημιουργόντανε μεταξὺ τῶν ἀντεραστῶν μιᾶς νέας, ἢ συγγενῶν της ποὺ ἀντιπαθοῦσαν κανένα τυχὸν πολὺ ἐνοχλητικὸ νέο. Συνειθισμένη πρόκληση ἤτανε νὰ διατάξουν τὸ λυράρη νὰ σταματήσει, ἢ νὰ θελήσουν νὰ τὴν πάρουν μαζί τους καὶ νὰ στήσουν ἀλλοῦ τὸν χορό. "Ετσι γινόντανε κάποτε δυὸ μερίδες καὶ στηνόνταν ἡρωϊκοὶ καυγάδες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν ἔλειπε κ' ἡ δράση τῆς ἀστραφτερῆς λεπίδας τῆς δίκοπης ***κάμας*** — τοῦ λάζου—μὲ τὰ θύματά της.

'Εκτὸς ὅλες τὶς πιὸ πάνω εὐκαιρίες, καὶ στὶς ἐξοχὲς τῶν Κοτυώρων ποὺ βγαίνανε περίπατο τὶς Κυριακὲς ὅταν ἔκανε καλοκαιρία, καὶ ἰδιαίτερα τὴν ἡμέρα τῆς 'Ανάληψης καὶ τοῦ 'Αγ. Γεωργίου, βλεπόντανε νέοι μὲ νέες καὶ φλερτάρανε.

Τὸ ἴδιο γινότανε καὶ στοὺς ἑσπερινοὺς τῶν ἑορτῶν τῶν τριῶν 'Εκκλησιῶν ('Υπαπαντῆς, 'Αγ. Γεωργίου καὶ 'Αγ. Νικολάου), ὅπου πήγαιναν τὰ κορίτσια ντυμένα στὰ γιορτινά τους γιὰ νὰ προσκυνήσουν. Οἱ νέοι παραμόνευαν γιὰ τὰ τὶς ἰδοῦν. Τὶς ἡμέρες αὐτὲς γινόντανε κάποτε καὶ ἁπαγωγές.

'Επίσης οἱ νέοι πιάνανε πόστα στὸ δρόμο ποὺ ἔπρεπε νὰ περάσουν τὰ κορίτσια γιὰ νεροὺ στὶς βρύσες, γιὰ νὰ τὶς μπανίσουν.

Τὸ ἴδιο γινότανε καὶ στὰ θαλασσινὰ μπάνια, ὅπου τὸ μέρος ποὺ λουζόντανε τὰ κορίτσια, δὲν ἦταν καὶ τόσο μακρυὰ ἀπ' ἐκεῖ ποὺ κάνανε μπάνιο οἱ ἄντρες.

Εὐκαιρίες γιὰ συναντήσεις καὶ γιὰ φλὲρτ παρουσιαζόντανε καὶ στὴν ἐποχὴ τῆς συγκομιδῆς τῶν φουντουκιῶν (20 'Ιουλίου — τέλη Αὐγούστου), ***σὰ παχτξάδες καὶ σὰ χαρμάνᾳ***=στοὺς φουντουκομπαξέδες καὶ στ' ἁλώνια, ὅπου ἅπλωναν κ' ἔπειτα ξεφλούδιζαν τὰ φουντούκια.

"Αν ἐξαιρέσομε ὅλες αὐτὲς τὶς εὐκαιρίες, ὅλον τὸν ἄλλο καιρό, ἔφηβοι καὶ παιδοῦλες, νέοι καὶ νέες, παρουσίαζαν στὶς σχέσεις τους μιὰν εἰκόνα φαινομενικῆς ἀποστροφῆς σὰν νὰ ἦσαν ἐχθροί, καὶ γενικότερα ἀπόφευγαν νὰ κάτσουν νὰ μιλήσουν ἢ καὶ νὰ χαιρετηθοῦν ἀκόμα.

"Ετσι ἀπαιτοῦσε ἡ παραδεγμένη ἠθικὴ τάξη, κι' ἂς πλημμυροῦσαν

τὶς ψυχὲς καὶ τὶς καρδιές τους τὰ πιὸ γοητευτικὰ κελαδήματα τῶν ἰδανικότερων ἀνθρώπινων συναισθημάτων.

ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΡΡΑΒΩΝΑ

Γιὰ νὰ γίνει ἀρραβώνας, ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει ἡ συγκατάθεση τοῦ πατέρα τοῦ νέου. Διάκριση κοινωνικῶν τάξεων, μὲ τὴν αὐστηρὴ σημασία τῆς λέξης, δὲ γινόταν. Ὡστόσο οἱ πλούσιοι κ' οἱ πιὸ μορφωμένοι ἐπιδίωκαν νὰ κάνουν συνοικέσια μὲ οἰκογένειες ποὺ παρουσίαζαν τὰ ἴδια προσόντα. Μὰ καὶ νέοι ἀπὸ φτωχικὲς οἰκογένειες, ἀλλὰ μορφωμένοι καὶ προκομμένοι, δὲν ἦταν ἀσυνείθιστο νὰ παίρνουν κόρες πλουσίων.

Διάφοροι ἦσαν οἱ ἄλλοι παράγοντες, ποὺ λάβαιναν ὑπόψη οἱ γονιοὶ γιὰ νὰ κανονίσουν τὴν τύχη τῶν παιδιῶν τους. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα, ἐξέταζαν τὸ ζήτημα τῆς συγγένειας. Τὰ δεύτερα ξαδέρφια—6ος βαθμὸς—δὲν παιρνόνταν. Ἔπρεπε νἄναι τοὐλάχιστον 7ος βαθμὸς—***ἐφτά χιφάλᾳ***. Ἀλλιῶς λέγανε : ***Ἀχὶ τισεῦνε***=δὲν παίρνονται, δὲν ταιριάζουν. (Ἀπὸ τὸ τούρκικο ρῆμα ***τιουσμὲκ***=πέφτω). Οἱ Μητροπολίτες ἤτανε πολὺ αὐστηροὶ στὴν τήρηση τῶν κανόνων αὐτῶν κ' ἔφταναν στὸ σημεῖο νὰ καθαιρέσουν τὸν παπᾶ, ποὺ θὰ εὐλογοῦσε τοὺς γάμους συγγενῶν κάτω ἀπὸ 7ο βαθμό. Ὡστόσο κάποτε εἴτε ἀπὸ εὐρύτητα ἀντίληψης εἴτε διότι βρισκόντανε μπροστὰ σὲ περιστατικὰ ἀνεπανόρθωτα ἢ τετελεσμένα, ἔδιναν τὴν ἔγκριση καὶ τὴν ἄδεια. Οἱ κακὲς γλῶσσες ὅμως παραμόνευαν καὶ εὐφυολογόντας κοτσομπόλευαν : ***Ἔξ χιφάλᾳ κ' ἕναν τῇ Δεσπότ', ἐφτά, ἐγέντον κ' ἐπῆεν.***

Μετὰ τὸ ζήτημα τῆς συγγένειας, τὸν σπουδαιότερο ρόλο γιὰ τὴν ἐκλογὴ ἔπαιζαν : ἡ ἐκτίμηση τῆς οἰκογένειας, ἡ κληρονομικὴ ὑγεία κ' ἡ ὁμορφιά, χωρὶς ἐννοεῖται ἡ σειρά της ἐδῶ νὰ σημαίνει ὅτι τὴν εἶχανε σὲ τρίτη μοῖρα. Τὄνομα καὶ τὴν ὑπόληψη τῆς οἰκογένειας, τὰ πρόσεχαν πολὺ λέγοντας :

Τέρ' τὴν οὔγιαν κ' ἔπαρ' τὸ πανίν,—τέρ' τὴν μάνναν κ' ἔπαρ' το παιδίν.

Ἤ, ***καλὰ νυφαδίκια ἐποῖκέν ἡ μάννα - τ'ς.*** ἤ, ***καλὸν ὄνομαν ἐξέγκεν ἡ ἀδελφὴ - ατ'ς, ἐτίμανεν τὰ πεθερκά - τ'ς.*** Γι' αὐτὸ οἱ νιόπαντρες ποὺ εἶχαν ἀδερφὲς ἐλεύθερες, φρόντιζαν νἄναι γενικὰ προκομμένες.

Στὴν ἀποκατάσταση τῶν ἀγοριῶν του κάθε πατέρας τηροῦσε αὐστηρὴ σειρά. Ἂν ὁ νέος εἶχε ἀδερφές, δὲν τοῦ ἦσαν ἐμπόδιο γιὰ τὴν ἀποκατάστασή του. Τελευταῖα μόνο εἶχαν ἀρχίσει νὰ τὸ προσέχουν τὸ ζήτημα αὐτό. Πάντως καὶ στ' ἀγόρια καὶ στὰ κορίτσια τῆς ἴδιας οἰκογένειας τηρούσανε σειρὰ στὴν παντρειά, ἀνάλογα μὲ τὴν ἡλικία. Οἱ νέοι κ' οἱ νέες περίμεναν τὴ σειρά τους μὲ μεγάλη, φυσικά, λαχτάρα, ποὺ τὴ διερμηνεύει τὸ δίστιχο :

Νασὰν ἐμὲν καὶ ξάν' ἐμὲν (ἢ καὶ πάλ' ἐμέν),—Ἔρθεν ἡ σειρὰ σ' ἐμέν.

(Χαρὰ σὲ μένα καὶ πάλι σὲ μένα, ἦρθε ἡ σειρὰ σὲ μένα).

Οἱ γονιοὶ τηροῦσαν αὐστηρὰ τὴν ἱεραρχία μεταξὺ τῶν παιδιῶν τους (χώρια τῶν ἀγοριῶν καὶ χώρια τῶν κοριτσιῶν) καὶ δὲν ἐπιτρέπανε μὲ κανένα τρόπο νὰ τὴν παραβιάσει κανείς.

Σπανιότατες ἦσαν οἱ ἐξαιρέσεις, κ' ἐκεῖνες πραξικοπηματικά.

Ἂν ὁ πατέρας τοῦ νέου αὐτεπάγγελτα ἤθελε νὰ προτείνει κανένα κορίτσι γιὰ τὸ γιό του, μποροῦσε καὶ νὰ τὸν βολιδοσκοπήσει μὲ τρόπο ἀπὸ πρίν, ἢ μὲ κανέναν φίλο του, ἢ καὶ μὲ τὴ μάννα του. Πάντως, σύμφωνα μὲ τὴν τάξη, τὴ συνήθεια, τὸ σεβασμὸ καὶ τὴν οἰκογενειακὴ πειθαρχία, ποὺ ἐπικρατοῦσε, ὁ νέος ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ ὑπακούσει στὸν πατέρα του. Ὅσο κι' ἂν τὰ τέτοια συνοικέσια γινόντανε μὲ τὸν τύπο τῆς προξενειᾶς, γίνεται εὔκολα ἀντιληπτό, ὕστερα ἀπ' ὅσα ἐκθέσαμε παραπάνω, ὅτι ὁ νέος εἶχε γνωριμία ἀπὸ πρὶν καὶ κάποια συμπάθεια λίγη ἢ πολλὴ πρὸς τὴν κόρη. Ἂν ἔλειπαν αὐτὰ τὰ στοιχεῖα καὶ προπάντων ἂν ὁ νέος ἦταν ἐρωτευμένος μὲ ἄλλη, μποροῦσε καὶ ν' ἀρνηθεῖ, νὰ διακόψει τὶς σχέσεις μὲ τὸν πατέρα του καὶ νὰ πάρει κάποτε τὴν ἐκλεκτὴ τῆς καρδιᾶς του. Οἱ περιπτώσεις αὐτὲς στὰ τελευταῖα χρόνια δὲν παρουσίαζαν τὴ μεγάλη σπανιότητα, ποὺ σημειώνεται στὰ πιὸ παλιὰ χρόνια. Γι' αὐτὸ κ' οἱ γονιοὶ εἶχαν ἀρχίσει νὰ προσέχουν περισσότερο τὰ γοῦστα καὶ γενικὰ τὸν συναισθηματικὸ κόσμο τῶν παιδιῶν τους.

Ἂν ἕνας νέος ἐρωτευότανε κ' ἤθελε ν' ἀρραβωνιαστεῖ πρὶν ἀναλάβει ὁποιαδήποτε πρωτοβουλία ὁ πατέρας του, προσπαθοῦσε νὰ ἐξασφαλίσει καὶ τὴν δική του συγκατάθεση, χρησιμοποιώντας φίλους του, ἢ καὶ τὴ μητέρα του. (Τὶς μητέρες πιὰ εὔκολα συνήθως τὶς καταφέρνανε). Ὁ πατέρας τοῦ νέου ἂν δὲν ἦταν εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν ἐκλογὴ τοῦ γυιοῦ του, γιὰ νὰ τὸν ἀποτρέψει καὶ νὰ προλάβει πραξικοπηματικὲς λύσεις, ἐνεργοῦσε κατὰ τὸν ἀκόλουθο τρόπο : Τοῦ ἑτοίμαζε—ἂν δὲν εἶχε ὑπόψη του ἑτοιμη—μιὰ κόρη τῆς ἀρεσκείας του μ' ὅλες τὶς προϋποθέσεις ποὺ ἀναφέραμε, ἐρχότανε σὲ συνεννόηση ἀπολύτως μυστικὰ μὲ τοὺς γονιοὺς τῆς νέας, κι' ἀποφάσιζαν σύντομα νὰ γίνει κι' ὁ γάμος. Ἔβαζε ἔπειτα μὲ τρόπο καμμιὰ βραδιὰ ἄντρες ἢ νέους τῆς ἀπόλυτης ἐμπιστοσύνης του νὰ διασκεδάσουν καὶ νὰ μεθήσουν τὸ γιό του, κ' ἔτσι ἀπὸ τὴν ταβέρνα, τὸν ὁδηγοῦσαν κατευθεῖαν στὸ σπίτι τῆς νέας, ὅπου ἦσαν ὅλα ἕτοιμα, καὶ ἄψε - σβῦσε κάνανε καὶ τὸ γάμο.

Τὸ ἴδιο κόλπο γινότανε—σπανιότερα πάντως—ἀπὸ μέρος τῶν συγγενῶν τῆς κόρης ποὺ τὴν ἀγαποῦσε ἕνας νέος, ὅταν εἶχαν ἐνδείξεις ὅτι οἱ γονιοί του δὲν θὰ ἐγκρίνανε τὸ συνοικέσιο.

Τὰ «τετελεσμένα γεγονότα» γενικῶς ἀποτελοῦσαν καθεστὼς καὶ κατάσταση πάντα σεβαστή.

Ἂν ὁ νέος ἦταν ὀρφανὸς ἀπὸ πατέρα, ἔμενε πιὰ ὁ μόνος ἁρμόδιος ν' ἀποφασίσει. Ἐνδιαφερόταν, βέβαια, κ' ἡ μάννα του, μὰ δὲ μποροῦσε νὰ ἐξασκεῖ τὴν ἐπιρροὴ τοῦ πατέρα. Μόνο, ἂν εἶχε μεγαλύτερο ἔγγαμο ἀδελφὸ καὶ μάλιστα μέσα στὸ ἴδιο τὸ σπίτι, τότε λάβαινε σοβαρὰ ὑπόψη καὶ τὴ δική του γνώμη. Ἀλλὰ κ' οἱ θεῖοι ἀπὸ πατέρα καὶ μητέρα εἶχαν κάποια θέση καὶ δικαιώματα νὰ ἐπεμβαίνουν μὲ συμβουλὲς καὶ κάποτε ἐνεργότερα, ἢ γιὰ νὰ ἐπιτύχουν ἕνα καλὸ συνοικέσιο ἢ γιὰ ν' ἀποτρέψουν ἕνα ἀταίριαστο.

Ἂν ὁ ὀρφανὸς νέος εἶχεν ἀδελφὲς ἀναποκατάστατες, δὲν πολυσκοτιζότανε. Πολὺ σπάνιες ἦσαν οἱ περιπτώσεις, ποὺ νέοι, περίμεναν ν' ἀποκατασταθοῦν οἱ ἀδερφές τους, γιὰ ν' ἀποφασίσουν κ' οἱ ἴδιοι. Εἶν' ἀλήθεια, ὅτι στὰ τελευταῖα χρόνια τὰ παραδείγματα αὐτὰ ὅλο καὶ περίσσευαν.

Ἡ νέα, κατὰ περισσότερο καὶ αὐτηρότερο λόγο, ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ ὑποταχθεῖ στὴ θέληση καὶ τὴν ἀπόφαση τῶν γονιῶν, ἢ—ἂν ἦταν ὀρφανὴ ἀπὸ πατέρα—τῆς μάννας, τῶν μεγαλύτερων ἀδελφῶν καὶ τῶν θείων της.

ΠΡΟΞΕΝΕΙΕΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΝΝΟΗΣΕΙΣ

Γιὰ νὰ γίνει ἕνα συνοικέσιο, ἔπρεπε ἀπὸ πρὶν νὰ βολιδοσκοπηθοῦν οἱ γονιοὶ ἢ οἱ κηδεμόνες τῆς νέας ἀπὸ μέρος τῶν γονιῶν τοῦ νέου. Τὸ ἀντίθετο σπανιότατα γινότανε· κι' αὐτὸ μὲ μεγάλες ἐπιφυλάξεις, γιὰ νὰ δοθεῖ ἀμέσως ἡ πρωτοβουλία στὸ μέρος τοῦ νέου.

Οἱ βολιδοσκοπήσεις γινόντανε κυρίως μὲ προξενῆτρες εἴτε συγγενὲς καὶ φίλες εἴτε καὶ μ' ὁρισμένες γυναῖκες, ποὺ εἶχανε βγάλει ὄνομα γιὰ τὴν ἰδιότητα αὐτὴ καὶ γιὰ τὴν ἐπιδεξιότητα καὶ εἰδικότητα ποὺ εἶχαν ἀποκτήσει.

Ἡ ἀμοιβή τους γινότανε κυρίως σὲ εἴδη, μὲ τὸν τύπο δώρων: Κανένα ζευγάρι παπούτσια, κανένα σαλβάρι κ.τ.τ. Τὶς λέγανε ***προξενητράδες (ἡ προξενήτρα)***, καὶ τὸ ἔργο τους: ***προξένεμαν*** καὶ ***προξενείαν***. Κάποτε μεσολαβοῦσαν καὶ ἄντρες συγγενεῖς, φίλοι ἢ ἁπλῶς γνωστοί, ποὺ τὸφερνε ἡ τύχη ἢ ἡ περίσταση νὰ ὑποδυθοῦν τὸ ρόλο αὐτόν. Ἂν πετύχαινε κανένας στὴν προσπάθειά του, τὸν λέγαν—ὄχι καὶ χωρὶς διάθεση εἰρωνείας καὶ εὐθυμίας: ***κουτέα*** (ἀπὸ τὸ κουτί, δηλαδὴ φκιάνει κουτιά). Ἔλεγαν μάλιστα συμβολικά: ***ὁ τάδες ἐξέρ' καὶ χτίζ' κουτία*** ἢ ***καλὰ κουτία χτίζ'***.

Κ' οἱ ἄντρες οἱ προξενητὲς δὲν παίρνανε χρήματα. Ἀπὸ κανένα δῶρο μόνο: καμμιὰ ἀσημένια ταμπακέρα, καμμιὰ πίπα, μεταξωτὸ μαντίλι, γραβάτα κ.τ.τ.

Ἅμα ἐξασφαλιζόνταν εὐνοϊκὲς ἐνδείξεις καὶ διαθέσεις καὶ στὰ δυὸ τὰ μέρη, αἱ γονιοὶ τοῦ νέου πήγαιναν ἐπίσκεψη στῆς νέας γιὰ νὰ τὴ ζητήσουν: ***ἐπαῖναν σὸ ψηλάφιμαν***. Τοὺς δεχόντανε καὶ τοὺς κερνούσανε στὴν ἀρχὴ σὰν ξένους. Ἡ νέα δὲν παρουσιαζότανε πουθενά. Ἄρχιζαν ἔπειτα τὴ σχετικὴ συζήτηση, ὅπου καταλήγανε σὲ κάποιο ἀποτέλεσμα. Σὲ περίπτωση ποὺ εἶχε ἀποφασιστεῖ τὸ συνοικέσιο, παρουσιαζόταν ἔπειτα ἡ νέα, κρατόντας τὸ δίσκο μὲ κονιὰκ καὶ γλυκό, κάποτε μάλιστα καὶ χωρὶς νὰ ξέρει καλὰ-καλὰ τὸ σκοπὸ τῶν ἐπισκεπτῶν. Ἡ συγκίνηση τῶν δυστυχισμένων αὐτῶν πλασμάτων σὲ τέτοιες εὐτυχισμένες στιγμὲς τῆς ζωῆς τους ἦταν ἀπερίγραπτη, καὶ προπάντων ὅταν ἤξεραν ἢ μάντευαν τὸ σκοπό τους.

Πρόβαιναν δειλὰ-δειλά, κρατόντας καὶ τὴν ἀναπνοή τους ἀκόμα, μὲ χαμηλωμένα τὰ μάτια καὶ ὅλο συστολή. Μερικὲς ἔτρεμαν· ἄλλες χλώμιαζαν κι' ἄλλες κοκκίνιζαν ἀπὸ λιγοψυχία ἢ καὶ ντροπή. Ἄλλες σκόνταβαν καὶ δὲν εἶναι πολὺ σπάνιες οἱ περιπτώσεις ποὺ τοὺς ἔπεφταν τὰ ποτήρια ἢ καὶ ὁ δίσκος

ἀπὸ τὰ χέρια. Οἱ ὑποψήφιοι συμπεθέροι καὶ ἤξεραν καὶ ἔβλεπαν ὅλη τὴν ταραχὴ καὶ τὴ συγκίνηση ποὺ γεννᾶται στὶς νέες σὲ τέτοιες περιστάσεις καὶ γιὰ νὰ μὴν αὐξήσουν τὸ ἐπίπεδο τῆς συγκίνησης καὶ τῆς αἰδημοσύνης τους, πίνοντας τὸ κονιὰκ περιοριζόντανε συνήθως νὰ ποῦνε τὴν εὐχή: *Ἔ, εἰς ὑγείαν, καὶ ὅπως εἴπαμε, ὁ Θεὸς σὸ καλόν.* Ἂν ἡ νέα ἤτανε ψύχραιμη καὶ ἤξαιρε τὴν ὑπόθεση, τότε λέγαν ἀνοιχτὰ καὶ τὰ *καλορρίζικα.*

Ὁ νέος περίμενε συνήθως στῆς προξενήτρας τὸ ἀποτέλεσμα. Ἂν ἦταν εὐνοϊκὸ λέγαν: *ἐχτίεν*, ἢ *ἔχτισαν-άτο.*

Κατὰ τὴν ἐπίσκεψη αὐτὴ ὁριζαν καὶ τὴν ἡμέρα γιὰ ἐπίσημον ἀρραβῶνα.

ΠΡΟΙΚΑ—ΤΡΑΧΩΜΑ

Στὰ Κοτύωρα δὲν συνείθιζαν νὰ δίνουν οὔτε νὰ παίρνουν προῖκα, ὅπως τὴν ἐννοοῦμε σήμερα. Κυρίως ἦταν καθιερωμένο οἱ γονιοί. νὰ κάνουν στὶς κόρες τους μόνο τὶς ἐνδυμασίες, καὶ γενικὰ τὸ ρουχισμό τους, καθὼς καὶ σιφονιέρα—*σκρῖνον* ἢ *πορόν*—καὶ σπανιότατα καὶ ντουλάπα—*καρδερόπαν*, ἀπὸ καρυδόξυλο ὅλα—*σκρῖνον πὰ ἔχ'· καρδερόπαν πὰ ἔχ'*. Τὰ κορίτσια τῶν φτωχῶν καὶ γενικὰ τῶν μὴ εὔπορων οἰκογενειῶν, ἐξοικονομοῦσαν τὸ ρουχισμό τους ἀπὸ μεροκάματα ποὺ κάνανε στὶς ἐμπορικὲς ἀποθῆκες—*σὰ μαγαζία*—ὅπου καθάριζαν φουντούκια ἢ φασόλια, ἔρραβαν τσουβάλια γιὰ ὅλα τὰ εἴδη ἐξαγωγῆς κ.τ.τ. Κοντὰ σ' αὐτὰ ἔπρεπε νὰ ἑτοιμάσουν καὶ τὰ *ἀντιχάρᾳ* (βλέπε κεφάλαιο «*Ἔθιμα τοῦ γάμου*»). Ὑπῆρχαν ὅμως καὶ σπανιότατες περιπτώσεις στὰ τελευταῖα χρόνια, ὅπου ἐκτὸς τὸ ρουχισμὸ ἔδιναν γιὰ προῖκα καὶ μετρητὰ ἢ ἀκίνητα. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἦταν καθιερωμένος ὁ ὅρος *τράβωμαν* ἢ *τράχωμαν*. Ὁπωσδήποτε οἱ γονιοὶ στὴ διαθήκη τους ἄφηναν καὶ γιὰ τὰ κορίτσια τους τὸ ἀνάλογο μερίδιο ἀπὸ ἀκίνητα, χωράφια ἢ μπακτσέδες, ὄχι ὅμως καὶ σπίτια καὶ μαγαζιὰ ποὺ ἀπαραίτητα τ' ἄφηναν στ' ἀρσενικά τους τὰ παιδιά.

Γιὰ τοὺς νέους οἱ γονιοὶ ἑτοίμαζαν: στρώματα, παπλώματα, μαξιλάρια ὅλα γεμάτα μὲ μαλλιά, καὶ σεντόνια καλοκαιρινὰ καὶ χειμωνιάτικα· μαγειρικὰ σκεύη καὶ στάμνες γιὰ νερό· καὶ μαγκάλι, ὅλα χαλκωματένια. Γιὰ τὴν περίπτωση τοῦ χωρισμοῦ τους ἀπὸ τὴν πατρικὴ οἰκογένεια, τοὺς παραχωροῦσαν οἰκόπεδο κοντὰ στὸ πατρικὸ σπίτι, ἢ ἕτοιμο σπίτι καθὼς καὶ μαγαζί, ἂν εἶχαν ἐννοεῖται τὰ μέσα.

Ὁπωσδήποτε ἐπιζητοῦσαν ἐνόσω ζοῦσαν νἄχουν τοὺς γιούς τους μὲ τὴ νύφη καὶ τὰ παιδιά τους στὸ πατρικὸ σπίτι—*ἀσ' σὴν αὐλὴν ἔξ' νὰ μὴ ἐβγάλ'ν-άτ'ς* ἢ *νὰ ἔχ' τὸν γιὸν-άτ' γείτοναν.*

Κάποτε ὁ γαμπρὸς κι' ὁ πατέρας του τὸ παίρνανε γιὰ ζήτημα φιλοτιμίας καὶ δήλωναν κατὰ τὸν ἀρραβώνα ὅτι δὲ θέλουν ρουχισμὸ οὔτε τίποτε, παρὰ μόνο τὴν κόρη, προπαντὸς ὅταν ἦταν πολὺ ὄμορφη ἢ καὶ ὀρφανὴ ἢ φτωχιά. Στὸ διάστημα ποὺ μέναν ἀρραβωνιασμένοι, τῆς φκιάναν ὅλα τὰ χρειαζούμενα, ἢ ἂν βιαζόντανε γιὰ τὸ γάμο, τῆς κάνανε τ' ἀπαραίτητα, καὶ

τὰ ὑπόλοιπα ἀργότερα. Οἱ περιπτώσεις αὐτὲς ἦσαν συνειθέστερες, ὅταν οἱ νέοι ἔμεναν στὴν Ἀμερικὴ ἢ στὴ Ρουσσία, ὅπως θὰ ἐκτεθεῖ πιοκάτω. Ὡστόσο ἡ κόρη μετὰ τὸ θάνατο τῶν γονιῶν της εἶχε δικαίωμα, σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, νὰ κληρονομήσει τὸ ἀνάλογο μερίδιο ἀπὸ τὴν πατρικὴ περιουσία—***ἀσ' σὰ κυρουκά-τ'ς.***

ΑΡΡΑΒΩΝΙΑΣΜΑΤΑ

Τὴν καθορισμένη μέρα, βράδυ κυρίως—καὶ κατὰ προτίμηση Σάββατο—πήγαιναν οἱ γονιοὶ μὲ τὸ γιό τους, οἱ πολὺ στενοὶ συγγενεῖς κ' οἱ ἀνάδοχοί του στὸ σπίτι τῆς νέας. Στὰ παλιότερα χρόνια βαστοῦσε ὁ καθένας κι' ἀπὸ μιὰ ἀναμμένη λαμπάδα. Συνήθως παίρνανε μαζὶ καὶ τὸν παπᾶ τῆς ἐνορίας. Ἐκεῖ ἦσαν συναγμένοι κ' οἱ ἀντίστοιχοι συγγενεῖς τῆς κόρης. Τοὺς ἀρραβῶνες—***τὰ σουμάδᾳ***—τοὺς εἶχαν σ' ἕνα κουτί, καὶ τ' ἄφηναν στὸ τραπέζι τοῦ δωματίου ὅπου τοὺς δεχόντανε. Μετὰ τὶς σχετικὲς ἐθιμοτυπικὲς φιλοφρονήσεις καὶ τὸ κουβεντολόγι, ἐρχόταν ἡ νέα μὲ τὸ δίσκο καὶ κερνοῦσε τοὺς ἐπισκέπτες. Ἡ συγκίνησή της αὐτὴ τὴ φορὰ ἦτανε μετριασμένη, γιατὶ στὸ ἀναμεταξὺ εἶχε πιὰ συνειθίσει κ' εἶχε ξεθαρρέψει. Παίρνοντας τὸ κονιάκ, πρῶτα ὁ γονιὸς τοῦ νέου κ' ἔπειτα συνέχεια οἱ ἄλλοι, εὐχόντανε τὰ καλορρίζικα: ***Καλορρίζικα τ' ἐσκάλωσαμε· καλορρίζικα καὶ καλότυχα· ν' ἀξιών' ὁ Θεὸς νὰ φιλοῦμε καὶ τὰ στέφανα - τουν.*** Μετὰ τὸ κέρασμα ἡ μάννα τοῦ νέου ἄνοιγε τὸ κουτί, τὴν ἀγκάλιαζε καὶ τὴ φιλοῦσε καὶ τῆς ἔδινε ***τὰ σουμάδᾳ***. Οἱ συνειθισμένοι ἀρραβῶνες ἦσαν: ἕνα φλουρὶ πέντε λιρῶν—***ἕναν πεντόλιρον***—μὲ χρυσῆ καδένα—***κορδόν'***—, ἕνα μεταξωτὸ μαντίλι, ἕνα πουκάλι μυρωδιὰ—***λεβάνταν***—ἢ καὶ καμμιὰ σάρπα μεταξωτὴ καὶ χτένι. Ὁ πεθερός της ἐπίσης τῆς ἔβαζε στὸ χέρι κανένα δαχτυλίδι μὲ πέτρα. Ὅλα αὐτὰ ἐπισφραγιζόντανε μὲ χειροφιλήματα καὶ ἀντίστοιχα φιλιὰ ὅλων τῶν παρευρισκομένων—ἐκτὸς τοῦ νέου—καὶ μ' ἀνάλογες εὐχές. Ὁ νέος ἐπίσης δεχότανε τὴν ὥρα ἐκείνη τὰ συγχαρητήρια, τὸν φιλοῦσαν οἱ μεγάλοι καὶ τοὺς φιλοῦσε κ' ἐκεῖνος τὸ χέρι. Βέρες γιὰ ἀρραβῶνα, στὰ τελευταῖα χρόνια εἶχαν καθιερωθεῖ. Ὁ παπᾶς ἀρκούντανε νὰ εὐχηθεῖ προσωπικὰ τὰ καλορρίζικα· σπανίως ἔλεγε καὶ καμμιὰ σχετικὴ εὐχή.

Ἀπὸ καμμιὰ φορὰ φέρνανε καὶ μουσικὴ καὶ γλεντοῦσαν ὅλη τὴ νύχτα.

Στὸ τέλος μοίραζαν σ' ὅσους βρέθηκαν στοὺς ἀρραβῶνες ***τθερεζικὰ*** μέσα στὰ μαντίλια τους. Τελευταῖα συνείθιζαν καὶ τὰ κουφέτα—***τὰ θεκερλεμέδες.***

Προσκλήσεις στοὺς ἀρραβῶνες δὲν συνείθιζαν νὰ κάνουν. Τὸ πολὺ—πολὺ μόνο τοὺς στενοὺς συγγενεῖς γιὰ νὰ μὴν ἔχουν παράπονα.

Στὸ νέο καὶ τοὺς δικούς του τὴ βραδιὰ ἐκείνη δὲν δίνανε δῶρα. Μέσα σὲ μιὰ βδομάδα ὅμως στέλνανε πουκάμισο μεταξωτό, κάλτσες καὶ παντόφλες κεντητὲς στὸ νέο, κι' ἀπὸ ἕνα ζευγάρι μάλλινες κάλτσες—***ὀρτάρᾳ***—στοὺς γονιούς του καὶ σταῖλλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του. Μαζὶ στέλνανε κ' ἕνα γλύκισμα—***πορέκ'.***

'Η τελετὴ τοῦ ἀρραβῶνα λεγότανε : τὸ ***σουμάδεμαν'*** σχετικὲς ἐκφράσεις : ***ἐσουμάδεψαν,*** ἢ ***ἐδέκαν τὰ σουμάδᾳ*** ἢ ***ἐσουμαδεῦταν.*** 'Απὸ τὴ στιγμὴ αὐτὴ ὁ νέος κ' ἡ νέα λεγόντανε ***σουμαδεμέν'***=ἀρραβωνιασμένοι. 'Ιδιαίτερα ὁ ἀρραβωνιαστικὸς λεγόταν : ***ὁ νιᾶαλλοῦς*** κ' ἡ ἀρραβωνιαστικιά : ***ἡ νιᾶαλλοῦ*** (λ. τ.).

ΑΡΡΑΒΩΝΕΣ ΞΕΝΙΤΕΜΜΕΝΩΝ

Τὶς τελευταῖες δεκαετηρίδες τοῦ 19ου αἰῶνα ἀρκετοὶ νέοι ξενιτευόντανε στὴ Ρουσσία. 'Απὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20ου αἰῶνα τὸ μεταναστευτικὸ ρεῦμα ὅλο καὶ περίσσευε.

Καινούργιο μεγαλύτερο κῦμα κατευθυνότανε πρὸς τὶς 'Ηνωμένες Πολιτεῖες τῆς 'Αμερικῆς.

Μόλις οἱ ξενιτεμμένοι νέοι ἔγραφαν πὼς βρήκανε δουλειὰ καλὴ κι' ἀπόκτησαν τὴν οἰκονομική τους ἀνεξαρτησία, οἱ γονιοί τους φρόντιζαν γιὰ νύφη, εἴτε ἀπὸ μόνοι τους, εἴτε κ' ὕστερα ἀπὸ κατάλληλη πλάγια ὑπόδειξη τῶν παιδιῶν τους. 'Ο ἀρραβώνας γινότανε μὲ κατάλληλες συστάσεις καὶ μὲ φωτογραφίες, ὅταν τύχαινε ὁ νέος νὰ μὴ θυμᾶται καλὰ τὴν κόρη, ποὺ μποροῦσε νἄτανε μικρὴ κι' ἀσχημάτιστη ὅταν εἶχε ξενιτευθεῖ. Στέλναν ἀπὸ τὴ Ρουσσία καὶ τὴν 'Αμερικὴ χρήματα, κ' οἱ γονιοί τους κανόνιζαν τὶς διατυπώσεις τῶν ἀρραβώνων, ὅπως ἐκθέσαμε παραπάνω. 'Ανάλογα μὲ τὴν πορεία τῆς δουλειᾶς τοῦ νέου καὶ τὶς τυχὸν εὐκολίες καὶ τὰ ἐμπόδια ποὺ τοῦ παρουσιαζόνταν, ἐρχόταν ὁ ἴδιος κ' ἔπαιρνε μαζί του τὴ νύφη, ἢ στέλνανε τὴν κόρη στὸ νέο κ' ἐκεῖ γινόντανε τὰ στεφανώματα.

Κάποτε σύμβαινε οἱ φωτογραφίες κ' οἱ συστάσεις μὲ τὰ γράμματα νὰ μὴν ἀνταποκρίνονται στὶς ἐντυπώσεις ποὺ εἶχανε σχηματιστεῖ στὸ νέο. Καὶ ὑπάρχουν, σπάνια ἔστω, παραδείγματα, ποὺ τέτοια συνοικέσια ναυάγησαν τὴν τελευταία στιγμή.

ΣΥΝΟΙΚΕΣΙΑ ΜΕ ΞΕΝΟΥΣ

Γενικῶς κ' οἱ νέοι καὶ τὰ κορίτσια προτιμοῦσαν νὰ παντρευτοῦν μέσα στὰ Κοτύωρα. 'Αλήθευε κ' ἐκεῖ, κ' ἤτανε σὲ χρήση μὲ κάποια παραλλαγὴ ἡ γνωστὴ παροιμία : ***πᾳλοπάποντξον κι' ἀσ' 'σὴν πατρίδα-σ'***,

Τὰ συνοικέσια γινόντανε κυρίως μεταξὺ τῶν 'Ελλήνων 'Ορθοδόξων Χριστιανῶν. Μὲ τοὺς διαμαρτυρόμενους σπανίως κάνανε συνοικέσια. 'Επίσης ὑπάρχουν καὶ σπανιότατες περιπτώσεις συνοικεσίων 'Ελλήνων μὲ 'Αρμένισσες.

Μὲ τοὺς Τούρκους καὶ γενικὰ τοὺς Μωαμεθανοὺς ὑπῆρχε τὸ μεγάλο ἐμπόδιο τῆς θρησκείας, ποὺ ἀπαγόρευε κάθε ἐπιμιξία. Προπαντὸς ἦταν ἀδύνατο σὲ "Ελληνα καὶ γενικὰ σὲ Χριστιανὸ νὰ πάρει Τουρκάλα, ἔστω κι' ἂν τὴν ἐρωτευόταν, ἐκτὸς ἂν ἤθελε νὰ τουρκέψει. 'Αλλιῶς μποροῦσαν οἱ Τοῦρ-

κοι νὰ τὸν σκοτώσουν κι' αὐτὸν κι' αὐτὴ χωρὶς διαδικασία κι' ἄσχετα μὲ τὸ νόμο ποὺ κι' αὐτὸς τ' ἀπαγόρευε. Ὑπάρχει ἕνα μοναδικὸ παράδειγμα, ποὺ ἐρωτεύτηκε κάποιος μιὰ Τουρκάλα κι' ἀλλαξοπίστηκε γιὰ τὴν ἐκλεκτὴ τῆς καρδιᾶς του, μὰ ἔμενε ὕστερα σὲ χωριό. Ἡ μάννα του πέθανε στὰ Κοτύωρα ἀπὸ τὸν καϋμό της.

Ἐπίσης κ' ἕνα μοναδικὸ περιστατικό, ποὺ μιὰ ὑπηρέτρια Ἑλληνίδα τούρκεψε γιὰ τὸν ἔρωτά της σ' ἕναν Χόντζα. Ὕστερα ἀπὸ διαμαρτυρίες τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητας στὶς Τούρκικες ἀρχὲς καὶ σχετικὴ διαταγή, μιὰ βδομάδα συνέχεια πήγαινε καθημερινὰ ὁ παπᾶς καὶ τὴ ρώταγε μήπως παρὰ τὴ θέλησή της τὴν πῆρε ὁ χόντζας. Μὰ αὐτὴ τὸν ἔδιωχνε κάθε φορὰ τὸν παπᾶ. Ἔτσι κ' ἔμεινε Τουρκάλα. Οἱ Κοτυωρίτες δὲ μποροῦσαν νὰ τῆς τὸ συγχωρήσουν. Καὶ μιὰ μέρα ὅπως τὴν ἀναγνώρισαν στὸ δρόμο, τὴν περίλαβαν μὲ τὸ βρυσίδι καὶ τὸ ξύλο, τῆς ξέσκισαν τὰ τσαρτσάφια καὶ τοὺς φερετζέδες καὶ τὴν ἐξευτέλισαν. Καὶ γιὰ νὰ στιγματίσουνε τὴν πράξη της, τῆς βγάλανε καὶ τὸ παρακάτω τραγούδι σὲ Τούρκικη γλῶσσα:

Ἰκὶ πιλπὶλ πὶρ καγιατὰ κονάρμη ;—Ἔτμε, πιλπίλ, τερτὶμ πανὰ γετίορ.
Σενί τα πανά, πενί τα σανὰ βερσελέρ,—Ἰουστιουμιουζὲ Ἀτζὲμ χαλὴ σαρσαλάρ.

Σὲ κάθε στίχο ἐπαναλαβαινόταν ἡ ἐπωδός:

Ἰμανὲ χέλ, Ἐμριὲ χανοὺμ (ἢ ποστάλ), ἰμανέ
Πέντα μαῖλ ὀλτοὺμ καρὰ χασλῆ κεμανέ.

Ἡ σημασία του λέξη πρὸς λέξη εἶναι:

Δυὸ ἀηδόνια σ' ἕνα βράχο κονεύουν;
Μή, ἀηδόνι μου, μοῦ φτάνει ἐμένα τὸ ντέρτι μου.
Ἐσένα σ' ἐμένα κ' ἐμένα σ' ἐσένα νἄδιναν,
Ἀπάνω μας Περσικὰ χαλιὰ νἄπλωναν.

Καὶ ἡ ἐπωδός:

Ἐμριὲ χανοὺμ (ἢ παλιοπάποντσο), ἔλα σὲ μετάνοια
κ' ἐγὼ ξετρελλάθηκα μὲ τὰ δοξαρένια μαῦρα φρύδια.

Στὸ τοπικιστικὸ πνεῦμα τῶν Κοτυωριτῶν ἦρθε νὰ κάνει χαλάστρες ὁ νόμος γιὰ τὴ στρατολογία τῶν χριστιανῶν ποὺ βγῆκε μετὰ τὴ μεταπολίτευση στὴν Τουρκία τοῦ 1908. Ὁ νόμος αὐτὸς ἐξαιροῦσε ὅσους εἶχαν γυναῖκα, ὀρφανὴ ἀπὸ πατέρα, ποὺ ἡ μόνιμη κατοικία τῆς οἰκογενείας της ἦτανε σ' ἄλλη πόλη. Ἔτσι, οἱ στρατεύσιμοι Κοτυωρίτες, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὴ στρατολογία, εἶχαν ἀρχίσει κ' ἔπαιρναν κορίτσια ὀρφανὰ ἀπὸ γειτονικὲς πόλεις καὶ χωριά. Ἐπίσης ἐρχόντανε καὶ παντρευόντανε στὰ Κοτύωρα ἀρκετοὶ νέοι Οἰνοῖτες, Κερασούντιοι κ.ἄ. Μερικὰ κορίτσια δὲν ἤθελαν ν' ἀφήσουν τοὺς δικούς τους καὶ τὴν πατρίδα τους καὶ ἀπόρριπταν τὰ τέτοια συνοικέσια. Ἀπὸ τὴν ἀφορμὴ αὐτὴ ἀνασύρθηκε στὴν ἐπιφάνεια καὶ κυριολεκτήθηκε γιὰ τὴ νέα κατάσταση τὸ παρακάτω χαρακτηριστικὸ δίστιχο, σκαρωμένο γιὰ παρόμοια περίπου αἰτία σὲ παλιότερα χρόνια:

Τῆ Σκεντὲρ τὸν πάρδον παίρω (πάρδος=γάτος)
Κι' ἀσ' σὴν μαχαλᾶν 'κ' ἐβγαίνω.

'Αλλὰ κ' οἱ ξενιτεμένοι τύχαινε κάποτε νὰ παντρεύονται στὰ ξένα καὶ

Κοτυωρίτες στὴν ὑπηρεσία τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ.

κυρίως στὴ Ρουσσία. 'Υπάρχουν τέτοια ἀρκετὰ παραδείγματα. 'Η θρησκεία ποὺ ἦταν ἡ ἴδια καὶ οἱ χάρες τῶν Ρουσσίδων τοὺς τουμπάριζαν. 'Ερχόνταν ἀπὸ καμμιὰ φορὰ καὶ στὴν πατρίδα μὲ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τους. Διατηροῦσαν ἀκμαῖον τὸν ἐθνισμό τους, γιατὶ καὶ τὸ περιβάλλον τους ἐκεῖ μὲ

τοὺς Ἕλληνες τοῦ Καυκάσου τοὺς ἔδινε τὴν ἐντύπωση ὅτι ἐξακολουθοῦν νὰ ζοῦν μὲ τοὺς Ἕλληνες τοῦ Πόντου.

Ἐπίσης παίρνανε κ' Ἑλληνίδες ἀπὸ οἰκογένειες ποὺ εἶχανε καταφύγει στὸν Καύκασο καὶ τὴν Κριμαία πρὶν ἀπὸ ἀρκετὰ χρόνια.

Τὰ τέτοια συνοικέσια, γενικὰ στὴ Ρουσσία, αὐξήθηκαν τελευταῖα μὲ τὴν ἀθρόα προσφυγὴ στὸν Ρούσσικο Καύκασο πολλῶν Κοτυωριτῶν κατὰ τὴ διάρκεια καὶ μετὰ τὸ τέλος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολέμου καὶ τῆς Μικρασιατικῆς ἐκστρατείας. Ἐπίσης καὶ ἀρκετὲς Κοτυωρίτισσες ποὺ ἀκολούθησαν τοὺς δικούς τους, ἔχουν πάρει Ρούσσους ἄντρες.

Στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες πολὺ λίγοι Κοτυωρίτες παντρεύτηκαν Ἀμερικανίδες. Ἀκόμα καὶ τώρα μὲ τὴν προσφυγιά, ἔρχονται καὶ παντρεύονται εἴτε Κοτυωρίτισσες, εἴτε ὁποιεσδήποτε Ἑλληνίδες.

Περιπτώσεις πολυγαμίας δὲν παρουσιαζόντανε στὰ Κοτύωρα.

Μόνο ὑπάρχουν σπανιότατα παραδείγματα, ποὺ ἐλάχιστοι παντρεμμένοι ἀπὸ κείνους ποὺ πήγαιναν στὴ Ρουσσία παντρευόντανε κ' ἐκεῖ, ἀποκτοῦσαν μάλιστα καὶ παιδιά, χωρὶς ὅμως νὰ παραμελήσουν καὶ τὴν οἰκογένειά τους τῶν Κοτυώρων, ὅπου πήγαιναν ταχτικά.

ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Ὅ,τι σοβαρὲς δουλειὲς τοῦ σπιτιοῦ εἶχε ἡ πεθερά, παράγγελνε στὴ νύφη της νὰ πάει νὰ τὴ βοηθήσει : στὴ γενικὴ καθαριότητα πρὶν ἀπὸ τὸ Πάσχα—***σὸ χάθεμαν***—, πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα, στὸ στρώσιμο καὶ στὸ ξέστρωμα τοῦ σπιτιοῦ κ.τ.λ. Ἐπίσης τὴν ἔπαιρνε μαζὶ κάθε φορὰ ποὺ θὰ πήγαινε στὸ λουτρό, γιὰ νὰ λούσει τὰ τυχὸν μικρὰ παιδιά της, καθὼς καὶ τὴν ἴδια. Ἀκόμα τὴν καλοῦσαν καὶ στὶς γιορτὲς τοῦ πεθεροῦ, τῆς πεθερᾶς καὶ γενικὰ ὅλων τῶν ἐνήλικων σπιτικῶν, γιὰ νὰ κερνάει τοὺς ἐπισκέπτες.

Ἂν εἶχε ἀνύπαντρη κουνιάδα, κερνοῦσαν κ' οἱ δυό, ὅπως τύχαινε κι' ὅπως ἤτανε σκοπιμότερο.

Ἡ νέα, ἀπὸ ὑπερβολικὸ σέβας καὶ ντροπαλότητα δὲ μιλοῦσε οὔτε στὸν πεθερό, οὔτε στὴν πεθερά, οὔτε καὶ στοὺς μεγαλύτερους θείους ἢ ἀδερφοὺς τοῦ ἀρραβωνιαστικοῦ της. Ὅ,τι ἤθελε νὰ πεῖ θὰ προσπαθοῦσε νὰ τὸ ἐκφράσει μὲ νοήματα, σὰ σὲ παντομίμα, ἢ μὲ τρίτο πρόσωπο : μὲ τὴν κουνιάδα, τὸ μικρὸ κουνιάδο κ. ἄ. Ὅταν ἤθελε νὰ πεῖ ἢ μᾶλλον νὰ δείξει κάτι στὰ πρόσωπα ποὺ δὲν ἔκανε νὰ μιλάει, ἔβγαζε μιὰ χαρακτηριστικὴ φωνὴ μὲ τὰ δόντια ἑνωμένα καὶ μὲ τὴ γλῶσσα, ρουφόντας τὰ γράμματα «τ» καὶ «σ» μαζί : **τς, τς, τς...**

Αὐτὸ λεγόταν ***μάχ' ἢ μαχοκράτεμαν—ἡ νύφε μάχ' κρατεῖ***. Ἡ κατάσταση αὐτὴ διαρκοῦσε καὶ πέρα ἀπὸ τὸ γάμο προπάντων μὲ τὸν πεθερὸ καὶ μάλιστα ἂν ἦταν κανένας μὲ στενόκαρδη αὐστηρότητα. Τοὺς τέτοιους, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ***γεννήτσαρης*** τοὺς λέγαν καὶ ***Σουλτὰν Χαμίτ.***

Γιὰ νὰ μιλήσει ἐλεύθερα ἡ νύφη, ἔπρεπε νὰ τῆς δοθεῖ ἡ ἄδεια ποὺ τὴν

ἐπακολουθοῦσε χεροφίλημα. 'Αλλὰ κ' ὕστερα ἀπ' αὐτή, ἡ νέα πάλι δίσταζε νὰ μιλήσει μαζί τους ἐλεύθερα κατὰ πρόσωπο. 'Η πανάρχαια αὐτὴ συνήθεια ποὺ εἶχε γίνει παράδοση, ἔχασε τὴ μεγάλη αὐστηρότητά της καὶ μὲ τὸν καιρὸ εἶχε ἀρχίσει νὰ ἐκλείπει.

Τὴν πρωτοχρονιὰ καθὼς καὶ στὴ γιορτή της ὁ νέος ἔκανε δῶρα στὴ μνηστή του: κανένα φλουρί, φουστάνι, μυρωδιές, μεταξωτὸ μαντίλι κ.τ.τ. Τὴν Τετάρτη τὸ πρωὶ τῆς πρώτης ἑβδομάδας τῆς Μ. Σαρακοστῆς, ὁ νέος ἔστελνε στὴν ἀρραβωνιαστικιά του ἕνα δίσκο, μὲ τὰ ***Θοδωρέσια*** (βλέπε κεφάλαιο «***Οἱ νηστεῖες***»). 'Επίσης τὸ Μέγα Σάββατο ἔστελνε λαμπάδες γιὰ τὴ Λαμπρὴ καὶ στὴ μνηστή του καὶ σ' ὅλους τοὺς δικούς της καθὼς καὶ κανένα δῶρο σὰν καὶ τὰ παραπάνω.

'Ο ἀρραβωνιασμένος σπανίως ἔβγαινε μὲ τὴ μνηστή του. Κι' ὅταν τύχαινε ν' ἀποφασιστεῖ, θὰ συνοδευόταν ἀπὸ κουστωδία βλοσυρῶν κερβέρων γονιῶν ἢ ἀδερφῶν της. Σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς μνηστείας οἱ σχέσεις τῶν δύο νέων ἦσαν συνηθέστατα αὐστηρὲς κι' ἀνεπίληπτες. 'Ο νέος μποροῦσε νἄχει περισσότερη οἰκειότητα μὲ τὶς κουνιάδες του, παρὰ μὲ τὴ μνηστή του.

Στοὺς παλιοὺς καιροὺς ὅταν ὁ νέος ἔκανε ἐπίσκεψη στὸ σπίτι τῆς νέας, ἡ μνηστή του μόλις τὸν ἀντιλαμβανόταν ἔπρεπε νὰ κρυφτεῖ. Ἂν ἀπρόοπτα ἔμπαινε στὸ σπίτι, ζητοῦσε καταφύγιο σ' ἄλλο δωμάτιο, ἢ σὲ κανένα γειτονικὸ σπίτι. Οἱ ἐπισκέψεις του ἦσαν ἀραιές· μόνο τὰ Σαββατοκύριακα. Ἂν τύχαινε νἄναι σπίτι ὁ πεθερός του, μὲ κανένα τρόπο δὲν ἔμπαινε μέσα. Κι' ἂν ὄντας μέσα, τύχαινε νἄρθει ὁ πεθερός του, προσπαθοῦσε νὰ φύγει χωρὶς νὰ τὸν ἰδεῖ, ἔστω κι' ἀπὸ παράθυρο.

Στὰ τελευταῖα χρόνια εἶχε περισσότερο θάρρος κ' ἔβγαινε πιὸ ἐλεύθερα μὲ τὴ μνηστή του. Κ' ἡ λαϊκὴ μοῦσα παρακολουθοῦσε τὴν ἐξέλιξη μὲ τὸ δίστιχο:

Τὰ τωριζνὰ τὰ κορτσόπα τὴν μάνναν 'χ' ἐρωτοῦνε
Παῖρνε τὸν νιὸ-αλλοῦν-άτουν καὶ πᾶνε πορπατοῦνε.

Μετὰ τοὺς ἀρραβῶνες κάναν ἐπίσημο τραπέζι στὸ γαμπρὸ καὶ στοὺς δικούς τους. Ἄλλα καλέσματα δὲν εἶχαν ὡς τὸ γάμο. Τὸ τραπέζι αὐτὸ ἀνταποδινότανε.

Τὶς ἡμέρες ποὺ πήγαινε ὁ νέος στῆς μνηστῆς του, τοῦ παράθεταν ***τσερεζικὰ*** καὶ κάποτε κοττόπουλο, ρυζόγαλο κ.τ.τ. Πρόχειρο φαγὶ συνηθισμένο καὶ ἀρκετὰ σὲ ὑπόληψη ἤτανε κ' ἡ ὀμελέττα—***τὸ φούστορον***.—Ἔτσι ἔμεινε ἡ παροιμία: ***Γάμπρε φούστορον τρῶς;*** (βλέπε παροιμία ἀριθ. 37).

'Η ἀρραβωνιασμένη θεωρόταν ἀπὸ τὶς συνομήλικές της εὐτυχισμένη. Κ' ἡ ἴδια συναισθανότανε τὴν προνομιακή της αὐτὴ θέση, νἄχει τὸν διαλεχτό της, ἀπὸ τὸν ὁποῖο προτιμήθηκε, κ' ἐξασφάλισε ἔτσι τὴν μελλοντική της εὐτυχία. Χαρακτηριστικὸ τῆς τέτοιας ψυχολογίας εἶναι τὸ δίστιχο:

Ἐσὺ ἡ κοκκινόφορος ντὸ πολλὰ περφανεῦτες,
Ἀρ' ἔμαθα καὶ σὰ σουμὰ, ρίζα-μ' τ'ἐσουμαδεῦτες.

Κατὰ γενικὸ κανόνα, δὲ μεσολαβοῦσε μεγάλο χρονικὸ διάστημα μεταξὺ τῶν ἀρραβώνων καὶ τοῦ γάμου· ἕνα ἢ δυὸ χρόνια τὸ πολύ. Ὅταν ἀργοῦσαν καὶ μάλιστα ὅταν οἱ μελλόνυφοι εἶχαν τὰ χρονάκια τους, ἔλεγαν τὴν παροιμιακὴ ἔκφραση: ***ἐδέβαν κι' ἀσ' σὴν παστουρμάν.***

ΔΙΑΛΥΣΗ ΑΡΡΑΒΩΝΩΝ

Ἦτανε σπάνιες οἱ περιπτώσεις ποὺ χάλαγαν οἱ ἀρραβῶνες. Τὰ αἴτια ἦσαν κυρίως διχόνοιες καὶ ἔριδες, ποὺ τὶς προκαλοῦσε συνήθως τὸ κοτσομπολιὸ τῶν διάφορων καλοθελητῶν. Ὁσοδήποτε καλὴ κ' ἐνάρετη καὶ τίμια νἄταν ἡ νέα κι' ὅσο τίμια καὶ καθὼς πρέπει ἡ οἰκογένειά της, θὰ βρισκόνταν οἱ φθονεροὶ κ' οἱ κακόβουλοι νὰ τοὺς κατηγορήσουν καὶ νὰ τοὺς διαβάλουν μὲ τρόπο. Τὸ ἴδιο γινότανε καὶ πρὸς τὸ ἄλλο μέρος τῶν συμπεθέρων ***—ἐβάλναν λόγια· ἐσυνταύλιζαν-ἀτ'ς. (Συνταυλίζω***=συνδαυλίζω —ὅπως τὰ ξύλα στὸ τζάκι ποὺ ἀνάβουν τὸ ἕνα κοντὰ στἄλλο). Σὰν ἀντίδραση ἐνάντια στὸ κοτσομπολιὸ ἐρχόταν ὁ δογματισμὸς καὶ ἀφορισμὸς μαζί: ***κορίτσ' ποὶ κατακλαίει, ἐγκλεσίαν χαλάν'***, (=ὅποιος κατηγορεῖ καὶ συκοφαντεῖ κορίτσι, χαλάει ἐκκλησία).

Ἂν καὶ ὀργίαζε κυριολεκτικὰ τὸ κοτσομπολιό, ἐλάχιστοι ἀρραβῶνες χάλαγαν ὅπως ἀναφέραμε. Τὸν ἀρραβώνα τὸν θεωροῦσαν ἱερὸ κ' ἔλεγαν: ***Τὰ σουμάδα ἡμ'σὸν στέφανον εἶναι.*** Ἔπειτα, μόλις ψυχραινόντανε γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο οἱ συμπεθέροι, ἐπεμβαίνανε συγγενεῖς καὶ φίλοι καὶ τοὺς συμβίβαζαν.

Ἀξίζει ἐδῶ νὰ μνημονευτεῖ καὶ τὸ ἀκόλουθο περιστατικό:

Ὕστερα ἀπὸ μιὰ παράσταση τῆς «Γκόλφως» τοῦ Περεσιάδη ἀπὸ ἐρασιτεχνικὸ θίασο τῆς Κοινότητας Κοτυώρων, κάποιος νέος ποὺ εἶχε διαλύσει τὸν ἀρραβῶνα του πρὶν ἀπὸ δυὸ χρόνια, γύρισε σπίτι του, καὶ μεσάνυχτα ὅπως ἦτανε, ξεσήκωσε τοὺς δικούς του, ἔστειλαν ἄνθρωπο στὴν τέως μνηστή του, ξύπνησαν τὸν παπᾶ καὶ τὴν ἴδια νύχτα ἔκαναν καὶ τὸ γάμο.

Ἄλλος πάλι, ἀρραβωνιασμένος, χωρὶς νὰ διαλύσει, ἤπιε μιὰ βραδιὰ ἀρκετὰ καὶ πῆγε καὶ στεφανώθηκε ἄλλη. Ἡ μνηστή του πέθανε ἀπὸ τὸν καϋμό της. Μὰ κ' ἡ γυναῖκα του δὲν ἄργησε νὰ τὴν ἀκολουθήσει, ὕστερα ἀπὸ τύψεις ποὺ τῆς φαρμάκωσαν τὴ ζωή.

Γιὰ τὴ διάλυση τῶν ἀρραβώνων χρησιμοποιόνταν οἱ ἀκόλουθες ἐκφράσεις: Ἂν τὴ διάλυση τὴν προκαλοῦσαν ἀπὸ τὸ μέρος τῆς νέας: ***ἔκλωσαν*** — ἢ ***ἔστειλαν—ὀπίσ' τὰ σουμάδα.*** Ἂν ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ νέου: ***Ἐπῆραν ὀπίσ' τὰ σουμάδα***, ἢ ***ὁ παιδᾶς ἐκλῶστεν ἀσ' 'σὴν νισαλλοῦν-ἀτ'.***

Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ νέα κ' οἱ δικοί της, ἂν ἤθελαν, δὲν ἔστελναν πίσω τοὺς ἀρραβῶνες, ἀλλὰ τοὺς κρατοῦσαν γι' ἀποζημίωση καὶ ψυχικὴ ὀδύνη, ἐκτὸς ἂν δὲν καταδεχόνταν—ὅπου ἦταν καὶ τὸ συνειθέστερο—καὶ τότε τὰ ἐπιστρέφανε περιφρονητικά.

'Η διάλυση τοῦ ἀρραβῶνα θεωρότανε προσβολὴ γιὰ τὴ νέα. Τὴν ἀποκαλοῦσαν: ***μαρδομέντσαν*** ἢ ***μαρδὰν***—παραπλήσιο μὲ τὸ «φιλημένη».

"Αν τύχαινε νὰ πεθάνει ὁ νέος, χαρακτήριζαν τὴ μνηστή του γιὰ κακορρίζικη καὶ τὴν ἀποκαλούσανε ***τσ͡ιφτελίσσα*** (=ἀπὸ τὸ τούρκικο ***τσ͡ίφτ*** = διπλὸς καὶ ***τσ͡ιφτελὴ***=ἀνάποδος, γρουσούζης).

ΑΠΑΓΩΓΕΣ

'Εκτὸς τὶς παραπάνω περιπτώσεις ποὺ ἀναφέραμε, εἴχαμε καὶ τὶς ἀπαγωγές. Στὰ παλιὰ χρόνια ἡ ἀπαγωγὴ ἦταν ἀρκετὰ συνειθισμένη.

"Αν κανένας νέος ἤτανε στὰ γερὰ ἐρωτευμένος καὶ παρουσιαζόνταν ἐμπόδια στὴν ἕνωσή του μὲ τὴν ἐκλεκτὴ τῆς καρδιᾶς του, ὀργάνωνε τὴν ἀπαγωγή της. Τὰ ἐμπόδια αὐτὰ ἦσαν:

"Η ἂν δὲν ἤθελαν οἱ γονιοὶ τῆς κόρης, ἢ ἂν δὲν ἤθελαν οὔτ' αὐτοί, οὔτε οἱ δικοί του. Στὴν πρώτη περίπτωση μποροῦσε νἄχει τὴ συγκατάθεση τῶν δικῶν του καὶ τῆς νέας. 'Οπωσδήποτε, σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις δὲ λογάριαζε τίποτε, ὥσπου νὰ ἐπιτύχει τὸ σκοπό του. "Αν τὰ κατάφερνε λέγαν: ***"Εκλεψεν***—ἢ ***ἔσυρεν***—***τὴν κουτσ͡ῆν***· ἤ, ***ἐπῆρεν-ἀτην κ' ἔφυγεν***. "Αν ἦταν σύμφωνη κ' ἡ νέα, ἐκτὸς τὰ παραπάνω λέγαν καὶ γι' αὐτή: ***"Αφεριμ,*** ἢ ***μπράβο, σὴν προκομμέντσαν· ἐπῆεν ἐκάτσεν κὰ*** (εἴτε εἰρωνικά, εἴτε ἐπαινετικά).

Τὴν ἀπαγωγὴ τὴ λέγαν: ***τὸ κλέψιμον*** ἢ ***τὸ σύρσιμον***.

Σὲ κάποια περίπτωση ἀπαγωγῆς παλιᾶς ἐποχῆς, εἶχε πέσει στὸ δρόμο τὸ φακιόλι—***τὸ τσ͡ίτ'***—τῆς κόρης· καὶ γέννηκε ἀφορμὴ νὰ σκαρωθεῖ τὸ παρακάτω τραγούδι, ποὺ τὸ λέγανε σὲ κάθε περίσταση καὶ σὰν ἀστεῖο, γιὰ νὰ γελάσουν:

— Ναίπαι Λεῦτερ', Λεῦτερ',—Τὸ τθίτ' · ι · μ' ἐρροῦξεν.
—'Ανάθεμα τὸ τθίτ' · ι · σ',—Σὸ παζάρ' (ἢ σ' ἀργαστέρ') γομάτον.
ἢ Κι' ἂν ἐρροῦξεν πέ · ι · μ' ἀ—Σὸ παζάρ' γομάτον.

Κάποτε κλέβαν κι' ἀρραβωνιασμένες, σπανιότατα δὲ καὶ παντρεμμένες. Στὴν τελευταία αὐτὴ περίπτωση ἔπρεπεν ἀπαραιτήτως νὰ ὑπάρχει ἡ συγκατάθεση τῆς γυναίκας.

Μερικὲς φορές, πρὶν προλάβουν νὰ στεφανωθοῦν, οἱ γονιοὶ τῆς κόρης μάθαιναν τὸ κρυσφύγετό τους καὶ πήγαιναν μὲ τὸ Μουχτάρη, μὲ ἀστυνομικὰ ὄργανα καὶ τὸν παπᾶ τῆς ἐνορίας γιὰ νὰ τὴν πάρουν πίσω—***ἐπαῖναν ἐπάτ͡ναν τ' ὀσπίτ'***. "Αν ἡ κόρη ἔλεγε πὼς παρὰ τὴν θέλησή της τὴν ἔκλεψαν ἢ ἂν ἦταν ἀνήλικη (κάτω ἀπὸ 16 ἐτῶν σύμφωνα μὲ τὸν Τούρκικο νόμο) τὴν ἔπαιρναν πίσω ἐνανάγκη καὶ μὲ τὴν ἐπέμβαση τῆς ἀστυνομίας. "Αν ὅμως ἦταν ἐνήλικη κι' ὁμολογοῦσε ὅτι ἀγαπᾶ τὸν νέο καὶ ὅτι θέλοντας τὸν ἀκολούθησε, οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Πολιτείας δὲν ἀνακατεύόντανε πιά. "Εμενε στοὺς συγγενεῖς τῆς νέας νὰ δείξουν τὴν ἀντρειά τους καὶ τὴν καπατσωσύνη τους. "Ετσι πολλὲς φορὲς δημιουργόντανε σοβαρὰ μαλώματα καὶ συγκρού-

σεις, παραβιάσεις τοῦ σπιτιοῦ, συμπλοκὲς μὲ κάθε λογῆς ἐπιθετικὰ καὶ ἀμυντικὰ ὅπλα. Τ' ἀποτελέσματα δὲν ἤτανε πάντα εὐνοϊκὰ γιὰ τὴν ἐπίθεση. Δὲν ἔλειπαν κάποτε καὶ τὰ θύματα.

Ἂν οἱ γονιοὶ τῆς νέας εἶχαν ὑποψίες κ' ἐνδείξεις φανερὲς ὅτι ἡ κόρη τους μὲ ἀπειλὲς ἀναγκαζότανε νὰ δείξει τὴ συμπαθειά της στὸ νέο, τότε πρότειναν νὰ πάει νὰ μείνει δυὸ ἢ τρεῖς μέρες στοῦ παπᾶ ἢ στοῦ Μουχτάρη, γιὰ νὰ συνέλθει καὶ νὰ προβεῖ ἐλεύθερα κι' ἀνεπηρέαστα στὴν ὁποιαδήποτε ὁμολογία της.

Ὑπῆρχαν περιπτώσεις κατὰ τὶς ὁποίες οἱ γονιοὶ τῆς νέας καὶ μετὰ τὴ στέψη της ἀκόμα, ἐπιμένανε νὰ τὴν πάρουν πίσω σὰ ζωντοχήρα πιά, χρησιμοποιώντας ὅλα τὰ παραπάνω ἔνδικα καὶ... ἄδικα μέσα.

Ἂν ἦταν ἀνήλικη ἡ νέα, μποροῦσαν νὰ καταφύγουν καὶ στὰ δικαστήρια.

Σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις καὶ ὁ Μουχτάρης καὶ ὁ παπᾶς καὶ ὁ Δεσπότης ἀμέσως ὕστερα καὶ ἄλλοι συγγενεῖς καὶ φίλοι προσπαθοῦσαν νὰ ἐπέμβουν συμβιβαστικῶς, ὄχι πάντα χωρὶς θετικὰ ἀποτελέσματα, μὲ λογικὲς λύσεις.

Πάντως ὕστερα ἀπὸ ἐπιτυχημένη ἀπαγωγὴ καὶ τὸ στεφάνωμα, δημιουργόταν ἕνα τετελεσμένο γεγονός, καὶ συνήθως ἀποτελοῦσε κατάσταση ποὺ τὴν ἀναγνώριζαν ὅλοι ἀπὸ τὰ ὕστερα.

ΑΝΤΙΖΗΛΙΕΣ

Ὁ φθόνος κ' ἡ ἀντιζηλία τῶν νέων γιὰ μιὰ ὄμορφη ποὺ εἶχανε στὸ μάτι καὶ ἀρραβωνιαζότανε μὲ ἄλλον, εἶχαν ἀρκετὰ σοβαρὲς ἐκδηλώσεις. Ἐκτὸς τὰ ἐπεισόδια ποὺ προκαλοῦσαν κατὰ τοὺς χοροὺς—ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω—στήνανε κι' ἄλλους καυγάδες ποὺ δημιουργοῦσαν συνήθως στὴ γειτονειὰ ἢ κοντὰ στὸ σπίτι τῆς κόρης, ὅπου δούλευαν καὶ φονικὰ ὄργανα—κυρίως οἱ κάμες—μὲ ἀποτέλεσμα τὸν τραυματισμὸ ἢ τὸν φόνο κανενός—σπανιότατα.

Στὰ τελευταῖα χρόνια τὰ ἔνστικτα ἤτανε τελείως ἥμερα.

ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΕΣ

Σπανιότατα σημειωνόντανε καὶ ἀπόπειρες αὐτοκτονίας ἢ καί... ἐπιτυχημένες αὐτοκτονίες γιὰ αἰσθηματικοὺς λόγους, ὕστερα ἀπὸ ἀποτυχημένον ἔρωτα. Τὸ δίστιχο τὸν θέλει μὲ περίστροφο :

Ἔσυρα τὸ λεβόρβορον κ' ἐντόκα ἐγὼ ἐμέναν
Κι' ἂσ' σὸ καρδόπο - μ' ἔτρεξεν ἅμον ποτάμ' τὸ γαῖμαν...

Μὰ τὰ σπάνια παραδείγματα ποὺ ὑπάρχουν, δείχνουν τὴν προτίμηση κυρίως στὸ δηλητήριο—***σὸ φαρμάκωμαν.***

Ἂς σημειωθεῖ ὅτι ὑπῆρχαν καὶ σπανιότατα παραδείγματα, ὅπου ἐρωτευμένοι ἔπεσαν σὲ μελαγχολικὲς καταστάσεις, ὄχι ὅμως σὲ βαθμὸ ὁλοφάνερης ψυχοπάθειας, διότι τοὺς ἀπαρνήθηκε ἡ ἀγάπη τους.

ΓΙΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

—Ἡ αὐστηρότητα τῶν ἠθῶν, ποὺ τόσο ἐξυμνεῖται κάθε φορά, ἔχει, βέβαια, τ' ἀγαθὰ καὶ τὶς εὐεργετικές της ἐπιδράσεις. Σὲ μιὰ ἐποχὴ καὶ σ' ἕνα περιβάλλον σὰν κ' ἐκεῖνο τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας μας, ὅλη αὐτὴ ἡ ζωή, μὲ τὰ ὁποιαδήποτε ἤθη καὶ ἔθιμά της, μᾶς προκαλεῖ τώρα τὴ νοσταλγικὴ καὶ ρωμαντικὰ γοητευτικὴ κάποτε ἀνάμνηση, ποὺ γεννᾶται καὶ σ' ἕναν ἐλεύθερον ἄνθρωπο, ὅταν θυμᾶται, ὕστερα ἀπὸ χρόνια, μερικὰ περιστατικὰ τῆς ζωῆς ποὺ πέρασε στὴ μακάρια καὶ στεῖρα μόνωση τῆς φυλακῆς του. Ἴσως ἡ αὐστηρότητα αὐτὴ νἄχει καὶ μειονεκτήματα ἀρκετά.

—Ὁ αὐστηρὸς καὶ ἄκαμπτα σχολαστικὸς περιορισμὸς τῶν νέων τῶν δύο φύλων κ' ἡ ἔλλειψη κάθε ἐπαφῆς καὶ σχέσης, ἔστω καὶ τῆς πιὸ ἀθῴας, στὶς καθημερινὲς ἀναστροφές τους, ἐκτὸς τὴ σεμνοτυφία καὶ τὴν ὑποκρισία ποὺ μοιραίως καλλιεργεῖ καὶ δημιουργεῖ, προκαλεῖ, ὅπως εἶναι γνωστό, καὶ βλαβερὲς διαστροφές, ψυχώσεις καὶ νευρώσεις· καί, ἴσως, οὔτε οἱ πρῶτες οὔτε οἱ δεύτερες δὲν ἦσαν τελείως ἄγνωστες στὰ Κοτύωρα.

—Ἡ αὐταρχικὴ ἐπέμβαση τῶν γονιῶν στὰ παιδιά τους, γιὰ νὰ τούς... διορίσουν τὶς γυναῖκες ποὺ θὰ εἶχανε σύντροφο γιὰ ὅλη τους τὴ ζωή, δὲν ἦταν, ἀσφαλῶς, ἡ καλύτερη λύση στὸ μεγάλο καὶ σπουδαιότατο πρόβλημα τῆς ζωῆς. Ὡστόσο—καὶ γιὰ τὴν παρατήρηση αὐτὴ καὶ γιὰ τὴν παραπάνω—ὁ χρόνος κ' ἡ ἐξέλιξη ὁδηγοῦσαν κι' ὁδηγοῦν ὁλοένα σὲ καλύτερες, ὑγιέστερες, κ' ἐπιστημονικότερες κατευθύνσεις, γιὰ τὴν κανονικὴ ἀνάπτυξη καί, μέσα στὸ πλαίσιο τῆς πραγματικῆς ἠθικῆς, ἱκανοποίηση τῆς εὐγενέστερης καθολικῆς λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπινου ὀργανισμοῦ.

—Οἱ εἰδικοὶ οἰκονομικοὶ ὅροι ποὺ ἐπικρατούσανε στὰ Κοτύωρα ἐπιτρέπανε καὶ ἀντίστοιχα ἐπιβάλλανε νὰ πραγματοποιοῦνται συνοικέσια, χωρὶς τὴν ἐπήρεια τῆς μεγάλης πληγῆς τῆς προίκας, ποὺ ὑπῆρχε καὶ ὑπάρχει σχεδὸν παντοῦ. Νέοι καὶ νέες παντρευόνταν εὔκολα, κ' ἐκεῖνο ποὺ ἦτανε δύσκολο καὶ σπάνιο, ἦταν ν' ἀνακαλύψει κανεὶς παραδείγματα γεροντοπαληκαρισμοῦ, καὶ γεροντοκορισμοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ ἀνήμπορους κι' ἄρρωστους ἀπὸ χρόνιες παθήσεις.

—Ἡ μεγάλη αὐστηρότητα κι' ὁ περιορισμὸς τῶν συνοικεσίων μεταξὺ νῶν Ἑλλήνων εἶναι ἕνα τεκμήριο σοβαρό, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς πόλης αὐτῆς διατήρησε τὴν καθαρότητα τοῦ αἵματος, κατὰ φυσικὴ δὲ συνέπεια καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς φυλῆς.

—Ἐξάλλου τὸ τοπικιστικὸ πνεῦμα, ποὺ συντελοῦσε ὥστε τὰ συνοικέσια νὰ περιορίζονται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ—ὡς τὰ 1908—μεταξὺ τῶν Κοτυωριτῶν, ἀποτελεῖ μιὰν ἔνδειξη σοβαρὴ ὅτι ἂν καὶ ἐκπορεύτηκαν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Ἀργυρόπολης, ἀναπτύξανε στὸ διάστημα τῶν δύο αἰώνων ἰδιαίτερης ζωῆς τους ἕνα δικό τους πολιτισμό, ποὺ σὲ ἀρκετά του σημεῖα εἶναι ἄξιος προσοχῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η΄

ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΚΑΙ Η ΤΕΛΕΤΗ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Σ' ὅλα τὰ μέρη τοῦ Πόντου τὰ ἔθιμα καὶ οἱ τελετὲς τοῦ γάμου λίγο-πολὺ ἔμοιαζαν. Ἐδῶ θὰ περιγράψομε τὰ σχετικὰ μὲ τὰ ἔθιμα τῶν Κοτυώρων.

Τὴν τελευταία βδομάδα ποὺ ἤτανε νὰ τελεστεῖ ὁ γάμος, γινόντανε μὲ τὴ σειρὰ τ' ἀκόλουθα :

Τὸ λογόπαρμαν

Τὸ βράδυ τῆς Πέμπτης, μετὰ τὸ δεῖπνο, οἱ γονιοὶ τοῦ γαμπροῦ μὲ τυχὸν ἀδελφοὺς καὶ πολὺ στενοὺς συγγενεῖς τους, μὲ τὸν ἀνάδοχο τοῦ νέου —***τὸν δεξάμενον***—καὶ μὲ τὸν παπᾶ τῆς ἐνορίας, πήγαιναν στῆς νύφης, σὰ σὲ βεγγέρα. Ἡ ὁμάδα αὐτὴ τῶν ἡλικιωμένων συγγενῶν τοῦ γαμπροῦ λεγόταν ***οἱ μειζετέρ'***.

Ἡ ἐπίσκεψη ἦταν τυπική, γιατὶ ἀπὸ πρὶν ἦταν γνωστὸ καὶ συμφωνημένο ὅτι ὁ γάμος θὰ γινότανε τὴν προσεχῆ Κυριακή. Γι' αὐτό, τὸ ἴδιο βράδυ, ἤτανε συναγμένοι στῆς νύφης κ' οἱ ἀντίστοιχοι συγγενεῖς της : ***οἱ μειζετέρ' τῆ νύφες***. Στοὺς ***μειζέτερους*** προσφέρνανε γλυκὸ καὶ καφέ. Μετὰ τὸ κέρασμα ὁ πατέρας τοῦ γαμπροῦ ἔλεγε στοὺς συμπεθέρους του :

Ἐμεῖς τὴ Κερεκὴ ἀ ἔρχομες παίρομε τὸ δίκαιον-ἐμουν — ἢ ***τὸ ἀμανέτ'ν-ἐμουν***, ἐννοώντας τὴ νύφη. Καὶ κεῖνοι ἀπαντοῦσαν : ***Ὅποταν θέλετε, τὸ δίκαιον-ἐσουν ἐλᾶτε ἐπάρτ'ατο***—ἢ, ***ἐμεῖς ἀ ἐφτάμ' ἀτην τεσλήμ, ἐμεῖς εἶμες σὸν λόγον-ἐμουν*** (***τεσλήμ***=παράδοση) (λ.τ.). Αὐτὸ ἦταν ***τὸ λογόπαρμαν***.

Ἡ ἐπίσκεψη μποροῦσε νὰ παραταθεῖ καὶ ὡς πέρα ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα, καὶ τότε στρώνανε τραπέζι μὲ ***τσερεζικά***, μεζέδες διάφορους καὶ κρασί, ποὺ καμμιὰ φορὰ τὸ φέρνανε μαζὶ ἀπὸ τὸ σπίτι τους οἱ ἐπισκέπτες.

Στὰ πιὸ παλιὰ χρόνια πρὶν φύγουν ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς νύφης, ὁ πατέρας τοῦ γαμπροῦ καλοῦσε τὴ μητέρα της καὶ τῆς ἔδινε 11 ἢ 54 γρόσια—***σιοὺτ χακκῆ***—γιὰ νὰ κάνει χαλάλι τὸ γάλα ποὺ βύζαξε ἡ κόρη της, καὶ ἄλλα 61 γρόσια, ***γιολλούκια***, σὰν ἔξοδα ἑτοιμασίας γιὰ ἀναχώρηση.

Τὸ ἔθιμο αὐτὸ στὰ τελευταῖα χρόνια εἶχε καταργηθεῖ.

Τὸ δέσιμον

Ἐπικρατοῦσε ἡ πρόληψη ὅτι ἐχθροὶ τοῦ γαμπροῦ—ἀντίζηλοι κ.τ.λ.—μποροῦσαν μὲ διάφορες μαγγανεῖες νὰ τὸν καταστήσουν ἀνίκανο γιὰ τὰ συζυγικά του καθήκοντα. Ἕνας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς τρόπους ἦταν νὰ βάλουν

μιὰ κάμα—δίκοπο μαχαίρι—στὴ θήκη της τὴν ὥρα ποὺ ὁ παπᾶς ἐκφωνεῖ κατὰ τὴ στέψη τὸ «εὐλογημένη ἡ βασιλεία τοῦ πατρὸς...» καὶ νὰ τὴν πετάξουν ἔτσι θηκαρωμένη στὴ θάλασσα. Ἐπίσης λυώνανε μολύβι, σχηματιζόταν καὶ τὸ ρίχνανε στὴ θάλασσα. Αὐτὸ καὶ ἀρκοῦσε γιὰ νὰ ἐπιτύχει ἡ ἐπιθυμία τῶν ἐχθρῶν τοῦ γαμπροῦ ***τὸ δέσιμον***, ὅπως πίστευαν. Γιὰ προφύλαξη καὶ γιὰ τὴν ἀποτροπὴ τοῦ ***δεσίματος,*** ἕνας συγγενὴς τοῦ γαμπροῦ, μετὰ τὸ ***λογόπαρμαν*** ἢ τὴν ὥρα τοῦ στεφανώματος, ἔκλεινε ἕνα λουκέτο πίσω ἀπὸ τὸ γαμπρό, ποὺ σήμαινε ὅτι ἔκλεισε τὸ δρόμο καὶ ματαίωνε πιὰ κάθε σχετικὴ ἀπόπειρα τῶν ἐχθρῶν του. Τὸ λουκέτο τ' ἄνοιγαν μετὰ τὴν πρώτη συνάντηση τῶν νιόνυφων σὰν ἀντρόγυνου κι' ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα οἱ μαγγανεῖες δὲν εἶχαν πέραση.

Τὰ τσαλκούγια

Τὸ πρωὶ τῆς Παρασκευῆς ὁ γαμπρὸς καπάρωνε τὴν μουσικὴ γιὰ ὅλες τὶς ἡμέρες ποὺ θὰ διαρκοῦσε ὁ γάμος: ***ὁ γαμπρὸν ἐσυμφώνεσεν,*** ἢ ***ἐπίασεν τὰ τσαλκούγια***. Ἡ μουσικὴ—ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀπαραίτητη λύρα—ἀποτελοῦνταν ἀπὸ βιολί, κλαρίνο, τρόμπα καὶ ντέφι. Μποροῦσε νὰ συμφωνηθεῖ καὶ νωρίτερα, πρὶν ἀπὸ μιὰ βδομάδα καὶ μάλιστα ὅταν ἦταν ἐποχὴ ποὺ γινόνταν ἀθρόοι οἱ γάμοι—μετὰ τὴν ἑορτὴ τῶν Φώτων ὡς τὴ Μεγάλη Σαρακοστή.—Ἂν οἱ γονιοὶ τῆς νύφης ἦταν εὐκατάστατοι κι' ἀνοιχτόκαρδοι, νοίκιαζαν συνήθως κ' ἐκεῖνοι ἄλλη μουσική. Κ' ἐπειδὴ δὲν ἦταν ἀρκετοὶ οἱ ὀργανοπαῖχτες στὰ Κοτύωρα, παράγγελναν ἀπὸ τὴν Κερασοῦντα ἢ τὴν Οἰνόη: ***Ἔγκαν τσαλκούγια ἀσ' σὴν Κερασοῦνταν*** ἢ ***ἀσ' σὸ Οἶνος.***

Ὑπῆρχαν καὶ μουσικὲς μὲ ζουρνάδες, γκάϊδες—***τουλούμ***—καὶ νταβούλια, ποὺ τὶς χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀπορότεροι, ἀλλὰ καὶ οἱ εὔποροι μόνο στὸ Τσάμπασῃ—***τὰ ζουρνάδες καὶ τὰ ταούλ***—ἢ τὰ ***τουμπελέκια—παῖζ'νε σὴν Πεδιάδαν ἀπάν' τὸ κοτσαγγέλ'***. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ συμφωνημένα, οἱ μουσικοὶ εἶχαν καὶ τὰ τυχερά τους, ποὺ τοὺς τὰ κολλούσανε στὸ κούτελο, κυρίως τὴν ὥρα τοῦ χοροῦ.

Τὸ σίναγμαν

Τ' ἀπόγευμα τῆς Παρασκευῆς πήγαιναν στῆς νύφης οἱ τυχὸν ἀδερφὲς καὶ ξαδέρφες τοῦ γαμπροῦ μὲ φιλενάδες καὶ γνωστές τους, ὅπου ἦταν συναγμένες κ' οἱ δικές της φιλενάδες—***τὰ συγκόρτσα-τ'ς***. Τὶς συνόδευε κ' ἡ μουσική. Εἶχαν μαζὶ ***τὴν σινέαν*** καὶ ***ἐσίναζαν τὴν νύφεν***, ἔβαφαν δηλαδὴ μὲ χρῶμα κοκκινωπὸ τὰ μαλλιά, τὰ νύχια, τὶς παλάμες καὶ τὶς ἐξωτερικὲς κλιδώσεις τῶν δαχτύλων της—ὅ,τι γίνεται καὶ τώρα μὲ τὸ ὀξιζενὲ καὶ τὸ μανικιούρ. Τ' ἄλλα τὰ κορίτσια τῆς συνοδείας της ἔβαφαν μόνο τὰ νύχια καὶ τὰ δάχτυλά τους. Σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα ἡ μουσικὴ ἔπαιζε διάφορα κομμάτια. Μαζὶ μὲ τὴν ***σινέαν*** φέρνανε στὴ νύφη ἀπὸ μέρος τοῦ γαμπροῦ καὶ

σαπούνι καὶ χρήματα γιὰ τὸ λουτρὸ τῆς ἄλλης ἡμέρας. Στὰ τελευταῖα χρόνια τὸ **σίνᾳγμαν** εἶχε καταργηθεῖ.

Ἀπὸ τὴν ἡμέρ' αὐτὴ ἄρχιζαν κυρίως τὰ ξεφαντώματα, οἱ χοροὶ κ' οἱ διασκεδάσεις, χώρια στὸ σπίτι τῆς νέας καὶ χώρια στοῦ γαμπροῦ. Ἡ μουσικὴ κ' ἡ λύρα ἤτανε στὴν ἡμερησία διάταξη καὶ τὰ δίστιχα ἔδιναν κι' ἔπαιρναν.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δίστιχα λέγανε παλιότερα καὶ τοῦτο τὸ τραγούδι :

Κόρη - μ' τὰ περιστέρᾳ σου σὴν αὔλᾳ - μ' ντ' ἄραευνε ;
Ἔρχουνταν πίν'νε τὸ νερὸν τσαλοπατοῦν τὸ χῶμαν,
κ' ἐγὼ τὸ χῶμαν θέλ' ἀτο θὰ χτίζω μοναστήριν.
Ἔπαρ' - με, κόρη, ἔπαρ' - με, βαρέα γέρος 'χ' εἶμαι,
σὴν χαμελέτεν ἔμενα, τὰ γένᾳ - μ' ἐλευρῶθαν,
ἔλα κορτσόπον ἄλεσον σ' ἐμὸν τὴν χαμελέτεν.
ἀλέθω καὶ σακκάζω - σε κ' ἐσὲν καπίτσ' 'χὶ παίρω.

Κι' ὅπως στὸ χορὸ μπαίνανε καὶ γρηές, λέγανε κάθε τόσο καὶ σὲ κάθε ἄλλη ἀνάλογη περίσταση σὰν σ' ἐπωδό, τὸ δίστιχο :

Γραία, γραία, χόρεψον, γραία εἶμαι 'χ' ἐπορῶ
κι' ἂν καλοκρατεῖτε - με, σκοῦμαι—ἢ μοῦνον—σείομαι κ' ἐγώ.

Τὸ λάλεμαν ἢ τὰ κλητώρᾳ.

Τὸ πρωῒ τοῦ Σαββάτου καὶ ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ γαμπροῦ καὶ ἀπὸ τὸ μέρος τῆς νύφης, στέλνανε μιὰ γυναῖκα στὰ συγγενικά καὶ φιλικά τους σπίτια καὶ τοὺς προσκαλούσανε στὸ γάμο. Οἱ γυναῖκες αὐτὲς ἄφηναν σὲ κάθε οἰκογένεια ἕνα ἁγιοκέρι καὶ ἔλεγαν : *Ἡ . . . τάδενα λαλεῖ σας σὸν γάμον.* Οἱ προσκαλούμενοι, **οἱ λαλεμέν'**, τῆς ἔδιναν γιὰ τὸν κόπο της φιλοδώρημα, κυρίως χρήματα. Τ' ἁγιοκέρι ἤτανε συνήθως κόκκινο στὴ βάση του. Ἀπ' αὐτὸ βγῆκε κ' ἡ παροιμιακὴ ἔκφραση : **ἐθᾳρεῖς ἐλάλεσαν - ἀτον μὲ τὸ κοκκινόκωλον τὴν λαμπάδαν,** καὶ λεγότανε γιὰ τοὺς ἀδιάκριτους καὶ αὐτόκλητους ποὺ ἐννοοῦσαν νὰ παρευρίσκονται παντοῦ. Τὸ **λάλεμαν** ἀποτελοῦσε κ' ἕναν εὔσχημο τρόπο νὰ προσκληθοῦν οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι νὰ πᾶνε νὰ χαρίσουν δῶρα στὴ νύφη : **νὰ πᾶνε σὴν χάρ'**. Ἐπίσης σήμαινε καὶ πρόσκληση στὸ λουτρὸ τῆς νύφης, γιὰ τὰ κορίτσια τῶν καλεσμένων.

Τὸ λουτρὸν τῇ νύφες.

Τὴν ἴδια μέρα, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ μεσημέρι, οἱ ἴδιες κοπέλες ποὺ **σίνᾳξαν** τὴ νύφη, πήγαιναν μὲ τὴ μουσικὴ καὶ τὴν ἔπαιρναν μαζὶ μὲ τὰ **συγκόρτσᾳ** της καὶ τὴ συνόδευαν στὸ λουτρὸ—χαμάμι. Συνήθως τὸ λουτρὸ ἤτανε νοικιασμένο—ἀγκαζὲ—γιὰ τὸ διάστημα τοῦ λουτροῦ τῆς νύφης καὶ τῆς συνοδείας της—**ἐπίασαν τὸ λουτρόν**. Τὴ νύφη τὴν ἔλουζε κυρίως ἡ **τελλάκαινα**—εἰδικὴ γυναῖκα ποὺ ἀνήκει στὸ ἐσωτερικὸ ὑπηρετικὸ προσωπικὸ τοῦ

λουτροῦ—κ' ἔπαιρνε τὸ δῶρο της—***παχσούσ'***. Σ' ὅλες τὶς φάσεις τοῦ λουτροῦ τῆς νύφης—στὸ ξέντυμα, στὸ λούσιμο, στὸ ντύσιμο, στὸ χτένισμα κτλ.—οἱ φιλενάδες της τῆς παράστεκαν καὶ κάθε τόσο λέγανε κι' ἀπὸ κανένα τραγούδι. Ὁ γαμπρὸς ἔστελνε στὶς λουζόμενες λαγάνες ***λαβάσα***, τυριά, χαλβάδες, ἐλιές, φροῦτα τῆς ἐποχῆς καὶ διάφορα ἀναψυκτικά. Μετὰ τὸ λουτρὸ ἐπιστρέφαν ὅλες μὲ τὴ μουσικὴ στὸ σπίτι τῆς νύφης κι' ἀπὸ κεῖ σὲ λίγο ἡ καθεμιὰ στὸ δικό της. Τὰ ἔξοδα ὅλα ἐπιβάρυναν τὸ γαμπρό.

Τὸ χάρισμαν.

Στὸ διάστημα τοῦ λουτροῦ τῆς νύφης, ὅλοι οἱ καλεσμένοι πηγαίνανε σπίτι καὶ τῆς ἔκαναν δῶρα, ***τὴν χάρ'***. Τὰ δῶρα αὐτά, ποὺ τὰ πήγαιναν γυναῖκες, ἦσαν ἤδη ρουχισμοῦ, μαγειρικὰ σκεύη, ἔπιπλα τοῦ σπιτιοῦ κ.τ.τ. Σ' ὅσες χάριζαν, ἔδιναν ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς νύφης ***τσερεζικά***.

Τὸ λουτρὸν τῆ γαμπροῦ καὶ τῆ κουμπάρ'.

Τὸ βράδυ τοῦ Σαββάτου, μετὰ τὸ δεῖπνο, ὁ κουμπάρος ἔπαιρνε τὸ γαμπρὸ καὶ τοὺς ὁμήλικους συγγενεῖς καὶ φίλους καὶ πηγαίνανε στὸ λουτρό. Τὰ ἔξοδα ἦταν τοῦ κουμπάρου.

Τὸ πάτεμαν καὶ τὸ χτένισμαν.

Μετὰ τὸ λουτρό, ὁ γαμπρὸς μὲ τὴν παρέα του καὶ μὲ τὴν ὁμάδα τῶν κοριτσιῶν ποὺ εἶχανε λούσει τὴ νύφη, πήγαιναν μὲ τὴ συνοδεία τῆς μουσικῆς στὸ σπίτι της. Οἱ ἄντρες στρωνόντανε σὲ ἕτοιμα τραπέζια κι' ἄρχιζαν τὸ φαγοπότι καὶ τὸ γλέντι. Αὐτὸ ἦταν τὸ ***πάτεμαν***. Τὰ κορίτσια πάλι, παίρνανε τὴ νύφη σὲ ἰδιαίτερο δωμάτιο καὶ τὴ χτένιζαν—τῆς ἔκαναν πλεξίδες —***τσέμας***—τραγουδόντας:

Στὰ ψηλὰ τὰ παραθύρᾳ—ἐχτενίσκουντουν ἡ κόρη
μὲ ἀλὰ φράγκικον χτενάκι.—Ἔπεσε καὶ τὸ χτενάκι,
τ' ἄρπιξε τὸ ἀηδονάκι,—καὶ στὸν βασιλιὰ τὸ πῆγε.
Ὄρτσα—ἤ ὄρ'σε—ἀφέντη-μ' τὸ χτενάκι—ὄρτσα ἀφέντη μ' βασιλέα. . .

Στὴ διάρκεια τοῦ χτενίσματος ἡ νύφη κ' οἱ συγγενεῖς της ἔκλαιγαν γιὰ τὸ μελλούμενο ἀποχωρισμό. Τὸ ***πάτεμαν*** διαρκοῦσε πολλὲς φορὲς ὥς τὸ πρωὶ καὶ τότε λέγαν: ***Ἀπόψ' ἐξημέρωσαν σῆ νύφες.*** Συνήθως, ὅπως ἦταν ὅλη ἡ παρέα μὲ τὴ μουσική, πήγαιναν καὶ στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ—σπανίως καὶ στοῦ κουμπάρου—ὅπου ἐπακολουθοῦσε φαγοπότι: ***ἐπῆγαν σὸ πάτεμαν σῆ γαμπροῦ, ἤ σῆ κουπάρ'.*** Πάντως πάλιν ἐπιστρέφανε στῆς νύφης κι' ἀπὸ κεῖ τὸ σκορποῦσαν. Στὰ παλιότερα χρόνια τὸ βράδυ τοῦ Σαββάτου ἔστελναν ἀπ' τοῦ γαμπροῦ στὴ νύφη (μὲ τὸν κουμπάρο, μερικοὺς συγγενεῖς καὶ τὸν παπᾶ) κάποιο δῶρο—σταυρὸ μὲ καδένα ἤ νόμισμα χρυσὸ—σὰ μιὰ ἀνανέωση κ' ἐπιβεβαίωση τοῦ ἀρραβῶνα.

Τὸ φόρισμαν τῆ νύφες.

Τὸ πρωὶ τῆς Κυριακῆς μαζευόντανε στὸ σπίτι τῆς νύφης τὰ συγγενικὰ κορίτσια κ' οἱ φιλενάδες της καὶ τὴν ἔντυναν καὶ τὴ στόλιζαν.

Νιόνυφοι τὸ 1900 περίπου.
Ἡ νύφη ντυμένη μὲ τὴν τοπικὴ ἐνδυμασία.

Ἀπὸ νωρὶς ὁ γαμπρὸς τῆς ἔστελνε πάνω σὲ δίσκο—***σινὶν***—τὸ πέπλο —***πουλαμᾶν***—, λουστρινένιες γκαλόσες καὶ μεταξωτὸ μαντίλι. Στὸν κομιστὴ δίνανε χρηματικὸ δῶρο ***παχσούσ'***. Κατὰ τὸ ντύσιμο τραγουδοῦσαν μὲ τὴ συνοδεία τῆς μουσικῆς διάφορα τραγούδια, ἀνάλογα μὲ τὴν οἰκογενειακή της κατάσταση—ἂν ἦταν ὀρφανὴ ἀπὸ πατέρα, ἀπὸ μητέρα ἢ κι' ἀπὸ τοὺς δυό. Τὸ γενικὸ πλαίσιο τῶν τραγουδιῶν αὐτῶν ἦτανε λυπητερό. Γι' αὐτὸ ἔκλαιγε ἡ

νύφη, κλαίγανε κ' οἱ συγγενεῖς της. Ἐρχόταν ὅμως τὸ τραγούδι νὰ τὴν παρηγορήσει.

Μὴ κλαῖς, νύφιτσα, μὴ κλαῖς νύφιτσα, σῆ γαμπροῦ θὰ πᾶς...

Ἡ συνειθισμένη ἔκφραση γιὰ τὸ ντύσιμο τῆς νύφης ἦταν: ***ἐφόρτσαν τὴν νύφεν.*** Ἕως τὰ 1870 περίπου, ἀφοῦ ντύναν καὶ στολίζανε τὴ νύφη, τῆς φορούσανε στὸ κεφάλι ἕνα ὕφασμα μεταξωτὸ ἢ καὶ ἄλλο, πολυτελείας πάντα, ἄρραφο, ποὺ ἔφτανε ἕως τοὺς ἀστράγαλους σχεδὸν καὶ ἔτσι τὴν πηγαίνανε στὴν ἐκκλησία. Τὸ ὕφασμα αὐτὸ τὸ λέγανε ***μαφόρ'*** (πιθανὴ παραφθορὰ τοῦ ***ὠμοφόριον***). Τῆς βάζαν ἀκόμα καὶ παπούτσια ἢ σαντάλια – ***γεμενία*** – κόκκινα κατὰ προτίμηση.

Τὸ ξύρισμαν καὶ τὸ φόρισμαν τῆ κουμπάρ' καὶ τῆ γαμπροῦ.

Τὴν ἴδια περίπου ὥρα ξυριζότανε καὶ ντυνότανε στὸ σπίτι του ὁ κουμπάρος—***ἐφόρτσαν τὸν κουμπάρον.*** Ὁ γαμπρὸς πήγαινε μὲ τοὺς φίλους του, ἔπαιρναν τὸν κουμπάρο ντυμένο καὶ τὸν ἔφερναν στὰ δικά του, μὲ τὴ συνοδεία τῆς μουσικῆς—***ἐπῆγαν ἐπῆραν τὸν κουμπάρον.*** Ἀμέσως ὕστερα ἄρχιζε τὸ ξύρισμα καὶ τὸ στόλισμα τοῦ γαμπροῦ. Τὸ πουκάμισο, τὴ γραβάτα—ἂν χρησιμοποιοῦσε—ἕνα μεταξωτὸ μαντίλι καὶ τὶς κάλτσες, τοῦ τὰ στέλνανε ἀπὸ νωρὶς τὸ πρωὶ ἢ τὸ βράδυ τοῦ Σαββάτου ἀπὸ μέρος τῆς νύφης σὲ δίσκο —***σινίν.*** Ὁ κομιστὴς ἔπαιρνε τὸ σχετικό του ***παχσούσ***. Τὴν ὥρα ποὺ ντυνότανε σχημάτιζαν κύκλο ὁλόγυρά του καὶ μὲ τὴ συνοδεία τῆς μουσικῆς τραγουδοῦσαν καὶ χόρευαν. Συνειθισμένη ἔκφραση στὴν περίπτωση αὐτὴ ἦταν: ***ἐφόρτσαν τὸν γαμπρόν.***

Τραγούδια κατὰ τὸ ντύσιμο:

1) *Βάρκα θέλω ν' ἁρματώσω μὲ σαρανταδυὸ κουπιά,*
Μὲ πενῆντα παληκάρια θὰ σὲ κλέψω μιὰ βραδιά.
. . . . . .

2) *Ἤθελα νἄρθω το βράδυ, μ' ἔπιασε ψιλὴ βροχὴ*
κι' ἂς ἐρχόσουνα καϋμένη, κι' ὅμπως ἦτανε βροχὴ ἢ
τὸν Θεὸν παρακαλοῦσα νὰ σοῦ εὕρω μοναχή.
Ἤθελα νὰ σὲ ρωτήσω, Τοῦρκα εἶσαι γιὰ Ρωμιά,
Γιὰ Ἐγγλέζα, γιὰ Φραντσέζα, ποῦχες τόσην ἐμορφιά.
Εἶχα ροῦχα γιὰ ν' ἀλλάξεις, στρῶμα γιὰ νὰ κοιμηθεῖς,
Εἶχα πέρδικα ψημένη καὶ γλυκὸ κρασὶ νὰ πιεῖς.

Ἐπωδός: *Μαῦρα τὰ μάτια π' ἀγαπῶ—μὰ ντρέπομαι νὰ σοῦ τὸ πῶ.*
. . . . . .

3) *Μαῦρα τὰ μάτια π' ἀγαπῶ μαῦρα εἶν' σὰν τὴν ἐλιὰ*
κι' ὅποιος τὰ γλυκοφιλήσει, χάρο δὲ φοβᾶται πιά.
Ἀποφάσισα πουλί μου, ἀποφάσισε κ' ἐσύ,
νὰ καλογερέψω θέλω, καλογέρεψε κ' ἐσύ. . . .

Κατὰ τὸ ξύρισμα καὶ τοῦ γαμπροῦ καὶ τοῦ κουμπάρου, ὁ κουρέας ἄφηνε ἀξύριστη τὴ μιὰ μεριὰ τοῦ προσώπου, ὥσπου ν' ἀναγκαστοῦν νὰ ὑποσχεθοῦν ***νὰ τάζ'νε*** κανένα γλέντι. Γύριζε τὸ ξυράφι ἀπὸ τὴν ἀνάποδη κ' ἔλεγε : ***τὸ ξυράφ' κι' κόφτ', ἐκελτεκῶθεν· θέλ' ἀκόνισμαν.*** Τὸ ἴδιο γινότανε καὶ κατὰ τὸ ντύσιμό τους : Τοὺς κρατούσανε τὸ ἕνα μανίκι τοῦ σακκακιοῦ καὶ δὲν ἐπιτρέπανε νὰ τὸ φορέσουν ἂν δὲν ἔταζαν τὰ ἔξοδα γιὰ μιὰ διασκέδαση.

Τὸ νυφόπαρμαν.

Ἀφοῦ ντυνόταν ὁ γαμπρὸς ξεκινοῦσε μὲ ὅλους τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς καλεσμένους καὶ μὲ τὴ συνοδεία τῆς μουσικῆς πήγαιναν στοῦ κουμπάρου. Ἐκεῖ σμίγανε μὲ τοὺς καλεσμένους τοῦ τελευταίου, κι' ἀφοῦ παίρνανε κανένα οὔζο στὸ πόδι, κινοῦσαν ὅλοι μαζὶ πρὸς τὸ σπίτι νῆς νύφης. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ἀρχίζει νὰ συγκροτεῖται ἡ γαμήλια πομπή, ***ὁ γαμόστολον.*** Μπροστὰ βάδιζε ἡ μουσικὴ κι' ἀμέσως κοντὰ οἱ ***καλετέν'***, ἢ ***ἐμπρολάτ'*** καὶ ***ἐμπρολαλέτ'*** ἢ ***τραγωδάν'***. Ἀκολουθοῦσε ὁ γαμπρὸς κι' ὁ κουμπάρος σὲ μικρὴ ἀπόσταση, κι' ἀπὸ κοντὰ ὅλοι οἱ ἄλλοι. Δυὸ παιδάκια, ἕνα ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ γαμπροῦ κι' ἄλλο ἀπὸ τὸ μέρος τῆς νύφης, βαστούσανε τὶς λαμπάδες, κ' ἕνα τρίτο τὰ στέφανα πάνω σὲ δίσκο. Οἱ ***καλετέν'*** — ὁμάδες ἀπὸ τρεῖς ἢ καὶ περισσότερους ἄντρες, φίλους ἢ ἁπλῶς γνωστοὺς—τραγουδοῦσαν καὶ χόρευαν πίνοντας ρακιὰ καὶ κρασιὰ μπροστὰ στὴν πομπή, ποὺ προχωροῦσε σιγὰ-σιγά. Συνήθως κρατούσανε στὰ χέρια καὶ πουκάλια μὲ πιοτά. Ἂν κατὰ τὴ διαδρομὴ τῆς πομπῆς ὑπῆρχαν συγγενικὰ ἢ φιλικὰ σπίτια, βγάζανε στὰ πεζούλια τραπέζια μὲ μεζέδες καὶ πιοτὰ καὶ κερνοῦσαν ὅλους—***ἔνοιγαν σινίν.*** Ὁ γαμπρὸς κι' ὁ κουμπάρος πετούσανε χρήματα, γιὰ δῶρα, στὰ τραπέζια αὐτά. Οἱ ***ἐμπρολάτ'*** μὲ τὴ συνοδεία τῆς μουσικῆς σ' ὅλο τὸ διάστημα τοῦ δρόμου ἔλεγαν τὰ παρακάτω τραγούδια :

1) *Μιὰ Σμυρνιὰ στὸ παραθύρι, πότιζε βασιλικό,*
Μαῦρα 'ν' τὰ μάτια π' ἀγαπῶ, μὰ ντρέπομαι νὰ σοῦ τὸ πῶ.

2) *Ἤθελα νἄρθω τὸ βράδυ* κ.τ.λ, ὅπως πιοπάνω.

3) *Ἀνάμεσα στὰ φρύδια σου ἕνα τζαμὶ θὰ χτίσω*
καὶ ντερβισάκι θὰ γενῶ νἄρθω νὰ προσκυνήσω ἢ
νἄρχομαι κάθε βράδυ νὰ σὲ γλυκοφιλήσω.

4) *Βάρκα θέλω ν' ἁρματώσω* κ.τ.λ. ὅπως παραπάνω.

Κι' ὅταν πλησίαζαν στὸ σπίτι τῆς νύφης :

1) *Ἔρχομαι στὸ μαχαλᾶ σου—γιὰ νὰ μάθω τὄνομά σου*
Πές μου κόρη τὄνομά σου – καὶ γλυκὸ τὸ φίλημά σου.
. . . . . .

2) *Εἶνας—ἢ μάννας—πετεινὸς κ' ἐκεῖνος παλαλός*
Κλῶσσα τὰ πουλιὰ δὲν τἄβγαλες σωστά—ἢ
τί τἄκανες στραβά, ἢ δὲν τἄκανες καλά.
Κλῶσσα κλώσσισες μὰ δὲν τὰ δρόσισες.
Κλῶσσα κλώσσισε κ' ὕστερα ψόφησε.
Οἴ, ἀνάθεμά σε κλῶσσα, σὲ πουλῶ σὲ κάνω γρόσια
Μᾶς ἐφίλησες τὴν κλῶσσαν, ἀπὸ πίσ' ἀπὸ τὴν πόρταν.
Μάννα μ' πρόγατων κ' ἐγὼ θὰ τρώγ'ἄτο. . . . . .
3) *Μαῦρα μου μάτια, κόκκινά μου χείλη*
ἔβγα, ξανθοῦλα μου, στὸ παραθύρι.
Νὰ ἰδεῖς τὸ ἥλιο καὶ τὸ φεγγάρι
νὰ ἰδεῖς τὸν νέον ποὺ θὰ σὲ πάρει—ἢ
τὸν νέον, κόρη μου, ποὺ θὰ σὲ πάρει.
Ἕνα Τουρκάκι κ' ἕνα Ρουσσάκι,
πόλεμον ἔκαναν γιὰ ἕνα Ἑλληνάκι—ἢ Ἑλενάκι.
—Πάρ' τονα, κόρη μου, τὸν Τοῦρκον ἄντρα,
νὰ σοῦ φωτάζουνε χανοὺμ Σουλτάνα.
Πάρ' τονα, κόρη μου, ἔχει γουλέτα
θὰ σοῦ ταΐζει, ἄσπρη γαλέτα.
—Δὲν τονε θέλω, δέν τονε παίρνω,
καλόγρια γίνουμαι, στὰ ράσα μπαίνω.

Φτάνοντας στὸ σπίτι τῶν συμπεθέρων κατέβαιναν ἡ νύφη μ' ὅλους τοὺς σπιτικοὺς καὶ τοὺς καλεσμένους γιὰ νὰ ἑνωθοῦν μὲ τοὺς ἄλλους καὶ νὰ πᾶνε μαζὶ στὴν ἐκκλησία. Ταὐτόχρονα κατέβαζαν καὶ δίσκο μὲ πιοτὰ καὶ μεζέδες καὶ κερνοῦσαν ὅλους. Ὁ γαμπρὸς κι' ὁ κουμπάρος ρίχνανε χρήματα στὸ δίσκο. Ἡ νύφη κ' οἱ δικοί της ἔκλαιγαν γιὰ τὸν ἀποχωρισμὸ καὶ προκαλοῦσαν τὴ συγκίνηση καὶ στοὺς ἄλλους. Τὴ στιγμὴ ὅμως ποὺ πλησίαζαν νὰ σμίξουν, μπαίνανε στὴ μέση οἱ **καλετέν'** καὶ δὲν ἐπιτρέπανε νὰ ζυγώσουν, ἂν δὲν ἔπαιρναν κόττες ἢ πάπιες ψημένες, τραγουδόντας συνέχεια καὶ ἐπίμονα, μὰ καὶ μονότονα :

Τὴν κοσσάραν θέλω ϗάϊνανα ἢ ϗόϊνανα (Κάϊνανα=λ.τ. πεθερά).
τὴν κοσσάραν φέρτε ϗάϊνανα ἢ ϗόϊνανα.

Συνήθως ἀπαιτοῦσαν καὶ ζωντανὲς κόττες, τὶς σφάζαν ἐκεῖ στὸν τόπο καὶ μὲ τὸ αἷμα τους ἄλειβαν τὰ παπούτσια τοῦ γαμπροῦ. Πολὺ συχνά, κατὰ τὸ ἅρπαγμα—κυριολεκτικὰ—τῶν ὀρνιθιῶν, ψημένων καὶ ζωντανῶν, στηνόντανε γενναῖοι καυγάδες μεταξὺ τῶν **καλετένων** ὅταν ἀποτελοῦσαν χωριστὲς παρέες καὶ μάλιστα ὅταν ἦσαν ἀπὸ διάφορες συνοικίες. Στὰ παλιότερα χρόνια τὰ μαλώματα αὐτὰ ἦταν, σὰν νὰ ποῦμε, ἀπαραίτητα, καὶ σὰν ν' ἀποτελοῦσαν μέρος τῆς ὅλης γαμήλιας τελετῆς. Μπορεῖ νὰ ὑποθέσει κανεὶς εὔλογα, ὅτι οἱ νέοι ἤθελαν ἔτσι μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ νὰ δείξουνε στὶς νέες τὴν ἀντρειά τους καὶ

τὴν καπατσοσύνη τους. Πολλὲς φορὲς οἱ ὁμάδες χυμούσανε στὴν αὐλή, ὅπου ἦσαν οἱ κόττες ἢ—ὅσες φορὲς γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο ὁ γάμος γινότανε τὴ νύχτα—στὰ κοτέτσια, ὅπου ἐπακολουθοῦσε κυριολεκτικὰ... θρῆνος. Μετὰ τὴν κατάπαυση τῶν καυγάδων καὶ τῶν λεηλασιῶν, ὅσοι εἶχαν κατορθώσει ν' ἁρπάξουν κόττες, ἔμπηγαν κεριὰ στὶς πλευρές τους, τἄναβαν καὶ βαστόντας τις ψηλὰ στὰ χέρια, δίνανε τὸ σύνθημα γιὰ τὸ ξεκίνημα. Ἡ γαμήλια πομπὴ ἔπαιρνε πιὰ τὴν ὁλοκληρωμένη της συγκρότηση: Προβάδιζε ἡ μουσικὴ κι' ἀπὸ κοντὰ οἱ ***καλετέν'***. Ἀκολουθοῦσαν ὁ γαμπρός, ὁ κουμπάρος καὶ οἱ φίλοι τους. Ἀμέσως κατόπιν ἐρχόνταν οἱ ***μειζετέρ'*** κ' οἱ καλεσμένοι κι' ἀπὸ τὰ δυὸ τὰ μέρη. Πίσω ἐρχόταν ἡ νύφη μὲ τὶς φίλες καὶ τὴ συνοδεία της· τὴν βαστοῦσε ἀπὸ τ' ἀριστερά της ὁ ἀδερφός, ἢ ξάδερφός της. Κι' ἀπ' ὁλόγυρα κι' ἀπὸ παντοῦ ἡ «πανταχοῦ παροῦσα» μαρίδα, οἱ γαβριάδες κι' ὁ κόσμος τῶν περιέργων. Στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσομε καὶ τοὺς ἀπρόσκλητους. Στὰ παλιότερα τὰ χρόνια οἱ γονιοὶ τῆς νύφης δὲν πηγαίνανε στὰ στεφανώματα.

Τὸ στεφάνωμαν.

Τὸ ξεκίνημα τοῦ ***γαμόστολου*** ἀπὸ τὸ σπίτι τῆς νύφης γιὰ τὴν ἐκκλησία εἶχε κάτι τὸ ἐπιβλητικὰ τελετουργικό· κάτι τὸ ἐξαιρετικὰ ἑορταστικό· κάτι τὸ θριαμβευτικὸ καὶ πανηγυρικό, ποὺ γεννοῦσε συναισθήματα χαρᾶς καὶ λύπης μαζί, ἐνθουσιασμοῦ καὶ συγκίνησης μαζί. Οἱ ἀλλεπάλληλες ρουκέτες—***τὰ φυσέκια***—ποὺ αὐλάκωναν τὸν ἀέρα, οἱ κρότοι τῶν πυροβολισμῶν—***τὰ ταπαντζέας*** ἢ ***τὰ πιστοφέας*** καὶ τὰ ***μαρτινέας***—ὅσες φορές, βέβαια, ἡ ἐσωτερικὴ κατάσταση τῆς χώρας τὸ ἐπέτρεπε—οἱ ἐπευφημίες καὶ τὰ κλάμματα, τὸ παιάνισμα τῆς μουσικῆς, οἱ ἐκδηλώσεις κ' οἱ χαρμόσυνες φωνὲς τῶν γαβριάδων, ὅλος αὐτὸς ὁ ξεκουφαντικὸς σάλαγος, ἀνακατευόντανε μὲ τὰ ἄλλοτε εὔθυμα κι' ἄλλοτε παραπονιάρικα ξελαρυγγίσματα τῶν ***καλετένων***, ποὺ τρικλίζοντας πιὰ τραγουδοῦσαν—ἐσάλπιζαν:

Ἐπήραμε τὴν πέρδικαν τὴν πενταπλουμισμένην,
[χελιδονάκι-μ' ἀμάν, τὴν πενταπλουμισμένην]
Ἀφήνομε τὴν γειτονειὰ ἔρημη σκοτισμένη ἢ στὴν χώραν ξακουσμένην.
Ἡ μάννα ποὺ σ' ἐγέννησε χρυσῆ 'ταν ἡ κοιλιά της
κ' ἐποῖκε-σε καὶ ἔμορφην ἀπ' ὅλα τὰ παιδιά της.
Νὰ πᾶς νὰ πεῖς τῆς μάννας σου νὰ κάνει κι' ἄλλη γέννα
νὰ κάψει κι' ἀλλονῶν καρδιὲς πὼς ἔκαψε κ' ἐμέναν.
Κατάλαβα τὰ λόγια σου ποῦ τἄχεις μαθημένα
καὶ τῆς καρδιᾶς σου τὰ κλειδιὰ ἀλλοῦ τἄχεις δομένα.

Σὲ κάθε στίχο ἐπαναλαβαινόταν ἡ ἐπωδός: *χελιδονάκι-μ' ἀμὰν* κτλ. ὅπως στὸν πρῶτο στίχο.

Ἀπὸ τὰ 1904 εἶχε ἐπικρατήσει καὶ τὸ παρακάτω νησιώτικο τραγούδι ποὺ συνείθιζαν νὰ τὸ τραγουδοῦν στὴν περίπτωση αὐτή:

Κιτρολεμονιὰ καὶ μαντζουράνα μου,
Ἀρνήσου τοὺς δικούς σου κ' ἔλα ἐντάμα μου.
Πῶς νὰ τσ' ἀρνηθῶ καὶ νὰ τοὺς τὸ πῶ,
Ποὖμαι κοριτσάκι δώδεκα χρονῶν.
—Ἔχε γειά, πατέρα καὶ μητέρα μου.
— Σύρε, θυγατέρα μ', σύρε στὸ καλό.

Ἐπίσης ἀπαραίτητο ἦτανε καὶ τὸ παρακάτω Τούρκικο τραγούδι, ποὺ τὸ λέγανε καὶ **ἀχπαστικὸν**=τραγούδι τοῦ ξεσηκωμοῦ, τῆς ἑτοιμασίας γιὰ ἀναχώρηση:

Ἐϊ ἅζιλὲρ γιὸλ ἀιορίουντιοῦ—Ἰσ̂τέ-τα πὲν ἀιτίγιορουμ
Ἀλτ̂ῆ τ̂οπράκ, ἰουστιοῦ γιαπράκ—Ἄλ-ἶνεν τουτ̂οῦν πενί...

Σὲ πιστὴ μετάφραση λέξη πρὸς λέξη σημαίνει:

Ἔ, σύντροφοι, ὁ δρόμος φάνηκε—καὶ νά, ποὺ ἐγὼ πηγαίνω.
κάτω χῶμα κι' ἀπάνω φύλλα—μὲ παγίδα μ' ἔπιασες...

Γιὰ ὅλη αὐτὴ τὴ φάση τοῦ γάμου λέγαν: ***Ἐπῆραν τὴν νύφεν καὶ πᾶνε σὸ στεφάνωμαν.***

Ἂν ἦτανε τὴν ἴδια μέρα νὰ γίνει κι' ἄλλος γάμος, κι' ὁ ***γαμόστολος*** ἔπρεπε ὑποχρεωτικὰ νὰ περάσει ἀπὸ δρόμο ὅπου ἦτανε τὸ σπίτι τῆς ἄλλης νύφης, μόλις ἔφτανε κοντὰ ἐκεῖ, κατέβαινε κ' ἡ δεύτερη στὸ δρόμο κ' οἱ δυὸ ὑποψήφιες νύφες φιλιόντανε. Ἀλλιῶς, ἐπικρατοῦσε ἡ πρόληψη ὅτι, μποροῦσε νὰ πάθει ἡ μιὰ—***ἐπατείγουντουν***—καὶ νὰ μὴ κάνει παιδί. Μετὰ καὶ τὰ σχετικὰ κεράσματα ὁ ***γαμόστολος*** συνέχιζε τὸ δρόμο του μὲ τὶς ἴδιες θριαμβευτικὲς ἐκδηλώσεις. Τὰ τραγούδια κ' ἡ μουσικὴ συνεχιζόνταν ὡς ἑκατὸ μέτρα περίπου ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, καὶ τότε ἄρχιζαν τὰ ψαλσίματα καὶ κυρίως τὸ «ἄξιον ἐστὶν ὡς ἀληθῶς...». Ὁ γαμόστολος ἔμπαινε στὸ νάρθηκα, ὅπου οἱ παπάδες κ' οἱ ψάλτες διακόπτοντας τὴν ἱεροτελεστία, πήγαιναν, τοὺς παραλάβαιναν καὶ προπορευόμενοι ὁδηγοῦσαν τοὺς μελλόνυμφους καὶ τοὺς ἔστηναν, τὸν μὲν γαμπρὸ καὶ τοὺς δικούς του δεξιά, πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, τὴ δὲ νύφη καὶ τοὺς δικούς της ἀριστερά, πρὸς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας, ψέλνοντας τὸ «ἄξιον ἐστὶν ὡς ἀληθῶς...».

Συνεχιζόταν ἔπειτα τὸ Μυστήριο τῆς θείας εὐχαριστίας καὶ κατὰ τὸ τέλος οἱ μελλόνυφοι μεταλάβαιναν. Μετὰ τὴν ἀπόλυση τοὺς ὁδηγούσανε στὸ κέντρο τῆς ἐκκλησίας καὶ ἄρχιζε τὸ Μυστήριο τοῦ γάμου—***τὸ στεφάνωμαν***—μὲ τὴν κανονισμένη σειρὰ καὶ τάξη. Τὴν ὥρα ποὺ ψελνότανε τὸ «Ἡσαΐα χόρευε...» ρίχνανε στὰ κεφάλια τῶν νιόνυφων καὶ τοῦ κουμπάρου κουφέτα, ρύζι καὶ χρήματα. Στὸ τέλος σηκώνανε στὰ χέρια τὸν κουμπάρο καὶ δὲν τὸν ἄφηναν ἂν δὲν ***ἔταζεν ἕναν ταπέζ'***. Γιὰ τὴ δουλειὰ αὐτή, ἑτοι-

μαζόνταν ἀπὸ τὰ πρίν, κρυφὰ ἀπὸ τὸν κουμπάρο, δυὸ ἢ τρεῖς νέοι γεροὶ καὶ χεροδύναμοι.

Κατὰ τὸ προσκύνημα τῶν στεφάνων ἔβγαινε δίσκος κοντὰ στὸ Εὐαγγέλιο γιὰ τοὺς παπάδες, ὅπου πρῶτα ὁ γαμπρὸς κι' ὁ κουμπάρος κ' ἔπειτα ὅλοι μὲ τὴ σειρά τους ἄφηναν τὸν ὀβολό τους, ποὺ πολλὲς φορὲς ἦσαν καὶ χρυσὰ νομίσματα.

Ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ὁ **γαμόστολος** κατευθυνότανε στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ μὲ τὴν ἴδια τάξη, μόνο ποὺ ἡ νύφη ἤτανε τώρα στ' ἀριστερὰ τοῦ γαμπροῦ καὶ στηριζότανε στὸ μπράτσο του. Οἱ γονιοὶ κ' οἱ πολλοὶ στενοὶ συγγενεῖς τῆς νύφης ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ἐπιστρέφανε σπίτι τους καὶ περίμεναν ἐκεῖ ὅσο νἄρθουν νὰ τοὺς πάρουν. Στὸ δρόμο οἱ **καλετέν'** τραγουδοῦσαν τὰ πιοκάτω τραγούδια :

1) *Τώρα τὰ πουλιὰ τώρα τὰ χελιδόνια*
Τώρα οἱ πέρδικες συχνολαλοῦν—ἢ ξυπνοῦν, λαλοῦν—καὶ λένε.
Ξύπν' ἀφέντη μου ξύπνα καλέ-μ' ἀφέντη
Ξύπν' ἀγκάλιασε, κορμὶ κυπαρισσένιο
Κι' ἄσπρονε λαιμό, βυζάκια δίχως γάλα.
Πάρεν τὴν στράταν κι' ὅλον τὸ μονοπάτιν.
Νὰ κ' ἕναν δεντρὶν νὰ δέσεις τ' ἄλογό σου
νὰ κ' ἡ κλίνη μου, νὰ πέσεις νὰ ἡοιμᾶσαι.
. . . . . .

2) *Ἄψε κόρη τὸ φανάρι καὶ κατέβα στὸ γιαλό,*
Ὁ γιαλὸς κάνει φουρτούνα θὰ μᾶς πάρει καὶ διαβεῖ.
Ἐπωδός : *Βάϊ, βάϊ, Κάτινα-μ' βάϊ.*

3) *Κάν' τα τὰ μαλλιά σου κάν' τα, κάν' τα σκάλες ν' ἀνεβῶ*
Νὰ φιλήσω τὴν ἐλιά σου καὶ τὸν ἄσπρο σου λαιμό.
. . . . . .

4) *Ἤθελα νἄρθω τὸ βράδυ* κ.τ.λ.

Ἐκεῖ ποὺ περνοῦσε ὁ **γαμόστολος**, ἀπὸ τὰ παράθυρα τῶν σπιτιῶν, κυρίως συγγενῶν καὶ φίλων, ρίχνανε ρύζι στοὺς νιόνυφους μὲ τὴν εὐχή : **καλορρίζικοι.** Μόλις φτάνανε στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ,τοὺς ἔρραιναν πάλι μὲ ρύζι καὶ **παράδες,** καὶ πρὶν περάσουν τὸ κατώφλι, σφάζανε **πετεινόν,** ἢ **πρόγατον.** Μὲ τὸ αἷμα τους ἄλειβαν τὰ παπούτσια τῆς νύφης τούτη τὴ φορά. Ἡ συνήθεια αὐτὴ στὰ τελευταῖα χρόνια εἶχε καταργηθεῖ. Γιὰ τὰ σφαχτὰ στηνόντανε πάλι νέοι ὁμηρικοὶ καυγάδες σὰν κι' αὐτοὺς ποὺ περιγράψαμε. Ἡ νύφη, δρασκελόντας τὸ κατώφλι, ἔμπαινε μὲ τὸ δεξὶ πόδι καὶ πατοῦσε μέσα σὲ λεκάνη ἢ τένζερη ἢ καζάνι μικρὸ—**χαλκοπούλ'**—ἀπὸ χάλκωμα ἀπαραιτήτως—ποὺ τῆς τὄκανε δῶρο ἡ πεθερά της καὶ ἤτανε πιὰ ἀναφαίρετη προσωπικὴ ἰδιοκτησία της.

Τὸ ἀποκαμάρωμαν τῆ νύφες.

Σὲ λίγο ἐρχόταν ὁ παπᾶς κρατόντας τὸ ἱερὸ εὐαγγέλιο, σταύρωνε τοὺς νιόνυφους καὶ κατέβαζε τὰ στεφάνια, ποὺ ὥς τὴν ὥρα ἐκείνη ἤτανε στὰ κεφάλια τους—«λύσις τῶν στεφάνων» στὴ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας. Ἀμέσως κατόπιν ξεσκέπαζαν τὸ πρόσωπο τῆς νύφης ἀπὸ τὸ πέπλο, ***πουλαμᾶν.*** Αὐτὸ ἦταν τὸ ***ἀποκαμάρωμαν.*** Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα λογιζότανε πιὰ σὰν οἰκοδέσποινα καὶ λεγότανε ***νεγάμ'σσα*** ὁ δὲ γαμπρὸς ***νέγαμος***—νιόνυφη καὶ νιόγαμπρος.

Σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα, ὥς τὸ ***ἀποκαμάρωμαν,*** ἡ νύφη ἦταν ὑπο χρεωμένη νὰ στέκεται ἀκίνητη, σὰν ἀνδρείκελο, μὲ τὰ μάτια χαμηλωμένα, χωρὶς νὰ τὰ σηκώσει οὔτε μιὰ φορά, οὔτε καὶ νὰ γελάσει ἔστω καὶ ἐλαφρά. Ἀλλιῶς τὸ κοτσομπολιὸ τὴν ἔδραχνε: ***Ἡ νύφε ὁλόγερα ἐτέρνεν*** ἢ ***ἡ νύφε ἐγέλανεν*** κ.τ.λ. Στὰ παλιότερα χρόνια μάλιστα κρατοῦσε σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα μὲ τὸ δεξὶ χέρι ἕνα μαντίλι στὸ ὕψος τῶν ματιῶν. Ἂν κουραζότανε κ' ἔγερνε λιγάκι τὸ κεφάλι, τῆς τραβούσανε κρυφὰ ἀπὸ πίσω τὴν κοτσίδα της, γιὰ νὰ τὸ κρατάει ὁλόρθο.

Τὸ συμπεθερόπαρμαν.

Μετὰ τὸ ***ἀποκαμάρωμαν*** ὁ γαμπρὸς κι' ὁ κουμπάρος κι' ἄλλοι στενοὶ συγγενεῖς καὶ φίλοι μαζὶ μὲ τὴ μουσικὴ πήγαιναν καὶ φέρνανε τοὺς συμπεθέρους, ποὺ δὲν εἶχαν ἀκολουθήσει τὸν ***γαμόστολον: ἐπῆγαν ἐπῆραν τοὶν συμπεθὲρτς γιὰ τὴν χάρ'.***

Ἡ Χάρ'.

Μόλις φτάναν οἱ συμπεθέροι, ἡ νύφη ἔπαιρνε τὸ δίσκο κ' ἔχοντας κοντά της τὸν κουμπάρο, ποὺ γέμιζε τὰ ποτήρια, κερνοῦσε ὅλους τοὺς παρευρισκόμενους, ποὺ περνοῦσαν ἀπὸ μπροστά της καὶ τῆς κάνανε δῶρα—χρήματα, δαχτυλίδια, φλουριά, σκουλαρίκια, κ.τ.τ. — ἀφήνοντάς τα στὸ δίσκο: ***τὰ χάρτα τῆ νύφες.*** Σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα ὁ λυράρης τραγουδοῦσε μὲ τὴ συνοδεία τῆς λύρας ἐπίμονα καὶ μονότονα: ***χαρίστε, μανάδες, κυράδες,*** παροτρύνοντας ἔτσι τοὺς καλεσμένους νὰ κάνουν τὸ χρέος τους. Ἡ νύφη φιλοῦσε τὸ χέρι ὅλων ὅσοι χάριζαν, ἀδιακρίτως ἡλικίας, κι' αὐτοὶ ἀμέσως κατόπιν πήγαιναν καὶ καθόντανε στὰ ἕτοιμα τραπέζια γιὰ τὸ φαγοπότι. Τὸ γλέντι συνεχιζόταν ὥς τὸ βράδυ στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ μὲ τραγούδια καὶ χορούς, ἐνῶ οἱ καλεσμένοι κ' οἱ συμπεθέροι στὸ ἀναμεταξὺ ἔφευγαν ἕνας-ἕνας. Σ' ὅλους τοὺς καλεσμένους ἔδιναν ***τσερεζικὰ*** μέσα στὰ μαντίλια τους. Στὰ τελευταῖα χρόνια καθιερώθηκαν τὰ κουφέτα.

Τὸ θήμισμαν.

Τὸ βράδυ τῆς ἴδιας ἡμέρας—Κυριακῆς—ξαναμαζευόντανε στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ γιὰ ***νὰ θυμίζ'νε τὴν νύφεν.*** Τοὺς συμπεθέρους πήγαιναν καὶ τοὺς

ἔπαιρναν πάλι μὲ τὶς ἴδιες τιμές, ὅπως εἰπώθηκε πιοπάνω. Στὸ χορὸ τοῦ θυμίσματος μπαίνανε κυρίως οἱ συγγενεῖς, ὁ κουμπάρος, ὁ γαμπρὸς κ' ἡ νύφη. Πιανόντανε μὲ τὰ χέρια ἄλλοτε στὸ ὕψος τοῦ ὤμου κι' ἄλλοτε χαμηλά, κυκλικὰ ὁλόγυρα ἀπὸ τραπέζι στρωμένο μὲ λογῆς-λογῆς φαγητά, μεζέδες καὶ πιοτά. Ἕνα κοριτσάκι κ' ἕνα ἀγοράκι βαστοῦσαν ἀναμμένες τὶς λαμπάδες τοῦ γάμου μπροστὰ στοὺς νιόνυφους.

Χόρευαν ἔτσι, στρωτὰ καὶ μὲ ἁπλὸ σχεδὸν βῆμα σημειωτό, τραγουδόντας τὸ παρακάτω τριγούδι—*τῆ θημισματί'*—χωρὶς τὴ συνοδεία οὔτε μουσικῆς οὔτε λύρας :

Ποιὸς εἶδε πράσινο δεντρί,—Μαυρομματοῦσα καὶ ξανθή.
Νἄχει γεράνια φύλλα,—Μαῦρα μάτια, μαῦρα φρύδια.
Καὶ στὴν κορφὴν μαλάματα,—Κορίτσια μὲ τὰ κλάμματα.
Καὶ στὴν ρίζαν κρύαν βρύσην,—Ποιὸς τὴν εἶδε τέτοιαν κρίσην.
Ἔσκυψα γιὰ νὰ πιῶ νερό,—Μαῦρα τὰ μάτια π' ἀγαπῶ.
Νὰ πιῶ καὶ νὰ φιλήσω,—Μαῦρα μάτια ν' ἀντικρύσω, ἢ νὰ φιλήσω.
Ἀρχὴ ποὺ μπῆκα στὸν χορόν,—Ἔπιασα χέριν δροσερόν.
Καὶ δροσερὸν καὶ τρυφερόν,—Καὶ νέον παληκάριν.
Σ' ὅσους γάμους κι' ἂν ἐπῆγα,—Τέτοια νύφη δὲν τὴν εἶδα.
Καλῶς τὴν κυρὰ νύφη μας,—Τώρα ποὖρθε στὸ σπίτι μας.
Καλῶς τὸ τξεβαΐρι, (ἢ τξοβαΐρι)—Τῆς καρδιᾶς τὸ φυλαχτήρι.
Κόρη, τίμα τὸν πεθερό-σ',—Σὰν νἆναι κύρης καὶ γονιός-σ'.
Τίμα καὶ τὴν πεθερά σου,—Σὰν νἆναι μάννα καὶ κυρά σου.
Τίμα καὶ τ' ἀντραδέλφια σου,—Σὰν νἆτανε τ' ἀδέλφια σου.
Τίμα καὶ τὴ γειτονειά σου,—ἢ τὴν γειτονίτσα σου,
Γιὰ νὰ χαίρετ' ἡ μαμά σου,—ἢ ἡ μαννίτσα σου.
Κόρ', τίμα καὶ τὸν καλό σου,—ποῦν' τὰ μάτια καὶ τὸ φῶς σου.
. . . . . .

Ὁ χορὸς ἔπρεπε νὰ γυρίσει κυκλικὰ τρεῖς φορές. Αὐτὸ ἤτανε τὸ ***θημισμαν—ἐθήμ'σαν τὴν νύφεν.*** Ἀμέσως κατόπιν ἄρχιζαν διάφοροι χοροὶ μὲ τὴ συνοδεία τῆς μουσικῆς καὶ τῆς λύρας: ***τὸ χοροτικόν, τ' ὁμάλ', τὸ λάζικον (ἢ σέρρα), τῆς Τρίχας τὸ γεφύρι*** κτλ. Ἡ διασκέδαση συνεχιζόταν ὅλη τὴ νύχτα. Τελευταῖα χόρευαν τὸ ***κοτσαγγέλ'*** ἢ ***κορτσαγγέλ'*** μὲ συνοδεία μουσικῆς καὶ τῶν πιοκάτω τραγουδιῶν :

1) *Ξένε μ', ξενιτεμμένε κι' ἀνεγνώριμε, ἢ καὶ νεοπαντρεμμένε,*
Ποῦ περπατεῖς στὰ ξένα στ' ἀνεγνώριμα.
Μάννα-μ' ἐδῶ στὰ ξένα ἐπαντρεύτηκα,
Καὶ πῆρα φραγκοπούλα κ' ἤτανε μάγισσα.
Μαγεύει τὰ καράβια καὶ τὴν θάλασσα·
Μαγεύ' κ' ἐμέν τὸν ξένον καὶ δὲν ἔρχομαι.

Κι' ὅταν κινήσω νἄρθω ἀντάρα καὶ βροχή,
Κι' ὅταν γυρίσω πίσω, ἥλιος ξαστεριά.
Ἐπωδός : *Τρά, λάλαρα, λάρα, λάρα,—Τρά, λάλαρα, λάρα, λάρα*
Τρα λαραλαρά, λαραλά, λαραλά, ά, ά.
. . . . . .

Δίστιχα στὸν ἴδιο σκοπό :

—Ἀλοί ἐμέν, μάννα, ἀλοί ἐμέν, λοὶ ἐμέν θ' ἀποθάνω,
Παθκείμ τὸ εἶμαι ἀτξαμῆς κι' ἀτώρα θὰ μαθάνω.
Λοί ἐμέν, μάννα, λοὶ ἐμέν, λοὶ ἐμὲν ὀλετξέγιμ,
Τὴν πόρτα σ' ἄφ'ς ἀ ἀνοιχτὸν ἀχβαμτὰν ἀελετξέγιμ.
Ἐμὲν Μανόλ' πὰ λένε-με ἀσ' σοὶν Ποπαβραμάντας,
Ἐμὲν' ὁ Θεὸς ἔπλασεν νὰ κάνω τὰ χαράντας.
Τθαπκοὺν ἐξέγκαν τὄνομα-μ' κ' ἐγὼ εἶμαι προκομμένος,
Γιὰ τ' ἐμὲν λόγον ποῖος λέει, νὰ ἔν' ἀφορισμένος.
Τθαπκοὺν ἐξέγκαν τὄνομα-μ' κι' ὁ κόσμος μαρτυρᾶ το,
Τὸ φίλεμαν τ' ἐδέκες με, τρυγόνα-μ' ἔλα πάρ'-το.
. . . . . .
Τρά, λάλαρα, λάρα, λάρα κ.τ.λ.
. . . . . .

Σὲ ἄλλο σκοπό :

Εἰς τῆ Κόκκαρης τὸ γιαλόν,—Ἐκυλίεν τὸ χαλκόν,
Ἔρπαξεν α' ὁ Λωλόν,—Ἐδέκεν α' τὸ μωρόν,
Τὸ μωρὸν ἐχάσεν-α'.—Τῆ Κὸκ ὁ Κυράκον,
Τῆ Χίλπιστονος ὁ Πάνον,—Τῆ Τασάρας ὁ Γεϊλές,
Τῆ Καλλίνας ὁ Παῦλον,—Τῆ Τριπούτσ' ὁ Νικόλας,
Τῆ Καχλέα ὁ Γιακείμ'ς,—Τῆ Στυποῦς ὁ Γιωρίκας,
Τῆ Δεσκάλ' ὁ Νικοβόης,—βόης, βόης ὁ Νικοβόης,
Τῆ Ποπαβρὰμ ὁ Μανόλις—Τῆ Χατζηγοργὸρ ὁ Γοργόρτς,
γόρτς, γόρτς, γόρτς, γόρτς. . . . . . .

Ἐνδιάμεσα τοῦ χοροῦ αὐτοῦ, ποὺ ἦταν ἀρκετὰ κουραστικός, χορεύανε στὸν παλιὸ καιρὸ γιὰ ξεκούρασμα μὲ ἁπλὰ βήματα ἥσυχον χορὸ μὲ τὴ συνοδεία τοῦ τραγουδιοῦ :

Τὰ μάρμαρα τῆς Πόλης [ἐμάρανές με κόρη]
Αὔριον ἔν' τ' Ἁη Γωργί'
Θὰ πᾶμ' σὸν Ἅη Γιώργην [ἐπωδός: ἐμάρανές με κόρη]
. . . . . .

Στὸ **κοτσαγγέλ'** ἔμπαινε κι' ὁ γαμπρὸς κ' ἡ νύφη. Πιανόνταν ὅλοι οἱ χορευτὲς ἀπὸ τὰ χέρια σὰν σὲ ἁλυσίδα. Πολλὲς φορὲς ὁ χορὸς ἔβγαινε ἀπὸ

τὸ σπίτι κι' ὅπως ἦταν ἔτσι πιασμένοι ἀπὸ τὰ χέρια, πήγαιναν καὶ γύριζαν ὅλα τὰ συγγενικὰ καὶ τὰ πολὺ φιλικὰ σπίτια. Κυρίως κυνηγοῦσαν ἐκείνους, ποὺ εἶχαν ἀφήσει τὸ γλέντι καὶ εἶχανε πάει γιὰ ὕπνο, μάλιστα δὲ σκαστοί, χωρὶς ν' ἀποχαιρετήσουν. Τοὺς σήκωναν ἀπὸ τὰ κρεββάτια, τοὺς ὑποχρέωναν νὰ ντυθοῦν, νὰ τοὺς κεράσουν, κ' ἔπειτα τοὺς παίρνανε σβάρνα μαζί, καὶ συνέχιζαν τὰ ἴδια σ' ἄλλα σπίτια. Ἡ ἐπιδρομὴ στὰ κοτέτσια ἦτανε μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ συνηθισμένες καὶ διασκεδαστικὲς ἀτραξιὸν ποὺ ἀναστάτωναν τὶς γειτονειές. Ἀπὸ καμμιὰ φορὰ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ χοροῦ, ὅπως ἦτανε σὲ εὐθυμία, ὁδηγοῦσαν τοὺς χορευτὲς στὸ γιαλό, μπαίνανε στὴ θάλασσα στὰ ρηχὰ—***σὴν τάλιαν***—καὶ συνέχιζαν ἐκεῖ τὸ ***κοτσαγγέλ'***, μὲ φωνὲς ἐπευφημίες κ' ἐκδηλώσεις, ποὺ μαζὶ μὲ τὴ μουσικὴ λάβαιναν τὴν ἔκταση ἀληθινοῦ πανζουρλισμοῦ. Ὅλοι γενικῶς παρουσίαζαν μιὰν εἰκόνα ὁμαδικῆς «συνειδητῆς παραφροσύνης». Ἀπὸ καμμιὰ φορὰ τὸ χειμῶνα στὸ κορύφωμα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ξεκαλτσωνόντανε καὶ ξυπόλυτοι χόρευαν τὸ ***κοτσαγγέλ'*** μέσα στὰ χιόνια, φέρνοντας γύρα ὅλη τὴ συνοικία καὶ δημιουργόντας ἔτσι μιὰ σωστὴ διαδήλωση.

Κατὰ τὰ χαράματα λέγαν πανηγυρικὰ τὸ παρακάτω τραγούδι μὲ συνοδεία μουσικῆς καὶ χοροῦ, ποὺ στηνόντανε συνήθως στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ καὶ ξεσήκωνε τὴ γειτονιά :

Ἀρ' ἀχά ξάν', ἀχὰ ξάν'—Καὶ τὰ πετεινάρια ἐκοῦξαν
Κι' ἀτὰ τὰ σκυλοκόριτσα—ἢ σκυλογέτιμα—Ἀποπίσ'-ι μ'ἐρροῦξαν
Λένε-με, δέβα πῆσα κά,—Τὰ πετεινάρια ἐκοῦξαν
Κι' ἀτὰ τὰ σκυλοκούταβα—Ἀποπίσ'-ι-μ' ἐρροῦξαν.
. . . . . .
Ἐπωδός: *Ἀρ' ἀέτς πὼς ἔν' καλὸν ἔν'—Καλὸν ἔν' καλὸν ἔν',*
Θειῖτσα-μ' τὸ κορτσόπο σου,—Ζαντὸν καὶ παλαλὸν ἔν'.

Τὸ τραγούδι αὐτὸ τὸ λέγανε στὰ τελευταῖα χρόνια, φερμένο ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα.

Συνείθιζαν ἐπίσης νὰ λένε κάποτε καὶ τοῦτο τὸ τραγούδι :

Χάραξεν κ' ἡ Ἀνατολή, κοκκίνισεν κ' ἡ Δύση,
Πᾶν' τὰ πουλάκια γιὰ βοσκὴ κ' ἡ λυγερὴ στὴν βρύσην.
Παίρνω κι' ἐγὼ τὸν μαῦρο μου πάγω νὰ τὸν ποτίσω,
Βλέπω τὴν κόρην ἔπλυνε σὲ μαρμαρένιαν βρύσην.
Ἄσπρ' ἔπλυνε, ἄσπρ' ἄπλωνε μαῦρα 'τον φορεμένη.
Λίγο νερὸ τῆς γύρεψα νὰ πιῶ κ' ἐγὼ ὁ καϋμένος,
Σαράντα τάσια μοῦ ἔδωσε τὸν πρόσωπό της δὲν εἶδα
Κι' ἀπάνω στὰ σαραντα δυὸ ἡ κόρη ἀναστενάζει.
— *Τί ἔχεις, κόρη, κι' ὅλο κλαῖς καὶ βαρυαναστενάζεις ;*
—*Ἄντρα ἔχω στὴν ξενιτειά, ποὺ λείπει δέκα χρόνια*
Κι' ἄλλα δέκα τὸν καρτερῶ, καλόγρια θὰ γίνω.

—*Κόρη-μ', ὁ ἄντρας σ' πέθανε στῆς Πόλης τὰ σπιτάλᾳ·*
Τὰ ροῦχα του στὴν Ἐκκλησιά, τ' ἄσπρα στὸ μοναστήρι.
Κόρη μ' τὸν δάνεισα πανὶν καὶ θὰ μοῦ τὸ πληρώσεις.
—*Ξένε μ', κι' ἂν δάνεισες πανίν, διπλὰ θὰ σ' τὸ πλερώσω.*
—*Κόρη μ' τὸν δάνεισα φιλὶ κ' ἤρθα νὰ τὸ πληρώσεις.*
—*Ξένε, κι' ἂν δάνεισες φιλὶ πᾶνε νὰ σ' τὸ πληρώσει.*
—*Κόρη μ', κι' ὁ ἄντρας σου ἐγὼ εἶμαι, ἐγὼ εἶμαι ὁ καλός σου.*
—*Κι' ἂν εἶσαι σὺ ὁ ἄντρας μου κι' ἂν εἶσαι ὁ καλός μου,*
Πές με σημάδια τῆς αὐλῆς, ἴσως νὰ σὲ πιστέψω.
—*Μηλιὰν ἔχεις στὴν πόρτα σου κι' ἀμπέλι στὴν αὐλή σου,*
Βγάλει σταφύλια ροζακιὰ καὶ τὸ κρασὶ μοσχάτο,
Κι' ὅποιος τὸ πεῖ δροσίζεται καὶ πάλι ἀναζητᾶ το.
—*Ξένε μ', ξένοι τὰ λέγουνε, ξένοι τὰ μολογοῦνε.*
Ἂν εἶσαι καὶ ὁ ἄντρας μου κι' ἂν εἶσαι κι' ὁ καλός μου
Πές με σημάδια τοῦ κορμιοῦ, ἴσως καὶ σὲ πιστέψω.
—*Ἐληὰν ἔχεις στὴν πλάτη σου, ἐληὰ στὴν ἀμασχάλη*
Κι' ἀνάμεσα στὰ στήθη σου, ἥλιο μὲ τὸ φεγγάρι.
—*Ξένε μ', ἐσύ 'σαι ὁ ἄντρας μου, ἐσύ 'σαι κι' ὁ καλός μου...* (1)

Τὸ παρέβγαλμαν.

Ὅταν σηκωνόντανε νὰ φύγουν οἱ συμπεθέροι ἢ σεβάσμιοι συγγενεῖς τῆς νύφης ἢ τοῦ κουμπάρου ἢ καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι καλεσμένοι, τοὺς ξεπροβοδοῦσε ***ἐπαρεβγάλνεν-ἀτ'ς***—ὁ γαμπρός, ὁ κουμπάρος καὶ συνομήλικοι φίλοι τους μὲ τὴ μουσικὴ ποὺ ἔπαιζε *τ' ἀχπαστικόν*: «***Ἔϊ, κ͡αζιλέρ, γιὸλ κ͡ιοριουντιοῦ...***» κτλ. βλέπε σελ. 207. Τοὺς συνόδευαν συνήθως ὥς τὰ σπίτια τους καὶ ξαναεπιστρέφανε γιὰ νὰ συνεχίσουν τὸ γλέντι—***ἐπαρεξέγκαν τοὶν συμπεθέρτς.***

Τὸ μόνασμαν—τὸ παρα͡κοίμισμαν.

Τὸ πρῶτο βράδυ τοῦ γάμου κατὰ ἕνα γενικὸ κανόνα οἱ νιόνυφοι δὲν συναντόντανε—***ἐμόναζαν τὰ στέφανα.*** Ἂν δὲν ξενυχτοῦσαν ὥς τὸ πρωὶ διασκεδάζοντας, πάντως ἡ νύφη θὰ κοιμόντανε μὲ τὴν ***παρανύφ'σαν—παρα͡κοίμισμαν.***

Ἡ προῖκα - τὰ τ͡ζεχέζα.

Τ' ἀπόγευμα τῆς Δευτέρας ἡ μάννα τῆς νύφης ἔπαιρνε τὶς καλεσμένες της καὶ μετακόμιζαν τὴν προῖκα στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ «ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει». Σεντούκια, ἔπιπλα, τεντζερέδια, στρώματα, χαλιὰ κ.τ.τ. ὅλα φορ-

1) Τὸ τραγούδι αὐτὸ παρουσιάζει μερικὲς παραλλαγὲς μὲ ὅμοιο δημοσιευμένο στὴ μελέτη τοῦ Δ. Η. Οἰκονομίδη «Γαμήλια ἔθιμα» — Ἀρχ. Πόντου, Τόμος Πρῶτος, σελ. 169.

τωμένα σὲ χαμάληδες ἤ, τὰ ἐλαφρότερα, στὰ χέρια τῶν παιδιῶν τῆς γειτονειᾶς, ἢ συγγενῶν καὶ φίλων. Τοὺς ὑποδεχόντανε στοῦ γαμπροῦ. Μετὰ τὸ κέρασμα ρακιοῦ μὲ *τσερεζικὰ* καὶ *γιοχάδες*, ἡ μάννα τοῦ γαμπροῦ ἔρριχνε ἕνα ὁποιοδήποτε νόμισμα—χρηματικὸ δῶρο—ἀπάνω στὸ σεντούκι τῆς νύ-

Νιόνυφοι τὸ ἔτος 1911.

φης. Τὸ δῶρο αὐτὸ τὄπαιρνε ἡ νουνά της—*ἡ δεξαμέντσα*—ἡ ὁποία δικαιωματικὰ κρατοῦσε τὰ κλειδιὰ καὶ μόνο κατόπιν αὐτοῦ ἄνοιγε τὰ προικιά. Τὸ ἄνοιγμα τῆς προίκας γινότανε μὲ τελετουργικὴν ἐπισημότητα. Ἦταν ὅμως ἀφορμὴ καὶ ἀστέρευτη πηγὴ γιὰ κοτσομπολιὸ καὶ σχόλια. Ἡ νουνὰ ἀνοίγοντας τὰ σεντούκια, ὀνόμαζε κι' ἀριθμοῦσε τὰ διάφορα εἴδη φωναχτά.

Τ' ἀντιχάρα.

Τὴν ἴδια ὥρα ἡ νουνὰ ἔκανε τὰ ***ἀντιχάρα***. Ἔδινε, δηλαδή, διάφορα δῶρα ἀπὸ τὰ προικιὰ τῆς νύφης στοὺς συμπεθέρους. Ὅλ' αὐτὰ ἦταν καθορισμένα μεταξύ τους ἀπὸ τὰ πρίν, ὥστε νὰ ξέρει ἡ νουνὰ τί θὰ προσφέρει στὸν καθένα. Τὰ σχεδὸν καθιερωμένα καὶ συνηθισμένα δῶρα ἦσαν: 1) ***Γιὰ τὸν πεθερό***: ἕνα μεταξωτὸ πουκάμισο, ἕνα προσόψι, δυὸ ζευγάρια κάλτσες καὶ ἕνα ζευγάρι παντόφλες κεντητὲς σὲ σκοῦρο χρῶμα. 2) ***Στὴν πεθερά***: ἕνα μεταξωτὸ σαλβάρι, ἕνα μεταξωτὸ πουκάμισο, μιὰ ποδιὰ ***πισταμπάλ'***, ἕνα φακιόλι ***λετζέκ'***, δυὸ ζευγάρια κάλτσες κ' ἕνα ζευγάρι παντόφλες κεντητὲς σὲ σκοῦρο χρῶμα. 3) ***Στοὺς κουνιάδους***: ἀπὸ ἕνα πουκάμισο κ' ἕνα ζευγάρι κάλτσες. 4) ***Στὶς κουνιάδες ἢ συννυφάδες***: ἀπὸ ἕνα μάλλινο σαλβάρι κ' ἕνα ζευγάρι κάλτσες. 5) ***Στὸν κουμπάρο***: δυὸ πουκάμισα—ἕνα μεταξωτὸ κ' ἕνα λινὸ—δυὸ ζευγάρια κάλτσες, ἕνα ζευγάρι παντόφλες κεντητές, ἕνα μεταξωτὸ μαντίλι καὶ μιὰ γραβάτα—ἂν φοροῦσε. 6) ***Στὴν κουμπάρα***: ἕνα ζευγάρι κάλτσες κ' ἕνα προσόψι. 7) ***Στὸ γαμπρό***: δώδεκα πουκάμισα, δώδεκα ζευγάρια κάλτσες, ἕνα ζευγάρι παντόφλες κεντητές, γραβάτα—ἂν χρησιμοποιοῦσε—καὶ δυὸ νυχτικὲς μονοκόμματες χασεδένιες.

Τὰ καλετενλίκια.

Μετὰ τὰ ***ἀντιχάρα*** καὶ μόλις σουρούπωνε, ὁ γαμπρὸς μ' ὅλη τὴν παρέα του καὶ μὲ τὴ μουσικὴ ἐρχόντανε στὸ σπίτι καὶ ξαναστρωνόντανε στὸ φαγοπότι καὶ στὴ διασκέδαση. Οἱ φίλοι του τρῶγαν καὶ πίναν καὶ δὲν ἐννοοῦσαν νὰ τὸ κουνήσουν καὶ ν' ἀφήσουν μόνο τὸ γαμπρὸ μὲ τὴ νύφη, ἂν δὲν τοὺς ὑποσχότανε κανένα γλέντι—τὰ ***καλετενλίκια***. Συνήθως ἔβαζε ὁ γαμπρὸς δέκα ὀκάδες μπριζόλες καὶ δεκαπέντε ὀκάδες κρασί. Ὅριζε τὴν ταβέρνα—***τὸν καπηλόν***—, καὶ τὴν ὥρα—συνήθως τὸ μεσημέρι τῆς Τρίτης—καὶ τότε ξαναμαζευόντανε καὶ τὰ κουπανοῦσαν.

Παρθενία.

Ἂν ἡ νύφη βρισκόταν ἐν τάξει, ὁ γαμπρὸς τὸ πρωὶ τῆς ἔριχνε χρήματα στὸ κρεββάτι γιὰ δῶρο. Τὸ γεγονὸς μαθευόταν εὔκολα μὲ τρόπο ἀπὸ τοὺς σπιτικοὺς καὶ κατάλληλα ἀπὸ τὸν κόσμο τῶν περιέργων συγγενῶν, φίλων, γειτόνων κ.τ.λ. Ἂν ὄχι, συνήθως τὸκρυβε κι' ὁ γαμπρὸς κ' οἱ δικοί του. Τὸ ἴδιο γινότανε κι' ὅταν τύχαινε ὁ γαμπρὸς νὰ μὴν εἶν' ἐντάξει. Ὡστόσο τὸ κοτσομπολιὸ δὲν ἀργοῦσε κάποτε ν' ἀνακαλύψει τὰ θύματα, γιὰ νὰ βρίσκεται σὲ δουλειά...

Τὴν ὥρα ποὺ ὁ γαμπρὸς κ' ἡ νύφη μπαίνανε στὴν κρεββατοκάμαρά τους, ὁ κουμπάρος τοὺς πήγαινε μέσα σὲ πιάτο φαγητὸ ἀπὸ κρέας· συνήθως ντολμάδες καὶ γλύκισμα. Τὸ ἔθιμο αὐτὸ τελευταῖα ἀτόνισε.

Ποδαρονιψίματα καὶ ποδαροφιλέματα.

Τὸ βράδυ τοῦ πρώτου Σαββάτου μετὰ τὸ γάμο μαζευόντανε στὸ σπίτι ὅλοι οἱ τυχὸν ἀδελφοὶ τοῦ πεθεροῦ τῆς νύφης μὲ τὶς γυναῖκες τους. Ἡ νύφη ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ πλύνει ὅλονῶν τὰ πόδια, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν πεθερὸ καὶ τὴν πεθερά. Συνήθως τὴ βραδιὰ αὐτὴ φιλοῦσε καὶ τὸ πόδι τοῦ πεθεροῦ της. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα περιοριζότανε νὰ πλύνει τὰ πόδια μόνο τοῦ πεθεροῦ της κάθε Σαββατόβραδο.

Τὸ τίμεμαν τῆ πεθεροῦ.

Ἡ νύφη ἦταν ὑποχρεωμένη κάθε βράδυ νὰ περιμένει νὰ κοιμηθεῖ πρῶτα ὁ πεθερός της, τὸν ὁποῖο βοηθοῦσε νὰ ξεντυθεῖ, τὸν σκέπαζε καλά, κ' ἔπειτα πήγαινε νὰ ἡσυχάσει. Ὅσπου ν' ἀποσυρθεῖ ὁ πεθερός της γιὰ ὕπνο, ἔπρεπε νὰ στέκεται ὁλόρθη στὸ δωμάτιο ποὺ καθόνταν ὅλοι, μὲ τὰ χέρια σταυρωμένα καὶ χωρὶς νὰ βγάλει μιλιά—***μαχοκράτεμαν*** (βλέπε καὶ σελ. 192). Στὴν παθητικὴ καὶ ἄχαρη αὐτὴ στάση πολλὲς φορὲς νύσταζε καὶ κουτουλοῦσε. Στὰ πολὺ παλιὰ χρόνια ποὺ παντρευόντανε σὲ μικρὴ ἡλικία τὰ κορίτσια καὶ νύσταζαν περισσότερο, πρόβλεπαν καὶ φκιάναν ἕνα στῦλο στὴ μέση τοῦ δωματίου, ὅπου καθόντανε συνήθως τὰ βράδια. Στὸ στῦλο αὐτὸν ἀκουμποῦσε καὶ κάποτε τὴ δέναν—τὴ νύφη—γιὰ νὰ μὴν πέφτει ἀπὸ τὴ νύστα! Ἦταν τόση ἡ τυραννία της ἀπὸ τὰ καθήκοντά της αὐτὰ ὥστε ἐπικράτησε ἡ παροιμία :

Ὅσον ἀγαπᾶ ὁ γέρον τὸν ἀνήφορον, ἀγαπᾶ κ' ἡ νύφε τὸν πεθερόν.

Στὰ τελευταῖα χρόνια τὰ ἔθιμα αὐτὰ ἁπλοποιήθηκαν πολὺ καὶ ἐφαρμοζόντανε μόνο τὶς πρῶτες μέρες τὸ πολύ. Ἔλειψε τὸ ποδαροφίλημα, τὸ πλύσιμο τῶν ποδιῶν, μόνο τοῦ πεθεροῦ, περιορίστηκε στὴν πρώτη βδομάδα καὶ γενικὰ διατηρήθηκε μόνο μιὰ ἁπλῆ σκιά, ποὺ θύμιζε τὰ παλιὰ αὐστηρὰ ἔθιμα.

Τὸ λάλεμαν τῆ γαμπροῦ καὶ τῆ νύφες.

Τὴν πρώτη Κυριακὴ μετὰ τὸ γάμο οἱ νιόνυφοι ἦσαν καλεσμένοι—***λαλεμέν'***—στὰ πατρικὰ τῆς νύφης. Ἡ ἐπίσκεψη ἦταν ἀπαραίτητη, κι' ἂν γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ γίνει τὴν πρώτη Κυριακή, γινότανε τὴν ἑπόμενη. Ἔμεναν ὅλη τὴν ἡμέρα καὶ τὴ νύχτα τῆς Κυριακῆς. Ἦταν καθιερωμένο νὰ λένε γιὰ τὴν περίπτωση αὐτή : ***Ἡ νύφε ἔπῆεν σὴν ἰδέαν*** —ἴσως νὰ ἐσήμαινε τὴν ἰδέα τῆς ἀποθυμιᾶς, τῆς νοσταλγίας. Ὅλες τὶς ἄλλες Κυριακές, συνέχεια, τοὺς προσκαλούσανε μὲ τὴ σειρὰ ὁ κουμπάρος, οἱ θεῖοι κ' οἱ στενοὶ συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ καὶ τῆς νύφης. Ἡ δουλειὰ αὐτὴ μποροῦσε νὰ διαρκέσει μῆνες ὁλάκερους ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν συγγενῶν τους. Γιὰ μεγαλύτερη τιμὴ μάλιστα προσκαλοῦσαν τὴ νύφη τὸ Σάββατο γιὰ τὸ λουτρὸ κι' ἀπὸ κεῖ μετὰ τὸ λούσιμο τὴν πήγαιναν στὰ σπίτια τους. Ὁ γαμπρὸς ἦταν εἰδοποιημένος καὶ πήγαινε τὸ βράδυ κατευθεῖαν στοῦ

συγγενῆ ποὺ τοὺς εἶχε καλεσμένους. Ἂν κατὰ τὰ προσκαλέσματα αὐτὰ τὄφερνε ἡ περίσταση ἢ ἡ διάθεση γιὰ διασκέδαση, παράγγελναν τὴ μουσικὴ ἢ τὴ λύρα καὶ τὸ βροντοῦσαν. Ἀνταπόδοση τῶν ἐπισκέψεων αὐτῶν δὲ γινόταν. Ὅταν πήγαινε ἡ νύφη στὰ πατρικά της, ἡ πεθερά της ἔστελνε μαζὶ καὶ γλύκισμα—***πρρέκ***'. Ἡ μάννα τῆς νύφης ἐπίσης ἔστελνε μὲ τὴν κόρη της τὴ Δευτέρα, ποὺ γύριζε στὰ πεθερικά της, γλύκισμα μέσα στὸ ἴδιο τὸ ταψί.

Τ' εὐχία ἢ τ' εὐχάντας.

Σ' ὅλες τὶς παραπάνω φάσεις τῆς τελετῆς τοῦ γάμου οἱ καλεσμένοι εὐχόντανε: α) Στοὺς νιόνυφους: ***Καλορρίζικοι καὶ καλότυχοι νὰ ἤστουν. Ὁ Θεὸς νὰ πολυχρονίει-σας. Ὁ Θεὸς νὰ χαρίει-σας τ' ἕναν τ' ἄλλο. Νὰ συγερᾶτε. Καλὰ ὑστερνά. Σιδεροκέφαλοι*** κτλ. β) Στοὺς γονιοὺς καὶ τοὺς παππούδες: ***Καλορρίζικοι νὰ εἶναι. Καὶ σὰ παραμόνᾳ γότσα ἀγούρᾳ. Μὲ τὸ καλὸν νὰ συγεροῦνε. Καλὰ ὑστερνά***, κτλ. γ) Στοὺς λεύτερους καὶ λεύτερες καὶ τῶν δυὸ οἰκογενειῶν: ***Ἄμποτε καὶ σ' ἐσέτερα. Οὕτς καὶ σ' ἐσά. Καὶ σὸ κιφαλόπο-σ'. Νὰ τρώγομε καὶ τ' ἐσὸν τὴν χαράν***, κτλ.

Οἱ ἀπαντήσεις σ' ὅλες αὐτὲς τὶς εὐχὲς ἦσαν: ***Εὐχαριστῶ. Νὰ ἤστουν καλά. Καὶ σ' ἐσέτερα μὲ τὸ καλόν. Νὰ ἐλέπετ' ἀτο καὶ σεῖς σὰ παιδία σουν. Ν' ἀξιών' ὁ Θεὸς καὶ σὴν θαγατέρα-σ' ἢ σὸν γιό σ'*** κτλ.

Γάμος χήρων καὶ χηρῶν.

Ὁ γάμος τῶν χήρων γινότανε χωρὶς πομπές, μᾶλλον δὲ ἀνεπίσημα καὶ χωρὶς θόρυβο, πάντα τὴ νύχτα, ἢ στοῦ γαμπροῦ ἢ στῆς νύφης τὸ σπίτι, εἴτε κ' οἱ δυὸ διατελοῦσαν σὲ χηρεία εἴτε ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δυό.

Κατὰ κανόνα ἀπόφευγαν τοὺς χήρους καὶ τὶς χῆρες γιὰ παράνυφους.

Λεκτικοὶ ὅροι καὶ προσαγορεύσεις.

α) Ὁ γαμπρὸς προσαγόρευε: Τὴ γυναῖκα του: ***Γάρη, ναίκουτση***, ἢ μὲ τὸ τὄνομά της. Τὸν πεθερό του: ***Ἄφεντη, πάτερα***. Στὰ παλιότερα χρόνια καὶ ***τάτᾳ***. Ὅταν τὸν ἀνάφερνε στὶς ὁμιλίες του: Ὁ ***πεθερό-μ'***. Τὴν πεθερά του: ***Μήτερα***· κι' ὅταν τὴν ἀνάφερνε: ***Ἡ πεθερά-μ'***. Τὸν κουνιάδο του: μὲ τὄνομά του· κι' ὅταν τὸν ἀνάφερνε: ὁ ***γυναικάεφλο-μ'*** ἢ ὁ ***ὑναικάδελφο-μ'*** καὶ τελευταῖα ὁ ***κουνιάδο-μ'***. Τὴν κουνιάδα του: ***Κύρα***. Τὸ σύγαμπρό του: ***Πάτξανακ'***. Τοὺς παπποῦδες τῆς νύφης: ***Πάππο*** καὶ ***μάννα*** καὶ ὅταν τοὺς ἀνάφερνε: ***Ὁ λυκοπεθερό-μ'*** καὶ ***ἡ λυκοπεθερά-μ'***. Τοὺς συγγενεῖς τῆς νύφης γενικά: ***Συμπέθερε, σύμπεθερα***. Τοὺς θείους τῆς νύφης: ***Θεῖο*** καὶ ***θεία***, ἢ ***κύρα***. Τοὺς κουμπάρους του: ***Κούμπαρε, κούμπαρτσα*** ἢ ***σύντεκνε*** καὶ ***σύντεκ'σα***. Ὁ γαμπρὸς γιὰ τὸ γάμο του ἔλεγε: ***ἐγυναῖκ'σα***—τὸ ρῆμα ***γυναικίζω*** ἢ καὶ ***ὑναικίζω-ὑναῖκ'σα***. Ἐπίσης χρησιμοποιοῦσε καὶ τὸ ***ἐπάντρεψα-παντρεύω***.

β) Ἡ νύφη προσαγόρευε τὸν ἄντρα της: ***Ἄντρα, χέριφ', ναίπαι,*** ἢ μὲ τὄνομά του. Ὅταν τὸν ἀνάφερνε στὶς ὁμιλίες της: ***ἐκεῖνος,*** ἢ ***τ' ἐμέτερον ὁ ἄγουρον***, ἢ ***τῆ μωρί' ὁ κὺρτς*** καὶ στὰ τελευταῖα χρόνια: ***ὁ ἄντρας-ι-μ'***, ***ὁ χερίφ'ς-ι-μ'*** ἢ καὶ μὲ τὄνομά του. Κοντὰ στοὺς μεγαλυτέρους της ὅμως ἀπόφευγε καὶ νὰ κάμει ἀκόμα λόγο γιὰ τὸν ἄντρα της. Στὴ θειὰ τοῦ ἀντρός της ἔλεγε: ***ὁ ἀνεψιό-σ'.*** Τὸν πεθερό της: Ἂν δὲν κρατοῦσε ***μάχ'*** τὸν προσαγόρευε: ***Πάτερα*** ἢ ***ἄφεντη***· στὶς ὁμιλίες της: ***Ὁ πεθερό-μ'***, ἢ ***ὁ ἀφέντη-μ'.*** Τὴν πεθερά της: ***Μάννα, μήτερα*** ἢ ***μέτα*** καὶ στὶς ὁμιλίες της: ***ἡ πεθερά-μ'.*** Τὸν ἀντράδελφό της: Ἂν ἦταν μεγαλύτερος: ***Ἄφεντα,*** κι' ἂν ἦταν μικρότερος: μὲ τ' ὄνομά του. Ὅταν ἀνάφερνε στὴν ὁμιλία της τὸν μεγαλύτερο κουνιάδο της ἔλεγε: ***ὁ ἀφέ-μ' ὁ τάδες...*** Τὴν ἀντραδέλφη της εἴτε μικρότερη εἴτε μεγαλύτερη: ***Κύρα.*** Τοὺς παπποῦδες τ' ἀντρός της: ***Πάππο, κάλομαννα,*** καὶ στὶς ὁμιλίες της: ***Ὁ λυκοπεθερό-μ', ἡ λυκοπεθερά-μ'.*** Τοὺς θείους τοῦ γαμπροῦ: ***Θεῖο*** καὶ ***θεία,*** ἢ ***κύρα.*** Τοὺς συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ: Τὶς γυναῖκες: ***Κύρα.*** Τοὺς ἄντρες τοὺς μεγαλύτερους, ***ἄφεντα,*** καὶ τοὺς μικρότερους μὲ τ' ὄνομά τους. Τοὺς κουμπάρους τοὺς προσαγόρευε ὅπως κι' ὁ γαμπρός. Ἡ νύφη γιὰ τὸ γάμο της ἔλεγε: ***ἔντρισα***—τὸ ρῆμα ***ἀντρίζω.*** Ἐπίσης χρησιμοποιοῦσε καὶ τὸ ***ἐπάντρεψα***—***παντρεύω.***

γ) Τὸ γαμπρὸ ὅλοι οἱ συγγενεῖς τῆς νύφης τὸν προσαγόρευαν: ***Γάμπρε,*** ἢ μὲ τ' ὄνομά του. Τὴ νύφη ὅλοι οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ τὴν προσαγόρευαν: ***Νύφε,*** ἢ σπανίως καὶ μὲ τ' ὄνομά της. Οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ καὶ τῆς νύφης προσαγορευόντανε μεταξύ τους μὲ τό: ***Συμπέθερε*** ἢ ***συμπεθέρα.***

Οἱ προσαγορεύσεις αὐτὲς ὅλες ἄρχιζαν νὰ χρησιμοποιοῦνται κυρίως ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῶν ἐπίσημων ἀρραβώνων, ἐκτὸς τῶν ὅρων ***ἀντράδελφος, ὑναικάδελφος*** κ.τ.λ. Ἀντὶς αὐτὰ χρησιμοποιοῦσαν τότε αὐτὲς τὶς ἐκφράσεις: ***τῆ νισαλλοῦ μ' ὁ ἀδελφὸν*** καὶ ***τῆ νισαλλοῦς-ι-μ' ὁ ἀδελφόν.***

δ) Ἡ δεύτερη γυναῖκα τοῦ χηριοῦ σχετικὰ μὲ τὴν πρώτη του γυναῖκα λεγότανε: ***συγγενόντσα.*** Π.χ. ὁ χηριὸς Σάββας ξαναπαντρεύτηκε καὶ πῆρε τὴν Μάρθα. Ἡ πρώτη του γυναῖκα λεγότανε Παρασκευή. Λοιπόν: Ἡ Μάρθα εἶναι ***συγγενόντσα*** τῆς Παρασκευῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ'

ΤΟ ΙΔΑΝΙΚΟ ΤΩΝ ΗΛΙΚΙΩΜΕΝΩΝ

(Προσκύνημα στοὺς Ἁγίους Τόπους)

Τὸ μεγαλύτερο ὄνειρο ποὺ ἔκαναν ἀτομικὰ κάθε Κοτυωρίτης καὶ Κοτυωρίτισσα—νομίζω καὶ κάθε Πόντιος καὶ προπαντὸς Ποντία—ποὺ εἶχαν

περασμένα τὰ πενῆντα τους χρόνια, ἤτανε ν' ἀξιωθοῦν νὰ πᾶνε προσκυνητὲς στὴν Ἱερουσαλὴμ—***σὸν Ἀν-Τάφον*** ἢ ***σὰ Ἱεροσόλυμα.*** Τὸ θεωρούσανε σὰν τὴ μεγαλύτερη ἐπιτυχία, σὰν τὸ μεγαλύτερο ἀγαθό, ποὺ μποροῦσε κανεὶς ν' ἀπολάψει στὴ ζωή του. Ἡ παράδοση εἶχε κληροδοτήσει τὴν πεποίθηση, ὅτι ὅποιος πάει στὸν Ἅγιον Τάφο, τοῦ συγχωροῦνται ὅλες οἱ ἁμαρτίες του κ' ἐξασφαλίζει ἔτσι τὸν παράδεισο στὴ μέλλουσα ζωή.

Λογιζόταν εὐτυχισμένος ἐκεῖνος ποὺ τὰ κατάφερνε νὰ κάνει τὸ ταξίδι αὐτό. Γι' αὐτὸ καὶ ἦταν συνηθέστατη ἡ εὐχὴ σ' ἐκείνους ποὺ πρόσφερναν μιὰ σοβαρὴ ἐκδούλευση : ***Χατζῆς*** ἢ ***Χατζάβα νὰ ἴνεσαι. Ὁ θεὸς ν' ἀξιών'τσε σὸν Ἀν-Τάφον.*** Κ' ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν πάει ἤδη, εὐχόντανε : ***Τὸ εἶδα νὰ ἐλέπ'ς***=ἐκεῖνο ποὺ εἶδα νὰ ἰδεῖς. Ἔτσι καθιερώθηκε μὲ τὸν καιρὸ μιὰ ὑποχρέωση γιὰ τὰ καλὰ καὶ προκομμένα παιδιά, νὰ στείλουν τοὺς γονιούς τους στὸν Ἅγιον Τάφο—***σὸ Χατζηλούκ'***.

Συνήθως φρόντιζαν ν' ἀποκαταστήσουν πρῶτα ὅλα τὰ παιδιά τους καὶ ν' ἀποκτήσουν ἔτσι τὴν εὐχέρεια καὶ τὴν ἐλευθερία τους καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ νοικοκυριοῦ καὶ ἀπὸ οἰκονομικὴ ἄποψη. Ἂν καμμιὰ φορὰ τύχαινε νὰ λὲν πῶς θὰ πᾶνε στὰ Ἱεροσόλυμα—***ἂν ἐτάγουνταν*** — πρὶν ν' ἀποκαταστήσουν τὰ παιδιά τους, τοὺς βούταγε τὸ κοτσομπολιό : ***Ἐκεῖνε πά μέρ' ἀ πάει ; Ἀν-Τάφος εἶν' τὰ παιδία-τ'ς.*** Κι' ὅταν ἀκόμα ἑτοιμαζόντανε, ἀφοῦ θεράπευαν τὴν ἀνάγκη αὐτή, ἂν τυχὸν εἶχαν στενοὺς συγγενεῖς ποὺ ὑποφέρναν οἰκονομικῶς, πάλι τὸ κοτσομπολιό, πρακτικότερο αὐτὴ τὴ φορά, σκάρωνε τὸν ἀφορισμό : ***Ἀν-Τάφος ἔν' ἡ θυγατέρα-τ'ς ἡ χόρα μὲ τὰ παιδία-τ'ς, ποὶ κ' ἔχ'νε νὰ τρῶνε.***

Σύμφωνα μὲ τὶς προϋποθέσεις αὐτὲς κι' ἀνάλογα μὲ τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τοῦ καθενός, ἤτανε γνωστοὶ σχεδὸν ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν τὴ σχετικὴ δυναμικότητα γιὰ τὸ ταξίδι αὐτό, ποὺ δὲν κόστιζε καὶ λίγο. Ἄλλωστε κατάλληλα τὸ ἀναγγέλνανε κ' οἱ ἴδιοι.

Ὅταν πιὰ παραμεριζόνταν ὅλα τὰ ἐμπόδια, οἱ ὑποψήφιοι προσκυνητὲς ἄρχιζαν τὶς ἑτοιμασίες τους. Στὰ παλιότερα χρόνια, συνήθως ἕνα ἔτος πρωτύτερα ἔπρεπε νὰ πᾶνε ***σῆ Κατέφορα τὴν Παναγίαν***—στοῦ Σουμελᾶ τὴν Παναγία.

Ἀπὸ τὸ καλοκαίρι ἀκόμα στὸ Τσάμπασῆ ἑτοίμαζαν τὰ ***κουμάγιας*** — προμήθειες γενικῶς : καβουρμᾶ, πλυγούρια, ***κορκότα***, ***τσορτάνᾳ***, τυρί, βούτυρο κ.τ.λ.—γιὰ πέντε μῆνες. Κατεβαίνοντας στὰ Κοτύωρα τὸν Σεπτέμβριο, ἔρχόντανε σὲ συνεννόηση ὅλοι οἱ ὑποψήφιοι προσκυνητὲς καὶ ἀποτελοῦσαν παρέα, κι' ἀπὸ τὶς τρεῖς συνοικίες, γιὰ νὰ ξεκινήσουν μαζί. Λίγες μέρες πρίν, συμπλήρωναν τὰ τρόφιμα μ' ἀνάλογες ποσότητες ἀπὸ ρύζι, ζάχαρι, καφέ, τσάϊ κ.τ.λ.

Συμφωνοῦσαν μεταξύ τους νὰ πάρει ἡ καθεμιὰ ἀνάλογα μαγειρικὰ σκεύη, ὥστε νἄχει ἡ παρέα ἀπ' ὅλα. Ἐκτὸς τ'ἄλλα δέματα καὶ τὰ ***μαφράσα*** —τὸ δέμα μὲ τὰ στρώματα—, εἶχε ὁ καθένας καὶ τὸ σεντοῦκι του.

Πρὶν νὰ ξεκινήσουν ἔκαναν εὐχέλαιο στὰ σπίτια τους, ξομολογόντανε καὶ μετελάβαιναν.

Τὸ ταξίδι διαρκοῦσε περίπου πέντε μῆνες. Ἀναχωροῦσαν τὸν Δεκέμβρη, ὥστε νὰ βρίσκονται ἐκεῖ τὶς ἡμέρες τῶν Χριστουγέννων καὶ γύριζαν πίσω μετὰ τὶς γιορτὲς τοῦ Πάσχα. Ἡ ἀναχώρηση γινόταν ὁμαδικὰ μὲ τὸ ἴδιο πλοῖο ὡς τὴν Κωσταντινούπολη. Ἀπὸ κεῖ παῖρναν ἄλλο πλοῖο—***ἐγίνουνταν ἀχταρμὰν***—γιὰ τὴ Γιάφα κι' ἀπὸ κεῖ στὴν Ἱερουσαλήμ. Μένανε στὴν Παλαιστίνη ὅλες τὶς γιορτὲς τῶν Χριστουγέννων, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τῆς Μεγ. Ἑβδομάδας καὶ τοῦ Πάσχα.

Ἐπισκεπτόντανε ὅλους τοὺς Ἁγίους Τόπους, ἔκαναν τὰ σχετικὰ ψώνια τους, καὶ μετὰ τὴν Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ ἐπιστρέφανε στὰ Κοτύωρα. Ἡ ἄφιξή τους ἦτανε γνωστὴ σχεδὸν σ' ὅλους ἀπὸ τηλεγράφημα ποὺ κάνανε ἀπὸ τὴν Κωσταντινούπολη.

Μόλις τὸ πλοῖο ποὺ τοὺς ἔφερνε πλησίαζε στὸ λιμάνι, ἄρχιζαν νὰ χτυποῦν χαρμόσυνα οἱ καμπάνες καὶ τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν καὶ ὅλος ὁ κόσμος ποὺ ἤξερε ξεχυνότανε στὴν ἀποβάθρα.

Ἐκεῖ πήγαιναν κ' οἱ παπάδες ντυμένοι στὰ ἱερατικά τους, οἱ ψάλτες καὶ τὰ ἐξαπτέρυγα, τοὺς ὑποδεχόντανε καὶ τοὺς ὁδηγοῦσαν μὲ μεγάλες τιμὲς στὴν ἐκκλησία. Ὕστερα ἀπὸ πανηγυρικὴ δοξολογία κατευθυνόντανε πιὰ οἱ προσκυνητὲς στὰ σπίτια τους, περιτριγυρισμένοι ὁ καθεὶς κ' ἡ καθεμιὰ ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς, φίλους, γνωστοὺς καὶ γείτονες. Στὴν ἐκκλησία τοὺς ***χάρτωναν*** (βλέπε κεφάλ. «***Ὀργάνωση τῆς ἑλληνικῆς Κοινότητας***» σελ. 43) καὶ ἐκτὸς τὴν ἀξιόλογη συνδρομὴ ποὺ ρίχνανε στὸ δίσκο, ἄφηναν καὶ τὶς δωρεὲς ποὺ εἶχαν φερμένες γιὰ τὴν ἐκκλησία : εἰκόνες, καντῆλες, πολυέλαιους κ.τ.τ.

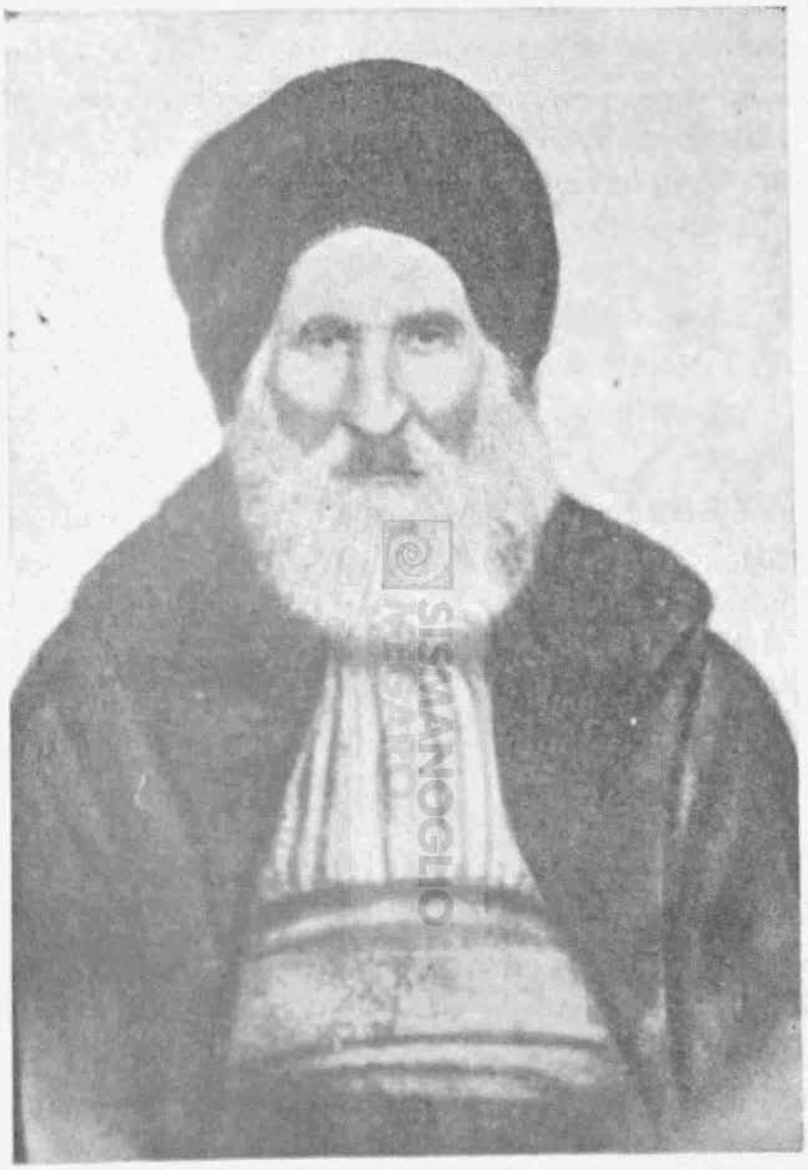
Οἱ ἐπισκέπτες τοὺς πήγαιναν γενικῶς ὅλοι διάφορα φαγητὰ γλυκίσματα καὶ ζυμαρικά : κόττα παραγεμισμένη, ρυζόγαλο σὲ μεγάλες πιατέλες, γάλα τὸ πρωί, ***πρέκε***, παντισπάνι, λουκουμάδες, πουκάλια κονιὰκ σφραγισμένα κτλ. Οἱ συγγενεῖς τοὺς πήγαιναν καὶ πουκάμισα, ***παδᾶ κεναρλούγια καμίσα, πιτάπαλα***, κάλτσες καὶ ἄλλα τέτοια εἴδη. Στὰ ἴδια τὰ πιάτα τοὺς ἀνταπόδιναν οἱ προσκυνητὲς διάφορα δῶρα, ποὺ εἶχανε φερμένα ἀπὸ τοὺς Ἁγιους Τόπους : ὑφάσματα μεταξωτὰ—***καζία***—σταυρούς, εἰκόνες, κεριά, λιβάνι, κομπολόγια, πίπες, βραχιόλια, δαχτυλίδια, καρφίτσες κ.τ.τ. σὲ διάφορες ποιότητες, ὅπου ἀρκετὰ ἀντιπροσωπευότανε καὶ τὸ κεχριμπάρι. Γιὰ δικά τους κρατοῦσαν ἕνα σάβανο καὶ μιὰ φορεσιὰ ἐσώρουχα, ποὺ τὰ εἶχανε βαφτισμένα στὸν Ἰορδάνη ποταμὸ—***σὸν Ἀερδανοπόταμον*** ἢ ***Ἀερδανηπόταμον***.

Ἐπίσης φέρνανε στοὺς γέρους καὶ στὶς γριὲς παρόμοια μακάβρια δῶρα.

Στὰ πολὺ παλιὰ χρόνια (πρὶν ἀπὸ τὰ 1850) πήγαιναν ἀπὸ στεριὰ—***τ' ἔξ'***—μὲ μουλάρια κυρίως καὶ μὲ ἅλογα. Ἡ διαδρομὴ γιὰ τὴ μετάβαση μόνο διαρκοῦσε περίπου τρεῖς μῆνες.

Τοὺς προσκυνητὲς τοὺς λέγανε ***Χατξῆδες*** καὶ τοὺς προσαγόρευαν μὲ τὸ νομά τους, προτάσσοντας τὴ λέξη ***Χατξῆ*** ὅπως : Χατξη-Γιάννες, Χατξη-Γι-

ώρτς, Χατξη-Γοργότς, Χατξη-Θύμιον, Χατζ'-'Αφέντρα, Χατξη-Δέσποινα κτλ. ἢ καὶ ἁπλῶς: ***Χατξῆ*** ἢ ***Χατξάβα***. Οἱ ἁπλὲς αὐτὲς προσαγορεύσεις γινόντανε καὶ σὲ πρόσωπα ποὺ δὲν εἶχαν πάει στὸν "Αγιο Τάφο, γιὰ ἔνδειξη σεβασμοῦ

Τύπος γέρου τῆς περασμένης γενεᾶς ποὺ ἐπισκέφτηκε τοὺς 'Αγίους Τόπους.

ἢ οἰκειότητας καὶ στοὺς Τούρκους ἀκόμα, π.χ. ***Χάτξημανα***, ***Χάτξηταϊ***, ***Χατξήπαπα***, ***Χατξήχανουμ*** κτλ.

"Ολοι ποὺ τοὺς καλωσόριζαν γιὰ πρώτη φορά, τοὺς φιλοῦσαν τὸ χέρι, ἀκόμα κ' οἱ ὁμήλικοι καὶ τοὺς ἔλεγαν: ***Καλῶς ὅρισες, ἄξιον τὸ προσκύνεμα-σ'.*** Κ' ἐκεῖνοι ἀπαντοῦσαν: ***Εὐχαριστῶ· ὁ Θεὸς ν' ἀξιών' νὰ πᾶς ἐλέπ'ς ἀ κ' ἐσὺ***—ἢ ***νὰ ἐλέπ'ς ἀ κ' ἐσύ***.

Γενικὰ οἱ προσκυνητὲς πολλὲς μέρες συνέχεια ἔχαναν τὴν ἡσυχία τους.

Τὸ πλῆθος τῶν ἐπισκεπτῶν, μέρα-νύχτα δὲν ἔλειπε ἀπὸ τὰ σπίτια τους. Ὡστόσο οἱ προσκυνήτριες κυρίως δὲν ἔπαυαν, οὔτε καὶ κουραζόντανε νὰ διηγοῦνται καὶ νὰ ἐπαλαβαίνουν τὶς ἐντυπώσεις τους ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψη τῶν διάφορων τόπων, ὅπου ἔγινε ἡ γέννηση τοῦ Χριστοῦ καὶ ξετυλίχτηκε σ' ὅλες του τὶς λεπτομέρειες τὸ θεῖο δρᾶμα.

Ἐπίσης διηγόντανε πῶς κατέβαινε τὸ Ἅγιο φῶς, **τ' Ἀε-φῶς.**

Κι' ὅλοι ἄκουγαν μὲ κατάνυξη καὶ μ' ἀνοιχτὰ τὰ στόματα, μὲ σταυροκοπήματα καὶ μ' εὐχὲς σὰν κι' αὐτές:

Χριστέ-μ', ν' ἀξιώντς κ' ἐμᾶς!...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι΄

ΚΗΔΕΙΕΣ

Μακάβριο ἀρκετὰ τὸ θέμα. Δυστυχῶς ὅμως καὶ ἀπαραίτητο γιὰ νὰ ἐξεταστεῖ μιὰ σοβαρὴ πτυχὴ τῆς ζωῆς καὶ νὰ συμπληρωθεῖ ἔτσι ὁ κύκλος τῆς λαογραφικῆς μας ἔρευνας.

Ἂν καὶ εἶν' ἀναπόδραστη ἡ ἀνάγκη, ζητοῦμε ὡστόσο συγγνώμην ἀπὸ τοὺς ἀναγνῶστες γιὰ τὸ κακοκάρδισμα ποὺ μπορεῖ νὰ τοὺς προξενηθεῖ, καὶ συστένομε στοὺς πολὺ εὐαίσθητους νὰ παρακάμψουν, ἂν θέλουν, τὸ κεφάλαιο αὐτό.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ

Ἡ πρώτη φροντίδα τῶν σπιτικῶν ἑνὸς βαριὰ ἄρρωστου, ποὺ τὸν εἶχανε ξεγραμμένον οἱ γιατροὶ καὶ μποροῦσε μέρα σὲ μέρα νὰ πεθάνει, ἦτανε νὰ τὸν μεταλάβουν—***νὰ κοινωνίζ'ν-άτον.***

Ἡ θέα τοῦ παπᾶ σὲ τέτοιες περιστάσεις ἦταν, βέβαια, ἀντιπαθητική, γιατὶ προκαλοῦσε μιὰν ὑποβολὴ φόβου, ἐφιαλτικῶν προαισθήσεων καὶ γενικὰ ὄχι εὐχάριστων σκέψεων. Ἀπ' ἄλλη πλευρὰ ὅμως, ἦτανε καὶ μιὰ τελευταία ἐλπίδα στὴ θεία δύναμη γιὰ τὴν ὑγεία τοῦ ἄρρωστου καὶ μιὰ παρηγοριὰ γιὰ τὴ μέλλουσα ζωή. Τύχαινε καμμιὰ φορὰ μετὰ τὴ μετάληψη νὰ γίνει καλὰ ὁ ἄρρωστος.

Ἂν δὲν προλάβαιναν νὰ τὸν μεταλάβουν ἐνόσω εἶχε τὶς αἰσθήσεις του, τὸν ***ἐκοινώνιζαν*** μόλις ἄρχιζε τὸ ψυχορράγημα—***ψυχομάχεμαν***.

Ἂν δὲν προλάβαινε ὁ παπᾶς, τὸν μεταλάβαιναν οἱ σπιτικοὶ μὲ τὸν ἁγιασμό, ποὺ εἶχανε φυλαγμένον ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων.

Γιὰ νὰ μὴ τυραννιστεῖ καὶ γιὰ νὰ ξεψυχήσει εὔκολα καὶ ἤρεμα, τοῦ διάβαζαν ἕνα τροπάρι ἢ εὐχή: ***ἐλευτεροχάρτ'***.

Συνήθως τὸν ρωτοῦσαν ἂν ἔχει ἐχθροὺς καὶ τοὺς καλούσανε πρὶν πεθάνει, γιὰ ν' ἀγαπήσουν. Κάποτε τοὺς ζητοῦσαν κ' οἱ ἴδιοι.

Ἐπίσης κάναν ἐπίκληση καὶ στὸν Ἅη-Λευτέρη μὲ τὴν εὐχή:
Ἅε-Λευτέρ'-ι-μ', γιὰ δός, γιὰ ἔπαρ' (=ἢ δόσε ἢ πάρε).

Ἂν εἶχε πολὺ στενοὺς δικούς του στὴν ξενιτειὰ—πατέρα, μητέρα, ἀδέρφια, παιδιὰ κ.τ.λ.—φέρναν καὶ τοῦ δείχνανε τὴ φωτογραφία τους, ἢ τὴν ἀπίθωναν στὸ στῆθος του ὅπως ἤτανε ξαπλωμένος, γιὰ νὰ παραδώσει τὸ πνεῦμα χωρὶς κόπο καὶ χωρὶς νοσταλγίες—***ξαρουθυμᾳσμένος***. Ἂν παιδευότανε πολὺ ὥσπου νὰ ξεψυχήσει, λέγαν: ***ὁ χάρος-ἀτ' ἄγρος ἔτον***=ὁ χάρος του ἄγριος ἦταν· κι' ἂν ἀντίθετα: ***ὁ χάρος-ἀτ' ἥμερος ἔτον.***

Τὸ μοιραῖο τὸ χαρακτήριζαν μὲ τὸν ὅρο: ***ἐξηπνόησε.*** Γιὰ τοὺς ἱερωμένους γενικὰ χρησιμοποιοῦσαν τὴν ἔκφραση: ***ἐκοιμέθησεν.***

Μὲ τὸ ξεψύχισμα οἱ σπιτικοὶ ἔμπηγαν τὶς φωνὲς καὶ τὰ κλάμματα. Τὰ συνηθισμένα ἐπιφωνήματα, κυρίως ἀπὸ τὶς γυναῖκες, ἦσαν: ***Οὔ! ου, ου! Ντὸ θὰ γίνομαι, αι, αι, αι! Νὰ βάϊ ἐμέ, ε, ε, εν!***

Οἱ φωνὲς—***τὰ γαραλαΐσματα*** ἢ ***τὰ βαρκίσματα***—ἀκουγόντανε σὲ μεγάλη ἀπόσταση ἄγρια καὶ σπαραχτικά, προπάντων ὅταν τύχαινε νᾶναι νύχτα, κι' ὅλοι καταλάβαιναν πὼς πρόκειται γιὰ θάνατο. Ἀμέσως μαζευόνταν οἱ γείτονες, εἰδοποιούσανε στὴν ἀγορὰ κ' ἔρχόνταν οἱ ἄντρες τοῦ σπιτιοῦ κ' οἱ πολὺ στενοὶ συγγενεῖς, καὶ τὸ βάνανε στὰ κλάμματα. Ἡ γειτονειὰ πλημμύριζε τὸ σπίτι. Κι' ὅπως ἔμπαιναν ἐλεύθερα σ' ὅλα τὰ δωμάτια, ἐξέταζαν καὶ τὴν καθαριότητα στὰ διάφορα διαμερίσματα, ψάχνοντας νὰ βροῦν θέματα γιὰ κοτσομπολιό.

ΑΛΛΑΓΜΑ—ΣΑΒΑΝΩΜΑ—ΣΤΟΛΙΣΜΑ ΝΕΚΡΟΥ

Ἀφοῦ τοῦ σφαλούσανε τὰ μάτια καὶ τὸ στόμα, οἱ πιὸ ψύχραιμοι σπιτικοὶ ἢ συγγενεῖς καὶ γείτονες, φρόντιζαν ν' ἀλλάξουν τὰ ἐσώρρουχα τοῦ πεθαμένου πρὶν κρυώσει. Γιὰ τὴ δουλειὰ αὐτὴ καλοῦσαν εἰδικὲς γυναῖκες, ποὺ δὲ δεχόντανε νὰ πληρωθοῦν. Κυρίως γιὰ κάθε πεθαμένον ἀναλάβαιναν δυὸ γυναῖκες, οἱ ὁποῖες προηγουμένως ἔβγαζαν ἔξω ἀπὸ τὸ δωμάτιο ὅλους, ἔκλειναν τὴν πόρτα καὶ κάνανε μὲ τὴν ἡσυχία τους τὴ δουλειά τους: ***ἔλλαζαν κ' ἐσαβάνωναν τὸν ἀποθαμένον.***

Τὸ σάβανο ἀποτελοῦνταν ἀπὸ χασέ. Συνήθως ὅσοι εἶχαν πάει στὸν Ἅγιο-Τάφο, φέρναν ἀπὸ κεῖ τὸ σάβανό τους, καθὼς καὶ γιὰ ἄλλους (βλέπε καὶ σελ. 220).

Οἱ ἴδιες γυναῖκες στόλιζαν τὸν πεθαμένο ἀναλόγως τὴν ἡλικία του. Ἂν ἦταν ἄντρας ἢ γυναῖκα ὡς 50 καὶ 55 ἀκόμα ἐτῶν, τοὺς βάναν τὰ καλά τους τὰ ροῦχα. Τοὺς νέους καὶ τοὺς νιόνυφους τοὺς στόλιζαν μὲ γαμπρίτικα καὶ νυφικά, μὲ στεφάνια τοῦ γάμου καὶ γενικῶς λευκὰ ὅλα—***ἐφόρτσαν κ' ἐστόλτσαν*** ἢ ***ἐρμάτωσαν τὸν ἀποθαμένον.***

Στὸ ἀναμεταξὺ ἔφτανε—ἢ καὶ ἀργότερα—τὸ φέρετρο.

Γιὰ τοὺς προχωρημένους στὴν ἡλικία εἶχε περίβλημα ἀπὸ μαῦρο ὕφασμα καὶ λευκὸ σταυρό· γιὰ τοὺς νέους τὸ ἀντίθετο: περίβλημα λευκὸ καὶ

μαῦρο σταυρό, σπανίως δὲ κοραλὶ χρῶμα καὶ λευκὸ σταυρό. Ἡ θέα του προκαλοῦσε νέες κρίσεις ἀπὸ φωνὲς καὶ κλάμματα. Τακτοποιοῦσαν τὸ νεκρὸ μέσα στὸ φέρετρο καὶ τὸ τοποθετούσανε στὴ μέση τοῦ δωματίου, μὲ κατεύθυνση τοῦ κεφαλιοῦ πρὸς τὴν Ἀνατολή. Δίπλα στὸ κεφάλι του ἄναβαν λαμπάδα καὶ καντήλα, κι' ὅπως ἦτανε σταυρωμένα τὰ χέρια, εἶχαν ἀπάνω τοποθετημένη μιὰν εἰκόνα—***ἐσέγκαν ἄτον σὸ σαντούκ'***=τὸν ἔβαλαν στὸ φέρετρο.

Στὰ παλαιότερα χρόνια δὲ χρησιμοποιούσανε φέρετρο.

Γιὰ τέτοιο χρησιμοποιοῦσαν ἕνα αὐτοσχέδιο φορεῖο—***σάλ'*** (λ.τ.)— ποὺ τὸ εἶχε ἡ ἐκκλησία. Μεταφέρναν ἀπάνω ἐκεῖ τὸν νεκρὸ ὥς τὰ νεκροταφεῖα, τὸν ἐνταφίαζαν κ' ἐπιστρέφανε πάλι τὸ φορεῖο στὴν ἐκκλησία. Θυμᾶται ἀκόμα καλὰ κάποιος, ὅτι τὸ πρῶτο φέρετρο χρησιμοποιήθηκε στὸν πατέρα του τὸ ἔτος 1874. Ἡ ἀδελφή του εἶχε πεθάνει στὰ 1872 καὶ τὴν εἶχανε θάψει μὲ τὸ ***σάλ'***.

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ—ΚΛΑΜΜΑΤΑ

Τὸ ξανάμπασμα στὸ νεκρικὸ θάλαμο—***σ' ἀποθαμενί' τὴν ὀτὰν***—συνοδευότανε μὲ νέα ξεφωνητὰ καὶ κλάμματα. Ὅλοι καθὼς κι' ὅσοι ἐρχόνταν ὕστερα, ἔκαναν τὸ σταυρό τους, προσκυνοῦσαν ἢ στὸ εἰκόνισμα ἢ στὸ μέτωπο τὸν νεκρὸ καὶ καθόντανε κυκλικὰ (σταυροπόδι στὸν παλιὸ καιρὸ καὶ σὲ καρέκλες ἀργότερα) ὁλόγυρα στὸ φέρετρο.

Τὰ κλάμματα συνοδευόντανε μὲ μοιρολόγια, ποὺ τὰ λέγανε κυρίως εἰδικὲς μοιρολογίστρες, δωρεὰν πάντα. Ἐπίσης, κι' ὅσες εἶχανε πρόσφατο πένθος καὶ μοιρολογοῦσαν καλά, λάβαιναν ἐνεργότατο μέρος.

Ἀλλὰ κ' οἱ σπιτικοί, κυρίως οἱ γυναῖκες, μοιρολογοῦσαν αὐτοσχέδια.

Ὅ,τι δηλαδὴ ἤθελαν ἢ τοὺς κατέβαινε νὰ ποῦν, γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ μακαρίτη, γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὸν πόνο τους, γιὰ νὰ περιγράψουν τὴ δυστυχία ποὺ τοὺς περιμένει κ.τ.τ. τὰ λέγανε σὲ τόνο καὶ ἦχο μοιρολογιοῦ:

Ἤλε-μ', γουρπάν-τσ' ἤλε-μ', φῶς κ' ἡμέρα-μ'! Ἤλε-μ', ἀτλῆ-μ' καὶ πινιτξῆ-μ'! Ἤλε-μ', μέρ' ἐφέκες με κ' ἔφυγες! Ὀσήμερον ἡμέρα ἐσκοτείνεψεν κι' ὁ φέγγον ἐπιάστεν! Ἤλε-μ' ἄλλο φέσ' 'κ' ἔχω σ' ὀσπίτ'. (Τὸ τελευταῖο λεγόταν, ὅταν δὲν ὑπῆρχε ἄλλος ἄντρας στὸ σπίτι νὰ φοράει φέσι).

Τὰ καθαυτὸ μοιρολόγια ἀναφερόντανε σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις: γιὰ ἄντρες, γιὰ παιδιά, γιὰ νέους καὶ νέες, γιὰ ξενιτεμμένους κτλ. Συνήθως ὅμως τὰ λέγαν ὅλα ἀνακατεμμένα σὲ κάθε περίσταση· ὅποιο θυμόνταν ἢ ὅποιο συμφωνοῦσε στὸν ἦχο μὲ τὸ προηγούμενο ποὺ εἶχε εἰπωθεῖ.

Περιττό, βέβαια, νὰ λεχτεῖ ὅτι τὰ μοιρολόγια αὔξαναν τὸ ἐπίπεδο τῆς συμπόνιας, τῆς συγκίνησης καὶ τῆς λύπης καὶ προκαλοῦσαν τὰ κλάμματα τὰ ὁμαδικά. Κάθε νέα ἄφιξη συγγενῆ ἢ φίλου, προκαλοῦσε φωνές, νέες κρίσεις καὶ σπαραχτικὲς σκηνές, μὲ ἀνάλογες ἐκφράσεις σὲ τόνο μοιρολογιοῦ. Ἡ συγκίνηση ἔφτανε στὸ κατακόρυφο καὶ ὅταν ἢ οἱ μοιρολογίστρες ἢ οἱ σπιτικοὶ

τὰ καταφέρνανε σὲ κάθε περίπτωση νὰ πετυχαίνουν τὰ πιὸ κατάλληλα λόγια καὶ τὸν καλύτερο σκοπό.

Ἄλλος συντελεστὴς ἦτανε κ' ἡ ὅλη σεμνὴ στάση κ' ἐμφάνιση τῶν θλιμμένων κ' ἡ τυχὸν δυστυχία ποὺ τοὺς περίμενε, ἂν ὁ μακαρίτης ἦτανε προστάτης οἰκογένειας μὲ πολλὰ μέλη. Μὰ δὲν τὰ κατάφερναν ὅλες νὰ βρίσκουν λόγια κ' ἐπιφωνήματα καὶ μοιρολόγια πετυχημένα· πολὺ λιγότερο ἦταν ἐξασκημένες στὸ σκοπὸ καὶ στὸν ἦχο μερικές· κι' ὄχι σπάνια παραφωνοῦσαν, ἔκαναν ἀδέξιες χειρονομίες, παρουσίαζαν ἐκζητημένες ἐκδηλώσεις λύπης καὶ πόνου ἤ, ἀντίθετα, φαινόνταν ὅτι ἔδειχναν ἀδιαφορία—κυρίως ἀπὸ ψυχικὴ συγκρότηση κι' ἀνάλογο γενικὰ χαρακτῆρα. Γι' αὐτὸ καὶ παρ' ὅλη τὴν τραγικὴ σοβαρότητα καὶ τὴν ἱερότητα ἀκόμα τῆς στιγμῆς, δὲν ἔλειπε καὶ τὸ σχετικὸ κοτσομπολιό.

Προπαντὸς μετὰ τὴν κηδεία οἱ κοτσομπόλες θὰ εἶχαν κάμποσες μέρες θέμα γιὰ νὰ πιπιλίζουνε στὴ γειτονειά: *Ἤμαρτα! Ἀγοῖκον πρᾶμαν πὰ εἶδες; Ἡ τάδενα ξάϊ κ' ἐπόνεσεν τὸν ἄντραν-άτ'ς· μίαν τὲκ πὰ κ' ἐλιγῶθεν, νὰ καὶ ἐχτουπουλίεν!* Εἶχαν τὴν ἀπαίτηση, κ' ἦταν συνήθεια, ἡ γυναῖκα ποὺ τῆς πέθανε ὁ ἄντρας της, νὰ χτυπάει τὸ στῆθος καὶ τὸ κεφάλι, νὰ μαδάει τὰ μαλλιά της καὶ νὰ τάχει τοῦφες-τοῦφες δεξιὰ κι' ἀριστερά της ὅπως ἦταν καθισμένη χάμω, νὰ λιγοθυμάει, νὰ κάνει τρέλλες κ.τ.τ. Καὶ τὸ νόστιμο εἶναι ὅτι εἴτε τάχανε εἴτε ὄχι δὲ γλύτωνε ἀπὸ τὸ στόμα τῆς κοτσομπόλας. Δὲν ἔλειπαν ὅμως κάποτε κ' οἱ κολακευτικὲς κρίσεις, τὰ παινέματα καὶ γενικὰ τὰ λεγόμενα *κουρφίσματα: Ἡ τάδενα ντ' ἔμορφα ἔκλαιεν κ' ἐμοιρολόγανεν τὸν ἄντραν-άτ'ς! Ἡ τάδενα ντὸ γροικισμένα ἔκλαιεν τὸν ἄντραν-άτ'ς· ὅλτς ἐκλαῖντσεν·* κ.τ.λ.

ΤΟ ΒΡΑΔΥ

Τὰ θρηνολογήματα καὶ τὰ μοιρολόγια συνεχιζόνταν ὡς τὸ βράδυ.

Οἱ μακρινοὶ συγγενεῖς, κ' οἱ γείτονες καὶ φίλοι ἑτοίμαζαν στὸ ἀναμεταξὺ σὲ ἄλλο δωμάτιο γάλα, τσάϊ ἢ γιαούρτη κ.τ.τ. ποὺ τὰ φέρνανε κυρίως ἀπὸ τὰ σπίτια τους καὶ ὑποχρέωναν τοὺς οἰκείους τσῦ νεκροῦ, μὲ τὴ βία συνήθως, νὰ πάρουν κάτι. Στὸ τραπέζι καθόντανε καὶ γείτονες καὶ φίλοι ποὺ εἶχαν φέρει τὰ εἴδη αὐτά. Συνεχιζόνταν ἔπειτα πάλι τὰ κλάμματα καὶ τὰ μοιρολόγια: *Ἔφαγα, ἤλε-μ', ἔφαγα κ' ἐσὺ στέκ'ς πεινᾳσμένος· γουρζούλᾳ νὰ τρώγω, ἤλε-μ', γουρζούλᾳ!*

Καθόνταν ἔτσι ὅλοι στὸ νεκρικὸ θάλαμο ὡς πέρα ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα. Στὸ ἀναμεταξὺ φκιάναν καφέδες μὲ ὀλίγη ἢ χωρὶς ζάχαρη σὲ ἄλλο δωμάτιο, ὅπου περνοῦσαν ὅσοι ἤθελαν νὰ πιοῦν.

Ἐπίσης σ' ἄλλο δωμάτιο ἑτοίμαζαν κόλλυβα καὶ τὰ στόλιζαν σὲ δίσκο, ποὺ θὰ συνόδευε τὸ νεκρὸ κατὰ τὴν ἐκφορά. Ἂν ἦταν ἡλικιωμένος τὰ καλοψῆναν τὰ κόλλυβα· ἀλλιῶς τάχαναν λιγάκι ἄψητα. Τὴ φροντίδα αὐτὴ τὴν

ἀναλάβαιναν συγγενεῖς καὶ γείτοτες. Ἂν ἦταν πολὺ νέος, ἀντὶ γιὰ κόλλυβα ἑτοίμαζαν κουφέτα τοῦ γάμου ἢ ἄλλα ζαχαρωτὰ—***θεκερλεμέδες.***

ΤΟ ΞΕΝΥΧΤΙΣΜΑ

Ἀργὰ μετὰ τὰ μεσάνυχτα προσπαθοῦσαν οἱ φίλοι νὰ πειθαναγκάσουν τοὺς σπιτικοὺς νὰ πᾶνε νὰ ξαπλώσουν λιγάκι, γιὰ ν' ἀναπαυθοῦν καὶ νἄχουν δύναμη ν' ἀντέξουν στὶς συγκινήσεις καὶ τὶς ταλαιπωρίες τῆς ἄλλης ἡμέρας. Πάντως κοντὰ στὸ νεκρὸ παραμέναν ἀπαραίτητα μερικοὶ γιὰ νὰ μὴ τὸν ἀφήσουν μόνον, ποὺ δὲν ἐπιτρεπόταν ποτέ—***ἐμόναζαν τὸν ἀποθαμένον.*** Ἐπίσης δὲν ἄφηναν καὶ δὲν ἔπρεπε νἄναι μὲ κανένα τρόπο γάτα μέσα σὲ νεκρικὸ θάλαμο. Ἦταν κάτι τὸ ἀνίερο, τὸ ἀποτρόπαιο. Μερικοὶ λὲν ὅτι μποροῦσε νὰ ἐπιτεθεῖ τοῦ πεθαμένου—***ἐλάγγευεν σὸν ἀποθαμένον.***

Κατὰ τὶς πρωινὲς ὧρες, πρὶν νὰ φέξει ἀκόμα, πάλι βαροῦσαν συναγερμὸ καὶ ξεσήκωναν τὴ γειτονειὰ μὲ φωνὲς καὶ μὲ μοιρολόγια: ***Ἐχάραξεν ἀνατολή, ἤλε-μ'! Ἐμέρωσεν· ἃ πᾶς, μισᾳφίρτς ἢ γιολτσῆς εἶσαι, ἤλε,ε,εμ!***

Συνηθέστατα κοντὰ στἄλλα τὰ μοιρολόγια τὴν ὥρα αὐτὴ λέγαν καὶ ***τ' ἀχπαστικὸν*** σὲ τούρκικη γλῶσα, στὸν ἴδιο σκοπὸ ποὺ τὸ λέγανε καὶ στὸ γάμο μετὰ τὸ ***νυφόπαρμαν :***

Ἔϊ, χαζιλέρ, γιὸλ χιοριουντιοῦ,
Ἰστὲ τα πὲν χετίγιορουμ, τζὰν βερίορουμ,
Σιζέτα μαλιοὺμ ὁλσοὺν—γιὰρ ὁλσοὺν ἁμὰν
Ἰστὲ πὲν χετίγιορουμ, τζὰν βερίορουμ!

Σὲ μετάφραση λέξη πρὸς λέξη σημαίνει :

Ἔ, σύντροφοι, ὁ δρόμος φάνηκε
Ἰδοὺ ἐγὼ πηγαίνω, ξεψυχῶ
Μάθετέ το καὶ σεῖς—καὶ σεῖς μάθετέ το
Ἰδοὺ ἐγὼ πηγαίνω, ξεψυχῶ!

Η ΕΚΦΟΡΑ

Ἂν ὁ νεκρὸς εἶχε ξεψυχήσει τὴ νύχτα, ἢ κατὰ τὰ ξημερώματα, τότε ἡ ἐκφορὰ γινότανε τὴν ἄλλη μέρα τὸ ἀπόγευμα. Ὅλες οἱ παραπάνω διατυπώσεις κ' ἐκδηλώσεις μετατοπιζόντανε, βέβαια, χρονολογικῶς. Στὴν περίπτωση ὅμως ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, ἡ ἐκφορὰ γινότανε συνήθως πρὶν ἀπὸ τὸ μεσημέρι.

Μιὰ ὥρα περίπου πρωτύτερα, ἄρχιζε νὰ χτυπάει ἡ καμπάνα ἀνάργια-ἀνάργια, πένθιμα. Οἱ φίλοι καὶ γνωστοὶ μαζευόνταν ὅλοι στὸ σπίτι, ὅπου ἐρχόντανε κ' οἱ παπάδες, οἱ ψάλτες καὶ τὰ ἐξαπτέρυγα. Ὁ ἀποχωρισμὸς τῶν σπιτικῶν ἀπὸ τὸ νεκρὸ γινότανε μέσα σὲ θρήνους καὶ κοπετούς, μὲ φωνὲς ἄγριες, καὶ λυπητερὲς ἀποχαιρετιστήριες ἐκφράσεις : ***Μέρ' ἀφήντς-μας καὶ πᾶς, ἤλε-μ'! Ντὸ θὰ γίνομες ἐμεῖς; Χούγιανετ', τὰ μωρά-σ' χ' ἐπό-***

νεσες ; ἤ, ***σὸ καλόν, πάτερα, σὸ καλόν !...*** κτλ. ***(χουγιανέτ'***=λ. τ. ἄσπλαχνε, σκληρέ).

Δὲν ἦσαν σπάνιες κ' οἱ λιγοθυμίες. Ἡ συγκίνηση κυρίευε ὅλους.

Ἡ νεκρικὴ πομπὴ μὲ τὴν κανονισμένη σειρὰ καὶ τάξη προχωροῦσε ἀργὰ-ἀργά. Οἱ βαριὲς ψαλμωδίες τῶν παπάδων καὶ τῶν ψαλτῶν, τὰ θρηνολογήματα τῶν στενῶν συγγενῶν, ὁ πένθιμος ἦχος τῆς καμπάνας, ποὺ οἱ χτύποι της ἐπεταχυνόντανε ξεκουφαντικὰ ὅσο ἡ πομπὴ πλησίαζε στὴν ἐκκλησία, τὸ ἄφθονο λιβάνι ποὺ ἡ μυρωδιά του ἀναδινότανε καὶ γέμιζε τὸν ἀέρα, δημιουργοῦσαν μιὰν ἀτμόσφαιρα ὑποβλητικὰ συγκινητική.

Τοὺς σπιτικοὺς τοῦ νεκροῦ τοὺς ὑποβάσταζαν ἀπὸ τὸ μπράτσο φίλοι καὶ γνωστοί. Συνήθως τὴ γυναῖκα του τὴν ἀνάγκαζαν νὰ μείνει σπίτι, καθὼς καὶ τοὺς τυχὸν γέρους γονιούς του.

Στὸ δρόμο προθυμοποιόνταν ὅλοι νὰ κρατήσουν τὸ φέρετρο. Εἰδικοὶ—πεθαμενατζῆδες—γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν νεκρῶν μὲ πληρωμὴ δὲν ὑπῆρχαν.

Τὸ ἔργο αὐτὸ τὸ ἀναλάβαιναν προαιρετικὰ ὁρισμένοι τύποι ποὺ δὲν ἔλειπαν γενικὰ ἀπὸ τὶς κηδεῖες. Ἡ μόνη τους ἀμοιβὴ ἦταν ἕνα μαντίλι, ποὺ τοὺς τὸ δένανε στ' ἀριστερὸ τὸ μπράτσο καὶ γιὰ νὰ διακρίνονται. Ἐπίσης βοηθούσανε στὸ δρόμο καὶ φίλοι καὶ γνωστοὶ τοῦ μακαρίτη: ***ἔσκωσαν τὸ λείμψανον,*** ἢ ***τὸν ἀποθαμένον ἀσ' σ' ὀσπίτ'.***

Στὰ τελευταῖα χρόνια ἡ μεταφορὰ εἶχε ἀρχίσει νὰ γίνεται ποῦ καὶ ποῦ μὲ πληρωμή.

ΣΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Σύμφωνα μὲ τὴν τάξη ποὺ τὴν καθιέρωνε ἐγκαίρως οἱ σπιτικοὶ μὲ τοὺς Ἐπίτροπους τῆς ἐκκλησίας, ἤτανε κι' ἀνάλογα στολισμένο πένθιμα τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ.

Ἂν ἤτανε φτωχοὶ καὶ δὲν εἶχαν τὰ μέσα ν' ἀνταποκριθοῦν στὰ ἔξοδα τῆς κηδείας, τότε, διάφοροι φίλοι, γείτονες ἢ γνωστοὶ ἔκαναν ἔρανο καὶ μάζευαν τὸ ἀπαιτούμενο ποσὸ—***ἔνοιξαν,*** ἢ ***ἔβγαλαν-άτον μαντίλ'*** = τοῦ ἄνοιξαν ἢ τοὔβγαλαν μαντίλι—ἐπειδὴ τὶς προσφορὲς τοῦ καθενὸς γιὰ τὸν ἔρανο τὶς βάζανε σὲ μαντίλι, ποὺ κρατοῦσε ἕνας ἀπὸ τὴ διμελῆ ἢ τριμελῆ ἐπιτροπὴ (βλέπε καὶ σελ. 65).

Γιὰ οἰκονομία χρησιμοποιούσανε στὴν περίπτωση αὐτὴ συνήθως τὸ φορεῖο τῆς ἐκκλησίας—ποὺ διατηρόταν ὡς τὰ τελευταῖα—καὶ τοὺς ἔθαβαν χωρὶς φέρετρο.

Τὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία τὴν ψέλναν ἐπίσης ἀναλόγως τὴν τάξη ἀργὰ κ' ἐπιβλητικά, ἢ γρήγορα. Οἱ θρῆνοι κ' οἱ κοπετοὶ ξανάρχιζαν κατὰ τὸ «Δεῦτε τελευταῖον ἀσπασμόν...».

Πολλοί, καὶ προπάντων πολλές, κάναν παρατηρήσεις κατὰ τὸ προσκύνημα πάνω στὴ φυσιογνωμία τοῦ νεκροῦ κι' ἄρχιζαν τὰ σχόλια: ***Ἤμαρτα ! ἄμον γελασμένον ἔτον τὸ κατσὶν-άτ' !*** ἢ ***ἤμαρτα, ἄμοντο ἐδέβασαν τὸν***

Κηδεία μὲ χοροστασία Μητροπολίτη. Φωτογραφία τοῦ 1900 περίπου.

κανόναν-ἀτ', ἐμούστρωσεν κ' ἐλίβωσεν· ἀποχωρίεται καὶ στέκ' ἀσ' σὴν ὑναῖκαν-ἀτ' κι' ἀσ' σὰ παιδία-τ' ! (***ἐμούστρωσεν κ' ἐλίβωσεν*** = κατσούφιασε καὶ συννέφιασε).

Ἂν ὁ νεκρὸς ἦταν κανένας ἀπὸ τοὺς ἐπίσημους τῆς κοινωνίας—εὐεργέτης τῆς Κοινότητας, δημογέροντας κ.τ.τ.—τοὺς βγάζανε καὶ λόγους, ἐξαίροντας τὴ δράση καὶ τὶς ὑπηρεσίες τους. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς στὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία χοροστατοῦσε ὁ Δεσπότης, ἂν τύχαινε νὰ μὴ λείπει ἀπὸ τὰ Κοτύωρα. Ἐπίσης χοροστατοῦσε καὶ ὕστερα ἀπὸ σχετικὴ αἴτηση τῶν σπιτικῶν ὁποιουδήποτε πεθαμένου ποὺ εἶχε κηδεία μὲ πρώτη τάξη.

Τὰ κόλλυβα ἢ τὰ κουφέτα, τὰ μοίραζαν συνήθως στὴν ἐκκλησία μετὰ τὴν ἀπόλυση, καμμιὰ φορὰ ὅμως καὶ κοντὰ στὸν τάφο.

Κάποτε μετὰ τὴν ἀπόλυση οἱ οἰκεῖοι, συγγενεῖς καὶ φίλοι μαζὶ μὲ τὸ λείψανο καὶ τοὺς παπάδες βγάζαν φωτογραφία στὸν περίβολο τῆς ἐκκλησίας.

Τὸ κάνανε προπάντων ὅταν εἶχαν παιδιὰ ἢ γονιοὺς στὴν ξενιτειὰ γιὰ νὰ ἰδοῦν κ' ἐκεῖνοι τὴν κηδεία, ἀφοῦ δὲν ἦταν νὰ τὴν ἀκολουθήσουν.

ΣΤΟΝ ΤΑΦΟ

Ἡ ἐκκίνηση γιὰ τὰ νεκροταφεῖα—***τὰ ταφία***—γινότανε πάντα πεζῆ.

Ἡ πομπὴ ὅσο βάδιζε μέσα στὴν πόλη, προχωροῦσε σιγά, ἐπιτάχυνε δὲ τὸ βῆμα πέρα ἀπὸ τὰ τελευταῖα σπίτια. Ὁ παπᾶς κοντὰ στὸν τάφο ἔψελνε τὴ σχετικὴ ὑστερνὴ εὐχή· οἱ σπιτικοὶ κ' οἱ συγγενεῖς προσκυνοῦσαν γιὰ τελευταία φορὰ μὲ φωνὲς καὶ ὀδυρμούς· οἱ νεκροθάφτες ἄλλαζαν τὸ προσκέφαλο τοῦ πεθαμένου καὶ τοῦβαζαν ἄλλο, μὲ χῶμα μέσα σὲ κελύφι. Στὸ ἀναμεταξὺ ὁ παπᾶς ἑτοίμαζε ἕνα σταυρὸ μικρὸ ἀπὸ κομμάτια κεριοῦ καὶ τὸ τοποθετοῦσε στὸ στόμα τοῦ νεκροῦ. Σκέπαζαν ἔπειτα τὸ φέρετρο καὶ τὸ κατέβαζαν μὲ σκοινιὰ ἢ μὲ τὰ ζωνάρια τους στὸν τάφο. Πρῶτα ὁ παπᾶς, κ' ἔπειτα ὅλοι ποὺ εἶχαν συνοδέψει τὴν κηδεία, ἔριχναν ἀπαραίτητα ἀπὸ μιὰ φχιαριὰ ἢ τουλάχιστον μιὰ φοῦχτα χῶμα στὸ μνῆμα λέγοντας: ***Θεὸς σχωρέθ'-ἀτον !*** ἢ ***αἰωνία ἡ μνήμη !*** Στὸ τέλος μοίραζαν τὰ κόλλυβα ἢ τὰ κουφέτα.

Ἂν τὰ εἶχανε μοιράξει στὴν ἐκκλησία, προνοούσανε νἄχουν καὶ στὰ νεκροταφεῖα λαγάνες μὲ ἐλιὲς καὶ οὔζο, ἢ παξιμάδια μὲ κρασὶ κ' ἔδιναν σ' ὅλους.

Ἂν ἐπρόκειτο γιὰ αὐτοκτονία, δὲν τοῦ γινότανε κηδεία, ἀλλὰ τὸν πήγαιναν κατευθεῖαν στὰ νεκροταφεῖα.

Οἱ τάφοι ἦσαν συνήθως ἰδιαίτεροι γιὰ τὸν καθένα. Πάντως προτιμούσανε νὰ θάβουν κοντὰ ἐκεῖ καὶ τοὺς ἄλλους τῆς ἴδιας οἰκογένειας ἢ καὶ στὸν ἴδιο τάφο ἂν εἶχαν περάσει τρία χρόνια τοὐλάχιστον. Ὡστόσο ὑπῆρχαν καὶ χτισμένοι οἰκογενειακοὶ τάφοι κι' ἀπὸ παλιὰ ἀκόμα στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ὑπαπαντῆς, καὶ λιγοστοὶ στοῦ Ἁγ. Γεωργίου.

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ

Μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸ ἐπιστρέφανε στὸ σπίτι, ὅπου πήγαινε κι' ὁ παπᾶς, διάβαζε τὴ σχετικὴ εὐχὴ καὶ θύμιαζε. Σ' ὅλους πρόσφερναν ρακὶ καὶ ψωμὶ ἢ λαγάνα μὲ ἐλιά. Ἡ ἐλιὰ—μαύρη πάντα κι' ὄχι πράσινη—ἦτανε συμβολικὴ γιὰ τὸ πένθος. Πρὶν νὰ πιοῦν, χύνανε λιγάκι στὸ δίσκο λέγοντας : ***Θεὸς σχωρέσ'-άτον*** ἢ ***αἰωνία ἡ μνήμη*** ἢ ***ζωὴ τοῦ λόγου σας*** ἢ ***ἄλλο κακὸν νὰ μὴ δεικνύζ' ὁ Θεόν*** ἢ ***ἐλαφρὸν τὸ χῶμαν-άτ'*** ***ὁ Θεὸς σὸν παράδεισον ν' ἀξιών'-άτον*** κ.τ.λ. Στὰ τελευταῖα χρόνια συνείθιζαν νὰ προσφέρουν καὶ κονιὰκ καὶ καφέ. Πίνοντας τὸ κονιὰκ πάλι ἔχυναν λιγάκι στὸ δίσκο.

Σὲ λίγο οἱ ξένοι ἔφευγαν κ' ἔμεναν μόνο οἱ στενοὶ φίλοι, συγγενεῖς καὶ γείτονες. Ὁρισμένοι ἀπ' αὐτοὺς εἶχανε φροντίσει στὸ ἀναμεταξὺ νὰ φέρουν διάφορα φαγητὰ—***ἐπαῖναν σὸ χατῆρ'***. Τὰ φαγητὰ αὐτὰ τὰ λέγαν ***πικροφάγια.*** Στὸ τραπέζι τὴν ἡμέρα αὐτὴ δὲν παρουσίαζαν φαγητὸ μὲ κρέας.

Τοὺς σπιτικοὺς τοὺς συντρόφευαν στὸ φαγὶ κ' ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν πάει τὰ φαγητά. Ἀπὸ κοντὰ κολλοῦσαν κι' ἄλλοι, φτωχοὶ καὶ γριὲς κυρίως, ποὺ καθόνταν καὶ τρώγανε σ' ἄλλα δωμάτια ἀπὸ τἄφθονα φαγητά. Τὸ βράδυ, ἀφοῦ τρώγανε πάλι κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ἔφευγαν οἱ ξένοι ἀπὸ νωρίς, γιὰ ν' ἀφήσουν τοὺς σπιτικοὺς ν' ἀναπαυθοῦν ἀπὸ τὴν ψυχικὴ καὶ σωματικὴ κούραση καὶ ταλαιπωρία. Γυναῖκες ἡλικιωμένες, φίλες ἢ γειτόνισσες, μένανε καὶ κοιμόντανε μὲ τὴ χήρα ποὺ πενθοῦσε, ἐννιὰ μέρες τοὐλάχιστον, γιὰ νὰ τὴν παρηγοροῦν καὶ νὰ τῆς κρατοῦν συντροφιά.

ΤΟ ΠΕΝΘΟΣ

Γιὰ τὶς γυναῖκες ποὺ ἔχαναν τοὺς ἄντρες τους, τὸ πένθος ἦτανε πολὺ αὐστηρό, περισσότερο πάντως ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες περιπτώσεις. Γενικῶς τὸ σπίτι λάβαινε πένθιμη ὄψη : Κατέβαζαν τοὺς μπερτέδες καὶ βάναν μαύρους. Κατέβαζαν τὰ ράφια, ἀναποδογύριζαν τὶς φωτογραφίες καὶ τοὺς καθρέφτες κ τ.λ.—***ἐξερμάτωναν τ' ὀσπίτ'***.

Ἀπαγορευόταν νὰ πᾶνε στὸ λουτρὸ—χαμάμι—καὶ νὰ λούζονται καὶ στὸ σπίτι ἀκόμα. ἕναν χρόνο τοὐλάχιστον. Οἱ γυναῖκες κρύβανε τὸ πρόσωπό τους σὰν Τουρκάλες. Στὰ παλιότερα χρόνια κόβαν καὶ τὰ μαλλιά τους. Τελευταῖα περιοριζόντανε μόνο νὰ τὰ κρύβουν· δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ φαίνονται καθόλου.

Ὅλοι οἱ σπιτικοὶ κ' οἱ συγγενεῖς μαυροφοροῦσαν. Οἱ ἄντρες βάζανε μαῦρο πουκάμισο καὶ γιὰ οἰκονομία στηθούρια μαῦρα μὲ μαῦρον γιακά. Ἄφηναν τὰ γένια τους τοὐλάχιστον σαράντα μέρες. Στὰ τελευταῖα χρόνια συνήθιζαν νὰ βάλουν μόνο μαῦρο περιβραχιόνιο καὶ γραβάτα μαύρη, ὅσοι φοροῦσαν.

Δὲν ἐπιτρεπόταν καμμιὰ ἀπολύτως συμμετοχὴ στὴν κίνηση τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Οὔτ' ἐπισκέψεις οὔτε περίπατοι. Οἱ χῆρες, οἱ ὁπωσδήποτε νέες,

οὔτε καὶ στὴν ἐκκλησία πήγαιναν τὶς Κυριακὲς καὶ τὶς γιορτὲς παρὰ μόνο ὅταν ἦταν νὰ μεταλάβουν.

Οἱ συγγενεῖς, φίλοι, γνωστοὶ καὶ γείτονες, κουβαλοῦσαν καθημερινὰ διάφορα φαγητά. Κ' ἡ πράξη αὐτὴ πάλι λεγότανε ***χατήρ' (ἀ πάγω σὸ χατήρ')*** καὶ τὰ φαγητὰ ***πικροφάγια.*** Τὰ συνηθισμένα φαγητὰ ἦσαν: Τὸ πρωί, γάλα μὲ παξιμάδια—***νοχουτλούγια παξιμάτᾳ***—καὶ μεσημέρι-βράδυ, κυρίως ζυμαρικά: ***π̂ι͡σία, γιοχάδες, π̣ρ̣έκια, τσιριχτὰ*** καθὼς καὶ φαγητὰ διάφορα νηστίσιμα καὶ μὲ τὸ κρέας συνήθως. Ἐπίσης πήγαιναν καὶ πουκάλια ρακὶ καὶ κονιάκ.

Ἡ δουλειὰ αὐτὴ διαρκοῦσε καὶ πέρα ἀπὸ τὰ σαραντάμερα, γιατὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ συμπολίτες κ' ἰδιαίτερα οἱ συνενορίτες ἐννοοῦσαν νὰ δείξουν τὴ συμπόνια καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τους στὴ λύπη καὶ στὶς δύσκολες περιστάσεις τοῦ πλησίον, νὰ δημιουργήσουν γύρω ἀπὸ τὴν οἰκογένεια μιὰν ἀτμόσφαιρα συμπάθειας καὶ στοργῆς, νὰ κάνουν πιὸ ἤπιο τὸ πένθος. Ἂν ἡ ἀπορφανισμένη οἰκογένεια ἔμενε χωρὶς κανέναν ἄλλο προστάτη, τότε ἐκτὸς τὰ φαγητὰ τῆς πήγαιναν καὶ ἄλλα τρόφιμα σὲ εἶδος ἀμαγείρευτα, ὥσπου νὰ βρεῖ τὸν τρόπο νὰ μπορέσει νὰ ἐξασφαλίσει τ' ἀπαραίτητα γιὰ τὴ ζωή.

Σχετικὰ μὲ τὰ πικροφάγια ἐπικρατοῦσε ἡ ἀκόλουθη παράδοση: Ὅταν πέθανε ὁ Χριστός, ἡ χελώνα πῆγε στὴν Παναγία φακὲς—***γιὰ πικροφάγια***—μέσα στὸ ὄστρακό της. Τὴν εἶδε ἡ Ἁγ. Κυριακὴ καὶ γέλασε. Ἡ Παναγία τὸ πρόσεξε καὶ τῆς κακοφάνηκε, γιατὶ εἰρωνεύτηκε τὴν ταπεινὴ προσφορὰ τῆς χελώνας καὶ τῆς εἶπε: ***Ν' ἀκουσκᾶσαι καὶ νὰ μὴ λειτουργᾶσαι***=ν' ἀκούεσαι, ἀλλὰ νὰ μὴ λειτουργιέσαι. Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ γιορτὴ τῆς Ἁγ. Κυριακῆς, ποὺ τυχαίνει στὶς 7 Ἰουλίου, δὲν εἶναι ἀργία.

ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΞΕΝΙΤΕΙΑ

Ἂν πέθαινε κανένας στὴν ξενιτειά, τὸ κρύβαν ἀπὸ τοὺς δικούς του.

Ἐπικρατοῦσε ἡ συνήθεια νὰ παρατείνουν τὴν ἄγνοια ὅσο μπορεῖ περισσότερο, γιατὶ δὲν ἤθελε καὶ νὰ γίνει κανεὶς «μάντις κακῶν», γιὰ νὰ μεταδόσει: ***τ' ἄγρον τὸ χαπάρ'***=τὴν ἄγρια εἴδηση. Ὡστόσο δὲν ἔλειπαν οἱ καλοθελητὲς καὶ προπάντων οἱ κοτσομπόλες: ***Ἤμαρτον, ἀκόμαν 'κ' ἔκ'σεν ἀ; Ντὸ κρύφν'-ατο; Ἂς λὲν-ατο κεῖ;*** (=Ἡμαρτον, ἀκόμα δὲν τ' ἄκουσε; Τί τὸ κρύβουν; Ἂς τῆς τὸ ποῦν). Καὶ τὰ λέγαν αὐτὰ συνήθως μὲ τρόπο τέτοιον, ὥστε νὰ τ' ἀκούσουν οἱ ἐνδιαφερόμενοι. Ἀλλὰ κι' αὐτοὺς δὲν τοὺς ἄφηναν ἥσυχους: ***Ἀλήθᾳ, γράμμαν ἐπῆρες ἀσ' σὸν ἄντρα σ'; πῶς ἔν'; ντὸ γράφ'-σε;***

Ὅταν πιὰ τὸ μάθαιναν, ἄρχιζαν πρῶτα τὶς ἄγριες φωνές, ὅπως ἀναφέραμε κατὰ τὸ ξεψύχισμα. Μαζευόνταν οἱ γείτονες κ' οἱ συγγενεῖς.

Κάναν ἀναπαράσταση τοῦ λείψανου τοῦ μακαρίτη μὲ τὰ ροῦχα καὶ τὴ φωτογραφία του ποὺ τὰ βάζανε στὴ μέση, καθόνταν ὁλόγυρα σταυροπόδι κι' ἄρχιζαν τὰ μοιρολόγια καὶ τὰ κλάμματα.

Ἐκτὸς τὴν τελετὴ τῆς κηδείας, ὅλες οἱ ἄλλες ἐκδηλώσεις ποὺ ἀναφέραμε, εἶχαν τὴν πλέρια ἐφαρμογή τους καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση.

ΘΑΝΑΤΟΣ ΞΕΝΩΝ

Ἂν τύχαινε νὰ πεθάνει κανένας ξένος στὰ Κοτύωρα, οἱ γείτονες κ' οἱ τυχὸν φίλοι καὶ γνωστοί του ἔδειχναν ὅλη τὴ συμπόνια τους στὴν οἰκογένειά του καὶ φρόντιζαν γιὰ ὅ,τι χρειαζόταν ἀπὸ τὴν ὥρα τοῦ θανάτου ὡς τὴν ταφή του. Ἐπίσης ὅλοι ἐφάρμοζαν ἐκεῖνα ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, πηγαίνοντας φαγητὰ ὡς σαράντα μέρες.

Ἀκόμα καὶ στὸ διάστημα τῆς ἀρρώστειας τοῦ παράστεκαν καὶ πρόσφερναν τὴν κάθε ὑπηρεσία τους καὶ στὸν ἴδιο καὶ στὴν οἰκογένειά του.

Ἂν ἦτανε φτωχὸς καὶ ἄπορος μάζευαν τὰ χρειαζόμενα γυναῖκες κυρίως καὶ κανόνιζαν ὅλα τὰ τῆς κηδείας. Μερικὲς γυναῖκες ἔδειχναν ἐξαιρετικὴ προθυμία καὶ δραστηριότητα, ἀλλὰ κ' ἐπιδεξιότητα γιὰ τὰ τέτοια γενικά, καὶ χαρακτηριστικὰ ἔλεγε ὁ λαὸς γι' αὐτές : ***Ἀβοῦτε τ' ἐφτεχοῦ τὸ καμίσ' ἔν'*** = αὐτὴ εἶναι τὸ πουκάμισο τοῦ φτωχοῦ.

Ἐκτὸς τὰ φαγητὰ ποὺ πήγαιναν στὴν οἰκογένειά του, κουβαλοῦσαν καὶ τρόφιμα διάφορα ἀμαγείρευτα, ὅπως καὶ στὶς ντόπιες ἄπορες οἰκογένειες.

ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ—ΔΟΞΑΣΙΕΣ—ΣΥΝΗΘΕΙΕΣ

— Μετὰ τὴν ἐκφορὰ τοῦ νεκροῦ, στὸ μέρος ποὺ τὸν εἶχαν, ἔβαζαν μιὰ πέτρα ὄχι καὶ πολὺ μεγάλη.

—Ἐπίσης γέμιζαν μὲ νερὸ τὸ ποτήρι ποὺ χρησιμοποιοῦσε, καὶ τὄχυναν, σπάνοντας ταὐτόχρονα τὸ ποτήρι. Μαζὶ σπάναν καὶ τὸ πιάτο ὅπου εἶχαν βάλει νερὸ καὶ κρασὶ γιὰ νὰ τὸν πλύνουν τὴν ὥρα ποὺ τοῦ ἄλλαζαν τὰ ἐσώρρουχα.

— Μετὰ τὴν κηδεία ὅσοι εἶχαν παρακολουθήσει τὴν ἐκφορὰ πλέναν τὰ χέρια καὶ τὸ πρόσωπο στὴ βρυσούλα τῆς ἐκκλησίας τῆς Ὑπαπαντῆς—***σ' ἐγκλεσίας τὸ πεγάδ'***.

Ἡ συνήθεια αὐτὴ εἶχε ἀτονίσει μὲ τὴ μεταφορὰ τῶν νεκροταφείων στὸ ***Τσακάλ-τσικμάζ***. Ὡστόσο ὅσοι ἐπιστρέφανε στὰ σπίτια τους ἀπὸ κηδεία πλέναν τὰ χέρια καὶ τὸ πρόσωπό τους.

—Ἐνόσω δὲν κήδευαν τὸν νεκρό, δὲν πήγαιναν νὰ πάρουν νερὸ ἀπὸ τὴ βρύση, ὅσοι ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ διαβοῦν ἀπὸ τὸ σπίτι του.

—Ἀπὸ τὸ σάβανο, ἢ καὶ ἀπὸ τὰ ἐσώρρουχα κάθε πεθαμένου συνήθιζαν νὰ κόβουν, τὴν ὥρα ποὺ τὸν ἄλλαζαν καὶ τὸν σαβάνωναν ἢ τὴν ὥρα ποὺ τὸν ἔθαβαν, ἕνα κομμάτι, ποὺ τὸ φύλαγαν πάντα ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι σὲ καμμιὰ τρύπα τοῦ τοίχου, στὸν κῆπο, κ.τ.λ. Τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ ξόρκια, ὅπως ἀναφέρεται στὸ σχετικὸ κεφάλαιο «***Γητειὲς καὶ ξόρκια***».

—Ἕως σαράντα μέρες ἔπρεπε νὰ μιλοῦν μέσα στὸ σπίτι χαμηλόφωνα καὶ γενικὰ νὰ ἐπικρατεῖ ἡσυχία καὶ γαλήνη. Πίστευαν πὼς ἡ ψυχὴ τοῦ πε-

θαμένου σαράντα μέρες γυρίζει μέσα στὸ σπίτι : ***Τ' ἀπεθαμενί' ἡ ψὴ οὺς τὰ σεράντα ἡμέρας γυροκλώσκεται ἀπέσ' σ' ὀσπίτ'.***

Ἂν φώναζε κανεὶς τοῦ λέγαν : ***Μὴ τξαῖεις, ἀχπαράεται τ' ἀποθαμενί' ἡ ψὴ*** (= Μὴ φωνάζεις, καὶ τρομάζει ἡ ψυχὴ τοῦ πεθαμένου).

— Τὸν νεκρικὸ τὸ θάλαμο—***τ' ἀποθαμενί' τὴν ὀτὰν***—μετὰ τὴν ἐκφορὰ τὸν κλείδωναν καὶ δὲν κοιμότανε κανεὶς μέσα. Ἀργότερα τὸν ἀπολύμαιναν καλὰ—***ἐχάσευαν κ' ἐκιρετσλέευαν·ά*** (= τὸν ζεματοῦσαν καὶ τὸν ἀσβέστωναν) κ' ἔπειτα τὸ χρησιμοποιοῦσαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ΄

ΤΑ ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ

ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Στὰ Κοτύωρα, ὅπως καὶ σ' ὅλον τὸν Πόντο, τιμοῦσαν ἐξαιρετικὰ τὴ μνήμη τῶν πεθαμένων. Ἡ ἀπόλυτη κι' ἀνεπιφύλαχτη πίστη στὰ δόγματα τῆς θρησκείας καὶ στὴ μέλλουσα ζωή, μαζὶ μὲ τὴν παράδοση καὶ τοὺς στενοὺς οἰκογενειακοὺς δεσμούς, τοὺς ἐμφυσοῦσε τὴ μεγάλη εὐλάβεια καὶ τοὺς ὑπαγόρευε τὴν παντοτεινὴ φροντίδα γιὰ τὴν ἀπολύτρωση τῆς ψυχῆς τῶν πεθαμένων, γιὰ τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν τους, γιὰ τὴν αἰωνία τους ἀνάπαυση.

Πίστευαν ὅτι ἔτσι συγχωρεμένοι καὶ ἐξαγνισμένοι, θὰ γινόνταν ἄξιοι γιὰ τὸν παράδεισο, ὅπου θὰ σμίγαν ὅλοι οἱ καλοὶ καὶ οἱ ὁπωσδήποτε ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες τους, ζωντανοὶ καὶ πεθαμένοι, κατὰ τὴ Δευτέρα Παρουσία.

ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ

Γι' αὐτὸ ἔδιναν μεγάλη σημασία στὰ μνημόσυνα, ποὺ τὰ κάνανε ταχτικὰ μ' ὅλη τὴν προσήλωση στὸ καθῆκον καὶ στὴ θεοφοβούμενη εὐσέβεια.

Οἱ καθιερωμένες ἡμέρες γιὰ τὰ μνημόσυνα ἦσαν :

Τὰ τριήμερα—***τὰ τρίτα***—, τὰ ἐννιάμερα—***τ' ἐννέα***—, τὸ σαραντήμερο—***τὰ σεράντα***—καὶ τὸ ἐτήσιο—***τὸ χρονᾳκόν***. Τελευταῖα εἶχαν καθιερώσει καὶ τὰ τρίμηνα, τὰ ἑξάμηνα καὶ τὰ ἐννιάμηνα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τριήμερα καὶ τὰ ἐννιάμερα ποὺ εἶχαν τὶς ὁρισμένες ἡμέρες τους—τρεῖς ἢ ἐννιὰ μέρες μετὰ τὸ θάνατο—, τἄλλα τὰ μνημόσυνα γινόντανε κυρίως ἡμέρα Σάββατο. Ἂν οἱ σαράντα μέρες ἢ τὸ ἔτος κ.τ.λ. δὲν συμπληρωνόντανε τὴν ἡμέρα αὐτὴ ἀκριβῶς, τότε προτιμοῦσαν νὰ κάνουν τὸ μνημόσυνο μερικὲς μέρες νωρίτερα παρὰ ἀργότερα, διότι ἐπικρατοῦσε ἡ παρά-

δοση—πρόληψη—ὅτι ἂν περνοῦσαν οἱ κανονισμένες ἡμέρες χωρὶς νὰ γίνει τὸ μνημόσυνο, ὁ πεθαμένος θἄπαιρνε κι' ἄλλον σπιτικό του στὸν τάφο.

Τὰ τριήμερα καὶ τὰ ἐννιάμερα γινόνταν ἁπλά. Οὔτε προσκλήσεις οὔτε σπουδαῖες ἑτοιμασίες. Πηγαίνανε στὴν ἐκκλησία ἕνα μικρὸ δίσκο κόλλυβα καὶ μνημονευόταν ὁ πεθαμένος. Τὰ ἐννιάμερα πήγαιναν καὶ στὰ μνήματα, ὅπου κάνανε τρισάγιο στὸν τάφο του.

Στὰ τελευταῖα χρόνια, οἱ εὔποροι κυρίως, προτιμοῦσαν νὰ κάνουν τὰ ἐπίσημα μνημόσυνα—σαρανταήμερο καὶ ἐτήσιο—ἡμέρα Κυριακή. Σύμφωνα μὲ κανονισμὸ τῆς ἐκκλησίας τὰ μνημόσυνα εἶχαν διαβαθμίσεις, μὲ ἀνάλογη κλιμακωτὴ διατίμηση.

ΚΟΛΛΥΒΑ

Σ' ὅλες τὶς πιοπάνω μέρες ἔκαναν κόλλυβα—***κοκκία***. Ἐπίσης κόλλυβα ἔκαναν καὶ ὅλες τὶς πρῶτες ἐννιὰ μέρες ἀπὸ τὴ θανή, κάποτε δὲ καὶ ὅλες τὶς ἡμέρες ὥς τὰ σαράντα. Ἔβραζαν σιτάρι—***σιτάρ***' ἢ ***κοκκίν***—μέσα σὲ μεγάλο καζάνι γιὰ νὰ ἐπαρκέσει σ' ὅλες τὶς ἀνάγκες ποὺ θὰ ἐκτεθοῦν παρακάτω.

Γιὰ νὰ προσφερθοῦν τὰ κόλλυβα, ἔπρεπε νὰ παρασκευαστοῦν ὡς ἑξῆς :

Ἀφοῦ ἀποστραγγιζόντανε μετὰ τὸ βράσιμο καὶ στέγνωναν καὶ κρύωναν καλά, τ' ἀνακάτευαν μὲ ἄφθονη κουπανισμένη ψύχα—***κἀντσίν***—ἀπὸ φουντούκια ἢ καρύδια—κύρια προϊόντα τοῦ τόπου—καθὼς καὶ μὲ καβουρδισμένο ἀλεύρι, ψιλὴ ζάχαρη καὶ λίγη κανέλα. Ἔτσι γινόνταν, ἀλήθεια, πολὺ νόστιμο ἔδεσμα.

Ἐξαιρετικὰ γιὰ τὸ σαρανταήμερο μνημόσυνο ἔβαναν ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα τοῦ θανάτου ἕνα μικρὸ κουτί—τὸ πολὺ τῆς μισῆς ὀκᾶς—σιτάρι, στὸ ἱερὸ τῆς ἐκκλησίας. Ἔμενε ἐκεῖ καὶ λειτουργόταν ὅλες τὶς ἡμέρες, καὶ τὴν παραμονὴ τοῦ μνημόσυνου τὄπαιρναν καὶ τ' ἀνακάτευαν στὸ σιτάρι ποὺ ἦταν νὰ βράσουν γιὰ κόλλυβα.

ΠΡΟΣΚΛΗΣΕΙΣ

Τὸ προσκάλεσμα γινότανε μόνο στὸ σαρανταήμερο καὶ στὸ ἐτήσιο μνημόσυνο. Ἔστελναν μιὰ γυναῖκα ἢ παιδιά, μὲ κόλλυβα μέσα σὲ πιάτα ρηχὰ τοῦ φαγητοῦ στοὺς φίλους καὶ γνωστούς, ποὺ σήμαινε ἐπίσημη πρόσκληση. Ἐπίσης μιὰ Κυριακὴ νωρίτερα τοιχοκολλούσανε στὴν ἐξώθυρα τῆς ἐκκλησίας ἀγγελία χειρόγραφη γιὰ τὸ μνημόσυνο, ποὺ ἦταν νὰ γίνει τὸ ἑπόμενο Σάββατο ἢ τὴν Κυριακή.

Ο ΔΙΣΚΟΣ ΜΕ ΤΑ ΚΟΛΛΥΒΑ

Ἐκεῖνο ποὺ δημιουργοῦσε κυρίως τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς μνήμης τοῦ μακαρίτη κ' ἔδινε τὴν ὅλη χαρακτηριστικὴ ὄψη στὸ μνημόσυνο, ἦταν ὁ δίσκος μὲ τὰ κόλλυβα—***τὸ σινὶν μὲ τὰ κοκκία***. Τὸ στόλισμά του—***τὸ ἁρμάτωμαν***—γινότανε μὲ ἐθιμοτυπικὴ ἐπισημότητα.

Τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τοῦ μνημόσυνου, μετὰ τὸ δεῖπνο, μαζευόντανε στὸ σπίτι οἱ καλεσμένοι συγγενεῖς καὶ φίλοι. Ἀπάνω σὲ τραπέζι μεγάλο, στημένο στὴ μέση τοῦ δωματίου, συγκέντρωναν τὰ χρειαζόμενα γιὰ τὸ στόλισμα τοῦ δίσκου, ποὺ τὸν ἀναλάβαινε ἕνας εἰδικός, ἢ ἐπιδέξιος στὰ τέτοια, δωρεὰν πάντα. Βάναν τὰ κόλλυβα στὸ δίσκο. Τὰ πατοῦσαν μὲ καθαρὰ ἄσπρα πανιὰ ἐλαφρά, γιὰ νὰ γίνει λεία ἡ ἐπιφάνεια. Ρίχναν ἔπειτα ἕνα στρῶμα τρία χιλιοστὰ περίπου ἀλεύρι καβουρδισμένο, ἀνακατωμένο μὲ κουπανισμένη ψύχα φουντουκιοῦ ἢ καρυδιοῦ. Τὰ ξαναπατοῦσαν γιὰ τὸν ἴδιο λόγο καὶ μὲ τὸν ὅμοιο τρόπο. Ἐπανελάβαιναν τὸ ἴδιο καὶ ἀφοῦ στρώνανε σ' ὅλη τὴν ἐπιφάνεια ζάχαρι ψιλή, ὡς δυὸ χιλιοστὰ πάχος.

Τελευταῖα στόλιζαν τὸ δίσκο μὲ κουφέτα διάφορα ὁλοτρόγυρα, καὶ στὴ μέση φκιάνανε τὸ σταυρὸ μὲ ἐκλεκτὰ κουφέτα, ἄσπρα σὰν ἐπαργυρωμένα.

Δεξιὰ κι' ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ σταυρὸ σημείωναν μὲ κουφέτα τὰ ἀρχικὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ μακαρίτη. Ἂν ἦταν γέρος ἢ γριά, ὁ σταυρὸς καὶ τὰ ἀρχικὰ ψηφία γινόντανε μὲ ἁλεσμένον καφὲ συνήθως.

Στὰ παλιότερα χρόνια, ποὺ δὲν ὑπῆρχαν κουφέτα, χρησιμοποιοῦσαν ψύχα μισοῦ καρυδιοῦ, περιτυλιγμένη μὲ λεπτότατο ἐπιχρυσωμένο χαρτὶ—***βαραχωμένα καντσία***—ἢ καὶ σπυριὰ ἀπὸ ρόδια. (***Βαράχ'***=βόραξ, χαρτὶ ἐπιχρυσωμένο).

Σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα οἱ ἄλλοι καθισμένοι ὁλόγυρα στὸ τραπέζι μιλοῦσαν καὶ μνημόνευαν τὶς ἀρετές, τὴν ἀξιωσύνη καὶ γενικὰ τὰ ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τοῦ μακαρίτη. Ἂν δὲν ἐπρόκειτο γιὰ πολὺ γέρους, δὲν ἔλειπαν καὶ τὰ κλάμματα καὶ τὰ μοιρολόγια, κυρίως ἀπὸ τὶς γυναῖκες. Ἀλλιῶς, μετὰ τὸ συνηθισμένο μνημόνεμμα τῶν ἀρετῶν του, μποροῦσαν ν' ἀρχίσουν καὶ τὸ κοτσομπολιὸ καὶ τ' ἀστεῖα. Ἡ συγκέντρωση μποροῦσε νὰ παραταθεῖ καὶ πέρα ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα. Σ' ὅλους προσφέρνανε καφέ, καθὼς καὶ κόλλυβα —***ἑρμάτωσαν τὸ σινὶν***=στόλισαν τὸ δίσκο.

ΣΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

Τὴν ἄλλη μέρα πολὺ νωρὶς πήγαιναν τὸ δίσκο στὴν ἐκκλησία καὶ τὸν τοποθετούσανε στὴ μέση τοῦ κυρίως ναοῦ, πάνω σὲ εἰδικὸ τραπεζάκι τῆς ἐκκλησίας. Μαζὶ φέρνανε κ' ἕνα πρόσφορο—***προσφοράν***—, ἕνα πουκάλι γνήσιο κόκκινο κρασί, κ' ἕνα πουκάλι λάδι γιὰ τὴ λειτουργία καὶ τὶς καντῆλες. Στὴ μέση τοῦ δίσκου, ἢ δίπλα, σὲ μανουάλι, βάζανε μιὰ χοντρὴ λαμπάδα, ποὺ ἄναβε σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ ὄρθρου καὶ τῆς λειτουργίας.

Πρὶν ἀρχίσει ἡ ἐπιμνημόσυνη ἀκολουθία, μοίραζαν σ' ὅλους τοὺς ἐκκλησιαζόμενους κεριά· στοὺς παπάδες καὶ τοὺς ψάλτες ἔδιναν λαμπάδες. Ἀναλόγως τὴν τάξη ποὺ συμφωνοῦσαν οἱ ἐνδιαφερόμενοι μὲ τοὺς Ἐπίτροπους, ἄναβαν ἕναν ἢ καὶ περισσότερους πολυέλαιους καὶ καντῆλες καὶ τοὺς στόλιζαν μὲ μαῦρες κορδέλες. Ἔτσι τὴ στιγμὴ ποὺ ἄρχιζε τὸ μνημόσυνο, ἡ ἐκκλησία λάβαινε μιὰν ἐορταστική, ἀλλὰ πένθιμη πάντα ὄψη. Οἱ συγγενεῖς

μαυροφορεμένοι πήγαιναν κοντὰ στὸ δίσκο καὶ παρακολουθοῦσαν μὲ κατανυκτικὴ εὐλάβεια τὴν ἀκολουθία σιγοκλαίγοντας. Στὸ τέλος ὅλο τὸ ἐκκλησίασμα μαζὶ μὲ τὸν παπᾶ ἀναφωνοῦσε: ***Αἰωνία ἡ μνήμη***! Οἱ εὔποροι ἔκαναν συνήθως ἀρχιερατικὸ μνημόσυνο, ποὺ ἔπαιρνε ἰδιαίτερη ἐπισημότητα καὶ μεγαλοπρέπεια.

ΤΟ ΜΟΙΡΑΣΜΑ ΤΩΝ ΚΟΛΛΥΒΩΝ

Μετὰ τὴν ἀπόλυση μοίραζαν τὰ κόλλυβα—***ἐδάριζαν τὰ κοκκία***.

Προκαταβολικὰ ὁ καντηλανάφτης ἔπαιρνε σὲ δίσκο τῆς ἐκκλησίας ἢ σὲ χαρτί, τὸ μερίδιο τῶν παπάδων καὶ τῶν ψαλτῶν.

Τὸ μοίρασμα—***τὸ δάρισμαν***—γινότανε συνήθως μὲ τάξη. Ἐπιστατοῦσε ἕνας Ἐπίτροπος ἢ Ἔφορος ἢ ἕνα μέλος τῆς δημογεροντίας, γνωστὸς γιὰ τὴν αὐστηρότητά του, καὶ μὲ τὴ σειρὰ ὅλοι παίρνανε στὴ φούχτα ἢ στὸ μαντίλι τὰ κόλλυβα μ' ἕνα πιατάκι τοῦ καφὲ ἢ κουτάλι τῆς σούπας ξύλινο ἢ μετάλλινο, ἢ καὶ ἀπὸ τὴ φούχτα τοῦ διανομέα.

Ἀξίζει, νομίζω, ν' ἀναφερθεῖ στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸ ἀνέκδοτο, ὅτι στὰ παλιότερα χρόνια, κάποτε, μετὰ τὸ μοίρασμα, τὰ μικρὰ παιδιὰ ἔγλυφαν τὰ χέρια τοῦ τελευταίου, ποὺ ἦταν πασαλειμμένα ἀπὸ κόλλυβα, ζάχαρι, ***καντσία*** κ.τ.λ. Ἐσχάτως, οἱ καλεσμένοι προνοοῦσαν νἄχουν μαζί τους ἕναν φάκελο, ἢ μαντίλι καθαρό, ὅπου βάζαν τὰ κόλλυβα. Σπανίως, ὅταν δὲν ὑπῆρχε σοβαρὴ ἐπιστασία στὴ διανομὴ καὶ ἦσαν πολλοὶ οἱ ἐκκλησιαζόμενοι, δημιουργότανε συνωστισμός, ἀνωμαλία καὶ ἀταξία, καὶ μερικὲς φορὲς καταντοῦσε ν' ἀναποδογυρίσουν τὸ δίσκο, ποὺ γιὰ περισσότερη δῆθεν ἀσφάλεια τὸν κρατοῦσε ἕνας στὸ κεφάλι, ἢ ψηλὰ στὰ χέρια, ἐνῶ ἄλλος προσπαθοῦσε νὰ μοιράζει: ***ἐπῆραν κὰ τὸ σινὶν κ' ἔξαν τὰ κοκκία***.

Κλασικὸς τύπος αὐστηροῦ ἐπόπτη τῆς διανομῆς ἦταν ὁ πολλὰ χρόνια ἔφορος καὶ δημογέροντας Ἐπαμεινώνδας Ν. Γρηγοριάδης.

Δίκαιο εἶναι ν' ἀναφέρομε ἐδῶ ὅλους τοὺς δημογέροντες καὶ Ἔφορο-Ἐπιτρόπους τῶν δύο τελευταίων γενεῶν, ὅσους μπορέσαμε νὰ ἐξακριβώσομε:

Ἀργυρόπουλος Θεόδωρος, Ἀργυρόπουλος Νικόλαος, Ἀργυρόπουλος Παῦλος, Βαμβακίδης Κυριάκος, Γρηγοριάδης Παναγιώτης, Γρηγοριάδης Συμεών, Γουνόπουλος Ἀναστάσιος, Γρηγοριάδης Ἰωάννης, Γρηγοριάδης Πλάτων, Χ'' Εὐθυμιάδης Λάζαρος, Ἐσπιελίδης Ἰωάννης, Χ'' Εὐθυμιάδης Κυριάκος, Ζαζόπουλος Θεόδωρος, Ζαζόπουλος Θρασύβουλος, Ἠλιάδης Ἠλίας, Ἠλιάδης Ἀναστάσιος, Θρουμμουλόπουλος Δημήτριος, Θρουμμουλόπουλος Λάζαρος, Θρουμμουλόπουλος Εὐάγγελος, Θωμαΐδης Γεώργιος, Θωμαΐδης Κωσταντῖνος, Ἰακωβίδης Εὐθύμιος, Ἰακωβίδης Ἰάκωβος, Χ'' Κακουλίδης Γεώργιος, Κοσμίδης Ἰωάννης ***(τῆ Χατζήκοσμα ὁ Γιάν' ἀγᾶς)***, Κοσμίδης Παναγιώτης, Κοσμίδης Γεώργιος, Κουθουρίδης Λάζαρος, Κουρεὺς Χ'' Γιάννης, Κανέτης Δημήτριος, Καρακάσης Δημήτριος, Καρακάσης Νικόλαος, Καρνεμίδης Κυριάκος, Κουθουρίδης Ἰωάννης, Κουτρόπουλος Ἰωάννης,

Λαζαρίδης Ἀριστοτέλης, Λολοσίδης Νικόλαος, Μακρίδης Γεώργιος, Μακρίδης Ἰωάννης, Μαυρομμάτης Νικόλαος, Μανουσαρίδης Χ΄΄ Γιάννης, Μοσκὼφ Γεώργιος, Μοσκὼφ Εὐστάθιος, Μακρίδης Ἠλίας, Μακρίδης Τηλέμαχος, Μανουσαρίδης Εὐστάθιος, Μανουσαρίδης Κυριάκος, Μανουσαρίδης Κωσταντῖνος, Μανουσαρίδης Λάζαρος, Μιχαηλίδης Σάββας, Μοσκὼφ Κωσταντῖνος, Μωυσίδης Παῦλος, Παντελήρεϊζ Γεώργιος, Παστιάδης Λεωνίδας, Πολυχρονιάδης Κωσταντῖνος, Παλάσωφ Μενέλαος, Παπούλης Λάζαρος, Παστιάδης Θεμιστοκλῆς, Σαλτσῆς Δημήτριος, Σεμερτζῆς Χ΄΄ Γιάννης, Συμεωνίδης Σταῦρος, Τζανίδης Γεώργιος, Τριανταφυλλίδης Γεώργιος, Τσιτλαχίδης Χ΄΄ Γιάννης, Τζομίδης Εὐθύμιος, Τζομίδης Θεόδωρος, Τερζάνης Νικόλαος, Τοκατλίδης Ζαχαρίας, Τομπούλης Δημήτριος, Τσαϊτουρίδης Εὐστάθιος, Χάϊτας Κωσταντῖνος, Χαμπίδης Γεώργιος ***(Χαμίχ')***, Χατζηχαραλάμπου Χαράλαμπος, Χάρισμας Χ., Χατζηνότας Ἀθανάσιος, Ψωμιάδης Σάββας, Ψωμιάδης Γεώργιος.

Ὅλοι πρόσφεραν μὲ προθυμία, μὲ ζῆλο καὶ τιμιότητα τὶς ὑπηρεσίες τους, χωρὶς κιμμιὰ ἀπολύτως ἀμοιβὴ—κάποτε μάλιστα καὶ σὲ πολὺ δύσκολες περιστάσεις—γιὰ τὴν πρόοδο καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς Κοινότητας.

Ἡ σελίδα αὐτὴ ἂς εἶναι γιὰ αἰώνιο μνημόσυνο ὅλων ὅσοι σχωρέθηκαν καὶ ἐλάχιστη ἠθικὴ ἱκανοποίηση γιὰ κείνους ποὺ βρίσκονται στὴ ζωή.

ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ

Ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ὅλοι οἱ συγγενεῖς κ' οἱ καλεσμένοι μαζευόντανε στὸ σπίτι. Ἔφτανε σὲ λίγο κι' ὁ παπᾶς κ' ἔψελνε τρισάγιο σὲ ἄλλο δίσκο μὲ κόλλυβα μικρότερο καὶ στολισμένο μέτρια ἀπὸ τὴν προηγούμενη βραδιά. Κερνοῦσαν ἔπειτα ὅλους κονιὰκ σὲ δίσκο, ὅπου ἦταν καὶ τὰ κόλλυβα μὲ κουταλάκια τοῦ γλυκοῦ.

Ὁ καθεὶς παίρνοντας τὸ κονιὰκ κ' ἕνα κουταλάκι κόλλυβα, εὐχόταν : ***Αἰωνία ἡ μνήμη*** ! ἢ ***Θεὸς σχωρέθ' ἀτον*** !

Ἂν ὁ μακαρίτης ἦτανε γονιός, εὐχόντανε στὰ παιδιά του : ***Νὰ ἔχετε τὴν εὐχήν-ἀτ', ἢ ἡ εὐχὴ κ' ἡ εὐλογία-τ' ἀπάν'-ἐσουν*** !

Οἱ σπιτικοί, ἀντὶ γιὰ ἀπάντηση, γέρνανε μπροστὰ τὸ κεφάλι, ἔχοντας συνήθως σταυρωμένα τὰ χέρια στὸ στῆθος.

ΤΟ ΓΕΥΜΑ

Κατὰ τὸ σαρανταήμερο καὶ τὸ ἐτήσιο μνημόσυνο, ὅλοι οἱ καλεσμένοι ποὺ εἶχανε γυρίσει ἀπὸ τὴν ἐκκλησία στὸ σπίτι, καθὼς καὶ οἱ αὐτόκλητοι, ἔπρεπε νὰ παρακαθήσουν ἀμέσως κατόπιν σὲ γεῦμα. Γι' αὐτὸ εἶχαν ἑτοιμασμένα ἀπὸ πρὶν διάφορα φαγητά : Σοῦπες,—***σουρβὰν*** ἢ ***τανωμένον σουρβὰν***—στιφάδο—***γιαχνίν, μακαρίναν***—, πιλάφι, πλυγούρι, τυριά, γιαοῦρτες, ἢ καὶ νηστίσιμα : φασουλάδα, φακές, ρεβύθια, φάβα, τουρσιὰ διάφορα—***στύπα***—, ἐλιές, χαλβάδες, πετιμέζια, φροῦτα, φουντούκια κ.τ.λ.

Πιοτὰ σπανιότατα χρησιμοποιοῦσαν.

Πρὶν ἀπὸ τὸ φαγητὸ ὁ παπᾶς εὐλογοῦσεν ὅλα τὰ καζάνια καὶ τὸ τραπέζι τῶν ἐπισήμων, ὅπου καθόταν κι' ὁ ἴδιος.

Τὸ γεῦμα αὐτὸ λεγότανε **ψαλμός.**

Συνήθως ἀπὸ τὴν προηγούμενη μέρα σφάζαν ἕνα ζωντανό, γιὰ νὰ ἐπαρκέσουν σ' ὅλες τὶς ἀνάγκες τοῦ μνημόσυνου—ὅταν βέβαια δὲν ἤτανε νηστεία. (Τὰ φτωχότερα σπίτια ἀγόραζαν σὲ κάπως μεγάλη ποσότητα κρέας ἀπὸ τὴν ἀγορά).

Οἱ αὐτόκλητοι—φτωχολογιὰ κυρίως—καθόντανε σὲ ἰδιαίτερα διαμερίσματα καὶ τραπέζια. Μερικὲς τὸ εἶχανε φτάσει σὲ περιωπὴ τὸ ζήτημα καὶ περίμεναν πότε νὰ γίνει μνημόσυνο, γιὰ νὰ κουβαληθοῦν κάποτε καὶ μὲ τὰ παιδιά τους καὶ νὰ τὴν κάνουν τόπι.

Ἀνυπομονοῦσαν μάλιστα ρωτόντας, ὅταν δὲν ἐμέτραγαν οἱ ἴδιες τὶς ἡμέρες: ***Σῆ... τάδε πότε ἀ ἐφτιάνε ψαλμόν;***

Οἱ φτωχοὶ ἀφοῦ χόρταιναν καλά, παίρνανε συνήθως κι' ἀπὸ τὰ περισσεύματα γιὰ τὸ σπίτι τους.

Σ' ἐκείνους ποὺ γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο δὲν ἐρχόντανε στὸ γεῦμα, ἔστελναν φαγητὰ στὰ σπίτια καὶ τὶς κατοικίες τους (σὲ ἀρρώστους, σὲ φυλακισμένους κ.τ λ.).

Ἂν γιὰ ὁποιαδήποτε αἰτία δὲ μποροῦσαν νὰ παρασκευάσουν καὶ νὰ παραθέσουν φαγητά, πάλι ἀπαραιτήτως ἔπρεπε νὰ στείλουν ἀμαγείρευτα: κρέατα, ρύζια, μακαρόνια, ἄλευρα, φασόλια, βούτυρα, λάδια κ.τ.λ. σὲ φτωχούς, ἀρρώστους καὶ φυλακισμένους, ***γιὰ νὰ τρῶν' καὶ σχωροῦνε*** (*)=γιὰ νὰ φᾶν καὶ νὰ σχωρέσουν.

Ἀπὸ τοὺς φυλακισμένους καὶ τοὺς φτωχοὺς δὲ χώριζαν οὔτε τοὺς Τούρκους, οὔτε τοὺς ἀλλοεθνεῖς κι' ἀλλόθρησκους γενικά. Καὶ σ' αὐτοὺς ὅλους ἔδιναν ἄφθονο φαγητὸ λέγοντας χαρακτηριστικότατα: ***Τὰ ψία ὅλᾳ ἕναν εἶναι*** (*) = οἱ ψυχὲς ὅλες ὅμοιες εἶναι.

Μετὰ τὸν ***ψαλμὸν*** ἕνας-ἕνας εὐχότανε κι' ἀποχωροῦσε. Οἱ συνηθισμένες εὐχὲς ἦσαν:

— Γιὰ τὸν πεθαμένο:

Ὁ Θεὸς νὰ 'σχωρᾶ-τον' νὰ ἔν' ἐλαφρὸν τὸ χῶμαν-άτ'. Ὁ Θεὸς ν' ἀναπάζ'-άτον' ντ' ἔφαγαμε καὶ ντ' ἔπαμε σὴν ψὴν-άτ' νὰ πᾶνε.

— Στοὺς σπιτικούς:

Ὁ Θεὸς νὰ κρατεῖ κ' ἐράει-σας καὶ πάντα νὰ θυμούστουν-άτον.

Ὁ Θεὸς τ' ἐκεινοῦ τὰ χρόνᾳ πὰ ἐσᾶς νὰ δίει-άτα.

Χριστέ-μ' καὶ Παναγία, ἄλλο κακὸν νὰ μὴ δειξίεις-άτ'ς!

Οἱ εὔποροι ἐκτὸς τὰ παραπάνω ἔκαναν καὶ σαρανταλείτουργο—***ἐποῖκαν-άτον καὶ σαρανταλούτουργον***· δηλαδὴ ὁ παπᾶς 40 μέρες συνέχεια μνη-

*) Ὑπέροχες ἔννοιες ποὺ ἀγκαλιάζουν ὁλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα.

μόνευε τὸν πεθαμένο στὴ λειτουργία, παίρνοντας κάποια ἰδιαίτερη ἀμοιβή. Οἱ φτωχοὶ περιοριζόντανε ν' ἀνάβουν σαράντα μέρες συνέχεια στὴν ἐκκλησία ἕνα κεράκι κάθε μέρα—***οὖς τὰ σεράντα τὰ κερία-τ' θὰ πᾶνε.***

ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ ΟΜΑΔΙΚΑ

Ἐκτὸς τὰ πιὸ πάνω ἰδιαίτερα κάνανε κι' ἄλλα μνημόσυνα ὁμαδικά: Τὸ Ψυχοσάββατο—***τῆ ψυχοῦ***—τὸ Σάββατο τῶν Ἁγίων Θεοδώρων—***τ' Ἀ-Θοδωρί'***—τὰ πέντε πρῶτα Σάββατα τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς, καὶ τὸ Σάββατο τῆς παραμονῆς τῆς Πεντηκοστῆς—***τ' Ἀε-Πνευμάτ'*** ἢ ***τ' Ἀπνεμάτ'*** ἢ ***τ' Ἀε-Πνεύματονος***.

Τὶς ἡμέρες αὐτὲς καθὼς καὶ τὶς παραμονές τους—ἑσπερινοὺς τῆς Παρασκευῆς καὶ Χαιρετισμοὺς—ὅλοι γενικῶς κάνανε κόλλυβα καὶ τὰ πήγαιναν στὴν ἐκκλησία καθὼς καὶ προσφορές, γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ Σαββάτου.

Σὲ κάθε οἰκογένεια ἔγραφαν τὰ ὀνόματα τῶν πεθαμένων τους σὲ χιρτὶ καὶ τἄδιναν στὸν παπᾶ γιὰ νὰ μνημονευτοῦν, προσφέροντας καὶ τὸ σχετικὸ ὀβολό τους. Τὰ κόλλυβα τὰ βάζανε σὲ πιάτα τοῦ φαγητοῦ, ἢ σὲ πιατέλες, ἢ σὲ δίσκους μικροὺς καὶ κάποτε σὲ μεγάλους.

Κάθε ἐκκλησία εἶχε μιὰ μεγάλη ξύλινη στρογγυλὴ λεκάνη—***χαρσὰν***—στημένη τὶς ἡμέρες αὐτὲς στὴ μέση τῆς ἐκκλησίας, ὅπου ἔρριχναν τὰ κόλλυβα τῶν πιάτων, ἀνάβοντας κ' ἕνα κερὶ ἢ λαμπάδα ποὺ μπῆγαν ἀπάνω στὰ κόλλυβα. Τὸ ***καρσὰν*** γέμιζε σιγὰ - σιγὰ καὶ ἀπὸ κόλλυβα καὶ ἀπὸ κεριὰ ἀναμμένα. Τοὺς ὁπωσδήποτε μεγάλους δίσκους δὲν τοὺς ἄδειαζαν στὸ ***καρσάν,*** ἀλλὰ τοὺς ἄφηναν μὲ τὶς λαμπάδες ἀναμμένες, κοντὰ ἐκεῖ νὰ μνημονευτοῦν.

Τὸ κανονικὸ μοίρασμα τῶν κολλύβων σ' ὅλες αὐτὲς τὶς ἡμέρες ἤτανε προβληματικό· σχεδὸν ἀδύνατο. Σύμφωνα μὲ ἔθιμο ποὺ εἶχε ἐπικρατήσει, οἱ νέοι γινόντανε παρέες - παρέες καὶ διεκδικοῦσαν τὴν τιμὴ τοῦ μοιράσματος, ὅσες φορὲς δὲν ἐνεργοῦσαν μόνο γιὰ λογαριασμό τους. Ἅρπαζαν δίσκους, κάποτε μάλιστα πρὶν ἀκόμα τελειώσει καλὰ-καλὰ ὁ παπᾶς τὶς εὐχές· συνομοτοῦσαν ν' ἁρπάξουν καὶ τὸ ***χαρσὰν*** ἀκόμα· ὁρμοῦσαν νὰ γεμίσουν μεγάλα μαντίλια καὶ πετσέτες, μὲ σκοπό, πολλὲς φορές, νὰ τὰ μοιράξουν σὲ ἄλλους καὶ κατὰ προτίμηση στὶς γυναῖκες, ποὺ δὲν μποροῦσαν νὰ ζυγώσουν στὸν τόπο τῆς διανομῆς, κι' ἀπὸ καμμιὰ φορὰ τὸ βάναν πεῖσμα ν' ἀναποδογυρίσουν τὸ ***χαρσάν—ἐκούπ'σαν τὸ χαρσὰν κ' ἔξαν τὰ κοκκία.*** Οἱ δουλειὲς αὐτὲς γινόντανε κυρίως ἀπὸ παιδιὰ ἐξωσχολικὰ κι' ἀπὸ τοὺς συνηθισμένους τύπους γαβριάδων ποὺ δὲ λείπουν ἀπὸ πουθενά. Μεταφέρνανε τὴ λεία τους σὲ κρυσφύγετα—***σ' ἐγκλεσίας τὸ γεφύρ' ἀφκὰ***—καὶ στρωνόντανε νὰ τρῶνε συνήθως μὲ τὰ χέρια καὶ μὲ γέλια καὶ χαρές, περνόντας ὧρες εὐχάριστες.

Παινευόνταν ὕστερα ποιὸς κατόρθωσε νὰ πάρει τὰ πιὸ πολλὰ κόλλυβα,

ποιὸς ἔδειξε μεγαλύτερη καπατσωσύνη, καθὼς καὶ γιὰ τὰ ἐπεισόδια ποὺ εἶχαν δημιουργήσει στὸ διάστημα τῆς διανομῆς.

Συνήθως, τὸ πρωὶ τοῦ Σαββάτου, οἱ Ἐπίτροποι τῆς ἐκκλησίας φρόντιζαν νὰ στείλουν στὸ σχολειὸ μερικοὺς δίσκους κόλλυβα, γιὰ νὰ μοιραστοῦν στοὺς μαθητὲς καὶ στοὺς δασκάλους.

ΕΚΤΑΚΤΑ ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ

Τὰ ὄνειρα κυρίως, κ' οἱ διάφορες ψυχικές, πνευματιστικὲς καὶ ψυχολογικὲς καταστάσεις, παραπλήσιες μὲ ἐκστάσεις, ἐνατενίσεις, ἐνοράσεις, καὶ ἐλλάμψεις—ἄλλος θὰ τὶς ὀνόμαζε ὁραματισμούς, ὀνειροπολήσεις, ψευδαισθήσεις, πλαναισθήσεις παραισθήσεις, ὑποβολές, ἀνθυποβολὲς κ.τ.τ.—ἦταν ἀφορμὴ γιὰ ἔκτακτα μνημόσυνα.

Δὲν ἦταν π. χ. ἀσυνήθιστες οἱ ἑξῆς διηγήσεις: ***Ὁ σχωρεμένον ὁ πάπο-μ' ἐρωματίασε-με*** = ὁ συχωρεμένος ὁ παποῦς μου μοῦ ἦρθε στὸ νειρο... Ἤ, ***εἴστᾳ ἐκάθουμνε κ'ἔπλεκα, ἡ σχωρεμέντσα ἡ μάννα-μ' ἔρθεν σ' ὀμμάτᾳ-μ' ἀπάν'***, ἢ ***ἐφάνθε-με*** = ἐνῷ καθόμουν κ' ἔπλεκα ἡ μακαρίτισσα ἡ μάννα μου ἦρθε πάνω στὰ μάτια μου, ἢ μοῦ φανερώθηκε.

Ἐνδιαφέρει νὰ τονιστεῖ ὅτι τὰ φαινόμενα αὐτὰ σημειωνόντανε κυρίως ἀνάμεσα στὰ κορίτσια καὶ στὶς γυναῖκες. Πάντως καὶ στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἢ κάναν κόλλυβα καὶ τὰ πήγαιναν στὴν ἐκκλησία νὰ μνημονευτεῖ ὁ πεθαμένος, ἢ τοῦ ἄναβαν κανένα κερὶ ἢ λαμπάδα, ἢ ἔκαναν ἐλεημοσύνες στοὺς φτωχούς, στοὺς φυλακισμένους καὶ τοὺς ἀρρώστους.

Συνήθως ἑρμήνευαν τὰ ὄνειρα καὶ καθόριζαν τὸ εἶδος καὶ τὸν τρόπο τῆς θυσίας ποὺ θἄπιανε τόπο γιὰ μνημόσυνο.

Ἂν ἔβλεπαν στὸν ὕπνο τους τὸν πεθαμένο νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ ζητήματα τοῦ σπιτιοῦ ἔλεγαν: ***σὸν ἀποθαμένον πὰ μελίλ' ἔν'***.

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ ΣΤΑ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΑ

Τὴν ἡμέρα ποὺ γινότανε τὸ μνημόσυνο δὲν πήγαιναν στοὺς τάφους τῶν πεθαμένων. Τὴν ἐπίσκεψη τὴν ἄφηναν γιὰ τὴν ἄλλη βδομάδα.

Ἐπίσης πήγαιναν στὰ νεκροταφεῖα τὸ Ψυχοσάββατο καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπου ψέλνανε τρισάγιο σὲ κάθε μνῆμα.

Εἰδικῶς τὸ Σάββατο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος πήγαιναν ὁμαδικὰ οἰκογενειακῶς στὰ νεκροταφεῖα—***σὰ ταφία***—μὲ φαγώσιμα ἀπὸ τὸ πρωὶ καὶ διημέρευαν ἐκεῖ. Μετὰ τὰ καθήκοντα ἀπέναντι στοὺς νεκρούς, οἱ νέοι ἀσχολούντανε μὲ διάφορες πωιδιές.

Γενικῶς οἱ Κοτυωρίτες δὲ φρόντιζαν σοβαρὰ γιὰ τὸν εὐπρεπισμὸ τῶν τάφων, γιὰ φύτεμμα λουλουδιῶν κτλ. Ἴσως διότι τὸ νεκροταφεῖο ἦταν ἀρκετὰ μακρυά, ἔλειπαν δὲ καὶ τὰ μεταφορικὰ μέσα—οὔτε αὐτοκίνητα, μὰ οὔτε καὶ ἁμάξια. Ἴσως πάλι οἱ πολλὲς ἀσχολίες γιὰ τὴ βιοπάλη δὲν τοὺς τὸ ἐπιτρέπανε καὶ κοντὰ σ' αὐτὰ ἔλειπε καὶ τὸ λεπτὸ ἐκεῖνο καλλιτεχνικὸ συναίσθη-

μα, ποὺ θὰ ὑπαγόρευε μεγαλύτερη φροντίδα γιὰ τὸν καλλωπισμὸ τῆς τελευταίας κατοικίας τῶν πεθαμένων.

Στοὺς τάφους εἶχαν κυρίως πέτρες κοινὲς πελεκημένες γιὰ κοιμητήρια. Εἰδικὸ ἄνοιγμα στὸ κοιμητήρι μὲ σταυρὸ στὴν κορυφή, χρησίμευε γιὰ νὰ βάλουν καὶ ν' ἀνάψουνε κερί. Μαρμαρένια κοιμητήρια ἦταν ἐλάχιστα. Ὁλόγυρα στοὺς τάφους συνήθιζαν νὰ χτίζουν τοιχάκι ἀπὸ πέτρες. Οἱ σταυροὶ ἦταν ξύλινοι καὶ λίγοι μαρμάρινοι ἢ πέτρινοι.

Στὰ τελευταῖα χρόνια ἡ σχετικὴ οἰκονομικὴ εὐεξία, ἡ παράλληλη πνευματικὴ ἀνάπτυξη κ' ἡ βαθμιαία κατάκτηση τῶν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ εἶχαν συντελέσει ὥστε νὰ θεραπευτεῖ αἰσθητὰ κάπως κ' ἡ ἔλλειψη αὐτή.

Ἀνακομιδὴ λειψάνων δὲ γινότανε ποτὲ στὰ Κοτύωρα.

Ἡ τοποθεσία τῶν νεκροταφείων λεγότανε : *Τσακάλ-τσικμάζ* = λ. τ. μέρος ὅπου δὲ βγαίνουν τσακάλια. Ὑπῆρχαν ὅμως καὶ παλιὰ νεκροταφεῖα στὴν αὐλὴ τῆς Ὑπαπαντῆς καθὼς καὶ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου μὲ ὡραίους χτιστοὺς τάφους.

ΓΕΝΙΚΑ

Παντοῦ καὶ πάντα σὲ κάθε εὐκαιρία καὶ κατάλληλη περίσταση, οἱ πεθαμένοι ἤτανε στὴ μνήμη τῶν ζωντανῶν οἰκείων καὶ συγγενῶν τους.

Στὄνομά τους θἄδιναν μιὰν ἐλεημοσύνη· θἄναβαν ἕνα κερὶ κάθε φορὰ ποὺ θὰ πήγαιναν στὴν ἐκκλησία· θὰ ντύναν ἕναν φτωχό· θ' ἀναλάβαιναν τὴν διατήρηση μιᾶς φτωχικῆς οἰκογένειας, θἄκαναν μιὰ δωρεὰ στὴν ἐκκλησία, στὰ σχολεῖα, στὴν Κοινότητα κλπ. Καὶ ἐκτελόντας ὁ καθένας ὅλ' αὐτά, ἔλπιζε πὼς τὶς ἴδιες τιμὲς θὰ τοῦ κάνουν καὶ τοῦ ἴδιου ἀργότερα τὰ παιδιά του ἢ οἱ ὁποιοιδήποτε δικοί του.

Ὅσο κι' ἂν ἐφύγαμε ἀπὸ τὸν τόπο μας καὶ σκορπίσαμε σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, τὰ ἔθιμα αὐτὰ ἐξακολουθοῦν λίγο πολὺ νὰ διατηροῦνται.

Εἴτε διότι ἦταν βαθιὰ ριζωμένα ἀπὸ τὴ μακροχρόνια παράδοση, εἴτε πάλι διότι βρήκαμε κ' ἐδῶ συνέλληνες ποὺ ἀπονέμουν τὶς ἴδιες σχεδὸν τιμὲς καὶ δείχνουν τὸν ἴδιο σεβασμὸ στὴ μνήμη τῶν νεκρῶν τους.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΕΘΙΜΑ, ΔΟΞΑΣΙΕΣ, ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ, ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΟΙ ΝΗΣΤΕΙΕΣ

ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, τὶς νηστεῖες τὶς θεωρούσανε στὰ Κοτύωρα σὰν ἀναπόσπαστο μέρος τῶν θρησκευτικῶν δογμάτων. Ἡ ἀναγνώρισή τους κι' ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ποὺ τὶς εἶχε θεσπίσει ἄλλωστε, κατοχύρωνε περισσότερο τὸ κῦρος τους. Βασικὴ πίστη καὶ τελικὸς σκοπὸς στὴν τήρηση τῆς νηστείας γιὰ τὸ λαό, ἦταν ἡ συγχώρηση τῶν ἁμαρτιῶν : ***ἐμεῖς τὴν νεστείαν-ἔμουν ἂς τεροῦμε, νὰ σωτηράγουνταν τ' ἁμαρτίας-ἔμουν.***

Ὁ φανατισμὸς γιὰ τὴν αὐστηρὴ τήρηση τῶν νηστειῶν μεγάλωνε καὶ μὲ τὴν «***Ἁγία Ἐπιστολὴ***» ποὺ κυκλοφοροῦσε εὐρύτατα μεταξὺ τοῦ λαοῦ. Πολλοὶ τὴν εἶχαν καὶ γιὰ φυλαχτό. Λέγανε πὼς ὁ καθένας, ποὺ θὰ πέσει στὰ χέρια του, πρέπει νὰ κάνει ἑφτὰ ἀντίγραφα καὶ νὰ τὰ δώσει σ' ἄλλους. Αὐτὸ ἰσοδυναμοῦσε σὰ νὰ πῆγε προσκυνητὴς στὸν Ἅγιο Τάφο καὶ συγχωρόνταν ἔτσι οἱ ἁμαρτίες του.

Καὶ δὲν εἶναι καὶ λίγη. Πιάνει δεκαπέντε σελίδες σὲ φυλλάδιο τυπωμένο μὲ διαστάσεις 12×15. Ὑπάρχει κ' ἐδῶ στὰ βιβλιοπωλεῖα.

Ἀναγράφεται στὴν ἀρχὴ ὅτι «*εὑρέθη εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐπάνω εἰς τὸ χωρίον Γεσθημανῆ εἰς τὸν τάφον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας*». Ἀρχίζει ὡς ἑξῆς :

«*Θεοῦ θέα, θεῖον θαῦμα.*

ΔΙΗΓΗΣΙΣ τοῦ μεγάλου καὶ φρικτοῦ μυστηρίου ὅπου ἔγινεν εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν τῆς Ἱερουσαλὴμ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ΣΙΩΝ. Ἦτο ἡμέρα Τετάρτη ὅτε λίθος ἔπεσεν ἀπὸ τὸν Οὐρανὸν καὶ αὐτὸς ὁ λίθος ἦτο μικρός, εἶχε δὲ μέσα γράμματα θεϊκὰ καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ τὸν σαλεύσῃ. Τότε ὁ ἁγιώτατος Πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων Ἰωαννίκιος ἐσύναξεν ὅλους τοὺς

ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς καὶ ἅπαντας τοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἔκαμαν δέησιν πρὸς τὸν Θεὸν τρία ἡμερονύκτια γονυκλινῶς καὶ μὲ θερμὰ δάκρυα παρακαλοῦντες τὸν παντοδύναμον Κύριον. Καὶ ἠκούσθη φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσα: 'Επάρατέ την αὐτὴν τὴν πέτραν καὶ ἴδετε τὰ γραμμένα θεϊκὰ λόγια. Τότε ὁ 'Αγιώτατος Πατριάρχης ἐρράγισε τὴν πέτραν καὶ εὗρεν ἐντὸς αὐτῆς αὐτὰ τὰ γεγραμμένα ἅγια λόγια, ἅτινα ἔλεγον οὕτως: "Οσοι ἐπίστευσαν τῷ ἁγίῳ ὀνόματί μου καὶ ἔγιναν Χριστιανοί, πέμπω αὐτὴν τὴν ἁγίαν μου ἐπιστολήν. Εἰς τὸν κόσμον, αὐτοῦ ἀφῆκα τὸ Εὐαγγέλιόν μου καὶ τὰ βιβλία τῆς ἐκκλησίας μου, διὰ νὰ σᾶς διδάσκουν νύκτα καὶ ἡμέραν διὰ νὰ φυλάξετε τὰς ἐντολάς μου, καὶ σεῖς ὡς ἀνόητοι τὰς καταταπατεῖτε. Διὰ τοῦτο θέλω ἀποστρέψει τὸ πρόσωπόν μου ἀπὸ σᾶς καὶ δὲν θέλω σᾶς λυπηθῶ πλέον. 'Εγὼ σᾶς ἔστειλα βάρβαρα ἔθνη καὶ σᾶς ἐμαστίγωσαν καὶ σᾶς ἐπῆραν τὸν βίον σας καὶ σεῖς δὲν ἐμετανοήσατε διὰ νὰ σᾶς λυπηθῶ καὶ νὰ σᾶς λυτρώσω....»

"Υστερα ἀπὸ ἀφορισμοὺς καὶ ἀπειλὲς γιὰ τὴν παράβαση διάφορων ἐντολῶν, γράφει καὶ γιὰ τὶς νηστεῖες:

«...'Υπάγετε ἀχάριστοι καὶ ἀχόρταγοι ὅπου διὰ Θεὸν τὴν κοιλίαν σας προσκυνᾶτε καὶ λατρεύετε, μὴ βαστῶντες τὰς τεσσαρακοστάς, ἀλλὰ καταλύετε κρέας καὶ ὀψάριον, μὴ βαστῶντες τὰς Τετάρτας καὶ τὰς Παρασκευάς, ἀλλὰ καταλύετε καὶ κρέας καὶ ὀψάριον καὶ εἴτε ἄλλο σᾶς ἐδίδασκεν ὁ διάβολος διὰ νὰ τὸν ἀρέσητε. Δὲν στοχάζεσθε, ὅτι τὴν Τετάρτην παρεδόθην εἰς τὰς χεῖρας τῶν 'Ιουδαίων διὰ τὴν σωτηρίαν σας καὶ τὴν ἁγίαν ἡμέραν τῆς Παρασκευῆς ἐτελείωσα τὴν ζωήν μου ἐπάνω εἰς τὸ ξύλον τοῦ Σταυροῦ χύνων τὸ αἷμα μου διὰ νὰ σᾶς ξεπλύνω ἀπὸ τὸν βόρβορον τῆς ἁμαρτίας, καὶ νὰ σᾶς χαρίσω τὴν βασιλείαν μου, ὅπου διὰ σᾶς ἐσταυρώθηκα; Καὶ σεῖς εἰς αὐτὴν τὴν ἁγίαν ἡμέραν τῆς Παρασκευῆς, καταλύετε κρέας καὶ ὀψάριον ὡσὰν χοῖροι ἄγριοι καὶ ὄχι ὡσὰν ἄνθρωποι χριστιανοί. "Ιδετε καὶ στοχασθῆτε ἀπὸ τὰ βιβλία τῆς 'Εκκλησίας μου ὅτι τὴν ἡμέραν τῆς Παρασκευῆς ὅπου ἐσταυρώθην, ὅλη ἡ οἰκουμένη γνωρίζουσά με διὰ ποιητὴν καὶ πλάστην ἐτρόμαξεν, ὁ ἥλιος ἐσκοτίσθη καὶ ἡ γῆ ἐσείσθη, τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ εἰς τὸ μέσον ἐσχίσθη, τὰ μνημεῖα ἠνεώχθησαν, οἱ νεκροὶ ἐσηκώθησαν ἀπὸ τὰ μνημεῖα, γνωρίζοντές με διὰ Θεὸν καὶ σωτῆρα τοῦ κόσμου. Καὶ σεῖς εἰς αὐτὴν τὴν ἁγίαν ἡμέραν πράττετε τὰ ἄνομα ἔργα σας. Κατηραμένος καὶ ἀφωρισμένος καὶ ἀσυγχώρητος ὁ λάρυγγας ὅπου καταλύει τὴν Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν κρέας καὶ ὀψάριον χωρὶς σωματικῆς ἀσθενείας. Στοχασθῆτε ὅτι θέλω ἀνοίξῃ τοὺς καταρράκτας τοῦ οὐρανοῦ, νὰ βρέξω νερὸ κοχλᾶτο εἰς τὰς δέκα Φεβρουαρίου καὶ κανεὶς δὲν θὰ ἠξεύρῃ καὶ θέλω βρέξῃ εἰς τὰς 8 'Απριλίου αἷμα καὶ πῦρ νὰ κατακαύσω τὰς ἀμπέλους σας καὶ τὰ χωράφια καὶ τὰ χόρτα, καὶ θέλω ρίψῃ θηρία πτερωτὰ καὶ ἀνήμερα νὰ σᾶς καταφάγουν καὶ νὰ φωνάζητε ὁ εἷς εἰς τὸν ἄλλον «ἐβγᾶτε σεῖς οἱ ἀποθαμένοι νὰ ἔμβωμεν ἡμεῖς οἱ ζωντανοί, διότι δὲν ἠμποροῦμεν πλέον νὰ ὑποφέρωμεν τὴν ὀργὴν τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ καὶ τὸν θυμόν του». Καὶ πάλιν λέγω,

θὰ πέμψω σκότος, ἀστραπὰς καὶ βροντάς, νὰ σᾶς κατακαύσω καὶ νὰ μὴ σᾶς λυπηθῶ...».

Ὕστερ' ἀπ' αὐτὰ εἶναι περιττὸ νὰ τονιστεῖ μὲ πόση θεοφοβούμενη εὐλάβεια κρατοῦσαν τὶς νηστεῖες, ὅταν μάλιστα λάβει κανεὶς ὑπόψη τὸ ἐπίπεδο τῆς ἀνάπτυξης καὶ τὴ συνακόλουθη νοοτροπία τοῦ λαοῦ στὰ χρόνια καὶ στὰ μέρη ἐκεῖνα. Καὶ στὰ ὄχι πολὺ τελευταῖα χρόνια, λιγοστοὶ ἦτανε ποὺ χαλοῦσαν τὴ νηστεία. Κι' αὐτοὶ ἔτρωγαν—***ἐμαντσίριζαν***—κρυφά.

Ἂν τοὺς ἀνακάλυπταν, τοὺς θεωρούσανε κολασμένους. Δὲν τοὺς ἄφηναν νὰ ἡσυχάσουν, μὲ ἀφορισμούς, μὲ ὁλοφάνερη περιφρόνηση, μὲ χίλιες δυὸ κοροϊδίες:

Προτεστάνε, κυλιστάνε — *τὰ βαρέλᾳ χέζ'ν' ἀπάν' ι-σ'*(1) *ἢ*
τὰ βαρέλᾳ ἐπρέσταν — *καὶ τ' Ἀκοπὸζ*(2) *τὰ γένᾳ ἐχέσταν.*

Τὸ λέγαν τραγουδιστὰ σὲ ἦχο μονότονο. Ἡ ὑπόθεση ἦτανε πιὰ στὴν ἡμερησία διάταξη, κι' ὅλο τὸ κοτσομπολιὸ θὰ περιστρεφότανε γύρω ἀπὸ τὴ θανάσιμη ἁμαρτία του, μὲ διάφορες μομφές, κατηγορίες καὶ κατάρες ἀκόμα: ***Γουρζούλᾳ καὶ γαίματα καὶ ματογγύλᾳ νὰ τρώει / Τσιμάχᾳ νὰ τρώει. Ὁ πάππο-μ' τ' ἔφαγεν νὰ τρώει*** (Δηλαδὴ νὰ φάγει χῶμα, νὰ πεθάνει). Ἂν ὅμως ἡ περίπτωση αὐτὴ ἦτανε σπάνια νὰ παρουσιαστεῖ σὲ παιδιὰ ἢ σὲ ἄντρες, σὲ κορίτσια καὶ σὲ γυναῖκες ἦτανε σπανιότατη, γιὰ νὰ μὴ ποῦμε ἀνύπαρκτη. Στὰ παλιότερα χρόνια ἦτανε τόσο αὐστηρά, ὥστε τὰ παιδιά, ἐπηρεασμένα ἀπὸ τὰ σχετικὰ σχόλια τῶν μεγαλυτέρων τους, ἔφταναν στὸ σημεῖο νὰ πετροβολήσουν ἐκεῖνον ποὺ θὰ χαλοῦσε τὴ νηστεία του—***—ἦντσαν ἐμαντσίριζεν ἐταλάευαν-άτον.*** Τὸν ἀποκαλοῦσαν: ***κοιλόθρησκον.*** Ὡς κ' οἱ ἄρρωστοι ἀκόμα κ' οἱ λεχῶνες καὶ τὰ παιδιὰ νήστευαν· σπανίως, ὅταν ἦταν σοβαρά, ἔπαιρναν γάλα, γιαούρτη ἢ σοῦπα ἀπὸ κοτόπουλο ἢ κρέας.

Προπαντὸς οἱ πεθερὲς—καλὲς καὶ κακὲς—μὲ κανένα τρόπο δὲν ἐπιτρέπανε στὶς λεχῶνες νύφες τους ν' ἀρτηθοῦν. Τὶς ἔλεγαν μάλιστα μὲ τρόπο ποὺ δὲ μπορεῖ κανεὶς νὰ παραδεχτεῖ πὼς ἦταν ἀπαλλαγμένος κι' ἀπὸ κάποια δόση κακίας πουριτανιστικῆς: ***Ντὸ ἔεις καὶ ἀ μαντσιρίεις; Μαχανὰν ἀραεύ'ς. Τιδὲν 'χ' ἔεις. Ἡ εὐλάβεια-σ' κι' ἄλλο καλλίον ἀ λαρών'-τσε*** (=τί ἔχεις καὶ θὰ ἀρτηθεῖς; Προφάσεις γυρεύεις. Δὲν ἔχεις τίποτε. Ἡ εὐλάβειά σου καλύτερα θὰ σὲ γιατρέψει).

Ἂν τύχαινε νὰ ματώσει ἡ μύτη, τὸ χείλι, ἢ τὸ δόντι κανενὸς κ' ἔτρεχε τὸ αἷμα στὸ στόμα του, τοῦ λέγαν ὅλοι μὲ φωνὲς νὰ τὸ φτύνει, γιὰ νὰ μὴ τὸ καταπιεῖ καὶ ***μαντσιρίζ'***. Τὸ ἴδιο κάνανε κι' ὅταν κανεὶς χωρὶς νὰ τὸ ξέρει ἔβανε ἀνύποπτος στὸ στόμα του κάτι ποὺ ἦταν ἀρτημένο.

---

1. Τὸ λέγαν αὐτό, γιατὶ οἱ ***προτεστάν'***, οἱ διαμαρτυρόμενοι δὲν ἦταν ὑποχρεωμένοι ἀπὸ τοὺς κανόνες τῆς ἐκκλησίας τους νὰ νηστεύουν.

2. Ὄνομα Ἀρμένη κληρικοῦ τῶν διαμαρτυρομένων Ἀρμενίων τῶν Κοτυώρων.

ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΝΗΣΤΕΙΕΣ

Οἱ καθαυτὸ νηστεῖες—***ἡ νεστεία, τὰ νεστείας***— ἦταν ἐκεῖνες ποὺ καθιέρωσε ἡ παράδοση, οἱ ἀναγνωρισμένες καὶ θεσπισμένες κι' ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. Δηλαδή:

1) **Ἡ Μεγάλη Σαρακοστή** ***(τὸ τρανὸν ἡ Σαρακοστὴ*** ἢ καὶ ἁπλῶς ***ἡ Σαρακοστή)***.

Σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς Μ. Σαρακοστῆς ὁ θεσμὸς τὸς νηστείας παρουσίαζε τὶς ἐκδηλώσεις της μὲ τὴν πιὸ ἁλύγιστη μορφή της. Τὴν Καθαρὴ Δευτέρα ἄρχιζε μιὰν αὐστηρή, αὐστηρότατη καὶ σχολαστικὴ καθαριότητα σὲ κάθε σπίτι. Ἀπὸ τὸ πρωὶ ἔβραζαν νερὸ μὲ στάχτη καὶ καθάριζαν ὅλα τὰ χαλκωματένια καὶ μετάλλινα μαγειρικὰ σκεύη καὶ τὰ σύνεργα τοῦ φαγητοῦ: κουτάλια, πηρούνια, μαχαίρια κλπ. Ἐπίσης ὅλα τὰ ξύλινα εἴδη: τραπέζια, κρεατοσάνιδα—***κρεατοκούρᾳ***—ψαροσάνιδα, ξύλινα δοχεῖα γιὰ βούτυρο καὶ γιαούρτη—***κοβλάκια*** καὶ ***κολλιστέρᾳ***—, ξύλινες στρογγυλὲς λεκάνες—***καρσάνᾳ*** κλπ. Τὰ πήγαιναν στὴν παραλία καὶ τὰ καθάριζαν μὲ ἄμμο, τἄξυναν μὲ μαχαίρια καὶ τὰ ξέπλεναν μὲ θαλασσόνερο.

Στὴν παραλία ἐκεῖ γινότανε καὶ ἄγριο κοτσομπολιὸ γιὰ ὅλα τὰ σκάνδαλα καὶ τὰ ἐπεισόδια τῆς ἀποκριᾶς, καθὼς καὶ γιὰ κεῖνες ποὺ γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο δὲν εἶχαν πάει νὰ καθαρίσουν τὰ ***ξυλικά*** τους.

Στὰ παλιότερα χρόνια, ποὺ ἤτανε σὲ χρήση τὰ ξύλινα κουτάλια, συνήθιζαν νὰ τἄχουν διπλά. Μὲ τὴ Σαρακοστὴ καθάριζαν καλὰ καὶ σήκωναν ἐκεῖνα ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ ἀρτημένα φαγητὰ καὶ βγάζαν τὰ...νηστίσιμα. Ἔλεγαν πὼς ὅσο καὶ νὰ πλυθοῦν τὰ ξύλινα κουτάλια, δὲν καθαρίζονται ἀπὸ τὸ λίπος ποὺ ἔχουν ρουφήξει, κ' ἔτσι ὑπῆρχε κίνδυνος τρώγοντας μὲ τὰ ἴδια κουτάλια ν' ἀρτηθοῦν. Τὸ ἴδιο κάνανε καὶ γιὰ τὰ πήλινα μαγειρικὰ σκεύη, ποὺ τὰ εἶχαν διπλὰ κι' αὐτά. Τὰ μετάλλινα μαγειρικὰ σκεύη καὶ τὰ κουταλοπήρουνα, μετὰ τὸ καθάρισμα συνήθως τὰ γάνωναν. Οἱ γανωματῆδες τὶς ἡμέρες αὐτὲς κάνανε χρυσὲς δουλειές.

Τὰ φαγητὰ ποὺ εἶχαν περισσέψει ἀπὸ τὴν προηγούμενη μέρα, τῆς ἀποκριᾶς—***ἐμπονέστᾳ***—τὰ δίνανε στὶς φτωχὲς Τουρκάλες, ποὺ ξέραν τὴν ἡμέρα καὶ ροβολοῦσαν μὲ διάφορα ἀγγεῖα στὶς Ἑλληνικὲς συνοικίες. Γύριζαν τὰ σπίτια ρωτόντας: ***Κόγξου, ἀρτσὺχ-μαρτσὺχ γιόκμου;*** (=γειτόνισσα, περισσεύματα-ξεπερισσεύματα δὲν ἔχει;). Πολλὲς φορὲς τύχαινε νὰ περισσέψουν καὶ κατσαρόλες ὁλάκερες μὲ φαγητὰ ἄθικτα καὶ γλυκίσματα καὶ ζυμαρικά, ποὺ τὰ δίναν ὅλα. Οἱ Τουρκάλες τὰ ρίχναν ἀνάκατα ὅλα μέσα στὰ δοχεῖα τους, κ' ἔτσι τἄτρωγαν. Συνήθιζαν νὰ λὲν οἱ Ἕλληνες: ***Ὀσήμερον οἱ Τουρξάδες ἀ ἔχ'νε παϊράμ'*** (= σήμερα οἱ Τουρκάλες θἄχουνε τὸ πάσχα τους).

Ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν ξενυχτίσει γλεντόντας καὶ δὲν εἶχαν κοιμηθεῖ καθόλου, εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ φᾶν ἀπὸ τὰ περισσεύματα, χωρὶς αὐτὸ νὰ θεωρη-

θεῖ ὅτι χαλοῦν τὴ νηστεία τους. Μόλις κοιμόντανε, τὸ χάναν τὸ δικαίωμα αὐτό. Ὅλοι οἱ ἄλλοι εἶχαν σφραγίσει τὸ στόμα τους μ' ἕνα αὐγό, ποὺ ἔτρωγαν τελευταῖα πρὶν κοιμηθοῦν λέγοντας : ***μὲ τ' ὠβὸν ἐβούλωσα-το, μὲ τ' ὠβὸν θ' ἀνοίγ'-άτο*** (=μὲ τ' αὐγὸ τὸ βούλωσα, μὲ τ' αὐγὸ θὰ τ' ἀνοίξω).

Ἡ νηστεία τῆς Μ. Σαρακοστῆς ἦταν αὐστηρότατη καὶ ὑποχρεωτικὴ γιὰ ὅλους. Οἱ γριὲς ἦταν οἱ ἄγρυπνοι κέρβεροι ποὺ πρόσεχαν καὶ δὲν ἐπιτρέπανε ν' ἀρτηθεῖ κανένας μέσα στὸ σπίτι. Τὶς μικροαδιαθεσίες, καὶ τὶς ἀρρώστειες ἀκόμα, ἐννοοῦσαν νὰ τὶς περάσουν νηστεύοντας—***Ντὸ ἔχ' καὶ ἀ τρώει; ὁ γουρζουλᾶς ἐσέβεν-άτον*** (=Τί ἔχει—τί ἔπαθε—καὶ θὰ ἀρτηθεῖ ; ἢ πανοῦκλα τοῦ μπῆκε ;). Καὶ τὸ λάδι ἀκόμα ὁρισμένες μέρες ἐπιτρεπόταν. Ὁπωσδήποτε ἔπρεπε νὰ ρωτήσουν γιὰ κάθε ἀμφιβολία τους καὶ τὸν παπᾶ : ***Πάτερ, ὁσήμερον ἐλάδ' φαγίζ'*** ; (=Πάτερ σήμερα ἐπιτρέπεται νὰ φάγει κανεὶς λάδι ;) Μερικὲς γριὲς ὅμως ἦταν τόσο φανατικές, ὥστε δὲν ἀνεχόνταν οὔτε τὶς ἐρωτήσεις τῶν ἄλλων καὶ θύμωναν λέγοντας : ***Ἀνάθεμα τὸ ὦκυλογούλ'ν-ἐσουν· γιὰ τ' ἀτὸ καὶ μόνον ἐξέβαιτε κ' ἐρωτᾶτε. Ἂν θὲλις ἂς φαγίζ' κι' ἂν θὲλις μὴ φαγίζ'. Ντὸ ἐρωτᾶτε*** ; (=Ἀνάθεμα τὸ σκυλολαιμό σας· μόνον καὶ μόνο γι' αὐτὸν βγήκατε κ' ἐρωτᾶτε. Ἂν θέλεις ἂς ἐπιτρέπεται νὰ φάγει κανεὶς λάδι κι' ἂν θέλεις ὄχι. Τί ρωτᾶτε ;) Ὡς καὶ τὰ παιδιὰ ἀκόμα ἀπὸ μικρὰ ἔπρεπε νὰ νηστεύουν, ἐκτὸς ἐκεῖνα ποὺ θήλαζαν. Κοντὰ στὴν εὐλάβεια ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ τοὺς ἐμφυσήσουν μὲ τὸν παράδεισο καὶ τὴν κόλαση, μὲ τὶς εἰκόνες τοῦ Χριστούλη καὶ τῆς Παναγίας, ποὺ θὰ θύμωναν ἢ θἄκλαιγαν ἂν δὲν νήστευαν τὰ παιδιά, εἶχαν καὶ τὸ «ξύλον τῆς γνώσεως», κι' ἀπὸ κοντὰ τὴ μεγάλη φοβέρα τοῦ ***κουκαρᾶ*** :

Ὁ κουκαρᾶς.
(Σχεδίαση Θεοφ. Θ. Θεοφυλάκτου)

Ἕνα κρεμμύδι μεγάλο, μὲ μεγάλες μουστάκες — ἴνες τῆς ρίζας του· μαυρισμένο καλά· κ' οἱ μουστάκες καψαλισμένες γιὰ νὰ μαυρίζουν κι' αὐτές· μάτια ἄσπρα φκιαγμένα μὲ κιμωλία. Στὰ πλευρά του — στὴ μεγάλη διάμετρο τῆς μέσης του — γύρω-γύρω μπηγμένα κάθετα καὶ μὲ ἴσα διαστήματα μεταξύ τους ἑφτὰ φτερὰ ἀπὸ κόττα, ἰσάριθμα μὲ τὶς ἑβδομάδες τῆς Μ. Σαρακοστῆς. Τὸ δέναν ἀπὸ τὴν οὐρὰ — τὸ ἀποξηραμένο στέλεχος—καὶ τὸ κρέμαγαν ἀπὸ νωρίς, τὸ πρωὶ τῆς Καθαρῆς Δευτέρας ἢ ἀργὰ τὸ βράδυ τῆς Κυριακῆς, στὴ μέση τῆς ὀροφῆς τῆς τραπεζαρίας. Αὐτὸς ἦταν ὁ ***κουκαρᾶς***—σκιάχτρο, ποὺ ἔφερε σὲ θεογνωσία τοὺς μικροὺς κι'

ἀνήξερους. Γιὰ νὰ προδιατεθοῦν τὰ παιδιά, πρὶν ἀπὸ δυὸ μέρες ἀνάγγελναν τὴν προσέγγισή του.

Τὸ τελευταῖο Σάββατο λέγαν : ***Ἀπόψ' ὁ κουκαρᾶς ἔμενεν σὸ Πουατξάχ.*** Τὴν Κυριακὴ τῆς Ἀποκριᾶς συμπλήρωναν : ***Ὀσήμερον ὁ κουκαρᾶς ἔφτασεν σῆ Σουτσμὲξ τὸ χάν'. (Πουατξὰχ*** καὶ ***τῆ Σουτσμὲξ τὸ χάν'*** = πανδοχεῖα στὸ δρόμο τοῦ Τσάμπασῃ. Βλέπε χάρτη).

Μόλις ξυπνοῦσαν τὰ παιδιὰ τὸ πρωὶ τῆς Καθαρῆς Δευτέρας, μὲ περιέργεια μεγάλη, ἀλλὰ καὶ μὲ κάποιον φόβο, πήγαιναν στὴν τραπεζαρία νὰ ἰδοῦν τὸν κουκαρᾶ. Τὸν περιεργαζόντανε κάθε φορὰ κι' ὅταν τύχαινε νὰ φυσάει ἀέρας καὶ νὰ κουνιέται, λέγαν : ***Μώρασια,*** ἢ ***μώρασουνε, ὁ κουκαρᾶς ἔγκεν ψὴν*** (=παιδιά, ὁ κουκαρᾶς ἔφερε ψυχὴ—ζωντάνεψε).

Ἔξω στὶς γειτονειὲς ρωτοῦσαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον : ***ὁ κουκαρᾶς σ' ἐσέτερα πὰ ἔρθεν*** ; (=ὁ κουκαρᾶς ἦρθε καὶ σὲ σᾶς;). Κάθε Κυριακὴ τοῦ ἀφαιροῦσαν κ' ἕνα φτερό του, σὲ τρόπο ὥστε μὲ τὸ τέλος τῆς Σαρακοστῆς ἔμενε γυμνός. Τὰ φτερὰ τἄβγαζαν κρυφὰ ἀπὸ τὰ παιδιά, κι' ὅταν ρωτοῦσαν τὶ ἔγινε τὸ φτερὸ ποὺ τοῦ λείπει, τοὺς ἀπαντοῦσαν : ***ἐπέθανεν εἶνας καλογρίτσα κ' ἔρθεν ἐπῆρεν-ά*** (=πέθανε μιὰ κολογριούλα κ' ἦρθε καὶ τὸ πῆρε). Ὅταν στὸ τέλος ἀπογυμνωνόταν, τὸν ξεκρέμαγαν κρυφὰ κ' ἔλεγαν : ***ὁ κουκαρᾶς ἔφυγεν καὶ θὰ ἔρται τοῦ χρόνου.***

Ἂν τύχαινε ὅμως νὰ πέσει ὁπωσδήποτε στὰ χέρια τῶν παιδιῶν, τραβοῦσε «τῶν παθῶν του τὸν τάραχον». Τὸν ξεκοίλιαζαν στὸ τέλος, καὶ διαπίστωναν μ' ἀπορία : ***Μώρασια, ὁ κουκαρᾶς ἰντέρᾳ 'χ' ἔχ'. Ἄμον κρομμύδ' ἔν' τ' ἀπέσ'-ἀτ !*** (=παιδιά, ὁ κουκαρᾶς ἄντερα δὲν ἔχει. Σὰν κρεμμύδι εἶναι τὸ μέσα του).

Ὁ κουκαρᾶς σὲ κάθε σπίτι χρησίμευε καὶ γιὰ νὰ μετροῦν εὔκολα τὶς ἑβδομάδες τῆς Σαρακοστῆς ποὺ περνοῦσαν πολὺ δύσκολα. Σ' ὅλους σχεδὸν ὑπῆρχε ἢ γεννιότανε στὸ διάστημα τῆς νηστείας μιὰ ὑποσυνείδητη δυσφορία γιὰ τὴν τυραννία της.

Τὸ Θοδώρισμαν. Οἱ περισσότερες γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια τὴν πρώτη βδομάδα τῆς Μ. Σαρακοστῆς ἔκαναν μιὰ νηστεία ἀπόλυτη.

Ἀπὸ τὴν Καθαρὴ Δευτέρα ὡς τὴν Τετάρτη δὲ βάναν τίποτε στὸ στόμα· οὔτε καὶ νερὸ ἀκόμα. Τὴν Τετάρτη, μετὰ τὴν ἐκκλησία, καὶ τὴν πρωινὴ καὶ τὴ βραδινή, ἔτρωγαν, γιὰ νὰ συνεχίσουν πάλι τὴν ἴδια νηστεία—***τὸ νέστος*** ἢ ***τὸ νέστεμαν***—ὡς τὸ Σάββατο καὶ τότε μεταλάβαιναν τὸ πρωί, κ' ἔπειτα ἔτρωγαν. Αὐτὸ ἦταν τὸ ***Θοδώρισμαν.***

Ὅσες δὲ μποροῦσαν ν' ἀντέξουν, κρατοῦσαν τὴ νηστεία αὐτὴ μόνο ὡς τὴν Τετάρτη. Τὰ δυὸ χρονικὰ ὅρια ἀπὸ Δευτέρα μὲ Τετάρτη καὶ Πέμπτη μὲ Σάββατο τὰ λέγανε ***τριήμερα.*** Ὅσες δὲν εἶχανε σκοπὸ νὰ συνεχίσουν τὴ νηστεία καὶ τὸ δεύτερο τριήμερο, τὶς ρωτούσανε μ' ἀπορία : ***Τ' οὐδάρ' ἢ τ' οὐράδ' 'χὶ θὰ ἐφτᾶς ;*** (=Δὲ θὰ κάμεις καὶ τὴν οὐρά ; Δηλαδή : Δὲ θὰ νηστέψεις καὶ τὸ δεύτερο τριήμερο ;).

Πολλὰ κορίτσια κι' ἀπὸ μικρὰ—πέρα ἀπὸ δέκα ἐτῶν—κάνανε τάμα νὰ κρατήσουν τὴ νηστεία αὐτὴ—***νὰ Θοδωρίζ'νε***—ἑφτὰ χρόνια συνέχεια γιὰ νὰ καλοπαντρευτοῦνε.

Τὴν Τετάρτη συνήθιζαν νὰ κάνουν σὲ κάθε σπίτι τὰ ***σογανλούγια*** (βλ. σελ. 106). Οἱ μνηστευμένοι στέλνανε στὶς ἀρραβωνιαστικές τους, ἔστω κι' ἂν τύχαινε νὰ μὴ νηστέψουν, ἕνα μεγάλο δίσκο—***τὸ σινὶν μὲ τὰ Θοδωρέσια***—ὅπου εἶχαν δέκα ***σογανλούγια***, δέκα ***λαβάσια***—λαγάνες—δύο εἰδῶν χαλβᾶ —***τσαχινί' καὶ καρυδένον***—, πορτοκάλια, καρύδια, φουντούκια, στραγάλια ἀφράτα—***λεπλεπία***—καὶ γενικὰ ξηροὺς καρπούς. Στὸν κομιστὴ δίναν οἱ σπιτικοὶ τοῦ κοριτσιοῦ φιλοδώρημα χρηματικὸ—***παχσούσ'***. Τὸν δίσκο τὸν ἐπιστρέφανε τὸ Σάββατο τῶν Ἁγίων Θεοδώρων μὲ φκιαγμένο μέσα συνήθως γλύκισμα—***πορέκ'***—καὶ μὲ δῶρα γιὰ τὸ γαμπρὸ καὶ τοὺς δικούς του—κυρίως κάλτσες.

Ἂν στὸ δρόμο τύχαινε νὰ πέσουν ἀπὸ τὸ δίσκο τὰ ***Θοδωρέσια***, λέγανε πὼς θὰ χαλάσει ὁ ἀρραβώνας. Ἐπίσης τὸ εἶχαν σὲ κακὸ ἂν τὸ ***πορέκ'*** καιγόταν καὶ μαύριζε ἀπὸ τὸ πολὺ τὸ ψήσιμο.

Στὶς φτωχὲς ποὺ ***θοδώριζαν*** καὶ δὲν εἶχαν τὴν εὐχέρεια ν' ἀγοράσουν ***σογανλούγια, λαβάσια*** κτλ. στέλνανε οἱ εὔποροι ἀπ' ὅλα, ὡς καὶ φαγητὰ ἀκόμα. Συνήθιζαν ἐπίσης νὰ τὶς παίρνουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία καὶ νὰ τὶς φιλέψουνε στὰ σπίτια τους. Οἱ γυναῖκες καὶ προπαντὸς οἱ γριές, ὅλη τὴ Σαρακοστὴ νήστευαν κάθε μέρα ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ καὶ μόνο μιὰ φορά, μετὰ τὴν ἀπόλυση τοῦ ἑσπερινοῦ ἔτρωγαν (βλέπε καὶ ἀνέκδοτο ἀριθ. 1).

Κάθε Δευτέρα, Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ ἡ νηστεία ἔπαιρνε τὴν πιὸ αὐστηρὴ καὶ στυγνὴ μορφή της. Ἂν τύχαινε ἡ μέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ποὺ ἐπιτρέπεται τὸ ψάρι, νὰ πέσει μέρα Τετάρτη ἢ Παρασκευή, οἱ πιὸ φανατικὲς καὶ προπάντων οἱ γριὲς μὲ κανένα τρόπο δὲν ἔτρωγαν. Ἐπίσης αὐστηρότατη ἦταν ἡ νηστεία σ' ὅλη τὴ Μεγάλη Ἑβδομάδα καὶ ἰδιαίτερα τὴ Μεγάλη Παρασκευή.

2) **Ἡ νηστεία τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου** ***(τ' Ἀ-Παυλί' ἡ νεστεία)***.

Ἡ διάρκειά της δὲν ἦταν ὁρισμένη. Ἐξαρτόταν ἀπὸ τὸ Πάσχα, ποὺ ἦτανε κινητὴ γιορτή. Πάντως τὸ τέρμα της ἦταν ὁρισμένο: ἡ 29 Ἰουνίου, σταθερὴ γιορτὴ τῶν ὁμώνυμων Ἀποστόλων. Ὁ πολὺς κόσμος τὴν εὕρισκε εὔκολα ἀπὸ τὴν Πεντηκοστή, ποὺ εἶχε καὶ τὶς γονυκλισίες. Πήγαιναν τὴν ἡμέρ' αὐτὴ στὴν ἐκκλησία κρατώντας κ' ἕνα καρυδόφυλλο. Μετὰ τὴν ἀπόλυση λέγαν: ***Κράτ' τὸ καρυδόφυλλον καὶ φὰ τὴν ἑβδομάδαν' σειρὰ ἔν'***. Ἡ λέξη ***σειρὰ*** σ' αὐτὴ τὴν ἔκφραση σήμαινε ὅτι τὴν Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ τῆς ἑβδομάδας ἐκείνης δὲν ἦταν ὑποχρεωτικὴ ἡ νηστεία. Τὸ ἴδιο γινόταν καὶ τὴν ἑβδομάδα τοῦ «Τελώνου καὶ Φαρισαίου», τὰ Δωδεκαήμερα —ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα ὡς τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων—καθὼς καὶ τὴν

πρώτη βδομάδα μετὰ τὸ Πάσχα. Ἔτσι καταλάβαιναν ὅτι μετὰ τὴν ἑβδομάδα τῆς «*σειρᾶς*» θ' ἄρχιζε *τ' 'Α-Παυλί' ἡ νεστεία*.

Ἡ νηστεία αὐτὴ δὲν ἦταν τόσο αὐστηρή. Ἐκτὸς τὴν Τετάρτη καὶ Παρασκευή, τὶς ἄλλες μέρες ἔτρωγαν καὶ λάδι καὶ ψάρι.

3) **Ἡ Σαρακοστὴ τοῦ Αὐγούστου** *(τῆ Παναγίας ἢ τ' Αὐγουστί' ἡ νεστεία ἢ ὁ Δεκαπενταύγουστον)*.

Τὴ θεωροῦσαν ὅτι ἀποσπάστηκε ἀπὸ τὴ Μ. Σαρακοστή, μὲ τὴν ὁποία ἦταν ἰσοδύναμη σὲ αὐστηρότητα. Τὴν κρατοῦσαν ὅλοι μ' εὐχαρίστηση γιατὶ εἶχε μικρὴ διάρκεια· κ' ἔπειτα τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὑπήρχανε σχεδὸν ὅλα τὰ εἴδη τὰ φροῦτα καὶ τὰ θρεφτικότατα ἄφθονα φουντούκια, ποὺ τότε τὰ μαζεύανε.

Σ' ὅλο τὸ δεκαπενθήμερο μόνο τὴν 6 Αὐγούστου, τῆς «Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος» ἐπιτρεπότανε τὸ λάδι καὶ τὸ ψάρι.

4) **Ἡ νηστεία τῶν Χριστουγέννων** *(τῆ Χριστοῦ ἡ νεστεία)*.

Διαρκοῦσε σαράντα μέρες, ἀπὸ τὶς 15 τοῦ Νοέμβρη ὡς τὶς 24 τοῦ Δεκέμβρη. Ἂν καὶ ἡ παράδοση τὴν ἤθελε ἰσοδύναμη μὲ τὴ νηστεία τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, τὴν κρατοῦσαν ὅμως μὲ περισσότερην εὐλάβεια.

Ἐκτὸς τὴν Τετάρτη καὶ τὴν Παρασκευή, ὅλες τὶς ἄλλες μέρες τρώγανε λάδι καὶ ψάρι. Ὅσο πλησίαζαν τὰ Χριστούγεννα, τόσο περίσσευε κ' ἡ αὐστηρότητα γιὰ τὴν τήρησή της, ποὺ ἔφτανε στὸ κατακόρυφο τὶς παραμονὲς τῶν Χριστουγέννων. Νήστευαν μὲ τὴν ψυχή τους τὶς τελευταῖες ἡμέρες, γιὰ νὰ δοκιμάσουν καλύτερα κ' ἐντονότερα τὴ χαρὰ ἀπὸ τὶς γιορτὲς τῶν Χριστουγέννων. Ἡ ψυχολογία αὐτὴ ἐπικρατοῦσε καὶ σ' ὅλες τὶς ἄλλες νηστεῖες.

5) **Ἡμερήσιες νηστεῖες**.

Ἐκτὸς τὶς περιοδικὲς νηστεῖες ποὺ ἀναφέραμε, ἦσαν καθιερωμένες καὶ οἱ ἡμερήσιες νηστεῖες. Τέτοιες ἦσαν:

α) Ἡ παντοτεινὴ νηστεία τῆς Τετάρτης καὶ τῆς Παρασκευῆς. Οἱ γριὲς νήστευαν καὶ κάθε Δευτέρα. Λέγαν ὅτι, σ' ὅσους πήγαιναν στὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας τοῦ Σουμελᾶ, ποὺ γιόρταζε στὶς 15 Αὐγούστου, ὁ ἡγούμενος σύστενε νὰ νηστεύουν καὶ τὴ Δευτέρα. Κατὰ τὶς παραπάνω τέσσερις νηστεῖες ἡ Τετάρτη κ' ἡ Παρασκευὴ λογιζόντανε διπλὴ νηστεία — *διπλὸν νεστεία*.

β) Ἡ παραμονὴ τῶν Φώτων ἦταν αὐστηρότατη νηστεία· οὔτε ψάρι οὔτε λάδι.

γ') Ἡ 29 Αὐγούστου, ἡμέρα τῆς «Ἀποτομῆς κεφαλῆς Προδρόμου» ἦταν ἐπίσης μεγάλη νηστεία. Ἀπαγορευότανε καὶ νὰ κόβουν ἀκόμα τίποτε μὲ μαχαίρι. Στὰ τελευταῖα χρόνια ποὺ γένηκε ἐλαστικότερη ἡ συνήθεια αὐτή, διατηρήθηκε ἡ παράδοση νὰ μὴ κόβουν τὸ καρπούζι κάθετα πρὸς τὸ μάκρος του, ποὺ ἔμοιαζε σὰν ἀποκεφάλισμα, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἔννοια τόξων μεσημβρινοῦ. Ἐπίσης δὲν ἔτρωγαν κόκκινα καὶ μαῦρα σταφύλια, οὔτε κ' ἔπιναν κόκκινο κρασί. Ὅλα αὐτὰ συμβολικὰ γιὰ τὸ σεβασμὸ τῆς μνήμης τοῦ τραγικοῦ

ἀποκεφαλισμοῦ τοῦ ἀσκητικοῦ προφήτη ποὺ τρεφόταν, ὅταν ζοῦσε στὴν ἔρημο, μὲ βλασταράκια καὶ μὲ ἄγριο μέλι.

δ') Ἡ 14 τοῦ Σεπτέμβρη—***τῆ Σταυροῦ***—ἐπέτειος τῆς «Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ» ἤτανε κι' αὐτὴ μεγάλη νηστεία. Δὲν ἐπιτρεπόταν οὔτε λάδι.

ΤΟΠΙΚΕΣ ΝΗΣΤΕΙΕΣ

Οἱ γριὲς κυρίως εἶχαν θεσπισμένες καὶ τὶς παρακάτω τοπικὲς νηστεῖες:

1) ***Τῆ Σταυροῦ ἡ νεστεία.*** Διαρκοῦσε ἀπὸ 1—14 τοῦ Σεπτέμβρη, γιὰ τὴ χάρη τῆς «Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ».

2) ***Τῆ Μοχαὴλ τ' Ἀρχάγγελονος ἡ νεστεία.*** Διαρκοῦσε ἀπὸ 1—8 τοῦ Νοέμβρη. Πίστευαν ὅτι ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ παίρνει τὶς ψυχές, καὶ νηστεύανε στὴ χάρη του, γιὰ νὰ τὶς πάρει εὔκολα τὴν ψυχὴ καὶ νὰ μὴ παιδεύονται ὅταν ἦταν νὰ πεθάνουν.

ΓΕΝΙΚΑ

— Μετὰ τὶς παραπάνω κανονικὲς περιοδικὲς καὶ τοπικὲς νηστεῖες, ὅσοι νήστευαν, μεταλάβαιναν.

— Κατὰ τὴ Μ. Σαρακοστή, τὴ Σαρακοστὴ τ' Αὐγούστου καὶ τὴ νηστεία τῶν Χριστουγέννων— μόνο πέρα ἀπὸ τὴ γιορτὴ τοῦ Ἁγ. Σπυρίδωνα —δὲν ἐπιτρεπόνταν οἱ γάμοι.

— Δευτέρα, Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ καθὼς καὶ δεκαπέντε μέρες στὴν ἀρχὴ καὶ δεκαπέντε μέρες στὸ τέλος τῆς Μ. Σαρακοστῆς κι' ὅλον τὸν ***Δεκαπενταύγουστο,*** ἀπαγορευόντανε τὰ ζυζυγικὰ καθήκοντα. Ἐπίσης καὶ κατὰ τὶς ἄλλες ἡμερήσιες νηστεῖες. Λέγαν ὅτι ἀπὸ τὴ «σύλληψη» τῶν ἡμερῶν αὐτῶν γεννιοῦνται τέρατα.

* * *

Ἡ μεγάλη αὐστηρότητα ὅλων αὐτῶν τῶν νηστειῶν κ' ἡ πιστὴ τήρησή τους, εἶν' ἀλήθεια ὅτι ἦταν αἰτία νὰ βλέπει κανεὶς φυσιογνωμίες ἀσκητικές, προπάντων τὴν ἡμέρα τῶν Ἁγίων Θεοδώρων καὶ στὸ τέλος τῆς Μεγ. Ἑβδομάδας. Μὰ χάριζε καὶ τὴν ὑγεία, ἰδίως στοὺς ἡλικιωμένους. Μπορεῖ κανεὶς μόνο νὰ διατυπώσει σοβαρὲς ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν ἐπίδρασή της στοὺς νέους, στοὺς ὁποίους ὁλοφάνερα εἶχε καὶ βλαβερὲς συνέπειες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΜΗΝΟΛΟΓΙΟ ΚΑΙ ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟ

ΕΘΙΜΑ, ΔΟΞΑΣΙΕΣ, ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ ΚΑΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΕΣ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΜΗΝΕΣ, ΤΙΣ ΓΙΟΡΤΕΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΗΜΕΡΕΣ

Γιὰ τρεῖς ἐποχὲς τοῦ ἔτους μόνο εἶχαν ὀνομασίες στὰ Κοτύωρα : ***ἄνοιξη μοθόπωρον,*** καὶ ***χειμωγκός***. Ἰδιαίτερο λεκτικὸ ὅρο γιὰ τὸ καλοκαίρι δὲ χρησιμοποιοῦσαν. Τὸ λέγανε κι' αὐτὸ ***ἄνοιξη. Ὀφέτος τὴν ἄνοιξην πολλὰ δυνατὰ ἐπέρασαμε σὸ Τσάμπασην***—. Τελευταῖα μόνο εἶχαν ἀρχίσει νὰ κάνουν διάκριση, καὶ μὲ τ' ὄνομα ***καλοκαίρτς***.

Οἱ ἡμερομηνίες κ' οἱ γιορτὲς ποὺ θ' ἀναφέρομε παρακάτω εἶναι ὅλες μὲ βάση τὸ παλιὸ ἡμερολόγιο. Παραλείψαμε μόνο τὶς γιορτὲς τοῦ Πάσχα, γιὰ νὰ τὶς ἀναφέρομε σὲ ἰδιαίτερο κεφάλαιο.

ΓΕΝΑΡΗΣ—Καλαντάρτς.

Καλανταρί' τὸ κρεββάτ' πάντα κιρζατεύ' τ' ὁμμάτ. (κιρζατεύ'—λ.τ. διοπτεύει)
Καλαντάρτς καλὴ χρονία—Κόρ' ἐσὺ ἐσὲν ἐρία. (ἐρία=φύλαγε)
Καλαντάρτς καὶ καλὴ ὥρα.—Κόρ' ἐσὺ μ' ἀκοῦς τὴν χώραν.
Καλαντάρτς καὶ νέον ἔτος.—Κόρ' θὰ παίρω-σε ὀφέτος.

Γενάρ, ταγλὰρ γιανὰρ=ἔκφραση Ἑλληνοτουρκική : Τὸ Γενάρη ἀνάβουν τὰ βουνά. (Γιατὶ καίγονται πολλὰ ξύλα).

1 τοῦ Γενάρη. (Πρωτοχρονιὰ—τ' Ἁη-Βασιλιοῦ—***τὰ Κάλαντα***).

Πολὺ νωρὶς τὸ πρωί, πρὶν χαράξει ἀκόμα καὶ κάποτε λίγο μετὰ τὰ μεσάνυχτα, τὰ κορίτσια τῆς ἡλικίας ἐπιδίωκαν ποιὰ νὰ πρωτοπάει ν' ἀνοίξει τὴ βρύση τῆς συνοικίας της, ἢ καὶ ἄλλης γειτονικῆς συνοικίας—***νὰ καλαντάξ' τὸ πεγάδ'***. Ὅποια προλάβαινε καὶ πήγαινε πρώτη, ἀνοίγοντας τὴ βρύση ἔλεγε : ***Κάλαντα καλὸς καιρὸς καὶ πάντα καὶ τὸ χρόνο. Ὅπως ἀνοίγω τὸ νερὸν ν' ἀνοίεται κ' ἡ τύχη-μ'· κι' ὅπως τρέχ' τὸ νερὸν νὰ τρέχ' ἡ εὐλογία.*** Πίστευαν ὅτι ὡς τὴν ὥρα ἐκείνη κοιμόταν ἡ βρύση : ***ἐκοιμούντουν τὸ πεγάδ' καὶ ἀσ' τ' ἐπαῖναν ἐκαλαντίαζαν-ά ἐγνέφιζαν-άτο*** (τὸ ξυπνοῦσαν).

Στὸ δρόμο δὲν ἔπρεπε νὰ μιλήσουν σὲ κανένα, γιὰ νὰ μὴ πάρουν τὴ λαλιά τους οἱ μάγισσες—***ἀπ' ἐμᾶς καλλίον π' εἶναι***. Γιὰ νὰ τὶς καλοπιάσουν μάλιστα εἶχαν μαζί τους πορτοκάλια, τσουρέκια, καὶ ***τσερεζικά,*** ποὺ τἄφηναν στὴ βρύση, ***γιὰ νὰ καλαντάζ'νε τὰ μάϊσσας καὶ τὸ πεγάδ'***. Ἀπ' αὐτὰ καταλάβαιναν τ' ἄλλα τὰ κορίτσια ποὺ πηγαίνανε στὴ βρύση ἀργότερα, πὼς ἔχει προηγηθεῖ ἄλλη. Ἐπίσης τὰ κορίτσια ἔκοβαν τὰ μαλλιά τους λι-

γάκι κάτω στὶς ἄκρες, γιὰ νὰ μεγαλώσουν—***ἐκαλαντίαζαν τὰ μαλλία τουν.***

Σὲ κάθε σπίτι ἔμπαζαν τὸ πρωὶ ἀπὸ νωρίς, πρὶν προλάβει νὰ μπεῖ κανένας ἄλλος, ἕνα μικρὸ παιδί, γιὰ γούρι. Λέγανε : ***τὸ μωρὸν ἀνημάρτητον***, ἢ ***ἀθῶον ἔν'***=Τὸ μωρὸ εἶναι ἀναμάρτητο, ἢ ἀθῶο. Ἂν ὁ χρόνος δὲν πήγαινε καλά, τὴν ἑπόμενη πρωτοχρονιὰ δοκίμαζαν τὸ ***ποδαρικὸν*** μ' ἄλλο μικρό. Στὰ παιδιὰ αὐτὰ δίνανε διάφορα γλυκύσματα καὶ δῶρα.

Ὁ Ἁη Βασίλης, ὅπως καὶ παντοῦ, ἦταν ὁ ἀγαπημένος Ἅγιος τῶν παιδιῶν, γιατὶ τοὺς ἔφερνε δῶρα φορτωμένος ἀπὸ τὴν Καισάρεια.

Στὴν ἐκκλησία οἱ παπάδες ἔπαιρναν ἕνα κοφίνι πορτοκάλια διάβαζαν σχετικὴ εὐχὴ στὸ ἱερό, καὶ στὸ τέλος τῆς λειτουργίας ἔδιναν ἀπὸ ἕνα σ' ὅλους τοὺς ἐκκλησιαζόμενους κ' ἔρριχνε ὁ καθένας τὸν ὀβολό του στὸ δίσκο. Τὸ πορτοκάλι αὐτὸ τὸ βάζανε στὸ εἰκονοστάσιο, ὅπου ἔμενε ὅλον τὸν χρόνο χωρὶς νὰ σαπίσει. Μόνο ποὺ ξηραινόταν. Ὅσοι εἶχανε ξενιτεμμένους στὸ δρόμο κ' εἶχε θαλασσοταραχή, τὸ ρίχνανε στὴ θάλασσα γιὰ νὰ γαληνέψει.

Μετὰ τὴν ἀπόλυση τῆς ἐκκλησίας τὰ παιδιὰ γύριζαν στὰ σπίτια καὶ λέγανε τὰ κάλαντα—***ἐκαλαντίαζαν*** :

Κάλαντα καλὸς καιρὸς καὶ πάντα καὶ τὸ χρόνο.

Τὸ λέγανε σὰν τραγουδιστά, ἀλλὰ μονότονα. Κρατούσανε στὸ χέρι πορτοκάλι. Ἐκεῖνοι στοὺς ὁποίους τὰ λέγαν—***οἱ καλαντᾳμέν'***— ἔμπηγαν στὸ πορτοκάλι τους ἕνα μεταλλικὸ νόμισμα (δέκα ἢ εἴκοσι παράδες, γρόσι, δίγροσο, πεντόγροσο, καπίκι ρούσσικο κ.τ.τ.). Ἂν δὲν ἦταν οἱ ἄντρες στὰ σπίτια—ποὺ μπορούσανε νὰ τοὺς τὰ ποῦνε καὶ στὸ δρόμο—τοὺς δίνανε ***τσερεζικὰ*** : φουντούκια, ***ἀτσίρᾳ***, χουρμάδες, ***φουτίτας*** (χουρμάδες μικρὲς μαῦρες ἐγχώριες) κ.τ.τ.

Τὴν πρωτοχρονιὰ δὲν ἔπρεπε νὰ κλάψει κανείς, γιατὶ εἶχαν τὴ δοξασία ὅτι αὐτὸς ποὺ θἄκλαιγε τὴν ἡμέρ' αὐτή, θἄκλαιγε καὶ ὅλο τὸ ἔτος.

Γινόταν ἐπίσης ἡ διαπίστωση ὅτι μεγάλωσαν οἱ μέρες :

Οὖς τὰ Καλαντόφωτα—ὁ γάϊδαρον πὰ γνώσκ' ἀτο—ντὸ μεγαλών' ἡ 'μέρα.

(Στὸ ὑπομονητικὸ ὑποζύγιο ἀπόδιναν καὶ ἰδιότητες ἐπισήμανσης τῆς ὥρας μὲ τὰ περιοδικὰ σαλπίσματά του σ' ὅλο τὸ εἰκοσιτετράωρο καθὼς καὶ στὸν πετεινό).

1—6 τοῦ Γενάρη.

Μαζὶ μὲ τὶς ἕξη τελευταῖες μέρες τοῦ Δεκέμβρη ἀποτελοῦν τὰ ***Δωδεκαήμερα***. Τὶς ἡμέρες αὐτὲς λέγαν ὅτι τὰ νερὰ εἶναι ἀκάθαρτα καὶ τὰ πονηρὰ πνεύματα περιφέρονται ἐλεύθερα. Γι' αὐτὸ ἀποφεύγανε νὰ κάνουν γάμους.

Ἀπόφευγαν ἐπίσης νὰ βαφτίζουν παιδιά, ἐκτὸς ἂν ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ πεθάνουν.

Τὴ νύχτα δὲν πήγαιναν στὴ βρύση γιὰ νερό.

Τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων ἀποφεύγανε νὰ πᾶνε γιὰ νερὸ στὶς βρύσες τῆς Ἀρμένικης συνοικίας, διότι οἱ Ἀρμένηδες τὴν ἡμέρα ἐκείνη συνήθιζαν

νὰ μαγαρίζουν—***νὰ μουντ͡αρίζ᾽νε***—τὸ νερὸ τῆς βρύσης ἢ νὰ ρίξουν κρυφὰ στὶς στάμνες διάφορες ἀκαθαρσίες. Γενικῶς οἱ Ρωμιοὶ γι᾽ αὐτὸ τὸν λόγο φυλαγόντανε σ᾽ ὅλα καὶ πάντα ἀπὸ τοὺς Ἀρμένηδες κι᾽ ἀποφεύγανε καὶ τὸ φαγητό τους ἀκόμα—***ἀπέσ᾽ σὰ ψωμία ἐβάλναν τσινέας***=μέσα στὰ ψωμιὰ ἔβαζαν περιττώματα κόττας.

6 τοῦ Γενάρη (τὰ Ἅγια Θεοφάνεια—***τὰ Φῶτα***).

Ὁσήμερον τὰ Φῶτα—Γρὰ-γρὰ ἡ πόρτα,
Σύρομε κοπίδᾳ,—Πᾶμε σὰ χαψία—ἢ τρώγομε χαψία.

Τὸ λέγανε τραγουδιστὰ καὶ μονότονα γι᾽ ἀστεῖο. Πάντως ἀπὸ τὴν ἡμέρ᾽ αὐτὴ ἄρχιζαν ἐντατικὰ τὸ ψάρεμμα τῶν χαμψιῶν.

Ἡ κατάδυση τοῦ Σταυροῦ στὴ θάλασσα γινότανε μ᾽ ἐξαιρετικὴ λαμπρότητα καὶ μεγαλοπρέπεια καὶ μάλιστα ὅταν ἱερουργοῦσε ὁ Δεσπότης. Κι᾽ ἀπὸ τὶς τρεῖς ἐκκλησίες κατέβαιναν στὴν παραλία οἱ πομπὲς μὲ τὰ ἐξαπτέρυγα, τοὺς ψάλτες κι᾽ ὅλους τοὺς κληρικοὺς ντυμένους τὰ λειτουργικά τους ἄμφια. Ὅλη ἡ πόλη ἔπαιρνε ὄψη συναγερμοῦ, ἐπιβλητικοῦ καὶ στοὺς Τούρκους καὶ στοὺς ξένους γενικά. Μὲ τὴν κατάδυση τοῦ Σταυροῦ ἀμολούσανε περιστέρια κ᾽ ἔρριχναν ρουκέτες—***φυθέκια***. Πολλοὶ νέοι γυμνωνόνταν ἀπὸ νωρὶς καὶ περίμεναν στὴν παραλία. Κορμιὰ γερὰ κι᾽ ἀθλητικά. Κι᾽ ὅλοι θαλασσόλυκοι, δελφίνια σωστά. Γιὰ τὸ ποιὸς θὰ πάρει τὸ Σταυρὸ γινόντανε παρέες. Πολλὲς φορὲς—σχεδὸν πάντα—πιανόντανε μέσα στὴ θάλασσα. Συμπλοκὲς ἄγριες. Ὅλα τ᾽ ἀτσαλένια ἐκεῖνα μπράτσα μάγκωναν τὸ Σταυρὸ καὶ συμπλεκόντανε μεταξύ τους μ᾽ ἕναν τέτοιο τρόπο, ποὺ ὥρα ὁλάκερη δὲν μποροῦσε κανεὶς νὰ τοὺς χωρίσει. Ἐπέμβαση κουπιῶν ἀπὸ διπλανὲς βάρκες, ποὺ ἄφθονες στολιζόντανε καὶ βγαίνανε μὲ θεατὲς γιὰ καλύτερο σεργιάνι, χοροὶ ὁλόκληροι στημένοι πάνω στοὺς ὤμους καὶ στὸ σύμπλεγμα ἐκεῖνο τῶν μπράτσων ἀπὸ διάφορους ζωηροὺς ποὺ πήγαιναν νὰ τοὺς χωρίσουν, ἔμεναν χωρὶς ἀποτέλεσμα. Ἀπὸ καμμιὰ φορὰ μέσα στὰ εἰδικὰ μαγιὸ—***τ͡υλιγάδᾳ*** (βλέπε σελ. 168) εἶχανε καὶ μαχαίρια, ποὺ ἐνεργούσανε μόνο μὲ τὴν ἀπειλή τους. Παράδειγμα γιὰ χρησιμοποίησή τους σοβαρή, μὲ θύματα, δὲν ὑπάρχει.

Ὅταν τύχαινε στὴ συνοικία τῆς Ὑπαπαντῆς νὰ ρίξουν τὸ Σταυρὸ στὰ βαθιὰ νερὰ—***σὴν Τάβπαβην*** (ταχτικὰ τὸ ρίχνανε κυρίως στοῦ ***Ἀναστὰς Ἀγᾶ***, βλέπε σελ. 180) γινόντανε σπανιότερα συμπλοκές, γιατὶ ὅποιος τὸν πρωτοάρπαζε καὶ προλάβαινε νὰ τὸν φιλήσει, ἐκεῖνος ἦταν ὁ τυχερὸς τῆς ἡμέρας. Περιστοιχιζόταν ἄλλωστε ἀμέσως γιὰ ἀσφάλεια ἀπὸ τὴν παρέα του.

Ὅλοι οἱ γυμνοὶ προσκυνοῦσαν μέσα στὴ θάλασσα. Κάποτε ἡ παρέα ποὺ εἶχε κερδίσει ἔπαιρνε τὸ Σταυρὸ καὶ παίζανε μέσα στὴ θάλασσα πρὶν νὰ τὸ παραδόσουνε στὸν παπᾶ, ρίχνοντάς το στὰ βαθιά.

Ὁ τυχερὸς τῆς ἡμέρας πήγαινε καὶ παραδίνοντας τὸ Σταυρὸ φιλοῦσε τὸ χέρι τοῦ παπᾶ. Αὐτὸ ἤτανε καὶ ἡ ἐπίσημη ἀναγνώριση τοῦ νικητῆ.

Πολλοὶ προτιμούσανε νὰ προσκυνήσουν τὸ Σταυρὸ ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ

νικητῆ πρὶν τὸν παραδώσει στὸν παπᾶ. Οἱ Ἐπίτροποι τῆς Ἐκκλησίας δίνανε στὸν νικητὴ τὸ χρηματικό του δῶρο—συνήθως μιὰ χρυσὴ λίρα. Ἀφοῦ προσκυνοῦσαν ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ παπᾶ ὅλοι ποὺ παρακολουθούσανε τὴν τελετή, ἔπαιρναν τὸ Σταυρὸ οἱ Ἐπίτροποι τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸν γύριζαν σ' ὅλη τὴ συνοικία, ψάλλοντας τὸ «Ἐν Ἰορδάνῃ...» ἢ τὸ «Ἐπεφάνη σήμερον...»

Τὰ χρήματα ποὺ δίνανε προσκυνόντας ἀπὸ κάθε σπίτι, πήγαιναν στὸ Κοινοτικὸ ταμεῖο. Μαζὶ μὲ τοὺς Ἐπίτροπους γύριζε στὰ παλιότερα χρόνια

Ἡ περιφορὰ τοῦ Σταυροῦ στὰ σπίτια μετὰ τὴν κατάδυση.

κι' ὁ τυχερὸς τῆς ἡμέρας, ποὺ ἀποκτοῦσε κυριολεκτικὰ τὴ φήμη ἥρωα σωστοῦ. Οὔτε Ὀλυμπιονίκης νἄτανε. Κ' ἡ φήμη του κρατοῦσε ἕνα ἔτος, ὥσπου νὰ τὴν ἐπισκιάσει ἄλλος. Τὸ βράδυ μὲ τὴν παρέα του ἔπρεπε νὰ καταλήξουν σὲ καπηλειό, ὅπου τὰ κουπανοῦσαν κ' ἔφερναν γύρα ἔπειτα τὴ συνοικία τραγουδόντας καὶ διασκεδάζοντας.

Στὰ τελευταῖα χρόνια τὰ παιδιὰ μετὰ τὴν ἐκκλησία γυρίζανε στὰ σπίτια κ' ἔψελναν :

Σήμερον τὰ Φῶτα κι' ὁ φωτισμὸς—Καὶ χαρὰ μεγάλη ἁγιασμός.
Χερουβείμ, Χερουβεὶμ—Χαῖρε, Χερουβείμ, χαῖρε, Δέσποινα,
Καὶ στὸν Ἰορδάνην τὸν ποταμόν,—Ἦρθε νὰ βαπτισθεῖ ὁ Κύριος.
Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος ὑπάρχεις καὶ Κύριος.

Τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων δὲν τὰ λέγανε στὰ Κοτύωρα. Μόνο ἀρκετοὶ ἐργάτες τῶν ἐμπορικῶν καταστημάτων, φερμένοι ἀπὸ τὴ Νικόπολη—***Γαράσαρη***—πρὶν ἀπὸ ἀρκετὰ χρόνια, γύριζαν στὰ σπίτια τῶν παραφεντάδων τους ντυμένοι καρναβάλια καὶ μὲ τὴ συνοδεία τῆς λύρας ψέλνανε **τὰ Φῶτα** σὲ Τούρκικη γλῶσσα κ' ἔπειτα τὸ στρώνανε στὸ χορό.

Κατὰ τὴν τελετὴ τῆς κατάδυσης τοῦ Σταυροῦ συνήθιζαν νὰ σκουντοῦν καὶ νὰ ρίχνουνε στὴ θάλασσα, προμελετημένα κυρίως, ἄρωστους ποὺ ἔπασχαν ἀπὸ ἕλονοσία — ***ψυχομέντς*** — χωρὶς αὐτοὶ νὰ ὑποπτευθοῦν καὶ ὅπως ἦτανε ντυμένοι μὲ τὰ ροῦχα τους, ποὺ πολλὲς φορὲς ἦτανε μεγάλης ἀξίας, προπαντὸς οἱ τοπικὲς ἐνδυμασίες τῶν κοριτσιῶν καὶ τῶν γυναικῶν. Πίστευαν ὅτι μποροῦσαν ἔτσι νὰ γίνουν καλά, ὅπως καὶ γινόντανε κάποτε —***ἀχπαράγουνταν καὶ χάται τὸ τέρτ'ν—ἄτουν***=ξαφνιάζονται καὶ χάνεται ἡ πάθησή τους. Ἐπίσης καὶ κάθε λογῆς ἄρρωστοι πλενόνταν ἢ λουζόντανε στὴ θάλασσα, γιατὶ τὄχανε σὲ καλό, πιστεύοντας ὅτι τοὺς βοηθοῦν τ' ἁγιασμένα νερά. Τὸν ἁγιασμὸ ποὺ ἔπαιρναν τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων τὸν φύλαγαν στὸ εἰκονοστάσιο ὅλον τὸ χρόνο καὶ τὸν θεωροῦσαν ἰαματικό. Τὸν χρησιμοποιοῦσαν ἀκόμα καὶ γιὰ νὰ μεταλάβουν κανέναν ἑτοιμοθάνατο, ὅταν δὲ μποροῦσε νὰ προλάβει ὁ παπᾶς. Ἁγιασμὸ τῆς παραμονῆς τῶν Φώτων δὲν ἐπιτρεπότανε νὰ φυλάξουν. Ἀρκούντανε μόνο νὰ πιοῦν λιγάκι.—***Τὸ δεύτερον κι' ἄλλο δυνατὸν ἔν'***= ὁ δεύτερος ἁγιασμὸς—τῶν Φώτων—πιὸ δυνατὸς—ἀποτελεσματικὸς—εἶναι.

Μὲ τὸ ἁγίασμα τῶν νερῶν πίστευαν ὅτι ἔφευγαν πιὰ καὶ **οἱ μαΐσσάδες** καὶ γενικὰ τὰ ξωτικά.

Διαπίστωση γιὰ τὸ μεγάλωμα τῆς ἡμέρας βλέπε στὸ τέλος τῆς 1ης τοῦ Γενάρη.

30 τοῦ Γενάρη (Τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν—***τῶν Τριῶν*** ἢ ***τῶν Τριγιῶν***).

Ἦτανε μεγάλη γιορτὴ θρησκευτικὴ καὶ ἐθνική. Γινόταν ἐπίσημο μνημόσυνο τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ στὸ τέλος, ἐκεῖ ποὺ μοίραζαν τὰ κόλλυβα, τοποθετούσανε δίσκο, ὅπου ὁ καθένας ἔριχνε τὸν ὀβολό του γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ταμείου τῶν σχολείων. Ἐπακολουθοῦσε μεγάλη σχολικὴ τελετή, ὅπου ἐκφωνούσανε λόγους—κυρίως ὁ Σχολάρχης—μὲ περιεχόμενο θρησκευτικό, ἐθνικὸ κ' ἐκπαιδευτικὸ καὶ τραγουδοῦσαν τὰ παιδιὰ πατριωτικὰ ἄσματα. Ἐπίσης ἀπαγγέλλανε ποιήματα καὶ διαλόγους, χόρευαν ἑλληνικοὺς χοροὺς κ.τ.τ.

Ἦτανε γιορτὴ τῶν γραμμάτων καὶ τὴ χρησιμοποιούσανε κατάλληλα γιὰ τὴν τόνωση καὶ τοῦ πατριωτικοῦ φρονήματος.

ΦΛΕΒΑΡΗΣ—Κούντουρον (ὁ) (ἀπὸ τό: Κοντὴ οὐρὰ)
ἢ ***Κιουτσούκ-άγης***=Μικρὸς μῆνας (λ.τ.).

Ὁ Κούντουρον ὁ κούτσουρον καὶ ὁ πασαλοκάφτες
Ἔρθεν καὶ ὁ Κούντουρον τὰ κάτας μιάου—μιάου.
Ὁ Κούντουρον ἔν' λειφτός, ποδεδίζω τὸν Χριστό σ'.

1 τοῦ Φλεβάρη (Τρύφωνος μάρτυρος—**τ' *Αε-Τρύφωνα***).

Γινόταν εἰδικῶς ἁγιασμὸς στὴν ἐκκλησία. Ἔπαιρναν ὅλοι μέσα σὲ μπρίκια τοῦ καφὲ—γιὰ εὐκολία—ἢ σὲ ***μαστραπάδες*** καὶ ράντιζαν μέσα στὰ σπίτια τους γιὰ νὰ μὴν πέσει ἀκρίδα, καθὼς καὶ στοὺς κήπους, γιὰ νὰ μὴ σκουληκιάσουν οἱ ρίζες τῶν δέντρων καὶ τῶν φυτῶν.

2 τοῦ Φλεβάρη (Ὑπαπαντὴ—***Τὰ δύο τῆς Κουντουρί' ιῆς Παναγίας***).

Ἔτσι τὴν ὀνόμαζαν τὴ γιορτὴ αὐτή. Καὶ τὶς ἕξη παραπάνω λέξεις τὶς θεωρούσανε σὰ μιὰ λέξη ποὺ χαρακτήριζε τὴ γιορτή. Ἦτανε γνωστὸ τὸ ἀνέκδοτο σὲ βάρος κάποιου ἀφελῆ ποὺ ρώτησε: ***Τὰ δύο τῆ Κουντουρί' τῆς Παναγίας πότε ἔν'*** ; καὶ πῆρε τὴν ἀπάντηση: ***Σὰ δύο τῆ Κουντουρί' !*** ...

Τὴ θεωρούσανε μεγάλη γιορτή, τὴν τιμούσανε καὶ τὴν φοβόντανε:

Ναϊλοὶ ἐκεῖνον π' ἔκαμεν σὰ δυὸ τῆ Κουντούρ'
Μηδὲ ἡ τσέπρα λείπ' α'τον, μηδὲ ἡ ἀνεχειτία.

(Ἀλλοίμονο σ' ἐκεῖνον ποὺ ἐργάστηκε στὶς δυὸ Φεβρουαρίου
Οὔτε ἡ ψώρα τοῦ λείπει οὔτε ἡ ἀνέχεια).

Μὲ τὴν ἡμέρ' αὐτὴ διαπίστωναν ἐπίσης ὅτι τελειώνουν οἱ γιορτές: *Ὑπαπαντή, Ὑπαπαντή, γιορτουλὰρ καπαντή*=οἱ γιορτὲς ἔκλεισαν (λ.τ.).

Γιόρταζε στὰ Κοτύωρα ὁ Μητροπολιτικὸς Ναὸς τῆς Ὑπαπαντῆς.

Γινότανε ***μονοκκλησία.*** Ἐρχόνταν ἀπὸ τὴν παραμονὴ χωριανοὶ ἀπ' ὅλα τὰ χωριὰ τῆς περιοχῆς καὶ τὰ πιὸ μακρινὰ ἀκόμα Ρωμιοί, Ἀρμένηδες, Τοῦρκοι κι' ἀπὸ κάθε φυλὴ καὶ θρήσκευμα, ὁδηγόντας διάφορους παθιασμένους: ἐπιληπτικούς, σεληνιασμένους, παράλυτους, ἀνήμπορους, μικρὰ παιδιὰ μαραγγιασμένα καὶ γενικὰ ἄρρωστους κάθε κατηγορίας. Ὁ καθένας κρατοῦσε μαζὶ ἀφιερώματα καὶ δωρεὲς γιὰ τὴν ἐκκλησία: κερί, λάδι, ἀσημικά, χρυσαφικὰ κ.τ.τ. Λουζόντανε στ' ***Ἁγιάσματα*** ποὺ ἦταν ἐκεῖ στὴν αὐλή, στὴ Νότια πλευρὰ τῆς ἐκκλησίας, ὅπου ἦτανε χτισμένο ἕνα παράπηγμα.

Τ' Ἁγιάσματα αὐτὰ λέγαν ὅτι προῆλθαν ἀπὸ μνῆμα Δεσπότη ποὺ εἶχεν ἁγιάσει πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια. Τὰ θεωροῦσαν ἰαματικὰ μὲ τὴ χάρη τῆς Παναγίας.

Τὴ νύχτα τῆς παραμονῆς γινόταν ***ὁλονυκτία.*** Ἡ ἐκκλησία, ὁ νάρθηκας κ' ἡ αὐλὴ ἔξω ἦτανε γεμάτη ἀπὸ ἄρρωστους ποὺ τοὺς πιάναν συνήθως τοὺς περισσότερους τὰ πάθη τους. Ὅλο τὸ περίγυρο παρουσίαζε ὄψη ***κολυμβήθρας τοῦ Σιλωὰμ*** καὶ δημιουργοῦσε τὴν ἐντύπωση μιᾶς εἰκόνας ἀπὸ

τὴν κόλαση. Τὸ ἴδιο γινότανε κι' ἀνήμερα τῆς Ὑπαπαντῆς στὴ λειτουργία, ποὺ διεξαγότανε μέσα σὲ πανδαιμόνιο ἀπὸ φωνές, σκουξίματα ἄγρια, μουγγρίσματα κ.τ.τ. τῶν διάφορων δαιμονισμένων καὶ παθιασμένων. Κατὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ Εὐαγγελίου μαζευόντανε καὶ στριμωγνόντανε κοντὰ στὴν Ὡραία Πύλη, προσπαθόντας νὰ σκεπαστοῦν ὅλοι—ἂν μποροῦσαν—μὲ τὸ πετραχήλι τοῦ παπᾶ. Ἐπίσης κατὰ τὴν ἐκφώνηση τοῦ «Πάντων ἡμῶν....» καὶ τὴν περιφορὰ μὲ τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων, ἔπρεπε ὁ παπᾶς νὰ δρασκελίσει ἀπὸ ἕναν-ἕναν ὅλους, ποὺ ἤτανε ξαπλωμένοι σὰ σαρδέλες στὸ δρόμο τῆς συνηθισμένης διαδρομῆς του—ἀπὸ τὴν δεξιὰ πύλη ὡς τὴν εἴσοδο τοῦ Ναοῦ κι' ἀπὸ κεῖ κατευθεῖαν στὴν Ὡραία Πύλη καὶ συνέχεια ὕστερα στὸ ἱερό.

Ἀρκετοὶ γινόντανε καλά, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ Τοῦρκοι. Γι' αὐτὸ κ' οἱ τελευταῖοι σεβόντανε πολὺ τὴν Παναγία, ποὺ τὴ λέγανε ***Μεριὰμ-ἀνὰ*** = μητέρα Μαριάμ.

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι κι' ὅλοι οἱ Κοτυωρίτες τὴν ἐκκλησία τῆς Ὑπαπαντῆς τὴ λέγανε : ***Τῆ Παναγίας ἡ ἐγκλεσία***, σὰν νἄταν ἀφιερωμένη στὴν Παναγία. Ἔτσι κ' ἡ συνοικία λεγότανε : Τῆ Παναγίας ἡ μαχαλά. Γι' αὐτὸ καὶ συνήθιζαν τὴν ἡμέρ' αὐτὴ νὰ γιορτάζουν κι' ὅλοι οἱ Παναγιώτηδες. Ἀλλὰ οἱ Μαρίες, οἱ Δέσποινες κ' οἱ Παναγιῶτες εἶχαν τὴ γιορτή τους —***τὸ μενίνικον-άτουν***—στὶς 15 Αὐγούστου.

Ἀξίζει ἐδῶ νὰ σημειωθεῖ καὶ τὸ παρακάτω περιστατικό: Ἡ κόρη Τούρκου καραβοκύρη — τοῦ Χατζηκαρᾶ-Ἀλῆ — ἄρρωστη πολὺν καιρὸ ἀπὸ μαρασμό, ἔγειανε μὲ τὴ χάρη τῆς Παναγίας—Ὑπαπαντῆς. Ὁ πατέρας της ἀφιέρωσε στὴν ἐκκλησία ἕναν ***πηχτσὲ***-φουντουκώνα, γνωστὸ σ' ὅλους μὲ τὴν τοπωνυμία: ***τῆ Παναγίας ἡ πηχτσά***. Ὁ φουντουκώνας αὐτὸς ἔδινε ὡς δέκα καντάρια ***λεφτοκάρᾳ***. Ἡ συγκομιδή του γινότανε μὲ ἐργασία προσωπικὴ δωρεάν, κι' ὅλες ἔτρεχαν νὰ κάνουν τοὐλάχιστον ἕνα μεροκάματο γιὰ τὴ χάρη της. Κατὰ τὸ μάζεμμα οὔτ' ἔτρωγε, οὔτ' ἔκλεβε κανεὶς οὔτ' ἕνα φουντούκι. Ἀκόμα κ' οἱ Τοῦρκοι ποὺ κατοικοῦσαν ἐκεῖ ὁλόγυρα σ' ἐξοχικὰ χωριατόσπιτα, δὲν ἄπλωναν χέρι στὸν φουντουκώνα, κι' ἀπὸ σεβασμὸ κι' ἀπὸ φόβο. Τὴν ἡμέρα τῆς Ὑπαπαντῆς μαζευόντανε στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας διάφοροι μικροπωλητὲς μὲ κουλούρια, ζαχαρωτά, διάφορα παιδικὰ παιγνίδια, ψιλικά, κ.τ.τ.

Γιὰ τὴν περιποίηση τῶν ξένων βλέπε σελ. 118—120 κεφ. ***Φιλοξενία***.

11 τοῦ Φλεβάρη (Βλασίου ἱερομάρτυρος—***Τ' Ἀε-Ζαρέα***).

—***Ζαρέας*** = ἀπὸ τὸ ***ζαρώνω***, στραβώνω. ***Ζαρωτὸν*** = στραβό—.

Δὲν ἐπιτρεπότανε καμμιὰ ἀπολύτως ἐργασία στὶς γυναῖκες, στὶς ἔγκυες δὲ οὔτε καὶ νὰ μαγειρεύουν. Ἀπαγορευότανε νὰ κόψουν ὁτιδήποτε μὲ μαχαίρι. Ὅποια παράβαινε τὶς ἀπαγορεύσεις αὐτὲς μποροῦσε νὰ πάθει. Ἂν λάθευε καμμιὰ ἢ ὑποχρεωτικὰ ἔκανε καμμιὰ δουλειά, ἔπρεπε νὰ φυτέψει τρία φασόλια σ' ἕνα ὁποιοδήποτε ὑγρὸ μέρος, συνήθως κάτω στὸν νεροχύτη, γιὰ

νὰ πάει ἐκεῖ τὸ κακό. Τὴν ἐποχὴ αὐτή, καθὼς εἶναι γνωστό, βάνουν κλῶσσες κ' οἱ γάτες βρίσκονται σὲ... ἐνδιαφέρουσα κατάσταση. Ἀντὶ λοιπὸν γιὰ φύτεμμα φασολιῶν, ἀρκούντανε κάποτε νὰ ποῦν τὸν ἐξορκισμό : ***ἤνταν κακὸν θὰ ἔρται, σὴν κωσσοῦν*** ἢ ***σὰ κατοπούλᾳ νὰ κρούει*** = ὅ,τι κακὸ θἄρθει, στὴν κλῶσσα ἢ στὰ γατάκια νὰ χτυπήσει. Ἂν τύχαινε νὰ βγεῖ κανένα πουλὶ ἢ κανένα γατὶ ἐλαττωματικὸ—ὅπως καὶ ὑπάρχουν συγκεκριμένα παραδείγματα—τ' ἀπόδιναν σὲ παρόμοιον ἐξορκισμό. Ἂν τύχαινε ἐπίσης νὰ γεννηθεῖ κανένα παιδὶ ἐλαττωματικό, τὸ εἶχαν ἀπὸ παράβαση ὁποιαδήποτε τῆς μάννας του κατὰ τὴν ἡμέρ' αὐτὴ λέγοντας : ***Ντ' ἔξερτς τ' Ἀε Ζαρέα ντ' ἔποικεν κ' ἐγέντον τὸ μωρὸν-ἀτ'ς ἀέτς***=ποῦ ξέρεις, τὴν ἡμέρα τοῦ ***Ἀε-Ζαρέα*** τί ἔκαμε κ' ἔγινε ἔτσι τὸ παιδί της. Ὑπάρχουν ἐπίσης συγκεκριμένα παραδείγματα ποὺ στράβωσαν χείλη, ἔπεσαν ἀπὸ σκάλες καὶ χτύπησαν, κουτσάθηκαν στὰ καλὰ καθούμενα κ.τ.τ. ὕστερα ἀπὸ παραβάσεις. Ἡ ὑποβολὴ κ' ἡ αὐθυποβολὴ ἔπαιζαν ἀσφαλῶς σπουδαιότατο ρόλο.

24 τοῦ Φλεβάρη (Α' καὶ Β' εὕρεσις κεφαλῆς Προδρόμου—***Τ'Ἀε-Κοτσοκεφαλί'***)

Πίστευαν πὼς ὅ,τι φυτέψει κανεὶς τὴν ἡμέρ' αὐτὴ πιάνει κ' εὐδοκιμεῖ. Ὅσοι εἶχανε κτήματα ἢ κήπους, περίμεναν τὴ γιορτὴ αὐτὴ γιὰ νὰ φυτέψουν τὰ δέντρα ποὺ ἤθελαν. Ἐπίσης ἔκαναν καὶ τὰ μπολιάσματα τῶν δέντρων—***ἀβλάεμαν*** (λ.τ.).

Ἀποκριές.

Τὸ Φλεβάρη συνήθως τυχαίνουν κ' οἱ Ἀποκριές. Μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ Τριωδίου (Κυριακὴ Τελώνου καὶ Φαρισαίου) ἄρχιζαν τὰ καρναβάλια καὶ συνεχιζόντανε τὴν Κυριακὴ τοῦ Ἀσώτου, τῶν Ἀπόκρεω—***τῆ Κρεατινῆς***—, τῆς Τυρινῆς καὶ τὴν Καθαρὴ Δευτέρα. Ἀραιὰ στὴν ἀρχὴ καὶ ὁμαδικότερα τὶς τελευταῖες δυὸ Κυριακές.

Κυρίως ντυνόνταν οἱ νέοι κ' οἱ νέες μὲ τὶς ἐγχώριες ἐνδυμασίες—***ζούπκας καὶ ζουπούνας*** —. Αὐτοὶ δὲν βάζαν μουντσοῦνες—***προσωπίδας.***

Τὰ κορίτσια ντυνόντανε καὶ χανούμισσες μὲ τσαρτσάφια καὶ φερετσέδες.

Ἄλλοι βάνανε διαφορετικὲς ἐνδυμασίες : Γινόντανε γέροι καὶ γριές, διαβόλοι μὲ οὐρὰ καὶ κέρατα μὲ μονοκόμματες ἐνδυμασίες ἀπὸ τὴν κορφὴ ὣς τὰ νύχια, χωριάτες, ἀτσίγγανοι κτλ. Κλασικοὶ τύποι ἦσαν ὁ γιατρὸς κ' ἡ γιάτρισσα ποὺ θὰ ἦταν πάντα ***ἀλαμπρατσέτα***. Ὁ γιατρὸς φοροῦσε ρετιγκότα παλιά, εἶχε ἄσπρο γιλέκο κ' ἕνα πελώριο κρεμμύδι στὴν τσεπίτσα, μὲ σπάγγο δεμένο. Κρατοῦσε μπαστούνι — συνήθως σκελετὸ παληᾶς ὀμπρέλας. Φοροῦσε μόνο σκελετὸ ἀπὸ γυαλιά, καμωμένον κάποτε ἀπὸ χόρτα τῆς σκούπας καὶ καπέλο πομπέ. Ὅταν δὲν εἶχε τέτοιο, ἔβανε τὸ καλάθι ποὺ χρησιμοποιόταν γιὰ νὰ γεννοῦν μέσα οἱ κότες. Ἡ γιάτρισσα βαστοῦσε βεντάγια συνήθως ἀπὸ παλιὸ λείψανο σκούπας καὶ κάθε τόσο ἀεριζότανε. Εἶχε στήθια πολὺ φουσκωτά,

τεχνητά. Ἐπίσης ντυνόντανε καὶ μὲ εὐρωπαϊκὰ ἀντρίκια καὶ γυναικεῖα γιὰ νὰ σατιρίσουν ἐκείνους ποὺ παρακολουθοῦσαν τὴ μόδα. Ὅλοι αὐτοὶ ἐκτὸς τὸν διάβολο καὶ τοὺς ἀτσίγγανους ποὺ ἦσαν μαυρισμένοι μὲ φοῦμο — ***μανέαν***—, χρησιμοποιοῦσαν μουντσοῦνες, κυρίως χάρτινες καὶ λίγοι ἀπὸ σύρμα ***τελένα***. Ἐπίσης λίγοι ντυνόντανε κοὶ μὲ φουστανέλες—τὴν ἐνδυμασία αὐτὴ τὴ λέγαν ***Ἀλβανίτικα*** ἢ ***Εὐζωνικὰ***—καὶ μερικὲς σὰν βλάχες, χωρὶς προσωπίδα κυρίως, ἢ μὲ προσωπίδα ἀπὸ σύρμα. Ντυνόνταν ἐπίσης ἄντρες μὲ γυναικεῖα καὶ γυναῖκες μὲ ἀντρικὰ ροῦχα. Συνήθως γινόντανε παρέες - παρέες καὶ γύριζαν, ἔχοντας μαζί τους καὶ μουσική, στὰ συγγενικὰ καὶ τὰ φιλικά τους σπίτια. Τραγουδοῦσαν, χόρευαν καὶ κάναν διάφορα ἀστεῖα. Ὁ γιατρὸς ἐξέταζε δῆθεν τὸ σφιγμὸ τῶν σπιτικῶν, κρατόντας τὸ χέρι ἢ καὶ τὸ πόδι τους κ' ἔχοντας βγαλμένο τὸ κρεμμυδοκέφαλο, ὅπου παρακολουθοῦσε τὰ λεπτά. Τὄβγαζε ἐπίσης κάθε τόσο ποὺ τὸν ρωτοῦσαν τὴν ὥρα. Ἡ γιάτρισσα ἔκανε τὰ σκερτσάκια της κ' ἔπαιρνε τὸν ἀέρι της μὲ τὴ βεντάγια. Ὁ πιερόττος—***ὁ ἰπίης***—μὲ τὸ σκουπόξυλο στὸ χέρι, ὅλο καὶ καθάριζε τάχα τὶς ἀράχνες ἀπὸ τὶς γωνιὲς τῶν τοίχων. Ὁ γέρος μὲ τὴ γριά του ὅλο καὶ πειραζόνταν ἀναμεταξύ τους. Οἱ ντυμένοι Εὐρωπαϊκὰ κρατοῦσαν ἀτσαλάκωτη τὴ σοβαροφάνειά τους, ἔχοντας ἀνοιγμένες τὶς ὀμπρέλες τους κ' ἔξω στὸ ὕπαιθρο, καὶ μέσα στὰ σπίτια, καὶ δὲ χόρευαν παρὰ μόνο εὐρωπαϊκά. Ὅλοι οἱ ἄλλοι χόρευαν καὶ ντόπιους χορούς καὶ κάποτε ὅλοι μαζί, γι' ἀστεῖα καὶ γιὰ εὐθυμία, ἕναν ἰδιόρρυθμο... ἀρκουδιάρικο χορό, ποὺ χαρακτηρίζεται καὶ συνοδεύεται ἀπαραίτητα μὲ τὸ παρακάτω δίστιχο σὲ Τούρκικη γλῶσσα:

Ταταρούσκα ἐβλεντὶ — Ἐβλεντὶ τα πὸκ γετί

(Ἡ Ταταροπούλα παντρεύτηκε — Παντρεύτηκε κ' ἔφαγε σκ....)

Τὴν Καθαρὴ Δευτέρα ἔκαναν κυρίως ἀστεῖα τὸ πρωὶ μόνο, συμβολικὰ γιὰ τὴ νηστεία: Πουλοῦσαν δῆθεν χορταρικά, τσουκνίδες, σαλιγκάρια κ.τ.τ., φορτωμένα σὲ γάϊδαρο ποὺ καβαλοῦσαν ἀνάποδα, εἶχαν τὴ σκούπα καὶ τὸ σκουπόξυλο ἢ τὴ βούρτσα τοῦ σουβατζῆ γιὰ καθάρισμα καὶ γιὰ ἄσπρισμα κ.τ.λ. Πάντως ἡ Καθαρὴ Δευτέρα δὲ γιορταζόταν ὅπως ἐδῶ τὰ Κούλουμα.

Κανένας δὲν ντυνότανε γιὰ δεκαρολογία οὔτε καὶ δεχότανε χρήματα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κεράσματα σὲ μεζέδες καὶ πιοτά.

Γιὰ συνθήματα οἱ ντυμένοι χρησιμοποιοῦσαν τὶς ἐκφράσεις: ***Πέντε πᾶς*** καὶ ***Φῶς ποῖσον***, τὶς ὁποῖες τοὺς ἀνταπόδιναν οἱ μὴ ντυμένοι καὶ μάλιστα τὴν πρώτη καὶ μὲ τὴ σχετικὴ χειρονομία.

Στὰ παλιότερα χρόνια ὀργάνωνε κ' ἡ Κοινότητα ὁμάδα καρναβαλιῶν μὲ ἀνάλογες ἐνδυμασίες, ποὺ εἶχε δικές της, γιὰ τὶς παρακάτω ἐκπροσωπήσεις: Γιὰ ἕναν γιατρὸ καὶ μιὰ γιάτρισσα, γιὰ ἕναν ***Ἀλβανίτη***, ἕναν διάβολο, ἕνα πιερόττο, ἕνα γέρο καὶ μιὰ γριά. Οἱ χοροί, τ' ἀστεῖα καὶ τὰ παιγνίδια τους ἦταν τὰ ἴδια περίπου, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω.

Εἶχαν μαζί τους τὴ μουσικὴ καὶ τοὺς συνόδευε ἄντυτος κι' ὁ ἐφοροταμίας τῆς κοινότητας μὲ τὸ δίσκο. Γύριζαν σ' ὅλα τὰ σπίτια τῶν ὁπωσδήποτε

εὔπορων, ποὺ δίνανε τὸν ὀβολό τους γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ Ταμείου τῶν σχολείων.

ΜΑΡΤΗΣ—Μάρτ'ς

Ὁ Μάρτ'ς φέρ' τὰ χελιδόνᾳ—Κελαϊδοῦν καί λύν'ν τὰ χόνᾳ.
Ὁ Μάρτ'ς μαραίν' τὰ μάραντα κι' Ἀπρίλτς τὰ μανουσάκια,
Ὁ Χορτοθέρτς χορτάρᾳ κι' Αὔγουστον παληκάρᾳ.
Μάρτ'·ι·μ', μούρτ·ι·μ', ἀγέλαστε, καὶ ξεροχαλχάνιστε.

(Τὸν τελευταῖο στίχο τὸν λέγανε μόλις θὰ χαλοῦσε ὁ καιρὸς τὸν Μάρτη)

Ὁ Μάρτ'ς ὅνταν μαρτεύκεται, καλοκαιριὰν μυρίζει,
κι' ὅνταν παραχολάσκεται, τὸν Κούντουρον δᾳβαίνει,

Συνήθιζαν νὰ λένε καὶ τὸ Τούρκικο δίστιχο :

Μὰρτ ἀελτί, τὲρτ ἀελτὶ } Ἤρθ' ὁ Μάρτης ἤρθε ἡ ἀρρώστεια
Κοτξὰ καρῆ γεϊλιγιὲ τσηκτῆ } Ἡ γριὰ βγῆκε στὴν ἐξοχή.

Γιὰ τὸν ἥλιο τοῦ Μάρτη εἶχανε τὴν ἰδέα ὅτι καίει καὶ μαυρίζει, γι' αὐτὸ κ' ἡ ἔκφραση : ***Τὸ μαρτέσ' ὁ ἥλον νὰ καίει-σε!***

Τὸν θεωροῦσαν γιὰ μῆνα κακότροπο μὲ τὶς κάθε τόσο κακοκαιρίες του. Ἐκτὸς τοὺς σχετικοὺς παραπάνω στίχους ὑπῆρχε κ' ἡ ἔκφραση : ***ἐγέλασεν κι' ὁ Μάρτ'ς*** — ἀφορᾶ ἀνθρώπους δύσθυμους, ποὺ ἔχουν πάντα τὰ μπουρίνια τους κ' εὐδοκοῦν καμμιὰ φορὰ νὰ γελάσουν καὶ ν' ἀστειευθοῦν μὲ κάποιαν ἀλεγροσύνη. Τοὺς τέτοιους συνήθως τοὺς ὀνόμαζαν ***ὁ ἀγέλαστον ὁ Μάρτ'ς***. Σχετικὴ εἶναι κ' ἡ ἔκφραση : ***Τὸν Μάρτ' σὴν ἔμπαν ἀτ' ἀὶ τεροῦν-ἀτον, σὴν ἔβγαν-ἀτ' τεροῦν-ἀτον.***

Ὁμοίως τὸν θεωρούσανε γιὰ μῆνα ποὺ φέρνει διάφορες ἀρρώστειες καὶ πολλοὺς θανάτους. Ἰδιαίτερα ξεκαθάριζε τοὺς φυματικούς—***Ὁ Μάρτ'ς χωρίζ' ἢ σετσεύ' τ' ἀνθρώπ'ς. Ἂς περάν' ἀποπάν'-ἀτ ὁ Μάρτ'ς κ' ἐπέκει ἐλέπομε***—.

9 τοῦ Μάρτη (τῶν 40 Μαρτύρων—***Τ' Α-Σαράντονος***).

α') Κάνανε φαγητὸ ἀπὸ σαράντα εἴδη χόρτα—ὅσοι μπορούσανε νὰ τὰ βροῦν—καθὼς κι' ἀπὸ σαράντα σαλιγκάρια—***κοχλίδᾳ***. Ἐπίσης ἔκαναν καὶ λουκουμάδες — ***τσιριχτά***—, λέγοντας πὼς ὁ καθένας πρέπει νὰ φάγει ἀπὸ σαράντα κομμάτια. Ὅσοι τοὺς εὕρισκαν δὲν εἶχαν ἀντίρρηση νὰ μὴν ἀκολουθήσουν τὴν παράδοση, ξεπερνόντας κάποτε καὶ τὰ σαράντα.

Συνήθως σὲ κάθε σπίτι ἔκαναν σαράντα λουκουμάδες καὶ μοιραζόντανε στὰ ἄτομα ποὺ ἀποτελοῦσαν τὴν οἰκογένεια.

β')—***Μὰρτ τοκοὺζ*** = ἔκ. τουρ. ἐννέα τοῦ Μάρτη. Μὲ τὴν Τούρκικη τὴν ἔκφραση τὴν ὀνόμαζαν κ' οἱ Ἕλληνες. Τὸ ἴδιο καὶ τὶς πέντε τ' Ἀπρίλη : ***Ἀπρὶλ πεσί.*** Ἀπὸ τὴν καλοκαιρία ἢ κακοκαιρία τῶν ἡμερῶν αὐτῶν εἶχαν καὶ τ' ἀντίστοιχα προγνωστικὰ γιὰ τὴν καλὴ ἢ τὴν κακὴ ἐσοδεία τῶν φρούτων καὶ ἰδιαίτερα τῶν φουντουκιῶν. Γενικῶς πίστευαν ὅτι οἱ μέρες αὐτὲς

ἔχουν τὶς φουρτοῦνες τους. Οἱ θαλασσινοὶ κ' οἱ ταξιδιῶτες στὴ στεριὰ καὶ στὴ θάλασσα εἶχανε τὸ νοῦ τους καὶ φυλαγόντανε.

ΑΠΡΙΛΗΣ—'Απρίλτς ἢ 'Αγιωργίτας ἢ 'Αεργίτας.

'Απρίλτς ἔρται καὶ περᾶ— Τ' ἄλλο κλαίει τ' ἄλλο γελᾶ.

(Χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴν ἀστάθεια τοῦ καιροῦ του).

'Πρίλ'-ι-μ', γρίλ'-ι-μ'.

(Γρίλ='Απ' τὸ Κοτυωρίτικο ρῆμα μὲ ρίζα Τούρκικη ***γρουλεύω***=καταστρέφω. Χαρακτηρίζεται ἡ ἔκφραση μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ὁ 'Απρίλης φέρνει συνήθως τὸ θάνατο στοὺς ἄρρωστους ποὺ δημιούργησε ὁ Μάρτης καὶ ὅτι μὲ τὶς ἔκτακτες παγωνιές του κάνει ζημιές).

1η τ' 'Απρίλη.

'Επικρατοῦσε κ' ἐκεῖ ἡ συνήθεια νὰ γελάει ὁ ἕνας τὸν ἄλλον — κυρίως τὰ τελευταῖα χρόνια.

5 τ' Απρίλη — *'Απριλ πεσ͡ί.*

(Βλέπε καὶ παραπάνω 9 τοῦ Μάρτη).

Τὴ φουρτούνα τῆς 5 τ' 'Απρίλη τὴ θεωροῦσαν μεγαλύτερη καὶ τὴ φοβόντανε περισσότερο. Εἶχανε γι' αὐτὸ τὴν ἐνδεικτικὴ ἔκφραση : ***Τὴν γραῖαν τ' 'Απριλ πεσ͡ὶν ἐσέγκεν-ἀτην σὸ χαλκὸν ἀφκά***=Τὴν γριὰ ἡ 5 τ 'Απρίλη τὴν ἔβαλε κάτω ἀπὸ τὸ καζάνι. Τὸ ρητὸ προῆλθε ἀπὸ τὸν ἑξῆς μῦθο :

Μιὰ γριά, μόλις βγῆκε ὁ Μάρτης πῆρε τὸ κοπάδι της μὲ τὰ πρόβατα καὶ κίνησε γιὰ τὶς θερινὲς βοσκές. Τὴν ἔπιασε ὅμως στὶς 5 τ' 'Απρίλη γερὴ κακοκαιρία μὲ καταιγίδα, κι' ἀναγκάστηκε, ὅπως ἤτανε στὸ δρόμο καὶ στὸ ὕπαιθρο, νὰ φυλαχτεῖ ἀπὸ τὴ βροχὴ καὶ τὸ χαλάζι κάτω στὸ καζάνι της, γιατὶ ἔσερνε μαζὶ κι' ὅλο της τὸ νοικοκυριό.

23 τ' 'Απρίλη (Γεωργίου Τροπαιοφόρου—***Τ' 'Α-Γιωργί'*** ἢ ***τ' 'Αερί'*).

Ἔλα Χριστέ-μ' ἀβράκωτε κι' 'Αέρ'-ι-μ' τσ͡ιρτσ͡ιπλάκι. Τὸ λέγανε μὲ εὔθυμη διάθεση καὶ γιὰ νὰ σατιρίζουν τοὺς ἀερολόγους.

Τὸν 'Αη-Γιώργη τὸν εἶχανε γιὰ "Αγιο ποὺ προλάβαινε ἀμέσως καὶ παντοῦ, γιατὶ ἤτανε καβαλάρης. Σ' ὅλες τὶς δύσκολες κ' ἔκτακτες περιστάσεις ἡ πρόχειρη ἐπίκληση ἦταν : ***"Αερ'-ι-μ'. πρόφτασον'*** καὶ γιὰ συμπλήρωμα τὸ τάξιμο : ***τσ͡αντάχ' ἀ φορτοῦμαι καὶ χτίζω-σε*** = θὰ φορτωθῶ τσάντα μεγάλη καὶ θὰ ζητιανέψω γιὰ νὰ σοῦ χτίσω τὴν ἐκκλησία.

Συνήθιζαν ἐπίσης νὰ τὸν ἔχουν φυλαχτὸ στὶς κούνιες γιὰ τὰ παιδιά. Φοβόντανε μὴ πάει κανένι φείδι, δράκος, ἢ παρόμοιο τέρας πραγματικὸ ἢ φανταστικὸ καὶ τὰ πνίξει· καὶ πίστευαν πὼς ὁ 'Αη-Γιώργης, ποὺ στὴν εἰκόνα του δείχνει ὅτι λογχίζει τὸ δράκο, θὰ τὰ προφυλάξει καὶ θὰ προλάβει νὰ τὰ σώσει.

Τὸν Ἅη-Γιώργη τὸν σεβόντανε καὶ τὸν φοβόντανε πολὺ κ' οἱ Τοῦρκοι· τὴ γιορτή του τὴν τιμοῦσαν καὶ τὴ λέγαν : ***Χουτρελλέξ.*** Τὸν παραδεχόντανε γιὰ αὐστηρὸ καὶ θαυματουργό

Ὁ Ἁη-Γιώργης τοῦ ***Πόστεπε*** (2 χιλ. περίπου Δυτικὰ ἀπὸ τὰ Κοτύωρα σὲ βουνὸ μὲ ἀπόλυτο ὕψος 500 μ. περίπου) λέγαν ὅτι ἦταν θαυματουρ

Ὁμάδα ἐκδρομέων στὸν Ἅη-Γιώργη τοῦ Πόστεπε.

γός. Ὁ Τοῦρκος φύλακας γιὰ τὸ χειμῶνα τῆς ἐκεῖ Ἀρμενικῆς ἐξοχικῆς συνοικίας ὅπου ἦταν καὶ τὸ ἐρημοκκλήσι τοῦ Ἁγίου, διηγόταν ὅτι πολλὲς φορὲς τὸν ἔβλεπε καβάλα νἄρχεται μὲ καλπασμὸ στὴν ἐκκλησίτσα σὲ βροχερὲς καὶ θυελλώδικες μέρες καὶ νύχτες, ὅπου ἄστραφταν καὶ τὰ πέταλα τ' ἀλόγου.

Δίπλα ἐκεῖ ἀμέσως ὑπῆρχε ἕνα μεγάλο δέντρο—ἀγριοφυστικιὰ—ποὺ τὸ θεωροῦσαν ἱερὸ καὶ δὲν τ' ἄγγιζε κανείς. Ἡ παράδοση ἀναφέρει ὅτι κάποτε τρεῖς Τοῦρκοι ἀνέβηκαν νὰ κόψουν ξύλα καὶ πρὶν προλάβουν νὰ κατεβάσουν οὔτε μιὰν ἀξιναριὰ ἔπεσαν καὶ σκοτώθηκαν.

Στὰ Κοτύωρα γιόρταζε ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Γεωργίου στὴν ὁμώνυμη συνοικία. Γινότανε ***μονοκκλησία***, ὅπου μαζευόντανε κι' ἄρωστοι, σὲ μικρότερο βαθμὸ ἀπ' ὅ,τι ἀναφέρουμε στὴν Ὑπαπαντή.

Ἔβγαιναν ἐπίσης στὶς ἐξοχὲς μέ φαγητὰ καὶ διασκέδαζαν, καὶ μάλιστα ἂν ἔπεφτε ἡμέρα Κυριακή, ἀλλιῶς πήγαιναν ὁμαδικὰ τὴν ἀμέσως ἑπόμενη Κυριακή. Οἱ περισσότεροι ἀνέβαιναν κυρίως στὸν Ἁη-Γιώργη τοῦ ***Πόστεπε***, ὅπου γινότανε λειτουργία κ' ἔπειτα διασκέδαζαν ὡς τὸ βράδυ. Κ' οἱ Τοῦρκοι ἀκόμα ξεχυνόντανε στὶς ἐξοχὲς μὲ ἀρνιὰ παραγεμισμένα ἢ ψητὰ στὸ φοῦρνο καὶ γλεντοκοποῦσαν.

Ἀμέσως μετὰ τὴ γιορτὴ σ' ὅλα τὰ σπίτια σήκωναν τὰ στρωσίδια τοῦ χειμῶνα—χαλιά, κιλίμια, πατανίες, παπλώματα κ.τ.τ.—λέγοντας :

Ἁγιωργίτα στρῶσον—Ἁγιωργίτα σκῶσον.

(***Ἁγιωργίτα*** ὀνόμαζαν πρόσθετα τοὺς μῆνες Ἀπρίλη καὶ Νοέμβρη· βλέπε καὶ 3 τοῦ Νοέμβρη).

ΜΑΗΣ—Καλομηνᾶς

Ἔρθεν κι' ὁ Καλομηνᾶς—Γάλαν φὰ ὄνταν πεινᾶς.

Τὄνομα ***Καλομηνᾶς*** τοῦ δόθηκε εἴτε γιὰ τὴν ὁμορφιὰ καὶ τὴ δροσερότητά του εἴτε καὶ γιὰ εὐφημισμὸ καὶ καλόπιασμα, ἐπειδὴ εἶχαν τὴ δοξασία ὅτι τὸν μῆνα αὐτὸν τὰ ξωτικὰ ἤτανε στὴν δράση τους, εἴτε καὶ γιὰ τοὺς δυὸ αὐτοὺς λόγους.

Τὸ χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ διάφορες εἰρωνικὲς ἐκφράσεις :

Ἂν ἐπαινούσανε λ. χ. κάποιον ὅτι εἶναι ***καλὸ*** παιδί, ἐκεῖνος ποὺ εἶχε ἀντίρρηση ἢ δὲν τὸν ἐχώνευε, ἀπαντοῦσε εἰρωνικὰ καὶ κάποτε σκωπτικὰ καὶ μ' ἀνάλογους μορφασμούς : ***Ὁ Καλομηνᾶς ἐδέβεν κ' εἶδεν-άτον*** ἢ ***ὁ Καλομηνᾶς ἐπέρασεν ἀσ' σὸ κιφάλ'ν-άτ.***

Κατὰ τὸν Μάϊο συνήθιζαν νὰ παίρνουν αἷμα μὲ βδέλλες· τὸ θεωροῦσαν καλὸ γιὰ τὴν ὑγεία κυρίως οἱ ἡλικιωμένοι.

1η τοῦ Μάη—Πρωτομαγιά—.

Ἀπὸ τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς κρέμαγαν ἀπάνω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ τὸ πρωτομαγιάτικο στεφάνι. Ὁ σκελετός του ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀπὸ

ἀγριοτριανταφυλλιὰ—***μασούραν***—. Τοῦ βάζανε διάφορα λουλούδια προπαντὸς τριαντάφυλλα καὶ μαζὶ μ' αὐτὰ καὶ σκόρδο. Ἐπικρατοῦσε ἡ δοξασία ὅτι ἡ ἀγριοτριανταφυλλιὰ καὶ τὸ σκόρδο προστατεύουν τὸ σπίτι καὶ τοὺς σπιτικοὺς ἀπὸ προσβολὲς τῶν ξωτικῶν, ποὺ ἐλεύθερα γυρίζουν ὅλο τὸ μῆνα.

Γιὰ προφύλαξη δὲ βγαῖναν ἔξω πολὺ νωρὶς τὸ πρωί, οὔτε καὶ τὴ νύχτα. Προπαντὸς φύλαγαν καὶ πρόσεχαν τὰ μικρὰ παιδιὰ καὶ ἰδίως τ' ἀβάφτιστα.

Τὴν πρωτομαγιὰ ἔπρεπε ὅλοι νὰ πιοῦνε γάλα. Ὅσοι εἶχαν τὰ μέσα, τὸ συνέχιζαν κι' ὅλον τὸν μῆνα. Πίστευαν ὅτι καθαρίζει τὸ αἷμα. ***Τὸ γάλαν τὸν Καλομηνᾶν καθαρίζ' τὸ γαῖμαν.*** (Βλέπε καὶ παραπάνω δίστιχο).

Ἐπίσης βγαίνανε στὶς ἐξοχὲς ἀπὸ πολὺ νωρὶς τὸ πρωὶ πρὶν βγεῖ ὁ ἥλιος, μὲ φαγητὰ καί πιοτά. Τὸ γάλα τὸ πίνανε κυρίως στὴν ἐξοχή. Οἱ Τοῦρκοι χωρικοί, ποὺ ἤτανε στὴν περιοχὴ ἐκεῖ σὲ σκόρπια μοναχικὰ σπίτια—ἀνάμεσα ***Τάπιες*** καὶ ***Ποζοὺκ Καλὲ***—τόξεραν, καὶ πρωὶ-πρωὶ πήγαιναν τὸ γάλα σὲ ὁρισμένα σημεῖα, ὅπου τοὺς εἶχανε παραγγείλει ἀπὸ πρίν, ἢ καὶ γιὰ νὰ πουλήσουν σ' ἐκείνους ποὺ βγαῖναν ἐξοχή. Πολλοὶ πήγαιναν μὲ βάρκες στολισμένες, βγαίνανε στὴ στεριά, γλεντοκοποῦσαν ὅπως κ' οἱ ἄλλοι μὲ φαγοπότια, μουσικὲς καὶ γραμμόφωνα ὅλη μέρα, καὶ πρὸς τὸ βράδυ ἐπιστρέφανε σπίτια τους. Καὶ τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς, καὶ τὸ πρωὶ στὴν ἐξοχὴ ὅλη μέρα, καὶ τὸ βράδυ τῆς πρωτομαγιᾶς στὴν ἐπιστροφή, τραγουδοῦσαν τὸ Μάη, ὅπως κι' ἀλλοῦ:

Καλῶς τονε τὸν Μάη, τὸν χρυσο-Μάη·
Μὲ τἄνθη στολισμένος ἤρθες πάλι.
Μάη Μάη χρυσο-Μάη μᾶστρες φορεσιές·
Μάη Μάη χρυσο-Μάη ὅλο μὲ δροσιές.

Πρωτομαγιὰ τὰ λούλουδα γιορτάζουν
Καὶ τὰ πουλιὰ τὰ ταίρια τους φωνάζουν·
Τραγουδοῦν τὸν Μάη Μάη γύρω στὰ κλαδιά·
Τραγουδοῦν τὸν χρυσο-Μάη στὴν ἀμυγδαλιά.

Τὸ νερὸ ἀπὸ βροχὴ τῆς πρωτομαγιᾶς τὸ εἶχανε σὲ πολὺ ἐκτίμηση. Στέκανε μὲ ξέπλεκα μαλλιὰ στὴ βροχὴ γιὰ νὰ βραχοῦν κ' ἔτσι νὰ φουντώσουν καὶ νὰ μεγαλώσουν. Ἐπίσης τὸ χρησιμοποιοῦσαν καὶ σὰν μαγιά, γιὰ νὰ πήξουν τὸ τυρί.

7 τοῦ Μάη.

Λουζόνταν ὅλοι στὴ θάλασσα. Κατέβαιναν κι' ἀπὸ τὰ χωριὰ καὶ Τοῦρκοι μὲ τὰ ζῶα τους, ποὺ τὰ ὁδηγούσανε κι' αὐτὰ μέσα στὴ θάλασσα καὶ τἄλουζαν. Τὰ κορίτσια ἔβαφαν τὰ νύχια, τὶς παλάμες καὶ τὰ μαλλιά τους ἀπὸ τὴν παραμονὴ μὲ ***ϑινέαν***—βαφὴ κοκκινωπὴ—καὶ τὰ ξέπλεναν στὴ θάλασσα.

1η Μαΐου 1909 π. Κωτύωρα
Άγιος Κωνσταντίνος

21 τοῦ Μάη (Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης—***Τ' Ἀε-Κωνσταντινί'***).

Σωζόνταν ἐρείπια ἀπὸ παλιὰ ἐκκλησία πάνω σ' ἕνα βράχο, ποὺ πρόβαλλε μέσα στὴ θάλασσα σὰν μικρὸ ἀκρωτήρι (*), δυὸ χιλιόμετρα περίπου ΒΔ. ἀπὸ τὰ Κοτύωρα. Τὸ πρωὶ γινότανε λειτουργία, ὅπου πήγαιναν οἱ οἰκογένειες μὲ φαγητὰ καὶ πιοτὰ καὶ διασκέδαζαν ἔπειτα ὡς τὸ βράδυ. Πολλοὶ πήγαιναν καὶ μὲ βάρκες. Κοντὰ ἐκεῖ στὰ ἐρείπια τῆς ἐκκλησίας ὑπῆρχε μιὰν ἀγριοτριανταφυλλιὰ—***μασούραν***—ὅπου οἱ ἄρρωστοι κρέμαγαν ἕνα κουρέλι ἀπὸ ὁποιοδήποτε ροῦχο τους λέγοντας: ***"Αε-μ' Κωσταντῖνε, ἔπαρ' τὸ τέρτ-ι-μ' καὶ δός-με τὸ τερμάν-ι-μ'*** = "Αγιε μου Κωσταντῖνε, πάρε τὴν ἀρρώστεια μου καὶ δός μου τὴ δύναμή μου. "Αν εἶχαν πονοκέφαλο ἢ ἡμικρανίες κρεμάγανε μαλλιὰ ἀπὸ τὸ κεφάλι τους.

Τὸ Μάη τὰ μικρὰ τὰ κορίτσια ἄλειβαν τὰ νύχια τους μὲ διάφορα χόρτα κουπανισμένα, ἢ μὲ σινέαν, ἢ μὲ κοπριὰ γελάδας, τέντωναν τὰ χέρια στὸν ἥλιο καὶ τραγουδοῦσαν: ***"Ηλε, ἥλε, κάντηλε, | Σίνᾳξον τὰ χέρᾳ μ', | Κοκκίντσον τὰ νύχα-μ'.***

ΙΟΥΝΙΟΣ—Κερασινὸν (ὁ).

Κερασινὸν φέρ' τὸν ἥλον—Καὶ μαραίν' τσε ἅμον μῆλον.
"Ερθεν κι' ὁ Κερασινὸν—"Εγκεν φύλλον πράσινον

Τὸ Ποντιακὸ τ' ὄνομα τὸ πῆρε ἀπὸ τὰ κεράσια ποὺ βγαίνουν τὸν μῆνα αὐτόν.

Στὸν Ἰούνιο τύχαινε συνήθως κ' ἡ κινητὴ γιορτή:

Τοῦ Ἁγίου Πνεύματος—Τ' Ἀε-Πνευμάτ' ἢ ***Τ' Ἀ-Πνεμάτ'*** ἢ ***τ' Ἀε-Πνεύματονος.***

Δὲν ἐπιτρεπότανε νὰ κοιμᾶται κανεὶς τὴν ἡμέρ' αὐτή. Λέγαν ὅτι ἀπὸ τὸ Πάσχα ἕως τὴν Πεντηκοστὴ (παραμονὴ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος), οἱ ψυχὲς ἦσαν ἔξω στὸν κόσμο· γι' αὐτὸ ἔπρεπε νᾶναι ἄγρυπνοι, γιὰ νὰ μὴ πάει καὶ τὸ δικό τους πνεῦμα, μέσ' στὸν ὕπνο μαζὶ μὲ τἄλλα κ' ἐπισκεφθεῖ τὸν "Αδη. "Οποιος κοιμότανε γινόταν ὑπναρᾶς — ***ὑπνοσάκκουλον*** — καὶ γενικὰ κοιμισμένος καὶ ξεχασιάρης. Ἐπίσης δὲν ἀνέβαιναν σὲ δέντρα οὔτε λουζόντανε στὴ θάλασσα, διότι πίστευαν πὼς ἡ μέρ' αὐτὴ ἔχει τὴν κακή της ὥρα.

12 Ἰουνίου

Περίμεναν κακοκαιρία στὴ στεριὰ καὶ φουρτούνα στὴ θάλασσα. Οἱ θαλασσινοὶ κ' οἱ ταξιδιῶτες εἶχανε τὸ νοῦ της. Τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ τὴ λέγανε μὲ τὴν Τούρκικη ἔκφραση ***κιοὺν τορνιουμιοῦ***=γύρισμα τῆς ἡμέρας—θερινὸ ἡλιοστάσιο.

(*) Στὸ βράχο τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου εἶχε βουλιάξει καὶ σφηνωθεῖ τὸ Ρούσσικο ἀτμόπλοιο ***Ναχίμωφ*** τὸ Γενάρη τοῦ 1907 κάποια νύχτα ἄγρια μὲ χιονοθύελλα καὶ μανιασμένη τρικυμία.

24 Ἰουνίου (Γενέθλιον Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου — *Τ' Ἀ-Γιαννί'*, ἢ *τ' Ἀ-Λουτρουπί'* = τροπὴ τοῦ ἥλιου).

Συνήθιζαν νὰ παίρνουν θαλασσόνερο ἀπὸ ἑφτὰ κύματα—***ἀσ' σὰ ἑφτὰ βίας***—σὲ πήλινη στάμνα ποὺ νὰ χωράει τὸ χέρι. Ἔρριχνε μέσα κάθε κορίτσι ἕνα ἀντικείμενο ὁποιοδήποτε : δαχτυλιδάκι, σκουλαρίκι, βραχιόλι, δαχτυλήθρα κ.τ.τ. Ὅπως ἦτανε μαζεμμένες γυναῖκες καὶ κορίτσια σ' ἕνα σπίτι τῆς γειτονειᾶς, κάθε μιὰ ἔλεγε κι' ἀπὸ ἕνα δίστιχο—***κοτσάκ'*** καὶ τὰ ***κοτσάκια*** —γιὰ ἔρωτα, γιὰ εὐτυχία, γιὰ γάμο, γι' ἀρραβῶνα, γιὰ ταξίδι, γιὰ στενοχώρια κ.τ.τ. Ἕνα κορίτσι ποὺ ἔπρεπε νἆναι πρῶτο κορίτσι τῆς μάννας του, ἔβανε τὸ χέρι στὴ στάμνα κ' ἔβγαζε ἕνα ἀπὸ τὰ παραπάνω ἀντικείμενα. Ὁποιανης ἦταν, ἐκείνης τὴν τύχη ἀφοροῦσε τὸ δίστιχο ποὺ εἶχε εἰπωθεῖ πρωτύτερα.

Τὸ παιγνίδι συνεχιζόταν ὥσπου νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴ στάμνα ἕνα-ἕνα ὅλα τ' ἀντικείμενα. Μετὰ τὸ παιγνίδι ἡ κάθε μιὰ ποὺ ἄκουσε τὴν τύχη της, ἔβαζε νερὸ στὸ στόμα της κ' ἔβγαινε στὸ δρόμο χωρὶς νὰ μιλήσει μὲ κανένα. Ὅποιο ὄνομα πρωτάκουε, ἐκεῖνο τ' ὄνομα θὰ εἶχε ὁ ἄντρας ποὺ θἄπαιρνε. Τὸ νερὸ αὐτὸ τὸ λέγαν : ***ἀμίλητον νερόν***.

Ἐπίσης τὰ παιδιὰ ἄναβαν φωτιὲς στὶς γειτονειὲς πρὸς τὸ βράδυ καὶ τὶς πηδοῦσαν, παίζοντας μὲ θόρυβο καὶ φωνὲς ποὺ σκορποῦσαν τὴν εὐθυμία στὶς συνοικίες.

29 Ἰουνίου. (Πέτρου καὶ Παύλου Ἀποστόλων—*Τ' Ἀ-Παυλί'*).

Ὅσοι ἦτανε στὸ Τθάμπαθη πήγαιναν στὸ χωριὸ ***Ἴνταλα*** (βλέπε στὸν χάρτη ***Γιοὺν Ἀλὰν***) μιὰ ὥρα περίπου Ἀνατολικὰ ἀπὸ τὸ Τθάμπαθη, ὅπου γινότανε πανηγύρι καὶ διασκέδαση μὲ νταούλια καὶ ζουρνάδες.

ΙΟΥΛΙΟΣ—Χορτοθέρτς

Ἔρθεν καὶ ὁ Χορτοθέρτς—Ἔπαρ' τὸ ἁγάν' σὸ χέρ'-τσ'

Σχετικὸς γιὰ τὴν ἰδιότητά του κι' ὁ τρίτος στίχος ποὺ σημειώνεται στὸν Μάρτη. (*ἁγάν'*=δρεπάνι).

20 Ἰουλίου (Ἡλιοῦ τοῦ Προφήτου—*Τ' Ἀε-Λία*).

Τ' Ἀε-Λία κρεμάν'νε τὰ καλάθᾳ : ἐννοοῦσαν γιὰ τὸ μάζεμμα τῶν φουντουκιῶν, ποὺ ὡς τότε ὡρίμαζαν. Ἂν ἡ μέρ' αὐτὴ ἔπεφτε ***μεσοβδόμαδα,*** περίμεναν συνήθως, κι' ἄρχιζαν ***ἀπὸ Δευτέρας.*** Μερικοὶ προσκολλημένοι στὴν παράδοση ἄρχιζαν ὁπωσδήποτε, ὅποια μέρα κι' ἂν ἔπεφτε ἡ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου Ἠλία.

Ὅσοι ἦτανε στὸ Τθάμπαθη πήγαιναν σ' ***Ἀλιτσωνί' τὸν Ἀε Λίαν*** (συνοικισμὸς ἀμέσως δίπλα στὸ Τθάμπαθη), ὅπου γινότανε μεγάλο πανηγύρι.

26—31 Ἰουλίου.

Τὶς ἡμέρες αὐτὲς καθὼς καὶ τὶς ἕξη πρῶτες ἡμέρες τ' Αὐγούστου τὶς λέγανε ***τϑουρουκλοὺκ***=λ. τ. ἀπὸ τὸ ***τϑουροὺκ***=σάπιος.

Ἀποφεύγανε τὰ μπάνια στὴ θάλασσα, καὶ μάλιστα ὅταν τύχαινε νἄναι κακοκαιρία ἢ τρικυμία. Ἐπίσης δὲν ἄφηναν ἀπὸ τὴν ἡμέρα βρεγμένα ροῦχα κ.τ.τ. Λέγαν ὅτι στὶς 12 αὐτὲς ἡμέρες ὑπῆρχαν κακὲς ὧρες, ποὺ μποροῦσαν νὰ πετύχουν κανένα στὴ θάλασσα καὶ νὰ τὸν πνίξουν ἢ καὶ νὰ κάνουν νὰ σαπίσουν τ' ἀστέγνωτα ροῦχα. Ὑπῆρχαν παρόμοια παραδείγματα ποὺ τὰ διηγοῦνται καὶ τώρα.

Οἱ θαλασσινοὶ κ' οἱ ταξιδιῶτες εἶχαν τὸ νοῦ τους.

Ἐπίσης πίστευαν ὅτι πληγὴ ποὺ θἄνοιγε τὶς ἡμέρες αὐτὲς θ' ἀργοῦσε νὰ γειάνει καὶ νὰ κλείσει.

Δὲν ἔφκιαναν ἐπίσης τουρσιὰ γιὰ πολὺν καιρὸ γιατὶ πίστευαν πὼς θ' ἀποτύχουν καὶ θὰ χαλάσουν.

27 Ἰουλίου (Παντελεήμονος Μεγαλομ. — ***Τ' Ἀ-Παντελεήμονος***).

Γινότανε μεγάλο πανηγύρι στὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁγίου ἔξω ἀπὸ τὸ Τσάμπασῆ, κοντὰ στὸ ***Γαξένκιλη*** (βλέπε χάρτη).

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ

Σχετικὰ μὲ τὶς ἰδιότητες τ' Αὐγούστου βλέπε τρίτο στίχο στὸ μῆνα Μάρτη.

1—6 Αὐγούστου.

(Βλέπε παραπάνω 26—31 Ἰουλίου).

Ἄρχιζε αὐστηρὴ ἡ νηστεία τῆς Παναγίας.

6 Αὐγούστου (Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος—***Τ' Ἀε-Σοφίας***).

Ἐφάγιζεν τὰ ψαρικὰ = Ἐπιτρεπόταν νὰ φᾶνε ψαρικά.

Ὅσοι ἤτανε στὸ Τσάμπασῆ πήγαιναν ***σῆ Γαξένκιλης τὴν Ἀε-Σοφίαν.*** Ἐκεῖ ἦταν ἐρημοκκλήσι, δίπλα σὲ ποταμάκι. Ἡ στενὴ κοιλαδίτσα του περικυκλωνότανε γύρω γύρω ἀπὸ λόφους. Οἱ ὄχθες τοῦ ποταμιοῦ κατάφυτες ἀπὸ ἀλυγαριές, Ὅλο τὸ περίγυρο καταπράσινο, γεμάτο ἀπὸ ἀζαλέες, ***θύμπηρον*** ἢ ***θύμηρον*** κι' ἄλλη ἄφθονη βλάστηση.

Ἦτανε μιὰ τοποθεσία μαγευτικὴ κ' ὑποβλητικὴ καὶ ὄχι μακρυὰ πολύ: 5 χιλιόμετρα περίπου Ν. τοῦ Τσάμπασῆ (βλέπε χάρτη).

Οἱ προσκυνητὲς κι' ἀπὸ τὰ γύρω Ἑλληνικὰ χωριὰ τοῦ ***Γεϊλὲ Γιουζιοῦ*** ξεκινοῦσαν ἀπὸ τὴν παραμονή. Στὸ δρόμο γέλια, χαρές, τραγούδια, παιγνίδια, εὐθυμία. Εἶχαν μαζί τους τρόφιμα καὶ πιοτά. Ὡστόσο ὑπῆρχαν καὶ μικροπωλητὲς μὲ διάφορα φαγώσιμα: φροῦτα τῆς ἐποχῆς, φουντούκια φρέσκα, ***πασττίλας***, ***τϑαμίντξα*** καὶ διάφορα ψιλικά. Τὸ βράδυ οἱ παρέες

ἄναβαν φωτιὲς κι' ὁλόγυρα ἐκεῖ μὲ τ' ἀστεῖα, τὶς φάρσες ποὺ σκάρωναν ὁ ἕνας τ' ἀλλουνοῦ κ.τ.τ. περνοῦσαν τὴν ὥρα τους ὅλη σχεδὸν τὴ νύχτα. Τὸ πρωὶ τῆς γιορτῆς μετὰ τὴ λειτουργία τὸ στρώνανε στὸ φαγοπότι, στὸ γλέντι καὶ στὸν χορὸ μὲ ταούλια, ζουρνάδες, γκάϊδες, λύρες κ.τ.λ. Πρὸς τὸ βράδυ τὸ χαλάγανε κ' ἐπιστρέφαν οἱ προσκυνητὲς στὰ χωριά τους πάλι μὲ τραγούδια καὶ χαρές. Τὸ ἴδιο γινότανε καὶ σ' ὅλα τὰ πανηγύρια τῶν Ἁγίων ποὺ ἀναφέρομε ἀλλοῦ.

15 Αὐγούστου (Κοίμησις τῆς Θεοτόκου — ***Τ' Αὐγουστί' τῆ Παναγίας***).

Συνήθιζαν νὰ λένε στὴν Τούρκικη γλῶσσα:

Αὔγουστοσοὺν ὄνπεσιντέ, γεϊλὲ τξανὶκ πὶρ ὁλοὺρ=Στὶς δεκαπέντε τ' Αὐγούστου ἔξοχὴ καὶ κάμπος τὸ ἴδιο εἶναι. Δηλαδὴ δροσίζει πιὰ καὶ ὑποφέρεται ἡ ζέστη καὶ στοὺς κάμπους. Κ' ἦταν ἀλήθεια, προπάντων ὅταν εἶχαν πέσει οἱ πρῶτες βροχές. Ἐπίσης παραδεχόνταν ὅτι ἡ γιορτὴ αὐτὴ εἶχε τὴν κακοκαιρία της—***τῆ Παναγίας ἡ φουρτοῦνα.*** Πολλοὶ Κοτυωρίτες ἀπὸ τὴν παραμονὴ πηγαίνανε στὸ Γιάσων—χωριουδάκι κοντὰ στὸ Ἰασώνειο Ἀκρωτήρι 23 περίπου χλμ. ΒΔ. ἀπὸ τὰ Κοτύωρα ὅπου ὑπῆρχε Ναός, ἀφιερωμένος στὴ μνήμη τῆς Κοίμησης τῆς Θεοτόκου (*). Οἱ προσκυνητὲς ἀπὸ πολλὲς μέρες πρὶν—***ἐτάγουνταν σὴν Παναγίαν***—ἑτοιμαζόνταν· οἰκονομοῦσαν τὸ χαρτζιλίκι, ἐξασφάλιζαν τὴν παρέα, συμφωνοῦσαν τὴ βάρκα καὶ πρόβλεπαν γιὰ ὅλα τὰ προκαταρκτικά. Οἱ νέοι συμφωνοῦσαν μὲ τοὺς βαρκάρηδες νὰ τραβήξουν κουπὶ καὶ γενικὰ νὰ βοηθήσουν καὶ νὰ ὑπηρετήσουν μέσα στὴ βάρκα στὸ διάστημα τοῦ ταξιδιοῦ. Λίγοι ἦσαν ἐκεῖνοι ποὺ πηγαίνανε πεζοί—***ἐπαίνανε τ' ἔξ'.*** Στὸ προσκύνημα πήγαιναν πολλοὶ κι' ἀπὸ τὶς ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις καὶ χωριὰ Φάτσα, Οἰνόη καὶ περίχωρα καὶ γινότανε μεγάλο πανηγύρι. Μαζευόνταν ἐπίσης καὶ πολλοὶ μικροπωλητὲς καὶ πουλοῦσαν διάφορα τρόφιμα καὶ ψιλικά. Μετὰ τὴ λειτουργία στενότανε γλέντι καὶ χορὸς μὲ τὴ συνοδεία κάθε λογῆς ἐγχωρίων ὀργάνων. Ἦταν ὅμως συνηθισμένοι οἱ καυγάδες ἀνάμεσα στὶς παρέες, ποὺ ἦταν αἰτία νὰ νεκρωθεῖ τὸ πανηγύρι καὶ νὰ τὸ διαλύσουν μιὰ ὥρα νωρίτερα. Καὶ στὴ μετάβαση καὶ στὴν ἐπιστροφὴ δὲν

(*) Τὴν ἐκκλησία αὐτὴ τὴν ἔχτισε ὁ Κοτυωρίτης καλόγηρος Ἰωακεὶμ Π. Σίλβεστρος. Γύρω ἀπ' αὐτὸν ἐπικρατοῦσε ἡ ἀκόλουθη παράδοση: Ὄντας στὸ Ἅγιον Ὄρος (κοντὰ στὰ 1850), εἶδε στ' ὄνειρό του τρεῖς κατὰ συνέχεια νύχτες τὴν Παναγία, ποὺ τοῦ ἔλεγε νὰ πάει στὸ ***Γιάσων*** καὶ νὰ σκάψει δίπλα στὰ ἐρείπια τῆς παλιᾶς ἐκεῖ ἐκκλησίας. Πῆγε πράγματι ἔσκαψε καὶ βρῆκε εἰκόνα τῆς Παναγίας, θυμιατό, σταυρὸ κ.τ.τ. Πῆρε ὕστερα γύρο ὅλα τὰ χωριὰ τῆς περιοχῆς καὶ ἀπὸ δωρεὲς καὶ βοηθήματα ποὺ μάζευε τμηματικά, ἔχτισε τὴν ἐκκλησία. Μιὰ φορά, ἐνῶ γύριζε ἀπὸ περιοδεία, τὸν ἐλήστεψαν καὶ τοῦ πῆραν ὅσα εἶχε μαζέψει. Κ' ἡ παράδοση διανθίζεται μὲ τὴν προσθήκη, ὅτι οἱ κλέφτες ἦσαν Οἰνοῖτες καὶ τοὺς καταράστηκε ἡ Παναγία ὅλους, καὶ γι' αὐτὸ τὰ μάτια τους ἦτανε συνήθως πονεμένα—***τσιμπλάρα***. Περιττὸ νὰ προσθέσομε ὅτι τὸ τελευταῖο αὐτὸ τὸ δημιούργησαν οἱ Κοτυωρίτες, γιὰ νὰ πειράζουν τοὺς καθ' ὅλα καλοὺς καὶ συμπαθεῖς γείτονές τους.

ἔλειπε ἡ εὐθυμία καὶ τὸ γλέντι καὶ τ' ἀστεῖα στὸ διάστημα τοῦ ἀρκετὰ μακρινοῦ ταξιδιοῦ, προπαντὸς ὅταν δὲν φυσοῦσε εὐνοϊκὸς ἄνεμος. Κάποτε ἐπαλήθευαν οἱ μετεωρολογικὲς δοξασίες τοῦ λαοῦ κ' οἱ πανηγυριστὲς ἐπιστρέφανε στὰ Κοτύωρα καραβοτσακισμένοι καὶ μουσκίδι ὥς τὸ κόκκαλο ἀπὸ τὴ βροχή.

Ὅσοι ἤτανε στὸ Τσάμπασῃ πήγαιναν ***σῆ Σιναλοῦς τὴν Παναγίαν*** (βλέπε χωριὸ Σινανλῆ 9 περίπου χλμ. ΝΑ. τοῦ Τσάμπασῃ) ἢ ***σῆ Γαράσαρης*** (Νικόπολης) ***τὴν Παναγίαν***, ὅπου ἐπίσης γινόντανε μεγάλα πανηγύρια. Λιγοστοὶ πήγαιναν καὶ στοῦ Σουμελᾶ — ***σῆ Σουμελᾶς*** ἢ ***σῆ Κατέφορα τὴν Παναγίαν.***

29 Αὐγούστου. (Ἀποτομὴ κεφαλῆς προδρόμου—τ' ***Α-Γιαννί'***).

Γιόρταζε ἡ ὁμώνυμη ἐκκλησία στὸ χωριὸ ***Τεπέ-κιοϊ***. (Βλέπε χάρτη· 10 χλμ. περίπου ΝΑ. ἀπὸ τὰ Κοτύωρα). Πήγαιναν πολλοί, ὅλοι σχεδὸν πεζοὶ ἀπὸ τὴν παραμονή. Ὅσοι ἤτανε στὸ Τσάμπασῃ πήγαιναν στοὺς Ἅη Γιάννηδες τοῦ ***Σεμέν, Σαχπανᾶς*** καὶ ***Γκιαβοὺρ Μπουνί*** (χωριὰ τοῦ ***Γεϊλὲ Γιουζιοῦ***, ὁλόγυρα στὸ Τσάμπασῃ· βλέπε χάρτη).

Σ' ὅλα αὐτὰ τὰ χωριὰ γινόντανε τὴν ἡμέρα αὐτὴ μεγάλα πανηγύρια μὲ μουσικὲς καὶ διασκεδάσεις.

ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ — Σταυρίτες ἢ ***Σταυρίτας.***

Σταυρίτας ξεραίν' τὰ ξύλα — Καὶ μαραίν' ὅλᾳ τὰ φύλλα· ἢ
Ὁ Σταυρίτας ρούζ' τὰ φύλλα — Καὶ ξεραίν' ὅλᾳ τὰ ξύλα.

1η τοῦ Σεπτέμβρη.

Δὲν ἐπιτρέπανε νὰ μπεῖ κανένας στὸ σπίτι, πρὶν περάσει ὁ παπᾶς καὶ κάνει ἁγιασμὸ—***νὰ φωτίζ'***. Γι' αὐτὸ συνήθως οἱ παπάδες τῆς ἐνορίας ἄρχιζαν ἀπὸ πολὺ νωρὶς τὸν ἁγιασμό, γιὰ νὰ προλάβουν καὶ νὰ τελειώσουν τὶς ἐνορίες τους ὥς τὸ πρωί.

Ἐπίσης γιὰ κάθε ἐνδεχόμενο καὶ πρὶν νἄρθει ὁ παπᾶς, ἔπαιρναν ἕνα παιδὶ ἀπὸ τὴ γειτονειὰ καὶ τὸ μπάζανε στὸ σπίτι, ὅπως καὶ τὴν πρωτοχρονιά, γιατὶ καὶ τὴν ἡμέρ' αὐτὴ τὴ θεωροῦσαν γιὰ θρησκευτικὴ πρωτοχρονιὰ— ὅπως καὶ εἶναι.

Ἐνδιαφέρει, νομίζω, νὰ μνημονευθεῖ τὸ ἑξῆς ἀπόλυτα ἐξακριβωμένο περιστατικό: Κάποια οἰκοκυρὰ εἶχε ξυπνήσει ἀπὸ τὰ χαράματα καὶ περίμενε τὸν παπᾶ γιὰ τὸν ἁγιασμό· Ὅπως εἶχε ἀνοίξει τὴν πόρτα γιὰ νὰ ἰδεῖ ἂν ἔρχεται ὁ παπᾶς, μπῆκε στὸ σπίτι ἕνας μαῦρος σκύλος, ποὺ σπανιότατα ἔρχόντανε σκυλιὰ στὴν πόρτα της. Τὸν ἴδιο χρόνο πέθαναν τέσσαρες στενοὶ συγγενεῖς της κι' ἀπὸ κοντὰ κ' ἡ ἴδια.

14 τοῦ Σεπτέμβρη. (Ὕψωσις Τιμίου Σταυροῦ—***τῆ Σταυροῦ***).

Πίστευαν πὼς ἡ γιορτὴ αὐτὴ ἔχει τὴν κακοκαιρία της—***τῆ Σταυροῦ ἡ φουρτούνα.***

ΟΧΤΩΒΡΗΣ—Παπάλτς.

26 τοῦ Ὀχτώβρη. (Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου—*Τ' Ἀε-Δημητρί'*).

Τὴ θεωροῦσαν καὶ γεωργικὴ γιορτή, γιὰ καλλιέργεια καὶ σπορὰ κυρίως κ' οἱ Τοῦρκοι ἀκόμα, ποὺ τὴ λέγανε: *Κασήμ*. Εἶχε κι' ὁ Ἁη-Δημήτρης τὴν κακοκαιρία του: *Τ' Ἀ-Δημητρί' ἡ φουρτούνα.*

ΝΟΕΜΒΡΗΣ—Ἀεργίτας ἢ Γότς-ἀγῆς.

Ἀεργίτας 'χί νουνίζ'—Ἤντιναν ηὑρίκ' φουρκίζ'

('Ο Νοέμβρης δὲ σκέπτεται—Ὅποιον βρίσκει τὸν πνίγει).

Ἡ ὀνομασία *Γότς-ἀγῆς*=(λ. τ. μῆνας τῶν κριαριῶν), εἶναι δοσμένη ἀπὸ τὸν γνωστὸ ὀργασμὸ τῶν τελευταίων γιὰ τὴν ἀναπαραγωγή.

3 τοῦ Νοέμβρη. ('Ανακομιδὴ λειψάνων Γεωργίου Τροπαιοφόρου).

Ἀπὸ τὴ γιορτὴ αὐτὴ πῆρε κι' ὅλος ὁ μῆνας τὄνομα *Ἀεργίτας ἢ Ἀγιωργίτας.*

Βάζανε στὰ σπίτια τὰ στρωσίδια γιὰ τὸ χειμῶνα. Αὐτὴ τὴ φορὰ διατύπωναν ἀντίστροφα τὸ δίστιχο:

Ἀγιωργίτα στρῶσον—Ἀγιωργία σκῶσον. (Βλέπε καὶ 23 τ' Ἀπρίλη).

Ὅσοι γιόρταζαν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, βάναν τὰ χειμερινὰ τὰ στρωσίδια ἀπὸ τότε, ἀνάλογα καὶ μὲ τὸν καιρό.

26 τοῦ Νοέμβρη (τοῦ Ἁγ. Στυλιανοῦ).

Ἦταν ὁ Ἅγιος προστάτης τῶν παιδιῶν. Τοῦ κάναν διάφορες δωρεὲς κι' ἀφιερώματα γιὰ τὴν ὑγεία τους, προπάντων ὅσοι εἶχανε ταξίματα.

30 τοῦ Νοέμβρη ('Ανδρέου Ἀποστόλου)—*τ' Ἀγιαντρέα.*

Διαπίστωναν τὸ δυνάμωμα τῆς ψύχρας μὲ τὴν παρηχητικὴ ἔκφραση: *Τ' Ἀγιαντρέα ἀντρειών' τὸ κρύον.*

ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ—Χριστιανάρτς.

Χριστιανάρτς φέρ' τὸν κρύον—Νασὰν ἐκεῖνον π' ἔχ' τὸν βίον.

(ὁ Δεκέμβρης φέρνει τὸ κρύο—Χαρὰ σ' ἐκεῖνον ποὺ ἔχει τὸ βιός).

Τὸ ποντιακὸ ὄνομα τοῦ δόθηκε ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα ποὺ τυχαίνουν τὸν μῆνα αὐτόν.

4 τοῦ Δεκέμβρη (Βαρβάρας Μεγ.—*τ' Ἀε-Βαρβάρας*).

Τὴν Ἁγία Βαρβάρα τὴ θεωρούσανε προστάτρια τῶν παιδιῶν κατὰ τῆς εὐλογιᾶς.

Ἀποφεύγανε νὰ ἐργάζονται οἱ γυναῖκες. Ἐπίσης δὲν μαγείρευαν τὴν

ἡμέρ' αὐτὴ φασόλια καὶ γενικῶς ὄσπρια, ποὺ συμβολικὰ μοιάζανε μὲ τὰ ἐξανθήματα τῆς εὐλογιᾶς.

Πίστευαν καὶ σὲ δυνατὲς ἐπεμβάσεις τῆς Ἁγίας στὴ μετεωρολογία λέγοντας :

Ἄε-Βαρβάρα φύσα,—Ἄε-Σάββα χόντσον ἢ τούφιξον,
Ἄε-Νικόλα στίβαξον ἢ ἄνοιξον,—ἢ Ἄε-Νικόλα τσούπωσον τὰ κατωθύρᾳ.

5 τοῦ Δεκέμβρη (Σάββα τοῦ Ἡγιασμένου—*Τ' Ἄε-Σάββα*).

(Βλέπε παραπάνω μετεωρολογικὲς προβλέψεις).

6 τοῦ Δεκέμβρη (Νικολάου Ἐπισκ. Μύρ.—*Τ' Ἄε-Νικόλα*).

Τὸν Ἁη-Νικόλα τὸν θεωροῦσαν καὶ στὰ Κοτύωρα προστάτη τῶν θαλασσινῶν καὶ τῶν ταξιδευτῶν. Ἦταν ὁ Ποσειδώνας τῶν Χριστιανῶν. Ἂν δὲν εἶχε τοὺς ἀσκοὺς τοῦ Αἰόλου στὴ διάθεσή του, μποροῦσε ὅμως, σύμφωνα μὲ τὴ λαϊκὴ δοξασία, νὰ κάνει τὴν τρίαινα ν' ἀδρανήσει.

Γιὰ τὸν καιρὸ τῆς γιορτῆς του ἤτανε διπρόσωπος ἢ καὶ τριπρόσωπος, ὅπως τὸ λέγει τὸ παραπάνω τρίστιχο στὶς 4 τοῦ Δεκέμβρη.

Στὰ Κοτύωρα γιόρταζε ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγ. Νικολάου στὴν ὁμώνυμη συνοικία. Γινότανε *μονοκκλησία* καὶ πανήγυρη. Ἄρρωστοι δὲν ἐρχόντανε τόσοι ὅσοι στὴν Ὑπαπαντή.

12 τοῦ Δεκέμβρη. (Σπυρίδωνος Ἐπισκόπου—*Τ' Ἄε-Σπυρίδωνος*).

Διαπίστωναν ὅτι ἀρχίζουν νὰ μεγαλώνουν οἱ μέρες :

Κοκκὶν-κοκκὶν τρανύν'νε τὰ ἡμέρας.

Σχετικὴ διαπίστωση βλέπε καὶ στὸ τέλος τῆς 1ης τοῦ Γενάρη.

15 τοῦ Δεκέμβρη. (Ἐλευθερίου Ἱερομ.—*Τ' Ἀ-Λευτερί'*)

Τὸν Ἄη-Λευτέρη τὸν εἶχαν γιὰ προστάτη οἱ ἔγκυες γυναῖκες γιὰ νὰ λευτερωθοῦν εὔκολα. Τὸν τιμοῦσαν ἐπίσης πολὺ κ' οἱ φυλακισμένοι γιὰ νὰ τοὺς δόσει τὴν ἐλευθερία τους μιὰν ὥρα νωρίτερα. Τὸν ἐπικαλούντανε κ' οἱ σπιτικοὶ ἑτοιμοθάνατου ποὺ παιδευότανε κατὰ τὸ ψυχορράγημα, γιὰ νὰ ξεψυχήσουν εὔκολα.

24 τοῦ Δεκέμβρη. (Παραμονὴ Χριστουγέννων—*Παραμονὴ τῆ Χριστοῦ*)

Τὸ βράδυ μετὰ τὸ δεῖπνο τὰ παιδιὰ βγαῖναν καὶ ψέλνανε τὰ Χριστούγεννα. Μερικὲς μέρες νωρίτερα γινόντανε παρέες-παρέες ἀνὰ δυὸ τρεῖς ἢ καὶ περισσότεροι καὶ προπονούντανε στὸ ψάλσιμο.

Κατάστρωναν τὸ πρόγραμμα καὶ τὸ δρομολόγιο, ἔκαναν τὶς ἰδιαίτερες συμφωνίες γιὰ τὴ μοιρασιὰ καὶ τὴ βραδιὰ αὐτὴ ἔπαιρναν γύρο τὰ σπίτια καὶ «τὰ λέγαν»—*ἐθήμιζαν*. Ὅλες οἱ παρέες εἶχαν φαναράκια, κυρίως χάρ-

τινα χρωματιστὰ λογῆς-λογῆς, ποὺ παρὰ τὴν ἁπλότητά τους πρόσδιναν στὴ γιορτάσιμη βραδιὰ ἕναν τόνο χαρμόσυνο καὶ μιὰν ὄψη φαντασμαγορική. Τὸ θέαμα ἦτανε γραφικότατο ὅταν μάλιστα τύχαινε τὶς ὧρες αὐτὲς νὰ χιονίζει. Στὰ πιὸ παλιὰ χρόνια ἔλεγαν τὴν τοπικὴ ψαλμωδία τῶν Χριστουγέννων, ποὺ τὴν ἄκουε κανεὶς ἀπὸ ἀρκετοὺς καὶ στὰ τελευταῖα ἀκόμα χρόνια:

Χριστὸς γεννέθεν, χαρὰ σὸν κόσμον!
Ἄ, καλὴ ὥρα, καλὴ στὴν ὥρα,
Ἄ, καλὸν παιδὶν ὀψὲς γεννέθεν,
Ὀψὲς γεννέθεν οὐρανεστάθεν.
Τὸν ἐγέννεσεν ἡ Παναγία,
Τὸν ἐνέστεσεν Ἅγια Παρθένος.
Ἐκαβάλκεψε χρυσὸν πουλάριν,
Ἐκατῆβεν σὸ σταυροδρόμιν (ἢ σὸ σταυροστράτιν).
Ἔρπαξαν ἄτον οἱ σκύλ' (ἢ οἱ χίλ') Ἑβραῖοι,
Σκύλ' Ἑβραῖοι καὶ μίλ' (ἢ μύρ') Ἑβραῖοι.
Ἄσ' σ' ἀρχοντικὸν κι' ἀσ' σὴν καρδίαν,
Γαῖμαν ἔσταξεν χλόη (ἢ χολὴ) 'χ' ἐφάνθεν,
Ὅπου ἔσταξεν καὶ μῦρος ἔτον.
Μῦρος ἔτον καὶ μυρωδία,
Ἐμυρίχτεν-ἄτο ὁ κόσμος ὅλον·
Ἐμυρίχτεν-ἁ κι' ὁ βασιλέας.
Νά, μυρίχτ' ἄτο καὶ σύ, ἀφέντα,
Σύ, ἀφέντα, καλὴ ἀφέντα,
Λῦσον τὴν χεσέ-σ' κ' ἔλα σὴν πόρταν.
(ἢ Λέβα σὸ ταρέζ' κ' ἔλα σὴν πόρταν,
Φέρεν βούβας καὶ λεφτοκάρᾳ).
Ἂν ἀνοίεις μας, χαρὰ σὴν πόρτα σ',
Κι' ἂν 'χι' ἀνοίεις μας, κλειδὶν σὴν πόρτα-σ'.

Ἐπίσης ἔλεγαν καὶ τὸ συνηθισμένο:

Χριστὸς γεννᾶται σήμερον ἐν Βηθλεὲμ τῇ πόλει
Οἱ οὐρανοὶ ἀγάλλονται χαῖρε κ' ἡ κτίσις ὅλη
κλπ. κλπ. . . .

Στὰ παιδιὰ ἔδιναν χρήματα, φροῦτα ἢ **τσερεζικά.**

Στὸ τζάκι ἔκαιγε μεγάλο κούτσουρο, ἐπίτηδες φυλαγμένο γιὰ τὰ Χριστούγεννα—**τὸ Χριστοκούρ'**—ποὺ βαστοῦσε ἀρκετὲς μέρες.

25 τοῦ Δεκέμβρη. (Χριστούγεννα—***τῇ Χριστοῦ***).

Τῇ Χριστοῦ ὅλ' ἀναλλάζ'νε—Καὶ τὰ πετεινάρᾳ σπάζ'νε.

Μεγάλη θρησκευτικὴ γιορτή. Ὅπως φαίνεται κι' ἀπὸ τὸ δίστιχο, τὴν ἡμέρα αὐτὴ προτιμούσανε γιὰ φαγὶ τὰ πουλερικά.

26—31 τοῦ Δεκέμβρη.

Ἕξη πρῶτες μέρες ἀπὸ τὰ Δωδεκαήμερα. (Βλέπε καὶ 1-6 τοῦ Γενάρη).

31 τοῦ Δεκέμβρη. (Παραμονὴ πρωτοχρονιᾶς).

Τὸ βράδυ μετὰ τὸ δεῖπνο τὰ παιδιὰ ἔβγαιναν καὶ ψέλνανε τὸν Ἅη-Βασίλη, μὲ τὶς ἴδιες προετοιμασίες καὶ σὲ ἴδια γενικὰ ἑορταστικὴ ἀτμόσφαιρα ὅπως ἀναφέραμε καὶ γιὰ τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων—***ἐθήμιζαν.*** Ἐκτὸς τὶς παρέες τῶν παιδιῶν, ἔβγαιναν χορωδίες καὶ ἀπὸ παιδιὰ τῶν σχολείων μ' ἐπικεφαλῆς τὸν μουσικοδάσκαλο ἢ τὸν ψάλτη κάθε συνοικίας καὶ γύριζαν σ' ὅλα τὰ σπίτια. Σὲ κάθε χορωδία ἦταν κ' ἕνα μέλος τῆς ἐφοροεπιτροπῆς τῆς Κοινότητας μὲ τὸν δίσκο. Οἱ εἰσπράξεις πήγαιναν στὸ Ταμεῖο τῶν Σχολείων. Καὶ οἱ παρέες τῶν παιδιῶν καὶ οἱ χορωδίες ἔλεγαν κυρίως τὸ συνηθισμένο :

Ἀρχιμηνιὰ κι' ἀρχιχρονιὰ κι' ἀρχὴ τοῦ Γιαναρίου
Ἅγιος Βασίλης ἔρχεται ἀπὸ τὴν Καισαρείαν
Βαστᾶ εἰκόναν καὶ χαρτὶν κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Ἐκτὸς αὐτὸ ὁ μουσικοδάσκαλος στὰ τελευταῖα χρόνια εἶχε διδάξει στὶς χορωδίες κι' ἄλλους Ἅη-Βασίληδες, ὅπως π.χ. τὸ ἀκόλουθο ποὺ τὸ λέγανε στὴ Σίλλη τοῦ Ἰκονίου :

Ἔϊντατε νὰ πᾶμε στὸν Ἅη-Βασίλη.
Νὰ κρεμάσουμε τὰ κριάτα στὸ σείδι.
Βάϊ, Παναγιά μου, θεοτόκε,
Κύριε ἐλέησον, Κύριε ἐλέησον.

Ἐγὼ ἀπόψε πάλι-πάλιν παγαίνω,
Ἐγὼ ἀπόψε πάγω στὴν Ἅγια Σοφιά.
Βάϊ, Παναγιά μου, κ.τ.λ....

Χαρακτηριστικὸ τῆς γιορτῆς τῆς παραμονῆς τῆς πρωτοχρονιᾶς ἦταν ὅτι παρὰ τὴν ὁλοφάνερη γιορτὴ καὶ πανηγυρικὴ ὄψη τῆς βραδιᾶς, οἱ οἰκογένειες δὲ συνήθιζαν νὰ στρώνουν τραπέζι μὲ φαγητά, φροῦτα, πιοτὰ κ.τ.τ. Μόνο ἀπὸ νωρὶς τὸ βράδυ, σχεδὸν μετὰ τὸ ***θήμισμαν*** τῆς χορωδίας, ἔκοβαν τὴ βασιλόπηττα, κ' ἔπειτα οἱ ἄντρες μαζευόντανε καὶ παῖζαν ἀπὸ κάποτε χαρτιά. Ἐξαιρέσεις πολὺ ἐλάχιστες γινόντανε, ἀπὸ ξένους κυρίως—***ξενορίαν.***

Τὴν ἡμέρα τῆς παραμονῆς τῆς πρωτοχρονιᾶς ἐκτὸς τὴν βασιλόπηττα, ὅλες σχεδὸν οἱ οἰκογένειες ἔκαναν καὶ ***κουλουράκια***—ἢ ***κουρουλάκια*** καθὼς καὶ τσουρέκια—***τσορέκια***—οἱ περισσότερες.

Μέσα στὴ βασιλόπηττα ἔβαζαν νόμισμα ἀσημένιο, γροσάκι ἢ δίγροσο, ἢ καὶ χρυσὸ ¼ ἢ ½ λίρας ἢ καὶ φλουράκι—***φιλιρόπον*** ἢ ***φιριλόπον.***

Τὸ κόψιμο τῆς βασιλόπηττας λάβαινε τὴν σοβαρότητα καὶ τὴν ἐπισημότητα οἰκογενειακῆς τελετῆς. Πρῶτα τὴ σταύρωναν, χαράζοντας ταὐτόχρονα

καὶ τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ, κ' ἔπειτα ἄρχιζαν τὸ κόψιμο, ὀνομάζοντας φωναχτὰ κ' ἐκεῖνον γιὰ τὸν ὁποῖο προοριζότανε κάθε κομμάτι. Ἔβγαζαν πρῶτα τὸ κομμάτι τῆς Παναγίας—***τῆ Παναγίας ἡ τῆ Εἰκόνας τὸ κομμάτ'***—κ' ἔπειτα συνέχιζαν ἱεραρχικὰ μὲ τὴ σειρὰ τῆς ἡλικίας. Ἔβγαζαν καὶ γιὰ τὰ ξενιτεμμένα μέλη τῆς οἰκογένειας, στὸ τέλος δὲ καὶ γιὰ τοὺς τυχὸν ξένους ποὺ φίλευαν τὴν ὥρα κείνη στὸ σπίτι. Μικροὶ καὶ μεγάλοι μόλις παίρνανε τὸ κομμάτι τους, ἄρχιζαν μὲ ἀνυπομονησία καὶ λαχτάρα τὶς... ἀνασκαφές. Φωνές, ἐνθουσιασμοὶ καὶ συγχαρητήρια γιὰ τὸν τυχερὸ διαδεχόντανε τὴν εὕρεση τοῦ νομίσματος. Τὴν κάποια ἀπογοήτευσή τους δὲν μποροῦσαν νὰ τὴν ἀποκρύψουν οἱ μικροί. Σ'ὅποιον ἔπεφτε τὸ νόμισμα—***ἡ παρὰ***—τὸν θεωροῦσαν τυχερὸ καὶ ἔλεγαν ὅτι ἡ χρονιά του θὰ πάει καλά. Ἂν ἦταν κόρη τῆς ἡλικίας ἔλεγαν ὅτι θ' ἀνοίξει ἡ τύχη της. Καλὸ σημάδι γιὰ τὴν οἰκογένεια ἦταν ἂν ἔπεφτε στὴν Παναγία—στὴν εἰκόνα.

Ἐπίσης προμηθευόνταν ἀπὸ τὴν παραμονὴ διάφορα φροῦτα, πορτοκάλια, μῆλα, ἀπίδια καθὼς καὶ ***τσερεζικά***: ξηρὰ σῦκα—***ταπάν-ἰντζιρια***—σταφίδες—***σταπίτσας***,— ***τθαμίντξα***, ***παστίλας***, καρύδια κτλ.

Ὅπως καὶ τὰ Χριστούγεννα ἔτσι καὶ τώρα ἔκαιγε στὸ τζάκι ἄλλο εἰδικὸ κούτσουρο—***τὸ Καλαντοκούρ'***.

ΗΜΕΡΕΣ ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΑΔΑΣ

Τὴν Κυριακὴ δὲν σκούπιζαν, κι' ἂν σκούπιζαν δὲν πέταγαν ἔξω τὰ σκουπίδια.

Τὴν Δευτέρα προτιμοῦσαν κυρίως νὰ κάνουν ἀρχὴ σὲ δουλειές τους, ραψίματα κ.τ.τ. Τὴ Δευτέρα ἔκοβαν καὶ τὰ νύχια τους.

Τὴν Τρίτη τὴν θεωροῦσαν ἀποφράδα.

Τὴν Τετάρτη δὲν τὴν εἶχαν γιὰ μέρα εὐνοϊκιά.

Τὴν Πέμπτη τὴν θεωροῦσαν βολικιὰ γιὰ ὅλα.

Τὴν Παρασκευὴ τὴν θεωροῦσαν μᾶλλον γιὰ ἀποφράδα. Τρίτη καὶ Παρασκευὴ δὲν ἔλουζαν οὔτε τὰ μικρὰ παιδιὰ ἀκόμα ποὺ ἔπρεπε νὰ τὰ λούζουν κάθε μέρα. Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ δὲν ἔκοβαν τὰ νύχια τους.

Τὸ Σάββατο δὲν κόβανε ποτὲ ροῦχο καινούργιο, γιατὶ ἔχει παρήχηση μὲ τὸ σάβανο, ἤ, κατ' ἄλλους, διότι ἦταν ***κοντὸν ἡμέραν***, ἐπειδὴ ὅλο τὸ ἀπόγευμα ἦταν ἀφιερωμένο γιὰ τὴν καθαριότητα—πήγαιναν στὸ λουτρό, ἔκαναν κουτσόπλυση—***κοτσοπλύσ'***—ἔλουζαν τὰ κεφάλια καὶ τὰ πόδια τους ἀπαραίτητα ὅλοι οἱ σπιτικοὶ—***ἔπλυναν τὰ κιφάλᾳ καὶ τὰ ποδάρᾳ-τουν*** κτλ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΓΙΟΡΤΕΣ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ

Ἀπὸ τὸ «***Μηνολόγιο καὶ ἑορτολόγιο***» βγάλαμε τὶς γιορτὲς τοῦ Πάσχα, γιὰ νὰ τὶς ἐξετάσομε σὲ τοῦτο τὸ ἰδιαίτερο κεφάλαιο, γιατὶ μὲ τὴν ἀρκετὴ ἔκταση ποὺ ἔχουν, θ' ἀποτελούσανε μιὰ διακοπὴ καὶ διάσπαση τῆς συνοχῆς τοῦ κεφαλαίου ἐκείνου.

ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΕΣ

Οἱ προετοιμασίες γιὰ τὸ Πάσχα στὰ Κοτύωρα ἄρχιζαν κυρίως **τρεῖς ἑβδομάδες** νωρίτερα. Ἡ πρώτη τους δουλειά, ὅλων, ἦταν νὰ κάμουν μιὰ γενικὴ καθαριότητα τοῦ σπιτιοῦ. Ἐπικρατοῦσε ἡ συνήθεια νὰ βράζουν νερὰ καὶ νὰ περιχύνουν—***νὰ τ͡σανίζ'νε***=κυριολεκτικὰ νὰ πετάξουν μ' ὁρμὴ τὸ νερὸ—σ' ὅλα ἀπολύτως τὰ ξύλινα μέρη τοῦ σπιτιοῦ—πατώματα, δροφές, πόρτες, παράθυρα κτλ. Ἐπακολουθοῦσε ξύσιμο ὅλων τῶν ξύλινων ἐπιφανειῶν μὲ σκληρὲς βούρτσες, μὲ τοῦβλα εἰδικὰ—***τ͡οῦλαν***=εἰδικὴ τετράγωνη πέτρα μὲ λεία ἐπιφάνεια, σὰ χυτή, μὲ χερούλι—καὶ μὲ ἄμμο μαζί, μὲ μαχαίρια, κ' ἔπειτα ράντισμα μὲ κρύο νερὸ γιὰ ξέπλυμα. Ὅλη αὐτὴ ἡ διαδικασία λεγότανε : ***τὸ χά͡σεμαν***=ζεμάτισμα. Συνηθισμένες ἐρωτήσεις μεταξὺ τῶν γυναικῶν καὶ κοριτσιῶν : ***ἐχά͡σεψετε ; πότε θὰ χα͡σεύετε ;*** ἤ, ***νασὰν ἐσᾶς, ἐσεῖς ἐγλύτωσετε· μίαν νὰ ἐχά͡σευαμε κ' ἐμεῖς !*** Γιὰ τὴ δουλειὰ αὐτή, ποὺ ἦτανε πολὺ κουραστική, ἔπαιρναν κορίτσια ἢ γυναῖκες μὲ μεροκάματο κάποτε. Συνήθιζαν ἐπίσης νὰ βοηθοῦν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη καὶ προπαντὸς φίλες ἢ καὶ καλὲς γειτόνισσες.

Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ καθάριζαν καὶ τὶς καμινάδες—***τ' ὀρδανία***—καὶ τὶς ἄσπριζαν ἀπὸ μέσα, ἴσια μὲ ἀνάστημα ἀνθρώπου καθὼς καὶ τοὺς τοίχους.

Ἡ καθαριότητα αὐτὴ ἦταν ἔμμεσα σωτήρια καὶ γιὰ τὴν καταστροφὴ τῶν κοριῶν ποὺ σὲ λίγον καιρὸ θὰ κάνανε τὴν ἐμφάνισή τους.

Ὡς τὴν ἡμέρα τοῦ Ἁγ. Λαζάρου ἔπρεπε ἀπαραιτήτως ὅλοι νὰ εἶχανε ξαναστρώσει καὶ τακτοποιήσει τὰ σπίτια τους — ***νὰ ξαναρμανών'νε τ' ὀσπίτᾳ-τουν.***

ΤΩΝ ΒΑΪΩΝ

Ἡ γιορτὴ τῶν Βαΐων ἦταν γιὰ τοὺς Κοτυωρίτες προεόρτια γιὰ τὸ Πάσχα. Τὴν ἡμέρ' αὐτὴ ἐπιτρεπότανε τὸ λάδι καὶ τὸ ψάρι.

Ἦταν σὰν νἄπαιρνε φόρα καὶ κουράγιο ὁ κόσμος, γιὰ νὰ τὰ βγάλει πέρα μὲ τὴν αὐστηρὴ νηστεία τῆς Μεγάλης ἑβδομάδας. Ἂν καὶ ὑπῆρχαν

ἄφθονα ψάρια στὸν τόπο, τὴν ἡμέρ' αὐτὴ προτιμοῦσαν τὰ καλκάνια—***χαλχάνᾳ*** καὶ τὰ μπαρμπούνια. Οἱ πολὺ φτωχοὶ παίρνανε ***κοτάκ'***—μεγάλο ψάρι (θῦννος). Τὴν ἡμέρα τῶν Βαΐων τὰ παιδιὰ μετὰ τὴν ἐκκλησία γύριζαν στὰ σπίτια μὲ καλαθάκια στὸ χέρι καὶ—***ἐβάΐζαν***—ἔψελναν μονότονα ὅπως καὶ στὰ Κάλαντα, τὸ δίστιχο :

Βάϊ-βάϊ καὶ τῶ Βαΐων
Σὲν ἣερ̂κέλι κ' ἐμὲν ἀβόν-ι (***ἣερ̂κέλ'***=κουλούρι)

Σὲ μετάφραση ἐλεύθερη σημαίνει : «Ἤρθαμε νὰ σᾶς ποῦμε καὶ νὰ σᾶς εὐχηθοῦμε γιὰ τὴ γιορτὴ τῶν Βαΐων. Κρατᾶτε σεῖς τὸ κουλούρι καὶ δόστε σ' ἐμένα αὐγό». Φαίνεται ὅτι στὰ πρῶτα χρόνια ποὺ ἐποικίσαν τὰ Κοτύωρα, κάνανε στὰ σπίτια τὴν ἡμέρα τῶν Βαΐων καὶ κουλούρια, συνεχίζοντας τὴ συνήθεια ποὺ εἶχανε στὴν Ἀργυρόπολη καὶ ποὺ εἶχαν ἀφήσει ἀργότερα. Ἀπ' αὐτὰ δίνανε στὰ παιδιὰ ποὺ ***ἐβάΐζαν***.

Ἀφοῦ τὰ λέγανε, τοὺς δίναν ἀπὸ κάθε σπίτι ***τσ̂ιγκούλᾳ*** ἢ ***τσ̂ουγκούλᾳ*** (=βραστοὶ κόκκοι ἀπὸ καλαμπόκι, στεγνοί, μὲ λίγο ἁλάτι, ἀνακατεμμένοι μὲ κουπανισμένη ψύχα ἀπὸ φουντούκια ἢ καρύδια), καὶ ἀπὸ ἕνα αὐγὸ ὠμό. Τὰ τελευταῖα χρόνια δίνανε καὶ χρήματα.

Σὲ κάθε σπίτι βράζανε τὸ βράδυ τοῦ Σαββάτου, ἢ καὶ ἀπὸ τὸ πρωί, ἄφθονα ***τσ̂ιγκούλᾳ*** γιὰ νἄχουν ὅλη τὴν ἡμέρα τῶν Βαΐων.

Ἐπίσης τὴν ἡμέρ' αὐτὴ στένανε τὶς κούνιες—τὰ ***κ̂ουνία***, τὰ ***λαΐστέρας***, τὰ ***ζουΐχτέρας*** ἢ τὰ ***ζυγουΐρας*** ἢ τὰ ***ζυγοΐρας***. Στὶς κούνιες ποὺ λειτουργοῦσαν κυρίως γιὰ δοκιμὴ τὴν ἡμέρ' αὐτή, ἀνέβαιναν μόνο παιδιά, δίνοντας ἀντὶ γιὰ χρήματα, τ' αὐγὰ ποὺ εἶχανε μαζέψει τὸ πρωὶ ἀπὸ τὶς ἐπισκέψεις στὰ σπίτια, ***ἀσ'σὸ βάΐσμαν***.

Ἀπὸ τὸ ***βάΐσμα*** εἶχε μείνει κ' ἡ φράση ποὺ λέγανε γιὰ ὅσους ὅλο καὶ ζητοῦσαν κάτι σὰν δωρεὰ ἢ καὶ σὰν ἐλεημοσύνη : ***ξάν' σὸ βάΐσμαν ἔρθεν· πάντα βαΐζ'***.

Τὸ βράδυ ὅλοι πήγαιναν στοὺς Νυμφίους καὶ παρακολουθοῦσαν μὲ μεγάλη κατάνυξη τὴ σχετικὴ ἀκολουθία.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΒΔΟΜΑΔΑ

Νηστεία, προσευχὴ καὶ μετάνοιες. Μιὰ ἔκφραση θλίψης ἦτανε ζωγραφισμένη στὰ πρόσωπα ὅλων.

Τὴ λύπη τῶν παιδιῶν τὴ μετρίαζαν οἱ σχολικὲς διακοπές.

Κανένα ἀπολύτως τραγούδι δὲν ἐπιτρεπόταν, οὔτε μουσικές, οὔτε γλέντια καὶ διασκεδάσεις. Σὰν νὰ πενθοῦσε κάθε οἰκογένεια.

Κι' ὅλη τὴν ἑβδομάδα κ' ἰδιαίτερα τὴ Μεγάλη Παρασκευὴ ἀκουγόταν ἀπ' ὅλα τὰ σπίτια τὸ παρακάτω μοιρολόγι. Τὸ λέγανε κορίτσια καὶ παιδιὰ κυρίως, μὰ καὶ γυναῖκες κι' ἄντρες :

Σήμερον μαῦρος οὐρανὸς σήμερον μαύρη μέρα,
Σήμερον ὅλοι θλίβονται καὶ τὰ βουνὰ λυποῦνται.
Σήμερον ἔβαλαν βουλὴν οἱ ἄνομοι Ἑβραῖοι,
Οἱ ἄνομοι παράνομοι (ἢ καὶ τὰ σκυλιὰ) κ' οἱ τρισκαταραμένοι,
Γιὰ νὰ σταυρώσουν τὸν Χριστὸν τὸν πάντων βασιλέα.
Ὁ Κύριος ἠθέλησε νὰ μπεῖ στὸ περιβόλι,
Νὰ λάβει δεῖπνον μυστικὸν γιὰ νὰ τὸν λάβουν ὅλοι.
Κ' ἡ Παναγιὰ ἡ Δέσποινα καθόνταν μοναχή της,
Τὴν προσευχήν της ἔκανε γιὰ τὸν μονογενῆ της.
Φωνὴ ἐξῆλθ' ἐξ οὐρανοῦ κι' ἀπ' ἀρχαγγέλου στόμα:
Σώνουν, Κυρά μου, οἱ προσευχές, σώνουν καὶ οἱ μετάνοιες,
Καὶ τὸν υἱόν σου πιάσανε καὶ στοῦ χαλκιὰ τὸν πᾶνε,
[ἢ καὶ στὰ σφαγειὰ τὸν πᾶνε.
Χαλκιά, χαλκιά, φκιάσατε δυό, χαλκιὰ φκιάσατε πέντε,
Βάλτε τὰ δυὸ στὰ χέρια του καὶ τἄλλα δυὸ στὰ πόδια,
Τὸ πέμπτο τὸ φαρμακερὸ βάλτε το στὴν καρδιά του.
Κ' ἡ Παναγιὰ σὰν τ' ἄκουσε, ἔπεσε κ' ἐλιγώθη.
Σταμνὶ νερὸ τῆς ρίξανε, τρία κανάτια μόσχο,
Καὶ τρία μυροδόσταμνα γιὰ νἄρθ' ὁ λογισμός της.
Καὶ σὰν τῆς ἦρθ' ὁ λογισμὸς καὶ σὰν τῆς ἦρθ' ὁ νοῦς της,
Ζητεῖ μαχαίρι νὰ σφαγεῖ φωτιὰ νὰ πὰ νὰ πέσει
Ζητεῖ κρημνὸ νὰ κρημνισθεῖ γιὰ τὸν μονογενῆ της.
Τηρᾶ δεξιά, τηρᾶ ζερβὰ κανένα δὲν γνωρίζει
Τηρᾶ καὶ δεξιότερα καὶ βλέπει τὸν Ἅη-Γιάννη.
— *Ἅγιε μου Γιάννη, Πρόδρομε, καὶ Βαπτιστὰ τοῦ γιοῦ μου,*
Μὴν εἶδες τὸν υἱόκα μου τὸν πολυαγαπημένο;
[ἢ καὶ σὲ τὸν διδάσκαλόν σου.
— *Δὲν ἔχω γλῶσσα νὰ σοῦ πῶ, γλῶσσα νὰ σοῦ μιλήσω,*
Δὲν ἔχω χέρι κάλαμο γιὰ νὰ σοῦ τόνε δείξω.
Βλέπεις ἐκεῖνον τὸν γυμνὸν τὸν παραπονεμένον,
Ὅπου φορεῖ πουκάμισο στὸ αἷμα βουτηγμένον,
Ὅπου φορεῖ στὴν κεφαλὴν ἀκάνθινον στεφάνι;
Ἐκεῖνος εἶν' ὁ γιόκας σου κ' ἐμὲ ὁ διδάσκαλός μου.
. . . . . .

Τὸ μοιρολόγι αὐτὸ εἶναι ἀρκετὰ μεγάλο. Πολλὰ κορίτσια τὸ ξέραν ἀπ' ἔξω κι' ἀνακατωτὰ ὅλο. Δυστυχῶς δὲ στάθηκε βολετὸ νὰ ἐξακριβωθεῖ κ' ἡ συνέχειά του ὡς τὸ τέλος.

Ἀπὸ τοὺς ἑσπερινοὺς ὅλης τῆς ἑβδομάδας κι' ἀπ' ὅλες τὶς πρωινὲς ἀκολουθίες πέρα ἀπὸ τὴ Μεγ. Πέμπτη δὲν ἔλειπε σχεδὸν κανείς. Μὲ ἰδιαίτερο

ἐνδιαφέρον παρακολουθοῦσαν τὸ τροπάριο τῆς Κασσιανῆς στὸν ἑσπερινὸ τῆς Μ. Τρίτης.

Τὴ Μεγ. Τετάρτη ὁ παπᾶς γύριζε στὰ σπίτια γιὰ εὐχέλαιο. Εἶχαν σὲ κάθε σπίτι ἕτοιμα αὐγὰ ὠμά, ἀλεύρι ὡς μισῆ ὀκὰ καὶ κάμποσο ἁλάτι. Τὰ εὐχέλιαζε αὐτὰ ὁ παπᾶς καθὼς καὶ τοὺς σπιτικούς.

Ἀπὸ κάθε σπίτι τοῦ δίνανε δυὸ ἢ τρία αὐγὰ ἀντὶ γιὰ χρήματα.

Τὴ Μεγάλη Πέμπτη κάθε οἰκογένεια ἔβραζε κ' ἔβαφε αὐγά, τόσα, ὅσοι ἦσαν οἱ σπιτικοὶ καὶ τρία ἢ τέσσερα παραπανίσια—τὸ ἕνα γιὰ τὴν Παναγία καὶ τ' ἄλλα γιὰ τυχὸν ἔκτακτους μουσαφίρηδες.

Τ' αὐγά, μαζὶ μὲ τὸ εὐχελιασμένο τ' ἀλεύρι καὶ τ' ἁλάτι τὰ πήγαιναν μέσα σὲ καλαθάκια σκεπασμένα καλὰ μὲ πανὶ δεμένο μὲ σπάγγο ὁλόγυρα, στοὺς ἑσπερινοὺς τῆς Μ. Πέμπτης—***σὰ Δώδεκα Εὐαγγέλια***—καὶ τῆς Μ. Παρασκευῆς—***σὸν Ἐπιτάφιον***. Στὴν Ἀνάσταση δὲν τὰ πήγαιναν. Ἐνδιαφέρει νὰ μνημονευθεῖ στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸ πιοκάτω περιστατικό, σχετικὸ ἄλλωστε μὲ τὴ λαογραφία: Ὁ ἀείμνηστος τέως Ἅγιος Νεοκαισαρείας Ἀμβρόσιος, εἶχε παρατηρήσει ὅτι στὴν ἀκολουθία τῆς Ἀνάστασης ὅπου διαβάζεται ἡ σχετικὴ εὐχὴ γιὰ τ' αὐγά, δὲν εἶχαν φέρει οἱ ἐκκλησιαζόμενοι, ὅπως καὶ τὶς προηγούμενες βραδιές, τὰ καλαθάκια μὲ τ' αὐγά. Τὄκανε ζήτημα καὶ σύστησε, σὲ λόγο του, νὰ μὴ παρατηρηθεῖ στὸ μέλλον τὸ ἄτοπο αὐτό. Ἐπειδὴ τὸ ὕφος του ἦτανε λιγάκι αὐστηρὸ κ' ἔθιγε τοὺς Κοτυωρίτες, ποὺ τοὺς παρουσίαζε ὅτι ἀγνοοῦν τοὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, ἔλαβε τὸ λόγο ἀπὸ τὸ στασίδι του ὁ Κοτυωρίτης θεολόγος, ἀπόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης καὶ λόγιος Θεμιστοκλῆς Ν. Παστιάδης, γιὰ νὰ ὑπομνήσει καὶ μόνο τὸ ρητό:

«Τόπου συνήθειον, νόμου κεφάλαιον».

Ἡ ἐπιτυχημένη αὐτὴ ἀπάντηση ἱκανοποίησε καὶ τὸν ἴδιο τὸ Δεσπότη—νευρικὸ κ' εὐέξαπτο, μὰ καὶ λογικὸ καὶ βαθιὰ μορφωμένον ἱεράρχη καὶ ἄνθρωπο.

Στὶς ἀκολουθίες τῶν ἑσπερινῶν τῆς Μ. Πέμπτης καὶ τῆς Μ. Παρασκευῆς πήγαιναν ὅλοι γενικῶς, ἀκόμα κ' οἱ ἄρρωστοι καὶ τὶς παρακολουθοῦσαν μὲ μεγάλη εὐλάβεια καὶ κατάνυξη. Δὲν ἦσαν σπάνια καὶ τὰ κλάμματα κατὰ τὴν περιφορὰ μέσα στὴν ἐκκλησία τοῦ «ἐσταυρωμένου» καὶ κατὰ τὰ «ἐγκώμια».

Ἡ περιφορὰ τοῦ Ἐπιτάφιου καὶ στὶς τρεῖς ἐκκλησίες — Ὑπαπαντῆς, Ἁγ. Γεωργίου καὶ Ἁγ. Νικολάου — γινότανε μὲ μεγάλη τάξη εὐλάβεια καὶ ἐπιβλητικὴ μεγαλοπρέπεια, προπαντὸς ὅταν ἱερουργοῦσε ὁ Δεσπότης μὲ τὴν πολυτελέστατη λαμπρὴ κι' ἀστραφτερὴ ἀρχιερατικὴ στολή του καὶ μ' ὅλη τὴν ὑποβλητικὴ τελετουργία τῆς Ἐκκλησίας. Ἔκανε ἐξαιρετικὴ ἐντύπωση στοὺς ξένους—Τούρκους κι' ἀλλοεθνεῖς—ποὺ παρακολουθοῦσαν συνήθως καὶ τὴ λιτανεία στὶς αὐλὲς τῆς ἐκκλησίας.

Τὸν Ἐπιτάφιο τὸν ἐστόλιζαν ἀπὸ νωρὶς τὴ Μ. Παρασκευὴ τὰ κορίτσια μὲ λουλούδια. Οἱ Ἐπίτροποι τῆς ἐκκλησίας βάζανε στὶς δάφνινες ἀψίδες του

πέντε λαμπάδες, ποὺ συμβόλιζαν τὰ πέντε καρφιὰ τοῦ παραπάνω μοιρολογιοῦ, κι' ἄλλες ὁλόγυρα μικρότερες, ποὺ τὶς ἄναβαν ὅλες, ὅταν ἄρχιζαν τὰ «***ἐγκώμια***». Ὅταν ψέλναν τὸ «***ἔρραναν τὸν τάφον...***», ὁρμοῦσαν ὅλοι ν' ἁρπάξουν μιὰν ἀπ' αὐτὲς τὶς λαμπάδες. Παρὰ τὸν θόρυβο, τὴν ὀχλαγωγία, τὴν ἀταξία καὶ τοὺς καυγάδες ποὺ στενόντανε συνήθως στὴν περίπτωση αὐτή, καὶ ποὺ ἀποτελοῦσαν παραφωνία, ἂν ὄχι καὶ ἀσχημία ἀπέναντι στὸ συμβολικὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἱερότητα τῆς στιγμῆς, τὸ ἔθιμο αὐτὸ διατηρήθηκε ὥς τὰ τελευταῖα χρόνια. Τὶς λαμπάδες αὐτὲς τὶς φυλάγανε στὸ εἰκονοστάσιο τοῦ σπιτιοῦ μαζὶ μὲ τὰ σταυρολούλουδα κλπ. καὶ τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ διάφορα ξόρκια καὶ γιατροσόφια—***καλὸν εἶχαν-ἀ· ἐπεκάπνιζαν τὸν ἄρρωστον ἢ τὸν κακᾶν***.

Ἐκτὸς τὴ Μ. Παρασκευή, τὶς ἄλλες μέρες φρόντιζαν ὅλοι νὰ λουστοῦν μὲ ζεστὸ νερό, εἴτε στὸ λουτρό, εἴτε καὶ στὰ σπίτια τους. Οἱ ἄντρες πήγαιναν στὸ λουτρό, κυρίως τὴ νύχτα τοῦ Μ. Σαββάτου.

Ἐπίσης τὶς τελευταῖες ἡμέρες ἑτοίμαζαν τὰ τσουρέκια καὶ τὰ κουλουράκια, ψούνιζαν γιὰ τὶς τρεῖς ἡμέρες τοῦ Πάσχα κ' ἔβραζαν κ' ἔβαφαν τ' αὐγά. Κυρίως τἄβαφαν κόκκινα, ἔβλεπε ὅμως κανεὶς καὶ σὲ χρῶμα μελανί, καφέ, πράσινο κλπ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς συνηθισμένες βαφές, χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τ' αὐγὰ καὶ τὴ βαφὴ ποὺ ἔβγαινε ἀπὸ κρεμμυδότσοφλα· τὰ μαζεῦαν ἀπὸ μέρες γι' αὐτὸ τὸν σκοπὸ οἱ νοικοκυρές. Εἶχε τὸ καλό, ὅτι ὁ χρωματισμός αὐτός, χρῶμα ἀνοιχτὸ καφὲ πρὸς τὸ κεραμυδί, δὲν ξέβαφε κ' ἔτσι δὲ λερωνόντανε τὰ παιδιά.

Τὸ Μ. Σάββατο οἱ ἀρραβωνιασμένοι στέλνανε στὴ μνηστὴ καὶ σ' ὅλους τοὺς δικούς της ἀπὸ μιὰ λαμπάδα γιὰ τὴν Ἀνάσταση. Ὅσο εὔποροι, τόσο πολυτελέστερες ἔπρεπε νἄν' οἱ λαμπάδες, γιατὶ τὰ σχόλια καὶ τὸ κοτσομπολιὸ παραμόνευαν.

ΤΟ ΠΑΣΧΑ (*Ἡ Λαμπρή*).

Οἱ καμπάνες γιὰ τὴν Ἀνάσταση χτυποῦσαν 1—2 ὧρες μετὰ τὰ μεσάνυχτα. Μερικοὶ ξαγρυπνοῦσαν. Ξεχνιόντανε μὲ τὴν καλὴ συντροφιὰ καὶ τὴ συζήτηση περιμένοντας τὸ μαθητὴ τοῦ ράφτη ἢ τοῦ τσαγκάρη—***τσιράχ***'—νὰ φέρει τὰ ροῦχα ἢ τὰ παπούτσια τους καὶ γενικὰ μὲ τὶς ἑτοιμασίες γιὰ τὴν Ἀνάσταση. Ὁ πολὺς κόσμος, ὅπως καὶ κάθε βράδυ, κοιμόνταν ἀπὸ νωρίς.

Λίγο πρὶν χτυπήσουν οἱ καμπάνες γιὰ τὴν ἐκκλησία, ὁ νυχτοφύλακας—***ὁ πασβάνον***—περιερχόταν ὅλα τὰ σπίτια καὶ τοὺς ξυπνοῦσε. Ὅπου δὲν ἔβλεπε φῶς καὶ ὑπόθετε πὼς κοιμοῦνται ἀκόμα, βροντοῦσε δυνατὰ τὴν πόρτα καὶ φώναζε στερεότυπα: ***ὀρίιιιστε σὴν ἐγκλεσίαν!*** Ἡ φωνή του καὶ τὰ χτυπήματά του ἀντηχοῦσαν βαριὰ στὴν ἤρεμη ἡσυχία τῆς νύχτας. Σὲ λίγο ξυπνοῦσαν, ἄναβαν τὰ φῶτα σ' ὅλα τὰ σπίτια, καὶ δὲν ἀργοῦσαν νὰ ξεχυθοῦν οἱ ὁμάδες στοὺς δρόμους, προχωρόντας βιαστικὰ καὶ μὲ λαχτάρα στὴν ἐκκλησία. Ὁ νυχτοφύλακας στὴν εἰδικὴ αὐτὴ περίπτωση ὀνομαζότανε: **τξα-**

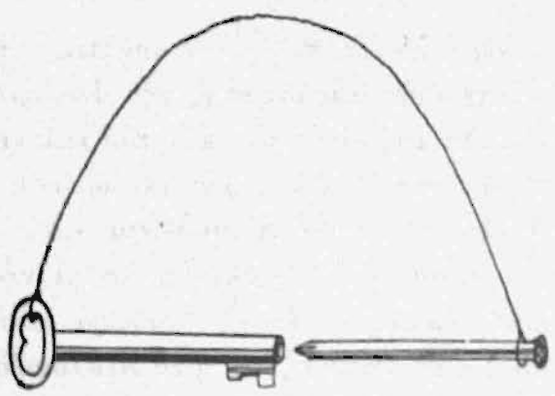
γκόης. Συνήθως διόριζε κι' ἄλλον βοηθό του, ἐπειδὴ δὲν τὰ κατάφερνε μόνος νὰ προλάβει σ' ὅλα τὰ σπίτια τῆς δικαιοδοσίας του.

Ἡ ἀκολουθία γιὰ τὴν Ἀνάσταση ψελνότανε ἔξω στὸ ὕπαιθρο, στὸν περίβολο τῆς ἐκκλησίας, ὅπου στενότανε μιὰ πρόχειρη ἐξέδρα, κατάλληλα στολισμένη κυρίως μὲ δάφνες.

Καὶ στὶς πιὸ χαλεπὲς καὶ δύσκολες περιστάσεις, ποὺ ἦταν συνέπειες τῆς κάθε φορὰ ἀνώμαλης ἐσωτερικῆς κ' ἐξωτερικῆς κατάστασης τῆς Τουρκίας, ἦταν ἀπαραίτητο νὰ σμίξει ἡ μοσκοβολητάδα τῆς σμύρνας καὶ τοῦ λιβανιοῦ μὲ τὴ μυρωδιὰ τῆς μπαρούτης, μόλις ὁ παπᾶς θὰ πρωτοεκφωνοῦσε τὸ «***Χριστὸς Ἀνέστη...***». Ἐκτὸς τὶς ἄφθονες ρουκέτες—***τὰ φυσέκια***—ποὺ ρίχναν ἀλλεπάλληλλα καὶ πυκνότατα χωρὶς καμμιὰν ἀπαγόρευση, καὶ οἱ νέοι, ὁπλισμένοι μὲ πιστόλια, γινόντανε παρέες παρέες, πιάνανε διάφορα πόστα κατάλληλα κι' ἀρχιζαν τοὺς πυροβολισμοὺς—***τὰ ταπατζέας*** ἢ ***τὰ πιστοφέας***. Τ' ἀστυνομικὰ ὄργανα, ποὺ παρακολουθοῦσαν τὴν τελετὴ κ' εἶχαν τὸ νοῦ τους στὴν ἐκτέλεση τῆς ἀπαγορευτικῆς διάταξης γιὰ τοὺς πυροβολισμούς, τὰ χάναν. Ὁμοβροντίες ἀπὸ παντοῦ· κρότοι ξεκουφαντικοί· πανδαιμόνιο. Οἱ μεγαλύτεροι ἀνάμεσα στὶς παρέες τῶν νέων ποὺ πυροβολοῦσαν, ἔτσι γιὰ νὰ εἶν' ἐν τάξει ἀπέναντι στὰ ἀστυνομικὰ ὄργανα, φώναζαν φαινομενικά: ***Ἄτμαϊν!***=λ.τ. μὴ ρίχνετε! Μὰ συμπλήρωναν ἀμέσως χωρὶς καμμιὰ διακοπή: ***συρέστε***= ρίξτε. Ἔτσι ἐπικράτησε καὶ τὸ ***ἄτμαϊν-συρέστε*** ποὺ χρησιμοποιόταν καὶ συμβολικὰ καὶ εἰρωνικὰ γιὰ κείνους ποὺ ἔλεγαν ἄλλ' ἀντ' ἄλλων. Ὡστόσο οἱ ἀστυνομικοὶ μετὰ τὴν πρώτη αἰφνιδιαστικὴ ἐντύπωση χυμοῦσαν σὲ μιὰ κατεύθυνση ἀπὸ τὴν ὁποία εἶχαν ἀκουστεῖ πυροβολισμοί. Ἀμέσως πυροβολοῦσε μὲ ὁμοβροντίες ἄλλη παρέα ἀπὸ τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση γιὰ ἀντιπερισπασμό. Εἶν' ἀλήθεια ὅτι ἀπὸ καμμιὰ φορὰ κάναν καὶ τὰ στραβὰ μάτια οἱ ἀστυνομικοί. Μὰ τύχαινε κάποτε, εἴτε τὴν ἴδια νύχτα, εἴτε καὶ στὸ τριήμερο διάστημα τοῦ Πάσχα, ποὺ συνεχιζόνταν ἀραιὰ καὶ ποῦ οἱ πυροβολισμοὶ νὰ πιάσουν κανένα. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἡ μόνη ἀποτελεσματικὴ ἐπέμβαση ἦταν τῶν γυναικῶν, ὅσες φορὲς ἡ δωροδοκία δὲν ἔπιανε τόπο. Ὁρμοῦσαν ἀγριεμμένες, μὲ φωνὲς καὶ μὲ λύσσα, ἀλλὰ καὶ μὲ κλάμματα κάποτε κι' ἀπελευθέρωναν τοὺς παραβάτες. Ὁ ἱπποτισμὸς τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων καὶ τῶν Τούρκων γενικῶς ἀπέναντι στὶς γυναῖκες ἦταν ὑποδειγματικός. Ποτὲ ἄντρας δὲν ἄπλωνε χέρι σὲ γυναῖκα γιὰ νὰ τὴν κακοποιήσει, ἀκόμα κι' ὅταν βρισκότανε σὲ θέση ἀμυνόμενου καὶ τὶς ἔτρωγε. Ἐκτὸς αὐτό, παρόμοιες ἐνέργειες, ὄχι καὶ τόσο σπάνιες, δὲν ἔχει συμβεῖ νἄχουν καὶ ποινικὲς—δικαστικῶς—συνέπειες.

Κοντὰ στοὺς πυροβολισμοὺς κι' ὅλοι σχεδόν, ποὺ παρακολουθοῦσαν τὴν τελετή, μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἄναβαν διάφορα βεγγαλικὰ φῶτα—***μαϊτάπα***—, ἢ χρησιμοποιοῦσαν (τὰ μικρὰ παιδιὰ) πιστολάκια μὲ χάρτινα καψίλια. Τὰ κάπως μεγάλα παιδιὰ κ' οἱ ἔφηβοι πυροβολοῦσαν μὲ ***τ' ἀνοιγάρα*** : Κλειδιὰ σὲ διάφορα μεγέθη μὲ κοῖλο τὸ στέλεχος· παραγεμιζότανε μὲ κεφαλάκια ἀπὸ

σπίρτα ἢ καὶ μὲ μπαρούτι καὶ στουπωνότανε μὲ χαρτὶ ἢ κουρέλια—***σοκούμα***—ὥς τὰ μισὰ σχεδὸν τῆς κοιλότητας. Γιὰ ὀβελὸς καὶ ἐπικρουστήρας μαζί, χρησιμοποιόταν ἕνα καρφί, ἀνάλογο μὲ τὸ κοῖλο τοῦ κλειδιοῦ. Τὸ κεφάλι τοῦ καρφιοῦ καὶ τοῦ κλειδιοῦ δενότανε μὲ σπάγγο γερόν, ἕνα μέτρο περίπου, τὸ καθένα σὲ κάθε ἄκρη. Μετὰ τὴ γέμιση, ἔβαζαν τὸ καρφὶ ἀπὸ τὴ μύτη στὴν κοιλότητα τοῦ κλειδιοῦ. Κρατοῦσαν ἀπὸ τὴ μέση τοῦ σκοινιοῦ καὶ τὸ χτυποῦσανε μὲ δύναμη σὲ κανέναν πέτρινο τοῖχο, ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ καρφιοῦ. Ἂν ὄχι μὲ τὴν πρώτη, τοὐλάχιστον ὅμως μὲ τὴ δεύτερη ἢ τὸ πολὺ μὲ τὴν τρίτη κρούση τὸ σύστημα ἐκπυρσοκροτοῦσε. Ἀνάλογα μὲ τὸ μέγεθος τοῦ κλειδιοῦ καὶ τὴ γόμωση, προκαλότανε κι' ὁ σχετικὸς κρότος. Τὰ μεγάλα κλειδιὰ ἔκαναν δαιμονισμένο κρότο, σχεδὸν σὰν χειροβομβίδα. Οἱ πυροβολισμοὶ μὲ ***τ' ἀνοιγάρα*** δὲν ἀπαγορευόντανε κ' ἦταν ἕνας τρόπος γιὰ παραπλάνηση τῶν ἀστυνομικῶν. Ὡστόσο ἀπὸ καμμιὰ φορὰ εἶχαν καὶ τὰ δυστυχήματά τους, ἀπὸ διάρρηξη τοῦ κλειδιοῦ κ.τ.λ.

Τ' ἀνοιγάρ'.
(Σχεδίαση Πολύδωρου Παπούλη)

Μετὰ τὴν ἀπόλυση τῆς ἐκκλησίας ὅλοι πήγαιναν στὰ σπίτια τους.

Πρῶτ' ἀπ' ὅλα τρῶγαν τ' ***εὐχιασμένον τ' ὠβόν***=τὸ διαβασμένο τ' αὐγό. (Βλέπε καὶ σελ. 246. στίχ. 3). Πολλὰ παιδιὰ φέρνανε μαζί τους τ' αὐγὸ στὴν ἐκκλησία. Μετὰ τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη» τὸ τρῶγαν ἐκεῖ. Μὲ τ' αὐγὸ αὐτὸ δὲν τσούγκριζαν. Συνήθως εἶχαν κι' ἄλλα αὐγὰ στὴν τσέπη κ' ἐνῶ συνεχιζόταν ἡ ἀκολουθία τῆς Ἀνάστασης, μέσα πιὰ στὴν ἐκκλησία, αὐτοὶ ἔξω στὴν αὐλὴ ἄρχιζαν τὸ τσούγκρισμα.

Τ' αὐγὸ ποὺ ἀναλογοῦσε στὴν Παναγία τὸ ράζανε στὸ εἰκονοστάσιο, ὅπου ἔμενε ὥς τὸ ἄλλο Πάσχα γιὰ ν' ἀνανεωθεῖ μὲ τὸ καινούργιο. Πίστευαν πὼς δὲ χάλαγε ποτέ. Τὸ παλιὸ τὄθαβαν σὲ κανέναν κῆπο ἢ τὸ πέταγαν στὴ θάλασσα, ὅταν ἦταν μεγάλη τρικυμία, γιὰ νὰ γαληνέψει.

Μὲ τὸ διαβασμένο τ' ἀλεύρι—***τ' εὐχιασμένον τ' ἀλεύρ***'—φκιάνανε συνήθως τὴν ἡμέρα τῆς Ἀνάληψης ἕνα τσουρέκι καὶ παῖρναν ὅλοι οἱ σπητικοὶ ἀπὸ λίγο ***γιὰ νὰ παρεβγάλνε τὴν Ἀνάσταση***=γιὰ νὰ ξεπροβοδίσουν τὴν Ἀνάσταση. Κρατοῦσαν ὅμως λιγάκι ἀλεύρι καὶ τὸ εἶχαν στὸ εἰκονοστάσιο. Ὅταν ἦταν νὰ κάνουν προσφορές, μέσα στὸ ἀλεύρι ἔριχναν καὶ λίγο ἀπ' αὐτό. Ἐπίσης ὅσοι εἶχαν τ' ἀλεύρι τῆς χρονιᾶς τους, ἔριχναν λιγάκι ἀπ' αὐτὸ στὰ γεμάτα σακκιά, γιὰ νὰ εὐλογηθοῦν.

Τὸ διαβασμένο τ' ἁλάτι—***τ' εὐχιασμένον τ' ἅλας***—τὸ τοποθετοῦσαν

ἐπίσης στὸ εἰκονοστάσιο. Τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τσουρέκια τοῦ Πάσχα καθὼς καὶ γιὰ ξόρκια ἐνάντια στὴ βασκανία εἴτε τῶν παιδιῶν εἴτε τῶν ζώων.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΑΝΑΣΤΑΣΗ

Τ' ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς γινόταν ἡ τελετὴ τοῦ ἑσπερινοῦ—***ἡ Δευτέρα Ἀνάσταση***. Ἀκολουθοῦσε ἡ περιφορὰ τῆς εἰκόνας ποὺ παραστένει τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ καὶ στὶς τρεῖς ἐκκλησίες. Ὅλες οἱ πομπὲς ἔκαναν τὴ συνάντησή τους—***ἐποῖναν ἀσπασμὸν***—στὴ μέση σχεδὸν τῶν συνοικιῶν Ὑπαπαντῆς καὶ Ἁγ. Γεωργίου—***σῆ Φυταγκούρ' καικά.***

Τὸ θέαμα ἦταν μεγαλόπρεπο. Παπάδες, ψάλτες καὶ κανονάρχες, ἐξαπτέρυγα καὶ λάβαρα μὲ ἐπικεφαλῆς τὸ Δεσπότη, ντυμένον τὴ Λευκόχρυση ἀρχιερατικὴ στολή του, οἱ λαμπάδες καὶ τὸ ἄπειρο πλῆθος τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἀλλοεθνῶν, δημιουργοῦσαν καὶ παρουσίαζαν, μὲ τὶς ποικίλες κ' ἐναλλασσόμενες ἀποχρώσεις τους μιὰν ἀτμόσφαιρα ἐξαιρετικὰ ἑορταστικὴ κι' ὑποβλητικὰ χαρμόσυνη. Τὰ πανηγυρικά, σὲ ἦχο θριαμβευτικὸ κ' ἐνθουσιαστικό, τροπάρια τοῦ Πάσχα, οἱ καμπάνες ποὺ βαροῦσαν μὲ ταχύτατο ρυθμὸ καὶ στὶς τρεῖς ἐκκλησίες συνεχῶς, οἱ ρουκέτες ποὺ διαδεχόνταν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη ἀπ' ὅλες τὶς μεριὲς καὶ τὰ μπαλκόνια τῶν σπιτιῶν, οἱ πυκνότατοι πυροβολισμοὶ ἀπὸ παντοῦ καὶ γενικὰ τὸ χαρούμενο καὶ γελαστὸ πλαίσιο τοῦ ἀνοιξιάτικου δειλινοῦ ἀποτελοῦσαν ἕνα ἐπιβλητικότατο κ' ἁρμονικότατο σύνολο.

Οἱ πυροβολισμοὶ αὐτὴ τὴ φορὰ ἤτανε πιὸ καλύτερα ὀργανωμένοι ἀπὸ τὶς παρέες, μὲ δεῖκτες καὶ καραούλια, σὲ τρόπο ὥστε οἱ ἀστυνομικοὶ νὰ τὰ χάνουν κυριολεκτικά.

Στὴν ἐκκλησία διαβαζότανε σὲ πέντ' ἕξη γλῶσσες τὸ εὐαγγέλιο τῆς ἡμέρας. Στὰ τελευταῖα χρόνια (1911—1914) γινότανε ***μονοκκλησία***. Μαζευόντανε δηλαδὴ στὴ Δεύτερη Ἀνάσταση κ' οἱ τρεῖς συνοικίες μὲ τοὺς παπάδες καὶ τοὺς ψάλτες τους στὴν ἐκκλησία τῆς Ὑπαπαντῆς κι' ἀπὸ κεῖ κάνανε τὴ συνηθισμένη διαδρομή.

ΦΑΓΗΤΑ

Στὰ Κοτύωρα δὲ συνήθιζαν τ' ἀρνὶ στὴ σοῦβλα ὅπως σ' ἄλλα μέρη.

Χρησιμοποιοῦσαν συνήθως ἄφθονα πουλερικά, κρέας ἀρνίσιο, πρόβιο, μοσχαρίσιο ἢ βοδινό, αὐγά, μακαρόνια, πιλάφια, ψάρια, ***γισχάδες***—ἰφκάδες—, τυριά, γιαοῦρτες κτλ. Πιοτὰ κατὰ τὸ φαγὶ δὲν πολυσυνήθιζαν.

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ

Τὸ Πάσχα οἱ ἐπισκέψεις γινόντανε χωρὶς καμμιὰν ἐθιμοτυπικὴ τάξη καὶ σειρά. Φτωχοὶ καὶ πλούσιοι, γνωστοὶ κι' ἄγνωστοι ἔκαναν ἐπισκέψεις χωρὶς καμμιὰ διάκριση. Στοὺς ἐπισκέπτες πρόσφερναν τὴν ἡμέρ' αὐτὴ προπαντὸς κρασί, ἀλλὰ καὶ ρακὶ καὶ κονιάκ. Ἀπάνω στὸ τραπέζι ὑπῆρχε ἀπαραιτήτως ἕνα πιάτο μὲ κόκκινα αὐγὰ γιὰ νὰ τσουγκρίζουν οἱ ἐπισκέπτες. Κυριακή,

Δευτέρα καὶ Τρίτη συνεχιζόνταν οἱ ἐπισκέψεις κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. Οἱ γυναῖκες τὴν πρώτη μέρα δὲν ἔκαναν ἐπισκέψεις, ἐκτὸς ἀπὸ μερικὲς γριές.

Οἱ νέοι γινόντανε παρέες καὶ πήγαιναν ὁμαδικὰ σ' ἐπισκέψεις. Ἔτσι ὁ καθένας τῆς συντροφιᾶς ὁδηγοῦσε τοὺς ἄλλους στὰ συγγενικὰ καὶ φιλικά τους σπίτια, κ' ἔτσι περισωζόντανε καὶ τὰ προσχήματα· διότι στὶς ἐπισκέψεις αὐτὲς οἱ νέοι βλέπανε καὶ τὰ κορίτσια, γιὰ νὰ διαλέξουν τὴ συντρόφισσά του —***ἐτέρναν κ' ἐπεγενεύκουνταν κορίτξα***.

Οἱ νυχτοφύλακες—***οἱ τξαγκόζ'*** ἢ ***τξαγκοζάντ'***—περνοῦσαν ἀπ' ὅλα τὰ σπίτια καὶ μὲ τὴν εὐχὴ ***Χριστὸς Ἀνέστη, κι' ἀπὸ χρόνου,*** παῖρναν τὰ δικαιώματά τους—***τὰ τξαγκοζλούκια***—σὲ αὐγά· γέμιζαν καλάθια ὁλάκερα.

Ἂς μὴ παραλείψομε ὅτι τὴν πρώτη κυρίως ἡμέρα τοῦ Πάσχα οἱ πλουσιότεροι Ἕλληνες ἔστελναν πασχαλινὰ δῶρα—αὐγὰ καὶ τσουρέκια—σὲ φιλικὲς τούρκικες οἰκογένειες. Ἐπίσης οἱ πλούσιοι Τοῦρκοι τοῦ τόπου καθὼς κ' οἱ ἀνώτεροι κρατικοὶ ὑπάλληλοι, ἔκαναν ἐπισκέψεις στὸν Μητροπολίτη καὶ στοὺς πλουσιότερους Ἕλληνες.

ΑΥΓΑ

Τ' αὐγὰ ἦταν ἀφθονότατα καὶ φτηνότατα, ἀπὸ τὰ κύρια προϊόντα τοῦ τόπου. Ἀπὸ τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα ὡς τὴν Ἀνάληψη—***τὰ λαμπροήμερα***—κάθε Κυριακὴ καὶ ἐνδιάμεση γιορτή, παίζανε στὸν περίβολο τῆς ἐκκλησίας ἕνα πρωτότυπο τυχερὸ παιγνίδι μὲ αὐγά. Οἱ αὐγουλάδες, ἢ καὶ ὅποιοι ἄλλοι ἤθελαν νὰ κερδήσουν ἀπὸ πούλημα αὐγῶν, τἄφερναν μὲ τὰ καλάθια τ' ἀράδιαζαν ἀνὰ 5, 8, 10 κ.τ.λ. σὲ σειρές. Ὅποιος ἤθελε νὰ παίξει προκαλοῦσε τοὺς ἄλλους λέγοντας: ***παίζομε ὠβὰ σὴν σειράν;*** ἢ ***κρούγομε ὠβὰ σὴν σειράν;*** Τὸ παιγνίδι γινόταν ὡς ἑξῆς:

Παίρνανε κ' οἱ δυὸ παῖχτες ἀπὸ ἕνα αὐγὸ μιᾶς σειρᾶς καὶ τὰ τσούγκριζαν. Ὅποιανου ἔσπανε, ἔπαιρνε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἴδια σειρὰ κι' ἀπὸ τὴν ἴδια ἄκρη συνέχεια, ὥσπου νὰ τελειώσει ἡ σειρά. Κέρδιζε κεῖνος ποὺ θὰ τοὔμενε γερὸ αὐγό, ἔστω κι' ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, κ' ἔπαιρνε ὅλα τ' αὐγὰ τῆς σειρᾶς, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ πληρώσει... τὰ σπασμένα.

Ἐκτὸς αὐτὸ τὸ παιγνίδι, ἦταν καὶ τὸ ἁπλὸ τσούγκρισμα τῶν αὐγῶν. Κι' αὐτὸ γινότανε μὲ μεγάλο ἐνδιαφέρον, τόσο γιὰ νὰ κερδίσει κανεὶς τ' αὐγὰ ποὺ θἄσπανε, ὅσο καὶ γιὰ νὰ βγάλει ὄνομα, πὼς εἶχε τὸ γερότερο αὐγὸ ἀπ' ὅλους. Γι' αὐτὸ ἀπὸ πολλὲς μέρες πρίν, ὁ καθένας ἔψαχνε νὰ βρεῖ γερὸ αὐγό, δοκιμάζοντας τὴν ἀντοχή του στὰ μπροστινὰ τὰ δόντια κι' ἀπὸ τὶς δυὸ μεριές.

Τὰ γερὰ τ' αὐγὰ τὰ λέγανε: ***Ταϊγανί' ὠβόν***, ἢ ***κατσκάρ'***=τσακμακόπετρα ἢ ***κουτσκούρ'***. Τὰ ***κουτσκούρα*** τὰ κάνανε κυρίως τεχνητὰ μὲ διάφορους τρόπους: ἢ τὰ ψήνανε στὴ χόβολη, κρατόντας τα κατακόρυφα, ἢ τὰ τρύπαγαν μὲ βελόνα καὶ τὰ γέμιζαν μὲ στύψη ἢ μὲ πίσσα. Ἀπὸ καμμιὰ φορὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ ξύλινα αὐγὰ βαμμένα.

Συνήθως πρὶν ἀπὸ τὸ τσούγκρισμα δοκίμαζαν ὁ ἕνας τ' ἀλλουνοῦ τ' αὐγὸ

μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἀναφέραμε—***ἐσινάευαν τ' ὠβὰ-τουν***. Ἂν ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δυὸ καταλάβαινε πὼς τ' αὐγὸ τοῦ ἄλλου ἦτανε γερότερο, ἀπόφευγε λέγοντας : ***'κὶ κρούγω· ἀ τσακώντ-με***. Γιὰ τὴν ἀπόφαση ὑπῆρχε κι' ἄλλος παράγοντας : ποιὸς θὰ εἶναι ἀπὸ κάτω—***ποῖος ἀ κάθεται***. Ἂν στὴν παραπάνω περίπτωση, ἐκεῖνος ποὺ ἀπόφευγε νὰ τσουγκρίσει δὲν εἶχε κάμει καλὴ ἐκτίμηση τῆς ἀντοχῆς τ' αὐγοῦ του, ὁ ἀντίπαλός του μποροῦσε νὰ τοῦ πεῖ : ***ἔπαρ' τ' ὠβό-μ' καὶ κάθ' κὰ***=πάρε τ' αὐγό μου καὶ κάτσε=βάστα τ' αὐγὸ τὸ δικό μου ἀπὸ κάτω—νὰ τσουγκρίσομε. Μποροῦσε νὰ γίνει καὶ τὸ ἀντίθετο, καὶ τότε εἴχαμε τὴν πρόκληση : ***παίρω τ' ὠβό σ' καὶ κάθομαι***=παίρνω τ' αὐγό σου καὶ κάθομαι—μένω ἀπὸ κάτω—νὰ τσουγκρίσομε.

Στὴν ὑπόθεση μποροῦσαν ν' ἀνακατευθοῦν κι' ἄλλοι ἀπ' ἔξω, μεγαλύτεροι στὴν ἡλικία· παῖρναν καὶ δοκίμαζαν τ' αὐγά τους καί, ἢ παρακινοῦσαν ἢ ἐμπόδιζαν τὸν εὐνοούμενό τους νὰ τσουγκρίσει.

Δὲν ἦτανε σπάνιες καὶ μερικὲς ματσαράγγες : χτύπημα μὲ τὸ δάχτυλο ἢ μὲ τὸ νύχι. Γι' αὐτὸ ἐκεῖνος ποὺ ἦταν ἀπὸ κάτω—***ἐκεῖνος π' ἐκάθουντουν*** —φούχτιαζε καλὰ τ' αὐγό του κι' ἄφηνε μόλις νὰ φαίνεται μιὰ στρογγυλὴ μικρὴ ἐπιφάνεια, ἀκριβῶς στὸ κέντρο εἴτε τῆς μύτης εἴτε τοῦ πάτου τ' αὐγοῦ, γιὰ ν' ἀποφύγει καὶ τὰ πλάγια χτυπήματα. Στὰ παιγνίδια αὐτὰ λάβαιναν μέρος καὶ Τοῦρκοι κι' Ἀρμένηδες ποὺ ἐρχόντανε στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας ἐφοδιασμένοι μὲ αὐγά. Οἱ ἀθῶοι Ρωμιοὶ τοὺς γελοῦσαν μὲ τὰ παραπάνω τεχνάσματα. Ἔμεινε χαρακτηριστικὸ τὸ παρακάτω ἀνέκδοτο : Ρωμιὸς μὲ Τοῦρκο πῆραν νὰ τσουγκρίσουν. Συμφωνήθηκε ὁ Τοῦρκος νἄναι ἀπὸ κάτω. Στὴν προκαταρκτικὴ ὅμως δοκιμὴ—ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω—διαπιστώθηκε ὅτι τ' αὐγὸ τοῦ Τούρκου ἦτανε γερότερο. Παρὰ τὶς προσπάθειες τῶν ἄλλων... ἐμπειρογνωμόνων νὰ ἐμποδίσουν τὸ Ρωμιό, αὐτὸς ἐπίμενε νὰ τσουγκρίσει, λέγοντας ἐμπιστευτικὰ δῆθεν : ***ἀφσέστε με, τξάνουμ, ἀ τσακών' ἀτον μὲ τὸ παρμὰκ-ι-μ'*** =ἀφῆστε με, μάτια μου (ψυχή μου), θὰ τοῦ τὸ σπάσω μὲ τὸ δάχτυλό μου· (***παρμὰκ***=λ.τ. δάχτυλο!). Ἐννοεῖται ὅτι ἡ τελευταία λέξη, ποὺ ποτὲ δὲν τὴ χρησιμοποιούσαμε στὴν ὁμιλία μας, γιατὶ ἦτανε σὲ χρήση μόνο ἡ λέξη ***δάχτυλον***, τὸν πρόδοσε· κι' ὁ Τοῦρκος μὲ χριστιανικότατη ἤρεμη μακροθυμία καὶ μὲ στωικισμὸ τράβηξε παραπέρα, γιὰ νὰ ψάξει παληκαρίσια γιὰ ἄλλο θῦμα...

ΚΟΥΝΙΕΣ

Ἀπὸ τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα κυρίως ἄρχιζαν κ' οἱ κούνιες γιὰ ὅλους. Παιδιὰ μικρά, ἔφηβοι, νέοι καὶ νέες, ἀρραβωνιασμένοι καὶ νιόπαντροι κάποτε δὲ καὶ μαντράχαλοι καὶ σεβαστὲς μεσόκοπες οἰκοδέσποινες, μαζευόνταν ὅλες τὶς Κυριακὲς καὶ τὶς γιορτὲς ὡς τὴν Ἀνάληψη, στὶς κούνιες. Στὸν χῶρο αὐτὸ βλεπόντανε κ' οἱ νέοι μὲ τὶς νέες ὅπως ἀναφέραμε στὸ κεφάλαιο τῶν συνοικεσίων καὶ ἀρραβώνων (σελ. 181).

Γιὰ τὸ κούνημα, ἐκτὸς τὰ χρήματα, δίναν καὶ κόκκινα ἢ ὠμὰ αὐγά.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ γινόταν ἡ Ἀνάσταση ὥς τὴν Ἀνάληψη, σαράντα μέρες συνέχεια, ὅλοι οἱ Ἕλληνες γιὰ χαιρετισμὸ πρωί, μεσημέρι, βράδυ χρησιμοποιοῦσαν μόνο τὸ ***Χριστὸς Ἀνέστη*** καὶ γιὰ ἀπάντηση τὸ ***Ἀληθῶς*** ἢ ***Ἀληθινῶς ἀνέστη.***

ΑΝΑΛΗΨΗ

Τὴν ἡμέρ' αὐτὴ τελείωναν πιὰ οἱ γιορτὲς οἱ τελετὲς καὶ τὰ παιγνίδια τοῦ Πάσχα. Ἄρχιζαν πανηγυρικὰ καὶ ὁμαδικὰ τὰ μπάνια στὴ θάλασσα—***τὸ λούσιμον σὴν θάλασσαν***. Ὅλη ἡ παραλία γέμιζε ἀπὸ κολυμβητὲς ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη. Οἱ νέες, ὅπως καὶ στὶς 7 τοῦ Μάη (βλέπε σελ. 264) βάφανε τὰ μαλλιά, τὶς παλάμες καὶ τὰ νύχια μὲ ***θινέαν***.

Οἱ οἰκογένειες τ' ἀπόγευμα βγαίνανε περίπατο πρὸς τὶς ***Τάπιες***, τὸ ***Ἀτξῆ-Σουΐ*** καὶ τὸν ***Ἅγιο Κωσταντῖνο*** μὲ μεζέδες καὶ πιοτὰ—κυρίως ρακί. Συνήθιζαν νὰ πλύνουν τὰ χέρια καὶ τὸ πρόσωπο μὲ τὸ πηγαῖο νερὸ τοῦ ***Ἀτξῆ-Σουΐ***(=λ.τ. πικρὸ νερό), γιατὶ τόχανε σὲ καλό.

Ἐκεῖ, μέσα σὲ κήπους ἀπὸ φρουτουκιὲς—***παχτξάδες***—, ἢ δίπλα στὴν παραλία καθόντανε σταυροπόδι, σὲ στρωσίδια ποὺ εἶχαν μαζί τους, καὶ διασκέδαζαν. Ἄλλες οἰκογένειες ἢ παρέες πήγαιναν μὲ βάρκες πρὸς τὸν ***Ἅγιο Κωσταντῖνο***. Κάποτε παίρναν καὶ τὴ μουσικὴ καὶ τὸ ρίχνανε στὸ γλέντι.

Τελευταῖα ἀρκετὲς οἰκογένειες ποὺ εἶχανε προμηθευτεῖ γραμμόφωνα, τὰ παίρνανε μαζί τους εἴτε μέσα στὶς φρουτουκιὲς εἴτε μέσα στὶς βάρκες. Ἡ ἐπιστροφή τους μὲ τὸ βραδάκι ἢ καὶ ἀργὰ λιγάκι, μὲ τὸ γραμμόφωνο κουρδισμένο στὴ βάρκα, ἤτανε κάτι τὸ πολὺ γραφικὸ καὶ τερπνὸ καὶ γιὰ τοὺς ἀπ' ἔξω. Ἐπίσης τὰ τελευταῖα δέκα χρόνια γιὰ τὶς κοντινὲς αὐτὲς ἐκδρομὲς χρησιμοποιοῦσαν καὶ βενζινάκατες—***μοτόρα***—ποὺ εἶχαν φέρει δυὸ-τρεῖς ἐπιχειρηματίες ἀπὸ τὴν Κωσταντινούπολη, γιὰ τὴ συγκοινωνία τῶν Κοτυώρων μὲ τὰ προάστεια καὶ τὰ ἐξοχικὰ μέρη: Βόνα, Γιάσων, Ἁη-Κωσταντῖνο κ.τ.λ.

Σ' ὅλες αὐτὲς τὶς συγκεντρώσεις οἱ νέοι ἐρχόντανε σ' ἐπαφὴ μὲ οἰκογένειες ποὺ εἶχανε κορίτσια, μὲ τὴν ἐπιδίωξη νὰ διαλέξουν τὴν ἐκλεκτή τους, ὅπως λέχτηκε καὶ σ' ἄλλο κεφάλαιο (σελ. 183).

Ἔτσι τελείωναν οἱ γιορτὲς τοῦ Πάσχα.

***

—Ὅλες οἱ συνήθειες κ' οἱ τελετές, οἱ γιορτασμοὶ κ' οἱ δοξολογίες, οἱ διασκεδάσεις καὶ τὰ ξεφαντώματα, τόσο πρίν, ὅσο καὶ κατὰ καὶ μετὰ τὸ Πάσχα, εἶχαν τὴν ἔννοια πανηγυρικῆς τιμῆς, γιὰ τὴ μεγάλη συμβολικὴ θυσία καὶ τὴ νίκη τοῦ Θεανθρώπου.

— Τὴ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ συμβολισμὸ τοῦ θείου δράματος,

'Ομάδα ἀπὸ Κοτυωρίτες σ' ἕνα ἐξοχικὸ τοπίο κατὰ τὸ Κετσή-κιοϊ.

οἱ Κοτυωρίτες τὰ ἐξέταζαν καὶ τὰ ἐκτιμοῦσαν μόνο ἀπὸ τὴ θρησκευτική τους ἄποψη.

Στὰ τελευταῖα χρόνια εἶχαν ἀρχίσει μερικοὶ νὰ τὰ βλέπουν καὶ ἀπὸ τὴν Ἐθνικοκοινωνική τους πλευρά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΚΕΣ ΓΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΟΞΑΣΙΕΣ

Ἐκτὸς τὰ σχετικὰ ποὺ ἀναφέραμε στὰ προηγούμενα κεφάλαια, ἐπικρατοῦσαν μέσα στὸ λαὸ κ' οἱ παρακάτω δοξασίες γύρω ἀπὸ τὴ μετεωρολογία καὶ τὴν ἀστρολογία.

—Γιὰ τὴ βροντή:

α) Ὅτι ὁ Προφήτης Ἠλίας μὲ ζωηρὰ κι' ἀτίθασσα ἅλογα ζευγμένα στ' ἁμάξι του ἔφερνε βόλτες στὸν οὐρανό. β) Ὅτι ὁ Θεὸς εἶχε γάμο καὶ ἔβαζαν τὰ τραπέζια γιὰ φαγὶ—***ὁ Θεὸς γάμον ἔχ' καὶ γουρεύ'νε τὰ τραπέζᾳ***. γ) Ὅτι ὁ Θεὸς κυλάει βαρέλια—***ὁ Θεὸν βαρέλᾳ κυλίζ'***. δ) Ὅτι ὁ Θεὸς ρίχνει κανονιὲς—***ὁ Θεὸν τόπᾳ σύρ'***.

—Γιὰ τὴν ἀστραπή:

Ὅτι ἄστραφταν τὰ πέταλα κ' οἱ ρόδες ἀπὸ τἄλογα καὶ τ' ἁμάξι τοῦ Προφήτη Ἠλία.

—Γιὰ τὸν κεραυνό:

Ὅτι ὁ Θεὸς ρίχνει φωτιὰ πάνω στοὺς ἁμαρτωλούς. Γι' αὐτὸ κ' ἡ κατάρα: ***Ὁ Θεὸς γιουλτουρὸμ—ἢ ἄψιμον –νὰ ρούζ' ἀπάν'-ι-σ'***.

Γιὰ ν' ἀποφύγουν τὸν κεραυνὸ λαβαίνανε τ' ἀκόλουθα μέτρα: α) Δὲν καθόντανε κοντὰ στὸ τζάκι, οὔτε κάτω σὲ δέντρα. β) Ἔδιωχναν μακρυὰ τὶς γάτες, γιατὶ πίστευαν ὅτι τὰ μάτια τους τραβοῦσαν τὸν κεραυνό. γ) Ἄρχιζαν τὰ σταυροκοπήματα, τὶς πρόσευχές, τὶς μετάνοιες, τὰ λιβανίσματα τῶν εἰκόνων κ.τ.τ.

—Γιὰ τὴ βροχή:

α) Ὅτι ὁ Θεὸς κατουράει (δοξασία τῶν παιδιῶν). β) Ὅτι ***ὁ Θεὸν ἔνοιξεν τὰ στέρνας-ἀτ' καὶ καθαρίζ' ἀτα*** (***στέρνα***=ξεροπήγαδο χτιστό, ὅπου μάζευαν τὸ νερὸ τῆς βροχῆς).

Ὅταν τὴν ἄνοιξη εἶχε ἀνομβρίες ποὺ συνεχιζότανε καὶ τὸ καλοκαίρι, προσπαθοῦσαν νὰ προκαλέσουν βροχή :

α) Μὲ θρησκευτικὲς λιτανεῖες τὶς καθιερωμένες κι' ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. β) Μὲ τὴν ***Κουσκουκούραν*** : Ὁμάδα ἀπὸ παιδιὰ φκιάναν ἕνα ἀνδρείκελο, τὄντυναν μὲ φουστάνια, τὸ κρατοῦσαν δυὸ ἀπὸ τὰ χέρια—ἀπὸ τὴ μιὰ κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὁ καθένας—καὶ φέρνανε γύρο ὅλα τὰ σπίτια, τραγουδόντας μεγαλόφωνα καὶ μονότονα :

Κουσκουκούρα, νέ ἰστέρσιν—Ἄλλαχ τὰν γιαγμούρ ἰστέρσιν.

(λ.τ. ***κουσκουκούρα*** τί θέλεις—Ἀπὸ τὸ θεὸ βροχὴ θέλεις). Ἀπὸ κάθε σπίτι κατέβαινε ἡ νοικοκυρὰ κ' ἔχυνε ἕνα κανάτι—***ἕναν κουκούμ'***—νερὸ πάνω στὴν ***κουσκουκούρα***. Ἐπίσης ἔδινε στὴν ὁμάδα τῶν παιδιῶν ἕνα κομμάτι ψωμὶ ἢ ἄλευρα ἢ ἁλάτι κ.τ.τ. ποὺ τὰ μάζευαν σὲ σακκοῦλες, μὲ τὶς ὁποῖες ἦταν ἐφοδιασμένη ἡ ὁμάδα.

Κάποτε ἀντὶ γιὰ ἀνδρείκελο χρησιμοποιοῦσαν ἕνα παιδί, ντυμένο μόνο μὲ μιὰ μεγάλη πουκαμίσα παλιά, σὰ νυχτικιά.

Γιὰ τὸ σχηματισμὸ τῆς βροχῆς, οἱ γιαγιάδες—***οἱ καλομαννάδες***—λέγανε στὰ ἐγγόνια τους, ὅτι τὰ σύννεφα—***τὰ λίβα***—κατεβαίνουν στὴ θάλασσα, πίνουν νερὸ κ' ἔπειτα ἀνεβαίνουν στὸν οὐρανό.

Γιὰ τὸ πέσιμο τῆς βροχῆς φανταζόνταν ὅτι ὁ οὐρανὸς μοιάζει μὲ ἀπέραντη τρυπητή, ἀπόπου πέφτει σὲ σταλαγματιὲς τὸ νερό.

—Γιὰ τὴν ὁμίχλη :

Ἐπικρατοῦσε ὁ μῦθος πὼς ἡ ὁμίχλη ἦτανε στὰ πολὺ παλιὰ χρόνια κόρη, ποὺ ἔμεινε ἀνύπαντρη, καὶ γιὰ ἐκδίκηση κατουράει κάθε τόσο τὰ μουστάκια καὶ τὰ γένια τῶν ἀντρῶν.

Πίστευαν πὼς ἡ ὁμίχλη μποροῦσε νὰ ἐξαφανιστεῖ, ἂν παιδὶ πρωτότοκο —***πρωτικάρ'***—γύριζε γυμνὰ τὰ πισινά του, λέγοντας τραγουδιστά :

Δεῖσα, δεισόκωλε,—Κ' ἐφτακαβελαρόκωλε,
Ἐξύεν τὸ ζουμάρ'-ι-σ'.—Ἐκάγαν τὰ παιδία-σ',
Τοῦταααα !—Σ' ἐφτὰ ραχία ὀπίσ' κι' ἄλλο πλάν.

(Ὁμίχλη, ὁμιχλόκωλε, κ' ἐφτακαβαλαρόκωλε, χύθηκε τὸ ζουμάρι σου, κάηκαν τὰ παιδιά σου, ἐμπρὸς τράβα,α,α ! Πίσω ἀπὸ ἐφτὰ ράχες καὶ πιὸ πέρα).

Ὅταν ἔπεφτε ἡ ὁμίχλη στὴ θάλασσα, λέγαν ὅτι θὰ βγοῦν πολλὰ χαμψιά.

— Γιὰ τὸ οὐράνιο τόξο :

Σύμφωνα μὲ τὴ θρησκευτικὴ ἱστορία ἡ παρουσία του ἦταν ἐγγύηση τοῦ Θεοῦ πὼς δὲ θὰ γίνει πιὰ κατακλυσμός. Προπαντὸς ὕστερα ἀπὸ μεγάλη καταιγίδα, ἡ θέα της ἦτανε πηγὴ ἄμετρης χαρᾶς γιὰ τὰ παιδιά. Τὸ λέγανε ***γύργηλα*** ἢ ***τῆ Παναγίας τὸ ζωνάρ'***.

Πίστευαν ὅτι ὅποια γυναῖκα μπορεῖ νὰ περάσει κάτω ἀπὸ τὴν ἀψίδα του, μεταμορφώνεται σὲ ἄντρα.

— Γιὰ τὸ Νοτιά :

Ὁ Νοτιᾶς—ὁ ***Γουπλὲς*** (λ.τ.)—εἶχαν τὴ δοξασία ὅτι ἔφερνε τὶς ἀρρώστειες καὶ τὶς ἐπιδημίες, γιατὶ—ὅπως πίστευαν—φυσοῦσε ἀπὸ τὴ Μέκκα (Ἅγιοι Τόποι τῶν μωαμεθανῶν) ὅπου ἔκαναν πολλὰ ***κουρμπάνια*** (=λ.τ. θυσίες ζώων), τὸ αἷμα τους ἔμενε στὸν ἥλιο καὶ βρωμοῦσε, κ' ἔτσι ὁ ἀέρας ἔφερνε ἀπὸ κεῖ τὶς ἀναθυμιάσεις μὲ τὶς σχετικὲς ἀρρώστειες.

—Γιὰ τοὺς ἀνέμους :

Σὲ ἀκατάστατους κι' ἀμφίβολους καιροὺς λέγαν ὅτι παλεύουν οἱ ἄνεμοι μὲ τὸ φεγγάρι—***ὁ φέγγον ἐπάλεψεν μὲ τὴν ἀέραν κ' ἐνίκησεν.***

—Γιὰ τὶς καταιγίδες :

Πίστευαν ὅτι τὶς στέλνει ὁ Θεὸς γιὰ νὰ μᾶς τιμωρήσει γιὰ τὶς ἁμαρτίες μας. Γιὰ νὰ κοπάσουν, ἔκαναν προσευχές, μετάνοιες καὶ λιβάνιζαν τὶς εἰκόνες.

—Γιὰ τὸν ἀνεμοστρόβιλο :

Σφοδροὶ ἀνεμοστρόβιλοι δὲν σημειωνόντανε. Γιὰ τοὺς μικροὺς τοπικοὺς ἀνεμοστρόβιλους, ποὺ σήκωναν σκόνη, φύλλα ξερὰ τῶν δέντρων καὶ χαρτιὰ πεταμένα, λέγαν : ***ἀ χαλάν' ὁ καιρὸν*** —θὰ χαλάσει ὁ καιρός.

—Γιὰ τὸ σίφουνα :

Ἔλεγαν ὅτι κατεβαίνει τὸ σύννεφο στὴ θάλασσα καὶ πίνει νερό. Τὸν ὀνόμαζαν : ***ζίφον.***

—Γιὰ τὴν ἔκλειψη τοῦ ἥλιου :

Τὸ εἶχαν γιὰ κακὸ σημάδι. Προπαντὸς ὅταν ἡ ἔκλειψη παρουσίαζε καὶ κόκκινα σημεῖα, λέγαν πὼς εἶναι κακὸς οἰωνός, θὰ γίνει πόλεμος καὶ θὰ χυθεῖ πολὺ αἷμα.

Οἱ Τοῦρκοι πίστευαν ὅτι ὁ ἥλιος ἔπιασε τὴ σελήνη καὶ πυροβολοῦσαν γιὰ νὰ τὴ λευτερώσουν. Γιὰ τὴν ἔκληψη τοῦ ἥλιου λέγαν: ***ὁ ἥλον ἐπιάστεν.***

—Γιὰ τὴν ἔκλειψη τῆς σελήνης :

Οἱ Τοῦρκοι τὸ εἶχαν γιὰ κακὸ σημάδι καὶ πυροβολοῦσαν γιὰ νὰ λευτερωθεῖ τὸ φεγγάρι ἀπὸ τὸ πιάσιμό του—***ὁ φέγγον ἐπιάστεν.***

—Γιὰ τὸ νέο φεγγάρι :

α') Ὅταν τὸ πρωτόβλεπαν πιάνανε χρυσὰ νομίσματα καὶ λέγαν : ***ὅπως γομοῦνται ὁ φέγγον, νὰ γομοῦνταν καὶ τὰ χέρα-μ' χρυσὰ λίρας.***

β΄) Στὴ φάση τοῦ πρώτου τέταρτου τοῦ νέου φεγγαριοῦ καὶ ἰδιαίτερα τ' Αὐγούστου, δὲ βάζανε τουρσιά, γιατὶ πίστευαν πὼς δὲν θὰ πετύχουν.

γ΄) Ὁρισμένη ἀσθένεια—ἡ ρουφιὰ (βλέπε κεφ. ***Δαϊκὴ γιατρικὴ***)—ἐρεθιζότανε καὶ χειροτέρευε κατὰ τὸ πρῶτο δεκαπενθήμερο τοῦ φεγγαριοῦ, καὶ ὑποχωροῦσε κατὰ τὸ δεύτερο.

—Γιὰ τοὺς κομῆτες :

Τὴν ἐμφάνισή τους τὴ θεωροῦσαν γιὰ κακὸ σημάδι καὶ πίστευαν ὅτι προμηνοῦσε πόλεμο, ἢ κακοπαθήματα τῶν χριστιανῶν τῆς Τουρκίας. Χαρακτηριστικὰ ἔλεγαν : ***Ἡ Πόλ' ἀσ' τὸ θὰ ἐπαίρνουντουν ἀγοῖκον ἄστρον ἐξέβεν· ἀτώρα πὰ ξάν' ἐξέβεν, ἀ ἴνεται πόλεμος.*** Τοὺς ὀνόμαζαν ***ἄστρον μὲ τ' οὐδάρ' ἢ οὐράδ'.***

—Γιὰ τοὺς διάττοντες :

Ἔλεγαν ὅτι ἐκείνη τὴ στιγμὴ ξεψυχάει κάποιος.

—Προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ :

—Ὅταν ὁ ἥλιος εἶχε ὁλόγυρα ἁλώνι—***χαρμάν'*** ἢ ***ἁλών'***—λέγανε πὼς θὰ χαλάσει ὁ καιρός.

—Ὅταν τὸ ἴδιο φαινόμενο σημειωνότανε στὸ φεγγάρι, θὰ χάλαγε ὁ καιρὸς ἢ θὰ σήκωνε ἀέρα.

—Ὅταν τὸ καινούργιο φεγγάρι ἦταν ὁλόρθο, λέγαν ὅτι ὅλος ὁ μῆνας θὰ βγεῖ μὲ καλοκαιρία· τὸ ἀντίθετο ἂν τὸ φεγγάρι ἤτανε πλαγιασμένο.

—Κόκκινη δύση, προμηνοῦσε ἀέρα.

—Ζεστὸς πολὺ ἥλιος, προμηνοῦσε χάλασμα τοῦ καιροῦ καὶ βροχή.

—Ὅταν φαινόντανε σύννεφα στὸν ***Πόζ-τεπε*** (Δυτ.) ἢ στὸ ***Τσάμ-Πουρουν*** (ΒΔ) λέγαν ὅτι θὰ χαλάσει ὁ καιρὸς καὶ θὰ βρέξει.

—Ὅταν ἤτανε πυκνὰ τἄστρα, λέγαν ὅτι θὰ χαλάσει ὁ καιρός.

—Ὅταν ἡ γάτα νιβότανε καὶ κύταγε τὸ παράθυρο, λέγαν ὅτι θὰ βρέξει· ὅταν νιβότανε γυρισμένη πρὸς τὴν Ἀνατολὴ παραδεχόντανε πὼς θ' ἀνοίξει ὁ καιρὸς κι' ὅταν γυρισμένη πρὸς τὴ Δύση, ὅτι θὰ χαλάσει ὁ καιρός.

—Ὅταν ψειριζόνταν—***ἐψυλλίγουνταν***—ἢ ὅταν τσιμπιόνταν οἱ κόττες, λέγαν ὅτι θὰ βρέξει.

—Ἐπίσης κι' ὅταν οἱ μυῖγες ἐρχόνταν ἀπ' ἔξω μέσα στὸ σπίτι καὶ δαγκάνανε πολύ.

—Ὅταν ὁ σκύλος οὔρλιαζε σὲ κακοκαιρία προμηνοῦσε καταιγίδα.

—Ὅταν οἱ πετεινοὶ λαλοῦσαν ἐνῶ ἔβρεχε, σήμαινε ὅτι σὲ λίγο θὰ σταματήσει ἡ βροχή.

—Ἂν εἶχε ἀπὸ τὸ φθινόπωρο πολλὰ χαμψιά, λέγαν ὅτι θὰ κάνει βα-

ρὺ χειμῶνα—***ἐντόκαν ἔξ' τὰ χαψία, ὀφέτος βαρυχειμωνίαν*** — ἢ ***βαρὺν χειμωγκὸν ἀ ἔχομε.***

—Ἂν ἄνοιγε ὁ καιρὸς τὴν Παρασκευή, λέγανε πὼς θὰ χαλάσει πάλι σύντομα.

—Ἂν ἔβρεχε κ' ἤτανε χαλασμένος ὁ καιρὸς ὅλη τὴν ἑβδομάδα, ἔλεγαν πὼς θ' ἀνοίξει τὸ Σάββατο.

—Ἀλλὰ κι' ἂν ἄνοιγε τὸ Σάββατο, δὲν τὸ θεωροῦσαν γιὰ σταθερό· λέγαν ὅτι τὴ Δευτέρα θὰ χαλάσει καὶ πρόσθεταν:

Σαβατᾳνὸς καιρὸς — Δευτέρας γάϊδᾳρος.

— Σχετικὰ μὲ τὰ προγνωστικὰ τοῦ καιροῦ ἀπὸ τὶς ἡμέρες, ἔλεγαν καὶ τοὺς παρακάτω στίχους, ποὺ θυμίζουν λιγάκι δελτίο ἀστεροσκοπείου:

Παρασκευὴ δᾳσκευὴ — Σάββα δᾳταγωγὴ
Κερεκὴ ἀνοιγωγὴ — Ἂν ἀνοίει, ἀνοίει
Κι' ἂν 'κι' ἀνοίει, 'κι' ἀνοίει,

(Τὴν Παρασκευὴ διδασκαλία - κατήχηση — Τὸ Σάββατο τακτοποίηση — Τὴν Κυριακὴ ἄνοιγμα—Ἂν ἀνοίγει ἀνοίγει, κι' ἂν δὲν ἀνοίγει, δὲν ἀνοίγει).

—Διάφορες λέξεις καὶ ἐκφράσεις:

Ἀστραπὴ=***στράψιμον***. Κεραυνὸς=***γιουλτουρούμ*** (λ.τ.) ἢ ***ἀστροπελέκ'***. Βροντὴ=***βρόντεμαν***. Βροχὴ=***βρεχή***. Ψιλὴ βροχὴ=***τσιτσὲ*** (λ.τ.) καὶ ὅταν εἶναι μὲ ὁμίχλη. Γερὴ βροχὴ=***πόραν*** ἢ ***ποράν***, ἢ ***ἐπῆρεν-ά κά***, ἢ ***ἐπάτεσεν-ά κά***, ἢ ***μὲ τὰ κουκούμᾳ βρέχ'***.

Πάχνη=***γραοῦ*** ἢ ***γραγοῦ***. Χιονίζει=***χιονίζ'***. Σύννεφα=***λίβᾳ*** ἢ καὶ ***σύννεφα***.Ὁμίχλη ξηρὴ=***ξερόδεισα*** ἢ ***τουμὰν*** (λ.τ.). Ὑγρὴ ὁμίχλη=***δεῖσα.*** Τρικυμία=***φουρτούνα.*** Ξαφνικὴ φουσκοθαλασσιὰ=***καλάσ'***.

—Οἱ ἄνεμοι:

Στὴ γλῶσσα τῶν ναυτικῶν μας οἱ ἄνεμοι εἶχανε τὴ διεθνῆ τους ὀνομασία: Βοριᾶς—***Τραμουντάνα,*** Βορειανατολικὸς—***Γρέγος,*** Ἀνατολικὸς—***Λεβάντης***, Νοτιοανατολικὸς—***Σορόκος***, Νοτιᾶς—***Ὄστριας*** καὶ στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ***Γουπλές***, Νοτιοδυτικὸς—***Γαρμπῆς***, Δυτικὸς—***Μπονέντες*** καὶ Βορειοδυτικὸς—***Μαΐστρος.***

Στεριανοὶ ἄνεμοι=***τὰ τσαρούγια*** (λ. τ.). Μπάτης=***θαλασινὸν ἀέραν.***

Τὰ μελτέμια=***τὰ μελτέμᾳ***. Ὁ ἀέρας σφυρίζει=***ἡ ἀέρα συρίζ'***.

Σηκώθηκε ἀέρας=***ἐσκῶθεν ἀέρα.*** Σταμάτησε ὁ ἀέρας=***ἐκόπεν ἡ ἀέρα*** ἢ ***ὁ ἀέρας.***

—Διαιρέσεις τῆς ἡμέρας:

Τὰ πρῶτα τὰ πετεινολάλᾳ. Τὸ γλυκοχάραμαν ἢ ***σίρσιμα*** (=λ. τ. ***ἰσὶρ-ἰσιμέζ***—φέγγει δὲ φέγγει). ***Σύναυγα.Ἐχάραξεν ἡ ἀνατολὴ*** ἢ ***ἐσαβα-***

χλάεψεν (λ. τ. φώτισε ἐλαφρά). ***Μὲ τῆ χότζα τὸ σαπὰχ ναμαζοὺν***=μὲ τοῦ χότζα τὴν πρωινὴ προσευχὴ ποὺ λέγει φωναχτὰ ἀπὸ τὸ μιναρέ. ***Μὲ τ' ἐγκλεσίας τὴν καμπάναν.***

Ὁ ἤλον ἐπῆρεν ἢ ***ὁ ἤλον ἐξέβεν. Σῆ ἤλ' τὴν ἔβγαν. Ὁ ἤλον ἐξέβεν ἕναν γουλάτσ'*** ἢ ***δύο*** ἢ ***τρία γουλάτσα*** (***γουλὰτσ'***=ἡ ἀπόσταση τοῦ ἀνοίγματος τῶν δύο χεριῶν τεντωμένων ὁριζόντια στὰ πλάγια). ***Σὸ γουσλούκ'***= λ. τ. στὶς 10 περίπου τὸ πρωί. ***Ὁ ἤλον ἐξέβεν σὴν τσίπαν-ὰτ'*** = ὁ ἥλιος βγῆκε στὸν ἀφαλό του. (Κυρίως λέγεται γιὰ κείνους ποὺ κοιμοῦνται πολὺ καὶ ἀργοῦν νὰ ξυπνήσουν). ***Τ' ὁλημέρα***=τὸ μεσημέρι. ***Ὁ ἤλον ἐδέβεν ἀπάν' καικά***, ἢ ***ἐκαταϊφαλάεν***=ὁ ἥλιος πῆρε τὴν κατιοῦσα. ***Τὸ ϊντὶν***= τὸ ἀπόγευμα, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ δειλινό. ***Σὸ βραδιζνὸν τὴν καμπάναν*** ἢ ***τὸ σήμαντρον. Ἡ ἡμέρα δίει καὶ παίρ'***=ἡ ἡμέρα ψυχορραγεῖ. ***Ὁ ἤλον ἐβούτεσεν*** ἢ ***ἐβασίλεψεν*** ἢ ***ἐπῆεν σὴν μάνναν-ὰτ. Ἐσκοτείνεψεν. Ἐβράδυνεν. Ἀποβραδὺς*** ἢ ***ἀπουρβαδύς. Ἐνύχτωσεν. Ἐγέντον σκοτία πίσσα*** ἢ ***πίλα. Μεσάνυχτα*** ἢ ***μεσονυχτί. Πρὶν ἀσ' σὰ ξημερώματα. Πρὶν νὰ χαράζ'.***

Στὰ νεότερα χρόνια ἀπὸ τὸν περισσότερο κόσμο χρησιμοποιόνταν οἱ κοινὲς ἑλληνικὲς λέξεις: ***γλυκοχάραμα, σύναυγα, ξημέρωμα, πρωί, μεσημέρ', βράδον*** ἢ ***βράδυ, νύχτα, μεσάνυχτα*** κτλ.

—Φάσεις τοῦ φεγγαριοῦ:

Ὁ καινούρτς ὁ φέγγον· ὁ φέγγον τέσσερα ἢ ***ὀχτὼ ἡμερῶν ἔν'· ὁ πανσέληνον·*** ἢ ***ὁ φέγγον 15 ἡμερῶν ἔν'· ὁ φέγγον 20 ἡμερῶν ἔν'· ὁ παλὸν ὁ φέγγον.***

—Διαδρομὴ τῆς σελήνης:

Ἐξέβεν ὁ φέγγον· ἐκαταϊφαλάεν ὁ φέγγον· ἐβούτεσεν ὁ φέγγον.

—Ἐκφράσεις:

Μὲ τὴ λέξη ***φέγγον*** ἔχομε καὶ τὶς ἑξῆς ἐκφράσεις: 1) ***Φέγγος ὁλημέρα***—βλέπε ***Παροιμιακὲς ἐκφράσεις.*** 2) ***Ἐγέννον ἄμον τὸν παλὸν τὸν φέγγον***=Ἔγινε σὰν τὸ παλιὸ τὸ φεγγάρι· δηλαδὴ ξέπεσε, ἀδυνάτισε, στραπατσαρίστηκε—λέγεται κυρίως εἰρωνικά. 3) ***Τὸν φέγγον ὑλάζ'***—ὑλακτεῖ στὸ φεγγάρι. Ματαιοπονεῖ.

—Ἀστέρι—*ἄστρον* (*τὰ ἄστρα*).

Ἔκφραση: ***τ' ἄστρον-ὰτ' χαμελὸν ἔν'***=Τὸ ἄστρο του εἶναι χαμηλὸ—ματιάζεται εὔκολα· σὲ μεταφορικὴ σημασία: εἶναι ἀγαθός, κακομοίρης, ἄτυχος, ὅλοι τοῦ ***παίρνουν τὸν ἀέρα.***

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

ΛΑΪΚΗ ΓΙΑΤΡΙΚΗ

Στὰ παλιὰ τὰ χρόνια οἱ γιατροὶ ἦσαν ἄγνωστοι στὰ Κοτύωρα.

Μόλις ἀρρώσταινε κανεὶς ἡ πρώτη φροντίδα τῶν σπιτικῶν ἦτανε νὰ καλέσουν τὸν παπᾶ νὰ τὸν διαβάσει καὶ νὰ κάμει ἁγιασμό. Ἂν δὲν γινότανε καλὰ ὁ ἄρρωστος, ἐφάρμοζαν ἀνάλογα μὲ τὰ συμπτώματα καὶ τὴ διάγνωση ποὺ θέτανε γιὰ τὴν πάθηση, καὶ τὴ σχετικὴ θεραπευτικὴ μέθοδο.

Καὶ στὰ τελευταῖα ἀκόμα χρόνια ἐξακολουθοῦσε νὰ ἰσχύει ἡ συνήθεια αὐτὴ σὲ πολλούς, καὶ μόνο ὅταν δὲν ἔφερνε ἀποτέλεσμα οὔτε τὸ διάβασμα οὔτε ἡ λαϊκὴ γιατρική, ἀναγκαστικὰ καλοῦσαν καὶ τὸ γιατρό, ἂν ἡ κατάσταση τοῦ ἄρρωστου ἦτανε σοβαρή.

Τὶς ἀρρώστειες τὶς ἀντιμετώπιζαν κυρίως μὲ πρακτικὰ θεραπευτικὰ μέσα καὶ τρόπους. Ὑπήρχανε γυναῖκες κυρίως — σπανίως καὶ ἄντρες — εἰδικὲς γιὰ κάθε κατηγορία ἀρρώστειας: γιὰ παθολογικά, χειρουργικά, ὀρθοπεδικά, ὠτορινολαρυγγολογικά, γυναικολογικά, νευρολογικά, ἀφροδίσια, δερματικὰ κ.τ.λ.

Στὰ φῶτα τους καταφεύγανε καὶ Τοῦρκοι κι' Ἀρμένηδες.

Παρακάτω ἐκθέτομε τοὺς τρόπους θεραπείας γιὰ τὶς κυριότερες ἀσθένειες καὶ παθήσεις, χωρισμένες σὲ εἰδικότητες.

Γιὰ ἀρκετὲς ἀπὸ τὶς παθήσεις ἤξερε καὶ φρόντιζε καὶ κάθε νοικοκυρά, ὕστερα κι' ἀπὸ συμβουλὴ τῆς γιάτρισσας.

ΠΑΘΟΛΟΓΙΚΑ

1) ***Ἐλονοσία—ὁ ψῦχον*** ἢ ***ἡ χαβά***: Ἦταν ἡ πιὸ διαδομένη καὶ πιὸ σοβαρὴ κ' ἐπικίνδυνη ἐνδημικὴ ἀσθένεια, ποὺ ἅμα τὴν ἀψηφοῦσαν καὶ τὴν παραμελοῦσαν ὁδηγοῦσε στὴ φυματίωση. Ἄλλωστε ἦτανε κι' ὁ καλύτερος προμηθευτὴς πελατείας στὴν ἐπικατάρατη ἀρρώστεια, ὅπως κ' ἐδῶ καὶ σ' ὅλα τὰ Βαλκάνια. Γιὰ τὴ θεραπεία της, ἐκτὸς τὸ κινίνο καὶ τὶς ἐξανοφέλες—ποὺ αὐτὲς τὶς χρησιμοποιοῦσαν τελευταῖα κυρίως καὶ προληπτικῶς—, ἔκαναν καὶ τὰ πρακάτω θεραπευτικῶς: α) Ξάπλωναν τὸν ἄρρωστο κάτω ἀπὸ ἀνθισμένο δέντρο—κερασιά, βυσσινιὰ κ.τ.λ.—καὶ τὸ κουνοῦσαν δυνατὰ γιὰ νὰ πέσουν πάνω του τὰ ἄνθη. Τὸ μέτρο αὐτὸ τὸ λάβαιναν ὅταν ἡ ἀσθένεια παρουσιαζότανε τὴν ἄνοιξη καὶ τὴ λέγανε τότε ***τσιτσὲκ σητμασῆ***=ἐλονοσία τῶν λουλουδιῶν. β) Σὲ ἄσπρο πλεμόνι γελάδας—***ἄσπρον χτηνί' τξικάρ'***—ἔρριχναν κουπανισμένο νισατήρι,—χλωριοῦχο ἀμμωνία—τὸ κάνανε σὰν κατάπλασμα καὶ τὸ δένανε στὸ κεφάλι, στὰ χέρια, στὸν ἀφαλὸ καὶ στὰ πόδια τοῦ ἄρρωστου, ὅπου ἔμενε ὥσπου νὰ ἱδρώσει. γ) Τὸ καλοκαίρι καὶ τὸ φθινόπωρο σκάβανε λάκκους, ὅπου τοὺς βάνανε γυμνοὺς σὲ λάσπη καὶ μέναν ἐκεῖ 1—2 ὧρες

ἔχοντας στὸ κεφάλι πετσέτα βρεγμένη. δ) Τελευταῖα, ποὺ εἶχε διαδοθεῖ ἡ χρήση τοῦ κινίνου, φκιάναν καὶ πρακτικοὺς συνδυασμούς: Ἀνακάτευαν κινίνο μὲ κονιὰκ κ' ἔπαιρναν κάθε πρωὶ νηστικάτα—***ἀγνέστικα***—ἕνα ποτηράκι τοῦ ρακιοῦ ἢ μιὰ κουταλιὰ τῆς σούπας. Ἐπίσης ἔβραζαν σὲ νερὸ σκόνη ἀπὸ ***κουνὰ-κουνὰ*** (ἀπὸ κίνα) κ' ἔπειτα τ' ἀνακάτωναν μὲ κρασί. Δίνανε στὸν ἄρρωστο ἀπὸ ἕνα κουτάλι τῆς σούπας τὸ πρωὶ καὶ τὸ βράδι πρὶν ἀπὸ τὸ φαγητό. ε) Φρόντιζαν νὰ στείλουν τὸν ἄρρωστο στὸ ***Τσάμπασῆ.*** στ) Τὸν πήγαιναν στὶς γιορτὲς τῶν Ἁγίων. ζ) Τοῦ κάνανε ξόρκια, ὅπως θὰ ἐκτεθοῦν παρακάτω.

Κοντὰ σ' ὅλ' αὐτὰ ἔκαναν καὶ δίαιτα. Ἔτρωγαν σοῦπες, κοττόπουλα καὶ κρέατα βραστά, γιαούρτη, γάλα, αὐγὰ κτλ. Ἀπόφευγαν αὐστηρὰ τ' ἁλμυρά, τὰ ξυνά, τὰ φροῦτα, τὶς ντομάτες, τ' ἀγγουράκια, τὰ πεπόνια εἰδικὰ κ.τ.λ. Λέγανε χαρακτηριστικά: ***ἀ ψυχοῦσαι μεϊβάδες μὴ τρῶς***=θὰ σὲ πιάσει ἑλονοσία μὴ τρῶς φροῦτα. Καὶ δὲν ἐννοοῦσαν μόνο τὰ ἄγουρα, ἀλλὰ καὶ τὰ γινωμένα. Ἐπειδὴ ἡ ἑλονοσία ἐκδηλωνότανε καὶ ἤτανε στὴν ἀκμή της κυρίως ἀπὸ τὸν Αὔγουστο, ποὺ τότε ἦταν καὶ τὰ περισσότερα φροῦτα, οἱ ντομάτες κτλ., νόμιζαν πὼς αὐτὰ εἶναι ποὺ φταῖνε. Κάποτε ὅμως κάνανε τ' ἀντίθετα· τρῶγαν ἀπ' ὅλα καὶ μάλιστα καὶ ἁλμυρὰ ψάρια ἀκόμα· καὶ ὑπῆρχαν παραδείγματα ποὺ ἡ τελευταία αὐτὴ μέθοδο ἦταν ἀποτελεσματική.

Ἴσως στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀναλογεῖ ν' ἀναγραφεῖ κ' ἡ παρακάτω συνήθεια: Ὅποιος ἔβλεπε βάτραχο ἔπρεπε νὰ κλείσει τὸ στόμα, γιατὶ ἐπικρατοῦσε ἡ δοξασία πὼς θὰ μετροῦσε ὁ βάτραχος τὰ δόντια του καὶ θὰ σάπιζαν καὶ θὰ πέφταν. Δὲ γεννιέται ἀμφιβολία ὅτι ἦταν μέτρο γιὰ τὴν ὑγεία. Εἶναι γνωστὸ πὼς οἱ βάτραχοι βρίσκονται καὶ ζοῦν συνήθως σὲ βαλτώδικα μέρη, μὲ ἀναθυμιάσεις ὅπου εἶναι ἑστίες μικροβίων. Κλείνοντας λοιπὸν ὑποχρεωτικὰ τὸ στόμα, ἀνάσαιναν μὲ τὴ μύτη, ὅπως ἐπιβάλλει καὶ σήμερα ἡ ὑγιεινή.

2) ***Κρυολόγημα - κρυολόγεμαν***: Ὅταν κρυολογοῦσε κανεὶς τὸ καλοκαίρι ἢ τὸ φθινόπωρο ὕστερα κι' ἀπὸ βροχή, ὅπου βρεχότανε καὶ στέγνωναν τὰ ροῦχα πάνω του καὶ εἶχε πυρετό, παρασκεύαζαν ἕνα μῖγμα ἀπὸ σκόρδα, γιαούρτη, ξύδι κι' ἁλάτι καὶ τὸ τοποθετοῦσαν μὲ πανιὰ στὸ μέτωπο, στὸν ἀφαλὸ καὶ στὶς πατοῦσες τοῦ ἄρρωστου. Ἔτσι κοιμόταν ὅλη τὴ νύχτα προσπαθόντας νὰ ἱδρώσει. Ἐπίσης βράζανε τσουκνίδες κ' ἔκανε ἀναπνοὲς στὸν ἀτμό τους, ὥσπου νὰ ἱδρώσει καλά. Ἂν δὲν τοῦ περνοῦσε μ' αὐτά, τότε τοῦ πασάλειβαν μὲ τὸ παραπάνω μῖγμα τὸ πουκάμισο καὶ τὸ σώβρακο, τὰ φοροῦσε καὶ κοιμόταν ἔτσι ὥς τὸ πρωὶ μὲ τὴν ἴδια προσπάθεια νὰ ἱδρώσει.

Ἂν πάλι δὲ γινόταν καλὰ λέγαν: ***ἐτσάλεψεν-ατον ἡ χαβὰ*** = λ. τ. τὸν χτύπησε τὸ κλῖμα, ὁ καιρός, ἡ ἐποχή. Κυρίως ἦταν ἐκδήλωση ἑλονοσίας καὶ γι' αὐτὸ καταντοῦσε νὰ ἐφαρμόσουν ὕστερα τὰ θεραπευτικὰ μέσα ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω γιὰ τὴν ἑλονοσία. Συνήθιζαν πολὺ στὴν περίπτωση αὐτὴ νὰ ἐφαρμόζουν τὴ μέθοδο τοῦ λάκκου.

Ἂν τὸ κρυολόγημα συνοδευόταν καὶ μὲ βῆχα — τὸ χειμῶνα καὶ στὴν

ἀρχὴ τῆς ἄνοιξης—ἄλειβαν σὲ κομμάτι φανελένιο ὕφασμα μέλι, ρίχναν ἀπάνω μαῦρο πιπέρι καὶ ξηρὸν ἡδύοσμο καὶ τὄβαζαν σὰ μπλάστρο στὸ στῆθος τ' ἄρρωστου. Ἔτσι ἔμενε τυλιγμένο καὶ δεμένο 1—3 μέρες καὶ ἦταν ἀποτελεσματικότατο.

3) ***Ἡ σπλήνα—τὸ ταλάχ'*** (λ.τ.). Ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς ἐλονοσίας. Τὴ θεράπευαν :

α') Μὲ μέλι πηχτὸ ἢ καὶ μὲ ρετσίνη ἀπὸ ἔλατα. Ἄλειβαν ἐξωτερικὰ τὸ μέρος τῆς σπλήνας. Μὲ τὴν παλάμη σὰν σὲ μασὰζ εἰδικὴ γυναῖκα ἔκανε μαλάξεις. Μὲ τὸ κόλλημα καὶ τ' ἀποκόλλημα τῆς παλάμης ἀπάνω στὸ μέλι ἢ στὴ ρετσίνη, ἔλυωνε ἡ σπλήνα—***ἐγλύσκουντουν***—κι' ἔβγαινε μὲ τὰ οὖρα σὲ θολὸ χρῶμα. Ἡ θεραπευτικὴ αὐτὴ μέθοδο ἐφαρμοζότανε κάθε μέρα, πρὶν ὁ ἄρρωστος βάλει τίποτε στὸ στόμα του—***ἀγνέστικα***—καὶ διαρκοῦσε ὡς 15 μέρες γιὰ τὶς καινούργιες σπλῆνες κ' ἕως ἕνα μῆνα γιὰ τὶς παλιές.

β) ***Μὲ τὴν ζυγουΐραν***: Βάναν ἕνα μακρὺ δοκάρι ν' ἀκουμπάει στὴ μέση σ' ἕνα σταθερὸ σημεῖο—σὰν σὲ ἄξονα—ποὺ νὰ στέκεται λιγάκι ψηλὰ 1—1,50 μ. Στὴ μιὰν ἄκρη κρεμόταν ὁ ἄρρωστος μὲ τὸ μέρος τῆς σπλήνας ἀκουμπισμένο στὸ δοκάρι, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἄκρη φίλος ἢ δικός του ἔπαιζε τὸ ρόλο ὑποζύγιου σὲ μαγγανοπήγαδο, γυρνόντας ὅσο μποροῦσε γρηγορότερα τὸ δοκάρι. Ἔτσι πάλι πιεζότανε κ' ἔλυωνε ἡ σπλήνα.

4) ***Φυματίωση—χτικόν***: Ἡ κύρια πηγὴ ποὺ τροφοδοτοῦσε τὴν ἀρρώστεια αὐτὴ ἦταν, ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω, ἡ ἐλονοσία. Ἡ παράλειψη νὰ λάβουν μέτρα γιὰ ἀπομόνωση τῶν ἀρρωστων, καὶ ὁ συγχρωτισμός τους καὶ στὸ τραπέζι καὶ στὸ στρῶμα ἀκόμα μὲ τοὺς ἄλλους σπιτικούς, συντελοῦσε νὰ παίρνει διαστάσεις ἀρκετὰ ἐπικίνδυνες. Γιὰ θεραπεία ἀκολουθοῦσαν δίαιτα γιὰ ὑπερσιτισμὸ μὲ ἐκλεκτὰ καὶ ἄφθονα φαγητά, ἐνόσω βέβαια εἶχαν ὄρεξη ἀλλὰ καὶ τὰ μέσα. Τὴν νομίζανε στὴν ἀρχὴ γιὰ ἐλονοσία κ' ἐφάρμοζαν ὅλα τὰ θεραπευτικὰ μέσα ποῦ ἀναφέραμε. Τὴν ὀνόμαζαν μάλιστα τότε—***κρυφὸν ψῦχον***=κρυφὴ ἐλονοσία, ἐπειδὴ παρουσίαζε ἐλαφρὸ κι' ἀνεπαίσθητο πυρετὸ—τὰ δέκατα. Ὅταν ἡ ἀσθένεια προχωροῦσε κι' ἄρχιζε νὰ κιτρινίζει ὁ ἄρρωστος, λέγανε πὼς ἔχει χρυσὴ κ' ἐφαρμόζανε τὴ σχετικὴ θεραπεία, ὅπως ἐκθέτομε ἀμέσως παρακάτω. Ἐπίσης κάνανε καὶ ξόρκια—ὅπως ἀναφέρομε στὸ ἑπόμενο κεφάλαιο—καὶ τοὺς πήγαιναν σὲ ἐκκλησίες καὶ σὲ Ἁγιους ποὺ εἶχαν τὴ γιορτή τους, στὴ χάρη τῶν ὁποίων κυρίως στήριζαν τὶς τελευταῖες ἐλπίδες τους. Κοντὰ σ' ὅλ' αὐτὰ κάποτε δίνανε στοὺς ἄρρωστους νὰ πίνουν καὶ καθαρὸ πετρέλαιο ἢ καὶ αἷμα ζεστὸ ἀπὸ σφάγια τὴν ὥρα τῆς σφαγῆς τους. Οἱ γιατροὶ στοὺς ὁποίους τυχὸν καταφεύγανε τελευταῖα, λέγανε συνήθως ὠμὰ τὴ γνωμάτευσή τους καὶ γι' αὐτὸ κάποτε γινόντανε κακοὶ καὶ κέρδιζαν τὴν ἔχθρα καὶ τοῦ ἄρρωστου καὶ τῶν δικῶν του γιὰ πάντα.

Τὸ παραθέρισμα στὸ Τθάμπαθῆ τ' ἀποφεύγανε, διότι ἦταν παρατηρημένο ὅτι στὸ κλῖμα του (ὑψοδ. 2000 μ.) μὲ πολὺ κρύα νερά, δὲν ἄντεχαν οἱ

λιγάκι προχωρημένοι στὴν ἀρρώστεια. Εἶχε σημειωθεῖ μάλιστα ὅτι τοὺς τέτοιους σὲ λίγες μέρες τοὺς ἔκοβε τελειωτικά.

5) ***Χρυσὴ*** (ἴκτερος)—***σαρουλούκ'*** (λ. τ.) : Χάραζαν μὲ ξυράφι κ' ἔβγαζαν αἷμα ἀπὸ τὴ βάση τῆς μύτης ἐκεῖ ποὺ σμίγουν τὰ φρύδια.

Τὸ αἷμα ἔπρεπε νὰ τρέξει καὶ νὰ κατεβεῖ στὰ μάτια, γιὰ νὰ ξεπλυθεῖ καὶ νὰ καθαρίσει, ὅπως πίστευαν, ἡ κιτρινάδα. Πότιζαν ἔπειτα τὸν ἄρρωστο τσάγια ἀπὸ χόρτο ποὺ τὸ λέγαν ***Παναγίας δάκρᾳ***—ἀμάραντο—καθὼς καὶ ζωμὸ ἀπὸ βρασμένα βερίκοκκα νωπὰ ἢ καὶ ξηρά. Ἄλλοι προτιμούσανε νὰ χαράζουν τὸν χαλινὸ ποὺ εἶναι κάτω ἀπὸ τὸ πάνω χεῖλος, στὴ μέση.

Γιὰ θεραπεία τοῦ πότιζαν καὶ κάτουρο ἀπὸ μικρὸ γερὸ παιδί, τρία πρωινά, χωρὶς νὰ βάλει πρὶν τίποτε στὸ στόμα του. Τὸ κάτουρο ἔπρεπε νὰ εἶχε μείνει ὅλη τὴ νύχτα στ' ἀγιάζι—***σ' ἁγιάζ'***.

6) ***Τῦφος—χαμνία*** : Παῖρναν αἷμα τοῦ ἄρρωστου κ' ἔπειτα τὸν περιποιόντανε μὲ καθαριότητα καὶ δίαιτα: τσάϊ, γάλα, ρυζόσουπα κ.τ.τ.

6) ***Εὐλογιὰ—βράσα*** : Προληπτικῶς καταφεῦγαν ὅλοι στὸ δαμαλισμὸ—***σὸ κοτσακίαγμαν.*** Ἀπὸ βρέφη ἀκόμα μπόλιαζαν τὰ παιδιὰ μήπως πλακώσει ἡ ἐπιδημία καὶ τὰ βρεῖ ἀμπόλιαστα. Μὰ μόλις παρουσιαζόντανε τὰ πρῶτα κρούσματα τῆς ἀρρώστειας, πάλι μπολιαζόνταν ὅλοι.

Ὡστόσο ἡ ἀσθένεια πρόσβαλλε καὶ μπολιασμένους. Λέγαν ὅτι γιὰ νἄναι ἀποτελεσματικὸς ὁ δαμαλισμός, ἔπρεπε νὰ γίνει σὲ γεροὺς ὀργανισμοὺς καὶ μάλιστα τὸ Φλεβάρη, ποὺ τότε πίνει καλὰ τὸ μπόλι, ὅπως καὶ στὰ δέντρα. Ἔνδειξη ὅτι εἶχε εὐεργετικὴ ἐπίδραση ὁ δαμαλισμὸς ἦταν, νὰ θυμώσει, νὰ πρηστεῖ καὶ νὰ προκαλέσει καὶ πυρετὸ—***τὸ κοτσάκ' ἐπίασεν.***

Ὅταν ὑπῆρχε ἡ ἐπιδημία στὴν πόλη, μὲ τὴν πρώτη ἀδιαθεσία—πυρετὸ κυρίως—φρόντιζαν νὰ δώσουν καθαρτικὸ στὸν ἄρρωστο. Λέγαν ὅτι ἔτσι εὐκολότερα καὶ λιγότερα βγαίνουν τὰ ἐξανθήματα τῆς εὐλογιᾶς καὶ ἐπομένως περνάει μ' ἐλαφρὴ μορφή. Μετὰ τρεῖς συνήθως μέρες βγαῖναν τὰ πρῶτα ἐξανθήματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα γινότανε πιὰ ἀλάνθαστη ἡ διάγνωση.

Γιὰ θεραπεία φυλαγόντανε μὴ κρυώσουν καὶ κάναν δίαιτα : μόνο γάλα.

Στὰ παιδιὰ δίναν καὶ καραμέλες—***ζαχαρωτὰ*** ἢ ***σεκερλεμέδες.***

Περιοριζόνταν αὐστηρότατα στὰ ζεστά. Προπαντὸς φυλαγόνταν ἀπὸ τὴν 9η μέρα ποὺ περνοῦσε ἡ κρίση.

Ἀποφεύγανε νὰ ξύνουν τὰ ἐξανθήματα, γιατὶ γινόντανε πληγὲς κι' ἄφηναν ἀποτυπώματα στὸ πρόσωπο—λακοῦβες τῆς εὐλογιᾶς—***τουρούσα*** (ὁ βλογοκομμένος=***τουρούης.*** Τοὺς πείραζαν μὲ τὴν ἔκφραση : ***τουρούς, πὶν κουροὺς***=βλογοκομμένε, χίλια γρόσα). Ἐπειδὴ ὅμως ὁ κνισμὸς ἦταν πολλὲς φορὲς ἀνυπόφορος, ἄλειβαν τὰ ἐξανθήματα μὲ ἁγνὸ βούτυρο καὶ τἄτριβαν ἐλαφρότατα μὲ μαλακὸ ντουλπάνι. Αὐτὸ τὸ κάνανε κυρίως καὶ στὰ μικρὰ παιδιά, ποὺ τοὺς εἶχαν δεμένα καὶ τὰ χέρια, γιὰ νὰ μὴ ξύνονται.

Ἂν ὁ ἄρρωστος ἔβγαζε ἐξανθήματα καὶ στὰ μάτια, κρέμαγαν ἕνα φλουρὶ σὲ ντουλπάνι ἄσπρο καὶ καθαρό, ποὺ τὸ δένανε στὸ μέτωπο τοῦ ἄρρωστου

κατὰ τρόπο τέτοιον, ὥστε τὸ φλουρὶ νἄρχεται ἀκριβῶς στὸ ὕψος τῶν ματιῶν.

Τὸ φλουρὶ αὐτὸ τὸ κρέμαγαν καὶ γιὰ νὰ μὴ ματιαστεῖ ὁ ἄρρωστος.

Σαράντα μέρες τοὐλάχιστον ἔπρεπε νὰ συνεχιστεῖ ἡ αὐστηρὴ δίαιτα καὶ ἡ προφύλαξη.

Σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς ἀρρώστειας δὲν ἐπιτρεπότανε νὰ μπεῖ στὸ δωμάτιο ἄλλος κανεὶς ἐκτὸς ἀπὸ κείνους ποὺ παράστεκαν καὶ περιποιόντανε τὸν ἄρρωστο. Ἀπόφευγαν ἄλλωστε νὰ κάνουν ἐπισκέψεις σὲ σπίτια ποὺ εἶχανε βλογιασμένους. Οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι ἀρκούντανε νὰ ζητήσουν πληροφορίες χωρὶς νὰ μποῦνε στὸ σπίτι. Ἂν ξαφνικὰ ἐρχότανε κανένας μουσαφίρης, μὲ κανένα τρόπο δὲν τὸν ἐμπάζανε στὸ δωμάτιο τοῦ ἄρρωστου. Κι' ἂν ἦταν ἡ πόρτα ἀνοιχτή, ἔκρυβαν τὸ πρόσωπό του γιὰ νὰ μὴ τὸν ἰδεῖ. Πίστευαν ὅτι ἡ εὐλογιὰ ματιάζεται μὲ τὸ παραμικρὸ καὶ χειροτερεύει τὴν κατάστασή του.

Γενικῶς τὴν εὐλογιὰ τὴν καλόπιαναν· πάντα τὴν ἀνάφερναν μ' εὐφημισμὸ καὶ ποτὲ δὲν ἐπιτρεπότανε νὰ ἐκφράσει κανεὶς τὴ δυσφορία του. Σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς ἀρρώστειας δὲν ἐπιτρεπόταν οὔτε μυρωδιὰ φασολιοῦ ν' ἀκουστεῖ μέσα στὸ σπίτι οὔτε καὶ κανενὸς ἄλλου ὄσπριου. Μετὰ τὴν ἀνάρρωση, πήγαιναν τὸν ἄρρωστο στὸ λουτρὸ καὶ καθάριζαν καλὰ τὸ σπίτι καὶ ξεσκόνιζαν ὅλα καὶ εἰδικὰ τὸ δωμάτιο ποὺ νοσηλευόταν.

Ἡ εὐλογιὰ εἶχε ἀρκετὰ θύματα στὰ Κοτύωρα. Ὅσοι προσβαλλόντανε στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπιδημίας, τὴ γλύτωναν φτηνά· ὅσοι μετὰ ἕνα ἢ δυὸ μῆνες, τὴν εἶχαν ἄσκημα. Λέγαν ὅτι ἡ εὐλογιὰ γέρασε καὶ γέννηκε πιὸ βαριὰ— ***ἐπαγιάτωσεν*** (λ.τ.) ***ἡ βράσα*** = παλιωσε ἡ εὐλογιά. Ἴσως διότι παρουσιαζότανε συνήθως τὴν ἄνοιξη κι' ὅσο προχωροῦσε ἡ ζέστη, τόσο περισσότερο ἐνοχλοῦσε καὶ ταλαιπωροῦσε τὸν ἄρρωστο. Ἡ μὴ καλὴ πρυφύλαξη, ἐκτὸς τὶς εὐλογιὲς καὶ τὴ δυσμορφία ποὺ συνήθως προκαλοῦσε, στοίχιζε κάποτε καὶ τὸ φῶς τοῦ ἑνὸς ἢ καὶ τῶν δυὸ ματιῶν. Σημειωνότανε κι' ἀρκετοὶ θάνατοι, προπάντων στὰ παιδιά. Ἦταν πολὺ μεταδοτικὴ ἀσθένεια—***κολλητικὸν ἀρρώστειαν.***

7) ***Ἀνεμοβλογιὰ—νερόβρασα***: Κυρίως πρόσβαλλε τὰ παιδιά. Μιὰ ὡς δυὸ μέρες μετὰ τὴν ἀρχικὴ ἀδιαθεσία, παρουσιαζόντανε στὸ πρόσωπο καὶ στὸ σῶμα ἐξανθήματα νερουλωπά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα καταλάβαιναν τὴν ἀρρώστεια. Ἡ θεραπεία περιοριζότανε σὲ προφύλαξη ἀπὸ κρύο καὶ σὲ σχετικὴ δίαιτα. Τὰ συμπτώματα θανάτου ἦτανε πολὺ σπάνια.

Ἦτανε κι' αὐτὴ μεταδοτικὴ ἀσθένεια.

8) ***Ἰλαρὰ—λοιμική:*** Ἡ διάγνωσή της γινόταν ἀπὸ τὸ κοκκίνισμα τῶν ματιῶν, ἀπὸ τὸ βῆχα καὶ τὸν πυρετό. Πρόσβαλλε κυρίως τὰ παιδιά. Ἐκτὸς τὴν προφύλαξη ἀπὸ κρύωμα, προκαλοῦσαν καὶ ἵδρωμα τοῦ ἄρρωστου μὲ ζεστὰ πιοτὰ ποὺ τοῦ δίναν—κυρίως τίλιο. Μὲ τὸν ἵδρωτα διευκολυνόντανε νὰ βγοῦν τὰ ἐξανθήματα, ποὺ τότε ἄρχιζε νὰ ξεθυμαίνει ἡ ἀρρώστεια. Ἐφάρμοζαν ἐπίσης κι' αὐστηρὴ δίαιτα—γαλατοτροφία. Ἐπειδὴ ἐπικρατοῦσε ἡ δοξασία πὼς ἡ ἀρρώστεια αὐτὴ ἀγαπάει τὰ κόκκινα, βάζανε στὸ κεφάλι

τοῦ ἄρρωστου κόκκινο φακιόλι καὶ τοῦ δίνανε ταχτικὰ νὰ τρώγει κόκκινη ζάχαρη—***νεπὲτ ὲσκερὶ*** (λ.τ.) = καντιοζάχαρη. Εἶχε κ' ἡ ἴλαρὰ τὰ θύματά της. Ἦτανε πολὺ μεταδοτικὴ ἀρρώστεια.

Οἱ τρεῖς παραπάνω ἀσθένειες—ἡ εὐλογιά, ἡ ἀνεμοβλογιὰ καὶ ἡ ἴλαρὰ—λογιζόντανε σὰν ἀδερφὲς ποὺ ἀκολουθεῖ ἡ μιὰ τὴν ἄλλη—***τ' ἕν τ' ἄλλ' ἀκλώθᾳ*** (προφέρεται καὶ λογαριάζεται σὰ μιὰ λέξη: ***τενταλλακλώθᾳ***).

Τὰ ζαχαρωτὰ—ὅπως ἀναφέραμε—τὰ δίνανε στοὺς ἄρρωστους, γιὰ νὰ σπρώξουν, καθὼς πίστευαν, τὰ ἐξανθήματα ἀπὸ μέσα πρὸς τὰ ἔξω λέγοντας: ***Ὅσον εἶν' ἔξ, εἶν' κι' ἀπέσ'***=ὅσα εἶν' ἀπ' ἔξω, εἶναι κι' ἀπὸ μέσα. Κ' ἔπρεπε αὐτά, τὰ ἐσωτερικά, νὰ φύγουν ἔξω γιὰ τὴν τελικὴ θεραπεία: ***Νὰ ἐξωδίνε ἢ νὰ κροῦν ἔξ'***.

9) ***Κοκκύτης***—ὁ ***κοῖτσον***: Πρόσβαλλε προπαντὸς τὰ παιδιά. Ἡ διάγνωσή του γινόταν ἀπὸ τὸν χαρακτηριστικὸ βῆχα ποὺ προκαλεῖ.

Γιὰ θεραπεία προφύλαγαν τὸν ἄρρωστο ἀπὸ κρύωμα, ἀπὸ ἁλμυρά, ξυνὰ κι' ἀπὸ πολυφαγία. Ἡ προφύλαξη ἀπὸ τὴν πολυφαγία ἦτανε ὁλοφάνερα προληπτικὴ γιὰ ἔκτατα ἀτυχήματα—πνίξιμο κ.τ.τ. ἀπὸ τὸ βῆχα.

Ἂν ἡ ἀσθένεια παρουσίαζε κρίσεις τέτοιες, ποὺ ὁ ἄρρωστος ὕστερα ἀπὸ γερὸν βῆχα ἔπεφτε ἀναίσθητος σὰν πνιγμένος καὶ λιγοθυμισμένος, ἔλεγαν ὅτι ἔπρεπε νὰ κάνει θαλασσινὸ ταξίδι ἢ τοὐλάχιστον περιπάτους μὲ βάρκες. Κ' ἦτανε, πραγματικά, ἀποτελεσματικὸ τὸ μέτρο.

Ἐπίσης τοῦ δίνανε νὰ πίνει γάλα ἀπὸ γαϊδούρα ἢ καὶ πετρέλαιο καθαρὸ σὲ δόση μισοῦ κουταλιοῦ τοῦ γλυκοῦ τρεῖς φορὲς σὲ τρεῖς μέρες. Τὸ πετρέλαιο ἦταν πολὺ ἀποτελεσματικὸ καὶ γιὰ τὸν βῆχα γενικά, προπάντων ὅταν παιρνότανε στὴν ἀρχὴ κρυολογήματος. Εἶχε κι' ὁ κοκκύτης τὰ θύματά του κυρίως ἀπὸ πνίξιμο—ὁ ***κοῖτσον ἐφοῦρξεν τὸ μωρόν.***

Ἦτανε πολὺ μεταδοτικὴ ἀσθένεια.

Γιὰ τὶς τέσσαρες παραπάνω ἀσθένειες (εὐλογιά, ἀνεμοβλογιά, ἴλαρὰ καὶ κοκκύτη λέγαν: ***Ἀτὰ τῆ μωριῶν τὸ γεφύρ' εἶναι, θὰ περάζ'ν-ἀτο).***

10) ***Ὀστρακιὰ—σκαρλατίνα***: Ὁ ἄρρωστος ἔβγαζε ἐξανθήματα κόκκινα στὸ σῶμα του καὶ τοῦ πονοῦσε ὁ λαιμός. Ἀπὸ τὰ συμπτώματα αὐτὰ θέταν τὴ διάγνωση. Γιὰ θεραπεία κάνανε καταπλάσματα ἀπὸ κουπανισμένες ἐλιὲς μαζὶ μὲ τὰ κουκούτσια τους καὶ τὰ δέναν στὸ λαιμό. Ἐσωτερικὰ κάναν ἐπαλείψεις ἐλαιόλαδου μὲ φτερὸ καθαρὸ κόττας. Οἱ ἄρρωστοι ὑποβαλλόντανε σ' αὐστηρὴ δίαιτα· οὔτε ψωμί, οὔτε κρέας, ἔστω καὶ σ' ἐλαχίστη ποσότητα, μέχρι τὴν τέλεια ἀνάρρωση.

11) ***Περιπνευμονία.*** Στὰ μικρὰ παιδιὰ τὴν καταλάβαιναν ἀπὸ τὸν πυρετό, τὴ δύσκολη ἀναπνοὴ καὶ τὰ κλάμματά τους. Στοὺς μεγάλους ἀπὸ τὸν πυρετό, τὸν πόνο κατὰ τὸν βῆχα καὶ τὴ δύσπνοια.

Ὥσπου νὰ φέρουν γιατρό, δίναν καθαρτικὸ στὸν ἄρρωστο. Βάζαν τὰ πόδια του σὲ ζεστὸ νερὸ γιὰ νὰ ἱδρώσει. Ἐπίσης τοῦ βάνανε στὴν πλάτη

καὶ καταπλάσματα ἀπὸ λιναρόσπορο καὶ σιναπισμούς. Βεντοῦζες μόνο στὰ τελευταῖα χρόνια εἶχαν ἀρχίσει νὰ χρησιμοποιοῦν.

12) ***Κοιλόπονος***: Ἔτσι ὀνόμαζαν ὅλους τοὺς πόνους τῆς κοιλιακῆς χώρας. Ἔκαναν πρῶτα ἐντριβὴ μὲ λάδι στὴν κοιλιά. Βράζαν ἔπειτα πλεξίδες ἀπὸ σκόρδα καὶ τὰ δέναν ἀπάνω στὸν ἀφαλὸ ζεστὰ ὅπως ἤτανε σὰν μπλάστρα, ἢ βράζαν νερό, καὶ μὲ τὸ σταμνάκι—***κουκούμ'***—τ' ἀκουμπούσανε στὸν ἀφαλὸ—σὰν θερμοφόρα. Ἂν δὲν περνοῦσε, τοῦ βάναν κατσαρόλες μὲ λεῖον πάτο, γεμάτες μὲ κρύο νερό. Ἅμα περνοῦσε ὁ πόνος λέγαν: ***Ἤχι! ἀνεμοφάρμακος ἔτον***.

Γιὰ τὰ μικρὰ παιδιὰ ποὺ εἶχαν πόνους στὴν κοιλιὰ—***σαντζοῦν*** (λ.τ.)—βρέχανε πανὶ σὲ ρακή, τὸ βάζανε σὲ μετάλλινο δοχεῖο καὶ τἄναβαν. Μόλις κόρωνε, τὸ σκέπαζαν γιὰ νὰ σβήσει ἡ φλόγα κι' ἀμέσως τὸ τοποθετοῦσαν ζεστὸ-ζεστὸ στὸν ἀφαλὸ τοῦ παιδιοῦ καὶ τὸ τύλιγαν μὲ φασκιές. Ἦταν ἀποτελεσματικότατο γιὰ τὰ παιδιὰ αὐτό. Ἂν δὲν τοῦ περνοῦσε μ' αὐτὰ τοῦ παιδιοῦ, τὸ κρατοῦσαν ἀνάποδα ἀπὸ τὰ ποδάρια καὶ τὸ τίναζαν μιὰ δυὸ φορές. Τὸ ξάπλωναν ἔπειτα τὰ προύμυτα καὶ κρατόντας σταυρωτὰ τὸ δεξὶ χέρι μὲ τ' ἀριστερὸ πόδι, καὶ κατόπιν τὸ ἀριστερὸ χέρι μὲ τὸ δεξὶ τὸ πόδι τἄσμιγαν, γιὰ νὰ ἰδοῦν ἂν ἑνώνονται—***ἐξάμωναν τῆ μωρί' τὰ χέρᾳ καὶ τὰ ποδάρᾳ***. Ἔτριβαν ἔπειτα τὴν πλάτη του καὶ τὸ βάναν νὰ κοιμηθεῖ. [Τὴν παραπάνω μέθοδο τὴν κάνανε ταχτικὰ κι' ὅταν ἀκόμα τὸ παιδὶ δὲν ἦταν ἄρρωστο, προπαντὸς ὅταν τὸ λούζανε, ἔχοντας μάλιστα τὸ παιδὶ καὶ τ' ἀνάσκελα. Πίστευαν ὅτι ἔτσι μεγαλώνει πιὸ εὔκολα τὸ παιδί, γίνεται κανονικὸ τὸ σῶμα του, προλαβαίνονται μικροδιαθέσεις κτλ.].

Γενικὰ ὅμως τὰ μέτρα αὐτὰ γιὰ τὸν κοιλόπονο ἦταν ἐπικίνδυνα. Ἂν τύχαινε ὁ ἄρρωστος νἄχει σκωληκοειδίτη, ποὺ δὲν τὴν ξέρανε τὴν ἀσθένεια, μὲ τὰ τριψίματα καὶ τὰ καταπλάσματα δημιουργοῦσαν ἐπιπλοκές, ποὺ τοὺς στοίχιζαν τὴ ζωή· κι' ἀποροῦσαν τότε λέγοντας: ***ἀσ' ἕναν κοιλόπονον πῶς ἐπέθανεν!***

13) ***Εὐκοιλιότητα—διάρροια***: Τρῶγαν λαπάδες ἀπὸ ρύζι μὲ λεμόνι. Πίναν σιρόπι ἀπὸ κράνια. Στὰ μικρὰ παιδιὰ δίναν καὶ κόλλα τοῦ κολλαρίσματος λυωμένη μέσα σ' ἕνα κουτάλι τῆς σούπας.

Ἐπίσης τρῶγαν ἄγρια ἀπίδια ξηραμένα στὸ φοῦρνο—***χαβούρτᾳ***. Ἦσαν ξυνωπά. Ἂν ἤτανε στὸν καιρό τους, τρῶγαν καὶ βατόμουρα, κράνια, ρόδια ξυνωπά, κυδώνια, ὅλα ὅμως γινωμένα καλά. Κοντὰ σ' αὐτὰ κάναν καὶ δίαιτα. Μόνο ρύζι, τὸ πολὺ μὲ γιαούρτη. Συνήθιζαν ἐπίσης καὶ πιλάφι, βρασμένο ἀντὶ γιὰ νερὸ μὲ ἄσπρο κρασί, ποὺ ἦταν πολὺ ἀποτελεσματικό, καὶ τὸ χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ θεραπευτικὸ κυρίως.

14) ***Ἀκράτεια οὔρων***—γιὰ τὰ παιδιὰ ποὺ κατουριόνταν:

Ἔτριβαν μὲ λάδι τὴ μέση τους κ' ἔπειτα τραβοῦσαν μὲ τὰ δάχτυλα σὰν σὲ χοντρὲς τσιμπιὲς τὸ πετσὶ κατὰ τὸ μῆκος τῆς μέσης—***ἐσύρναν τὰ μέσα***

τουν. Τὴν ἴδια θεραπεία ἐφαρμόζανε πηγαίνοντάς τα καὶ στὸ λουτρὸ καὶ μάλιστα μὲ τὴ συνοδεία τῆς γιάτρισσας.

Τοποθετοῦσαν ἔπειτα στὴ μέση του ἔμπλαστρο ἀπὸ σαπούνι καὶ ἀσπράδι αὐγοῦ, τὸ φάσκιωναν, κ' ἔμενε ἔτσι ὥσπου νὰ ξεκολλήσει μόνο του. Τὸ ἴδιο μποροῦσε νὰ ἐπαναληφθεῖ κάμποσες φορές.

15) ***Πληγὲς παιδιῶν στὸ στόμα*** : Συνήθως τὰ μικρὰ παιδιὰ βγάζουν πληγὲς στὸ στόμα. Γιὰ θεραπεία χρησιμοποιοῦσαν σιρόπι ἀπὸ εἶδος συκάμινα ξυνωπά, ποὺ τὰ λέγανε : ***πολίτσας τοῦτα.***

16) ***Πρῶτα δόντια παιδιοῦ*** : Γιὰ νὰ διευκολυνθεῖ ἡ ὀδοντοφυΐα δίνανε στὸ χέρι τοῦ παιδιοῦ ἕνα κοκκαλένιο βραχιόλι καὶ τὄπαιζε στὸ στόμα του, δαγκάνοντας ἀπάνω στὰ οὖλα ἀπόπου θἄσκαγαν τὰ δόντια. Τὸ ἔνστικτο τοῦ παιδιοῦ τ' ὁδηγοῦσε ποῦ πρέπει νὰ δαγκάνει.

17) ***Ρευματισμοί*** : Κάνανε ἐντριβὲς μὲ τὸ ***κερόλαδο*** (βλέπε καὶ παρακάτω «***Χειρουργικά***»). Ἐφάρμοζαν ἐπίσης καὶ τὴν ἀκόλουθη θεραπευτικὴ μέθοδο : Προκαλοῦσαν καὶ στὰ δυὸ τὰ πόδια, στοὺς ποντικοὺς τῆς γάμπας, στὸ τρίτο τοῦ ὕψους τῆς κερκίδας—ἔτσι ποὺ νὰ μὴ δουλεύεται πολὺ τὸ μέρος ἐκεῖνο κατὰ τὸ περπάτημα—ἀπὸ μιὰ φλύκταινα, σὲ διάμετρο πολὺ μικρότερη ἀπὸ σημερινὸ εἰκοσάλεπτο. Τὶς κόβανε μὲ τὸ ψαλλίδι, βάζανε μέσα ἐκεῖ ἀπὸ ἕνα μικρὸ ρεβύθι καὶ τὸ σκεπάζανε μὲ καθαρὸ φύλλο κισσοῦ (***σαρμασίκι***), δένοντάς το μὲ καθαρὸ πανί. Σὲ 24 ὧρες τὸ ρεβύθι φούσκωνε ἀπὸ τὸν ὀρρὸ ποὺ ἀπορροφοῦσε. Τὸ ἄλλαζαν κάθε μέρα, καθὼς καὶ τὸ φύλλο τοῦ κισσοῦ. Στὸ τέλος τὸ ρεβύθι σχημάτιζε μιὰ μικρὴ γουβίτσα στὸ δέρμα, ποὺ χώραγε ὁλάκερο καὶ μεγαλύτερο μέσα.

Ὕστερα ἀπὸ λίγες μέρες δὲν πονοῦσε πιά. Ἡ μέθοδο αὐτὴ ἦταν ἀποτελεσματικὴ γιὰ τὴν θεραπεία τῶν ρευματισμῶν καὶ μὲ τὴ συνέχισή της χρόνια, προλαβαίνανε τὶς ἐνοχλήσεις. Τὴν φλύκταινα τὴν προκαλούσανε μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο : Βγάζαν ἀπὸ βιζικάντι τὴν ἀλοιφή του, ποὺ εἶναι φκιαγμένη ἀπὸ κανθαρίδα, τὴν κάνανε μικροὺς στρογγυλοὺς βώλους σὲ μέγεθος πολὺ μικροῦ ρεβυθιοῦ καὶ τοὺς δένανε στὸ σημεῖο ὅπου ἤθελαν νὰ προκαλέσουν τὴ φλύκταινα. Ἔμεναν ἔτσι ὡς 24 ὧρες καὶ δημιουργούσανε στὰ σημεῖα τῆς ἐπαφῆς τους μὲ τὸ δέρμα τὶς φλύκταινες.

ΓΥΝΑΙΚΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΜΑΙΕΥΤΙΚΑ

1) ***Μητρῖτις—μητρικά*** : Ἡ μαμμὴ ἐξέταζε τὴν ἄρρωστη, εὕρισκε τὸ σημεῖο περίπου ὅπου ἔπασχε καὶ ἔβαζε ἐξωτερικὰ στὸ ἀντίστοιχο μέρος κατάπλασμα ἀπὸ πίσσα, ποὺ τὸ τύλιγε, τὄδενε κ' ἔμενε ἔτσι ὡς μιὰ βδομάδα. Καθάριζε ὁλότελα καὶ γινότανε καλὰ ἡ ἄρρωστη. Ἐπίσης ζέσταιναν κομμάτια κεραμίδια—***τοῦλας***—καὶ τὰ κρατοῦσαν τυλιγμένα σὲ πανιά, στὸ μέρος ποὺ ἔπρεπε.

2) ***Αἱμορραγία λεχώνας*** :

Βάνανε βρεγμένα πανιὰ στὶς ἀμασχάλες, στὰ λαιμὰ καὶ πάνω στὴν καρ-

διά της. Ἔδεναν τὴν κοιλιὰ μὲ ζουνάρι καὶ τὴν ὑποχρέωναν σὲ ἀκινησία ἀπόλυτη.

3) ***Δυστοκία*** : Βλέπε κεφάλαιο ***Γέννα*** σελ. 125.

ΟΡΘΟΠΕΔΙΚΑ

1) ***Πτώση στομάχου***: Εἶχε τὶς ἐκδηλώσεις της μὲ πόνους στὴν κοιλιά, μὲ ἐμετούς, μὲ ἀνορεξίες καὶ γιὰ συνέπεια τὴν ἀδυναμία καὶ τὴν καχεξία. Τὴν πάθηση τὴν εἶχαν πολυώνυμη: ***Ἡ τσίπα-τ'*** (ὁ ἀφαλός του) ***ἐρροῦξεν*** ἢ ***τὰ ἔμψυχα-τ' ἐρροῦξαν***, ἢ ***ἡ ἤπαρι ἀτ'ς ἐρροῦξεν,*** ἢ ***τὸ χουλᾰροκάρδ'ν-ἀτ' ἐρροῦξεν.*** Τὰ αἴτια τ' ἀπόδιναν σὲ σήκωμα βάρους, ἢ σὲ σκύψιμο μέσα σὲ βαρέλι, ἢ σὲ παρόμοια περίπτωση ποὺ προκαλοῦσε καὶ τὸ ζούλιγμα τῶν παϊδιῶν καὶ τῶν χόνδρων τοῦ στέρνου, σὲ σύγχιση, σὲ στενοχώρια κτλ.

Οἱ ἄρρωστοι καταφεύγανε κυρίως στὶς μαμμὲς ἢ σὲ εἰδικὲς γιάτρισσες, ποὺ γνωμάτευαν συνήθως νὰ βάνουν ζῶνες στὴ μέση τους, ἀφοῦ προηγουμένως τοὺς ταλαιπωροῦσαν ἀρκετὰ τὸν ἀφαλό, ζουλόντας τον μὲ τὸ δάχτυλο.

2) ***Ἐξαρθρώσεις—στραμπούλιγμαν***: Ὑπῆρχαν εἰδικὲς ποὺ ἔκαναν τὶς ἀνατάξεις μὲ πρόχειρες ἐπεμβάσεις. Ἔτριβαν πρῶτα μὲ λάδι καὶ σαπουνάδα σὲ ζεστὸ νερὸ τὴν κλείδωση ποὺ στραμπούλιξε καὶ μὲ μιὰ κατάλληλη ἀπότομη κίνηση τὴν τακτοποιοῦσαν. Βάναν ἔπειτα πάνω ***ζεστοπύρ'*** (=πανὶ βρεγμένο πασαλειμμένο σὲ ζεστὴ στάχτη), γιὰ νὰ φύγει ὁλότελα ὁ πόνος. Κ' οἱ ἐξαρθρώσεις ἤτανε πολυώνυμες: ***ἐξέβεν*** ἢ ***ἐστραμπουλίεν τὸ χορ'ν-ἀτ'*** ἢ ***τὸ ποδάρ'ν-ἀτ***, ἢ ***ἐκορδιλάεν τὸ ταμάρ'ν-ἀτ*** (στὴν περίπτωση ἐλαφροῦ στραμπουλίσματος).

3) ***Κατάγματα—τσάκωμαν στουδί'***: Ἔσιαζαν πρῶτα τὸ κόκκαλο, σὲ τρόπο ὥστε νὰ σμίξουν ἀκριβῶς τὰ δυὸ σπασμένα κομμάτια του. Τοῦ βάναν ἔπειτα ἔμπλαστρο ἀπὸ φακὴ τραβηγμένη σὲ μύλο τοῦ χεριοῦ, ἢ ἀλεύρι ἄσπρο, ἀνακατεμμένα μὲ σαπούνι κι' ἀσπράδι τ' αὐγοῦ. Ἀκουμποῦσαν τὸ σπασμένο χέρι ἢ πόδι σὲ δυὸ ἢ καὶ σὲ τρία κομμάτια λεπτὰ σανίδια—***χαρτώματα*** (ἕνα ἀπὸ κάτω κ' ἕνα ἀπὸ πάνω—ἢ δυὸ στὰ πλάγια). Τὰδεναν ἔτσι καλὰ κ' ἔμενε σὲ ἀπόλυτη ἀκινησία ὥσπου νὰ γειάνει.

4) ***Μετατόπιση σπόνδυλου ραχοκοκκολιᾶς***: Λάδωναν τὴ ραχοκοκκαλιὰ καὶ τὴν ἔτριβαν ἐλαφρά. Τραβοῦσαν ἔπειτα σὲ χοντρὲς τσιμπιὲς μὲ τὰ δάχτυλα τὸ πετσὶ κατὰ τὸ μῆκος τῆς ραχοκοκκαλιᾶς. Μὲ τὸ τράβηγμα τοῦ πετσιοῦ ὁ σπόνδυλος πήγαινε στὴ θέση του. Ἔβαναν ἔπειτα πάνω ἔμπλαστρο ἀπὸ θυμίαμα καὶ μαστίχη Χίου, τοποθετημένα σὲ χοντρὸ γερὸ χαρτί, τρυπημένο σ' ὅλη του τὴν ἐπιφάνεια μὲ καρφίτσα, καὶ ραντισμένα μὲ κονιάκ. Τὸ τύλιγαν καὶ τὸ δένανε καλὰ κ' ἔτσι ἔμενε ὡς μιὰ βδομάδα.

5) ***Χτυπήματα ἀπὸ πέσιμο—τόχτωμαν***: Ὅποιος ἔπεφτε καὶ χτυποῦσε γερὰ—ἀπὸ δέντρο, ἀπὸ σκάλες κ.τ.λ.—χωρὶς ν' ἀνοίξει πληγές, τὸν ἐτύλιγαν σὲ ζεστὸ τομάρι προβάτου ποὺ τὸ σφάζανε τὴν ὥρα κείνη. Κοιμόνταν ἔτσι 6—7 ὧρες (ἂν ἦταν βράδυ ὅλη τὴ νύχτα), ἴδρωνε καλὰ καὶ

γιατρευόταν ἀπὸ τυχὸν ζούλιγμα ποντικοῦ χεριοῦ ἢ ποδιοῦ—***τ᾽όχτωμαν.*** Ἔτσι τοῦ περνοῦσαν κ᾽ οἱ ζαλάδες κ᾽ οἱ σκοτοδίνες ποὺ εἶχε τυχὸν προκαλέσει τὸ χτύπημα: ***ἔσυραν-άτον σὸ πόστ᾽*** (πόστ᾽=λ.τ. τομάρι).

Ἂν τὸ χτύπημα ἤτανε στὸ κεφάλι, σφάζανε ἀμέσως μαύρη κόττα, τὴν κουπανοῦσαν καλὰ ὅπως ἦταν μὲ τὰ φτερὰ καὶ τὰ ἐντόσθιά της, τὴν κάνανε σὰ λαπᾶ καὶ ζεστὴ ὅπως ἦταν τὴν ἔβαναν σὲ πανὶ καὶ τὴν τοποθετούσανε στὸ κεφάλι, μ᾽ ἐπιμελημένον ἐπίδεσμο. Ἔτσι ἔμενε 6—7 ὧρες, κ᾽ εἶχε πολὺ ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα.

ΧΕΙΡΟΥΡΓΙΚΑ

Ἐκτὸς τὶς εἰδικὲς περιπτώσεις ποὺ ἀναφέρομε παρακάτω γιὰ κάθε περίπτωση χειρουργική, σκόπιμο εἶναι νὰ ποῦμε προκαταβολικὰ τὰ ἑξῆς:

α) Ἡ ἀπολύμανση τῶν πληγῶν γενικὰ ποὺ μολυνόντανε, γινότανε μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: Κρατοῦσαν τὸ πληγωμένο τὸ πόδι ἢ τὸ χέρι πάνω ἀπὸ μιὰ ἀναμμένη καλὰ θράκα—***τσιλίδ᾽***—ἀκριβῶς στὸ μέρος τῆς πληγῆς. Ἔρριχναν ἀπάνω στὴ θράκα νερὸ καὶ μὲ τὸ σβύσιμο δημιουργότανε δραστικὸς ἀτμὸς—***καφούρα*** ἢ ***πουγοῦ***—ποὺ ἀπολύμαινε τὴν πληγή.

Γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ ἔκαιγαν θειάφι καὶ στὸν καπνό του βαστοῦσαν τὴν πληγή.

β) Σ᾽ ὅλες τὶς πληγὲς χρησιμοποιοῦσαν τὸ ***σπαθοχόρταρον*** καὶ τὸ ***κερόλαδον*** ἢ ***ἐφταβότανον.*** Αὐτὰ ἦταν νερουλωτὲς ἀλοιφὲς ποὺ τὶς ἄλειβαν σὲ ὁλοκάθαρα πανιὰ καὶ τὰ δέναν ἀπάνω στὶς πληγές.

Τὸ ***σπαθοχόρταρον*** γινότανε μὲ λάδι καὶ σπαθόχορτο ποὺ τὸ διατηροῦσαν σὲ᾽ πουκάλι, κρεμασμένο στὸν ἥλιο.

Τὸ ***κερόλαδον*** ἢ ***κερέλαδον*** γινόταν ἀπὸ λάδι, σαπούνι, κερί, θυμίαμα, μαστίχη Χίου, ρετσίνι ἀπὸ τσάμια (πεύκη τῶν Ἄλπεων)—***κόκκινον μάστιχαν***—καὶ ρετσίνι ἀπὸ κερασιά. Ἐπειδὴ γινόταν ἀπὸ ἑφτὰ εἴδη τὸ λέγαν καὶ ***ἐφταβότανον.***

Κάθε σπίτι εἶχε καὶ τὸ ***σπαθοχόρταρο*** καὶ τὸ ***κερόλαδό του.***

Ἐνδιαφέρει, νομίζω, νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ τὸ ἀκόλουθο ἐξακριβωμένο ἀπόλυτα περιστατικό, σχετικὸ μὲ τὴν ἀποτελεσματικότητα τοῦ κερόλαδου.

Ρωμιὸς Κοτυωρίτης, ποὺ ἦτανε δικαστικὸς ὑπάλληλος, ἔβγαινε ταχτικὰ γιὰ ὑπηρεσία στὰ χωριὰ τῆς περιοχῆς. Εἶχε πάντα στὸ δισάκκι του καὶ τὸ κερόλαδο. Ἕνα βράδυ—ἐδῶ καὶ 47 περίπου χρόνια—στὸ σπίτι ποὺ ἔμεινε σὲ χωριὸ τοῦ ***Γεϊλὲ-Γιουζιοῦ,*** ὕστερα ἀπὸ τὸ δεῖπνο, ἄκουσε τὸν ἦχο λύρας, ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ διπλανὸ μικρὸ δωμάτιο. Ρώτησε καὶ τοὔπαν πὼς τὴν παίζει ἕνα παληκάρι τῆς ἡλικίας παράλυτο ἀπὸ ρευματισμούς, πρὶν ἀπὸ ἀρκετὸν καιρό. Εἶπε καὶ τὸν ἔφεραν κοντά του. Τὸν ἔτριψε μὲ τὸ κερόλαδο καὶ τοὺς ἄφησε τὸ ὑπόλοιπο ὅλο μὲ τὸ πουκάλι καὶ τοὺς σύστησε νὰ συνεχίσουν τὶς ἐντριβὲς κάθε μέρα. Μετὰ ἕνα μῆνα ὁ νέος πῆγε κ᾽ ἐπισκέφτηκε τὸν εὐεργέτη

του πεζὸς στὸ ***Τσάμπασῃ,*** ὅπου παραθέριζε, φορτωμένος μὲ βούτυρο ἁγνό, καϊμάκι, μέλι, κ' ἕνα ἀρνί, παίζοντας καὶ τὴ λύρα του...

Οἱ κυριότερες χειρουργικὲς περιπτώσεις ποὺ θεράπευαν ἦσαν:

1) ***Τραύματα—γεράδες.*** ('Απὸ μαχαίρι, ἀπὸ πέτρες στὸ κεφάλι—***κατάσκισμαν***—ἀπὸ πέσιμο καὶ χτύπημα, ἀπὸ πάτημα καρφιοῦ, γυαλιοῦ, ἀγκαθιοῦ κτλ.) : Καθάριζαν καλὰ τὴν πληγὴ μὲ χλιαρὸ νερὸ—ἀφοῦ ἔβραζε καλὰ —καὶ βάναν ἀπάνω ***σπαθοχόρταρο.***

"Αν ἡ πληγὴ μολυνόταν, βάναν κατάπλασμα ἀπὸ πίσσα ζεσταμένη, ποὺ τραβοῦσε ὅλο τὸ πῦο καὶ τὴν καθάριζε ὁλότελα. "Επειτα βάζανε κερόλαδο ἢ καὶ σπαθοχόρταρο ὥσπου νὰ κλείσει, ἔχοντάς την πάντα δεμένη μὲ πανιὰ καθαρά, γιὰ νὰ φυλάγεται.

2) ***Αἱμορραγία ἀπὸ τραῦμα*** : Πλέναν τὸ τραῦμα μὲ λάδι, ἢ μὲ ρακὶ καὶ βρέχανε μ' αὐτὰ πανιὰ καθαρὰ ποὺ τὰ δέναν ἀπάνω στὴν πληγή.

Τὴν αἱμορραγία ὕστερα ἀπὸ ἀφαίμαξη μὲ βδέλλες τὴ σταματοῦσαν μὲ ἀραχνοφωλιὲς—***τσαντσαρί' φωλέας*** ἢ ***δᾳστήρας.***

Σὰν πρόχειρα μέσα γιὰ τὴν αἱμορραγία χρησιμοποιοῦσαν καὶ τὸν κομμένο καπνό, κουπανισμένη ἄσπρη πέτρα σὲ σκόνη ἢ καὶ τσουκνίδες ξηρὲς κουπανισμένες.

3) ***Καρκῖνος—χελώναν*** : Μιὰ γυναῖκα ποὺ τῆς παρουσιάστηκε ἀρχικὰ καρκίνωμα στὸ στῆθος της σὲ μέγεθος καρυδιοῦ, τὄδεσε σφιχτὰ μὲ μεταξένια κλωστή. Τὸ καρκίνωμα στέγνωσε, μαράθηκε, κ' ὕστερα ἀπὸ δυὸ μῆνες περίπου ἀφαιρέθηκε χωρὶς κόπο καὶ χωρὶς καμμιὰ χειρουργικὴ ἐπέμβαση. Τῆς παρουσιάστηκαν ἔπειτα μετὰ ἕναν χρόνο κι' ἄλλα καρκινώματα στὸ μηρό. Πῆγε ἐγκαίρως στὴν 'Αμισὸ κ' ἔκαν' ἐγχείρηση. "Ετσι ἔζησε καὶ πέθανε ἐδῶ μετὰ τριανταπέντε χρόνια, ἀπὸ ἄλλη ἀρρώστεια.

"Αλλη γυναῖκα εἶχε βγάλει καρκίνωμα στὸ μαστό, σὲ μέγεθος φουντουκιοῦ. Τῆς τὄβγαλε μὲ ξυράφι ἕνας κουρέας κ' ἔγινε καλά. Πέθανε ὕστερα ἀπὸ εἴκοσι χρόνια στὴν 'Αμερική.

Κυρίως σ' ὅσους παρουσιαζότανε, δὲν ἔδιναν σημασία στὴν ἀρχὴ κι' ὅταν προχωροῦσε ἀρκετά, ὅσοι εἶχαν τὰ μέσα, πηγαίνανε στὴν Κωσταντινούπολη νὰ τὸν ἐγχειρήσουν.

4) ***Δάγκωμα σκύλου—τῆ σκυλί' τ' ἅρπαγμαν*** : Τραβοῦσαν μαλλιὰ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν σκύλο καὶ τὰ δέναν ἀπάνω στὴν πληγή. "Αν ὁ σκύλος ἦταν λυσασμένος πήγαιναν τὸν δαγκωμένο στὴν Πόλη γιὰ ἀντιλυσσικὴ θεραπεία.

Εἶχαν καὶ τὸν πρακτικὸ τρόπο : Τὴν τεσσαρακοστὴ μέρα ἀπὸ τὴν ὥρα τοῦ δαγκώματος, τοῦ κρατοῦσαν συντροφιὰ σὲ τρόπο ὥστε νὰ μὴ κοιμηθεῖ καθόλου σ' ὅλο ἐκεῖνο τὸ 24ωρο. Τὴν νύχτα τὸν γύριζαν ἐδῶ κ' ἐκεῖ μὲ νταούλια καὶ ζουρνάδες, ποὺ παίζανε διαρκῶς κοντά του. "Ετσι ἀπόφευγε τὸν κίνδυνο νὰ προσβληθεῖ ἀπὸ λύσσα. Αὐτὴ τὴ μέθοδο ἀκολουθοῦσαν γενικῶς στὰ παλιὰ τὰ χρόνια.

5) ***Δοντόπονος—πονόδοντος:*** Βάνανε στὴν κουφάλα τοῦ χαλασμένου

δοντιοῦ σκόρδο ἢ ἁλάτι ἢ γαρύφαλο ἢ ρακὶ ἢ κονιὰκ ἢ κρύο νερὸ ποὺ τ' ἄλλαζαν κάθε τόσο. Ἡ ἀποτελεσματικότερη θεραπεία του ἦταν, ὅπως λέγαν εἰρωνικά: ***νὰ ἔλειφταν-άτο τεμὶρ γιαγοὺν***=νὰ τ' ἄλειβαν λάδι ἀπὸ.... τανάλια· ὅπως θὰ λέγαμε: νὰ τὸ ἰδεῖ ὁ ἥλιος. Τὸ βγάλσιμο τὄκαναν κυρίως οἱ κουρεῖς μὲ τανάλιες, χωρὶς ναρκωτικὰ καὶ χωρὶς πολλὲς διατυπώσεις.

Μόλις τὰ τελευταῖα χρόνια ἄρχισαν νὰ ἐπισκέπτονται τὸν τόπο ὀδοντογιατροί.

6) ***Πέτρες στὰ νεφρὰ—νεροκράτεμαν***: Δίνανε στὸν ἄρρωστο διουρητικά· κυρίως ζουμὶ ἀπὸ βρασμένες φοῦντες καλαμποκιᾶς—***πογολί' πισκίλᾳ.***

ΔΕΡΜΑΤΙΚΑ

1) ***Ἐρυσίπελας—ἐρεσίπελας***: Βάνανε ζεστὰ ἐπιθέματα στὸ πρόσωπο καὶ κάναν αὐστηρὴ δίαιτα. Ἐπίσης πύρωναν καλὰ τὴν πυροστιὰ ἢ τὴ μασιὰ καὶ σταυρώνοντας μ' αὐτὰ τὸ πρόσωπο ἀρκετὴν ὥρα, διάβαζαν ταὐτόχρονα διάφορες εὐχὲς καὶ ξόρκια.

2) ***Καλόγηροι—μεδόντᾳ***: Γιὰ νὰ ὡριμάσουν—***γιὰ ν' ἀφτάξ'νε***—καὶ γιὰ νὰ μαλακώσουν καλά, βάναν ἀπάνω καταπλάσματα ἀπὸ λιναρόσπορο, ξηρὰ σῦκα, κουπανισμένες βελιὲς μαζὶ μὲ τὰ κουκούτσια, κρεμμύδι ψημένο στὴ χόβολη καὶ ἀλειμμένο μὲ λίγο λάδι, ξυμάρι καμωμένο μὲ μέλι κι' ἀλεύρι, λαπᾶ ἀπὸ ρυζάλευρο ἢ καλαμποκίσιο ἀλεύρι κ.τ.λ. Κάποτε βάναν καὶ ***γλωσσίταν*** (φύλλο ἀπὸ χαμόφυτο σὲ σχῆμα καὶ μέγεθος σχεδὸν γλώσσας ἀνθρώπου, μὲ νεῦρα ἐνώδη στὴ μέση καὶ στὶς δυὸ ἄκρες), καθὼς καὶ λαχανόφυλλο. Συνήθιζαν ἐπίσης τελευταῖα νὰ βάλουν καὶ τσιρότο.

Ἂν δὲν ἄνοιγε μόνος του μ' αὐτά, τὸν πάταγαν στὴν ἀρχὴ ἐλαφρὰ κ' ἔπειτα δυνατότερα ἀπὸ τὶς πλαγιὲς μὲ τὰ δάχτυλα πασαλειμμένα σὲ λάδι, ὥσπου ν' ἀνοίξει καὶ νὰ βγεῖ τὸ πῦο—***νὰ ταᾶσεύ' ἡ γερά.*** Ἂν καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο δὲν ἄνοιγε, πήγαιναν ***σὴν γιατράβαν*** ἢ καὶ στὸν πρακτικὸ χειροῦργο—***σὸν τξεράχ'*** (λ.τ.)—ποὺ τὸν ἄνοιγε στὴν κορφὴ μὲ νυστέρι—***νεξτέρ'***—κι' ἀμέσως πεταγόταν—***ἐτξίρτιζεν***—τὸ πῦο. Συνέχιζαν ἔπειτα 1—2 ἡμέρες τοὺς λαπάδες γιὰ νὰ ξεθυμάνει καὶ νὰ καθαρίσει ὁλότελα ἡ πληγή. Τοῦ βάναν ἔπειτα ***κερόλαδο*** καὶ τὄχανε πάντα δεμένο γιὰ νὰ φυλάγεται.

3) ***Σταφυλοκοκκίαση***: Ἄλειβαν τὶς πληγὲς μὲ μιὰν ἁλοιφὴ κοκκινωπὴ ποὺ τὴ λέγανε: ***σιουριοὺλ*** (λ. τ.)—τσιμπιρητὸ ἢ ψειροκούκι—«ἐρυθρὸν ὀξείδιον τοῦ ὑδραργύρου». Σὲ λίγες μέρες ξηραινόνταν οἱ πληγὲς κ' ἔκλειναν ὁλότελα. Στὸ τέλος τὶς καθάριζαν μὲ ζεστὸ νερὸ καὶ σαπουνάδα ἢ στὸ λουτρό.

4) ***Ψώρα—μάλᾳ***: Βάζανε στὰ ψωριασμένα μέρη ἁλοιφὴ ἀπὸ θειάφι, σκόρδο, κατράμι καὶ λῖπος χοιρινό. Κάθε εἰκοσιτετράωρο ἀπαραίτητα ἔπρεπε νὰ κάνει μπάνιο καὶ ν' ἀλλάζει ἐσώρρουχα ὁ ἄρρωστος. Ἦτανε σπανιότατη ἀρρώστεια στοὺς Ρωμιούς.

5) ***Ρουφιά***: Τὰ μικρὰ παιδιὰ βγάζανε συνήθως ἐξανθήματα στὸ πρόσωπο καὶ στὸ κεφάλι. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ποὺ εἶχε κάθε φορὰ καινούργιο φεγ-

γάρι, τὰ ἐξανθήματα αὐτὰ ἐρεθιζόντανε κ' ἔφερναν πῦο. Ἅμα περνοῦσε ὁ πανσέληνος, ἦταν παρατηρημένο ὅτι ἄρχιζε νὰ ὑποχωρεῖ ὁ ἐρεθισμός, γιὰ νὰ ἐπαναληφθεῖ τὸ ἴδιο μὲ τὸ ἑπόμενο καινούργιο φεγγάρι. Ἐκτὸς τὶς διάφορες ἀλοιφὲς ποὺ βάζαν—καὶ κυρίως ἁγνὸ φρέσκο βούτυρο πασαλειμμένο σὲ λαχανόφυλλο—τὸ ἀποτελεσματικότερο θεραπευτικὸ μέσο ἦταν νὰ πλύνουν τὶς πληγὲς μὲ τὸ νερὸ τοῦ λάκκου, ὅπου οἱ σιδηρουργοὶ σβήνουν τὰ πυρακτωμένα σίδερα—***σὸ κιουριούκ'***. Τὰ ἐξανθήματα τῆς ἀσθένειας αὐτῆς τὰ ὀνόμαζαν ***ρουφιάδες*** ἢ ***γλυκάντσας***.

ΩΤΟΡΙΝΟΛΑΡΥΓΓΟΛΟΓΙΚΑ

1) ***Πόνος αὐτιοῦ—ὠτόπονος*** : Στάζανε στ' αὐτὶ μιὰ σταλαγματιὰ ***πεντικέλαδον***=ποντικόλαδο. Τὸ παρασκεύαζαν ἀπὸ λάδι καὶ πολὺ μικρὸ ποντικάκι, ποὺ τὰ βάζανε σὲ πουκάλι καὶ τὸ κρέμαγαν στὸν ἥλιο. Τὸ ποντικάκι ἔλυωνε μέσα στὸ λάδι ἀπὸ τὴ ζέστη. Τὰ ποντικάκια τὰ πιάνανε σὲ παγίδες. Ἐπίσης ἀκουμπούσανε τὸ πονεμένο τ' αὐτὶ σὲ ζεσταμένο κεραμίδι—***τοῦλαν***—τυλιγμένο σὲ μάλλινο ὕφασμα.

(Γιὰ τὶς παθήσεις τ' αὐτιοῦ ἀπὸ θαλασσινὸ νερὸ βλ. σελ. 169 καὶ 170).

2) ***Αἱμορραγία μύτης*** : Σήκωναν ψηλὰ τὸ χέρι, τὸ ἀντίστοιχο μὲ τὸ ρουθούνι ποὺ εἶχε ματώσει καὶ τὸ δένανε σφιχτὰ στὸ μπράτσο μὲ μαντίλι ἢ ἄλλο παρόμοιο. Χύναν νερὸ κρύο στὸ σβέρκο καὶ στὸ κεφάλι. Κρατοῦσαν ψηλὰ καὶ πίσω τὸ κεφάλι, πιέζοντας μὲ τὰ δάχτυλα τὰ ρουθούνια ἢ καὶ βουλώνοντάς τα μὲ βαμπάκι.

3) ***Ἀμυγδαλὲς—τῆ γαργαλιδί' τὸ πρέσιμον:*** Ὅταν μάζευαν πῦο, τὶς πατούσανε μ' ἕνα κουτάλι ἢ μὲ τὸ δάχτυλο ἐσωτερικὰ γιὰ νὰ καθαρίσουν ***—νὰ ταθεύ'νε*** (λ.τ.)—.Ἐπίσης βάζανε κομμένο σὲ φέτες λεμόνι στὴ φωτιὰ ἢ κουπανισμένες ἐλιὲς σὲ πανιὰ καὶ τὰ δένανε στὸ λαιμό. Ἂν ἡ σταφυλὴ ἀκουμποῦσε στὴ γλῶσσα—***ἐρροῦξεν ἡ σταφυλίτσα·τ'***— τῆς ἀκουμπούσανε λιγάκι μαῦρο πιπέρι μὲ τὴ λαβὴ ἑνὸς κουταλιοῦ ἢ στύψη καὶ συνηθέστατα μαζευότανε στὴ θέση της—***ἡ Σιμέλα τῆ Παστίκ' ἔσκωσεν τὴν σταφυλίτσαν-άτ'***. Ἐπίσης γιὰ τὶς ἀμυγδαλὲς παῖρναν αἷμα μὲ βδέλλες πίσω ἀπὸ τ' αὐτιά. Κάποτε κάνανε καὶ σκόνη ἀπὸ περίττωμα σκύλου καὶ τὴ φυσοῦσανε μὲ καλάμι στὶς ἐρεθισμένες ἀμυγδαλές.

4) ***Παρωτῖτις—γουλόπονος.*** Τρίβανε τὰ λαιμὰ μὲ λάδι καὶ βάνανε ζεστὰ ἐπιθέματα.

5) ***Συνάχι—συνάχωμαν.*** Ρουφοῦσαν οὔζο στὰ ρουθούνια ἢ καὶ ταμπάκο. Ρίχναν ἐπίσης λιγάκι οὔζο στὴν κορφὴ—στὸ κεφάλι.

ΟΦΘΑΛΜΟΛΟΓΙΚΑ

Ματόπονος—τξένερη : Κάθε καλοκαίρι σχεδόν, τὰ παιδιὰ προπαντός, προσβαλλόντανε συνήθως ἀπὸ ματόπονο. Ἦτανε σὰν ἐνδημικὴ ἀσθένεια καί,

μὲ τὴν ἀκαθαρσία, τὶς μυῖγες καὶ τὴν ἐλαττωματικὴ προφύλαξη, μεταδοτική. Τὰ παιδιὰ πειραζόντανε μεταξύ τους μὲ τὸ δίστιχο:

Τζένερην κοκκύμελον—Εἶδα σε κι' ὁσήμερον

[***Τζένερην κοκκύμελον***= Διπλὴ ἔκφραση τῆς λέξης κοκκύμελον (κορόμηλο), ποὺ τούρκικα τὸ λέγανε ***τζὰν ἐριγὶ***=τζάνερο. Ὀνόμαζαν καὶ τὴν ἀρρώστεια ***τζένερην***, ἐπειδὴ σὰν κι' αὐτὰ κοκκίνιζαν τὰ μάτια.].

Στ' ἀρρωστημένα μάτια κάναν ἐνσταλλάξεις ἀπὸ κολλύριο, ποὺ τὸ λέγανε: ***ματὶ' γιατρικὸν*** ἢ ***Ρουσσίας γιατρικόν,*** ἐπειδὴ συνήθως τὸ φέρναν ἀπὸ κεῖ οἱ ξενιτεμμένοι.

Κάποτε μὲ τὴν ἀπροσεξία χειροτέρευε καὶ κατέβαζε καταρράκτη τὸ μάτι ***—ἔγκεν ἀνεφέλ'***—. Γιὰ θεραπεία στάζανε μέσα στὸ μάτι γάλα ἀπὸ γυναῖκα ποὺ βύζαινε τὸ πρωτότοκο θηλυκό της παιδί, λυώνοντας μέσα λιγάκι καντιοζάχαρη—***νεπὲτ σεκερὶ***—ἢ ξυσμένο νύχι ἀπὸ πρωτότοκο παιδί. Τὸ φάρμακο αὐτὸ ἦταν πολὺ ἀποτελεσματικό. Ἐπίσης βάζανε καὶ καταπλάσματα ἀπὸ φύκια τῆς θάλασσας—***τσίμα***. Ἂν μ' αὐτὰ δὲν περνοῦσε, ἔγλυφαν τὸ μάτι μὲ τὴ γλῶσσα εἰδικὲς γυναῖκες.

ΝΕΥΡΟΛΟΓΙΚΑ.

1) ***Τρόμαγμα—ἀχπάραγμαν:*** Ἔσφαζαν ἕνα πιτσουνάκι ἢ μαῦρο μικρὸ κοττόπουλο καὶ ὅπως ἦτανε ζεστὴ-ζεστὴ ἡ καρδούλα του, τὴ δίνανε σ' ἐκεῖνον ποὺ τρόμαξε νὰ τὴν καταπιεῖ χωρὶς νὰ τὴ μασήσει. Τοῦ δίναν ἐπίσης νὰ πιεῖ καὶ κόκκινο κρασί. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα τοῦ δίναν νὰ πιεῖ νερὸ καὶ τὸν βάζανε νὰ κατουρήσει, ὅσες φορές, ἐννοεῖται, δὲν τὰ εἶχε κάνει ἀπάνω του.

2) ***Σεληνιασμὸς—τὸ χούϊ.*** Τοῦ τρίβαν τὰ χέρια ἀπὸ τὸν καρπὸ ὡς τὰ δάχτυλα ὥσπου νὰ συνέρθει.

3) ***Ἀϋπνία.*** Διόριζαν σκορδοφαγία καὶ γάλα, γιαούρτη προπαντὸς ξυνωπὴ κ.τ.τ. Τὸ ἐπικυρώνει καὶ τὸ δίστιχο:

Τρῶς τὸ ξύγαλαν τὸ στύπον,—Τεσεεύκεσαι σὸν ὕπνον.

(Τρῶς τὴν ξυνὴ τὴ γιαούρτη—Καὶ τὸν παίρνεις μιὰ χαρά).

(***Τεσεεύκομαι***=λ.τ. μὲ κατάληξη ἑλληνική, ξαπλώνω φαρδὺς πλατύς).

4) ***Λόξυγγας—κλούγξισμαν***: Ἔλεγαν ἀπότομα κανένα ψέμα σὲ βάρος τοῦ ἀνύποπτου τελείως...λοξυγγόπληκτου. Αὐτὸ ἀρκοῦσε συνήθως νὰ τοῦ σταματήσει ὁ λόξυγγας, ἂν ἐννοεῖται πετύχαινε τὸ ξεγέλασμά του καὶ συγκεντρωνόταν ἔτσι ζωηρὰ ἀλλοῦ ἡ προσοχή του.

ΑΦΡΟΔΙΣΙΑ

Τὰ λέγανε ***φράγκικα πάθη.*** Οἱ Ἕλληνες τῶν Κοτυώρων δὲν εἶχανε σχέση μὲ τὶς ἀσθένειες αὐτὲς οὔτε κληρονομικὰ οὔτε κι' ἀλλιῶς.

Κυρίως τὶς εἶχαν οἱ Τοῦρκοι κι' ἀπὸ τὶς δυὸ κατηγορίες. Ἐλάχιστοι Ἕλληνες τὶς ψούνιζαν ἀπὸ τὴ Ρουσσία κι' ἀπὸ τὴν Κωσ/πολη.

1) ***Σύφιλις—πὲλ-σολουγοῦ*** (λ τ.): Κάναν ἕνα μῖγμα—***ματζόν'***—ἀπὸ:

μέλι, ὑδράργυρο καὶ ἕνα εἶδος καρποῦ σὰ φουντούκια χοντρὰ ποὺ τὸ λέγανε ***μαγζὶν*** κι' ἀπ' αὐτὸ δίνανε στὸν ἄρρωστο ἕνα κουταλάκι τοῦ γλυκοῦ πρωΐ, μεσημέρι, βράδυ. Τὸ ἴδιο γιατρικὸ δίνανε καὶ γιὰ τ' ἄλλα τὰ ἕλκη.

2) ***Βλεννόρροια—σκολαμέντον*** : Δίνανε στὸν ἄρρωστο διουρητικά : μαϊδανό, ζουμὶ ἀπὸ βρασμένες φοῦντες καλαμποκιᾶς—***πογολὶ πισκίλα*** κ.τ.λ. Ἐπίσης κάνανε χάπια μὲ μῖγμα—***ματξὸν***—ἀπὸ πίσσα καὶ λιγάκι ἀλεύρι καὶ δίνανε στὴν ἄρρωστο πρωὶ καὶ βράδυ.

ΔΗΛΗΤΗΡΙΑΣΕΙΣ

1) ***Κέντρισμα μέλισσας, σφήκας ἢ ψαριοῦ—σκέντραγμαν*** : Δέναν ἀμέσως σφιχτὰ τὸ μέλος τοῦ σώματος παραπάνω ἀπὸ τὴ δαγκωνιὰ καὶ πήγαιναν στὸ γιατρό. Στὰ παλιότερα χρόνια ἔξυναν τὴν πληγὴ μὲ μαχαίρι καὶ τὴν πλέναν καλὰ μὲ γάλα. Ἂν τὴν ὥρα τοῦ ὕπνου ἔμπαινε φίδι ἀπὸ τὸ στόμα στὸ στομάχι κανενός, ἔβραζαν γάλα καὶ στὸν ἀχνό του τὸν κρατοῦσαν ἀνάποδα—***κατακέφαλα.*** Ἔτσι τὸ φίδι ἔβγαινε κ' ἐρχότανε στὸ γάλα.

2) ***Δηλητηριάσεις ἀπὸ φαγητά—φαρμάκωμαν :*** Προκαλοῦσαν τὸν ἐμετὸ δίνοντας κυρίως ἀσπράδι αὐγοῦ στὸν δηλητηριασμένο.

ΑΤΥΧΗΜΑΤΑ

1) ***Πνιγμὸς στὴ θάλασσα—φούρκιγμαν :*** Πήγαιναν τὸν πνιγμένο κατευθεῖαν στὸ λουτρὸ—χαμάμι. Ἐκεῖ τὸν ξέντυναν, τὸν κρέμαγαν ἀνάποδα καὶ του πίεζαν τὴν κοιλιὰ καὶ τὸ στομάχι γιὰ νὰ βγεῖ τὸ νερό. Τὸν χτυποῦσαν ἐπίσης στὶς πατοῦνες—***ἐντοῦναν-άτον σῆ ποδαρί'-άτ τὰ πλάκας***—γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Τὸν ξάπλωναν ἔπειτα ἀνάσκελα καὶ τοῦ κάναν τεχνιτὲς ἀναπνοές.

Ἐπίσης τὸν κυλοῦσαν σὲ βαρέλι—***ἐκύλιζαν-άτον καὶ σὸ βαρέλ'.*** Τὸν βαστοῦσαν ἀπὸ τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια ἀκουμπισμένον τ' ἀνάσκελα πάνω σὲ βαρέλι, ποὺ τὸ κυλοῦσαν σιγά. Ὅπως ἔκανε καμάρα μὲ τὴ ράχη πρὸς τὰ μέσα, τὰ τοιχώματα τῆς κοιλιᾶς πίεζαν καὶ τὴν κοιλιὰ καὶ τὸ στομάχι κ' ἔτσι ἔβγαινε τὸ νερὸ μόνο του.

2) ***Ἥλίαση***—Τὸ λέγανε περιφραστικά : ***Ὁ ἥλον ἐσέβεν σὸ κιφάλ'ν'-άτ.*** Γιὰ θεραπεία ξεκούμπωναν τὸ στῆθος του. Χύνανε κρύα νερὰ στὸ κεφάλι κ' ἔπειτα βάναν γιαούρτη στὸ μέτωπο μέσα σὲ πανιά.

ΔΙΑΦΟΡΑ

1) ***Μέθη.*** Ὅταν ἔπεφτε σὲ κραιπάλη κανείς, λέγαν : ***ἐκόλτσεν.*** Τοῦ δίνανε σκέτον καφέ, λεμονάδες κ.τ.τ. Στὸν καφὲ κάποτε ρίχνανε καὶ στάχτη.

2) ***Ἴδρωμα χεριῶν.*** Ἐπιζητοῦσαν νὰ πετύχουν νὰ γεννήσει αὐγὸ ἡ κόττα μέσα στὶς παλάμες τους. Ἐπίσης ἔπιαναν πέτρα τῆς ἐσωτερικῆς τοιχοποιΐας τῆς ἐκκλησίας, τὴν ὥρα ποὺ ὁ παπᾶς κατὰ τὴ λειτουργία ἐκφωνοῦσε τό : «τὰς θύρας τὰς θύρας ἐν σοφίᾳ πρόσχωμεν».

ΛΕΚΤΙΚΟΙ ΟΡΟΙ ΚΑΙ ΕΥΧΕΣ

Τὸν γιατρὸ στὰ παλιότερα χρόνια τὸν λέγανε : ***δᾰτρὸν*** καὶ ***γιατρόν.*** Τὸν ἄρρωστο τὸν ὀνόμαζαν : ***κακᾶν*** καὶ ***ἄρρωστον.*** (Δὲν μποροῦσε νὰ μπερδευτεῖ μὲ τὴν δυσώνυμη λέξη, ποὺ τὴν πρόφερναν ***κακάν***). Τὴν ἀσθένεια τὴ λέγαν: ***κακαδίκ'*** καὶ ***ἀρρώστειαν.*** Ὅταν ὁ ἄρρωστος γινότανε καλὰ λέγαν : ***ὁ κακᾶς ἐκάλυνεν*** κι' ὅταν χειροτέρευε : ***ὁ κακᾶς*** ἢ ***ὁ ἄρρωστον ἐχειροτέρεψεν.*** Τὴν ὑποτροπίαση τῆς ἀσθένειας τὴ λέγανε ***μετροπίασμαν – ἔφαγεν πολλὰ*** ἢ ***ἐκρύωσεν καὶ ἐμετροπίασεν-άτον.***

Στὸν ἄρρωστο εὐχόντανε : ***Περαστικά*** ἢ ***ὁ Θεὸς νά δίει-σε τὸ καθαρὸν τὴν ὕγεια-σ'***, ἢ ***σ' ἄλλ' τὴν φορὴν ἀσ' τ' ἔρχομαι σ'κωμένον νὰ ἐλέπω-σε.***

Γιὰ νὰ τοῦ δώσουν θάρρος : ***Τ' ἀρρώστειας πὰ γιὰ τ' ἐμᾶς εἶναι. Μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ***, ἢ ***πρῶτα ὁ Θεὸς θὰ ἴνεσαι καλά. Ἀτὸ τὸ κακαδίκ' πολλοὺς ἐπίασεν κ' ἐγένιαν καλά.*** Σ' ὅλ' αὐτὰ ἀπαντοῦσε ὁ ἄρρωστος : ***Εὐχαριστῶ· νὰ ἤστουν καλά.***

Καὶ μιὰ προγνωστικὴ καὶ διαγνωστικὴ ἔκφραση : ***Καθαρὸν κατούρεμαν, χάσον ντὸ λέει ὁ γιατρὸν*** ἢ ***γ... τὴ μάνναν τῆ γιατροῦ.***

ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΓΙΑΤΡΙΣΣΕΣ ΚΑΙ ΓΙΑΤΡΟΙ

Δίκαιο εἶναι νὰ μνημονέψομε ἐδῶ τὶς σπουδαιότερες γιάτρισσες καὶ τοὺς γιατροὺς τῶν δύο τελευταίων γενεῶν, ποὺ πρόσφεραν τὶς ἀρκετὰ εὐεργετικὲς ὑπηρεσίες τους συνήθως χωρὶς ἀμοιβή :

1) Λισάβα Χ. Παστιάδη (ὀρθοπεδικὰ καὶ δαμαλισμό). 2) Σωτήρα Α. Βαμβακίδη (θεράπευε ἀνικανότητες γυναικῶν γιὰ τεκνοποιΐα). 3) Σωτήρα Χ. Κελπανίδη (παθολογικά, ὀρθοπεδικά, γυναικολογικά). 4) Χρυσανθίνα Φυτανίδη (παθολογικά, ὀρθοπεδικά). 5) Ἑλένη Γ. Ἀλεξανδρίδη—***Σκεντερίνα***—(χειρουργικά, ἀφροδίσια). 6) Σιμέλα Α. Ἀργυροπούλου, ***τῆ Παστίκ'*** (ὠτορινολαρυγγολογικὰ—ἀμυγδαλές—, δαμαλισμό). 7) Φωτεινὴ Χατζήκοσμα (ὀρθοπεδικά). 8) Ἐλέγκω Λ. Παστιάδη (χειρουργικά, ὀρθοπεδικά). 9) Χατζηκώτας Παπαδόπουλος—***τῆ Ζαρογούλ' ὁ κύρις***—(ὀρθοπεδικά). 10) Περιστέρα Κ. Σιλβέστρου (δερματικά, ἀφροδίσια). 11) Νικόλας Καπαλοῦς (ὀρθοπεδικά). 12) Χατζηλισὰφ Ζαζοπούλου—***Σαντῖνα***—(ὀρθοπεδικά). 13) Κάλλη Τσιπουχτζῆ (ὀρθοπεδικά). 14) Μαρία Τζαβτερίνα (παθολογικά). 15) Σάββας Παϊτάρτς (ὀρθοπεδικά). 16) Σοφία Τσαϊτούρ' (ὀρθοπεδικά). 17) Λιπιζίνα Καζαντζῆ (ὀρθοπεδικὰ καὶ παθολογικά). 18) Μαρούλα Καζαντζῆ (ὀρθοπεδικά). 19) Κυριακίτσα Ἰ. Ἰωακειμίδη, τὸ γένος Ἠλία Καρνεμίδη (***Χατζη-Στεφάν'***)—(χειρουργικὰ καὶ δερματικά). Τὴν τελευταία τὴν εἶχε ἀναγνωρισμένη καὶ τὸ ὑγειονομικὸ τμῆμα τῆς Δημαρχίας καὶ τῆς ἔστελνε ἄρρωστες τουρκάλες ἀπὸ τὰ χωριά, ποὺ εἶχαν ὁρισμένες ἀπὸ τὶς παραπάνω παθήσεις. Ὅλες σχεδὸν ἔκαναν καὶ τὴ μαμμὴ καὶ ἤξεραν ἀπὸ παθολογικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'

ΞΟΡΚΙΑ

Ἐκτὸς τοὺς πρακτικοὺς τρόπους θεραπείας ποὺ ἀναφέραμε, χρησιμοποιοῦσαν, γιὰ ὁρισμένες ἀρρώστειες καὶ παθήσεις, καὶ ξόρκια.

1) ***Γιὰ βλαμμένους :*** Ἀπὸ τὴ θέα πεθαμένου, σκοτωμένου, κρεμασμένου, βαριὰ ἄρρωστου πολὺ ἀδυνατισμένου κλπ. Στὶς παραπάνω περιπτώσεις πίστευαν ὅτι μπορεῖ κανεὶς νὰ πάθει ἀπὸ ἕνα εἶδος ἀδυναμίας, κομμάρες, ἀνορεξίες κ.τ.τ. Συνήθιζαν νὰ λένε στὶς περιστάσεις αὐτές : ***ἐφογῶθεν [ἢ ἐπόνεσεν·άτον, ἢ ἐπῆρεν τὴν μυρωδίαν·άτ'] κ' ἐβλάφτεν.*** Γιὰ θεραπεία κάνανε τ' ἀκόλουθα :

α') Βάζανε στὸ θυμιατὸ λιβάνι κ' ἕνα κομμάτι ἀπὸ σάββανο ἢ ἐσώρουχο τοῦ πεθαμένου ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὑπόθεταν ὅτι ἔπαθε. Ἂν εἶχε προσβληθεῖ ἀπὸ θέα ἀρρώστου, προσπαθοῦσαν νὰ πάρουν χῶμα ἀπὸ τὴν πατημασιά του ἢ ροκανίδι ἀπὸ σανίδι τοῦ σπιτιοῦ ποὺ πάτησε.

Τὸν ἀποκάπνιζαν—***ἐπεκάπνιζαν·άτον***—μ' αὐτὰ τρὶς φορὲς λέγοντας : ***Τὸ γιατρικό σ' ἀτὸ νὰ ἔν'***=αὐτὸ νὰ εἶν' τὸ γιατρικό σου.

β') Ἐκτὸς αὐτό, πήγαιναν ἀποσπερὶς στὸ μνῆμα τοῦ πεθαμένου ἕνα πουκάλι νερὸ καὶ τὄπαιρναν τὸ πρωὶ—***ἐμόναζαν σὸ ταφὶν νερόν.***

Κατὰ τὴ διαδρομὴ δὲν ἔπρεπε νὰ μιλήσουν σὲ κανένα. Μὲ τὸ νερὸ αὐτὸ ράντιζαν ἢ ἐπάλειβαν τὸν ἄρρωστο σ' ὅλο του τὸ σῶμα τρεῖς φορές. Τὸ πουκάλι τὴ νύχτα τ' ἀφήνανε στὸ ὕπαιθρο—***σ' ἁγιάζ'.***

γ') Πηγαίνανε τὸν ἄρρωστο καὶ τὸν κυλοῦσαν ἀπάνω στὸν τάφο τρεῖς φορὲς ἐνῶ ταὐτόχρονα ἔπρεπε νὰ λέγει : ***ἔπαρ' τὸ τέρτ·ι·μ' καὶ δός με τὸ τερμάν'·ι·μ'*** = Πάρε τὴν πάθησή μου καὶ δός μου τὴ δύναμή μου.

Μετὰ τὸ κύλισμα στὸν τάφο, ὁ ἄρρωστος γύριζε τρεῖς φορὲς τὴν ἐκκλησία χωρὶς νὰ μιλάει κανενός. Αὐτὸ γινότανε πρὶν ἀπὸ τὰ 1902, ὅταν τὰ νεκροταφεῖα ἦσαν ἀκόμα στὶς αὐλὲς τῶν ἐκκλησιῶν.

Γιὰ νὰ δοκιμάσουν ἂν ὁ ἄρρωστος ἤτανε βλαμμένος, βάζανε ἕνα αὐγὸ ὠμὸ κάτω στὸ μαξιλάρι του. Μερικοὶ συνήθιζαν νὰ σπάνουν αὐγὸ σὲ πιάτο, ὅπου εἶχαν προηγουμένως βάλει λίγο νερό· τοποθετοῦσαν ἀπάνω στὸ πιάτο ἕνα ψαλίδι ἀνοιγμένο σὲ σχῆμα «Χ» ὥστε νὰ ἐμποδίζει τὸ βρέξιμο τοῦ μαξιλαριοῦ. Ἂν τ' αὐγὸ ψηνόταν, ἦταν ἔνδειξη ὅτι ἤτανε πραγματικὰ βλαμμένος.

Γιὰ ὅλη αὐτὴ τὴ θεραπεία ποὺ ἀκολουθοῦσαν λέγαν : ***ἐποῖκαν·άτον τῆ βλαψιματί'.***

2) ***Γιὰ ἀσθένειες χρόνιες*** (ἀδυναμίες, ἀνορεξίες, χρόνιους κεφαλόπονους, ἡμικρανίες κ.τ.τ.) : Στὴν τοποθεσία ***'Ατζῆ-Σουΐ***—1500 μ. περίπου ΒΔ. τῶν Κοτυώρων—ὑπῆρχε ἕνα μνῆμα παλιό, πιθανῶς Τούρκικο καὶ τὸ λέγαν ***'Εβλιά'***=τὸ θεωροῦσαν γιὰ μνῆμα ἁγίου. Ἀμέσως δίπλα ἐκεῖ, ἦταν ἕνας θάμνος—ἀγριοτριανταφυλλιᾶς—***μασούραν.*** Οἱ ἄρρωστοι πήγαιναν ἐκεῖ

τὸ πρωὶ τοῦ Σαββάτου νωρίς, ἄναβαν κεριά, θύμιαζαν, ἔκαναν προσευχὲς καὶ γύριζαν τρεῖς φορὲς τὸ μνῆμα. Στὸ τέλος κρέμαγαν στὸ θάμνο ἕνα κουρελάκι ἀπὸ τὰ ροῦχα τους ἢ μερικὰ μαλλιὰ ἀπὸ τὸ κεφάλι τους—ἂν εἶχαν πονοκέφαλους κ' ἡμικρανίες—λέγοντας: ***Δός με τὴν ὕγεια-μ' κ' ἔπαρ' τὴν ἀπραΐα-μ'· ἢ ἔπαρ' τὸ τερὶ-ι-μ' καὶ δός με τὸ τερμάν'-ι-μ'.***

Ὁ κάθε ἄρρωστος ἔπρεπε νὰ πάει τρία Σάββατα συνέχεια. Κάθε φορὰ ἔρριχναν καὶ λίγο χῶμα ψιλὸ ἀπὸ τὸ μνῆμα στὴν πλάτη, μέσα ἀπὸ τὰ ροῦχα, κατάσαρκα.

Παρόμοιος θάμνος ὑπῆρχε καὶ κοντὰ στὰ ἐρείπια τοῦ Ἁγίου Κωσταντίνου ὅπου ἐπίσης κάναν τὰ ἴδια ξόρκια.

Εἶν' ἀλήθεια ὅτι μερικοὶ τύχαινε νὰ βροῦν γιατρειά. Μὰ πολλὲς φορὲς ἄδικα ταλαιπωροῦσαν μὲ τὰ ξόρκια αὐτὰ καὶ ρυματικοὺς κι' ἄλλους ποὺ ἔπασχαν ἀπὸ ἑλονοσία, τόσο σ' αὐτή, ὅσο καὶ στὴν προηγούμενη περίπτωση.

3) ***Γιὰ μικρὰ παιδιὰ*** (καχεκτικά, χλωμά, ἀσθενικά, μὲ πληγὲς καὶ ζαβλακωμένα): Τρία περίπου χλμ. Νοτίως ἀπὸ τὰ Κοτύωρα καὶ στὴν τοποθεσία ***Γεϊλέρᾳ*** πρὸς τὸ δημόσιο δρόμο (βλέπε χάρτη), ὑπῆρχε μιὰ μικρὴ πηγὴ—***κοχλακίτα***—καὶ δίπλα ἐκεῖ μιὰ πέτρα σὲ σχῆμα ἐλλειπτικὸ μὲ τὴ μεγαλύτερη διάμετρο 0,80 μ. περίπου, ποὺ ἔμοιαζε λιγάκι καὶ σὰν πέταλο. Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση—θρῦλο—πέρασε ὁ Χριστὸς καβάλα, κι' ἀπὸ κεῖ ποὺ πάτησε τὸ μουλάρι του ἀνάβλυσε νερό, καὶ τὸ πέταλο τοῦ ζώου, ποὺ καβαλοῦσε, ἀποτυπώθηκε στὴν πέτρα. Ἐκεῖ πήγαιναν ***τ' ἀπραεμένα καὶ τὰ ψυχωμένα τὰ μωρὰ*** = τ' ἀνήμπορα κι' ὅσα εἶχαν ἑλονοσία. Τἄγδυναν, τἄβαζαν καὶ καθόντανε στὴν πέτρα καὶ τἄλουζαν μὲ τὸ νερό, ὅπως τὸ παῖρναν ἀπὸ τὴν πηγή. Ἄναβαν ἔπειτα κεριά, θύμιαζαν κ' ἔλεγαν: ***Χριστέ-μ' γιὰ νὰ δί'ς, γιὰ νὰ παίρτς*** = ἢ νὰ δώσεις, ἢ νὰ πάρεις· δηλαδή, ἢ δός του τὴν ὑγειά του, ἢ πάρ'το κι' ἂς πεθάνει νὰ ἡσυχάσει.

4) ***Καὶ γιὰ τὶς τρεῖς παραπάνω περιπτώσεις***: Πήγαιναν σὲ Τούρκους χοτζάδες, ποὺ διάβαζαν μιὰν εὐχὴ πάνω σ' ἕνα φιτίλι ἀπὸ κερί, καὶ τὸ δένανε στὸ χέρι τοῦ ἄρρωστου.

5) ***Γιὰ τὰ κότσια*** (μερμηγκὲς)—***τὰ κούτσας:*** Λέγαν καὶ πίστευαν ὅτι ὅποιος μετροῦσε τ' ἀστέρια, ἔβγαζε στὰ χέρια ἢ καὶ σὲ ἄλλα μέρη τοῦ κορμιοῦ του μερμηγκές. Γιὰ νὰ τὶς ἐξαφανίσουν τὶς μέτραγαν, ἔβαναν ἰσάριθμα φασόλια ἄσπρα σ' ἕνα κόκκινο κομμάτι πανὶ καὶ τἄριχναν σὲ μέρος ὅπου εἶχε στάσιμα νερὰ—συνήθως κάτω σὲ νεροχύτη, ***μουσλούκ'***—λέγοντας: ***Ὅπως σέπουνταν τὰ φασούλᾳ, ἀὲτς νὰ σέπουνταν καὶ νὰ χάνταν τὰ κούτσας-ι-μ'***. Ἂν ἦταν λιγάκι μεγάλες σὰν κρεατοελιές, τὶς δένανε κόμπο μ' ἕνα κομματάκι μεταξένια κλωστή, ποὺ μὲ τὸν καιρὸ τὶς μάραινε, κ' ἔτσι τὶς ἀφαιροῦσαν. Ἔπρεπε ὅμως καὶ στὶς δυὸ παραπάνω περιπτώσεις νἄναι ἡμέρα Παρασκευή.

Ὑπάρχουν παραδείγματα ὅπου τὰ ξόρκια αὐτὰ ἦταν ἀποτελεσματικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ΄

ΔΟΞΑΣΙΕΣ—ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ—ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΕΣ

Σὰν ἀνατολίτικος λαὸς κ' οἱ Κοτυωρίτες ἦσαν ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὸ μυστικόπαθο περίγυρό τους. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ 'Ανατολὴ προτιμᾶ—προτιμοῦσε τοὐλάχιστον ὡς τελευταῖα—«τὸ μεταφυσικὸ δόγμα ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ὑπόθεση καὶ τὴν ἐνόραση ἀπὸ τὴν ἐμπειρικὴ μελέτη». Ἔτσι ἡ παράδοση τοὺς κληροδότησε ἀρκετὸ πλοῦτο ἀπὸ δοξασίες, προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες, τροφοδοτημένες κ' ἐνισχυμένες, φυσικά, ἀπὸ τὴν ἔλλειψη πνευματικῆς ἀνάπτυξης, ἐξαιτίας τῶν γνωστῶν ἱστορικῶν γεγονότων καὶ τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς γενικά.

'Εκτὸς ἐκεῖνες ποὺ καταχωρήθηκαν ἰδιαίτερα σὲ κάθε ἀνάλογο κεφάλαιο μὲ τὸ ὁποῖο σχετιζόντανε, παρουσιάζομε παρακάτω καὶ τ' ἀκόλουθα:

Ι ΒΑΣΚΑΝΙΑ

Ὅσο κι' ἂν δὲν ἦταν θετικὰ ἐξακριβωμένο ἀπὸ ποῦ καὶ πῶς προέρχεται τὸ μάτιασμα—***τ' ὀμμάτ'*** ἢ ***τ' ὀμματίαγμαν***—ὅλοι ὅμως πιστεύανε στὴν ὑπόσταση καὶ στὶς βλαβερὲς ἐπιδράσεις του. Ἡ πίστη αὐτὴ μεγάλωνε περισσότερο κι' ἀπὸ τὴν ἀναγνώριση τῆς βασκανίας ἀπὸ τὴν 'Εκκλησία, ποὺ εἶχε καθιερωμένες καὶ σχετικὲς εὐχὲς κ' ἐξορκισμούς, καθὼς κι' ἀπὸ τὶς κάθε τόσο ἐκδηλώσεις καὶ τὰ περιστατικὰ ποὺ ἀπόδιναν στὸ μάτιασμα.

Παραδεχόνταν ὅτι ἡ βασκανία γινότανε μὲ τὸ μάτι. Μάτιαζαν κυρίως οἱ ὁπωσδήποτε ἡλικιωμένοι ποὺ εἶχαν μάλιστα γαλανὰ μάτια, κι' ὅσοι εἶχαν βυζάνει γιὰ δεύτερη φορὰ μετὰ τὸ πρῶτο ἀπόκομμα—***ἀποκόλλισμαν***—ἀπὸ τὸ βυζὶ τῆς μάννας τους. Λέγανε καὶ παραδεχόντανε γι' αὐτούς: ***Τᾰκίνκον,*** ἢ ***χαβαλοῦν ὀμμάτ' ἔχ'***=ἔχει μάτι ποὺ προσβάλλει, ἐπικίνδυνο. ***Σὴν τεπὲν ἀπάν' φέρ' τὸν ἄνθρωπον*** ἢ ***λιθάρᾳ κατασπάν' τ' ὀμμάτ'ν-άτ***= φέρνει τὸν ἄνθρωπο κορώνα-γράμματα ἢ πέτρες κατακομματιάζει τὸ μάτι του.

Ματιαζόντανε πολὺ προπάντων τὰ παιδιά, οἱ λεχῶνες, οἱ ἄρρωστοι—καὶ μάλιστα οἱ ἀπὸ εὐλογιὰ—οἱ ἐπιμελεῖς μαθητές, οἱ ἔφηβοι κ' οἱ νέες ποὺ παρουσίαζαν ἰδιαίτερες ὀμορφιὲς καὶ χαρίσματα.

'Επίσης ματιαζόντανε καὶ καλοθρεμμένα ζῶα, γελάδες, ἅλογα, κατσίκες, καθὼς καὶ διάφορα ὄμορφα ἀντικείμενα καὶ δέντρα ὀπωροφόρα.

Παραδεχόνταν ἀκόμα ὅτι τὸ μάτιασμα μποροῦσε νὰ γίνει καὶ μὲ τὰ λόγια—***μὲ τὸ στομολόγεμαν***—, μὲ τὴν ἔκφραση θαυμασμοῦ γιὰ τὴν ὀμορφιά, γιὰ τὴν ὑγεία καὶ γενικὰ γιὰ τὶς ἀρετὲς καὶ τὰ προτερήματα ἀνθρώπων, ζώων, δέντρων καὶ ἄψυχων ἀντικειμένων.

Τὸ μάτιασμα ἦτανε βαρύτερο, ἂν γινότανε μὲ τὸ μάτι καὶ μὲ σύγχρονο ***στομολόγεμαν—ἐστομολόγεσαν-ἐστομολόγεσαν κ' ἔκοψαν τὴν εὐλογίαν ἐμουν*** ἢ ***ἔφερανε-μας σὸ κιφάλ' ἀπάν'.***

ΠΡΟΦΥΛΑΧΤΙΚΑ

Κανένας, βέβαια, δὲν μάτιαζε θέλοντας, παρὰ ἀσυναίσθητα καὶ χωρὶς νὰ ξέρει τὴν ἐπικίνδυνη ἐπίδραση τοῦ ματιοῦ ἢ τῶν λόγων του. Μὰ ἐπειδὴ πίστευαν ὅλοι στὸ μάτιασμα καὶ ὑποπτεύονταν ὅτι μποροῦσε ὁ καθένας νὰ ματιάζει, γι' αὐτὸ βλέποντας ἢ ἐπαινόντας ἀνθρώπους, ζῶα κλπ. ἔπρεπε νὰ λένε: ***Μάσαλλαχ,*** ἢ ***νὰ μὴ ὀμματάεται,*** ἢ ***κακὸν ὀμμάτ' νὰ μὴ παίρ'***, ἢ ***κιρκὶρ πὶρ μασαλλάχ***=λ.τ. σαράντα ἕνα μασαλλάχ. Ἐπίσης ἔπρεπε νὰ φτύσουν τρεῖς φορές, πρίν, ἢ μετὰ τοὺς παραπάνω προφυλακτικοὺς ἐξορκισμοὺς πρὸς τὸ πρόσωπο ἢ πρὸς τὴν πιθανὴ κατεύθυνση ἐκείνων ποὺ ἐπαινοῦσαν ἢ καὶ στὴ φωτογραφία ποὺ κύταζαν. Ἡ ἐφαρμογὴ καὶ ἡ πιστὴ τήρηση τῶν μέτρων καὶ τῶν διατυπώσεων αὐτῶν ἦταν αὐστηρή. Ἂν τύχαινε κανεὶς νὰ τὰ παραλείψει, οἱ ἐνδιαφερόμενοι τὸν προκαλοῦσαν: ***Πέϊ, μάσαλλαχ, καὶ φτύσον τὸ μωρόν,*** ἢ ***τ' ἀγελάδ'*** κτλ. ἢ τὸν... ἐστόλιζαν: ***νὰ τσακοῦται τὸ στόμαν-ἀτ'ς· ἕναν μάσαλλαχ πά 'κ' εἶπεν.***

Γιὰ προφυλαχτικὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ διάφορα φυλαχτὰ κι' ἄλλα προληπτικὰ μέτρα. Δηλαδή:

α') ***Σὲ ἀνθρώπους:*** Κρέμαγαν στὸ λαιμό τους σταυρούς, φερμένους μάλιστα ἀπὸ τὸν Ἅγιο Τάφο, χαϊμαλιὰ — ***χαμαΐλᾳ*** — φκιαγμένα ἀπὸ πανί, δέρμα, ἢ μέταλλο σὲ σχῆμα τριγώνου, ὅπου μέσα βάναν διάφορα ξόρκια γραμμένα κυρίως ἀπὸ ντερβισάδες, χατζάδες ἢ ἰμάμηδες (ἱερωμένους μωαμεθανούς), διάφορες χάντρες χρωματιστές, ἰδίως θαλασσιὲς—***μαβία ματοζίνιχα*** —σκελετὸ ἀπὸ χρυσόμυιγες—***χοθομούμουλα***—ἀσημωμένο, βάση τοῦ κεφαλιοῦ σκόρδου ἀσημωμένη, μὲ ἑφτὰ—κατὰ προτίμηση—ἀποτυπώματα (ἴχνη) ἀπὸ σκελίδες κ.τ.λ. Ἂν δὲν πετύχαιναν σκόρδο μὲ ἑφτὰ σκελίδες ἀκριβῶς, ἔπρεπε ὁπωσδήποτε τὰ ἴχνη νἄναι μονὰ καὶ ποτὲ ζυγά. Ἀπ' ὅλ' αὐτὰ κρέμαγαν καὶ στὶς κούνιες τῶν παιδιῶν. Ἐπίσης στὰ ὄμορφα μικρὰ παιδιὰ καὶ στὶς καλοκαμωμένες νέες βάναν μιὰ μουντσούρα ἀπὸ φοῦμο—***μανέαν*** ἢ ***ταμπουγὰν***—πλάϊ στὸ κούτελο, καὶ μάλιστα μετὰ τὸ μπάνιο τους. Γενικῶς ἀποφεύγανε νὰ βγάζουν ἔξω συχνὰ τὰ βρέφη ἢ τὰ μικρὰ παιδιὰ ποὺ μποροῦν νὰ ματιαστοῦν εὔκολα, καὶ δὲν τὰ σεργιανοῦσαν σὲ πολυσύχναστα μέρη ἢ στὸ δρόμο.

Στοὺς ἄρρωστους ἀπὸ εὐλογιὰ κρέμαγαν φλουρὶ σὲ ντουλπάνι δεμένο στὸ κεφάλι.

β') ***Σὲ ζῶα:*** Καὶ στὰ ζῶα βάναν χαϊμαλιὰ καὶ χάντρες ποὺ τὰ δένανε στὸ κούτελο, στὰ κέρατα καὶ στὴν οὐρὰ (μόνο χάντρες). Δὲν ἐπιτρέπανε σὲ κανένα νὰ παρακολουθεῖ τὸ ἄρμεγμα. Δὲν μαρτυροῦσαν ποτὲ πόσο ἀκριβῶς γάλα δίνουν, παρὰ πάντα λέγαν λιγότερο. Μετὰ τὸ ἄρμεγμα σταύρωναν μὲ τὸ χέρι τὴ μέση τῆς γελάδας τρεῖς φορὲς καὶ ρίχναν ἕνα κομμάτι κάρβουνο μέσα στὸ γάλα ποὺ πουλοῦσαν. Τὴν νύχτα ἀπαγορευότανε νὰ βγάλουν γάλα ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι. Σ' ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις δίναν τὸ γάλα μ' ἕνα κάρβουνο πεταμένο μέσα. Γενικὰ τὰ καλοθρεμμένα ζῶα ἀποφεύγανε νὰ τὰ ἐπιδεικνύουν.

Ἐπίσης καὶ στὰ κλουβιὰ τῶν πουλιῶν ποὺ κελαϊδοῦσαν ὡραῖα κρεμάγανε χάντρες.

γ') ***Σὲ ἀντικείμενα :*** Σὲ ὅπλα, ντουφέκια, ***κάμες***—δίκοπες—κ.τ.τ. βάνανε χάντρες κολλητὲς στὰ κοντάκια καὶ στὶς λαβές.

Σὲ σπίτια καινούργια, κοντὰ στὸ πέταλο ποὺ κρεμάγανε γιὰ γούρι, βάζανε καὶ σκόρδο, αὐγὸ ὠμὸ καὶ χάντρες, ὅλα γιὰ τὸ μάτιασμα.

Ἐπίσης καὶ σὲ δέντρα βάζανε χάντρες καὶ κοχύλια ἀπὸ τὴν ἀκρογιαλιά.

Σὲ βάρκες βάζανε σκόρδο ὁλάκερο λαδομπογιατισμένο, μαζὶ μὲ χάντρες.

Σὲ ραπτομηχανὲς ἐπίσης κρέμαγαν χάντρες.

Γενικῶς ὅλα τὰ γλυκύσματα πάθαιναν βλαβερὴ ἐπίδραση ἀπὸ τὸ μάτι καὶ κυρίως ἀπὸ τὸ ***στομολόγεμαν.*** Ἰδιαίτερα μεγάλη εὐπάθεια εἶχε τὸ γλυκὸ τῆς βανίλιας (ὑποβρύχιο)—***τ' ἄσπρον τὸ γλυκόν***—, ποὺ δὲν ἔπρεπε νὰ βλέπει, οὔτε νὰ μιλάει κανεὶς κοντὰ ἐκεῖ τὴν ὥρα ποὺ τὸ φκιάναν. Ὅταν ἔπαιρναν νὰ τ' ἀνακατέψουν γιὰ νὰ δέσει, ἔλεγαν συνέχεια μέσα στὸ νοῦ τους τὴν προσευχὴ «πάτερ ἡμῶν...».

(Στὴν ἀποτυχία τῆς βανίλιας κυρίως, πιθανὸν νὰ συντελοῦν σταγονίδια μικρὰ ἀπὸ σάλιο, ποὺ πετάγονται ὅταν μιλάει κανείς, γιατὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι μὲ τὸ παραμικρότερο ὁποιοδήποτε ξένο ὑγρὸ ποὺ πέφτει μέσα, κόβει καὶ χαλάει. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ δὲν εἶναι ἴσως ἄσχετο μὲ τὸν λόγο καὶ τὴν αἰτία ποὺ θεσπίστηκε ἡ πρόληψη αὐτή).

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

Ὅλες τὶς ἀπότομες ἀρρώστειες, κυρίως τῶν μικρῶν, τὶς ἀπόδιναν ἀρχικὰ κι' ὥσπου ν' ἀποδειχτεῖ τὸ ἐναντίο, στὸ μάτιασμα. Παραδεχόντανε πὼς τὸ μάτιασμα εἶχε τὶς ἐκδηλώσεις του μὲ διάφορες μορφές :

Στὰ παιδιὰ ἐρχόντανε ξεροτεντώματα ἀπανωτά, κοκκίνιζαν τὰ μάτια τους, τὰ πιάνανε σπασμοί, πυρετὸς ἀπότομος, πόνοι ποὺ τἄκαναν νὰ κλαῖνε διαρκῶς κ.τ.τ..

Στοὺς νέους ἐπίσης μὲ ξεροτεντώματα καὶ χασμουρητά, μὲ κοκκίνισμα τῶν ματιῶν, μὲ γεροὺς κεφαλόπονους, μὲ ἡμικρανίες, ζαλάδες, νύστες, ἐξάψεις στὸ πρόσωπο, πυρετοὺς ἀπότομους κ.τ.λ

Τὸ γενικὸ καὶ κλασικὰ χαρακτηριστικὸ τῆς βασκανίας ἦτανε τὰ ξεροτεντώματα καὶ τὰ χασμουρητὰ—***τ' ἀποστιγγώματα καὶ τ' ἀποχασμώματα.***

Στὰ ζῶα γενικῶς εἶχε ἐκδηλώσεις μὲ κωλικούς, μὲ δυστροπίες στὸ ἄρμεγμα, μὲ λιγόστεμμα τοῦ γάλατος κ.τ.τ.

Συνήθως τοὺς ἀπρόοπτους θανάτους τῶν παιδιῶν καὶ τῶν ζώων τοὺς ἀπόδιναν στὸ μάτιασμα—***ἔσπασεν ἀσ' σ' ὀμμάτ'***, ἢ ***τὸ μωρὸν τὶκ τεπὲν ἐγέντον ἀσ' σ'ὀμμάτ'***=ἔσκασε ἀπὸ τὸ μάτιασμα ἢ τὸ μωρὸ ἔμεινε ξερὸ ἀπὸ τὸ μάτισμα (τὶκ·τεπὲν=λ.τ. ὁλόρθο στὴν κορφή).

Ἐπίσης παραδεχόνταν ὅτι ὁρισμένους τύπους τοὺς πρόσβαλλε εὔκολα καὶ συχνὰ ἡ βασκανία. Γι' αὐτοὺς λέγανε : ***Τ' ἄστρον-άτ' χαμελὸν ἔν' καὶ***

ὀμματάεται πολλὰ=τὸ ἄστρο του εἶναι χαμηλὸ καὶ ματιάζεται πολύ. Κάποτε, ὅταν ράγιζαν οἱ χάντρες ποὺ εἶχανε κρεμασμένες γιὰ τὴ βασκανία λέγανε: ***Τὸ κακὸν τ' ὀμμάτ' ἐντόκεν σὸ ματοζίνιχον. Ἂν ἐντοῦνεν σὸ μωρὸν***—ἢ ***σὸ χτῆνον***—***θὰ ἔσπανεν τὸ μωρὸν***—ἢ ***τὸ χτῆνον***=Τὸ κακὸ τὸ μάτι χτύπησε στὴ χάντρα. Ἂν χτυποῦσε στὸ βρέφος ἢ στὴ γελάδα θὰ ἔσκανε τὸ βρέφος ἢ ἡ γελάδα.

ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

Γιὰ τὴ θεραπεία ἐκείνων, ποὺ τοὺς θεωροῦσαν ματιασμένους, χρησιμοποιούσανε τρόπους καὶ μέσα σὰν κι' αὐτά:

α) Εὐθὺς ἐξαρχῆς ἀποκάπνιζαν τοὺς ματιασμένους μὲ σταυρολούλουδα καὶ λιβάνι, κάνοντας διαρκῶς μὲ τὸ θυμιατὸ τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ καὶ γυρίζοντάς το πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τους, λέγοντας ταὐτόχρονα καὶ τὶς προσευχὲς «Πάτερ ἡμῶν...» καὶ τὸ «Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν...».

β) Ὑπῆρχαν εἰδικὲς γυναῖκες ποὺ διάβαζαν τοὺς ματιασμένους.

Κρατούσανε στὴ φούχτα τρία μικρὰ κομματάκια ἁλάτι ποὺ ἤτανε διαβασμένο τὴ Μεγάλη Ἑβδομάδα στὴν ἐκκλησία (βλέπε σελ. 279) καὶ διάβαζαν τοὺς ματιασμένους, κάνοντας τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ μὲ τὸ χέρι ποὺ κρατοῦσε τ' ἁλάτι, φέρνοντάς το διαδοχικὰ στὸ μέτωπο, στὸ μέσο τοῦ στέρνου, στὸν δεξιὸ κ' ἔπειτα στὸν ἀριστερὸν ὦμο (τοῦ ματιασμένου) λέγοντας διάφορα τροπάρια καὶ ξόρκια, ποὺ δὲν τὰ μαρτυροῦσαν. Κυρίως λέγανε τὸ «Πάτερ ἡμῶν...», τὸ «Θεοτόκε Παρθένε...» κτλ. Μετὰ τὸ διάβασμα ἔριχναν τὸ ἕνα κομματάκι τ' ἁλάτι στὴ φωτιὰ λέγοντας μυστικά: ***ἐσὺ νὰ τσατλαύ'ς καὶ νὰ χᾶσαι***=ἐσὺ νὰ σκάσεις καὶ νὰ χαθεῖς. Τὸ δεύτερο τὸ κομματάκι τὸ ρίχνανε στὸ νερὸ κ' ἔλεγαν: ***ἐσὺ νὰ λύεσαι***=ἐσὺ νὰ λυώσεις. Τὸ τρίτο τὸ δίνανε στὸν ματιασμένο νὰ τὸ καταπιεῖ λέγοντας: ***ἐσὺ νὰ χωνεύκεσαι***=ἐσὺ νὰ χωνευθεῖς. Στὸ τέλος λέγανε στὸν ματιασμένο, σταυρώνοντάς τον μὲ τὸ χέρι στὸ κεφάλι: ***Ἀτὸ νὰ ἔν' τὸ γιατρικό σ'*** = αὐτὸ νάναι τὸ γιατρικό σου. Οἱ ἐξορκισμοὶ αὐτοὶ ἦσαν συμβολικοὶ γιὰ τὸ σκόρπισμα καὶ τὴ διάλυση τῆς βασκανίας.

Τὴν ἴδια μέθοδο ἐφάρμοζαν καὶ στὰ ματιασμένα ζῶα.

γ) Καλοῦσαν τὸν παπᾶ καὶ διάβαζε τοὺς σχετικοὺς ἐξορκισμοὺς γιὰ τὴ βασκανία, εἴτε σ' ἀνθρώπους, εἴτε σὲ ζῶα. Μετὰ τὸ διάβασμα τόσο σ' αὐτὴ ὅσο καὶ στὴν προηγούμενη περίπτωση, ἔπρεπε ὁ ματιασμένος νὰ μετατοπιστεῖ ἀπὸ τὴ θέση του—***νὰ λαταρίεται ἀσ' σὸν τόπον-ἀτ'***. (Γιὰ τὸν ἴδιο ἀσφαλῶς λόγο κι' ὅταν μελετοῦσε κανεὶς κακὸ γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τὸ διηγότανε σ' ἄλλους, τοῦ ἀπαντοῦσαν: ***Χριστὸς κι' ὥρα καλή, γιὰ σός, λατάρτσον ἀσ' σὸν τόπο-σ'*** = ὁ Θεὸς νὰ φυλάξει, σώπαινε, κουνήσου ἀπὸ τὴ θέση σου).

Ἂν κατὰ τὸ διάβασμα χασμουριόντανε κ' οἱ ματιασμένοι κ' ἐκεῖνοι ποὺ διάβαζαν, πίστευαν ὅτι αὐτὸ ἤτανε σημάδι ἀλάνθαστο πὼς ἤτανε βα-

σκανία. Κι' ὅσο περισσότερα κ' ἐντονότερα ἦταν τὰ χασμουρητὰ καὶ τὰ ξεροτεντώματα τῶν ματιασμένων, τόσο περισσότερο βαρὺ πίστευαν ὅτι ἦταν τὸ μάτιασμα.

Παραδεχόνταν ἀκόμα ὅτι τὸ διάβασμα ὁρισμένων γυναικῶν ἢ παπάδων ἦταν πολὺ ἀποτελεσματικὸ στὴ βασκανία, γιατὶ εἶχαν—ὅπως ἔλεγαν—***ἐλαφρὸν χερικόν***: ***Τῆ Γαργάτα ἡ Μαρία ἐλαφρὸν χερικὸν ἔχ' σὸ δέβασμαν. Ὁ Ποπακωνσταντῖνον σὸ δέβασμαν ἀσ' σὸν Ποπαθόδωρον κι' ἄλλο ἐλαφρὸν χερικὸν ἔχ'***.

Στὴν περίπτωση ποὺ τὸ μάτιασμα εἶχε συμβεῖ πρὶν ἀπὸ πολὺν καιρὸ—***ἂν τ' ὀμμάτ' ἔτονε παγιάτ'***, ἢ ***ἐπαγιάτωσεν ἀπάν'-ατ'***, ἡ θεραπεία τότε γινότανε κατὰ τὸν ἀκόλουθο τρόπο:

Διάβαζε τὸν ματιασμένο γυναῖκα εἰδικὴ ἑφτὰ φορές. Ἔπαιρναν μὲ τρόπο ἀπ' ἐκεῖνον ποὺ ὑποπτεύονταν ὅτι τὸν εἶχε ματιάσει ἕνα κομματάκι ὕφασμα ἀπὸ ὁποιοδήποτε ροῦχο του καὶ χῶμα ἀπὸ τὴν πατημασιά του καὶ μ' αὐτὰ ἀποκάπνιζαν τὸν ματιασμένο.

ΓΕΝΙΚΑ

Ἂν γιὰ ὅλες τὶς ἄλλες δοξασίες καὶ προλήψεις ὑπῆρχαν ὁρισμένες ἐπιφυλάξεις καὶ μὲ τὸν καιρὸ αὔξαινε ὁ σκεπτικισμὸς κ' ἡ ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν πραγματικότητα, τὴ βασκανία ὅμως τὴν παραδεχόντανε καὶ τὴν πίστευαν. Γι' αὐτὸ καὶ ἐφάρμοζαν ὅλα τὰ προφυλαχτικὰ καὶ προληπτικὰ μέτρα ποὺ ἀναφέραμε, καθὼς καὶ τὰ θεραπευτικὰ μέσα, μὲ πίστη κ' εὐλάβεια.

Τὰ τελευταῖα αὐτὰ κάποτε ἀποδεικνυόνταν ἀποτελεσματικά.

Ὡστόσο μὲ τὸν καιρὸ τὴ μόρφωση καὶ τὴν ἀνάπτυξη, ὁ σκεπτικισμὸς εἶχε ἀρχίσει νὰ μπαίνει στὴν περιοχὴ καὶ τῆς δοξασίας αὐτῆς.

II ΚΑΤΑΡΕΣ—ΟΡΚΟΙ

Ἡ πίστη στὴν ἐπίδρασή τους ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παράδοση ἐνισχυότανε κι' ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι κ' ἡ Ἐκκλησία τὶς ἀναγνώριζε κ' εἶχε θεσπισμένες τὶς γνωστὲς εὐχὲς καὶ τοὺς ἐξορκισμούς.

ΚΑΤΑΡΕΣ

Οἱ συνηθισμένες κατάρες ἦσαν: ***Νὰ γαγγροῦσαι***, ἢ ***νὰ γαγγροῦνταν*** ἢ ***νὰ τοπατξοῦνταν τὰ χέρᾳ-σ' καὶ τὰ ποδάρᾳ-σ'*** = νὰ γίνουν παράλυτα, νὰ ξεραθοῦν τὰ χέρια σου καὶ τὰ πόδια σου, ἢ καὶ ***τοπάτς νὰ ἴνεσαι. Νὰ κοροῦσαι*** ἢ ***στραβὸν νὰ δουκαλεῦνε σε*** = νὰ στραβωθεῖς ἢ στραβὸ νὰ σὲ σέρνουν μὲ τὸ χαλινό. ***Κορώνα νὰ ἴνεσαι καὶ νὰ γαΐεις σ' ὀρμάνᾳ καὶ σὰ κλαδία***=κάργα νὰ γίνεις καὶ νὰ φωνάζεις στὰ δάση καὶ στὰ κλαδιά. ***Νὰ τρῶς τὰ παιδία-σ' κι' ἄμον κορώνα νὰ γαΐεις. Τὰ τσίτᾳ-μ' νὰ***

σκεπάεσαι=(Τὸ λέγαν ὅσες πενθοῦσαν καὶ φοροῦσαν μαῦρο φακιόλι)—τὰ φακιόλια μου νὰ φορέσεις. ***Σὴν κοιλίαν νὰ ἔεις καὶ σὴν ἀγκάλᾳ̣ν νὰ μὴ ἔεις. Κουτούλα νὰ ἴνεσαι***=κασσιδιάρα νὰ γίνεις. ***Κούκουδας νὰ ἴνεσαι***=κουκουβάγια νὰ γίνεις. ***Κίντέας ἢ ἀχάντᾳ̣ καὶ τριβόλᾳ̣ νὰ φυτρών'νε σ' ὀτζάκ'-ι-σ'***=τσουκνίδες ἢ ἀγκάθια καὶ τριβόλια νὰ φυτρώσουν στ' ὀτζάκι σου. ***Ὁ Θεὸς γιουλτουρούμ ἢ ἄψιμον νὰ ροὺζ' ἀπάν'-ι-σ'*** = ὁ Θεὸς κεραυνὸ ἢ φωτιὰ νὰ ρίξει πάνω σου. ***Ἄσ' σὸν Θεὸν νὰ ηὑρίκ'ς-ἀ***=ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ τὄβρεις. ***Ἄσ' σὰ μυτία-σ' νὰ ἔρται τὸ καλὸν τ' ἐποῖκα-σε***=ἀπὸ τὶς μύτες σου νἄρθει τὸ καλὸ ποὺ σοῦ ἔκανα. ***Τὸ γαῖμαν νὰ βρέχ' ἀπάν-ι-σ'*** =τὸ αἷμα νὰ βρέξει πάνω σου. ***Νὰ τσουρουκεύ'ς σὰ κρεββάτᾳ̣, ἢ σὰ κρεββάτᾳ̣ κιὰν νὰ τσουρουκεύ'ς.***=μέσα στὰ στρώματα νὰ σαπίσεις. ***Νὰ μὴ ἀναπάεται ἐσὲν π' ἐγέννεσεν. Ἂν τῆ Χριστοῦ πλάσμαν εἶμαι νὰ σύρτς νὰ σύρτς κ' ἡ ψή-σ' νὰ μὴ ἐβγαίν'***=νὰ ὑποφέρεις πολὺ κ' ἡ ψυχή σου νὰ μὴ βγεῖ. ***Νὰ χαρχαρίεις, νὰ χαρχαρίεις κ' ἡ ψή-σ' νὰ μὴ ἐβγαίν'. Ὁ κύρ'-ι-μ' ἢ ὁ πάππο-μ' τ' ἔφαγεν νὰ τρῶς***=νὰ φᾶς ἐκεῖνο ποὺ ἔφαγε ὁ πατέρας μου ἢ ὁ πάππος μου (ἂν ἦταν πεθαμένοι—δηλ. νὰ φᾶς χῶμα, νὰ πεθάνεις). ***Νὰ σκωλεκᾶς καὶ νὰ τουρτουρᾶς*** = νὰ σκουλικιάσεις καὶ νὰ τρέμεις. ***Νὰ φτίζω σὸ στόμα-σ' καὶ νὰ ἐβγαίν' ἡ ψή-σ'. Τὸ ταφί-σ' νὰ τρομάζ'***=νὰ τρέμει ὁ τάφος σου. ***Χορτλάχς νὰ ἴνεσαι, ἢ χοτλάχ' νὰ ἐλέπω-σε***=βρυκόλακας νὰ γίνεις ἢ βρυκόλακα νὰ σὲ ἰδῶ.

Καταριόντανε κάποτε κ' οἱ μανάδες τὰ κακὰ κι' ἄταχτα παιδιά τους: ***Καλὸν νὰ μὴ ἐλέπς' καὶ χορτάεις ἢ καὶ φῶς νὰ μὴ χορτάεις***=καλὸ νὰ μὴ δεῖς, ἤ, καὶ φῶς νὰ μὴ χορτάσεις. ***Νὰ τρώγω-σε καὶ νὰ κλαίγω-σε ἢ καὶ νὰ θάφτω-σε. Σιουρκιούμενον ὀφίδ' νὰ ἐλέπω-σε***=σερνάμενο φίδι νὰ σὲ ἰδῶ. ***Σ' ἐφτά-πηχας νὰ βάλω-σε. Νὰ θάφτω-σε, σὸ μέρωμαν νὰ μὴ ἐβγαίντς κ.τ.λ.***

Συνήθως ξεστομίζοντας τὴν κατάρα κάνανε ταὐτόχρονα καὶ τὸ σταυρό τους, χτυπόντας τὸ στῆθος ἐλαφρὰ μὲ τὴ δεξιὰ γροθιὰ καὶ κυτόντας ψηλὰ πρὸς τὸν οὐρανό. Οἱ κατάρες ἐκτοξευόντανε κάποτε μὲ πεῖσμα καὶ μὲ μορφασμούς ποὺ ἔδιναν στὸ πρόσωπο μιὰν ἔκφραση μανιασμένης ὀργῆς.

Ἐπικρατοῦσε ἡ δοξασία ὅτι καμμιὰ φορὰ ἔπιαναν οἱ κατάρες, ὅταν ἦταν δίκαιες, καὶ τὰ τυχὸν δυστυχήματα τ' ἀπόδιναν σὲ πρόσφατες τέτοιες κατάρες. Ὅσοι καταριόνταν ὕστερα ἀπὸ σοβαροὺς λόγους, παρακολουθοῦσαν τὸν ἐχθρό τους καὶ μόλις πάθαινε τὸ παραμικρὸ κακὸ λέγαν: ***ἡ κατάρα-μ' ἐπίασεν ἀτον.*** Κ' ἐκεῖνος ἀκόμα ὁμολογοῦσε: ***ἡ κατάρα-τ' ἐπίασε-με κ' ἡ δουλεία-μ' ἐμπροστὰ 'κὶ πάει.***

Ἐπικρατοῦσε ἡ ἀντίληψη ὅτι ὑπῆρχαν ὁρισμένοι τύποι ποὺ ἔπιανε ἡ κατάρα τους. Κυρίως ἦσαν ἀναγνωρισμένοι κακοὶ καὶ μοχθηροὶ τύποι κι' ἀπὸ γυναῖκες κι' ἀπὸ ἄντρες. Συνηθισμένη ἦταν ἡ ἔκφραση: ***ὁ κακὸν ὁ ἄνθρωπον ἡ κατάρα-τ' πιάν'*** ἢ ***τῆ καταραμέν' ἡ κατάρα πιάν'.*** Τοὺς τέτοιους τοὺς ἀποφεύγανε καὶ τοὺς φοβόνταν καὶ φυλαγόν-

τανε γενικὰ νὰ τοὺς πειράξουν ὁπωσδήποτε, μᾶλλον δὲ τοὺς καλόπιαναν, γιὰ νὰ μὴ πέσουν στὴν κατάρα τους. Ὡστόσο ὑπῆρχαν καὶ μερικοὶ ποὺ δὲ λογάριαζαν γενικὰ τὶς κατάρες τὶς ἄδικες κι' ὅταν ἀκόμα προερχόνταν ἀπὸ παρόμοιους τύπους. Χαρακτηριστικὸ ἦταν τὸ ρητό: ***Τῆ γαϊδαρί' ἡ τῆ σκυλί' ἡ λαλία σὸν οὐρανὸν 'κὶ πάει.*** Ἐπικρατοῦσε ἄλλωστε κ' ἡ δοξασία ὅτι ἡ ἄδικη κατάρα ὄχι μόνο δὲν πιάνει, ἀλλὰ βλάφτει καὶ τὸ νοικοκύρη της. Σχετικὸ εἶναι καὶ τὸ ρητό: ***Τ' ἄδικον ἡ κατάρα πάει σὸν σαπὴν-άθε,*** (***σαπὴς***=λ.τ. νοικοκύρης).

Βαριὰ κ' ἐπικίνδυνη ἦτανε ἡ κατάρα τῶν ἱερωμένων ἀπὸ τοὺς ὁποίους φυλαγόνταν ὅλοι, ἄσχετα καὶ πρὸς τὸ μεγάλο σεβασμὸ ποὺ τοὺς εἶχαν: ***Τῆ ἱερωμέν' ἡ κατάρα ὀτξάκ' βζήν'*** ἢ ***ὁ ἱερωμένον ὅσταν ἐβγάλ' τὸ καμελάφκ' καὶ καταρᾶται ὀτξάκ' βζήν'.*** Τὴν κατάρα τῶν κληρικῶν γενικὰ τὴν ὀνόμαζαν ἀπὸ ἄγνοια μερικοὶ καὶ ***ἀφορισμονὴν***=ἀφορισμό.

Πίστευαν ἀκόμα ὅτι ἡ κατάρα μποροῦσε νὰ παρακολουθεῖ τὸν ἄνθρωπο κοὶ στὸν τάφο. Γι' αὐτὸ ὅταν σκάβοντας στὰ νεκροταφεῖα γιὰ ν' ἀνοίξουν μνήματα βρίσκανε παλιοὺς πεθαμένους ποὺ δὲν εἶχανε λυώσει, τ' ἀπόδιναν σὲ κατάρα.

Γιὰ ν' ἀπαλλαχτοῦν ἀπὸ τὶς κακὲς ἐπιδράσεις καὶ τὶς συνέπειες ποὺ νόμιζαν ὅτι προέρχονται ἀπὸ κατάρες, καλοῦσαν τοὺς παπάδες νὰ διαβάσουν τὶς σχετικὲς εὐχὲς καὶ τοὺς ἐξορκισμούς. Στοὺς πεθαμένους ποὺ δὲν εἶχανε λυώσει, τοὺς σχετικοὺς ἐξορκισμοὺς ἔπρεπε νὰ τοὺς διαβάσει ὁ Δεσπότης: ***ἔβγαλαν τὸν Δεσπότ' ἀπάν' ἀτ'***=ἀνέβασαν ἀπάνω του τὸ Δεσπότη· (ἡ ἔκφραση κυρίως προέρχεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Δεσπότης διαβάζοντας τὶς εὐχὲς γονατοῦσε στὸν τάφο τοῦ πεθαμένου). Ἐπίσης Δεσπότης ἔπρεπε νὰ διαβάσει καὶ ὅσους τοὺς εἶχαν καταραστεῖ ἱερωμένοι.

Συνηθισμένες ἐκφράσεις γιὰ τὶς κατάρες ἦσαν: ***Ἐκατερέθα*** ἢ ***ἐκατερέθεν-άτον. Ἐποῖκεν-άτον ἄλυτον κουρίν. Ἐνέσκαψεν τὸν κύρ'ν-άτ' καὶ τὴν μάνναν-άτ*** (πεθαμένους ἐννοεῖται). ***Ὁ κύρ'ς-άτ' κ' ἡ μάννα-τ' ἀνασκαφτέρ' ἐγένταν*** κλπ.

Ἀπαντόντας στὴν κατάρα οἱ ἀπέναντι ἔλεγαν:

Ἄσ' σὸ στόμα-σ' νὰ ἐβγαίν' καὶ σὸν κόλφο-σ' νὰ ἐμπαίν'· ἢ ***ἄσ' σὸ στόμα-σ' σὸν κόλφο-σ'.*** Κάποτε πάλι ἀνταπόδιναν τὰ ἴδια καὶ χειρότερα: ***Ἐσύ νὰ γαγγροῦσαι, ἐσὺ νὰ τοπατξοῦσαι*** κλπ.

Ὅταν ἡ μάννα καταριότανε τὸ παιδί της, ἢ σπιτικὸς ἄλλον σπιτικό, ἐκεῖνοι ποὺ τοὺς ἄκουγαν ἔλεγαν: ***Δάκ'σον τὴν γλῶσσα σ'*** = δάγκασε τὴ γλῶσσα σου.

Γενικὰ ὁ κόσμος κακοχαρακτήριζε κείνους κ' ἐκεῖνες ποὺ συνήθιζαν νὰ καταριόνται. Γι' αὐτὸ ὑπῆρχαν καὶ ἀρκετοὶ ποὺ τὶς ἀποφεύγανε. Οἱ ἀγαθὲς γυναικοῦλες ἀρκούντανε στὴν κατάρα:

Νὰ σπάν' ὁ δάβολο-σ', ἢ ***μαυράχαρε, κακὸν νὰ μὴ ἐλέπ'ς, ναί. Ὁ Θεὸς κακὸν νὰ μὴ δειξίει-σε,*** ἢ ***ὁ Θεὸς τὸν πόνο-σ' νὰ μὴ δειξίζ'-με.***

ΟΡΚΟΙ

Οἱ συνηθισμένοι ὅρκοι ἦσαν οἱ ἀντίστροφοι σχεδὸν ἀπὸ τὶς κατάρες, μὲ ἀλλαγὴ τοῦ ἀποδέκτη, ὅπως καὶ ἡ γενική τους ἔννοια τὸ δικαιολογεῖ καὶ τὸ λέγει: ***Μὰ τὸν θεὸν*** ἢ ***τὸν Θεγόν. Μὰ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Μὰ τὴν Παναγίαν. Μὰ τὴν πίστη μ'. Μὰ τὴν Κοινωνίαν. Ἀχά, μὰ τ' ἀβοῦτο τὸν σταυρὸν*** (μὲ ταὐτόχρονα σταυροκόπημα). ***Νὰ χοροῦμαι***=νὰ τυφλωθῶ. ***Νὰ στραβοῦμαι. Νὰ τοπατξοῦμαι. Νὰ γαγγροῦμαι. Νὰ μὴ προφτάνω σὸ ξημέρωμαν. Χαῖρ' νὰ μὴ ἐλέπω*** =νὰ μὴν ἰδῶ προκοπή. ***Στραβὸν νὰ ἐλέπ'ς-με. Γιουλτουρούμ νὰ ρούζ' ἀπάν'-ι-μ'. Κουρὶν νὰ ἴνομαι· νὰ μὴ λύγομαι ἂν λέγω-σε ψέματα*** κλπ.

Ἐπίσης ὁρκιζόντανε καὶ στὸ ψωμί: ***Μὰ τὸ ψωμίν,*** συνήθως στὸ τραπέζι τὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ, καὶ τότε παῖρναν ἕνα κομματάκι ψωμὶ τὄφερναν καὶ τἄγγιζαν στὸ μέτωπο καὶ τὸ φιλοῦσαν.

Οἱ ὅρκοι συνοδευόντανε συνήθως μὲ τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ (κάποτε ἔβγαζαν ταὐτόχρονα καὶ τὸ φέσι), ἢ καὶ μὲ χειρονομία ἢ νεῦμα σχετικὸ μὲ τὸν ὅρκο. Δηλαδή: ὅταν ἔλεγαν ***νὰ στραβοῦμαι,*** ἔκλειναν τὰ μάτια ἢ τὰ πίεζαν μὲ τὰ δάκτυλα κλπ. Συνήθως κοιτάζανε πρὸς τὸν οὐρανό, σὰν νὰ ἐπικαλούντανε τὴ μαρτυρία τοῦ Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ κλπ.

Οἱ ὅρκοι ἦσαν πολὺ συνηθισμένοι στὰ παιδιὰ προπάντων μεταξύ τους κατὰ τὰ παιγνίδια. Προκαλοῦσε σὲ κάθε περίσταση ὁ ἕνας τὸν ἄλλον: ***Τὸ κρῖμαν σὴν γούλας;*** Κι' ἀπαντοῦσε ὁ δεύτερος: ***Τὸ κρῖμαν σὴν γούλα-μ', ἀὲτς νὰ ἴνομαι***=ἡ ἁμαρτία στὸ λαιμό μου, ἔτσι νὰ γίνω (καὶ σήκωνε ψηλὰ τὸ δεύτερο δάχτυλο — τὸν δείχτη — μὲ λυγισμένες τὶς φάλαγγες). Ὅταν καταλάβαινε κανεὶς ὅτι ὁ ἀντικρυνός του ὁρκίζεται γιὰ νὰ σκεπάσει ἢ νὰ στηρίξει ψευτιὲς τοὔλεγε: ***Τεγὶ ὑμνεῖς κέλα, νὰ καίει σε τὸ ὕμνισμαν*** (***τεγὶ*** = λ. τ. δῆθεν).

Γενικὰ οἱ μεγάλοι ἀποφεύγανε τοὺς ὅρκους γιατὶ τὸ θεωρούσανε κι' ἁμαρτία καὶ κακοχαρακτηριζόταν ἐκεῖνος ποὺ τοὺς χρησιμοποιοῦσε. Τοὺς μικροὺς τοὺς ἀπαγορεύανε καὶ τοὺς ἀποτρέπανε νὰ ὁρκίζονται, καὶ μὲ... χειροτονίες καὶ μὲ τὴ φοβέρα τῆς ἁμαρτίας: ***κρῖμαν ἔν', μ' ὑμνεῖς.***

Οἱ ἀθῳότεροι ὅρκοι καὶ γιὰ σχῆμα λόγου στὶς καθημερινὲς ὁμιλίες ἦσαν: ***Μὰ τὸ ναί· τὸ κρῖμαν σὴν γούλα-μ'· ἤντᾳ λὲς νὰ ἴνομαι*** κ.τ.τ.

Γενικὰ πίστευαν ὅτι ὁ ψεύτικος ὅρκος μποροῦσε νἄχει ὀλέθριες καὶ βλαβερὲς συνέπειες καὶ σὲ τοῦτο καὶ στὸν ἄλλο κόσμο, ὅπως κ' οἱ κατάρες. Γι' αὐτὸ οἱ μεγάλοι τηροῦσαν τὸν ὅρκο τους.

Σχετικὸ εἶναι τὸ παρακάτω ἀνέκδοτο ἀπὸ τὰ πολὺ παλιὰ χρόνια: Κάποιος ποὺ εἶχε πάρει ψεύτικον ὅρκο: ***νὰ μὴ λύγομαι*** κ.τ.λ. πέθανε καὶ δὲν ἔλυωσε—***ἐγόγγυζεν τὴν νύχταν κ' ἐτρόμαζεν τὸ ταφὶν-ἀτ.*** Ἄνοιξαν καὶ τὸν βρῆκαν ἄλυωτον. Κάλεσαν τὸ Δεσπότη νὰ τοῦ διαβάσει τὸν σχετικὸ ἐξορκισμό. Ὁ Δεσπότης ζήτησε νὰ τοῦ φέρουν ***ἀφωρισμένον ἀλεύρ'*** (ἔτσι τὸ θέλει ὁ μῦθος κ' ἔτσι φαίνεται χαρακτήριζαν στὰ πολὺ παλιὰ χρόνια τ'

ἀλεύρι ποὺ ἀλέστηκε τὴν Κυριακὴ τὸ πρωὶ τὴν ὥρα τῆς ἐκκλησίας). Ἔκανε ἔπειτα τὴ δέηση, ἔχυσε πάνω στὸ μνῆμα τ' ἀλεύρι, κ' ἔλυωσε ἔτσι ὁ πεθαμένος—***ἐγέντον χ͡όνᾳ καὶ νερόν.***

Συνηθισμένες ἐκφράσεις γιὰ τοὺς ὅρκους ἦσαν : ***Ὕμνησον. Ὕμνησα. Ἐπῆρα ὅρκον. Ἐπάτεσεν τὸν ὅρκον-άτ'.*** κ.τ.λ.

III ΜΟΙΡΑ

Ὅπως ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ὅλων τῶν τόπων καὶ τῶν ἐποχῶν, ἔτσι κ' οἱ Κοτυωρίτες ἐπιθυμοῦσαν κ' ἤθελαν νὰ μάθουν τὴν τύχη τους, τὴ μελλοντικὴ εὐτυχία ἢ δυστυχία τους, τὴν ἐπιτυχία ἢ τὴν ἀποτυχία σὲ μιὰ ὁποιαδήποτε ὑπόθεσή τους, ποὺ ἦταν ἀβέβαιη ἡ ἐξέλιξη κ' ἡ ἔκβασή της.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ κυριότερο ἀντικείμενο ποὺ τοὺς ἀπασχολοῦσε, ἦταν ἡ ἀποκατάσταση—τὰ συνοικέσια—καὶ συνακόλουθες αἰσθηματικὲς κ' ἐρωτικὲς ὑποθέσεις. Σ' αὐτὰ λοιπὸν ὅλα ἔπρεπε ἡ μοῖρα νὰ προσφέρει τὰ φῶτα καὶ τὶς ἐκδουλεύσεις της.

ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ

Τὴ μοῖρα τὴν ἔλεγαν διάφοροι εἰδικοὶ ντερβισάδες, χοτζάδες, γύφτισσες, ἢ καὶ τουρκάλες—***φαλτζῆδες (ὁ φαλτζῆς, ἡ φαλτζάβα***=(λ.τ. ἐκεῖνος κ' ἐκείνη ποὺ λέγει τὴ μοῖρα). ***ἔνοιξεν φάλ'***=ἄνοιξε τὴ μοῖρα, εἶπε τὴν τύχη.

Μέσα καὶ τρόποι ποὺ χρησιμοποιοῦσαν ἦσαν τὰ τραπουλόχαρτα, τὰ φασόλια, τὰ κουκιά, τὸ φλιτζάνι τοῦ καφέ, τὸ κύταγμα τῆς παλάμης, τοῦ μετώπου κ.τ.λ. Ἐπίσης βάζαν νερὸ σ' ἕνα τάσι, ὅπου ρίχναν ἕνα μαγνίτη μὲ δυὸ σκέλη, ἢ κύταγαν τὸ νερὸ μέσα σ' ἕνα καθρέφτη. (Μὲ τὸ φλιτζάνι τοῦ καφὲ καὶ μὲ τὰ τραπουλόχαρτα εἶχαν μάθει κ' ἔλεγαν τὴν τύχη—κάποτε αὐτοσχέδια—καὶ δικές μας γυναῖκες καὶ κορίτσια).

Ἡ ἀμοιβή τους γινότανε κυρίως σὲ εἴδη ρουχισμοῦ παλιά, σπανίως δὲ καὶ σὲ χρήματα.

Ἀπὸ καμμιὰ φορὰ ἐκεῖνα ποὺ πρόλεγαν ἐπαλήθευαν. Συγκεκριμένως, ἕνας ντερβίσης εἶχε πεῖ σὲ κάποια κοπέλα ὅτι θὰ παντρευτεῖ εἴκοσι ἐτῶν, θὰ πάει στὴν ξενιτειά, θὰ κάνει δίδυμα καὶ θὰ πεθάνει. Ἡ πολύπλοκη αὐτὴ προφητεία ἐπαλήθευσε ἀκριβῶς! Ἀπὸ τέτοια, κι' ἄλλα παραπλήσια περιστατικά, δημιουργήθηκε μιὰν ἀτμόσφαιρα κάποιας ἐμπιστοσύνης γύρω ἀπὸ τοὺς ***φαλτζῆδες*** καὶ πολλοὶ πίστευαν στὴ μαντική τους ἱκανότητα.

Τοὺς πιὸ καλοὺς καὶ φημισμένους μάντηδες τοὺς λέγανε ***τζιντζῆδες***—πιθανὸν ἀπὸ τὸ γαλλικὸ génie.

ΟΝΕΙΡΑ

Ἐκτὸς τὰ παραπάνω, προσπαθοῦσαν νὰ μαντέψουν τὴν τύχη καὶ μὲ τὰ ὄνειρα, στὰ ὁποῖα δίναν μεγάλη σημασία. Ἦταν συνηθισμένες οἱ ἐκ-

φράσεις: ***Μ' ἐβγαίντς σὸ δέντρον ἢ μὴ πᾶς λούσκεσαι ὁσήμερον σὴν θάλασσαν, ἄσκεμον ὄρομαν εἶδα ἀπόψ'***. Ἀπὸ τὴν πεῖρα καὶ τὴν παρατηρητικότητα εἶχανε βγάλει συμπεράσματα, κ' ἐξηγοῦσαν κατὰ ἕνα τρόπο τὰ ὄνειρα.

Ἔτσι: Οἱ πυροβολισμοὶ σήμαιναν θάνατο. Τἄγουρα φροῦτα καὶ προπάντων ταγίνωτα σταφύλια, πρόωρο θάνατο. Χάλασμα ὡρολογιοῦ, ἀρρώστεια. Πυρκαϊὰ μὲ καπνό, θάνατο. Πυρκαϊὰ μὲ φλόγα, καλὸ σημάδι. Γυναῖκα ἂν ἔβλεπε στὸν ὕπνο της ὅτι κάηκε τὸ στρῶμα της, σήμαινε ὅτι θὰ πεθάνει ὁ ἄντρας της. Τὰ γινωμένα μῆλα σήμαιναν γρήγορη παντρειά. Τὰ ψωμιά, ἡ ζύμη καὶ τἄλευρα σήμαιναν εὐτυχία. Σπίτι καλοφκιαγμένο καὶ στρωμένο, στενοχώρια. Ξερρίζωμα δέντρου, μεγάλες συμφορὲς καὶ δυστυχία. Θάλασσα γαληνεμένη, ἐπιτυχία. Θάλασσα φουρτουνιασμένη, ἀποτυχία καὶ δυστυχία. Βούλιασμα πλοίου ἢ πλοῖο στὴ στεριά, θάνατο. Τραπέζι στρωμένο μὲ καλεσμένους, θάνατο καὶ ἀποτυχία στὶς δουλειές. Ντυμένος καὶ στολισμένος, στενοχώρια. Γυμνὸς καὶ ξυπόλυτος, ἐπιτυχία. Τ' ἀγόρι, στενοχώρια. Τὸ κορίτσι, ἐπιτυχία. Οἱ ἱερωμένοι γενικά, στενοχώρια. Πεθαμένος, εἴδηση· θὰ ἰδεῖς κάποιο πρόσωπο. Ποτάμι, γρήγορη εἴδηση. Ψάρι, μᾶλλον δυσάρεστο. Βγαλμένα δόντια μπροστινά, θάνατος σπιτικοῦ, καὶ πισινὰ—τραπεζίτες κ.τ.λ.—μακρινοῦ συγγενῆ. Τὰ σκατὰ σήμαιναν κέρδος.

Δυστυχῶς δὲν μπόρεσα νὰ μαζέψω περισσότερα στοιχεῖα.

Στὰ τελευταῖα χρόνια καταφεύγανε καὶ στοὺς ὀνειροκρίτες. Ὑπῆρχαν ὡστόσο γυναῖκες εἰδικὲς ποὺ χωρὶς ὀνειροκρίτη δίναν ἐξήγηση κ' ἑρμηνεία σὲ διάφορα ὄνειρα.

ΓΕΝΙΚΑ

Ἦτανε γνωστὸ ὅτι τὸ κύταγμα τῆς μοίρας ὁπωσδήποτε ἦταν ἁμαρτία καὶ γι' αὐτὸ ἀπαγορευόταν ἀπὸ τὴ θρησκεία. Μ' ὅλ' αὐτὰ κ' οἱ πιὸ θεοφοβούμενοι δὲν μποροῦσαν ν' ἀντέξουνε στὸν πειρασμό.

Τὸ εἶχαν ὅμως ὑπόψη τους, καὶ πρὶν μεταλάβουν, ξομολογόντανε στὸν πνευματικό. Συνήθως πρὶν πᾶνε γιὰ ξεμολόγημα ἔπρεπε νὰ κάνουν καὶ ***χίλᾳ μετάνᾳ***—χίλιες μετάνοιες.

IV ΜΑΓΙΑ

Στὰ μάγια καταφεύγανε: Οἱ νέες γιὰ νὰ κάνουν τοὺς νέους τῆς ἐκλογῆς καὶ τῆς προτίμησής τους νὰ τὶς ἀγαπήσουν σταθερὰ καὶ παράφορα—νὰ τὶς ἐρωτευθοῦν καὶ νὰ τὶς παντρευτοῦν. Ἂν στὸ συνοικέσιο ἀντιδροῦσαν οἱ γονιοὶ τοῦ νέου, τὸν ἔκαναν μὲ τὰ μάγια νὰ μισήσει τοὺς δικούς του καὶ νὰ παντρευτεῖ χωρὶς τὴ συγκατάθεσή τους. Τὰ ἴδια κάναν κ' οἱ νέοι γιὰ τὶς νέες τῆς ἐκλογῆς τους.

ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ

Εἰδικοὶ γιὰ νὰ κάνουν μάγια ἦσαν ὁρισμένοι χοτζάδες, ντερβισάδες καὶ εἰδικὲς τουρκάλες—οἱ ἴδιοι ποὺ κυτάγανε καὶ τὴ μοῖρα. Γι' αὐτοὺς πίστευαν ὅτι ἔρχονται σ' ἐπικοινωνία μὲ τὰ πνεύματα—πονηρὰ κι' ἀγαθά. Ἦσαν, οἱ χοτζάδες κι' οἱ ντερβισάδες προπαντός, σοβαροί, λιγομίλητοι, πάντα σκεπτικοὶ κι' ἀργοκίνητοι, μὲ τὸ κομπολόϊ στὸ χέρι. Τοὺς πιὸ σπουδαίους τοὺς λέγανε: ***τξιντξῆδες.***

Ὁ ἐνδιαφερόμενος ἔπρεπε νὰ φέρει μαζί του ἕνα ὁποιοδήποτε ἀντικείμενο τοῦ προσώπου ποὺ ἤταν νὰ μαγευτεῖ—κυρίως μαλλιά, ἕνα κομματάκι μικρὸ ἀπὸ ροῦχο ἢ ἐσώρρουχο κτλ. Τ' ἀντικείμενα αὐτὰ τὰ διάβαζαν, ἔγραφαν σὲ χαρτὶ καὶ κάτι ξόρκια—***νουσχάδες*** (λ.τ.)—καὶ τἄδιναν στὸν ἐνδιαφερόμενο γιὰ νὰ τὰ ράψει μὲ τρόπο σὲ κανένα κρυφὸ μέρος τοῦ ρούχου, ἐκείνου ποὺ ἔπρεπε νὰ μαγευτεῖ (κυρίως κάτω στὴν ἁμασχάλη). Κάποτε φκιάναν καὶ διαβασμένα γιατρικά, γιὰ νὰ τοῦ δώσουν στὸ φαγί, ἢ στὸ ὁποιοδήποτε πιοτό του. Σ' ὅλες αὐτὲς τὶς διαδικασίες πρωτοστατοῦσαν ὁρισμένες γυναῖκες, ὄχι καὶ τόσο ἄμεμπτες ἀπὸ ἄποψη ἤθους καὶ κοινωνικῆς κατάστασης ποὺ τὶς χαρακτήριζαν γι' αὐτὸ αὐστηρὰ ἀποκαλόντας τις: ***τξαζοῦδες, τὰ ϗύπᾳ ποὶ καλκεύ'νε***=κακὲς μάγισσες ποὺ καβαλοῦν τὰ πιθάρια· παῖρναν, ἐννοεῖται, κι' αὐτὲς τὴν ἀμοιβή τους, κυρίως σὲ εἴδη: ***ἀντερίν, ϑαλβάρ, παπούτξα, παντόφλας*** κτλ. Οἱ ντερβισάδες κ' οἱ τουρκάλες ἀμοιβόντανε καὶ σὲ εἴδη ρουχισμοῦ καὶ σὲ χρῆμα.

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

Ὑπῆρχαν περιπτώσεις, ποὺ ἀπὸ ὁρισμένα περιστατικὰ συμπέραιναν ἢ καὶ πίστευαν ὅτι εἶχαν πιάσει τὰ μάγια, κι' ἂς μὴν εἶχαν γίνει καὶ καθόλου.

Εἶναι γνωστὸ (βλ. ***Ἀρραβῶνες—συνοικέσια*** σελ. 180) ὅτι ὁ ἔρωτας ἦταν ἀπαγορευμένο νὰ προσβάλλει τοὺς νέους καὶ τὶς νέες καὶ προπαντὸς νὰ ἐκδηλώνεται καὶ νὰ ὁμολογηθεῖ στὸ γονιό. Ἀρκοῦσε λοιπὸν νὰ μαθευτεῖ ἕνα τέτοιο αἴσθημα νέου γιὰ μιὰ νέα ποὺ δὲν τὴν ἤθελαν οἱ γονιοί του, γιὰ νὰ λεχτεῖ καὶ νὰ ὑποστηριχτεῖ ὅτι τοῦ κάναν μάγια καὶ τὸν ξελόγιασαν. Κ' ἐπειδὴ στὶς περιπτώσεις αὐτὲς οἱ γονιοὶ μὲ τὴν ἀγραμματωσύνη τους καὶ τὸν αὐταρχισμό τους ἐνεργοῦσαν ἀψυχολόγητα καὶ κάποτε βάναυσα, προκαλοῦσαν τὴν ἀντίδραση τοῦ ἐρωτευμένου παιδιοῦ τους, ποὺ καταντοῦσε στὸ τέλος νὰ μὴ τοὺς λογαριάζει καὶ νὰ τοὺς μισεῖ ἀκόμα γιὰ τὶς προσπάθειές τους νὰ καταπατήσουν τὸ αἴσθημά του. Ἡ ψυχολογία αὐτὴ ἐνισχυότανε καὶ μὲ τὴ φυσικὴ τάση ποὺ ἔχει ὁ νέος νὰ ἐπιζητεῖ τὴ χειραφέτησή του γενικά, καὶ μὲ τὴν διάθεση ποὺ τοῦ γεννιέται ν' ἀγαπᾶ ὅ,τι συνδέεται μὲ τὴν ἀγαπημένη του καὶ νὰ μισεῖ ὅ,τι ἐναντιώνεται (ἢ νομίζει ὑποσυνείδητα καὶ σφαλερὰ κάποτε ὅτι ἐναντιώνεται) στὴν ἐκπλήρωση τοῦ ὀνείρου ποὺ ἔπλασε γιὰ τὴν εὐτυχία του. Ἔτσι δημιουργότανε κι' ὁ θρῦλος ὅτι τὰ μάγια εἶχαν τὴ δύναμη νὰ τὸν κάνουν νὰ μισήσει τοὺς δικούς του.

Μὲ τὴν τήρηση τῶν ἀναλογιῶν—ἅμα ληφθοῦν ὑπόψη καὶ τὰ γνωστὰ ἤθη κ' ἔθιμα κι' ὁ σχετικὸς περιορισμὸς τῶν κοριτσιῶν—μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἴδια ψυχολογία δημιουργότανε καὶ στὶς νέες.

Γιὰ ὅποιον ἔκαναν μάγια λέγαν: ***ἐποῖκαν-άτον μάγια*** ἢ ***ἔγραψαν-άτον*** ἢ ***γραμμένον ἔχ'ν-άτον*** ἢ ***γραμμένος ἔν' καὶ ντ' ἐφτάει 'χ' ἐξέρ'.*** Ὅταν τὰ μάγια ἦταν ἀποτελεσματικὰ λέγαν: ***ἐπίασαν*** ἢ ***ἐδέσταν τὰ μάγια.***

ΔΙΑΛΥΣΗ

Γιὰ νὰ διαλυθοῦν τὰ μάγια χρησιμοποιοῦσαν πολλοὺς τρόπους:

Βάναν τὰ ἐσώρρουχα τοῦ μαγεμμένου κάτω στὴν Ἁγία Τράπεζα, ὅπου διαβαζόντανε καὶ τοῦ τὰ δίναν ἔπειτα νὰ τὰ φορέσει. Τὸν ἀνάγκαζαν μὲ τρόπο καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβει, νὰ κάμει θαλασσινὸ ταξίδι. Ἔκαναν σὲ ἁγίους ταξίματα. Τὸν ἀποκάπνιζαν μὲ σταυρολούλουδα. Ἂν ἦταν βολετὸ κάναν τ' ***ἁγιωτικά***: Τὸν διάβαζε ὁ παπᾶς, πήγαινε κάτω στὸ Εὐαγγέλιο, ξάπλωνε καὶ τὸν δρασκελοῦσε ὁ παπᾶς περνόντας μὲ τ' Ἅγια κλπ. Ἔψαχναν τὰ ροῦχα του μὴ τυχὸν βροῦν σὲ κανένα μέρος (στὶς φόδρες, στὶς ἁμασχάλες κλπ.) ξόρκια γιὰ μάγεμμα, ὅπως εἴπαμε παραπάνω. Πήγαιναν σὲ ντερβισάδες καὶ Τουρκάλες ποὺ ἀναφέραμε γιὰ νὰ κάνουν ξόρκια γιὰ τὴ διάλυση.

Οἱ ἔξυπνοι αὐτοὶ ἄνθρωποι, ἀφοῦ κάναν τὴ δουλειά τους, ἂν στὸ μεταξὺ δὲ σημειωνότανε κανένα εὐνοϊκὸ ἀποτέλεσμα, ἔλεγαν στοὺς ἁπλοϊκοὺς πελάτες τους: Τὰ μάγια αὐτὰ δὲν διαλύονται, γιατὶ αὐτὸς ποὺ τἄκανε τὰ κλείδωσε καὶ τὰ πέταξε στὴ θάλασσα.

Ἐκφράσεις γιὰ τὴ διάλυση ἦταν: ***Ἄ πᾶνε λύν'νε τὰ μάγια· ἐλύγαν τὰ μάγια· ἀκόμαν 'χ' ἐλύγαν τὰ μάγια*** κλπ.

ΑΛΛΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ

Κάποτε τύχαινε νέοι ἢ νέες νἄχουν πάθει ἀπὸ ἕνα εἶδος μαρασμό, ἢ ἀπὸ ἔλλειψη σεξουαλικῆς ἱκανοποίησης, ἢ ἀπὸ χρονία ἑλονοσία ποὺ ὑπόσκαπτε τὴν ὑγεία καὶ τὴν ἔφερνε στὰ πρόθυρα καὶ κοντὰ στὴ φυματίωση. Κάποτε μάλιστα ἐπρόκειτο καὶ γιὰ πραγματικὰ φυματικούς. Ἐκτὸς τἄλλα θεραπευτικὰ μέσα ποὺ χρησιμοποιοῦσαν—ὅπως ἀναφέραμε σ' ἄλλα κεφάλαια,—ἔκαναν καὶ τὴν ὑπόθεση μήπως πρόκειται γιὰ μάγια, καὶ δόσ' του κι' ἄρχιζαν νὰ ἐφαρμόζουν ὅλη τὴν ἁλυσίδα ἀπὸ τὸ παραπάνω συνταγολόγιο. Κ' ἐπειδὴ συνήθως οὔτε αὐτὸ δὲν ἦταν ἱκανὸ νὰ σώσει τὴν κατάσταση, ἐρχόντανε σὰ μοιραῖο ἐπιστέγασμα καὶ παρήγορη ἱκανοποίηση οἱ στίχοι:

Τὰ κορσόπα ἂσ' σὴν σεβτὰν πῶς τιδὲν 'χι' παθάν'νε·
τὰ παληκάρια τἄκλερα χτικοῦνε κι' ἀποθάν'νε.
...Κι' ἂσ' σὴν ἀγάπ' π' ἐρώστησεν καμμίαν 'χ' ἐλαρῶθεν.
(Κι' ὅποιος ἀρρώστησε ἀπ' ἀγάπη ποτέ του δὲν ἔγειανε).

ΓΕΝΙΚΑ

Τὰ μάγια ἦταν ἀπαγορευμένα αὐστηρότατα ἀπὸ τὴν ἐκκλησία.

Ὅποιον κατάφευγε στὰ μάγια ἢ βοηθοῦσε καὶ ὑποδείκνυε σ' ἄλλους νὰ κάνουν τὸ ἴδιο καὶ τὸ μάθαινε ὁ παπᾶς, τὸν ἀφόριζε—***ἐδίνεν ἀτον ἀφορισμονήν***—, καὶ οὔτε τὸν μεταλάβαινε πιά, οὔτε ἔκανε ἁγιασμὸ στὸ σπίτι του, οὔτε καὶ τοῦ ἐπιτρεπόταν νὰ μπαίνει στὴν ἐκκλησία. Ἡ λύση τοῦ ἀφορισμοῦ γινότανε μόνο ἀπὸ τὸν Δεσπότη.

Στὰ μάγια πίστευαν καὶ καταφεύγανε ἀρκετοί, προπαντὸς στὰ παλιότερα χρόνια. Ὑπῆρχαν ὅμως καὶ πολλοί, καὶ μάλιστα τὰ τελευταῖα χρόνια, ποὺ δὲ δίνανε σημασία. Ἂς ἐπιτραπεῖ νὰ μνημονέψομε τὸ παρακάτω ἀπόλυτα ἐξακριβωμένο περιστατικό :

Νέος πλούσιος, ἀπὸ ἀρίστη οἰκογένεια, εἶχε ζητήσει μιὰ κόρη ἐπίσης πλούσια καὶ πολὺ ὄμορφη. Οἱ γονιοὶ τῆς νέας ἀπορρίψανε τὸ συνοικέσιο, διότι ὁ νέος ἦτανε λιγάκι ζωηρός. Κάποιος ντερβίσης, γνωστὸς γιὰ τὶς τέτοιες μαγγανεῖες, ἄκουσε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὴν ὑπόθεση, ποὺ τοῦ τὴν εἶπε ἔτσι τυχαῖα γιὰ νὰ περνάει ἡ ὥρα. Ὁ ντερβίσης πῆρε τὸ ἐπίσημο καὶ σοβαρό του ὕφος καὶ τοῦ ὑποσχέθηκε νὰ κάνει καὶ τὴ νέα καὶ τοὺς δικούς της ὅλους, ν' ἀφήσουν τὸ σπίτι τους καὶ νὰ τὸν κυνηγοῦν μέρα νύχτα καὶ νὰ τὸν παρακαλοῦν νὰ τὴν πάρει. Μὰ ὁ νέος μὲ πολὺ πνεῦμα κ' εἰρωνεία τοῦ ἀπάντησε : —Ἄσε, ***τερβίς-παπα***, νὰ ζήσεις, γιατὶ ἂν ἀφήσουν ὅλοι τὸ σπίτι τους γιὰ νὰ κυνηγοῦν ἐμένα, θὰ πᾶν οἱ κλέφτες νὰ τοὺς ληστέψουν καὶ δὲ θὰ τοὺς ἀφήσουν τίποτε τοὺς ἀνθρώπους...

ΞΩΤΙΚΑ

Ἡ ἰδέα γιὰ τὰ ξωτικὰ μεταβιβαζόταν ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ μὲ τὴν παράδοση. Ἴσως ἐπιδροῦσαν κ' οἱ ἐξορκισμοὶ τῆς ἐκκλησίας κατὰ τῶν πονηρῶν πνευμάτων, ποὺ ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ παρεξηγόντας τἄδωσε μορφὴ καὶ ὑλικὴ ὑπόσταση. Ὁπωσδήποτε κι' ἂν ἔχει τὸ πρᾶμα, τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι οἱ Κοτυωρίτες πίστευαν ὅτι ὑπάρχουν ξωτικά.

ΠΡΟΣΩΠΟΠΟΙΗΣΗ

Τὰ ξωτικὰ εἶχαν πάρει στὴ φαντασία τοῦ λαοῦ διάφορες μορφές.

α) **Μάγισσες** (οἱ ***μαϊσάδες*** ἢ ***τὰ μάϊσσας*** ἢ ***οἱ νυχτιζοὶ*** ἢ ***τὰ μαϊκὰ*** ἢ ***τ' ἀερικά***). Γιὰ καλόπιασμα κ' εὐφημισμὸ τὶς ἀποκαλοῦσαν συνήθως : ***ἀπ' ἐμᾶς καλλίον π' εἶναι***=ποὺ εἶναι καλύτερες ἀπὸ μᾶς. Οἱ μάγισσες παρουσιαζόντανε σὲ μορφὴ γυναικεία· ἦταν κοντοῦλες κι' ἀδύνατες· τὰ πόδια τους ἀνάποδα, μὲ τὶς φτέρνες ἐμπρὸς καὶ τὰ δάχτυλα πίσω· μὰ ἦταν καλοφκιαγμένες, μὲ πολὺ μακρυὰ μαλλιὰ καὶ πολὺ ὄμορφες. Φοροῦσαν ἀραχνοΰφαντα μεταξωτά· δὲ μιλοῦσαν· ἡ συνεννόησή τους γινότανε μὲ χειρο-

νομίες—παντομίμα—πολλὲς φορὲς κοροϊδευτικὲς μὲ τὰ μακρυά τους δάχτυλα καὶ τὰ ἀεικίνητα λιπόσαρκα χέρια τους.

Τὸ κυριότερο φαγητό τους—τὸ μοναδικὸ σχεδὸν—ἦταν τὸ ***χαβίτσ'*** (βλ. σελ. 108). Γι' αὐτὸ καὶ τὰ ροῦχα τους εἶχαν πάντα σημάδια ἀπὸ τὸ φαγητὸ αὐτό, ποὺ ἔσταζε πάνω τους ὅταν ἔτρωγαν—***πάντα ἔταν χαβιτσωμένα.*** Μόνιμη κατοικία τους οἱ ρεματιές, τὰ γεφύρια, οἱ ὑπόνομοι, οἱ βρύσες, κάποτε δὲ καὶ σπίτια. Ἐπίσης παραμόνευαν καὶ παντοῦ εὐθὺς ἅμα νύχτωνε—γι' αὐτὸ λεγόντανε καὶ ***νυχτιζνοί.*** Συνηθισμένη διαμονή τους στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἦταν κυρίως κολλητὰ στοὺς τοίχους τῶν σπιτιῶν, μὲ τὴν προφύλαξη τῆς προεξοχῆς τῆς στέγης ἀπὸ τὴ βροχὴ—***ἀσ' σὰ σταλαμίτας.*** Στὶς ρεματιές, κάτω στὶς γέφυρες καὶ στοὺς ὑπόνομους, στέναν ταχτικὰ χοροὺς καὶ συχνότατα εἶχαν γάμους τὴ νύχτα: ***ἀπόψ' οἱ μαϊσσάδες ξάν' γάμον εἶχανε· ἢ ἀπόψ' οἱ μαϊσσάδες ξάν' ἐχόρευαν σῆ Ποπαβράμ' τὸ γεφύρ' ἀφκά.*** Στοὺς γάμους καῖγαν καὶ κεριά. Ἦταν μάλιστα στοὺς ὄχτους ἀπὸ τὶς ρεματιὲς εἶδος σαπρόφυτα κιτρινωπά, ποὺ τὰ λέγαν: ***μάϊσσας κερία.*** Φύτρωναν ἀπὸ τὴν ὑγρασία καὶ στοὺς θόλους τῶν ὑπόνομων. Στοὺς γάμους τους καλοῦσαν καὶ ἀνθρώπους· συνήθως μάλιστα τοὺς πετύχαιναν ἔξω τὴ νύχτα καὶ τοὺς πήγαιναν ἄρον-ἄρον. Ἐπίσης παίρνανε κρυφὰ μέσα ἀπὸ σεντούκια νυφικὰ ροῦχα ἀπὸ νιόνυφες, καὶ μετὰ τὸ γάμο τὰ ξαναπήγαιναν καὶ τἄβαζαν ὅπως ἦταν διπλωμένα στὴ θέση τους. Ἐπίσης παῖρναν ἀπὸ σταύλους ἄλογα, τὰ καβαλοῦσαν καὶ πλέκαν σὲ πλεξίδες—***τσέμας***—τὴν οὐρὰ καὶ τὴ χαίτη τους.

Ὅλες αὐτὲς οἱ φαντασιώσεις πιστευόνταν καὶ μεγαλοποιόντανε μὲ διηγήσεις καὶ κατάλληλες διαδόσεις διάφορων τερατολόγων, ποὺ μὲ κάθε τρόπο προσπαθοῦσαν νὰ γίνουν πιστευτοί.

Ἔτσι ὁ ***Σκεντὲρτς ὁ δέσκαλον*** (Γεώργιος Ἀλεξανδρίδης) ποὺ ἔκανε καὶ τὸν ψάλτη, διηγότανε μὲ τὰ ζωηρότερα χρώματα, ὅτι κάποτε στὸ Τθάμπαθη, ὅπως εἶχε βγεῖ τὴ νύχτα ν' ἀνακουφιστεῖ...στὸ ὕπαιθρο, τὸν ἔπιασαν οἱ μάγισσες καὶ τὸν πῆγαν νὰ ψάλει σὲ γάμο ποὺ εἶχαν τὴ νύχτα ἐκείνη. Εἶχε μάλιστα—ἔλεγε—καὶ μουσαφίρη στὸ σπίτι, τὸν ὁποῖον ἄφησε πολλὴν ὥρα νὰ τὸν περιμένει. Μετὰ τὸ γάμο οἱ μάγισσες τοὔδωσαν—ἔλεγε—μιὰ σακκούλα μὲ φλουριά.

Ἄλλος, λυράρης αὐτός, ὁ Κώστας Ἀσκητᾶς, ποὺ τὸ σπίτι του ἦτανε λιγάκι παραπάνω ἀπὸ τὴ ρεματιὰ τῆς Ὑπαπαντῆς, ἔλεγε πὼς συχνὰ τὴ νύχτα ὅταν γύριζε ἀργὰ σπίτι του καὶ περνοῦσε ἀπὸ τὴ ρεματιά, τὸν ἔπαιρναν οἱ μάγισσες, τὸν πήγαιναν νὰ παίζει τὴ λύρα στὸ γάμο ποὺ εἶχαν κάθε φορὰ καὶ τοῦ δίνανε στὸ τέλος λίρες καὶ φλουριά.

Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθεῖ πὼς κ' οἱ ἴδιοι τὸ τόνιζαν κι' ὅλοι πίστευαν ὅτι κανεὶς ἄλλος δὲν ἐπιτρεπότανε νὰ ἰδεῖ τὰ φλουριὰ καὶ τὶς λίρες ποὺ δίναν οἱ μάγισσες στοὺς ἀνθρώπους. Ἄλλη δοξασία ἔλεγε ὅτι οἱ λίρες ποὺ δίναν ἀπὸ τὸ βράδυ οἱ μάγισσες στοὺς ἀνθρώπους, γινόντανε τὸ πρωὶ κάρβουνα.

Οἱ τερατολόγοι αὐτοὶ ἀπόδιναν ἐξαιρετικὲς καλλονὲς στὶς μάγισσες.

Πολλοὶ νέοι—παληκάρια—τοὺς παρακαλοῦσαν νὰ τοὺς πάρουν μαζὶ γιὰ νὰ τὶς ἰδοῦν κι' αὐτοί, μὰ ἀπελπιζόντανε μὲ τὴν ἀπάντηση: ***οἱ μαϊσάδες 'κὶ θέλ'νε τὸν κάθα εἶναν***=οἱ μάγισσες δὲν θέλουν τὸν καθένα—τὸν ὁποιοδήποτε.

Μὲ πειστικότητα ἐπίσης διηγόνταν ὅτι πρὶν ἀπὸ ὀγδόντα χρόνια περίπου, οἱ μάγισσες πῆραν τὰ νυφικὰ ***τῆ Ναστασίας τ' Ἔσπιελη*** καὶ ***τῆ Σωτήρας τῆ Καπαλοῦ***, πεθαμένες ἀπὸ καιρό, τὰ χρησιμοποίησαν στὸ γάμο τους καὶ πάλι πῆγαν καὶ τἄφησαν στὰ σεντούκια κρυφά, ὅπως καὶ τὰ εἶχαν πάρει. Τὸ συμπέραναν—λέγει—ἀπὸ τὶς στάξεις τοῦ ***χαβιτσιοῦ***, ποὺ βρήκανε στὰ ροῦχα ὅταν πῆραν νὰ τὰ φορέσουν.

Γενικὰ οἱ μάγισσες ἦσαν καλὲς ἀπέναντι στοὺς ἀνθρώπους καὶ δὲν κάναν κακὸ σὲ κανένα. Μόνο ὅταν παρουσιαζόντανε, δὲν ἔπρεπε κανεὶς νὰ μιλήσει, γιατὶ κλέβαν τὴ λαλιά του—***παῖρνε τὴν λαλίαν-άτ'***. Ἐπίσης δὲν ἔπρεπε νὰ πατήσει κανεὶς τὰ μικρά τους—***ἤντσαν πατεῖ σὰ μωρά-τουν ἀπάν', ζαντύν'*** ἢ ***ἴνεται μὲ τὸ πάθος***.

Ἦσαν ὅμως καὶ μερικὲς ποὺ κάναν τὸ κακὸ καὶ τὶς ἀποκαλοῦσαν: ***Τξαζοῦδες***. Τὴ λέξη αὐτὴ τὴ χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ χαρακτηρισμὸ τῶν ἐπικίνδυνων γυναικῶν. Ἐπίσης τὶς γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια ποὺ εἶχαν ἀσυνήθιστα καμώματα καὶ πονηρίες ἢ καὶ τὶς ἔξυπνες καὶ τετραπερασμένες τὶς λέγαν καὶ ***ἡμερομάισσες***. Ἡ λέξη ***τξαζοῦ*** χρησιμοποιόταν ἐπίσης πολὺ γιὰ τὶς κακὲς κ' ἐπικίνδυνες γυναῖκες τῶν παραμυθιῶν. Χαϊδευτικὰ τὴ χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ τὰ μικρὰ ἔξυπνα καὶ χαριτωμένα κοριτσάκια. Ἐπίσης μὲ τὴν ἴδια σημασία λέγανε καὶ τὸ ***περή***, ποὺ τὸ χρησιμοποιούσανε κυρίως οἱ Τοῦρκοι μὲ τὴ σημασία: ***μάγισσα***. (Νἄναι ἄραγε ἡ ἴδια λέξη ποὺ χρησιμοποιότανε στὴν ἀρχαιότητα στὸν ὅρο «***Πιέριαι Νύμφαι***»;).

Τὶς μάγισσες τὶς θεωροῦσαν σὰν τὶς πιὸ ἐπικίνδυνες ἐχθρὲς τῶν μικρῶν παιδιῶν, ποὺ ὅλο κ' ἔπρεπε νὰ τὰ φυλάγουν ἀπ' αὐτές. Μὰ οἱ πολλὲς προφυλάξεις καταντοῦσαν τὰ παιδιὰ καλομαθημένα, εὐπαθῆ, καχεκτικὰ κἄποτε κ' ἑτοιμόρροπα. Γι' αὐτό, ἀπὸ ἀντίδραση, ἐπρόκυψε ἡ ἀντίθετη δοξασία, διατυπωμένη στὴν ἀκόλουθη παροιμία: ***τὴν τξαζοῦν π' ἐφογῶθεν, παιδία 'κ' ἐστάθαν-άτην*** = ὅποια φοβήθηκε τὴν κακιὰ μάγισσα, παιδιὰ δὲν τῆς στάθηκαν.

Ὅπως κάθε σχεδὸν σπίτι εἶχε τὸν φύλακά του — τὸ στοιχειό του — ***σαανὴν*** (λ.τ. νοικοκύρη)—, ἦταν μερικὰ ποὺ εἶχαν μάγισσα.

β') ***Οἱ ἀράπ'***: Παρουσιαζόντανε σὲ μορφὴ ἀντρῶν μὲ μεγάλες διαστάσεις, κατάμαυροι, μὲ χείλη χοντρά, καὶ κάπνιζαν συχνὰ καὶ τσιμπούκι. Ἐμφανιζόντανε στοὺς ἀνθρώπους ἡ νύχτα, ὅταν περνοῦσαν ἀπὸ τὰ σημεῖα ὅπου διανυκτέρευαν, χωρὶς νὰ μιλοῦν, καὶ μεταβαλλόντανε κάποτε σὲ σκυλιά, ἢ σπανίως σὲ γάτες καὶ τοὺς παρακολουθοῦσαν, χωρὶς νὰ γαυγίζουν. Κ' οἱ ἀράπηδες δὲ μιλοῦσαν ποτέ, μόνο ἔκαναν ἀπειλητικοὺς μορφασμοὺς μὲ τὰ ὀρθάνοιχτα χείλη, τὰ δόντια, τὰ μάτια καὶ τὶς χειρονομίες. Δὲν ἦσαν λοιπὸν

ἐπικίνδυνοι. Μὲ τὸν ὅρο ὅμως νὰ μὴν ἐγγίζουν τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἀκολουθοῦσαν. Γιὰ νὰ τὸ πετύχει κανεὶς αὐτὸ ἔπρεπε, ὅταν ἔνοιωθε πὼς τὸν ἀκολουθάει ἀράπης, νὰ λύσει τὸ ζωνάρι ἀπὸ τὴ μέση του, ν' ἀφήσει μὲ τρόπο τὴ μιὰν ἄκρη του νὰ σέρνεται στὴ γῆ καὶ τὴν ἄλλη νὰ τὴν κρατάει στὸ χέρι. Ὁ ἀράπης ἀκολουθοῦσε τὴν ἄκρη τοῦ ζωναριοῦ. Ἔτσι, ὅταν ἔμπαινε κανεὶς στὸ σπίτι του, τραβοῦσε ὕστερα τὸ ζωνάρι, τὸ μάζευε καὶ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο πετύχαινε νὰ μὴ κάνει καμμιὰν ἐπαφὴ μὲ τὸν ἀράπη.

Τὄνομά τους τὸ χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ νὰ φοβερίζουν τὰ παιδιά : ***ὁ ἀράπ'ς ἔρται*** ἢ ***ὁ ἀράπ'ς ἀ τρώει-σε*** ἢ ***ὁ ἀράπ'ς ἀ παίρ'τσε καὶ φεύ', κοιμοῦ***, κ.τ.λ. Ἦτανε σὰ νὰ λέμε ὁ ***μπαμπούλας*** τῶν Κοτυωριτῶν.

Κ' οἱ ἀράπηδες μένανε κυρίως σὲ ρεματιές, σὲ ἐρείπια, σὲ ὑπόνομους καὶ γενικὰ σὲ τόπους ἀπόμερους. Ἐπίσης ἦταν φύλακες—***σαπῆδες***, σὲ ὁρισμένα σπίτια.

ΜΕΡΙΚΑ ΜΟΝΙΜΑ ΣΗΜΕΙΑ ΕΜΦΑΝΙΣΕΩΝ

Ἀπὸ τὴν παράδοση, τὶς φαντασιώσεις καὶ τὶς διηγήσεις, εἶχεν ἐπικρατήσει ἡ δοξασία, ὅτι στὰ παρακάτω σημεῖα μένανε μονίμως ξωτικά.

Σ' ὅλο τὸ μῆκος τῆς ρεματιᾶς τῆς Ὑπαπαντῆς (***Ὁρμίν***), μάγισσες καὶ ἀράπηδες· ***σ' ὁρμὶν τῆ φουρουντζάβας τῆ Σοφούλας τῆ Τσαναχτζῆ***, ἀράπης· ***σῆ Κουθουρίδη τ' ὀσπίτ'***, ἀράπης· ***σῆ Χαμπίνας τ'ὀσπίτ'***, ἀράπης· ***σῆ Σοφίας τῆ Φανίας***, μάγισσα· ***σῆ Καπαλούσας***, μάγισσα· στ' ἀποχωρητήρια τῆς Ψωμιαδείου Σχολῆς, μάγισσα· ***σῆ Φυταγκούρ' τ' ὁρμίν***, μάγισσα· ***σῆ Τσαϊρί', τ' ὁρμίν***, μάγισσες καὶ ἀράπηδες· στὸ Παρθεναγωγεῖο, ἀράπης· ***σὴν Ποχλοῦ-τερέν***, μάγισσες καὶ ἀράπηδες· ***σῆ Τερζέν' τ' ὀσπίτ' ὀπίσ'***, μάγισσα· ***σὴν ἐγκλεσίαν τ' Ἁε-Νικόλα ὀπίσ'***, μάγισσα· ***σῆ Ἰσόγλου τὸ γεφύρ'***, ἀράπης κ.τ.λ.

ΒΛΑΒΕΡΕΣ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ

Στὶς μάγισσες ἀπόδιναν πολλὲς παθήσεις, κυρίως τῶν μικρῶν παιδιῶν, ποὺ ἦταν ἀνεξήγητες. Μὰ κ' οἱ παραπάνω φαντασιώσεις εἶχαν κάποτε τὶς βλαβερές τους συνέπειες καὶ σὲ μεγάλους. Θ' ἀναφέρομε δυὸ παραδείγματα συγκεκριμένα, ἕνα μὲ μάγισσες κ' ἕνα μὲ ἀράπη.

α) Κορίτσι δώδεκα ἐτῶν ἡ Σοφία Γρηγοριάδου—***ἡ Τζόφα τῆ Χατζῆ-Γοργόρ'***—πῆγε ἕνα ἀπόγευμα μετὰ τὸν ἑσπερινὸ μαζὶ μὲ συνομήλικη φιλενάδα την, τὴν ***Θυμίαν τῆ Χρυσίνας*** στὴ ρεματιὰ τῆς Ὑπαπαντῆς—***σ' Ὁρμὶν***—γιὰ νὰ πλύνουν πανιά. Εἶχαν ἀργήσει καὶ στὸ ἀναμεταξὺ βράδιασε. Γιὰ μιὰ στιγμὴ ἡ πρώτη δέχτηκε ἕνα γερὸ χτύπημα στὴ μέση, μὲ σύγχρονο μαλλιοτράβηγμα. Νόμισε πὼς τὴ χτύπησε ἡ φίλη της καὶ τῆς εἶπε : ***Μῶ-σε, Θύμια, ντὸ κρού's με καὶ σύρτς τὰ μαλλία μ'***;=...καλέ, Εὐθυμία, τί μὲ χτυπᾶς καὶ μοῦ τραβᾶς τὰ μαλλιά; Κ' ἐκείνη τῆς ἀποκρίθηκε : ***Νὰ κορού-***

μαι, Τξόφα, ἐγὼ 'κ' ἔμνε· ἐμὲν πὰ κάποιος ἐντόκε με ἕναν μουστέαν κ' ἔσυρεν τὰ μαλλία-μ'· ποῖος ἔτον ἄτξαπα;=Νὰ στραβωθῶ, Σοφία, δὲν ἤμουν ἐγώ· κ' ἐμένα κάποιος μὲ χτύπησε μιὰ γροθιὰ καὶ μοῦ τράβηξε τὰ μαλλιὰ· ποιὸς ἦταν ἄραγε;

Τρόμαξαν κ' οἱ δυὸ κ' ἔφυγαν ἀμέσως στὰ σπίτια τους. Ἡ πρώτη μόλις ἔφτασε λιγοθύμησε. Φώναξαν τὸν παπᾶ καὶ τὴ διάβασε· κάναν ὅλα τὰ συνηθισμένα ξόρκια, μὰ ὁλόκληρες μέρες ἔμενε ἀναίσθητη. Ὕστερα ἀπὸ μιὰ βδομάδα τὴ συνέφεραν, μὰ ἔμεινε γιὰ πάντα κουφὴ καὶ μόλις κατόρθωνε νὰ μιλάει μπερδεμμένα. Πέθανε ἀνύπαντρη σὲ ἡλικία 65 περίπου ἐτῶν στὰ 1917. Ὅλοι οἱ Κοτυωρίτες νόμιζαν, κ' οἱ σύγχρονοί της ἀκόμα, οἱ νεότεροί της στὴν ἡλικία ποὺ ζοῦν ἐδῶ, ἔχουν τὴν ἰδέα καὶ τὴν ἐντύπωση, ὅτι ἔχει πάθει ἀπὸ τὶς μάγισσες—***ἐτσαρπίνεῦτεν ἀσ'σὰ μάϊσσας.***

Πιθανὸν νὰ προσβλήθηκε ἀπὸ μινιγγίτη.

β) Ἄλλος, ὁ Παῦλος Κοσμίδης—***ὁ Παῦλον τῆ Χατξῆ-Κοσμα***—, ἐνῶ διάβαινε ἕνα βράδυ τὴν ἴδια ρεματιὰ γιὰ νὰ πάει βεγγέρα σὲ συγγενικό του σπίτι, τὸν καβάλησε ἕνας ἀράπης καὶ δὲν τὸν ἄφησε παρὰ ἀφοῦ προσπέρασε τὴ ρεματιά. Μόλις ἔφτασε στὸ συγγενικό του σπίτι λιγοθύμησε. Συνῆρθε σὲ λίγο. Φώναξαν τὸν παπᾶ καὶ κάναν ὅλα τὰ συνηθισμένα διαβάσματα. Τελικὰ τοὔμεινε ἕνας στραβισμὸς στὰ μάτια σ' ὅλη του τὴ ζωή. Πέθανε ἐδῶ, 80 ἐτῶν περίπου.

Γιὰ κείνους ποὺ πέφτανε θύματα προσβολῆς τῶν ξωτικῶν λέγαν : ***ἐτσαρπίνεψαν-άτον οἱ μαϊσσάδες*** ἢ ***ἐτσαρπίνεῦτεν ἀσ'σὰ μάϊσσας***· ἡ τέτοια προσβολὴ λεγόταν : ***τσαρπίνεμαν*** (λ.τ.).

ΠΡΟΦΥΛΑΞΗ ΑΠΟ ΞΩΤΙΚΑ

Ἐκτὸς τὰ μέτρα ποὺ ἀναφέρονται σὲ ἄλλα κεφάλαια (***Ἐγκυμοσύνη, Γέννα*** κ.τ.λ. σελ. 23 καὶ 26), γιὰ προφύλαξη ἀπὸ τὰ ξωτικὰ χρησιμοποιοῦσαν κι' ἄλλους τρόπους :

—Ἀπόφευγαν γενικὰ νὰ περνοῦν τὴ νύχτα ἀπὸ ρεματιές.

—Ἐπιζητοῦσαν νἄχουν πάντα συντροφιὰ καὶ νὰ συζητοῦν μὲ δυνατὴ λιγάκι φωνὴ γιὰ νὰ μὴ φοβοῦνται—***γιὰ νὰ μὴ ἀργοῦνταν.***

—Παῖρναν μαζύ τους φανάρι.

—Σφύραγαν ἢ τραγουδοῦσαν στὸ δρόμο.

—Ἅμα καταλάβαιναν πὼς κοντεύει νὰ τοὺς κυριέψει ὁ φόβος κ' ἡ αὐθυποβολὴ κόντευε νὰ σημειώσει τὴν ἐμφάνιση τῶν ξωτικῶν, ἄρχιζαν τὰ σταυροκοπήματα καὶ τὶς προσευχὲς—κυρίως τὸ «Πάτερ ἡμῶν...»—ἐπιταχύνοντας ταὐτόχρονα καὶ τὸ βῆμα—ἂν περπατοῦσαν.

—Ἅμα πιὰ ἡ φαντασία δημιουργοῦσε καὶ τὴν ἐμφάνιση ἢ τὴν παρουσία τοῦ ξωτικοῦ, ἐφαρμόζανε καὶ τὴ μέθοδο τοῦ ζωναριοῦ, ποὺ εἴπαμε παραπάνω.

ΜΕΡΙΚΕΣ ΕΞΗΓΗΣΕΙΣ

Ἡ παράδοση ποὺ μεταβίβαζε ἀπὸ τὴ μιὰ γενεὰ στὴν ἄλλη τὴν ὕπαρξη τῶν ξωτικῶν αὐτῶν· οἱ φοβέρες ποὺ ἔκαναν οἱ σπιτικοὶ στὰ παιδιὰ ἀπὸ μικρά· ἡ ἐλαττωματικὴ πνευματική, ψυχικὴ καὶ ἠθικὴ διαπαιδαγώγηση καὶ οἰκογενειακὴ ἀγωγή· ἡ σοβαρὴ ἐπίδραση ποὺ ἐξασκοῦσαν ὁλοφάνερα οἱ διηγήσεις τῶν τετατολόγων ποὺ ἀναφέραμε, καθὼς καὶ τὸ πνεῦμα γενικὰ κ' ἡ πρόσφορη στενόκαρδη ψυχολογία ποὺ δημιουργοῦσε χρόνια ὁλάκερα ὁ ραγιαδισμός, καλλιεργοῦσαν τὸ κατάλληλο ἔδαφος, ὥστε νὰ διατηρηθοῦν οἱ δεισιδαιμονίες αὐτὲς καὶ ὡς τὰ τελευταῖα ἀκόμα χρόνια, μὲ ἀρκετὰ γερὴ ἔνταση. Οἱ ὀπτασίες μερικῶν ποὺ περνοῦσαν τὴ νύχτα ἀπὸ τὶς ρεματιές, προκαλόντανε συνήθως ἀπὸ φαντασιώσεις. ποὺ δημιουργοῦσε ἡ ὑποβολὴ καὶ αὐθυποβολὴ—συνέπειες ὅλων τῶν πιοπάνω ψυχολογικῶν συνθηκῶν—, ταὐτόχρονα δὲ κι' ὁ φωσφορισμὸς τῶν κεφαλιῶν τῶν ψαριῶν καὶ ἰδίως τῶν χαμψιῶν—**τὰ κούλα**—ποὺ ἄφθονα τὰ πέταγαν ὅλοι στὶς ρεματιές. Ἐπίσης ἡ βοὴ τοῦ κάποτε ἄφθονου τρεχούμενου νεροῦ· ὁ ἀέρας ποὺ κατέβαζαν οἱ ρεματιές· οἱ γάτες μὲ τὰ λαμπερά τους μάτια ποὺ πέφτανε μὲ τὰ μούτρα στὰ κεφάλια τῶν ψαριῶν, κ' οἱ δαιμονισμένες γρίνιες τους μὲ τὰ σκυλιά, ποὺ μαζευόντανε κι' αὐτὰ ἐκεῖ γιὰ ψοφίμια, περίσσευαν τὴν ὑποβολὴ καὶ ἀποχαλίνωναν τὴ φαντασία, ποὺ ἔτσι δημιουργοῦσε τὶς μάγισσες καὶ τοὺς χορούς τους.

Κάποτε πάλι, ὕστερα ἀπὸ ψύχραιμη κ' ἐπίμονη ἐξέταση κ' ἔρευνα ἀποδεικνυόταν ὅτι ἡ σκιὰ τῶν καμινάδων ποὺ κάπνιζαν, προβαλλόνταν ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ στὶς πλαγινὲς ρεματιές, ἀπάνω σὲ ἄλλα σπίτια, στὸ δρόμο κ.τ.λ. καὶ δημιουργοῦσε τοὺς ἀράπηδες μὲ τὶς πίππες καὶ τὰ τσιμπούκια τους, ποὺ ὅλο καὶ βγάζαν καπνό...

VI ΑΛΛΕΣ ΦΑΝΤΑΣΙΩΣΕΙΣ

Ἐκτὸς τὰ παραπάνω πιστεύανε στὴν ὑπόσταση καὶ ἄλλων κακοποιῶν στοιχείων σὰν καὶ τὰ παρακάτω:

Η ΤΑΒΑΡΑ—***ὁ ἐφιάλτης***

Τὴ φανταζόντανε τὴν **ταβάρα** σὰ μιὰ γυναῖκα μαύρη καὶ μεγαλόσωμη ποὺ καθότανε στὸ στῆθος τῶν ἀνθρώπων τὴν ὥρα τοῦ ὕπνου καὶ μὲ τὴ μαύρη καὶ βαριὰ χερούκλα της ἐμπόδιζε τὴν ἀναπνοή τους.

Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὸν ***ἐφιάλτη.***

ΤΑ ΚΑΝΤΗΛΙΤΣΑΣ—***τὰ τελώνια***

Σὲ καιρὸ μεγάλης τρικυμίας ἐρχόταν καὶ καθότανε στὸ ἄλπουρο τοῦ ἱστιοφόρου ψηλὰ στὴν κορυφὴ ἡ ***καντηλίτσα***—κάτι σὰν ἀστέρι—ποὺ πίστευαν ὅτι ἂν τἄφηναν ἀνενόχλητο, μποροῦσε νὰ κατέβει καὶ νὰ κάψει τὸ κα-

ράβι. Γι' αὐτό, μόλις ἔκανε τὴν ἐμφάνισή του, ἄρχιζαν κ' ἔκαναν ὅσο μποροῦσαν μεγαλύτερο θόρυβο μὲ φωνὲς καὶ τενεκεδοκρουσίες κ' ἔτσι τ' ἀνάγκαζαν νὰ φύγει.

Εἶναι—ὁλοφάνερα—τὰ ἴδια, ποὺ ἀλλοῦ τὰ ὀνομάζουν **τελώνια.**

Ο ΧΑΡΟΣ

Ὅπως ἀναφέραμε στὰ σχετικὰ κεφάλαια (***Κηδεῖες*** σελ. 223 καὶ ***Νηστεῖες*** σελ. 250), τὶς ψυχὲς τὶς ἔπαιρνε ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ καὶ βοηθοῦσε κάποτε κι' ὁ Ἅη Λευτέρης. Αὐτὴ εἶναι ἡ παράδοση, ἀπὸ τὴ Χριστιανικὴ πλευρά, γιὰ τὴν τελευταία πράξη τοῦ δράματος τῆς ζωῆς, τὴν ὥρα ποὺ πρόκειται νὰ πέσει ἡ αὐλαία.

Φαίνεται ὅμως ὁλοκάθαρα ὅτι ἔμειναν καὶ λείψανα τῆς παλιᾶς ἑλληνικῆς θρησκείας καὶ δοξασίας γιὰ τὸν σπουδαῖο αὐτὸ σταθμὸ τῆς ζωῆς. Διότι δὲ λείπει κι' ὁ χάρος ἀπὸ τὴ μέση—***ὁ χάρος-ἀτ' ἄγρος ἔτον*** ἢ ***ἤμερος ἔτον ὁ χάρος-ἀτ'*** (βλ. σελ. 223 στίχ. 7 καὶ 8).

Κοντὰ σ' αὐτὰ ἤτανε σὲ χρήση καὶ μερικοὶ στίχοι ἀφιερωμένοι στὸ χάρο, ποὺ τοὺς εἶχαν καὶ γιὰ μοιρολόγια:

Ὁ Χάρον κρυφὰ ἔρχεται καὶ φανερὰ κουρσεύει.
Χάρε μου, νὰ μὴ χαίρεσαι καλὸν νὰ μὴν ἐλέπεις,
ποὺ ξεχωρίεις ἀντρόγυνα καὶ τέκν' ἀϊγαπημένα.
Χάρε μου, νὰ μὴ χαίρεσαι καλὸν νὰ μὴ ἐλέπεις,
Νὰ ἐλέψ' τὸν οὐρανὸν θολὸν τὴν γῆν σκοτεινᾳσέαν.
Χάρε μου, νὰ μὴ χαίρεσαι καλὸν νὰ μὴν ἐλέπεις,
Νὰ τρῶς καὶ τὰ παιδία σου χωρὶς παιδὶν νὰ μείνεις.

Ἔτσι χρησιμοποιόντανε καὶ αὐτοσχέδια δίστιχα μὲ τὸν παραπάνω πρῶτο στίχο σὰν ἀρχικὸ καὶ γιὰ δεύτερο στίχο ἕνα ἀνάλογο σὲ κάθε περίσταση, ὅπως:

Χάρε μου, νὰ μὴ χαίρεσαι καλὸν νὰ μὴ ἐλέπεις,
Ἔρθες ἐσὺ κ' ἐχώρισες παιδὶν ἀσ' σὴν μητέραν... κ.τ.τ.

Ὡστόσο ἦταν ἀπαλλαγμένος ἀπὸ τὰ παραπέρα καθήκοντα ποὺ εἶχε πρῶτα, γιὰ τὴ συνοδεία τῶν νεκρῶν ὡς τὸν Ἅδη μὲ τὴ γραφική του βάρκα.

Σύμφωνα μὲ τὴ λαϊκὴ δοξασία, ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ θρησκεία, ὁ ἄγγελος, ὁ σταλμένος ἀπὸ τὸν Θεὸ ἔπαιρνε τὴν ψυχὴ καὶ τὴν ὁδηγοῦσε ***σὸν ἄλλον κόσμον,*** ἢ στὸν παράδεισο ἢ στὴν κόλαση.

Ὁ Ἀκριτικὸς θρῦλος γιὰ τὸ χάρο δὲν περιεσώθηκε στὰ Κοτύωρα.

ΟΙ ΒΡΥΚΟΛΑΚΕΣ

Πίστευαν ὅτι βρυκολακιάζουν κυρίως οἱ μωαμεθανοί.

Γι' αὐτὸ ἀπόφευγαν γενικὰ νὰ περνοῦν τὴ νύχτα ἀπὸ Τούρκικα νεκροταφεῖα. Παραδεχόνταν ὅμως ὅτι βρυκολακιάζουν κάποτε καὶ χριστιανοὶ ἁμαρτωλοί, ὕστερα ἀπὸ ψεύτικον ὅρκο, ἀπὸ κατάρα, ἀπὸ φόνο ποὺ τυχὸν εἶχανε διαπράξει στὴ ζωή τους κ.τ.τ.

Οἱ βρυκόλακες στὴ φαντασία τοῦ λαοῦ εἶχαν μορφὴ σκελετοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἐρχόντανε κ' ἔξυναν μὲ τὰ νύχια τους τὶς πόρτες ἢ τοὺς σανιδένιους μεσότοιχους — ***ἐτσαράφιζαν τὰ πόρτας*** ἢ ***τὰ τσαντούγια.*** Ἐπίσης οὐρλιάζανε σὰν τὰ σκυλιὰ—***οὐρνούντανε***—ἢ μεταμορφωνόντανε σὲ σκυλάκια μαῦρα ἢ γάτες ἄσπρες καὶ παρακολουθοῦσαν ἔξω τὴ νύχτα τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως καὶ τὰ ξωτικά.

Γιὰ προφύλαξη ἀπὸ τὴν προσβολή τους ἔκαναν τὸ σταυρό τους καὶ λέγανε προσευχὲς—κυρίως τὸ «πάτερ ἡμῶν...» ἢ τὸ «πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν...» —πρᾶμα ποὺ προκαλοῦσε καὶ τὴν ἀπομάκρυνσή τους.

Γιὰ νὰ μὴν ἐμφανιστοῦν ἄλλη φορά, χάραζαν τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ ἢ ἔκαναν παράκληση κι' ἁγιασμὸ στὸ μέρος ὅπου σημειώθηκε ἡ ἐμφάνιση.

Ἀσφαλῶς κ' ἐδῶ ἔπαιζε σπουδαιότατο ρόλο ἡ αὐθυποβολή.

VII ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΘΙΜΑ ΔΟΞΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ

Ἐδῶ ἀναφέρομε ὅλα ἐκεῖνα ποὺ δὲν εἶχαν θέση καὶ σχέση τέτοια ὥστε νὰ μπορέσουν νὰ ἐνσωματωθοῦν στὰ προηγούμενα κεφάλαια:

—Ὅταν ἤτανε νὰ χτιστεῖ καινούργιο σπίτι, μετὰ τὸ σκάψιμο τῶν θεμελίων, ἔκαναν τὰ ἐγκαίνια γιὰ τὸ θεμέλιο λίθο, ὅπου γινόταν ἁγιασμὸς καὶ σφάζανε πετεινὸ ἢ καὶ πρόβατο, γιὰ τὴν καλὴ τύχη. Μερικοὶ βάζανε στὰ θεμέλια πουκάλι γεμάτο ἁγιασμό, κ' ἔριχναν μέσα νόμισμα τοῦ ἔτους ἐκείνου, γιὰ νὰ δείχνει τὴ χρονολογία τῆς οἰκοδομῆς.

—Μόλις οἱ ξυλουργοὶ σκάρωναν τὴ σκεπή, βάζανε στὴν προμετωπίδα ἕνα σταυρὸ ξύλινο μεγάλο. Ὁ νοικοκύρης, καθὼς κ' οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι του ἔκαναν δῶρα διάφορα, κυρίως σὲ ὑφάσματα μεταξωτά, ποὺ τὰ τύλιγαν στὸ σταυρὸ κι' ἀνέμιζαν σὰ σημαῖες. Ὅλ' αὐτὰ ἦταν δικαιωματικὰ δῶρα τῶν μαστόρων καὶ μάλιστα τοῦ ἀρχιμάστορη. Κάθε φορὰ ποὺ προσκομιζότανε κανένα τέτοιο δῶρο, φώναζε ἕνας ἀπὸ τοὺς τεχνίτες ξυλουργοὺς τὄνομα τοῦ δωρητῆ καὶ τὸ εἶδος ποὺ χάριζε, κι' ἀμέσως οἱ μαστόροι κ' οἱ τεχνίτες ὅλοι μαζὶ χτυποῦσαν μὲ τὰ σκεπάρνια γερὰ στὰ μαδέρια σὰ νὰ κάρφωναν, προκαλόντας ἔτσι μεγάλο κρότο, ποὺ ἀκουγότανε χαρακτηριστικὰ σὲ μεγάλην ἀπόσταση.

—Πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ καὶ τοῦ ἐργαστηριοῦ, συνήθιζαν νἄχουν κρεμασμένο ἕνα πέταλο γιὰ γούρι.

—Κάθε σπίτι λέγαν πὼς ἔχει τὸν φύλακά του—***τὸν σαπῆν·άθε***— (σαπῆς=λ.τ. κυρίως ***σαχιπῆς***=ἰδιοκτήτης), ποὺ ἦταν συνήθως: φίδι, ἀγριόκοττα—***ἄγρεσσα κοσσάρα***—, βάτραχος, νυφίτσα, μάγισσα, ἀράπης κ.τ.λ. Τὸ θεωροῦσαν ἱερὸ ζῶο κι' ἂν τὸ βλέπανε δὲν τὸ πείραζαν.

—Τὸ πρωὶ πρὶν νυφτοῦν δὲν καλημεριζόντανε.

—Ἀπόφευγαν νἄχουν τὰ χέρια σταυρωμένα στὸ στῆθος, ποὺ ἦταν ἐνδεικτικὸ ἀπελπισίας κ' ἔφερνε γουρσουζιά.

—Ὅποιος ἔφερνε κριθαράκι στὸ μάτι, λέγαν ὅτι θὰ πλουτίσει κι' ἂν ἦταν μικρός, πὼς ὁ πατέρας του θὰ κερδίσει πολλὰ χρήματα.

—Ὅποιος δρασκελοῦσε ἄλλον ξαπλωμένον, λέγαν ὅτι τοῦ παίρνει τὰ χρόνια του.

—Ὅποιος εἶχε δυὸ κορφὲς—***τεπέδες***—ἔλεγαν ὅτι θὰ παντρευτεῖ δυὸ φορές.

—Ὅποιος κατὰ λάθος καὶ χωρὶς νὰ τὸ προσέξει φοροῦσε ἀνάποδα τὴν κάλτσα του, λέγαν ὅτι ἡ δουλειά του θὰ πάει βολικὰ ἢ κάποιο εὐχάριστο θὰ τοῦ συμβεῖ—***ἃ ἔρται ἰράστᾳ ἡ δουλεία-τ'***.

—Τὰ πρῶτα δόντια ποὺ βγάζανε τὰ παιδιὰ μετὰ τὴν πρώτη ὀδοντοφυΐα, τὰ πέταγαν στὶς στέγες λέγοντας: ***Κορώνα-κορώνα, γαΐλα-γαΐλα, ἔπαρ' τὸ δόντ-ι-μ' καὶ δός-με ἅμον τ' ἀρνίστας δυνατόν!*** Τὸ εἶχαν σὲ κακὸ νὰ τὸ πετάξουν ὁπουδήποτε, ἔχοντας τὴ δοξασία ὅτι μποροῦσε νὰ μὴ ξαναφυτρώσει δόντι γερὸ καὶ κανονικό.

—Λέγαν ὅτι ὅποιος τρώγει καμμένο ψωμί, θὰ φέρει κόκκινα μάγουλα. Ὅποιος τρώγει τὰ ψίχουλα—***τὰ θρουμμούλᾳ***—, θὰ κάνει ὄμορφα παιδιά· κι' ὅποιος τρώγει μουχλιασμένο ψωμὶ—***φουχνάρ' ψωμίν***—, θὰ μάθει εὔκολα νὰ κολυμπᾶ.

—Οἱ γυναῖκες ὅταν ἔπιναν νερὸ κοντὰ σ' ἄλλους καὶ προπάντων κοντὰ σὲ ἄντρες, γύριζαν τὸ κεφάλι ἀλλοῦ.

—Ἀπόφευγαν νὰ βάλουν τὸ δαχτυλίδι στὸ μεσαῖο δάχτυλο, γιατὶ λέγαν ὅτι μπορεῖ νὰ πεθάνει ὁ ἀδελφός τους.

—Ὅπου ἔπεφτε καὶ χτυποῦσε κανείς, χάραζαν ἢ ἔκαναν ἀκριβῶς στὸ σημεῖο ἐκεῖνο τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ καὶ στὴ μέση κάρφωναν ἕνα καρφί, ἔσπαναν ἕνα αὐγὸ ἢ χύνανε νερὸ μὲ ζάχαρη—***σερπὲτ'***—ἢ μέλι, γιὰ νὰ πάει ἐκεῖ τὸ κακὸ καὶ τὰ πονηρὰ πνεύματα ποὺ προκάλεσαν τὸ πέσιμο.

—Ὅταν οὔρλιαζε σκυλί—***ὅσταν οὐρνούντουν ὁ σκύλον***—τὸ εἶχανε κακὸ σημάδι, καὶ λέγαν ὅτι θὰ πεθάνει κάποιος ἀπὸ τὴ γειτονειά.

Γιὰ ν' ἀποτρέψουν τὸ κακό, ἔμπηγαν στὸ κατώφλι ἢ στὴ γῆ ἔξω, ἕνα μαχαίρι ἢ ἀναποδογύριζαν ἕνα παπούτσι. Ἦταν παρατηρημένο ὅτι συνήθως ὁ σκύλος σὲ λιγάκι ἔπαυε νὰ οὐρλιάζει κ' ἔφευγε.

—Ὅταν τρεμούλιαζε ἡ βλεφαρίδα δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ λένε σὲ κανένα, γιατὶ τὸ εἶχαν σὲ κακό—***τ' ὀμμάτ' ἀτόσα ἐλέπ' καὶ 'δὲν 'κὶ λέει***—τὸ μάτι τόσα βλέπει καὶ τίποτε δὲ λέει.

—Ἂν τὸν ἔτρωγε κανέναν ἡ δεξιὰ παλάμη, λέγαν ὅτι θὰ πάρει χρήματα· ἂν ἡ ἀριστερή, ὅτι θὰ δώσει χρήματα, κι' ἂν ἡ πλάτη του, ὅτι θὰ εἰσπράξει...παρὰ μίαν τεσσαράκοντα.

—Ὅποια εἶχε ἀραιὰ δόντια, λέγανε πὼς θὰ πάρει πλούσιον ἄντρα, καὶ γενικῶς θὰ εὐτυχήσει, μὰ θὰ παντρευτεῖ στὰ ξένα—***σὰ μακρὰ θὰ πάει.***

—Ὅταν πήγαινε κανεὶς να πλυθεῖ δὲν τοῦ δίναν τὸ σαπούνι στὸ χέρι,

ἀλλὰ τἄφιναν κοντὰ ἐκεῖ νὰ τὸ πάρει, ἢ καὶ στὸ ἀνάστροφο τῆς παλάμης. Ἀλλιῶς λέγανε πὼς θὰ μαλώσουν.

—Τὸ βούϊσμα τοῦ δεξιοῦ τ' αὐτιοῦ τὸ εἶχαν σὲ καλὸ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ πὼς κάποιος μᾶς κατηγορεῖ καὶ μᾶς κακολογεῖ.

—Ὅταν ἐφταρνιζότανε κανείς, ἔβαζε στὸ νοῦ του ἕνα πρόσωπο καὶ βρέχοντας ἐλαφρὰ μὲ τὸ σάλιο τὴν ἐξωτερικὴ ὄψη τῆς δεύτερης φάλαγγας τοῦ μεγάλου δάχτυλου, τὄσερνε σ' ὅλο τὸ μῆκος τοῦ φρυδιοῦ. Ἂν ἔβγαινε κανένα φρύδι, ἔλεγε πὼς τὸ πρόσωπο ποὺ ἔβαλε στὸ νοῦ του τὸν εἶχε μελετήσει. Γιὰ τὸ φτάρνισμα πίστευαν γενικὰ ὅτι κάποιος ἄλλος μᾶς μελετάει καὶ ὅτι ἀπ' αὐτὸ προκαλεῖται. Ὅσοι ἦτανε κοντά, συνήθιζαν νὰ λένε σ' ἐκεῖνον ποὺ φταρνιζότανε : ***Γειά σου καὶ χαρά σου κ' ἡ καλὴ κόρη κοντά σου.*** Κάποτε γιὰ νὰ γελάσουν τὸ λέγανε καὶ σὲ παντρεμμένους.

—Τὴν ἡμέρα ποὺ μεταλάβαινε κανεὶς δὲν ἔπρεπε νὰ φτύνει, δὲ φιλοῦσε χέρι, οὔτε ἔτρωγε ἐλιὲς καὶ γενικῶς ἀπόφευγε ὅ,τι εἶχε κουκούτσι, ποὺ ὑποχρεωτικὰ θὰ τὄβγαζε ἀπὸ τὸ στόμα, γιατὶ ἔτσι ἔφευγε μαζὶ κ' ἡ Κοινωνία, τὴν πατοῦσαν κ' ἡ ἁμαρτία βάρυνε ἐκεῖνον ποὺ ἔφτυνε. Μερικοὶ τὶς ἀπαγορευτικὲς αὐτὲς διατάξεις τὶς κρατούσανε τρεῖς μέρες.

—Στὰ παιδιά, γιὰ νὰ μεταλάβουν χωρὶς δυστροπίες, ἔλεγαν ὅτι μὲ τὴ μετάληψη θὰ μπεῖ στὸ στόμα τους χρυσὸ δόντι.

—Δυὸ ἀδέρφια δὲν παντρευόντανε σ' ἕνα χρόνο, γιατὶ μποροῦσε νὰ πάθει ὁ ἕνας τους.

—Γιὰ νὰ φύγει γρήγορα ἀνεπιθύμητος κ' ἐνοχλητικὸς μουσαφίρης, ρίχναν ἁλάτι πίσω του ἢ βάναν τὴ σκούπα ἀνάποδα.

—Ὅταν ἐρχότανε κανένας συγγενὴς φίλος, ἢ πολὺ γνωστός, ποὺ εἶχε καιρὸ νὰ πατήσει στὸ σπίτι, τοῦ λέγαν : ***σαχτάρᾳ σὰ ποδάρᾳ σ'*** = στάχτη στὰ πόδια σου (ἀνάλογο μὲ τό : «σὰν τὰ χιόνια»).

—Ἂν στὸ τραπέζι μετὰ τὸ φαγητὸ ἄφηνε κανεὶς ἕνα κομματάκι ψωμὶ ἀπὸ τὴ φέτα του—***τὴν βούκαν-ἀτ***—λέγανε πὼς θὰ τὸν κυνηγήσει ὁ σκύλος.

—Ὅταν κατὰ τὸ φαγητὸ ἔπεφτε καμμιὰ μπουκιὰ ψωμί ἢ τὸ κουτάλι ἢ τὸ πηρούνι ἀπὸ τὸ χέρι, λέγαν ὅτι θἄρθει μουσαφίρης.

—Ὅποια καθότανε πάνω σὲ σκούπα λέγανε πὼς θὰ κάνει δίδυμα ἢ κορίτσια.

—Ὅποια καθότανε στὸ κατωθύρι, λέγανε πὼς θὰ κάνει πολλὰ κορίτσια.

—Τὸ καρβέλι τὸ ψωμὶ δὲν τἄφηναν ἀνάποδα στὸ τραπέζι οὔτε κι' ἀλλοῦ μέσα στὸ σπίτι, γιατὶ—λέγαν—γυρίζουν ἀπὸ τὸ λόγο τους οἱ συμπεθέροι καὶ γενικὰ δὲν τὸ εἶχανε σὲ καλό.

—Ἐπίσης γιὰ τὸν ἴδιο λόγο δὲν ἀναποδογύριζαν καὶ τὴν πυροστιά.

—Ὅταν πήγαιναν σ' ἐπίσκεψη γιὰ συνοικέσιο, ξεκινόντας ἀπὸ τὸ σπίτι δὲν ἔπρεπε νὰ γυρίσουν πίσω, οὔτε κἂν νὰ κυτάξουν πρὸς τὸ σπίτι· ἂν στὸ δρόμο ποὺ πήγαιναν γιὰ τὸ συνοικέσιο σκόνταφτε ἢ χτυποῦσε ἢ στραμπούλιζε τὸ πόδι του κανείς, λέγανε πὼς δὲν θὰ ἐπιτύχει.

—Ἂν ὕστερα ἀπὸ συνοικέσιο σύμβαινε καλὸ ἢ κακὸ στὸ σπίτι, τ' ἀπόδιναν στὸ ***ποδαρικὸν*** τῆς νύφης.

—Ἂν πήγαινε νὰ κάτσει κουκουβάγια σὲ στέγη σπιτιοῦ καὶ νὰ λαλεῖ, τὸ εἶχανε σὲ κακό· προμηνοῦσε θάνατο.

—Ὅταν πήγαινε κανεὶς στὴν ξενιτειά, ρίχναν νερὸ μπροστὰ στὴν πόρτα του γιὰ νὰ γυρίσει γρήγορα. Τὸ εἶχανε σὲ κακὸ νὰ σκουπίζουν τὴν ἡμέρα κείνη στὸ σπίτι. Ἂν ὑποχρεωτικὰ σκούπιζαν, τὰ σκουπίδια τὰ φύλαγαν. Ἀπὸ τὸ φαγητὸ ποὺ τοῦ φκιάναν γιὰ τὸ δρόμο δίνανε σ' ὅσους τύχαιναν στὸ σπίτι, γιὰ νὰ γυρίσει γρήγορα ἀπὸ τὴν ξενιτειά.

—Ἐπίσης ὅταν εἶχαν μουσαφίρη δὲ σκούπιζαν, γιατὶ ἤτανε προσβολή. Τὸ σάρωμα συμβόλιζε τὸ διώξιμο.

—Ἂν καμμιὰ κόττα προσπαθοῦσε νὰ λαλήσει σὰν πετεινὸς τὴν ἔσφαζαν.

—Ἂν ἀπ' ἔξω μπαίνανε στὸ σπίτι ἢ στὸ ἐργαστήρι μυρμήγκια, τὸ εἶχαν γιὰ γούρι. Ἂν ἀπὸ μέσα βγαίνανε πρὸς τὰ ἔξω, τὸ εἶχαν σὲ κακό (βλέπε καὶ ἀνέκδοτο ἀριθ. 44).

—Ὅταν ἀποπατοῦσε κανεὶς τὴ νύχτα, ἔπρεπε πρὶν φύγει νὰ γυρίσει καὶ νὰ φτύσει τὸ περίττωμά του.

—Ὅταν ἔρραβαν κανένα κουμπὶ ἢ ξήλωμα κ.τ.τ. σὲ ροῦχο ποὺ τὸ φοροῦσε κανείς, τοῦ λέγανε νὰ δαγκάσει μιὰν ἄκρη ἀπὸ φόρεμά του, γιὰ νὰ μὴ ραφτεῖ μαζὶ καὶ χάσει τὸ θυμητικό του.

—Ὅποιος πείραζε φωλιὲς πουλιῶν, λέγαν ὅτι τὰ πουλιὰ θὰ τὸν καταραστοῦν καὶ θὰ πάθει.

—Ὅποιος ἔβλεπε φίδι, ἔπρεπε νὰ συμπλέξει τὰ δάχτυλα τῶν δυὸ χεριῶν του καὶ νὰ μὴ μιλάει· τὸ μέτρο αὐτό, ὁλοφάνερα, εἶχε σκοπὸ νὰ ἐμποδίσει τὸν καθένα νὰ πειράζει τὰ φίδια, ποὺ ἔτσι πράγματι κ' ἐκεῖνα δὲν πειράζουν.

—Γιὰ προφύλαξη ἀπὸ φίδια στὸ ὕπαιθρο ἔτρωγαν ἢ φύλαγαν στὸ μέρος ποὺ κοιμόντανε ἁρμάθες ἀπὸ σκόρδα ἢ καίγανε φλοῦδες ἀπὸ αὐγά.

—Ὅταν ἐσφύριζε φίδι, ὁ διαβάτης ἔπρεπε νὰ περπατάει πατόντας στὶς ἄκρες τῶν ποδαριῶν του καὶ κρατόντας τὴν ἀναπνοή του· ἀλλιῶς ἁμάρτανε.

—Πίστευαν ὅτι τὰ μεγάλα φίδια εἶχανε τασάκια πάνω στὸ κεφάλι τους, ποὺ τὰ φύλαγαν κυρίως στὴ φωλιά τους, ὅπου ἔμεναν καὶ ὅταν ψοφοῦσαν. Τὸ τασάκι αὐτὸ εἶχε τὴ μαγικὴ ἰδιότητα νὰ διπλασιάζει τὰ χρυσὰ νομίσματατα ποὺ θἄβαζε κανεὶς μέσα. Γι' αὐτὸ οἱ ἀφελεῖς ὅλο κ' ἐπιζητοῦσαν νὰ βροῦν κανένα τέτοιο τασάκι σὲ ἐξοχικὰ μέρη ὅπου μποροῦσε νὰ ὑπάρχουν φωλιὲς φιδιῶν. Ἡ δοξασία κυρίως ἐπικράτησε ἀπὸ ἀνάλογα παραμύθια. Ἔτσι πρόκυψε κ' ἡ παροιμιακὴ φράση: ***ὀφιδί' τάσ' εὗρεν,*** ποὺ τὴ λέγανε γιὰ κείνους ποὺ πλουταίνανε ξαφνικά.

—Ὅταν τὰ ξύλα σφύριζαν στὸ τζάκι, λέγαν ὅτι ἐχθροὶ κακολογοῦν τοὺς σπιτικούς.

—Κούνια ἀδειανὴ δὲν τὴν κουνοῦσαν. Τὸ εἶχαν σὲ κακὸ καὶ τὸ θεωροῦσαν ἁμαρτία.

—Ὅταν περνοῦσε ψηλὰ κόρακας ἔλεγαν: ***ἀγαθόν, ἀγαθόν, κορωνίτσα-μ', καὶ καλὰ χαπάρᾳ καὶ μέλ' γάλαν σὸ στόμα-σ'!*** Τὰ παιδιὰ πάλι λέγανε τραγουδιστὰ γιὰ νὰ διασκεδάζουν:

Κά, κά, κόρωνα, — Ἡ φωλέα-σ' ἐκάεν
Τὸ τσουμούρι-σ' ἐξύεν — Τὸ μωρό-σ' ἐγάρτσεν.

—Ὅταν ὁ κόρακας πετοῦσε στὰ δεξιὰ κανενός, ἦταν καλὸ σημάδι, κι' ἂν ἀριστερά, κακό.

—Δὲ συνήθιζαν νὰ δίνουν αὐγὸ τὴν νύχτα ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι.

—Ἂν ἤθελε νὰ βάλει κανεὶς κλῶσσα καὶ πήγαινε στὴ γειτονειὰ νὰ πάρει αὐγά, δὲν τοῦ τὰ δίναν ὅλα ἀπὸ ἕνα σπίτι· λέγαν πὼς ἔτσι μπορεῖ νὰ ψοφήσουν ὅλες οἱ κόττες τοῦ σπιτιοῦ ἢ ὅτι χάνεται τὸ γούρι, δηλαδὴ δὲν γεννοῦν πιὰ οἱ καλὲς κόττες—***'βάστικα κοσσάρας***— ἢ ***ὠβάστρᾳ κοσσάρα***.

—Ὅταν κνιθόταν ἡ μύτη ἢ ὁ πισινός, λέγαν—καὶ γιὰ χαριεντισμὸ βέβαια—πὼς θὰ βγοῦν πολλὰ χαμψιά.

—Ὅταν ἡ γάτα γλυφόταν καὶ κύτταε στὴν πόρτα, ἔλεγαν πὼς θἄρθει μουσαφίρης.

—Γιὰ νὰ διώξουν τὰ κουνούπια καίγανε ***κουθκούρ'***, κοπριὰ γελάδας ἀποξηραμένη—σβουνιά.

—Ἂν χασμουριότανε κανεὶς τὴν ὥρα ποὺ ἔκανε τὴν προσευχή του, λέγαν ὅτι τὸν σκανταλίζει ὁ διάβολος—***ἐσυνεσέβεν-άτον ὁ δάβολον***—, κ' ἔπρεπε νὰ πεῖ: ***δόξα σοι ὁ Θεὸς*** ἢ ***πίσω μου σατανᾶ***, σταυρώνοντας ταὐτόχρονα καὶ τὸ στόμα μὲ τὸ χέρι.

—Τὴ νύχτα δὲ μπάζανε στὸ σπίτι ζεστὸ ψωμί, γιατὶ ἀκολουθοῦσαν μαζὶ κ' οἱ μάγισσες.

—Τὴ χρονιὰ ποὺ εἶχε πολλὰ μῆλα, λέγαν ὅτι θὰ παντρευτοῦν πολλὰ κορίτσια.

—Τὸ νὰ χυθεῖ κρασί, οὔζο, καφές, καὶ νερὸ στὸ τραπεζομάντιλο τὸ θεωροῦσαν γιὰ γούρι.

—Διατήρηση περιστεριῶν στὴ στέγη τοῦ σπιτιοῦ μποροῦσε, ἔλεγαν, νὰ φέρει γουρσουζιά.

—Μετὰ τὸ κόψιμο ὑφάσματος ἔπρεπε νὰ μὴ μείνει ἀνοιχτὸ τὸ ψαλίδι, διότι ἀλλιῶς θἄνοιγαν τὰ στόματα τῶν ἐχθρῶν.

—Ὅποιος μασάει μαστίχη τὴ νύχτα, εἶναι σὰ νὰ μασάει κόκκαλα πεθαμένου. Ἡ ἴδια πρόληψη ἴσχυε γιὰ ὅλη τὴν περίοδο τῆς Μεγ. Σαρακοστῆς μέρα καὶ νύχτα.

—Ὅταν τρώγανε γιὰ πρώτη φορὰ ἕνα φροῦτο τῆς χρονιᾶς—π.χ. κεράσι—, λέγαν σὲ τόνο εὐχῆς: ***νέον κεράθ' καὶ νέον καρδίαν.*** Ἄλλη καθιερωμένη ἔκφραση ἦταν: ***ἐποῖκα τθαθνὶν τὰ κεράθα*** = δοκίμασα, ἔφαγα ἤδη ἀπὸ τὴ νέα ἐσοδεία τῶν κερασιῶν κ.τ.λ.

—Τὰ νύχια ποὺ κόβαν τὰ πετάγανε στὸν ἀπόπατο, γιατί, λέγαν, μπορεῖ νὰ τὰ φάγει καμμιὰ κόττα κι' ἀπὸ τ' αὐγό της νὰ προκληθεῖ καρκῖνος ἢ ραχίτης σ' ἐκεῖνον ποὺ θὰ τὸ φάγει.

—Μὲ τὸ σούρουπο ἔλεγαν : ***ἡ ἡμέρα δίει καὶ παίρ'***. Κ' ἐννοοῦσαν ν' ἀφήσουν τὴ δουλειὰ τοῦ χεριοῦ—πλέξιμο κέντημα κ.τ.τ.—διότι πιστευαν ὅτι ἀλλιῶς κατὰ τὸ ψυχορράγημα θὰ τυραννιστοῦν—***ἀ δίει καὶ παίρ'ἡ ψή-σ'***.

—Τὴν ἴδια ἔκφραση χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ ἀπειλὴ καὶ γιὰ κατάρα σ' ἐκεῖνον ποὺ χάριζε κάτι καὶ τὄπαιρνε πάλι πίσω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ—ΕΥΧΕΣ—ΕΠΙΦΩΝΗΜΑΤΑ

Σὲ προηγούμενα κεφάλαια (***Γέννα***, ***Βάφτιση***, ***Ἀρραβῶνες***, ***Γάμος***, ***Κηδεῖες***, ***Μνημόσυνα***,***Πάσχα***, ***Πρωτοχρονιά***,***Λαϊκὴ γιατρικὴ*** κ.τ.λ.) ἔγινε λόγος γιὰ τοὺς τρόπους καὶ τὶς ἐκφράσεις τοῦ χαιρετισμοῦ καὶ τῶν εὐχῶν στὶς περιστάσεις ἐκεῖνες. Σὲ τοῦτο τὸ κεφάλαιο ἀναγράφονται χαιρετισμοὶ κ' εὐχὲς συνηθιζόμενες καὶ στὶς ἄλλες ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς.

Στὸ δρόμο ἢ σὲ ἐπισκέψεις. Τὴν ἡμέρα : ***Καλημέρα***· τελευταῖα καί : ***γειά σου***, ἢ ***μέρ-χαπαρ***=παραφθαρμένη ἔκφραση χαιρετισμοῦ ἀραβικὴ ποὺ τὴ χρησιμοποιοῦσαν κ' οἱ Τοῦρκοι· ἢ ***ὕγειαν κ' εὐλογίαν*** (μπαίνοντας στὸ σπίτι ἢ στὸ μαγαζί).

—***Καλή-σ' ἡμέρα*** ἢ ***γειά σου***, ἢ ***μέρ-χαπαρ***, ἢ ***καλῶς τὴν εὐλογίαν*** (ἢ ***τὸν εὐλογημένον*** ἢ ***τὴν εὐλογημέντσαν***)· ἢ ***καλῶς ὅρισετε, ὁρίστε, ὁρίστε***, ἢ ***πουγιούρουν, πουγιούρουν*** (λ.τ.).

(Τὶς τούρκικες ἐκφράσεις τὶς χρησιμοποιούσανε σπάνια μόνο οἱ ἄντρες καὶ ποτὲ οἱ γυναῖκες).

Φεύγοντας ἀπὸ ἐπίσκεψη : ***Ἀρ' ἔχετ' ὕγειαν*** ἢ ***ἀτίο***,ἢ ***ἀφήνομεν ὕγειαν***, ἢ ***ὁρίστε καὶ σεῖς***, ἢ ***ὁριστέστε καὶ σεῖς***, ἢ ***ἐσεῖς πὰ ἐλᾶτε σ' ἐμέτερα***.

—***Σὸ καλὸν*** ἢ ***ἀτίο*** ἢ ***ξάν' ἐλᾶτε*** ἢ ***ξάν' ὁρίστε*** ἢ ***ὁριστέστε***, ἢ ***κινὲ πουγιούρουν*** (ἔκ. τουρ.=πάλιν ὁρίστε).

Τὸ βράδυ: ***Καλησπέρα*** ἢ ***ὕγειαν κ' εὐλογίαν***.

—***Καλή σ'-ἱσπέρα***, ἢ ***καλῶς τὴν εὐλογίαν*** (***τὴν εὐλογημέντσαν*** ἢ ***τὸν εὐλογημένον***), ***καλῶς ὅρισετε, ὁρίστε, ὁρίστε*** κτλ.

Φεύγοντας : ***Καληνύχτα***, ἢ ***ἀρ' ἔχετε καλὸν βραδύν***, ἢ ***καλὸν ξημέρωμαν***, ἢ ***καλὸ ὕπνον***, ἢ ***ἐσεῖς πὰ ἐλᾶτε*** (ἢ ***ὁρίστε*** ἢ ***ὁριστέστε***) κτλ.

—***Καληνύχτα*** ἢ ***σὸν καλόν***, ἢ ***νὰ ἤστουν καλά***, ἢ ***καλὸν ὕπνον***, ἢ ***καλὸν ξημέρωμαν***, ἢ ***ξάν' ὁριστέστε*** κτλ.

Οἱ ἄντρες συνόδευαν τὸ χαιρετισμό τους κάποτε καὶ μὲ κίνηση τοῦ χεριοῦ πρὸς τὸ μέτωπο, χωρὶς καμμιὰ κανονικότητα, ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ προσδιοριστεῖ μ' ἀκρίβεια. Παλιότερα ἔφερναν τὴν παλάμη τὴ δεξιὰ στὸ στῆθος, μὲ μιὰν ἐλαφρὴ ὑπόκλιση. Τὴν κίνηση αὐτὴ τὴν κάνανε σχεδὸν πάντα κ' οἱ γυναῖκες, ἤτανε δὲ γιὰ ὅλους ὁ χαιρετισμὸς πρὸς τοὺς κληρικοὺς καὶ γενικὰ σὲ πρόσωπα σεβαστὰ κι' ἀγαπητὰ ὡς τὸν τελευταῖο καιρό.

Χειραψίες στὸ δρόμο σπάνια συνόδευαν τὸ χαιρετισμό. Στὶς ἐπισκέψεις ὅμως τὶς συνήθιζαν καὶ προπαντὸς τὰ τελευταῖα χρόνια.

Στὶς ὀνομαστικὲς γιορτές. Σ' ἐκεῖνον ποὺ γιόρταζε: *Σ' ἔτη πολλὰ* ἢ *πολλὰ τὰ ἔτη* ἢ *νὰ χαίρεσαι μὲ τ' ὄνομα-σ'*· κ' ὅταν ἔπαιρνε νὰ κεραστεῖ: *ὁ Θεὸς νὰ πλερών-τσε σὰ μουράτᾳ σ'* (= ὁ Θεὸς νὰ σὲ ἀξιώσει νὰ ἰδεῖς ἐκπληρωμένες τὶς ἐπιθυμίες κ' ἐπιδιώξεις σου)· ἢ *δεξιὰ τὰ πάντα* ἢ *καὶ τοῦ χρόνου μὲ τ' εἴναν καλέσσαν νύφεν* ἢ *μὲ τ' ἕναν ἀγούρ'* ἢ *ὅ,τι ἀγαπᾶτε* ἢ *ὅ,τι ἐπιθυμεῖτε.*

—Εὐχαριστῶ ἢ *νὰ εἶσαι καλὰ* ἢ *νὰ ἤστουν καλά.*

Στοὺς γονιοὺς καὶ τοὺς δικούς του: *Ὁ Θεὸς νὰ χαρίει-σας-άτον* ἢ *καὶ σὸν γάμον-άτ'* κ.τ.τ.

—Εὐχαριστῶ ἢ *νὰ εἶσαι καλὰ* ἢ *νὰ ἤστουν καλὰ* ἢ *Ἀμήν*:

Τὶς εὐχὲς κατὰ τὴν ἐπίσκεψη καὶ κατὰ τὴν ἀναχώρηση τὶς συνόδευαν μὲ χειραψίες, ἀνάμεσα δὲ στοὺς συγγενεῖς εἶχε καὶ φιλιὰ καὶ χεροφιλήματα.

Σὲ γλέντια καὶ προπόσεις: *Ἔβιβα* ἢ *εἰς ὑγείαν* ἢ *ὁ Θεὸς σὸ καλὸν* ἢ *ἔβιβα τὸ πρῶτον* (ποτὲ δὲν γινότανε δεύτερο) ἢ *ὁ Θεὸς νὰ πλερών'-μας σὰ μουράτᾳ-μουν, παίδια.*

—Ἔβιβα ἢ *εἰς ὑγείαν* ἢ *Ἀμήν!* ἢ *σ' ἐσόν τὴν ὕαν καὶ σ' ἐμὸν τὴν κοιλίαν* (αὐτὸ τὸ λέγανε γι' ἀστεῖο). Ὅταν πίνανε στὴν ταβέρνα, πρὶν φύγουν ἔλεγαν: *ἂς πίνομε καὶ τ' ἀποσκάλ'*=ἂς πιοῦμε καὶ τὸ τελευταῖο—γιὰ τὶς σκάλες ποὺ θὰ περάσομε φεύγοντας. Οἱ προπόσεις συχνὰ συνοδευόντανε καὶ μὲ τσούγκρισμα τῶν ποτηριῶν—*τόκα!*

Κατὰ τὸ φαγητό: Συνήθιζαν σὲ κάθε σπίτι πρὶν ἀπὸ τὸ φαγητὸ νὰ λένε στὸ τραπέζι τὴν προσευχὴ—κυρίως τὸ «πάτερ ἡμῶν..». Ἀπὸ τὸ Πάσχα ὡς τὴν Ἀνάληψη λέγανε τὸ «Χριστὸς ἀνέστη...» ἢ καὶ τὸ «Ἀνάστασιν Χριστοῦ θεασάμενοι...». Στὶς μεγάλες γιορτὲς λέγανε τὸ ἀντίστοιχο ἀπολυτίκιο: τῶν Φώτων τὸ «Ἐν Ἰορδάνῃ...», τὰ Χριστούγεννα τὸ «Ἡ Παρθένος σήμερον...» κ.τ.λ. Ὁπωσδήποτε, κι' ἂν δὲν ἔλεγαν καμμιὰ προσευχή, θὰ κάναν ἀπαραιτήτως τρεῖς φορὲς τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ πρὶν ἀρχίσουν τὸ φαγητὸ *—ἐποῖναν τὴν εὐχὴν ἀτουν.* Τὴν προσευχὴ τὴν ἔλεγε ἕνα ἀπὸ τὰ παιδιὰ τῆς οἰκογένειας μὲ τὴ σειρὰ κάθε μέρα.

Ἂν κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ φαγητοῦ ἐρχότανε κανένας ἐπισκέπτης, τὸν προσκαλοῦσαν: *Ἡ πεθερά-σ' πολλὰ ἀγαπᾶ-σε· ὁρίστε ἂς τρώγομε* ἢ *πουγιούρουν* (λ.τ.). Ὁ ἐπισκέπτης ἔπρεπε στὴν ἀρχὴ μπαίνοντας νὰ πεῖ: *—Ὑγειαν κ' ἔρεξην* ἢ *καλῶς τρῶτε* ἢ *καλὴ ὄρεξη* ἢ *περεκετλίδικον νὰ ἔν'.* Στὴν παραπάνω πρόσκληση ἀπαντοῦσε: Εὐχαριστῶ· κι' ἂν ἔλεγε,

ἐγὼ ἔφαγα, τοῦ ἀπαντοῦσαν: ***Ἔλα, τξάνουμ, ὁ χορτασμένον σεράντα βούκας κι' ἄλλο τρώει, ἢ ἔλα, ἔλα, δουλείαν ηὗρες ἄφ'ς καὶ φύγον, φαγὶν ηὗρες κάθ' κὰ καὶ φά.***

Μετὰ τὸ φαγητὸ κάνανε πάλι τὸ σταυρό τους λέγοντας: — ***Δόξα σοι, ὁ Θεός, ἔφαγαμε κι' ὁσήμερον*** ἢ ***ὁ Θεὸς νὰ εὐλογίζ' τὴν κεσὲν τῆ καματεροῦ*** = ὁ Θεὸς νὰ εὐλογήσει τὴ σακκούλα τοῦ δουλευτῆ· ἢ ***ἀλλὰχ πὶν περεκὲτ βερσὶν*** (= ἔκ. τουρ. ὁ Θεὸς νὰ δώσει χίλιες εὐλογίες). Ἀπὸ κάποτε λέγανε προσευχὴ καὶ μετὰ τὸ φαγητό. Ἂν στὸ τραπέζι καθόταν ἱερωμένος, ἔλεγε ὁ ἴδιος τὴν προσευχὴ εὐλογόντας τὸ τραπέζι. Ἂν στὸ τραπέζι καθόταν κανένας μουσαφίρης εἴτε καλεσμένος ἢ καὶ τυχαίως, ὅσο πλούσια κ' ἐκλεχτὰ φαγητὰ κι' ἂν εἶχαν στὸ τραπέζι, οἱ σπιτικοὶ ἔλεγαν καὶ γιὰ ἔκφραση μετριοφροσύνης καὶ γιὰ παρόρμηση τοῦ ξένου νὰ τρώγει ἐλεύθερα: ***γιαβάνα, γιασούκια, μὴ τερεῖς, φά*** = ἄπαχα, νερόβραστα, μὴ κυτᾶς, τρῶγε ἀράδα. Μετὰ τὸ φαγητὸ κάνοντας ὁ μουσαφίρης τὸ σταυρό του, ἔλεγε: ***Ὁ Θεὸς νὰ δίει τ' ἑφτὰ εὐλογίας καὶ τ' ἕναν νὰ ἑφτάει ἑκατόν·*** ἢ ***ὁ Θεὸς νὰ δίει τ' Ἀβρὰμ καὶ τῆς Ἰσὰκ τὴν εὐλογίαν·*** ἢ ***εὐλογημένον νὰ ἔν' τὸ τραπέζ'ν-ἔσουν·*** ἢ ***ὁ Θεὸς ἐξίκ' νὰ μὴ ἑφτάει-άτο*** (***ἐξίκ'***= λ.τ. ἔλλειψη)· ταὐτόχρονα ἔκανε καὶ τὸ σταυρό του ἢ ἔφερνε τὸ χέρι στὸ στῆθος κ' ἔκανε ἐλαφρὴ ὑπόκλιση.

Οἱ σπιτικοὶ τ' ἀπαντοῦσαν: ***Σὸ κουσούρ'ν-ἔμουν μ' ἀπομέντς·*** ἢ καὶ σὲ καθαρὴ τούρκικη: ***κουσουρὰ πάκμα***=Μὴ ἀπομείνεις στὶς ἐλλείψεις μας, μὴ κυτᾶς τὶς ἐλλείψεις καὶ παραλείψεις μας (ἐκφράσεις ποὺ σημαίνουν: Μᾶς συγχωρεῖτε ποὺ δὲν μπορέσαμε νὰ σᾶς περιποιηθοῦμε καλύτερα). Μὲ ἀνάλογη σημασία τοὺς λέγανε καὶ ὅταν ἔφευγαν: ***καλοτίμητοι.***

Ἂν ὁ ἐπισκέπτης ἐρχόταν ἀμέσως μετὰ τὸ φαγητὸ τοῦ λέγαν: ***ἡ πεθερά-σ' 'κι' ἀγαπᾶ-σε.***

Ἂν κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ φαγητοῦ συζητόντας ἀναγκαζότανε κανεὶς νὰ ξεστομίσει καμμιὰ δυσώνυμη λέξη ἢ φράση, πρόσθετε ἀμέσως σὰν σὲ παρένθεση: ***παρέξ' καὶ τῆ τραπεζί'.***

Ὕστερα ἀπὸ προσφορὰ νεροῦ: Κατὰ κανόνα γενικὸ οἱ μικρότεροι στὴν ἡλικία πρόσφερναν νερὸ στοὺς μεγαλύτερους ποὺ ζητοῦσαν. Οἱ ἄντρες ἀρκούντανε νὰ ποῦν τὸ πολὺ-πολὺ ἕνα ***εὐχαριστῶ.*** Οἱ γυναῖκες ὅμως καὶ προπάντων οἱ γριές, ἀράδιαζαν ἕνα σωρὸ εὐχές: ***Νὰ ζεῖς καὶ νὰ εἶσαι πολύχρονος· χατξῆς νὰ ἴνεσαι· ὁ Θεὸς νὰ σ'χωρᾶ τὸν κύρ'-τσ'· νὰ σκουντουλίζ'***=νὰ μοσκομυρίσει—***τῆ κυροῦ σ' ἡ ψή· νὰ πάει σῆ μάννας-ι-σ' τὴν ψήν· ν' ἁγιάζ'νε τῆ κυροῦ σ' τὰ στούδᾳ***=ν' ἁγιάσουν τοῦ πατέρα σου τὰ κόκκαλα κ.τ.λ.

Ἀντὶ γιὰ ἀπάντηση, οἱ μικροὶ παίρνοντας τὸ ποτήρι ἢ τὸ τὸ τάσ', τὶς φιλοῦσαν τὸ χέρι συνήθως.

Κατὰ τὰ ταξίδια: Ἀποχαιρετόντας ὁ ταξιδιώτης ἔλεγε: ***Ἀφήνομεν ὕγειαν·*** ἢ ***ἀρ' ἔχετ' ὕγειαν·*** ἢ ***ἀρεσίαν·*** ἢ ***καλὴν ἀντάμωσην·*** ἢ ***ὁ Θεὸς ξάν' μὲ τὸ καλὸν νὰ καβουστουρεύ'-μας***=λ.τ. νὰ μᾶς συναντιμώσει.

Οἱ ἀπέναντι τοῦ εὐχόντανε: ***Σὸ καλόν' τ' ὀπίσ' νὰ μὴ ἐνεσπάλτς*** (***ἐνεσπάλω***=ξεχνῶ), ἢ ***σὸ καλὸν μὲ τὴν ὕγειαν'*** ἢ ***μὲ τὸ καλὸν νὰ ἔρχεσαι ὀπίσ'***· ἢ ***καλὰ δουλείας καὶ καλὰ κέρδη, καλὸν προκοπὴν*** κτλ. Στέλνανε μαζί του χαιρετίσματα καὶ σὲ δικούς τους ποὺ ἤτανε ξενιτεμμένοι στὸ ἴδιο μέρος: ***Ὕγειας καὶ χαιρετίας φέρεν τὸν τάδεν.***

Ἀπάντηση: ***εὐχαριστῶ'*** ἢ ***πολλὰ τὰ ἔτη'*** ἢ ***πὰς λουστιουνὲ*** (=ἔκ. τουρ. ἀπάνω στὸ κεφάλι μου, δηλαδή: μετὰ χαρᾶς).

Οἱ ταξιδιῶτες δίνανε χρηματικὰ δῶρα—***σεμελετλίκια, τὶς μπενετάδες*** —στοὺς μικρούς.

Κατὰ τὴν ἐπιστροφή: ***Καλῶς ὥρισες*** (στὸν ἴδιο)· ἢ ***φῶς στ' ὀμμάτα-σ'· πάντα χαρεμένος*** ἢ ***χαρεμέντσα*** (στοὺς δικούς του).

—***Καλῶς ηὕραμε'*** ἢ ***καλὸν νὰ ἔεις'*** ἢ ***εὐχαριστῶ*** (ὁ ἴδιος)· ἢ ***φῶς καὶ χαρὰν νὰ ἔεις*** (οἱ δικοί του).

Ὅλες τὶς παραπάνω περιπτώσεις τὶς συνόδευαν ἀνάλογα, χειραψίες, φιλιὰ καὶ χεροφιλήματα. Δὲν ἤτανε σπάνια καὶ τὰ κλάμματα τῶν γυναικῶν.

Μετὰ τὴν ἐκκλησία: ***Νὰ βοηθᾶ'*** ἢ ***νὰ βοηθᾶ ἡ Ἀνάσταση, ὁ Ἀ-Γέρτς, ἡ Παναγία*** κ.τ.λ.

—***Νὰ βοηθᾶ καὶ τοῦ λόγου σου*** ἢ ***καὶ τῆ λόγου σου.***

Γιὰ καινούργια ροῦχα: ***Μὲ τὴν ὕαν καὶ μὲ τὴν χαρὰν*** ἢ ***μὲ τὴν καλοχαρίαν'*** ἢ ***μὲ τὴν ὕαν νὰ γράντς-άτα*** (***γράνω***=παλιώνω), ἢ ***καὶ γαμπρέθα'*** ἢ ***κι' ἄμον ἀτὸ χίλα'*** καὶ στ' ἀστεῖα: ***μὲ τὴν ὕαν καὶ μὲ τὴν τσινέαν*** (***τσινέα***=κουτσουλιά).

—***Εὐχαριστῶ' νὰ εἶσαι καλά' δός με φιλῶ τὸ χόρ-τσ'***=δόσε μου νὰ φιλήσω τὸ χέρι σου (ἂν ἐκεῖνος ποὺ εὐχόνταν ἦταν μεγαλύτερος).

Ἂν οἱ εὐχὲς ἀποτεινόντανε σὲ γριά, ἀπαντοῦσε συνήθως καὶ λιγάκι εἰρωνικά: ***σὴν-ι-γῆν ἀφκὰ νὰ γράν'-ά***=κάτω στὴ γῆ, στὸ χῶμα, νὰ τὸ παλιώσω ἢ ***ἄκλερον κι' ἀστόχ' ν' ἀπομέν'***=ἄκληρο καὶ χωρὶς ἰδιοκτήτη νὰ μείνει (τὸν τελευταῖο ἀφορισμὸ τὸν ἔλεγαν ὅταν εἶχανε πρόσφατο πένθος παιδιοῦ, γαμπροῦ, ἐγγονοῦ κ.τ.λ.).

Κατὰ τὴν ἐργασία: ***Καλῶς ἀπολεμᾶτε'*** ἢ ***καλῶς ἀπολεμᾶς'*** ἢ ***κολάϊ-κελὲ*** (—ἔκ. τουρκ. εὔκολο νὰ σᾶς ἔρθει—καλὴ εὐκολία).

—***Καλὸν νὰ ἔεις.***

Στὸ τέλος ἐργασίας ποὺ γένηκε γιὰ μᾶς, λέγαμε: ***ὕγειαν σὰ χέρα σ'*** =γειὰ στὰ χέρια σου.

Κατὰ τὴν πλύση: ***Καλόπλυτα'*** καὶ σπανίως: ***κολάϊ-κελέ.***

—***Καλῶς ὅρισες δός με ἂς πλύνω τὸ μαντίλι-σ'.***

Μετὰ τὴν πλύση: ***Μὲ τὴν ὕαν νὰ λερώνετ' ἀτα.— Εὐχαριστῶ, νὰ εἶσαι καλά.***

Μετὰ τὸ λουτρό: ***Μὲ τὴν ὕαν καὶ μὲ τὴν καλοχαρίαν*** ἢ καὶ ἁπλῶς: ***μὲ τὴν ὕαν νὰ λερώντς'*** ἢ μὲ τὴν ὕγειαν καὶ μὲ τὴν χαράν.

—***Εὐχαριστῶ, νὰ εἶσαι καλά, δός με φιλῶ τὸ χόρ'-τσ'.***

Κατὰ τὸ φτάρνισμα: *Ὕγεια-σ' νὰ ἔν'· ἢ μὲ τῆς ὑγειᾶς σου· ἢ γειά σου καὶ χαρά σου κ' ἡ καλὴ κόρη κοντά σου.*

—*Εὐχαριστῶ· ἢ εὐχαριστῶ, γουρπάν-τσ' (γουρπάν*=λ.τ. θυσία. Παραλείπεται στὴν ἔκφραση τὸ ρῆμα: *νὰ γίνομαι)· ἢ εὐχαριστῶ, νὰ εἶσαι καλά.* Ἡ ἔκφραση τῆς εὐχαριστίας συνοδευότανε μὲ κίνηση τοῦ χεριοῦ πρὸς τὸ μέτωπο ἢ, συνηθέστερα, στὸ στῆθος,

Ἐπικλήσεις καὶ εὐχὲς ζητιάνων: *Ποῖσο με ἕναν βοήθειαν*—ἢ *ἕναν ἐλεημοσύνην—ἂς ἔν' γιὰ τῆ κυροῦ-σ' τὴν ψὴν* ἢ *ἂς ἔν' γιὰ τὴν στράτα-σ'* ἢ *γιὰ τ' ἀποθαμενί-σ' τὴν ψὴν* ἢ *γιὰ τὴν ψὴν-ἔσουν·* ἢ *Ἐλεεῖστε-με τὸν πουγαλεμένον* (=λ.τ. ποὺ βρίσκομαι σὲ μεγάλη στενοχώρια καὶ βασανίζομαι).

Ὅσοι δὲν δίναν ἐλεημοσύνη τοῦ λέγαν: *Ὁ Θεὸς νὰ ἐλᾶ σε. Ὁ Θεὸς νὰ δίει-σε, ἐμεῖς πά 'κ' ἔχομε.*

Σ' ὅσους τοὺς δίναν ἐλεημοσύνη οἱ ζητιάνοι εὐχόνταν: *Ὁ Θεὸς νὰ εὐλογίζ' τὴν κεσέ-σ'*—τὴν σακκούλα σου (λ.τ.)· ἢ *ὁ Θεὸς σὸν παράδεισον ν' ἀξιών'-τσε·* ἢ *ἀσ' σὴν κεσέ σ' νὰ μὴ λειφτάζ'νε καμμίαν· πάντα νὰ ἔεις καὶ νὰ δί'ς·* ἢ *ὁ Θεὸς νὰ σχωρᾶ τ' ἀποθαμένα σουν* ἢ *ὁ Θεὸς νὰ δίει-σε τ' ἑφτὰ εὐλογίας καὶ τ' ἕναν νὰ ἑφτάει ἑκατόν· ὁ Θεος νὰ πολυχρονίει-σε·* ἢ *ν' ἁγιάζ'νε τ' ἀποθαμενί'-σ' τὰ στούδᾳ* ἢ *τὰ χώματα· νὰ σκουντουλίζ'νε τῆ κυροῦ-σ'-τὰ στούδᾳ· ἀνέγκαστον ψωμὶν νὰ τρῶς* (*ἀνέγκαστον*—ἀκούραστο), κ.λ.π. Οἱ ζητιάνοι συνήθως στεκόντανε κακομοιριασμένοι, γιὰ νὰ δώσουν μεγαλύτερη ἐντύπωση στὴν τυχὸν ἀναπηρία ἢ τὴν ὁποιαδήποτε ζαβλακομάρα τους, εἶχαν ὕφος παραπονιάρικο, κι' ἁπλωμένο τὸ χέρι, ὅταν δὲν τοὺς ἔλειπαν καὶ τὰ δυό.

Ἐπιφωνήματα: Στὸ Θεό: *Ποδεδίζω-σε, Θέ-μ! Θέ-μ', συχώρα με! Θέ-μ', νὰ ἐλᾶς με! Θέ-μ', νὰ συχωρᾶς με!* ἢ *νὰ σ'χωρᾶς-με! Νὰ ἐλᾶ-με ὁ Θεός! Ὄέ-μ', τὸ σκατό-σ' νὰ τρώγω! Θέ-μ', χέσον ἂς τρώγω!* Ἔλεγόνταν ὅλα γιὰ διάφορες ἀπορίες κ' ἐκπλήξεις ἢ καὶ γιὰ εἰρωνεῖες καὶ σαρκασμούς, γιὰ παράδοξα λόγια ἢ πράματα ποὺ λέγαν ἢ κάναν ἄλλοι. Συνοδευόντανε συνήθως μὲ τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ καὶ μὲ σήκωμα τοῦ κεφαλιοῦ πρὸς τὸν οὐρανό.

Σὲ στιγμὲς κινδύνου: *Μάνναααα! Πάναγιααα! Χρίστεεεμ'! Ἄ-Γερ'-ι-μ', πρόφτασον! Πάναγια, πρόφτασον! Τξὰν κουρτὰρὰν γιόκμου ου ου!* (=Δὲν ὑπάρχει κανεὶς νὰ μοῦ σώσει τὴ ζωὴ—βοήθεια!—ἔκ. τουρ.). *Γιαγκὴν-βάααρ!* (=ἐκ. τουρ. πυρκαϊά!).

Στὴν τελευταία περίπτωση ρίχναν πυροβολισμοὺς καὶ χτυποῦσαν τὶς καμπάνες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η΄.

ΤΟΠΙΚΕΣ ΕΝΔΥΜΑΣΙΕΣ

α΄) Γυναικεῖες

Κοτυωρίτισσα κόρη μὲ τὴν τοπικὴ ἐνδυμασία—*ζουπούνας*.

— *Στὸ κεφάλι :* Τὸ *κουρσὶν* = φέσι κεντημένο μὲ χρυσὸ σύρμα· μπροστὰ ἔχει στὴ σειρὰ ἀπὸ 40—60 φλουριὰ τῶν 10 γροσιῶν τὸ καθένα. Στὶς δυὸ ἄκρες ἀπὸ ἕνα *μαχμουτιὲ* τῆς μιᾶς λίρας. (Ὅταν τὸ φέσι ἔχει κι' ἀπὸ πάνω φλουριὰ—*καζία*—τὸ λένε : *καπλαμὰ* — τέτοια φλουριὰ βάζουν ἀπὸ 25—50 κομμάτια τῶν 30 γροσιῶν τὸ καθένα). Ἡ *χαβέκα* = μεταξωτὴ λουρίδα πλεγμένη, ποὺ συγκρατεῖ ἀπὸ πίσω τὸ *κουρσὶν* ἢ *τὴν καπλαμὰν* στὸ κεφάλι. Καὶ στὶς δυὸ μεριὲς εἶναι ραμμένα ἀπὸ 10—15 φλουριὰ τῶν τριάντα γροσιῶν. Στὴν εἰκόνα διακρίνεται μόνο μιὰ ἄκρη τῆς *χαβέκας* στὸ δεξιὸ μέρος τοῦ κεφαλιοῦ τῆς κόρης.

— *Στ' αὐτιά : Λιρίτσας σκουλαρίκια* = Σκουλαρίκια μὲ χρυσῆ ἁλυσιδίτσα καὶ δυὸ φλουριὰ σὲ κάθε αὐτή, τὸ πρῶτο τῶν 27 καὶ τὸ δεύτερο τῶν 54 γροσιῶν ($^1/_4$ καὶ $^1/_2$ λίρας).

— *Στὸ λαιμό : Τ' ἁρμάθ'*= ἁρμάθα ἀπὸ χρυσὸ κορδόνι μὲ φλουριὰ (κραμίτσας ἢ τούπλας) τῶν $2^1/_2$ λιρ. καὶ ἕνα τῶν 10 λιρ. Στὸ *ἁρμάθ'* βάνανε συνήθως καὶ πεντόλιρα.
— *Ἐνδυμασία : Μαλὲζ καμὶς* = μεταξωτὸ πουκάμισο.
Μουαρὲν ἀντερὶν = ἀντερὶ μεταξωτό.
Μεταξωτὸν σαλβὰρ = σαλβάρι μεταξωτό.
κοντέσ' ἢ *χρυσὸν κατηφὲν* = Σάλτα ἀπὸ βελοῦδο κεντημένο στὶς ἄκρες μὲ χρυσό.
Ζωνάρ' τραπολόζ' = φαρδὶ ζωνάρι μεταξωτό.
μεταξωτὸν φοτὰν = μεταξωτὴ ποδιὰ (πισταμπάλι).
— *Ὑπόδηση : Κατηφεδένα ποτίνα μὲ τὰ καλόσα*=παπούτσια μονοκόμματα ἀπὸ βελοῦδο μὲ λάστιχο στὰ πλάγια καὶ στὴ μέση μπροστὰ λουστρινένια, μὲ γαλότσες λουστρινένιες.
Ὅλη μαζὶ ἡ ἐνδυμασία λεγότανε : *τὰ ζουπούνας—ἡ Παρθένα-μουν σὸν γάμον ἀτ'ς ζουπούνας ἐφόρνεν.*

Κοτυωρίτισσες νέες μὲ τὴν τοπικὴ ἐνδυμασία
(Τὰ φαρδιὰ ζωνάρια ποὺ ἔχουνε στὴ μέση εἶναι *λαχόρα*, ποὺ στοιχίζουν πέντε περίπου χρυσὲς λίρες τὸ καθένα).

β') Ἀνδρικὲς

Κυτυωρίτης ἔφηβος μὲ τὴν τοπικὴ ἐνδυμασία—*ζούπκας*..

—*Στὸ κεφάλι : Τὸ πᾶσλούκ'*—ἐπίκρανο."Οταν εἶχε στὶς ραφὲς σύρμα καὶ φοῦντα χρυσὴ λεγότανε *σύρμαλην πᾶσλούκ'*.

—*'Ενδυμασία:* 'Η ἄπᾶ—αὐτὸ ποὺ φοράει ἐξωτερικὰ ἀπὸ πάνω καὶ φτάνει ὡς τὴ μέση. 'Η ζούπκα—αὐτὸ ποὺ φοράει ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω ἀντὶ γιὰ πανταλόνι. "Οταν εἶχε πολλὲς τσάκισες καὶ δίπλες ἐμπρός, πίσω καὶ σ' ὅλο τὸ μῆκος τῶν σκελῶν, λεγότανε *φενερλὴν ζούπκαν*.
Τὸ καμίσ' ἢ *τὸ ἰσλίκ'* — τὸ πουκάμισο.

—*'Υπόδηση: Τὰ μέστα* ἢ *τὰ τσαμουρλούκια* — μονοκόμματες μπότες ἀπὸ μαλακὸ πετσί.

—*'Οπλισμὸς καὶ ἐξάρτηση : τὸ μαρτίν'* ἢ *τὸ τζουφέγκ'* — τὸ πολεμικὸ ὅπλο.
'Η τάπαντζα ἢ *τὸ πιστόφ'* — τὸ περίστροφο.

Ἡ κάμα ἢ ἡ σαλτουρμὰ — ἡ δίκοπη ἢ ἡ ... ἰσόβια.
Τὰ κορδόνα ἢ κιοστέκια — ἀσημένιες κλιδένες ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἶναι κρεμασμένα : α) *τὸ χαμαΐλ'* — τὸ τριγωνικὸ μετάλλινο, ἀπὸ ἀσήμι, χαμαΐλι ποὺ εἶναι στὸ στῆθος, β) ἡ *ὥρα* — τὸ ρολόγι καὶ γ) *τ' ἐγκόλπιον* — τὸ τετράγωνο ἀπὸ ἀσήμι ἐπίσης, ποὺ εἶναι δίπλα στὴν κάμα.
Ὅλη μαζὶ ἡ ἐνδυμασία λεγότανε : *Τὰ ζούπκας — τ' ἐμπονέστα ἀ φοροῦμε ζούπκας· ἢ τὰ ζούπκας ντ' ἔμορφα ἴεψαν-άτον ! (ἐμπονέστα*=ἀπόκριες, *ἴεψαν-άτον*=τοῦ πῆγαν).

Κοτυωρίτης νέος μὲ τὴν τοπικὴ ἐνδυμασία (1).

(Στὴν ὑπόδηση ἐκτὸς τὰ *μέστα* διακρίνονται καὶ τὰ *τσάπουλαδες—ἡ τσάπουλα* —γεμενιὰ ἀπὸ μαλακὸ πετσί, χωρὶς τακούνια. Ἐπιδίωκαν, γιὰ νὰ κάνουν ἐφέ, νὰχουν μεγάλες μύτες, ποὺ σχηματιζόνταν μὲ προέκταση στενὴ τῆς πατούσας καὶ ραβόντανε στὴν ἀπάνω ὄψη).

1) Λεπτομερῆ περιγραφὴ τῶν τοπικῶν Ποντιακῶν ἐνδυμασιῶν ἔχει ὁ Δ. Η. Οἰκονομίδης σὲ μελέτη του δημοσιευμένη στὸ «Ἀρχεῖον τοῦ Πόντου» Τόμος Δεύτερος.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

ΠΟΙΗΣΗ – ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ – ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΓΛΩΣΣΑ – ΛΑΪΚΗ ΣΟΦΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄.

ΝΑΝΟΥΡΙΣΜΑΤΑ – ΕΡΩΤΙΚΑ – ΣΤΙΧΟΣ – ΣΑΤΙΡΑ

Ι. ΝΑΝΟΥΡΙΣΜΑΤΑ

Ὅπως ἀναφέρομε κι' ἀλλοῦ, τὰ νανουρίσματα ἤνανε πολὺ φτωχὰ στὰ Κοτύωρα.

Κοντὰ στὰ λίγα αὐτὰ ποὺ παρουσιάζομε πιοκάτω, ἂς σημειωθεῖ ὅτι γιὰ νανούρισμα λέγανε καὶ μοιρολόγια, προπαντὸς ἂν εἶχανε πρόσφατο πένθος ἢ καὶ ἄλλα τραγούδια μὲ μακρόσυρτο σκοπό.

1. *Μὴ κλαῖς, πουλί-μ', μὴ κλαῖς, ἀρνί-μ', κ' ἐφτᾶς κ' ἐμὲν καὶ κλαίγω*
Σὰν κλαῖς ἐσύ, κλαίγω κ' ἐγώ, κλαίει κι' ὁ κόσμος ὅλον.

2. *Νάνι, πουλί μ', νάνι, γιαβρούμ, νανία καὶ λ̣ο̣λ̣άγια,*
Νάνι, τῆς νύχτας τὸ πουλίν, τ' αὐγῆς τὸ χελιδόνι.
(Καὶ στὸ τέλος μὲ φωνὴ μακρόσυρτη : ***λόοολά.***

3. —*Ἔλα, ὕπνε μου, πάρε το, πάρε το κοίμησέ το,*
μὲ ρόδα καὶ τριαντάφυλλα ἔλ' ἀποκοίμησέ το.
—*Ἔλα, ὕπνε μου, πάρε το, πάρε το στοὺς πακτξέδες*
καὶ γέμισε τὸν κόλφο του ρόδα καὶ μενεξέδες.
—*Ἔλα, ὕπνε μου, νὰ τὸ βρεῖς στὴν κλίνη ποὺ κοιμᾶται,*
τριγύρισε τὴν κλίνη του κ' ἔμπα στὴν κεφαλή του.
—*Ἔλα, ὕπνε μου, πάρ' τονα πᾶν' τονα στοὺς πακτξέδες,*
καὶ δόσε του τοῦ γιόκα μου, λουλούδια καὶ πανσέδες.
—*Ὁ ὕπνος θρέφει τὰ παιδιά, αὐτὸς τὰ μεγαλώνει*
Καὶ ἡ Κυρὰ ἡ Παναγιὰ τὰ καλοξημερώνει.
(Στὸ τέλος κάθε δίστιχου μὲ μακρόσυρτη φωνή : ***Νάαανί !***

4. Σὲ Τούρκικη γλῶσσα :
— *Νένι-νένι, οὐγιουσούντα ἀργιοὺκ ὀλσοὺν—νένι,*
Σανὰ μομὰ βερετξέγιμ—νένι.

— *Νένι, γιάβρουμ, ἀβαρὰ κοϊτοὺν—πένι (πενὶ)*
Παπὰν κελίρ ὀνιουνὲ κόρουμ—σένι (σενὶ)
ἢ *Ἀκσὰμ σαρχὸς παπὰν κελίρ—νένι.*

(Καὶ στὸ τέλος κάθε δίστιχου μὲ μακρόσυρτη φωνή : ***Νέεενί !***

Ἀπόδοση τῶν παραπάνω τουρκικῶν δίστιχων :

— *Νάνι, - νάνι, νὰ κοιμηθεῖ καὶ νὰ μεγαλώσει—νάνι,*
Θὰ σοῦ δώσω ψωμάκι—νάνι.
Νάνι, παιδί μου, μὲ χασομέρισες.
Ἔρχεται ὁ μπαμπᾶς σου θὰ σὲ βάλω κοντά του,
ἢ *τὸ βράδυ θἄρθει ὁ μεθύστακτας ὁ μπαμπᾶς σου—νάνι !*

II. ΕΡΩΤΙΚΟ

Ἀραράτσᾳ πορτοκάλᾳ (=τὰ νεράντσια)
ἔπλωσα νὰ παίρω ἕναν,
ἐχολάστεν ἡ Λεμόνα.
Ντὸ χολάσκεσαι, Λεμόνα;
Πασκείμι τσάκωσα κλαδόπον
καὶ ἐμάρεσα φυλλόπον ;
Κι' ἂν ἐτσάκωσα κλαδόπον,
νὰ τσακοῦται τὸ χορόπο-μ'.
Κι' ἂν ἐμάρασα φυλλόπον,
νὰ μαραίνετ' τὸ χορόπο-μ'.

(Εἶναι ἀπὸ τὰ παλιότερα τραγούδια τοῦ τόπου).

III ΣΤΙΧΟΣ

Ἤλε-μ', ἀργάτες 'κ' ἔνουσνε, καμμίαν 'κ' ἐβραδάστες ;

(Τὸ λέγαν οἱ ἐργάτισσες τῶν χωραφιῶν μὲ μακρόσυρτο καὶ θλιβερὸ σκοπό, σὰ μοιρολόγι, βλέποντας τὸν ἥλιο ὅταν μεσουρανοῦσε).

IV. ΣΑΤΙΡΑ

1. *—Πάντξον, ντ' εἶδες κ' ἐπίστεψες, ντὸ εἶδες κ' ἐπλανέθες ;*
—Εἶδα τὴν μινᾳρὲν ψηλὸν κ' ἐθάρρεσα κάτ' ἔτον !
—Νασὰν τὴ μάννα-σ', ναί-Παντξον, θὰ ἴνεσαι Ἀλῆς.
Ἐσκέρται ἡ Παρασκευή, ἀ κόφ'νε τὸ... λιλί-σ'.

2. *Σάββα, ἔπαρ' ἐσύ ἐμὲν κι' ὁ Κοσμᾶς τὴν Παφίλην*
κι' ἂς ἴνουμες καὶ συγγενοί, συμπεθεροὶ καὶ φίλοι.
Ἀρ' ἔκ'σεν-άτο κι' ὁ Κοσμᾶς κ' ἐποῖκεν τὴν ζαντίαν ;
Πῶς ἀδελφή-μ' ἡ Μαρία θέλει καὶ τὴν παντρείαν !

[Σημ. Ὁ Κοσμᾶς κ' ἡ Μαρία ἀδέρφια· ἐπίσης κι' ὁ Σάββας κ' ἡ Παφίλη. Σατιρίζεται ἡ ἀφέλεια τῶν ἀδελφῶν Κοσμᾶ καὶ Μαρίας.].

3. Ὁ γραῖον καὶ ἡ γραῖα

Ἀρ' ἀκ'σέστε μίαν ντ' ἔπαθαν—ὁ γραῖον καὶ ν-ἡ γραῖα,
ἐσκάλωσαν καὶ ν-ἔλεγαν—ντ' ἐποῖκαν τὰ παλαῖα.
—Ἐξέρτς, λέει-ἄτον ἡ γραῖα,—ἀσ'τ' ἐπῆρα σε μᾰλέα,
ἀρ' ἀτότες κουσούρ' 'κ' εἶχα,—τ' ἐμορφάδας ὅλᾰ εἶχα:
τ' ὀφρύδᾰ-μ' ἄμον γαϊτάνᾰ—κ' εἶχα ἔμορφα κερτάνᾰ,
τὸ στόμα-μ' ἔτον μικρόν,—τὸ πρόσωπο-μ' στρογγυλόν,
μαῦρα μαῦρα τ' ὀμματόπα μ'—κι' ἄμον γαῖμαν τὰ χειλόπα μ'.
Ἔπρεπέ με βασιλέας—γιόκ ἄμον ἐσὲν σαφλέας.
Τ' ὠτία-σ' ἄμον καλάθᾰ—τὰ γένᾰ-σ' ἄμον χωράφᾰ.
Ἀρ' ἐγούζεψεν ὁ γραῖον:—Ναὶ κουτσή, λέει, μᾰλᾰρία,
τοὶ θὰ 'παῖρνε-σε τσουνίτσα—κι' ἀρ' ἐσὲν τὴν τσιμπλᾰρίτσαν·
Τὰ μαγ'λόπα-σ' ἐσουφρῶθαν,—τ' ὀμματόπα σ' ἐχουφῶθαν,
ἐλείφταξεν τ' ἀχουλόπο-σ'—κ' ἐζαρῶθεν τὸ στομόπο-σ'·
ἄγρᾰ-ἄγρᾰ ντὸ τερεῖς;—νὰ μασσᾶς πὰ 'κ' ἐπορεῖς.
Ἀρ' ἐγούζεψεν κ' ἡ γραῖα:—Τέρεν, λέει-ἄτον, μιξέα,
καὶ ταλεύ' σά μουστακόπα-τ'—καὶ σὰ ἄσπρα τὰ γενόπα-τ'.
Ἡ γραῖα 'κὶ λαλασεύ'—σὸ χτυπιγμαν πογουσεύ'.
—Οὔϊ, τξαΐζ' ὁ γοτξαμᾶνον,—τὰ μαλλία-σ' θὰ ἀχπάνω.
Κ' ἐτάλεψεν σὰ μαλλία-τ'ς—καὶ ἐξέβεν ἡ λαλία-τ'ς.
—Οὔϊ, ἐχτοῦψες τὰ μαλλία μ'—κ' ἐποῖκες-με τσίπ κᾰλίαν.
—Κι' ἄμ ἐσὺ τὰ μουστακόπα-μ' κ' ἕναν ἕναν τὰ γενόπα-μ',
ἐχτοῦψες-ἄτα, ναί, γάρη,—κ' ἐποῖκες-με παληκάρι....

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β.΄

ΚΡΩΜΕΤΚΑ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ

Ὅπως ἀναφέραμε στὶς **Εἰσαγωγικὲς Σημειώσεις** τὰ δίστιχα οἱ Κοτυωρίτες τὰ ὀνόμαζαν γενικά: **Κρωμέτκα τραγωδίας.**

Καὶ ἦτανε τέτοια. Τὰ φέρανε δὲ μαζί τους ἀπὸ τοὺς τόπους τῆς ἐξόρμησής τους οἱ πρῶτοι ἄποικοι τῶν Κοτυώρων, ἀπὸ τὴν περιφέρεια τῆς Ἀργυρόπολης. Γι' αὐτὸ δὲν ἔχει κανεὶς νὰ ψάξει γιὰ νὰ βρεῖ σπουδαῖα πρωτότυπα δίστιχα ἀπὸ τὴ λαϊκὴ μοῦσα τοῦ τόπου. Μόνο στὶς ἐπωδὲς νομίζω ὅτι ὑπάρχουν ἀρκετὲς πρωτοτυπίες. Ἐπίσης καὶ στοὺς σκοποὺς ἀσφαλῶς ὑπάρχουν πρωτότυπες μελοποιήσεις ποὺ διαφέρουν αἰσθητὰ ἀπὸ τοὺς σκοποὺς τῶν ἄλλων μερῶν τοῦ Πόντου.

Ὅλα τὰ δίστιχα κ' οἱ ἐπωδὲς τραγουδιόντανε σὲ ρυθμὸ χοροῦ, μὲ συνοδεία καὶ τῆς λύρας.

1. Ἀγάπα, κόρ', μ' ἐντρέπεσαι, καὶ φόγον μὴ φογᾶσαι,
κ' ἐσὲν π' ἔει-σε τῆ θκύλ' ὁ γιόν, ἂς κάθεται κ' ἐρᾰ́ει-σε.

2. 'Αγάπα-με, τσούνας κουτάβ', φά-με, πουλόπο-μ', φά-με,
ὅθεν κὲς θὰ πᾶς λάθκεσαι, ἔπαρ' κ' ἐμέν' κι' ἂς πᾶμε.
3. 'Αγάπ' εἶχα κ' ἐχάσα-την καὶ μὲ τὴν ἀμελεία-μ',
σὰ ξένα χέρᾳ 'λέπ'-ἀτην καὶ τρώγω τὴν καρδία-μ'.
4. 'Αγάπη ἔχ' κρύα νερά, κρύα πεγαδομάτᾳ,
ποὶ ἐπορεῖ καὶ πίν' ἀτα, ἐκεῖνος παίρ' μουράτᾳ.
5. 'Αγάπην ποὶ 'κ' ἐγάπεσεν, καὶ 'κ' ἔκ'σεν σεβτᾶς λόγια,
ἐμάζ' ἐκεῖνα τὰ ραχὶὰ τὸ στέκ'νε πάντ' ἀχλόϊᾳ.
6. "Α-Γιώργη-μ', κι' 'Αε Θόδωρε-μ', μὲ τ' ἄσπρον τ' ἀλογόπον,
ἔπαρ'-με κι' ἄμε κρέμ'σο-με σ' ἐϊγάπ'ς-ι-μ' τ' ἀγκαλόπον.
7. 'Αδᾶ σὸν κατακέφαλον λιθάρᾳ θὰ κυλίζω,
ἀτοῦ σὰ μέσα-σ' τὰ λεγνά, τὰ χέρᾳ-μ' θὰ τυλίζω.
8. 'Αδᾶ σ' ὀσπίτ' τὸ ἔρθαμε θὰ 'φτᾶμε ἐμεῖς πάλον,
νὰ ζεῖ ἡ νύφε κι' ὁ γαμπρὸν κι' ὁ νέον ὁ κουμπάρον.
9. 'Αδᾶ ραχὶν κι' ἀκεῖ ραχίν, σὴν μέσην χαμελέτᾳ,
ἀ ρούζω καὶ φουρκίγομαι τὴ μάννα-μ' 'δὲν μὴ λέτε.
10. "Αε Νικόλα, πρόφτασον, γλύτωσον τὸ καράβιν,
ἐκεῖ ἀπέσ' ἡ κάλη-μ' ἔν', φογοῦμαι κάτ' παθάνει.
11. 'Αέτς ἔν' ρίζα-μ' ἀέτς ἔν', ἀέτς ἅμον τὸ λέγω,
τὴν ὥραν τὸ 'κ' ἐλέπω-σε, κάθομαι κὰ καὶ κλαίω.
12. 'Ακεῖνα τὰ πετούμενα τ' οὐρανοῦ τὰ πουλόπα,
ἐκάτσαν κ' ἔζωγράφ'σανε τ' ὀμματί'-σ' τὰ πλουμόπα.
13. 'Ακεῖνα τ' ἄστρᾳ τ' οὐρανοῦ νά 'ταν λεφτοκαρόπα,
θὰ 'βάλν'-ἀτα σὴν τζόπᾳ-μου θὰ κόμπωνα κορτσόπα.
14. 'Ακεῖν' τὸ πέραν τὸ ραχὶν πότε θὰ πρασινίζει,
θὰ παίρ' τ' ἀρνί-μ' τὰ πρόγατα κ' ἐκὲς θὰ πάει βοσκίζει.
15. 'Ακεῖν' τὸ πέραν τὸ ραχὶν πότε θὰ λιμανεύει,
νὰ πετᾶ τὸ σαροῦν τ' ἀρνί-μ' κ' ἐκεῖ νὰ παρχαρεύει,
16. 'Ακεῖ σὸ πέραν τὸ ραχὶν ἐβγαίν' κρύον νερόπον,
θὰ πάει φέρ'-μ' ἐπεκεῖ νερόν, τ' ἐμὸν τὸ τρυγονόπον.
17. "Αλλο 'κὶ πάγω σὸ παρχάρ' κι' ἄλλο 'κὶ παρχαρεύω,
ἄλλο 'κὶ λέγω καὶ γελῶ, κι' ἄλλο 'κὶ μασχαρεύω.
18. "Αλλο ποπᾶς 'κὶ γίνομαι, σὸ ἱερὸν 'κ' ἐμπαίνω,
σείτᾳ θὰ ψάλλω, τραγωδῶ, θαθεύω κι' ἀπομένω.
19. "Αλλο σ' ὀσπίτ'-ι-σ' 'κ' ἔρχομαι, σὴν αὔλᾳ-σ' 'κὶ δᾳβαίνω,
ἄλλεν κόρην ἐγάπεσα, κ' ἐσὲν θ' ἀπιδᾳβαίνω.
20. "Αμον ἐμέν' εἶν' τ' ἐφτωχὰ τὰ λόγια ντὸ θὰ λέγω,
σὰ ξένα ντὸ ὑπόφερα νουνίζ' ἀτα καὶ κλαίγω.
21. "Αμον ἐσέν' 'κ' ηὔρίεται σ' ἐννέα μαχαλάδες,
γιὰ τ' ἐσέν' ἐσκοτώθανε ἑφτὰ νομάτ' γιοσμάδες.
22. "Αμον ἦλος ἐφάνθες-με κι' ἅμον ἀητὸς ἐδέβες,
κι' οὖς νὰ ἐκαλοτέρνα-σε, ραχία ἐπεδέβες.

23. Ἄμον τὰ μῆλα σὸ κλαδίν, τὰ τσιτσία-σ᾽ λαΐσκουν,
ὅνταν ἔχεῖσαι ἀνάσκελα, πῶς ᾽χὶ φογᾶσαι γλύσκουν!
24. ᾽Ανάθεμα καὶ τὰ μακρὰ καὶ τὰ πιδεβασέας,
κλάψο-με, τρυγονίτσα-μου, τὸ εἶμαι ξενιτέας.
25. ᾽Ανάθεμα καὶ τὰ μακρὰ τὸ ᾽χὶ πάει ἡ λαλία,
τ᾽ ὀμμάτᾳ μ᾽ ἐσκοτείνεψαν ἀσ᾽ σὴν ἀρωθυμίαν.
[ἢ ἀνάθεμα τὴν θάλασσαν π᾽ ἐφτάει τὴν χωρισίαν]
[ἢ ἔκαψεν καὶ-ν-ἐνεμάντσε-με τ᾽ ἀγάπ᾽ς ἀρωθυμία].
26. ᾽Ανάθεμα καὶ τὴν σεβτάν, ἄμον καρφὶν καρφοῦται,
ἄμον λαμπάδαν καίεται, καμμίαν ᾽χὶ λαροῦται.
[ἢ καὶ πῶς νὰ σύρτς καὶ παίρτς-άτο ἡ καρδία-σ᾽ ματοῦται].
27. ᾽Ανάθεμα καὶ τὴν σεβτάν, τ᾽ ὀλίγον πὰ κανεῖται,
ἄμον λαμπάδαν καίεται καμμίαν ᾽χὶ τελοῦται.
28. ᾽Ανάθεμα καὶ τὸ Πατοὺμ καὶ τὴν Ναβαρωσσίαν,
ἀτὰ τὰ δύο ἐνούντανε κ᾽ ἐφτάν᾽ τὴν ξενιτείαν [ἢ τὴν χωρισίαν].
29. ᾽Ανάθεμα κι᾽ ἀνάθεμα, διπλὰ-ν-ἀνάθεμά-σε,
τ᾽ ὀμμάτᾳ-μ᾽ ἀραεύ᾽νε-σε κ᾽ ἡ ψή-μ᾽ ἀρωθυμᾶ-σε,
30. ᾽Ανάθεμα κι᾽ ἀνάθεμα, κι᾽ ἀνάθεμα νὰ λέγω,
ἐσάρεψε-με τὸ μεράχ᾽, κάθομαι κὰ καὶ κλαίω.
31. ᾽Ανάθεμα κι᾽ ἀνάθεμα, κι᾽ ἀνάθεμα τ᾽ ἀγοῖχον,
τὸ κρεββατόπο-μ᾽ εὔκαιρον, τὸ μαξιλάρ᾽ χαρίπ᾽κον.
32. ᾽Ανάθεμα κι᾽ ἀνάθεμα κι᾽ ἀνάθεμα τὸ σόϊ-σ᾽,
ἔκαψεν καὶ-ν-ἐμάντσε-με τὸ τξιλβελὴν τὸ πόϊ-σ᾽.
33. ᾽Ανάθεμα κι᾽ ἀνάθεμα, κόρη τ᾽ ἐσὸν τὸν κύρη,
ντὸ ὑποφέρ᾽ ὀλίγα εἶν᾽ κι᾽ ἄλλα πολλὰ νὰ σύρει.
34. ᾽Ανάθεμα κι᾽ ἀνάθεμα, κόρη τ᾽ ἐσὸν τὴν μάνναν,
᾽χ᾽ ἐφέκε-με νὰ ᾽χάρουμνε καὶ μὲ τ᾽ ἐσέν᾽ ἐντάμαν.
35. ᾽Ανάθεμα κι᾽ ἀνάθεμα τῆ κέμεντξες τ᾽ ὠτία,
ἐφτάνε-με καὶ λάσκομε μεσάνυχτα, σκοτία.
[ἢ νὰ κόπουνταν τὰ κόρδας-ι-σ᾽ ν᾽ ἀπομέντς σὴν σκοτίαν].
[ἢ κορτσόπον νὰ ᾽γονούσευα μὲ τ᾽ ἐσὲν σὴν σκοτίαν].
36. ᾽Ανάθεμα κι᾽ ἀνάθεμα τὸ πέραν κιὰν τ᾽ ἀλάτᾳ,
ἀτὰ πὰ μαρτυροῦν-άτο ντὸ ᾽χ᾽ ἐπῆρα μουράτᾳ.
37. ᾽Ανάθεμα κι᾽ ἀνάθεμα τὸ πέραν κιὰν τ᾽ ὀξέας,
ἐκεῖνα πὰ ᾽γροικοῦν-άτο τὸ εἶμαι ξενιτέας.
38. ᾽Ανάθεμά-σε, θάλασσα, νὰ κόπεσαι λιβάδᾳ
νὰ ἔρχουνταν οἱ ξενιτάρ᾽, νὰ χαίρουνταν νυφάδᾳ.
39. ᾽Ανάθεμά-σε, κόσσαρα, ποὶ ταράεις τὰ κεπία,
ἐσὲν μεζὲν θὰ ᾽φτάνε-σε τῆ χώρας τὰ παιδία.
40. ᾽Ανάθεμά-σε, ναὶ κουτσή, κ᾽ ἐσὺ ντ᾽ ἄγνεσσα εἶσαι,
ἀφήντς ἐμέν᾽ τὸ παληκάρ᾽, πᾶς μαναχέσσα χεῖσαι.

41. 'Ανάθεμά-σε, ναὶ κουτθή, ναὶ τθακλᾳρομματία-μ',
ἀσ' σ' ὀμματί'-σ' τὸ τέρεμαν ἐκάεν ἡ καρδία-μ'.

42. 'Ανάθεμά-σε, ναὶ κουτθή, καὶ διπλανάθεμά-σε,
τ' ἐσὸν ἀγάπ' ἐποῖκε με ζαντὸν καὶ δαιμονέαν,
καὶ σὰ ραχία λάσκομαι καὶ σὰ κοιλάδᾳ μένω,
κ' ἤμπᾳν παραβραδάσκομαι, κόρη, σὸν κόλφο-σ' μένω.

43. 'Ανάθεμά-σε θκύλ' κουτάβ', γαϊδάρ' γεννημασέαν,
ἐμάτσα-σε τὸ φίλεμαν καὶ τὰ σκοτεινᾳσέας.

44. 'Ανάθεμα τὴν γενεά-σ', ἀλάϊ-μαλάϊ τὸ σόϊ-σ',
ἔκαψεν καὶ-ν-ἐμάντσε-με τὸ τξιλβελὴν τὸ πόϊ-σ'.

45. 'Ανάθεμα τὴν κέμεντξε-σ', γιατὶ 'κὶ παίζ' τογρούγια,
νὰ τραγουδοῦν καὶ χαίρουνταν τὰ νέϊκα τὰ παιδία.

46. 'Ανάθεμα τὴν κέμεντξε-σ', γιατὶ 'κ' ἐβγάλ' λαλίαν,
νὰ ἐγνεφίζ' καὶ κουμουλάζ' ὅλον τὴν γειτονείαν.

47. 'Ανάθεμα τὴν μάννα-σου, ἂς ἔν' καὶ ποπαδία,
'κ' ἐφέκε-με νὰ 'λέπω-σε τὴν ἑβδομάδαν μίαν.

48. 'Ανάθεμα τὴν μάννα-σου καὶ τὴν ἀφορισμέντσαν,
'κ' ἐφέκε-με νὰ 'λέπω-σε μίαν ἀναλλαγμέντσαν.

49. 'Ανάθεμα τὴν μάννα-σου, τὴν τσούναν τὴν 'Εβραίϊσσαν,
'κ' ἐφέκε-με νὰ 'χάρουμνε καὶ μὲ τ' ἐσὲν τὴν νέϊσσαν.

50. 'Ανάθεμά τον π' ἔχτιζεν τῆ ξενιτᾶς τὸν δρόμον,
'Ορωμαῖος π' ἂν ἔτονε, νὰ πίστ' εἶχεν νὰ νόμον.

51. 'Αναστενάζω 'βγαίν' ἀχνὸς καὶ μέσα βράζ' ὁ πόνος,
Κι' ὅποιος μᾶς ἐξεχώρισε νὰ μὴ τὸν βρίσκει χρόνος.

52. "Αν ἐκακοτραγώδεσα νὰ εἶμαι σχωρεμένος,
Τζαχάλκον παληκάρ' εἶμαι καὶ τῆ σεβτᾶς καμμένος.

53. "Ανοιξον, κόρη, ἄνοιξον, ἄνοιξον ἂς ἐμπαίνω,
ἂς ἐλέπω-σε μαναχὸν καὶ ἂς πάγω δᾳβαίνω.

54. "Ανοιξον κόρη, ἄνοιξον, ἄνοιξον μὴ κοιμᾶσαι,
ἐγὼ θὰ πάγω σὰ μακρά, ἐμὲν θὰ ἐνθυμᾶσαι.

55. 'Αντώντς ὅνταν ἐπέθανεν σὰ χέρᾳ-τ' εἶχεν μῆλα,
κλαῖν' ἀτον τ' ἄστρᾳ τ' οὐρανοῦ καὶ τῆ δεντροῦ τὰ φύλλα.

56. 'Απαδᾶ οὗς τ' ἐσέτερα πορτόπα εἶναι δέκα,
τὴν ὥρα μ' καὶ τ' ἐγκόλπιο-μ' σ' ἐσέτερα ἐφέκα.

57. 'Απάν' σὴν πόρταν ἔστεκες κ' ἐκράνες τ' ἀνοιγάρᾳ,
μ' ἐβγαίντς ἀπάν' σὸ παραστάρ', μαραίντς τὰ παληκάρᾳ,
[ἦ, πότε θ' ἀξιών' ὁ Θεὸς νὰ γίνομες ζευγάρᾳ].

58. 'Απάν' σὴν πόρταν ἔστεκες, πάντα ἐμὲν ἐτέρνες·
ἐμὲν ὅνταν' 'κ' ἐγάπανες τὸ μαντίλ'-ι-μ' ντ' ἔπαῖρνες;

59. 'Απέσ' σ' ἄψιμον καίγομαι καὶ-ν-ἡ βροῦλα σαρεύ'-με
κ' ἡ κόρ' τερεῖ ἀπὸ μακρὰ καὶ 'κ' ἔρται γουρταρεύ'-με.

60. 'Απέσ' σ' ἄψιμον καίγομαι, κανεὶς ἢ γουρ͡τα͡ρεύ'-με
κι' ἀγάπ' τερεῖ ἀπὸ μακρὰ κ' ἡ βροῦλ' ἀποσαρεύ'-με.

61. 'Απόθεν κὲς θὰ ἔρχομαι κανεὶς 'ἢ πρέπ' νὰ ξέρει,
πουλὶν πετούμενον θά 'ρται, ἐσὲν χαπάρ' θὰ φέρει.

62. 'Απὸ μάννας 'ἢ' ἐγέλασα κι' ἀπὸ κυροῦ 'ἢ' ἐχάρα
κι' ἀπὸ τῆ χώρας τὸ παιδὶν καλὸν ἡμέραν 'ἢ' εἶδα.

63. 'Απόψ' εἶδα-σε σ' ὅρομα μ', ἐγὼ πὰ-ν-ἐχπαράγα,
σὸν οὐρανὸν ἐπέτανα, σὰ λίβᾳ ἐτα͡ράγα.

64. 'Απόψ' εἶδα-σε σ' ὅρομα-μ' κι' ἀσ' σὴν χαρὰ-μ' ντ' ἐποῖνα :
τὸ μαξιλάρ'-ι-μ' εὔκαιρον ἐγκαλάστα κ' ἐφίλ'να.

65. 'Απόψ' εἶδα σε σ' ὅρομα-μ' κι' ἀσ' σὴν χαρά-μ' ἐγνέφ'σα,
ἐράεψα καὶ 'ἢ' ηὗρα-σε, πολλὰ δᾳκρόπα ἔξα.

66. 'Απόψ' ἡ νύχτα δίπλασεν κι' ὁ φέγγον ἐπιάστεν,
κι' ἀτὸ τῆ τσούνας τὸ κουτάβ' ἔξ' ἐπαραβραδάστεν.
[ἢ τ' ἐμὸν τῆ παραδείσ' τ' ἀρνὶν σὰ ξένα ἐβραδάστεν.]

67. 'Απόψ' καὶ σὰ μεσάνυχτα ἔρθεν ἡ Πελιστέρα,
ἐκοῦξεν καὶ-ν-ἐγνέφ'σε-με κ' εἶπε-με, καλησπέρα.

68. 'Απόψ' καὶ σὰ μεσάνυχτα ὁ φέγγον μαρμαρίζει·
ἕναν κορτσόπον ἔμορφον τὴν κάρδᾳ μ' τυραννίζει.

69. 'Αργαστερόπον ἔνοιξα, θὰ πουλῶ πορ͡το͡κάλᾳ·
ὅλᾳ χαλάλ' νὰ ἴντανε ἀτοῦ σ' ἐσὰ τὰ κάλλᾳ.

70. 'Αρ' εἴπαμε τὰ ψέματα, ἂς λέγομε κι' ἀλήθᾳ.
'Ο πεντικὸν ἐγέννεσεν κ' ἐποῖκεν κολογκύθᾳ.

71. 'Αρ' εἶπα-σε τὸ τερτόπο-μ', κι' ἀρ' εἶπα-σε τὸ χάλ'-ι-μ',
πάσκείμ τὸ εἶπα-σ' ἔπαρεν τὸν νοῦν ἀσ'σὸ κιφάλ'-ι-μ' !

72. 'Αρ' ἔρθεν ἡ Σαρακοστή, ἀ τρώγομε κοχλίδᾳ·
κι' ἀτοῦ σ' ἄσπρα τὰ δάχτυλα-σ', ἰγεῦνε δαχτυλίδᾳ.

73. 'Αρ' ἡ χόρα ποὶ 'ἢ' ἔντρισεν σὸν "Αδ' θὰ πάει κλαιμέντσα·
ἀσ' τὸ 'ἢ' ἐθέλεσεν ν' ἀντρίζ', νὰ ἔν' ἀφορισμέντσα.

74. 'Αρνί-μ', ἔλ' ἂς χορεύομε καὶ μὴ κρεμάντς τὰ χείᾳ-σ',
ἀνοίεται τὸ στομόπο σ' καὶ φαίν'ταν τὰ γριντξίᾳ-σ'.

75. 'Αρνί-μ' ἔρθεν ὁ καλοκαίρτς, πὼς θὰ καλοκαιράζω ;
'Η σεβτά-σ' ἔν' πολλὰ τρανὸν καὶ πῶς θὰ ταγιανίζω !

76. 'Αρνί-μ' θὰ 'φτάγω παλαλὰ κι' ἂς λέν' ἐπαλαλῶθεν,
ἀσ' σὴν σεβτὰν π' ἐρρώστεσεν καμμίαν 'ἢ' ἐλαρῶθεν.

77. 'Αρνί μ' τὰ μάγ'λα-σ' νὰ φιλῶ, τὰ χείᾳ-σ' νὰ βουκοῦμαι,
ἀτοῦ σ' ἄσπρον τὸ καρδόπο σ', νὰ κεῖμαι καὶ κοιμοῦμαι.

78. 'Αρνί-μ' τὸ δαχτυλίδι σου καὶ τὸ χαλκωματένον,
ἀτὸ ἐγὼ 'κι' ἀλλάζ' ἀτο σ' ἕναν μαλαματένον.

79. 'Αρνόπο-μ' ἔρθεν ἄνοιξη θὰ 'βγαίνεις σὰ ραχία,
θὰ πίντς τὰ κρύα τὰ νερά, θὰ σύρτς τὴν μαναχίαν.

80. 'Αρνόπο-μ' ἐρωθύμεσα, στεῖλο-με τὸ μαντίλ' ι σ',
ἂς ἔμ' πουλὶν νὰ πέτανα κι' ἔρχουμ' σὸ παραθύρ'-ι-σ'.

81. 'Αρνόπο-μ' ὄντες πᾶς σ' ὁρμὰν κ' ἐφτᾶς τὸ σελεκόπο-σ',
τὰ φύλλα [ἢ τὰ δέντρᾳ] κ' ἐρωτοῦνε-σε, μέρ' ἔν' τ' ἄλλο τ' ἐσόπο σ';

82. 'Αρνόπο-μ', φόρ' ἀνάλλαξον κι' ἂς πᾶμε πορπατοῦμε,
ἀτώρα 'μεῖς θὰ χαίρουμες πασκεὶμ πάντα θὰ ζοῦμε;

83. "Ας εἶχα χίλᾳ πρόγατα καὶ πεντακόσ' ἀρνόπα,
ἂς εἶχα τὴν ἐϊγάπη μου σῆ Κρωμί' τὰ ραχόπα.

84. "Ας ἔμνε εἶνας δάβολος μὲ τρία κωδωνόπα,
θὰ λάσκουμνε μεσανυχτί' κ' ἐγνέφιζα κορτσόπα.

85. "Ας ἔμ' πουλὶν κ' ἐπέτανα κ' ἔρχουμ' σὸ παραθύρ'-ι-σ'·
ἐγὼ κ' ἐσὺ ντὸ λέγομε, μὴ λὲς ἀτα τὸν κύρ'-ι-σ'.

86. "Ασπρα φορεῖς, ἄσπρ' ἀναλλάεις, ἄσπρον ἔν' τὸ καρδόπο σ',
ἂς ἔμ' τῆ σπαλερί' σ' τ' ἀστάρ' κ' ἐκεῖμν' ἀπάν' σὸ ψόπο σ'.

87. 'Ασ' σὰ ποταμολάλατσα νὰ ἔν' τὸ μαξιλάρ'-ι-μ',
νὰ κάθομαι καὶ λέγω-σε ντ' ἐδέβαν σὸ κιφάλ'-ι-μ'.

88. 'Ασ' σ' ὅλᾳ τὰ πετούμενα ὁ ψύλλον ἔχ' τὴν χάρην,
κοιμᾶται μὲ τὰ κόρασα, σὰν νέον παληκάριν.

89. "Αστρᾳ-μ', τὸν φέγγον πέτ' ἄτον τὸν κόπον-ἀτ' μὴ χάνει,
ἢ τρυγόνα-μ' ἔν' ἔμορφος, τὸν τόπον-ἀτ' πιάνει.

90. "Αστρᾳ-μ', ντὸ ποργελᾶτε-με, τὴν νύχταν τὸ γυρίζω,
σεβτὰν ἔχω σὸ καρδόπο-μ' καὶ πῶς θὰ ταγιανίζω!

91. "Ας τρώγομε καὶ πίνομε κ' ἐμεῖς ἂς τραγωδοῦμε,
σὸν κόσμον ἔν' καὶ θάνατος κ' ἐμεῖς πάντα 'κὶ ζοῦμε.

92. "Ας τρώγομε καὶ πίνομε καὶ ἂς ἐφτᾶμε κέφᾳ,
κι' ἀδᾶ σὸν ψεύτικον κόσμον, ἂς ζοῦμ' ἅμον ἀδέλφᾳ.

93. "Ας τρώγομε καὶ πίνομε κι' ἂς κεῖμες καὶ κοιμοῦμες,
ἀβοῦτ' ὁ κόσμον ψεύτικον κ' ἐμεῖς γιολτσῆδες εἶμες.

94. 'Ατὰ τὰ μαῦρα τ' ὀμμάτᾳ-σ', τἄστρᾳ πῶς κατηβάζ'νε,
πόσα καρδόπα ἔκαψαν καὶ πόσ' ἀναστενάζ'νε.

95. 'Ατὰ τ' ὀμμάτᾳ σ' ποὶ ἐλέπ', πῶς νὰ μὴ παλαλοῦται,
πῶς νὰ μὴ ρούζ' σὰ στρώματα κι' ἄλλο νὰ μὴ λαροῦται.

96. 'Ατὸ τ' ἐσὸν τὸ πρόσωπον, ἀτὰ τ' ἐσὰ τ' ὀμμάτᾳ,
τογραύ'νε τὸ καρδόπο-μου κ' ἐφτάν'-ἀτο κομμάτᾳ.

97. 'Ατὸ τὸ ματοτέρεμα-σ' ὅσον τὸ πάει θὰ παίρ'-με,
θὰ τσατεύ'-με σ' ἕναν πελάν, σ' ἕναν κακὸν θὰ φέρ'-με.

98. 'Ατὸ τὸ μαῦρον τὸ σπαλέρ' καὶ ντὸ πολλὰ ἰεύ'-σε,
ἀπὸ Θεοῦ νὰ κάεται, κόρη, ποὶ θ' ἀβλαεύ' σε.

99. 'Αφκὰ σὸ σπαλερόπο-σου κεῖνταν δύο πουλόπα,
φτελτὰ καὶ φτουλτὰ 'κ' ἔγκανε, ἔγκανε κουδουκόπα.

100. 'Αφκὰ σὸ σπαλερόπο-σου ντὸ εἶν' ἀτὰ τὸ κεῖνταν;
Κιμιθχανᾶς μιλόπα εἶν' ἐμὲν κ' ἐσὲν κανεῖνταν.

101. 'Αφκὰ σὸ σπαλερόπο σου 'φύτρωσαν δύ' ἀμπέλᾳ·
ἐποῖκαν δύο βοτρύδᾳ, γλυκέα, ἅμον μέλᾳ.
102. 'Αφσέστε με κι' ἂς χάρομαι, ἄλλο τιδὲν μὴ λέτε,
νὰ ξέρετ', ἂν 'χὶ στέκετε, τὰ ὕστερνὰ θὰ κλαῖτε.
103. 'Αφσέστε-με σὸ νούνιγμαν σῆ χιφαλί'-μ' τὰ πόνᾳ·
τὰ κορτσόπα τ' ἐγάπανα νὰ ζοῦνε πολλὰ χρόνᾳ.
104. Ἄχ, ἐγκλεσόπον ἔμορφον, κ' ἐσὺ μοναστηρόπον,
ὅσον δᾳβαίν' ἀπ' ἐμπροστά-σ', χαίρεται τὸ καρδόπο μ'.
105. Ἄχ, οὐρανέ, ντ' ἔποικα-σε καὶ 'χὶ χαρεντερίεις με,
σὸ ἔμορφον τὸν τόπο μου 'χὶ παὶρτς καὶ πᾶς κρεμίεις-με!
106. Ἄχ, οὐρανέ, ντ' ἔποικα σε κι' ἀτόσον βασανίεις-με,
καὶ σὰ χαρίπκα τὰ μέρᾳ ἐσὺ πάντα κλαινίεις-με.
107. 'Αχπάσκομαι καὶ σὰ μακρά, σὴν ξενιτὰν θὰ πάγω,
καὶ πῶς θ' ἀποχωρίγομες, 'κ' ἐξέρω ντὸ θὰ 'φτάγω.
108. 'Αχπάσκομαι σὴν ξενιτάν, γιὰ ἔλα ἂς φιλῶ-σε,
κ' ἐκεῖν' ἐκλῶτσεν εἶπε-με: μὴ πᾶς, ἀρωθυμῶ-σε.
109. 'Αχπάσκομαι σὴν ξενιτάν, κορτσόπα, 'δὲν 'χὶ λέτε;
ἀπιδᾳβαίνω τὰ ραχιά, κάθουστουν κὰ καὶ κλαῖτε.
110. 'Αχπάσκομαι σὴν ξενιτάν, σὰ μέσα-μ' φυθεκόπα,
ἀποπίσ'-ι-μ' πὰ-ν-ἔκλαιγαν τῆ μαχαλᾶς κορτσόπα.
111. 'Αχπάσκομαι σὴν Ρουσσίαν, σιφτὲν τιδὲν 'χὶ λέγω,
ἀπιδᾳβαίνω τὸ ραχίν, κάθομαι κὰ καὶ κλαίγω.
112. 'Αχπάσκομαι σὸν πόλεμον, ὁ Θεὸς νὰ ἐλᾶ με,
ἀνίσως καὶ νικείγομαι, ὁ κόσμος θὰ γελᾶ με.
113. 'Αχπάσκομες καὶ 'χὶ πᾶμε, χαίρουνταν οἱ νυφάδες,
καὶ πῶς θ' ἀποχωρίγουνταν ἅμον ἐμᾶς γιοσμᾶδες.
114. Βάλεν-ἀ, κόρη, βάλεν-ἀ, βάλεν-ἀ σὸ ποτήριν
ἢ Βάλεν ρακίν, βάλεν κρασίν, βάλεν-ἀ σὸ ποτήριν,
φαρμάκ' νὰ δί'ς-με [ἢ νὰ ἔν' θὰ] πίν' ἀτο, γιὰ τ' ἐσὸν τὸ [χατήριν.
115. Βάλεν καὶ δός-μ' ἕναν ρακίν, ἂς πίν-ἀτο σὴν ὕα-σ',
κ' ἔλα πεῖ-με τὸ τέρτι σου, ντ' ἔεις ἀπέσ' σὴν καρδία-σ'.
116. Βάλεν τὴν τάπλαν ζαρωτὰ κ' ἔβγα-ν-ἀπάν' σὸ δῶμαν,
καὶ πεῖ-με «καλῶς ὅρισες», μὲ τὸ γλυκὸν τὸ στόμα-σ'.
117. Βασιλέας θὰ ἴνομαι, τὸν κόσμον θὰ ὁρίζω·
κι' ὁ κύρ' ι-σ' ἂν 'χὶ στρέφκεται τ' ὀσπίν'-ἀτ' θὰ κολλίζω.
118. Βαστῶ τὴν δᾳρμενεία σου ἐγέντον τρία χρόνᾳ,
ἄλλο πὰ 'κ' ἐταγιάνεψα, ἐπλέθυναν τὰ πόνᾳ.
119. Βρέχει βρεχήν, 'χὶ βρέχκουμαι, διψῶ, νερὸν 'χὶ πίνω.
κορτσόπον, ἂσ' σὰ χέρᾳ-σου φαρμάκ' νὰ δί'ς-με πίνω.
120. Γάμπρε, τ' ὀμμάτᾳ σ' ἄνοιξον, κανεὶς νὰ μὴ γελᾶ σε,
ἢ νύφε τζαζουλούκ' ἐφτάει, φογοῦμαι 'χι' ἀγαπᾶ-σε.

121. Γάῤ̣κιολ (1), φύσα, τ̂άραξον, ποῖσον ἀγῤ̣ανεμίαν·
θὰ ξενιτεύω, τρυγόνα μ', θὰ σύρτς ἀρωθυμίαν.
122. Γαρ̂σοῦ-γαρ̂σοῦ χορεύομε, τεροῦμε τ' ἕναν τ' ἄλλο,
κι' ἀκομὰν τιδὲν 'χ̂' εἶπα-σε, ἃ λέγω-σ' ἕναν κι' ἄλλο.
123. Γιὰ κόψον τὸ ταφόπο μου, τέσσερα πέντε πήχεις,
κ̂οῦντα καὶ κρέμ'σο-με ἀπέσ', νὰ βλαστημῶ τὴν τύχη-σ'.
124. Γιὰ μάϊσσα ἔν' π' ἐποῖκε·σε, γιὰ μαϊσσωμένον εἶσαι,
σὰ μέῤ̣α τ' ἀνεγνώριμα πῶς ἰνανεύ'ς καὶ κ̂εῖσαι.
125. Γιὰ πέ-ι, κόρη, καὶ γέλασον ἅμον τ' ἐποῖνες πρῶτα,
ἐσὺ τὴν χώραν μὴ τερεῖς, τὴν καρδία-σ' ἐρώτα.
126. Γιὰ σκίσον τὸ καρδόπο-μου, τέρεν ἀπέσ' ντὸ ἔχει;
Ἂν ἔν' ὀφίδιν, σκότα-το, κι' ἂν ἔν' ἥλος, ἂς λάμπει.
127. Γιὰ τέρ', μάννα, γιὰ τέρ' μάννα, τὰ σύννεφα πῶς πᾶνε,
κ' οἱ τ̂ουθμάν' ἀπ' ὁλόγερα ἂς τεροῦνε καὶ σπάν'νε.
128. Γιὰ τ' ἐσὲν πίνω τὸ ρακὶν καὶ γιὰ τ' ἐσέν μεθύζω,
καὶ γιὰ τ' ἐσέναν, σκύλ' κουτάβ' τὴν ψ̂ή-μ' νὰ λές με, δίγω.
129. Γιὰ τ' ἐοὲν σύρω βάσανα, γιὰ τ' ἐσὲν σύρω πόν̣̓α,
γιὰ τ' ἐσέναν σὴν φυλακὴν θὰ κ̂εῖμαι πέντε χρόν̣̓α.
130. Γιὰ τὴν τρυγόνα-μ' ὅνταν λὲν καὶ ὅνταν ἀναφέρ'νε,
χ̂ίλ̣̓α μαχ̂αίῤ̣α δίστομα τὴν κάρδ̣̓α-μ' τογραεύ'νε.
131. Γίνομαι κάστῤ̣α νὰ πατῶ χωρία νὰ χαλάνω,
γίνομαι τρυγονίτσα-μου σὸν κόλφο-σ' νὰ χαλάνω.
132. Γιοσμᾶς καὶ τ̂σαμουρόχτιστος φορεῖ καὶ τὴν κουκούλαν,
σιλαχλοῦς κι' ἁρματωμένος λαγγεύ' ἀπέσ' σὴν βρούλαν.
133. Γουρπὰν ἐγὼ νὰ ἴνομαι σ' ἀοῖκ̂α μαῦρ' ὀμμάτ̣̓α!
σ' ἀτὰ τιδὲν 'κ̂ὶ ταγιανίζ', ὅλ̣̓α γίν'ταν κομμάτ̣̓α.
134. Γουρπὰν σ' ὀμμάτ̣̓α-σ' τ' ἔμορφα, ντὸ τεροῦν καὶ γελοῦνε,
ἀσ' σ' ἔμορφον τὸ τέρεμα-σ' φογοῦμαι γιάμ πονοῦνε.
135. Γράφτω γράμμαν καὶ στείλω-σε γομάτον χ̂αιρετίας,
ὁλόγερα τὰ δάκῤ̣α·μου κι' ἀπέσ' τ' ἀρωθυμίας.
136. Γράφτω γράμμαν καὶ στείλω-σε μὲ τὸ πουλὶν τ' ἀηδόνι,
καὶ μὲ τὴν θάλασσαν χαρτὶν καὶ μὲ τὸ χελιδόνι.
137. Γράφτω γράμμαν καὶ στείλω-σε χτυπῶ ἀπάν' τὴν βούλαν,
ἀκόμαν τιδὲν 'κ̂' εἶπα·σε κ' ἐκρέμασες τὴν γούλαν.
138. Δέντῤ̣α·μ' ντὸ πρασινίζετε, ποτάμ̣̓α. ντὸ βοᾶτε!
Γουρπάν' σ' ὀσπίτ' τ' ἐμπαίν' κ' ἐβγαίν', τὴν ὁτὰν τὸ κ̂οιμᾶται.
139. Δεντρόπο-μ', ντ' ἔκιτρίνιζαν κ' ἐξύγουνταν τὰ φύλλα-σ',
γιατὶ ἀκόμαν 'κ̂' ἔρθαμε σῆ μοθοπώρ' τὰ μῆνας.
140. Δευτέρα, Τρίτ', Τετράδ' καὶ Πέφτ', Παραθκευὴ δουλεύω,
τῆ Σάββα ὅλ̣̓α τρώγ' ἀτα, τὴ Κερεκὴ γυρεύω.

1) Τὸ ὄρος Καρά-κιὸλ ὑψοδ. 3090 — περίπου 30 χλμ. ΝΔ. τοῦ Τ̂σάμπασ̂η (βλ. χάρτη).

141. Δευτέρα, Τρίτ', Τετράδ' καὶ Πέφτ', σὰ τέσσερα ἡμέρας,
ἐκόμπωσα κ' ἐφίλεσα, θεία-μ', τὴν θαγατέρα-σ'.
142. Δᾳσκεύ'ς, δᾳσκεύ'ς, καλόγερε, καὶ ποῖος ἀφοκρᾶται,
ἀγοῖκον πλάσμαν νόστιμον τσ' ἔν' ποὶ 'κὶ θὰ λυπᾶται;
143. Δύο κορτσόπα ἔμορφα στέκ'νε καὶ καλατζεύ'νε,
θᾳρροῦνε εἶμαι δάβολος κ' ἐμέν' 'κὶ γιανᾶσεύ'νε.
144. Δύο νυφόπα λούσκουνταν σῆ θάλασσας τὴν ἄκραν,
ὁ εἶνας μὲ τὰ λίντζα παίζ' κι' ἄλλε κλαίει μὲ τὰ δάκρᾳ.
145. Δώδεκα μῆνας ἄρρωστος καὶ κεῖμαι σὰ κρεββάτᾳ,
κι' ἀσ' σὰ τυραννισίας-ι-μ' 'κὶ φέρ' ἀπάν' ὀμμάτᾳ.
146. Ἐβράδυνεν κι' ὁσήμερον, ὁ κόσμος ἀ κοιμᾶται·
ὁ σεβτὰλοῦς ξάϊ 'κ' ἡσυχάζ' φορεῖ καὶ πάει καὶ χᾶται.
147. Ἐγούρεψαμε τὸν χορὸν κι' ὅλᾳ εἶμες παιδόπα,
ἐλᾶτε κ' ἐσεῖς κορτσόπα καὶ νέα νυφαδόπα.
[ἢ μ' ἐράζετε τρυπόπα.
148. Ἐγούρεψαμε τὸ τραπέζ' φαγία καὶ ποτία,
νασὰν ἐκεῖνεν τὴν μάνναν π' ἔχ' ἔμορφα κορίτζα.
149. Ἐγούρεψαμε τὸ τραπέζ' φαγία καὶ ποτία,
ἡ θαγατέρα-σ' ἂς κεράζ' νὰ 'λέπομ' ἀτην, θεία,
150. Ἐγὼ ἀγαπῶ-σε κ' ἔρχομαι κ' ἐσὺ παραμερίεις-με,
ντὸ συλλεγὸν καρδίαν ἐεις, σείτᾳ γελῶ, κλαινίεις-με!
151. Ἐγὼ γράμματα 'κ' ἔμαθα καὶ δέσκαλος 'κ' ἐκάτσα,
τὸ σεβτὰλούκ' τὸ δυνατὸν τὰ κορτσόπα ἐμάτσα.
152. Ἐγὼ εἶμαι τῆ μάννας-ι-μ' τὸ λαλασὰρ' τ' ἀρνόπον,
σὸν κόλφο-σ' ἔχω μερτικόν, σὸ κρεββατόπο-σ' τόπον. ἢ
ἐχῶρτσεν καὶ ν-ἐποῖκε-μ' ἔμορφον παληκαρόπον.
153. Ἐγὼ εἶμαι ραχόπουλον σὴν δεῖσαν μαθεμένον,
σ' ἕναν κορτσόπον ἔμορφον εἶμαι σουμαδεμένον.
154. Ἐγὼ εἶμ' ἐκεῖνο τὸ πουλὶν τ' ἐβγάλ' τὰ τραγωδίας,
κορτσόπον, ἂν 'κὶ παίρτς ἐμέν, θὰ 'φτάγω-σε μαγείας.
155. Ἐγὼ ἐσὲν ἐγάπανα κ' ἐσὺ ἐμὲν 'κ' ἐθέλνες,
ἐγὼ ἐποῖνα παλαλὰ κ' ἐσὺ σεῖρ', ἐτέρνες.
156. Ἐγὼ ὅνταν ἔμνε μικρὸς ἐγάπανα τ' ἀρνόπα,
ἀτώρα ἐμεγάλωσα καὶ ἀγαπῶ κορτσόπα.
157. Ἐγὼ πεκιάρτς θὰ λάσκομαι καὶ 'κὶ θὰ ὑναικίζω,
ἐγὼ κορτσόπα ἔμορφα θὲ νὰ χαρεντερίζω.
158. Ἐγὼ τὸ κρασὶν πίν' ἀτο παθκεὶ γιὰ μεθυσίαν;
πίν' ἀτο γιὰ τὸ γιαρόπο-μ' καὶ γιὰ τυραννυσίαν, ἢ
πίν' ἀτο γιὰ τὸ τερτόπο-μ' κι' ἀσ' σὴν τυραννισία-μ'.
159. Ἐγὼ τὸ ρακὶν πίν' ἀτο καὶ μὲ τὰ πενηντάρᾳ,
σουμὰ σὰ ξημερώματα καὶ σὰ πετεινολάλᾳ.

160. Εἶδα-σ᾽ ὀψὲ κι᾽ ὀσήμερον, εἶδα-σε μὲ γυαλία,
μὴ κλαῖς κορτσόπον, λέγω-σε, μὴ κλαῖς τεβε᾽κελία.
161. Εἶδα-σ᾽ ὀψὲ κι᾽ ὀσήμερον, εἶδα-σε τ᾽ Αε-Λία,
εἶδα σ᾽ ὀμορφανάλλαχτον καὶ μὲ τὰ φιλιρία.
162. Εἶδα τ᾽ ὀμμάτ᾽-σ᾽, εἶδα-τα, εἶδα-τα δ᾽ακρυσμένα,
φογοῦμαι γιὰμ ἐντό᾽κε-σε ἢ μάννα-σ᾽ γιὰ τ᾽ ἐμένα.
163. Εἶνας κουτθὴ χ᾽ιλέμορφος ἔκαψεν τὴν καρδία-μ᾽,
καὶ κ᾽ ἐπορῶ νὰ λέγ᾽ ἀτην : ἔλ᾽ ἂς φιλῶ-σε μίαν.
164. Εἶνας περδίκα κελαϊδεῖ, ἀδᾶ σὴν ποταμέαν,
νασὰν ποὶ πάει ηὗρίκ᾽-ι-ἀτην τὴν νύχταν σὴν φωλέαν.
165. Ἴ, οὐρανέ, ἄλλο μὴ βρέεις, τσακοῦνταν τὰ λιθάρ᾽,
τ᾽ ἐμὰ τὰ δάκρ᾽ κανεῖνταν νὰ θρέφ᾽νε τὰ χορτάρ᾽.
166. Ἴ, οὐρανέ, ἴ ποιητή, γιὰ ποῖσον ἕναν θᾶμαν,
δός με τῆ ἧλ᾽ τὴν δύναμην κι᾽ ἀψιματένον κάμαν.
167. Ἴ, οὐρανέ, ἴ ποιητή, χαμέλυνον καὶ κρῖσον,
ἐμὲν καὶ τὴν τρυγόνα-μου, σ᾽ ἕναν μερέος ποῖσον.
168. Ἴ, οὐρανέ-μ᾽, χαμέλυνον νὰ ᾽λέπ᾽ς τὰ ἀδικίας,
ντὸ γίντανε ἀπάν᾽ τῆ γῆς καὶ καῖν᾽ πολλὰ καρδίας.
169. Ἐκάγα, μάννα-μ᾽, ἐκάγα, ἐκάγα κ᾽ ἐμανίγα,
εἶδα τὸ ϑκυλοκούταβον καὶ ξάν᾽ ἐτυραννίγα.
170. Ἐκάεν καὶ τὸ Τϑάμπαϑην κ᾽ ἐπέμναν τὰ τουβάρ᾽,
ἐπῆγαν σὸ χουρ᾽τάρεμαν τ᾽ Ὀρτοῦς τὰ παληκάρ᾽.
171. Ἔλα, ἀρνί-μ᾽, ἔλα, πουλί-μ᾽, ἔλα μὴ τυραννίεις-με,
ἔλα, ἢ ψή-μ᾽ ὀλίγον ἔν᾽, ἐβγαίν᾽ κι᾽ ἄλλο ᾽κ᾽ ηὗρίκ᾽ς-με·
172. Ἔλα κάθ᾽ κὰ σὰ γόνατα-μ᾽, ἂς πλέκω τὰ μαλλία σ᾽,
ἀπο᾽κουμπία τὸ σπαλέρ᾽-τσ᾽, κι᾽ ἂς φαίνετ᾽ ἡ καρδία-σ᾽.
173. Ἔλα, κόρη, σὰ ἥμαρτα, ποῖσον δύο μετάν᾽ς,
ἄνοιξον τὰ χ᾽ερόπα-σου, κ᾽ ἔπαρ᾽-με σὴν ἀγκάλ᾽-σ᾽.
174. Ἔλα νὰ ποδεδίζω-σε, μετ᾽ ἐμὲν ἔλα, ἔλα,
σὰ μέσα-σ᾽ νὰ τ᾽υλίγομαι, τέρ᾽-με καὶ χαμογέλα.
175. Ἔλα, νὰ ποδεδίζω-σε, κόκ᾽κινον πιπερόπο-μ᾽,
γιὰ ἔλα ἔμπα σὸν χορόν, σὸ δεξὸν τὸ χ᾽ορόπο-μ᾽.
176. Ἔλα, νὰ ποδεδίζω-σε, μικρέσσα τρανταφύλλα,
Στρῶσον τὸ κρεββατόπο-μου, μὲ γερανέας φύλλα.
177. Ἔλα νὰ ποδεδίζω-σε, τὸ μικρὸν τὸ στομόπο σ᾽,
καὶ ντὸ νόστιμα καλατξεύ᾽, νὰ λελεύω τὸ χ᾽όπο-σ᾽.
178, Ἔλα, πουλί-μ᾽, ἔλα, ἀρνί-μ᾽, ἔλα μὴ τυραννίεις-με,
ντίλεγον κάρδ᾽ν ἔεις ἐσύ, σείτ᾽ γελῶ, κλαινείεις-με· ἢ
[σ᾽ ἀγκαλόπο-μ᾽ ἐτράνυνες κι᾽ ἀτώρα ᾽κ᾽ ἐγνωρίεις-με].
179. Ἐλάστα ὅλ᾽ τὰ ραχ᾽ιὰ καὶ ὅλ᾽ τὰ χωρία.
τ᾽ ἀρνί-μ᾽ κανεὶς ᾽κ᾽ ἐμοίαζεν, νὰ παίρν᾽ ἀρωθυμίαν.

180. Ἔλα τ᾽ ἐμὸν τξαχάλαινα, ἔλα τ᾽ ἐμὸν παλάλα,
ἄνοιξον τὰ χερόπα-σου κ᾽ ἔπαρ᾽με σὴν ἀγκάλᾳ-σ᾽,
181. Ἐμάτσα τ᾽ ὀμματόπα-μου κανὰν νὰ μὴ τεροῦνε,
ὅνταν ἐλέπ᾽νε τὴν ἀγάπ᾽, πῶς νὰ χαμογελοῦνε.
182. Ἐμέναν ποὶ κατηγορεῖ καὶ ποὶ καταφρονεῖ-με,
κανεὶς κορίτσ᾽ μὴ δίνε-με, κανεὶς γαμπρὸν μ᾽ ἐφτάει-με.
183. Ἐμὲν ἡ μάννα μ᾽ εἶπε-με μεγάλον δᾳρμενείαν,
ἡ ἔμορφος ὅνταν περάν᾽, τὴν στράταν-ἀτ᾽ς ἐρία.
184. Ἐμὲν ἡ μάννα μ᾽ εἶπε-με, τὴν νύχταν μὴ ϗοιμᾶσαι,
ὀπουρνὰ πᾶς σὴν ξενιτὰν κ᾽ ἡ νύφ᾽ ἀρωθυμᾶ-σε.
185. Ἐμὲν ἡ μάννα-μ᾽ εἶπε-με, υἱέ-μ᾽ γουρπὰν σὰ κάλλᾳ-σ᾽,
τὰ πελιστέρᾳ κελαϊδοῦν σ᾽ ἔρημον τὴν ἀγκάλᾳ-σ᾽.
186. Ἐμὲν καὶ τὸ γιαρόπο μου σ᾽ ἕναν ὀτὰν νὰ ᾽βάλναν,
νὰ ᾽χάνταν τ᾽ ἀνοιγάρᾳ-θε κ᾽ ἐμᾶς νὰ ἐνεσπάλναν.
187. Ἐμὲν κ᾽ ἐσὲν π᾽ ἐχώριζεν, γιάρ᾽-ι-μ᾽ νὰ παλαλοῦται,
μαναστήρᾳ νὰ λάθκεται καὶ ξάϊ νὰ μὴ λαροῦται.
188. Ἐμὲν κ᾽ ἐσὲν π᾽ ἐχώριζεν, νὰ ᾽λέπ᾽ τὸν ἥλον γαῖμαν,
νὰ ᾽λέπ᾽ τὴν θάλασσαν θολόν, τὴν γῆν σκοτεινᾳσέαν.
189. Ἐμὲν ᾽ϗὶ πρέπ᾽ νὰ τραγωδῶ, κρασίν, ρακὶν νὰ πίνω,
ἐμὲν πρέπ᾽ τ᾽ ἀναστέναγμαν, πικρὰ δάκρᾳ νὰ ξύνω.
190. Ἐμὲν Ὀρτουλοῦ λένε-με, κανείναν ᾽ϗὶ φογοῦμαι,
θῆ Σιναλοῦς τὴν Παναγιὰν θὰ πάγω στεφανοῦμαι.
191. Ἐμὲν Ὀρτουλοῦ λένε-με, Γάς-πασης παληκάριν,
τὴν Εὔχαρην ἐφίλεσα-ν-ἀπάν᾽ σὸ μαξιλάριν.
192. Ἔμορφος καὶ παντέμορφος, νασὰν τὴν μάνναν π᾽ ἔει-σε,
νασὰν κ᾽ ἐκεῖν᾽ τὸ παληκάρ᾽, τὸ θὰ κερδαίν᾽ καὶ παίρ᾽-τσε.
193. Ἐμπροστά-σ᾽ βάλεν μάραντα, σὸν κόλφο-σ᾽ ϗορτοϗάλᾳ,
ἀτοῦ σ᾽ ἄσπρον τὸ καρδόπο-σ᾽ βάλεν τὰ παληκάρᾳ.
194. Ἕναν καὶ μαναχὸν εἶσαι καὶ τίναν θὰ κανεῖσαι,
νὰ φιλῶ σε, μαραίνεσαι, νὰ δάκω-σε τελεῖσαι.
195. Ἐντρέπομαι νὰ λέγω-σε, κορτσόπον, ἀγαπῶ-σε·
παθκείμ τὸ ᾽ϗ᾽ ἐγροικᾶς-ἀτο; Πάντα πυκνοτερῶ-σε.
196. Ἐξέβα σὰ ψηλὰ ραϗιά, κουΐζω καὶ θυρίζω,
ἀνάθεμα τὴν μάννα-σου, ἐσὲν νὰ ποδεδίζω.
197. Ἐξέρτς ὄντας ἐκάθουμνες σὸ κάθεν τ᾽ ἀϗορώνι,
ἐπαρακάλνες κ᾽ ἔλεες, θέ-μ᾽, νὰ μὴ ξημερώνει.
198. Ἐπέταξεν τὸ χελιδόν᾽ καὶ-ν-ἔφαγεν τὴν μυΐαν,
μικρὸς ἔμ᾽νε καὶ ᾽ϗ᾽ ἔξερα νὰ ᾽φίλ᾽να σ᾽ ἀλλομίαν,
199. Ἔρθα, πουλί-μ᾽, ἔρθα, ἀρνί-μ᾽, ἔρθα σὴν γειτονεία-σ᾽,
κανεὶς ᾽ϗὶ κουΐζ᾽ τὄνομα-σ᾽ ν᾽ ἀκούω τὴν λαλία-σ᾽.
200. Ἔρθεν, ἀρνόπο-μ᾽, ἄνοιξη, ἔνοιξαν τὰ τθιτθέκια,
ἐπῆρα τὸ μαρτὶν σ᾽ ὠμί-μ᾽, σὰ μέσα-μ᾽ τὰ φυθέκια.

201. 'Ερχίνεσα καὶ τραγωδῶ, μερών' καὶ 'κὶ τελοῦνταν,
τὰ λόγια-μ' ὁλοστρόγγυλα καὶ σὸ σκοινὶν 'κὶ κεῖνταν.
202. 'Εσέναν π' ἐπαλάλωσεν, ἀρνί-μ' νὰ παλαλοῦται,
νὰ ὀγραεύ' σ' ἕναν πελάν, κι' ἄλλο νὰ μὴ λαροῦται.
203. 'Εσὲν ἡ μάννα π' ἐποῖνεν, κάτ' 'κ' ἐποῖνεν ἄλλ' ἕναν,
ἐποῖκεν ἐσὲν μαναχὸν κ' ἐχαρεντέρτσεν εἶναν.
204. 'Εσὲν ρακόπον πίνω·σε παθκειμ γιὰ μεθυσίαν
πίνω·σε γιὰ τ' ἐφκιαρόπο μ' κι' ἀσ' σὴν τυραννισία μ'.
205. 'Εσὲν ἡ μάννα π' ἐποῖκεν, χρυσὸν ἔν' ἡ κοιλία-τ'ς,
ἐποῖκε·σε παντέμορφον ἀσ' σ' ὅλᾳ τὰ παιδία-τ'ς.
206. 'Εσὲν κ' ἐμὲν π' ἐχώρτσανε ψωμὶν νὰ μὴ χορτάζ'νε,
κάθαν βραδὺν σ' ὀσπίτᾳ-τουν λείμψανα νὰ μονάζ'νε.
207. 'Εσὲν τὸ κομμενόχρονον νὰ βάλ'-τσε κὰ ἡ μάννα-σ',
ντ' ἔπαινες ἐμαρτύρανες τ' ἐκείμ'νε σὴν ἀγκάλᾳ-σ' ;
208. 'Εσὺ ἂς εἶσαι πρόγατον κ' ἐγὼ ἂς εἶμ' τ' ἀρνόπο·σ',
ἂς ἔρχομαι, βυζάλτσο-με ἀσ' σ' ἄσπρον τὸ καρδόπο·σ'.
209. 'Εσὺ ἐμὲν πῶς ἔλεγες, χώραν 'κὶ καλατξεύω.
εἶδα σε μὲ τ' ὀμματόπα-μ', τὸν Θεό·σ' 'κ' ἰνανεύω.
210. 'Εσὺ εἶσαι κρύον νερόν, νασὰν τὸν διψασμένον,
νασὰν ποὶ κεῖται μὲ τ' ἐσὲν καὶ σκοῦται νυσταγμένον.
211. 'Εσὺ εἶσαι παντέμορφος, οὔλ' γιὰ τ' ἐσέναν λένε,
καὶ τ' ὀμμάτᾳ-σ' τὰ πλουμιστά, τὸ καρδόπο-μ' μαραίν'νε.
212. 'Εσὺ εἶσαι τ' ἐμὸν ἀγάπ', καὶ ἡ παντοτεινέσσα,
τράνυνον καὶ θὰ παίρω·σε, εἶσ' ἀκομὰν μικρέσσα.
213. 'Εσὺ ἡ κοκκινόφορος ντὸ πολλὰ περφανεῦτες,
ἀρ' ἔμαθα καὶ σὰ σουμά, ρίζα-μ', τ' ἐσουμαδεῦτες.
214. 'Εσὺ π' ἔεις τ' ἦλ' τὰ κόκκινα, τῆ φέγγονος τ' ἀσπρότᾳς,
ἐσὲν ποὶ ἔχ' τῆ σκύλ' ὁ γιόν, πρέπ' νὰ κλειδών' τὰ πόρτας.
115. 'Εσὺ ποὶ εἶσαι ἔμορφος γιατὶ 'κ' ἔφτᾶς τὸ ψόπο·σ',
ἐκεῖ σὸν κόσμον ὅνταν πᾶς, χαζούρ' νὰ ἔν' ὁ τόπο σ'.
216. 'Εσὺ ποὺ εἶσαι ἔμορφος, ἔχεις περηφανείαν,
μὴ τυραννίεις τὸ ψόπο·μου, 'κὶ ρούει-σε κοινωνίαν.
217. "Εσυρα τὸ λεβόρβορον κ' ἐντόκα 'γὼ ἐμέναν,
κι' ἀσ' σὸ καρδόπο·μ' ἔτρεξεν ἅμον ποτάμ' τὸ γαῖμαν.
218. 'Εσὺ στρογγύλα κ' ἔμορφε, σὸν ἥλον μὴ κοιμᾶσαι,
παίρ' ὁ ἥλον τὸ πρόσωπ'·σ', μαραίνεσαι καὶ χᾶσαι.
219. 'Εσὺ τὴν ἔμορφον ποὶ ἔεις, ντὸ θὰ ἐφτᾶς τὸ κάζι·
βάλεν-άτην, ἀπέσ' στὴ μέσ' κι' ὁ κόσμος ἂς φωτάζει.
220. 'Εσὺ τὸ κομμενόχρονον καὶ τὸ καταραμένον,
γιατὶ 'κὶ ξύντς κρύον νερὸν σὴν κάρδᾳ·μ' τὸ καμμένον.
221. 'Ετοιμάστες, πουλόπο-μου, Θεὸν ποὶ 'κὶ φογᾶσαι,
ἀ πᾶς καὶ σὸν πνευματικὸν πῶς θὰ ξομολογᾶσαι ;

222. Ἐφόρεσες κ' ἐνέλλαξες κ' ἐσέβες σὰ μαβία,
μ' ἐβγαίντς ἀπάν' σὸ κατωθύρ', παλαλώντς τὰ παιδία.
223. Ἐφόρεσες τὸ τραπολόζ', νὰ φαίνεσαι πα͡χέσσα,
ἀφήντς κ' ἐμὲν τὸ παληκάρ' καὶ κ͡εῖσαι μαναχέσσα.
224. Ἑφτὰ καὶ πέντε δώδεκα καὶ τρία δεκαπέντα,
θειῖτσα-μ' τὸ κορτσόπο σου σὸ κ͡ιφαλόπο-μ' τ' ἔγκεν!
225. Ἐχάσα τὴν τρυγόνα μου καὶ μὲ τὴν ἀμελεία μ',
σὰ ξένα χέρᾳ ἐλέπ'-άτην καὶ τρώγω τὴν καρδία-μ'.
226. Ἔχτισα τὸ τσιγαρόπο-μ' καὶ θέλ' ἄψιμον ν' ἅφτω,
τὸν πεθερό-μ', τὴν πεθερά-μ', σ' ἕναν ταφὶν νὰ θάφτω.
227. Ζάχαρην ἐψαλάφεσα, εἶπε με, σὸ σακκὶν ἔν',
σὸν κόλφον-ἀτ'ς ἐχάλασα, εἶπε-με: τ' ἐσὰ 'κ͡' εἶναι.
228. Ζυάστ', κορτσόπον, ἂς τερῶ, πόσα ὀκ͡άδες εἶσαι·
ἐλέπ'ς; πῶς ἐταπείνωσες, γιατὶ μαναχὸν κ͡εῖσαι.
229. Ζώγραφε-μ', π' ἐζωγράφιζες τὸν κάθεν τὸν Ἄ Γέρη,
ζωγράφ'σον τὴν τρυγόνα-μου καὶ τ' ὀμμάτᾳ-μ' ἂς παίρει
230. Ἡ θάλασσα φουρ͡τοῦνα ἔτον καὶ τὸ παπόρ' ἐπαῖνεν,
ἐκλῶστα 'πίσ' κ' ἐτέρεσα, τὸ γιαρόπο-μ' ἐπέμνεν.
231. Ἡ κάλη-μ' κ͡εῖται ἄρρωστος κ' ἐγὼ σύρω τὰ πόνᾳ,
Χριστέ-μ', κόψον καὶ δός-άτην τ' ἡμ'σὰ τ' ἐμὰ τὰ χρόνᾳ.
232. Ἡ κάρδᾳ μου ἕν' γεραλοῦν κ' ἡ ψή-μ' φαρμακωμένον,
καὶ ἡ ζωή μ' ἀπὸ τὸ νῦ ἂς σ' ὅλᾳ τελεμένον.
233. Ἡ κ͡έμεντζε-μ' κοκκύμελον, τὸ τοξάρ'-ι-μ' ἰτέαν,
κλάψο με μάννα-μ' κλάψο-με, κ' ἐμέν τὸν ξενιτέαν.
234. Ἡ κόρ' ἐπῆεν σὸ λουτρὸν ἔπῆεν καὶ 'κ' ἐπῆεν,
ἐρροῦξεν ἀπέσ' σὸ νερὸν κι' ἄμον θε͡κέρ' ἐλύεν.
235. Ἡ κοσσαρίτσα ὤβασεν ἐπῆρα καὶ τ' ὠβόν-ἀτ'ς·
νὰ λελεύω τὴν πεθερά μ', ποὶ θὰ δίει-με τὸν γιόν ἀτ'ς.
236. Ἡ μάννα-μ' καταρᾶται-με κι' ὁ κύρ'-ι-μ' πάντα λέει-με:
ἀβοῦτ' ἡ Μαύρη Θάλασσα νὰ σκίεται καὶ παίρ' με.
237. Ἡ ξενιτὰ καὶ ἡ σεβτὰ εἶναι τρανὸν τερτόπον·
ποὶ 'κ͡' ἔπορεῖ νὰ σύρ' ἄτα, κλώθ' ἄτο σὸ ρακόπον.
238. Ἡ ξενιτὰ κι' ὁ θάνατον, ἡ ζήσ' καὶ ἡ ἀγάπη
σὰ τρία 'βρέθεν γιατρικόν, σὸ τέταρτον φαρμάκι.
239. Ἡ ξενιτὰ κι' ὁ θάνατον, τὰ δύο ἕναν εἶναι,
ἐζύαξαν κ' ἐτέρεσαν, ἡ ξενιτὰ βαρὺν ἔν'.
240. Ἡ ξενιτὰ 'κ͡ὶ σύρκεται, νὰ λελεύω σε, θεία,
'κ͡ὶ σύρκεται, 'κ͡ὶ σύρκεται τ' ἀγάπ'ς ἀρωθυμία.
241. Ἡ Ὀρτουλοῦσσα ἔμορφος τιμᾶ τὸν πεθερόν-ἀτ'ς,
τὰ μάγ'λα-τ'ς εἶναι κόκκινα, λελεύω τὸν Θεόν-ἀτ'ς, ἢ
[τὸν Χριστόν-ἀτ'ς.

242. Ἡ πεθερά-μ᾽ ἐδέκε-με ἀσημί᾽ ταπακέραν,
ἐκλίστεν κὰ καὶ εἶπε-με : ἔπαρ᾽ τὴν θαγατέρα-μ᾽.
243. Ἡ πεθερά-μ᾽ ἐποῖκε-με ἕναν ζευγάρ᾽ τοζλούκια,
κ᾽ ἐμὲν γαμπρὸν ἐποῖκε-με, μὲ πολλὰ χαβασλούκια.
244. Ἡ τάπλα-σ᾽ ἔν᾽ βερεσιέν, τὰ φιλιρόπα-σ᾽ ξένα,
καὶ τ᾽ἔμορφα τὰ μαλλόπα-σ᾽ πῶς εἶναι μεταξένα.
245. Θάλασσα, ᾽κὶ φογοῦμαι-σε, φαρδέσσα καὶ πλατέσσα,
μόνον τ᾽ ἐμὸν τὸ μυστικὸν κανείναν νὰ μὴ λές-ἀ.
246. Θάλασσα, Μαύρη Θάλασσα, φουρτούνα καὶ ἀντάρα,
ἂς ἔξερα ποῖος ἔτον π᾽ ἐδέκε-σε κατάραν.
247. Θάλασσα, ᾽κὶ φογοῦμαι-σε, βαθέα θὰ ταλεύω,
παπόρᾳ ντὸ χωρίζ᾽νε μας ὅλᾳ θὰ πατουρεύω.
248. Θ᾽ ἀποθάνω ψεματικά, ἀ τερῶ πολλὰ κλαῖς-με ;
τὰ μυστικὰ τὸ εἶπα-σε θὰ τερῶ ὅλᾳ λές-με ;
249. Θεέ-μ᾽, ποῖσον κατακλυσμὸν καὶ κάψον τοὶν τξαζοῦδες,
κι᾽ ἂς κοιμοῦνταν οἱ ἔμορφοι καὶ ὅλ᾽ οἱ σεβταλοῦδες.
250. Θεία, μὴ τυραννίεσαι, θὰ παίρω τὸ κορίτσι-σ᾽,
ἂν ἔν᾽ ὀλίγον ἔμορφον, ἂν δίς-με καὶ τ᾽ ὀσπίτι-σ᾽.
251. Θειΐτσα-μ᾽, ποδεδίζω σε φιλῶ τὰ ποδαρόπα-σ᾽,
ποῖσο με εἶναν πετεινὸν ἀπέσ᾽ σὰ νοσακόπα-σ᾽.
252. Θειΐτσα-μ᾽, σὸ παχτζόπο-σου κελαϊδοῦνε πουλόπα,
γουρπὰν σ᾽ ὀμμάτᾳ-τ᾽ς τ᾽ ἔμορφα, τ᾽ ἔχ᾽νε ἀπέσ᾽ πλουμόπα.
253. Θειΐτσα-μ᾽, τὸ κορτσόπο-σου καὶ τὸ παρελεπμένον,
δὸς-ἀ ἐμὲν τὸν ἐφτωχὸν καὶ τὸν πουγαλεμένον.
254. Θειΐτσα-μ᾽, τὸ κορτσόπο-σου κι᾽ ἀτὲν τὴν Μυροφόραν,
μὴ στείλτς-ἀτην σὸ πανηγύρ᾽ ζελεύ᾽-ἀτην ἡ χώρα.
255. Θειΐτσα-μ᾽, τὸ κορτσόπο-σου γιατὶ ᾽κὶ καλατζεύ᾽-με,
ἐγὼ πεκιάρτς κι᾽ ἀτὲ κουτσή, γιατὶ ᾽κὶ θέλ᾽ νὰ παίρ᾽-με ;
256. Θῆκον τὴν κούφαν σὸ πεγάδ᾽ καὶ τέρεν πῶς γομοῦται,
ξῦσον-ἀτο σὸ καρδόπο-μ᾽ καὶ τέρεν πῶς στεγνοῦται.
257. Θυμίωμαν νὰ σκουντουλίζ᾽ τῆ μάννας-ι-σ᾽ τὸ ψόπον,
πῶς ἐγροῖξεν καὶ-ν ἐποῖκεν ἅμον ἐσὲν κορτσόπον.
258. Καίομαι, μάννα-μ᾽, καίομαι, θᾳρεῖς κι᾽ ἀσ᾽ σὸ πιπέρι,
ναϊλοὶ ἐκεῖνον π᾽ ἀγαπᾶ καὶ ᾽κ᾽ ἐπορεῖ νὰ παίρει.
259. Καίομαι, μάννα-μ᾽, καίομαι, καίομαι καὶ βρουλίζω,
σὴν κάρδᾳ-μ᾽ ἔχω ἄψιμον καὶ πῶς νὰ ταγιανίζω.
260. Κάμνω καὶ δίγω σὸ ρακὶν παρόπον ᾽κι᾽ ἀπομέν᾽-με,
κι᾽ ἀτώρα ἡ τρυγόνα-μου κλαίγει καὶ ἀναμέν᾽-με.
261. Κανεὶς ᾽κὶ κουΐζ᾽ τ᾽ ὄνομα-σ᾽, ν᾽ ἀκούω τὴν λαλία-σ᾽,
τ᾽ ὀμμάτᾳ-μ᾽ ἐσκοτείνεψαν, ἂσ᾽ σὴν ἀρωθυμία-σ᾽.
262. Κανεῖται ντ᾽ ἐπειράντσες-με, ναὶ θκύλ᾽ καταραμένον,
ἕναν πουρνὸν σὴν αὔλᾳ σου θὰ ᾽βρίκ᾽ς-μ᾽ ἀποθαμένον.

263. Κατῆβ᾽ ἀφκὰ καὶ ἄνοιξον, ἔβγα·ν-ἀπάν᾽ καὶ κλείδα,
κι᾽ ἂν ἐρωτᾶ-σε ἡ μάννα-σ᾽, πέ·ἀτην : κανὰν ᾽χ᾽ εἶδα.
264. Κ᾽ ἐμὲν ἡ μάννα-μ᾽ εἶπε με : βάλεν ἀπάν᾽ φασούλᾳ,
ἐγὼ ἀτά ᾽χὶ τρώγ᾽ ἀτα, νὰ γίντανε γουρζούλᾳ.
265. Κ᾽ ἐμὲν ἡ μάννα·μ᾽ εἶπε με ἀπέσ᾽ σῆ Πελαγίας,
υἱέ-μ᾽ θὰ γυναικίζω-σε Αὐγουστί᾽ Παναγίας.
266. ᾽Κ᾽ ἐξέρω ντὸ ἐποῖκα σε, ζαρομματᾶς τερεῖς·με,
σ᾽ ἀγκαλόπο-μ᾽ ἐτράνυνες κι᾽ ἀτώρα ᾽χ᾽ ἐγνωρίεις-με.
267. Κέρεκη, Κερεκίτσα-μου, παντέμορφε νυφίτσα,
ἐσὺ εἶσαι καλὸν κορίτσ᾽, ἡ μάννα·σ᾽ ἔν᾽ τσουνίτσα.
268. Κέρεκη, Κερεκίτσα·μου, χόρα καὶ κουτουλίτσα,
τ᾽ ἐμὸν τὸ κρῖμαν καὶ τ᾽ ἐσὸν νὰ ἔχ᾽-ἀ ἡ μαννίτσα-σ᾽.
269. Κι᾽ ἀνάθεμά τον π᾽ ἔλεγεν τ᾽ ἐμὸν τ᾽ ὄνομαν Γιάγκο.
μὲ τ᾽ ἔμορφα τὰ κορτσόπα θὰ ἐμπαίνω σὸν πιάγκον.
270. Κόκκινα μάγ᾽λα ποὶ φιλεῖ, πάντα θὰ λείχ᾽ τὰ χείλᾳ-τ᾽,
γεραλαεύ᾽ τὴν γλῶσσαν-ἀτ᾽ καὶ ᾽ματών᾽ τὰ γριντζίλᾳ-τ᾽.
271. Κόρ᾽, ἀπαδᾶ σ᾽ ἐσέτερα ἑκατὸν ἓξ κονάκια,
γράφτω γράμμαν καὶ στείλω-σε μὲ τὰ χελιδονάκια,
272. Κόρη, ἔλα σ᾽ ἐμέτερα, ἡ μάννα-μ᾽ κάτ᾽ θὰ λέει-σε,
θὰ γαντουρεύ᾽, θὰ γαντουρεύ᾽ καὶ μὲ τ᾽ ἐμὲν θὰ θήκ᾽-σε.
273. Κόρη, μὲ τ᾽ ἕναν φίλεμαν τὸ μάγ᾽λο·σ᾽ κὶ τελοῦται,
τ᾽ ἕναν τὸ μάγ᾽λο-σ᾽ δὸς ἐμέν, τ᾽ ἄλλο ἐσὲν κανεῖται.
274. Κόρη, μὴ πυκνολύντς καὶ δέντς τῆ λετζεκί᾽·σ᾽ τὰ τέκια,
ἐμὲν τσαλούμᾳ μὴ πουλεῖς, ἐγὼ ντ᾽ ἐποῖκα ἐφέκα.
275. Κόρη μ᾽, τὰ κανακέματα·σ᾽, ἀλάϊ-μαλάει τὰ κάλλᾳ·σ᾽,
τὰ πελιστέρᾳ κελαϊδοῦν σ᾽ ἔρημον τὴν ἀγκάλᾳ σ᾽.
276. Κόρη, ντ᾽ ἔποικα τὴ μάννα·σ᾽ κι᾽ ἀτὲ ᾽μὲν καταρᾶται,
νὰ ρούζ᾽ ἀπέσ᾽ σὴν θάλασσαν καὶ νὰ πατεύ᾽ καὶ χᾶται.
277. Κόρη, πέ-ι·με τὸν ζώγραφον π᾽ ἐζωγρά᾽φσεν ἐσέναν,
ἂς δίγ᾽ ἀτον τ᾽ ἐμέκια του, ἂς ζωγραφίζ᾽ ἄλλ᾽ ἕναν.
278. Κόρη, τὰ σουμαδέματα·σ᾽ ἀκούω, κάτ᾽ παθάνω,
ὅνταν ἀκούω τ᾽ ἄντρισμα·σ᾽, ἀτότες θ᾽ ἀποθάνω.
279. Κόρη, τὴν μάννα·σ᾽ πέ·ι·ἀτην ἄλλο μὴ καταρᾶται,
ἐγὼ γαμπρὸς θὰ ἴνομαι, ἐμέναν ἂς εὐχᾶται.
280. Κορτσόπα ντὸ τερεῖτε·με καὶ ντὸ χαμογελᾶτε,
σεβτὰν ἔχω σὸ καρδόπο·μ᾽ τζαχάλκα ᾽χ᾽ ἐγροικᾶτε,
[ἢ σεβτὰν ντὸ ἔν᾽ ᾽χ᾽ ἐξέρετε, τζαχάλκα ᾽χ᾽ ἐγροικᾶτε].
281. Κορτσόπα τρία τέσσερα σὸν χορὸν τιζεμμένα,
κροῦνε τ᾽ ἕναν τ᾽ ἄλλο ἰσμάρ᾽ καὶ λένε γιὰ τ᾽ ἐμένα.
282. Κορτσόπο-μ᾽, σὴν ἀγκάλᾳ·σου ντὸ εἶν᾽ ἀτὰ τὸ κεῖνταν,
Κιουμιουσχανᾶς μηλόπα εἶν᾽, ἐμὲν κ᾽ ἐσὲν κανεῖνταν.

283. Κορτσόπο-μ᾽, τὰ μαλλόπα σου ἀπέσ᾽ σὴν κάρδᾳ-μ᾽ ἃ εἶνταν,
στερέα-μ᾽, καταροῦμ᾽-ἀτα, ζευγάρᾳ ᾽φίδᾳ γίνταν.
284. Κορτσόπον ἀπαργόρευτον, πῶς νὰ παρηγορῶ σε;
ἄψιμον πιάν᾽ σὴν κάρδᾳ-σ᾽, πῶς νὰ κατηγορῶ-σε;
285. Κορτσόπον δωδεκάχρονον, σὴν στράτα μ᾽ ἀπεντῶ-σε,
νὰ ἴνεσαι τραντάφυλλον, σὸ χόρ᾽-ι-μ᾽ νὰ κρατῶ-σε.
286. Κορτσόπον δωδεκάχρονον, τὸ τραπολόζ᾽ ζωμένον,
κλίσκομαι κὰ φιλῶ-γ-ἀτο, ᾽κὶ θέλ᾽ τ᾽ ἀφορισμένον,
287. Κορτσόπον εἶσαι ἔμορφον νασὰν ποὶ ἀπεντᾶ-σε,
νασὰν π᾽ ηὗρίκ᾽-σε μαναχόν, φιλεῖ, φιλεῖ, χορτάει-σε.
288. Κορτσόπον εἶσαι ἔμορφον νασὰν τὴν μάνναν π᾽ ἔει-σε,
νασὰν ἐκεῖν᾽ τὸ παληκάρ᾽ ντὸ θὰ κερδαίν᾽ καὶ παίρ᾽-τσε.
289. Κορτσόπον, ἐρωθύμεσα τ᾽ ὀμμάτᾳ-σ᾽ νὰ ἐλέπω,
μουδὲ τ᾽ ὀμμάτᾳ-σ᾽ μαναχόν, τὸ πόϊ-σ᾽ πὰ νὰ ἐλέπω.
290. Κορτσόπον, κάτ᾽ θὰ λέγω-σε, κάτ᾽ θὰ παρακαλῶ-σε:
τ᾽ ἡμ᾽σὸν τὴν ψή-μ᾽ ἂς δίγω-σε καὶ μίαν ἂς φιλῶ σε.
291. Κορτσόπον, κούθουρα κάθ᾽ κά, φαίνεται ἡ ματζάνα-σ᾽.
πολλά ᾽μορφον π᾽ ἂν ἔτονε, φάσον-ἀτο τὴ μάννα-σ᾽.
292. Κορσόπον, ντὸ νὰ λέγω-σε καὶ πῶς νὰ ᾽φχαριστῶ-σε,
τ᾽ ἡμ᾽σὸν τὴν ψή-μ᾽ ἂς δίγω σε καὶ τ᾽ ὄλλ᾽ ἂς ἐχρωστῶ σε.
293. Κορτσόπον, ὄντες πᾶς σ᾽ ὁρμὰν κ᾽ ἐφτᾶς τὸ σελοκόπο-σ᾽,
τὰ δέντρᾳ ᾽κ᾽ ἐρωτοῦνε-σε, μέρ᾽ ἔν᾽ τὸ ζευγαρόπο-σ᾽;
294. Κορτσόπον, πέ-ι καὶ γέλασον, ἅμον τ᾽ ἐποῖνες πρῶτα,
κανεῖνος κάρδαν μ᾽ ἐρωτᾶς, τὸ καρδόπο-σ᾽ ἐρώτα.
295. Κορτσόπον, σὸ στεφάνωμα-σ᾽ ἀ κρούγω τὰ καμπάνας·
ἐσὺ κ᾽ ἐγὼ ντὸ λέγομε μὴ λὲς-ἀτα τὴν μάννα-σ᾽.
297. Κορτσόπον, τὸ φυστάνι σου ἔχ᾽ τ᾽ οὐρανοῦ τὸ χρῶμαν·
ἐγὼ ἂν ᾽κὶ θὰ παίρω-σε, νὰ μὴ τρώει-σε τὸ χῶμαν.
297. Κόρ᾽, χόραν νὰ ἐλέπω-σε, κουτούλαν, ματωμέντσαν,
νὰ κλαῖς καὶ νὰ φτουλίεσαι, νὰ πᾶς τ᾽ ἀντροῦ καμμέντσα.
298. Κρύον νερόν, κρύον νερόν. κι᾽ ἀπόθεν κατεβαίνεις;
Κι᾽ ἀπὸ κρεμοὺς κρεμίζομαι καὶ στέρᾳ κατηβαίνω.
299. Κωνσταντινίκα λένε με καὶ Κωνσταντῖν᾽ ἀκούω,
ἁπλώνω τὰ ξερόχερα-μ᾽ κι᾽ ἁπάν᾽ σ᾽ ἔμορφα κρούγω.
300. Λαλῶ, λαλῶ καὶ ᾽κὶ λαλεῖς, νὰ κόπετ᾽ ἡ λαλία σ᾽
κι᾽ ἀσ᾽ σὸν Θεὸν νὰ ᾽βρίκ᾽ς-ἀτο μὲ τὴν περηφανεία σ᾽.
301. Λέγω-σε, κόρη, λέγω σε, λέγω-σε τὸ τερτόπο-μ᾽,
κι᾽ ἂν ἀγαπᾶς-με πὲ ἀτο, μὴ τρώγω τὸ καρδόπο-μ᾽.
302. Λελεύω, ποδεδίζω-σε, νόστιμον νοσακόπο-μ᾽.
γιὰ ἔλα-ἔλα μὲ τ᾽ ἐμὲν κι᾽ ἂς τσιλτουρεύ᾽ τὸ ψόπο-μ᾽.
303. Λελεύω-σε, θειίτσα-μου, πλύνω τὰ ποδαρόπα-σ᾽.
ἔπαρ᾽ κ᾽ ἐμὲν τὸν πετεινὸν ἀπέσ᾽-σὰ νοσακόπα-σ᾽.

304. Λελεύω·σε, κορτσόπο·μου, πλύνω τὰ ποδαρόπα·σ᾽,
νασὰν ποὶ ἧεῖται μὲ τ᾽ ἐσὲν καὶ λύν᾽ τὰ σπαλερόπα·σ᾽.
305. Λελεύω·σε, λελεύω·σε, γιὰ ἔλα, ἔλα, ἔλα,
σὰ μέσα·σ᾽ νὰ τ̂υλίγομαι κ᾽ ἐσὺ τέρ᾽·με καὶ γέλα.
306. Λελεύω·σε, λελεύω·σε καὶ ντὸ πολλὰ ᾽γαπῶ σε,
ὁ πρόσωπος·ι·σ᾽ π̂αρλαεύ᾽ ᾽χ̂᾽ ἐπορῶ νὰ τερῶ σε.
307. Λελεύω·σε, λελεύω·σε, κ᾽ ἐσὺ ντ᾽ ἄγνεσσα εἶσαι,
ἀφήντς ἐμὲν τὸ παληκάρ᾽ καὶ μαναχέσσα ἧεῖσαι.
308. Λελεύω·σε, λελεύω·σε κ᾽ ἐσὺ ντ᾽ ἔμορφος εἶσαι,
γιὰ δεῖξο με τ᾽ ὀσπίτι·σου καὶ πέ·ι·μ᾽ ἀπόθεν εἶσαι.
309. Λελεύω·σε λελεύω·σε, κόκκινον πιπερόπον,
νὰ ἴνομαι, νὰ ἴνομαι τ᾽ ἐσὸν κατωθυρόπον
[ἢ σ᾽ ὠτί·σ᾽ σκουλαρικόπον.
310. Λελεύω·σε, λελεύω σε, λελεύω·σ᾽ ἄλλο μίαν,
σὰ μέσα·σ᾽ νὰ τ̂υλίγομαι τὴν ἑβδομάδαν μίαν.
311. Λελεύω·σε, τραντάφυλλον, καὶ Παναγίας δάκρον,
ἡ μύρα·σ᾽ ᾽χ̂ι᾽ χορτάεται, εὐωδία·σ᾽ ᾽χ̂ι᾽ χᾶται.
311. Λελεύω τὰ στομόχ̂ειλα·σ᾽ κι᾽ ὅνταν χαμογελοῦνε,
θὰ ἔρχομαι φιλῶ·γ ἀτα ἀσ᾽ σὸν Θεὸν φογοῦμαι.
313. Λελεύω τὰ χ̂ερόπα σου, χ̂οντὰ καὶ π̂ιτσ̂ιμλία,
πῶς ᾽χ̂ὶ γουγεύ᾽ς καὶ βάλτς·ἀτα καὶ σὰ νερὰ τὰ κρύα.
314. Λελεύω τ᾽ ὀμματόπα σου, ἄμον φῶσα πιάν᾽νε.
τα μάγ᾽λα σ᾽ πά ποιος φιλεῖ, τὰ χείλα·τ᾽ συμπιάν᾽νε.
315. Λένε·με, κάτ᾽ ᾽χ̂ὶ τραγωδεῖς, κ᾽ ἐγὼ λαλόπον᾽ ᾽χ̂᾽ ἔχω·
λένε·με, κάτ᾽ ᾽χ̂ὶ χ̂αίρεσαι, τὸ τρυγονόπο·μ᾽ ᾽χ̂᾽ ἔχω.
316. Μάννα κι᾽ ἂν εἶμαι τὸ παιδί·σ᾽ κι᾽ ἂν εἶσαι ἡ μαννίτσα μ᾽.
ἀράεψον καί ν ηὔρικον, σ᾽ ἐμὲν χ̈ρὰν νυφίτσαν.
317. Μάννα, κι᾽ ἂν εἶσαι ἡ μάννα μ᾽ κι᾽ ἂν εἶμαι τὸ παιδόπο·σ᾽,
ἐδέβαν τὰ νεότητα·μ᾽, γυναίκ᾽σο·με ὀφέτος.
318. Μάννα, μάννα κακότυχος, μάννα, γιατὶ ᾽χ̂ὶ τξίεις με,
μάννα·μ᾽ ἀσ᾽ σὸ νυφόπο·σου γιατὶ ν᾽ ἀποχωρίεις με ;
319. Μάννα, μάννα·μ᾽ χαΐνενα, μάννα·μ᾽, πολλὰ κακέσσα,
ἡ μαναχ̂ία ἂν ἔν᾽ καλὸν πήσ᾽ κὰ ᾽σὺ μαναχέσσα.
320. Μάννα μ᾽ ἔρθεν ἡ ἄνοιξη κ᾽ ἐξέβαν τὰ τσουντσούνας,
καὶ τ᾽ ἔμορφα τὰ κορτσόπα φοροῦνε τὰ ζουπούνας.
321. Μάννα·μ᾽ ντ᾽εἶχες κ᾽ ἐποῖνες με σὸ Τ̂σάμπασ̂ην τσοπ̂άνον,
σῆ Τ̂σαϊρί᾽ τὴν μαχαλᾶν ψάλτην καὶ τραγωδάνον.
322. Μάννα, πονεῖ τὸ ᾽χ̂ιφάλ᾽·ι·μ᾽, τ̂αράζ᾽ καὶ τὸ καρδόπο·μ᾽
καὶ συντρομάζ᾽ν τὰ γόνατα·μ᾽καὶ πάει νὰ᾽βγαίν᾽τὸ ψ̂όπο·μ᾽.
323. Μαρία λὲν τὴν Παναγιά, Μαρία λὲν κ᾽ ἐσέναν
ὅλοι φιλοῦν τὴν Παναγιὰν κ᾽ ἐγὼ φιλῶ ἐσέναν.

324. Μὲ τὸ νὰ εἶμαι ἐφτωχός, μὲ τὸ νὰ ’χ’ ἔχω μάνναν,
κορτσόπον, θὰ πεσλεύω-σε μὲ τῆ πουλί’ τὸ γάλαν.
325. Μὲ τὸ νὰ εἶμαι ὀρφανός, μὲ τὸ νὰ ’χ’ ἔχω βίον,
κορτσόπον, θὰ πεσλεύω-σε κι’ ἀσ’ σὸν κύρ’-ι-σ’ καλλίον.
326. Μικρίτσκον τξεβαΐρταβιν, ἔλα κάθ’κὰ σὸ γιάν’-ι-μ’,
ἂς λέγω-σε τὰ τερτόπα, ντ’ ἐδέβαν σὸ χιφάλ’-ι-μ’.
327. Μικρίτσκον τξεβαΐρταβιν, ἐχάλασες τὴν ὕα-σ’,
ποῖος θὰ σύρ’ τὴν καμονή-σ’ καὶ τὴν ἀρωθυμία-σ’.
328. Νὰ εἶχα κ’ εἶναν πεθεράν, ἄμον τὴν Λαζαρίναν
κ’ ἦ θυγατέρα-τ’ς ἔκοφτεν ψιλὸν τὴν μακαρίναν.
329. Νὰ ἔμ’νε κ’ εἶνας δάβολος μὲ τρία κωδωνόπα,
νὰ ’λάσκουμνε μεσάνυχτα νὰ ’γνέφιζα κορτσόπα.
330. Ναϊλοὶ ἐμέν, μαννίτσα μου, πονεῖ τὸ ποδαρόπο-μ’,
καὶ χ’ ἐπορῶ νὰ πορπατῶ καὶ πάγω μὲ τ’ ἀρνόπο μ’.
331. Ναϊλοὶ ἐμέν, ναϊλοὶ ἐμέν, ναϊλοὶ ἐμέν, μαννίτσα,
ἔκαψεν τὸ καρδόπο-μου ἄπιστος τρυγονίτσα.
332. Ναϊλοὶ ἐμὲν π’ ἐγέρασα κ’ ἔσπρυναν τὰ μαλλία-μ’,
ἐδέβαν τὰ νεότητα-μ’, τ’ ἔρημον ἡ καρδία-μ’.
333. Ναϊλοὶ ἐμὲν τὸ καρδόπο-μ’ ὅσον τὸ πάει φουσκώνει,
τρανὸν γερόπον ἔφερεν καὶ γιατρικὸν ’χὶ σκώνει.
334. Ναϊλοὶ ἐμὲν τὸν μαναχὸν [ἢ τὸν ὀρφανὸν ἢ μαννίτσα-
[-μου], σὸν κόσμον κανὰν ’χ’ ἔχω.
Ἄν τρώει-με ὁ λύκον σὸ ραχίν, ἀραευτὴν πὰ ’χ’ ἔχω.
335. Ναϊλοὶ ἐμὲν τὸν μογατξίρ’τ’ ὀσπίτι-μ’ ἐκολλίεν,
κ’ ἕναν ἔμορφον κορτόπον, σὴν γούλα-μ’ ἐτυλίεν.
336. Νὰ ποδεδίζω π’ ἔπλασεν ἀτὸ τὴν ἐμορφίαν,
π’ ἔστεκεν κ’ ἐζωγράφιζεν ἀτὸ τὴν ἐμορφίαν.
337. Νασὰν ἐκεῖνο τὸ πουλίν, τὸ χ’ ἔχτισεν φωλέαν,
νὰ ἔχτισεν, νὰ χάλασεν, μηδ’ ἐκαρδοπονάεν.
338. Νασὰν ἐσᾶς ψηλὰ ραχά, πάντα χλωροφορᾶτε,
δᾳβαίν’νε χρόνᾳ καὶ καιρούς, καμμίαν ’χὶ γερᾶτε.
339. Νασὰν ἐσᾶς ψηλὰ ραχὰ σὴν ξενιτὰν ’χὶ πᾶτε,
σεβτὰν ’χι’ ἀποχωρίγουστουν, σ’ ἕναν τόπον γερᾶτε.
340. Νασὰν ἐσὲν τῆ γήλ’τ’ ὀμμάτ’ ντὸ χεῖσ’ ἀφκὰ σὰ λίβᾳ,
ἐλέπ’ς ὀμμάτᾳ γαλανά, ἐλέπ’ς μαῦρα ὀφρύδᾳ.
341. Ὁ ἦλον μαραίν’ μάραντα καὶ πράσινα χορτάρᾳ,
ἡ κόρ’ μαραίν’ καὶ παλαλών, ἔμορφα παληκάρᾳ.
342. Ὁ κόλφος ἀτ’ς παράδεισον, νασὰν π’ ἐμπαίν’ καὶ χεῖται,
τὸ στόμαν-ἀτ’ς χρυσὸν καυκὶν νασὰν ποὶ βάλ’ καὶ πίνει.
343. Ὁ κύρ’-ι-μ’ λέει-με πάντρεψον, ἡ μάννα-μ’ λέει, γυναίκ’σον,
ἔπαρεν ὀρφανὸν κορίτσ’ κι’ ἀτὸ πὰ χαρεντέρτσον.

344. Ὁ κύρ᾽-ι-σ᾽ ἔν᾽ ὁ παλαλὸν κ᾽ ἡ μάννα-σ᾽ ἡ παλάλα,
πῶς ἐγροῖξαν κ᾽ ἐποίκανε ἅμον ἐσὲν φραντάλαν.
345. Ὁ κύρ᾽-τσ᾽νὰ ρούζ᾽σὴν θάλασσαν κ᾽ἡ μάννα-σ᾽νὰ οὐρνᾶται
κ᾽ ἐσὺ πὰ μὲ τὸ γιαρόπο-σ᾽, ἐντάμαν νὰ ψοφᾶτε.
346. Ὅλᾳ τὰ γράμματ᾽ ἔμαθα καὶ δέσκαλος ᾽χ᾽ ἐκάτσα,
τὰ ἔμορφα τὰ κορτσόπα τὸ σεβτᾶλούκ᾽ ἐμάτσα.
347. Ὅλᾳ τὰ μαντιλόπα μου σὰ δάκρᾳ ἀπέσ᾽ βάφτω
κι᾽ ὅνταν λέγω: «τρυγόνα-μου!» τὸν κόσμον ὅλον βλάφτω
348. Ὅλος ὁ κόσμος πρασινίζ᾽ κ᾽ ἡ κάρδᾳ-μου μαυρίζει,
ἀτό ποιος τὸ μαύρισε νὰ μὴ τραβήξει χρόνον.
349. Ὀμμάτᾳ κι᾽ ὀμματόφρυδα καὶ πρόσωπον φεγγάριν,
νασὰν ποὶ χεῖται μὲ τ᾽ ἐσὲν καὶ σ᾽ ἕναν μαξιλάριν.
350. Ὁ οὐρανὸν ἂν ἔν᾽ χαρτὶν κ᾽ ἡ γῆ μελανοκούτιν,
ἐγὼ ἐσὲν ᾽χὶ θὰ παίρω, γιατὶ ᾽χὶ κόφ᾽ς τ᾽ ὁμούτιν;
351. Ὁ οὐρανὸν ἐλίβωσεν κ᾽ ἡ γῆ ἐτσαμουρῶθεν,
κι᾽ ἀσ᾽ σὴν ἀγάπ᾽ π᾽ ἐρρώστεσεν, καμμίαν ᾽χ᾽ ἐλαρῶθεν.
352. Ὁ οὐρανὸν ἐλίβωσεν, τὸ ποτάμ᾽ ἐθολῶθεν,
τὴν Καλυψὼν ἐφίλεσα, τὸ στόμα-μ᾽ ἐμελῶθεν.
353. Ὁ οὐρανὸν κ᾽ ἡ θάλασσα κ᾽ ἡ γῆ κι᾽ ὅλᾳ τὰ πάντα,
ἔλα πουλόπο-μ᾽ μὲ τ᾽ ἐμέν, πασκειμ θὰ ζοῦμε πάντα;
354. Ὁ οὐρανὸν ἂν ἔν᾽ χαρτὶν κ᾽ ἡ θάλασσα μελάνι,
νὰ ἔγραφτα τὰ τερτόπα-μ᾽, ἐκεῖνο πὰ ᾽χ᾽ ἐφτάνει.
ἢ τ᾽ ἐδέβαν σὸ χιφάλ᾽-ι-μ᾽.
355 Ὁ πεθερό-μ᾽ ἐκράνε-με κ᾽ ἡ πεθερά-μ᾽ ἐντοῦνεν,
κ᾽ ἡ ἄπιστος ἡ νισαλλοῦ-μ᾽ τὰ μαλλόπα-μ᾽ ἐσύρνεν.
356. Ὁ πεθερό-μ᾽ ἐχάρτσε-με κόκκινον ταπακέραν,
ἐπαρακάλ᾽νεν κ᾽ ἔλεγεν: «ἔπαρ᾽ τὴν θαγατέρα-μ᾽».
357. Ὁ πετεινὸν ὄντας κουΐζ᾽, τὰ κοσσάρας λαλοῦνε,
τρία κορτσόπα ἔμορφα ἐμὲν παρακαλοῦνε.
358 Ὁ σεβτᾶλοῦς ὁ ἄνθρωπον καμμίαν ᾽χὶ χοιμᾶται,
σκοῦται καὶ τὰ μεσάνυχτα, φορεῖ καὶ πάει καὶ χᾶται.
359. Ὅσταν ἐπαῖνες σὴν Γεϊλὲν γιατὶ ἐμὲν ᾽χ᾽ ἐλάλ᾽νες;
καλὰ ντὸ ἔρθα μὲ τ᾽ ἐσὲν τ᾽ ἡμ᾽σὸν τὴν ψὴ-μ᾽ θὰ ᾽βγάλνες.
360. Οὔλ᾽ περιμέν᾽ν τὴν ἄνοιξην κ᾽ ἡ κόρ᾽ τὸ μοθοπώριν,
τ᾽ ἄθᾳ ἀνθοῦν τὴν ἄνοιξην κ᾽ ἡ κόρ᾽ τὸ μοθοπώριν.
361. Πάει ὁ ποπᾶς, πάει ὁ ποπᾶς, πάει κ᾽ ἡ ποπαδία,
πάγω κ᾽ ἐγὼ τὸ παληκάρ᾽ φιλῶ τὴν Παναγίαν.
362. Πάει ὁ ποπᾶς, πάει ὁ παπᾶς φιλεῖ τὴν Παναγίαν,
πάγω κ᾽ ἐγὼ τὸ παληκάρ᾽ φιλῶ τὴν ποπαδίαν.
363. Παληκαράκι ἔμορφον μὲ τὸ πουρμὰ μουστάκι,
ἐσὲν τραβᾶ ἡ ξενιτὰ κ᾽ ἐμέναν τὸ φαρμάκι.

364. Παπορόπον πᾶς κ' ἔρχεσαι, καμμίαν 'κὶ κοιμᾶσαι,
τὸ γιαρόπο-μου ἂν 'κὶ φέρτς, σὸν κρεμὸν νὰ πᾶς χᾶσαι.
365. Πάω, νὰ πάω 'κ' ἐπορῶ, κάθομαι κὰ καὶ κλαίω,
τερῶ τὴν μάννα-σ' τὴν τζαζοῦν, χίλᾳ κατάρας λέγω.
366. Πάω, νὰ πάω 'κ' ἐπορῶ κι' ἀπάν' σὸν πάγον πάω
κ' ἐγὼ ἀδακὲς 'κὶ γίνομαι, σὴν Ρουσσίαν θὰ πάγω.
367. Ποῖον ραχὶν κρατεῖ βρεχήν, ποῖα δεντρόπα χόνᾳ,
ποῖον καρδίαν θὰ βαστᾶ, τέσσερα πέντε χρόνια;
368. Πολλὰ κορτσόπα 'γάπεσα πολλὰ νυφόπα εἶδα
κι' ἅμον ἐσέν, τρυγόνα-μου, σὸν κόσμον ἄλλεν 'κ' ηὗρα.
369. Πολλὰ κορτσόπα 'κ' ἔντρισαν μὲ τὸ πολλὰ τὴν προῖκαν,
καὶ ἀρ' ἀτοὶν οἱ χοράδες παταλμονὴν ἐποῖκαν.
370. Πολλὰ πουλία κελαϊδοῦν νὰ γίνταν χελιδόνᾳ,
λύεται τὸ καρδόπο-μου, πὼς λύγουνταν τὰ χόνᾳ.
371. Πολλὰ ψηλὰ πὰ μὴ πετᾶς, τρῶνε-σε τὰ καρτάλᾳ,
πέταξον κ' ἔλα γόνεψον σ' ἔρημον τὴν ἀγκάλᾳ-μ'.
372. Ποπᾶ, ποπᾶ, καλόγερε, ποπᾶ καταραμένε,
ξομολογᾶς τὰ κορτσόπα κι' ἄλλο 'κὶ μασχαρεύ'νε.
373. Πόσα ρακόπα ἔπιγα καὶ πόσα μαυροζώμᾳ,
πόσα σπαλέρᾳ ἔλυσα καὶ πόσα βρακοζώνᾳ.
374. Ποῦ πᾶς, ποῦ πᾶς, ναὶ Μάραντε, κ' ἐμὲν τίναν ἀφήνεις;
'Αφήνω-σε τὸν κύρη-μου, τὴν μάννα-μ' τὴν καλέσσαν.
375. Ραχόπα τ' ἐπορπάτεσα, κρύα νερόπα τ' ἔπα,
ὅσον δᾳβαίντς κι' ἀντιδᾳβαίντς, ξύσον δύο δᾳκρόπα.
376. Ρώτα, τρυγόνα-μ', τὰ πουλὰ τὸ λέγν'-άτα ἀηδόνᾳ.
ντ' ἔφταγει καὶ-ν-ὁ ἔταιρον ἀσ' σὰ πικρὰ τὰ πόνᾳ.
377. Σὰ δύο σπίτ' ἀνάμεσα χορὸν καὶ λαϊστέραν·
κ' ἐγὼ τιναν ἐγάπανα ἔκουεν Πελιστέρα.
378. Σὰ παρχαρόπα πορπατῶ καὶ σὰ χωρόπα μένω,
σὰ σταυροστράτᾳ κάθομαι, τ' ἀρνόπα-μ' ἀναμένω.
379. Σὰ Πλάτανα ἐλίβωσεν, σὴν Τραπεζούνταν βρέχει,
φογοῦμαι θ' ἀποθάνω ἐγὼ κ' ἡ μάννα-μ' ἄλλο 'κ' ἔχει.
380. Σὰ ψηλασέας λάσκομαι, σὰ χαμελὰ γυρίζω,
καὶ σὸ τοπόπον τὸ πατεῖς τὴν πόδα-σ' ἐγνωρίζω.
381. Σεβτὰν ἔχω, σεβτὰν πουλῶ καὶ σεβταλοῦς γυρίζω,
σεβτὰν ἔχω σὸ καρδόπο-μ' καὶ πῶς θὰ ταγιανίζω;
382. Σεβτὰν ἔχω σεβτὰν πουλῶ καὶ σεβταλοῦς γυρίζω,
τὰ ἔμορφα τὰ κορτσόπα, δάκω καὶ τσουρμουλίζω.
383. Σεβτὰν ἔχω, σεβτὰν πουλῶ, σεβτὰν κουμανταρίζω,
τὸν σεβταλοῦν τὸν ἄνθρωπον καὶ ντὸ πολλὰ νουνίζω.
384. Σεράντα μῆλα κόκκινα καὶ τρία πορτοκάλᾳ,
ἀνάθεμά-σ' 'Αμερική, ποὶ τρῶς τὰ παληκάρᾳ.

385. Σεράντα ποταμόνερα κ' ἔφτὰ ραχία χόνᾳ,
'χ' ἐπόρεσαν νὰ ἐχάν'ναν τῆ κάρδᾳς-ι-μ' τὰ πόνᾳ.
386. Σῆ θάλασσας τὸν πέλαγον θὰ χτίζω 'γὼ τὸ μνῆμα-μ',
θὰ ρούζω καὶ φουρκίγομαι, θὰ ἔεις ἐσὺ τὸ κρῖμαν.
387. Σὴν γούλα-σ' νὰ κρεμάγομαι, σῆ φιλιρί-σ' τὸν τόπον,
σὰ μέσα-σ' νὰ τυλίγομαι, ἅμον 'φιδί' γιαβρόπον
388. Σὴν ζουπούνα-σ' θὰ γίνομαι χουμπὶν μαλαματένον,
νὰ χεῖμαι σ' ἀγκαλόπο-σου τὸ μαργαριταρένον.
389. Σὴν θάλασσαν ἀπάν' καικὰ τ' ὀρτέκια ἴνταν κάζᾳ,
ἀ παίρω-σε καὶ φύγομαι ἐξέρω τὰ πογάζᾳ.
390. Σὴν θάλασσαν φουρτούναν ἔν' καὶ τὸ παπόρ' ἐπαῖνεν,
τ' ἀρνόπο-μ' σὴν 'Ανατολὴν ἐσάσεψεν κ' ἐπέμνεν.
391. Σὴν θάλασσαν φουρτούνα ἔν' καὶ τὸ παπόρ' ἐχάθεν,
τ' ἀρνόπο-μ' πὰ δσήμερον σ' ὀμμάτᾳ-μ' ξάϊ 'χ' ἐφάνθεν
392. Σὴν ξενιτὰν ποὶ ἀρωσταίν' ὁ Θεὸς νὰ ἐλᾶ τον!
Οἱ γιατροὶ 'χὶ λαρών'ν-άτον, 'Αέρτς 'χὶ βοηθᾶ τον!
393. Σὴν πόρταν ἀπάν' ἔστεκες κ' ἐσὺ ἐμὲν ἐτέρνες,
ἐσὺ ἐμὲν ἂν 'χὶ θὰ παίρτς τὸ μαντίλι-μ' ντ' ἔπαιρνες;
394. Σὴν Πόστεπεν ὀπίσ' καικὰ χοσσάρας καὶ παπία,
ἀ παίρω-σε καὶ φύγομαι 'χ' ἐξέρω τὰ τρυπία.
395. Σὴν Πόστεπεν ὀπίσ' καικὰ χαρτώματα τσερίζ'νε,
τῆ Ρουσσίας τὰ κορτσόπα ἄβράκωτα γυρίζ'νε.
396. Σείτᾳ χορεύομαι χορὸν τεροῦμε τ' ἕναν τ' ἄλλο,
καματεροὶ καὶ φρόνιμοι, παίρομε τ' ἕναν τ' ἄλλο.
397. Σείτ' στέκω κάπως γίνομαι, σείτ' στέκω κάτ' παθάνω,
σείτ' στέκω κρούει τ' ἀρνί-μ' σὸν νοῦ-μ' καὶ πάω ν' ἀποθάνω.
398. Σκάλωσον τὰ τραγωδόπα κι' ἀπ' ἕναν-ἕναν γράψον
καὶ τ' ἔμορφα τὰ κορτσόπα τ' ἕναν φίλ' τ' ἄλλο δάξον.
399. Σκοτία ἔν' 'χ' ἐλέπω σε, τὸ λαλόπο-σ' ἀκούω,
ἁπλώνω τὰ ξερόχερα μ', ἀπέσ' σὴν κάρδᾳ-σ' κρούω.
400. Σκυλόπιστος νὰ ἴνεται ἀτὲ τ' ἐμὸν ἡ κάλη,
λέει-με, δέβα σὴν ξενιτάν, μὲ τ' ἀβοῦτο τὸ χάλι.
401 Σὸ δαβρὶν-ἀτ' ἐκούμπιξεν ἕναν ὕπνον ἐπῆρεν,
κι' ὅνταν ἐσκῶθεν τὸν πουρνὸν πουδὲν πρόγατα 'χ' ηὗρεν.
408. Σὸν 'Αε-Λίαν ἀφκακιὰν θερίζ' τ' ἐμὸν τ' ἀρνόπον
καὶ ντ' ἔμορφα καὶ νόστιμα κρατεῖ τὸ χαγανόπον.
403. Σὸν κόσμον ποὶ 'χ' ἐγάπεσεν, φιλίαν ποὶ 'χ' ἐποῖκεν,
χαῖβὰν ἔρθεν κ' ἐπέρασεν, γαλαπαλούχ' ἐποῖκεν.
404. Σὸν οὐρανὸν δύο ἄστρᾳ ντ' ἔμορφα παρλαεύ'νε,
ἀβοῦτα τ' ἐμὰ τ' ὀμμάτᾳ πάντα 'σὲν ἀραεύ'νε.
405. Σὸν οὐρανὸν ἐκρέμασαν ἕναν χρυσὸν γαντάριν,
ἐκεῖ ζυάζ'νε τ' ἔμορφους μὲ τὸ μαργαριτάριν.

406. Σὸν οὐρανὸν ἐπέταναν σεράντα πελιστέρᾳ,
τ' ἄλλ' ἄσπρα, τ' ἄλλα κόκκ͡ινα, τ' ἄλλα ζωγραφισμένα.
407. Σὸν οὐρανὸν κιὰν κρέμουνταν ζευγάρᾳ τ͡ερεζία,
τὴν νι͡σαλλοῦ μ' θὰ 'φτάγ' ἀτην ζωνάρᾳ καὶ κᾰζία.
408. Σὸ παραθύρ' κρεμάεται κοσσάρας πατξακόπον,
ἔλα πουλί μ', ἔλα ἀρνί-μ', πήσ' κὰ σὸ κρεββατόπο-μ'.
309 Σὸ φαγοπότ' ἐκάθουμνε, μὲ κάμποσα παιδία,
ἔσ͡κισεν κ' ἔρθεν ηὖρε-με τ' ἐσὸν ἀρωθυμία.
410. Στεῖλο με τὸ μαντίλι σου, ἂς ἔν' καὶ λερωμένον,
σπογγίζω τὰ δᾰκρόπα-μου κ' ἐφτάγ' ἀτο πλυμένον.
411. Στερέα μ', ἐρωθύμεσα κανὰν τιδὲν 'κὶ λέγω,
τὸ νάζι-μ' σὰ δάκρᾳ μ' δᾰβαίν', κάθομαι κὰ καὶ κλαίγω.
412. Στερέα μ' ἐρωθύμεσα, στεῖλο-με τὸ μαντίλι-σ',
ἂς ἔμ' πουλὶν κ' ἐπέτανα κ' ἔρχουμ' σὸ παραθύρι-σ'.
413. Στρῶσον τὸ κρεββατόπο σου, ἄρ' ὅσον ἐχωροῦμε,
καὶ ἂς ἐφτᾶμε τὴν σεβτὰν ἀρ' ὅσον ἐποροῦμε.
414. Συλλογισμένα πορπατῶ, τὰ χ͡έρᾳ-μ' σταυρωμένα,
κανεὶς κακὸν νὰ μὴ παθάν' πουλί-μ' ἅμον ἐμένα.
415. Σ' Ὑπαπαντῆς τὴν μαχαλᾶν εἶν' ἔμορφα κορτσόπα,
ὁ εἶνας ἔτον ἔμορφος, ἐγέλανεν βαρέα,
ἡ ἄλλ' ἔτον κι' ἄλλ' ἔμορφος κ' ἔτον κ͡οντογουλία
κι' ἄλλε ἔτον χ͡ιλέμορφος κ' ἔτον σουμαδεμέντσα.
416. Σύρω τὸ καϊκόπο-μου καὶ σοῦ γιαλοῦ τὴν ἄκραν,
στεῖλο με τὸ μαντίλι-σου νὰ βάλ' ἀπάν' τὴν μάρκαν.
417. Τὰ δάχτυλα-σ' 'κ͡ὶ' ἀρωθυμῶ, τὸ δαχτυλίδι-σ' ἔχω,
ἀσ' σὰ μαλλόπα-σ' τὰ ξανθὰ 'λίγα σὴν τξόπᾳ-μ' ἔχω.
418. Τ' ἄλλα τὰ τέρτᾳ ἔρχουνταν καὶ τ' ἄλλα π͡αγιατών'νε.
κ' ἐσὲν θὰ θήκ'νε σὸ κρεββάι' κ' ἐμὲν θὰ θανατών'νε.
419. Τ' ἀρνί-μ' ἐλιγοθύμεσεν, σὴν ἀγκάλᾳ-μ' ἐρροῦξεν,
ἀρ' μὴ κατηγορᾶτ' ἀτο, τξαχάλκον ἔν' 'κ͡' ἐγροίκ͡σεν
420. Τ' ἀρνί-μ' ἐπαρακάλ'ν'-ἀτο κι' ἀτὸ ἐποῖνεν νάζᾳ,
τὰ δάκρᾳ-θε 'κατήβαιναν Καλομηνᾶ χαλάζᾳ.
421. Τ' ἀρνί μ' ἐπαρεξέγκα-το καὶ οὖς τὴν λειβαδίαν,
κλώσκομαι καὶ τερῶ-γ-ἀτο, τερεῖ-με μερακλία.
[ἢ ἐγὼ ἀτὸ 'κ͡' ἐφίλεσα κ' ἔφαγα τὴν καρδία-μ'.
422. Τ' ἀρνί-μ' ὄντες ἐπέθανεν σὰ χ͡έρᾳ-τ'ς 'κράτνεν μῆλα,
κλαῖν' ἀτεν τ' ἄστρᾳ τ' οὐρανοῦ καὶ τῆ δεντροῦ τὰ φύλλα.
423. Τ' ἀρνόπο-μ' κ͡εῖται ἄρωστον καὶ σῆ θανάτ' τὰ χάλᾳ,
ἀρωστικὰ θὰ φέρ' ἀτο καὶ Γιάφας π͡ορτοκ͡άλᾳ.
424. Τ' ἀρνόπο-μ' κ͡εῖται ἄρωστον κ' ἐγὼ σύρω τὰ πόνᾳ,
Θεέ-μ' νὰ κόφ'ς καὶ δί'ς-ἀτο, τ' ἐμὰ τ' ἡμ'σὰ τὰ χρόνᾳ.

425. Τ' ἀρνόπο-μ' φορεῖ κόκκινα καὶ κάποτε μαβία,
ὅνταν ἐβγαίν' σ' ἐξώπορτον παλαλών' τὰ παιδία.
426. Τ' ἄστρα μὲ τ' ἄστρα πολεμοῦν, ὁ ἥλον μὲ τὸν φέγγον,
ὁ κόσμος μὲ τὸν κόσμον-ἀτ' κ' ἐγὼ μὲ τὴν Ἑλέγκων.
427. Τὰ στράτας 'κὶ βαράσκομαι τὰ γόνατά-μ' κὶ τζίζω,
θὰ πάγω καὶ θὰ ἔρχομαι, τὴν καρδία-σ' θὰ χτίζω.
428. Τὰ τέρτα καὶ τὰ βάσανα, πουλί-μ', ἐγὼ ντὸ εἶδα,
ἔγραψα καὶ ν-ἐγόμωσα ἕναν ἐφημερίδαν.
429. Τὰ τραγωδίας λόγια εἶν', κοιλίαν 'κὶ γομών'νε,
παρηγοροῦνε τοὶν πεκιάρτς, κορτσόπα παλαλών'νε.
430. Τὰ τραγωδίας τὰ καλὰ πασκ'-ἔχ'-ατα γραμμένα;
Ἀφκὰ σὴν γλῶσσα-μ' κείντανε, κουβάρα τυλιγμένα.
431. Τὰ τραγωδίας τ' ἔμορφα τ' ἕναν πέ-ι τ' ἄλλο ἄκ'σον
καὶ τ' ἔμορφα τὰ κορτσόπα τ' ἕναν φίλ' τ' ἄλλο δάκσον.
432. Τὰ τραγωδίας τ' ἔμορφα κοιλίαν 'κὶ γομών'νε,
χαρεντερίζ'νε κορτσόπα, παιδία παλαλών'νε.
433. Τ' ἐμὸν ἡ κάρδα γεραλοῦν, ἅμον αὐλάκι' αὐλάκια,
ἀσ' σ' ἕναν τρέχ'νε γαίματα κι' ἀσ' σ' ἄλλο τὰ φαρμάκια.
434. Τ' ἐμὸν ἡ κάρδα γεραλοῦν, ἂν κλαίω θὰ ματοῦται,
θὰ ἴνεται τρανὸν γερὰν κι' ἄλλο 'κὶ θὰ λαροῦται.
435. Τ' ἐμὸν τ' ἀρνὶν ἐπέθανεν, σὴν κόλασην ἐπῆεν,
πασκεὶ κλαίω τ' ἐπέθανεν! Κλαίω τ' ἐκολατίεν.
436. Τ' ἕναν τὸ χόρι-μ' σ' ἄψιμον καὶ τ' ἄλλο σὴν φωτίαν,
θὰ καίγομαι, θὰ σπάγομαι, θὰ παίρω τὴν Σοφίαν.
437. Τέρεν ἀρνί-μ', τέρεν πουλί-μ', τὰ σύννεφα πῶς πᾶνε,
κ' οἱ τουσμάν' ἀπ' ὁλόγυρα ἂς τεροῦνε καὶ σπάν'νε.
438. Τερῶ-τερῶ ὁλόγερα, τερῶ σὴν γειτονεία-σ',
τερῶ πουδὲν 'κ' ἐλέπω-σε καὶ κλαίγ' ἀπὸ καρδίας.
439. Τζίζω-σε, πουλί-μ', τζίζω-σε, τζίζω-σε καὶ πονῶ σε,
παίρω-σε σ' ἀγκαλόπο-μου κι' ἂν ἀρωσταίντς, τερῶ-σε.
440. Τῆ γέρονος τὸ φίλεμαν, σαχλάριν καὶ μιξάριν,
τῆ νέονος τὸ φίλεμαν, μόσκον καὶ μυρωδίαν.
441. Τὴν ἄσπρον πᾶν' τὰ κόκκινα, τὴν κόκκινον τὰ ἄσπρα,
τὴν κόρην τὴν μελαχροινὴν ὅλα τ' ἀναλλαγάδα.
442. Τὴν ἔμορφον ὅλ' ἀγαποῦν, σαεύ'νε τὸ χατήρ'ν-ἀτ'ς,
τὴν ἄσκεμον κανεὶς 'κὶ θέλ' κι' ὅλ' βλαστημοῦν τὸν κύρ'ν-ἀτ'ς.
443. Τῆ νέονος τὸ φίλεμαν, ἔμνοστον καὶ σεκέρ' ἔν',
τῆ γέρονος τὸ φίλεμαν μιξάρ' ἔν' καὶ σαφλάρ' ἔν'.
444. Τῆ ξενιτείας τὸ ραχὶν σ' ὦμία-μ' ἐχαλάεν,
ἔρθεν τ' ἀρνόπο μ' νὰ δαβαίν', εἶδε-με κ' ἐχπαράεν.
445. Τῆ ποπαδίας τὸ τιουφέγκ' ἀσ' σὸν κῶλον γομοῦται,
τὴν θαγατέραν-ἀτ'ς ποὶ παίρ' καμμίαν 'κὶ κομποῦται.

446. Τῆ προσωπί'-μ' τὸ ἴρδωμαν καὶ τ' ὀμματί'-μ' τὰ δάκρᾳ,
γίνταν ποτάμᾳ καὶ νερὰ καὶ πᾶν' σὰ θαλασσάκρᾳ.
447. Τῆ Ρουσσίας τὰ κορτσόπα πολλὰ 'γαποῦν τὰ στύπα,
φιλεῖς-ἀτ' ἀπέσ' σὸ στόμαν καὶ λένε σε, ***σπασίπα.***
448. Τῆ σεβτὰλοῦ τὸ καρδόπον ἔχει δύο αὐλάκια,
ἂσ' σ' ἕναν τρέχ'νε γαίματα κι' ἂσ' σ' ἄλλο τὰ φαρμάκια.
449. Τῆ τοξαρί'-σ' τὸ σύρσιμον, τῆ δαχτυλί'-σ' ὁ χτύπον,
ἐσέγκανε-με σὴν σεβτὰν κ' ἔγ' ἀκομὰν μικρίτσκον.
450. Τὸ δαχτυλίδι-σου φορῶ καὶ τ' ὄνομά σου λέγω,
τὴν ὥραν τὸ 'χ' ἐλέπω-σε, κάθομαι κὰ καὶ κλαίγω.
451. Τὸ δαχτυλίδ' τ' ἐδέκε-με καὶ τὸ χαλκωματένον,
ἂσ' σὸ χατήρ'-τσ' 'χι' ἀλλάζ'-ατο καὶ σὸ μαλαματένον.
452. Τὸ χάστανον θέλει νερὸν καὶ τὸ καρύδι μέλι,
κ' ἡ κόρη θέλει φίλεμαν πρωὶ καὶ μεσημέρι.
453. Τ' ὀμματοτζάτζα-σ' εἶν' πολλά, τ' ὀφρύδᾳ-σ' εἶν' ὀλίγα,
ἀρ' εἶδα ξάν' τὸν πρόσωπο-σ' κι' ἅμον σεκέρ' ἐλύγα.
454. Τ' ὀμμάτᾳ-μ' ἀραεύνε σε κ' ἡ ψή-μ' ἀρωθυμᾶ-σε
πότε θ' ἀξιών' ὁ Θεὸς μὲ τ' ἐμὲν νὰ κοιμᾶσαι.
[ἤ, καὶ τ' ἔρημον τὸ καρδόπο-μ' καὶ ντὸ πόλλ' ἀγαπᾶ-σε.
ἢ ἂς ἔπλανε-με ὁ Θεὸς σὸν τόπον τὸ κοιμᾶσαι].
455. Τ' ὀμμάτᾳ-σ' ἂσ' σὸν οὐρανὸν ἀστρόπα κατηβάζ'νε,
πόσα καρδόπα ἔκαψες καὶ πόσ' ἀναστενάζ'νε.
456. Τ'ὀμμάτᾳ-τ'ς εἶν' ὁλήμαυρα, τ' ὀφρείδᾳ-τ'ς εἶν'τθατμάδες,
γιὰ τ' ἀτὲν μαχαιράγουνταν τῆ 'Ορτοῦς οἱ γιοσμᾶδες.
457. Τὸν κόσμον ἐπορπάτεσα τὴν Ρουσσίαν ἐγύρτσα,
ἐχάσα τὴν τρυγόνα μου ντ' ἐγέντονε 'χ' ἐγροίκ'σα.
458. Τὸν οὐρανὸν χρωστῶ τὴν ψή-μ', τὸν "Αδην τὸ κορμόπο-μ'.
κ' ἐσὲν κορτσόπον ντ' ἔχρωστω καὶ πυρᾳννίεις τὸ ψόπο-μ'!
459. Τὸν σεβτὰλοῦν τὸν ἄνθρωπον νὰ μὴν κακολογᾶτε,
ἐδέβεν σὸ κιφάλι-μου, τὴν νύχταν 'χὶ κοιμᾶται.
460. Τὸ παζιπόρτι-μ' ἕτοιμον κι' ὁ ναῦλος-ι-μ' δοσμένον
καὶ γιὰ τ' ἐμὲν ἡ ξενιτὰ ἂς ἔν' ἀφορισμένον.
561. Τὸ ποιόπο-σ' ἔν' τζιλβελῆν, σελβίν, κυπαρισσόπον,
σῆ κρεββατί'-σ' τὸ γιὰν καικά, ποῖσον κ' ἐμέναν τόπον.
462. Τ' ὁρμία καὶ τ' ὁρμόχειλα ἐγομῶθαν βαῖα,
θὰ κόφτω τὴν τρυγόνα-μου ζουπούνας σεβαῖα.
463. Τ' ὁρμία καὶ τ' ὁρμόχειλα ὅλᾳ εἶν' κλεφτερούτσας,
ἃ παίρω-σε καὶ φύγομαι ἃ φάζω-σε στουπίτσας.
464. Τ' ὁρμία 'μοιρολόγαναν, τ' ἀρνόπο-μ' ἐτραγῶδνεν.
καὶ μὲ τὰ τραγωδίας-ἀτ'ς τὴν κάρδᾳ-μ' ἐπαργόρνεν.
465. Τ' ὁρμία πίν'ν τὰ δάκρᾳ-μου, τ' ὁρμάνᾳ τὴν λαλία-μ',
ἐσὺ πὰ πῶς θὰ χαίρεσαι μὲ τ' ἀτὸ τὴν καρδίαν;

465. Τὸ σεβτᾶλούκ᾽ ποὶ θέλ᾽ νὰ ᾽φταέι θὰ ἔν᾽ πολλὰ τεχνίτες,
νὰ παίρ᾽ κάτας πορπάτεμαν, νὰ ἔν᾽ ἅμον τσιχρίτες.
466. Τὸ σεβτᾶλούκ᾽ τὸ ἔρημον τὸ ἔχ᾽ τὴν δυσκολίαν,
οὓς νὰ τρανύντς καὶ παίρω-σε, ἀσπρίν᾽νε τὰ μαλλία-μ᾽.
467. Τ᾽ ὀσπίτι-μ᾽ καινουρόχτιστον, καράβ᾽ ἁρματωμένον,
τὰ χείλᾰ-μ᾽ λένε καὶ γελοῦν κ᾽ ἡ κάρδᾰ-μ᾽ ματωμένον.
468. Τ᾽ ὀσπίτι-μ᾽ καινουρόχτιστον κι᾽ ἀπέσ᾽ σὰ λειβαδόπα·
τ᾽ ἐμὸν τὴν κάρδᾰν ἔκαψαν τ᾽ ἔμορφα τὰ κορτσόπα.
469. Τ᾽ ὀσπίτι-μ᾽ καινουρόχτιστον κι᾽ ἀπέσ᾽ ἁρματωμένον·
τ᾽ ἐμὸν ἡ κάρδᾰ γεραλοῦν, τ᾽ ἐσὸν ἔν᾽ ματωμένον.
470. Τ᾽ ὀσπίτι-σ᾽ ἐτριγύλιξα καὶ σὴν αὐλή-σ᾽ ἐκάτσα,
κ᾽ ἐσὺ τὴν πόρταν ᾽κ᾽ ἔνοιξες καὶ μὲ τὰ δάκρ᾽ ἀχπάστα.
471. Τούρκικον τὸ πορπάτεμα-σ᾽, Ρωμέϊκον ἡ θὼρέα-σ᾽.
Μίαν κι᾽ ἄλλο ἂς ἔλεπα σὸ γιὰν τὴν ἐμποδέα-σ᾽.
472. Τραγώδ᾽, ἀρνί μ᾽, τραγώδ᾽, πουλί-μ᾽, κ᾽ ἐγὼ-ν-ἂς ἀφοκροῦμαι,
σύρον τὰ λόγια τῆ σεβτᾶς κ᾽ ἐγὼ-ν-ἂς παλαλοῦμαι.
[ἢ τραγώδ᾽ ἐσὺ τὸ παληκάρ᾽ κ᾽ ἐγὼ ν-ἂς ἀφοκροῦμαι].
473. Τραγώδεσα, τραγώδεσα κ᾽ ἐκόπεν τὸ λαλόπο-μ᾽
κι᾽ ἂν ἀγαπᾶς-με πέ-ι ἀτὸ μὴ τρώγω τὸ καρδόπο-μ᾽.
474. Τρυγόνα μ᾽, ἀραεύ᾽νε-με θὰ στείλ᾽νε με σ᾽ ἀσκέριν,

Κοτυωρίτες στὴν ὑπηρεσία τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸ πόλεμο. Τοὺς συνοδεύει παντοῦ ἡ εὐθυμία μὲ τὴν *κεμανῆν*.

μὲ τὴ Θεοῦ τὰ πουλόπα θὰ στείλω σε χαπέριν.
Κι᾽ ἂν πάγω πρὶν νὰ ᾽λέπω-σε, πουλόπο-μ᾽, ἀρ᾽ ἔεις ὕαν,
νὰ λές: «γιαρόπον ἔχω ᾽γὼ σὸ τσόλ᾽ τὴν ξενιτείαν».
475. Τρυγόνα-μ᾽, ἐρωθύμεσα κανὰν τιδὲν ᾽χὶ λέγω,
τὸ νάζι-μ᾽ σὰ δάκρᾳ-μ᾽ δᾳβαίν᾽, κάθομαι κὰ καὶ κλαίω.
476. Τρυγόνα-μ᾽, σουμαδεύκεσαι σὰ ξένα τὰ χωρία,
πασχεὶ τὸ ᾽χ᾽ εἶν᾽ νὰ παίρ᾽νε-σε σὴν μαχαλὰν παιδία;
477. Τὸ τραπολόζι-σ᾽ κόκκινον, ἢ φοτά-σ᾽ γερανέον
κι᾽ ἀτὸ τὸ ματοτέρεμα-σ᾽ Τοῦρκον ἐφτάει Ρωμαῖον.
478. Τσόλᾳ νὰ γίνταν τὰ μακρά, ἔρημον ξενιτείαν,
τ᾽ ὀμμάτᾳ-μ᾽ ἐσκοτείνεψαν ἀσ᾽ σὴν ἀρωθυμίαν.
479. Τσοπάνε, ντὸ γιοσμᾶς εἶσαι, νασὰν ποὶ ἔει-σε ἄντραν,
ἄφ᾽ς-ἀτα κ᾽ ἔλα μὲ τ᾽ ἐμέν, τὰ πρόγατα-σ᾽ ᾽χὶ χάνταν.
480. Τὸ φίλεμαν ἔν᾽ ἔμορφον, σπογγίεις-ἀτο καὶ χᾶται,
τὸ δάξιμον ἔν᾽ ἄσκεμον, μαυρύν᾽ κι᾽ ἄλλο ᾽χὶ χᾶται.
481. Ὕας καὶ χαιρετίσματα τ᾽ ἀρνί-μ᾽ τ᾽ ἁρματωμένον,
ἂν ἐρωτᾶ καὶ γιὰ τ᾽ ἐμέν, ἢ κάρδᾳ-μ᾽ ματωμένον.
482. Ὑμνῶ καὶ κατακαίγομαι σ᾽ ὀμματόπα-μ᾽ τὰ δύο,
σὸ σκότωμαν νὰ φέρ᾽νε-με ἐσὲν ᾽χὶ παραδίω.
483. Φορίστ᾽ ἀτην, σκεπάστ᾽ ἀτην, ἐμεῖς ἀγληγοροῦμε,
καὶ τὸ τσατήρ᾽ν-ἀτ᾽ς ἔν᾽ μικρὸν κι᾽ ἀπέσ᾽πὰ ᾽χ᾽ ἐχωροῦμε.
484. Φουρούλ᾽-φουροὺλ πάντα φυσᾶ τῆ θάλασσας ἀέρας,
στερέα-μ᾽ ἐπαρούσεψεν μὲ τ᾽ ἐμὲν ὁ πατέρα-σ᾽.
485. Χωρὶς ἀέραν τὸ πουλίν, χωρὶς νερὸν τ᾽ ὀψάριν
χωρὶς ἀγάπ᾽ ᾽χὶ γίνεται κορίτσ᾽ καὶ παληκάριν
[ἢ κανέναν παληκάριν].
486. Ψηλὰ ραχία πράσινα, δεντρόπα φυλλωμένα
γιὰ φέρτε τὴν ἀγάπη-μου, γιὰ πάρτε-με κ᾽ ἐμέναν.
[ἢ κλίστε κὰ τὰ κλαδία-σουν καὶ κλάψτε γιὰ τ᾽ ἐμέναν].
487. Ψηλὰ ραχιὰ χιονίγουνταν, κλώσκουνταν λιμανεύ᾽νε
ἀρνί-μ᾽ τὰ κάλλᾳ-σ᾽ λύγουνταν ἐσέναν χι᾽ ἀπομέν᾽νε.
488. Ψηλὰ τὰ παραθύρᾳ-σου, σὴν φῶς ἀπέσ᾽ κάτ᾽ εἶδα,
᾽χ᾽ ἔξέρω τ᾽ ἀρνί-μ᾽ ἔτονε, ᾽χ᾽ ἔξέρω ἐπαρεῖδα.
489. Ψηλὰ τὰ παραθύρᾳ-σου συρμένα τὰ περτέδες,
᾽χ᾽ ἔξέρ᾽ ἀκόμαν κάθεσαι, ᾽χ᾽ ἔξέρω ἐκοιμέθες.
490. Ὡς ἀτώρα ἔμ᾽νε πεκιάρτς κι᾽ ἀτώρα ἐγυναίκ᾽σα.
κ᾽ ἐγὼ γιὰ τ᾽ ἕναν κορτσόπον τὰ λόγια ὅλᾳ ἔκ᾽σα,

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄.

ΕΠΩΔΕΣ

Οἱ ἐπωδὲς στὰ δίστιχα ἦσαν ἀρκετὲς καὶ σὲ σχετικὴ ποικιλία.

Ἐκτὸς αὐτὲς ποὺ βρήκαμε καὶ παρουσιάζομε παρακάτω μὲ ἀλφαβητικὴ σειρά, χρησιμοποιοῦνται καὶ ὡρισμένοι στίχοι, φράσεις ἢ λέξεις κ' ἐπιφωνήματα.

Ἂς ὑποθέσομε π. χ. ὅτι ἔχομε νὰ τραγουδήσομε τὸ δίστιχο:

Ἐκάεν καὶ τὸ Τσάμπασην κ' ἐπέμναν τὰ τουβάρᾳ,
ἐπῆγαν σὸ χουρτάρεμαν τ' Ὀρτοῦς τὰ παληκάρᾳ.

Ἀνάλογα μὲ τὸ σκοπό, θὰ τραγουδηθεῖ, διαρθρωμένη μαζὶ μὲ τὸ δίστιχο, καὶ μιὰ ἀπὸ τὶς παρακάτω ἐπωδές, ὡς ἑξῆς:

α) Ἐκάεν καὶ τὸ Τσάμπασην [***κορτσόπον λάλ'-με***
κ' ἐπέμναν τὰ τουβάρᾳ [***λάλ' με κι' ἂς λαλῶ-σε***
ἐπῆγαν σὸ χουρτάρεμαν [***κορτσόπον λάλ' με,***
τ' Ὀρτοῦς τὰ παληκάρᾳ [***λάλ' με κι' ἂς λαλῶ-σε***

Καὶ στὸ τέλος:

Μῶσε παλαλὸς ἔν',
Ὀρτουλοῦς γαμπρὸς ἔν',
Παράες 'χ' ἔχ' ζαντὸς ἔν' κ.τ.λ.

β) Ἐκάεν καὶ τὸ Τσάμπασην, ***τξάνουμ γιάρ,*** κ' ἐπέμναν τὰ τουβά[ρᾳ, ***λέγω***
ἐπῆγαν σὸ χουρτάρεμαν, ***τξάνουμ γιάρ,*** τ' Ὀρτοῦς τὰ παληκά[ρᾳ, ***λέγω.***

Καὶ στὸ τέλος:

Τξάνουμ - τξάνουμ χ-ἔϊ, κορτσόπον, λέγω
κατῆβα σὸ πεγαδόπον, λέγω
γιὰ τ' ἐμὸν τὸ χατηρόπον, λέγω
πία 'νὰν κρύον νερόπον, λέγω.

γ) Ἐκάεν καὶ τὸ Τσάμπασην κ' ἐπέμναν τὰ τουβάρᾳ—***γιὰρ - γιὰρ [ἀμάν,***
ἐπῆγαν σὸ χουρτάρεμαν τ' Ὀρτοῦς τὰ παληκάρᾳ—***γιὰρ - γιάρ, [ἀμάν,***
ἢ ***ὄφ, ἀμὰν - ἀμάν,*** ἢ ***ὄφ, γιαντήμ, ἀμάν!***

δ) Ἐκάεν καὶ τὸ Τσάμπασην—***γιὰρ - γιὰρ - γιὰρ - γιάρ,***
κ' ἐπέμναν τὰ τουβάρᾳ—***οὔϊ, ἀμὰν - ἀμὰν - ἀμὰν***
ἢ ***οὔϊ ἀμὰν σεβτὴμ ἀμάν.***

Τὰ ἴδια ἐπαναλαβαινόντανε καὶ στὸ δεύτερο στίχο.

Γενικὰ τὸ ***γιάρ,*** τὸ ***ἀμάν,*** τὸ ***ὄχ,*** τὸ ***ὄφ,*** τὸ ***οὔϊ*** ἢ τὸ ***ὄϊ,*** τὸ ***γιάβρουμ*** κ.τ.λ. χρησιμοποιόντανε σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ τραγούδια, στὴν ἀρχή, στὴ μέση ἢ στὸ τέλος τοῦ στίχου.

Ἐπίσης στὸν ἴδιο σκοπὸ μὲ τὰ δίστιχα τραγουδιοῦνται ὅπως καὶ τὸ τραλαλὰ-τραλαλά, τὰ πιοκάτω ἀνάλογα:

σίπ, σίπ, σίπ, σὶπ—σίπ, σίπ, σίπ, σίπ, ἢ
τένι, τένι, τένα, νά,—τένι, τένι, τένα, νά, ἢ
τάνα, τάνα, τάνα, νά,—τάνα, τάνα, τάνα, νά, ἢ
τίβριμ, τίβριμ, τίβριμ, τί,—τίβριμ, τίβριμ, τίβριμ, τί.

Ἐκτὸς αὐτά, οἱ γέροι, ὅταν χόρευαν στὰ γόνατα τὰ ἐγγονάκια τους, λέγαν καὶ τό:

τούμπουλ, τούμπουλ, τούμπουλ, τοὺ
τούμπουλ, τούμπουλ, τούμπουλ, τοὺ

Σὲ ἀνάλογο, μὲ τὰ δίστιχα σκοπό, ἀντιστοιχοῦν κ' οἱ παρακάτω ἐπωδές, ποὺ τὶς λένε σὲ κάθε δυὸ ἢ καὶ περισσοτέρους στίχους, ὕστερα ἀπὸ ἕνα ἢ καὶ περισσότερα δίστιχα.

Ἂς σημειωθεῖ ὅτι ἐκτὸς ποὺ χρησιμοποιόντανε γιὰ ἐπωδές, τραγουδιόντανε καὶ χωριστὰ μὲ ἰδιαίτερους σκοπούς.

Ἐπωδὲς σὲ στίχους.

1. Ἄγουρος εἶμ' ἄγουρος—νὰ φιλῶ τὸ μάγουλο-σ',
   ἀτματζᾶς εἶμ' ἀτματζᾶς—νὰ γριβῶνω σὸ πατζάχ'-σ'.
2. Ἀδᾶ βρέχ' κι' ἀκεῖ βροντᾶ—νασὰν π' ἔχ' τὴν τροφαντάν.
3. Ἀδᾶ λέν' ἀτο τερὶ—π' ἔχ' τρώει ποὶ χ' ἔχ' τερεῖ.
4. Ἀκεῖ πέραν ἀγούλᾳ (ἢ ταγούλᾳ)—τ' ὁλόγερα τσαγούλᾳ,
   κ' ἐγὼ τιναν ἀγαπῶ—τ' ὀμμάτᾳ τ'ς εἶν' τσαχούρᾳ.
5. Ἀκεῖ πέραν ἤλος ἔν'—σῆ ταγή-μ' ὁ σκύλος ἔν',
   σκύλος ἂν ἔν', τρώει-μας-ε—κουτσῆ ἂν ἔν' παίρ' μας-ε.
6. Ἀκεῖ πέραν ἤλος ἔν'—τὸ κορτσόπον τίνος ἔν';
   γιὰ τ' ἐμὸν ἔν', γιὰ τ' ἐσὸν—γιὰ τ' ἀκείν' τῆ σκύλ' τῆ γιοῦ.
7. Ἀκεῖ πέραν σὸ ραχὶν—στέχ' ἕναν πουλὶν παχύν,
   μὲ τ' ἐκεῖνο τὸ πουλὶν—τὸ γιαρόπο-μ' θὰ παχύν'.
8. Ἀπουρατὰν ἀσαγὰ (1) — τρέχ' ὀλίγον νερόπον·
   ἔπαρ' με, κόρ', ἔπαρ'-με — εἶμαι καλὸν παιδόπον.
9. Ἀλ' ἀμούραγι πασᾶ — κὲλ γιαρουσά, γιαρουσὰ
   κοϊνουντὰ κὶ μεμελερὶ — βουρατζάγουμ καρουσὰ (2)
10. Ἀλ ἀσαγά, ἀσαγὰ — πὲν ἰνέμεμ, ἰνέμεμ
    κιουτσιουτζὰκ-σην σεβτιγὶμ — πὲν σανὰ κιουβενέμεμ (3).

---

1. *Ἀπουρατὰν ἀσαγὰ* = ἀπὸ δῶ κάτω (φρ. τουρ.).
2. Δίστιχο τούρκ. = Πάρε τὸ σκοινὶ τοῦ πανιοῦ τῆς πλώρης ἀπάνω—ἔλα νὰ λεμβοδρομήσομε· τὰ βυζιὰ ποὺ εἶναι στὸν κόρφο σου—θὰ τὰ μετρήσω μὲ πιθαμές.
3. » » = Πάρ' το κάτω—ἐγὼ δὲ μπορῶ νὰ κατέβω (φιγούρα τοῦ χοροῦ)—μικρὴ εἶσαι ἀγάπη μου,—δὲ μπορῶ νὰ βασιστῶ σὲ σένα (στὸν ἔρωτά σου).

11. Ἄλ ἀσαγά, ἀσαγὰ — φυστὰν κουρμαλαρουνὶ
πεγιενέμετιμ κιουζὲλ — σενὶν τουρμαλαρουνί (1).
12. Ἄλ ἀσαγὰ βοὺρ τιζὶ — παπὰν ὁλτιουριοὺρ πιζὶ
παπανὶν κουτζαγουνὰ — σαγιατζάγουμ πὲς γιουζή (2).
13. Ἄλ ἀσαγὰ (3) τὸ πανὶν — σύρ'-ατο καὶ 'κὶ μακρύν' (ἢ τρανύν')
τῆ Κερασούντας τὰ παιδία — ἀγαποῦν τὴν Λιανήν.
14. Ἄλ ἀσαγὰ τσὲκ γιοκαρὴ (4) — τὸ φυστὰν σὸ γιὰν ἀπάν',
ὁ Θεὸς νὰ παίρ' τὴν ψή μ' — σ' ἄσπρον τὸ κερτάν' ἀπάν'.
15. Ἀσκητᾶς φορεῖ τὴν γούναν (ἢ παίζει τὴν λύραν)—κ' ἡ Λισὰφ κρεμάν'
[τὴν γούλαν.
16. Βέχω, βέχω, ξεροβέχω — κεῖμαι κὰ τ' ἀρνόπο μ' 'κ' ἔχω
κι' ἀσ' σ' ὀμματί'-μ' τὰ δακρόπα — τὸ μαξιλαρόπο-μ' βρέχω.
17. Γραῖα-γραῖα χόρεψον — γραῖα εἶμαι 'κ' ἐπορῶ,
κι' ἂν καλοκρατεῖται με — μοῦνον σείομαι κ' ἐγώ.
18. Ἔλα ἔλα μὲ τ' ἐμὲν — μὲ τ' ἐμὲν τὸν τσοπανίτς·
γάλαν φὰ καὶ γάλαν πίαν — γάλαν φάσον τὰ παιδία·
τῆ παιδί'-σ' τ' ἀποπλυμόπα — φάσον-άτα τὰ σκυλόπα.
19. Ἕναν κ' ἕναν ἐφτάν' δύο — ἔφαγες ὅλον τὸν βίον·
δύο κ' ἕναν ἐφτάν' τρία — ντὸ καλὸν ἔν' ἡ παντρεία·
τρία κ' ἕναν τέσσερα — 'κ' ἔρχομαι σ' ἐσέτερα·
τέσσερα καὶ ἕναν πέντε — ἡ κουτσὴ σ' ἐμέν' ἐπέμνεν·
πέντε κ' ἕναν ἐφτάν' ἓξ—τὸ μαλλίν-άτ'ς ἔν' μετάξ',
ἓξη καὶ ἕναν ἑφτὰ—ἡ κουτσὴ μωρὸν 'κ' ἐφτάει,
ἑφτὰ καὶ ἕναν ὀχτὼ—τὸ μαλλὶν άτ'ς δελαχτόν,
ὀχτὼ καὶ ἕναν ἐννέα—ἐποῖκες μ' ἅμον μανέαν,
ἐννέα καὶ ἕναν δέκα—γιὰ τ' ἐσὲν τὴν ψή-μ' ἐδέκα.
20. Ἡ Ποινή-μ' ἔν' σὸ ραχὶν—κ' ἐγὼ τρώγω τὴν βρεχὴν·
ἡ Ποινή-μ' ἔν' σὸ χωρίον—κ' ἐγὼ τρώγ' ἀδᾶ τὸν κρύον.
21. Ἡ σεβτά-μ' σὴν Τσάμπασην—κ' ἐγὼ σὴν Γαράσαρην
ἔλα σεβτά-μ' χαμελὰ—τὸ καρδόπο-μ' ἂς γελᾶ,
ἔλα σεβτὰ μὲ τ' ἐμὲν—μὴ σκοτώνω 'γὼ ἐμέν'.
22. Καλομαθεμέν' χοράδες—κ' οἰκοδέσπενες νυφάδες,
ντὸ τερεῖτε τὰ κορτσόπα—τὸ χορεύ'νε χόπα, χόπα,
χόπα, χόπα, χόπα, χόπα—σὴν γαϊτὰν ἀπάν' κορτσόπα,
χόπα, χόπα, χόπα, χόπα—ντόστε κὰ τὰ ποδαρόπα,

---

1. Δίστιχο τούρκ.= Κατέβαζε, κατέβαζε—τὶς τσάκισες τοῦ φουστανιοῦ σου—δὲ μ' ἄρεσαν ὁμορφούλα—τὰ καμώματα—τὰ φερσίματά σου.
2. » » = Γέρνε καὶ χτύπα τὸ γόνατο στὴ γῆ (φιγούρα τοῦ χοροῦ)—θὰ μᾶς σκοτώσει ὁ πατέρας σου—στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ πατέρα σου—θὰ μετρήσω τὶς πεντακόσες.
3. Ἄλ ἀσαγὰ = πάρε το κάτω. (φρ. τουρκ.).
4. Τσὲκ γιοκαρὴ = τράβα το ψηλὰ (φρ. τουρ.).

ὅλον χόπα, ὅλον χόπα—οὖς νὰ ξημερών' κορτσόπα—ἢ νυφόπα.
χόπα, χόπ' ἀπάν' σὸ χῶμαν—χορεψέστε ἐσεῖς κορτσόπα,
ὅλον χόπα, ὅλον χόπα—μὴ νυστάζετε κορτσόπα,
ὅλον χόπα, ὅλον χόπα—μ' ἐνεγκάσκουστουν νυφόπα,
νέγκασμαν 'χὶ σκών' τὸ χόπα—ἂς ἐλέπω-σας παιδόπα.

23. Λυριτζῆ καταραμένε—τὰ χουλύρᾳ φορτωμένε.

24. Μάννα-μ' τέρεν τὸ παπόρ'—ντ' ἄσκεμα χουνίεται,
τὸ γιαρόπο μ' ἔν' ἀπέσ'—γιὰμ ρούζ' καὶ φουρκίεται.

25. Μαῦρε-μαῦρε (ἢ ναίπαι, ναίπαι) καυκομμάτ'—ἤμπᾳν πᾶς καὶ κρού'ς
[μ' ὀμμάτ'.

26. Μῶ-σε, μῶ-σε, ναὶ κομμέντσα—πῶς εἶσ' ἅμον παλαλή,
ἔεις τὸν ἔμορφον τὸν ἄντραν—φιλεῖς ἀτον 'χὶ λαλεῖ.

27. Ναὶ κουτσῆ, λεμόν, λεμὸν—τὸ πόϊ σ' ἅμον τ' ἐμόν,
παρακαλῶ τὸν Θεόν,—πότ' ἀ ἴνεσαι τ' ἐμόν.

28. Ναὶ κουτσῆ, μελαχροινὴ—μόνασό-μ' ἕναν βραδύν
Ἄψον τ' ἄψιμο-σ' ἄψον—κι' ὅλᾳ τὰ ξύλα-σ' κάψον.
—Τὰ ξυλόπα-μ' εἶν' ζωγρὰ—τίνος εἶσ' ἂς ἔξερα.

29. Ναὶ κουτσῆ, ναὶ λεμονίτσα—κολογκυθί' χαστανίτσα
καὶ φογοῦμαι γιὰμ ἐντόκε—σε ἡ μάννα-σ' ἡ τσουνίτσα.

30. Ναὶ κουτσῆ, τ' ἐμέτερον—πέ-τ-με τίναν θὰ παίρω,
καὶ παῦκεὶμ τὸ 'χ' ἐπορῶ—κρυφὰ-κρυφὰ νὰ τερῶ.

31. Ὄϊ, ναΐλοὶ ἐμέν, ναΐλοὶ—σὸ χιφάλι-μ' κάτ' λαλεῖ,
κι' ἂν 'χὶ πάγω τοῦ βραδὺ—ἀ σκοτών'-με ἡ γαρή.

32. Οἱ Πέρανλουδες φοροῦν πασμάδες—καὶ χορεύ'ν ἅμον γιοσμᾶδες
οἱ Τσαϊρλῆδες φοροῦν τὰ γούνας—καὶ χορεύ'ν ἅμον χουτούνας
Οἱ Ποχλουτερότ' φοροῦν χᾳζία—καὶ χορεύν' ἅμον τᾳζία
(Στὸν πρῶτο στίχο οἱ τραγουδιστὲς τοποθετοῦσαν τὸν ἑαυτό τους
ἀνάλογα μὲ τὴ συνοικία στὴν ὁποία κατοικοῦσαν).

33. Ὁ ποπᾶς κ' ἡ ποπαδία—ἐποῖκαν τὴν ἀνομίαν·
πέντε μῆνας ἓξ παιδία—κι' ἄλλ' ἀτόσα στὴν κοιλίαν.

34. Πάει ὁμάλᾳ, πάει ὁμάλᾳ—πάει ὁμάλᾳ καὶ λειβάδᾳ
οὖς νὰ μερών' κεῖτ' ὁμάλᾳ—σῆ Γιαννίκα τὴν ἀγκάλᾳν ἡ
ἄχ, ὁ νοῦς ι-μ' ἔν' ἀδᾶ κι' ἀ—κεῖ τ' ὁμάτᾳ-μ' σὰ νυφάδᾳ.

35. Πᾶς ὁμάλᾳ, πᾶς καὶ τίχια—τ' ὀρταρόπα-σ' εἶν' τιφτίκια
πᾶς ὁμάλᾳ, πᾶς ὁμάλᾳ—τ' ὀρταρόπα-σ' ἀρνομάλᾳ.

36. Σίπ', θὶπ κ' ἅμον ἐλαίαν—γύριξον σ' ἐμὲν μερέαν,
γύριξον σ' ἐμὲν μερέαν—πῶς μυρίεις τρανταφυλλέαν.

37. Σίπ', θὶπ καὶ τάνα, τάνα—ἡ μάννα-τ'ς ἔν' ἡ Καστάνα
τὰ ποδάρᾳ-τ'ς γιοσμαλούγια—θὰ παίρ'-ἀτεναν ναλία.

38. Σύρον ἄν' καὶ σύρον κὰ—τὸ φυστάν' σὸ γιὰν ἀπάν',
ὁ Θεὸς τὴν ψή-μ' νὰ παίρ'—σ' ἄσπρον τὸ χερτάν' ἀπάν'.

39. Τ' αἰγιδόπο-μ' βόθκεται—θυρίζ' ἀτο κλώθκεται
κ' ἐγώ τιναν ἀγαπῶ—τὸ τραπολόζ' ζώθκεται.
40. Τὰ κορτσόπα τὰ καλὰ—πορπατοῦν σὴν μαχαλάν,
πορπατοῦν σὴν μαχαλὰν—κι' ὅλα 'φτάν' ἕναν παράν.
41. Ταρατούμπαλ τὰ ραχία—ὁ Κορόης κ' ἡ Ναστασία,
ὁ Κορόης κ' ἡ Ναστασία—ἐπήγανε σὴν Ρουσσίαν,
ἓξ μῆνας ἓξ παιδία—κι' ἄλλα πέντε σὴν κοιλίαν.
42. Τένι, τένι, τένι, τένα—κανεὶς 'κ' ἔν' ἅμον ἀτένα,
κ' ἤντσαν θὰ λέει γιὰ τ' ἀτέναν—νὰ γίν'ται γουρπάν' σ' ἀτένα.
Τέρρεν μάννα πῶς χορεύω—τὰ παπούτζα-μ' ἄν' 'κὶ σκώνω·
τὴν-ι-γῆν κατατρυπαίνω—καὶ τὴ σκύλ' ὁ γιὸν 'κὶ παίρ' με.
43. Τξάνουμ, τξάνουμ ζωγραφία—κι' ἀνεβαίνει σὰ ραχία,
ἔϊ, πίνει τὰ κρύα τὰ νε- —ρὰ καὶ σύρ' τὴν μαναχίαν.
44. Τὴν τθαχουρομάταιναν—τὴν παγουρομάταιναν.
κι' ἂν 'κὶ δίνε-μ' ἀτεναν—ἐγὼ θὰ κλέφτ' ἀτεναν.
45. Τῆ τιτινί'-μ' τὴν κεσὲν—νὰ τυλίγομ' ἐγὼ 'σέν',
ποὶ κοιμᾶσ' ἀπέσ' σὸ στρῶμαν—νὰ φιλῶ-σ' ἀπέσ' σὸ στόμαν.
46. Τὸ ραχίν χονίεται—παίρ' ὁ ἦλον λύεται
κ' ἐγὼ εἶμαι σεβταλοῦς—τὸ καρδόπο-μ' λύεται.
47. Τρώει ὁ λύκον τὴν φοράδαν—κι' ὅλον τὸ καλὸν τὸ χτῆνον,
καὶ πόσα φορὰς ἐμόνα- —σες ἐμὲν τὸν Κωσταντῖνον.
48. Τρώει ὠτία, τρώει ὠτία—τῆ Κερέκας ἡ λαλία
καὶ τ' ὀμμάτ-μ' ἐσκοτείνε- —ψαν ἀσ' σὴν ἀρωθυμίαν.
49. Φά-με φασουλίτσα-μ' φά-με—κ' ἐγὼ γιὰ τ' ἐσὲν θὰ χάμαι
δώδεκα χρονῶν κορτσόπον—πῶς θὰ σύρ' καὶ παίρ' τὸ ψόπο-μ'.
50. Χορομύλτσον καὶ κοθκίντσον—βάλεν ἕναν βούραν κι' ἄλλο·
χορομύλτσον καὶ κοθκίντσον—τ' ἀλεύρ-σ' ἔμορφα ποῖσον.
καὶ σῆ Ταχμάζ' τ' ἀμπαρόπον—βάλεν ἕναν (ἢ δύο) βούραν κι' ἄλλο·
κι' ὄντας πᾶς σὰ λεφτοκάρ—λάλ' κ' ἐμὲν κι' ἂς πᾶμ' ἐντάμαν·
κι' ὄντες ἔρτ' ἐκεῖν' ἡ ὥρα—φέψον κ' ἔλα Πελιστέρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄.

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

1. ΔΙΣΤΙΧΑ

—Ἂν ἀποθάνω θάψτε-με ἀφκὰ σὰ σταυροστράτ,
ἔρται ἡ κάλη-μ' καὶ δαβαίν' τὸ χῶμαν γομών' δάκρ.
—Ἂν ἀποθάνω, θάψτε-με ἀφκὰ σ' ἕναν δεντρόπον,
νὰ ρούζ' ἐβόραν σὸ ταφί-μ' κ' ἐφτάει-με σολικόπον.

—Ἂν ἀποθάνω, θάψτε με, σύρτε ἀπάν' ι-μ' χῶμαν,
ἀφῆστε κ' ἕναν παραθύρ' νὰ 'λέπω τὴν τρυγόνα-μ'.
—Ἂν ἀποθάνω, θάψτε με σ' ἕναν ψηλὸν ραχόπον,
ν' ἀκούω θάλασσας φωνὴν καὶ κεμιτζῆ λαχόπον.
ἢ ν' ἀκούω τσοπάν' σύριγμαν καὶ γαβαλί' λαλόπον.
Κι' ὅνταν περάν' ἡ μάννα μου νὰ βάλει τὸ καντήλι,
ὅνταν περάν' ὁ κύρης μου νὰ βάλει τὸ φιτίλι
κι' ὅνταν περάν' ἀγάπη μου ν' ἀνάψει τὸ καντήλι.
—Ἂν ἀποθάνω, μάννα-μου, θάψο-με μὲ τὸν φέγγον,
μάραντα καὶ τραντάφυλλα σὸ κιφαλόπο-μ' θῆκον.
—Ἂν ἀποθάνω, μάννα μου, σὸν Ἄδ' κι' ἂν κατηβαίνω,
θὰ 'φτάγω τὰ παράπονα-μ', ἕναν βραδὺν 'κὶ μένω.
—Ἂν ἀποθάνω ξάϊ μὴ κλαῖς καὶ μὴ τρῶς τὴν καρδία-σ',
κλάψο μ' ἀτώρα ζωντανὸν καὶ χτούπ'σον τὰ μαλλία-σ'.
—Ἂν θέλετ' ἂς μοιρολογῶ, κι' ἂν θέλετε ἂς κλαίγω
κι' ἂν θέλετε τὰ τερτόπα-μ' ἀπ' ἕναν-ἕναν λέγω.
—'Αντίκρυ στὰ ματάκια μου στέκεις, παρηγοριά μου,
νὰ σοῦ μιλήσω δὲν μπορῶ καὶ καίετ' ἡ καρδιά μου.
—'Αναστενάζω ἀπὸ καρδιᾶς καὶ κλαίγω πικραμένα,
καὶ λέγω πῶς ἐχάθηκε κι' ὁ θάνατος γιὰ μένα.
—'Απόψ' ἡ νύχτα ἐδίπλασεν κι' ὁ φέγγον ἐπιάστεν
καὶ τῆς ὀρφανῆς τὸ πουλὶν ἔξ' ἐπαραβραδάστεν.
—'Αρνί-μ' ἀπάν' σὸν τάφο-μου χτίσον ἕναν ὀτόπον
χτίσον-ἀ ὀλίγον τρανὸν νὰ ἔεις κ' ἐσὺ πὰ τόπον.
—'Αρνί-μ' ἀπάν' σὸν τάφο-μου φύτεψον τσιτσεκόπα
νὰ ἔρχεσαι ποτίεις-ἀτα μὲ τ' ἐσὰ τὰ δακρόπα.
—Ἄρχισε, γλῶσσα-μ', ἄρχισε καὶ χείλι μου μελέτα
κ' ἐσὺ καϋμένη μου καρδιά, ὅσα ἐξέρεις πές τα.
—'Ασ' σὰ ποταμολάλατσα νὰ ἔν' τὸ μαξιλάρι-μ'
νὰ κάθομαι καὶ λέγω-σε ντ' ἐδέβαν σὸ κιφάλι-μ'.
—Ἂς ἤξερα τὸν ποταμὸν τὸ πιὸ βαθὺν αὐλάκι,
ἐκεῖ ποὺ πλύνουν τὲς πληγὲς καὶ χάνουν τὸ φαρμάκι.
—'Αφῆστε με νὰ κρεμαστῶ στῆς λεμονιᾶς τὸν κλῶνον,
νὰ δεῖτε, νὰ πιστέψετε, ποὖχ' ἡ καρδιά μου πόνον.
—Ἄχ, οὐρανέ, γιὰ πρόσταξον νὰ χάνταν τ' ἀρρωστείας
ἀσ' σοὶ πεκιὰρτς κι' ἀσ' σοὶ γαρίπ'ς ποὶ ζοῦν σὰ ξενιτείας.
—Ἄχ, οὐρανέ, παράκλητε, κατέβα κάνε κρίσην,
ἐμένα τὸ παιδάκι μου (ἢ ἡ μητέρα μου κτλ.) γιατὶ νὰ μὲ ἀφήσει.
—Βάστα, καρδία-μ', βάσταξον κι' ἂν θέλεις κι' ἂν δὲν θέλεις,
ὅπως βαστοῦνε τὰ βουνὰ τὴν βαρυχειμωνίαν.
—Ἔβγα ψυχή, ἀπ' τὸ κορμί, γιατί-'σαι ἀμανάτι,
ὁ χάρος σοῦ ἑτοίμασε θανατικὸ κρεββάτι.

—Ἄϊ, οὐρανέ, πατέρα μου, καὶ γῆ μάννα γλυκειά μου,
ἄλλος κανεὶς νὰ μὴν πάθει τὰ πάθη τὰ δικά μου.
—Ἡ ξενιτειὰ κ' ἡ ὀρφανιὰ κ' ἡ πίκρα κ' ἡ ἀγάπη·
ξενιτειά-μ' (ἢ χάρε-μου), νὰ μὴ χαίρεσαι, καλὸν νὰ μὴ ἐλέπεις,
ποὺ χώρισες ἀντρόγυνον καὶ σπλαγχνικὰ-ν-ἀδέλφια.
—Ἐφύτεψα βασιλικὸν κ' ἡ ρίζα του μυρίζει,
καὶ ὁ δικός μου ἀδελφὸς στὴν ξενιτειὰν γυρίζει.
—Καρδιά, μὲ δώδεκα κλειδιά, γιατί 'σαι κλειδωμένη ;
Ἄνοιξε, πὲς καὶ γέλασε πὼς ἤσουν μαθημένη.
—Καὶ πῶς ν' ἀνοίξω νὰ γελῶ ποῦ-'ν' τὰ κλειδιὰ παρμένα,
κι' αὐτὸς ποὺ εἶχε τὰ κλειδιὰ φεύγει μακρυὰ στὰ ξένα.
—Καρδιά μου, ἀπαργόρευτη, μόνη παρηγορήσου,
πολλὲς καρδιὲς τὰ πάθανε, δὲν εἶσαι μοναχή σου.
—Κι' ὅλος ὁ κόσμος νὰ τὸ πεῖ κι' ὁ βασιλιᾶς τ' ὁρίζει·
Δεσποτικὸς ἀφορισμὸς ποὺ μᾶς θὰ ξεχωρίζει.
—Κι' ὅταν μὲ κατεβάσουνε νεκρὸν κι' ἀπὸ τὴν σκάλα
ἂν θέλτς σκοτοῦ, ναὶ μάννα μου, κι' ἂν θέλτς τὸν κόσμον χάλα
—Κλαίω, κλαίουνε τὰ βουνά, μοιρολογοῦν τὰ δάση·
κλαίω τὸ κεφαλάκι μου τὶ ἔχει νὰ περάσει.
—Λυπητερὰ-λυπητερὰ πάω νὰ σκάψω μνῆμα,
νὰ θάψω τὸ κορμάκι μου, χάρε-μ' νὰ ἔεις τὸ κρῖμαν.
—Ξενιτειὰ νὰ μὴν χαίρεσαι, νὰ μὴ καλὸν ἐλέπεις,
ποὺ ξενιτεύουν τὰ παιδιὰ καὶ κλαῖνε οἱ μαννάδες.
—Ὁπόταν παῖρνε-με καὶ πᾶν', ἔβγα καὶ φώναξέ-με,
μὲ δάκρῳ καὶ μὲ στεναγμοὺς ἀποχαιρέτηξέ με.
—Ὁπόταν σαβανάζ'νε-με νὰ λυπηθεῖς, νὰ κλάψεις,
νὰ κροῦν τὰ λόγια-μου σὸν νοῦ-σ', νὰ βαρυαναστενάξεις.
—Ὁπόταν ταφιάζ'νε-με διέταξε, πουλί μου,
βαρὺν χῶμαν νὰ μὴ σύρ'νε ἐπάνω στὸ κορμί μου·
τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν δός με, κλάψε καὶ φύγε.
—Σαράντα βρύσες μὲ νερὸ κ' ἑξῆντα δυὸ πηγάδια
δὲν μοῦ τὴν σβύνουν τὴν φωτιὰν ποῦχω στὰ φυλλοκάρδια.
—Σ' ἕναν δέντρον ἀκούμπησα νὰ πῶ τὰ βάσανά μου,
τὸ δέντρον ἐμαράθηκεν ἀπὸ τὰ δάκρυά μου.
—Σήμερον μαῦρος οὐρανός, σήμερον μαύρη 'μέρα
σήμερον ξεχωρίζεται παιδὶ ἀπ' τὴν μητέρα [ἢ ἀπ' τὸν πατέρα].
—Τέρτι, νὰ πάρω τὰ βουνά, τὸν ἥλιο ν' ἀκλουθήσω,
νὰ πὰ νὰ βρῶ τὴν τύχη μου, νὰ τὴν πετροβολήσω.
—Τέσσερα φύλλα ἔχ' ἡ καρδιά, τὰ δυὸ τἄχεις παρμένα
καὶ τ' ἄλλα δυὸ ποὺ μ' ἄφησες κ' ἐκεῖνα μαραμένα.
—Τύχη μου ἀκατάστατη, σφαῖρα καταραμένη
σὲ ὅλους εἶσαι εὐτυχής, σ' ἐμὲ δυστυχισμένη.

Η ΠΕΝΘΙΜΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ *(μοιρολόγια)*

1.

Κάτω στὸ γιαλὸ κάτω στὸ περιγιάλι
κάθετ' ἕνας ἀητὸς στὰ χιόνια χιονισμένος
καὶ περικαλεῖ τὸν ἥλιο γιὰ νὰ λάμψει.
Λάμψε, ἥλιε μου, λάμψε, χρυσέ μου ἥλιε,
γιὰ νὰ λυώσουνε τὰ χιόνια 'π' τὰ φτερά μου
καὶ νὰ πετῶ κ' ἐγὼ σὰν τ' ἄλλα τὰ πουλάκια,
στὰ ψηλὰ βουνὰ στὰ χαμελὰ παλάτια.
Κόρην ἀγαπῶ ξανθὴν καὶ μαυρομμάτα·
πέφτω κι' ἀρρωστῶ σ' ἀρρώστεια μεγάλη.
Κράξτε τὸν γιατρὸ τὸν πόνο μου νὰ γειάνει.
Γειάνε με, γιατρέ, κ' ἐγὼ θὰ σὲ πλερώσω
ἑξῆντα δυὸ φλουριὰ κ' ἕνα Κωνσταντινάτο,
Γειάνε με, γειάνε με, γιατρέ.

2.

Θέλω νὰ φύγω κι' ἀπ' αὐτὸν τὸν κόσμον,
νὰ πάω νὰ ζήσω σ' ἕνα ψηλὸ βουνό,
καὶ μὲ τὰ χόρτα τῆς γῆς νὰ τρέφομαι
μὲ λεοντάρια τῆς γῆς νὰ πολεμῶ.
Κι' ἂν ἔρθ' ἡ ὥρα φαρμακωμένη,
νὰ ἔρθει ὅμως πολὺ πολὺ ἀργά.
Τρέχουν, κυρά μου, τὰ δάκρυά μου·
ἂν ξεψυχήσω κ' ἐγὼ ἡ ὀρφανή,
θὲ νἄχω στρῶμα, τὸ μαῦρο χῶμα
θὰ ἔχω σκεπὴ τὴν γῆν τὸν οὐρανόν.

3.

Τί μεγάλη δυστυχία, δὲν ὑπάρχ' ἐλπὶς καμμία!
Ἦρθ' ἡ ὥρα γιὰ νὰ φύγω, δὲν μπορῶ νὰ τ' ἀποφύγω.
Παληκάρια, μὴν τραβᾶτε· τὰ κουπιά σας σταμᾶτε!
Θὰ γυρίσω πίσω, ν' ἀποχαιρετήσω.
Ἄλλη μιὰ νὰ σὲ φιλήσω, εἰς τὴν βάρκα πρὶν καθήσω
. . . . . .
Ἐπωδὸς σὲ κάθε δίστιχο: Τί κακό, πουλί μου τί κακό,
τί κακὸ ὅταν τὸ θυμηθῶ, ἢ στὸ καλὸ πουλί μου στὸ καλό.

4.

—Ἤμουνα ποτὲ νέος κ' ἐγώ, ἤμουνα παλληκάρι,
ἄραγε ἐπερπάτησα στὸν ἥλιον στὸν φεγγάρην;
Μὴ μὲ σκεπάζεις, οὐρανέ, μὴ μὲ πλακώνεις, χῶμα,
γιατὶ ἐγὼ δὲν χάρηκα, τὰ νειάτα μου ἀκόμα.

—Ἐσύ, πουλί μου, κίνησες νὰ πᾶς στὸν κάτω κόσμο
κι' ἀφήνεις τὴν μανούλα σου μαύρη χαροκαμμένη.
Ποῦ νὰ βαλθοῦν τὰ δάκρυα μου καὶ ποῦ νὰ τ' ἀπιθώσω,
ποὺ κι' ἂν τὰ ρίξω τρίστρατα πνίγονται οἱ διαβάτες,
ποὺ κι' ἂν τὰ ρίξω στὴ μαύρη γῆς, χορτάρι δὲ φυτρώνει
κι' ἂν τὰ ρίξω στὴ θάλασσα, βουλιάζουν τὰ καράβια
[ἢ καράβ᾽ α͡τουρεύ'νε].

5.

Γιατρέ, πάρε τὰ γρόσια μου, πάρε καὶ τὰ φλουριά μου
καὶ δός μου τὴν ὑγεία μου καὶ τὴν παληκαριά μου.
Γιατρέ, πάρε τὰ γιατρικά-σ' καὶ σύρε στὴ δουλειά σου,
τὸ τέρτι ποὺ ἔχω στὴν καρδιὰ δὲν γράφουν τὰ χαρτιά σου.

6.

Σηκώνομ' ὁ καϋμένος, σὰν παραπονεμένος·
καὶ τ' ἅρματά μου βάλω, πάγω νὰ κυνηγῶ.
Λαγοὺς πέρδικες νἄβρω, πουλάκια νὰ σκοτώσω,
κ' ἐσένα νὰ γλυτώσω κορμί μ' ἀγγελικό.
Ἐκεῖ βλέπω ἕναν πύργο, ποὺ λάμπει σὰν τὸν ἥλιο,
πουλὶ κάθετ' ἀπάνω καὶ γλυκολαϊδεῖ.
Εἰς τὸ κελάϊδημά του μοῦ φαίνεται νὰ λέγει:
Χαρεῖτ' ἐσεῖς οἱ νέοι, ποὖχετε τὸν καιρόν.
Ἔτσι εἶναι ἡ νεότης, χρυσό μου καναρίνι,
μαραίνεται καὶ σβύνει, σβύνει σὰν τὸ κερί!

7.

Ἤθελα νἄρθω τὸ βράδυ, μ' ἔπιασε ψιλὴ βροχή.
Κι' ἂς ἐρχόσουνα καϋμένη, ὅπως ἤτανε βροχή.
Ἤθελα νὰ σὲ ρωτήσω, Τούρκα εἶσαι γιὰ Ρωμιά,
γιὰ Ἐγγλέζα, γιὰ Φραντσέζα, ποὖχες τόσην ἐμορφιά.
—Ἐραστή μου, σὰν πεθάνω, στόλισε τὸν τάφο μου,
ὅπως ἤθελες νὰ κάνεις, φῶς μου καὶ στὸ γάμο μου.
Μαῦρες νἄναι οἱ κορδέλες, ἄσπρο τὸ σουντούκι μου,
ἄσπρες νἄναι κ' οἱ λαμπάδες, γιὰ νὰ κλάψ' ἡ μάννα μου.

8.

Παρακαλῶ σε, Κύριε, [ἢ Παναγιὰ] καὶ προσκυνῶ σε, θέ μου,
ἀρρώστεια στὴν ξενιτειὰ τοῦ ξένου μὴν τὴν δώσεις.
Ἀρρώστεια θέλει στρώματα, θέλει μεγάλη πάστρα,
θέλει μαννούλα στὸ πλευρό, γυναῖκα στὸ κεφάλι,
θέλει ἀδελφὲς ὁλόγυρα νὰ τὸν καλοτεροῦνε.
Τὸ τ' εἶδαν τὰ ματάκια μου, τὸ τ' εἶδαν τὰ καϋμένα,
τὸν ξένον πῶς τὸν θάβανε, τὸν ξένον εἰς τὰ ξένα.

Χωρὶς λιβάνι καὶ κερὶ καὶ δίχως ἁγιοκέρι,
χωρὶς μαννούλας κλάψιμο, γυναῖκας μοιρολόγι [ἢ χωρὶς παπᾶ
[καὶ διάκο.

9.

Ἐσεῖς, πουλάκια, ποὺ ψηλὰ περήφανα πετᾶτε,
κρατῆστε τὰ φτεράκια σας, ἂν στὴν Ἑλλάδαν πᾶτε.
Νὰ πᾶτε προσκυνήματα τὴν μάννα-μ' ἐκεῖ πέρα,
δὲν ἔχω, παρὰ μιὰ φτωχὴ ὁ ἄμοιρος μητέρα.
Τῆς Κρήτης εἴμαστε παιδιά, ἐδῶ ποὺ πολεμοῦμε,
ἡ Κρήτη εἶναι μάννα μας, γι' αὐτὴ θὰ σκοτωθοῦμε.
Τῆς Κρήτης τὰ ψηλὰ βουνά, Θέ μου χαμήλωσέ τα
νὰ δῶ καὶ τὴν ἀγάπη μου καὶ πάλι ἀψήλωσέ τα.

10.

Σεράντα χρόνια φυλακὴ στὰ σίδερα βαλμένος,
τὶ κακὸ ἔκανα ὁ καϋμένος;
Κανεὶς δὲν ἦρθε νὰ μὲ ἰδεῖ οὔτε ἀπ' τοὺς δικούς μου,
οὔτε φίλους, οὔτε δικούς μου.
Μόνο μιὰ νέα π' ἀγαπῶ, κρυφὰ μὲ παραγγέλνει:
Ξένε, στὰ ξένα πῶς περνᾶς, πῶς στρώνεις, πῶς κοιμᾶσαι
κ' ἐμένα δὲν θυμᾶσαι;
Στρώνω τὴν κουβερτούλα μου καὶ πέφτω καὶ κοιμοῦμαι
κ' ἐσένα ἐνθυμοῦμαι.
Ξένε μου, τὸ μαντίλι σου γιατί 'ναι λερωμένο
στὸ αἷμα βουτηγμένο;
Στεῖλε με νὰ τὸ πλύνω μὲ τὰ δάκρυα ποὺ χύνω.

11.

Ξένου ψυχὴν ψυχομαχεῖ στοῦ καραβιοῦ τὴν πλώρη.
Δὲν ἔχει μάννα νὰ τὸν κλαίει, κόρη νὰ τὸν λυπᾶται,
δὲν ἔχ' ἀδέλφᾳ σπλαχνικὰ νὰ κάθονται νὰ κλαῖνε.
Κλαῖν' ἀτον τ' ἄστρᾳ τοὐρανοῦ, αὐγὴ μὲ τὸν φεγγάρην,
τὸν κλαίει κι' ὁ καπετάνος του μ' ὅλους τοὺς ἀεμιτζῆδες, ἢ
τὸν κλαῖνε τὰ ναυτόπουλα, τὸν κλαίει κι' ὁ καπετάνος.
Γιὰ φέρτε τὴν κιθάρα μου, τὴν ἀργυρή μου λύρα....

12.

Αὐγερινὸς θὲ νὰ γινῶ νὰ λάμψω στὸ σκοτάδι,
νὰ λάμψω στὴν Ἀνατολή, νὰ λάμψω καὶ στὴ Δύση,
νὰ κάψω νιοὺς νὰ κάψω νιές, νὰ κάψω παληκάρια,
νὰ κάψω μιὰ μελαχροινή, μιᾶς χήρας θυγατέρα,
ποὺ μάγευε τὴ θάλασσα, μαγεύει τὰ καράβια,
ἐμάγεψε κ' ἐμέν' τὸν νιό, τῆς ὀρφανῆς τὸν ἄντρα.

Ψηλὸ βουνὸ θὲ ν' ἀνεβῶ καὶ μαρμαρένια πέτρα,
μηδὲ πουλιὰ ἐπέρασαν, μηδὲ καὶ χελιδόνια.
Θὰ κόψω κλῶνον βασιλικὸν νὰ κάνω ἕνα φορκάλι,
νὰ φορκαλίσω τὸ γιαλὸ κι' ὅλο τὸ περιγιάλι.
Ν' ἀρθεῖ τῆς μάννας μου ὁ γαμπρός, τῆς πεθερᾶς μου ὁ γιόκας,
τῆς ἀντραδέλφης μου ὁ ἀδελφὸς καὶ ὁ δικός μου ἄντρας.

III ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΠΟΥ ΤΑ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΣΑΝ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ

—Σιῳ̈λέ, τοκτόρ, σιῳ̈λέ: ὀλετξέκ-μη-ἰμ ;
Ὄλμεζτὲν γιαριμὶ κἰῳ̈ρετξέκ-μι ἰμ ;
(Πέ μου, γιατρέ, πέ μου, θὰ πεθάνω ;
πρὶν πεθάνω θὰ ἰδῶ τὴν ἀγάπη μου ;)

—Σιῳ̈λέϊν κἰουνεσέ, ποὺ κιοὺν τόγμασην,
καρταση̂μ [ἤ, σεβκἰουλιοὺμ] γιολτά-τηρ, γιουζιοῦ σόλμασην.
(Πέστε σιὸν ἥλιο σήμερα νὰ μὴν ἀνατείλει,
ὁ ἀδελφός μου [ἤ, ἡ ἀγάπη μου] εἶναι στὸ δρόμο νὰ μὴ
κιτρινίσει τὸ πρόσωπό του).

—Κεζτιγὶμ τσαϊρλερὲ ὁτλὰρ πίτμεσην.
Ἰτστιγὶμ πογαρλαρτὰν σουλὰρ ἄκμασην.
(Τὰ λειβάδια ποὺ περπάτησα νὰ μὴ βγάλουν χορτάρι.
Ἀπὸ τὶς βρύσες ποὺ ἤπια, νερὰ νὰ μὴ τρέξουν).

—Τζεβὶζ ἰτὶμ ἰντιρτιλὲρ ταλημτάν,
κορκὰρ ἡτημ ἀϊρηληκτάν, ὀλιουμτέν.
Τζεβιζὶν γιαπραγῆ ναφιλὲ ταλτὰ
Γητηρτὴμ γιαριμὶ πιλμὲμ νὲ χαλτέ.
(Καρύδι ἤμουν μὲ κατέβασαν ἀπὸ τὸ κλαδί μου,
φοβόμουν ἀπὸ τὸ χωρισμὸ καὶ τὸ θάνατο.
Τὸ φύλλο τοῦ καρυδιοῦ ἄδικα μένει στὸ κλαδί.
Ἔχασα τὴν ἀγάπη μου καὶ δὲν ξέρω σὲ πιὰ κατάσταση εἶναι).

—Κανατοὺμ κουρουλτοὺ καλτὴμ τσολλερέ,
τὲξ κέλ, ἀγάμ, τὲξ κέλ, ὅλμα μουχανέτ.
(Τὰ φτερά μου ἔσπασαν ἔμεινα στὰ ἔρημα μέρη,
ἔλα γρήγορα, ἀγᾶ μου, ἔλα γρήγορα, μὴν εἶσαι σκληρόκαρδος).

—Σοῦ τουνιατὰ ϱοῦτς νεστετὲν κορκάρημ :
Ἴπ̀ρ ἀϊρηλήκ, πὶρ γιοκσουζλούκ, πὶρ ὀλιούμ,
ἀϊρηλὴκ τετιγὶν ὀλιουμτὲν πετέρ.
(Σ' αὐτὸν τὸν κόσμο ἀπὸ τρία δεινὰ φοβοῦμαι :
ἕνα ὁ χωρισμός, ἕνα ἡ ἀνέχεια, κ' ἕνα ὁ θάνατος,
μὰ ὁ χωρισμός, εἶναι χειρότερος κι' ἀπὸ τὸ θάνατο).

—Τικτιγὶν φυτελὲρ μεϊβαγιὰ τ̣ρντή,
σενὶν ἰνὲν ἀετὲν σιλαγιὰ τ̣ρντή.
(Τὰ φυτὰ ποὺ φύτεψες ἔκαναν φροῦτα,
ἐκεῖνος ποὺ πῆγε μαζί σου, γύρισε πίσω).

—Σοῦ τουνιὰ φανί-τιρ, μουρὰτ ἄλματημ,
ἀνατὰν παπατὰν κιουλιοὺπ τόϊματημ.
(Αὐτὸς ὁ κόσμος εἶναι μάταιος (ἐλεεινός), δὲ χάρηκα ὅπως ἤθελα,
ἀπὸ μάννα καὶ πατέρα δὲ χόρτασα γέλιο).

—Τσαρὲ πουλὰν ὄλματη ποὺ γιαρεγιέ,
Χασρετὶμ βὰρ σεβκιουλιουμιοὺν ἀραγιά.
Ἀγλάσαντα, σουζλάσαντα χακκὴν βάρ·
σοῦ τερτιμὲ ἰλὰτς τσαρὲ πουλουνμάζ.
Κέλμε, τξεράχ, κέλμε, γιαρὰμ σὰγ ὁλμάζ.
Γερὰμ ἰτσερτέτιρ φιτὶλ ἀληνμάζ.
Μουμκίνμι τιρ σεβιοὺπ ἐπιούπ ἀϊρηλμάκ;
Νὲ τσαρέ! Κατερτὲ βὰρ ἰμὶς ἀϊρηλμάκ.
Ἐπωδὸς σὲ κάθε στίχο:
Πὲκ γιαζὴκ ὁλτοῦ τιλὶ πιτσαρεγιὲ
πὲκ γιαζὴκ ὁλτοῦ, ἔϊ, βάχ, κεντσλιγιμέ.

(Δὲ βρέθηκε κανεὶς νὰ βρεῖ γιατρικὸ σ᾽ αὐτὴ τὴν πληγή,
ὑπάρχει ξενιτειὰ ἀνάμεσα σ᾽ ἐμένα καὶ στὴν ἀγάπη μου.
Σ᾽ αὐτὸ τὸ ντέρτι μου οὔτε γιατρικὸ οὔτε τρόπος θεραπείας
[βρίσκεται.
Μὴν ἔρχεσαι, χειροῦργε, μὴν ἔρχεσαι, ἡ πληγή μου δὲ γίνεται
[καλά,
Ἡ πληγή μου εἶναι μέσα, τὸ φιτίλι δὲν παίρνεται.
Εἶναι δυνατὸν ὕστερα ἀπὸ ἀγάπες καὶ φιλιὰ ν᾽ ἀποχωριστεῖ
[κανείς;
Καὶ ὅμως! Στὴ μοῖρα (μας) ὑπάρχει ὁ χωρισμός.
Ἐπωδός:
Κρῖμα μεγάλο γένηκε στὸν καϋμένο.
Κρῖμα μεγάλο γένηκε, κρῖμα στὴ νειότη μου).

—Ἀτσήλ, ταγλάρ, ἀτσὴλ γιὸλ βέριν κετσεῖμ,
Πὶρ ἀμανατὴμ βὰρ σανὰ βερεῖμ.
Ἀτσήλ, καρὰ τοπράχ, γιουζιουνιοῦ κιρρεῖμ!
(Ἀνοῖξτε, βουνά, ἀνοῖξτε, κάντε δρόμο νὰ περάσω,
Ἕνα ἐνέχυρο ἔχω σὲ σένα νὰ τὸ δώσω.
Ἄνοιξε, μαῦρο χῶμα, τὸ πρόσωπό της (ἢ του) νὰ ἰδῶ!).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Τὰ παραμύθια—***τὸ μισέλ'-τὰ μισέλᾳ***—στὰ Κοτύωρα ἦσαν ἀρκετὰ καὶ παρουσιάζουν ἀξιόλογη ποικιλία. Οἱ ὑποθέσεις τους ὅλες ἀναφέρονται στὰ πάθη καὶ τὶς ἀδυναμίες τὶς ἀνθρώπινες, μὲ περιγραφὲς καὶ παραγεμίσματα μυθικὰ καὶ ὑπερφυσικά, ποὺ αὐξάνουν τὸ ἐνδιαφέρον. Εἶν' ἀλήθεια ὅτι μερικὲς τέτοιες περιγραφὲς ἐπιδροῦσαν καὶ βλαβερὰ στὴν ψυχολογία τῶν παιδιῶν κι' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ σημεῖο εἶναι ἐκεῖνο ποὺ δικαιολογεῖ καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίσταση τὸ «οὐδὲν καλὸν ἀμιγὲς κακοῦ». Ἀλλιῶς τὰ παραμύθια, καθὼς θίγουν ὅλες τὶς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου γενικὰ μέσα στὴν οἰκογένεια καὶ τὴν κοινωνία, ἔχουν καὶ πλοῦτο ἀπὸ ἠθικὰ διδάγματα. Καὶ εἶναι κυρίως αὐτὰ ποὺ δείχνουν «τὸν ἠθικὸ κόσμο καὶ τὴ διανοητικὴ δουλειὰ τοῦ λαοῦ». Ἀπομένει στὸν ἀναγνώστη νὰ βγάλει τὰ συμπεράσματα αὐτὰ ἀπὸ τὰ λίγα δυστυχῶς παραμύθια, ποὺ κατορθώσαμε νὰ μαζέψομε. Σ' ἐμᾶς ἐδῶ ἀναλογεῖ νὰ προσθέσομε καὶ τ' ἀκόλουθα :

Τὰ παραμύθια, στοὺς παλιότερους καιροὺς τὰ λέγανε συνήθως :

α΄) Κατὰ τὶς χειμωνιάτικες βεγγέρες—***τὰ παρακάθᾳ***—δίπλα στὸ τζάκι, ὅπου ἔκαιγε ἡ φωτιὰ καὶ ὅπου μαζευόντανε συγγενεῖς, φίλοι καὶ γείτονες, ἢ καὶ ὁλόγυρα στὸ μαγκάλι.

β΄) Κατὰ τὸ ξεσπύρισμα τοῦ καλαμποκιοῦ—***ἐτξατξάλιζαν*** ἢ ***ἐκουτούνιζαν τὰ λαζούδᾳ.*** Αὐτὸ γινότανε στὰ παλιότερα χρόνια καὶ προπαντὸς μετὰ τὴν πυρκαϊὰ τῆς ἀγορᾶς τῆς Ὀρτοῦς—τὸ 1883—ποὺ τότε ὅλοι δυστύχησαν καὶ παίρνανε καλαμπόκι μὲ τὶς καλαμποκιὲς καὶ τὶς ξεσπύριζαν στὸ σπίτι τὰ βράδια.

γ΄) Κατὰ τὸ καθάρισμα τῶν φουντουκιῶν ἀπὸ τὶς φλοῦδες τους—***τὸ καπϑούκ'***—, ποὺ τὰ φέρνανε στὰ σπίτια τους οἱ ἰδιοκτῆτες καὶ μαζευόντανε συγγενεῖς, φίλοι καὶ γείτονες νὰ βοηθήσουν. Ἡ κυριότερη περίπτωση ὅμως εἶναι ἡ πρώτη ποὺ ἀναφέραμε, μὲ τὶς μεγάλες νύχτες τοῦ χειμῶνα.

Ἦσαν ὁρισμένοι ἐκεῖνοι ποὺ ξέραν τὰ παραμύθια καὶ δὲν ἦταν ἀπαραίτητο νᾶναι ἡλικιωμένοι. Ὑπῆρχαν μάλιστα ἀρκετοὶ νέοι, νέες καὶ μεσήλικοι παραμυθάδες. Στὶς περιπτώσεις τῶν παραπάνω συγκεντρώσεων, ὅπου ἦταν φυσικὸ νὰ καταλήξουνε στὰ παραμύθια, μερικοὶ παραμυθάδες ἔκαναν τὸ σοβαρὸ ἢ μᾶλλον τὸ σοβαροφανῆ, προπαντὸς μόλις ἄρχιζαν οἱ προτάσεις νὰ πεῖ κανένα. Ἄλλαζε τὴν κουβέντα, ἔλεγε πὼς δὲν ἔχει διάθεση καὶ γενικὰ παρέλκυε τὸ ζήτημα, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ προκαλέσει περισσότερο τὸ ἐνδιαφέρον.

Οἱ ἀκροατὲς ἀντιπροσώπευαν καὶ τὰ δύο φῦλα καὶ κάθε ἡλικία. Τὰ κορίτσια κ' οἱ γυναῖκες εἶχαν τὸ ἐργόχειρό τους, κυρίως πλέξιμο κάλτσας ἢ

κέντημα κ.τ.τ. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἔδειχναν οἱ μικροί, ποὺ ἅμα καταλάβαιναν ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν συγκεντρωμένων ὅτι μπορεῖ νὰ λεχτεῖ κανένα παραμύθι, παραβίαζαν τὴν ὥρα τοῦ ὕπνου ἢ καὶ ἄφηναν τὴ μελέτη τῶν μαθημάτων τοῦ σχολείου, γιὰ ν' ἀκούσουν τὰ παραμύθια καὶ παρὰ τὴν κούραση καὶ τὴ νύστα.

Πρὶν ἀρχίσει τὸ παραμύθι, ἡ νοικοκυρὰ ἢ τὸ κορίτσι τοῦ σπιτιοῦ φρόντιζε νὰ φέρει κοντὰ στὸ τζάκι ἢ στὸ μαγκάλι ὅλα τὰ σύνεργα τοῦ καφέ, ὥστε νὰ μὴν ἀναγκαστεῖ στὸ ἀναμεταξὺ νὰ σηκωθεῖ καὶ διακόψει τὴ συνέχεια στὴ διήγηση. Ἐπίσης ἔφερνε καὶ ὅ,τι ἄλλο εἶχε σκοπὸ νὰ προσφέρει στοὺς συγκεντρωμένους : φουντούκια κυρίως, μῆλα καὶ **τσερεζικά** γενικῶς, διότι μερικὰ παραμύθια διαρκοῦσαν πολλὴν ὥρα.

Ὅταν πιὰ ὅλα ἦταν ἕτοιμα, ὁ παραμυθᾶς λάβαινε τὸ ἐπίσημο ὕφος του κ' ἔκανε τὴν εἰσαγωγὴ μὲ τὴ δήλωση τούτη : ***Ἀπέσ' π' ἔν', ἀπέσ'· καὶ ἔξ' ποιος ἔν', ἔξ'· καὶ ποὶ θὰ τσιλτεύ', ἂς πάει τσιλτεύ' κ' ἔρται*** (=Ὅποιος εἶναι μέσα, μέσα· καὶ ὅποιος εἶναι ἔξω, ἔξω· καὶ ὅποιος θὰ κατουρήσει, ἂς πάει νὰ κατουρήσει καὶ νἄρθει). Ἄρχιζε ἔπειτα στερεότυπα μὲ τό : «***Σὰ πρῶτα τὰ ζαμάνα καὶ σ' ἄργυρα τὰ χρόνα ἔτον εἶνας...***» (=Στοὺς πρώτους καιροὺς καὶ στ' ἀργυρὰ τὰ χρόνια ἦταν ἕνας...).

Κατὰ τὴ διήγηση ὁ παραμυθᾶς συνήθως χειρονομοῦσε μ' ὅλο του τὸ σῶμα· τὰ μάτια, τὰ φρύδια κι' ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου λάβαιναν μέρος στὴ διήγηση, γιὰ νὰ χρωματίσει μὲ τὶς ἀνάλογες διακυμάνσεις τῆς φωνῆς προπαντὸς τὶς σοβαρὲς φάσεις τοῦ παραμυθιοῦ. Ὡστόσο στ' ἀστεῖα καὶ κωμικὰ σημεῖα τοῦ παραμυθιοῦ δὲ γελοῦσε ὁ ἴδιος, γιὰ ν' ἀφήσει πηγαῖο καὶ ἀβίαστο νὰ ἐκδηλωθεῖ τὸ γέλιο τῶν ἀκροατῶν. Ὅλ'αὐτὰ τὰ καμώματα μαζὶ μὲ τὶς προσθῆκες τὶς δικές του στὸ παραμύθι, τὰ χαρακτήριζαν μὲ τὴ φράση : ***πιπερών', ἁλίζ', χαρατσών' καὶ λέει-ά*** (=πιπερώνει, ἁλατίζει, ἀρτίζει καὶ τὸ λέγει).

Γιὰ νὰ προκαλέσει περισσότερο τὴν προσοχὴ καὶ προπαντὸς σὲ σημεῖα τοῦ παραμυθιοῦ ποὺ ἐνδιαφέρανε, σταματοῦσε ἀπότομα τὴ διήγηση μὲ διάφορες προφάσεις : ***ἀσταθέστε ὀλίγον, ἂς τυλίζομε***, ἢ ***ἂς χτίζομε, ἕναν τσιγάριν.*** Κ' ἔβγαζε τὴν ταπακέρα του σιγὰ-σιγά, ἐνῶ οἱ ἀκροατὲς ἦτανε κρεμασμένοι ἀπὸ τὰ χείλη του. Ἄλλοτε πάλι ἔλεγε : ***Τ' ἄλλο πὰ λέγομ'-ά ὁπουρνὰ τὸ βράδον,*** κ' ἔτσι προκαλοῦσε τὶς ἱκεσίες τῶν μικρῶν γιὰ τὴ συνέχιση. Κάποτε τὄφερνε ἡ διήγηση νὰ μιλάει γιὰ πρόβατα καὶ κανόνιζε ὥστε νὰ εἶν' ἀνάγκη νὰ περάσουν ἀπὸ γεφύρι. Σταματοῦσε λοιπὸν πάλι καὶ ἅμα τὸν παρακαλοῦσαν νὰ συνεχίσει, ἀπαντοῦσε, βγάζοντας καὶ τὴν ταμπακέρα [ἢ ζητόντας τὴν ταπακέρα ἀλλουνοῦ γιὰ νὰ κάνει τσιγάρο] : ***Ἀσταθέστε ὀλίγον, ἂς περάν'νε τὰ πρόγατα ἀσ' σὸ γεφύρ'***. Ἔκανε διακοπὲς ἀκόμα κι' ὅταν ὁμιλοῦσε κανείς, ὅταν δὲν πρόσεχε, ὅταν νύσταζε κανείς, καὶ γιὰ παρόμοιες ἀφορμές. Μὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς τρόπους, αὔξανε τὸ βαθμὸ τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν ἀκροατῶν.

Ἄν ἦταν γυναῖκα ἡ παραμυθοῦ, διηγότανε πλέκοντας. Κι' ἂν ἤτανε γριὰ μὲ γυαλιά, σταματοῦσε ὥρες-ὥρες τὸ πλέξιμο, γιὰ νὰ κυτάξει τὸ ἀκροατήριο πάνω ἀπὸ τὰ γυαλιά της, προπαντὸς σὲ σημεῖα τοῦ παραμυθιοῦ ποὺ παρουσίαζαν ἐνδιαφέρον.

Τὸ παραμύθι τελείωνε στερεότυπα μὲ τό: ***Ἐκεῖν' ἐκεῖ, κ' ἐμεῖς ἀδᾶ κ' ἐμεῖς κι' ἄλλο καλλίον,*** ἢ ***σ' ἐκεινέτερα σαχτάρᾳ καὶ σ' ἐμέτερα φιλιρία***, ἢ καὶ μὲ τὴν προσθήκη ποὺ ἀναγράφεται στὸ τέλος τοῦ παραμυθιοῦ ἀριθ. 5.

1ο) Ἡ κακέσσα ἡ θεία.

Σὰ πρῶτα τὰ ζαμάνᾳ καὶ σ' ἄργυρα τὰ χρόνᾳ ἔταν δύο συννυφάδᾳ, οἱ δύος-ἀτουν πὰ βαρᾳσμέν'.

Ὁ εἶνας ἐποῖκεν ἕναν κορτσόπον. Ἐπῆεν κ' ἡ ἄλλε σὸ λουτρόν, ἐντόκαν-ἀτην ἐκεῖ ἀπέσ' τὰ πόνᾳ κ' ἐποῖκεν κ' ἐκεῖνε ἕναν κορτσόπον χιλέμορφον. Σὸ λουτρὸν ἀπέσ' ἐκείν' τὴν ὥραν ἐλούσκουνταν καὶ τρίος νομάτ' τξαζοῦδες. Εἶδαν τὸ μωρόπον κ' ἐγάπεσαν-ά. Ὁ εἶνας εἶπεν: «Ἄμοντο κλαίει, τὰ δάκρᾳ-θε νὰ ἴνταν τξοβαΐρᾳ». Εἶπεν κ' ἡ δεύτερος: «Ὄνταν γελᾶ, τραντάφυλλα νὰ ξύγουνταν ἀσ' σὸ στόμαν-ατ'ς καὶ μόσκον καὶ μυρωδίαν νὰ μυρίζ' ὁλόγερα-τ'ς». Εἶπεν κ' ἡ ἄλλε: «Ὄνταν λούσκεται, τὸ νερόν-ἀθε νὰ κλώσκεται ἀσήμ' καὶ μάλαμαν».

Ἐκλῶστεν ἡ λοχοῦσα, ἔρθεν σ' ὀσπίτ', κλαίει τὸ μωρὸν κ' ἐκεῖνε σωρεύ' τὰ μαργαριτάρᾳ. Λούζ' τὸ μωρόν, κ' ἐπέκει τὸ νερὸν κλώσκεται ἀσήμ' καὶ μάλαμαν, ἀπέσ' σὸ σκαφίδ'. Γελᾶ, καὶ γομοῦνταν ὁλόγερα-τ'ς τὰ τραντάφυλλα καὶ σκουντουλίζ' ὅλον τ' ὀσπίτ'.

* * *

Ἔλα ἔλα ἐτράνυνεν ἡ κουτσήηηη. Ἐντόκεν σῆ βασιλέα τ' ὠτὶν πὼς σὸ τάδε μέρος ἔν' ἕναν κορίτσ' ἀὲτς κι' ἀέτς. Ἔστειλεν ἀμὰν τὴν δωδεκάραν-ἀτ' νὰ πᾶνε φέρ'νε τὴν κουτσὴν καὶ νὰ παίρ' ἀτην σὸν γιὸν-ἀτ' νύφεν. Πρὶν δύο χρόνᾳ ἐπέθανεν-ἔτον ἡ μάννα τῆ κοριτσί' καὶ ἔμενεν μὲ τὴν θείαν-ἀτ'ς. Ἔρθαν τῆ βασιλέα οἱ ἀνθρῶπ' κ' ἐψαλάφεσαν-ἀτην. Ἐσκῶθεν ἡ θεία-τ'ς ἐπῆρεν ἐντάμαν καὶ τὴν θαγατέραν-ἀτ'ς ἐφόρτωσαν ὅλᾳ τὰ τξεχέζᾳ καὶ μίαν καὶ δύο ἐκάλκεψαν τ' ἄλογα κ' ἐσέβαν σὴν στράταν. Ἐσέγκεν καὶ ἀπέσ' σὸ χούρτσ' δύο χαψοκώλοθα. Εἴστᾳ ἐπαῖναν, σ' ὁλημέρα κὲς ἡ κουτσὴ ἐπείνασεν κ' ἐδέκεν-ἀτην ἡ θεία-τ'ς κ' ἔφαγεν χαψοκώλοθον. Ἐκεῖνο πά, ἁλικὸν τσόρ'. Πολλὰ κ' ἐπῆεν, ἐδίψασεν κ' ἐψαλάφεσεν νερόν. Μέρ' ἀ ηὑρίκομε ἀδακὲς νερόν, εἶπεν-ἀτην ἡ θεία τ'ς. Ὀμμάτ' νὰ δί'ς, παίρτς νερόν. Ἄς δίγω-σε, θεία, τ' ἕναν τ' ὀμμάτι-μ', καὶ δός-με ἄς πίνω ὀλίγον νερόν, εἶπενἀτην κ' ἡ κουτσή. Ἐδέκεν ἀτην, κ' ἐπῆρεν τ' ἕναν τ' ὀμμάτ'ν-ἀτ'ς. Ἐπῆγαν, ἐπῆγαν, ἐπῆγαν, ξάν' ἐδίψασεν ἡ κουτσή, ἐδέκεν τὴν θεία ἀτ'ς καὶ τ' ἄλλο τ' ὀμμάτ'ν-ἀτ'ς, κ' ἔπεν ὀλίγον νερὸν κι' ἄλλο. Ἀτότες ἡ θεία-τ'ς ἐκατήβα-

σεν-ἀτην σ᾽ ἕναν ποταμόπον καικά, ἐφέκεν-ἀτην καὶ εἶπεν-ἀτην: «Ἀτώρα ὅσον νερὸν θέλτς πία». Ἐκεῖνε πὰ ἐκάλκεψεν, μὲ τὴν θαγατέραν-ἀτ᾽ς, ἐντόκαν τ᾽ ἄλογα καὶ ἐδέκαν-ἀ στράταν σῆ βασιλέα τ᾽ ὀσπίτ᾽. Εἴστᾳ ἐπαῖναν, ἐφόρτσεν κ᾽ ἐσκέπαξεν-ἀτην καὶ ὅσταν ἔφτασαν σὸ παλάτ᾽, ἐσκάλωσαν τὴν χαρὰν κ᾽ ἐποῖκαν σεράντα ἡμέρας καὶ σεράντα νύχτας γάμον.

Ἂς ἀφήνομε ἀτοίντς ἀ τουκά, ἂς χάρουνταν τὸν γάμον-ἀτουν κι᾽ ἂς ἔρχομες σὴν κουτσήν.

*
* *

Ἡ κουτσὴ ἐκάτσεν σῆ ποταμί᾽ τὴν ἄκραν καικὰ κ᾽ ἔκλαιεν μαναχέσσα. Νὰ θεία, νὰ κανείς. Ἐκεῖ σουμὰ σὸ ποταμόπον ἔτον κ᾽ ἕναν ὁρμάν. Ἐπῆεν εἶνας γοτξαμάνος σ᾽ ὁρμὰν νὰ φέρ᾽ ξύλα, καὶ εἴστα ἐπαῖνεν, ἐλέπ᾽ ἕναν κορίτσ᾽ἀόμματον, τ᾽ ἔμπρ᾽-ἀτ᾽ς καὶ τ᾽ ὀπίσ᾽-ἀτ᾽ς γομάτον τξοβαΐρᾳ. Ἀτὸς εἶδεν ἀτα κ᾽ ἐσάσεψεν. Ἐρώτεσεν-ἀτην, κ᾽ ἐκεῖνε εἶπεν-ἀτον τὴν ἱστορίαν-ἀτ᾽ς. Ἐρώτεσεν-ἀτον κ᾽ ἐκεῖνε, ποῦ πᾶς; Εἶπεν κι᾽ ὁ γοτξαμάνον: σὰ ξύλα. Ντ᾽ ἄ ᾽φτά᾽ς-ἀτα τὰ ξύλα, εἶπεν-ἀτον, ἀβοῦτα τὰ τξοβαΐρᾳ κανείντανε-σε, εἶπεν. Ἔλα λελεύω-σε, τάγη, μ᾽ ἀφίντς-με ἀδάκα καὶ τρῶνε-με οἱ τσακάλ᾽ τὴν νύχταν. Ἔπαρ᾽-με σ᾽ ἕναν χοσὰν τ᾽ὀσπιτί᾽-σ᾽, εἶπεν. Ἔχω, εἶπεν-ἀτην κ᾽ ἐκεῖνος τρία κορίτξα, ἂς πάγω ἐρωτῶ-γ-ἀτα μίαν, κ᾽ ἐπέκει ἔρχομαι λέγω σε.

Ἐκάλκεψεν τὸν γάϊδᾳρον ὁ γέρον καὶ τὰχ-τξοὺς ἐπῆεν σ᾽ ὀσπίτ᾽. Εἶπεν τὴν ὑπόθεσην τὰ κορίτξα-τ᾽ κ᾽ ἐρώτεσεν-ἀτα. Ὁ εἶνας εἶπεν: Τὸ ψωμὶν ἐμᾶς χὶ κανεῖται κ᾽ ἐκεῖνεν πὰ ντ᾽ ἄ φάζομ᾽-ἀτην. Ἡ ἄλλε πὰ εἶπεν: Ἐμεῖς ἐφτεχοῦ ἀνθρῶπ᾽ σὸ χιφάλ᾽ν-ἐμουν πελάδες χ᾽ ἐποροῦμε νὰ τοπλαύομε. Εἶπεν κ᾽ ἡ ὅλον ἡ μικρέσσα: Πάτερα, δέβα φέρεν-ἀτην. Τὸ ψωμὶν τὸ δίτε ἐμέν, ἀ μοιράζ᾽-ἀ μὲ τ᾽ ἐκεῖνεν καὶ σὸ κρεββατόπο-μ᾽ καικὰ ἀ ᾽φτάγ᾽-ἀτην τόπον. Σ᾽ ἀτὸ ἀπάν᾽, ἐπῆεν, ἐφέντιμε σοϊλεΐμ, ὁ γοτξαμάνον, ἐπῆρεν τὴν κουτσήν, κ᾽ ἔγκεν-ἀτην σ᾽ ὀσπίιιιτ.

Ἔλουσαν-ἀτην τὰ κορίτξα καὶ τεροῦνε, ὕστερα, τὸ νερὸν ἐκλῶστεν ἀσήμᾳ καὶ μαλάματα ἀπέσ᾽ σὸ σκαφίδ᾽. Ἔκλαιεν κ᾽ ἐγομοῦνταν ὁλόγερα-τ᾽ς τξεβαΐρᾳ. Τὸ μαυράχαρον μέρ᾽ νὰ γελᾶ; Κάποτε ἐκάθουντουν μὲ τὴν μικρέσσαν τὴν θαγατέραν τῆ γοτξαμάν᾽, καὶ σείτᾳ ἐκαλάτξευαν, ἐχαμογέλανεν ὀλίγον καὶ ἀμὰν ἐξύγουνταν τὰ τραντάφυλλα ὁλόγερα-τ᾽ς κ᾽ ἐσκουντούλιζεν τ᾽ ὀσπίτ᾽. Ἀτότε τ᾽ ἀδέλφᾳ εἶπαν τ᾽ ἕναν τ᾽ ἄλλο: Ἀβοῦτε κάτ᾽ ἔν᾽. Ἄρτουκ μὲ τὰ τξεβαΐρᾳ καὶ μὲ τὰ μαλάματα τὸ ψωμίν-ἀτουν πὰ ἐπερίσσεψεν, ἐποῖκαν καὶ καινούρᾳ λώμματα, ἐφόρτσαν κ᾽ ἐσκέπασαν καὶ τὸν γοτξαμάνον τὸν κύρ᾽ν-ἀτουν.

Ἐπέρασεν ἔπεγι-ἀρκετὸς καιρὸς καὶ λέει ἕναν ἡμέραν ἡ κουτσὴ τὸν γοτξαμάνον. Τάγη, ἔπαρ᾽ ἀβοῦτα τὰ τξοβαΐρᾳ καὶ δέβα ποῦλτσον-ἀτα σῆ βασιλέα τὸ παλάτ᾽ καὶ τξάϊξον ἀφκακὲς καὶ πέ ι : Τξοβαΐρᾳ σ᾽ ὀμμάτ᾽, τξοβαΐρᾳ σ᾽ ὀμμάτ᾽. Ἄρ᾽ ἂς ἀφήνομε ἀτοίντς πὰ ἀτουκαικά, κι᾽ ἂς πᾶμε τεροῦμε σῆ βασιλέα τ᾽ ὀσπίτ᾽ πὰ ντὸ ἐφτάνε.

Ἡ νύφ' ἀτ' γελᾶαααα : 'δὲν πά, νὰ τριαντάφυλλα νὰ μυρωδίας.
Λούζ' ν-ἀτηηην : σᾳ τὰν νερόν· νὰ ἀσήμ', νὰ μάλαμαν.
Ὁ βασιλέας ἐθάθεψεν κ' ἐπέμνεν. Θάμαγμαν πρᾶμαν! 'Αβοῦτο ντὸ ἔτονε! "Ας τεροῦμε, εἶπεν σὸ τέλος, ἡ ἄχρα-θε μέρ' θὰ πάει. Κανὰν πὰ τιδὲν 'χὶ λέει. Νουνίζ' κ' ἐμπαίν', νουνίζ' κ' ἐβγαίν'. Ἡ ἄλλε πά, ἡ προκομμέντσα, μὲ τὴν θαγατέραν-ἀτ'ς ἐμπαίν' κ' ἐβγόν', χαρεμέντσα καὶ χαϊδεμέντσα.

"Εναν ἡμέραν ἐσκῶθαν ἀπουρπουνοῦ καὶ ἀκοῦνε : Τζοβαΐρᾳ σ' ὀμμάτ', τζοβαΐρᾳ σ' ὀμμάτ'! Εἶχεν τ' ὀμμάτᾳ, ἐθάρνεν κέλα ἔφαγαν τὴν ἀνεψιάν-ἀτ'ς οἱ τθαχάλ'. 'Εκατῆβεν ἀσ' σὸ παλάτ' σὴν αὐλήν, ἐκούϊξεν ἀπέσ' τὸν γοτζαμάνον, ἐδέκεν-ἀτον τ' ἕναν τ' ὀμμάτ', ἐπῆρεν τὰ τζοβαΐρᾳ κ' ἐφόρτσεν-ἀτα τὴν θαγατέραν-ἀτ'ς. 'Επῆγεν κι' ὁ γοτζαμάνον, ἐσέγκεν τ' ἕναν τ' ὀμμάτ' τῆ κουτσῆς. Τάγη, εἶπεν-ἀτον κ' ἐκεῖνε χαρεμέντσα· ξάν' ἔπαρ' καὶ δέβα ποῦλτσον τζοβαΐρᾳ σ' ὀμμάτ'. Ξάν' ἐπῆεν ὁ γέρον, ἐπῆρεν κ' ἔρθεν καὶ τ' ἄλλο τ' ὀμμάτ-ν'—ἀαατ'ς.

Ἡ κουτθὴ ἄρτουκ, ἀσ' τ' εὗρεν τ' ὀμμάτᾳ-τ'ς κ' ὕστερα, ἐπαῖνεν κάθαν νύχταν σῆ βασιλέα τὸ παλάτ', ἐδίνεν τζοβάϊρᾳ τοὶν καπουτζῆδες κ' ἐβγόννεν ἀπάν'. 'Επαῖνεν ἔνοιγεν τὰ σουντούκια κ' ἐφόρνεν τὰ καλὰ τὰ λώμματα-τ'ς, ἀσ' σὰ προίκας ἀτ'ς, κ' ἐφώταζεν ὅλον τὸ παλάτ'. "Ερρουζαν κι' ἀσ' σὰ χείλᾳ-τ'ς τὰ τραντάφυλλα καὶ ὅλον τὸ παλάτ' ἐσκουντούλιζεν κ' ἐμοσκοβόλανεν.

"Εναν βράδον εἶπεν τῆ βασιλέα ὁ γιόν, ἀβοῦτο ντὸ πρᾶμαν ἔν' τὸ ἔρται καὶ σαβαχλαεύ' τ' ὀσπίτ' κ' ἐπεκεῖ φεύ'; 'Α κάθομαι καὶ ἀναμένω, εἶπεν, καὶ ἀ τερῶ ντὸ ἔν'.

'Επέρασαν τὰ μεσάνυχτα κ' ἔρθεν τερεῖ, εἶνας κουτθὴ ἔμορφος, τὸν ἥλον γιὰ θὰ λάμπ'ς γιὰ θὰ λάμπω, λέει-ἀτον. 'Ατότες τῆ βασιλέα ὁ γιὸν ἐντόκεν κ' ἐγκαλάστεν-ἀτην κ' ἐκεῖνε ἐγέλασεν. "Αμον τ' ἐγέλασεν ἐρροῦξαν τὰ τραντάφυλλα καὶ τὰ τθιτθέκια ἀσ' σὸ στόμαν-ἀτ'ς. 'Εκάτσεν ὕστερα καὶ εἶπεν-ἀτον ὅλᾳ τὰ πάθᾳ καὶ τὰ παθέματα-τ'ς. Τῆ βασιλέα ὁ γιὸν ἐγούγιεψεν νὰ ἐκλαίνιζεν-ἀτην γιὰ τὰ τζοβαΐρᾳ καὶ μόνον.

'Εσκῶθεν τ' ἄλλ' τὴν ἡμέραν κ' ἐπῆεν εἶπεν τὴν γυναῖκαν-ἀτ' καὶ τὴν πεθερὰν-ἀτ' : "Αλογον θέλετε, γιόκσαμ σπαθίν. Τὸ σπαθίν, εἶπαν-ἀτον, ἂς ἔεις-ἀ ἐσύ. 'Εμεῖς ἄλογον θέλομε νὰ καλκεύομε. 'Επρόσταξεν ἀτότε κ' ἐδέκαν ἀπ' ἕναν ὀχὰν πᾳλὸν κρασὶν τ' ἄλογα, ἔδεσαν τὴν εἶναν σ' εἶνονος τ' ἀλογοῦ τ' οὐράδ' καὶ τὴν ἄλλεν σ' ἄλλο, ἐβιντίαξαν-ἀτα κ' ἐγέναν χουτούρᾳ καὶ κομμάτᾳ μάννα καὶ θαγατέρα. Κ' ἐπεκεῖ ἐπῆρεν τὴν σαχζατὲν-ἀτ' κ' ἐποίκανε σεράντα ἡμέρας καὶ σεράντα νύχτας γάμον.

* *

"Α! 'Ενέσπαλαμε : Ἡ κουτσὴ τὸν γοτζαμάνον 'χ' ἐνέσπαλεν-ἀτον. 'Επαρακάλεσεν τὸν βασιλέαν κ' ἔγκεν-ἀτον μὲ τὰ κορίτζα-τ' σὸ παλάτ' κ' ἐδέκεν τὰ κορίτζα ἀπὸ εἶναν ἀσ' σὴν δωδεκάραν-ἀτ'. Τὴν μικρέσσαν εἶχεν-ἀτην πάντα μὲ τ' ἐκεῖνεν καὶ πάντα ἔταν ἐντάμαν.

Κ' ἐκεῖν' ἐκεῖ, κ' ἔμεῖς ἀδᾶ κ' ἐμεῖς κι' ἄλλο καλλίον...

2ο) Ὁ ρεντσιπάρτς καὶ τὰ φιριλία

Σὰ πρῶτα τὰ ζαμάνα ἔτον εἶνας ρεντσιπάρτς καὶ κάθαν Θεοῦ ἡμέραν ἐπαῖνεν σὸ χωράφ'ν-ὰτ' κὲς κ' ἔκαμνεν.

Ἕναν ἡμέραν σείτ' ἔλαμνεν τὸ χωράφ'ν'-ὰτ', ἐντόκεν σὸ μαχέλ'ν-ὰτ' κιὰν ἕναν παρχάτσ'. Ἀσ' τ' ἀνοίει-ά καὶ τερεῖ ντὸ τερεῖς ;' Απέσ' γομάτον φιλιρία. Ὁ χερίφ'ς, ὀλίγον ἐξαπέσ' ἔτον, εἶδεν-ὰτα καὶ χὰμ ἐχάρεν, χὰμ ἐφογῶθεν. Ἔσκωσεν τὸ κιφάλ'ν-ὰτ καὶ τερεῖ εἶνας καλκιασμένος σ' ἄλογον πάει σὴν στράταν. Ἐκοῦξεν-ὰτον. Σείτ' ἐκλῶστεν τ' ἔρχουντουν ἐκεῖνος, ἐπουσμάνεψεν καὶ τξαΐζ' ὰτον : «Δέβα δέβα, 'δὲν 'κὶ θέλω σε». Κ' ἐπεκεῖ ξάν' ἐκλῶστεν κουΐζ' ὰτον : «Ἔλα-ἔλα». Εἶπεν κι' ὁ χερίφ'ς, γι' ἂς πάγω τερῶ ἀβοῦτος ντὸ ἄνθρωπος ἔν', τρελλὸς μὴ ἔν' ; Ἄμον τ' ἐπῆεν ἐκαικά, ἐδεῖξεν-ὰτον τὸ παρχάτσ' καὶ εἶπεν-ὰτον :

Γιὰ τέρεν ἀβοῦτα, ντὸ νὰ ἐφτάγ' ὰτά ; Ὁ χερίφ'ς ξάϊ λαλίαν 'κ' ἐποῖκεν. Ἐκατῆβεν ὰσ' ἄλογον-ὰτ', ἐγόμωσεν τὰ λίρας σὸ χούρτσ'ν ὰτ', ἐφέκεν-ὰτον τ' εὔκαιρον τὸ παρχάτσ', ἐφτέρνιξεν τ' ἄλογον κ' ἐδέβεν πλάν.

Ὁ ρεντσιπὰρτς ὰτώρα ντ' ἃ 'ρτάει ; Ἔτρεξεν σ' δσπίν' ὰτ, καὶ εἶπεν τὴν γυναῖκαν-ὰτ' : «Τὸ καὶ τὸ δουλεΐαν ἔρθεν σὸ κιφάλι-μ', γάρη».

Ἡ γυναῖκα-τ' πολλὰ ἔξυπνος, ἄμον τξαζοῦ, ἔτον. Ὅσον ἀχούλ' ἔλειπεν ὰσ' σὸν ἄντραν-ὰτ'ς, ὰτόσα πολλὰ δμβολσύνας ἔξερεν ἐκεῖνε. Τὰ παπόρα ἐποῖνεν κ' ἴζευαν. Ἀμὰν σαπούρτ-σουπούρτ ἐφόρτσεν κ' ἐσκέπαξεν τὰ κορίτξα-τ'ς, ἐφόρεσεν κ' ἐκεῖνε, ἐκάλκεψαν τ' ἄλογα κ' ἐπῆγαν ηὗραν τὸν χερίφ' σ' ἕναν χάν' ἀπέσ'. Ἀτός, ἄμοντ' εἶδεν-ὰτ'ς, (τὸ χούρτσ' γομάτον φιριλία δϊλέ-για), ἀπόψ' ἀ γιασαύω, εἶπεν ἐκεῖνος-ἐκεῖνον.

—Πῶς λένε-σας, ἐρώτεσεν τὴν μάνναν τῆ κοριτσίων.

—Ἰντζελεΐμ, ἔν' ὁ εἶνας, Πέντζελεΐμ, ἔν' ἡ ἄλλε, καὶ Χαντάοϊναΐμ (1) εἶμαι ἐγώ, εἶπεν-ὰτον κ' ἐκεῖνε. Ἐγνωρίσταν κέλα ἀμάν, ἐκάτσαν κ' ἔφαγαν κ' ἔπαν κ' ἔρθανε σὸ κέφ'. Ἐπέρασεν ἡ ὥρα, ἐκοιμέθεν κ' ἐπέμνεν ὁ χερίφ'ς. Χὸρ-χὸρ κοιμᾶται. Ἀτὲ ἀμὰν ἐσκῶθεν, ἐπῆρεν τὸ χούρτσ' μὲ τὰ φιλιρία, ἐδέκεν κ' ἕναν βούραν τὸν χαντζῆν, ἐκάλκεψεν μὲ τὰ κορίτξα τ'ς, κ' ἐκλῶστεν σὸ χωρίον-ὰτ'ς.

Ἐσκῶθεν ἀπουρπουνοῦ ὁ χερίφ'ς, τερεῖ τὸ χούρτσ' πουδὲν 'κ' ἔν'.

Ἐγνάεψεν τ' ἐπῆραν-ά τὰ κορίτξα μὲ τὴν μάνναν-ὰτουν κ' ἐρώτεσεν τὸν χαντζῆν : —Μέρ' εἶν', εἶπεν-ὰτον, ἡ Ἰντζελεΐμ, ἡ Πέντζελεΐμ καὶ ἡ Χαντάοϊναΐμ ;

—Ἐγώ, εἶπεν-ὰτον κι' ὁ χαντζῆς, νὰ Ἰντζελεΐμ, νὰ Πέντζελεΐμ, νὰ χαντὰ-ὀϊναΐμ ἐξέρω· τὸ χάνι-μ' ἔν' εὔκαιρον καὶ τρανόν, ὅσον θέλτς χόρεψον...

---

1. Ἡ κυριολεξία τοῦ Χαντάοϊναΐμ εἶναι : νὰ χορέψω στὸ χάνι.

30) Τὰ καλὰ τ' ἀδέλφα.

Σὰ πρῶτα τὰ ζαμάνα καὶ σ' ἄργυρα τὰ χρόνα ἔτον εἶνας βασιλέας. Ἡ βασίλισσα ἐποῖκεν ἕναν ἀγουρόπον χιλιοπλούμιστον. Ἄσ' σ' ἐνάμ'σ' μῆναν καὶ ὕστερα ὁ βασιλέας εἶπεν: Φερέστε με τὸ μωρὸν ἂς ἐλέπ'-ά. Εἴστα ἐγάπανεν-ά, τὸ μωρὸν ἐπίασεν μὲ τὰ χερόπα-θε κ' ἔσυρεν τὰ γένα-τ'. Ὁ βασιλέας ἔρθεν κ' ἐπέμνεν. Ἄβουτο τὸ μωρὸν ἀκόμαν ρεφούλ' ἔν', εἶπεν, κι' ἀπ' ἀτώρα σύρ' τὰ γένα-μ'. Ὄπουρνὰ ἀσ' τὸ τρανύν', θὰ ἔρται σκοτών'-με, πρέπ' νὰ χάν'-ά, εἶπεν. Σὰ δύο 'χ' ἐποῦλνεν-ά, ἔχτισεν τ' ἄλλ' τὴν ἡμέραν ἕναν σουντούκ', ἔβαλεν ἀπέσ' φιλιρία, ἐσέγκεν καὶ τὸ μωρὸν κ' ἐπῆεν μαναχός-ἀτ' ἐφέκεν-ά σ' ἕναν ὁρμὰν ἀπέσ'.

Ἄς ἀφήνομε τὸν βασιλέαν, εἶνας ἐσνάφ'ς ἄνθρωπος ἐποῖκεν ἕναν μωρὸν καὶ 'χ' εἶχεν χουνὶν νὰ ἐθῆκνεν-ά καὶ εἶπεν τὴν γαρήν-ἀτ': Ἄ πάγω σ' ὁρμάν, φέρω ξύλα, κ' ἐφτάμε ἕναν χουνὶν καὶ θήκομ'-ά, εἶπεν-άτην.

Ὁ βασιλέας ἔθηκεν κὰ τὸ μωρὸν μὲ τὸ σουντούκ' κ' ἐδέβεν πλάν, καὶ ἁμὰν ἀποπίσ' ἐπῆεν ὁ χερίφ'ς νὰ κόφτ' ξύλα. Ἔκ'σεν τῆ μωρί' τὴν λαλίαν κ' ἐπῆεν σουμά-θερις. Ἄσ' τ' ἔνοιξεν καὶ τερεῖ ντὸ τερεῖ; Ἕναν μωρὸν βασιλοπούλ', κεῖται ἀπέσ' σὰ λίρας καὶ σὰ φιλιρία. Ἐπῆρεν-ά, κι' ἁμὰν ἐκλῶστεν ὀπίσ'. Ἐπῆεν σ' ὀσπί'ν'-ἀτ' καὶ εἶπεν τὴν γυναῖκαν-ἀτ': Γάρη, εἴχαμε ἕναν μωρόν, θὰ ἔχομε δύο. Ἡ γυναῖκαν-τ' εἶδεν τὸ μωρὸν μὲ τὰ λίρας καὶ τὰ φιλιρία κ' ἐχάσεν τ' ἀχούλ'.

Μὲ τ' ἐκεινὲς τὸ μωρὲν ἐντάμαν ἐτράνυνεν κ' ἐκεῖνο. Πάντα τὰ δύο ἐντάμαν ἔπαιζανε. Τῆ βασιλέα ὁ γιόν, ὅλον ἐποῖνεν ἀσκέρα καὶ τυφέγκια κ' ἔπαιζεν μετ' ἐκεῖνα. Ἄλλος πά, πάντα τὸ σκεπάρ' σὰ χέρα-τ', ἔχτιζεν μὲ τὰ ξύλα σάϊτας μὲ τὸ τόχ', ἐπειδὴς καὶ ὁ κύρ'ς-ἀτ' ἔτονε τιουλκιάρτς. Ἐτράνυναν κ' ἐγένταν παληκάρα, γιοσμάδες, ἀπακαικὰ ἐτέρνανε-σε.

Ἕναν ἡμέραν σείτ' ἔπαιζαν οἱ δύος ἐντάμαν, ἐδέβεν ἀπεκὲς εἶνας τζαζοῦ κι' ἀπάν' σ' ὠμία-τ'ς ἐψέσκουντουν τὸ φαγίν. Εἶδαν ἀτην τὰ παιδία καὶ ἀγνὸν ἔρθεν-ἀτ'ς. Ἀπάν' σ' ὠμία φαγὶν ψέθκεται; Ἔσυρεν τῆ βασιλέα ὁ γιὸν τὸ τόχ'ν-ἀτ' κ' ἐρροῦξεν κ' ἐτσάκωσεν τὸ κιουβέτ'. Ἐγούζεψεν ἡ τζαζοῦ καὶ εἶπεν: Ἤντσαν ἔσ'νε, σῆ Πέλτζαλης τὴν σεβτὰν νὰ ὀγραεύ'ς. Ἡ Πέλτζαλη ἔτον τῆ σεράντα τεβίων ἡ ἀδελφή. Σ' ἐκεινὲς τὴν σεβτὰν π'ὀγράευεν 'χ' ἐπόρνεν νὰ ἐπαῖρνεν-ἀτην. Οὔλ' ἐπεθάν'ναν. Πόοσα παληκάρα ἐσκοτῶθαν γιὰ τ' ἀτέν!

Ἔλα ἔλα. ἐρρώστεσεν τῆ βασιλέα ὁ γιὸν κ' ἐρροῦξεν σὰ κρεββάτα. Νὰ ἐφτάν' ἀτον καλὰ 'χ' ἐποροῦνε! Εἶπεν ὁ ἄλλον ὁ παιδᾶς—πολλὰ ἐγάπανεν-ἀτον κ' ἔτζιζεν-ἀτον ἡ ψή-ἀτ'—: ποῖστε με ἕναν ζευγάρ' χαλκωματένα τσαρούχια καὶ ἕναν σιδερένον δαβρὶν καὶ ἐγὼ ἃ πάγω οὖς μερ'-καικὰ ηὑρίκω τὸ γιατρικὸν-ἀτ'. Ἐσκῶθεν ἐπῆεν, ἐπῆεν, ἐπῆεν, ἐβραδάστεν σ' ἕναν τόπον. Εἶδεν ἀπὸ μακρὰ ὀλίγον θολὸν φῶς κ' ἐπῆεν τερεῖ σ' ἔναν ὀσπίτ' ἀπέσ' κάθουνταν δύος γυναῖκ'. Ὁ εἷς ἐτύλιζεν ἄσπρον κουβάρ' κ' ἡ ἄλλε μαῦρον.

Τὴν νύχταν καὶ τὴν ἡμέραν ἡ δουλεία-τουν ἀτὸ ἔτον.—Θεία, εἶπεν, μονάζετε με ἀπόψ᾽;—Γιατὶ ᾽κὶ μονάζομε-σε, εἶπαν-ἀτον, ἅμον ἐσέν᾽ παληκάρ᾽. ᾽Επῆραν ἀτον ἀπέσ᾽, καὶ ᾽νεγκασμένος-᾽νεγκασμένος ἔπεσεν νὰ κοιμᾶται, ἅμα νὰ κοιμᾶται πὰ ᾽κ᾽ ἐπορεῖ ἀσ᾽ σὸν φόβον-ἀτ᾽, γιὰμ κάτ᾽ ἐφτάν᾽-ἀτον.

Σείτᾳ ἔτον ξαπλωμένος καὶ ἀκόμαν ᾽κ᾽ ἐπῆρεν-ἀτον ἔτον ὁ ὕπνον, ἔρθαν ἄλλ᾽ πέντε γαρῆδες ἀπέσ᾽. Μάρισᾳμ, ὅλ᾽ ἔτανε τξαζοῦδες κ᾽ ἐσκάλωσαν τὸ καλάτξεμαν. Λέει ὁ εἷς: ᾽Εκεῖνος π᾽ ἐντόκεν τὸ κιουβέτθ᾽ κ᾽ ἔξεν τὸ φαγὶν κ᾽ ἐκαταρέθα-τον, κεῖται σῆ θανάτ᾽ τὰ πόρτας. Τὸ γιατρικὸν-ἀτ᾽ πὰ ᾽δὲν ᾽κ᾽ ἔν᾽. ῎Αμα πῶς νὰ ᾽προροῦν κ᾽ ἐφτάν᾽-ἀτο; Ποῖος θὰ ἐφτάει-ἀτο; Τῆ Πέλτξαλης τ᾽ ἀδέλφᾳ ἀ τρῶνε κ᾽ ἐκεῖνον πά! Πολλὰ δυνατὸν κάβλ᾽ ἐσέγκαν γιὰ τὴν ἀδελφὴν ἀτουν, ἂς λέγω σας-ε!—Ναί, εἶπεν κ᾽ ἡ ἄλλε ἡ τξαζοῦ, ἅμα, ἀὲτς-ἀέτς, ἀ ᾽πομέν᾽ ἡ ἀδελφὴ-ἀτουν σὴν κοθάν, ἐπειδὴς καὶ, ἀτοὶν τὸ θέλ᾽νε τὸ πρᾶμαν, κανεὶς ᾽κὶ θὰ ἐπορεῖ νὰ ἐφτάει-ἀ: Μὲ τὸ κοτσοδάχτυλον-ἀτ᾽ ἐπορεῖ κανεὶς νὰ ἐβγάλ᾽ ἀσ᾽ σὸ γοβὶν σεράντα δκαδῶν παρχάτθ᾽, γομάτον νερόν, καὶ νὰ ποτίζ᾽ καὶ νὰ χορτάζ᾽ σεράντα τέβᾳ σὸ μίαν; Κανεὶς πὰ ᾽κι᾽ ἀ ᾽πορεῖ...

῾Ο παιδᾶς ἔξεν-ἀτα ὅλᾳ ἀσ᾽ σὸ κρεββάτ᾽ κιὰν καὶ ἀσ᾽ σὴν χαρὰν-ἀτ᾽ ἐπέταξεν. ᾽Εσκῶθεν ἀπουρπουνοῦ βίρθιμα, ἐπεχαιρέτσεν τοὶν τξαζοῦδες κ᾽ ἐδέβεν πλάν.

Πᾶσα πάει ὁ παιδᾶς᾽ ἐπῆεν, ἐπῆεν, ἐπῆεν, εἶδεν ἀπὸ μακρὶ ἕναν τρανὸν παλάτ᾽ ἀπέσ᾽ σ᾽ ὁρμάν. ᾽Επῆεν τερεῖ σεράντα ταπαχῶν ὀσπίτ᾽. Εἴστᾳ ἐτριγύλιζεν-ἀ᾽ εἶδεν-ἀτον ἡ κουτθὴ τ᾽ ὀσπιτί᾽.

᾽Ατὸς ἀσ᾽ τὸ εἶδεν-ἀτην ἐθάμαξεν ἀσ᾽ σὴν ἐμορφισίαν ἀτ᾽ς, ἅμα γιὰ τὸν ἑαυτόν-ἀτ᾽ ξαΐ ᾽κ᾽ ἐλογαρίαζεν-ἀτην, ἐπειδὴς καὶ ἐνούνιζεν τὸν ἄλλον.

—᾽Αδακὲς ἰνσάνογλους ᾽κὶ πατεῖ, εἶπεν ἀτον, κ᾽ ἐσύ ντ᾽ ἔρ·ιευες;

—῎Ερθα, εἶπεν-ἀτην, γιὰ νὰ παίρω σε. —Οὔ, ου ου! εἶπεν, ἅμον ἐσὲν παληκάρᾳ πόσ᾽ ᾽νοματοὶ ἔρθανε νὰ ἐπαίρνανε-με, εἶπεν, καὶ τὸ στοίχισμαν τὸ λένε τ᾽ ἀδέλφᾳ-μ᾽ ᾽κ᾽ ἐποροῦν νὰ ἐφτάν᾽-ἀ, καὶ ὅλτς ἔφαγανε, εἶπεν. —᾽Εγώ, εἶπεν κ᾽ ἐκεῖνος, θὰ ἐφτάγ᾽-ἀ, καὶ ἀ παίρω-σε, εἶπεν. ᾽Επόνεσεν-ἀτον ἡ Πέλτξαλη καί: —῎Ελα κρύφτω σε, εἶπεν ἀτον· ἄ ᾽ρχουνταν ἀτώρα τ᾽ ἀδέλφᾳ-μ᾽, εἶπεν, ἐλέπνε σε καὶ τρῶνε σε, εἶπεν.

᾽Εβράδυνεν ὁ Θεὸς τὴν ἡμέραν, ἔρθανε καὶ τὰ τέβᾳ σ᾽ ὀσπίιιι-τ᾽.

Τόμου κ᾽ ἐσέβαν ἀπέσ᾽: —᾽Αδαπέσ᾽ ἰνσάνογλους μυρίζ᾽, εἶπανε.

Εἶπεν κ᾽ ἡ ἀδελφὴ ἀτουν, ἀὲτς κι᾽ ἀὲτς δουλείαν ἔν᾽. ᾽Εκούξαν σουμάτουν τὸν παιδᾶν, καὶ ἀσ᾽ τ᾽ ἐκαλάτξεψαν ὀλίγον σὸ ζήτημαν ἀπάν᾽ κ᾽ ὑστέρ᾽, ἐξέγκαν ἀτον σ᾽ ὀσπίτ᾽ ἀπάν᾽ καὶ εἶπαν-ἀτον: ᾽Ατώρα σύρον τὸ παρχάτθ᾽ καὶ φέρεν νερὸν ἀπάν᾽ καὶ πίνομε καὶ χορτάζομε ὅλ᾽ κ᾽ ἐπέκει ἀ δίγομε-σε τὴν ἀδελφήν-ἐμουν. ῾Η κουτθὴ φλιμμέντσα καὶ λυπεμέντσα, πῶς ἀ τρῶνε κι᾽ ἀτὸν πὰ τ᾽ ἀδέλφᾳ τ᾽ς, στέκ᾽ ἐκαικὰ καὶ τερεῖ. ᾽Αλλομίαν ὁ παιδᾶς ἔσυρεν τὸ παρχάτθ᾽ σὸ πεγάδ᾽, ἐγόμωσεν-ἀ οὖς ἀπάν᾽ τξούτξουλον καὶ μὲ τὸ κοτσοδάχτυλον-ἀτ ἔσκωσεν κ᾽ ἔφερεν-ἀ ἀπάν᾽ κ᾽ ἐπότσεν ὅλᾳ τὰ τέβᾳ. ᾽Ατό-

τες ἡ κουτσὴ ἀσ' σὴν χαράν-ἀτ'ς ἐντόκεν κ' ἐγκαλάστεν-ἀτον. Ἐκλῶστεν ἀτότε κ' εἶπεν ὁ παιδᾶς: Τὸ στοίχισμαν γιὰ τ' ἐμὲν 'κ' ἐποῖκα-το· ἔχω εἶναν ἀδελφόν, ἐγέντον πόσον καιρὸς κεῖται ἀσ' σὴν σεβτάν-ἀτ', σ' ἐκεῖνον ἀ παίρω-σε νύφεν, εἶπεν. Ἀτώρα ἀ δίτε-με δυὸ-τρία ἡμέρας διορίαν καὶ ἀ πάω παίρω τὸν ἀδελφό-μ' κ' ἔρχομαι.

Σὰ τρία ἡμέρας ἀπάν' ἔρθαν οἱ δύ' πά, κ' ἐποῖκαν σεράντα ἡμέρας καὶ σεράντα νύχτας γάμοσσον.

***

Τὰ τέβᾳ ἐδέκαν-ἀτ'ς ὅλον τ' ὀσπίτ' μὲ τὰ σεράντα τὰ πατώματα. Μανάχον ἕναν ὀτὰν ἔτονε κλειδωμένον καὶ εἶπαν-ἀτ'ς: Ὁράσον κι' ὁράσον ἀνοῖτε καὶ τερεῖτε ντὸ ἔν' ἀπέσ'; Τὰ τέβᾳ τὸ πρωὶ ἐβγόνναν ἀσ' σ' ὀσπίτ' κ' ἐκλώσκουνταν τὸ βράδον· ὅλον τὴν ἡμέραν ἔταν γαΐπ.

Ὁσήμερον-αὔριον, ὀσήμερον αὔρι, ἐπέρασεν ἀρκετὸς καιρός· ὁ νοῦς-ἀτουν ἐπέμνεν σὴν ὀτὰν καὶ ἕναν ἡμέραν τὰ παιδία κ' ἡ νύφε: —Γιὰ ἂς ἀνοίγομε καὶ τεροῦμε, εἶπαν, ἀτοῦ ἀπέσ' πὰ ντὸ ἔν'. Ὅνταν ἀνοί'νε καὶ τεροῦνε: Εἶνας ἀράπ'ς ἀπέσ' σὰ πίσσας φοσιγμένος οὔς τὴν γούλαν.

Ἄμον τ' εἶδεν-ἀτ'ς ὁ ἀράπ'ς, ἐπαρακάλεσεν ἀτ'ς καὶ εἶπεν-ἀτ'ς:

Ἐπάρ'τε ἀκεῖν' τ' ἐξείδ' καὶ ξύστε ἀπάν'-ι μ' ὀλίγον, ἂς χαλερύνω ἐλίτζικον ἀδαπέσ' σὰ πίσσας. Ἐκεῖν' πὰ ἄμον ἐπόνεσαν ἀτον, ἔξαν τ' ἐξείδ' σὴν γούλαν-ἀτ'. Ἀμὰν ἐκεῖνος ἐχαλέρυνεν κ' ἐξέβεν ἀσ' σὰ πίσσας ἀπέσ' ἔρπαξεν τὴν κουτσὴν κ' ἔφυγεν. Ἐκεῖνος ἀπ' ἐμπροστά, ἐκεῖν' ἀποπίσ', ἐκεῖνος ἀπ' ἐμπροστὰ ἐκεῖν' ἀποπίσ', παληκάρᾳ ἔταν τὰ παιδία, ἔτρεξαν, ἔφτασανἀτον, ἔσυραν τὸ γαντσάρ' κ' ἔκοψαν τὸ κιφάλ'ν-ἀτ'. Τὸ κιφάλ' ἐτουρλάγγεψεν-ἐτουρλάγγεψεν, ἐπῆεν ἐσέβεν σ' ἕναν τρυπίν. Εἶνας γραῖα τζαζοῦ ἔτον ἐκαικὰ καὶ εἶπεν: Ἀτώρα νὰ ἔξερανε καὶ νὰ ἐπαῖναν ἀποπίσ' ἀσ' σὸ κιφάλ'.

Ἔκ'σαν-ἀ ἀτοίν, ἐπῆγαν σὸ τρυπὶν καικὰ καὶ εἶπεν τῆ τιουλκιάρ' ὁ γιόν: Δεσέστε-με καὶ κατηβάστε-με. Εἴστᾳ ἐκατήβαινεν:

—Οὔ οὔ, οὔ, ἐκάγα, ἐκάγα, ἐτζάϊξεν, συρέστε-με ἀπάν'! Ἔσυραν-ἀτον ἀπάν' κι' ἀλλομίαν εἶπεν καὶ τῆ βασιλέα ὁ γιόν: —Δεσέστε ἐμὲν' κι' ἂν λέγω σας σύρτε με ἀπάν', ἐσεῖς-τουν μὴ σύρετε-με, εἶπεν, καὶ δόστε-με σκοινὶν κι' ἄλλο κὰ ἂς πάγω, εἶπεν.

Ἐφέκαν-ἀτον κ' ἐπῆεν, ἐπῆεν, ἐπῆεν, ηὗρεν ἕναν ἄλλον κόσμον ἀφκά.

Ἐκεῖν' ἐπέμναν ἀπάν'. Ἡ γυναῖκ-τ' κλαίει, κλαίει, κλαίει, κανεὶς νὰ παργορᾶ-την 'κ' ἐπορεῖ.

Ἂς ἀφήνομε ἀτοίντς ἀπάν' κ' ἐκεῖνον ἀφκὰ τῆ γῆς καὶ ἂς χτίζομε κ' ἐμεῖς ἕναν τσιγάριν: δός με τὴν ταπακέρα-σ', Σόφοκλη...

***

Μέρ' καικὰ ἐστάθαμε ἔτονε; — Ἐπῆεν ἀφκὰ τῆ γῆς. (λένε οἱ ἄλλοι). —Ἄ, ναί: Ἐπῆεν ἐφέντη-μ' ἐκεῖ, τερεῖ δοσολον ὁ κόσμος μαῦρα φορεμέν'

καὶ λυπεμέν'. Ἐρωτᾶ τὸν εἶναν, ἐρωτᾶ τὸν ἄλλον, κανείνας τίποτα 'χὶ λέειἀτον. Ἀσ' τ' ἐβράδυνεν, ἐπῆεν ἔμ'νεν σ' εἴνονος γραίας. Ἐρώτεσεν-ἀτην: Γιατὶ ἀδᾶ σὸν κόσμον εἶναι ὅλ' λυπεμέν' καὶ σὰ μαῦρα φορεμέν'; Ἐνεστέναξεν βαθέα-βαθέα ἡ γραῖα καὶ εἶπεν ἀτον: Ἄχ, γιάβρουμ, νὰ ἔξερες τὸ ἔχομε τὸ κακόν! Ἀδᾶ σὸν κόσμον ἔν' ἕναν πεγάδ', φυλάτ' ἀτο ἕναν τζαναβάρ' ὀφίδ' μὲ τὰ τρία χιφάλᾳ, ὁ δράκον, καὶ κάθαν μῆναν δίγομε ἀπ' ἕναν κορίτσ' καὶ τρώει καὶ ἀφήν'-μας καὶ παίρομε νερόν. Αὔρι' πὰ ἔν', εἶπεν, τῆ βασιλέα τῆ θαγατερὸς ἡ σειρά, εἶπεν.

— Ξάϊ μὴ φυγούστουν, εἶπεν κι' ὁ παιδᾶς. Ἐγώ, εἶπεν, ἀ πάγω σκοτών'-ἀτο, καὶ ἀ γλυτών'-ἀτην καὶ ἀ γλυτώνω καὶ τὸν κόσμον ἀσ' σ' ἀτὸ τὸ τζαναβάρ', εἶπεν. —Ἐεεεϊκιτι, παληκάρ', εἶπεν-ἀτον κ' ἡ γραῖα· ἄμον ἐσὲν παληκάρᾳ πόσοι καὶ πόσοι νομάτ' εἶπαν-ἀ ἀτό, εἶπεν, ἄμα ὅλτς ἔφαγεν ὁ ρδάκον.—Ἐσὺ κανὰν τίποτα μὴ λές, εἶπεν ὁ παιδᾶς· ἐγὼ ἀ σκοτών'-ἀτον κ' ἐσὺ θὰ ἐλέπ'ς-ἀ.

Ἀὲτς πὰ τ' ἄλλ' τὴν ἡμέραν ἐξέβεν τὸ πρωὶ ἀσ' σ' ὀσπίτ' ὁ παιδᾶς καὶ ἐπῆεν τογρούγια σὸ πεγάδ'. Ἐνάμνεν, ἐνάμνεν ἐκαικά, καί, ἄμον τ' ἐξέβεν ὁ δράκον νὰ τρώει τῆ βασιλέα τὴν θαγατέραν, ἔσυρεν ἀμὰν τὸ σπαθὶν ἀτ', ἔκοψεν τ' ἕναν τὸ χιφάλ'ν-ἀτ', ἐξέβεν τ' ἄλλο· ἔκοψεν κι' ἀτό, ἐξέβεν τ' ἄλλο, ἔκοψεν κι' ἀτὸ πά, ἐποῖκεν-ἀτο τιλίμᾳ-τιλίμᾳ, κ' ἐσκῶθεν ἀμὰν ἔφυγεν σ' ὀσπίτ' τῆ γραίας. Τῆ βασιλέα ἡ θαγατέρα ἐπρόφτασεν κ' ἐσέγκεν τὸ χόρ'νἀτ'ς σῆ δράκονος τὸ γαῖμαν κ' ἐντόκεν τὸν παιδᾶν ἕναν ταμπουγὰν σὴν ράχαν-ἀτ.

***

Ἄρ' ἐγλύτωσεν τῆ βασιλέα ἡ θαγατέραααα! Ὁ κόσμος χαράντας, ταούλᾳ, ζουρνάδες, χορόντας... Προπάντων ὁ βασιλέας, ἀ ζαντύν' ἀσ' σὴν χαράν-ἀτ', πῶς ἐγλύτωσεν ἡ θαγατέρα-τ' κι' ὁ κόσμος ὅλον ἀσ' σὸ τρανὸν τὸ κακόν. Θέλ' νὰ μαθάν' ποῖος ἔτον π' ἐσκότωσεν τὸν δράκον καὶ 'κ' ἐποροῦν νὰ ηὑρίκ'ν-ἀτον. Ὅποιος ἔτον ἀ δίει-ἀτον τὴν θαγατέραν-ἀτ'. Ἅμα κανείνας ἀπέσ' τῆ μέσ' 'χ' ἐβγόν'. Ἐξέγκεν τελάλ', ξάν' κανείνας 'κ' ἐβγόν'. Ἡ κουτσῆ λέει τὸν βασιλέαν: Πάτερα, ἐγὼ ἐποῖκα-τον ἕναν ταμπουγὰν ἀπέσ' σὰ μέσα-τ'. Ξάν' ἐξέβεν ὁ τελάλτς καὶ εἶπεν καὶ τῆ ταμπουγᾶς, ξάν' κανείνας 'χὶ φαίνεται.

Ἀτότες ἐπρόσταξεν ὁ βασιλέας νὰ ἔρχουνταν ὅλᾳ τὰ παληκάρᾳ κ' ἐλέπ'-ἀτα ἡ θαγατέρα-τ', καὶ ἤμποιος ἔν' κ' ἐγνωρίζ'-ἀτον, νὰ ἐφτάει-ἀτον γαμπρόν. Ὅλ' ἔρθαν κ' ἐπέρασαν· κανεὶς 'κ' ἔτον· κανείναν 'κ' ἐγνῶρτσεν. Μικρὸν κόσμος ἔτον, βέβαια, ἔμαθεν-ἀ κ' ἡ γραῖα κ' ἐπῆεν εἶπεν: Σ' ἐμὰ πὰ ἔχω εἶναν μισᾳφίρ', εἶπεν. — Δεβᾶτε φερέστ'-ἀτον, ἐπρόσταξεν ἀμὰν ὁ βασιλέας. Ἔγιαν κ' ἐκεῖνον, ἄμον τὸ εἶδεν ἀτον τῆ βασιλέα ἡ θαγατέρα ἐγνῶρτσεν-ἀτον καὶ εἶπεν-ἀ τὸν πατέραν-ἀτ'ς. Ἀτώρα, ἄρτουκ, βασιλέα διαταγήν, θέλ' 'χὶ θέλ' ἀ παίρ'-ἀτην ὁ παιδᾶς. Ἂν 'χὶ παρ'-ἀτην 'κ' ἴνε-

ται. Ἐστάθεν κ' ἐγέντον ὁ γάμον σεράααντα ἡμέρας καὶ σεράντα νύχτας. Ἄς ἀφήνομε ἀτοίντς πὰ ἀτουκά.

* * *

Οἱ ἄλλ' ἀπάν', ἐνέμναν, ἐνέμναν, ἐνέμναν, ὁ παιδᾶς πουδὲν 'χὶ φαίνεται. Ἐσκάλωσαν τὰ παληκάρᾳ ταβίζ'νε, γιὸκ ἐγὼ ἀ παίρω τὴν Πέλτξαλην, γιὸκ ὁ ἄλλος ἀ παίρ'-ἀτην, κι' ἀτὲ κανὰν 'χὶ θέλ'. Ἄντξαν ἐβγάλ' τὸ δαχτυλίδ' καὶ λέει: Ἤντσαν σύρ' τὸ τόχ'ν ἀτ' κ' ἐπορεῖ καὶ περάζ'-ἀ ἀσ' σ'ἀβοῦτο τὸ δαχτυλίδ', ἐκεῖνον ἀ παίρω. Ἐσύρναν-ἐσύρναν καὶ κανεὶς χ' ἐπόρνεν νὰ ἐπέραζεν-ἀ. Κι' ἀὲτς πά, ἐνεμείν'νεν τὸν ἄντραν-ἀτ'ς.

Ἐκεῖνος ἀποφκὰ μερέαν ὁ νοῦς-ἀτ' ἔτον σὴν γυναῖκαν-ἀτ'. Ἐθέλνεν νὰ ἔρχουντουν ἀπάν', ἄμα πῶς νὰ ἐβγόν'. Μανάχον ἕναν τρανὸν πουλὶν ἔτον ἐκεῖ ἀφκὰ σὸν κόσμον, σορσότα ἔλεγαν-ἀ, καὶ εἶχεν σ' ἕναν τρανὸν δέντρον ἀπάν' τὴν φωλέαν-ἀθε. Ἀτὸ πάντα ἐποῖνεν-ὦβά, ἐποῖνεν πουλόπα καὶ ἐβγόν'ναν τ' ὀφίδᾳ σὸ δέντρον κιὰν κ' ἐπαῖναν ἔτρωγαν-ἀτα. Εἶπεν ὁ παιδᾶς τὴν κουτσήν: Ἀτώρα πῶς ἀ 'φτᾶμε, ἐγὼ σ' ἀπάν' τὸν κόσμον ἔχω κύρ', ἔχω μάνναν, ἔχω γυναῖκαν. Εἶπεν-ἀτον κ' ἐκεῖνε: Ὅπου πᾶς ἀ πάγω. Εἶπεν-ἀ καὶ τὸν κύρ'ν-ἀτ'ς. Καλὸς ἄνθρωπος ἐκεῖνος πά, εἶπεν ὀτον:

—Γιάβρουμ, ἐγλύτωσες τὴν ψήν-ἀτ'ς κ' ἐγλύτωσες ἀσ' σ' ἀτὸ τὸ κακὸν ὅλον τὴν πολιτείαν, ὅπου πᾶς ἔπαρ'-την καὶ δέβα. Ἤντᾳν θέλτς ποῖσον. Ἀτώρα, εἶπεν ὁ βασιλέας, εἶναι δύο πρόγατα. Τ' ἕναν ἔν' ἄσπρον καὶ τ' ἄλλο ἔν' μαῦρον. Σὸ μαῦρον ἀπάν' ἅμον τὸ καλκεύ'ς ἀ παίρ'-τσε καὶ πάει κ' ἄλλο ἀφκά. Ἐσὺ κάλκεψον σ' ἄσπρον τὸ πρόγατον καὶ ἀ παίρ'-τσε καὶ πάει κι' ἄλλο ἀπάν'. Ἀ πᾶς σὸ δέντρον, σὴν φωλέαν τῆ σορσότας. Ἐκεῖ ἔρχουνταν τ' ὀφίδᾳ καὶ τρῶν τὰ πουλόπα-τ'ς. Ἄν σκοτώντς τ' ὀφίδᾳ καὶ γλυτώντς τὰ πουλόπα-τ'ς, ἤμπᾳν θέλετε ἀ παίρ'-τσας καὶ πάει.

Ἐπῆεν ἀμὰν ὁ παιδᾶς ἐκάλκεψεν τ' ἄσπρον τὸ πρόγατον κ' ἐξέβεν ἀπάν' σὸ δέντρον. Τὰ πουλόπα πὰ—ἡ μάννα τουν ἐκεῖ 'χ' ἔτον—ἄντξα τξίβ, τξίβ, τξίβ, ἐξέβαν-ἔτον ἀσ' σ' ὠβόπα-τουν. Ἀλλομίαν ἀσ' τὸ τερεῖ ντὸ τερεῖς; Ἀσ' σῆ δεντρί' τὴν ρίζαν κιὰν ἐβγόν'νε τ' ὀφίδᾳ κ' ἔρχουνταν ἀ τρῶνε τὰ πουλόπα. Ἀτὸς ἀμὰν ἐξέγκεν τὸ σπαθίν-ἀτ καὶ γρὰτς-γρὰτς ἔκοψεν τὰ χιφάλᾳ τουν, ἐποῖκεν-ἀτα τιλίμᾳ-τιλίμᾳ ἐφέκεν-ἀτα σὴν ρίζαν τῆ δεντρί', κι' ἀτὸς ἐκάτσεν σὴν φωλέαν καικὰ παίζ' κ' ἐϊλενεύκεται μὲ τὰ πουλόπα. Πολλὰ 'χ' ἐπῆεν τερεῖ ἀπὸ μακρὰ ἕναν μαῦρον σύννεφον, κρὰ-κρὰ κρούει τὰ φτερὰ κ' ἔρται. Ἔτον ἡ σορσότα. Μὲ τὸ χόβ' τ' ἔρται, ἤντσαν ἔν' σὰ πουλία-τ'ς καικὰ ἀ χαρτελίζ' ἀτον. Ἄμον τ' ἐσούμωσεν καὶ εἶδεν τὰ πουλόπα λαταρίζ'νε ἀπέσ' σὴν φωλέαν, ἔρθεν ἐγόνεψεν γάαα λᾳ-γάλᾳ κ' ἐτέρεσεν σῆ δεντρί' τὴν ρίζαν ὀφιδί' κομμάτᾳ γομάτον καὶ τὸ σπαθὶν τῆ παιδᾶ γαιματωμένον. Ἐσὺ ἐγλύτωσες τὰ πουλόπα-μ', εἶπεν-ἀτον. Ἀτώρα ψαλάφα ἀπ' ἐμὲν ἤντᾳν θέλτς. Θέλω, εἶπεν κι' ὁ παιδᾶς, ἐμὲν καὶ τὴν ὑναῖκα-μ' νὰ ἐβγάλτς-μας ἀπάν' τῆ γῆς.

Ἐγὼ ἐγέρασα, εἶπεν ἡ σορσότα. Ἅμα ξάν' ἐπορῶ καὶ ἀνηβάζω-σας σ' ἀπάν' τὸν κόσμον. Μανάχον τέρεν κ' ἔπαρ' ἑφτὰ χρονῶν πᾳλὸν κρασίν, ἑφτὰ

ὀκάδες μουσκαρί' κρέας καὶ ἑφτὰ ψωμία. Σὴν στράταν, εἴστᾳ θὰ πᾶμε, ἅμοντο ἐφτάγω **κρά,** ἀ βάλτς σὸ στόμα-μ' κρασίν, καὶ ἅμοντο ἐφτάγω **κρέ,** ἀ βάλτς κρέας καὶ ψωμίν. Καλά, εἶπεν κι' ὁ παιδᾶς καὶ ἀμὰν ἔτρεξεν χαρεμένος καὶ εἶπεν-ἀ τὸν βασιλέαν. 'Εκεῖνος πά, νὰ ἔν' καλά, ἐδέκεν ἀτον τὴν θαγατέραν ἀτ', ἐγόμωσεν-ἀτ'ς πεντόλιρα, λίρας καὶ φιλιρία κ' ἐδέκεν-ἀτ'ς στράταν. Κ' ἐπεκεῖ ἐφόρτωσεν ἕναν κερβὰν φιλιρία, χαλία, ὅλᾳ τὰ προίκας τῆ θαγατερός ἀτ' καί, γράγκα, γρούγκα, γράγκα, γρούγκα σὰ σεράντα ἡμέρας καὶ σὰ σεράντα νύχτας ἀ ἐπαῖναν σ' ἀπάν' τὸν κόσμον.

'Ασ' σ' ἄλλ' τὴν μερέαν ὁ παιδᾶς ἐπῆρεν τῆ βασιλέα τὴν θαγατέραν καὶ ὅλᾳ τὰ κουμάγιας κ' ἐκάλκεψαν τὴν σορσόταν γιὰ νὰ ἐβγαίν'νε σ' ἀπάν' τὸν κόσμον. 'Εσκῶθαν κι' ἀνηβαίν'νε, ἀνηβαίν'νε, ἀνηβαίν'νε, σὴν στράταν ἐτελέθεν τῆ μουσκαρί' τὸ κρέα α ας! 'Ατώρα ὁ παιδᾶς ντ' ἄ ἐφτάει ; 'Η σορσότα ἐφτάει **κρέ, κρέ, κρὲ** κι' ἀτὸς κρέας 'κ' ἔχ' νὰ δίει-ἀτην. 'Αλλομίαν ἅμοντο ἐτέρεσεν ἡ σορσότα δυσκολεύκεται ν' ἀνηβαίν', ἔκοψεν ἕναν κομμάτ' κρέας ἀσ' σὸ μερίν-ἀτ' κ' ἐδέκεν-ἀτην. 'Επῆγαν ἕναν καιρὸν μὲ τ' ἀτὸ καὶ ἡ σορσότα ξάν' ἐσκάλωσεν **κρέ, κρέ, κρέ.** Ξάν' ἔκοψεν ἕναν κομμάτ' κρέας ἀσ' σὸ χόρ'ν-ἀτ' κ' ἐδέκεν-ἀτην. Μὲ τ' ἀτὸ ἄρτουκ ἔφτασαν σ' ἀπάν' τὸν κόσμοον. Τόμου κ' ἐπάτεσεν ὁ παιδᾶς σὴν-ι-γῆν, εἶδεν-ἀτον ἡ σορσότα τ' ἐκότσιζεν κ' ἐρώτεσεν-ἀτον: Γιατί κοτσίεις, ντ' ἔπαθες; Εἶπεν κ' ἐκεῖνος, τίποτα· τιδὲν 'κ' ἔπαθα, καλὰ εἶμαι. — Ἔλα καὶ ἀτὰ σ' ἐμὲν κὲς μὴ πουλεῖς-ἀτα, εἶπεν ἀτον κ' ἡ σορσότα. 'Εγὼ ἐγνάεψα-το τ' ἐδέκες-με σὴν στράταν ἀνθρωπί' κρέας καὶ 'κ' ἔφαγα-το εἶπεν. 'Εξέγκεν ἀμὰν ἀσ' σὴν γλῶσσαν-ἀτ'ς ἀφκὰ τὰ δύο τὰ κομμάτᾳ, ἐκόλτσεν-ἀτα σῆ παιδᾶ τὸ ποδάρ' καὶ τὸ χόρ', ἔγλυψεν-ἀτα ὀλίγον, ἐποῖκεν-ἀτα ἅμον τὸ ἦταν πρῶτα, κ' ἐπέκει ἐβούτεσεν κ' ἐδέβεν σ' ἀφκὰ τὸν κόσμον.

***

Οἱ ἄλλ' ἀπάν'. ἐπέρασαν χρόνᾳ καὶ καιροὺς ἀνάμεσα, κ' ἡ Πέλτξαλη κανὰν 'κ' ἐπῆρεν. Καὶ τὸ στοίχισμαν-ἀτ'ς κανείνας 'κ' ἐπόρεσεν νὰ ἐποῖνενἀ. 'Επῆεν ὁ παιδᾶς, ἐφέκεν τῆ βασιλέα τὴν θαγατέραν σ' ἕναν ὀσπίτ' ἀπέσ' καὶ εἶπεν ἀτην: 'Εσὺ ἀτώρα ἐστὰ ἀδακὰ καὶ ἐγὼ ἀλλομοῦνον κὲς ἔρχομαι. 'Αμὰν ἐφόρεσεν κάτ' παλὰ λώμματα κ' ἐπῆεν ηὗρεν-ἀτ'ς. Τερεῖ σύρ'νε ὁ εἶνας κι' ὁ ἄλλος μὲ τὰ σάϊτας-ἀτουν, καὶ κανείνονος τόχ' 'κ' ἐμπαίν' ἀπέσ' σὸ δαχτυλίδ'. Εἶπεν κι' ἀτός: Δόστε κ' ἐμὲν ἂς σύρω κ' ἐγὼ πὰ μίαν. — Χάθ' ἀπατουκές, μαλέα τ' ἔνουσνε κ' ἐσὺ πά, εἶπαν ἀτον—τεμέκ, ἐκεῖν' ἐξέρτς, ἔταν καλοφορεμέν' κ' ἐκεῖνον 'κ' ἐπεγενεῦταν-ἀτον. Εἶπεν ἀτ'ς κ' ἡ Πέλτξαλη: Δόστ'-ἀτὸν κι' ἂς σύρ' κι' ἀτὸς μίαν· εἴπαμε: 'Ατὸ τύχην ἔν'. 'Εδέκαν τὴν σάϊταν σὰ χέρᾳ-τ' καὶ σὸ μίαν τὸ τὸχ ἐπέρασεν-ἀ γαρσοῦ-γαρσουγιὰ ἀσ' σὸ δαχτυλίδ' ἀπέσ'. 'Εκεῖνε ἀσ' σῆ σάϊτας τὸ σύρσιμον, ὅσον καὶ νὰ ἔτον παλοφορεμένος, ἐγνῶρτσεν-ἀτον, κ' ἐντόκεν κ' ἐγκαλάστεν ἀτον.

Τῆ τιουλκιάρ' ὁ γιὸν πὰ ἐκαικὰ ἔτον, ἔτρεξεν κ' ἐκεῖνος—ἀδελφὸς ἀτ' ποῦ-για—, ἐγκαλάστεν κ' ἐφίλεσεν-ἀτον.

Ἀτότες ἐκάτσεν καὶ εἶπεν-ἀτ᾽ς ὅλα τὰ πάθα καὶ τὰ παθέματα τὸ εἶδεν καὶ τ᾽ ἐπέρασαν ἀσ᾽ σὸ χιφάλ᾽ν ἀτ᾽.

Εἶπεν ἀτ᾽ς καὶ γιὰ τῆ βασιλέα τὴν θαγατέραν τιναν-ἔγκεν μὲ τ᾽ ἐκεῖνον. Γιὰ τ᾽ ἐσὲν ἔγκα-την, εἶπεν τὸν ἀδελφόν-ἀτ᾽, κ᾽ ἐγκαλάστεν κ᾽ ἐφίλεσεν-ἄτον. Ἐπῆγαν ὕστερα ἐπῆραν κ᾽ ἐκεῖνεν, ἔστειλαν κ᾽ ἐπῆραν καὶ τὴν μάνναν καὶ τὸν κύρ᾽ν-ἄτουν κ᾽ ἐποῖκαν σεράντα ἡμέρας καὶ σεράντα νύχτας γάμον.

Σὰ σεράντα ἡμέρας ἀπάν᾽ ἔρθεν καὶ τὸ χερβὰν τῆ βασιλέα ἀσ᾽ σ᾽ ἀφκὰ τῆ γῆς.

Κ᾽ ἐκεῖν᾽ ἐκεῖ, κ᾽ ἐμεῖς ἀδᾶ κ᾽ ἐμεῖς κι᾽ ἄλλο καλλίον.

4ο) Ἡ Σαχταροῦτσα.

Σὰ πρῶτα τὰ ζαμάνα καὶ σ᾽ ἄργυρα τὰ χρόνα ἔτον εἶνας χόρα γυναῖκα καὶ εἶχεν τρία κορίτζα. Τὰ δύο, τὰ τρανά, ἔτσαν τζαζοῦδες. Ἡ μικρέσσα, ἕναν ἥσυχον πλάσμαν τῆ Θεοῦ.

Ἕναν ἡμέραν οἱ δύο τζαζοῦδες ἐπῆραν μαλλία, ἐλανάρτσαν-ἀτα, κ᾽ ἐπεκεῖ εἶπαν τὴ μάνναν-ἀτουν : Ἂς παίρομε ὅλ᾽ κάμομε᾽ ἤντινος τρὰ κόπεται πρῶτα, ἀ τρώγομ᾽ ἀτην. Καὶ ἀμὰν ἐδέκαν τὴν μάναν-ἀτουν τὰ πούρτα — τὸ ᾽χ᾽ εἶχανε ἔζ᾽—κ᾽ ἐκεῖν᾽ ἐπῆραν τὰ καλὰ τὰ μαλλία. Ἡ μάννα-τουν, ἡ μάρσα, ντὸ νὰ ᾽φτάει ; Ἀσ᾽ σὸν φόβον-ἀτ᾽ς, ἐπειδὴς καὶ ἔξερεν τὸ ἔτανε τζαζοῦδες, ἐδέχτεν. Ἐσκάλωσαν νὰ κάμ᾽νε καὶ πολλὰ ᾽χ᾽ ἐπῆεν, κόφκεται τὴ γραίας ἡ τρά. «Ἀτώρα χαρίζομε σ᾽-ἀ, ἐπειδὴς καὶ εἶσαι ἡ μάννα-μουν», εἶπαν-ἀτην οἱ τζαζοῦδες καὶ ξάν᾽ ἐρχίνεσαν νὰ κάμνε. Σείτα ἔκαμναν, ξάν᾽ ἐκόπεν τῆ γραίας ἡ τρά. «Ἀτώρα πὰ χαρίζομε-σ᾽ἀ, ἐπειδὴς καὶ ἐβυζάλτσες μας, εἶπαν-ἀτην, ἄμα τέρεν καλά, σ᾽ ἄλλ᾽ τὴν φορὴν ᾽χ᾽ θὰ χαρίζομε σ᾽-ἀ». Ἐσκάλωσαν ξάν᾽ νὰ κάμνε καὶ πολλὰ ᾽χ᾽ ἐπῆεν, ξάν᾽ κόφκεται ἡ τρὰ τῆ γραίας. Οἱ τζαζούδες ἄρτουχ ἐπῆραν κ᾽ ἐσέγκαν-ἀτην σὸ φουρνὶν κιὰν γιὰ νὰ ψέσκεται καὶ νὰ τρῶν-ἀτην. Ἡ μικρέσσα, ἡ καϋμέντσα, ἐπόνεσεν πολλὰ τὴν μάνναν-ἀτ᾽ς καὶ εἵστα ἐψέσκουντουν, ἐκάτσεν λυπεμέντσα σὸ φουρνὶν καικὰ κ᾽ ἔκλαιεν κ᾽ ἐτάραζεν τὰ σαχτάρα Γιὰ τ᾽ ἀτὸ καὶ μόνον οἱ τζαζοῦδες ἐκόλτσαν-ἀτην Σαχταροῦτσα. Ἀσ᾽ τ᾽ ἐψέθεν ἡ μάννα-τουν καὶ ὕστερος, ἐξέγκαν-ἀτην ἀσ᾽ σὸ φουρνὶν κιὰν κ᾽ ἐκάτσαν νὰ τρῶν-ἀτην. Ἐκούϊζαν καὶ τὴν μικρέσσαν τὴν ἀδελφήν-ἀτουν : «Σάχταρουτσα, Σάχταρουτσα, ἔλα φά᾽ ! » Ἅμα ἐκεῖνε ἔστεκεν πλὰν καικὰ μουστρωμέντσα καὶ λυπεμέντσα κ᾽ ἔλεγεν : «Μάννας κρέας φαγίεται, μάννας κρέας κανεὶς τρώει ; » Οἱ τζαζοῦδες τ᾽ ἐκαθάριζαν τὰ στούδα ὅλα ἔσκωναν κ᾽ ἐσύρναν-ἀτα. Ἀσ᾽ τ᾽ ἔφαγαν καλὰ-καλὰ τὴν μάνναν-ἀτουν κ᾽ ὑστέριγια, ἐσκῶθαν ἐνίφταν, ἐφόρεσαν κ᾽ ἐσκεπάγαν κ᾽ ἐπήγανε σὸ λασίον. Ἡ Σαχταροῦτσα ἀμὰν ἐσκῶθεν ἐσώρεψεν ἕναν-ἕναν ὅλα τὰ στούδα τῆ μάνναs-ἀτ᾽ς, ἐσέγκεν-ἀτα σ᾽ ἕναν σουντούκ᾽ ἀπέσ᾽, ἐθυμίασεν-ἀτα μίαν κι᾽ ἀλλομίαν κ᾽ ἔκλαψεν κ᾽ ἐμοιρολόγεσεν-ἀτην. Ὑστέριος ἔσκωσεν κ᾽ ἔκρυψεν τὸ σουντούκ᾽. Κάθαν ἡμέραν ἀσ᾽ τ᾽ ἐβγόνναν ἀσ᾽ σ᾽ ὀπίτ᾽ τ᾽ ἀδελφοκόριτζα-τ᾽ς,

ἡ Σαχταροῦτσα ἐβγάλνεν τὸ σουντούκ᾽ κ᾽ ἐθύμᾳξεν τὰ στούδᾳ τῆ μάννας-ἀτ᾽ς καὶ πάντα ἔκλαιεν κ᾽ ἐμοιρολόγανεν-ἀτην.

*
* *

Ἕναν ἡμέραν οἱ τξαζοῦδες ἐσκῶθαν, ἐφόρεσαν κ᾽ ἐσκεπάγαν τὰ τσὶπ τὰ καλὰ τὰ λώμματα-τουν κ᾽ ἐπήγανε σῆ βασιλέα τὸν γάμον. Τὴν Σαχταρούτσαν πὰ ἐδέκαν-ἀτην ἕναν κότ᾽ σαχτάρ᾽, μὲ τὸ πρίντσ᾽ ταραγόν, καὶ εἶπαν-ἀτην: «Οὗς νὰ κλώσκομες ὀπίσ᾽, ἀβοῦτα θὰ ἔεις-ἀτα καθαρισμένα, κιανκὲν ἀ τρώγομε κ᾽ ἐσέν. Τόμου κ᾽ ἔφυγαν, ἡ Σαχταροῦτσα ξάν᾽ ἐξέγκεν τὸ σουντούκ᾽,ἐθύμᾳξεν τὰ στούδᾳ τῆς μάννας-ἀτ᾽ς, κ᾽ ἐπέκει ἀμὰν ἐσκάλωσεν νὰ καθαρίζ᾽ τὸ πρίντσ᾽ ἀποπέσ᾽ ἀσ᾽ σὰ σαχτάρᾳ, καὶ εἵστᾳ ἐκαθάριζεν-ἀ, ἔκλαιεν κ᾽ ἐμοιρολόγανεν.

᾽Αναχάπαρα ἔρθεν ἐστάθεν σουμά-τ᾽ς εἶνας ἄγγελος. Ὁ πρόσωπος-ἀτ᾽, τὰ λώμματα-τ᾽, τὸ σπαθὶν-ἀτ᾽, ὅλᾳ ἐπαργιάλιζαν, κ᾽ ἡ Σαχταροῦτσα, ἡ μάρσα, νὰ ἐτέρνεν-ἀτον ᾽κ᾽ ἐπόρνεν. «Σούκ᾽ ἄν᾽, καὶ μὴ κλαῖς, εἶπεν-ἀτην ὁ ἄγγελον. ᾽Εγὼ ἀτὰ θὰ καθαρίζ᾽ ἀτα καὶ θὰ ἀφήν᾽-ἀτα ἀδακά. ᾽Εσὺ ἀτώρα φόρ᾽ ἀμὰν ἀβοῦτα τὰ λώμματα καὶ τὰ παπούτξα, καί τὰ ἴσα δέβα κ᾽ ἐσὺ πὰ σῆ βασιλέα τὸν γάμον». ᾽Εσκῶθεν ἡ χιλάκλερος ἡ Σαχταροῦτσα, ἐφόρεσεν τὰ λώμματα καὶ τὰ παπούτξα καὶ μίαν καὶ δύο ἐπῆεν σῆ βασιλέα τὸ παλάτ᾽. ᾽Ασ᾽ τ᾽ ἐσέβεν ἀπέσ᾽, ὅλ᾽ ἐθάμαξαν. Ὅλον μαλάματα ἀποπάν᾽ οὗς ἀφκά, ἐλαμποκόπανανε σ᾽ οὐλωνῶν τ᾽ ὀμμάτᾳ. Καὶ ὁ πρόσωπος-ἀτ᾽ς ἄμον φεγγάρης καὶ γλυκὸν ἄμον τὸ μέλ᾽. ᾽Εκάτσεν ὀλίγον, καί, πρὶν νὰ φεύ᾽νε οἱ ἄλλ᾽, ἐσκῶθεν ἔφυγεν πρῶτα-πρῶτα, γιὰ νὰ μὴ πᾶνε οἱ τξαζοῦδες ἀπ᾽ ἐκεῖνεν κι᾽ ἄλλ᾽ ἔμπρ᾽ καὶ ἀγναύ᾽νε ντ᾽ ἐγέντονε. Σὴν στράταν, εἵστᾳ ἐπεράννεν ἕναν ποταμόπον, ἐξέβεν ἀσ᾽ σὸ ποδάρ᾽ν-ἀτ᾽ς τ᾽ ἕναν τὸ παπούτσ᾽ν-ἀτ᾽ς κ᾽ ἐχάθεν. ᾽Εράεψεν-ἀ ἔπεγι καιρόν, ἅμα ᾽κ᾽ ἐπόρεσεν νὰ ηὕρικεν-ἀ. ᾽Εφογῶθεν γιὰμ ἀργίζ᾽ κέλα, κ᾽ ἐφέκεν κ᾽ ἐκλῶστεν σ᾽ ὀσπίτ᾽, μὲ τ᾽ ἕναν παπούτσ᾽.

᾽Αλλομοῦνον κὲς ἔρθανε κ᾽ οἱ τξαζοῦδες, εἶδαν καθαρισμένον τὸ πρίτσ᾽ καὶ εἶπαν-ἀτην: «Νὰ ἔλεπες, Σάχταρουτσα, ἔρθεν σὸν γάμον εἶνας κουτσή, χιλέμορφος καὶ χιλοπλούμιστος. ᾽Εφώταξεν ὅλον τὸ παλάτ᾽ ἀσ᾽ σὴν ἐμορφίαν-ἀτ᾽ς καὶ ἀσ᾽ σὰ χρυσὰ τὰ λώμματα-τ᾽ς». Ἡ Σαχταροῦτσα ἔκουεν-ἀτα κ᾽ ἐχάρουντουν τὸ ᾽κ᾽ ἐγνώρτσαν-ἀτην, ἅμα λαλίαν ᾽κ᾽ ἐποῖκεν.

Τ᾽ ἄλλ᾽ τὴν ἡμέραν ἐπῆγαν οἱ δοῦλ᾽ νὰ ποτίζ᾽νε τ᾽ ἄλογα τῆ βασιλέα, καὶ τόμου κ᾽ ἐσούμωσαν τ᾽ ἄλογα σὸ ποτάμ᾽, ἐστάθαν, ἔσκωσαν ἄν᾽ τὸ κεφάλ᾽ καὶ τ᾽ ὠτία, κ᾽ ἐτέρναν ἄγρᾳ-ἄγρᾳ ἀπέσ᾽ σὸ ποτάμ᾽. ᾽Απ᾽ ἀδᾶ ἐποῖκαν ἀπ᾽ ἀκεῖ ἐποῖκαν, ᾽κ᾽ ἐπόρεσαν νὰ ἐποῖναν-ἀτα νὰ πᾶνε σῆ ποταμί᾽ τὴν ἄκραν καὶ νὰ πίν᾽νε. ᾽Αλλομίαν ὁ εἶνας-ἀτουν εἶδεν τ᾽ ἐπαργιάλιζεν σὸ ποτάμ᾽ ἀπέσ᾽ ἕναν πράμαν. ᾽Επῆεν ἀμὰν ἐκαικὰ καὶ τερεῖ ἕναν χρυσὸν παπούτσ᾽. ᾽Επῆρενἀ κ᾽ ἐπῆεν σὸν βασιλέαν. Ὁ βασιλέας, τόμου καὶ εἶδεν-ἀ ἐπρόσταξεν καὶ εἶπεν: «Ἤντινος κουτσῆς ἔν᾽ ἀβοῦτο τὸ παπούτσ᾽, ἀ παίρ᾽-ἀτην σὸν γιό-μ᾽ νύφεν». ᾽Εσέγκεν τὸν τελάλ᾽ κ᾽ ἐγυροκλῶστεν ὅλᾳ τὰ μαχαλάδες, ἅμα κανέ-

ναν κορίτσ' 'χ' ἐξέβεν νὰ λέει τ' ἐμὸν ἔν'. Σ' ἀτὸ ἀπάν' ἐσκάλωσαν, οἱ ἀνθρῶπ' τῆ βασιλέα, κ' ἐσινάευαν τὸ παπούτσ' σ' ὁλωνῶν τῆ κοριτσίων τὰ πορά̈δα̈. 'Εδοκίμασαν-ἀ ἀδᾶ, ἐδοκίμασαν-ἀ ἀκεῖ σὴν κανὰν 'χ' ἐγέντον. Σοὶν ἄλλτς ἔρχουντουν μικρὸν καὶ σοὶν ἄλλτς τρανόν.

"Ολον ὑστερία ἐπῆγαν καὶ σῆ τξαζουδῶν τ' ὀσπίτ'. 'Εξάμωσαν-ἀτο κ' ἐκεῖν', σ' ἐκεινέτερα τὰ ποδάρα̈ πὰ 'χ' ἔντονε. 'Αλλομίαν ἐρώτεσαν ἀτ'ς: «Γιὰμ ἔχετε κι' ἄλλεν ἀδελφήν;» "Εχομε, εἶπαν κ' ἐκεῖν', ἄμα ξάϊ τὰ λόγιασουν μὴ χάνετε. 'Εκεῖνε ἀσ' σὸ πρωῒ οὖς τὸ βράδον σαχτάρα̈ ταράζ' καὶ ξάϊ πὰ ἀσ' σ' ὀσπίτ' 'χ' ἐβγόν'. Μέρ' ἀ ηὕρικεν τὰ χρυσὰ τὰ παπούτξα̈, ἡ μαυράχαρος. Τῆ βασιλέα οἱ ἀνθρῶπ', σὸ εἴχανε τὴν προσταγὴν κ̈ρ̈άν, ἔταν ὑποχρεωμέν' νὰ συναύ'νε καὶ τ' ἐκεινὲς τὸ ποδάρ'. 'Ασ' τὸ τεροῦνε, ντὸ ντεροῦν; Τὸ παπούτσ' ἔρθεν τάστα̈μὰμ σὸ ποδάρ' τῆ Σαχταρούτσας. 'Αμὰν ἔστειλαν χαπάρ' σὸν βασιλέαν, καὶ πολλὰ 'χ' ἐπῆεν ἔρθαν οἱ ἀνθρῶπ'-ἀτ' μὲ τ' ἄλογα κ' ἐπῆραν-ἀιην κ' ἐπῆγαν σὸ παλάτ'. 'Εποῖκαν σεράντα ἡμέρας καὶ σεράντα νύχτας γάμον κ' ἔφαγαν κ' ἔπαν κ' ἐξεφάντωσαν μὲ τὰ τϑαλκούγιαααα...

* * *

Οἱ τξαζοῦδες ἀ σπάν'νε ἀσ' σὸ κακὸν ἀτουν, ἄμα δὲν πὰ νὰ λὲν 'χ' ἐποροῦν. Νουνίζ'νε κι' ἀπονουνίζ'νε νύχταν καὶ ἡμέραν ντὸ κακὸν νὰ ἐφτάν'-ἀτην. "Εναν ἡμέραν ἐπῆγαν νὰ ἐμπαίν'νε σὸ παλάτ' καί, σῆ αὐλῆς τὴν πόρταν, εἶπαν-ἀτ'ς οἱ καπουτξῆδες: «"Εχομε προσταγὴν νὰ μὴ ἀφήνομε κανείναν νὰ περάν' ἀπέσ'». 'Κὶ πειράζ', εἶπαν κ' οἱ τξαζοῦδες, ζατοῦ ἐμεῖς ἔγκαμε ἀβοῦτο τὸ κομμάτ' τὴν μάστιχαν νὰ δίγομ' ἀ τῆ βασιλέα τὴν νύφεν, εἶπαν, καὶ θὰ ἐκλώσκουμνες ὀπίσ', εἶπαν. 'Αχὰ τεχὰ ἔν' κέλα, κάθεται σὸ παραθύρ', εἶπαν. "Αν θέλετε, εἶπαν, δόστ'-ἄτο κεῖ νὰ μασσᾶ-το κ' ἐϊλενεύκεται, εἶπαν. 'Εφέκαν τὴν μάστιχαν κ' ἔφυγαν.

'Επῆρεν-ἀ κ' ἡ Σαχταροῦτσα, καὶ ἀσ'τ' ἐμάσσεσεν-ἀ ὀλίγον, ἀμὰν ἐπέθανεν. 'Εγέντον τὸ παλάτ' ἀνάστατον. 'Ο βασιλέας νὰ πιστεύ'-ἀ 'χ' ἐπορεῖ τ' ἐπέθανεν ἡ νύφ' ἀτ'. 'Ασ' σὴν λύπην-ἀτ' ντὸ θὰ ἐφταέι 'χ' ἐξέρ'. 'Επρόσταξεν κ' ἐποῖκαν ἕναν χρυσὸν σουντούκ', ἐσέγκαν-ἀτην ἀπέσ', ἐϑκέπαξαν-ἀ καλὰ καλά, κ' ἔσυραν-ἀ σὴν ϑάλασσαν.

Τ' ἄλλ' τὴν ἡμέραν, ηὕραν τὸ σουντούκ' κάτ' ψαράδες, ἔνοιξαν τὸ χαπάχ'ν-ἀθε καὶ τεροῦνε: εἶνας γυναῖκα μὲ τὰ χρυσὰ τὰ λώμματα ἀποθαμέντσα κεῖται ἀπέσ'. 'Ο εἶνας-ἀτουν εἶδεν σὸ χεῖλος-ἀτ'ς καικὰ ἐφαίνουντουν ἕναν κομμάτ' μάστιχαν κ' ἔσυρεν κ' ἐξέγκεν-ἀ. Σ' ἀτὸ ἀπάν' ἡ Σαχταροῦτσα γάλα̈-γάλα̈ ἔεεενοιξεν τ'ὄμμάτα̈ τ'ς, ἔτριψεν ἀτα ὀλίγον μὲ τὰ χέρα̈-τς, ἐπετσιγκῶϑεν μίαν κι' ἀλλομίαν, κ' ἐσκῶϑεν ἐκάτσεν ἀπέσ' σὸ σουντούκ'. «Μέρ' ηὐρίγομαι, εἶπεν, ντὸ πολλὰ ἐκοιμέϑα, ἐπάρτε με καὶ δεβάτε σῆ βασιλέα τὸ παλάτ'» εἶπεν. Οἱ παλουκτξῆδες ἀσ' σὰ λώμματα-τ'ς τὰ χρυσὰ καὶ ἀσ' σὸ χρυσὸν τὸν σουντούκ' ἐγνάεψαν τ' ἔτονε τῆ παλατί' ἄνθρωπος. 'Αμὰν ἐσέγκαναἀτην σὸ καῖκ'ν-ἀτουν ἀπέσ' μὲ τὸ σουντούκ' ἐντάμαν, κ' ἐπῆραν-ἀτην κ' ἐπῆ-

γαν σὸ παλάτ'. Ἂσ' τ' εἶδεν-ἀτην ὁ βασιλέας κι' ὁ ἄντρας-ἀτ'ς ἐχάσαν τ' ἀχούλᾳ καὶ ξάν' ἐποῖκαν ἄλλα σεράντα ἡμέρας καὶ σεράντα νύχτας γάμον.

***

Ἐπέρασεν καιρὸς καὶ ἡ Σαχταροῦτσα ἐρροῦξεν βαρᾳσμέντσα α α! Οἱ τζαζοῦδες στερέαν 'χ' εἶχανε. Ξάν' ἔρθαν ἐγυροκλώσκουνταν σὸ παλάτ' κ' ἐρώταναν: «Θέλετε μαμμήν, ἐμεῖς καλοὶ μαμμῆδες εἶμες. Ἂπ' ἐμᾶς κι' ἄλλο καλλίον 'κὶ θὰ ηὑρίκετε». Ἔκ'σεν ἀ ὁ βασιλέας, κ' ἐπῆρεν-ἀτ'ς ἀπέσ' σὸ παλάτ' γιὰ νὰ παραστέκ'νε τὴν νύφεν-ἀτ. Ἐκεῖνε πὰ ἡ ἄκλερος ἐπόννεν-ἀτ'ς (ὅσον νὰ λὲς τ' ἀδέλφᾳ-τ'ς ἔταν), κι' ἐπεκεῖ ἐφογούντουν-ἀτ'ς κέλα. Γιὰ τ' ἀτὸ καὶ μόνον τιδὲν 'χ' ἔλεεν τὸν βασιλέαν.

Σ' ἐννέα μῆνας ἀπάν' ἡ Σαχταροῦτσα ἐπῆκεν ἕναν ἀγουρόπον. Ἂμὰν οἱ τζαζοῦδες ἔθαψαν-ἀ κ' ἐπῆγαν εἶπαν τὸν βασιλέαν: «Βασιλέα μ' πολυχρονεμένε, ἡ νύφε-σ' ἐποῖκεν ὀφιδοπούλ'». -Ξάϊ μ' ἐλέπ' ἀ, θάψτ'-ἀτο, εἶπεν κι' ὁ βασιλέας. Σὸν δεύτερον τὸν χρόνον ἀπάν' ἡ Σαχταροῦτσα ἐποῖκεν-ξάν' ἕναν κι' ἄλλο ἀγουρόπον. Οἱ τζαζοῦδες ἔθαψαν-ἀ ἀμὰν κ' ἐπῆγαν-ξάν' εἶπανε, ψέματα, τὸν βασιλέαν: «Βασιλέα πολυχρονεμένε, ἡ νύφε-σ' ξάν'-ἐποῖκεν ὀφιδοπούλ'». Θαψέστ'-ἀτο πρὶν νὰ ἐλέπ'-ἀ, ξάν' εἶπεν ὁ βασιλέας. Σὸν τρίτον τὸν χρόνον ἀπάν' ἡ Σαχταροῦτσα ἐποῖκεν ἀλλ' ἕναν κι' ἄλλο ἀγουρόπον. Οἱ τζαζοῦδες ἀμὰν ἔθαψαν κι' ἀτὸ πά, κ' ἐπῆγαν εἶπαν τὸν βασιλέαν: «Βασιλέα πολυχρόν', ἡ βασιλεία-σ' νὰ ἔν' καλά, ἡ νύφε σ' ἐποῖκεν ἀλλ' ἕναν ὀφιδοπούλ'».—'Ατὸ ἄλλο 'χὶ σύρχεται, εἶπεν ὁ βασιλέας· θαψέστε καὶ τὴν νύφεν ἐντάμαν κι' ἂς ἡσυχάζομε ἂσ' ἀτὸ τὴν πελάν, ἐμεῖς πὰ καὶ τὸ μιλλὲτ πά. Οἱ τζαζοῦδες—ἀτὸ τὸ 'χ' ἐθέλναν ἔτονε—ἀμὰν ἐπῆγαν ἐχτάλεψαν, ἐχτάλεψαν κ' ἔθαψαν καὶ τὴν Σαχταροῦτσαν ἐκαικά α α!

***

Τὸ ἴδιον τὴν νύχταν ὁ ἄγγελον ξάν'-ἐκατῆβεν ἂσ' σὸν οὐρανόν, ἐπῆεν ἐξέγκεν ἂσ' σὸ ταφὶν τὴν Σαχταρούτσαν καὶ τὰ τρία τ' ἀγουρόπα-τ'ς (τ' ἕναν ἐγέντον ἔτονε δύο χρονῶν, τ' ἄλλο ἕναν χρονῶν καὶ τ' ἄλλο ἔτον ρεφούλ'), ἐφόρτσεν-ἀτ'ς ὅλτς χρυσὰ λώμματα, ἔχτισεν-ἀτ'ς 'κ' ἕναν παλάτ' χρυσόν, σῆ βασιλέα τὸ παλάτ' γαρσοῦ, ἐσέγκεν-ἀτ'ς ἀπέσ', ἐδέκεν τὰ χρυσὰ τ' ἀνοιγάρᾳ τὴν Σαχταροῦτσαν, κ' ἐγέντον ἄφαντος. Ἐγνέφσεν τ' ἄλλ' τὴν ἡμέραν ἀπουρπουνοῦ-σύναυγα ὁ βασιλέας καὶ ἂσ' σὸ παρλάεμαν τῆ παλατί' ἐκὲς νὰ τερεῖ 'κ' ἐπορεῖ. Ἐντόκεν καὶ ὁ ἥλον κ' ἐθᾳρρεῖς ἐκατῆβαν σὴν-ι-γῆν ὅλᾳ τ' ἄστρᾳ τ' οὐρανοῦ. Πὰρ πὰρ ἔστραφτεν κι' ἐγυάλιζεν τὸ παλάτ'. Ἀλλομίαν ἔστειλεν ὁ βασιλέας τ' ἀνθρώπ'ς-ἀτ' νὰ πᾶν' τεροῦνε ντὸ ἔν'. Ἔρθαν ὀπίσ' καὶ λέν'-ἀτον: Τὸ καὶ τό, Βασιλέα πολυχρόν'. Ὁ βασιλέας ἂσ' σὴν χαρὰν-ἀτ' 'χ' ἐζάντυνεν μανάχον. Ἔστειλεν κ' ἐπροσκάλεσεν ὅλτς τ' ἀνθρώπ'ς-ἀτ' κι' ὅλον τὸ μιλλέτ' κ' ἐποῖκεν ἄλλα σεράντα ἡμέρας καὶ σεράντα νύχτας γάμον.

Ὁ βασιλέας εἶχεν καὶ δύο πιλπὶλ-ἀτουγια. Ἐπρόσταξεν κ' ἔδεσαν τοὶν

τζατζοῦδες σ' οὐδάρᾳ-τουν ὀπίσ' κι' ἐπέκει ἐφτέρνιξαν-ἀτα, κ' ἐγένταν οἱ τζατζοῦδες ἅρτθάδες καὶ κομμάτᾳ.

Σ' ἐκεινέτερα σαχτάρᾳ καὶ σ' ἐμέτερα φιλιρία (*).

Οἰκογένεια στὰ παλιότερα χρόνια.

5ο) Τὸ ἅτουλουσουμλοῦν τὸ δαχτυλίδ'.

(ἢ ἡ ἄπιστος ἡ γυναῖκα)

Σὰ πρῶτα τὰ ζαμάνᾳ καὶ σ' ἄργυρα τὰ χρόνᾳ ἔτον εἶνας μάννα κ' εἶχεν εἶναν γιὸν ὀκνέαν. Μὲ τὸ ζόρ' ἐστεῖλνεν-ἀτον σὰ ξύλα καὶ σὰ τσατσία. Ἕναν ἡμέραν ξάν'-εἶπεν-ἀτον: Δέβα, γιάβρουμ, φέρεν ὀλίγα ξύλα ἂσ' σ' ὀρμάν, γιὰ νὰ ψένω τὸ βράδον τὰ λαβάσα. Ἐσκῶθεν ἐπῆρεν τῆ σᾳλᾳκί' τὸ σκοινίν, ἐπῆρεν καὶ τ' ἀξινάρ' σὸ χόρ' καὶ ἐπῆεν σ' ὀρμάν. Ἐτζόσεψεν, ἐπειδὴς καὶ ἐφογῶθεν, γιὰμ 'χ' ἴνουνταν τὰ λαβάσα κι' ἀπομέν' πεινᾳσμέ-

*) Παραλλαγὲς τοῦ παραμυθιοῦ αὐτοῦ ἔχουν δημοσιευτεῖ: 1) Στὸν «Ἀστέρα τοῦ Πόντου» τοῦ 1885, περιοδικὸ ποὺ ἔβγαινε στὴν Τραπεζοῦντα. 2) Στὰ «Ποντιακὰ Φύλλα» τεῦχος 15ο Ἀθῆναι 1937 καὶ 3) Στὸ «Ἀρχεῖον Πόντου» τόμος Ὄγδοος Ἀθῆναι 1938.

νος. Σείτᾳ ἐντοῦνεν τ' ἀξινάρ'ν-ἀτ' κράακ-κροὺκ σ' ἕναν ἣοῦφον δέντρον κιάν, ἀκούει ἀποπέσ' ὀφιδί' ἣύριγμαν κ' ἐπέκει τὴν λαλίαν-ἀθε: —Ἔεεϊ, ἰνσάνογλοῦ, ἐστά! *Ἴντ̂ς·μη σίν, τίντ̂ς-μη σίν!* (1)

Ἐβρόντεσεν κ' ἐσεῖεν τ' ὀρμάν! Ἐχπαράεν ὁ μαῦρον σὴν ἀρχήν, ἅμα πολλὰ 'ἣ' ἐπέρασεν: — *Γιόκ, νὲ ἴντ̂ς-ἰμ, νὲ τίντξ̂-ἰμ, ἰνσὰν ὀγλοῦ ἰνσὰν-ἰμ* (2), εἶπεν κι' ὁ ὀκνέας. Ἀτότες ἐσούμωσεν-ἀτον τ' ὀφίδ' καὶ εἶπεν-ἀτον:

— Ξάϊ μὴ φογᾶσαι. Ἐγὼ κακὸν 'ἣ' ἐφτάγω σε, εἶπεν. Εἶμαι σὴν ξενιτείαν πολλὰ χρόνᾳ, εἶπεν, καὶ ὁ κύρ'ι-μ' κ' ἡ μάννα-μ' ἔχ'νε με χαμένον— εἶπεν. Ἀ πάγω ηὗρίκ'-ἀτ'ς. Ἀ χάν'νε τ' ἀχούλᾳ ἀσ' σὴν χαράν-ἀτουν. Ἀτώρα ἐγὼ ἀ ἣυλίγομε σὰ μέσα σ' καὶ ἀ παίρτς με καὶ πᾶς σῆ κυροῦ μ', εἶπεν. Ἅμα ἀδᾶ-τερεν; Ὁ κύρ'-ι-μ' ἕν' ὑποχρεωμένος νὰ δί'-σε ἕναν παχ̂σούσ̂', εἶπεν, γιὰ τὸ καλὸν τὸ θὰ ἐφτᾶς-ἀτον, εἶπεν. Ἂν ἐρωτᾶ σε «ντὸ θέλτς;», νὰ ψαλαφᾶς-ἀτον τὸ δαχτυλίδ' τὸ ἔχ' ἀφκὰ σὴν γλῶσσαν-ἀτ'. Ἔχ' ἀπάν' ἕναν πέτραν, καὶ ἅμον τὸ γυροκλώεις-ἀτο, εἶπεν, ἤντᾳν θέλτς προστάεις καὶ ἀμὰν γουρεύκεται ἐμπροστά·σ', εἶπεν. Ἤντᾳν ἄλλο δί' σε, μὴ παὶρτς·ἀ. Ἂν ἣὶ δίει·σ'·ἀ, ἐγὼ τάχατις θὰ κλώσκομαι μὲ τ' ἐσὲν ἐντάμαν ὀπίσ' καὶ ἀτότε ἐκεῖνος θέλ' 'ἣὶ θέλ' ἀ δί'-σε τὸ δαχτυλίδ', ἐπειδὴς καὶ πολλὰ ἀγαπᾶ·με.

Λένε καὶ πᾶνε, λένε καὶ πᾶνε, ἐπῆγαν, ἐπῆγαν, ἐπῆγαν, ἔφτασαν σ' ὀφιδί' τῆ κυροῦ. Ὅλᾳ τ' ὀφίδᾳ ἐεέσκωσαν ἅμὰν τὰ ἣιφάλᾳ, κ' ἐτέρεσαν ἀτον ἄγρᾳ·ἄγρᾳ, ἀπὸ μακρά. Σὰ μέσα-τ' τ' ἔτον τ' ὀφίδ' ἔσκωσεν κ' ἐκεῖνο πὰ τὸ ἣιφάλ' ἄνθεν κιάν, γιὰ νὰ ἐλέπ'ν-ἀτο, καὶ λέει τὸν ὀκνέαν: «Ξάϊ μὴ φογᾶσαι, ὥσπουτα εἶμαι ἐγώ. Καὶ τὸ εἶπα-σε πὰ μ' ἐνεσπάλτς». Τ' ἄλλα τ' ὀφίδᾳ ἐγνῶρτσαν τὸ ξενιτεμένον τ' ὀφίδ' καὶ ἅμὰν ἐπῆγαν ἐστοιχαρίασαν τὸν κύρ'ν·ἀθε καὶ τὴν μάνναν-ἀθες, ἐπειδὴς καὶ ἐκεῖν' ἔταν οἱ βασιλάντ' καὶ ἔταν πάντα ἀπέσ' σὰ παλάτᾳ-τουν. Ἅμον τ' ἔρθαν σουμὰ ὁ κύρ' κ' ἡ μάννα καὶ ἐγνῶρτσαν τὸν γιὸν·ἀτουν, ἐγκαλάσταν κ' ἐφίλεσαν τ' ἕναν τ' ἄλλο. Ἔκλαψαν ἀσ' σὴν χαρὰν-ἀτουν κ' ἐπέκει ὁ κύρ'ς-ἀτ' ἐρώτεσεν τὸν ὀκνέαν: «Πάληκαρ', ντὸ παχ̂σούσ̂' θὲλτς ἀπ' ἐμέν' νὰ ἐφτάγω σε, γιὰ τ' ἀβοῦτο τὸ τρανὸν τὴν καλωσύνᾳν τ' ἐποῖκες-με; Δίγω-σε ὅσον τὸ βάρος·ι·σ' λίρας, ὅσον τὸ βάρος·ι·σ' τξεβαΐρᾳ; Ντὸ θέλτς, πέ·ι·με κι' ἂς δίγω-σε».

— Ἐὲν 'ἣὶ θέλω, βασιλέα πολυχρόν', ἡ βασιλεία·σ' νὰ ἔν' καλά, εἶπεν ὁ ὀκνέας. Σὴν γλῶσα·σ' ἀφκὰ τὸ ἔεις τὸ δαχτυλίδ' ἂν δί'ς-με, εἶπεν, ἀρ' ἐκεῖνο κανεῖται-με, εἶπεν.

Ἐστεναχωρεῦτεν σὴν ἀρχὴν τ' ὀφιδί' ὁ κύρ', ἅμα ἅμοντο εἶδεν τὸν γιὸν·ἀτ' πάει καὶ·στέκ' νὰ σαρεύ'-ξάν' σῆ ὀκνέα τὰ μέσα, γιὰ νὰ κλώ̂σκεται

1) Τούρκικη φράση ποὺ σημαίνει: εἶσαι φάντασμα ἢ ξωτικό;

2) Ἐπίσης, σημαίνει: Ὄχι, οὔτε φάντασμα εἶμαι, οὔτε ξωτικό, εἶμαι ἄνθρωπος, γιὸς ἀνθρώπου.

ξάν' ὀπίσ', ἔφτισεν τὸν δάβολον κ' ἐξέγκεν κ' ἐδέκεν τὸ δαχτυλίδ' τὸν ὀκνέαν.

Ὁ ὀκνέας ἀσ' σὴν χαρὰν-ἀτ' ἐδέκεν-ἀ στράταν, τογρούγια σ' ὀσπί'ν-ἀτ' καὶ ὀπίσ' πὰ νὰ τερεῖ φογᾶται. Ἄμον τὸ εἶδεν ἀτον ἡ μάννα-τ', ἐκόπαν τὰ παᾶαράτᾳ τ'ς. — Ναίπαι, ἄνευλογετε, εἶπεν, ξάν' εὔκαιρος ἔρθες; Μέρ' ἐπέμνες ἀγοῖᾶον ὥραν, μέρ' ἐσοϊχαλανεύκουσνε; Ὁ ὀκνέας ξάϊ 'ᾶ' ἐσυνερίστεν-ἀτην. Ἐξέγκεν ἀμὰν ἀσ' σὴν γλῶσσαν-ἀτ' ἀφκὰ τὸ δαχτυλίδ', ἐγυρόκλωσεν τὴν πέτραν-ἀθε κ' ἐπρόσταξεν: «*Ἀτᾶιιιλ, σοφράμ', ἀτᾶίλ!*» (ἄνοιξον τραπέζι-μ', ἄνοιξον). Ἀμὰν ἐνοῖεν ἐμπροστά τ' ἕναν τραπέζ', λογιῶν τῆ λογιῶν φαγία ἀπάν'. — Τέ φά, μάννα, εἶπεν-ἀτην, φὰ καὶ χόρτασον. Ἐᾶάᾶεψεν ἐκεῖνε πά, ἡ μάρσα, κ' ἐπέμνεν. Κοντολογῆς, ἔφαγαν, ἔφαγαν, ἔφαγαν οἱ δύος-ἀτουν πά, κ' ἐποῖκαν τὴν κοιλίαν-ἀτουν τουμπάρ'.

— Μάννα, μὴ φοβᾶσαι, εἶπεν-ξάν' ὁ ὀκνέας· τ' ἐπερίσσεψαν τὰ φαγία δός-ἀτα τὰ ᾶκυλία, τὰ κάτας καὶ τὰ κοσσάρας. Ἐμεῖς αὔρι' πὰ καὶ πάντα πὰ τὰ ἴδια θὰ ἔχομε, εἶπεν-ἀτην.

***

Τ' ἄλλ' τὴν ἡμέραν ἀμὰν ἀπουρπουνοῦ, ὁ ὀκνέας εἶπεν τὴν μάνναν-ἀτ' νὰ πάει ψαλαφᾶ τῆ βασιλέα τὴν θαγατέραν. — Ἐξάντυνες, εἶπεν-ἀτον ἡ μάννα-τ'· ἀγοῖᾶον πρᾶμαν πὰ ἴνεται; — Ἐγὼ θὰ ἐφτάγ' ἀτο καὶ ἴνεται, ντ' ἔχασες, ἐσὺ δέβα ἐκεῖ μέρ'-λέγω-σε, εἶπεν-ἀτην κι' ὁ γιός-ἀτ'ς. Ἐσκῶθεν, ἐφέντιμε σᾳϊλεῖμ, ἡ μάννα-τ' κ' ἐπῆεν σὸ παλάτ' κ' ἐψαλάφεσεν τῆ βασιλέα τὴν θαγατέραν γιὰ τὸν γιόν ἀτ'ς.

Ἐπῆραν-ἀτην κ' ἐστάθαν, ἐπαταζλάεψαν-ἀτην, κ' ἐᾶούντεσαν κ' ἐκαταᾶύλτσαν-ἀτην ἀσ' σὰ σκάλας. Ἐκλῶστεν ὀπίσ' σ' ὀσπί'ν-ἀτ'ς καὶ εἶπεν τὸν γιόν-ἀτ'ς τὸ εἶδεν καὶ τ' ἔπαθεν.

Τ' ἄλλ' τὴν ἡμέραν ξάν' ἔστειλεν-ἀτην, μὲ τὸ ζόρ', νὰ πάει ξάν' σὸ ψαλάφεμαν. Ἀρ' ἐνουδίαξαν-ἐνουδίαξαν κ' ἐφάσαν-ἄτα κεῖ ξάν' τὴν καϋμέντσαν. Ὀδύνα σῆ κυροῦ-σ' τὴν ψὴν ἀοῖᾶον παιδίν, εἶπεν ἡ χερίφαινα. Ἀβοῦτα ντὸ εἶν' τὸ σύρω ἐγώ. Ὁ κόσμος ἐποῖκεν παιδία κ' ἐγὼ ἐποῖκα παίδεψην. Σὸ τρίτον τὴν ἡμέραν ὁ ὀκνέας ἐξέγκεν ἀσ' σὴν γλῶσσαν-ἀτ' ἀφκὰ τὸ δαχτυλίδ', ἐγυρόκλωσεν τὴν πέτραν-ἀθε καὶ ἐπρόσταξεν νὰ χτίεται σῆ βασιλέα τ' ὀσπίτ' γαρᾶοῦ ἕναν ἄλλο παλάτ' τρία φορὰς κι' ἄλλο τρανὸν καὶ κι' ἄλλο καλλίον ἀσ' σῆ βασιλέα. Ὁ βασιλέας ἄμον τ' εἶδεν τὸ παλάτ', ἐθάθεψεν κ' ἐπέμνεν. Ἔστειλεν ἀμὰν τ' ἀνθρώπ'ς ἀτ' νὰ πᾶν τεροῦνε τίνος ἔν'. Ἔρθαν κ' ἐκεῖν' εἶπαν-ἀτον: Βασιλέα πολυχρόν', ἡ βασιλεία σ' νὰ ἔν' καλά, τὴν γραῖαν τ' ἐχάτεψαμε δύο φορὰς ἀσ' σὸ παλάτ', τ' ἐκεινὲς τῆ γιοῦ ἔν' τ' ὀσπίτ'. Ὁ ὀκνέας τ' ἄλλ' τὴν ἡμέραν ξάν' ἔστειλεν τὴν μάνναν-ἀτ' νὰ ψαλαφᾶ τῆ βασιλέα τὴν θαγατέραν. Ἀσ' τ' εἶδεν-ἀτην ὁ βασιλέας, ἔρθεν σὴν γαρᾶοῦν-ἀτ'ς, κ' ἐπῆρεν-ἀτην κ' ἐπῆεν ἀπάν', ἐκάτσεν-ἀτην σὸ βασιλοσκάμν' κ' ἐδέκαν κ' ἐπῆραν λόγον.

Πολλὰ 'ᾶ' ἐπῆεν, ἐποῖκαν σεράντα ἡμέρας καὶ σεράντα νύχτας γάμοον.

Ὁ βασιλέας μὲ τὴν προῖκαν τ' ἐδέκεν τὴν θαγατέραν-ἀτ', ἐδέκεν-ἀτην καὶ εἶναν ἀράπ' χουζμεκιάρ'. Τὸν ἀράπ' ζατοῦ-φυσικὰ ἀπὸ πρῶτα πὰ ἡ θαγατέρα-τ' εἶχεν-ἀτον ἀγαπητικόν, ἅμα ὁ πατέρας-ἀτ'ς χαπάρ' 'κ' εἶχεν. Καλὰ λένε, ἡ ἀγάπ' σὸ κουθκούρ' κρατεῖ. Τῆ τσούνας ἡ θαγατέρα, ἀσ' τ' ἐπάντρεψεν πά, ξάν' εἶχεν τὸν ἀράπ' ἀγαπητικόν. Ἐπέρασαν ἑφτὰ-ὀχτὼ μῆνας κές, κ' ἐποῖκεν μὲ τὸν ἀράπ' τὸν λόγον ἕναν, ἐμέτσαν ἕναν βράδον τὸν ἄντραν-ἀτ'ς, κ' ἐπῆραν ἀσ' σὴν γλῶσσαν-ἀτ' ἀφκὰ τὸ δαχτυλίδ'. Ἐγνέφσεν τ' ἄλλ' τὴν ἡμέραν ὁ ὀκνέας τερεῖ, τὸ δαχτυλίδ' πουδὲν 'κ' ἔν'. Ἐπέμνεν ὁ χιλάκλερον ἀπέσ' τὴ μέσ'. Χωρὶς ἐκεῖνο ζατουντὰν 'δὲν 'κ' ἐπόρνεν νὰ ἐποῖνεν. Σὴν κανὰν πὰ τιδὲν νὰ λέει 'κ' ἐπορεῖ.

***

Πολλὰ 'κ' ἐπῆκεν, ὁ ἀράπ'ς μὲ τῆ βασιλία τὴν θαγατέραν, ἔχτισαν μὲ τῆ δαχτυλιδί' τὴν δύναμιν ἕναν ἔμορφον παλάτ' σ' ἀντικρυζνὸν τὸ νησὶν ἀπάν', κ' ἐπῆγαν νὰ περάζ'νε τὴν ἄνοιξην. Ἐπῆραν ἐντάμαν καὶ τὸν θκύλον καὶ τὴν κάταν τ' ὀσπιτί'. Ὅσταν ἐπήγανε σῆ νησί' τὸ παλάτ', ὁ θκύλον κ' ἡ κάτα ἐτέρεσαν, ὁ νοικοκύρτς τ' ὀσπιτί' 'κ' ἔν' ἐκειπὲς καὶ σὸν ὁδὸν-ἀτ' ἔτον ὁ ἀράπ'ς. Ἐπόνεσαν τὸν νοικοκύρ'ν-ἀτουν κ' ἐποῖκαν τὸν λόγον ἕναν νὰ κλέφ'νε τὸ δαχτυλίδ' καὶ παίρ'νε καὶ πᾶνε δίν'-ἀτο κεῖ. Ἅμα πῶς θὰ ἴνεται ἀτὸ ἡ δουλεία; Ἀσ' σ' ἀράπ' τὸ στόμαν ἀπέσ' δαχτυλίδ' παίρκεται; Ἐνοῦτσαν—ἐπενοῦντσαν, σὸ τέλος ἡ κάτα ηὗρεν τὴν τθαρέν-ἀθε. Ἐπῆεν σῆ πεντικοῦ τὸ τρυπὶν καικά, ἐκούϊξεν εἶναν μικρίτζικον πεντικὸν καὶ εἶπεν —ἀτον: Ἔλα, μὴ φογᾶσαι, ἐγὼ 'κὶ τρώγω σε. Ἀ ψαλαφῶ-σε νὰ ἐφτά'ς με ἕναν καλὸν κ' ἐγὼ καμμίαν 'κὶ θὰ ἀνασπάλ'-ἀτο: Δέβα βάλεν τ' οὐράδι-σ' ἀπέσ' σ' ὀξείδ' καί, σείτᾳ κοιμᾶται ὁ ἀράπ'ς, δέβα γάαλᾳ-γάλᾳ φόσιξον τ' οὐδάρι-σ' σὸ ρωθών'ν-ἀτ' κιάν. Ἐκεῖνος ἀ φτίρκεται καὶ θὰ ρούζ' ἀσ' σὸ στόμαν-ἀτ' ἕναν δαχτυλίδ'. Ἀμὰν ἔπαρ'-το, καὶ φέρε-μ'-ἀτο σὴν πόρταν καικά. Ἐγὼ μὲ τὸν φίλο-μ' τὸν θκύλον ἐκαικὰ θ' ἀναμένομε-σε, ἐπειδὴς καὶ ἀπέσ' 'κι ἀφήν'νε-μας νὰ ἐμπαίνομε. Τὸ ἴδιον τὸ βράδον ὁ πεντικὸν ἐποῖκεν τὸ εἶπεν-ἀτον ἡ κάτα, ἔρπαξεν τὸ δαχτυλίδ' κ' ἐπῆεν ἐδέκεν-ἀτο τὴν κάταν. Ἀμὰν ὁ θκύλον κ' ἡ κάτα, ἐφέκαν κ' ἔφυγαν σὸ γιαλόν, γιὰ νὰ πᾶνε σ' ἄλλ' τὸ παλάτ'. Ἡ κάτα εἶπεν τὸν θκύλον: Ἐγὼ ἂς ἔχω τὸ δαχτυλίδ'· τ' ἐσὰ τὰ δόντᾳ ἀραῖα εἶναι, κάμερ ρούεις-ἀ σὴν θάλασσαν. Εἶπεν ἀτην κι' ὁ θκύλον: Ντὸ λές! πολλὰ ἀχουλλοῦσσα εἶσαι. Ἐγὼ ἀ φορτοῦμαι-σε ἀπέσ' σὴν θάλασσαν καὶ ἐσὺ θὰ ἔεις τὸ δαχτυλίδ': Ἡ κάτα ἄλλο τιδὲν 'κ' ἐπόρεσεν νὰ ἔλεεν, ἐδέκεν τὸ δαχτυλίδ' τὸν θκύλον κ' ἐκάλκεψεν σὴν ράχαν-ἀτ'. Ἐλάγγεψεν ἀτόιες ὁ θκύλον σὴν θάλασσαν κ' ἐβλάευεν μὲ τὰ ποδάρᾳ-τ' κ' ἐπαῖνεν ἅμον παπίν.

Πρὶν νὰ ἐφτάν'νε σὸ γιαλόν, πῶς ἐγέντον κ' ἔρουξεν τὸ δαχτυλίδ' ἀσ' σῆ σκύλονος τὸ στόμαν σὴν θάλασσααν. Ὁ θκύλον καὶ ἡ κάτα ἀ τθατλαύ'νε

ἀσ' σὸ κακὸν-ἀτουν. 'Ασ' σ' ἀτόσα ἐμπόδια νὰ ἐγλύτωσαν καὶ ἀτώρα νὰ χάν'νε τὸ δαχτυλίδ' σῆ θάλασσας τὴν ἄκραν καικά!

'Εκεῖν' τὴν ὥραν ἐκειμέρ' καικὰ οἱ παλουκτζῆδες ἐσύρναν παραπάτ'. 'Εξέβαν σὸ γιαλὸν ἡ κάτα καὶ ὁ σκύλον καὶ ἀσ' σὴν λύπην-ἀτουν τὸ πολλὰ ἔνταν ἕναν βούραν στούδᾳ κ' ἐκάτσαν κ' ἐτέρνανε σεῖρ τοὶν παλουκτζῆδες. Πολλὰ 'κ' ἐδέβεν, ἔσυραν ἔξ' τὸ παραπάτ', γομάτον ὀψάρᾳ 'Η κάτα, μιάου, μιάου, μιάου, ἐκώφωσεν-ἀτ'ς, ἐταξέφτεν σὸ παραπάτ' κιάν. Χατεύ'ν-ἀτην, κροῦν'-ἀτην, 'κὶ φεύ'. 'Εκεῖνε ξάν', μιάου, μιάου, μιάου! 'Επούξεψεν εἶνας ψαρᾶς ἀσ' σὴν λαλίαν-ἀτ'ς, ἔρπαξεν ἕναν ὀψάρ' κ' ἔσκωσεν κ' ἔσυρεν-ἀ μακρά, γιὰ νὰ πάει παίρ'-ἀ καὶ πάει χᾶται ἡ κάτα. Ἔτρεξεν ἡ κάτα—ὁ σκύλον πὰ ἀποπίσ',—ἐπῆρεν τ' ὀψάρ' κ' ἐπῆεν σ' ἕναν νιθάρ' καικά, ἐκαρτέλιζεν κ' ἔτρωεν-ἀ.

'Ο σκύλον, ὁ μαῦρον, ἐτέρνεν μίαν ἀπαδᾶ μερέαν καὶ μίαν ἀπεκεῖ μερέαν, σείτᾳ ἐποτσοχάλιζεν ἡ κάτα τὸ ζωντανὸν τ' ὀψάρ', ἐθᾳρρεῖς κ' ἐναμέν'νεν κάτ' νὰ ἐλέπ', ἅμον ἄνθρωπος. 'Αλλομίαν σὴν κοιλίαν τ' ὀψαρί' ἀπέσ' ηὗρίκ' ἡ κάτα τὸ δαχτυλίιιδ! 'Ετσιλτούρεψαν ἀσ-σὴν χαράν-ἀτουν καὶ ἀμὰν ἔτρεξαν σὸ παλάτ' κ' ἐπῆραν κ' ἐπῆγαν τὸ δαχτυλίδ' σὸν νοικοκύρ'ν-ἀτουν. 'Εκεῖνος πά, ὁ μαῦρον, ἅμον τὸ εἶδεν-ἀ, ἐθάρρεσεν ἐγεννέθενξάν' μίαν κι' ἄλλο ἀσ'σὴν μάνναν-ἀτ'. 'Επῆρεν τὸν σκύλον σὸ ἕναν τὸ γόνατον καὶ τὴν κάταν σ' ἄλλο ἀπάν', καὶ ἰλλάευεν ἀτ'ς.

***

'Ο βασιλέας κάμποσον καιρὸν κιὰν τῆ θαγατερός-ἀτ' τ' ἔργατα καὶ τὰ δουλείας 'κ' ἐπεγιᾳνεύκουντουν-ἀτα. 'Εκεῖν' τὴν ὥραν ἐσέβεν στεναχωρεμένος σὴν ὀτὰν τῆ γαμπροῦ ἀτ', εἶδεν ἀτον μανάχον, μὲ τὸν σκύλον καὶ τὴν κάταν, κ' ἐρώτεσεν-ἀτον γιὰμ φταίει ὁ ἴδιον γιὰ τῆ γυναικός-ἀτ' τὰ ζαντίας καὶ τ' ἐτεψιζλίκια. 'Ο γαμπρός-ἀτ' ἀμὰν ἐξέγκεν τὸ δαχτυλίδ' κ' ἐπρόσταξεν τὸ παλάτ' τῆ νησί' κ' ἔρθεν ἐκεῖ σουμά-τουν. 'Αδᾶ σὴν φορὴν εἶδεν ὁ βασιλέας μὲ τ' ὀμμάτᾳ-τ' τὴν θαγατέραν-ἀτ' σ' ἀράπ' τὴν ἀγκάλᾳν, σείτᾳ ἐκοιμοῦνταν ἐντάμαν. Τὰ τεπέδες-ἀτ' ἐπῆραν ἄψιμον. 'Αμὰν ἐπρόσταξεν κ' ἐπότσαν τ' ἄλογα-τ' ἀπ' ἕναν ὀκὰν πᾳλὸν χρασὶν κ' ἐποῖκαν-ἀτα κ' ἐζάντυναν, ἔδεσαν ὑστέρια τὸν ἀράπ' σ' εἴνονος τ' ἀλογοῦ τ' οὐδάρ' καὶ τὴν θαγατέραν-ἀτ' σ' ἄλλονος, ἐφτέρνιξαν τ' ἄλογα κ' ἐποῖκαν-ἀτ'ς κουτούρᾳ καὶ κομμάτᾳ. Τ' ἄλλ' τὴν ἡμέραν ἐκούϊξεν καὶ τὸν γαμπρόν-ἀτ', κ' ἐδέκεν-ἀτον τὴν ἄλλεν τὴν θαγατέραν-ἀτ' κ' ἐποῖκαν ἄλλα σερααάντα ἡμέρας καὶ σεράαντα νύχτας γάμοοοον.

***

Κ' ἐπέρασα, παίδια, κ' ἐγὼ ἀπεκεῖ κ' ἐδέκανε με δέκα παράες. 'Επῆρα πέντε παρῶν ψωμὶν καὶ πέντε παρῶν παστουρμᾶν κ' ἐπῆγα σῆ Τσόγλου τὸ γεφύρ' ἀπάν' ἔτρωγ'-ἀτα. Τὸ ψωμὶν μαλακὸν-μαλακὸν ἔφαγα το. Τὴν παστουρμᾶν ἔσυρα, ἔσυρα, 'κ' ἐχπάγουντουν. Σείτ' ἐσύρνα, ἐρροῦξεν ἀπέσ' σὸ

ποτάμ'. Ἐπῆγα νὰ ἐπαῖρν'-άτο, ἐποῖκαν τὰ φορθάκας «βρὰκ-βράκ». Ἐθάρρεσα εἶπανε με πρὰκ-πράκ. Εἶπα κ' ἐγώ : «*νίτσουν πρακατξάϊμ, πὲνβερτὶμ παρασουνοῦ*» (1), κ' ἐφέκα κ' ἔφυγα....

60) Τὸ φτωχοκόριτσον - βασίλισσα

Σὰ πρῶτα τὰ ζαμάνα καὶ σ' ἄργυρα τὰ χρόνα ἔτον ἕναν φτωχὸν κορίτσ'. Οὗς τὸ βράδον ἔκλωθεν τὴν τσάρχαν κ' ἐποῖνεν μασούρα. Ἕναν ἡμέραν σείτ' ἔκλωθεν ἐπείνασεν. Τιδὲν 'κ' εἶχεν νὰ ἔτρωγεν κέλα. ἐσκῶθεν ἐθόλωσεν τὰ σαχτάρα, ἔνοιξεν τ' ὀτζάκ', ἔβαλεν ἀφκὰ τῆ σαχταρί' τὸ ζουμάρ' ἐσέγκεν ἀπάν' ἕναν-δύο κastανί' φύλλα, κ' ἔψεν ἀπάν' τ' ἄψιμον γιὰ νὰ ψέσκεται καὶ τρώει.

Ἀλλομοῦνον ἔρθεν εἶνας γοτξαμάνος γυρευὸς ἐντόκεν τὴν πόρταν-άτ'ς κ' ἐψαλάψεσεν ἀτην ὀλίγον ψωμίν.

Εἶπεν-άτον κ' ἐκεῖνε : Τάγη, 'κ' ἔχω ψωμὶν νὰ δίγω-σε, ἄμα ἂν θέλτς νὰ ἀναμέντς ὀλίγον, ἂς ψέσκεται ἡ πήττα καὶ δίγω-σε. Ἔλα κάθ' κὰ ἀδακά. Ἐνέμνεν ἐλίτξικον ὁ γοτξαμάνον, ἐπῆεν τὸ κορίτσ' ἀνοίει τ' ἀψίματα νὰ ἐβγάλλ' τὴν πήττα κι' ἀσ' σὸ τερεῖ, ντὸ τερεῖ ; Ἐξέβεν ἀποφκὰ ἀσ' σ' ὀτζάκ' ἕναν φουντάρ' καθαρὸν ψωμίν. Ἐτσάκωσεν ἐδέκεν τὸν γοτξαμάνον κ' ἐπῆρεν ἔφαγεν κ' ἐκεῖνε. Ὁ γοτξαμάνον ἀσ' τ' ἔφαγεν καὶ ὕστερα ἐδέκενἀτην τὴν εὐχὴν-άτ' καὶ εἶπεν-άτην : βασίλισσα νὰ ἴνεσαι.

Ἐκείν' τὴν ὥραν ἐπεράννεν ἀπ' ἐκὲς τῆ βασιλέα ὁ γιὸν μὲ τὴν δωδεκάραν, ἔκ'σεν τὴν εὐχὴν τῆ γέρονος κ' ἐκλῶστεν ἐτέρεσεν τ' ἀνθρώπ'ς-άτ' κ' ἐγέλασεν—τεμὲκ-δηλαδὴς ἀβοῦτος ὁ γοτξαμάνον πὰ ντὸ λέει.

Τ' ὀσπίτ' τῆ κουτσῆς ἔτον ἀπάν' σὴν στράταν καὶ κάθαν ἡμέραν τῆ βασιλέα ὁ γιὸν ἐπεράννεν ἀπ' ἐκὲς καλκιασμένος ἀπάν' σ' ἄλογον κ' ἐπαῖνεν σ' ἄβ'. Πάντα πὰ ἐσύρνεν λόγια τὴν κουτσὴν ἄμον κοροϊδίαν.

Πολλὰ 'κ' ἐπῆεν ἐσουμαδεῦτεν τῆ βασιλέα ὁ γιόν. Ἐπέρασεν ξάν' τἄλλ' τὴν ἡμέραν ἀσ' σῆ κουτσῆς καὶ λέει-άτην : Φτώχοκοριτσον, ἐσουμαδεῦτα. Εἶπεν-άτον κ' ἐκεῖνε : Νὰ εἶσαι καλορρίζικος καὶ καλότυχος, καὶ ἔκλωθεν τὴν τσάρχαν-άτ'ς.

Ἔρθεν ὁ καιρὸς κ' ἐγυναίκ'σεν τῆ βασιλέα ὁ γιόν. Ἐποῖκαν σεράντα ἡμέρας καὶ σεράντα νύχτας γάμον. Ἀτώρα τῆ βασιλέα ὁ γιὸν ἃ πάει κεῖται κά, ἃ πάει σὴν ὀτάν-άτ', κ' ἡ νύφε τέλα κακά. Νουνίζ'νε οἱ ἀνθρῶπ' ἀτ' ντ' ἄ ἐφτάνε ἀτώρα· ντ' ἄ λένε τῆ βασιλέα τὸν γιόν. Εἶπανε, ἂς πᾶμε φέρομε ἐκεῖνο τὸ φτωχοκόριτσον καὶ κεῖται μὲ τῆ βασιλέα τὸν γιὸν καὶ μὴ λέγομ'-άτον τὸ ἔν' ἡ νύφε κακά.

Ἐπῆεν ἀλλομίαν ἐκεῖνος πὰ σὴν ὀτάν-άτ' καὶ τὴν νύχταν ἐσέγκεν σὴν

1) =Τουρκικὴ φράση : γιατὶ νὰ τ' ἀφήσω, ἐγὼ ἔδωσα τὰ χρήματά του (ἐγὼ τ' ἀγόρασα).

γούλαν τῆ κουτθῆς ἕναν χρυσὸν κορδόν' μὲ τὰ φιλιρία. Ἄμα ξάϊ κ' ἐγνῶρτσεν-ἀτην σὴν σκοτίαν. Πρωὶ-πρωὶ πρὶν νὰ σκοῦται τῆ βασιλέα ὁ γιόν, ἐπῆραν οἱ ἀνθρῶπ'-ἀτ' τὴν κουτθὴν κ' ἐπῆραν-ἀτην κ' ἐπῆγαν σ' ὀσπί'ν-ἀτ'ς, γιὰ νὰ μὴ ἀγναύ'-ἀ ἐκεῖνος.

Ἐκάτσεν ξάν' τὸ φτωχοκόριτσον καὶ κλώθ' τὴν τσάρχαν-ἀτ'ς.

Ἀλλομοῦνον κὲς τῆ βασιλέα ὁ γιὸν ἐκάλκεψεν νὰ πάει σ' ἀβ' καὶ εἵστᾳ ἐπεράννεν ἀσ' σ' ὀσπίτ' τῆ κουτθῆς ἐστάθεν καὶ εἶπεν-ἀτην: Φτώχοκοριτσον ἐγυναίκ'σα. Μίαν πὰ ἀσ' τὸ τερεῖ ντὸ τερεῖ: Τὸ βραδυσνὸν τὸ κορδόν' μὲ τὰ φιλιρία, σὴν γούλαν τῆ κουτσῆς. Ἀτότες ἔρθεν κ' ἐπέμνεν. Πάει σ' ὀσπίτ' καὶ λέει τὸ καὶ τό. Οἱ ἀνθρῶπ'-ἀτ' ἄλλο 'κ' ἐπόρεσαν νὰ ἔκρυφταν τὴν ἀρρώστειαν τῆ γυναικός-ἀτ' καὶ εἶπαν-ἀτον τὴν ὀρθίαν:

Βασιλέα πολυχρόν', ἡ βασιλεία-σ' νὰ ἔν' καλά. Ἐτέρεσαμε ἡ βασίλισσα ἔν' πολλὰ κακὰ καὶ γιὰ νὰ μὴ στεναχορεύομε-σε ἐπήγαμε ἔγκαμε τὸ φτωχοκόριτσον σὴν ὀτά-σ'.

—Ἀγλήγορα δεβᾶτε φερέστ'-ᾶτην, εἶπεν κ' ἐκεῖνος, κ' ἐποῖκεν γενιτὰν σεράντα ἡμέρας καὶ σεράντα νύχτας γάμον κι' ἀὲτς πὰ ἐξέβεν τῆ γοτξαμάνονος ἡ προφητεία, ἐπίασεν ἡ εὐχή-ἀτ' κ' ἐγέντον τὸ φτωχοκόριτσον βασίλισσα.

Ἐμεῖς ἀδᾶ κ' ἐκεῖν' ἐκεῖ κ' ἐμεῖς κι' ἄλλο καλλίον.

7ο) Ὁ γαμπρὸν κ' ἡ πεθερά.

Σὰ πρῶτα τὰ ζαμάνᾳ καὶ σ' ἄργυρα τὰ χρόνᾳ ἔτον εἶνας γέρος καὶ εἶνας γραῖα. Ἐπαρακάλναν κάθαν ἡμέραν τὸν Θεὸν νὰ δίει-ἀτ'ς ἕναν παιδίν. Τὰ παρακαλίας-ἀτουν ὅλᾳ ἐπῆγαν σὴν ἀέραν' οἱ μαῦρ', ἐγέρασαν καὶ παιδὶν 'κ' ἐποίκανε.

Ἕναν ἡμέραν ὁ γραῖον καὶ ἡ γραῖα ἐπῆγαν σ' ὀρμὰν σὰ ξύλα. Σείτᾳ ἐποῖναν ξύλα εἶδαν ἕναν σκωλεκόπον. Εἶπεν ὁ γέρον: γάρη, ἔλα ἂς παίρομε ἀβοῦτο τὸ σκωλεκόπον, εἶπεν, καὶ τρανύνομε κ' ἐφτάμ' ἀτο παιδίν, εἶπεν. Ἀρ' ἐπῆραν-ἀ κ' ἐπῆγαν σ' ὀσπί'ν-ἀτουν.

Ἡμέραν σὴν ἡμέραν, ἡμέραν σὴν ἡμέραν ἐτράνυνεν τὸ σκωλέκ' κ' ἐγέντον ἕναν τρανὸν ὀφίδ'. Ἔλα ἔλα, ἕναν ἡμέραν τ' ὀφίδ' λέει τὴν μάνναν-ἀτ:

Μάννα, ἀ πᾶς ψαλαφᾶς τῆ βασιλέα τὴν θαγατέραν. Ἡ γραῖα καὶ ὁ γραῖον ἄμοντο ἔκ'σαν-ἀ ἐθάθεψαν κ' ἐπέμναν. Νουνίζ'νε κι' ἀπονουνίζ'νε: Ντ' ἄ'φτάμε; Πῶς ἀ πᾶμε ψαλαφοῦμε τῆ βασιλέα τὴν θαγατέραν! Ἄμον ἐμᾶς ἐφτεχοῦ ἀνθρῶπ' καὶ ἀντὶς γιὸν ἔχομε ὀφίδ', πῶς ἀ λέγομ'-ἀ τὸν βασιλέαν' ἀ σκοτών' μας-ε. —Ἐσεῖς δεβᾶτε σὸν βασιλέαν ψαλαφέστε τὴν θαγατέραν-ἀτ' καὶ ξάϊ μὴ ταράγουστουν, εἶπεν-ἀτ'ς τ' ὀφίδ', ἐγὼ ἐξέρω ντὸ λέγω καὶ ντ' ἐφτάγω καὶ σὸ τέλος ἀ ἐλέπετε ἐσεῖς-τουν πά. Ντ' ἔχασετε ἐσεῖς, δεβᾶτε.

Ἐσκῶθεν ἡ μάρσα ἡ γραῖα μίαν καὶ δύο ἐπῆεν σὸν βασιλέαν κ' ἐψαλάφεσεν τὴν θαγατέραν-ἀτ'. Ὁ βασιλέας ἄμοντο ἔκ' σεν τῆ γραίας τὰ λόγια, ἐγέλασεν καὶ εἶπεν-ἀτην. Ἡ στράτα τ' ἔγκε-σε ἂς παίρ'-τσε καὶ πάει ὀπίσ'.

'Εχά͡τεψεν-άτην. 'Επῆρεν ἡ γραῖα τὰ παστρικά-τ'ς κ' ἐπῆεν παραμονεμέντσα σ' ὀσπίτ' καὶ λέει σὸν γιόν-ἀτ'ς: τὸ καὶ τό, ἐχά͡τεψε-με ὁ βασιλέας. 'Κ͡ὶ πειράζ', εἶπεν-άτην κ' ἐκεῖνος, ξάν' ἀ πᾶς ψαλαφᾶς-άτην, μάννα, οὗς μέρ' καικὰ δίει-άτην.

Τ' ἄλλ' τὴν ἡμέραν ἐσκῶθεν ξάν' ἡ γραῖα ἐπῆεν: Βασιλέα πολυχρόν', ἡ βασιλεία-σ' νὰ ἔν' καλά, εἶπεν, 'δὲν 'κ͡' ἐγέντον ὁ γιό-μ', ἴλλᾳ ψαλαφᾶ τὴν θαγατέρα-σ', εἶπεν-άτον. 'Ενοῦντσεν ὀλίγον ὁ βασιλέας, πῶς ἀ χαρτσεύ' τὸν γιόν-ἀτ'ς κ' ἐκλῶστεν εἶπεν τὴν γραῖαν: Πέ-ι τὸν γιό-σ', εἶπεν-άτην, ἂς ἐβγαίν' σ' ἀκεῖν' τὸ ραχ͡ὶν ἀπάν', εἶπεν, καὶ ἀ σύρω ἀπ' ἀδᾶ τὰ τ͡όπᾳ ἀπάν'-ἀτ' καὶ τιδὲν ἂν 'κ͡ὶ παθάν' ἀτότες τεροῦμε, εἶπεν-άτην.

'Επῆεν ἡ γραῖα εἶπεν-άτο κεῖ. 'Ο γιός-ἀτ'ς ἐδέχτεν-ἀ καὶ τ' ἄλλ' τὴν ἡμέραν ἐξέβεν σὸ ραχ͡ὶν ἀπάν'. 'Ο βασιλέας ἀτότες ἐτ͡ίζεψεν κ' ἐγούρεψεν ὅλᾳ τὰ τ͡όπᾳ κ' ἔσυρεν, ἔσυρεν γιὰ νὰ σκοτών' τ' ὀφίδ', ἅμα 'δὲν 'κ͡' ἐπόρεσεν νὰ ἐποῖνεν. Τ' ὀφίδ' 'κ͡' ἐσκοτῶθεν, ἐκλῶστεν ἔρθεν σ' ὀσπίτ' σὰγσελαμέτ.

Τ' ἄλλ' τὴν ἡμέραν ἔστειλεν ξάν' τὴν μάνναν-ἀτ' νὰ πάει ψαλαφᾶ ξάν' τῆ βασιλέα τὴν θαγατέραν. Εἶπεν-άτην κι' ὁ βασιλέας, νὰ λὲς τὸν γιό σ', εἶπεν, ἂν ἐπορεῖ σ' ἕναν χαλὶν ἀπάν' νὰ γουρεύ' τραπέζᾳ καὶ κάθεται ὅλον τ' ἀσκέρι-μ' καὶ φάζ' καὶ χορτάζ' ἀτ'ς, ἀτότε ἀ δίγ'-άτον τὴν θαγατέρα-μ'.

'Επῆεν ἡ γραῖα εἶπεν-άτα τὸν γιὸν ἀτ'ς κ' ἐκεῖνος τ' ἄλλ' τὴν ἡμέραν ἁμὰν ἔπλωσεν ἕναν τρανόοον χαλίν, ἐγούρεψεν τὰ τραπέζᾳ κ' ἐφάσεν κ' ἐπότσεν τ' ἀσκέρᾳ τῆ βασιλέα. 'Ασ' τ' ἐπετ͡σάκλιξαν ὅλ' κ' ὑστέρ', ἐπερίσσεψαν καὶ φαγία.

'Ε͡σά͡σεψεν κ' ἐπέμνεν ὁ βασιλέας. 'Εκοῦξεν ἁμὰν τὴν δωδεκάραν-ἀτ' καὶ ἐσκάλωσαν καὶ νουνίζ'νε ντ' ἃ 'φτάνε ἀτώρα. Εἴστᾳ ἐνούνιζαν, ἐσέβεν ἀπέσ' σὴν ὀτάν-άτουν ἡ θαγατέρα-τ' καὶ λέει τὸν κύρ'ν-ἀτ'ς: Πάτερα, ντὸ νὰ 'φτάμε, ὅπως φαίνεται ἡ τύχη-μ' ἀτὸ ἔτον. "Ας παίρ' ἀτον καὶ κάθομαι κά. Σ' ἀτὸ ἀπάν' ἐντό͡κεν κ' ἐγκαλάστεν-άτην ὁ βασιλέας κ' ἐπρόσταζεν ἁμὰν νὰ ἴνουνταν τὰ ἑτοιμασίας, καὶ ἐποῖκαν σεράντα ἡμέρας καὶ σεράντα νύχτας γάμοοον.

***

'Ατώρα ὁ βασιλέας κ' ἡ βασίλισσα περίλυποι, ἀναμέν'νε ἡμέραν μὲ τὴν ἡμέραν νὰ ἐφτάει-ἀτ'ς ἡ θαγατέρα-τουν παράπονα. Τεροῦνε: ἐκεῖνε, τέεεε, χαρεμέντσα καὶ χαϊδεμέντσα καὶ πολλὰ εὐχαριστεμέντσα. ('Επειδὴς καὶ τ' ὀφίδ' τὴν νύχταν ἐβγόννεν ἀσ' σὸ π͡όστ'ν-ἀθε κ' ἐγίνουντουν ἕναν χ͡ιλέμορφον παληκάρ'. "Αμα, ἐλεγεν τὴν γυναῖκαν-ἀτ': κανείναν τιδὲν μὴ λές).

Σ' ὀχτὼ ἡμέρας ἀπάν' τῆ βασιλέα ἡ θαγατέρα ἐπῆεν μὲ τὸν ἄντραν-ἀτ'ς ***σὴν ἰδέαν*** σῆ κυροῦ-ἀτ'ς. 'Ερώτεσεν-άτην ἡ μάννα-τ'ς: Θάγατερα, εἶσαι εὐχαριστεμέντσα ἀσ' σὸν ἄντρα-σ'; Εἶπεν-άτην κ' ἐκεῖνε: Μάννα, εἶπεν, νὰ τερεῖς-άτον γουγεύ'ς. Τὴν νύχταν ἐβγόν' ἀσ' σὸ φόρεμαν-ἀτ' καὶ ἴνται ἕναν παληκάρ', τὸν ἥλον γιὰ θὰ λάμπ'ς γιὰ θὰ λάμπω...

Ἐπέρασεν κάμποσος καιρὸς κ' ἐπέθαναν ὁ γραῖον κ' ἡ γραῖα. Ἐσκῶθεν καὶ τ' ἀντρόγυνον ἐπῆγαν καὶ ἔμεναν σὸ παλάτ'.

Ἕναν ἡμέραν ἡ βασίλισσα λέει τὴν θαγατέραν-ἀτ'ς: Κόρη, εἶπεν-ἀτην, ὅσον-πόσον ὁ ἄντρας-ι-σ' θὰ ἔν' τὴν ἡμέραν ὀφίδ' καὶ τὴν νύχταν παληκάρ'. Ἔλα ποῖσον καί, ἕναν νύχταν ἀσ' τ' ἐβγαίν' ἀσ' σὸ φόρεμαν'ἀτ', εἴστᾳ κοιμᾶται, ἂς παίρομε κάζομ' ἃ κι' ἂς ἀπομέν' παντοτεινὰ παληκάρ'. Τὸ εἶπαν-ἀ καὶ τ' ἐποῖκαν-ἀ. Ὁ παιδᾶς ἄμον τ' ἐπῆρεν τὴν μύραν τῆ ποστί'-ἀτ', ἔγκεν φτερὰ κ' ἐπέταξεν, ἔφυγεν. Ἐπῆεν, ἐπῆεν, ἐπῆεν, νύχταν κ' ἡμέραν ἐπορπάνεν, ἐπῆεν σ' ἕναν τόπον εἶδεν πελιστέρᾳ ἐμπαίν'νε κ' ἐβγόν'νε σ' ἕναν τρυπὶν καικά. Ἐσέβεν κι' ἀτός. Ἐπῆεν ἐκατῆβεν, ἐκατῆβεν, ἐκατῆβεν, ἐτέρεσεν ἀφκὰ ἔτον ἄλλο κόσμος. Ἐπέμνεν ἐκεῖ ει ει !...

***

Ἂς ἀφήνομε ἀτὸν ἀτουκά, ἡ γυναῖκα-τ' σ' ὀσπίτ' κλαίει, κλαίει καὶ χτουπουλίεται καὶ λέει τὴν μάνναν-ἀτ'ς: ἐσὺ ἔνουσνε αἰτία κ' ἐχάσα τὸν ἄντρα-μ'. Εἶπεν καὶ τὸν κύρ'ν-ἀτ'ς: Ποῖσο με ἕναν σιδερένον δαβρὶν καὶ χαλκωματένα τθαρούχια καὶ ἃ πάγω ἀραύω τὸν ἄντρα-μ' οὖς μέρ' καικὰ ηὗρίκ'ἀτον, εἶπεν. Ἐπῆρεν καὶ μετ' ἐκεῖνεν ἕναν σακκούλ' λίρας κι' ἐσκῶθεν ἐδέβεν πλάν. Ἐπῆεν, ἐπῆεν, ἐπῆεν, ὅπου ἐπαῖνεν καὶ ἤντιναν ηὗρικεν ἐρώτανεν γιὰ τὸν ἄντραν-ἀτ'ς καὶ ἀσ' σοὶν κανὰν δὲν κ' ἐπόρεσεν νὰ ἐμαθάννεν. Ἐνοῦντσεν κ' ἐπενοῦντσεν καὶ σὸν κόσμον μέρ' ἔφτασεν εἶπεν ἂς χτίζω ἕναν λουτρόν. Ἔχτισεν τὸ λουτρὸν καὶ ἤμποιος ἔρχουντουν ἐλούσκουντουν, ἐρώτανεν-ἀτ'ς γιὰμ εἶδανε τὸν ἄντραν-ἀτ'ς. Ἀπ' ἀτὸ πὰ τ' ἐποῖκεν τιδὲν κ' ἐπόρεσεν νὰ ἐμαθάννεν. Ἐκεῖ σὸν κόσμον ἀρκουκ' ὅλ' ἐμαθανε τὸ ἔρθεν εἶνας νύφε καὶ ἀραύ' τὸν ἄντραν-ἀτ'ς.

Ἕναν ἡμέραν ἐστεναχωρεῦτεν καὶ εἶπεν: γιὰ ἂς ἐβγαίνω ὀλίγον ἔξ' ἀσ' σὸ λουτρόν. Ἐξωκὰ σὴν αὐλὴν τῆ λουτροῦ κάτ' μωρὰ ἔπαιζανε τόπ'. Ἄμοντο εἶδαν-ἀτην τὰ παιδία εἶπαν-ἀτην: Ἐμεῖς ἐξέρομε ντὸ ἀραύ'ς. Ἂν θέλτς νὰ ηὗρίκ'ς τὸν ἄντρα-σ', ἃ 'κλωθᾶς ἀβοῦτο τὸ τὸπ' ἤμπᾳν πάει. Εἶπαν κ' ἔσυραν τὸ τὸπ' κ' ἐκεῖνο ἐκυλίεν, ἐκυλίεν κ' ἐσέβεν σ' ἕναν τρυπίν. Ἐκλώθεσεν-ἀ τῆ βασιλέα ἡ θαγατέρα κ' ἐπῆεν ηὗρεν τ' ἀφκὰ τὸν κόσμον. Ἐπῆεν ἐκεῖ κ' ἐράεψεν, ἐράεψεν ηὗρεν τὸν ἄντραν-ἀαααt'ς.

— Γιατί ἔφυγες, εἶπεν-ἀτον καὶ ἐφέκες-με μαναχέσσαν; Λελεύω-σε, ὅλ' ἀναμέν'νε σε μὲ τ' ἐφτὰ ὀμμάτᾳ, ἔλα σούκ' κι' ἂς πᾶμε σ' ὀσπί'ν-ἔμουν.

— Ντ' ἄ ἐποῖνα, εἶπεν κ' ἐκεῖνος, ἀὲτς ὅπως ἔνουμνε 'κ' ἐπορῶ νὰ πάγω σ' ἀπάν' τὸν κόσμον, ἐπειδὴς καὶ ἔκαψετε τὸ πόστι-μ' κ' ἐχάσα τὴν δύναμη μ'. Ἐγὼ 'κ' εἶπα-σε, κανὰν μὴ λές-ἀ;

Ἐκεῖνε ἀτότε ἔκλαψεν κ' ἐπαρακάλεσεν-ἀτον: Ἐγὼ ἀτόσον καιρὸν ἀραύω-σε καὶ ἔφαγα τὸν κόσμον ὅλον κ' ἐρώτεσα κ' ἐρώγμεσα κι' ἀτώρα ηὗρα-σε καὶ 'κ' ἔρχεσαι: Εἶπεν κ' ἐκεῖνος: πῶς ἃ ἔρχομαι, 'κ' ἐπορῶ· ἂν πᾶς κάεις τὴν μάννα-σ' καὶ παίρω τὴν μύραν-ἀτ'ς, ἀτότες ἔρχομαι.

Ἐσκῶθεν ἡ γυναῖκα-τ' ἐπῆεν σ' ὀσπίτ'. Εἶπεν τὴν μάνναν-ἀτ'ς ντὸ ἔσυρεν καὶ ντ' ἐδέβασεν οὖς νὰ εὕρικεν τὸν ἄντραν-ἀτ'ς. Ἅμα, εἶπε-με, εἶπεν, νὰ πᾶς βάλτς τὴν μάννα-σ' ἀπάν' σ' ἄψιμον καὶ κάεται καὶ ἄμοντο παίρω τὴν μύραν-ἀτ'ς, ἀτότες ἀ ἔρχομαι, εἶπε-με, εἶπεν.

Μάννα καὶ θαγατέρα ἐκάτσαν καὶ νουνίζ'νε πῶς ἀ 'φτάνε. Ἀγοῖκον πρᾶμαν καμμίαν ἴνεται; Ἐσκῶθεν ἀλλομίαν εἶπεν-ἀτην ἡ μάννα-τ'ς: ἂς σπάζομε τ' αἰγίδ' κι' ἀέτς ὅπως ἔν' μὲ τὰ πόστα ἂς σύρομ'-ἀ σὸ φουρνὶν κιὰν κι' ἂς κάεται καὶ μυρίζ' κι' ἀτότε παίρ' τὴν μύραν κ' ἔρται. Κι' ἀὲτς πὰ ἐποῖκαν-ἀ.

Τόμου κ' ἐπῆρεν ἐκεῖνος τὴν μύραν, ἐκλῶστεν κ' ἔρθεν ξάν' σ' ἀπάν' τὸν κόσμον, ἐπῆεν σὸ παλάτ' κι' ἐποῖκαν ἄλλα σεράντα ἡμέρας καὶ σεράντα νύχτας γάμον καὶ ὅλ' ἔταν χαρεμέν' κ' ἰγεμέν'.

Ἐμεῖς ἀδᾶ κ' ἐκεῖν' ἐκεῖ κ' ἐμεῖς κι' ἄλλο καλλίον (1).

8) Ὁ δίκαιον ὁ σύντεκνον.

Σὰ πρῶτα τὰ ζαμάνα ἔτον εἶνας χερίφ'ς καὶ ἡ γυναῖκα τ' ἐποῖκεν ἕναν μωρόν. Ἐψαλάφαναν ὁ εἶνας καὶ ὁ ἄλλος νὰ βαφτίζ'ν-ἀ. Ὁ χερίφ'ς εἶπεν τὴν γυναῖκαν-ἀτ': Κανὰν Ἐκὶ θὰ δίγω τὸ μωρὸν καὶ βαφτίζ'-ἀ, ἤντσαν ἔν' δίκαιος, εἶπεν, ἐκεῖνον ἀ 'φτάγω σύντεκνον.

Ἕναν ἡμέραν εἴστα ἐκάθουντουν σ' ὀσπίτ', ἔρθεν ἐντόκεν σὴν πόρταν-ἀτ' εἶνας ἄνθρωπος. Ἔνοιξαν ἀτον.

—Ἐσὺ ποῖος εἶσαι καὶ ντὸ θέλτς, εἶπαν-ἀτον.

—Ἔρθα, εἶπεν κ' ἐκεῖνος νὰ βαφτίζω τὸ μωρὸν-ἐσουν. Ἐγὼ εἶμαι ὁ Θεγόν.

—Ἐκὶ δίγω-σε τὸ μωρόν, εἶπεν-ἀτον ὁ χερίφ'ς. Ἐσὺ εἶσαι ἄδικος ἄνθρωπος: Τ' ἄλλτς ἐφτά'ς ζεγκίντς, τ' ἄλλτς ἐφτά'ς ἐφτεχούς, τ' ἄλλτς ἐφτά'ς ἔμορφους, τ' ἄλλτς ἐφτά'ς ἄσκεμους, τεμὲκ δηλαδὴς εἶσαι ἄδικος. Ἐγὼ ἄδικον ἄνθρωπον Ἐκὶ δίγω νὰ βαφτίζ' τὸ μωρό-μ'. Ἀὲτς πὰ ἐχάτεψεν τὸν Θεόν.

Μετὰ κάμποσα ἡμέρας ἔρθεν εἶνας ἄλλος ἐντόκεν σὴν πόρταν-ἀτ' κ' ἐψαλάφεσεν νὰ βαφτίζ' τὸ μωρὸν.

—Ἐσὺ πὰ ποῖος εἶσαι, εἶπεν ἀτον.

—Ἐγώ, εἶπεν κ' ἐκεῖνος, εἶμαι ὁ δάβολον, εἶπεν.

— Χάθ' ἀπατουκές, εἶπεν-ἀτον· ἐσὺ ἄδικος καὶ κακὸς εἶσαι. Ἐφτά'ς τὰ κακωσύνας καὶ τὰ κακουργήματα, διαβάλλτς τ' ἀνθρώπ'ς καὶ βάλλτς-ἀτ'ς σ' ἕναν τ' ἄλλο. Ἐγὼ ἐσὲν σύντεκνον Ἐκ' ἐφτάγω-σε. Ἐχάτεψεν κ' ἐκεῖνον.

---

1) Σημ. Ξ. Ξ. Δὲν εἶναι, νομίζω, τολμηρὸ νὰ συμπεράνει κανεὶς ὅτι τὸ παραμύθι αὐτὸ συμβολίζει τὴν ψυχρότητα στὶς σχέσεις καὶ τὶς ἔριδες γενικά, ποὺ ὑπάρχουν ἀνάμεσα σὲ γαμπροὺς καὶ πεθερές. Τὸ πετσὶ τοῦ φιδιοῦ καὶ ἡ κατσίκα συμβολίζουν τὴν κακία, τὰ πείσματα καὶ τὶς ἰδιοτροπίες ποὺ ἔχουν μεταξύ τους οἱ δυὸ ἄσπονδοι ἐχθροί.

Μετὰ κάμποσον καιρὸν ἔρθεν σὴν πόρταν εἶνας κι' ἄλλος. Ἔνοιξαν-ἀτον.—Καλῶς ὅρισες.—Καλῶς ηὕραμε. Ἔρθα, εἶπεν, νὰ ψαλαφῶ τὸ μωρόν ἐσουν νὰ βαφτίζ'-ἀ, εἶπεν.

—Μίαν, εἶπεν-ἀτον κι' ὁ χερίφ'ς, πέ-ι-με, ποῖος εἶσαι κ' ἐπεκεῖ ἀ δίγωσε καὶ βαφτίεις τὸ μωρό-μ', εἶπεν.

—Ἐγὼ εἶμαι ὁ Μουχαὴλτς ὁ Ἀρχάγγελον, εἶπεν, ποὶ παίρω τὰ ψία εἶπεν.

— Χά! εἶπεν, ἐσὺ εἶσαι δίκαιος ἄνθρωπος. Νὰ ζεγκὶντς τερεῖς νὰ ἐφτεχούς. Γ' ὁλωνῶν τὰ ψία παίρτς. Ἐσὲν ἀ δίγω καὶ βαφτίεις τὸ μωρό-μ', εἶπεν-ἀτον.

Ἐβάφτιξεν τὸ μωρόν-ἀτ', κ' ἐγένταν κουμπάααρ'.

Τέ, ἀτώρα, σύντεκνε, εἶπεν-ἀτον, ἔπαρ' ἕναν τσάνταν σὰ χόρα-σ' καὶ ἰνάναι γιατρός. Ἄμοντο κουΐζ'νε-σε σ' εἶναν ἄρρωστον καὶ ἐμπαίντς ἀπέσ' σὴν ὀτὰν κ' ἐλέπ'ς-με κάθομαι σ' ἄρρωστονος τὸ κιφάλ' καικά, ἀτότε, εἶπεν, πέ-ι-ἀτ'ς: Ἐγὼ ἀ προσπαθῶ ἄμα ἤνταν ἐφτάτε, ὁ ἄρρωστον-ἐσουν κὶ πιστεύω νὰ ἴνεται καλά. Ἄμοντο ἐλέπ'ς-με σὰ ποδάρα-τ' καικά, ἀτότε, εἶπεν, νερόν πα νὰ τσαγλαύ'ς μὲ τ' ὀλίγον ζάχαρην καὶ δί'ς-ἀτον, ἀμὰν ἀ ἴνται καλά.

Ἔλα-ἔλα ὁ σύντεκνον ἐέντον ἄνθρωπος. Ἐκέρδιξεν πολλὰ παράες. Εἶνας γιατρός, εἶνας γιατρός, καλὸς γιατρός—ἐπαραγγείλ'ναν-ἀτον ἀσ' σὰ χωρία. Ἐπλούτανεν ὁ χερίφ'ς. Ὅλα τὰ καλὰ καὶ τὰ καλωσύνας σ' ὀσπί'ν-ἀτ'.

. . . . . .

Ἐπέρασαν ἔπεγι-ἀρκετὰ χρόνα καὶ ἕναν ἡμέραν ἐφανερῶθεν-ἀτον ὁ σύντεκνος-ἀτ'. Ἔρθεν νὰ παίρ' τὴν ψὴν-ἀατ'!

Ἐπαρακάλεσεν ἀτον: Ἀμάν, σύντεκνε, ἐσὺ ἐξαίρτς, δός με δεκαπέντε ἡμέρες διορίαν ἂς πάγω σ' ὀσπίτ' κ' ἐπέκει ἔλα ἔπαρ' τὴν ψή-μ'. Ἐσκῶθεν ἐπῆεν σ' ὀσπίτ'. Λέει τὴν γυναῖκαν-ἀτ: Γάρη, τὸ καὶ τό, ὁ σύντεκνο-μ' ἔρθεν νὰ παίρ' τὴν ψή μ'. Ἐγὼ ἀτώρα ἀ φεύω ἀπαδᾶ ἀσ' σὸν κόσμον, εἶπεν, καὶ ἀ πάγω ἴνομαι ἀνεγνώριμος, νὰ μὴ ηὑρίκ'-με καὶ παίρ' τὴν ψή-μ' ὁ σύντεκνο-μ'. Τὸ εἶπεν ἀ καὶ τ' ἐποῖκεν-ἀ ἕναν ἔτον. Ἀμὰν ἔλειψεν τὰ κατσία-τ' μανέας, ἐφόρεσεν παλὰ λώμματα κ' ἐπῆεν σ' ἕναν ἄλλον κόσμον. Ἄρ' ἐπέρασαν τὰ δεκαπέντε ἡμέρας, ἔρθεν ηὗρεν-ἀτον ὁ Μουχαὴλ-Ἀρχάγγελον, ἐντόκεν-ἀτον ἀπάν' σ' ὠμία-τ' καὶ εἶπεν-ἀτον: Σύντεκνε, ἔρθα, ἐτελέθεν ἡ διορία.

— Ντὸ σύντεκνε, εἶπεν-ἀτον κ' ἐκεῖνος· ἐσὺ πὰ ποῖος εἶσαι καὶ ἀπόθεν κὲς ἐγνωρίεις-με;

—Ἔλα, σύντεκνε, ἐσὺ ἐξέρτς τὸ εἶμαι δίκαιος ἄνθρωπος. Ἤνταν ἐθέλνες πὰ ἐδέκα-σ'ἀ. Καὶ τὰ δεκαπέντε ἡμέρας τ' ἐδέκα-σε διοριαν ἐτελέθαν. Ἐθέλεσες νὰ κρύφκουσνε, ἄμα ἀτὰ σ' ἐμὲν κὲς κὶ περάν'νε.

— Ν' ἀϊλοὶ ἐμέν, σύντεκνε, εἶπεν-ἀτον κι' ὁ χερίφ'ς. Ἀσ' τ' ἐγνώρτσεσμε κ' ὕστερ', ἄλλο παράες κ' ἐφτάει τὸ κρύψιμο-μ'. Ἂς πάγω σ' ὀσπίτ' καὶ ὀπουρνὰ ἔλα ἔπαρ' τὴν ψή μ'.

᾽Αὲτς πὰ ἐπῆεν σ᾽ ὀσπί᾽ν-ἀτ᾽ κ᾽ ἔρθεν τ᾽ ἄλλ᾽ τὴν ἡμέραν ὁ σύντεκνος-ἀτ᾽ ἐπῆρεν τὴν ψήν-ἀτ᾽....

9ο) Τῆ Θεοῦ τὰ ἐντολὰς

Σὰ πρῶτα τὰ ζαμάνᾳ ἔτον εἶνας κ᾽ ἐθέλνεν νὰ ἐμαθάν᾽νεν τῆ Θεοῦ τὰς ἐντολάς. Κάθαν ἡμέραν σὴν προσευχήν-ἀτ᾽ ἐπαρακάλνεν κ᾽ ἔλεγεν: Θέ μ᾽, νὰ δεικνύεις-με τὰ ἐντολάς-ι-σ᾽!

Ἕναν ἡμέραν σείτ᾽ ἐκάθουντουν σὴν αὐλὴν τ᾽ ὀσπιτί᾽-ἀτ᾽, ἔρθεν σουμά-τ᾽ εἶνας ἄνθρωπος. —Ντὸ κάθεσαι καὶ νουνίεις ἀτουκά, εἶπεν-ἀτον. —Θέλω, εἶπεν, νὰ μαθάνω τὰ ἐντολὰς τῆ Θεοῦ, εἶπεν. —Ἂν θὲλτς νὰ μαθάντς-ἀτα, σούκ᾽ ἔλα μὲ τ᾽ ἐμὲν κι᾽ ἂς πᾶμε, εἶπεν-ἀτον κ᾽ ἐκεῖνος.

᾽Επῆγαν-ἐπῆγαν-ἐπῆγαν, ἀσ᾽ ἀπουρπουνοῦ οὖς τὸ βράδον ἐπορπάνανε κ᾽ ἐβραδυάσταν σ᾽ ἕναν μέρος. ᾽Επῆγαν ἐντόκαν σ᾽ ἕναν πόρταν, ἔνοιξεν-ἀτ᾽ς εἶνας νύφε, κ᾽ εἶπαν-ἀτην: κάτ᾽ ᾽κὶ μονάεις-μας, ἐβραδυάσταμε καὶ ᾽κ᾽ ἔχομε μέρος νὰ μένομε. Ἡ νυφίτσα ἐπῆρεν-ἀτ᾽ς ἀπέσ᾽, ἐφάσεν ἀτ᾽ς, ἐπότσεν-ἀτ᾽ς, ἐκάτσεν-ἀτ᾽ς σ᾽ ὀτξάκ᾽ καικὰ νὰ χουλίνταν κ᾽ ἐπεκεῖ ἔστρωσεν κ᾽ ἔθηκεν-ἀτ᾽ς κά. Μάρισαμ᾽ ἀτὸς ἔτον ἄγγελος καὶ ἄμον ἄνθρωπος ἐκοιμούντουν καὶ ἄμον ἄγγελος ἐποῖνεν τὰ δουλείας-ἀτ᾽, κ᾽ ἐφανερούντουν καὶ σὸν χερίφ᾽. ᾽Εσκῶθεν τὴν νύχταν ὁ ἄγγελον ἐπῆρεν τὴν ψὴν τῆ μωρί᾽ τῆ νύφες. Ἐκεῖνο πὰ τρία μηνῶν ἕναν μωρόπον σωστὸν βασιλοπούλ᾽. ᾽Ατὸ τὸ πρᾶμαν τὸν χερίφ᾽ ἐκακοφάνθεν-ἀτον: Ἡ πεθερὰ τῆ νύφες κεῖται σ᾽ ὀτξάκ᾽ καικὰ κιουτιουρούμ᾽ καὶ τ᾽ ἐκεινὲς τὴν ψὴν ᾽κὶ παίρ᾽ καὶ παίρ᾽ τῆ μωρί᾽. ᾽Εσὺ μὴ ταράεσαι σὰ δουλείας-ι-μ᾽ εἶπεν ἀτον ὁ ἄγγελον· ἐσὺ ἔλα μὲ τ᾽ ἐμὲν καὶ λαλίαν μ᾽ ἐφτά᾽ς.

᾽Επῆγαν, ἐπῆγαν, ἐπῆγαν, ἐβραδυάσταν ξάν᾽ σ᾽ ἕναν ἄλλο χωρίον. ᾽Επῆγαν ξάν᾽ ἐντόκαν σ᾽ ἕναν πόρταν. ᾽Επῆραν-ἀτ᾽ς ἀπέσ᾽, ἔβαλαν σ᾽ ἕναν ἀσημένον τρανὸν σινὶν ἀπάν᾽ τὰ φαγία κ᾽ ἔφεραν ἐφάσαν-ἀτ᾽ς.

᾽Αστ᾽ ἐκάτσαν κ᾽ ἐχουλέθαν ἔπεγι σ᾽ ὀτξάκ᾽ σουμὰ κ᾽ ὑστέρ᾽, ἔστρωσαν ἀτ᾽ς τὰ κρεββάτᾳ κ᾽ ἔπεσαν κ᾽ ἐκοιμέθαν. Τὴν νύχταν ξάν᾽ ἐσκῶθεν ὁ ἄγγελον κ᾽ ἐποῖκεν ἄφαντον τὸ σινίν. Ὁ χερίφ᾽ς ἐθάθεψεν καὶ ξάν᾽ λέει-ἀτον: ᾽Ατὰ τ᾽ ἀδικίας γιατί ἐφτά᾽ς-ἀτα; —᾽Εσὺ ἔλα μὲ τ᾽ ἐμὲν καὶ μὴ ταράεσαι, εἶπεν-ἀτον ξάν᾽ ὁ ἄγγελον, κ᾽ ἐσκῶθαν ἐδέβαν πλάν᾽.

Σείτ᾽ ἐπαῖναν κ᾽ ἐπεράνναν ἀσ᾽ σ᾽ ἕναν χωρίον ἀπέσ᾽, τεροῦνε οἱ μαστόρ᾽ χτίζ᾽νε ἕναν ὀσπίτ᾽ καὶ σ᾽ ὁλημέρα ἀπάν᾽ ἐκάτσαν νὰ τρῶνε. ᾽Επῆγαν κι᾽ ἀτοὶν εἶπαν τὴν νοικοκυράν: Θεία, ἀπὸ μακρὰ ἔρχομες, ἐπείνασαμε, δός μας ἕναν κομμάτ᾽ ψωμὶν ἂς τρώγομε. —Ντό, ἀμῶ κ᾽ ἐσᾶς, ὀκνάρ᾽! Χαζούρᾳ ἀραύετε, ἐλᾶτε κ᾽ ἐσεῖς δουλέψτε καὶ ποῖστε τὸ ψωμὶν δίκαιον καὶ ἃ δίγω-σας καὶ τρῶτε. ᾽Εκεῖν᾽ πὰ ἀμὰν ἐπῆραν τὰ μακέλᾳ καὶ τ᾽ ἰφτάρᾳ κ᾽ ἐσκάλωσαν τὴν δουλείαν. ᾽Εκεῖ σὰ τεμέλᾳ τ᾽ ὀσπιτί᾽ καικὰ ἔτον ἕναν κύπ᾽ λίρας. Ὁ ἄγγελον ἔξερεν-ἃ (ἄγγελος ποῦ-για;). Φέρεν λιθάρᾳ, φέρεν χῶ-

μαν, φέρεν λιθάρᾳ, φέρεν χῶμαν, ἔχτισαν τὴν κ̂οσὰν κ' ἐτσούπωσαν τὸ κ̂ύπ̂'. 'Εφάσεν-ἀτ'ς ὕστερα ἡ γαρὴ κ' ἐσκῶθαν ἐδέβαν πλάν.

— Μῶρε, εἶπεν τὸν ἄγγελον ὁ χερίφ'ς, ἐσὺ ντ' ἄγνος ἄνθρωπος εἶσαι, εἶπεν-ἀτον. 'Επήγαμε σῆ νύφες, ἐφάσεν, ἐπότσεν, ἐχούλεσεν κ' ἐμόνασε-μας κ' ἐσὺ παὶρτς τῆ μωρί'-ἀτ'ς τὴν ψ̂ήν, ἀντὶ νὰ ἐπαῖρνες τὴν ψ̂ὴν τῆ γραίας κ' ἐγλύτωνες καὶ τὴν νυφίτσαν. 'Επήγαμε σῆ γαρῆς, εἶπεν, ἐφάσεν κ' ἐμόνα-σε μας, ἡ γαρή, κ' ἐσὺ ἐφτᾶς τὸ σινὶν-ἀτ'ς ἄφαντον, εἶπεν. 'Επήγαμε ἐδούλεψαμε καὶ σὴν γιαποῦν, εἶπεν, εἴδαμε τὸ κ̂ύπ̂' μὲ τὰ λίρας, καὶ ἀντὶ νὰ φανερώντς-ἀτα τὴν γαρήν, εἶπεν,—π̂έλκ̂ιτ-ἴσως ἐδίνεν κ' ἐμᾶς ἕναν δύο—, ἐσὺ ἐπίασες ἐτσούπωσες-ἀτα, εἶπεν.

— Ναίπαι, εἶπεν-ἀτον κι' ὁ ἄγγελον, ἀσ' τὸ 'κ̂' ἐξὲρτς μὴ καλατξεύ'ς καὶ λὲς ἀπαδᾶ κι' ἀπακεῖ, ἤνταν θέλτς. 'Εθέλνες νὰ ἐμαθάννες τὰ ἐντολὰς τῆ Θεοῦ, ἀὲτς 'κ̂' ἔν'μη;

"Ε, εἶδες ἐκεῖνεν τὴν νυφίτσαν ντὸ καλέσσα κ' ἐλεημοτικέσσα ἔτον; 'Οπουρνὰ ἐκεῖν' τὸ μωρὸν ὅσταν ἐτρανύννεν κ' ἐσκούντουν, ἀ ἴντουν κακοῦργος ἄνθρωπος κι' ἀ ἁμάρτωνεν τὴν μάνναν-ἀτ'. 'Επῆρα τὴν ψ̂ήν-ἀθε, εἶπεν, γιὰ νὰ γλυτών'. 'Εκεῖν' τὸ σινὶν πὰ τὸ τρανὸν τ' ἀσημένον εἶδες-ἀ; εἶπεν. 'Εκεῖνε ἡ 'ναῖκα ἔχ̂' πέντε παιδία. Σ' ἐκεῖν' τὸ σινὶν ἀπάν' θὰ ἐξύγουντουν γαῖμαν, ἐσὺ παίρτς-ἀ, ἐγὼ παίρ'-ἀ τεγί. 'Εχάσα-το ἀσ' σὸν κόσμον γιὰ νὰ μὴ γίνεται ἀτὸ τὸ κακόν. Εἶδες ἐκεῖ σ' ὀσπιτί' τὸ τ̂εμέλ' πὰ τὸ κ̂ύπ̂' τὰ λίρας; εἶπεν. 'Εκεῖνα πά, νὰ ἔλεγα-μ'-ἀ τὴν γυναῖκαν, εἶδες-ἀτην ντὸ κακέσσα ἔτον; "Αν ηὕρικεν κ' ἐκεῖν' τὰ λίρας τὸ χωρίον πιρτὲν-ὅλον θὰ ἐτασ̂λάευεν-ἀ. 'Αὲτς πὰ ἐτσούπωσαμε τὸ κ̂ύπ̂'; εἶπεν, κι' ἀ ἀπομέν' ἄμοντο ἔν', εἶπεν. Τέ ἀρ' δέβα κ' ἐσύ· ἀτὰ ἔταν τῆ Θεοῦ τὰ ἐντολὰς τὸ ἐθέλνες νὰ ἐμαθάννες, εἶπεν-ἀτον.

'Εκεῖν' ἐκεῖ κ' ἐμεῖς ἀδᾶ κ' ἐμεῖς κι' ἄλλο καλλίον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'

ΑΝΕΚΔΟΤΑ

'Η ἀνεκδοτολογία στὰ Κοτύωρα δὲν ἤτανε πλούσια. 'Ο ρυθμὸς τῆς ἀστικῆς ζωῆς γενικὰ κ' ἡ ἔλλειψη, εἰδικότερα, ταχτικῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὰ 'Ελληνικὰ χωριὰ τῆς περιοχῆς (τὰ ὁποῖα, ὅπως συμβαίνει πάντα καὶ παντοῦ, μὲ τὴν ἀπολύτως φυσικὴ ζωή τους εἶναι ἀκένωτη πηγὴ γιὰ ἀνέκδοτα), στεροῦσαν τὸ λαὸ ἀπὸ τὴ σοβαρότερη ἀφετηρία ποὺ παρέχει ἄφθονο τὸ ὑλικὸ γιὰ ἀνέκδοτα. 'Ωστόσο παρὰ καὶ τὶς ἀρχικές μας προβλέψεις καὶ τοὺς ἐνδοιασμούς, κατορθώθηκε ἡ συλλογὴ ἀπὸ σαρανταπέντε ἀνέκδοτα.

Δὲ γεννᾶται ἀμφιβολία, ὅτι ὑπάρχουν ἀσφαλῶς κι' ἄλλα, ποὺ διατηροῦνται ἀκόμα στὸ λαό μας, μὰ ξέφυγαν ἀπὸ τὴ δική μας ἔρευνα.

1) Ἡ νεστεία κ' ἡ Παναγία.

Ἡ σχωρεμέντσα ἡ Σαΐα ἡ Καλογερίνα, ὄντας ἔμπαινεν τὸ τρανὸν ἡ Σαρακοστή, ἐνέστευεν ἀσ' σὸ πρωὶ οὖς τὸ βράδον, κάθαν ἡμέραν. Ἡ νεστεία-τ'ς πὰ πολλὰ δυνατόν: Νὰ ἐλάδ, νὰ ἐλαίας. Ξερὸν ψωμίν, λάχανα μὲ τὰ φασούλᾳ, χοθχοράνᾳ, σκορδωμένα κορασίτας, κιντέας. Ἀνάμεσα-ἀνάμεσα ἔτρωεν κι' ὀλίγον χαλβὰν ἀσ' σὰ χαιρετισμοὺς καὶ ὕστερα. Τὸ βραδυσνὸν τὸ φαγὶν-ἀτ'ς ἔτρωγεν-ἀ ἀσ' σ' ἐσπερινοῦ τὴν ἀπόλυσην κ' ὑστέρ'.

Ἕναν ἡμέραν ἔπλυνεν ἔτονε κ' ἐπείνασεν πολλά. Πρὶν νὰ πάει σὸν ἐσπερινόν, εἶπεν νὰ παίρ' βουκοῦται ὀλίγον ψωμόπον, γιὰ νὰ σώζ' καὶ πορπατεῖ. Ἔνοιξεν τὸ τολάπ'. Σ' ἀπάν' τὸ ταρέζ' ἔτον ἡ εἰκόνα τῆ Παναγίας καὶ σ' ἀφκὰ τὸ ταρέζ' τὸ ψωμίν. Ἐπῆρεν 'κ' ἐπῆρεν τὸ ψωμὶν σὰ χέρᾳ-τ'ς, ἀμὰν ἐφέκεν-ἀ καί, ἅμον ἀχπαραμέντσα, ἐποῖκεν τὸ σταυρόν-ἀτ'ς.

— Ντ' ἔπαθες, Σάϊα, εἶπεν-άτην ἡ κυρά-τ'ς ἡ Παρθένα.

— Λελεύω-σε, κυρὰ Παρθένα, εἶδε με ἡ Παναγία ἀσ' σὸ ταρέζ' κιάν, ντ' ἐπαῖρνα τὸ ψωμὶν νὰ ἔτρωγα, κ' ἔγρινεν τ' ὀμμάτᾳ-τ'ς κ' ἐτέρεσε-με, ἀπέσ' σὴν ψήν, γουζεμέντσα! Ἥμαρτον, Πάναγια, ἄλλο 'κ' ἐφτάγ' ἀ. Ἐσὺ ἀ δί'ς-με τὴν δύναμην!

2) Τὸ νερὸν κ' ἡ ἔρεξη.

Ὁ Μουθούγκς ὁ Παναέτας ἔτον προσκαλεσμένος μὲ τὸν γιόν-ἀτ' τὸν Λάμπον σὸν ψαλμὸν τῆ σχωρεμένονος τῆ Νικόλα τῆ Ποπαλαζάρ'. Παραθκευὴν ἡμέραν ἔρθεν-ἀτ'ς τὸ προσκάλεσμαν γιὰ τὴ Σάββα. Τὴ Παραθκευὴ τὸ βράδον οἱ δύος-ἀτουν πὰ τίποτα 'κ' ἔφαγαν γιὰ νὰ πεινοῦνε καλὰ-καλά. Ἔξερανε οἱ Ποπαλαζαράντ' τ' ἔταν ζεγκὶν-πλούσιοι καὶ θὰ εἶχαν καλὰ φαγία. Τὴ Σάββα ἀπουρπουνοῦ θίρθιμα ἐσκῶθαν οἱ δύος πά, ἔπαν ἀπ' ἕναν καϊβέν, γιὰ νὰ μὴ λιγοῦνταν ἀσ' σὴν πεῖναν, κ' ἐπῆγαν σὴν ἐγκλεσίαν. Ἀσ' σὴν ἀπόλυσην καὶ ὕστερα ἐπῆγαν μὲ τ' οὔλτς ἐντάμαν σ' ὀσπίτ' τῆ Ποπαλαζάρ'. Πολλὰ 'κ' ἐπῆεν ἐγούρεψαν τὰ τραπέζᾳ κ' ἐκάτσαν ὅλ' τριγύλ'-τριγύλ'. Ὁ Μουθούγκς ὁ Παναέτας ἐπῆρεν σουμά-τ' τὸ γιόν-ἀτ' τὸν Λάμπον, γιὰ νὰ τερεῖ-ἀτον γιά-μ' κὶ τρώει πολλά.

Οἱ σπιτᾳνοὶ κ' οἱ συγγενοὶ-ἀτουν ἐκουβάλναν λογιῶν-λογιῶν καλὰ φαγία. Τανωμένον θουρβάν, πλυγούρᾳ, γιαχνὶν μὲ τὰ καρτόφᾳ καὶ μὲ τὸ κρέας, μακαρίναν, τυρία, ἐλαίας, κατὰ τὸ συνήθειον. Ἀρ' ἐσκάλωσαν τὸ φάσιμον κ' ὁ Λάμπον ἀσ' τ' ἔφαγεν εἰκοσπέντε τριάντα βούκας κές, ἐπῆρεν κ' ἔπεν ἕναν ποτήρ' νερόν. Ἐσπίχτεν ὁ Παναέτας κ' ἐδέκεν-ἀτον ἕναν μουστέαν, ἀπ' ἀφκακὲς ἀσ' σὸ τραπέζ' γιὰ νὰ μὴ ἐλέπ'ν-ἀτον.—Ντὸ κρούς-μέ, πάτερα; εἶπεν ἀτον ὁ γιὸς-ἀτ'.—Ναίπαι, τσούνας κουτάβ', μὴ πίντς νερὸν καὶ κόπετσι ἡ ἔρεξη-σ', εἶπεν ἀτον κι' ὁ κύρ'ς-ἀτ.

— Κι' ἄ, πάτερα, ἐγὼ πίνω γιὰ ν' ἀνοίει τὴν ἔρεξη-μ'.

'Αρ' ἐσπίχτεν, ξάν' ὁ Παναέτας κ' ἐδέκεν-ἀτον ἀλλ' ἕναν μουστέαν, κι' ἄλλο δυνατόν.

— Τὴν εὐλογία-σ' νὰ λελεύω, πάτερα, ξάν' γιατὶ κρού'ς-με ; λέει ἀτον ὁ γιὸς-ἀτ'.

— Κι' ἄμ, θκύλ' υἱέ, γιατὶ 'χ' ἔλεγες-μ' ἀτο κι' ἄλλ' ἔμπρ' καικά ; εἶπεν ὁ Μουθούγκς, κ' ἐκατα-χύλτσεν ἐκεῖνος πὰ ἕναν ποτήρ' νερόν.....

Οἰκογένεια στὰ νεότερα χρόνια.
(Δείχνει τὴν ἐξέλιξη καὶ στὴ σύνθεση τῶν μελῶν καὶ στὴν ἀμφίεση).

3) Τὸ θᾶμαν...

'Η ἐγκλεσία ἐδέκεν ἀπόλυσην ἔτονε καὶ ὅλ' ἐξέβαν σὴν αὐλὴν τ' 'Υπαπαντῆς. Κερεκὴν ἡμέραν ἔτονε καὶ τὸ 'βαγγέλον τ' ἐδεβάστεν ἔλεγεν : «'Ο 'Αβραὰμ ἐγέννησε τὸν 'Ισαάκ, ὁ 'Ισαὰκ ἐγέννησε τὸν 'Ιακώβ....».

"Ολ' ἐκούρφιζαν τὸν ἱεροκήρυκαν ντ' ἔμορφα ἐξήγηξεν τὸ 'βαγγέλον κ' ἐδάθκεψεν τοὶ Χριστιανούς. 'Η Κερεκὴ πὰ τῆ Κοκὸζ ἐσούμωσεν τὴν 'Ανέταν τὴν Λαμπίναν καὶ εἶπεν-ἀτην :

—"Ημαρτα, δέξιματεα, ἀγοῖκον θᾶμαν πὰ εἶδες ! Σὰ πρωτιζνὰ τὰ χρόνα πῶς ἐγένναναν οἱ ἀγούρ' !...

4) Ἡ νύφε καὶ τὰ μετζιτιέδες.

Ἡ Ταβάρα ἡ Σόνα σὴν νύφεν-ἀτ᾽ς τὴν Σαλώναν πολλὰ γουγευτᾳρία ἔτον. Τὸν γιὸν-ἀτ᾽ς τὸν Πολυχρόν᾽ πάντα μαναχὸν ἐφάζνεν-ἀτον. Σὸ τραπέζ᾽ν ἀτ᾽ ἐβάλνεν ἀσ᾽ σ᾽ ἀμπάρ᾽ ἀπέσ᾽ ὅλᾳ τὰ καλὰ καὶ τὰ καλωσύνᾳς. Ἐκεῖνε πάντα πρὶν νὰ ἔρχουντουν ὁ γιὸς-ἀτ᾽ς, ἔτρωεν μὲ τὴν νύφεν ἐντάμαν μουταράν. Κ᾽ ἐπεκεῖ ἐκλείδωνεν κ᾽ ἔμπαινεν, ἐκλείδωνεν. κ᾽ ἔβγαινεν.

Ἡ νύφε ἐζαπούνεψεν, ἡ μάρσα, ἄμα ντὸ νὰ ἐφτάει. Ἐπῆεν ἕναν ἡμέραν σῆ κυροῦ ἀτ᾽ς κ᾽ ἔφαγεν καλὰ-καλὰ καὶ εἶπεν-ἀ τὴν μάνναν-ἀτ᾽ς. Ἐκεῖνε πὰ ἡ εὐλογημέντσα, τῆ Θεοῦ ἄνθρωπος, «ποῖσον ὑπομονήν, γιάβρουμ», εἶπεν-ἀτην.

Πολλὰ ᾽χ᾽ ἐπῆεν ὁ ἄντρας-ἀτ᾽ς ἐγνάεψεν τῆ μάννας-ἀτ τὴν προκοπὴν καὶ ἐνούνιξεν πῶς νὰ ἐφτάει καὶ νὰ βάλ᾽ ἕναν τάξ᾽ ἀπέσ᾽ σ᾽ ὀσπί᾽ν-ἀτ᾽. Σὴν μάνναν-ἀτ᾽ πὰ εἶχεν πολλὰ σαϊκοῦν καὶ ᾽χ᾽ ἐθέλνεν νὰ ἐχάλανεν τὴν καρδίαν-ἀτ᾽ς.

Ἕναν πουρνὸν ἐπῆγεν σ᾽ ἀργαστέρ᾽ν-ἀτ᾽, κι᾽ ἀλλομοῦνον κὲς ἐκλῶστεν ξάν᾽ ὀπίσ᾽ μὲ τ᾽ ἕναν ὀχ᾽ὰν κρέας καὶ λέει τὴν μάνναν-ἀτ᾽ ἕναν πᾶστάφ᾽: Μάννα. ἔρθανε δύ᾽ φίλοι-μ᾽ ἀσ᾽ σὴν Κερασούνταν καὶ ἀ φέρ᾽-ἀτ᾽ς τὸ μεσημέρ᾽ σ᾽ ὀσπίτ᾽, νὰ τρώγομ᾽ ἐντάμαν· τέρεν καὶ ποῖσον ἕναν χαρτοφλοῦν καὶ γιοχάδες, νὰ εὐχαριστοῦμ᾽-ἀτ᾽ς.

Ἔρθεν τὸ μεσημέρ᾽ ὁ Πολυχρόντς σὸ φαγὶν μανάχος καὶ λέει τὴν μάνναν-ἀτ᾽: Τὴν εὐλογίαν-ἀτουν, οἱ μισᾳφίρ᾽ εἶχανε ἀτξελὲν δουλείαν κ᾽ ἐπήγανε σὴν Βώναν. Εἶπανε-με θὰ ἔρχουνταν τὸ βράδον. Ἔγκα ἀβοῦτα τὰ παρπούνᾳ. Τέρεν καὶ καθάρτσον-ἀτα, ντὸς ἀτα καὶ ἐλίγον ἄλας καὶ τὸ βράδον βάλομ᾽-ἀτα σὴν σγάραν. Ἀ φέρω καὶ ὀλίγον κρασίν᾽ ποισέστε κ᾽ ἕναν νισαστί᾽ φούστορον καὶ ἂς εὐχαριστοῦμε τ᾽ ἀνθρώπ᾽ς. Ἔ᾽ ἐξέρετε ντὸ καλὰ παιδία εἶναι. Ὁπὲρτς ἀσ᾽ τ᾽ ἐπῆγα σὴν Κερασούνταν, οἱ δύος-ἀτουν πὰ ντὸ θὰ ἐποῖναν-ἐμε ἐσάσεψαν. Νὰ-ἶσε-τέλος πάντων, ἐλᾶτε ἀτώρα ἂς τρώγομε.

—«Ἐμεῖς ἔφαγαμε, γουρπάν᾽-τσ᾽», εἶπεν ἡ μάννα-τ᾽.

—Ἐλᾶτε, τξάνουμ, ὁ χορτασμένον τρώει σεράντα βούκας κι᾽ ἄλλο, εἶπεν κ᾽ ἐκεῖνος. Οὐζάτμιαλουμ, ἡ μάννα τ᾽ ᾽χ᾽ ἐκάτσεν, ἄμα ἡ Σαλώνα ἐγουρεῦτεν σὸ τραπέζ᾽ καὶ ἕναν κ᾽ ἕναν μὲ τὸν ἄντραν-ἀτ᾽ς ἔφαγεν. Ἡ πεθερά-τ᾽ς γουρτξανίζ᾽ τὰ δόντᾳ, ἄμα ντὸ ἐπορεῖ νὰ ἐφτάει. Τὸ βράδον ἐπῆρεν ὁ Πολυχρόντς τὸ κρασίν, ἐπῆρεν κ᾽ ἕναν διάρικον ψωμὶν καὶ ἕναν ὀχ᾽ὰν Κιμισχανᾶς ἀπίδᾳ κ᾽ ἐπῆεν σ᾽ ὀσπίτ᾽.

—Νὰ γ... τὴν μάνναν-ἀτουν, εἶπεν, ἐσέβεν ᾽χ᾽ ἐσέβεν σ᾽ ὀσπίτ᾽. Ἐσκῶθαν κ᾽ ἔφυγαν οἱ μισᾳφίρ᾽. Ἐπέρασεν τὸ Κουρτξῆν τὸ παπόρ᾽ καὶ εἶπανε νὰ μὴ χάν᾽νε τὸν καιρόν ἀτουν. Κι᾽ ἄλλο καλλίον, φερέστε ἀτώρα ἂς τρώγομ᾽-ἀτα ἐμεῖς.— Ἐμεῖς ἔφαγαμε, εἶπεν ἡ μάννα-τ᾽. —Ἔφαγετε, ᾽χ᾽ ἔφαγετε, ἐλᾶτε σὸ τραπέζ᾽. Εἴπαμε, ὁ χορτασμένον σεράντα βούκας κι᾽ ἄλλο τρώει. Ἡ μάννα-τ᾽ ξάν᾽ ᾽χ᾽ ἐκάτσεν. Ἐπίασεν ὁ Πολυχρόντς ἀσ᾽ σὸ χόρ᾽ τὴν γαρήν-ἀτ᾽ κ᾽ ἐκά-

τσεν-ἀτην κά. Ἐπίασεν καὶ τῆ μάννας-ἀτ' τὸ τέχ', ἅμα ἐκεῖνε ἐγέντον μαυρομόλυβον καὶ 'χ' ἐκάτσεν. Ἕναν κ' ἕναν τ' ἀντρόγυνον ἔφαγαν τὰ παρπούνᾳ κ' ἔπαν τὰ κρασία, κ' ἐχύλτσαν ὕστερα τὸ φούστορον καὶ τ' ἀπίδᾳ. Ἡ μάννα-τ' ξαΐ στερέαν 'χ' εἶχεν. Ἔμπαινεν κ' ἔβγαινεν καὶ ἀποφκακὲς ἀποφκακὲς ἔλεγεν: Ἄ σπάντς, σκύλ' θαγατέρα, ἃ χέεις ἀφκά-τ-ι σ'. Ἀσ' τ' ἐσκῶθαν ἀσ' σὸ τραπέζ', ἐκάτσαν ὀλίγον σὴν αὐλὴν κ' ἐπεκεῖ ἐπῆγαν ἐχοιμέθαν κά. Πρὶν ἀσ' σὰ ξημερώματα ἐσκῶθεν ἡ Σόνα, ἔνοιξεν γάλᾳ-γάλᾳ τὴν ὀτὰν τῆ γιοῦ-ἀτ'ς, ἔσκωσεν τὸ γιοργὰν σῆ νύφες τὰ ποδάρᾳ καικὰ καὶ ἐφέκεν... τ' ἀπουρπουνιζνόν-ἀτ'ς. Ὁ Πολυχρόντς ἐγνάεψεν-ἀ, ἅμα ξαΐ λαλίαν 'χ' ἐποῖκεν. Ἀσ' τ' ἐξέβεν ἡ μάννα-τ', ἐγνέφσεν τὴν Σαλώναν καὶ λέει ἀτην: Σῆ παντολονί'-μ' τὴν τζόπᾳν ἔχω ἕναν σακχούλ' μετζιτιάδες· σούχ' φέρεν-ἀτα. Ἐπῆεν ἔγκεν-ἀτα ἡ νύφε κι' ὁ Πολυχρόντς ἔνοιξεν κ' ἔξεν-ἀτα ὅλᾳ ἀπάν' σὸ σκατὸν τῆ μάννας-ἀτ', κ' ἐσκάλωσεν καὶ λέει καὶ γελᾶ μὲ τὴν Σαλώναν.

Ἔκ'σεν τὰ λαλίας καὶ τὰ καλατζίας ἡ μάννα-τ' κ' ἔρθεν ἐρώτεσεν: Ντ' ἔπαθετε; Γιὰμ ἡ νύφε ἔχεσεν ἀφκά-τ'-ἀτ'ς;

—Ἔλα, μάννα, ἔλα, εἶπεν-ἀτην ὁ γιός-ἀτ'ς. Ἡ νύφε ἃς χέζ' καὶ πάντα ἀγροῖκον σκατὸν ἃς ἐφτάει. Γιὰ ἔλα τέρεν, τέρεν τὰ μετζιτιάδες! Ἐγὼ ἀπ' ἀτώρα ἄλλο δουλείαν 'χ' ἐφτάγω. Μάννα, ἐσὺ μάειρεψον κ' ἡ νύφε ἃς τρώει καὶ χέζ'. Ηὕραμε τὴν τύχην-ἐμουν!...

Ἐκεῖνε πά, ἐσταύρωσεν τὰ χέρᾳ καὶ ἀσ' σὴν χολοσποσίαν-ἀτ'ς ἔμπαινεν κ' ἔβγαινεν καὶ ἀποφκακὲς-ἀποφκακὲς ἔλεγεν:

Ἄλλος κῶλος ἐποῖκεν ἀ, ἄλλος κῶλος ἐποῖκεν-ἀ.

Ἅμα ποῦ νὰ μαρτυρᾶ-το!...

5) Ἡ καταραμέντσα ἡ πεθερά.

Σ' ἕναν χωρίον ἔτον εἶνας μάννα κ' εἶχεν τρία παιδία. Ἤντᾳν ἐμάειρευεν ἔτρωγανε. Ἔλα-ἔλα ἐτράνυναν οἱ δύος κ' ἐγυναίκ'σαν.

Κάθαν ἡμέραν ἐπαῖρναν τοὶν γαρῆδες-ἀτουν κ' ἐπαῖναν σὸ χωράφ'. Ἡ μάννα-τουν ἐδίνεν-ἀτ'ς ἀσ' σ' ὀσπίτ' ψωμὶν καὶ κρομμύδᾳ γιὰ νὸ τρῶνε· πάντα μουταράν. Σωστὸν φαγὶν καμμίαν κ' ἐποῖνεν-ἀτ'ς. Καὶ πάντα πὰ ἐκλείδωνεν κ' ἔμπαινεν, ἐκλείδωνεν κ' ἔβγαινεν. Οἱ μαῦρ' οἱ νυφάδες, ἐποίκανε κι' ἀπ' ἕναν μωρὸν κ' ἐπαῖρναν τὰ χουνία κ' ἐπαῖναν μὲ τ' ἐκεῖνα σὸ χωράφ'. Ἅμα μὲ τ' ἀγοῖκον φαγὶν ὅσον πόσον θὰ ἐπόρνανε κ' ἐδούλευαν καὶ ἃ 'βυζάλιζαν καὶ τὰ μωρά-τουν! Ἐζαπούνεψαν οἱ δύ' πὰ κ' ἐγένταν ἅμον κουκάρας. Οἱ ἀντροῦδες-ἀτουν εἶχανε τρανὸν σαϊκοῦν σὴν μάνναν-ἀτουν καὶ ἡ λαλία-τουν 'χ' ἔβγαινεν. Σὰ πέντε χρόνᾳ ἀπάν' ἐπάντρεψεν κι' ὅ μικρὸν ὁ ἀδελφός-ἀτουν. Ἐσκάλωσεν κ' ἐπαῖνεν ἐντάμαν σὸ χωράφ' κ' ἡ μικρέσσα ἡ νύφε.

Τὸ πρῶτον τὴν ἡμέραν ὅσταν ἐγέντον ὁλημέρα, ἡ μικρέσσα ἡ νύφε ἐψαλάφεσεν φαγίν. Οἱ ἄλλ' οἱ νυφάδες ἐγέλασαν καὶ εἶπαν ἀτην: ντὸ φαγὶν ψαλαφᾶς; Ἀχά, φὰ ψωμὶν καὶ κρομμύδ'.

—Ἐγὼ ἀ̂ ἐπορῶ νὰ δουλεύω ἀσ' σὸν πουρνὸν οὔς τουρβαδὺ μὲ τὸ ψωμὶν καὶ μὲ τὸ κρομμύδ'. Ἄ πάγω ἐφτάγω φαγὶν καὶ φέρω τρώγομε εἶπεν. Ἐσκῶθεν καὶ μίαν κι' ἀλλομίαν ἐπῆεν σ' ὀσπίτ' καὶ λέει τὴν πεθεράν-ἀτ'ς: Μέτα, δός με τ' ἀνοιγάρ' τ' ἀμπαρί', ἃ μαειρεύω καὶ πᾶμε τρώγομε σὸ χωράφ'. Ἡ πεθερά-τ'ς, ἀτὸ πολλὰ σὸ ζόρ'ν-ἀτ'ς ἐπῆεν κ' ἐσκάλωσεν τὴν ταβήν. Εἶπεν ὁ εἶνας, ἐγλώσσεψεν ἡ ἄλλε, σὸ τ̂έλος ἡ νύφε ἐπῆρεν ἐντόκ̂εν-ἀτην σὰ τουβάρᾳ κιάν, ἐπῆρεν ἀσ' σὰ μέσα-τ'ς τ' ἀνοιγάρᾳ, ἔνυιξεν ἀμὰν τ' ἀμπάρ' ἐτσάκωσεν τ' ὠβὰ ἀπέσ' σὸ βούτερον, ἐπῆρεν καὶ τὸ τσορ̂τὰν καὶ τὸ τ̂άν κ' ἐπῆεν σὸ χωράφ'. Ἡ πεθερά-τ'ς, ἀσ' σὸ κακόν-ἀτ'ς ἐπιάστεν ἡ γλῶσσα-τ'ς κ' ἐρροῦξεν σὸ κρεββάτ'.

Ὅσταν ἐπῆεν σὸ χωράφ', οἱ ἄλλ' ἐθάμαξαν κ' ἐρώτεσαν-ἀτην πῶς ἐπόρεσεν κ' ἐπετξάρεψεν ἀγοῖκον δουλείαν. Ἀτὸ πὰ ντὸ ἔν' τὸ λέτε, εἶπεν-ἀτ'ς. Ἡ πεθερά-μουν ἐκακάδεψεν κ' ἔπεσεν σὸ κρεββάτ' κ' ἐδέκε με τ' ἀνοιγάρᾳ νὰ μαειρεύω καὶ φάζω-σας. Ἐκατήβασεν ἡ μάρσα ταμλάν. Ἐπῆγαν τὸ βράδον σ' ὀσπίτ', ἐρωτοῦν-ἀτην τὰ παιδία-τ'ς:

Μάννα, ντ' ἔπαθες; Ἐκεῖνε πά, ἄντξα ἐδείκνυζεν τὰ τουβάρᾳ, ἔλεγεν ἄ, ἄ, ἄ, κ' ἐδείκνυζεν τὴν μικρέσσαν τὴν νύφεν κ' ἐντοῦνεν τ' ἕναν τὴν μούσταν σ' ἄλλο ἀπάν'. Ἐθέλνεν νὰ ἔλεγεν:

Ἀβοῦτε ἡ μικρέσσα ἡ νύφε ἐκ̂ατβάντσεν κ' ἐντόκε-με σὰ τουβάρᾳ κιάν. Ἅμα ἐκεῖν' τιδὲν ἀ̂ ἐγνάευαν. Ἡ μικρέσσα ἡ νύφε ἐξήγισεν-ἀτα καὶ εἶπεν: Ἀβοῦτα ὅλᾳ τ' ἐλέπετε, σὸν μικρὸν τὸν γιό-μ' ἀφήν'-ἀτα· καὶ τὸ χαβάν', χαρίζ'-ἀτο τὴν μικρέσσαν τὴν νύφεν. Τὰ παιδία-τ'ς πά, κοτόσα ποῦ για, ἰνάνευαν-ἀτην καὶ λαλίαν ἀ̂ ἐποῖναν. Ἀὲτς πά, οἱ νυφάδες ἐγλύτωσαν ἀσ' σὴν καταραμέντσαν τὴν πεθεράν.

[Σημ. Ξ. Ξ. Ἐνδεικτικὸ τῆς ἐξέλιξης ποὺ πῆρε τὸ ἔθιμο τῆς παλιᾶς τυφλῆς ὑποταγῆς στὶς ἰδιοτροπίες τῶν πεθεράδων].

6) Τὰ κόμματα καὶ τὰ γαυγάδες.

Σὰ 1888 τῆ χρονίας σὴν Ὀρτοῦν οἱ κοτζάπασηδες, οἱ χοντσοβέρ', ἐγέντταν δύο κόμματα. Ἐκεῖν' πὰ Ὀρωμαῖοι ἀ̂ ἔτανε-μη; Ἡ γαυγὰ πὰ ἀπάν' σὸ ἐξαρχιλίκ', σὰ ἐφορείας, σ' ἐγκλεσίας τὴν ἐπιτροπήν. Τεγεσὶμ ὁ Κωστάκης ὁ Ψωμιάδης ἤντιναν ἐθέλνεν ἐνέργανεν κ' ἐδιορίγουντουν σὰ ἀξιώματα. Ἀὲτς πὰ τὸ ἕναν τὸ κόμμαν ἐθέλνεν νὰ ἐβγάλνανε ἀσ' σῆ σκολείονος τὸ τουβάρ' κιὰν τὴν πλάκαν μέρ'-ἔτονε γραμμένον τ' ὄνομαν τῆ εὐεργέτη τῆ Ψωμιάδη. Ἀσ' σ' ἄλλ' τὸ κόμμαν ἔλεγαν: Ἐντροπὴ ἔν', τζάνουμ! Ὁ χερίφ'ς τέσσαρα ἥμ'σ' χιλιάδες χρυσὰ λίρας ἐχάρτσεψεν καὶ τ' ὄνομαν-ἀτ' πὰ ἀ̂ι' ἀξίζ'-μη νὰ ἔχομ'-ἀτο ἐκιάν; Γιόκσαμ ἀτόσον πολλὰ φαίνεται σ' ὀμμάτᾳ-σουν;

Ἅμα, ἀσ' σ' ἀντίθετον τὸ κόμμαν ξάν' ἀ̂ ἡσύχαζαν. Ἴλλᾳ ἡ πλάκα θὰ ἐβγαίν'. Ἕναν ἡμέραν ὁ Κουρού-Πανον, σὴν συζήτησην ἀπάν', ἐγούζεψεν

καὶ εἶπεν εἶναν ἀντίθετον: Ναίπαι, κάτ' ἂς λέγω-σε: Ὁ Κωστάκης ἐποῖκεν τὸ σκολεῖον, ἅμα ποδαρώνας '̓χ' ἐποῖκει γιὰ τὰ παιδία. Ἔλα ποῖσον ἐσὺ τὰ ποδαρῶνας κι' ἂς βάλομε τ' ὄνομα-σ' σὴν πόρταν-ἀτουν κιάν.....

7) Ὁ Θεὸν χωρέτκα πὰ ἐξέρ'.

Ἡ σχωρεμέντσα τ' Ἀλτοὺντς ἡ Σιμέλα πολλὰ θρήσκαινα ἔτον.

Τὴν ἡμέραν τρία φορὰς ἔστεκεν σὴν εἰκόναν κιὰν κ' ἐποῖνεν μακρέα-μακρέα τ' εὐχία καὶ τὰ μετάνᾳς. Ἡ εὐχὴ-ἀτ'ς πὰ πολλὰ ἐβάστανεν. Ἔλεγεν-ἔλεγεν καὶ τελομονὴν '̓χ' εἶχεν. Γιὰ τ' οὔλτς τῆ σπιτᾳνοὺς εἶναν εἶναν ἐπαρακάλνεν τὸν Θεόν. Τὰ γράμματα-τ'ς πὰ ὀλίγα. Ἑλληνικὰ καλὰ-καλὰ '̓χ' ἐπόρνεν νὰ ἐκαλάτζευεν. Ἅμα ἐσπίχουντουν κ' ἔλεγεν τ' εὐχάντας τσὶπ σὰ Ἑλληνικὰ ἀπάν'. Πολλὰ φορὰς ἐθάρνεν κανεὶς '̓χ' ἔκουεν-ἀτην κ' ἔλεγεν τ' εὐχία-τ'ς τξαϊχτά. Τ' ἀνέψα-τ'ς ἔκουγαν-ἀτην κ' ἐγέλανανε γιὰ τὰ ἑλληνικούρας-ἀτ'ς. Ἕναν ἡμέραν ὁ τρανὸν ὁ ἀνεψός-ἀτ'ς, ὁ σχωρεμένον ὁ Νῖκον, '̓χ' ἐβάσταξεν καὶ εἶπεν-ἀτην:

— Εὐλογημέντσα νὰ ἴνεσαι, κάλομαννα, ντὸ ἀπολεμᾶς καὶ λὲς τὴν εὐχή-σ' ἑλληνικά; Πέ-ἀτα σ' ἐμέτερον τὴν γλῶσσαν, μὴ φογᾶσαι, ὁ Θεὸν χωρέτκα πὰ ἐξέρ'...

8) Καρδίαν καθαράν....

Δύος κλεφτάντ' ἐπῆγαν ἕναν βράδον νὰ σοεύ'νε τὴν ἐγκλεσίαν. Ἐσώρεψαν κ' ἐπῆραν ὅσα παράες ηὔρανε σὸ παγκάρ', ἐσόχεψαν τ' ἀσήμᾳ καὶ τὰ μαλάματα, τὸ ἔταν ὁλόγερα σὰ εἰκόνας, καὶ σὸ τέλος ἐπῆγαν σὴν Ἀβδήμαν νὰ παίρ'νε καὶ τὸ χρυσὸν τὴν καντήλαν, τ' ἐκρέμουντουν ἀπάν' σὴν Ἁγια-Τράπεζαν. Ἅμα, γιὰ νὰ ἐφτάν'νε καὶ παίρν'-ἃ, ἔπρεπεν νὰ ἐπάτ'ναν ἀπάν' σὴν Ἁγια-Τράπεζαν, ἐπειδὴς-καὶ ἡ καντήλα ἔτονε ψηλὰ καὶ '̓χ' ἐφτάν'νανε τὰ χέρᾳ-τ' οὓς τ' ἐκεῖ. Ἀλλομίαν λέει ὁ εἶνας, ποὶ θὰ ἐκατήβαζεν-ἃ:

— Κουμπάρε, πῶς ἃ πατῶ ἀπάν' σὴν Ἅγια Τράπεζαν' ἃ κολατίγομαι! Τρανὸν ἁμαρτίαν ἔν'! Ἐκεῖνος πά, σκύλ'υἱὸς καὶ μασχαράνος, εἶπεν-ἄτον:

— Πάτ', σύντεκνε, μὴ φογᾶσαι· καρδίαν καθαράν!...

[Σημ. Ξ. Ξ. Πρέπει νὰ τονίζεται καλὰ τὸ ***καρδίαν***, καὶ ὄχι τὸ ***καθαράν***].

9) Ὁ Τερετέλτς.

Ὁ Τερετέλτς πολλὰ ἐξικωτὸς ἔτον. Γιὰ τ' ἀτὸ καὶ μόνον τ' Ὀρτοῦς τὸ σονλίκ' ἐκατέντησεν. Ὅλ' ἐπίταζαν κ' ὁ εἶνας ἀπαδᾶ κι' ὁ ἄλλος ἀπακεῖ ἐπυράννιζαν-ἄτον.

Ὁ Βασίλτς τῆ Πόστεπες εἶχεν-ἄτον ἅμον δοῦλον. Ἅμα, ὁ Τερετέλτς ξάϊ '̓χ' ἐχώνευεν-ἄτον. Ἕναν ἡμέραν ὁ Βασὶλτς ἐφόρτωσεν-ἄτον χόν', κ' ἐκατῆβαν ἐντάμαν σὴν Ὀρτοῦν. Εἴστᾳ ἐποῦλνεν τὸ χόν' ὁ Βασίλτς, ὁ Τερετέλτς ἐπῆεν νὰ λάσκεται ὀλίγον σὸ παζάρ' ἀπέσ'. Σὴν στράταν ἔτυχεν-ἄτον

εἶνας πουλαᾶσούκ'ς. Τέρετελ', εἶπεν-ἀτον, τὸ ᾽κιφάλ' τῆ Βασίλ' ηὗραν-ἀ κομμένον σ' ὁρμὶν ἀπέσ'. Ποῖος ἐσκότωσεν-ἀτον ἄτξαπα;

—'Εγὼ ἐσότωσα τον, ἀμῶ τὴ μάνναν-ἀτ', εἶπεν κι' ὁ Τερετέλτς κ' ἐτέρεσεν τὴν στράταν-ἀτ'.

10) 'Ο Λάμπον κ' οἱ μεϊχανετζῆδες.

'Ο μεθύστακας ὁ Λάμπον σὸ μεσονύχτ' σουμὰ ἔβγονεν τὸ παῖρ' νὰ πάει σὸ σπί'ν-ἀτ. ***Σοῦ τουβάρ' σενίν, ποῦ τουβὰρ πενίμ*** (1)..., ἐντοῦνεν ἀδᾶ κ' ἀκεῖ κ' ἐγόγγυζεν κέλα. 'Ο γιός-ἀτ' ἀπὸ μακρά, ἀσ' σὸ πορπάτεμαν κι' ἀσ' σὰ γογγύσματα-τ' ἐνόϊσεν τὸ ἔτον ὁ κύρ'ς-ἀτ' καὶ λέει τὴν μάνναν-ἀτ': Μάννα, φέρεν τὴν λάμπαν καὶ ποῖσον φῶς. 'Ο πατέρα-μ' ἔρται καὶ στέκ' μεθυσμένος, κάμερ' ρούζ' καὶ σκοτοῦται καὶ κλαῖν'-ἀτον οἱ μεϊχανετζῆδες...

11) 'Ο Βλάχον κ' ἡ Μεγάλ' Παρασκευή.

Τῆ Βλαχίνας ὁ ἄντρας κάθαν Θεοῦ βράδον ἐμεθύννεν. Τῆ Μεγάλ' Παρασκευὴ τὸ βράδον ξάν' ἐέντον τάπαν κ' ἐπῆεν σ' ὀσπί'ν-ἀτ'.

«Νὰ ἴνεσαι ἔρημος καὶ σκοτεινὸς ἐσὺ καὶ τὸ σκυλογούλι-σ', εἶπεν-ἀτον ἡ 'ναῖκα-τ', 'Αποψιζνὸν βράδον ντὸ θὰ ἔπινες, φαρμάκ' γιατὶ 'κ' ἔπινες;»

— Ντὸ λές, ναὶ κουτσή, εἶπεν-ἀτην κ' ἐκεῖνος. Εἶδα τὸν Χριστὸν κρεμαγμένον σὸ σταυρὸν κιὰν κι' ἀσ' σὸ μεράκι μ' τὸ πολλὰ ἐπῆγα ἐμέτσα. 'Εσὺ νὰ ἔσ'νε ντ' ἃ ἐποῖνες;...

12) Τὸ θάμαγμαν!...

'Η Μωρέσσα ἡ Σουσμανία ἀπὸ ὀχτὼ χρονῶν κορίτσ' ἐτσαρπινεῦτεν ἀσ' σὰ μάϊσσας—ἀπ' ἐμᾶς καλλίον π' εἶναι—κ' ἐπέμνεν μὲ τ' ἀχούλ' τὸ εἶχεν. 'Η Κλωνάρα ἡ ἀδελφή-ἀτ'ς ἔτον πέντε χρόνᾳ κι' ἄλλο μικρέσσα ἀσ' σὴν Μωρέσσαν. 'Ετράνυναν οἱ δύος πὰ κ' ἡ Κλωνάρα ἔντρισεν. 'Η Μωρέσσα γιὰ τὸν κόσμον 'κ' ἔτονε. Σὸν χρόνον ἀπάν' ἡ Κλωνάρα ἐποῖκεν ἕναν ἀγουρόπον. 'Η Μωρέσσα ἄμοντο ἔμαθεν-ἀ, ἐθάμαξεν! Μῶ-σε, Μέλπω, εἶπεν τὴν νύφεν-ἀτ'ς. 'Η Κλωνάρα μουν ὅσταν-ἔτον σ' ἐμέτερα, μωρὸν 'κ' ἐποῖνεν. 'Ατώρα ἐπῆεν σ' Οὐστάπασῃ τῆ Πάνονος κ' ἐποῖκεν μωρόν. Ἥμαρτον! Θάμαγμαν!..

13) 'Ο Φαραώντς.

'Ο Πουσούλτς ὁ Κώτας σ' ὀσπί'ν-ἀτ' ἀπέσ' πολλὰ Φαραὼντς ἔτον. Τὰ μωρὰ ὅλᾳ ἐτρόμαζαν-ἀτον. Ἕναν ἡμέραν ἐφόρτωσεν τὸν γάϊδᾳρον τὰ λαζούδᾳ κ' ἐπῆεν σὴν χαμελέτεν. 'Επῆρεν ἐντάμαν καὶ τὸν γιόν-ἀτ τὸν' Σταυρί-

1) Τούρκικη ἔκφραση: Τοῦτος ὁ τοῖχος δικός σου, τοῦτος ὁ τοῖχος δικός μου. Λέγεται γιὰ μεθυσμένους ποὺ τρικλίζουν.

καν, δέκα χρονῶν παιδίν. Ἐκεῖν' τὴν ἡμέραν πολλοὶ ἔταν σὴν χαμελέτεν καὶ ὁ Κώτας οὒς νὰ ἀλέθ' εἶδεν κ' ἔπαθεν. Ὁ εἶνας ἐκ̂ούντανεν-άτον ἀπαδᾶ κι' ἄλλος ἀπακεῖ. Εἶνας ἀρσούης ἐδέκεν-άτον κ' ἕναν μουστέαν κ' ἕναν λαχτέαν.

Ἂσ' τ' ἔλεσαν κ' ὑστέρ', ἐφόρτωσεν κ' ἐπῆρεν τὸν γιόν-άτ' κ' ἐκλῶσταν σ' ὀσπίτ'. Τ' ἄλλ' τὴν ἡμέραν ὁ Σταυρίκας εἶπεν τὴν μάνναν-άτ: Μάννα τὸν τετέ-μ' σὸ χωρίον ἀπέσ' ἐμεῖς μανάχον φογοῦμες-άτον. Νὰ ἔλεπες σὴν χαμελέτεν ὁ εἷς ἀπαδᾶ ἐκ̂ούντανεν-άτον κι' ἄλλος ἀπακεῖ κ' ἐφάσαν-άτον καὶ τὰ τ̂αμπουτσέας...

14) Τῆ γαιδαρίτς.

Ὁ Καντρακάφ'ς ὁ Ἀπόστολον κ' ἡ γαρή-άτ' ἡ Φωτεινὴ ἕναν νύχταν ἐκαλάτζευαν ἀπαδᾶ κ' ἀπακεῖ. Ὁ γιός-άτουν ὁ Ἀναστάης ἐτράνυνεν κ' ἡ μάννα-τ' ὅλον ἐκεῖνον ἐνούνιζεν: —Τζάνουμ, χέριφ', ἔλα ἀβοῦτον τὸν παιδᾶν ἂς φτάμ'-άτον σ' ἕναν μερέαν. —Κιὰ πῶς νὰ ἐφτάμε, ναίτ̂ση, εἶπεν-άτην κι' ὁ Ἀπόστολον· ἀπόθεν ἃ ηὑρίκομε τὰ π̂αράες καὶ ὑναικίζομ'-άτον; Ἐνοῦντσαν ἀπαδᾶ, ἐνοῦντσαν ἀπακεῖ καὶ σὸ τ̂έλος εἶπεν ἡ Φωτεινή: — Ἔλα, Ἀποστολε, ἂς πουλοῦμε τὸν γαϊδ̱αρον καὶ ὑναικίζομ'άτον. Τὸ πολλὰ-πολλὰ ἃ κουβαλοῦμε τὰ ξύλα μὲ τὴν ρά̂χαν ἔμουν. Τῆ χωρί' τ' ὀρμὰν σουμὰ ἕν'. Σὴν χαμελέταν πά, δόξα σοι ὁ Θεός, ἀκόμαν τὰ γονατα-μουν κρατοῦν. Ὁ Ἀναστάης ἂσ' σὸ κρεββάτ' κιὰν ὅλ̱α ἔκ'σεν-ἀτα κ' ἐτ̂σιλ̂τούρεψεν ἂσ' σὴν χαράν-άτ'.

Ἐπέρασεν ἕναν ἑβδομάδαν, ἐπέρασαν δύο, ὁ Ἀπόστολον κ' ἡ Φωτεινὴ νὰ λαλίαν νὰ μιλίαν. Ἔκοψεν τ' ὁμούτ' ὁ Ἀναστάης καὶ λέει ἕναν ἡμέραν τὴ μάνναν-άτ: —Μάννα', ἄλλο, τῆ γαϊδ̱αρίτς ἔ̂κ' εἴπετε μὲ τὸν κύρ'-ι-μ'...

Ἀπ' ἀτότες ἐπέμνεν τὸ τεμσίλ: ἂς *λέγομε καὶ τῆ γαϊδ̱αρίτς* (1).

15) Τὸ πιοτίν.

Ὁ Συμιώντς ταχτικὰ ἐπαῖνεν σὴν Πόλ'. Σὸ τελευταῖον τὴν φορὴν ἕναν νύχταν οἱ γιάνκ̂εσετζῆδες ἐσόεψαν-άτον κ' ἐπῆραν ἀσ' σὴν τζόπ̱αν-άτ' δύο χρυσὰ λίρας. Ὅσταν ἐκλῶστεν σὴν Ὀρτοῦν κ' ἔμαθεν-ἀ ὁ τσορπ̂ατζῆς-άτ' ὁ Γιώρτς, εἶπεν-άτον: Ποῖος ἐξέρ', ἐκεῖ πὰ ἐπῆες ἔπες κ' ἐμέτσες κ' ἐπῆραν ἐσόεψανε-σε. Ἀλήθ̱α πά, ὁ Συμιώντς ἐγάπανεν-ἀ τὸ γουρζούλ'. Γιὰ τ' ἀτὸ πὰ τιδὲν 'κ' εἶπεν. Ἔφαγεν-ἀ κ' ἐκάτσεν κά.

Σ' ἕναν μῆναν ὁ Γιώρτς πὰ ἐπῆεν σὴν Πόλ' γιὰ τὰ δουλείας-άτ'. Τὸ δεύτερον τὴν ἡμέραν τ' ἐξέβεν σὴν Πόλ', Κερεκὴν ἡμέραν, σ' ἐγκλεσίας τὴν πόρταν ἀπάν', χωρὶς νὰ ἀγναύ'-ἀ, ἐπῆραν ἂσ' σῆ γελεκί'-άτ' τὴν τζόπ̱αν τὸ κορδόν' μὲ τὴν ὥραν-άτ' ἐντάμαν. Ὁ Συμινώτς ἔμαθεν-ἀ καὶ ὅσταν

1) Παραλλαγὲς τοῦ ἀνέκδοτου αὐτοῦ μὲ τὴ συνακόλουθη παροιμία ἤτανε σὲ χρήση σ' ὅλα σχεδὸν τὰ μέρη τοῦ Πόντου.

ἐκλῶστεν ὁ Γιὼρτς ἀσ' σὴν Πόλ', ἐπῆεν σὴν γαρσοῦν-ἀτ' καὶ εἶπεν-ἀτον σὴν σκάλαν ἀπάν' : Καλωσόρισες, καὶ περαστικά. Ἅμα, Χρίστιανε, ἐγώ, τὐλάχιστον τὴν νύχταν ἔπα-το τ' εὐλογημένον. Ἐσὺ πρωὶ-πρωὶ πῶς ἔπες-ἀτο τὸ ζουχούμ' !..,

16) Τὸ καλὸν καὶ ὁ τουσμάνον.

Κάποιος ἔτον πολλὰ ἄρρωστος. Σὸ βράδον ἔβγαινεν 'χ' ἔβγαινεν. Σ' ὁλημέρα κὲς ἐθέλεσαν νὰ ἐκοινώνιζαν-ἀτον κ' ἐρώτεσαν-ἀτον ἂν ἔν' μὲ τὴν κανείναν χολᾳσμένος νὰ πᾶνε κουΐζ'ν ἀτον κ' ἰεύ'νε. Ἐλάϊξεν τὸ χιφάλ' ἐκεῖνος πὰ καὶ ἄντξα ἐπόρεσεν καὶ εἶπεν-ἀτ'ς :

—Μὲ τὴν κανείναν πὰ 'χ' εἶμαι χολᾳσμένος, ἐπειδὴς καὶ κανείναν καλὸν 'χ' ἐποῖκα, νὰ ἔχω καὶ τουσμάνον....

17) Ὁ... Χριστιανόν.

Ὁ Νικόλας καὶ ὁ Γιάννες ἀπὸ μικροὶ ὀρφανοὶ ἐτράνυναν. Ὁ κύρ'ς-ἀτουν, σό χωρίον ἀπέσ' ἀσ' ἕναν τάμ' κι' ἀνέτερα ἄλλο τιδὲν βίον 'χ' ἐφέκεν ἀτ'ς. Γιὰ τ' ἀτὸ καὶ μόνον ἐξενοδούλευαν. Ἕναν καλοκαίρ' ἐπῆγαν σ' ἕναν ἄλλο χωρίον γιὰ νὰ δουλεύ'νε. Ἀσ' σὸ πρωὶ σύναυγα ἐσκάλωσαν τὸ θέρισμαν σ' ἕναν χωράφ' καὶ οὓς τὸ μεσημέρ' χιφάλ' χ' ἔσκωσαν.

Σ' ὁλημέρα ἀπάν' ἐκάτσαν σ' ἕναν δέντρον ἀφκὰ γιὰ ν' ἀναπάγουνταν. Φαγίν, ψωμίν, τιδέν 'χ' εἶχανε. Θὰ ἐνεμείν'ναν τὸ βράδον γιὰ νὰ παίρ'νε τὸ ἡμερ'κὸν κι' ἀγοράζ'νε ψωμίν. Πλὰν καικά, σ' ἕναν ἄλλο δέντρον ἀφκά, ἐκάτσεν ὁ νοικοκύρτς τῆ χωραφί', ὁ Σάββας μὲ τὴν γυναῖκαν-ἀτ' καὶ μὲ τὰ δύο μικρὰ παιδόπα-τ'. Εἶχαν ἕναν καλάθ' φαγία. Ἐπενεγκάσταν κ' ἔφαγαν. Ἔστειλαν καὶ τὸν Γιάννεν σὸ πεγάδ' κ' ἔγκεν-ἀτ'ς μὲ τὸ σταμνὶν κρύον νερόν, ἔπαν κ' ἐξαπλῶθαν σὴν ἐβόραν. Ὁ Σάββας ἐζοῦλτσεν κ' ἕνα παχὺν-παχὺν τσιγάρην, ἐσπόγξεν μὲ τῆ χερί'-ἀτ' τὸ τὲρς τὰ μουστάκια-τ', καὶ εἵστᾳ ἔφτυνεν μὲ τὸ τσακμάκ'ν-ἀτ' τὴν τσιγάρην, εἶπεν : — Ναίπαι, παίδια, ἐσεῖς-τουν Χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι εἵστουν ;

—Μῶ τὴ μάνναν π' ἔλιζεν τὸ χιφάλ'ν'-ἀτ', Γιάννε-μουν, εἶπεν ὁ Νικόλας τὸν ἀδελφόν-ἀτ'. Γιὰ τέρ', ὁ χερίφ'ς τῆ Χριστοῦ τ' ὄνομαν πὰ ἐξέρ'!...

18) Τὸ χρέος καὶ τὸ χεσάπ'.

Ὁ Λάγκατζης ὁ Γιάννες ἐχρωστῆνεν τὸν Τζοράν τὸν Γιώρ' ἓξ καϊβέδες. Ἐχπάστεν νὰ πάει σὸ Τθάμπασην καὶ εἵστᾳ θὰ ἔβγαινεν ἀποπέσ' ἀσ' σὴν καϊβέν, ὁ Τζοράντς ἐπαρακάλεσεν-ἀτον νὰ δίει-ἀτον τὸ χρέος-ἀτ' : Θὰ ἀγοράζω—εἶπεν-ἀτον—μὲ τ' ἓξῆντα παράες τ' ἐχρωστᾶς-με, ἕναν ὀκὰν ζάχαρην. Ἀλλομοῦνον ἐστάθεν ὁ Λάγκατζης ὁ Γιάννες καὶ λέει-ἀτον : Ναίπαι, ἐσὺ ἐζάντυνες ; Ἓξ καϊβέδες ἐφτάνε ἓξῆντα παράες κ' ἐγὼ ἐχρωστῶ-σε ἓξῆντα παράες, ἐπεξέβαμε· ἄλλο ντὸ θέλτς ;

'Εχάσεν τὴν ῾πούσουλαν ὁ Τζορὰντς κ' ἐκλῶστεν νουνιγμένος ἀπέσ' σὴν καϊβέν. Πολλὰ '῾κ' ἐπῆεν ἐβγόν' ξάν', τρέχ' ἀποπίσ'-ἀτ' καὶ λέει-ἀτον: Τζάνουμ, Γιάννε, σ' ἀτὰ τὰ ἐξῆντα ῾παράες εἶχα τ' ὁμούτ'-ι-μ. Λελεύω-σε, ἔλα δός-μ" ἀτα κι' ἂς ἐφτάγω τὴν δουλεία-μ'.—Ναίπαι, ἐσὺ τσὶπ ἐδέβασες-ἀ κά, εἶπεν-ἀτον, ξάν' κι' ὁ Λάγκατζης ὁ Γιάννες. Τ' ἀχούλι-σ' ξάϊ πῶς ῾κὶ κόφτ'. Εἶπα-σε ταχά; "Εξ καϊβέδες ἐφτάνε ἐξῆντα ῾παράες· ἐγὼ πὰ ἐχρωστῶ-σε ἐξῆντα ῾παράες, ἐπεξέβαμε. "Αλλο ντὸ ψαλαφᾶς; Εἶπεν, κ' ἐκάλκεψεν τ' ἄλογον-ἀτ'. Ξάν' ἐσέβεν ὁ μαῦρον ὁ Τζορὰντς σὴν καϊβὲν ἐντροπᾳγμένος, ἅμα νὰ χωνεύ'-ἀ πὰ '῾κ' ἐπορεῖ. '῾Κ' ἐβάσταξεν, ξάν' ἐκλῶστεν ὀπίσ', ἐκούϊξεν κ' ἐσταθέρτσεν τὸν Γιάννεν καὶ εἶπεν-ἀτον: «Ναίπαι ῾παράες '῾κὶ θέλω ἅμα ποδεδίζω-σε, γιὰ πέ-ι-με: 'Αβοῦτο τὸ χεσάπ' πῶς ἐγέντον;». 'Ο Γιάννες ἄλλο '῾κ' ἐπόρεσεν νὰ ἐκράνεν τὸν ἑαυτὸν-ἀτ'. 'Εξεραχῶθεν ἀσ' σὰ γέλτα, ἐξέγκεν ἐδέκεν-ἀτον δύο γορόθα—τὰ εἴκοσ' ῾παράες σελεμετλίκια—κ' ἐλάλεσεν τ' ἄλογον-ἀτ' σὸ ῾καινούρ' τὴν στράταν κιάν.....

19) 'Ο Τελῆ-Τουρμούης κι' ὁ ῾Κιρκόρτς.

Τ' 'Ορτοῦς οἱ ζαντοὶ πὰ πολλὰ τζιμπουσλοῦδες ἔταν. "Αμα σ' ὅλτς-ἀτουν ἀνάμεσα ὁ Τελῆ-Τουρμούης ξεχωριστὸς ἔτον. 'Εφόρνεν κ' ἐσκεπάγουντουν καλά. Τὸ φέσ'ν-ἀτ' παντοτεινὰ γαλιπλᾳεμένον σῆ σχωρεμένονος τῆ Χάϊτα τῆ Κώστη τὸ μαγαζίν. Τὸ παστὸν πὰ πάντα σὰ ῾χέρᾳ-τ', ἅμον ἐφέντης. 'Εκάθουντουν σὰ καϊβέδες, ἐσυζήτανεν ἀπαδᾶ κι' ἀπακεῖ μὲ τοὶν τρανοὺς καὶ τοὶν ζεγκίντς κ' ἐποῖνεν-ἀτ'ς κ' ἐγέλαναν.

"Ολ' ἐγάπαναν-ἀτον κ' ἐδίναν ἀτον τὸ χασλουκόπον-ἀτ': ἄλλος ἕναν, ἄλλος δύο, ἄλλος πέντε γορόθα· ὀλίγα '῾κ' ἐπαῖρνεν. 'Αὲτς πὰ ὁ Τελῆ-Τουρμούης τὸν ἑαυτόν-ἀτ' ῾κιπὰρ-γερινὲ ἐπαῖρνεν-ἀτον. 'Ασ' σὸν ἑαυτόν-ἀτ' ξάϊ χαπάρ' '῾κ' εἶχεν καὶ τ' ἄλλ' τοὶ ζαντοὺς ἐγάϊρευεν. Κάποτε ὅσταν ἐτυχαΐννεν τὸν ῾Κιρκὸρ σὸπαζάρ, ἐκούϊζεν-ἀτον: ***Κὲλ πουριά, κιόπεκ, πεσιμὲ κέλ!*** (1) 'Επαῖρνεν-ἀτον, κ' ἐμπροστὰ ἐκεῖνος κι' ἀποπίσ' ὁ Κιρκόρτς, ἐπαῖνεν σ' 'Αντρέα τὸ φουρνίν.—«"Αντρια, ***βὲρ σοῦ κιοπεγιὲ πὶρ ἐκμέκ***» (2), ἔλεγεν τὸν φουρουντζῆν. 'Ο ῾Κιρκὸρτς ἐπαῖρνεν τὸ ψωμίν, κ' ἐντοῦνεν δυνατὰ τὸ κατσὶν ἀτ' μὲ τὸ χόρ'ν'-ἀτ', ἅμον τεμελλάχ.—«***"Αϊτε, κιόπεκ, τσάπουκ ἐβινὲ κέτ***» (3) ἔλεγεν-ἀτον ξάν' ὁ Τελῆ-Τουρμούης. 'Ο ῾Κιρκὸρτς ἐδίνεν-ἀ στράταν. 'Εβγάλνεν ὕστερα ὁ Τελῆ-Τουρμούης ἐδίνεν τὸν φουρουντζῆν τὰ δύο γορόθα, ἐτέρνεν τὸν ῾Κιρκὸρ ἀποπίσ' εἴστᾳ ἐπαῖνεν ζαρωμένα-ζαρωμένα, κ' ἔλεγεν: —«***Ζαβαλλοῦ τσοτξούκ, τσὸκ ἀτξίορουμ!...***» (4).

'Αὲτς πὰ οἱ 'Ορτουλοῦδες, ὄντες ἔλεπαν εἶναν ἐφτωχὸν νὰ πουλεῖ ψεύ-

1) "Ελα δῶ, σκυλί, ἀκολούθησέ με. (φρ. τουρκ.).
2) Δόσε στὸ σκυλὶ αὐτὸ ἕνα ψωμί.
3) 'Εμπρός, σκυλί, γρήγορα σπίτι σου.
4) Καϋμένο παιδί, πολὺ τὸ λυποῦμαι!

τικα ἀγαλούκια. ἔλεγαν: «Παίδια-σουν, ἡ ζαντία ἑβδομῆντα λογιῶν ἕν'. Γιὰ τέρεν-ἀτον: 'Ο Τελῆ-Τουρμούης κι' ἀτὸς διαφορὰν ἔχ'νε;....»

20) 'Η ἐφτωχεία κ' ἡ γιαγκοῦ.

Σὰ δεκατρία τῆ Σταυρίτα, σὰ 1913 τῆ χρονίας, ἐπῆρεν ἄψιμον τὸ παζάρ' τῆ Τσάμπασης. 'Εφύσανεν δυνατὸν ἀέραν καὶ πολλὰ μαγαζία ἐπῆραν ἄψιμον κ' ἐκάγουνταν. "Ολ' ἔτρεχαν καὶ ἐκουβάλναν τὰ πράμματα ἀσ' σὰ μαγαζία καὶ ἀσ' σ' ὀσπίτᾳ-τουν σ' ἀνοιχτοσέας κές, γιὰ τὰ μὴ κάγουνταν. Πέντε ἓξ νοματοί, φορτωμέν' ἐπῆραν κ' ἐπῆγαν τὰ πράμματα-τουν σὴν Πεδιάδαν, καὶ εἵστᾳ ἐκλώσκουνταν ξάν', νὰ πᾶνε φέρ'νε κι' ἄλλα, ἐλέπ'νε τὸν Λαζουδᾶν τὸν Χάμπον ξαπλωμένον σ' ἕναν τρανὸν λιθάρ', σὴν ρίζαν ἀθε, ἐφτάει σεῖρ' τὴν γιαγκοῦν.—Ναίπαι, ἄνευλογετε, εἶπαν-ἀτον· ὅλ' κουβαλοῦνε καὶ τρέχ'νε ἀπάν' ἀφκὰ κ' ἐσὺ ἀγοῖκον ὥραν κάθεσαι κ' ἐφτᾶς σεῖρ'!

—'Αφτέστε με ἥσυχον, εἶπεν-ἀτ'ς ὁ Χάμπον. 'Εγὼ ἀτόσα χρόνᾳ τὴν ἐφτωχεία-μ' γιὰ τ' ἀβοῦτο τὴν ἡμέραν ἐφυλάτ'ν ἀτο!...

21) 'Ο Ποπα-Τραντάφυλλον καὶ τὰ μαλλία.

'Ο Ποπα-Τραντάφυλλον ἀγράμματος ἄνθρωπος ἔτονε. "Αμα τὰ δεβάσματα-τ' ὅλᾳ σὴν ἐντέλειαν. Κ' ἐπεκεῖ σὸ χεκιμέτ' ὅλ' ἐποῖναν-ἀτον τρανὸν σαϊκοῦν. "Ετονε ἔξαρχος, καὶ πάντα, ὅσταν ἐπαῖνεν σὸν Καϊμακάμ', ἐμίλανεν ἔξυπνα καὶ στοχασμένα. "Ετον καὶ πολλὰ μασχαράνος καὶ ἑτοιμόλογος. καὶ μὲ τοὶν μειζέτερους πάντα ἔλεγαν καὶ ἐγέλαναν. "Ἕναν ἡμέραν ὁ σχωρεμένον ὁ Γλυκὺς καὶ δύο νομάτ' κι' ἄλλο ἀσ' σὴν δωδεκάραν ἐνοῦντσαν νὰ ἐφτάν'-ἀτον ἕναν τιζάν. 'Ο Δεσπότ'ς ἔτον σὴν περιοδείαν καὶ ὁ Ποπα-Τραντάφυλλον ἔτον ἔξαρχος-ἀτ'. 'Επῆγαν ηὗραν-ἀτον σὸ γραφεῖον τῆ Μητρόπολης καὶ ἀσ' τ' ἐκαλάτζεψαν ἀπ' ἀδᾶ κι' ἀπακεῖ κ' ὕστερ', εἶπαν-ἀτον. —'Εσὺ γράμματα 'χ' ἐξέρτς καὶ πῶς ὑπογράφ'ς τὰ χαρτία σὸ χεκιμέτ'! —"Εχω τὸ μεχίρ'-ι-μ', εἶπεν, κ' ἐξέγκεν ἐδεῖξεν-ἀτ'ς τὸ μεχίρ'ν-ἀτ'. — Ναὶ-ἄμα, ὅσταν ἓν' ἀνάγκη νὰ ὑπογράφ'ς κέλα, πῶς ἐφτά'ς; εἶπαν-ἀτον ξάν'. —Τζάνουμ, ἀτόσον-ἀτόσον ἐξέρω καὶ βάλω τὴν ὑπογραφή-μ', εἶπεν-ἀτ'ς, κ' ἐπῆρεν τὸ κοντύλ' κ' ἔγραψεν τὴν ὑπογραφήν-ἀτ' σ' ἕναν χαρτίν. 'Ο Γλυκὺς ἐπῆρεν, μὲ τρόπον, τὸ χαρτὶν κ' ἐπῆγεν, μὲ τοὶν ἄλλτς ἐντάμαν, ἔγραψεν ἀπάν' σὴν ὑπογραφήν-ἀτ' ἕναν ὁμόλογον, γιὰ πέντε χρυσὰ λίρας. Σ' ὁμόλογον ἀπέσ' ἔγραφτεν: «...τὸ ἀντίτιμον ἐλήφθη εἰς ἔρια τῆς ἀρεσκείας μου κ.τ.λ.». 'Ο Ποπα-Τραντάφυλλον ξαΐ χαπάρ' 'χ' ἐπῆρεν. 'Ασ' σὰ τρία μῆνας κ' ὕστερ' ἔρθεν ὁ Δεσπότ'ς σὴν 'Ορτοῦν. Μετὰ ἕναν ἑβδομάδαν ἐπῆγεν ὁ Γλυκὺς μὲ τ' ἄλλτς τοὶν δύ'ς ἐντάμαν σὸν Δεσπότ, ἐδεῖξαν-ἀτον τ' ὁμόλογον κ' ἐπαρακάλεσαν-ἀτον νὰ κουΐζ' τὸν Ποπα-Τραντάφυλλον. νὰ πλερώ' τὸ χρέος-ἀτ'. 'Ο Δεσπότ'ς ὀλίγον ἐπειράεν.

'Ενοῦντσεν: "Εξαρχος ἄνθρωπος, γιατὶ νὰ ρούζ' ἀτόσον μικρὸς ἐμπρο-

στὰ σοὶν κοσμικούς. Ἔστειλεν τὸν καβάζ'ν-ἀτ' νὰ πάει κουΐζ'-ἀτον. Ἐ-κεῖν' τὴν ὥραν ὁ ποπᾶς ἔτρωεν καὶ ὁ καβάης λέει-ἀτον: Πάτερ', ἀγλήγορα, θέλ'-τσε ὁ Δεσπότ'ς. Ὁ Ποπα-Τραντάφυλλον ζατοῦ-φυσικὰ χωρὶς οὐδάρ' τι-δὲν 'χ' ἔλεγεν: —Ἄς ἀναμέν' ὀλίγον, 'χ' ἔσπασεν, εἶπεν τὸν καβάζ'. Ἐπῆεν ἀλλομίαν σὴν Μητρόπολην καὶ ἐλέπ' ἐκεῖ τοπλαεμέντς ὅλτς. Ἀσ' τ' ἐφίλεσεν τῆ Δεσπότ' τὰ χόρ' κ' ὑστέρ', ὁ Δεσπότ'ς ἐδεῖξεν-ἀτον τ' ὁμόλογον κ' ἐρώτεσεν-ἀτον ἥσυχα-ἥσυχα: —«Αὐτὴ ἡ ὑπογραφὴ δική σου εἶναι;» Ὁ Ποπα-Τραντάφυλλον ἐδέβασεν τ' ὁμόλογον, εἶδεν καὶ τὴν ὑπογραφήν-ἀτ' καὶ εἶπεν: —«Μάλιστα, Γέροντα, τ' ἐμὸν ἔν' ἡ ὑπογραφή». —«Καλά, μὰ ἡ προθεσμία πέρασε. Καὶ οὔτε πλήρωσες, οὔτε τοὺς εἶπες τίποτε».

Ὁ Ποπα-Τραντάφυλλον χωρὶς ξάϊ νὰ σασιρεύ'-ἀ καὶ χωρὶς νὰ στέκ' καὶ νουνίζ', εἶπεν-ἀτον: —«Τ' ἐμὰ τὰ μαλλία μανάχον 'χ' ἐκανείντανε, Γέροντα, ἐνεμεῖννα κ' ἐσέν, γιὰ νὰ κόφτομε ἐντάμαν τὰ μαλλίαν-μουν καὶ δίγω τὸ χρέος-ι-μ'. Τ' ἀρ' παράγγειλον ἀτώρα νὰ φέρ'νε ἕναν ψαλίδ' κι' ἂς κόφτομε καὶ δίγομ'-ἀτα.

Ἐσάσεψαν κ' ἐπέμναν ὅλ'-ἀτουν. Ἐκεῖνο τὸ βράδον ὁ Γλυκὺς ἐποῖκεν ἕναν τραπέζ' κ' ἔφαγαν κ' ἔπαν ὅλ' ἐντάμαν κ' ἐποῖκαν τόχα μὲ τὸν Ποπα-Τραντάφυλλον.

22) Τῆ παρᾶς ἡ ἀξία.

Ὁ Σεμενλῆς ὁ Γιακώφ'ς ἐφτὰ χρόνᾳ ἐποῖκεν χαλαϊτσουλούχ' σὴν Βλαχίαν κές. Κάθαν μῆναν ἐστεῖλνεν σ' ὀσπίν'-ἀτ ἐνάμ'σ' γαλλικὸν λίραν.

Ἄναυα ἀτά, ἐγαζάνεψεν καὶ δᾳκόβα εἰκοσόφραγκα, ἐσέγκεν-ἀτα σὸ χεμέρ'ν-ἀτ' κ' ἐκλῶστεν νὰ πάει σὴν πατρίδαν-ἀτ'. Ἀσ' τ' ἔφτασεν σὴν Ὀρτοῦν, ἐνούνιξεν νὰ σιναεύ' τῆ σπιτᾳνούς-ἀτ'. Ἐξέγκεν τὰ καλὰ τὰ λώμματα-τ', ἐφόρεσεν χωρέτ'κα ταρταγάνᾳ, ἐφέκεν τὰ γένᾳ-τ' καὶ τὰ μαλλία-τ', ἐπῆρεν ἕναν τορπάν, ἐσέγκεν ἀπέσ' ὀλίγον λαζουδένον ψωμίν, ἐπῆρεν σὰ χέρᾳ-τ' κ' ἕναν ζαρωτὸν δαβρὶν κ' ἐδρομάεν γιὰ τὸ Σεμέν.

Σὴν στράταν ἐνούνιζεν: Ἄς τεροῦμε οἱ σπιτᾳνοί-μ' ἀσ' τὸ θὰ ἐλέπ'νε με σ' ἀβοῦτο τὸ χάλ' ντὸ θὰ λένε. Τ' ἕναν τὴν ἡμέραν τ' ἐχπάστεν ἔμενεν σὴν Τουρναλοῦν καὶ τ' ἄλλ' τὴν ἡμέραν σ' ὁλημέρα κές, ἔφτασεν σὸ Σεμέν. Τογρούγια ἐπῆεν σ' ὀσπίν'-ἀτ'. Εἶδαν-ἀτον μὲ τὰ πᾳλὰ τὰ λώμματα ἀξύριγον κι' ἄνιφτον, εἶδαν τὸ λαζουδένον τὸ χουθκούρ' σὴν τορπάν-ἀτ' καὶ ἕναν «καλῶς ὅρισες» πὰ μὲ τὸ ζόρ' εἶπαν-ἀτο κεῖ, κρύα-κρύα. Ἄς ἔν' ἡ γυναῖκα-τ', ἂς ἔν' κι' ὁ κύρ'ς-ἀτ', ἂς ἔν' κι' ὁ γιός-ἀτ', π' ἐτράνυνεν κ' ἐπάντρεψεν κ' ἐπῆεν σώγαμπρος. Ἡ μάννα-τ' ἡ μαυράχαρος, ἐπέθανεν-ἔτον, πρὶν τέσσερα χρόνᾳ. Ὁ κύρ'ς-ἀτ' κ' ἡ γυναῖκα-τ' ἐπρόσβαλαν-ἀτον κέλα: —Ἀθκ-ὀλσοῦν σῆ Κωτάνονος τὸ Γιωρίκα, εἶπεν ὁ κύρ'ς-ἀτ', ἕνα τορπὰ λίρας ἔγκε ἀσ' σὴ ξενιτεία» (1).—«Χέλπετ, εἶπεν κ' ἡ γυναῖκα-τ', ὅλ' οἱ ἀρθέπ' ἕνα 'χ' εἶναι».

1) Στὸ χωριὸ Σεμὲν δὲ χρησιμοποιοῦσαν τὸ τελικὸ «ν».

Ὁ Γιακὼφς ξάϊ τὴν καρδίαν-ἀτ' ἀ̓ χ' ἐχάλασεν. Ἐκάτσεν ἐ̓πεγὶ-ἀρκετὰ σ' ὀσπίτ' κ' ἐπεκεῖ ἐπῆεν σὴν καϊβέν. Τόμου κ' ἐσέβεν ἀπέσ' εἶπεν ἀμὰν τὸν καϊβετξῆν ν' ἀνοίει ἕναν θιθὰν κονιὰκ καὶ νὰ κεράζ' ὅλτς π' ἔταν ἀπέσ' σὴν καϊβέν. Ἐκέρασεν ἀτ'ς κι' ἀπ' ἕναν καϊβέν. ἐδέκεν-ἀτ'ς κι' ἀπ' ἕναν παπιρόζ', ἐπλέρωσεν ὅλᾳ, ἐφέκεν δύο γορόσα παχσούσ' τὸν καϊβετξῆν κ' ἐδέκεν-ἀ γιὰ τὴν Ὀρτοῦν. Ἐπῆεν ἐκεῖ, ἐφόρεσεν κ' ἐνέλλαξεν, ἔνοιξεν κ' ἕναν καλὸν παχάλικον, ἔβαλεν ἀπέσ' ὀλίγον πὰ ψιλοβολέαν κ' ἐσκάλωσεν τ' ἀλισβερίσ'. Ὁ Θεὸς εὐλόγεσεν! Ἡ δουλεία τ' ὅλον ἐπαῖνεν ἐμπροστά.

Τξαΐρ-τξαΐρ ἐγαζάνευεν τὰ παράες. Ἄμα γιὰ τὴ σπιτᾳνοὺς ἀτ' νὰ λαλίαν, νὰ 'μιλίαν. Ἐνέσπαλεν-ἀτ'ς κέλα. Ξάϊ νὰ 'νομάτιζεν-ἀτ'ς πὰ 'χ' ἐθέλνεν. Ὁ κύρ'ς-ἀτ' κ' ἡ γυναῖκα-τ' ἔμαθαν τὰ καθέκαστα καὶ ἃ ζαντύν'νε ἀσ' σὸ κακὸν ἀτουν! Ἄμα νὰ φαϊτά! Ἐχάλασαν μίαν τὴν καρδίαν-ἀτ'. Ἀσ' σὰ πολλὰ κ' ὕστερα ὁ κύρ'ς ἀτ' ἐσέγκεν ἕναν φίλον-ἀτ', τὸν Καρίπογλουν, νὰ πιάν'-ἀτον καὶ νὰ παρακαλεῖ-ἀτον νὰ ἐνεσπάλ' τὴν γαϊδουρότᾳν τ' ἐποῖκαν-ἀτον καὶ νὰ συχωρᾶ τὴν γυναῖκαν-ἀτ' καὶ τὸν κύρ'ν-ἀτ'. Ἐχαζουρλάεψεν ὁ Καρίπογλους πὰ ἕναν μεσημέρ' τὰ πριζόλας σὴν μεϊχανάν-ἀτ', εἶχεν καὶ καλὸν Πουλαντζαχί' κρασίν, κ' ἐπροσκάλεσεν τὸν Γιακώφ, νὰ πάει καὶ νὰ τρῶνε ἐντάμαν. Ἀσ' τ' ἔφαγαν κ' ἔπαν κ' ὕστερα, ὁ Καρίπογλους γιάνᾳ γιάνᾳ ἔσυρεν-ἀτον τὸν λόγον. Ὁ Γιακώφ'ς ἐγνάεψεν ἀμὰν τὸν σκοπὸν-ἀτ'. Ἐξέγκεν κ' ἐπετύλτσεν τὴν χεσὲν-ἀτ', ἐσέγκεν ἀπέσ' τὸ χόρν-ἀτ' κ' ἐπίασεν ἕναν λίραν, ἐφίλεσεν-ἀ καὶ εἶπεν: Ἀχὰ ὁ κύρ'ι-μ', Ἐσέγκεν ἄλλομίαν τὸ χόρ'ν-ἀτ', ἐπίασεν ἄλλ' ἕναν λίραν ἐφίλεσεν-ἀ καὶ ξάν' εἶπεν:

Ἀχὰ κ' ἡ γυναῖκα-μ'. Ἐπῆρεν ἐφίλεσεν ἄλλ' ἕναν λίραν καὶ εἶπεν:

Ἀχὰ κ' οἱ συγγενοί-μ'. Ἐξέγκεν ὕστερα, ἔδέκεν δέκα λίρας τὸν Καρίπογλουν καὶ εἶπεν-ἀτον νὰ δίει-ἄτα τὸν κύρ'ν-ἀτ' ν' ἀγοράζ' μουλάρᾳ κ' ἐφτάει γατουρτζουλούκ'. Ἐδέκεν-ἀτον ὕστερα ἄλλα δέκα λίρας καὶ εἶπεν-ἀτον νὰ δίει-ἄτα τὴν γαρὴν-ἀτ' γιὰ ν' ἀγοράζ' ἀγελάδᾳ καὶ νὰ ζεῖ κ' ἐκεῖνε μὲ τ' ἐκεῖνα. «Ἄμα, εἶπεν-ἀτον, ἀπὸ τὸ νῦ κ' ὕστερ', σουμά-μ' π' ἀγκεύ'-ἀτ'ς πὰ 'χὶ θέλ'-ἀτον»...

23) Ἐτὲν πουλούρ.

Εἶνας Τοῦρκος γυρευὸς κάθαν ἡμέραν ἔρχουντουν κ' ἐλάσκουντουν σὰ Ὀρωμέϊκα τὰ μαχαλάδες κ' ἐψαλάφανεν ἐλεημοσύνᾳν. Σ' ὅποιον πόρταν ἐντοῦνεν ἔλεγεν: «Ἐτὲν πουλούρ». Δηλαδής: ἤντᾳν ἐφτᾶς θὰ ηὑρίκ'ς-ἀ (ἀσ' σὸν Θεόν). Ἀσ' σ' ὅλᾳ τ' ὀσπίτᾳ ἐδίναν-ἄτον λωμματικά, ἔφελία ψωμίν κ' ἤντᾳν ἔτον. Ἕναν ἡμέραν ἐντόχεν σὴν πόρταν τῆ Τζοβούλας κ' ἐσκάλωσεν τὴν χαβάν-ἀτ': «ἐτὲν πουλούρ, ἐτὲν πουλούρ». Σ' ἀτὸ τὴν πόρταν ὁ Τοῦρκον ταχτικὰ ἐπαῖνεν. Ἡ μάρσα ἡ Τζοβούλα πά, πάντα κάτ' ἐδίνεν-ἄτον.

Κανὰν γυρευὸν ὀπίσ' χ' ἔκλωθεν. Σὴν ξενιτείαν ἄγουρον εἶχεν. «Ὁ Θεὸς ἂς φέρ'-ἀ ἐμπροστά-τ'!» ἔλεγεν. Ἄμα, ἀβοῦ τὴν φορὴν ὅσταν-ἔχ'σεν

τὸ «ἐτὲν πουλούρ», πολλὰ ἄσκεμον ἔρθεν-ἀτην. «Ἀνάθεμά-σε καὶ τὸν Τοῦρκο-σ', εἶπεν· ἐσὺ δί'ς-ἀτον ἐλεημοσύνᾳν κ' ἐκεῖνος λέει-σε, «ἐτὲν πουλούρ». Τὰ λόγια-τ' ἄμον κατάραν ἔρθαν-ἀτην. Ὁ ἄγουρος-ἀτ'ς σὴν στράταν ηὗρίγουντουν. Ἡμέραν μὲ τὴν ἡμέραν ἐνεμεῖννεν ἀτον.

Ἄν ἐντοῦνεν ἡ κατάρα ἀπάν'-ἀτ'; Τῆ τσατραφίλ' ἡ κατάρα πιάν'. Ἀνάθεμά-σε καὶ τὸ σκυλί-σ', εἶπεν ἀπέσ' σὸν νοῦν-ἀτ'ς. Ἀρ' ἂς ἐφτάγω-σε ἐγὼ ἕναν δουλείαν καὶ τέρ' ἐσύ. Ἀσ' σὸ φουρνὶν ζεστὰ ψωμία ἐξέγκεν-ἔτονε. Ἁρπάζ' ἀμὰν ἕναν κωλοπόθον, φοσίζ' ἀπέσ' τὸ φαρμάκ' καὶ δίει-ἀτο τὸν Τοῦρκον. Ὁ γυρευὸν σὸ κιντὶν ἀπάν' ἐπῆρεν τὸν δρόμον σὸ χόρ'. Τὸ σπί'ν-ἀτ' ἀσ' σὴν πολιτείαν ἓξ' ἔτον. Ἔφτασεν σὸ μεσοστράτ' ἔτονε.

Ἀπ' ἀντίκρυ ἔρχουντουν εἶνας χερίφ'ς. Ὀρωμαῖος ἔτον. Ἀσ' σὸ πρωὶ ἐπορπάνεν καὶ τ' ἀζούχ'ν-ἀτ' ἐτελέθεν. Εἶδεν τὴν τορπὰν τῆ γυρευοῦ γομάτον ψωμία κ' ἐπαρεκάλεσεν νὰ πουλεῖ-ἀτον ὀλίγον ψωμίν. Ὁ Τοῦρκον ἐννοῦντσεν, ζατοῦ ὅλᾳ τὰ ψωμία ἀσ' σ' Ὀρωμέϊκα τ' ὀσπίτᾳ ἐπῆρεν-ἀτα, ἐδέκεν-ἀτον ἕναν κωλοπόθον χωρὶς παράες. Ὁ Νικόλας—τ' Ὀρωμαίονος τ' ὄνομαν ἀτὸ ἔτονε—εἶπεν-ἀτον εὐχαριστῶ καὶ ἐπῆρεν ξάν' τὴν στράταν σὸ χόρ'. Εἴστᾳ ἔτρωεν καὶ εἴστᾳ ἐπαῖνεν. Ὅσταν ἐσέβεν ἀπέσ' σ' ὀσπίτ', ἡ γαρὴ-ἀτ', τὰ μωρά-τ', ἡ μάννα-τ' ἐντόκαν κ' ἐγκαλάσταν-ἀτον. Ἐτσιλτούρεψαν ἀσ' σὴν χαράν-ἀτουν. Ἡ γυναῖκα-τ' χωρὶς νὰ χάν' καιρόν, ἐπῆεν ἔβαλεν νὰ ζεσταίν' νερόν, γιὰ νὰ πλύν' τὸ κιφάλ'ν-ἀτ'. Ἑτοιμάεν τὸ νερὸν καί, τόμου κ' ἐσκῶθεν ὁ Νικόλας νὰ λούσκεται, ἐτέρεσεν ζαλίεται καὶ σὰ ποδάρᾳ ἀπάν' νὰ στέκ' 'κ' ἐπορεῖ. Πολλὰ 'κ' ἐπῆεν, ἔρθεν-ἀτον ἕναν τρανὸν στενοχωρίαν, τεμὲκ-δηλαδὴ ἃ 'βγὸν ἡ ψὴ-ἀτ'. Ἐσκῶθαν ὅλ' σὸ ποδάρ', ἐτοπλαῦτεν ἡ γειτονεία, ἐσκάλωσαν τὰ δεβάσματα καὶ τὰ γιατρικά, ἅμα ὁ Νικόλας χαμένος. Ἐρωτοῦν-ἀτον ντ' ἔπαθεν καί τιδὲν 'κ' ἐξέρ' νὰ λέει. Μανάχον πρὶν νὰ ἐβγαίν' ἡ ψὴ-ἀτ', σὸ παραλάλεμαν-ἀτ' ἀπάν', εἶπεν: «Ἀσ' σ' ἐκεῖνον.... τόν.... γυρευόν... τὸν Τοῦρκον.... τ' ἐπῆρα.... κ' ἔφαγα... τό... κωλόθ...», ἄλλο τίποτα 'κ' ἐπόρεσεν νὰ ἔλεγεν· ἐπαρεδέβαν τ' ὀμμάτᾳ-τ'!..

—Οὔϊ, ναΐλοὶ ἐμὲν τὴν ἄκλερον, ἐβάρκιξεν ἡ γαρὴ-ἀτ', κ' ἐσκάλωσεν τὰ μοιρολόγια: Μὲ τὰ χέρᾳ μ' πῶς ἔφαγα σε, ξενιτέα-μ' κι' ἀρωθυμᾳμένε μ'! Οὔϊ, ναΐλοὶ ἐμὲν τὴν κορώναν! Ἄ φαρμάκωνα τὸν Τοῦρκον κ'ἐφαρμάκωσα ἐσέν, ἤλε-μ' καὶ παργορία-μ'! Ἀνάθεμά-σε, Τοῦρκε πῶς ἐξέβεν ὁ λόγο-σ': «Ἐτὲν πουλούρ, ἐτὲν πουλούουουρ!....

24) Φύγον, Πάναγια...

Εἶνας χωρέτες ἐκατῆβεν ἕναν ἡμέραν σ' Ὀρτοῦς τὸ παζάρ', ἐποῦλτσεν ἕναν γομάρ' φασούλᾳ, ἐφόρτωσεν τὸ μουλάρ'ν-ἀτ' ἅλας κ' ἐκλῶστεν ὀπίσ' σὸ χωρίον. Ἀσ' τ' ἐλάλεσε τὸ χαϊβάν'ν-ἀτ' δύο ὧρας κές, ἔφτασεν σ' ἕναν στενὸν στράταν. Ἀσ' σὰ δεξιὰ μερέαν ἔτον κρεμός, καὶ σὸ βάθος ἀφκὰ ἔτρεχεν ἕναν ποτάμ'. Πῶς ἐγέντον καὶ τὸ μουλάρ' ἐπάτεσεν σὰ εὔκαιρα κ' ἐσκά-

λωσεν κ' ἐτσιντσινίουντουν σὸν κρεμόν. Ὁ χωρέτες ἐπρόφτασεν κ' ἐπίασεν τὸ μουλάρ' ἀσ' σ' οὐδάρ'ν-ἀθε, γιὰ νὰ σταθερίζ' ἀ.

Ἀλλομίαν ἐτέρεσεν, ἐκεῖνος πὰ τσιντσινίεται μὲ τ' ἐκεῖνο ἐντάμαν.

Ἐπῆεν νὰ χάν' τ' ἀχούλ'ν-ἀτ',—«Πάναγια, πρόφτα»! ἐσπίχτεν κ'ἐτξάϊξεν. Ἅμα νὰ φαϊτά. Τὸ μουλάρ' ὅσον τ' ἐπαῖνεν κι' ἄλλο δυνατὰ ἐτσιντσινίγουντουν κ' ἐσιουριουκλάευεν ἐκεῖνον πὰ ἐντάμαν.

«Πάναγια, πρόφτα, Πάναγια, πρόφτα», ἔλεγεν κ' ἐκατήβαινεν.

Τερεῖ ἀλλομίαν τὸ μουλάρ' ἐκαταχιφαλάεν, ἔκοψεν τ' ὁμούτ', ἐφέκεν ἀμάν τ' οὐδάρ' τῆ χαϊβανί' κ' ἐτξάϊξεν:—«Φύγον, Πάναγια, κιανκὶν ἐσὺ πὰ ἃ καταχιφαλάεσαι.... (*)

25) Ἐγὼ ἄρρωστος 'χ' εἶμαι...

Ὁ Τίγκον ὁ Νικόλας ἐκακάδεψεν κ' ἔπεσεν σὸ κρεββάτ'. Ἔστρευεν τὸ χιφάλ'ν-ἀτ' ἐπόν'νεν, ἐτρόμαζεν καὶ τὰ τσεγκέδες-ἀτ ἐντοῦναν σ' ἕναν τ' ἄλλο κιάν. Δύο τρία γιοργάνα ἔσυρεν ἀπάν' ἀτ' ἡ μάννα-τ' ἡ Κερεκή, γιὰ νὰ μὴ ριγᾶ, κ' ἐκεῖνος ξάν' ἐτουρτούριζεν κ' ἐγόγγυζεν, ἐθάρ'νες ἀ 'βγόν' ἡ ψὴ-ἀτ'. Πρώτην φορὴν ἐπίασεν ἀτον ὁ ψῦχον καὶ ἀσ' σὸν φόβον-ἀτ' ἐρώτεσεν τὴν μάνναν-ἀτ': — «Γιὰμ ἃ 'ποθάνω, μάννα;».

— «Χριστὸς κι' ὥρα καλή, εἶπεν-ἀτον κ' ἐκεῖνε. Ἐσὺ τ' ἀποθάντς, ἐγὼ ἃς ἀποθάνω. Ἐὲν πὰ κ' ἔεις, μὴ φοβᾶσαι». Τρία-τέσσερα ὥρας ἐπυράντσεν-ἀτον ὁ ψῦχον καὶ σὸ βράδον ἀπάν' ἐφέκεν-ἀτον. Ὁ Τίγκον πολλὰ πειραχτήριον ἔτον. Ἐσέγκεν τὴν δαβολσύναν σὸ νοῦν-ἀτ'. Ἐσκῶθεν ἀσ' σὸ κρεββάτ', χωρὶς νὰ ἐλέπ' ἀτον ἡ μάννα-τ', ἐπίασεν ἀσ' σὴν αὐλὴν εἶναν πετεινόν, ἐχτοῦπσεν ὅλα τὰ φτελτά-τ', κ' ἐφέκεν μανάχον τὰ φτερά-τ', ἐσέγκεν-ἀτον σ' ἕναν χαρσὰν ἀφκά, σὴν ὀτὰν-ἀτ' ἀπέσ', καὶ ξάν' ἔπεσεν σὸ κρεββάτ'ν-ἀτ' κιάν. Ἀπουρβαδὺ ἡ μάννα-τ' ἐφέκεν-ἀτον νὰ χοιμᾶται κ' ἐκεῖνε ἐκάθουντουν μὲ τὴν ἄλλτς τοὶν σπιτανοὺς σ' ἄλλ' τὴν ὀτὰν κ' ἔπλεκεν ὀρτάρα. Σὰ μεσάνυχτα κὲς ἐνύσταξεν κ' ἐσκῶθεν νὰ πάει χοιμᾶται κά. Ἐσέβεν σὴν ὀτάν, μερ' ἐχοιμούντουν ὁ Νικόλας, ἔσβυσεν τὸ φῶς, ἔψεν τὴν καντήλαν κ' ἐσκάλωσεν νὰ 'φτάει τὴν εὐχὴν-ἀτ'ς. Ἀλλομίαν ὁ Νικόλας ἐσκῶθεν γάλα-γάλα ἔσκωσεν τὸ χαρσὰν καὶ ἀμὰν ξάν' ἐσέβεν σὸ κρεββάτ'ν-ἀτ'. Ὁ πετεινὸν ἀναχάπαρα ἐντόχεν πρᾶ-πρᾶ τὰ φτερά-τ' κ' ἔτρεξεν σὰ ποδάρα τῆ Κερεκῆς κές. Ἐθάρρεσεν ἡ μάρσα, ἔρθεν ὁ ἄγγελον νὰ παίρ' τὴν ψὴν-ἀτ'ς, ἐλύγαν τὰ τξικάρα-τ'ς κ' ἐβάρκιξεν: «Γουρπὰν-τσ', μετ' ἐμὲν δουλείαν 'χ' ἔεις. Ἐγὼ ἄρρωστος 'χ' εἶμαι»....

26) Τ' ἀχούλ' καὶ τὸ λακόν.

Κάποιος ἕναν ἡμέραν ἐρώτεσεν τὸν Τσάρον τὸν δέσκαλον:

—Πῶς γίνεται ἀβοῦτο τὸ πρᾶμαν: Οἱ δεσκάλ' μαθίζ'νε τὰ παιδία γράμ-

*) Τὸ ἀνέκδοτο αὐτὸ τὸ λέγαν οἱ διαμαρτυρόμενοι γιὰ νὰ πειράζουν τοὺς ὀρθόδοξους.

ματα καὶ φωτίζ᾽νε τὸ πνεῦμαν-ἀτουν καὶ τῆ δεσκαλίων τ᾽ἀχούλ᾽ ξάϊ ᾽ϗὶ κόφτ᾽!

—Ναίπαι, ξυλάγκουρον, εἶπεν-ἀτον κι᾽ ὁ δέσκαλον. Ἀτόσον πρᾶμαν πὰ ϗ᾽ ἐξέρτς-ἀ καὶ κάθεσαι κ᾽ ἐρωτᾶς; Τὸ λᾰκὸν ἀκονίζ᾽ μαχαίρᾰ κ᾽ ἐφτάει-ἀτα καὶ κόφ᾽νε ἅμον ξυράφᾰ. Ἄμα, τὸ λᾰκὸν πράσσας πὰ νὰ κόφτ᾽ ᾽ϗ᾽ ἐπορεῖ....

27) Τῆ καϊβὲς τὸ χατήρ᾽.

Ἕναν ἡμέραν, σὸ Τσάμπασην ἀπάν᾽ τρί᾽ νοματοὶ ἐκάθουνταν σὴν καϊβὲν κ᾽ ἐκαλάτξευαν. Ὁ λόγος ἔρθεν σὰ σκολεῖα καὶ σοὶν δεσκάλτς ἀπάν᾽. Οἳ δύος-ἀτουν, ὁ κὺρ Στάθης κι᾽ ὁ κὺρ Χρῆστον, ἐκατηγόραναν τὸν Σχολάρχην: —«Δὲν σοῦ λέω· καλὸς ἔν᾽, ἄμα τὰ σχολεῖα μουν κι᾽ ἄλλο ἀνώτερον θέλ᾽νε. Τὰ τάξεις ἐπερίσσεψαν». Ἀγοῖϗα τρανὰ—κι᾽ ἀσ᾽ σὸ πόϊν-ἀτ᾽ κι᾽ ἄλλο τρανὰ—λόγια ἔλεγεν ὁ κὺρ Στάθης.

Ὁ ἄλλος, ὁ Θανάης, ὑπεστήριζεν τὸν Σχολάρχην...

Σὸν κὺρ Στάθην σουμὰ ἐκάθουντουν κι᾽ ὁ Σάββας ὁ δέσκαλον, ὁ Τσάρον. Ἔκουεν, χωρὶς νὰ ϗαράεται σὴν συζήτησην, κ᾽ ἐρρούφιζεν ἀνάμεσα-ἀνάμεσα μὲ τὸ χουζούρ᾽ν-ἀτ᾽ τὴν καϊβέν, τ᾽ ἐκέρασεν-ἀτον ὁ κὺρ Στάθης. Λόγον σὸν λόγον ἀπάν᾽ ὁ Θανάης ᾽ϗ᾽ ἐβάσταξεν, ἐκλῶστεν ἀλλομίαν σὸν Σάββαν τὸν δέσκαλον μερέαν καὶ εἶπεν-ἀτον:

—«Ἀβουτοὶν ἀτόσον καπεὲτ ᾽ϗ᾽ ἔχ᾽νε. Τὸ τρανὸν τὸ φταίξιμον τ᾽ ἐσὸν ἔν᾽. Κάθεσαι κι᾽ ἀκοῦς τ᾽ ἀβουτοινέτερα τ᾽ ἀνοησίας καὶ ἡ λαλία-σ᾽ ᾽ϗ᾽ ἐβγόν᾽».

Ὁ δέσκαλον ἐχαμογέλασεν, ἐλάϊξεν τὸ ϗιφάλ᾽ καὶ εἶπεν-ἀτον:

— Ναίπαι, σέφτελε, τ᾽ ἀχούλ᾽-ι-σ᾽ γιατὶ ᾽ϗὶ κόφτ᾽! Ὁ χερίφ᾽ς ἀκόμαν ἀπράναν ἐπαρήγγειλε-με τὴν καϊβέν. Σ᾽ ἐμὲν λόγος ρούζ᾽ μη;...

28) Ἡ ἔμμορφος κ᾽ ἡ ἄσκεμος

Ὁ Τάμαλαλους ὁ Λίας ἔλεγεν:

—Ἡ γαρή-σ᾽ ἂν ἔν᾽ ἔμορφος σὴν χαρὰν ντ᾽ ἔργον ἔεις!

Ἄσκεμος ἂν ἔν᾽, σὸν θάνατον δουλείαν ᾽ϗ᾽ ἔεις· κάθ᾽ κὰ καὶ κλάψον τὸ ᾽ϗιφάλ᾽-τσ᾽!

29) Τ᾽ Ἀρμέντικα τ᾽ ὀνόματα.

Ὁ Σοφόκλης τοὶν Ἀρμενάντας ξάϊ ᾽ϗ᾽ ἐχώνευεν-ἀτ᾽ς. Ἄμα τὸν Μεντσὶκ πολλὰ ἐγάπανεν-ἀτον. Ἀπὸ μικροὶ ἐτράνυναν σ᾽ ἕναν πόρταν ἀπάν᾽. Γειτονάδες ἔταν. Τῆ Μεντσὶκ ὁ κύρ᾽ ἔτονε πλούσιος καὶ ἤντᾰν ἐδίναν-ἀτον ἀσ᾽ σ᾽ ὀσπίτ᾽, ἐμοίρᾰζεν-ἁ μὲ τὸν Σοφόκλην. Ἔμαθεν καὶ Ὀρωμαΐϊκα κ᾽ ἐγέντον ἅμον ὀρθὸς Χριστιανός.

Ἕναν ἡμέραν πῶς ἐγέντον κ᾽ ἔνοιξαν συζήτησην σὰ ὀνόματα ἀπάν᾽. Ὁ Μεντσίκ᾽ς ἐπαιρίπαιζεν τ᾽ Ὀρωμαΐϊκα τ᾽ ὀνόματα κ᾽ ἔλεγεν:

«—Ἀτὰ πὰ ὀνόματα-μὴ εἶναι; Ξενοφώντς, Κλεάνθης, Ἀρίσταρχος,

Μοχαήλτς, 'Αριστοτέλης... Ὅσον τὸ κροῦν σὸ νοῦ-μ', ἔρται με νὰ γελῶ. Σὸ τέλος ἀπάν' εἶπεν-ἀτον καὶ γιὰ τ' ἐκεινοῦ τ' ὄνομαν, τὸ «Σοφόκλη» κ' ἐξεραχῶθεν ἀσ' σὰ γέλτα.

'Εγούζεψεν ὁ Σοφόκλης. Ἅμα πᾳλλὶν 'χ' ἐποῖκεν-ἀ.

—«Καλόν, εἶπεν-ἀτον. 'Ο λόγος-ι-σ' σωστὸν ἔν'. 'Αρ ἀτώρα, ἄκ'σον καὶ τὴν ἀξίαν, τὸ ἔχ'νε τ' ἐσέτερα τὰ ὀνόματα: Φορεῖς τὰ ναλία καὶ πᾶς σὴν ποδαρώναν. Εἴστᾳ πορπατεῖς σὰ πλακία ἀπάν' τὰ πάτᾳς-ι-σ' κουΐζνε: Χατσίκ, τσίκ, τσίκ, Χατσίκ, τσίκ!

'Ασ' τὸ κάθεσαι νὰ ἐφτᾶς τὴν δουλεία σ', ἀκοῦς ἄλλο ὄνομαν:

Φιλώ ω ω ω ωρ! 'Ασ' τὸ σπίχκεσαι ὀλίγον ἀκουσκᾶται ἄλλο ὄνομαν: Μπογό ο ο ό ζ!... 'Ασ' τὸ σκαλών'νε νὰ κατηβαίν'νε κουΐζνε: Κιρκόρ, κόρ, κόρ, Κιρκόρ, κόρ... κ' ἐπεκεῖ ἐφτάνε: Χαμπαρσοῦν, Χαμπαρσοῦν!... Ἅμον τὸ ἔχ' κανεὶς τσίλαμαν, ἀτότες ἀκουσκοῦνταν ἄλλα ὀνόματα: Μικιρτίτς, τίτς, τίτς, 'Αβετίτς, τίτς, τίτς!...»

'Ο Μεντσίκ'ς ὁ κουρεμένον ἔκ'σεν-ἀτα κ' ἐχάσεν τ' ὠβὰ καὶ τὰ καλάθᾳ. Ἄλλο τιδὲν 'χ' ἐπόρεσεν νὰ ἔλεγεν. Ἅμα ὁ Σοφόκλης πὰ ἀτώρα ἐγέλασεν μὲ τὴν καρδίαν-ἀτ'.

30) 'Ο βλαστημέας ὁ ποπᾶς.

Σὰ πρωτιζνὰ τὰ χρόνᾳ εἶνας Δεσπότ'ς ἐξέβεν σὴν περιοδείαν γιὰ τὰ χαπνικά-τ'. 'Επῆεν σ' ἕναν χωρίον. Οἱ μειζετέρ' ἐπῆγαν σὸ χόρ'ν-ἀτ', κ' ἐκαλωσόρτσαν ἀτον. 'Ασ' τὸ εἶπαν ἀπαδᾶ κι' ἀπακεῖ κ' ὑστέρ' ἐγκάλεσαν τὸν ποπᾶν-ἀτουν. — «Πολλὰ βλαστημέας καὶ ζαντωτὸς ἔν', Γέροντα, εἶπαν-ἀτον. Τέρεν καὶ στεῖλο-μας εἶναν ἄλλον καλόν». —Καλά, εἶπεν-ἀτ'ς ὁ Δεσπότ'ς, θὰ ἐξετάζω καὶ ὅ,τι ἔν' ἀνάγκη ἃ φτάγω. Τ' ἄλλ' τὴν ἡμέραν ἀσ' σὴν λειτουργίαν κ' ὑστέρ', ὁ ποπᾶς ἐπῆρεν τὸν Δεσπότ' κ' ἐπαῖναν σ' ὀσπί'ν-ἀτ'. Εἴστᾳ ἐπεράνναν ἀσ' σὸ χωρίον ἀπέσ', σ' ἕναν ὁρμόπον καικὰ εἶνας ὑναῖκα ἐξέβεν ἔμπρ'-ἀτ' καὶ εἶπεν τὸν Δεσπότ': «—Νὰ ἔχω τὴν εὐχή-σ', Ἄε-μ' Γέροντα, ἀστὰ ὀλίγον ἀδακά». 'Ο Δεσπότ'ς ἐστάθεν. 'Αλλομοῦνον ἔγκεν ἡ γαρὴ ἕναν καλάθ' μὲ τὴν κωσσοῦν καὶ τ' ὠβὰ τ' ἐκάτσεν-ἀτην, καὶ εἶπεν, ξάν', τὸν Δεσπότ': —«'Αρ' ἀτώρα ἀτλάεψον τὸ καλάθ' κι' ἂς εὐλογίγουνταν ἡ κωσσοῦ μὲ τ' ὠβά». 'Ο ποπᾶς 'χ' ἐπόρεσεν ἄλλο νὰ ἔστεκεν καὶ εἶπεν: —«Ναὶ κουτθῆ, τσούνας θαγατέρα. Ἄλλο σκατὸν 'χ' ηὗρες νὰ ἔτρωγες καὶ πεκλεττιρεύ'ς τὸν Δεσπότ' γιὰ τὰ πουλία τὸ θὰ 'φτᾶς;» 'Εκλῶστεν ὕστερα σὸν Δεσπότ' μερέαν καὶ εἶπεν-ἀτον:

—«'Αρ' ἀγοῖκα ἐλέπω ἐγὼ καὶ βλαστημῶ, Γέροντα, κ' ἐπέκει λένε, ὁ ποπᾶς βλαστημέας ἔν', ὁ ποπᾶς τρελλὸς ἔν'».

31) Τὸ κουβάλεμαν.

Σῆ Κεφαλᾶ τῆ Σιμελίτα ἔτον νὰ ἐκουβαλείγουνταν. Ἔσκωσαν κ' ἐσώρεψαν ὅλᾳ τὰ πράματα-τουν σὴν αὐλήν, ἀσ' σὸν πουρνόν. Πολλὰ 'χ' ἐπῆεν,

ἐκούϊξαν καὶ τοὶν χαμάλτς, νὰ κουβαλοῦν-ἀτα. Σὴν συμφωνίαν ἀπὰν ἐσκάλωσαν τὸ τάβισμαν. 'Ο χαμάλ-παθης ἐψαλάφεσεν τέσσερα μετξιτιέδες! 'Εχπαράεν ὁ Σιμελίτας καὶ λέει-ἀτον: — Ναίπαι, ἐσὺ ἐξάντυνες; Μὲ τὰ τέσσερα μετξιτιέδες παντρεύω μίαν κι' ἄλλο. Γιατὶ ψαλαφᾶς ἀτόσον πολλά; 'Ενοῦντσεν, ἐπενοῦντσεν ὁ χαμάλπαθης, ἔξυσεν μὲ τὰ νύχ-τ' τὴν κοτίλαν-ἀτ' καὶ ξάν' εἶπεν: — Δέξιματ', πολλὰ 'χ' ἐψαλάφεσα-σε. Τέρεν ἀδᾶ, ντὸ πολλὰ πράματα ἔεις: Καργιόλας-μαργιόλας, τολάπα-μολάπα, σαντούκια μαντούκια, σκρίνα-μίνα, ἀμπάρα-μαμπάρα...

'Αλλομίαν 'χ' ἐβάσταξεν ὁ Σιμελίτας: — Γιὰ ἀστά, εἶπεν-ἀτον. "Ολα ἀτὰ τὸ εἶπες 'χ' ἔν' ἀνάγκη νὰ κουβαλεῖτ'-ἀτα. Τὰ μαργιόλας, τὰ μολάπα, τὰ μαντούκια, τὰ μίνα, τὰ μαμπάρα... ἂς ἀπομέν'νε, 'χὶ πειράζ'. Σ' ἄλλα ντὸ ψηλαφᾶτε; Οὐζάτμιαλουμ, σὸ τέλος ἐσυμφώνεσαν σὰ τριανταπέντε γορόσα. 'Ασ' τ' ἐκουβάλεσαν ἀτα κ' ὑστέρ', ὁ Σιμελίτας ἐκέρασεν-ἀτ'ς ἀπ'ἕναν ρακὴν καὶ εἶπεν-ἀτ'ς.

— Παίδια, 'χὶ πιστεύω νὰ ἔχετε παράπονα μαράπονα. Τριανταπέντε γορόσα-μορόθα, ὀλίγα παράες-μαράες 'χ' εἶναι...

32) Τῆ κουμπάρ' τὸ φίλεμαν.

'Ο 'Αποζούλιγον ὁ 'Αντρέας ἐπῆεν τῆ Λαμπρὴ σῆ κουμπάρ'-ἀτ' τῆ Σοφόκλη. "Ετον καὶ ὀλίγον ποτιμένος. 'Εσέβεν ἀπέσ' σ' ὀσπίτ' καὶ τερεῖ ἡ κουμπάρτσα-τ' μαναχέσσα. 'Εκεῖνε πὰ ἔμορφος καὶ στρογγύλα, ἄμον λουτούδ', καὶ καλόκαρδος, ἄμον ἄγγελος. 'Αμὰν ἐκαλωσόρτσεν-ἀτον, μὲ τὸ γέλος καὶ μὲ τὴν χαρὰν κ' ἐδέκεν-ἀτον τὸ χόρ'ν-ἀτ'ς, νὰ χαιρετᾶ-τον. 'Ο 'Αντρέας ξάϊ τὸν καιρὸν-ἀτ' 'χὶ χάν' ἐσπίχτεν κ' ἐγκαλάστεν κ' ἐφίλεσεν-ἀτην. 'Εσασούρεψεν ἡ καϋμέντσα, ἐντράπεν κ' ἐπεντράπεν, ἐσέγκεν κὰ τὸ χιφάλ' καὶ εἶπεν-ἀτον: ***Κούμπαρε, ἂς ἔν' κι' ἀτὸ τὸ φίλεμαν γιὰ τὸ Χριστὸς ἀνέστη.*** 'Αὲτς πὰ ἀτὸ ὁ λόγος ἐγέντον κ' ἐπέμνεν τεμσίλ'.

33) 'Ο 'Ηλιὰς-παπᾶς.

'Ο Χότζας ὁ 'Ηλιὰς-παπᾶς ἀσ' σὸ πρωὶ οὖς τὸ βράδον ἐλάσκουντουν σὰ μαχαλάδες καὶ σὸ παζάρ'. "Οσταν ἔσπανεν ἡ ψή-ἀτ' σὸ παζάρ' ἐγομούντουν σὴν μαχαλάν. Τὰ παιδία ἔξεραν-ἀτον καὶ ἀμὰν ἐτοπλαύκουντανε κ' ἔτρεχαν ἀπ' ὀπίσ-ἀτ'. 'Εκεῖνος πὰ ἐτζάϊζεν κ' ἐκούϊζεν, καὶ μὲ τὸ δαβρὶν-ἀτ' τεγὶ ἐγουστούρευεν νὰ πιάν' καὶ κρούει-ἀτα. "Αμα καμμίαν πὰ κανείναν 'χ' ἐντοῦνεν. Κάποτε ἐστεναχωρεύκουντουν κ' ἔλεγεν ἐκεῖνος-ἐκεῖνον:

— 'Αβούτα τ' ἀφορισμένα ἃ 'βγάλνε τὴν ψή-μ'. "Ας παίρω τὸ χιφάλι-μ' καὶ πάω χᾶμαι σὴν Βῶναν ἀπάν' καικά. 'Εσκούντουν ἐπαῖνεν. 'Ελάσκουντουν σὸ παζάρ', ἐντοῦνεν μίαν δύο φορὰς σὴν μαχαλάν, ἐτέρνεν

κανέναν παιδὶν τιδὲν ’χὶ λέει-ἀτον, ’δὲν ’χ’ ἴνεται, ἐδίνεν-ἀ στράταν, ἐκλώσκουντουν σὴν ’Ορτοῦν.

—Χαῖρ ὀλά, Χατζῆ παπα, ἔλεγαν-ἀτον. ’Εσὺ ἀπράναν ἐπῆες σὴν Βῶναν, πότε ἐπῆες καὶ πότε ἐκλῶστες;

— Τζάνουμ, δουλείαν μὴ ’χ’ ἔεις. ’Εκεῖνο πὰ μέρος μη ἔν’, νὰ στέκ’ κανείς; Λάσκεσαι, λάσκεσαι κ’ ἕναν παιδίν’ χὶ γιανασεύ’-σε. ***Πράκ τζάνουμ, ὀρτὰ σονλὶκ γιόκ...*** (1).

34) Τὸ μάθεμαν.

’Εβδομῆντα χρόνᾳ ἐμπροστὰ σὸ σκόλειον χαρτία ’χ’ εἶχανε. ’Εποίνανε μάθεμαν ἀσ’ σὸ Κερεκάδ’ καὶ ἀσ’ σὸ ’Ωρολόγιον. ’Ο ’Απόστολον, ὁ καϋμένον, ξάϊ ’χ’ ἐπόρνεν νὰ ἐμαθάννεν τὸ μάθεμαν-ἀτ’. Μοῦνον γαβρανοχέφαλος ἔτον. ’Αμα τὸ μάθεμαν πὰ ζόρ’ ἔτον. Μέρ’ νὰ ἐπορεῖ καὶ ἀγναύ’ ἀγοῖκα λόγια. ’Εναν ἡμέραν ὁ δέσκαλον εἶπεν τὸν Συμιὼν τῆ Χαμπίνας νὰ μαθίζ’ἀτον τὸ μάθεμαν ἐπειδὴς καὶ ἔτανε σὸ ἴδιον τὴν τάξην κ’ ἐκεῖνος εὔκολα ἐμαθάννεν-ἀ. ’Επῆγαν τ’ ἄλλ’ τὴν ἡμέραν σὸ σκολεῖον καὶ ὁ δέσκαλον πρῶτα-πρῶτα ἐξέγκεν τὸν ’Απόστολον. ’Ο χιλάκλερον ἐχάρεν, ἐπειδὴς καὶ ὁ Συμιώντς ἐμάτσεν-ἀτον καλὰ τὸ μάθεμαν ἀτ’. ’Εσκάλωσεν ὁ δέσκαλον τὰ ἐρωτήσεις:

— Τί θὰ εἰπεῖ, ’Απόστολε, «ὁ ἐκτείνων τὸν οὐρανόν»;

— Τὰ χτήνᾳ τ’ οὐρανοῦ δέσκαλε.

— Τί θὰ εἰπεῖ, ’Απόστολε, «ὁ στεγάζων;»

— Τ’ ὀσπιτί’ τὸ στεγάδ’, δέσκαλε.

— Τί θὰ εἰπεῖ, ’Απόστολε, «ὁ ἐν ὕδασι»;

— Τῆ χιφαλί’ τὰ κονίδας, δέσκαλε.

— Τί θὰ εἰπεῖ, «ὡς σουδάριον», ’Απόστολε;

— Τῆ καραβί’ τὸ σίδερον, δέσκαλε.

— Τί θὰ εἰπεῖ «τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ»;

— Τὰ κόκκινα τὰ πιπέρᾳ, δέσκαλε...

’Ο ’Απόστολον ὅσταν εἶδεν ἐγέλανανε οἱ ἄλλ’ γιὰ τὸ μάθεμαν τ’ ἔλεγεν, ἐχάσεν ὀλίγον τὴν πούσουλαν κ’ ἐσκάλωσεν καὶ τερεῖ ἀδᾶ κι’ ἀκεῖ. ’Ο δέσκαλον ἐγνάεψεν τὴν τιζὰν τ’ ἐποῖκεν ὁ Συμιὼντς τὸν ’Απόστολον κ’ ἐγέλασεν ἐκεῖνος πά, ἐπειδὴς καὶ ἔξερεν τὸ ἔτονε πολλὰ μασχαράνος καὶ καλὸν παιδὶν ὁ Συμιώντς.

35) ’Ερερίντζας καὶ γαρερίντζας.

”Ετον εἶνας βασιλέας κ’ εἶχεν ἕναν μαναχοπαίδ’. ”Ερθεν ἡ ἡλικία θε νὰ παντρεύ’ καὶ σ’ ἐκεῖνον χρὰν κουτσὴν ’χ’ εὗρικανε.

---

1) Τούρκικη φράση: ”Ασε ἀδερφέ, ἐκεῖ δὲν ἔχει παρέα (συντροφιὰ διασκεδαστική).

Μὲ τὰ πολλὰ εὗραν δύο κορίτζα παντέμορφα. Ὁ εἶνας ἀσ' σὴν ἄλλεν κι' ἄλλο καλλίον. Τῆ βασιλέα ὁ γιὸν τίναν ἃ παίρ' ἐσάσεψεν. Ἀλλομίαν ἔβαλεν σὸν νοῦν ἀτ' νὰ σιναεύ'-ἀτ'ς. Ἐπρόσταξεν νὰ παίρ'νε ἀπὸ ἕναν σκαφίδ' καὶ νὰ πᾶνε σὴν θάλασσαν καικὰ νὰ πλύν'νε πανία. Ἐκεῖνος πὰ ἐπῆγεν μὲ τοὶν ἀνθρώπ'ς-ἀτ' νὰ ἐλέπ'-ἀτ'ς ντὸ συλλεγὰ θὰ ἔπλυναν. Ἐκεῖν' τὸ καικὰ ἡ θάλασσα ἔτον τάλιαν. Ὁ εἶνας ἐσούμωσεν 'χ' ἐσούμωσεν σὴν θάλασσαν, ἀμὰν ἐξέγκεν τὰ κουντούρας ἀτ'ς καὶ τ' ὀρτάρᾳ-τ'ς, ἐπῆρεν τὰ πανία κ' ἐσέβεν κ' ἐκεῖνε οὓς τὰ γόνατα σὴν θάλασσαν νὰ πλύν'-ἀτα καὶ ἐτάραξεν κ' ἐθόλωσεν ἐκεῖν' τὸ καικά. Ἡ ἄλλε ἐσούμωσεν μὲ τὸ σκαφίδ'ν-ἀτ'ς, ἐσέγκεν ἀπέσ' τὸ θαλασσόνερον κ' ἐσκάλωσεν τὸ πλύσιμον τῆ πανί'. Τῆ βασιλέα ὁ γιὸν ἄλλο τὸ τσιμίδ'ν-ἀτ' 'χ' ἐνέγκασεν. Εἶδεν τὴν οἰκοκυροσύναν-ἀτ'ς καὶ ἐχῶρτσεν κ' ἐπῆρεν τὴν δεύτερον. Ἀτ' ἀτότες κιὰν ἐξέβεν ἀβοῦτο τὸ τεμσιλόπον; «*Σὴν θάλασσαν ἀπέσ' πά, ἐρερίντξας καὶ γαρερίτξας*».

36) Πρέπ' νὰ ἐλέπ'ς.

Ὁ Γιάννες ὁ Κορκέας καὶ ἡ Παπούλα ἐσέβαν ἔτον σὸν τρίτον τὸν χρόνον τῆ παντρείας-ἀτουν. Σὰ τρία χρόνια τρία καλὰ ἡμέρας 'χ' ἐπέρασαν. Ὅλον ταβία, ντοσίματα, χτυπουλίματα. Ἡ μάρα ἡ Παπούλα ηὗρεν τὴν πελάν-ἀτ'ς. Κάθαν βράδον ὁ Γιάννες ἐμεθύννεν κ' ἔρχουντουν σ' ὀσπίτ' τὰ μεσάνυχτα κόρτς-καντήλτς. Καὶ ἀσ' τὸ 'χ' ἐστεῖλνεν σ' ὀσπίτ' τιδὲν κ' ὑστέρ', ἐψαλάφανεν καὶ χαζούρ' φαγίν.

Μέρ' νὰ ηὑρίκ'-ᾶ ἡ ζαβαλλοῦσα ἡ Παπούλα. Γιὰ τ' ἀτὸ κάθαν βράδον ἔτρωεν-ἀτα κ' ἐκάθουντουν κά. Μίαν 'χ' ἔν', δύο 'χ' ἔν', τρία 'χ' ἔν'. Τρία ὁλόγια χρόνια κάθαν ἡμέραν ἀτὸ ἡ δουλεία ἐγίνουντουν.

Ἀρ' ἐπουγαλεῦτεν ἡ Παπούλα, ἐγκάλεσεν ἀτον σὸν Δεσπότ' κ' ἐψαλάφεσεν χωρισίαν. Ἅμα εἶναν τὲκ μάρτυραν εἶχεν. Ἐκεῖνε πὰ εἶνας γραία ἡ Θυμία ἡ Κορτοτάβα, ἑβδομῆντα χρονῶν κές. Ἐκάθουντουν σὸ πλαϊνὸν τὴν ὀτάν. Ἕναν τσαντοῦν ἐχώριζεν-ἀτ'ς. Ἐκούϊξεν-ἀτην ὁ Δεσπότ'ς κ' ἐρώτεσεν-ἀτην ντὸ ἐξέρ' νὰ λέει γιὰ τὴν ὑπόθεσην.

—Ντὸ νὰ ἐξέρω, Ἄε-μ', Γέροντα, εἶπεν ἡ Θυμία. Νὰ μὴν ἔσωνα κ' ἔξερα. Ὁ Θεὸς νὰ ἐλᾶ με! Ντὸ πράματα γίνουνταν σὸν κόσμον! Τεμέκ 'δὲν πά. Ντὸ νὰ λέγω-σε. Πράματα, θάματα, ἄρρατα, θάματα!

Κὶ θέλω νὰ κατηγορῶ ἀτον. Καλὸν καρδίαν ἔχ'. Κάποιος νὰ πειράεισε, πάει σκοτών'-ἀτον. Ἅμα πολλὰ πίν' ὁ εὐλογημένον. Γουρζούλ' καὶ ματογκύλ' νὰ ἴνεται. Ντὸ πολλὰ ἀνθρώπ'ς ἔκαψεν ἀτὸ τὸ ζουχούμ'! Πίν', πίν', πίν', πίν', καὶ ἴνεται καντήλαν. Κάθαν βράδον. Κάθαν Θεοῦ βράδον, λέγω σε. Καὶ ἀσ' τὸ τσακλίζ' κ' ὑστέρ', σὸ μεσονύχτ' ἀπάν' ἔρται σ' ὀσπί'ν-ἀτ'. Καλὰ τὸ 'χ' ἐποῖκεν καὶ κανέναν μωρόν. Ἐκεῖνε ἡ χιλάκλερος ἡ Παπούλα μίαν ἀδᾶ καὶ μίαν ἀκεῖ, κάτ' τρώει καὶ περάζ' δάρᾳ. Τὸ μωρὸν πὰ ντὸ θὰ

ἐποῖνεν-ά, καὶ ντὸ θὰ ἔτρωεν καὶ ντὸ θὰ ἐφόρνεν. Ἀχὰ ἄγουρος ἀνευλόγετος καὶ ἀνεπρόκοφτος. Ντ' ἔξερω; Ἐμεῖς πὰ εἴχαμε ἀγούρτς. Ὁ σχωρεμένον ὁ Γιώρτς—ἐλαφρὸν τὸ χῶμαν-ἀτ'—κάθαν Θεοῦ βράδον ἄμον τὸ ἐτσούπωνεν τ' ἀργαστέρ', ἀμὰν ἐγομούντουν σ' ὀσπίτ'. Νὰ καϊβέν, νὰ καὶ μεϊχανάν. Πάντα πὰ κάτ' θὰ ἐκράνεν σὰ χέρ-τ'. Εὔκαιρος καμμίαν 'χ' ἔρτουν. Τὸν πρῶτον τὸν χρόνον τ' ἐστεφανώθσμε, κάθαν ἡμέραν ἐγόμωνεν καὶ τὰ τζόπ-ἀτ' λογιῶν τῆ λογιῶν τσερέζ: πλεπλεκούτας, τσαμίντζα, σεκερλεμέδες, κι' ἄμον τὸ ἔρχουντουν σ' ὀσπίτ' ἐρώτανε-με «Ἂν ἐξέρτς, Θύμια, ντὸ ἔγκα-σε ἀπόψ';» Ἔ, μαῦρ' ἀρθῶπ', ἔ, μαῦρα ζαμάν! Ἢ η-η-χή. Ντὸ δυνατὰ πὰ ἔζηναμε. Ὅλα τὰ εὐλογίας πὰ εἴχαμε· κι' ἀβοῦτα τὰ μεθύσ καὶ τ' ἀσκεμίας πὰ 'χ' ἔταν. Ποῦ καὶ ποῦ...

—Καλά, κερὰ Θυμία, εἶπεν-ἀτην ὁ Δεσπότ'ς, αὐτὰ ἄφησέ τα. Γιὰ τὸν Γιάννη τὶ ξέρεις; Χτυποῦσε τὴν γυναῖκα του τὴν Παϊούλαν;

—Ντὸ λές, Ἄε-μ' Δέσποτα, ἀτὰ ἀνασπάλχουνταν καμμίαν;

Κροῦνε σὸν νοῦ-μ' κ' ἐθαρρῶ ὀψέ ἔτον ἀκόμαν. Νέ-ἴσα. Ἂς λέγομε καὶ γιὰ τὰ ξυλέας. Ἥμαρτα, ἥμαρτα, Ἄε-μ' Γέροντα. Δός με σταυρὸν ἂς φιλῶ—κ' ἐποῖκεν τὸ σταυρὸν-ἀτ'ς. Ἀχά! Μὰ τ' ἀβοῦτο τὸ σταυρόν, τ' ἐσταυρῶθεν ὁ Χριστὸν-ἐμουν, Ἄε μ' Δέσποτα, ἂν λέγω σε ψέματα. Κάθαν νύχταν κρούει, κρούει, κρούει, κρούει κ' ἐφταέι-ἀτην παστίλαν.

— Καλά, κερὰ Θυμία, τὸν εἶδες ἐσὺ καμμιὰ φορὰ νὰ τὴν χτυπάει;

— Ντὸ λόγος ἔν' ἀτό, Ἄε μ' Δέσποτα. Ἔν' ἀνάγκη νὰ ἐλέπ' ἀτο κέλα ἀφοῦ κάθαν Θεοῦ νύχταν ἀκούω τὸ παταζλάεμαν;

— Αὐτὸ δὲν φτάνει, κυρὰ Θυμία. Γιὰ νὰ τὰ πιστέψομε αὐτὰ πρέπει νὰ μαρτυρήσει καὶ κάποιος ἄλλος ποὺ εἶδε τὸν Γιάννη νὰ χτυπάει τὴν Παϊούλαν.

— Πατριάρχης νὰ ἴνεσαι, Ἄε-μ' Δέσποτα, ἄμα ντ' ἔξερω; Ἂσ' σ' ἐμὸν κι' ἄλλο καλλίον μαρτυρίαν, π' ἀκούω μὲ τ' ὠτία-μ' κάθαν νύχταν τὸ κακόν, ἐθαρρῶ 'χὶ γίνεται.

— Τὸ νὰ ἀκοῦς μὲ τ' αὐτιά σου δὲν ἔχει ἀξία γιὰ τὴν μαρτυρίαν. Πρέπει νὰ ἰδεῖς κιόλας μὲ τὰ μάτια σου, εἶπεν, κ' ἐστάθεν ὁ Δεσπότ'ς.

Ἐσκῶθεν κ' ἡ Θυμία, ἐφίλεσεν τὸ χόρ'ν-ἀτ' καὶ σείτ ἐβγόννεν ἀσ' σὴν πόρταν: ζάρτς, τεϊνὲ ἐδέκεν ἀ.

— Βρὲ σύ, δὲν ἐντρέπεσαι, γριὰ γυναῖκα, νὰ κάμεις σιμὰ στὸν Δεσπότη τέτοιο πρᾶμα! — ἐτξάϊξεν-ἀτην ὁ Δεσπότ'ς.

— Ντὸ ἔτον; εἶπεν ἡ Θυμία.

—Ἔχεις μοῦντρα καὶ μιλᾶς ἀκόμα; Θαρρεῖς ὅτι δὲν ἄκουσα;

— Κι' ἀμ' ἐσὺ ἀπράναν 'χ' ἔλεγες με, Δέσποτά μ', νὰ ἔχω τὴν εὐχή σ', «μὲ τ' ὠτία τ' ἀκοῦς παράες χ' ἐφτάνε;» Γιόκσαμ' τιδὲν εἶδες κέλα μὲ τ' ὀμμάτα-σ';...

37) Τιφισλάγκα Σώτηρα.

Τὸν μακαρίτην τὸν Λυκούτς, ὁ κύρ'ς-ἀτ' ὄντες ἐπέθανεν, ἀσ' ἕναν ὀσπίτ' κι' ἀνέτερα ἄλλο τιδὲν 'χ' ἐφέκεν'-ἀτον. Ποῦ νὰ προφτάν'! Εἶχεν ἀδέλφᾳ μικρά. Νὰ στείλ'-ἀτα σὸ σχολεῖον; Νὰ τρεῖ τ' ὀσπίτ'; Νὰ δίει βερκία; Σ' ὅλᾳ ἀτός. Ποῦ νὰ προφτάν'! Ἀὲτς πὰ τ' ὀσπιτί' ἀτουν τὰ βερκία ἐσωρεῦταν τ' ἕναν σ' ἄλλο ἀπάν'.

Τὸ χεκιμάτ' ἐτέρεσεν τὰ βερκία 'κὶ θὰ 'πορεῖ νὰ δίει-ἀτα ἀτός, κ' ἐπεφάσιξεν νὰ ἐβγάλ' τ' ὀσπίτ' σὸ μεζάτ', νὰ πουλεῖ-ἀ. Ἐκοῦξαν-ἀτον ἕναν ἡμέραν σὸ χεκιμάτ' καὶ εἶπαν-ἀτον: Ὄγλουμ, ὁ βασιλέας θέλ' βερκία, κ' ἐσεῖς νὰ δίτ' ἀτα 'κὶ ἃ 'πορεῖτε. Τὸ καλλίον, ἂς πουλοῦμε τ' ὀσπίτ' καὶ γλυτώνετε κ' ἐσεῖς. Δὸς τὴν ὑπογραφή σ'.

Ὁ Λυκούτς, ἐτέρεσεν ἡ δουλεία ἄλλο τσαρὲν 'χ' ἔχ', ἀμὰν ἔκλωσεν-ἀ σὴν ζαντίαν: «Τιφισλάγκα Σώτηρα»—εἶπεν-ἀτ'ς.

Ὁ Καϊμακάμ'ς ἐσάσεψεν: «***Νὲ τίορσουν, ὄγλουμ*** (1), ἀτὸ ντὸ λόγος ἔν'», εἶπεν. Ἐκλῶστεν ὁ Λυκοὺτς σ' ἐκεῖνον μερέαν καὶ εἶπεν-ἀτον: «Τριπισλάγκα Σώτηρα». Ἡ δωδεκάρα τεροῦν ὁ εἶνας τὸν ἄλλον: «***Ποῦ ἀτὰμ τελῆ-μη;*** (2) Ἀβοῦτος γιὰμ ἐξάντυνεν», εἶπαν. Ὁ Λυκοὺτς τὴν δουλείαν-ἀτ'. Πᾶσα «Τιφισλάγκα Σώτηρα, Πολωνότειρα» λέει καὶ πάει.

Σὸ τέλος ἐπουγαλεῦταν οἱ χεριφάντ'. Ἐσκῶθεν ὁ Καϊμακάμ'ς ἐχάτεψεν-ἀτον καὶ εἶπεν: «Ἀγοίκ'ς ζαντοὺς ἄλλο νὰ μὴ κουβαλεῖτε σουμά-μ'.

Ἀὲτς πὰ ὁ Λυκοὺτς ἐγλύτωσεν τ' ὀσπίτ'.

Μετὰ ὕστερα ἀσ' τ' ἐτράνυναν καὶ τ' ἄλλα τ' ἀδέλφ'-ἀτ', ἐκέρδισαν ὅλ' ἐντάμαν, ἐδέκαν τὰ βερκία τ' ὀσπιτί' κ' ἐγλύτωσαν-ἀτο ἀσ' σὸ μεζάτ'.

38) Χαλὰλ ὁλσοῦν (3).

Δύο χαλαϊτσῆδες ἐπῆγαν σ' ἕναν Τούρκικον χωρίον νὰ χαλαγιών'νε. Ἐπίασαν δουλείαν σ' ἕναν ὀσπίτ'. Ἐκεῖ πολλὰ χαλκωματένα σκεύᾳ ἀχαλαγίωτα εἶχαν. Γιὰ τ' ἀτὸ καὶ μόνον ἄντξα σὰ δύο ἡμέρας ἐπόρεσαν κ' ἐτελείωσαν-ἀτα. Ἡ νοικοκυρὰ πρωί, μεσημέρ', βράδον μανάχον σουρβὰν καὶ ψωμὶν ἐφάζ'νεν-ἀτ'ς. Ἐμαύρυναν τ' ὀμμάτᾳ τῆ χεριφᾳντίων, κι' ἀλλομίαν ἀσ' τ' ἐτέλωσαν τὴν δουλείαν ἀτουν, ὁ εἶνας κρυφὰ κρυφὰ ἐπίασεν εἶναν ταβλοῦσαν κοσσάραν, ἐξοῦλτσεν τὴν γούλαν-ἀτ'ς κ' ἐφόσιξεν-ἀτην ἀγλήγορα-ἀγλήγορα σὴν τορπάν-ἀτ'. Ἀρ' ἑτοιμάσταν νὰ φεύ'νε καὶ λέει τὴν νοικοκυρὰν ἐκεῖνος π' εἶχεν τὴν κοσσάραν σὴν τορπάν-ἀτ': — ***Κόγκσου, ἀλλαχὰ ἰσμαρλατούκ!*** (4).

---

1) Νὲ τίορσουν, ὄγλουμ = φρ. τουρ. τί λὲς παιδί μου.

2) Ποῦ ἀτὰμ τελῆ-μη; = φρ. τουρ. αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος τρελλὸς εἶναι;

3) = Χαλάλι νὰ γίνει, μὲ γειά σας μὲ χαρά σας (ἔκ. τουρ.).

4) = Γειτόνισσα, σᾶς ἀφήνομε γειά (ἔκ. τουρ.).

Ἀχσαμὶὰν τσορπά, ζαπαχὶὰν τσορπά, ἡ κοσσόρα σὴν τορπάν, ***χαλὰλ ἔτ, κόγκσου !*** (1).

— ***Κιουλέ, κιουλέ, ογλούμ, χαλὰλ ὸλσούν !*** (2) εἶπεν κ' ἡ Τοῦρκσα.

39) Τὸ κερὶν κι' ὁ δάβολον

Ὀγδόντα χρόνᾳ ἐμπροστά, σὴν Ὀρτοῦν ἀπέσ' ἄμον τὸν Κωτάνον τὸν Τεχιρὶτς εἶνας κι' ἄλλο Χριστιανὸς 'χ' εὑρίουντουν. Τὰ Κερεκία καὶ τ' ἐξέργατα πάντα ἐπαῖνεν σὴν ἐγκλεσίαν καὶ σ' ὅλτς τοὶν Ἄοις, μὲ τὴν σειράν, ἔφτυνεν κερίν. Ἅμα καμμίαν πὰ προκοπὴν 'χ' εἶχεν. Νὰ περισεύ' δέκα γορόσα—λόγος ποὺ φέρ' ἀ—καὶ νὰ ἐφτάει κάτ' γιὰ τὸ κορτσόπονἀτ', 'χ' ἐπόρνεν. Ἐπουγαλεῦτεν, ὁ μαῦρον, κ' ἕναν Κερεκὴν εἶπεν ἐκεῖνος-ἐκεῖνον : Γιὰ ἂς ἄφτω ὁσήμερον ἕναν κερὶν σῆ δᾳβόλ' τὄνομαν. Ἂς τεροῦμε ντὸ θὰ γίνεται. Ἴσως ν' ἀλλάζ' ἡ τύχη-μουν. Εἶπεν κ' ἐποῖκεν-ἀ. Ἅμον τὸ ἐσέβεν σὴν ἐγκλεσίαν, ἐπῆρεν ἀσ' σὸ παγκάρ' εἴκοσ' πὰρῶν κερὶν καὶ τὰ ἴσα ἐπῆεν σ' Ἀε-Χαραλάμπονος τὴν εἰκόναν ἀφκά, ἔψεν κ' ἐτάχεψεν τὸ κερὶν σῆ δᾳβόλ' τὄνομαν. Ἅμα κανείναν πὰ τιδέν 'χ' εἶπεν. Ποῦ νὰ λέει-ἀτο! Φογᾶται. Τίποτα ἂν 'χ' ἐποῖναν ἀτον, ἃ 'βλαστήμαναν, ἐβλαστήμαναν, θὰ 'ποῖναν ἀτον κουρίν. Τὸ βράδον ἔφαγεν καλὰ-καλὰ τὰ φασούλᾳ, ἔψαλεν ὀλίγον τὸ ***Ἅγιος ὁ Θεὸς*** καὶ τὸ ***Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε.*** κ' ἐντόχεν τὸ κιφάλ' σὸ μαξιλάρ'.

Σὸ μέρωμαν ἀπάν', πρὶν ἀσ' σὰ πρῶτα τὰ πετεινολάλᾳ ἐλέπ' ἕναν ὄρομαν : Ἔρθεν ὁ δάβολον σὸν ὕπνον-ἀτ', εὐχαρίστεσεν ἀτον γιὰ τὸ κερὶν τ' ἔψεν σ' ὄνομαν ἀτ', κ' εἶπεν ἀτον νὰ ψαλαφᾶ ἤνταν θέλ'. Ὁ Κοτάνον, ὁ πουγαλεμμένον. τῆ πὰρᾶς καμμένος ἔτονε. Πιράες ἐψαλάφεσεν. Ἀρ' ἐπῆρεν ἀτον ὁ δάβολον κ' ἐπῆεν, ἐπῆεν, ἐπῆεν, ἐστάθεν σ' ἕναν παχτξᾶν ἀπέσ', ἐδεῖξεν-ἀτον ἕναν τόπον καὶ εἶπεν ἀτον νὰ ἀχταλεύ'. Ἂς τ' ἐχτάλεψεν ὀλίγον, ἐτσαρτίλτσαν τὰ χρυσὰ τὰ λίρας καὶ τὰ πεντόλιρα. Ὁ Κωτάνον ἀμὰν ἐγόμωσεν τὰ τξόπᾳς-ἀτ' καὶ τὰ κόλφ' ἀτ'. Ἅμα, ἔταν κι' ἄλλα καὶ τ' ὀμμάτ'ν-ἀτ' ἐκεῖ ἐπέμνεν. Ὁ δάβολον ἐγνάεψεν-ἀ καὶ εἶπεν ἀτον : —Ἐγὼ ἀτώρα ἃ φύγομαι, ἐσὺ δέβα σ' ὀσπίτ', εὐκαίρα ἀτὰ τ' ἐπῆρες καὶ ξάν' ἔλα, ἔπαρ' καὶ τ' ἄλλα. — Φογοῦμαι, εἶπεν ἀτον ὁ Κωτάνον, γιὰμ 'χ' ηὑρίκω τὸν τόπον, ὅσταν ἃ κλώσκομαι. — Ξάϊ μὴ φογᾶσαι, εἶπεν ἀτον κι' ὁ δάβολον· χέσον ἀδακὰ καὶ σὸν γυρισμὸν χωρὶς νὰ δυσκολεύκεσαι θὰ ηὑρίκ'ς ἀβοῦτο τὸν τόπον. Εἶπεν κ' ἐγέντον ἄφαντος ὁ δάβολον...

Ἀρ' ὁ Κωτάνον σὴν χαρὰν-ἀτ' ἀπάν.... ἐγόμωσεν ἀτα ἀφκά-τ' ἀτ'.

Πολλὰ 'χ' ἐπῆεν ἐγνέφσεν ἡ γαρή-ἀτ'. Ἡ μάρσα ἀσ' σὸν βρῶμον νὰ

1) Ἀποβραδὺς σοῦπα, τὸ πρωὶ σοῦπα (ἡ κόττα στὸν τορβά), χαλάλι κάν'τα γειτόνισσα. (Φρ. Τουρ. ἐκτὸς τὴν παρένθεση).

2) Στὸ καλὸ μὲ γέλια—, παιδί μου, χαλάλι νάναι.

στέκ' 'χ' ἐπορεῖ. Ἀμὰν ἐγνάεψεν τ' ἐποῖκεν-ἀτα ὁ ἄντρας-ἀτ'ς ἀπάν'ν-ἀτ', ἐχούντεσεν κ' ἐγνέφσεν-ἀτον κ' ἐπεκεῖ ἐρώτεσεν-ἀτον :

— Ντ' ἔπαθες, ναίπαι, Κώτα ; Ἐπεβρῶτσες ἕναν μέρος, ἀὲτς δμάζ'. Γιὰ σούκ' ἄν', σούκ', σούκ'. Ἐσυνάντεψες !...

Ἐπετσιγκῶθεν μίαν κι' ἀλλομίαν ὁ κουρεμμένον κι' ἀναχάπαρα ἐλάγγεψεν κ' ἐσκῶθεν κ' ἐβάρκιξεν : —Ἀνάθεμά-σε δάβολε, τ' ἐποῖκες-με τὴν δουλείαν ! Ἀσ' τὸ εἶπεν ὕστερα τὴν μεσελὲν ἀσ' σὴν ἀρχὴν ὡς τὸ τέλος τὴν ὑναῖκαν-ἀτ', ἐλάϊξεν ἡ χιλάκερος τὸ χιφάλ' κ' εἶπεν-ἀτον : —Ἀμῶ-σε, ἀφοξέν ! χαλὰ ἔπαθες. Σὸν δάβολον πὰ κερὶν ἄφκεται κ' ἐμπιστοσύνην ἴνεται ;

40) Ἡ Ὀκνία.

Ὁ Λευτέρτς κ' ἡ Κερεκὴ εὗραν τ' ἕναν τ' ἄλλο. Οἱ δύος-ἄτουν πὰ ὀκνάρ', ὀκνάρ', τεμὲκ ἀσ' σὴν ὀκνίαν-ἀτουν τὸ πολλά, τὸν γάϊδαρον, τάτα, ἐκούϊζαν ἀτον. Ἐθαρρεῖς κ' ἐκεῖνο τὸ τεμσίλ': ***ντὸ θὰ κάγουνταν δύο δσπίτα ἂς κάεται ἕναν,*** γιὰ τ' ἀτοίντς εἶπαν ἀ. Εἶχαν κ' ἕναν χτῆνον κ' ἕναν μουσκάρ'. Τὸ μουσκάρ' τ' εὐλογημένον, πολλὰ ζαντὸν ἔτον. Σ' ἕναν μερέαν 'χ' ἐγίνουντουν. Ὅλον ἔτρεχεν ἀπάν' κι' ἀφκά, ἐλάγγευεν κ' ἔμπαινεν σὰ κεπία κ' ἐγουστούρευεν τὰ κοσσάρας. Κάποτε πὰ ὕλαζεν-ἀ ὁ σκύλον κ' ἐτουρλάγγευεν κι' ἄλλο πολλά. Γιὰ τ' ἀτό, πάντα πὰ εἶχαν-ἀτο δεμένον. Ἕναν ἡμέραν ἐλύεν τὴν χιφαλί' ἀθε κ' ἐδέκεν-ἀ ξάν' σὸ τρέξιμον ἀπέσ' σὰ κεπία. Χορτοθερί' μεσημέρτς, ζέστᾳ πολλὰ ἔτον καὶ τοὶν δύος-ἄτουν πὰ—τὸν Λευτέρ' καὶ τὴν Κερεκὴν—ἐντόκεν-ἀτ'ς τὸ τσὶπ τ' ἀφορισμένον ἡ ὀκνία-τουν. Εἶδαν τὸ μουσκάρ' λυμένον καὶ λέει ὁ Λευτέρτς τὴν γαρήν-ἀτ' : Ναὶ κουτσή, κάτ' 'χὶ πᾶς δέντς ἀκεῖνο τὸ χαϊβάν'.—«Κιὰ δέβα δέσον-ἀ ἐσύ», λέει-ἀτον κ' ἡ Κερεκή. Ἐγὼ πάω, ἐσὺ πᾶς, τέρκεν, ἐπεφάσιξαν νὰ βάλ'νε κάβλ' : Ἡμποιος καλατζεύ' πρῶτος, ἐκεῖνος ἃ πάει δέν' τὸ μουσκάρ'. Ἐθαρρεῖς κι' ἀσ' ἐκεῖν' τὴν στιγμὴν οἱ δύ' πὰ ἔρραψαν τὰ στόματα-τουν. Ἡ Κερεκὴ ἐκλειδῶθεν ἀπέσ' σ' ὀσπίτ'. Τρὶ ἡμέρας ὁ Λευτὲρτς ἐπαῖνεν σὸ παζάρ' καὶ νὰ λαλίαν νὰ μιλίαν. Ἤντσαν ἐρώτανεν ἀτον, ξάϊ τζογάπ' 'χ' ἐδίνεν-ἀτον. Ἐρώταναν-ἄτον ντ' ἔφταει ἡ γυναῖκα-σ', κ' ἐκεῖνος ξάϊ τὸ στόμαν-ἀτ' 'χ' ἔνοιεν. Σ' ἀτὸ ἀπάν' ἔσυραν ἀπάν-ἀτ' ἰφτιράν, τεγεσὶμ ἐσκότωσεν τὴν γαρήν ἀτ'. Ἐπίασαν-ἀτον, ἐκουβάλεσαν-ἀτον σὸ χεκιμάτ', κ' ἐρωτοῦν-ἀτον ντ' ἔποικεν τὴν γυναῖκαν-ἀτ'. Ἐκεῖνος ξάν' τὸ στόμαν-ἀτ' 'χὶ ἀνοίει. Ἐπῆραν καὶ ἃ πᾶνε κρεμάν'ν-ἀτον καὶ ξάν' ἐρωτοῦν-ἀτον. Ἐκεῖνος, τῆ σκύλ' ὁ γιόν, τιδὲν 'χὶ λέε, ξάν'. Ἐθαρρεῖς κ' ἔρραψαν τὸ γαγγρωμένον-ἀτ'.

Ἐξέβεν ὁ τελάλτς νὰ κουΐζ' τὸ μιλλέτ', νὰ πᾶνε σὸ κρέμαγμαν-ἀτ' καὶ σειτᾳ ἐπεράννεν ἀσ' σὴν μαχαλάν, ἔχ'σεν ἀτον ἡ γαρή-ἀτ' ἡ Κερεκή. Μίαν κι' ἀλλομίαν ἐλάγγεψεν κ' ἐσκῶθεν καὶ μὲ τ' ἕναν χόβ' ἔτρεξεν κ' ἐπῆεν σὸν τόπον μέρ' καικὰ ἃ κρέμαναν-ἀτον καὶ ἅμον τὸ εἶδεν τὸ σκοινὶν σὴν γούλαν-ἀτ' ἐβάρκιξεν : «Ἄντρας-ι-μ' ἔν', ἄντρας-ι-μ' ἔν', μὴ κρεμάνετ'-ἄτον, ἀτὸς

κανὰν 'χὶ πειράζ'». 'Ατότες ὁ Λευτέρτς πὰ ἔνοιξεν τ' ἄκλερον-άτ' καὶ εἶπεν-άτην: —'Αρ' ἐγαζάνεψα τὸ κάβλ'. Δέβα ἀτώρα δέσον τὸ μουσκάρ'...

41) Τ' ἄναλον ἡ τσορπά.

Δύο χαλαϊτσῆδες ἐγένταν ἕναν κ' ἐξέβαν σὰ χωρία νὰ χαλαγιών'νε. Σὸ χωρίον μέρ'-ἐβραδάσταν, ἐπῆγαν σ' ἕναν ὀσπίτ'.

Οἱ νοικοκύρ', φιλόξενοι ἀνθρώπ', ἐμόναξαν-άτ'ς μὲ τ' ἐφτὰ καρδίας.

'Επειδὴς καὶ ἐπέρασεν ἡ ὥρα, καὶ 'χ' εἶχαν ἄλλο χαζούρ' φαγίν, ἐποῖκαν-άτ'ς ἕναν τσορπάν. Οἱ χαλαϊτσῆδες πὰ ἀτὸ τὸ 'χ' ἐθέλναν ἔτονε. "Οπως ἔτανε 'νεγκασμέν' ἀσ' σὴν δουλείαν καὶ ἀσ' σὴν στράταν, ἔφαγαν ζεστὸν-ζεστὸν τὴν τσορπάν, ἐγόμωσαν τὴν κοιλίαν-ἀτουν κ' ἔπεσαν κ' ἐκοιμέθαν. 'Απουρπουνοῦ σίρσιμα ἐσκῶθαν κ' ἐδρομάγαν.

Σὴν στράταν λέει ὁ εἶνας τὸν ἄλλον: —Ναίπαι, Λεύτερ', δὲν ἐξέρτς; 'Οψὲ τὸ βράδον ἡ τσορπὰ τ' ἔφαγαμε ἄναλον ἔτονε. —Ναί, πασὰ-Λία, ἄναλον ἔτον, εἶπεν κ' ὁ Λευτέρτς. 'Ατώρα τῆ σκύλ' τὰ παιδία ἃ τρῶνε κ' ἐκεῖν' πὰ καὶ ἃ λένε: 'Αβουτοὶν ντὸ χομπούλ' ἀνθρῶπ' ἔταν καὶ 'χ' ἐγροῖξαν τ' ἔτον ἄναλον ἡ τσορπά. "Ας κλώσκομες ὄπίσ' καὶ πᾶμε λέγομ'-ά τὸν νοικοκύρ'.

Τ' εἶπαν-ὰ καὶ τ' ἐποῖκαν-ὰ ἕναν ἔτον. 'Αμὰν ἐκλῶσταν κέλα ὀπίσ'.

—Χαΐρ ὀλα (1)! Ντ' ἔπαθετε κ' ἐκλώστετε; ἐρώτεσεν-άτ'ς ὁ νοικοκύρτς. —"Αν'σον ἀδᾶ, σύντεκνε, εἶπεν-άτον κι' ὁ μαστορα-Λίας· ἔρθαμε νὰ λέγομεσε, χομπουλ-γερινὲ (2) μ' ἐθαρρεῖτε μας, τὸ βραδυζνὸν ἡ τσορπά, τ' ἔφαγαμε ἄναλον ἔτονε.....

42) 'Ο ἀγράμματον ὁ ποπᾶς.

Σ' ἕναν χωρίον ὅλ' ἔταν ἀγράμματοι κι' ὁ ποπᾶς-άτουν πὰ ἀγράμματος. Τὴν λειτουργίαν καὶ τ' ἀκολουθίας ἔλεγεν-άτα ἀὲτς κι' ἀέτς, ὅπως ἐθέλνεν. Κανείνας τιδὲν 'χ' ἐγνάευεν. "Αντζα ἐποῖναν τὰ σταυροὺς καὶ τὰ μετάνᾳς. Προπάντων ἀσ' σῆ ἀποθαμενί' τὴν κανόναν ξαΐ χαπάρ' 'χ' εἶχεν ὁ ποπᾶς. Γιὰ τ' ἀτὸ καὶ μόνον ὅσταν ἐποθάννεν κάποιος, ἐπαῖρνεν τὸ λείμψανον ἀπέσ' σὴν ἐγκλεσίαν, ἐτσούπωνεν τὴν πόρταν, ἐπαῖρνεν τὸ θυμιαντὸν σὰ χέρᾳ-τ', ἐθύμᾳζεν τὸν ἀποθαμένον ἀσ' σ' ἕναν τὴν μερέαν κ' ἐπέκει ἐλάγγευεν ἀποπαγκές ἀτ'. 'Εθύμᾳζεν-άτον κι' ἀσ' σ' ἄλλ' τὴν μερέαν καὶ ξάν' ἐλάγγευεν ἀποπαγκές-άτ'. Καὶ ὅλον ἔλεγεν:

«"Αν ἐποῖκες καλά, νὰ ηὗρίκ'ς καλά, κι' ἂν ἐποῖκες κακὰ νὰ ηὑρίκ'ς κακά. Πολλὰ λόγια κι' ἄλλο εἶναι νὰ λέγω-σε ἅμα ἐγὼ 'χ' ἐξέρ'-άτα». Οἱ χωρέτ' ἐσέβαν σ' ἕναν τ' ἄλλο. "Ατζαπα ντ' ἔφταει καὶ ντὸ λέει ὁ ποπᾶς σὴν κανόναν τ' ἀποθαμενί'; Μίαν κι' ἀλλομίαν ἐπεφάσιξαν νὰ ἀποθάν' εἶνας

1) = ἔκ. τουρ. σὲ καλό σας.
2) = ἔκ. τουρ. γιὰ κορόϊδα.

ψεματικά, γιὰ νὰ ἐλέπ' καὶ νὰ ἀκούει ντὸ θὰ ἐφτάει ὁ ποπᾶς. Ἐσέγκαν τὴν δουλείαν σὴν στράταν καί, οὐζάτμιαλουμ, ἐκουβάλεσαν-ἀτον σὴν ἐγκλεσίαν. Σείτᾳ ἐποῖνεν ὁ ποπᾶς τὰ τᾳλίμᾳ τὸ εἶπαμε, ὁ ψεματικὸν ὁ ἀποθαμένον ἐλάγγεψεν κ' ἐσκῶθεν ἀποπέσ' ἀσ' σὸ σαντούκ'! Ὁ ποπᾶς ἐχπαράεν σὴν ἀρχήν, ἄμα ὕστερα ἐπίασεν-ἀτον ἀσ' σὴν γούλαν, κ' ἐντόκεν-ἐντόκεν ἐσκότωσεν ἀτον καὶ ξάν' ἐσέγκεν ἀτον ἀπέσ' σὸ σαντούκ'. Ἀσ' τ' ἐσυνορθίαξεν ἀτον κ' ὑστέρ', ἔνοιξεν τὴν πόρταν καὶ εἶπεν τοὶν χωρέτ'ς:

— Νὰ ἴνουστουν εὐλογημέν'! Μίαν κι' ἄλλο τερέστε καλά, ἂς ἀποθάν' καλὰ-καλὰ ὁ ἀποθαμένον, κ' ἐπέκει φερέστ' ἀτον. Οὖς νὰ ἐφτάγ'-ἀτον κι' ἀποθάν' ἡ ψή-μ' ἐξέβεν...(*)

43) Ὁ μιζαβίρτς.

Εἶνας Σεμενλῆς μιζαβὶρτς ἐσέβεν σὴν καϊβὲν ἀπέσ' κ' ἐκάτσεν. Ἡ καϊβὲ πὰ γομάτον. Ἄλλ' ἔπαιζαν χαρτία, ἄλλ' τάβλιν, καὶ ἄλλ' ἐκαλάτξευαν. Ἀτὸς πὰ τὴν δουλείαν-ἀτ'. Στερέαν 'κ' εἶχεν, 'κ' ἡσύχαζεν ἂν 'κ' ἐποῖνεν τὸ μιζαβιρλίκ'. Ἀσ' τ' ἐκάτσεν ἔπεγὶ κ' ὑστέρ' εἶπεν: — Παίδια, σῆ Σουμουλτούζ' τ' ἀχορών' ἀπέσ' τέσσερα γομάρᾳ σόπᾳ εἶναι. Ἄμα ἐγὼ 'δὲν 'κὶ λέγω. Ντ' ἔχασαααα!....

[Σημ. Σόπ' = στύψη. Ἔβγαινε σὲ μεταλλεῖο κοντὰ στὸ Καρὰ-Χισὰρ—Νικόπολη—κ' ἡ παραπάνω ποσότητα θεωρότανε λαθρεμπόριο].

44) Ὁ καθαεὶς τὴν βούκαν-ἀτ'.

Ἐκὰν ἐνενῆντα χρόνᾳ ἐμπροστὰ ἔζῆνεν σὴν Ὀρτοῦν ὁ Νικόλας ὁ Μόγερον μὲ τὴν ὑναῖκαν-ἀτ' τὴν Παρέσσαν. Σὴν ἀρχὴν εἶχεν ἕναν ἀργαστέρ' κ' ἐδούλευεν. Ἔχτιζεν σεμέρᾳ. Πολλὰ 'κ' ἐπῆεν ἐφέκεν τὸ σεμερτζηλούκ' κι' ἀσ' σὰ κιάρᾳ τ' ἐποῖκεν ἔνοιξεν ἕναν παζάλικον. Τὰ δουλείας καὶ τ' ἀλιβερίσ', δόξα σοι ὁ Θεός, ἐπαῖναν καλά. Ἔρχουνταν οἱ Τοῦρκ' ἀσ' σὰ χωρία κ' ἐγόραζαν ἤντᾳν ἐθέλναν. Ἔξεραν-ἀτον ἀσ' σὸ σεμερτζηλούκ'κές. Τθόρπατζη, ἀπάν', τσόρπατζη, ἀφκά, ἐπερίσσεψεν ἡ σερμιά. Ἔχτισεν κ' ἕναν ὀσπίτ', παλάτ'. Οἱ Τοῦρκ' οἱ χωρέτ' ἐκουβάλνανε τὰ κοσσάρας, τὰ ξυγάλτα, τ' ὠβά, τὰ καϊμάκια. Σ' ἀτὰ παράες νὰ ἐσκότωσες-ἀτ'ς 'κ' ἐπαίρνανε. Ἐφέρναν-ἀτα κεῖ ἀρμαγάν, γιὰ νὰ εὐχαριστοῦν-ἀτον καὶ νὰ καλοπιάν'ν-ἀτον. Ἄμα ὁ Νικόλας πὰ πολλὰ πονόψυχος ἄνθρωπος ἔτονε. Ἀσ' τὸ 'κ' εἶχανε οἱ Τουρκάντ' παράες, ἐδίνεν-ἀτ'ς βερεσιὲν ἄλας, κάζγιαγουν, ζάχαρην, ἐλάδ', καϊβέν, ἐλαίας, ἤντᾳν ἔτον. Κάποτε ἐνεσπάλνεν κ' ἔγραφτεν τὸ ἕναν-δύο. Οἱ μιουστερῆδες-ἀτ' οἱ Τοῦρκ', χωρέτ', ἀγράμματοι

*) Σημ. Ξ. Ξ. Παρόμοιο ἀνέκδοτο μὲ ἐλαφρὲς παραλλαγὲς ἔχω ἀκούσει ὅτι ὑπάρχει καὶ στὴ Ζάκυνθο, ἀπὸ τὸν Βασίλη Λούγαρη, δημοτικὸ ὑπάλληλο Δήμου Νέας Ἰωνίας.

ἀνθρῶπ', ξαΐ χαπάρ' 'χ' ἐπαίρνανε. Καὶ τὸν τσορπατζῆν-άτουν τὸν Νικόλαν ἅμον Θεὸν εἶχαν-άτον. Ὅσταν ἔλεγανε «τσόρπατζη», ἐθάρνες ἀσ' σὸ στόμαν-άτουν μέλ' ἔσταζεν. Ἴλλᾳ ὅσταν ἐγέλανεν σὰ κατσία-τουν κ' ἐντοῦνεν-άτ'ς μασχαρευτὰ μὲ τὸ χόρ' ἀπάν' σὴν ράχαν-άτουν, ἐχάρουνταν, χάρουνταν, π' ἐθαρρεῖς ἐχάριζεν-άτ'ς ὅλον τὸν κόσμον. Οἱ χιλάκλεροι εἶχαν καὶ δίκαιον. Σὸν γιατρὸν θὰ ἐπαῖναν, σὸν ἀβουκάτον, σὸν τσαρουχτζῆν, σὸν τερζήν, χασουλοῦ ἤντᾳν ἐθέλναν, ὁ Νικόλας ἐβοήθανεν-άτ'ς. Ἅμα ὁ ἀφώτιστον ἀσ' σ' ἀτὰ τὰ δουλείας ὅλᾳ καὶ τὰ ταλαβέρας ἐβγάλνεν μοῖραν καὶ μερτικόν. Πολλὰ 'χ' ἐπῆεν ἐσκάλωσεν κ' ἐδίνεν ἀτ'ς καὶ παράες σὸ διάφορον. Οἱ μαῦρ' οἱ Τοῦρκ', ἀτόσον καὶ πολλὰ ἐγάπαναν τὸν Νικόλαν, πάντα ἔλεγαν-άτον :—Ὁ Θεὸς ἔστειλε-σε σὸν κόσμον γιὰ τ' ἐμᾶς, Νικόλα τσορπατζῆ, ἐσὺ ἄν 'χ' ἔσ'νε ἐμεῖς ντὸ θὰ ἐγίνουμνες ! Γιὰ τ' ἀτὸ καὶ μόνον κάθαν χρόνον ἀσ' τ' ἐποῦλναν τὰ κοκκία, τὰ λαζούδᾳ, τὰ λεφτοκάρᾳ, τὰ φασούλᾳ καὶ χασουλοῦ ὅλᾳ τὰ περεχέτᾳ-τουν, ἐφέρναν κ' ἐδίναν-άτον ὀπίσ' τὰ δανεικὰ καὶ τὸ χρέος. Ἅμα ἡ μάννα πάντα μάννα καὶ τὸ χρέος, χρέος. Ὁ Νικόλας ἐλογαρίαζεν-άτα σὸν τόκον κές : Τ' ἕναν ἄλλ' ἕναν. Καὶ τὰ κουβαλέματα ντὸ εἴπαμε, χώρᾳ. Ἀὲτς πὰ ἡ δουλεία-τ' ὅσον τ' ἐπαῖνεν ἐντοῦνεν ἀπάν'.

* * *

Ὁ Νικόλας εἶχεν καὶ τρία παιδία, ἕναν κορίτσ' καὶ δύο ἀγούρᾳ.

Τὸ κορίτσ' ἐπάντρεψεν-ά κ' ἐδέκεν-ά ξ', εἴστᾳ ἔτον ἀκόμαν σεμερτζῆς. Παλλάσσα ἔλεγαν-άτην, χιλέμορφος καὶ χιλῃπλούμιστος, τὸν ἥλον ἔλεγεν : ***γιὰ θὰ λάμπ'ς, γιὰ θὰ λάμπω.*** Τὰ δύο τ' ἀγούρᾳ τ' πὰ προκομμένα καὶ χαριτωμένα, εἶχεν-άτα σὸ μαγαζὶν μὲ τ' ἐκεῖνον ἐντάμαν καὶ ἀσ' τ' ἐπροόδεψεν ἡ δουλεία, ἐπάντρεψεν κ' ἐκείντς. Ἅμα σ' ὀσπίτ' ὅλ' ἐντάμαν ἔταν. Ὁ Νικόλας κ' ἡ Παρέσσα, τὰ δύο παιδία τουν : ὁ Σάββας κι' ὁ Κωτίκας κ' οἱ δύος νυφάδες : ἡ Θαλία κ' ἡ Μέλπω.

Οἱ νυφάδες ἐποῖκαν κι' ἀπ' ἕναν μωρόν, δύο ματοζίνιχα ἀγουρόπα, ἅμον χοπαλόπα. Ὅλ'-άτουν ἀπέσ' σ' ὀσπίτ' ἔταν ἀγαπεμέν'. Σ' ἕναν τ' ἄλλο δύο λόγια καμμίαν 'χ' εἶχαν. Ἡ γειτονεία ἔζέλευεν-άτ'ς γιὰ τὴν ὁμόνοιαν τὸ εἶχαν καὶ γιὰ τὰ καλὰ καὶ τὰ καλωσύνᾳς-άτουν. Μὲ τὸ δίκαιον-άτ' πάντα ὁ Νικόλας ὁ Μόγερον ἅμον Πατριάρχης ἐκαμάρωνεν κ' ἐχάρουντουν γιὰ τὴν τάξ' καὶ τὴν ἀγάπ' τ' ὀσπιτί'-άτ'. Ἴλλᾳ ἀσ' τ' ἔρχουνταν τὰ Κερεκάδᾳ καὶ τ' ἐξέργατα ὁ γαμπρὸς-άτ' κ' ἡ θαγατέρα τ' μὲ τὰ δύο τὰ κορτσόπα-τουν σ' ὀσπί'ν-άτ' κ' ἐτοπλαύκουνταν ὅλ' ἐντάμαν, ὁ Νικόλας, ξαΐ μ' ἐρωτᾶς, ἐξύγουντουν κ' ἐχάντουν...

* * *

Ἀσ' τ' ἔνοιξαν κιὰν τὸ παχάλικον, χάθαν ἡμέραν ἀπουρπουνοῦ-άπουρπουνοῦ, ὁ Νικόλας ἐπαῖνεν ἔνοιεν τὸ μαγαζίν. Ἐφῆννεν τὰ παιδία-τ'—νεόπαντροι ἀνθρῶπ'—ν' ἀναπάγουνταν τὰ στούδᾳ-τουν. Ἐκάθουντουν σὴν πόρ-

ταν ἀπάν', ἐπαραγγεῖλνεν ἕναν καϊβέν, καὶ κάποτε ἕναν ναρκιλέν, καὶ εἴστᾳ ἔπινεν τὴν καϊβὲν καὶ τὴν ναρκιλέν, ἢ τὴν τσιγάρην-ἀτ', ἐτέρνεν τὰ μυρμήκας. Ἐκεῖνα πά, τ' εὐλογημένα, πάντα ἀπ' ἔξ' μερέαν ἀπέσ' ἐκουβάλνανε. Ὅσον-τὸ ἔλεπεν ἀτο ὁ Νικόλας ἐχάρουντουν, ἐπειδὴς καὶ εἶχεν-ἀτο γιὰ καλόν. Γιὰ τ' ἀτὸ καὶ μόνον, ὅσταν ἐσπόγγιζαν τὸ μαγαζίν, ἔλεγεν τὰ παιδία-τ' νὰ σπογγίζ'νε μὲ τρόπον, γιὰ νὰ μὴ πειράζ'νε τὰ μυρμήκας τῆ μαγαζί'.

Ἕναν ἡμέραν, εἴστᾳ ἔπινεν τὴν καϊβέν-ἀτ', εἶδεν τὰ μυρμήκας νὰ ἐβγόννε ἀσ' σὸ μαγαζὶν καὶ ἀποπέσ' νὰ κουβαλοῦνε ἔξ' μερέαν. Ἐπῆρεν ἄψιμον ἡ τεπέ-τ'! Ἀβοῦτο ἄσκεμον σημεῖον ἕν', εἶπεν. Ἐοστὶ ἡ δουλεία-μουν σὸ χάλαμιν πάει. Ἐνοῦντσεν, ἐπενοῦντσεν, ἐτέρεσεν ξάν' τὰ μυρμήκας, ἐκούμπ'σεν τὸ κιφάλ'ν-ἀτ' σὸ δεξὸν τὴν μούσταν-ἀτ' ἀπάν' καὶ εἶπεν ἐκεῖνος-ἐκεῖνον: —Τὸ δίχως ἄλλο, κάποιος-ἐμουν ἐποῖκεν ἕναν τρανὸν ἁμαρτίαν! Ἐρώτεσεν κ' ἐξέτασεν τὰ παιδία-ἀτ'. Οἱ δύος-ἀτουν πὰ εἶπανε: Τιδὲν ἀγοῖκον ἁμαρτίαν 'κ' ἐποίκαμε. Ἀσ' τ' ἐπῆγεν τὸ βράδον σ' ὀσπίτ', ἐκούΐξεν ὅλτς σουμά-τ' καὶ εἶπεν-ἀτ'ς: —Ἀκ'σέστε ἀδᾶ! Σ' ἀβοῦτο τ' ὀσπίτ' ἀπέσ' ἐγέντον ἕναν χουγιαντλίκ'. Ἥμποιος ἐποῖκεν-ἀ, πρέπ' νὰ λέει ἀτο, γιὰ νὰ ἐξέρομε καὶ νὰ ηὑρίκομε τὴν τσαρὲν τῆ πελᾶς, τὸ θὰ ἔρται ηὑρίκ' μας.

Ἐπέρασεν ἕναν ἡμέραν, ἐπέρασαν δύο, κανείνας τιδὲν 'κὶ μαρτυρᾶ.

Ἅμα ὁ Νικόλας πά, ***ὀτουνούμ,*** λέει. Ναὶ καὶ καλὰ θὰ μαθάν' ντ' ἔγεντονε. Σὸ τρίτον τὴν ἡμέραν ἀπάν' ἐπῆρεν καὶ ἐξέταζεν-ἀτ'ς χωριστὰ εἶνανεῖναν. Ἀσ' τ' ἔρθεν ἡ σειρὰ τῆ τρανέσσας τῆ νύφες, εἶδεν-ἀτην σασιρεμέντσαν. Ἡ χρά-τ'ς πὰ ἅμον πανίν. Ὁ πεθερός-ἀτ'ς ἁμὰν ἐγροίκ'σεν τ' ἔσυνεσέβεν-ἀτην ὅ φόβον ἀσ' σὸ καπεέτ'ν-ἀτ'ς κ' ἐσκάλωσεν-ἀτην τὸν ἐξάψαλμον. Ἀρ' ἐπούκεψεν ἡ νύφε καὶ εἶπεν τὴν ἁμαρτίαν-ἀτ'ς:

—«Τέσσερ' ἡμέρες ἔμπρ' καικὰ ἔβρασα, ἄφεντη, δύο ὠβά, νὰ δίγω ἀπ' ἕναν τὰ μωρὰ καὶ τρῶνε, κ' ἐχώρτσα καὶ τὸ τρανὸν τ' ὠβὸν ἐφάσα-το τ' ἐμὸν τὸ μωρόν...»

Σ' ἀτὸ ἀπάν' ὁ Νικόλας ὁ Μόγερον ἐδάκρυξεν. Ἐκούΐξεν ξάν' τὰ παιδία-τ' καὶ εἶπεν ἀτ'ς:

—Γιάβρουμ! Πρέπ' νὰ χωρίγουστουν γιὰ νὰ ἐξέρ' ὅ ***καθαεὶς τὴν βούκαν-ἀτ'***. Ἂν θέλτς τρανὸν βούκαν ἂς ἐφτάει, κι' ἂν θέλτς μικρόν.

45) Ἐθαρρεῖς ἐγὼ 'κ' ἐνόϊσα-το ;...

Τῆ Τσολάχ' τῆ Νικόλα ἡ ζαντία πολλὰ ἀγνὸν ἔτον. Ἅμον ζαντὸς πὰ ἔτον κι' ἅμον ἔξυπνος πὰ ἔτον. Φαντασμένος πὰ—μ' ἐρωτᾶς! Ἔλεγαν-ἀτον καὶ Καπτὰν-Νικόλα καὶ τσὶπ ἐπαῖρνεν-ἀ ἀπάν' ἀτ'. Ἀσ' σ' ὅλᾳ εἶχεν. Τσιμίδ' μανάχον 'κ' εἶχεν.

Ἕναν ἡμέραν ἐκοῦξεν-ἀτον ὁ Ἄρων κ' ἐδέκεν-ἀτον ἕναν πούσουλαν, νὰ πάει σ' ὀσπίν'-ἀτουν καὶ νὰ δίν'-ἀτον ἕναν κουστούμ', πᾳλὰ λώμματα-τ', γιὰ νὰ φορεῖ-ἀτα. Σῆ μαγαζί' σ' ἄλλ' τὴν ἀραστὰν ἔστεκεν ὁ Θεοφάνης—ὅ μα-

καρίτης πολλὰ σκάνταλον καὶ πουλαοῦκ'ς ἔτον—κι' ἀπ' ἀντίκρυ ἐκιρζάτευεν-ἀτ'ς. 'Ασ' τ' ἐπιδέβεν ὁ Νικόλας κ' ὕστερα, ὁ Θεοφάνης γάλα-γάλα, μὲ τρόπον ἐσούμωσεν ἀτον: Ναίπαι, ἀτὸς ὁ Ἄρων ντ' ἔλεγε-σε, εἶπεν-ἀτον. Τὸ καὶ τό, εἶπεν κι' ὁ Νικόλας. Ναίπαι, τ' εὐλογίας τ' ἐσά, εἶπεν-ἀτον ξάν' ὁ Θεοφάνης, ἐσὺ τσὶπ τεβεκαλῆς πῶς εἶσαι! Καλὰ λένε ζαντὸς ἔν'. 'Εσὺ 'δὲν 'κ' ἐγροικᾶς. Ναί, Σέφτελε, ἡ δουλεία γιὰ τὰ λώμματα 'κ' ἔν'. 'Ατὸς ἀραύ' νὰ κομπών'-τσε. Ἄ πακτουρεύ'-σε τὴν ἀδελφήν-ἀτ' κι' ἃ πιάν'-τσε ἀπέσ' ἃ 'φτάει σε γαμπρόν· νὰ προῖκαν νὰ τιδέν.

Ποῖον! εἶπεν ὁ Νικόλας. 'Εγὼ ἀγοῖκα χάπα τρώγω; 'Εγέντον θερίον ὁ Τσολάχ'ς. Καὶ μὲ τ' ἕναν θυμόν, ἐκλῶστεν σῆ Ἄρωνος τὸ μαγαζίν. Ἔσκωσεν κ' ἔσυρεν τὴν πούσουλαν σὸν Ἄρων ἀπάν' καὶ εἶπεν-ἀτον: 'Εθαρρεῖς ἐγὼ 'κ' ἐνόϊσα-το; 'Ατὰ τὰ μαστορκία σ' ἐμὲν κὲς 'κὶ περάν'νε...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'.

ΠΡΟΣΑΓΟΡΕΥΣΕΙΣ—ΠΑΡΑΤΣΟΥΚΛΙΑ

Ι. ΠΡΟΣΑΓΟΡΕΥΣΕΙΣ

Κοντὰ στοὺς ἄλλους ὅρους τῶν προσαγορεύσεων ποὺ ἀναφέραμε στ' ἀνάλογα κεφάλαια (ἀρραβῶνες, βάφτιση, γάμος κ.τ.λ.), παρουσιάζομε καὶ τοὺς παρακάτω:

Προσαγόρευαν:

— Τὸ Μητροπολίτη: ***Δέσποτα*** ἢ ***Ἄε-μ' Δέσποτα***, ***Γέροντα*** ἢ ***Ἄη-Γέροντα, Σεβασμιότατε***, κι' ὅταν ἤθελαν νὰ τὸν ἀναφέρουν: ὁ ***Δεσπότ'ς***.

— Τὸν παπᾶ: ***πάτερ*** ἢ ***πόπα*** ἢ ***δέσκαλε*** τὴν παπαδιά: ***πόπαδια***.

— Τὸν δάσκαλο: ***δέσκαλε*** ἢ ***κύριε*** καὶ μὲ οἰκειότητα οἱ φίλοι του: ***χότξα, μόλλα, τέρβεσ'*** (λ. τ.) κ.τ.λ. τὴ δασκάλα: ***κυρία***.

— Τὸν πατέρα: ***πάτερα, ἄφεντη τάτᾳ*** σπανίως ***γιάγια*** καὶ σπανιότατα ***μὲ τ' ὄνομά του***. Ὅταν ἤθελαν νὰ τὸν ἀναφέρουν στὴν ὁμιλία τους: ***ὁ κύρ'-ι-μ'***.

— Τὴν μητέρα: ***μήτερα, μάννα, νύφε, γραία*** (ὅταν γερνοῦσε) καὶ σπανιότατα ***μὲ τ' ὄνομά της***.

— Τὸν παποῦ, ***πάπο, τάτᾳ*** (λ.τ.), ***ἄφεντη***. Ὅταν ἤθελαν νὰ τὸν ἀναφέρουν στὴν ὁμιλία τους χρησιμοποιοῦσαν καὶ τό: ***ὁ τρανὸν ὁ πατέρα-μ'***.

— Τὴ γιαγιά: ***κάλομαννα, μάννα, γραία***· ὅταν ἤθελαν νὰ τὴν ἀναφέρουν στὴν ὁμιλία τους χρησιμοποιοῦσαν καὶ τό: ***ἡ τρανέσσα ἡ μάννα-μ'***.

— Τὸν μεγαλύτερο ἀδελφό: ***γιάγια***.

— Τὴ μεγαλύτερη ἀδελφή: ***πέτξα***.

— Τὸν θεῖο: ***θεῖο*** καὶ ***τάγη*** ἢ καὶ σπανίως ***γιάγια***. Ὅταν ἤθελαν νὰ ἀναφέρουν στὴν ὁμιλία τους τὸν μεγαλύτερο ἀδελφὸ τοῦ πατέρα τους, τὸν ἀποκαλοῦσαν «πατέρα» ἐπιτάσσοντας καὶ τὄνομά του π. χ. ***ὁ πατέρα-μ' ὁ Λάμπον***.

— Τὴ θεία: ***θεία***.

(Γενικὰ οἱ μικρότεροι τοὺς μεγαλύτερους τοὺς προσαγόρευαν μὲ τά: ***θεῖο***, ἢ ***τάγη***, ἢ ***γιάγια***, ἢ ***πάσα***, ἢ ***θεία***, ἢ ***πέτζα***, ἢ ***κέραθεια***, κι' ἂν ἀκόμα δὲν εἶχανε καμμιὰ ἀπολύτως συγγένεια, γιὰ ἔνδειξη σεβασμοῦ).

— Τὰ ξαδέρφια ὁποιουδήποτε βαθμοῦ προσαγαρευόντανε μεταξύ τους: ***ἐξάελφε***, ἢ ***ἔξαλφε***, ἢ ***ἐξάφλε· ἔξαλφσα***, ἢ ***ἐξάλφσα***.

— Τοὺς ἀνεψιοὺς καὶ τὰ ἐγγόνια τ' ἀποκαλοῦσαν: ***ἄνεψε, ἄνεψα***.

(Τὸ ***ἄνεψε*** συνηθιζόταν ἐπίσης ἀπὸ τοὺς ἡλικιωμένους στοὺς νέους γενικὰ καὶ χωρὶς νἄχουν συγγένεια, προπαντὸς ὅταν δὲν θυμόνταν ἢ δὲν ἤξεραν τὄνομά τους).

Στὸν παλιότερο καιρὸ συνηθιζόντανε πολὺ οἱ προσαγορεύσεις αὐτὲς ***ἐξάελφε*** καὶ ***ἄνεψε*** καὶ σπανιότατα τὰ ὀνόματα. Τὸ μικρότερο παιδὶ τὸ λέγαν ***ὑστερνοπούλ'*** ἢ ***καζάν-τιπὶ*** (λ.τ.)=ὁ πάτος τοῦ καζανιοῦ.

Γιὰ τὰ μικρὰ παιδιὰ λέγαν: ***τὸ μωρόν***. Γιὰ τὸ κορίτσι: ***ἡ κουτσή***. Γιὰ τὸν ἄντρα: ***ὁ ἄγουρον***. Μιλόντας γιὰ γυναῖκα: μποροῦσαν νὰ τὴν ἀναφέρουν μὲ ἐνδείξεις παρμένες ἀπὸ τ' ὄνομα ἢ ἀπὸ τὸ ἐπώνυμο, ἢ τὸ παρατσούκλι, ἢ ἀπὸ τὴν ἐργασία, ἢ ἀπὸ τὸν τόπο καταγωγῆς τ' ἀντρός της ἢ καὶ τῆς ἰδίας. Π.χ. ***Ἡ Πανίνα*** (ἡ γυναῖκα τοῦ Παναγιώτη—Πάνου), ἡ ***Πλατίνα*** (τοῦ Πλάτωνα), ἡ ***Χατζηπεῖνα*** (τοῦ Χατζήπετη), ἡ ***Καρνεμίνα*** (ἡ γριὰ τοῦ Καρνεμίδη) ἢ ***Μουσκωφίνα***, ἡ ***Μανουσαρίνα***, ἡ ***Τζομάβα***, ἡ ***Γιολτσάβα***, ἡ ***Γαργαέτσα***, ἡ ***Κανέτσα***—ἡ ***Ταταρίνα*** (ἡ γυναῖκα τοῦ Τάταρου —παρατσούκλι)—ἡ ***Οὐσταπασάβα*** (ἡ γυναῖκα τοῦ Οὐστάπασῃ—τοῦ ἀρχιμάστορη) ἡ ***Φουρουντζάβα*** (ἡ φουρνάρισσα), ἡ ***Οἰνότσα*** (ἡ Οἰνοΐτισσα), ἡ ***Τραπεζουντέϊσσα*** κτλ.

Οἱ ἄγνωστοι τῆς ἴδιας ἡλικίας μποροῦσαν γιὰ τὴν ἀρχικὴ λήψη ἐπαφῆς νὰ προσαγορεύονται μεταξύ τους μὲ τὸ ***κουμπάρε*** ἢ ***σύντεκνε*** ἢ ***δέξιματ'***.

Ἡ χρήση τοῦ ὅρου ***κύριε*** καὶ ***κυρία***, μόλις τὰ τελευταῖα χρόνια ἄρχισε νὰ χρησιμοποιεῖται ἀρκετὰ κι' ἀπὸ τὴ μεσαία τάξη. Τὸ ***ματὰμ*** καὶ ***ματμαζὲλ*** σπανιότατα τὰ χρησιμοποιοῦσαν στὰ πολὺ τελευταῖα χρόνια.

ΙΙ. ΠΑΡΑΤΣΟΥΚΛΙΑ

Τὸ παρατσούκλι, τὸ ἀθῶο ***παρανόμ'*** καὶ τὸ πειραχτικὸ ***προσονείδ'***, ἦταν ἀπαραίτητο σχεδὸν γιὰ τὸν καθένα. Οὔτε οἱ ξένοι δάσκαλοι γλύτωναν ἀπὸ τὸν κανόνα αὐτόν. Κυρίως τὸ διάλεγαν καὶ κόλλαγε ἀπὸ διάφορα σημάδια ποὺ εἶχε κανεὶς στὸ σῶμα, στὴ φυσιογνωμία, στὸ πρόσωπο, στὴν ὁμιλία, στὴ διανοητικότητά του κτλ.

Σὰν τέτοια ἀναφέρομε τὰ παρακάτω, μὲ τὴ σημείωση ὅτι τὰ πειραχτικὰ —***τὰ προσονείδᾳ***—τὰ χαρακτηρίζομε στὸ τέλος τους μὲ τὰ γράμματα «πρ», τὰ δὲ ἄλλα, τὰ χωρὶς χαρακτηρισμὸ εἶναι ἀθῶα ***παρανόμᾳ*** :

Ἀβανάκ'ς=χαζός, κορόϊδο (πρ). ***Ἀλεπὸν***=ἀλεποῦ. ***Ἀλμαλοῦς φουτὶν***=πορδὴ τῆς Ἀλμαλοῦς (χωριὸ) πρ. ***Ἀπολαδόστομος***=μὲ δύσκολη προφορὰ (πρ). ***Ἀτματξᾶς***=γύπας. ***Ἀφοξὲντς***=χαζός, κοῦφος. ***Ἀχμάχ'ς*** (λ.τ.) =βλάκας, κορόϊδο (πρ). ***Βῶκος***=ἠλίθιος, παχύδερμο (πρ). ***Γαβανοκέφαλος*** ἢ ***Γαβρανοκέφαλος***=μπουζουκοκέφαλος (πρ) ***Γαζᾳοῦ***=συμφορὰ (πρ). ***Γιαχοτῆς***='Εβραῖος. ***Γορδίλτς***=μεγαλομμάτης. ***Γοροσὶτς***=γροσάκιας. ***Γουπλὲς*** (λ.τ.)=ὄνομα ἀνέμου. Νοτιᾶς. ***Ἐξαπέσ'***=ἀνερμάτιστος (πρ). ***Ζαβλαγκόης***=κρεμανταλᾶς (πρ). ***Ζερζὲλτς*** (λ.τ.)=σεισμός. ***Ζοϊλάχ'ς*** (λ.τ.) ἀσουλούπωτος (πρ). ***Ζορζοβοΐλτς***=ψηλὸς καὶ κοῦφος (πρ). ***Θέκλα***=κωμικὸ πρόσωπο (***ἀμῶ-σε Θέκλαν*** ἢ ***Θέκλα κ'ἐσὺ***) πρ. ***Θέπεκας***=μαϊμοῦ, πρόσωπο κωμικὸ (πρ). ***Καζομὰλτς***=σγουρομάλλης. ***Καντρακάφ'ς***=καταφερτζῆς. ***Κανιζιμήτρᾳ***=ζωῦφιο μὲ διχαλωτὴ οὐρά, ποὺ χώνεται κυρίως στοὺς ξηροὺς καρπούς, ἀεικίνητη. ***Καπιτσούλα***=μικροπρόσωπος. ***Καραχνὴ*** = ἀκατάστατη (πρ). ***Κάρον***=ὁ καρός, ἀπὸ τὰ τραπουλόχαρτα. ***Καρσανᾶς***=χοντροκέφαλος. ***Καρσανοκέφαλος***=μπουζουκοκέφαλος (πρ). ***Καρτὲλτς***=ἀετονύχης. ***Καρτοφὶτς***=πατατίτσος. ***Κατσῶτα***=γεροντοκόρη. ***Καρυδὶτς***= μικροκαμωμένος. ***Κασπαπία***=βελανίδι, γριὰ κοντούλα καὶ συμμαζεμμένη (πρ). ***Κατσαπίρα***= μικρὴ ποὺ μεγαλοφέρνει κι' ἀνακατεύεται σ' ὅλα. ***Κάφουλας*** = χαμοκλάδης. ***Καχλέας***=σαχλιάρης. ***Κεβρέκ'ς***=ξεραγκιανός. ***Κεζπὰ***=σπανὸς γερασμένος, σὰν γριά. ***Κᾳλὶτς***=κασσίδης. ***Κάλτς***=φαλακρός, κασσίδης. ***Κερετσᾶς***=ἐκεῖνος ποὺ ἀγαπάει τὶς κόρες ἀπὸ τὸ ψωμί. ***Κέβαγουζους*** (λ.τ.)=μεγαλόστομος, ἀθυρόστομος (πρ). ***Κιοσὲς***=σπανός. ***Κιρᾳπὶτς*** = κεραμίδας. ***Κλαστέας*** = πορδαλᾶς (πρ). ***Κοβλακᾶς***=χοντροκέφαλος. ***Κοϊλάγκ'ς***=ψηλός, κρεμανταλᾶς (πρ). ***Κόραβον***=κοριτσίστικος. ***Κορκέας***=κουρελῆς (πρ). ***Κορκοτὶτς***=μικρὸς ποὺ ἀνακατεύεται σὲ δουλειὲς μεγάλων. ***Κόβον***=νωθρός, μονοκόμματος (πρ). ***Κοτζάτξα***=χοντρὴ στὸ μυαλὸ καὶ στὸ σῶμα (πρ). ***Κοτόβ'***=στέλεχος καλαμποκιοῦ μαζὶ μὲ τὰ σπυριὰ πάνω του, γερὸς μὰ καὶ χαζὸς (πρ). ***Κούης***=πτηνό. ***Κοῦρτος***=μαῦρος. ***Κουσατξούκ'ς*** (λ.τ.)=κοντούλης. ***Κουβκούρα***=ἀσκημόχτιστη (πρ). ***Κουβουνὶτς***=συμμαζεμμένος. ***Κούστα*** = σὰ σβῶλος. ***Κουτοῦζα***=κοντούλα. ***Κουτοῦνα***=στέλεχος ἀπὸ καλαμπόκι δίχως σπυριά. ***Κουφομὰτς***=βαθουλομμάτης. ***Κοφιτάνος***=κοβιός. ***Κόχλον***= σαλιγκάρης. ***Λᾳγκοὺρτς***=ἀσουλούπωτος (πρ). ***Λάγος***=λαγός. ***Λαζουδᾶς***=καλαμπόκης, σκουλήκι χοντρὸ κιτρινωπό. ***Λεμόνα*** καὶ ***Λεμονόκωλος*** (πρ). ***Λέβκουβουν*** (λ.τ.)=ὄρνιο ποὺ τρώει ψοφίμια (πρ). ***Λοπούτ'ς***=μονοκόμματος καὶ στὸ σῶμα καὶ στὸ μυαλό, χάχας (πρ). ***Λόρδος***=φαντασμένος. ***Λοσταπὲρτς***=ἀσουλούπωτος (πρ). ***Λυκοὺτς***=λυκάκι. ***Λῶτσος***=χοντροκέφαλος (πρ). ***Μάκαρα***=μακαρᾶς. ***Μαρέκ'ς***=μαραζιάρης. ***Μόζικας***=ἐκεῖνος ποὺ σφυράει μὲ σφυρίχτρι. ***Μότσιρας***=κοντός. ***Μιξέας***=μιξιάρης (πρ). ***Μὶτς***=ὅποιος γλύφει

τὴ μύτη του. **Μουθούγκ'ς**=ποὺ μιλάει μὲ τὴ μύτη του. **Μουστούκ'ς**=παράξενος, ἀλλόκοτος. **Μύδας**=αὐταρᾶς. **Μώγερας**=κοιμισμένος, χάχας. **Ξυλάγκουρον**=χοντροκέφαλος. **Ὄσχαρας πεσκίρ'**=πετσέτα τοῦ χωριοῦ Ὄσκαρα (πρ.). **Παγούρα**=κάββουρας. **Παλαγούρτα**=«καὶθυία», ὄρνιο ἀδηφάγο τῆς θάλασσας (πρ.). **Παλάπουγιουχ'ς**=μουστάκας. **Παλταρᾶς** (λ.ρ.)= ἐνάμισυς ἄνθρωπος. **Πατξακκουράνος** = ἐκεῖνος ποὺ λυγάει τὰ γόνατα βαδίζοντας. **Παταμπίρτς** (λ.τ.).=πρῶτος ἀπ'τὴν ἀρχή **Πεζιρολάϊνον**=στάμνα ψαρόλαδου (πρ.). **Πέλελες**=βραδύγλωσσος (πρ.). **Περπεντούλτς**=κουρελῆς. **Πεσκέσ'**=πεσκέσι. **Πεστέας** καὶ **Πεστοῦ**=ἀδύνατος, πετσὶ καὶ κόκκαλαλο. **Πετεινός. Πεχρέγκ'ς**=φαρδομύτης, μὲ λερὴ μύτη, ὑπόνομος (πρ.). **Πιπιλίτς**= κουκουτσάκης. **Πιπιλομάτς**=ψιλομμάτης. **Πιστόφ'ς**=κουμπούρας. **Πλεπλεκούτα**=στραγάλα. **Πλουμίκας**=παρδαλός. **Ποϊράης**=ἀσουλούπωτος (ἀπὸ τὸ Βοριᾶς). **Πορδαλᾶς**=κλανιάρης (πρ.). **Πότικας**=τιποτένιος (πρ.). **Ποῦρον**=τριμμένος. **Πουσούλτς**=κατσούφης. **Σαρακοστὴ**=ξερακιανή, μίζερη. **Σαρσάνα**=χελιδόνι, ὄμορφη. **Σαφλέας**=σαλιάρης. **Σαχάρτς**=ὅποιος ἔχει σημάδι ἄσπρο στὰ μαλλιά. **Σέφτελος**=φύλλο ἀπὸ κοκκινογούλι, κουτὸς (πρ.). **Σιουκρῆς**=σκωπτικός, πιθανότατα παρήχηση τοῦ Θεόκριτος. **Σκατέας**=κοπρίτης. **Σκοτείντς**=σκοτεινός. **Σπρεντξούλα**=σκασμένη ἀπὸ τὰ πάχυτα (πρ.). **Σουσμανίνας παλοβράκ'**=παλιὸ βρακὶ τῆς Σουσμανίνας (πρ.). **Στύπον** καὶ ἡ **Στυποῦ**=ὁ ξυνὸς καὶ ἡ ξυνή. **Τάκα** = βαρκούλα ποὺ ἔχουν μαζὶ τὰ ἱστιοφόρα, χαμένη (**ἀμῶ-σε Τάκα κ'ἐσὺ**) (πρ.) **Τακὲς**=τράγος, τραγοπρόσωπος (μὲ ὑπογένειο). **Τάπιας παντέραν**=**παντιέρα**, σημαία τῆς Τάπιας=ξεσκισμένη (πρ.). **Τασάρα** (παχιὰ καὶ δυσκίνητη (πρ.). **Τάταρον, Ταταρίνα** καὶ **Ταταρούσκα**=Τάταρος, Τατάρισσα (πρ.). **Τεκελτέας**=ἀνόητος, ἀργόσχολος. **Τέκπουγιουκ'ς** (λ.τ.) = ἀραιομούστακος. **Τεντξερόκωλος**=μὲ μεγάλο κῶλο (πρ.). **Τεπεκόης** (λ.τ.)=Κύκλωπας. **Τέτελας** κουτὸς (πρ.). **Τζαπροΐλτς** καὶ **Τζαπρὸν**=ἀλοίθωρος (πρ.). **Τζούνα**=βρωμιάρα. **Τηλίκ'ς**=κοψοχείλης. **Τίγκον**=λαγοπάτης. **Τιζτίκ'ς**=ἐλαφρόμυαλος. **Τιλτίκα**=φλύαρη (πρ.). **Τικουτίτς** ἢ **Τικουτάνος** = βραδύγλωσσος. **Τιρτόντς**=ἐλαφρόμυαλος (πρ.). **Τισλέκ'ς** καὶ **τισλέκα**=δοντᾶς, δοντοῦ. **Τούζτα** =ἀεικίνητη. **Τράτσον**=χοντρὸς πολὺ μέχρι σκάσιμο. **Τοντὴ**=κουτὴ (πρ.). **Τουρούης**=εὐλογιάρης, βλογοκομμένος. **Τσαγάνα**=κάββουρας, τσαγανός **Τσάκαλος**=τσακάλι, λέγανε κυρίως τοὺς γαλανομμάτες. **Τσάντσαρος**=ἀράχνη. **Τσαπράης** = ἀλοίθωρος. **Τσάρον** = μὲ μαλλιὰ πυρόξανθα. **Τσεπρέας** = ψωριάρης (πρ.). **Τσερέκ'ς**=ἀδύνατος. **Τσιμπλέας** = τσιμπλιάρης. **Τσιμπλατίνος** = μικρὸ πουλί, συκοφάγος πιθανόν. **Τσίνος** = γλάρος, ἀδύνατος. **Τσιτσέκα**=λουλούδα, καθαρὴ κι' ὄμορφη. **Τσολάχ'ς**= κουλοχέρης ἢ ἐπαρίστερος. **Τσορτανᾶς**=ἀνάλογο μὲ τὸ τουλουμοτύρης. **Τσορτίκ'ς**=ἀχλαδάκης, μικροκαμωμένος. **Τσοῦνα**=σκύλα (πρ.). **Τσουρούκ'ς** (λ.τ.)= σάπιος. **Φαραὼ**=αὐταρχικός. **Φισίλτς**=ἀλοίθωρος, μονόφθαλμος. **Φυσιόντς** =μανιακὸς καπνιστής. **Φουρουτξέας**=σουφρωμένος στὸ πρόσωπο. **Φοῦσον**

=ἀχειλᾶς. ***Φουτέας***=ἐκεῖνος ποὺ τὶς ἀμολάει κούφιες (πρ). ***Φουτίτα***=ἄγριος χουρμᾶς, ἀδύνατος ἢ μικρὸς κ' ἐλαφρὸς (πρ). ***Φτειρέας*** καὶ ***Φτειροῦ***=ψειριάρης (πρ). ***Φωλέα***=φωλιὰ ἀπὸ κόττα, ἀκατάστατη (πρ). ***Φωστὴρτς***=ἐκεῖνος ποὺ γυναικοφέρνει. ***Χατσούνα***=χαϊδεμένη κι' ὄμορφη. ***Χόρα***=χήρα. ***Χοσκίλτς***=χοντράνθρωπος. ***Χουλαρόστομος***=κουταλόστομος (πρ). ***Χουτακοὺτς***=ἀδύνατος καὶ ζαρωμένος. ***Χωματὶτς***=ἐκεῖνος ποὺ ἀπὸ μικρὸ παιδὶ ἔτρωγε χῶμα, μικροκαμωμένος. ***Ψῦχον***=ἐλονοσία, στρυφνός, μίζερος (πρ).

—Συνήθιζαν κάποτε νὰ ἑνώνουν τὸ παρατσούκλι μὲ τὸ ὄνομα π.χ. ***Καλοῦ-Δεφτερτς***=Χοντρο-Λευτέρης (***καλοῦν*** ἢ ***καλὴν***=λ.τ. χοντρός). ***Γαπᾶ-Γιωρτς***=Χοντρο-Γιώργης (***γαπᾶ*** ἢ ***καπᾶ***=λ.τ. τραχύς, χοντρός), ***Κουρουῦ-Πανον***=ὁ ἀδύνατος, ὁ στεγνὸς ὁ Παναγιώτης (***κουρουῦ***=λ.τ. στεγνός). ***Τελῆ-Γοργορ'***=Τρελλο-Γρηγόρης κ.τ.λ.

—Ἐπίσης χρησιμοποιοῦσαν γιὰ πειραχτικὰ καὶ τὰ ὀνόματα τρελλῶν καὶ ἠλιθίων τύπων ὅπως ***Τερετέλ, Κιρκόρ, Τελῆ-Τουρμουζ, Ἰλιάς-παπᾶς*** κλ.

—Χρησιμοποιοῦσαν ἀκόμα γιὰ πειραχτικὰ καὶ ὀνόματα ἀλλοεθνῶν καὶ προπαντὸς Ἀρμένηδων, ποὺ ἡ προφορά τους ἔκανε κωμικὴ ἐντύπωση, καθὼς τά: ***Ἀβετίτς, Ἀκοπόζ, Βαρτάν, Βουράν, Κεβόρ, Κιρκόρ, Μουκουρτουὺτς, Χατξαπάτ,*** ἀλλὰ καὶ Ἑλληνικὰ ὅπως τὰ Σοφοκλῆ, Πελοπίδα, Μένιππε, Ἀπόστολε, Ἀντών', Θανάσ' κτλ.

— Τοὺς Ἀρμένηδες στὶς ὁμιλίες τους τοὺς ἀποκαλοῦσαν ἀριστεροὺς καὶ γιὰ πείραγμα τοὺς ὀνόμαζαν ***κεσκὶλ*** (=νεροκολοκύθα) ***τολαπτξῆ*** (=πανοῦργος καὶ δόλιος). Τὰ παιδιὰ τοὺς πείραζαν τραγουδιστά: ***Ἄρ | μεν | κέθ | κιλ | ταρα | κὸτς | κὸτς | κότς !***

Γιὰ πείραγμα ἐπίσης λέγαν καὶ τοῦτο τὸ δίστιχο: ***Ἀρμενὶ κουκοὺτς-κουκοὺτς—Πασκαλία τράτσα-τρούτς.*** Ἀκόμα καὶ τὸ ἀκόλουθο τετράστιχο:

Ἀρμὲντς ποπᾶς ἐπέθανεν—(σὴν ψὴν-ἀτ' πουρπουλέντσα)
Καὶ κάτα-κάτα κλαίει-ἀτον—Κι' ὁ πεντικὸν θυμάζ'-ἀτον.

— Τοὺς Τούρκους τοὺς λέγανε ***Θωμανοὺς*** ἢ ***Ἀγαρενούς.***

—Ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ παρατσούκλια ἦσαν πολὺ ἐπιτυχημένα καὶ ἀντικατοῦσαν γενικὰ τὰ πραγματικὰ ὀνόματα. Ὑπάρχει ἀνέκδοτο, ποὺ γυναῖκα τοῦ λαοῦ πῆγε στὸ σχολειὸ γιὰ τὸ γιό της καὶ προσαγόρευσε τὸ δάσκαλο μὲ τὸ παρατσούκλι του, νομίζοντας πὼς εἶναι τὸ πραγματικό του ὄνομα, ποὺ δὲν τὸ εἶχε ἀκούσει ποτέ. Ἀλλὰ κι' ὁ δάσκαλος γιὰ πρώτη φορὰ ἄκουε τὸ παρατσούκλι του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η΄

ΣΚΩΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΕΙΡΑΧΤΙΚΕΣ ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ

— ***Τσέρρ, τσέρρ, τσέρρ !*** Τὴν ἐκφωνοῦσαν μὲ μορφασμὸ στὸ πρόσωπο τοῦ ἀντιπάλου, χτυπόντας ταὐτόχρονα καὶ τὰ χέρια, ὅπως τὰ κάνανε σὲ γροθιές, τὸ ἕνα πάνω στ' ἄλλο, γιὰ νὰ τὸν πικάρουν, ὅταν ἀποτύχαινε σὲ μιὰν ἐπιδίωξή του.

— ***Κάπαραμα, κάπαραμα, ἣλ Φατμά !*** (γαλοπούλα γαλοπούλα, κασσιδιάρα Φατμὰ—ὄνομα γυναικεῖο τούρκικο). Ἔκαναν ταὐτόχρονα τὶς ἴδιες χειρονομίες γιὰ νὰ πικάρουν περισσότερο τὸν ἀντίπαλο καὶ νὰ τὸν κάνουν νὰ κοκκινίσει ἀπὸ τὸ θυμὸ σὰν τὴ γαλοπούλα.

— ***Τιου, ιου, ιου, ιου !*** Πείραζαν καὶ κορόϊδευαν κυρίως ἐκείνους ποὺ βλέπανε ν' ἀνακουφίζονται στὸ ὕπαιθρο, δείχνοντάς τον ταὐτόχρονα μὲ τὸ δάχτυλο—τὸν δείχτη—καὶ μὲ τὸ χέρι τεντωμένο, ἢ καὶ ρίχνοντάς του πέτρες.

— ***Τεγὶ κάτ' εἶπες !***= Δῆθεν κάτι εἶπες! Σκωπτικά, μὲ ἀνάλογους μορφασμοὺς τοῦ προσώπου καὶ κούνημα τοῦ κεφαλιοῦ πάνω καὶ κάτω.

— ***Χόοοο ..!*** Κοροϊδία γιὰ κείνους, ποὺ παινευόντανε γιὰ κάτι ποὺ μποροῦσαν δῆθεν νὰ κάνουν καὶ ἀποτύχαιναν στὴν πράξη, ἢ ποὺ ἔχαναν σὲ ὁποιοδήποτε παιγνίδι, στοίχημα κ.τ.τ., γιὰ νὰ τοὺς πικάρουν. Συγχρόνως τοὺς ἔδειχναν καὶ μὲ τὸ δάχτυλο, ὅπως καὶ παραπάνω.

—Ὅταν ἀνακατευόταν ἄλλος στὴν ὁμιλία γιὰ νὰ διακόψει, ἢ νὰ φέρει ἀντιρρήσεις στὰ λεγόμενα, ἐκεῖνος ποὺ μιλοῦσε τοὔλεγε προσβλητικά, ὅπως διώχνομε τοὺς σκύλους: ***Ὄστ !*** Ὁ δεύτερος συνήθως ἀπαντοῦσε ἀμέσως γιὰ ἄμυνα καὶ ἀντεπίθεση: ***Ἔπαρ'-το καὶ γυροκλώστ', ἄμον τῆ σκυλί' τὸ πόστ', κάθ' κὰ 'πάν' καὶ φά-το.*** Ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν φράσεων αὐτῶν σὲ ὕφος συνήθως ἔντονο ἦταν ἀφορμὴ γιὰ καυγᾶ.

— ***Τζοῦνα !*** Προσβλητικὴ ἔκφραση μὲ ταὐτόχρονο μορφασμὸ δηλωτικὸ ἀηδίας. Ἡ ἀπάντηση δινόταν ἀμέσως: ***νὰ τσουβών' ἡ καρδία-σ'***=νὰ γίνει κούφια ἡ καρδιά σου. Παρήχηση καὶ ἀνταπόδοση.

— Τοὺς γαλανομμάτηδες γενικῶς τοὺς πειράζανε λέγοντας τραγουδιστὰ τὸ δίστιχο: ***Τσάκαλ' ἔπαρ'-την καὶ φύγον—Σός, μωρέ, παράδες 'κ' ἔχω*** (σὸς=σώπαινε).

— Τοὺς πολὺ μελαχροινοὺς τοὺς πείραζαν μὲ τὴν ἔκφραση: ***Κούρτ, μούρτ, ἔλεχτζη***=Κοῦρδε, ξεκοῦρδε, μαῦρε ζητιάνε.

—Γιὰ νὰ πειράξουν τὶς ξανθὲς καὶ νὰ κολακέψουν τὶς μελαχροινὲς λέγανε τὸ δίστιχο:

Ἄσπρον ἔν' τὸ χὸν σὸ βουνὸν οἱ σκύλ' καταπατοῦν-ά,
Μαῦρον ἔν' τὸ γαρύφαλον, πουλοῦν-ά μὲ τὸ τράμιν.

—Γιὰ νὰ εἰρωνευτοῦν καμμιὰ τεμπέλα καὶ κακομαθημένη λέγανε τὸ δίστιχο:

Τρυγόνα-μ' φὰ καὶ φούτιξον,—κι' ἀποτσιγκοῦ καὶ κλάσον (τὰ δύο τελικὰ ρήματα τῶν στίχων εἶναι συνώνυμα· τὸ ***ἀποτσιγκοῦ***=σφίξου γερά).

—Ἦταν κοινὴ ἐπίσης ἡ σκωπτικὰ εὔθυμη ἔκφραση γιὰ τοὺς καυχησιάρηδες ποὺ δὲν κατάφερναν ποτὲ τίποτε: ***Ὁ Γιὰν ἀγᾶς ἐφούτιξεν κ' ἡ λάμπα ἐνεβῆεν*** = ὁ κὺρ Γιάννης ἔκλασε κ' ἔσβυσε ἡ λάμπα.

— Γιὰ νὰ κοροϊδέψουν κανένα ποὺ δὲν ἤξερε τί τοῦ γίνεται, ἢ δὲν ἔβλεπε κάτι ποὺ τὄβλεπαν οἱ ἄλλοι, λέγαν εἰρωνικά:

Ἀποπάν' βρέχ, ἀπουφκὰ τρέχ, ὁ Νικόλας χαπάρ' 'κ' ἔχ'.

—***Ἀρπάεις-με!*** = Πάει καὶ μὲ δαγκάσεις! Λεγόταν εἰρωνικὰ στοὺς ἔξαλλους κ' ἐπιθετικοὺς τύπους.

—***Ἔξ'-ἀπέσ', πολλὰ τὰ ἔτη:*** Γιὰ τοὺς ἀνερμάτιστους ποὺ δὲν ἔχουν εἰρμὸ στὰ λόγια καὶ στὶς ἰδέες τους.

—***Ἀσκητᾶς φορεῖ τὴν γούναν κ' ἡ Λισὰφ κρεμάν' τὴν γούλαν:*** Λεγόταν εἰρωνικὰ κ' εὔθυμα γιὰ νὰ σατιρίσουν κανέναν ποὺ καλοπερνοῦσε γενικὰ ἐνῶ οἱ δικοί του κακοπερνοῦσαν καὶ περιοριζόντανε νὰ πάρουν ὕφος κακομοίρικο. Ἡ εἰκόνα εἶναι παρμένη ἀπὸ τὸ φυσικό, μὲ τὰ πρόσωπα ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἔκφραση.

—***Πάει σὸ ταρέζ', ἴνεται ταρέζ'· πάει σὸ μαχαίρ' ἴνεται μαχαίρ'.*** (Πάει στὸ ράφι, γίνεται ράφι· πάει γιὰ τὸ μαχαίρι, γίνεται μαχαίρι). Εἶναι εἰρωνικὴ ἔκφραση γιὰ τοὺς βραδυκίνητους.

—***Σπόγξον καὶ μὴ σπογγίεις*** (σκούπιζε καὶ μὴ σκουπίζεις). Κατάντησε νὰ σημαίνει εἰρωνικὴ ἀντίφαση γενικὰ σὲ κάθε εἶδος παραγγελία ποὺ δίνεται.

—***Ἔξ'-ἀπέσ', κέλ ιτσερί*** (ἔξω, μέσα, ἔλα μέσα). Λέγεται σαρκαστικὰ γιὰ κείνους ποὺ εἶν' ἀνακόλουθοι στὶς ἰδέες, τὶς γνῶμες καὶ τὶς πράξεις τους.

—***Ἀτίκ! ἢ λίκ!*** =Ἔκφραση, ποὺ τὴν ἔλεγε κεῖνος ποὺ ἔτρωγε κάτι, προπαντὸς ξυνὸ—πορτοκάλι, κορόμηλο κ.τ.τ.—γιὰ νὰ προκαλέσει τὸ σάλιο τ' ἀντικρινοῦ του. Συνήθως κρατοῦσε μὲ τὸ χέρι στὸ στόμα ἀπὸ τὸ εἶδος ποὺ ἔτρωγε καὶ τὸ ἐπιδείκνυε ταυτόχρονα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ΄.

ΟΝΟΜΑΣΙΕΣ ΖΩΩΝ ΚΑΙ ΦΥΤΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΘΗΜΑΤΙΚΕΣ ΦΩΝΕΣ

ΟΝΟΜΑΣΙΕΣ ΖΩΩΝ

— Στ' ἄλογα—***σ' ἄλογα***: ***Γιαβούζ, Μουρούζ, Ὀγούρ.***

— Στὶς ἀγελάδες—***σὰ χτήνα***: ***Σουμαδία, Χιλαδία, Σαχάρα, Κουλία*** (ὅποια δὲν εἶχε κέρατα), ***Χατούνα.***

—Στὰ βόδια—*σ'ὀβούδᾳ*: ***Σαχὰρ*** (μὲ σημάδι ἄσπρο στὸ κεφάλι), ***Ἔκτωρ.***

— Στὰ βουβάλια—*σὰ τζαμέδια* : ***Σαχάρ'.***

— Στὶς γίδες—*σ' αἰγίδᾳ* : ***Χατούνα.***

— Στὰ ἐρίφια—*σ' ὀλάκια*: Τὰ λέγανε γενικὰ ***Εὐρυδίκη***, προπάντων ὅταν τὰ ψήνανε στὸ φοῦρνο.

— Στ' ἀρνιὰ—*σὰ κουρήτᾳ* : ***Ἀρνίτσα.***

— Στὰ σκυλιὰ—*σὰ σκυλία* : ***Ἄραπ', Ἔκτωρ, Ἥρα, Πῆττο, Φλόξ, Φροῖξο*** κ.τ.λ.

— Στὶς γάτες—*σὰ κάτας* : ***Ἀραπίτσα, Λευκίτσα*** καὶ γενικὰ ***Ψιψίκα.***

— Στὸν ποντικὸ—*σὸν ποντικόν* : Τὸν ἔλεγαν γενικὰ ***κωφόν.***

Ἐπίσης τὶς ἀγελάδες καὶ τὶς κατσίκες τὶς ὀνόμαζαν ἀναλόγως τὴν ἡμέρα ποὺ γεννήθηκαν ἢ ἀγοράστηκαν ἢ καὶ ἀναλόγως τοῦ τριχώματός τους: ***Καλαντίτσα, Λαμπρίτσα, Βαγγελίτσα, Μεταξία*** κ.τ.λ.

ΣΥΝΘΗΜΑΤΙΚΕΣ ΦΩΝΕΣ

— Στὰ ζῶα γενικῶς, γιὰ νὰ ρθουν: ***Κιάχ, κιάχ, κιάχ!*** ἢ ***ἔλα, ἔλα, ἔλα!*** ἢ ***κέλε, κέλε, κέλε!*** ἢ ***ἔλα, ἄναμ*** (=λ.τ. μάννα μου), ***ἔλα, ἔλα!*** ἢ μὲ τὸνομά τους, π.χ. ***ἔλα Σάχαρ', ἔλα, ἔλα*** κ.τ.λ.

— Στὰ ἄλογα καὶ στὰ μουλάρια:

— Γιὰ νὰ προχωροῦν: ***τάχ, τάχ, τάχ!*** ἢ ***τσό, τσό, τσό!*** καὶ στὸν ἀνήφορο: ***τόστ, παπάμ, τόστ!*** Σπανίως τὰ χτυποῦσαν· γιὰ νὰ προχωροῦν τὸ πολὺ τὰ ἀπειλοῦσαν ἢ μὲ τὸ χέρι, ἢ μὲ κανένα μαστίγιο ἢ βέργα.

— Γιὰ νὰ σταθοῦν: ***τόορτς!*** ἢ ***τόρτς, παπάμ, τόορτς!***

— Στὰ γαϊδούρια:

— Γιὰ νὰ προχωροῦν: ***Τζούς, τζούς, τζούς!*** ἢ ***τὰχ τζούς!*** Συνήθως τοὺς δίναν καὶ ξυλιὲς καὶ σουβλιὲς στὰ πισινά.

—Γιὰ νὰ σταθοῦν: ***τού ου ούρτς!*** ἢ ***τόορτς!*** Καὶ ὅταν δὲ σταματοῦσαν τοὺς πιάνανε τὸ χαλινὸ καὶ κάποτε ταυτόχρονα τὰ ξύλιζαν.

—Στὶς ἀγελάδες, τὰ βόδια καὶ τὰ βουβάλια:

—Γιὰ νὰ προχωροῦν καὶ γιὰ διώξιμο: ***χές, χές, χές!***

—Γιὰ νὰ σταθοῦν: ***δοοοχα! δοοοχα!***

—Στὶς κατσίκες.

—Γιὰ νὰ φύγουν: ***πέτς, πέτς, πέτς!***

—Στὰ σκυλιά.

—Γιὰ διώξιμο: ***οὔσ! ἢ ὄσ!*** καὶ ταὐτόχρονα ἔκαναν χειρονομία ἢ κίνηση ἀπειλητικὴ—συνήθως σκύβοντας γιὰ νὰ πάρουν πέτρα καὶ νὰ τοῦ ρίξουν. Γιὰ φώναγμα τῶν σκυλιῶν ἔκαναν ἐπίσης σφυρίγματα κομμένα ἢ καὶ χαρακτηριστικὴ ψιλὴ φωνὴ ποὺ προκαλεῖται μὲ μάζεμμα τῶν χειλιῶν καὶ ξηρὸ ρούφηγμα ἔντονο. Ἐπίσης τὰ φώναζαν ***κούτι, κούτι, κούτι!*** ἢ ***μαλέζ', μαλέζ', μαλέζ'***=κουρκούτι—δηλαδὴ μὲ τὸ φαγί τους.

—Στὶς γάτες.

—Γιὰ διώξιμο: Μὲ ἔντονη φωνὴ καὶ ταὐτόχρονη χειρονομία ἀπειλητικὴ ἢ κίνηση πρὸς ἐκείνη: ***Ψίτ, ψίτ, ψίτ!***

—Γιὰ κάλεσμα: ***Ἔλα ψιψίκα, ἔλα!*** ἢ ***ἔλα ψί, ψί, ψί!*** ἢ ***ψιψίκα, ψιψίκα, ψιψίκα!***

—Στὶς κότες.

—Γιὰ διώξιμο: ***ξῆ, ξῆ, ξῆ!***

—Γιὰ κάλεσμα: ***ἔλα τξοῦ, τξοῦ, τξοῦ!*** Μερικὲς οἰκοκυρές, γιὰ νὰ μὴ μαζευτοῦν κ' οἱ κόττες τῶν γειτόνων, τὶς συνήθιζαν νὰ τρέχουν στὴν πρόσκληση: ***ἐλᾶτε, λᾶτε, λᾶτε!*** ἢ ***τξοῦ πουλ, πουλ, πουλ!*** Γιὰ νὰ διώξουν τὶς ξένες ἀπ' ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς δικές τους τὴν ὥρα ποὺ τρώγανε φώναζαν: ***ξῆ-ξένα! ξῆ-ξένα!***

—Γενικῶς ὅταν πήγαιναν τὰ ζῶα γιὰ πότισμα, τὰ σφύραγαν σ' ὅλη τὴ διάρκεια ποὺ πίναν, μὲ κομμένα σφυρίγματα. Κι' ὅταν σταματοῦσαν, πάλι συνέχιζαν τὸ σφύριγμα γιὰ νὰ ξαναπιοῦν.

—Τὰ κοπάδια ἀπὸ πρόβατα καὶ γίδια στὸ ὕπαιθρο τὰ ὁδηγοῦσαν γενικὰ μὲ σφυρίγματα ποιμενικά.

ΦΥΤΑ ΜΕ ΣΥΜΒΟΛΙΚΕΣ ΟΝΟΜΑΣΙΕΣ

—***Γλωσσίταν:*** φύλλο ἀπὸ χαμόφυτο, σὲ σχῆμα καὶ μέγεθος λιγάκι μεγαλύτερο σχεδὸν ἀπὸ γλῶσσα ἀνθρώπου, μὲ νεῦρα ἰνώδη στὴ μέση καὶ στὶς δυὸ ἄκρες. Τὸ βάναν σὲ πληγές, κυρίως καλόγηρους (βλέπε σελ. 305).

—***Μάϊσσας κερία*** : Σαπρόφυτα κιτρινοπράσινα ποὺ βγαίνουν σὲ ὑγρὰ μέρη κυρίως (βλέπε σελ. 325).

—***Σαχταρούτσα*** : Χορταρικὸ φαγώσιμο· χαμόφυτο μὲ φύλλα μᾶλλον μικρὰ καὶ σταχτιὰ (***σαχτάρ'***=στάχτη).

—***Σπαθοχόρταρον*** : Σπαθόχορτο· γινότανε ἀλοιφὴ μαζὶ μὲ λάδι γιὰ πληγὲς (βλέπε σελ. 303).

—***Παναγίας δάκρᾳ*** : Ἀμάραντος· λουλούδι κιτρινωπό, ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ ἀποκάπνισμα.

—***Παναγίας χόρ'***=(χέρι τῆς Παναγίας), πιθανὸν ἁγιόκλημα. Ὅταν τὸ ριχναν σὲ νερὸ μούσκευε κ' ἔπαιρνε τὸ σχῆμα παλάμης μὲ δάχτυλα (βλέπε σελ. 126).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι΄.

ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ - ΓΛΩΣΣΟΔΕΤΕΣ - ΚΟΡΑΚΙΣΤΙΚΑ

Ι. ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ

Τὰ αἰνίγματα λεγόντανε κυρίως μεταξὺ τῶν παιδιῶν τοῦ σχολείου 10—16 ἐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ μεγαλύτερους καὶ ἀπὸ ἡλικιωμένους κάποτε. Αὐτὰ ποὺ χρησιμοποιοῦσαν στὰ Κοτύωρα ἤτανε σχεδὸν τὰ ἴδια μ' ἐκεῖνα ποὺ χρησιμοποιοῦσαν καὶ σ' ἄλλα μέρη τοῦ Πόντου, μὲ ἀρκετὲς ὅμως παραλλαγές. Στὸ τέλος κάθε αἰνίγματος γίνεται ἡ ἐρώτηση ; ***ντὸ ἔν ;*** ἢ ***ντὸ θὰ ἔν ;***

1) Ἄγιονόρα, δύο λιμνόπα, δύο τρυπόπα, ἕναν στομοφάγιν κ' ἕναν κουτσ͡κουντάριν· ἢ

Ἀγιανόρα, δύο λιμνόπα, δύο τρυπόπα, καρματζουγοῦ, λούστραγκόπον· ἢ

Ἄγιον ὄρος, δύο λιμνόπα, τρία τρυπόπα.

(***ὁ πρόσωπον***—τὸ πρόσωπο).

2) Ἀνηβαίν' ἡ πιζπιζίκα, κατηβαίν' ἡ πιζπιζίκα, ἄφεριμ τὴν πιζπιζίκαν, ντὸ τρανὸν χοβόρ' ἐποῖκεν.

(***Τὸ τεβέκ' καὶ τὸ σταφύλ'***= ἡ κληματαριὰ καὶ τὸ σταφύλι)

3) Ἂν πάγω πάει, κι' ἂν στέκω στέκ' ἢ ἂν πᾶς πάγω, κι' ἂν στέκ'ς, στέκω.

(***ἡ ἰσκιὰ*** = ὁ ἴσκιος τοῦ ἀνθρώπου).

4) Ἀπέσ' σὴν Μαύρην Θάλασσαν ὀφίδιν καγκελίζει, καὶ σ' ὀφιδί' τὴν κεφαλὴν ὁ ἥλον μαρμαρίζει.

(***τὸ λυχνάρ'*** = τὸ λυχνάρι).

5) Ἀραπὶτς καλκεύ' τὴν ἀραπίτσαν. ἢ Ὁ ἀράπ'ς ἐκάλκεψεν κ' ἡ ἀραπίνα ἐχαστρίτσωσεν = στογγυλοκάθησε φαρδιὰ πλατιά.

(***ἡ ἐμπροστία καὶ τὸ χαλκὸν*** = ἡ πυροστιὰ καὶ ὁ τέντζερης).

6) Ἀσπροκάτσ'κον ἀγελάδ' σ͡κίζ' τ' ὀρμὰν καὶ κατηβαίν'.

(***ξυράφ'***, ἢ κατ' ἄλλους πυκνὸ χιόνι ποὺ ἔρχεται ἀπὸ σύννεφα).

7) Ἄσπρον ἔν', τ͡υρὶν χ' ἔν'· φύλλα ἔχ', δέντρον χ' ἔν'· οὐδάρ' ἔχ', πεντικὸς κ' ἔν'. (τὸ ***τ͡ούρπ'***= τὸ ρέφανο).

8) Δαχτυλίδ'-μ' πετρωτόν, πετρωτὸν καμαρωτόν, βρέχεται κὶ βρέχεται, καμμίαν χὶ στεγνοῦται· ἢ δαχτυλίδι πετρωτόν, πετρωτὸν κι' ἀσημωτὸν πάντα βρέχ' πάντα χονίζ', πάντα ἔν' καματερόν.

(***τὸ λουτρὸν—ὁ λουτρός***).

9) Δίστομον διδόκαρον,.... ***ψαλίδ'*** ἔν' καὶ χὶ λέγ'-άτο.

10) Ἕναν ἔν' καὶ σ' ὅλᾳ ἐμπαίν'. (***τ' ὄνομαν***).

11) Ἕναν ἔν' σὸ νερὸν ἐμπαίν' καὶ χ' ἐνεβράχκεται, σὸ τρυπὶν ἐμπαίν' καὶ χὶ φαίνεται. (***τ' ὀφίδ'***).

12) "Εναν χουλάρ' βούτορον ὅλον τὸν κόσμον χαρατσών'.

(ὁ ἥλον).

13) "Εν' ἕναν πρᾶμαν ψὴν 'χ' ἔχ' ἀσ' σὴν ψὴν ἐβγαίν', καὶ ψὴν δίει.

(τ' ὠβὸν=τ' αὐγό).

14) Εἶναι τέσσερ' ἀδέλφᾳ· τρέχν'ε, τρέχν'ε ὁ εἷνας ἀπ' ὀπίσ' ἀσ' σὸν ἄλλον καὶ καμμίαν τ' ἕναν τ' ἄλλο νὰ ἐφτάν'νε 'χ' ἐποροῦνε.

(ἀνεμίδαν—ἡ ἀνέμη).

15) "Ερθεν ἡ νύφε σὴν πόρταν, πέντε λύκ' ἁρπάξτ' ἀτην.

(ἡ μίξα).

16) "Εχω ἕναν βαρελόπον κ' ἔχ' ἀπέσ' δύο λογιῶν κρασόπον.

(τ' ὠβὸν—τ' αὐγό).

17) "Εχω ἕναν γιοργανόπον καὶ θκεπάζ' ὅλον τὴν γῆν.

(τ' ὠβοῦ τὸ τσέπλ'=ἡ φλοῦδα τ' αὐγοῦ).

18) "Εχω δύο κουβάρᾳ τ' ἕναν ἄσπρον καὶ τ' ἄλλο μαῦρον.

(ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νύχτα).

19) "Εχω ἕναν ζευγάρ' ὀβουδόπα· δέν' ἀτα καὶ πᾶνε λύν'-ἀτα καὶ στέκ'νε.

(τὰ τθαρούχια).

20) "Εχω ἕναν χουτόπον κ' ἔχ' ἀπέσ' τὸ ψαλιδόπον κ' ἕναν βούραν μαργαρίτᾳ.

(τὸ στόμαν).

21) Θεὸς 'χ' εἶμαι κι' ἅγιος 'χ' εἶμαι κι' ὅλ' πιστεύ'νε·με.

(τὸ γαντάρ'=τὸ χαντάρι).

22) Καταχέφαλον τρυπὶν τὸν βασιλέαν 'χὶ φογᾶται.

(ὁ κῶλος).

23) Κατσκάρα παϊρακλοῦσα καὶ τ' οὐδάρ'ν-ἀτ'ς ἔν' μακρύν.

(τὸ τηγάν').

24) Κόκκινος κοσσάρα σὴν-ι γῆν θαμμέντσα.

(τὸ κρομμύδ').

25) Κοντὸς-χοντὸς καλόγερος, τὰ σίδερα ζωσμένος.

(τὸ βαρέλ' ἢ βαλέρ).

26) Κοντὸς-χοντὸς καλόγερος, φορεῖ πολλὰ ρουχάτα.

(τὸ κρομμύδ').

27) Λεγνὸς-λεγνὸς καλόγερος, τὴν σάπκαν σκεπαγμένος.

(τὸ καρφὶν ἢ τὸ καφρίν).

28) Μακρὺς-μακρὺς καλόγερος, κρούει καὶ πάει σὸν οὐρανόν.

(ὁ κάπνον=ὁ καπνός).

29) Μάντξα- μάντξα κ' ἔμνοστα, ἀφτασμένα κι' ἄνοστα. (Τὰ παιδιὰ γενικὰ στὴν νηπιακὴ ἡλικία καὶ τὰ κορίτσια ἕως τὰ 20 χρόνια τους (μάντξα=ἄωρα), εἶναι νόστιμα (ἔμνοστα), ὅταν ὅμως πάρουν τὰ χρονάκια τους (ἀφτασμένα=ὥριμα), χάνουν τὴ νοστιμάδα τους (ἄνοστα).

30) Ὁ ἐφτωχὸν χάν' καὶ ὁ ζεγκίντς κρύφτ'-ᾳ.

(ἡ μίξα).

31) Ὁ πάππο-μ' ἀσπροχέφαλον καὶ τ' ἰντέρᾳ-τ' σὴν φραχτήν.

(τὸ κολογκύθ').

32) Ὁ σαῆς ἐπέρασεν, περπεντούλᾳ ἐκρέμασεν, (τὸ ἴδιο ὅπως καὶ τὸ 2ο).

33) Ὁ ταΐμ ὁ Γαραμάνον λαλεῖ τὰ πρόγατα κ' ἔρται.

(ἡ καταμάγια=τὸ φουρνόπανο).

34) Σὰ δέντρᾳ ἀνηβαίν', ἄνθρωπος 'χ' ἕν', σεμέρ' φορεῖ, γάϊδᾰρος 'χ'ἕν'· γράμματα γράφτ', γραμματικός 'χ' ἕν'. (**τὸ χοχλίδ'**=τὸ σαλιγκάρι).

35) Σὴν στήλην, στήλην (ἢ τύλην-τύλην) κρέμεται, σὴν στήλην (ἢ σὴν τύλην) κατακρέμεται, ἂχ κόρη-μ' νὰ εἶχα σε, ἔξερα κ' ἐποῖνα σε· ἢ ἔρχομαι κ' ηὑρίκω-σε, δάκω καὶ χουράζω-σε. (**τὸ σταφύλ'**).

36) Σ' ὁρμὰν ἐγεννέθα καὶ σ' ὁρμὰν ἐνεπλάστα, κι' ὅνταν ἐκατῆβα, ὅλ' ἐφάσανε-με τὰ σαμαρέας ἢ τὰ σαπλακέας. (**τὸ κοσκίν'**—τὸ κόσκινο).

37) Στένω ὠβὸν παὶ κρύφκομαι. (**τὸ θεμὸν**=ἡ θυμωνιά).

38) Τέντξερην χαλαγιωμένον, μὲ τὰ σύρματα ξωσμένον). (**τ' ὀμμάτ'**).

39) Τὴν ἡμέραν τύλ-ι, τύλ-ι καὶ τὴν νύχταν ἀποτύλ-ι.

(**τὰ κρεββάτᾳ**=τὰ στρώματα).

40) Τῆ πάππος-ι-μ' ὁ κῶλον σήν-ι-γῆν καὶ τὰ γένᾳ-τ' σὴν φραχτήν.

(**τὰ πατήτξα**=τὰ φασόλια τὰ πράσινα).

41) Τῆ πάππος-ι-μ' τὰ γένᾳ, σὸ τσαγκάλ' δεβασμένα.

(τὸ ἴδιο μὲ τὸ παραπάνω).

42) Τῆ πάππος-ι-μ' τὸ τσουπούχ' σῆ καλομάννας-ι-μ' τὸ τρυπίν.

(**τ' ἀνοιγάρ' καὶ τῆ πόρτας τὸ κλειδίν**).

43) Τὸ κικὶν τὸ κυπαρὲσ' (ἢ τὸ κικὶν τὸ κικινάριν), τὸ 'χὶ χεῖται σὸ τραπέζ', τὸ 'χὶ κόφτ'-ᾰ τὸ μαχαίρ', τ' ἀναστέν' τὸν κόσμον ὅλον, τ' ἀναστέν' τὸν βασιλέαν. (**τὸ τσιτσὶν**—τὸ βυζί).

44) Τρὰκ ἀδᾶ, τρὰκ ἀκεῖ, τρὰκ σὴν πόρταν ὀπίσ' κιάν.

(**τὸ φορκάλ'**=ἡ σκοῦπα).

45) Τριγύλ'-τριγύλ' τὰ κάγγελα κι' ἀπέσ' ὁ φράγκον παίζει.

(**τὸ στόμαν καὶ ἡ γλῶσσα**).

46) Τριγύλ'-τριγύλ' τὰ μάρμαρα κι' ἀπέσ' τὴ μέσ' ὁ χόσον.

(**τὸ κιοπέκ-ταϑιν**=ἐξέδρα πέτρινη στὴ μέση τοῦ λουτροῦ).

47) Χίλοι μύροι καλογέροι, σ' ἕναν ράσον τυλιγμένοι.

(**τὸ ρούδ'**=τὸ ρόδι).

II. ΓΛΩΣΣΟΔΕΤΕΣ

Τοὺς συνήθιζαν κυρίως τὰ παιδιὰ στὰ παιγνίδια τους καὶ στὴν αὐλὴ τοῦ σχολείου, βάζοντας κάποτε καὶ στοιχήματα.

Χρησιμοποιοῦσαν τοὺς παρακάτω γλωσσοδέτες:

1) 'Ακεῖν' τὸ πέραν τὸ σαρπὶν τὸ σκεπαροπελεκετορνεμένον, ποῖος ἐσκεπαροπελεκετόρνεψεν-ᾶτο; Τῆ σκεπαροπελεκετορνευτὰ ὁ γιὸν ἐσκεπαροπελεκετόρνεψεν-ᾶτο.

2) Ἄσπρος, ξάσπρος, ξέξασπρος, κι' ἀπ' τὸν ἥλιο ξεξασπρότερος.

3) Ἐκκλησιὰ μολυβωτή, μολυβοκοντυλοπελεκητή· ποιὸς τὴν ἐμολυβοκοντυλοπελέκησε; ὁ γιὸς τοῦ μολυβοκοντυλοπελεκητῆ τὴν ἐμολυβοκοντυλοπελέκησε.

Τὰ δυὸ τελευταῖα, ὁλοφάνερα, εἶναι ἀλλομερίτικα. Ὡστόσο τὰ χρησιμοποιοῦσαν κι' αὐτά.

Ἐπίσης γιὰ γλωσσοδέτης χρησιμοποιότανε κάποτε κ' ἡ Τούρκικη φράση:

Ἄναστας καπὰκ σατσάνα=Ἀναστάση, δὲν πουλᾶς (γιατὶ δὲν πουλᾶς) κολοκύθια!

Ἡ φράση αὐτὴ διαβάζεται κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο κι' ἀπὸ τὴν ἀνάποδη σὰν τὸ γνωστό: «Νῖψον ἀνομήματα κ.τ.λ.».

III. ΚΟΡΑΚΙΣΤΙΚΑ

(***Κούθτιλια***=λ.τ. γλῶσσες πουλιῶν).

Τρεῖς συνθηματικοὺς τρόπους χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὴν κρυπτογραφικὴ —ἂς ποῦμε—ὁμιλία γιὰ νὰ μὴ καταλάβουν οἱ ἄλλοι ποὺ ἦσαν παρόντες καὶ ἄκουγαν:

1) Ἐκφωνόντας κάθε συλλαβὴ χώρια μὲ τὴ λέξη «***φεγγάρη***» στὸ τέλος **π.χ.** Σούκ φεγγαρη, ποῖ·φεγγαρη, σόν·φεγγαρη, ἕ-φεγγαρη, νάν-φέγγαρη, κάϊ-φέγγαρη, βέν·φεγγαρη=***σούκ' ποῖσον ἕναν καϊβέν.***

2) Προφέροντας κάθε συλλαβὴ χώρια μὲ τὴν κατάληξη **τξε**, ὅπως: Θὰ-τξέ, πα-τξέ, με-τξέ, σῆ-τζέ, ρο τξέ, διᾶς-τξὲ=***θὰ πᾶμε σῆ Ροδιᾶς.***

3) Λέγοντας ἀνάποδα τὶς λέξεις· καθώς: Κρήμι, ρένφε, λάμη=***Μίκρη, φέρεν μῆλα.***

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ΄

ΠΑΡΟΙΜΙΑΚΕΣ ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ

1) ***Ἀβάλω τὸ χόρι-σ' σὸ μελοκούτ'.*** Θὰ βάλω τὸ χέρι σου στὸ κουτὶ ποὺ βάζουν τὸ μέλι. Λέγεται εἰρωνικὰ ἢ κι' ἀστεῖα γι' ἀπάντηση σ' ὅποιον φωνάζομε καὶ μᾶς ρωτᾶ: τὶ μὲ θέλετε, ἐνῶ εἶναι φανερό, ὅτι τὸν καλοῦμε γιὰ νὰ τοῦ ἀναθέσομε κάποια δουλειά.

2) ***Ἀ δίγω-σε φωτίαν***—***ἢ ἄψιμον.*** Θὰ σὲ δώσω φωτιά.—Θὰ σὲ πυροβολήσω· θὰ σοῦ τὴν μπουμπουνίξω· ἢ θὰ σὲ μαρτυρήσω γι' αὐτὸ ποὺ λὲς ἢ ποὺ κάνεις.

3) ***Ἄδικα καὶ παράβουλα.***—Ὅλως διόλου ἄδικα.

4) ***Ἀέραν κουπανίεις.*** Ἀέρα κουπανᾶς.—Ἄδικα μιλᾶς. Ματαιοπονεῖς.

5) ***Ἀὲτς κ' ἔμορφος ἔν', λέει τὸν ἥλον: γιὰ θὰ λάμπ'ς γιὰ θὰ λάμπω.*** Τόσο ὄμορφη εἶναι, ὅπου λέει στὸν ἥλιο: ἢ θὰ λάμπεις ἢ θὰ λάμπω.—Ἔκφραση παραστατικὴ γιὰ τὶς πολὺ ὄμορφες.

6) ***Ἀκόμαν τὸν στόμαν-ἀτ' γαλέαν μυρίζ'.*** Ἀκόμα τὸ στόμα του γάλα

μυρίζει.—Εἶναι μικρὸς ἀκόμα ὥστε νὰ μὴ τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ λέγει καὶ νὰ κάνει ὅ,τι λὲν καὶ κάνουν οἱ μεγάλοι.

7) ***Ἄλαλος κι' ἀμήλαλος κι' ἀρχοντοπαιδεμένος.***—Πολὺ μετρημένος καὶ καλοαναθρεμμένος.

8) ***Ἀλμεγάδ' χτῆνον.*** Γελάδα ποὺ ἀρμέγεται.—Τὸ κορόϊδο ποὺ τὸ ἐκμεταλλεύονται καὶ τοῦ ροκανοῦν τὸν κόπο τῆς δουλειᾶς του κυρίως.

9) ***Ἄμον ἀγρόμηλον κοκκύμελον.*** Σὰν ἄγριο κορόμηλο.—Πολὺ νέα, ὄμορφη καὶ ροδαλή, μὰ ἰδιότροπη καὶ στρυφνή.

10) ***Ἄμον ἀγρόμηλον.*** Σὰν ἀγριόμηλο. Πολὺ νέα, ὄμορφη, ἀθῶα καὶ ξέβγαλτη. Κυρίως λέγεται γιὰ ὄμορφα χωριατοκόριτσα.

11) ***Ἄμον ἄναλον χαλβᾶν.*** Σὰν ἀνάλατος χαλβᾶς.—Κρύος κι' ἄνοστος.

12) ***Ἄμος ἄρκος τρώει.*** Σὰν ἀρκούδα τρώει. Πολυφαγᾶς ἄντρας.

13) ***Ἄμον Ἀρμέντς.*** Σὰν Ἀρμένης.—Ἀδέξιος, κακόφωνος, παράφωνος, κλαψιάρης, δειλός.

14) ***Ἄμον ἀρνικὸν περδίκ'.*** Σὰν ἀρσενικὸ περδίκι.—Παραχαϊδεμένος κι' ἀνοικονόμητος.

15) ***Ἄμον γουρζουλᾶ δαβρίν.*** Σὰν ραβδὶ ποὺ βαστάει ἡ πανοῦκλα.—Παραστατικὴ ἔκφραση γιὰ τοὺς πολὺ ἀδύνατους· σκελετώδικος.

16) ***Ἄμον ἐλάδ' ἀπαγκὲς ἴζεύ'.*** Σὰν τὸ λάδι ἀπάνω-ἀπάνω πλεύει.—Ἐπιδέξιος, καπάτσος καὶ ματσαράγγας, ποὺ πάντα βρίσκει δικαιολογίες γιὰ τὶς παρεκτροπές του κι' ***ὅλο βρίσκεται στὸν ἀφρό.***

17) ***Ἄμον ζελφῖνος κρούει κολύμ'.*** Σὰ δελφῖνι κολυμπάει.—Καλὸς καὶ γρήγορος κολυμβητής.

18) ***Ἄμον κ̂αρμάνα γυροκλώσκεται.*** Σὰν ἀδράχτι γυρίζει.—Ὅλο καὶ βρίσκεται σὲ κίνηση, μὰ καὶ τίποτε τὸ ἀξιόλογο δὲν κάνει.

19) ***Ἄμον Καλομηνὲς κ̂όπρον σ' ἰφτάρ' ἀπάν' 'κ̂ὶ στέκ'.*** Σὰ μαγιάτικη (γελαδινὴ) κοπριὰ πάνω στὸ φκιάρι δὲ στέκεται.—Σαρκαστικὸς καὶ περιφρονητικὸς χαρακτηρισμὸς γιὰ ὑπερήφανο καὶ μεγαλομανῆ, παρὰ τὴν πραγματική του ἀξία.

20) ***Ἄμον κοπάλ'.*** Σὰν κόπανος.—Ἀδέξιος, χοντρός, βραδυκίνητος, χοντροκομμένος.

21) ***Ἄμον μέλεγξεν.*** Σὰν ἱστιοφόρο τοῦ Τσανὰκ-καλέ.—Ἀκατάστατος στὴν ἐμφάνιση, ἀργὸς στὸ περπάτημα.

22) ***Ἄμον παγούρα.*** Σὰν κάβουρας. — Γιὰ γυναῖκες ἢ κοπέλες ἄνοστες, κρύες κι' ἀδέξιες· ἐπίσης σημαίνει καὶ παχύς, σὲ ἀντίθεση μὲ τό: ***Ἄμον τσαγάνα***—βλέπε παρακάτω ἀριθ. 31.

23) ***Ἄμον παλαγούρτα.*** Σὰν ἀδηφάγο ὄρνιο τῆς θάλασσας «αἰθυία». —Λαίμαργος, ἁρπαγας, ποὺ ὅλα τὰ καταχωνιάζει.

24) ***Ἄμον παστρικὸν μαντίλ'.*** Σὰν παστρικὸ μαντίλι. — Φταίχτης ποὺ παρουσιάζεται ἢ μιλάει χωρὶς νὰ δείχνει συναίσθηση τοῦ σφάλματος καὶ τοῦ φταιξίματός του.

25) *Ἄμον περδίκα*—ἢ *ἄμον πέρδικα πορπατεῖ.*—Ἀντίστοιχο μὲ τό: Σὰν πέρδικα περπατεῖ.

26) *Ἄμον σαλλὰχ ἀγγούρ'.* Σὰ σποριασμένο χοντρὸ ἀγγούρι.—Χοντρὸς μὰ χωρὶς γεροὺς μυῶνες καὶ δύναμη. Σάπιος κι' ἀσουλούπωτος.

27) *Ἄμον τεϊνὲξ πετεινός.* Σὰν ἀδύνατος πετεινός, ἀπὸ σόϊ ὅμως γερός.—Φαινομενικὰ ἀδύνατος μὰ κατὰ βάθος γερὸς μὲ ἀντοχὴ μεγάλη.

28) *Ἄμον τίζα.* Σὰν ἀλογόμυιγα.—Ἐνοχλητικὸς καὶ φορτικός. Ἀνάλογο μὲ τό: Σὰν τσιμπούρι.

29) *Ἄμον τὸ τερεῖς-με καὶ τερῶ-σε.* Ὅπως μὲ βλέπεις καὶ σὲ βλέπω.

30) *Ἄμον τὸ τρώει ὁ γάϊδαρον τ' ἀχάντα.*— Ὅπως τρώει ὁ γάϊδαρος τὰ γαϊδουράγκαθα.

31) *Ἄμον τσαγάνα.* Σὰν τσαγανός.—Ἀδύνατος, ἀχαμνός.

32) *Ἄμον τούρκικον παπόρ'.* Σὰν τούρκικο βαπόρι.—Βραδυκίνητος. Ἀνάλογο μὲ τό: τὰ ζῶα μου ἀργά.

33) *Ἄμον χοπαλόπον.* Σὰ σκυλάκι θρεμμένο.— Χαϊδευτικὴ ἔκφραση γιὰ εὔρωστα καὶ καλοθρεμμένα παιδάκια.

34) *Ἀνάμνον, κόρ', ἀνάμνον.* Περίμενε, κόρη, περίμενε. — Γιὰ μάταια ἀναμονή.

35) *Ἄντξαν ἐμέρωσεν.* Μόλις ξημέρωσε. — Ἀντίστοιχο μὲ τό: Τώρα τὸ πῆρε χαμπάρι.

36) *Ἀπάν'-ἀτ' μυῖαν*—ἢ *τὸξ—κὶ κοντουρεύ'.* Ἀπάνω του μυῖγα—ἢ σκόνη—δὲν ἐπιτρέπει νὰ καθήσει.—Δὲν παραδέχεται κανένα σφάλμα του καὶ δὲν ἀνέχεται κανένα ψεγάδι.

37) *Ἀπάν' σὰ ποδαρομύτα·τ' πορπατεῖ.*— Ὑπερήφανος καὶ κομψευόμενος.

38) *Ἀπ' ἐμπροστὰ κυρὰ-κυρὰ κι' ἀπ' ὀπίσ' κοκκινόκωλος.*—Κόλακας καὶ διπρόσωπος.

39) *Ἀπ' ἔξ' πρόγατον κι' ἀπὸ 'πέσ' λύκος.*—Ὑποκριτὴς μὲ κακοῦργα ἔνστικτα.

40) *Ἀπέσ' ἀτ' φάκ' 'κι' ἀναλεῖ.* Μέσα του φακὶ δὲ μουσκεύει.— Δὲ βαστάει μυστικό.

41) *Ἀπέσ' 'κ' ἔχ'.* Μέσα δὲν ἔχει—ἐννοεῖται: μυαλό.—Ἠλίθιος, κουτός, τρελλός.

42) *Ἀποζούλιγον γαρκόν.* Ἀμουνίχιστο μοσχάρι. — Κακομαθημένο κι' ἀσύδοτο ζωηρὸ παιδί.

43) *Ἀπὸ καλαμιδί' ἐγέντον.* Ἀπὸ καλαμιοῦ ἔγινε.— Ἔμεινε γυμνός, πτώχευσε ἢ ἀπὸ ζημιές, ἢ ἀπὸ πυρκαϊά, ἢ ἀπὸ ναυάγιο, ἢ ἀπὸ ληστεία.

45) *Ἀποκάφ'-σε.* Σοῦ ξυνίζει τὸ στομάχι καὶ σὲ κάνει νὰ ρεύεσαι.—Εἰρωνεία σ' ἐκεῖνον ποὺ ζητάει κάτι τὸ ὑπερβολικό, ποὺ δὲν τοῦ τὸ δίνουν. Ἀνάλογο μὲ τό: δὲ σφάξανε.

45) *Ἀποκουρὰν ἐπῆρες·ἀτο;* Ἀνάλογο μὲ τό: Ἀποκοπὴ τὸ πῆρες;

46) *'Από 'πέσ' τερεῖ.* 'Από μέσα κυτάζει.— Νυστάζει καὶ κλίνει τὰ μάτια.

47) *'Αποστέκ'-ἀρμουτοῦν.* 'Αχλάδι ποὺ καταπίνεται δύσκολα.—Ἄνθρωπος κακότροπος, στριφνὸς καὶ ἀπότομος.

48) *'Αποστέκ'-σε.* Σοῦ στέκεται στὸ λαιμό.—Βλέπε 45.

49) *'Από 'φκακὲς χαντσεύ'.* 'Από χαμηλὰ καψαλίζει.—Ἔξυπνος καὶ κρυφοπόνηρος. 'Ανάλογο μὲ τό: σιγανὸ ποταμάκι.

50) *'Αρκοῦ ἄλειμμαν σ' ὠμία-σ'.* 'Αρκούδας λίπος στοὺς ὤμους σου. —Σαρκαστικὴ ἔκφραση· τὴν ἀπευθύνουν σὲ μεγάλους καὶ δυνατοὺς ποὺ ἐπιτίθενται σὲ μικροὺς κι' ἀδύνατους. 'Ανάλογο μὲ τὴν εἰρωνικὴ ἔκφραση: νὰ μὴν ἀβασκαθεῖς.

51) *'Αρμέντικον βίζιταν.* 'Αρμένικη ἐπίσκεψη.—Ἐπίσκεψη ποὺ διαρκεῖ πολὺ καὶ γίνεται φορτικὴ καὶ βαρετή.

52) *'Αρμέντικον ἰνάτ'.* 'Αρμένικο πεῖσμα.—Παροιμιώδικο πεῖσμα.

53) *'Ασ'σὰ μυτία-μ' ἐξέγκεν-ἀ.* 'Από τὶς μύτη μου τὄβγαλε.—Δὲ μ' ἄφησε νὰ χαρῶ τὸ καλὸ ποὺ μοῦ ἔκανε· ἢ μ' ἐκδικήθηκε γιὰ κάτι ποὺ τοὔκανα.

54) *'Ασ' σὰ μυτία-μ' ἔρθεν.* 'Από τὶς μύτες μου ἦρθε.—Δὲν τὸ χάρηκα, ἢ τὸ πλήρωσα ἀκριβά.

55) *'Ασ' ἑφτὰ φῦλα ἔξ' ἔν'.* 'Από ἑφτὰ φυλὲς ἔξω εἶναι.—Δὲν ἔχει Θεὸ ἀπάνω του, δὲν ἔχει νόμο, εἶναι ἔκφυλος.

56) *'Ασ' σὴν ἰσκιάν-ἀτ' πὰ φογᾶται.* Κι' ἀπὸ τὸν ἴσκιο του φοβᾶται. —Δειλός.

57) *'Ασ' σὴν ὀκνίαν-ἀτ' τὸ πολλά, τὸν γάϊδαρον «τάγη», κουΐζ'-ἀτον.* 'Από τὴν πολλή του τεμπελιά, τὸν γάϊδαρο «θεῖε», τὸν φωνάζει.— Κλασικὸς τεμπέλης, πολὺ ὀκνηρός.

58) *'Ασ' σὴν πίσσαν σὸ γατράν.* 'Από τὴν πίσσα στὸ κατράμι.—'Ανάλογο μὲ τό: 'Από τὴ Σκύλλα στὴ Χάρυβδη.

59) *'Ασ' σῆ τσιτσί-σ' τὸ κουδούκ' ἔκοψες κ' ἐδέκες-μ' ἀ.* 'Από τοῦ βυζιοῦ σου τὴ ρόγα ἔκοψες καὶ μοῦ τὄδωσες.—Χαρακτηρίζει πολὺ φειδωλὴ προσφορὰ ποὺ προδίνει τσιγκουνιά.

60) *'Ασ' σὸ βελὸν σὸ ράμμαν ἐκατέντησεν.* Ἔχασε καὶ τὰ λίγα ποὺ εἶχε κ' ἔμεινε τελείως φτωχός.

61) *'Ασ' σὸ γουλούτσ'ν-ἀτ' γαῖμαν στάζ'.* 'Από τὸ σπαθί του αἷμα στάζει.—Παληκαρᾶς κ' αἱμοχαρής, ποὺ ἐμπνέει σεβασμὸ καὶ φόβο.

62) *'Ασ' σὸ ζεστὸν σὸ κρύον τὰ χέρᾳ-τ'ς 'κὶ βάλλ'.* Πολὺ χαϊδεμένη, ποὺ ἀποφεύγει τὴν ἐργασία καὶ γενικὰ κάθε κόπο.

63) *'Ασ' σὸ κακόν, σὸν κίνδυνον.* Βλέπε 58.

64) *'Ασ' σὸν ἀβράκωτον βρακὶν σύρ' καὶ παίρ'.* Δραστήριος καὶ ἱκανός.

65) *'Ασ' σὸν κῶλον νεφέσ' παίρ'.* 'Από τὸν κῶλο ἀνασαίνει.— Βρίσκεται σὲ δύσκολη θέση.

66) *'Ασ' στόμα-σ' καὶ σῆ Θεοῦ τ' ὠτίν* ! 'Αντίστοιχο μὲ τό : 'Απὸ τὸ στόμα σου καὶ στοῦ Θεοῦ τ' αὐτί !

67) *'Ασ' σὸ χαλκόν-ἀτ'ς ἀφκὰ μυίας περάν'νε καὶ ἀντιπεράν'νε.* 'Απὸ τὸν τέντζερή της κάτω μυῖγες περνοῦν κι' ἀντιπερνοῦν.—'Ανυκοκύρευτη ποὺ δὲν ἔχει τὸ νοῦ της στὸ σπίτι της.

68) *'Ασ' σ' ὠβὸν ἀπάν' μαλλὶν ἀραύ' νὰ ἀχπάν'.* 'Απ' τὸ αὐγὸ ἀπάνω μαλλὶ γυρεύει νὰ μαδήσει.—'Ανάλογο μὲ τό : προσπαθεῖ νὰ βγάλει ξύγκι ἀπὸ τὴ μυῖγα.

69) *'Ατὸ πὰ ἔχ' τὸ φαλαμίδ'ν-ἀθε.* Κι' αὐτὸ ἔχει τὸ θαλαμίσκο του, τὸ ἰδιαίτερό του διαμέρισμα.—Λέγεται ἀπὸ πολὺ χορτάτον, ποὺ θέλει νὰ δικαιολογηθεῖ ἔτσι γιὰ νὰ δεχτεῖ κάτι ἐκλεκτὸ ποὺ τοῦ προσφέρουν ἢ κι' ἀπὸ κείνους ποὺ τοῦ τὸ προσφέρουν πιέζοντάς τον νὰ τὸ δεχτεῖ.

70) *Αὐτὸς ποιος* ! (τὸ *ποιος* ἄτονο).—Δὲν τὸν λογαριάζω. Λέγεται ἀπὸ κεῖνον ποὺ δὲν δίνει σημασία στὸν ἐνδιαφερόμενο, σὲ πρόσωπο ἀξιοσέβαστο, στὴν κοινωνία.

71) *'Αψίματα κουρτᾶ.* Φωτιὲς καταπίνει.—Δραστήριος, γρήγορος στὴ δουλειά του, ἔξυπνος καὶ τολμηρός.

72) *Βελὸν νὰ σύρτς ἀφκὰ 'κὶ ρούζ'.* Βελόνα νὰ ρίξεις χάμω δὲν πέφτει.—Πολὺ πλῆθος καὶ συνωστισμός.

73) *Βοσκίζω τ' ὀμμάτᾳ-μ'.* Βοσκάω τὰ μάτια μου.—Σεργιανάω μπανίζοντας τὶς ὄμορφες.

74) *Βοῦκαν καὶ τούρκισμαν.* Μπουκιὰ καὶ τούρκεμα—ἀλλαξοπιστιά. —Πολὺ ἀκριβὰ φαγητά, ἢ καὶ πολὺ νόστιμα.

75) *Βρακία σύρ' κά.* Βρακιὰ τραβάει κάτω—ἀλλουνοῦ.—'Απαιτητικὸς δραστήριος καὶ ἱκανὸς (βλέπε καὶ 64).

76) *Βρεχὴ κ' ἀέρας ἔτσν.* Βροχὴ κι' ἀέρας ἦταν.—'Ηρθε καὶ πέρασε. ξεχάστηκε κιόλας.

77) *Διάβολος 'κὶ γλυτών' ἀσ' σὰ χέρᾳ-τ'.*— Τετραπέρατος, πολυμήχανος, διαόλου κάλτσα.

78) *Δέβα ἀποκαπνίγ'-ἀτα.* Πήγαινε ν' ἀποκαπνιστεῖς μ' αὐτά.—'Αποστροφὴ θυμωμένα εἰρωνική.—Λέγεται ὅταν ἡ προσφορὰ ποὺ κάνει ἄλλος καταντᾶ παράκαιρη, ἄχρηστη καὶ περιττή.

79) *Δέβα τσίλτεψον καὶ πῆσα κά.* Πήγαινε κατούρα καὶ πέσε νὰ κοικοιμηθεῖς.—'Ανάλογο μὲ τό : Σύρε κατούρα. Κυρίως λέγεται ἀπὸ μεγαλύτερους σὲ μικρότερους γιὰ ἀνοησίες τους κατὰ τὴ συζήτηση, ἢ γιὰ μωροφιλοδοξίες ἢ καὶ γιὰ ἀπειλὲς ἀντιπάλων.

80) *Δεσπότ' 'κιφάλ' πατεῖ καὶ δᾳβαίν'.* Δεσπότη κεφάλι πατάει καὶ περνάει.—'Ακατάστατη κι' ἀνοικοκύρευτη.

81) *Δουκαλεύω-σο.* Σὲ σέρνω ἀπὸ τὸ χαλινό.—Σὲ σέρνω ἀπὸ τὴ μύτη.

82) *Δουλείαν 'κ' ἔεις, ἢ δουλείαν-μὴ 'κ' ἔεις ;* —'Ανάλογο μὲ τό : Δὲ βαρυέσαι· ἢ ἄσε με ἥσυχον.

83) *Ἔβαλεν δέκα ὀκαδῶν χαρπούζᾳ σὰ χολτούχα-τ'.* Ἔβαλε δέκα ὀκαδῶν καρπούζια στὶς ἀμασχάλες του.—Φουσκώνει καὶ καμαρώνει· ὑπερηφανεύεται.

84) *Ἐγέντον ἄμον περδίκ'.* Ἔγινε σὰν πέρδικα.— Ἔγειανε· δυνάμωσε· ἔγινε τελείως καλὰ ἀπὸ τὴν ἀρρώστεια ποὺ πέρασε.

85) *Ἐδέβασεν ἀ κά.* Τὸ κατέβασε κάτω.—Κατάντησε ἀδιάντροπος, ἀνυπόφορος, ἀσυμμάζευτος· ἢ χρεωκόπησε.

86) *Ἐδέβασεν-άτα κὰ*—ἢ *ἀφκά-τ' ἀτ'.* Τὰ κατέβασε κάτω — ἢ ἀπὸ κάτω του.—Τ' ἄκανε στὰ βρακιά του. Καὶ σὲ μεταφορικὴ σημασία: Τὰ χρειάστηκε· κιότησε· δείλιασε· *τοῦ πῆγε ζουμί.*

87) *Ἐδέβασεν τὸ νερὸν ἀφκά-τ' ἀτ'.* Τοῦ πέρασε τὸ νερὸ ἀπὸ κάτω του.—Τὸν γέλασε, τὸν κορόϊδεψε κ' ἐκεῖνος δὲν τὸ κατάλαβε.

88) *Ἐδέβεν*— ἢ *ἐδέβαν—κι' ἀσ' σὴν παστουρμᾶν.* Πέρασε, ἢ περασαν, κι' ἀπὸ τὸν παστουρμᾶ.—Τόν, ἢ τὴν πῆραν τὰ χρόνια καὶ δὲν παντρεύεται—ἢ πάρα κάθησαν ἀρραβωνιασμένοι· καιρὸς νὰ παντρευτοῦνε.

89) *Ἐδέκα-τον πρόσωπον.*—Τοὔδωσα θάρρος· τοῦ ἔχω ἐπιτρέψει νὰ ἀστειεύεται καὶ γενικὰ νἄχει οἰκειότητα μαζί μου.

90) *Ἐδέκεν-ά σὴν μακρέσσαν.* Τὄδωσε στὴ μακρινή.—Πέθανε. Ἔκανε τὸ μακρινὸ ταξείδι.

91) *Ἐδέκεν τὰ χουλὰ κ' ἐπῆρεν τὰ κρύα.* Ἔδωσε τὰ ζεστὰ καὶ πῆρε τὰ κρύα.—Ψυχομαχεῖ. Πάει νὰ πεθάνει.

92) *Ἐδέκεν τὸ ὄρος φωτίαν.*— Μεταφ. σημασία: Πέταξε μιὰ κουβέντα, ποὺ στὰ καλὰ καθούμενα δημιούργησε ἱστορίες καὶ μαλώματα ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους· ἢ ζήτησε κάτι φαγώσιμο ποὺ δὲν τὸ ξέραν οἱ ἄλλοι καὶ τώρα τὸ ζητοῦν κ' ἐκεῖνοι καὶ μάλιστα οἱ μικροί.

93) *Ἔδεσεν τὸ νερὸν σ' αὐλὰκ'.*— Ταχτοποίησε καὶ κανόνισε τὴ δουλειά του· Ὅμοιο μὲ τό: Ἔβαλε τὸ νερὸ στ' αὐλάκι.

94) *Ἐέντον*—ἢ *ἐγέντον—ράμμαν καὶ βελόν.* Ἀδυνάτισε πολύ.

95) *Ἐζῶστεν τ' ὀφίδᾳ.* Ζώστηκε τὰ φίδια. — Ἄρχισε νὰ στενοχωριέται καὶ ν' ἀνησυχεῖ. Κυρίως ὅταν ἔχει κανεὶς ἄρρωστο βαριὰ καὶ σώνονται οἱ ἐλπίδες γιὰ τὴ σωτηρία του.

96) *Ἐθᾳρρεῖς μῆλον ἔτον κ' ἐσκίγαν.* Νομίζεις πὼς ἦταν μῆλο καὶ σκίστηκαν.—Μοιάζουν ἀπαράλλαχτα. Εἶναι σωσίες ὁ ἕνας τ' ἀλλουνοῦ.

97) *Ἐκαρακῶθεν τ' ὀτζάκ'ν-άτ'.* Ἔκλεισε καὶ μανταλώθηκε τὸ τζάκι του.—Καταστράφηκε κυρίως ἀπὸ θάνατο μονάκριβου παιδιοῦ, τῆς γυναῖκας του, ἢ καὶ ἀπὸ μεγάλες συμφορές.

98) *Ἐκαταπίασα-τον,* ἢ *ἐκαταπίασε-με.*—Τὸν σταύρωσα, ἢ μὲ σταύρωσε καὶ τοῦ ἀπαιτοῦσα, ἢ μοῦ ἀπαιτοῦσε κάτι.

99) *Ἔκλωσεν τὸ φύλλον.* Γύρισε τὸ φύλλο.—Ἄλλαξε τακτική.

100) *Ἐκόλτσεν.* Κόλλησε.— Μέθυσε σὲ σημεῖο νὰ πέσει σὲ ἀναισθησία, σὲ κραιπάλη. Γένηκε σκνίπα στὸ μεθύσι.

101) *Ἐκορδυλάγαν τὰ μαλλία σὸ κιφάλ'ν-άτ'ς.* Μπερδεύτηκαν τὰ μαλλιὰ στὸ κεφάλι της. (Βλέπε 95).

102) *Ἐκορδυλάγαν τ' ἰντέρᾳ-μ' ἀσ' σὰ γέλτα.* Μπερδεύτηκαν τἄντερά μου ἀπὸ τὰ γέλια.—Ἀνάλογο μὲ τό: Δὲ μοὔμεινε ἄντερο ἀπὸ τὰ γέλια.

103) *Ἔκοψα τὸν λόγον-σ' μὲ τὴν ζάχαρην—ἢ τὸν λόγο-σ' μὲ τὴν ζάχαρην ἔκοψα.*—Συγγνώμην ποὺ σᾶς διακόπτω.

104) *Ἐκρέμασεν τὴν γούλαν.* Κρέμασε τὸ λαιμό.—Τὸν ἔπιασε τὸ παράπονο.

105) *Ἔλειψεν σαπὸν σὰ φελέγγια-τ'.* Ἄλειψε σαπούνι στὰ φαλάγγια του.—Ἀνάλογο μὲ τό: Τοῦ τὴν ἔφερε.

106) *Ἐλιγῶθεν ἀσ' σὰ γέλτα.*—Λιγοθύμησε στὰ γέλια.

107) *Ἐμὲν τερεῖ κ' ἐσὲν ἐλέπ'.*—Ἀλοίθωρος.

108) *Ἕναν Παρασκευὴν λειφτὸς ἔν'.* Κατὰ μιὰ Παρασκευὴ λειψὸς εἶναι.—Κουτός.

109) *Ἐνέβσεν τὴν κιρετσχανέν.* Ἔσβυσε τὸν ἀσβεστοκάμινο.—Ἤπιε ἄφθονο κρύο νερὸ ἢ ξυνὴ γιαούρτη, ἢ λεμονάδα κτλ. ὕστερα ἀπὸ μεθύσι.

110) *Ἔντεκα καὶ τὸ παρχάτσ' (παρχάτσ'=πακράτσι).*—Μεταφ. σημασία: Κουτέ, ἢ κουταμάρες μᾶς λὲς ἢ μᾶς εἶπες.

111) *Ἔντεκας.*—Χαζός, ἠλίθιος, κουτός.

112) *Ἐντόκα το σὴν τραμπούκα-σ'.*—Σοῦ τὴν ἔφερα, ἢ σ' ἐκδικήθηκα. Ἡ ἔκφραση συνοδεύεται καὶ μὲ χειρονομία, κατὰ τὴν ὁποία ἡ δεξιὰ παλάμη χτυπάει ζωηρὰ πάνω στὴν ἀριστερὴ γροθιά.

113) *Ἔντονε καπαράμα.* Ἔγινε σὰ διάνος.—Θύμωσε πολύ. Κοκκίνισε ἀπὸ τὸ θυμό του.

114) *Ἔντονε κατσαμάγια.* Ἔγινε πατσαβούρα τοῦ φούρνου.—Λερώθηκε ἐλεεινά. Ἔγινε χάλια. Κατάντησε ἀηδία.

115) *Ἔντονε κουκάρα* (κουκάρα=τὸ κυρτὸ μέρος τοῦ μπαστουνιοῦ, βελόνας κτλ.).—Ἀδυνάτισε πολὺ καὶ ζάρωσε.

116) *Ἔντονε κουσκουκούρα.* Γιὰ τὴ *Κουσκουκούρα* βλέπε σελ. 289). Βράχηκε ὥς τὸ κόκκαλο. Ἔγινε παππί. Ἔγινε μουσκίδι.

117) *Ἔντονε παρότ'.* Ἔγινε μπαρούτι.—Θύμωσε πολύ.

118) *Ἔξ' ἀπέσ'.* Ἔξω μέσα.—Κουταμάρες καὶ ἀσυναρτησίες. Χρησιμοποιεῖται καὶ γιὰ ἐπίθετο: Κουτός, χαζός, ζευζέκης.

119) *Ἐξεραχῶθεν ἀσ' σὰ γέλτα.*—Ξεράθηκε στὰ γέλια.

120) *Ἔξ' κι' ἀπ' ἀδᾶ.* Ἔξω κι' ἀπὸ δῶ.—Μακρυὰ ἀπὸ δῶ. Ὁ Θεὸς νὰ φυλάξει.

121) *Ἐξύεις κ' ἐχάθες.* Χύθηκες καὶ χάθηκες.—Λέγεται μὲ χαριεντισμὸ κ' εὔθυμη διάθεση σὲ ντυμένους καινούργια ροῦχα, ἢ σὲ κείνους ποὺ γιορτάζουν ἢ παντρεύονται, καθὼς καὶ στοὺς δικούς τους, ποὺ περιποιοῦνται τοὺς ἐπισκέπτες καὶ ὅλο βρίσκονται σὲ κίνηση καὶ σ' εὐθυμία.

Ἀνάλογο μὲ τά: εἶσαι στὶς δόξες σου· ποιὸς τὴ χάρη σου κτλ

122) *'Επάτεψαν τὰ καράβ-τ'*. Βούλιαξαν τὰ καράβια του.—Λέγεται εἰρωνικὰ γιὰ μελαγχολικὸ καὶ σκυθρωπό, ἢ γιὰ κανένα ποὺ σὲ ὥρα εὐθυμίας ἀποξεχνιέται σὲ σκέψεις καὶ συλλογισμούς.

123) *'Επέρασεν-ά* (ἢ *ἐδέβασεν-ά*) *κωφότεν*. Τὸ πέρασε κάνοντας τὸν κουφό.—'Ανάλογο μὲ τό: ἔκανε τὴν πάπια.

124) *'Επεθκεπάεν κ' ἔφαγεν*. Ξεσκεπάστηκε κ' ἔφαγε. Περιδρόμιασε.

125) *'Επῆεν σῆ μαϊμουνί' τὸ πίασμαν*. Πῆγε νὰ πιάσει μαϊμοῦδες.—Πέθανε

126) *'Επῆεν σὸν Ταντῶν*. Πῆγε στὸν Δαντών.—Πάει κλαρί. Τὸν ἔφαγε ἡ μαρμάγκα. (Δαντών: ὁ γνωστὸς δικτάτωρας στὴ Γαλλικὴ ἐπανάσταση).

127) *'Επῆεν σὸ Ταχταλοῦ-Κιοϊν*. Πῆγε στὸ σανιδοχώρι.—Πέθανε.

128) *'Επῆρεν ἄψιμον ἡ τεπέ-τ'*. Πῆρε φωτιὰ ἡ κορφή του.—Θύμωσε ἢ ταράχτηκε κι' ἔγινε ἄνω κάτω.

129) *'Επίασε-με ἀπέσ'*. Μ' ἔπιασε μέσα.— Μὲ γέλασε. Μὲ ἀπάτησε.

130) *'Επίασεν-άτον τὸ χούϊν-άτ'*. Τὸν ἔπιασε τὸ πάθος του.—Τοὔρθαν οἱ τρέλλες κ' οἱ θυμοί του. Εἶναι στὰ φεγγάρια του.

131) *'Εποῖκα τὴν κοιλία-μ' τουμπίν*, ἢ *τουμπάρ'*, ἢ *καρύδ'*, ἢ *λιθάρ'*. Ἔκανα τὴν κοιλιά μου τουμπίτσα, ἢ τούμπα ἢ καρύδι, ἢ πέτρα.—Ἔφαγα γιὰ καλά. Τὴν ἔκανα τόπι. Τὴν πατίκωσα γενναῖα.

132) *'Εποῖκα-τον πέντε παρῶν*. Τὸν ἔκανα πέντε παραδιῶν.— Τὸν ἐξευτέλισα. Τοῦ τἄψαλα.

133) *'Εποῖκεν-άτον τσέρ* ! (Γιὰ τὸ *τσὲρ* βλέπε καὶ σελίδα 447).—Τὸν ἔκανε νὰ σκάσει, νὰ πικαριστεῖ ἢ τὸν ντρόπιασε, δὲν τοὔδωσε τὴν κόρη του ποὺ τὴ ζήτησε σὲ γάμο, ἢ τὸ ὁποιοδήποτε ἀντικείμενο ποὺ ζήτησε κ' ἔλπιζε νὰ τὸ πάρει.

134) *'Επούσωσαν τὰ κατσία-τ'*. 'Αντάριασαν τὰ μοῦτρα του.— Κατσούφιασε, θύμωσε.

135) *Ἔργατα καὶ δουλείας*.—Φασαρίες ἄσκοπες καὶ περιττὲς δουλειές.

136) *Ἔργον 'κ' ἔεις ; ἢ ἔργον-μὴ 'κ' ἔεις ;* Δουλειὰ δὲν ἔχεις;—Δὲ βαριέσαι ; (Βλέπε καὶ 82).

137) *Ἔρθεν σὰ κοντὰ τὰ σκοινία*.—Ψυχομαχεῖ. Κοντεύει νὰ πεθάνει.

138) *Ἔρται 'σ' ἄλας*. Ἔρχεται στ' ἁλάτι. — Γιὰ γυναῖκα ἢ κορίτσι ἐνδοτικό. 'Ανάλογο μὲ τό: ψουνίζεται. Ἡ εἰκόνα εἶναι παρμένη ἀπὸ τὴ συνήθεια νὰ δίνουν ἅλας στὶς ἀγελάδες, ποὺ πλησιάζουν πρόθυμα στὴ φούχτα.

139) *'Εσκῶθεν ἄν' κ' ἐντόκεν κά*. Σηκώθηκε πάνω καὶ χτύπησε κάτω. —Ἔγινε ἄνω κάτω, διαμαρτυρήθηκε ἔντονα, ἔγινε ἔξω φρενῶν.

140) *Ἔσπασεν ἡ χολή μ'*.—'Εξαντλήθηκε ἡ ὑπομονή μου.

141) *Ἔσπασεν ἡ ψή-μ'*.—Στενοχωρήθηκα ἀπὸ μοναξιά, ἀπὸ καθισιό, ἀπὸ ἀεργία· πλήττω, μὴ ἔχοντας πῶς νὰ περάσω εὐχάριστα τὴν ὥρα μου.

142) *Ἔστραψεν τὰ πέταλα*.—Πέθανε. Τίναξε τὰ πέταλα.

143) *'Εσὺ εἶσαι τῆ Παναγίας ἡ κίτα*=γάτα.—Εἰρωνεία γιὰ κείνους

ποὺ τὰ θέλουν ὅλα δικά τους, ἢ θέλουν νὰ προτιμοῦνται καὶ νὰ πλεονεκτοῦν σ' ὅλα ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

144) *'Εσὺ εἶσαι τὸ χοντρὸν τῆ κοσσάρας τ' ὠβόν.*—Ἡ ἴδια μεταφορικὴ σημασία μὲ τὴν παραπάνω.

145) *'Εσὺ πὰ σποντοβολάεσαι.* Κ' ἐσὺ βάζεις τὰ ἑαυτό σου ἀπὸ σπόντα.—Λέγεται σὲ περίπτωση ποὺ ντύνεται κ' ἑτοιμάζεται κανείς, ἢ πετάει πόντους κατάλληλους μὲ τὴν πρόθεση νὰ προκαλέσει ἄλλους καλεσμένους σὲ γάμο, βάφτιση κ.τ.τ., νὰ τὸν πάρουν μαζί τους, γιατὶ ὁ ἴδιος δὲν εἶναι καλεσμένος ἢ δὲν ταιριάζει νὰ πάει. Ἐπίσης χρησιμοποιεῖται καὶ σὲ ἀνάλογες περιστάσεις.

146) *"Εσυρεν-ά σὰ πετσία-τ'.* Τὸ τράβηξε στὰ δέρματά του.—Τὸ ὑπόφερε ἀγόγγυστα, χωρὶς νὰ δείξει ὅτι πόνεσε ἢ τοῦ κόστισε κ.τ.λ.

147) *"Εσυρεν τὸ σίδερον.* Ἔρριξε τὸ σίδερο.— Καλοκάθησε κι' ἀργεῖ νὰ φύγει.

148) *'Ετάγκεψεν.* Ἀποστρακίστηκε, ἢ σκόνταψε. — Τρελλάθηκε. Τοῦστριψε.

149) *'Ετaράεν σὰ λίβᾳ.* Ἀνακατώθηκε στὰ σύννεφα.—Τὰ θαλάσσωσε μὲ τὶς ἀσχολίες του καὶ μὲ τὴν πολυπραγμωσύνη του, ἀπὸ ἀδεξιότητα κυρίως.

150) *'Ετάραξεν ἡ καρδία-μ'.* Ἀνακάτωσε ἡ καρδιά μου.—Μοῦ λὲς ἀηδίες ἢ κάτι μᾶς εἶπες. Μᾶς γέμισες ἀλογόμυιγες.

151) *Ετσαμουρῶθεν ἡ ράχα-τ'.* Λασπώθηκε ἡ πλάτη του. Πέθανε.

152) *'Ετσερίεν ἀσ' σὰ γέλτα.* Ξεσκίστηκε στὰ γέλια.—Ἔσκασε στὰ γέλια.

153) *'Ετσέρτσεν τὸ σάβανον-ἀτ'.* Ξέσκισε τὸ σάβανό του.— Τὴ γλύτωσε, νίκησε τὸ Χάρο.

154) *'Ετσουβαλίασε-με.* Μὲ τσουβάλιασε. Μὲ γέλασε. Μὲ ἀπάτησε.

155) *Εὗρεν τὸν κάμπον εὔκαιρον.* Βρῆκε τὸν κάμπο ἀδειανό.—Βρῆκε τὴν εὐκαιρία.

156) *"Εφαγεν κ' ἔπεν.*—Ἐξόφλησε, χρεωκόπησε ἢ δὲν εἶν' νὰ ζήσει.

157) *"Εφαγεν ὁ κῶλος-ἀτ' χῶμαν.* Πέθανε.

158) *"Εφερεν ἀτον σὸ κιφάλ' ἀπάν'.* Τὸν ἔφερε πάνω στὸ κεφάλι.—Τὸν μάτιασε καὶ τὸν ἔκανε νὰ πέσει χάμω ἢ νὰ καταστραφεῖ.

159) *'Εφορτῶθεν τὰ χαρτώματα.*—Μεταφ. σημασία: Πέθανε. (Χαρτώματα=λεπτὲς σανίδες μὲ τὶς ὁποῖες φκιάναν τὸ σκέπασμα τοῦ φέρετρου).

160) *'Εφουρκίεν ἀσ' σὰ γέλτα.*—Πνίγηκε ἀπὸ τὰ γέλια.

161) *'Εφτὰ ποπάδες 'κι' ἁγιάζ'ν-ἀτον.* Ἑφτὰ παπάδες δὲν τὸν ἁγιάζουν.—Πολὺ ἁμαρτωλός.

162) *'Εφύαξεν-ά.*—Τὴν ἀμόλησε—τὴν πορδή.

163) *"Εφυγαν τ' αἰγίδᾳ-τ'.*—Πέρασε ὁ θυμός του.

164) *"Εφυγαν τὰ τοχούμᾳ-τ'.* Ἔφυγαν οἱ σπόροι του—οἱ γεννετήσιοι.—Τρόμαξε, δείλιασε, τρομοκρατήθηκε, χλώμιασε.

165) ***Ἐχάθες μὲ τ' ἅρματα-σ' καὶ μὲ τ' ἀναλλαγάδα-σ'.*** — Δὲ μᾶς φάνηκες, ἐξαφανίστηκες. Λέγεται μ' εὐθυμία, μὲ οἰκειότητα καὶ λιγάκι πειραχτικά. Ἀνάλογο μὲ τό: σὰν τὰ χιόνια.

166) ***Ἐχάσεν τὸν Καραπέτ.***—Τρελλάθηκε. (Καραπὲτ=ὄνομα Ἀρμένικο).

167) ***Ἐχάσεν τὸ τάτ'ν-ἀθε.*** Ἔχασε τὴ νοστιμάδα του. — Ξεθύμανε. Κατάντησε κρύο. (Κυρίως γιὰ κανένα ἀστεῖο ποὺ ἐπαναλαβαίνεται).

168) ***Ἔχεσα σὸ τσαλούμ'ν-ἀτ'.*** — Τοῦ τσαλάκωσα καὶ τοῦ στραπατσάρησα τὰ αὐτοκαμαρώματα καὶ τὶς ἐπιδείξεις του. Τὸν ἐξευτέλισα.

169) ***Ἔχεσεν ἀφκὰ τ' ἀτ ἀσ' σὴν χαράν-τ'.***— Τἄκανε πάνω του ἀπὸ τὴ χαρά του. Χάρηκε ἐξαιρετικά.

170) ***Ἐχουλέθεν ἡ καρδία-τ'.*** Ζεστάθηκε ἡ καρδιά του.— Τοῦ καλοφάνηκε ἡ πρόταση γιὰ τὴ δουλειά· ἂν πρόκειται διὰ συνοικέσιο: τὴ συμπάθησε τὴ νέα.

171) ***Ἔψεν τὰ καντήλας*** ἄναψε τὶς καντῆλες.—Ἦρθε σὲ εὐθυμία, μέθυσε.

172) ***Ζοῦ πελὰν καὶ μουσκαρί κατάραν.*** Μπελᾶς ζώου καὶ κατάρα μοσχαριοῦ. Ζόρικος κι' ἀνάποδος ἄνθρωπος, κακότροπος καὶ κουραστικός.

173) ***Ζυάζ'.*** Ζυγιάζει.—Νυστάζει καὶ κουτουλάει.

174) ***Ἡ γλῶσσα-τ'ς ἅμον ψαλίδ' κόφτ'.***— Πολυλογοῦ, φλύαρη, κοτσομπόλα, κ' ἐκείνη ποὺ δὲν χαρίζει κάστανα, παρὰ τὰ λέγει ὅλα.

175) ***Ἡ γλῶσσα-τ' ἐγλάζ'.*** Ἡ γλῶσσα του γλυστράει.—Ξέρει καλὰ τὸ μάθημά του, εἶναι εὐφραδὴς κτλ.

176) ***Ἡ γοῦλα-σ' κ' ἡ προῖκα-σ'.*** Ὁ λαιμὸς κ' ἡ προῖκα σου.—Λαίμαργε.

177) ***Ἡ καρδία-τ' ἅμον ἥλος ἔν'.*** Ἀγαθός, ἀνοιχτόκαρδος, εἰλικρινής.

178) ***Ἡ κοιλία-τ' ἅμον ἀμπάρ' ἔν'.*** Ἡ κοιλιά του σὰν ἀμπάρι εἶναι. —Φαγᾶς, ἢ ὑπομονητικὸς ποὺ τ' ἀνέχεται ὅλα.

179) ***Ἡ κοιλία-τ' λύραν παίζ'.***—Ἀνάλογο μὲ τό: Ἡ κοιλιά του παίζει ταμπουρᾶ ἢ βιολί· τὸν θέρισε ἡ πεῖνα.

180) ***Ἤμπαν γάμος ἐκεῖ παρανύφ'σα.*** Ὅπου γάμος ἐκεῖ παράνυφη. —Ἀνακατεύεται σ' ὅλα καὶ βρίσκεται παντοῦ, ἔστω καὶ ἀπρόσκλητη.

181) ***Ἤντᾶν πιάν' τοὺτς ἴνεται.*** Ὅτι πιάσει, μπροῦντσος γίνεται.— Ἄτυχος, ἀδέξιος, ποὺ δὲν τὰ καταφέρνει.

182) ***Ἡ στερέα-τ' ἐκόπεν.*** Τὸ στέριωμά του σ' ἕνα μέρος κόπηκε.— Πολυάσχολος. Ἀεικίνητος.

183) ***Θέατρον τ' ἔνουσνε*** ! Ἀστεῖε! ἢ Γελοῖε! ἢ καὶ ἁπλῶς: ***θέατρον!***

184) ***Κὰ 'κὶ κρούει-ἀτον.*** Δὲν τὸν χτυπάει κάτω.—Κρύβει ὅλα τὰ ἐλαττώματά του καὶ δὲν ἀναγνωρίζει κανένα σφάλμα του.

185) ***Κάμ'ς 'κ' ἔν'.*** Λίγος δὲν εἶναι.—Ἐκεῖ ποὺ δὲν τὸ ἐλπίζαμε οὔτε τὸ φανταζόμασταν, εἶναι τόσο ξύπνος καὶ καπάτσος.

186) ***Κουτουρνοῦ 'κ' ἕν', χρᾶν 'κ' ἔχ'*** ! Κίτρινη δὲν εἶναι, θωριὰ δὲν ἔχει.—Εἰρωνεία γιὰ κείνους ποὺ ἀρνοῦνται μιὰν ὁλοφάνερη ἀλήθεια. Ἀνάλογο μὲ τό : Δὲν εἶναι Γιάννης εἶναι Γιαννάκης.

187) ***Κρῖμαν, φόνος*** ! —Ἐπιφώνημα : Κρῖμα !

188) ***Κρούει τὴν γούλα-σ'***. Χτυπάει τὸ λαιμό σου.—Εἰρωνικὴ ἔκφραση ὅταν ἀρνούμαστε νὰ δώσομε κάτι ποὺ μᾶς ζητοῦν καὶ δὲν τοὺς ἀξίζει. Ἀνάλογο μὲ τό : δὲ μασσᾶς (βλέπε καὶ 45 καὶ 48).

189) ***Κρούγω ἕναν κιφάλ'***.—Πάγω γιὰ μιὰ στιγμὴ κατὰ κεῖ (ἢ γιὰ νὰ ξεσκάσω, ἢ γιὰ νὰ ἰδῶ ἢ γιὰ νὰ ρωτήσω).

190) ***Κρούγω καὶ παίρω.*** Χτυπῶ καὶ παίρνω.—Μαλώνω.

191) ***Κῶφὸν τῆ δᾳβόλ' τ' ὠτίν.***— Εὐχὴ γιὰ ἀποτροπὴ κακοῦ, ὅταν διηγούμαστε κάτι καλὸ ποὺ μὰς συμβαίνει. Ἀνάλογο μὲ τό : Χτύπα ξύλο.

192) ***Λόγος-μὴ φέρ' ἀ.*** Ὅπως ὁ λόγος τὸ φέρνει. —Ἂς ποῦμε, ἢ ἂς ὑποθέσομε, ἢ δηλαδὴ κ.τ.τ. μὲ ἔννοια συμπερασματικὴ πάντα.

193) ***Μαυρομόλυβον ἐγέντον.*** Θύμωσε πολύ. (Ἡ μεταφορὰ ἀπὸ τὸν συννεφιασμένον οὐρανό).

194) ***Μὲ τὰ κοσσάρας κεῖται κά.*** Μὲ τὶς κόττες πλαγιάζει.—Πολὺ νωρὶς κοιμᾶται. Ὑπναρᾶς.

195) ***Μὲ τὸ βουμπάκ' σπάει-σε.*** Ὅμοιο μὲ τό : Σὲ σφάζει μὲ τὸ βαμπάκι.

196) ***Μὲ τὸ στόμαν-άτ' πουλία πιάν'***.—Φαυλατᾶς. Καυχησιάρης.

197) ***Μ' ἐφτᾶς-με καὶ τουρκίζω.*** Μὴ μὲ κάνεις νὰ τουρκέψω. Μὴ μὲ παραφουρκίζεις.

194) ***Μὴ λέω κι' ἀκούω.*** Νὰ μὴ λέω κ' ἀκούω ἐγὼ ὁ ἴδιος.— Πρόσεξε καλὰ σ' αὐτὰ ποὺ σοῦ λέγω, ἢ ἐμπρὸς κάνε αὐτὸ ποὺ σοῦ λέγω.

199) ***Μὴ στράφ'ς καὶ μὴ βροντᾶς.***—Ἀνάλογο μὲ τό : Μὴ στάξει καὶ μὴ βρέξει. Γιὰ καλὴ περιποίηση καὶ προφύλαξη γενικὰ κανενὸς πολυχαϊδεμένου—κυρίως παιδιοῦ.

200) ***Νὰ φυσᾶς-άτον ρούζ'***. Νὰ τὸν φυσήξεις πέφτει.—Ἀδύνατος πολὺ ἢ καὶ ἀδύναμος, ποὺ μὲ τὴν πρώτη μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸν βάλει κάτω.

201) ***Νὰ μέλ' κάμ' νὰ κερίν.*** Οὔτε μέλι φτιάνει, οὔτε κερί.— Εἶναι κηφήνας· ἀπρόκοφτος.

202) ***Νὰ μέσ', νὰ ἄκραν.*** Οὔτε μέση οὔτε ἄκρη.—Ἀσυναρτησίες σὲ λόγια καὶ ἔργα.

203) ***Νὰ λαλίαν νὰ μιλίαν.***—Τσιμουδιά, ἢ πάει στὸ βρόντο.

204) ***Ὁ ἄλλον τσαπούτᾳ 'κὶ μασσᾶ.*** Ὁ ἄλλος δὲ μασσάει παλιόπανα. —Ἀνάλογο μὲ τό : Δὲν τρώει ἄχυρα.

205) ***Ὁ βίντον ἐσέβεν-άτον, ἢ ἐβιντίασεν*** (βίντον = ἀλογόμυιγα). Ἀνάλογο μὲ τό : Τοῦ βάλαν νέφτι. Τὸν ἔπιασ' ἡ μυῖγα.

206) ***Ὁ Θεὸν εἶχεν ἀπ' ἐμᾶς χαπάρ'***.—Ὁ Θεὸς μᾶς λυπήθηκε καὶ μᾶς προφύλαξε ἢ προλάβαμε τὸ κακό.

207) *'Ο Θεὸν ἐμὲν 'κὶ θέλ' κ' ἐγὼ ἀτόν.*—Ἔκφραση ἐνδεικτικὴ τῆς μεγάλης ἀπέχθειας σ' ἕνα πρόσωπο.

208) *'Ο ἥλον ἐξέβεν σὴν τσίπαν-ἀτ.* Ὁ ἥλιος βγῆκε στὸν ἀφαλό του. Ἀνάλογο μὲ τό: Μεσημέριασε κι' ἀκόμα κοιμᾶται (*τσίπα*=ἀφαλός).

209) *'Ο λόγος-ι-μ' σὸ καλόν.* Συγγνώμην ποὺ παίρνω τὸν λόγο νὰ σᾶς ἐνοχλήσω ἢ ὁ λόγος μου νὰ βγεῖ σὲ καλό.

210) *Ὄνταν 'κ' ἔχ' ἡ μῆνα Σάββαν κ' ἑβδομάδα Κερεκήν.*—Ποτέ.

211) *'Ο σκύλον ἔγκεν τ' ἀξινάρ'.* Ὁ σκύλος ἔφερε τ' ἀξινάρι.—Ἄνθρωπος—μουσαφίρης—βαρετός, ποὺ μᾶς ἔρχεται χωρὶς νἄχει καμμιὰ δουλειὰ ἢ καὶ μὲ μιὰ τιποτένια πρόφαση.

212) *Ὅσον ἔν' τ' ἀπάν' τῆς γῆς ἔν' καὶ τ' ἀφκά.*—Ὅσος εἶναι πάνω ἀπὸ τὴ γῆ, τόσος εἶναι κι' ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴ γῆ.— Διαβολεμένος, ἔξυπνος, πονηρός, καταχθόνιος.

213) *Ὅσταν ἐλέπ'-ἀτην τὰ πέντ'-ἀτ' γελοῦν.* Ὅταν τὴ βλέπει, καὶ τὰ πέντε του γελοῦν.—Τὴν ἀγαπάει πολύ· ὅταν τὴ βλέπει γελοῦν καὶ τ' αὐτιά του· (ἡ ἔκφραση ἐννοεῖ, φαίνεται, τὶς πέντε αἰσθήσεις).

214) *Οὖς νὰ σκών' τ' ἕναν τὸ ποδαρ'ν-ἀτ', τ' ἄλλο τρώει-ἀ ὁ λύκον.*—Ἀνάλογο μὲ τό: Ὥσπου νὰ σηκώσει τὸ ἕνα ποδάρι τ' ἄλλο βρωμάει.

215) *Παραγουλέας 'κ' εἶμαι παραπονέας εἶμαι.*—Σελέμης δὲν εἶμαι· παραπονιάρης εἶμαι. Ἀνάλογο μὲ τό: Δὲν εἶμαι γρινιάρης, εἶμαι παραπονιάρης.

216) *Πέντε πᾶς.*—Κουταμάρες λές, ἢ κουτὸς εἶσαι, ἢ δὲν ἔχεις δίκαιο, ἢ δὲν ξέρεις τί σοῦ γίνεται. Ἡ μεταφορὰ εἶναι παρμένη ἀπὸ τὴ μοῦντσα, ποὺ ἀπευθύνεται κυρίως στοὺς κουτοὺς καὶ ποὺ συνόδευε ἀρχικὰ τὴν ἔκφραση. Τὸ χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ σύνθημα στὶς ἀποκριές.

217) *Πέραν βρέχ'.*—Ὅμοιο μὲ τό: Πέρα βρέχει.

218) *Πολλὰ 'κούπας ἔν'.* (κούπας=σκυφτός).—Σιγανὸ ποταμάκι, χωρὶς ἐπιδείξεις καὶ πολλὰ λόγια, ἀλλὰ πολύξερος καὶ εἴρωνας.

219) *Πολλὰ ὃκοινὶν ἐδέκες-ἀτον.* Πολὺ σκοινὶ τοὔδωσες.—Πολὺ θάρρος τοὔδωσες. Τὸν ἄφησες νἄχει μεγάλη οἰκειότητα μαζί σου.

220) *Σὰ δύο 'κὶ πουλῶ-γ-ἀ.*— Δὲν ἀστειεύομαι δὲ χαρίζω κάστανα.

221) *Σὰ ποδαρομύτᾳ ἀπάν' πατεῖ.* Πατάει στὶς μύτες τῶν ποδιῶν του.—Ὑπερήφανος καὶ κομψευόμενος.

222) *Σ' ἄρκονος τὸν κῶλον ἄλειμμαν βάλ'.* Στῆς ἀρκούδας τὸν πισινὸ βάζει ἄλειμμα.—Ὑποστηρίζει κ' ἐνισχύει πλούσιο καὶ δυνατόν.

222) *Σ' ἀχάντᾳ ἀπάν' κάθεται.*—Στ' ἀγκάθια πάνω κάθεται.—Δὲν ἡσυχάζει, βιάζεται νὰ φύγει.

224) *Σελεκιάζ' καὶ φορτοῦτ' ἀτον.* Τὸν κάνει φορτίο μὲ σκοινιὰ καὶ τὸν φορτώνεται στὴν πλάτη.—Τὸν ὑπερασπίζει, τοῦ κρύβει τὰ σφάλματα καὶ τὰ ἐλαττώματά του.

225) *Σ' ἐκεινοῦ τὰ ὃκοινία μὴ 'κεῖσαι.* Σ' ἐκείνου τὰ σκοινιὰ μὴ ξα-

πλώνεσαι, ἢ μὴ κοιμᾶσαι.—Μὴν ἐμπιστεύεσαι, μὴ βασίζεσαι, μὴν ἐπαναπαύεσαι στὰ λόγια ἢ στὶς ὑποσχέσεις ἐκεινοῦ.

226) ***Σ' ἕναν χουλάρ' νερὸν ἀπέσ' ἄνθρωπον φουρκίζ'.*** Μέσα σ' ἕνα κουτάλι νερὸ ἄνθρωπο πνίγει.—Ἄδικος καὶ σκληρόκαρδος.

227) ***Σὴν γούλα-σ' ἢ' ἔρρουξεν.*** Δὲν ἔπεσε στὸ λαιμό σου.—Τί σὲ μέλλει ; Τί σ' ἐνδιαφέρει ; Μὴν ἀνακατεύεσαι ἐσύ.

228) ***Σὴν ψή-μ' ἀπέσ' ἔσταξεν.*** Ἔσταξε μέσα στὴν ψυχή μου.—Τὸν ἢ τὴν ἀγάπησα, ὄχι ἀποκλειστικὰ ἐρωτικῶς, ἀλλὰ γενικὰ τὸν ἐσυμπάθησα, μοῦ ἄρεσε ὁ χαρακτῆρας του, οἱ τρόποι του, ἡ καλή του καρδιά.

229) ***Σκυλία πουλεῖ καὶ κατούδᾳ ἀγοράζ'.*** Σκυλιὰ πουλεῖ καὶ γατάκια ἀγοράζει.—Εἰρωνεία γιὰ κείνους ποὺ δὲν ἔχουν ταχτικὴ δουλειά.

230) ***Σκύλ' υἱὸς ἕν'*—ἢ *πολλὰ σκύλ' υἱὸς ἕν'.*—Εἶναι καπάτσος, ἐπιδέξιος, ἔξυπνος, τὰ καταφέρνει κ.τ.λ.

231) ***Σκῶσον ποδάρ'.*** Σήκωνε πόδι.—Βιάσου, περπάτα γρήγορα.

232) ***Σὸ λιθάρ' ἀπάν' ὀσπίτ' τερεῖ.***—Καὶ στὶς δυσκολότερες περιστάσεις τὸ ζεῖ τὸ σπίτι του.

233) ***Σὸν Θεὸν κιὰν λιθάρᾳ σύρ'.*** Ρίχνει πέτρες πρὸς τὸ Θεό.—Ματαιοπονεῖ κι' ἁμαρτάνει ζητόντας τὰ ἐνάντια στὴ βουλὴ τοῦ Θεοῦ.

234) ***Σὸ σπί'ν ἀτ' ἀπέσ' πεντικὸς ἢι' ἀλευροῦται.*** Μέσα στὸ σπίτι του ποντικὸς δὲν ἀλευρώνεται.—Φτωχὸς πολύ. Στερεῖται καὶ τὸ ψωμί του ἀκόμα.

235) ***Σὸ στόμαν ἀπέσ' τερεῖ-ἀτον.*** Μέσα στὸ στόμα τὸν κυτάει.—Τὸν ἀγαπάει πολύ. Κυρίως λέγεται γι' ἀντρόγυνα, ὅπου ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δυὸ ἔχει μεγάλην ἀδυναμία στὸν ἄλλον.

236) ***Σὸ τσουπὶν*—ἢ *σὸ τσιμπόν, ἀπάν' στέκ'.*** Σὲ καλτσοβελόνα ἢ πάνω στὴ ρόκα στέκεται.—Καλοντυμένος, ποὺ αὐτοκαμαρώνεται καὶ περηφανεύεται· στὴν τρίχα.

237) ***Στόμαν ἔχ' καὶ λαλίαν ἢ' ἔχ'.***—Σεμνός, φρόνιμος, ντροπαλός.

238) ***Στούδ' καὶ πετσὶν ἐγέντον.*** Κόκκαλο καὶ πετσὶ ἔγινε.—Ἀδυνάτισε πολύ.

239) ***Τ' ἀγᾶ τὴν ἔλαν ἐποῖκες.*** Ἤρθες σὰν τὸν ἀγᾶ.—Ἄργησες· περπατοῦσες ἀργὰ-ἀργὰ γιὰ νἄρθεις.

240) ***Τ' αἰγίδᾳ-τ' ἔρθαν.*** — Ἤρθαν τὰ πείσματά του. Εἶναι στὰ φεγγάρια του.

241) ***Τ' ἁλυμίδᾳ ἔπα οὖς νά.....*** Τὶς ἄρμες ἤπια ὥσπου νά.....—Ἔφτισα αἷμα· ἢ ὁ Θεὸς μοῦ βγῆκε ἀνάποδα ὥσπου νά....

242) ***Τὰ παπόρᾳ ἐφτάει κ' ἰζεῦνε.*** Τὰ βαπόρια κάνει νὰ πλεύουν στὴν ἐπιφάνεια.—Διαόλου κάλτσα. Τετραπερασμένη.

243) ***Τὰ πετεινάρᾳ-τ' πὰ ὠβάζ'νε.*** Κ' οἱ κοκκόροι του γεννοῦν.—Λέγεται γιὰ τοὺς τυχεροὺς ἢ γιὰ οἰκογενειάρχες ποὺ ἔχουν προκομμένα παιδιά.

244) ***Τὰ ποδέας-ἀτ'ς ἐπῆραν ἄψιμον.*** Οἱ ἄκρες ἀπὸ τ' ἀντεριά της πῆραν φωτιά.—Ἀπὸ τὴ χαρά της τρέχει ἐδῶ κ' ἐκεῖ καὶ πάνω κάτω.

245) ***Ταρατρούμπαλτα τὰ ραχ̂ία***—ἢ ***ταρατρίγκαλτα τρίγκαλ τράγκ.*** —Χαζός, φουσκωμένο κούφιο μυαλό, ἠλίθιος.

246) ***Τὰ ϑκυλία ἄλας δίει.***—Δὲν ἔχει σωστὴ δουλειά, ἄνεργος γυρίζει.

247) ***Τὰ χ̂έρᾰ-τ' μακρέα εἶν'.*** Τὰ χέρια του μακρυὰ εἶναι. — Εἶναι κλέφτης.

248) ***Τεμὲκ 'δὲν πά.*** Δηλαδὴ τίποτε.—Τὶ νὰ σᾶς τὰ λέγω.

249) ***Τ' ἕναν τὸ ποδάρ'ν-ἀτ' σὸ ταφὶν ἔν'.***—Γέρασε πολύ, ἢ βρίσκεται διαρκῶς σὲ κίνδυνο νὰ πεθάνει.

250) ***Τ̂ένεκεν*** !—Ὅμοιο μὲ τό : Ντενεκὲ ξεγάνωτε !

251) ***Τ' ἐφτεχοῦ τὸ καμίσ' ἔν' ἀβοῦτε.*** Αὐτὴ εἶναι τὸ πουκάμισο τοῦ φτωχοῦ.—Σπλαγχνικιά· φτωχομάννα.

252) ***Τῆ μυίας τ' ἰντέρ' πὰ καταγλαϑάζ'.*** Ψαχουλεύει καὶ τὸ ἄντερο τῆς μυίγας.—Εἶναι ὑπερβολικὰ λεπτολόγος, προσεχτικός, μὰ καὶ σχολαστικός.

253) ***Τὴν γῆν πηγὴν ἃ 'φτάγω.*** Τὴ γῆ πηγὴ θὰ τὴν κάνω.—Τ' ἀδύνατα θὰ τὰ κάνω δυνατά. Ὁπωσδήποτε θὰ τὸ κατορθώσω.

254) ***Τῆ ϑκαιροῦ.*** Τοῦ χρόνου.—Εἰρωνικά : ποτέ.

255) ***Τὸ γαῖμαν νερὸν 'χ̂' ἴνεται.*** Ὅμοιο μὲ τό : τὸ αἷμα νερὸ δὲ γίνεται.—Γιὰ ἀλληλεγγύη μεταξὺ συγγενῶν ἔστω καὶ μαλωμένων.

256) ***Τὸ κατσίν·ἀτ' τϑαρούχ̂' ἔν'.*** Τὸ μέτωπό του εἶναι τσαρούχι.—Εἶναι ἀδιάντροπος.

257) ***Τὸ κατσί-μ' ἄσπρον ἔν'.*** Ἔχω λευκὸ παρελθόν. Δὲν ἔχω γιὰ τίποτε νὰ ντραπῶ ἢ νὰ φοβηθῶ.

258) ***Τὸ κόκκινον τῆ Πέφτ'***—***ἢ τ' ὀσχὰ τῆ Πέφτ'.*** Τὴν κόκκινη τὴν Πέμπτη ἢ τὴν ἐσχάτη Πέμπτη.—Τὸ λέγαν κυρίως στὰ παιδιὰ γιὰ νὰ γελάσουν· ἀπ' αὐτοῦ μετάπεσε στὴ σημασία τοῦ : ποτέ.

259) ***Τὸ μιντέρ'ν·ἀτ' πα̂χ̂ὺν ἔτον.*** Τὸ μιντέρι του ἦτανε χοντρό.—Τὄστρωσε καὶ καλοκάθησε καὶ δὲν ἔλεγε νὰ φύγει. Ἄργησε νὰ φύγει.

260) ***Τ' ὀμμάτᾰ-τ' ἐπέμνανε σὴν στράταν.*** Τὰ μάτια του ἔμειναν στὸ δρόμο.—Λέγεται γιὰ ἀναμονὴ μ' ἀγωνία ἀγαπημένου προσώπου ἀπὸ τὴν ξενιτειὰ ἢ ἀκόμα κι' ἀπὸ τὴν ἀγορὰ στὸ σπίτι.

261) ***Τὸν κωφὸν τὸν βασιλέαν πὰ εἶπεν·ἀτο.*** Καὶ στὸν κουφὸ τὸ βασιλιὰ τὸ εἶπε.—Διαλάλησε τὸ μυστικὸ παντοῦ.

262) ***Τὸν φέγγον ὑλάζ'.*** Γαυγίζει στὸ φεγγάρι.—Σκιαμαχεῖ, ματαιοπονεῖ.

263) ***Τὸ παπόρ' ἐσκῶϑεν*** ἢ ***ἔσκωσεν τὸ σίδερον.*** Τὸ πλοῖο σηκώθηκε ἢ σήκωσε τὴν ἄγκυρα.—Γιὰ ἐνοχλητικὸν ἐπισκέπτη ποὺ ἀποφάσισε ἐπὶ τέλους νὰ σηκωθεῖ νὰ φύγει.

264) ***Τὸ τρῶνε μανάχον πάει χώρᾰ.*** Μόνο ὅ,τι τρῶνε πάει χώρια.—Σ' ὅλα τους συμφωνοῦν καὶ σ' ὅλα εἶν' ἀγαπημένοι καὶ ταιριασμένοι.

265) ***Τ̂ούτ̂ς νὰ πιάν' μάλαμαν ἴνεται.*** Μπροῦντσο νὰ πιάσει χρυσάφι γίνεται.—Τυχερὸς κ' ἐπιδέξιος σὲ ὅλα.

266) ***Τὸ φαγὶν ἐτοῦρκ'σεν.*** Τὸ φαγὶ τούρκεψε.—Ξύνισε.

267) ***Τὸ χόρ'ν-άτ' 'κὶ τρομάζ'.*** Τὸ χέρι του δὲν τρέμει.— Εἶναι γενναιόδωρος, ἀνοιχτοχέρης, χουβαρδᾶς, δὲ λυπᾶται νὰ δώσει χρήματα ἐκεῖ ποὺ πρέπει, ἀλλὰ κ' ἐκεῖ ποὺ δὲν πρέπει κάποτε.

268) ***Τὸ χόρ'ν-άτ' πολλὰ ἐλαφρὸν ἔν'.*** Τὸ χέρι του πολὺ ἐλαφρὸ εἶναι.—Λέγεται γιὰ ἐπιδέξιους γιατρούς, χειρούργους κυρίως, μαμμές, ὀδοντογιατροὺς κλπ. ποὺ ἔχουν καλὲς ἐπιτυχίες καὶ καλὴ φήμη.

269) ***Τὸ στούδ'ν-άτ' ἀγαπείεται.*** Τὸ κόκκαλό του ἀγαπιέται.— Εἶναι ἀξιαγάπητος, γλυκοαίματος.

270) ***Τρανὸν γούλαν ἔχ'.*** Μεγάλο λαιμὸ ἔχει.— Εἶναι φαγᾶς.

271) ***Τρὶγκ φάϊ.***—Εἶναι ξενικὴ ἔκφραση μὲ σημασία : Στὴν τρίχα.

272) ***Τρίφκεται σῆ τσοπάν' τὸ δαβρὶν κιάν.*** Τρίβεται στὸ ραβδὶ τοῦ τσομπάνη.—Θέλει ξύλο· τὸν τρώει ἡ πλάτη του.

273) ***Τσὶπ ! 'Η Πόλ' ἐπάρθεν !*** Μπᾶ ! 'Η Πόλη πάρθηκε !—Εἰρωνικὴ ἀπάντηση σ' ἐκεῖνον ποὺ μᾶς κατεβάζει τὸν κατακλυσμὸ μὲ τιποτένια ζητήματα ἢ ἔγνοιες του.

274) ***Τσὶπ σέφτελος ἔν'.*** Ὁλωσδιόλου σέσκουλος εἶναι.— Εἶναι ἀκατάστατο πνεῦμα, κουτός.

275) ***Τσοῦρα το !*** Στέρευέ το !—Σώπαινε ! Κόφ' το !

276) ***Ὕλτσεν τὸ δόντι-μ'.*** Ἔσταξε τὸ δόντι μου.—Ζούλεψα βλέποντας ἄλλους νὰ τρῶν' ὡραῖα φαγητὰ ἢ φροῦτα κ' ἔτρεξαν τὰ σάλια μου, ἢ εἶδα μιὰν ὄμορφη καὶ μ' ἄρεσε ἐξαιρετικά.

277) ***Ὕμψωμαν παίρτς ἀσ' σὰ χέρᾳ-τ'.*** Ἀντίδωρο παίρνεις ἀπὸ τὰ χέρια του.—Ἅγιος ἄνθρωπος.

278) ***Φέγγος ὁλημέρα.*** Φεγγάρι σὰ μεσημέρι.—Λέγεται γιὰ τοὺς αἰσιόδοξους καὶ μὲ στωικὴ διάθεση ἀνθρώπους, ποὺ δὲ χάνουν τὴν ψυχραιμία τους καὶ δὲν κακοκαρδίζουν οὔτε καὶ σὲ ἀνάποδες περιστάσεις.

279) ***Φέρ' ἀσ' σ' ὀμμάτᾳ.*** Φέρνει ἀπὸ τὰ μάτια.—Ζηλεύει ἂν δὲν τοῦ δώσεις ἀπ' αὐτὰ ποὺ τρῶς ἢ ἂν δὲ φάει ἀπ' αὐτὰ ποὺ θυμήθηκε.

280) ***Φουφούκαν καὶ λελέκαν.*** Εἰρωνεία σ' ἐκεῖνον ποὺ ἔχει μιὰ τιποτένια πληγὴ καὶ τὴ φυλάει καὶ τρέμει μὴν πάθει τίποτε, σὰν τὰ μικρὰ παιδιά.

281) ***Φτερὰ καὶ φύλλα ἐγέντον.*** Ἔγινε φτερὰ καὶ φύλλα.— Τὄβαλε στὰ πόδια· τὄκοψε λάσπη· μπουχός· καπνός.

282) ***Φῶς ποῖσον.***—Λέγεται μὲ εὔθυμον τόνο καὶ κάποτε εἰρωνικὰ καὶ γιὰ φιλοφρόνηση στὶς ὄμορφες. Τὸ χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ σύνθημα στὶς ἀποκριές.

283) ***Χά, μερ' καικὰ λέει, χάν' χτίζ'.*** Ὅπου κοντὰ λέγει **χά**, χτίζει πανδοχεῖο. — Λέγεται γιὰ ὑπερβολικὴ ἀγάπη τοῦ ἄντρα στὴ γυναῖκα του, ποὺ τῆς κάνει ὅλα τὰ θελήματα καὶ τὶς ἰδιοτροπίες.

284) ***Χασεύ'-σε ἢ χαστουρεύ'-σε.*** Σὲ ζεματάει. (Βλέπε καὶ 45 καὶ 49).

285) ***Χριστὸς κι' ὥρα καλή.***—Ὁ Θεὸς νὰ φυλάξει.

286) ***Χωματέαν ἐμύριξεν.*** Χωματίλες μύρισε.—Εἶναι ἑτοιμοθάνατος.

287) ***Ψιλὰ 'κὶ χαλάν'.*** Δὲ χαλάει ψιλά.—Δὲν τοῦ πολυκόβει τὸ κεφάλι.

Μοδίστρα μὲ τὶς μαθήτριές της

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΒ΄

ΠΑΡΟΙΜΟΙΕΣ – ΡΗΤΑ – ΓΝΩΜΙΚΑ

1) ***Ἄβουλα τῆ Θεοῦ φύλλον 'κὶ λαΐσκεται.*** Χωρὶς τὴ βούληση τοῦ Θεοῦ φύλλο δὲν κουνιέται.—Θεοκρατικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ ζωή, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὅλα ἐκπορεύονται ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ συνεπῶς ὅ,τι κι' ἂν μᾶς συμβαίνει πρέπει νὰ τὸ ἀνεχόμαστε ἀγόγγυστα.

2) ***Ἄ ἔρται κὰ ἕναν βουνὸν καὶ ἃ τσακών' ἕναν ὠβόν.*** Θὰ κατηφορίσει ἕνα βουνὸ καὶ θὰ σπάσει ἕνα αὐγό.—Ἀνάλογο μὲ τό: «Ὤδινεν ὄρος καὶ ἔτεκε μῦν».

3) ***Ἀκόμαν 'κ' ἐπέθανεν καὶ ἔψαν τὰ κερία-τ'.*** Ἀκόμα δὲν πέθανε κι' ἀνάψαν τὰ κεριά του.— Χρησιμοποιεῖται σὲ περίπτωση διαδόσεων γιὰ γεγονὸς ποὺ δὲν ἔλαβε ἀκόμα χώρα, ἢ γιὰ βιασύνη ἀδικαιολόγητη νὰ κατηγορήσει ἢ νὰ κατακρίνει κανεὶς ἄλλον πρὶν ἀποσαφηνιστεῖ ἀκόμα τὸ ἐπίμαχο ζήτημα, καὶ σὲ ἀνάλογες περιστάσεις.

4) ***Ἀλεπὸν τρώει κ' ἡ ζεπύρα πρέ͡σκεται.*** Ἡ ἀλεποῦ τρώει καὶ τὸ κουνάβι πρήζεται.—Ἄλλος φταίει κι' ἄλλος τὶς τρώει ἢ ἄλλον ὑποψιάζονται.

5) ***Ἀλληλούϊα ἀλληλούϊα ͡σκέπαξον*** (***͡σκέπαξον*** = σκέπασε). Λέγεται συνήθως γιὰ νὰ συγκαλύψουν μιὰ διήγηση ποὺ δὲν ταιριάζει, ἢ γιὰ νὰ μὴν τὴν ἀκούσει ὁ ἐνδιαφερόμενος ποὺ τυχαίνει τὴν ὥρα κείνη νὰ πλησιάζει, καθὼς καὶ γιὰ βιαστικὲς δουλειὲς ποὺ γίνονται χωρὶς ἐνδιαφέρον.

Ἡ εἰκόνα εἶναι παρμένη ἀπὸ τὸν ἐνταφιασμὸ τῶν φτωχῶν, ποὺ οἱ παπάδες βιαστικὰ-βιαστικὰ ψέλνουν καὶ τοὺς παραχώνουν.

6) ***Ἄλλα τ' ὀμμάτ᾽ τῆ λάγονος κι' ἄλλα τῆ κούκουδα.*** Ὅμοιο μὲ τό: Ἄλλα τὰ μάτια τοῦ λαγοῦ κι' ἄλλα τῆς κουκουβάγιας.

Ἄλλ' ἐφτάνε κι' ἄλλ' ηὑρίκνε. Ἄλλοι κάνουν κι' ἄλλοι βρίσκουν (βλέπε καὶ 4).

8) ***Ἄλλ' κάμ'νε σὸν ἥλον καὶ ἄλλ' τρῶνε σὴν ἐβόραν.*** Ἄλλοι ἐργάζονται μέσ' στὸν ἥλιο κι' ἄλλοι τρῶνε στὸν ἴσκιο.— Γιὰ τοὺς ἐπιτήδειους ποὺ ἐκμεταλλεύονται τὴν ἐργασία τῶν πολλῶν καὶ ζοῦν σὲ βάρος τους.

9) ***Ἄλλο γάϊδᾳρον ͡κὶ θὰ ἔχ' νὰ κοτξεύ'.*** Δὲ θἄχει πιὰ ἄλλον γάϊδαρο γιὰ νὰ μπορέσει νὰ μετακομίσει.—Θὰ χάσει τὸν προστάτη του καὶ τὰ μέσα ποὺ διαθέτει. Ἀνάλογο μὲ τά: Δὲ θἄχει πιὰ μπάρμπα στὴν Κορώνη ἢ δὲν θἄχει πιὰ πλάτες.

10) ***Ἄλλ' τρῶνε κι' ἄλλ' τεροῦνε.*** Ἄλλοι τρῶν κι' ἄλλοι σεργιανοῦν. —Ἀνάλογο μὲ τὸ 8, μὲ ἔνδειξη καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητας.

11) ***Ἂν γίνεται τὸ μαλλὶν μετάξ' θὰ ἐμπαίν' κι' ὁ χωρέτες σὴν τάξ'.*** —Εἰρωνικὰ καὶ κάποτε περιφρονητικὰ γιὰ τοὺς χωρικούς, ποὺ τὸ περιβάλλον κ' οἱ συνθῆκες τῆς ζωῆς τους δὲν τοὺς ἐπιτρέπει νὰ μποροῦν νἄχουν τὴν ἀγωγὴ τῶν ἀστῶν.

12) ***Ἂν ἔν' τὸ μιντέρι-σ' μακρύν, νοῦντσον καὶ τὴν ͡χερεία-σ'.*** Ἂν τὸ στρῶμα σου εἶναι μεγάλο στὸ μάκρος, σκέψου καὶ τὴ χηρεία σου.—Συμβουλὴ γιὰ προνοητικότητα καὶ μετριοφροσύνη.

13) ***Ἂν θὰ φουρκίεσαι πὰ σὸ τρανὸν τὸ ποτάμ' νὰ φουρκίεσαι.*** (***νὰ φουρκίεσαι***=νὰ πνιγεῖς).— Πρέπει νὰ συνταυτίζει κανεὶς τὴν τύχη του γενικὰ μὲ γεροὺς προστάτες, ἢ καὶ στὶς ἐπιχειρήσεις του νὰ καταπιάνεται μὲ σοβαρὲς δουλειές, ἔστω καὶ μὲ κίνδυνο νὰ καταστραφεῖ, ἂν βέβαια κ' ἡ ἀντίθετη τακτικὴ στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα πρόκειται νὰ ὁδηγήσει.

14) ***Ἄνθρωπος ἀγράμματος, ξύλον ἀπελέκετον.***

15) ***Ἂν ͡κὶ παθάντς ͡κὶ μαθάντς.*** Ἂν δὲν πάθεις, δὲ μαθαίνεις.— Τὸ πάθημα, μάθημα.

16) ***Ἂν ͡κὶ πιστεύ'ς ἐμὲν τὸν ψεῦτεν, ἐρώτα τὸν ἀδελφό-μ' τὸν κλέφτεν.***—Λέγεται εἰρωνικὰ σ' ἐκεῖνον τὸν φταίχτη, ποὺ γιὰ δικαίωσή του, ἐπικαλεῖται τὴ μαρτυρία ἀναξιόπιστου ἢ μεροληπτικοῦ προσώπου.

17) ***Ἂν' νὰ πάγω κρεμός, κὰ νὰ πάγω φοῦρκα.*** Ἀπάνω νὰ πάγω

γκρεμός, κάτω νὰ πάγω πνιγμός.—Δίλημμα ἀνάλογο μὲ τό: Μπρὸς βαθὺ καὶ πίσω ρέμα.

18) ***Ἄν' νὰ φτύζω, φτύζω τὰ μουστάκια -μ', κὰ νὰ φτύζω, φτύζω τὰ γένᾳ μ'.***—Δίλημμα, ἀνάλογο μὲ τὸ παραπάνω.

19) ***Ἄντραν-ἄντραν, κ' ἕναν πάρκ' ἀλεύρᾳ.*** Ἄντρα-ἄντρα κ' ἕνα ἀσκὶ ἄλευρα.—Γιὰ τὰ κορίτσια ποὺ πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ παντρευτοῦν, χωρὶς νὰ περιμένουν τὸ πριγκηπόπουλο τοῦ παραμυθιοῦ.

29) ***Ἄντραν κι' ἄλογον ποὶ 'κ' ἔχ', σὴν παρέβγαν ντ' ἔργον ἔχ';*** Ὅποιος δὲν ἔχει ἄντρα κι' ἄλογο, τί δουλειὰ ἔχει τὸ ξεπροβόδισμα;—Ὁ καθένας πρέπει σύμφωνα κι' ἀνάλογα μὲ τὴν κοινωνική του θέση καὶ τὶς οἰ-

Ἕνα φαγοπότι Κοτυωριτῶν στὴ μαγευτικὴ τοποθεσία τοῦ Τσάμπασῃ *Θυμιὰ-Πογαροῦ* στὰ 1905.

κονομικές του δυνατότητες νὰ κανονίζει τὶς σχέσεις, τὶς συναναστροφὲς καὶ τὰ ἔξοδά του γενικά. Ἡ μεταφορὰ εἶναι παρμένη ἀπὸ τὰ γαμήλια ἔθιμα τῶν μεσόγειων χωρῶν. Ὅταν ἡ νύφη ἦταν ἀπὸ ἄλλο χωριό, τὴν ξεπροβοδοῦσαν ἔφιπποι, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ἦσαν καὶ γυναῖκες ποὺ εἶχαν τοὺς ἄντρες τους, ποτὲ ὅμως καὶ χῆρες.

21) ***Ἀπ' ἀτὸν κορῶνα 'κὶ γαστροῦται, νὰ γαστροῦται πὰ 'κὶ πιάν'.*** Ἀπ' αὐτὸν κάργα δὲ γκαστρώνεται καὶ νὰ γκαστρωθεῖ, δὲν πιάνει. — Γιὰ φυλάργυρους ἢ καὶ γιὰ τοὺς ἀδιάφορους ἐκείνους ἐγωκεντρικοὺς τύπους, ποὺ δὲν ἐννοοῦν νὰ πονοκεφαλήσουν οὔτε καὶ νὰ προσφέρουν τὸν ὀβολό τους γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση ἄλλου. Ἐπίσης κάποτε καὶ γιὰ τοὺς φτωχοὺς κι' ἀδύνατους, ποὺ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ κάνουν τὸ καλὸ κι' ἂν θέλουν ἀκόμα.

22) *'Απ' ἔξ' ὁ χορὸν γαϊτὰν ἔν'.*—'Ανάλογο μὲ τό: 'Απ' ἔξω ἀπὸ τὸ χορὸ πολλὰ τραγούδια ξέρει.

23) *'Από μακρὰ τῆ ταουλί' ἡ λαλία γαπὰν ἔρται.* 'Από μακρυὰ τοῦ τύμπανου ὁ ἦχος ἔρχεται χοντρὸς καὶ τραχύς.— 'Η διάδοση μιᾶς πληροφορίας κ' ἡ φήμη μεγαλοποιεῖ τὰ πραγματικὰ γεγονότα.

24) *'Απουρπουνοῦ ἃ παίρ' ἀπάν'-ι-σ' ὁ ἥλον.* Τὸ πρωὶ θὰ πάρει ἀπάνω σου ὁ ἥλιος.—'Η μεταφορική της σημασία εἶναι ἀνάλογη μὲ τῆς παροιμίας: «'Η καλὴ μέρα ἀπ' τὸ πρωῖ φαίνεται».

25) *'Αργῶς ἐσέβες σὸ περπερίον, ἄμα ἀγλήγορα ἔμαθες.* 'Αργὰ μπῆκες στὸ κουρεῖο, μὰ γρήγορα ἔμαθες. — Εἰρωνικὰ στοὺς νέους κυρίως ποὺ θέλουν νὰ πουλήσουν σοφία γιὰ ζητήματα, ὑποθέσεις κ' ἐργασίες ποὺ μόλις ἄρχισαν νὰ μαθαίνουν ἢ καὶ ὅταν ἀπὸ τὰ πρῶτα τους βήματα στὴν κοινωνία πιάνονται νὰ κλέβουν.

26) *"Ας εἶχα τὸν ἄντρα-μ' κι' ἂς ἔμνε καὶ σῆ κυροῦ-μ'.* "Ας εἶχα τὸν ἄντρα μου κι' ἂς ἤμουν καὶ στὰ πατρικά μου.— Εἰρωνικὰ γιὰ τὶς γυναῖκες κυρίως, ποὺ τὰ θέλουν ὅλα δικά τους καὶ γυρεύουν ὁλοένα πλεονεκτήματα καὶ δικαιώματα, χωρὶς καμμιὰν ὑποχρέωση.

27) *"Ας λέγομε καὶ τῆ γαϊδαρίτς.*—Εὔσχημος τρόπος ν' ἀρχίσει κανεὶς συζήτηση γιὰ συνοικέσιο κυρίως, ἢ ἄλλη ὑπόθεση σοβαρὴ ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ καὶ θέλομε νὰ πάρει σειρὰ στὴ συζήτηση. 'Η μεταφορὰ εἶναι παρμένη ἀπὸ τὸ ἀνέκδοτο ἀριθ. 14 σελ. 421.

28) *"Ας λείπ' κι' ὁ καλόγερον, ἂς λείπ' κ' ἡ εὐχὴ-ἀτ'.*—Γιὰ καλὸ ποὺ εἶναι συνακόλουθο καὶ μὲ ἀντίστοιχο κακό, εἴτε ἀπὸ πρόσωπο προέρχεται, εἴτε ἀπὸ ὑποθέσεις διάφορες. 'Ανάλογο μὲ τό: Ξίκι νὰ γίνει καὶ τὸ καλό του καὶ τὸ κακό του.

29) *'Ασ' σ' ἀκριβὸν κι' ἄλλο ἀφτενὸν πρᾶμαν 'κ' ἔν'.*—'Οξύμωρη ἔννοια ποὺ στὴ βάση της εἶναι σωστή. Μὲ ἀνάλογη σημασία λένε κι' οἱ ἐγγλέζοι: Δὲν εἶμαι τόσο πλούσιος γιὰ ν' ἀγοράσω φτηνὸ πρᾶμα.

30) *'Ασ' σὰ χείλᾳ πρόγατον κι' ἀσ' σὴν καρδίαν λύκος.*—Γιὰ ὑποκριτὲς γλυκομίλητους μὲ κακοῦργα ἔνστικτα.

31) *'Ασ' σ' ἕναν ξύλον σταυρὸν πὰ γίνεται, ἰφτάρ' πὰ γίνεται (ἰφτάρ' = φκιάρι).*—'Από τοὺς ἴδιους γονιοὺς μπορεῖ νὰ γεννηθοῦν καὶ καλὰ καὶ κακά, κ' ἔξυπνα καὶ κουτὰ παιδιά.

32) *'Ασ' σὴν τξαζοῦν π' ἐφογῶθεν μωρὸν 'κ' ἐστάθεν-άτην.* "Οποια φοβήθηκε ἀπὸ τὴν κακιὰ τὴ μάγισσα δὲν τῆς στάθηκε παιδί.— Σὲ κάθε ἐργασία κ' ἐπιχείρηση χρειάζεται ἀποφασιστικότητα καὶ τόλμη.

33) *'Ασ' σὴν ἰσκιὰ-σ' πὰ νὰ φογᾶσαι (ἰσκιὰ=ἴσκιος τ' ἀνθρώπου).* —Πρέπει νὰ φυλάγεται κανεὶς κι' ἀπὸ τὰ παραμικρότερα καὶ τὰ φαινομενικῶς ἀσήμαντα πράματα καὶ νἄχει διαρκῶς τὸ νοῦ του — κυρίως σὲ ἠθικῆς φύσεως ζητήματα.

34) *'Ασ' σὸ κὶ τρέχ' τὸ ποτάμ' νὰ φογᾶσαι.* 'Ανάλογο μὲ τό : 'Απὸ τὸ σιγανὸ τὸ ποτάμι ἢ ἀπὸ ξεροπόταμο νὰ φοβᾶσαι.

35) *'Ασ' σὸν γιό-μ' τὸν Γιάννεν ἐνεράστα καὶ τὸν 'Α-Γιάννεν. (ἐνεράστα*=συχάθηκα).—Λέγεται μὲ δυσφορία γιὰ καθετί ποὺ συνδέεται μὲ πρόσωπα ἢ ζητήματα, ὅπου μᾶς θυμίζουν παθήματα ἢ δυστυχήματά μας ποὺ ὑποφέραμε πρωτύτερα ἐξαιτίας τους.

36) *Βασίλ' σὰ ξύλα, Βασίλ' σὴν χαμελέτεν.* (*Χαμελέτε*=μῦλος). Λέγεται εἰρωνικὰ ἢ καὶ σὰ διαμαρτυρία, γιὰ ὅλες τὶς ἀγγαρεῖες ποὺ φορτώνουν διαρκῶς στὸ ἴδιο πρόσωπο, διότι εἶναι τὸ πιὸ φιλότιμο.

37) *Γάμπρε φούστορον τρῶς; (Φούστορον*=σφογγάτο). Εὔσχημη καὶ εἰρωνικὰ εὔθυμη ἀπάντηση, σ' ἐρώτηση, ἂν θέλομε ἢ ἂν μᾶς ἀρέσει κάτι, ποὺ εἶναι ἀλοφάνερο ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ μὴ μᾶς ἀρέσει. (Βλέπε σελ. 193).

38) *Γαμπρὸς υἱὸς 'κὶ γίνεται καὶ νύφε θαγατέρα.* — 'Ο γαμπρὸς γιὸς δὲ γίνεται, οὔτε κ' ἡ νύφη θυγατέρα.

39) *Γέννα-με, κι' ἂν κι' ὁμάζω-σε, πάτ' κὰ καὶ φοῦρξο-με.* Γέννησέ με, κι' ἂν δὲ σοῦ μοιάσω, βάλε με χάμω καὶ πνίξε με.—'Ανάλογο μὲ τό : Κατὰ τὸν Μαστρογιάννη καὶ τὰ κοπέλια του.

40) *Γιὰ τ' ἀτὲν ἄντρας 'κ' εὑρέθεν καὶ σκαφίδ' 'κ' ἐπελεκέθεν,* ἢ *καὶ χαλκὸν 'κ' ἐχαλαγιῶθεν.* Γι' αὐτὴ ἄντρας δὲ βρέθηκε καὶ σκάφη δὲν πελεκήθηκε ἢ καὶ τέντζερης δὲ γανώθηκε.— Γιὰ τὰ κορίτσια ποὺ δὲν ἔχει ἀνοίξει ἀκόμα ἡ τύχη τους γιὰ παντρειά, καὶ μὲ κάποια συμπόνοια, προπαντὸς ὅταν περνοῦσε λιγάκι ὁ καιρός τους.

41) *Γιὰ τ' εἶναν ψύλλον κάζ' τὸ χαλίν. (κάζ'*=καίει).—Λέγεται σκωπτικὰ γιὰ κεῖνον, ποὺ γιὰ παραμικρὴ ὠφέλεια, ζημιώνεται πολὺ περισσότερα, εἴτε ἄμεσα ὑλικῶς, εἴτε ἔμμεσα ἠθικῶς.

42) *Γιὰ τὸν ὀκνέαν πάντα ἔξεργος ἔν'.*—Γιὰ τὸν τεμπέλη πάντα γιορτὴ μὲ ἀργία εἶναι.

43) *Γωνέαν λιθάρ' νὰ γίνεσαι καὶ γονέος νὰ μὴ γίνεσαι.* 'Αγκωνάρι νὰ γίνεις καὶ γονιὸς νὰ μὴ γίνεις.— Λέγεται μὲ κάποια δυσφορία σὲ περιπτώσεις φροντίδων, ἀτυχημάτων καὶ γενικὰ δυσκολιῶν, ποὺ συναντοῦν οἱ γονιοὶ γιὰ τὴν ἀνατροφή, τὴ σπουδὴ καὶ τὶς λαχτάρες, ποὺ δοκιμάζουν γιὰ τὰ παιδιά τους.

44) *Δάνω καὶ ἀντιδάνω καὶ κανεὶς «σ' ὀμμάτᾳ-σ' ἀπάν' ὀφρύδια ἔεις» 'κ' εἶπε-με.* Περνῶ κι' ἀντιπερνῶ καὶ κανένας δὲν μοῦπε «στὰ μάτια σου πάνω φρύδια ἔχεις». —Παραστατικὴ κι' ἀποστομωτικὴ ἀπάντηση ἀπὸ τὶς τίμιες στὶς παραστρατημένες, ποὺ προφασίζονται ὅτι παρασύρονται στὸν κατήφορο ἀπὸ ἐπίμονες δῆθεν προκλήσεις κ' ἐπιθέσεις τῶν ἀντρῶν.

45) *Δέσκαλε π' ἐμάθιζες καὶ νόμον ποὶ 'κ' ἐκράνες.* Ὅμοιο μὲ τό : Δάσκαλε ποὺ δίδασκες καὶ νόμο δὲν κρατοῦσες.

45) *Δός-με τὴν τύχη-μ', καὶ σῦρο-με σὴν θάλασσαν.*—'Ανάλογο μὲ τό : Ἂν ἔχεις τύχη, διάβαινε καὶ ριζικό, περπάτει.

47) ***Ἐγένουσνε κολογκύθ' κ' ἔσυρες καὶ τεβέκ'.*** Ἔγινες κολοκύθι καὶ ἅπλωσες καὶ βλαστάρια.—Λέγεται στοὺς νεαροὺς ποὺ θέλουν νὰ μεγαλοφέρνουν καὶ νὰ δείχνουν τάσεις ἀρριβιστικές: Νὰ καπνίζουν, νὰ οὐζοπίνουν, νὰ παίζουν τάβλι, νὰ ζητοῦν παντρειά, ν' ἀνακατεύονται στὶς συζητήσεις τῶν μεγάλων καὶ νὰ λὲν ἀνόητες γνῶμες, νὰ ἐπιζητοῦν καὶ νὰ ἐπιδιώκουν νὰ καταλάβουν θέσεις ἢ νὰ κάνουν ἐργασίες δυσανάλογες μὲ τὶς δυνάμεις τους κλπ.

48) ***Ἐγὼ ἂς μασῶ κ' ἐσὺ κούρτα*** (κούρτα=κατάπινε).—Πείραγμα γιὰ τοὺς ὀκνηροὺς εἴτε καὶ εἰρωνικὴ ἀπάντηση σ' ἐκείνους ποὺ μᾶς ζητοῦν νὰ τοὺς δώσομε λιγάκι ἀπ' αὐτὸ ποὺ τρῶμε καὶ δὲ θέλομε νὰ τὸ στερηθοῦμε.

49) ***Ἐγὼ γαϊδούρι-μ' πουλῶ-σε, ναϊλοὶ ποὶ θ' ἀγοράει-σε.*** Ἐγὼ γαϊδούρι μου σὲ πουλῶ, μὰ ἀλλοίμονο σὲ κεῖνον ποὺ θὰ σ' ἀγοράσει.—Χρησιμοποιεῖται σὲ περίπτωση ποὺ ὁ γονιὸς ἔχει νὰ παντρέψει γιὸ ἢ κόρη γιὰ ξεφόρτωμα, ἐπειδὴ εἶναι ὀκνηροὶ κι' ἀπρόκοφτοι, ἢ ἔχουν κάποιο ἐλάττωμα καὶ σὲ κάθε ἄλλη ἀνάλογη περίπτωση.

50) ***Ἐγὼ ἐπίταξα τὴν κάταν, κ' ἡ κάτα τ' οὐδάρ'ν ἀτ'ς.*** Ἐγὼ ἀγγάρεψα τὴ γάτα, κ' ἡ γάτα τὴν οὐρά της.—Ἐγὼ εἶπα στὴ γάτα μου, κ' ἡ γάτα στὴν οὐρά της.

51) ***Ἐγὼ λέγ' ἀτον χατούμ'ς—ἢ καλόγερος—εἶμαι, κι' ἀτὸς πὰ ἐρωτᾶ-με, πόσα παιδία ἔεις.*** Ἐγὼ τοῦ λέγω εὐνοῦχος—ἢ καλόγηρος—εἶμαι κι' αὐτὸς μὲ ρωτάει πόσα παιδιὰ ἔχω.—Λέγεται σὲ περίπτωση ποὺ ἐπίμονα ζητάει κανεὶς ἀπὸ ἄλλον κάτι ποὺ δὲν ἔχει, καθὼς καὶ γιὰ χαρακτηρισμὸ ζωηρῶν ἀνάλογων ἀντιθέσεων. Π.χ. Ἐγὼ ὁ ἕνας παραπονεῖται γιὰ ἀναπαραδιές, ὁ ἄλλος τοῦ ζητάει δανεικά.

52) ***Ἐγὼ νὰ σὴ δίος ἔμ'νε νὰ σ' ὑφάδ'.***

Ἐγὼ δὲν ἤμουν οὔτε στὸ δίασμα, οὔτε στὸ ὑφάδι.—Λέγεται ἀπὸ κείνους ποὺ θέλουν ν' ἀπαλλαχτοῦν ἀπὸ κάθε εὐθύνη γιὰ ἀτύχημα, θέλοντας νὰ τονίσουν, πὼς δὲν ἀνακατεύτηκαν καθόλου στὴν ὑπόθεση.

53) ***Ἐγὼ ντὸ εἶχα ἐπούλτσα-το καὶ ἄλλο κι' ἀγοράζω.*** Ἐγὼ ὅ,τι εἶχα τὸ πούλησα καὶ δὲν ἀγοράζω πιὰ τίποτε.—Λέγεται μὲ κάποια μελαγχολικὴ διάθεση ἀπὸ ἡλικιωμένους, ποὺ εἶδαν κι' ἐπέρασαν πολλὰ καὶ δὲν τοὺς ἔμεινε πιὰ περιθώριο γιὰ ἀπολαύσεις στὴ ζωή. Ἐπίσης καὶ εἰρωνικὰ στοὺς νέους ποὺ θέλουν νὰ τοὺς πουλήσουν σοφία.

54) ***Ἐγὼ νύχτα μερ' δᾳβαίνω, ἐσὺ ὁλημέρα 'κ' ἐπορεῖς νὰ δᾳβαίντς.*** Ἐκεῖ ποὺ περνάω ἐγὼ νύχτα ἐσὺ τὸ μεσημέρι δὲν μπορεῖς νὰ περάσεις.—Λέγεται ἐγωϊστικὰ ἀπὸ κείνους, ποὺ θέλουν νὰ κάνουν τὸν παληκαρᾶ καὶ τὸν ἄφοβο καὶ νὰ ἐπιδείξουν ἀνωτερότητα σὲ εὐψυχία ἀπ' ἐκεῖνον στὸν ὁποῖον ἀπευθύνονται. Ἡ μεταφορικὴ σημασία της ἁπλώνεται καὶ σὲ ζητήματα ἐξυπνάδας, κατεργαριᾶς κ.τ.τ.

55) ***Ἔδεσαν τὸ ταούλ' σὴν ράχαν ἀτ', κι' ἀτοὶν κροῦνε τὰ κοπάλᾳ.*** Δέσανε στὴ ράχη του τὸ τύμπανο, κι' αὐτοὶ χτυποῦν μὲ τοὺς κόπανους.—Χρησιμοποιεῖται σὲ περίπτωση ποὺ φορτώνουν οἱ ἔξυπνοι τὶς εὐθύνες

μιᾶς πράξης σὲ ἄλλον ἁπλοϊκὸ κι' ὕστερα κάθονται καὶ τὸν εἰρωνεύονται καὶ τὸν κατηγοροῦν ἀκόμα.

56) *'Εθέλεσεν κ' ἐπέθανεν, τὴν γῆν χαρὰν ἐποῖκεν.* Θέλησε καὶ πέθανε, ἔκανε χαρά του τὴ γῆ.—Λέγεται γιὰ κείνους ποὺ σκοτώνονται ἢ πεθαίνουν ἀπὸ τὰ σφάλματά τους ἢ καὶ γιὰ κείνους ποὺ αὐτοκτονοῦν. Σὲ μεταφορικὴ σημασία ἐννοεῖ καὶ ἀνάλογα ἀτυχήματα ἢ ζημιὲς ποὺ συμβαίνουν ἀπὸ φταίξιμο ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἀφορᾶ.

57) *'Εθέλναν καὶ τὰ λάχανα «πάτερ ἡμῶν».* Γιὰ περιττὴ ἀταίριαστη πολυτέλεια σὲ πρόσωπα ἢ ζητήματα ποὺ δὲν ἀξίζουν τὸν κόπο.

58) *'Εθέλνεν κ' ἡ γραῖα μυρωδίαν, ἂς κλάν' καὶ μυρίσκεται.* 'Ανάλογο μὲ τὸ παραπάνω.

59) *Εἶδες τὰ γένᾳ-μ' ἁλευρωμένα κ' ἐθάρρεσες τερμεντσῆς ἔμνε;* (*τερμεντσῆς*=μυλωνᾶς).—Δὲν πρέπει νὰ ἐξετάζει καὶ νὰ χαρακτηρίζει κανεὶς τὸν ἄνθρωπο μόνο ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση.

60) *'Εκάεν τὸ κερὶν κ' ἐκόπεν ἡ συντεκνία.* Κάηκε τὸ κερὶ καὶ κόπηκε ἡ κουμπαριά.—Χρησιμοποιεῖται ὅταν πεθαίνει ὁ ἀναδεξιμιὸς ἢ ὁ ἀνάδοχος, ὁ κουμπάρος, ἡ νύμφη ἢ ὁ γαμπρός. Σὲ μεταφορικὴ σημασία εἶναι ἀνάλογο μὲ τό: οὔτε γάτος, οὔτε ζημιά.

61) *Εἶχα-σε, 'κ' ἐθέλ'να-σε, ἔχασα κι' ἀραεύω-σε.* Σὲ εἶχα, δὲν σὲ ἤθελα, σ' ἔχασα καὶ σὲ γυρεύω.—Γιὰ πρόσωπο, ἢ καὶ πρᾶμα ποὺ δὲν ξέραμε τὴν ἀξία τους ὅταν τὰ εἴχαμε, καὶ μετανοοῦμε τώρα ποὺ τὰ στερηθήκαμε. 'Ανάλογο μὲ τό: τωρινή μου γνώση νὰ σ' εἶχα πρῶτα.

62) *'Εκάτσα-τον σὴν ἀγκάλᾳ-μ', ἃ χτουπίζ' καὶ τὰ γένᾳ-μ'.* Τὸν κάθησα στὴν ἀγκαλιά μου, θὰ μαδήσει καὶ τὰ γένεια μου.—Γιὰ τοὺς ἀδιάκριτους κι' ἀχάριστους, ποὺ κάνουν κατάχρηση τῆς καλωσύνης καὶ τῆς ἀνεκτικότητας τῶν εὐεργετῶν τους.

63) *"Εκλασεν σὴν θάλασσαν κι' ἐποῖκεν μοῖραν καὶ μερτικόν.* Λέγεται γιὰ παράλογες ἀξιώσεις ἠθικὲς καὶ ὑλικές· κυρίως ὑλικές.

64) *'Ελάδ' ἂν ἔν' ἀνοίεται, νερὸν ἂν ἔν' στεγνοῦται.*—Γιὰ φήμη ἀνεξακρίβωτη ποὺ ἂν εἶν' ἀληθινὴ θὰ ἐπικρατήσει κι' ἂν ὄχι θὰ σβύσει.

65) *'Ελίγον φὰ καὶ σὸν κῶλο-σ' εἶναν χουζμεκιάρ' πίασον* (*χουσμεκιάρις*=ὑπηρέτης). Εἰρωνικὰ καὶ σὰν διαμαρτυρία σ' ἐκείνους ποὺ κάνουν τὸν τρανὸ καὶ τὸν καμπόσο, καὶ χωρὶς δικαίωμα οὔτε ἀμοιβή, θέλουν ν' ἀπασχολήσουν ἄλλους, ἀναθέτοντάς τους ἀγγαρεῖες.

66) *'Εμεῖς κοιμοῦμες, οἱ τουσμάν' 'κὶ κοιμοῦνταν.* (*Τουσμάν'* = ἐχθροί). Πρέπει διαρκῶς νἄχομε τὸ νοῦ μας στὶς κινήσεις καὶ τὶς ραδιουργίες τῶν ἐχθρῶν μας, καθὼς καὶ στὰ κλωθογυρίσματα τῆς τύχης.

67) *"Εναν ἔργον καὶ δύο δουλείας.* —Χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ χαρακτηρίσει τὴν ἀκατάστατη δουλειά, ποὺ δημιουργεῖ διπλάσια ἀπασχόληση.

68) *"Εναν καιρὸν τὰ τεβέδες πὰ χουρμάδες ἔχεζαν.* (*Τεβέδες*=γκαμῆλες).—'Ανάλογο μὲ τό.... δέναν τὰ σκυλιὰ μὲ τὰ λουκάνικα,

69) ***Ἕναν πέ-ι καὶ δύο ἄκ'σον.***—Προτίμα, μᾶλλον ν' ἀκοῦς, παρὰ νὰ μιλᾶς.

70) ***Ἐννενῆντ' ἐννέα κι' ἄλλ' ἕναν ἑκατόν.***—Λέγεται μὲ κάποια ἀποφασιστικὴ χειρονομία γιὰ νέα θυσία στὴν ὁποία ὑποβάλλεται κανεὶς ὕστερα ἀπὸ πολλὲς ἄλλες, ἢ καὶ συγαταβατικὰ γιὰ ἀνοχὴ καὶ συγχώρηση καινούργιου λάθους ἢ σφάλματος ἢ στραπάτσου ἀνοικονόμητου ἀνθρώπου. Ἡ μεταφορὰ εἶναι παρμένη ἀπὸ μῦθο, ποὺ θέλει τὴν ὁσία Μαρία τὴν Αἰγυπτία πολὺ ἁμαρτωλή. Μετάνοιωσε ὕστερα, γιὰ νὰ ζήσει βίο ἐνάρετο. Μὰ σκανταλίστηκε πάλι σὲ μιὰ περίσταση, καὶ παραμέρισε τὴν ἀρετή, ξεστομίζοντας μ' ἀποφασιστικότητα τὴ φράση αὐτή, ποὺ κατάντησε πιὰ ἔτσι παροιμία.

71) ***Ἔξ' ὁ ἤλον χαραδοξία κι' ἀπέσ' ἡ νύφε κλάν'.***—Λέγεται σαρκαστικὰ γιὰ κείνους ποὺ κλείνονται στὸ σπίτι καὶ γενικὰ ἀποφεύγουν τοὺς περιπάτους καὶ τὶς ἐξοχές. Ἔνδειξη ὅτι λάτρευαν καὶ προπαγάνδιζαν ἔτσι τὴ ζωὴ τοῦ ὑπαίθρου.

72) ***Ἔπαρ' τὸν εἶναν καὶ ντὸς τὸν ἄλλον.*** (***ντὸς*** = χτύπα). Γιὰ δυὸ φίλους ἢ ἀδελφοὺς ἢ μάννα καὶ κόρη ἢ ἀντρόγυνο—κυρίως—ποὺ εἶναι κ' οἱ δυὸ ἀνοικοκύρευτοι, ἢ κακοί, ἢ σπάταλοι, ἢ ζαβολιάρηδες κ.τ.τ.

73) ***Ἐπῆγα νὰ ἐποῖνα κέρατα, ἐχάσα καὶ τ' ὠτία.***—Ἀνάλογο μὲ τό: Πῆγα γιὰ μαλλὶ καὶ βγῆκα κουρεμένος.

74) ***Ἐποῖκεν ὁ κύρ'***—***ἡ μάννα—κ' ηὗρεν τὸ παιδίν.*** Ἀνάλογο μὲ τό: «Ἁμαρτίαι γονέων παιδεύουσι τέκνα».

75) ***Ἐποῖκεν τὴν κοσσάραν «ξῆ» κ' ἐπῆρεν-άτην ἀπὸ καρδίας.*** Φώναξε τῆς κόττας «ξῆ» (βλέπε σελ. 450) καὶ τῆς πιάστηκε ἡ καρδιά της.—Λέγεται εἰρωνικὰ γιὰ ὑπερευαίσθητες ποὺ κουράζονται μὲ τὸ παραμικρό, ἢ καὶ ὅταν παραπονοῦνται γιὰ κούραση ὕστερα ἀπὸ τιποτένια δουλειά.

76) ***Ἔπρεπεν τὴν κάταν, κυρὰ κάτα, καὶ τὸν πεντικὸν κὺρ πεντικέ, οὗς νὰ περάνομε τὸ ποτάμ'.*** (***κάτα*** = γάτα). Σὲ μεταφορικὴ σημασία, δικαιολογεῖται ἡ σκόπιμη κολακεία καὶ τὰ «κατὰ συνθήκην ψεύδη».

77) ***Ἔρθεν ὁ χάρον σὴν πόρταν καὶ ὅλ' ἐδεῖξαν τὴν νύφεν.*** Λέγεται προστατευτικὰ γιὰ τὴ νύφη—ἢ ἀνάλογου μ' αὐτὴ προσώπου—ποὺ γιὰ κάθε ἀναποδιὰ ἢ κακοδαιμονία, ὅλα τὰ σπασμένα τὰ φορτώνουν οἱ σπιτικοὶ στὴν πλάτη της. Ἡ παροιμία εἶναι ἐνδεικτικὴ καὶ τῆς δυσκολίας μὲ τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ ἐπέλθει στενὴ καὶ εἰλικρινὴ ψυχικὴ ἐπαφὴ τῶν πεθερικῶν μὲ τὴ νύφη.

78) ***Ἐσὲν κορτσόπον λέγ'-άτο, κ' ἐσὺ νυφόπον ἄκ'σον.*** Σ' ἐσένα κοριτσάκι τὸ λέγω, κ' ἐσὺ νυφοῦλα ἄκουσε. — Σὲ περίπτωση ποὺ θέλει νὰ κάνει κανεὶς ὑποδείξεις ἢ παρατηρήσεις ἔμμεσες, σὲ τρόπο ὥστε νὰ μὴ κακοφανοῦν σ' ἐκεῖνον ποὺ τὸν ἀφοροῦν.

79) ***Ἐσὲν τ' ἀπόθαμαν λίγωμαν ἔρται-σε.*** Ἐσένα ὁ θάνατος λιγοθυμία σοῦ φαίνεται.—Ἀπευθύνεται σ' ἐκεῖνον ποὺ δὲν ἐκτιμᾶ ὅσο πρέπει τὴν κρίσιμη θέση, ἢ τὴ δυσκολία στὴν ὁποία βρίσκεται ὁ ἄλλος.

80) ***Ἐσὺ ἂν εἶσαι ἀλεπόν, ἐγὼ πὰ εἶμαι τ' οὐδάρι-σ'***. Ἐσὺ ἂν εἶσαι ἀλεποῦ, κ' ἐγὼ εἶμαι ἡ οὐρά σου. — Σὲ πονηρούς, γιὰ νὰ νοιώσουν πὼς τοὺς πήραμε μυρωδιά. Ἀνάλογο μὲ τό: Ἄλλοῦ τὶς ἐξυπνάδες ἤ, μεταξὺ κατεργαρέων εἰλικρίνεια.

81) ***Ἐσὺ ἀσ' τ' ἐπαῖνες, ἐγὼ ἔρχουμνε.*** Ἐσὺ ὅταν πήγαινες, ἐγὼ γύριζα πίσω.—Δηλαδή, νωρίτερα σπούδασα ἐγὼ τὴν πονηρία. Σχετικὸ μὲ τὸ παραπάνω.

82) ***Ἐτελέθαν τὰ παράες, ἐτελέθεν κ' ἡ προτεστανία.*** Τελείωσαν τὰ χρήματα, τελείωσε κι' ὁ προτεσταντισμός.—Ἡ παροιμία αὐτὴ δημιουργήθηκε ἀπὸ κείνους, ποὺ ἔπεφταν θύματα τῆς προτεσταντικῆς προπαγάνδας μὲ ποροχὲς χρημάτων. Ὅταν ἔπαυε ἡ ἐπιχορήγηση, ἔπαυαν κ' οἱ προσήλυτοι νὰ συχνάζουν στὴν προτεσταντικὴ ἐκκλησία. Τελευταῖα γινόταν εὐρύτερη χρήση τῆς παροιμίας καὶ σὲ κάθε ἀνάλογη περίπτωση, στὴν ἀτομικὴ, ἢ κοινωνικὴ ζωή.

83) ***Ἔτον καὶ παντέμορφος, ἔρθεν κι' ὄνταν ἔβρεχεν.***—Σὲ μεταφορικὴ σημασία χρησιμοποιεῖται ὅταν πλακώνουν ἀναποδιὲς ἢ δυστυχήματα σὲ περίσταση, ποὺ κι' ἀλλιῶς ἤτανε δύσκολη.

84) ***Ἐτράνυνεν ὁ γάϊδαρον κ' ἐμίκρανεν τὸ σεμέρ'ν-ατ'.***—Λέγεται μὲ χαριεντισμὸ γιὰ παιδιὰ ποὺ μεγαλώνουν καὶ δὲν τοὺς κάνουν πιὰ τὰ ροῦχα ἢ τὰ παπούτσια τους.

85) ***Εὔκαιρον τϑουβάλ' ὁλόρθα 'κὶ στέκ'.*** Ἄδειο σακκὶ ὄρθια δὲ στέκεται.—Μεταφορικὴ σημασία: Ὁ πεινασμένος κι' ὁ νηστικὸς δὲ μπορεῖ νὰ δουλέψει.

86) ***Εὗρεν τὸ τσιλέρ' ὁ κῶλον σ' ἀβουδί' τὸ κρέας μαχανάν.*** Βρῆκε ὁ κῶλος, ποὺ ὅλο κ' ἔχει διάρροια, στὸ βοδινὸ κρέας πρόφαση.—Εἰρωνικὰ σὲ κείνους ποὺ προσπαθοῦν νὰ δικαιολογήσουν τὶς ἀποτυχίες, τὰ δυστυχήματα, ἢ τὴν κακομοιριά τους, μὲ προφάσεις ἀνάξιες λόγου, ἐνῶ φταῖν' οἱ ἴδιοι.

87) ***Ζαντοῦ ψωμὶν σῆ γνωστικοῦ τὴν κοιλίαν*** (ζαντὸς=τρελλός).—Γιὰ ἐπιδεικτικὰ σπάταλους κι' ἄσωτους, ποὺ ἀργὰ ἢ γρήγορα χάνουν τὴ λίγη ἢ πολλὴ περιουσία τους, κ' ἔτσι τὴν χαίρονται οἱ γνωστικοὶ ποὺ τοὺς τὴν παίρνουν ἢ ποὺ τὴ γλεντοῦν.

88) ***Ζαρωτὰ κάϑ' κὰ καὶ ὀρϑὰ κρῖσον.*** Στραβὰ κάτσε μὰ ὀρθὰ κρίνε.—Κρίνε δίκαια, ὅσο κι' ἂν αὐτὸ μπορεῖ νἄναι ἀντίθετο μὲ τὰ συμφέροντά σου, ἢ νὰ λυπήσει καὶ νὰ ζημιώσει συγγενεῖς καὶ φίλους σου.

89) ***Ζῆσον καὶ μὴ φαίνεσαι.*** Ὅμοιο μὲ τό: Λάθε βιώσας.

90) ***Ἡ ἀγάπ' σὸ κοσκούρ' κρατεῖ.*** Ἡ ἀγάπη στὴ σβουνιὰ κρατάει.—Ὁ ἔρωτας δὲν κυτάει οὔτε λαγαριάζει κοινωνικὲς θέσεις καὶ ὁμορφιές.

91) ***Ἡ ἀδελφὴ τὸν ἀδελφὸν τραπέζᾳ γουρεμένα· ὁ ἀδελφὸν τὴν ἀδελφὴν μαχαίρ' ἀκονεμένα.*** Δείχνει τὴ στοργὴ ποὺ ἔχει ἡ ἀδελφὴ στὸν ἀδελφὸ κι' ἀντίθετα τὴν ἔχθρητα τοῦ ἀδελφοῦ στὴν ἀδελφὴ εἴτε γιὰ κληρο-

νομικοὺς λόγους, εἴτε καὶ γιὰ χάρη τῆς γυναῖκας του, ὅπως ζοῦσαν σ' ἕνα σπίτι ὅλοι μαζί.

92) *'Η γλῶσσα στούδᾳ 'κ' ἔχ', ἄμα στούδᾳ τσακών'*. 'Η γλῶσσα δὲν ἔχει κόκκαλα, μὰ τσακίζει κόκκαλα.

93) *'Η γραῖα ἀσ' τ' ἔπαθεν τὸ κακὸν κ' ὕστερ' ἐσπάλτσεν τὴν πόρταν*. 'Η γριὰ ἀφοῦ ἔπαθε τὸ κακὸ ἔκλεισε τὴν πόρτα.— Γιὰ ἀπερίσκεπτο ποὺ δὲ λαβαίνει προφυλακτικὰ μέτρα καὶ μόνο ὕστερα ἀπὸ πάθημα σοβαρὸ προσέχει.

94) *'Η ζαντία ἐφτὰ—ἢ ἐφτὰ ἡμ'ς-λογιῶν ἔν'*. 'Η τρέλλα ἐφτὰ — ἢ ἐφτάμισυ εἶδῶν εἶναι.—Λέγεται σὲ περίπτωση ποὺ παραφέρεται κανεὶς ἀπὸ θυμό, ἢ ἀπὸ ζαβολιές, μὲ τὴν ἔννοια πὼς κι' αὐτὲς εἶναι καταστάσεις τρέλλας.

95) *'Η θάλασσα τσορπὰν—ἢ γάλαν — νὰ κλώσκεται, ὁ ἐφτωχὸν χουλάρ' 'κ' ηὑρίκ' νὰ τρώει*. 'Η θάλασσα σὲ σοῦπα—ἢ σὲ γάλα — κι' ἂν μεταβληθεῖ ὁ φτωχὸς δὲ βρίσκει κουτάλι νὰ φάγει.—Τὸ λένε γιὰ τὴν κακοτυχία ποὺ συνοδεύει συνήθως τοὺς φτωχοὺς καὶ στὶς πιὸ εὐνοϊκὲς περιστάσεις γιὰ ὅλες τὶς ἄλλες κοινωνικὲς τάξεις, ποὺ θἄπρεπε νὰ εἶχαν κάποια εὐνοϊκὴ ἐπίδραση καὶ γι' αὐτούς.

96) *'Η κακὴ ὥρα 'κὶ φαίνεται*. 'Η κακὴ ὥρα δὲν φαίνεται.— Λέγεται σὰ γνωμικὸ γιὰ ἀπρόοπτα δυστυχήματα ποὺ συμβαίνουν ἢ καὶ ποὺ μπορεῖ νὰ συμβοῦν.

97) *'Η κακέσσα ἡ πεθερὰ ἐβγάλλ' τὴν νύφεν σὸν πρόσωπον*. 'Η κακὴ ἡ πεθερὰ κάνει τὴ νύφη ν' αὐθαδιάζει.—Σὰν ἀπόφθεγμα γιὰ τὴν ὑπερβολικὴ αὐστηρότητα, γιὰ τὸν αὐταρχισμὸ καὶ γενικὰ γιὰ τὶς αὐθαιρεσίες ποὺ οἱ μεγαλύτεροι ἐννοοῦν νὰ ἐπιβάλουν στοὺς μικρότερους, καὶ τοὺς ἀναγκάζουν ν' αὐθαδιάζουν.Ἔχει συνεπῶς καὶ τὴν παιδαγωγική του ἀξία (βλέπε ἀνέκδοτο ἀριθ. 5 σελ. 417).

98) *'Η καλατζὴ φέρ' τὴν καλατζήν*. 'Η ὁμιλία φέρνει τὴν ὁμιλία.— Ἀνάλογο μὲ τό : 'Ο λόγος φέρνει τὸ λόγο.

99) *'Η καλατζὴ χωρία χαλάν'*. 'Η ὁμιλία—τὰ λόγια—χωριὰ χαλάει. —Γιὰ τὸ κοτσομπολιὸ ποὺ σπείρει τὰ ζιζάνια καὶ δημιουργεῖ τὶς ἔχθρες καὶ τὰ μαλώματα.

100) *'Η κάτα ἄμον τὸ 'κ' ἐφτάν' σὴν παστουρμᾶν, λέει: «ὀσήμερον Παραβκευὴν ἔν'»*. Ἀνάλογο μὲ τό : Ἐκεῖ ποὺ δὲ φτάνει ἡ ἀλεποῦ, τὰ κάνει κρεμαστάρια· ἢ καὶ μὲ τό : «ὄμφακές εἰσιν».

101) *'Η κάτα ντὸ γεννᾶ πεντικὸν πιάν'*. Ἐκεῖνο ποὺ γεννάει ἡ γάτα ποντικὸ πιάνει.—Γιὰ τὰ παιδιὰ ποὺ μοιάζουν τοὺς γονιούς, τοὺς δασκάλους, ἢ τοὺς μαστόρους τους, στὴν ἱκανότητα καὶ στὴν ἐπιτηδειότητα, ἀλλὰ καὶ στὰ ψυχικὰ μειονεκτήματα. Ἀνάλογο μὲ τό: Τὸ μῆλο κάτω ἀπὸ τὴ μηλιὰ θὰ πέσει.

102) *'Η κόρ' ἐγάπανεν τὸν χορὸν καὶ ηὗρεν λιριτξῆν ἄντραν*. Ἀνάλογο μὲ τὴν παροιμία : Κύλησε ὁ τέντζερης καὶ βρῆκε τὸ καπάκι του.

103) ***Ἡ κόρ' ἔμαθεν ἀβράκωτος καὶ βρακωμέντσα ἐντρέπεται.*** Ἡ κόρη συνήθισε ξεβράκωτη καὶ βρακωμένη ντρέπεται.— Εἰρωνικά, γιὰ κείνους ποὺ δύσκολα ξεμαθαίνουν κακὲς συνήθειες.

104) ***Ἡ κόρ' ὅσον τὸ κάθεται, ἡ τύχ' ἀτ'ς ἀνηβαίν'.*** —Γιὰ παρηγοριὰ τῶν κοριτσιῶν ποὺ δὲν ἄνοιξε ἡ τύχη τους.

105) ***Ἡ κόρ' ποὶ θέλ' κανάκεμαν, ἂς παίρει χόρον ἄντραν.*** Ἡ κόρη ποὺ θέλει χάδια ἂς πάρει χηριὸ ἄντρα.—Ἐνδεικτικὴ τῆς ἀδυναμίας τῶν χηριῶν στὴ δεύτερή τους γυναῖκα. Χρησιμοποιεῖται γιὰ παρόρμηση τῶν κοριτσιῶν, γιὰ νὰ μὴ περιφρονοῦν τοὺς χηριούς.

106) ***Ἡ κορώνα ἤμπαν πάει, μαῦρα ὠβὰ ἐφτάει. Πέραν ποταμοῦ π' ἂν πάει, μαῦρα ὠβὰ ἐφτάει.*** Ἡ κάργα ὅπου πάει, μαῦρα αὐγὰ κάνει. Καὶ πέρα ἀπὸ ποτάμι ἂν πάει, πάλι μαῦρα αὐγὰ κάνει.—Σαρκασμὸς γιὰ τοὺς ἀπρόκοφτους.

107) ***Ἡ κοσσάρα ἐκάτσεν κῶλον καὶ μυτίν.*** Ἡ κότα κάθησε κῶλο μὲ μύτη.—Εἰρωνικὰ γιὰ τὶς κοτσομπόλες ποὺ κάθονται κοντὰ-κοντὰ ὧρες ὁλόκληρες, συζητοῦν, καὶ λένε μυστικὰ πράματα τιποτένια.

108) ***Ἡ κοσσάρα πίν' νερὸν καὶ τερεῖ καὶ τὸν Θεὸν—ἢ σὸν οὐρανόν.*** Ἡ κότα πίνει νερὸ καὶ κυτάζει καὶ τὸν Θεὸ ἢ στὸν οὐρανό.—Γιὰ ἀχάριστους καὶ γιὰ κείνους ποὺ ἐνῶ ἔχουν ὅλα τ' ἀγαθά, διαρκῶς παραπονιοῦνται καὶ κακολογοῦν τὴν τύχη τους, καὶ ποὺ δὲ λὲν νὰ βοηθήσουν καὶ κανένα. Χρησιμοποιεῖται ἀκόμα καὶ σὰ διαμαρτυρία ἐνάντια στὴν ἀδικία.

109) ***Ἡ μάννα τρώει καὶ τὸ παιδὶν 'κὶ φάζ'.*** Ὅμοιο μὲ τό: Ἡ μάννα τρώει καὶ τοῦ παιδιοῦ δὲ δίνει.

110) ***Ἤμπαν ἀκοῦς πολλὰ κεράσια μικρὸν καλάθ' ἔπαρ' καὶ δέβα.*** Ὅμοιο μὲ τό: Ὅπου ἀκοῦς πολλὰ κεράσια μικρὸ καλάθι πάρε μαζί σου.

111) ***Ἤμπαν λαγγεύ' τ' αἰγίδ' λαγγεύ' καὶ τὸ κουρήτ'.*** Ὅπου πηδάει ἡ κατσίκα πηδάει καὶ τ' ἀρνί.—Οἱ μικροὶ μιμοῦνται τοὺς μεγάλους καὶ παίρνουν τὰ προτερήματα ἢ τὰ ἐλαττώματά τους.

112) ***Ἤμπαν πᾶς ἡ ὀκὰ τέσσερ' ἑκατὸν ἕν'.*** Ὅπου πᾶς ἡ ὀκὰ τετρακόσια εἶναι.—Ἡ λογικὴ μιὰ εἶναι. Τὸ λένε κυρίως στοὺς ἀμετάπειστους κι' ἀνερμάτιστους, ποὺ θέλουν νὰ πάρουν καὶ τὴ γνώμη ἄλλων γιὰ ἁπλούστατο ζήτημα.

113) ***Ἡ μυρμήκα ἀσ' τ' ἃ ψοφᾶ, φέρ' φτερὰ καὶ πετᾶ.*** —Γιὰ τοὺς περήφανους καὶ ἀλαζόνες ποὺ ἀπὸ τὰ ἐλαττώματα αὐτὰ ἐκακοπάθησαν, ἢ γιὰ τοὺς ὑπερβολικοὺς ἐκείνους τύπους, ποὺ σπρώχνουν τὶς ἀπαιτήσεις τους στὰ ἄκρα, ἐνῶ ἡ λογικὴ βεβαιώνει ὅτι αὐτὸ θὰ τοὺς καταστρέψει.

114) ***Ἤντ'ν θρύφ'ς σὸ τσανάκι-σ', ἃ ἔρται σὸ χουλάρι-σ'.*** Ὅ,τι θρύψεις στὸ πιάτο σου θἄρθει στὸ κουτάλι σου.—Ὅ,τι κάνεις θὰ βρεῖς καὶ ὅπως στρώσεις θὰ κοιμηθεῖς.

115) ***Ἤντσαν ἐβγαίν' καὶ πορπατεῖ, γιὰ κάτ' θὰ ηὑρίκ' καὶ τρώει, γιὰ κάτ' θὰ ηὑρίκ' καὶ τρώει-άτον.*** Ὅποιος βγαίνει καὶ περπατεῖ, ἢ κάτι

θὰ βρεῖ νὰ φάγει, ἢ κάτι θὰ τὸν βρεῖ νὰ τὸν φάγει.— Στοὺς ἀναποφάσιστους ποὺ κάθονται ἄεργοι καὶ δυστυχοῦν, γιὰ νὰ τοὺς παρορμήσουν σὲ ἐνεργητικότητα καὶ σὲ δράση.

116) ***Ἤντσαν ἔχ' πολλὰ βούτερον, βάλλ' καὶ σὰ κιντέας.*** Ὅποιος ἔχει πολὺ βούτυρο, βάζει καὶ στὶς τσουκνίδες.—Γιὰ εὔπορους, (ἀλλὰ καὶ γιὰ φτωχοὺς εἰρωνικὰ) ὅταν κάνουν σπατάλες καὶ περιττὰ ἔξοδα.

117) ***Ἤντσαν θέλ' τὸ καλό-σ', ἐφτάει-σε καὶ κλαῖς.*** Ὅποιος θέλει τὸ καλό σου σὲ κάνει νὰ κλαῖς.— Γιὰ τὶς δίκαιες ἐπιπλήξεις ἢ τιμωρίες ποὺ γίνονται ἀπὸ ἐνδιαφέρον γιὰ ἔλεγχο καὶ παραδειγματισμὸ ἐκείνου ποὺ παραστρατεῖ.

118) ***Ἤντσαν μοιράζ' κομπίεται.*** Ὅποιος μοιράζει γελιέται—ἀδικόντας τὸν ἑαυτό του.

119) ***Ἤντσαν τρέχ' σὴν ἀρχοντίαν συγερᾶ τὴν ἐφτωχίαν.*** Ὅποιος τρέχει στὴν ἀρχοντιά, γερνάει μὲ τὴ φτώχεια.—Γιὰ τοὺς παραφαντασμένους, ποὺ γιὰ νὰ ἐπιδείξουν ἀρχοντιὰ κάνουν ἔξοδα, παραπάνω ἀπὸ τὶς δυνάμεις τους καὶ καταντοῦν μὲ τὸν καιρὸν ἄποροι καὶ φτωχοί. Ἐπίσης καὶ γιὰ τοὺς ἀρριβιστές, ποῦ βιάζονται νὰ γίνουν πλούσιοι καὶ ρίχνονται σ' ἐπιχειρήσεις χωρὶς ψύχραιμους ὑπολογισμούς, μὲ κίνδυνο νὰ χάσουν κ' ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν.

120) ***Ἡ νύφε κάθεται κ' ἡ πεθερὰ γυροκλώθκεται.*** Ἡ νύφη κάθεται κ' ἡ πεθερὰ γυροφέρνει—κάνει τὶς δουλειὲς τοῦ σπιτιοῦ.—Εἰρωνικά, γιὰ κείνους ποὺ παραμελοῦν τὰ καθήκοντά τους καὶ τὰ φορτώνουν στοὺς μεγαλύτερούς τους, γιὰ νὰ τοὺς ὑποδείξουν τὸ χρέος τους καὶ νὰ τοὺς συμμορφώσουν.

121) ***Ἡ νύφε καλκεύ' τἄλογον καί, «γιά-χουσμέτ!» λέει.*** Ἡ νύφη καβαλάει τ' ἄλογο καὶ λέει: «βόηθα, μοῖρα μου!»—Ἡ εἰκόνα εἶναι παρμένη ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ χωριοῦ. Ἡ νύφη καβαλοῦσε στ' ἄλογο γιὰ νὰ πάει στὸ χωριὸ τοῦ γαμπροῦ γιὰ τὰ στεφανώματα. Ἡ ἐπίκλησή της ἀναφέρεται στὰ ἀπρόοπτα ποὺ μπορεῖ νὰ μεσολαβήσουν καὶ νὰ ματαιώσουν τὰ ὄνειρά της. Παραπλήσιο μὲ τό: «Μεταξὺ χειλέων καὶ κύλικος πολλὰ πέλει».

122) ***Ἡ παρᾶ ἔν' ἀσημένον καὶ θέλ' μαλαματένα χέρᾳ.*** Τὸ χρῆμα εἶν' ἀσημένιο, καὶ χρειάζεται μαλαματένια χέρια.—Τὸ λέγαν γιὰ νὰ ἐξάρουν τὸ πνεῦμα τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς ἱκανότητας, χωρὶς τὶς ὁποῖες τὰ πλούτη γρήγορα ἐξανεμίζονται.

123) ***Ἡ τιμὴ τὸν τιμημένον.***—Ἡ τιμὴ ἀνήκει σ' ἐκεῖνον ποὺ τιμᾶ, καὶ ποὺ εἶναι συνακόλουθα ἄξιος τιμῆς. (Ρητὸ παρμένο ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο).

124) ***Ἡ τσοῦνα ἂν κὶ λαῖζ' τ' οὐδαρ'ν ἀτ'ς, ὁ σκύλον κὶ σουμών'.*** Ἡ σκύλα ἂν δὲν κουνήσει τὴν οὐρά της ὁ σκύλος δὲν πλησιάζει.—Τὸ λέγαν γιὰ παραστρατημένες καὶ γιὰ κεῖνες ποὺ τὶς πείραζαν συχνὰ οἱ ἄντρες, ἐκφράζοντας ἔτσι τὴν πεποίθηση, ὅτι αὐτὲς καὶ μόνο φταῖνε.

125) ***Ἡ τσοῦνα π' ἐκουταβίασεν, μαλέζ' κ' ἐχόρτασεν.*** Ἡ σκύλα

ποὺ ἔκανε κουτάβια—ποὺ γεννοβόλησε—κουρκούτι δὲ χόρτασε.—Ἐνδεικτικὸ τῆς στοργῆς τῆς μητέρας πρὸς τὰ παιδιά της, γιὰ τὰ ὁποῖα ὑποβάλλεται δίχως παράπονο σὲ κάθε στέρηση.

126) ***Ἡ ὕεια ἀκὶ κρύφκεται*** —Ἡ ὑγεία δὲ κρύβεται.

127) ***Ἡ χιλᾰδία δίει ἕναν κοβλάκ' γάλαν κ' ἐπεκεῖ κρούει καὶ ξύν'-άτο.*** Ἡ γελάδα δίνει μιὰ καρδάρα γάλα, κ' ἔπειτα χτυπᾶ καὶ τὸ χύνει. —Γιὰ κείνους ποὺ κάνουν τὸ καλὸ μὰ ἀμέσως ἔπειτα τὸ ἀμαυρώνουν καὶ τὸ ἐξουδετερώνουν μὲ τὴ διαγωγὴ ἢ καὶ μὲ ἀντίθετες πράξεις τους.

128) ***Ἡ χόρα ἔν' ἄγρον πρόγατον, καὶ σὸ σιρὶν ἀκὶ ταράεται.*** Ἡ χήρα εἶναι ἄγριο πρόβατο καὶ δὲν ἀνακατεύεται στὸ κοπάδι.

129) ***Ἡ χρονᾰρία κάθεται, κ' ἑβδομαδοῦ ἀντρίζ'***. Ἡ ἀρραβωνιασμένη πρὶν ἕνα χρόνο κάθεται, κ' ἡ ἄλλη σὲ μιὰ βδομάδα παντρεύεται. —Γιὰ προθύστερα σχήματα.

130) ***Ἡ ψὴ ἀπ' ἔξ' ἐμπαίν'***. Ἡ ψυχὴ ἀπ' ἔξω μπαίνει. — Λέγεται γιὰ κείνους ποὺ εἴτε ἀπὸ ἀνορεξία, εἴτε ἀπὸ φιλαργυρία δὲν τρῶν ὅ,τι καὶ ὅσο πρέπει, καθὼς καὶ ἀπὸ τοὺς κοιλιόδουλους, γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν ἀδηφαγία τους.

131) ***Ἡ ψὴ τὴν ψὴν ὄντας ἀκὶ θέλ' ποπᾶ ντὸ στεφανώνεις;***—Γιὰ τὰ συνοικέσια, ὅπου ἀπὸ πρὶν εἶναι γνωστὴ ἡ ἀσυμφωνία τῶν χαρακτήρων, καὶ ἡ ἔλλειψη συμπάθειας τοῦ ἑνὸς ἢ καὶ τῶν δύο μελλονύμφων μεταξύ τους. Ἡ παροιμία ἁπλώνεται καὶ σ' ἄλλες ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς, φιλίες ἄσπονδες, μάταιες προσπάθειες γιὰ συμβιβασμὸ δύο ἐχθρῶν κ.τ.λ.

132) ***Ἡ ψὴ κι' ὁ κῶλον εὔχεται, ποῖον νὰ ἐβγαίν' πρῶτα.*** Ἡ ψυχὴ κι' ὁ κῶλος εὔχονται, ποιὸς νὰ βγεῖ πρῶτα.—Λέγεται σὲ περίπτωση μεγάλων δυσκολιῶν στὴ ζωή, ἢ πολλῶν ἀσχολιῶν ποὺ δὲν προλαβαίνει κανεὶς νὰ τὶς τελειώσει καὶ σκοτώνεται στὴν κούραση, ἢ σὲ περιπτώσεις ἀπελπισίας, ὕστερα ἀπὸ σκληροὺς ἀγῶνες.

133) ***Ἡ ὥρα ντὸ φέρ', ὁ χρόνος ἀκὶ φέρ' ἃ.*** Ὅμοιο μὲ τό: Ὅ,τι φέρνει ἡ ὥρα, δὲν τὸ φέρνει ὁ χρόνος.

134) ***Ἴεναν τὰ χρυσοκώδωνα σὰ μελέρᾳ τ' αἰγίδᾳ.*** Ταίριαζαν τὰ χρυσὰ τὰ κουδούνια στὶς ψωριάρες τὶς γίδες.—Τὸ λέγανε μ' αὐταρέσκεια καὶ μ' ἐκδικητικὴ ἢ σκωπτικὴ διάθεση, γιὰ νὰ προσβάλλουν ἐκείνους ποὺ ἀποφευγαν τὴ συναναστροφή τους, ἢ εἶχαν ἀπορρίψει προσφορὰ συνοικεσίου.

135) ***Καθαεὶς π' ἀποθάν' το ταφίν-άτ' γομών'***. Ὁ καθένας ποὺ πεθαίνει τὸν τάφο του γεμίζει.—Σημαίνει: Ὁ θάνατος τ' ἀλλουνοῦ δὲν ἔχει νὰ διαιωνίσει τὴ δική σου τὴ ζωή. Ἦτανε σὰ συμβουλὴ σ' ἐκείνους ποὺ εὐχόντανε τὸν θάνατο ἀλλονῶν.

136) ***Καθαεὶς τ' ἐφτάει θὰ ηὑρίκ'***. Ὅμοιο μὲ τό: Ὁ καθένας ὅ,τι κάνει θὰ βρεῖ (βλέπε ἀνέκδοτο ἀριθ. 23 σελ. 426).

137) ***Καθαεὶς τὸν Παῦλον-άτ' κλαίει.*** Ὁ καθένας κλαίει τὸν Παῦλο του.—Ὁ καθένας ἐνδιαφέρεται γιὰ τὶς δικές του ἔγνοιες καὶ γιὰ τοὺς δι-

κούς του γενικά. Ἡ παροιμία συνδέεται μὲ τὴν παράδοση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία «τῶν Ψυχῶν» στὰ μνήματα ὅλοι κλαίγοντας καὶ μοιρολογόντας λέγανε τ' ὄνομα «Παῦλο», γιατὶ συνηθιζότανε πολὺ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη.

138) ***Καθαεὶς «τὸ τ̂άνι-μ' ἄσπρον ἔν'» λέει.*** Ὁ καθένας λέγει: τὸ ξυνόγαλό μου εἶναι ἄσπρο.—Γιὰ κείνους ποὺ ἐπαινοῦν ἢ δὲν ἀνέχονται καμμιὰ κακολογία ἢ κατηγορία γιὰ δικά τους πράματα.

139) ***Καθαέναν πρόγατον ἀσ' σὸ πατξάχ'ν-ἀθε κρεμάν'ν-ἀτο.*** Τὸ κάθε πρόβατο ἀπὸ τὸ πόδι του τὸ κρεμνάνε.—Τὸν καθέναν τὸν κρίνουν ἀπὸ τὰ ἔργα του.

140) ***Κάθαν ϑκύλος τὸ π̂όστ'ν-ἀτ' σιουριουκλεύ'.*** Ὁ κάθε σκύλος σέρνει τὸ τομάρι του.—Λεγότανε σὰν ἀπάντηση σ' ἐκείνους ποὺ κοτσομπολεύανε κανέναν γιατὶ παντρεύτηκε μικρός, ἢ χωρὶς νἄχει ἐξασφαλισμένα τὰ μέσα τῆς ζωῆς. Ἤτανε σὰ μιὰ συγκατάβαση, πὼς ὁπωσδήποτε τοῦ ἀναλογοῦσε, ἢ θὰ τὰ καταφέρει νὰ τὴ ζήσει μιὰ γυναῖκα.

141) ***Κακὸν ϑκυλὶν 'κ̂ὶ ψοφᾶ.*** Κακὸ σκυλὶ δὲν ψοφάει.—Γιὰ κακοὺς κορακοζώητους, ποὺ κι' ὅταν ἀρρωσταίνουν σοβαρά, τὴ γλυτώνουν. Ἐπίσης λέγεται μὲ εἰρωνικὴ διάθεση καὶ ἀπὸ τὸν καθένα γιὰ τὸν ἑαυτό του, εἴτε σὲ περίπτωση ἀρρώστειας ποὺ πέρασε, εἴτε γιὰ ἀπάντηση σὲ συστάσεις ἄλλων νὰ φυλάγεται κτλ.

142) ***Καλημέρα, κούμπαρε.—Ἔγδὶν πελεκῶ.*** Καλημέρα, κουμπάρε. Γουδὶ πελεκῶ.—Ἀνάλογο μὲ τό: Καλημέρα.—Κουκιὰ σπέρνω.

143) ***Καλὸν ἀπίδ' καὶ τρώει-ἀτο ὁ ἄρκον.*** Καλὸ ἀχλάδι καὶ τὸ τρώει ἡ ἀρκούδα.—Ἕνα ἀγαθὸ τὸ νέμεται ἄνθρωπος ποὺ δὲν ξέρει τὴν ἀξία του.

144) ***Καλὸν τ̂υρίν, σῆ ϑκύλ' τ' ἀγγεῖον.*** Καλὸ τυρί, σὲ σκυλίσιο τομάρι.—Γιὰ καλὰ παιδιὰ κακῶν γονιῶν, ἢ γιὰ μορφωμένους, χωρὶς καλὰ ἤθη.

145) ***Καλὸν παιδὶν ἔν', ἄμα ἀσ' τὸ κ̂οιμᾶται 'κ̂' ἐλέπ'.*** Καλὸ παιδὶ εἶναι, μὰ ὅταν κοιμᾶται δὲν βλέπει.—Τὸ λέγαν εἰρωνικὰ ὅταν ἄλλοι ἐπαινοῦσαν κάποιον γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὶς ἐπιφυλάξεις τους.

146) ***Κάμ' σὸν ἥλον καὶ τρώει σὴν ἐβόραν.*** Ἐργάζεται στὸν ἥλιο καὶ τρώει στὸν ἵσκιο.—Κουράζεται στὴν ἐργασία του, μὰ ἔχει τὸ κεφάλι του ἥσυχο: Δὲν ἔχει ἀνάγκη κανέναν, δὲν χρωστάει κανενός.

147) ***Κανεῖνος φαγὶν σῆ κανείνονος τὴν κοιλίαν 'κ̂ὶ' ἀπομέν'.*** Κανενὸς φαγὶ σὲ κανενὸς τὴν κοιλιὰ δὲ μένει.—Ἡ εὐεργεσία δὲ μένει ἀνταπόδοτη. Ἀνάλογο μὲ τό: Κάμε τὸ καλὸ καὶ ρίξ'το στὸ γιαλό.

148) ***'Κ̂ὶ ϑὰ ἔρχουσνε, σύντεκνε, κι' ἂς τ' ἔρϑες πά, καλῶς ὅρισες —ἢ κάϑ' κὰ ἂς τρώγομε.*** Δὲν ἔπρεπε νἄρθεις, σύντεκνε, μὰ ἀφοῦ ἦρθες, καλῶς ὅρισες—ἢ κάτσε νὰ φᾶμε.—Λέγεται μὲ κάποιο στωϊκισμὸ σὲ ἀτυχήματα ποὺ μᾶς συμβαίνουν, γιὰ νὰ συστήσουν ὑπομονὴ κ' ἐγκαρτέρηση, ἢ ὅταν περιμένουν ἀγόρι καὶ γεννιέται κορίτσι.

149) ***'Κ̂ὶ ϑέλ'-ἀτον 'κ̂ὶ παίρ'-ἀτον, κυλίξ' τ'-ἀτον ἂς ἔρται.*** Δὲν τὸν θέλω, δὲν τὸν παίρνω, κυλᾶτε-τον κ' ἂς ἔρθει.—Ἀνάλογο μὲ τό: Τραβᾶτε

με κι' ἂς κλαίγω. Γιὰ τὴν ἴδια ἔννοια χρησιμοποιοῦσαν καὶ τὴν τούρκικη παροιμία : ***Ιστεμέμ, ιστεμέμ, τζεπιμὲ κόϊ***=Δὲ θέλω, δὲ θέλω, βάλ' το στὴν τζέπη μου.

150) ***Κοκκὶν κοκκίν, γομοῦται τὸ σακκίν.*** Σπυρί-σπυρὶ (ἀπὸ στάρι) γεμίζει τὸ σακκί. — Ἀνάλογο μὲ τό : Φασούλι μὲ φασούλι, γεμίζει τὸ σακκούλι.

151) ***Κορίτσ' ποὶ κατακλαίει, ἐγκλεσίαν χαλάν'.*** Ἐκεῖνος ποὺ κατηγορεῖ κοτσομπολεύοντας κορίτσι, χαλνάει ἐκκλησία.

152) ***Κοσμοκράτορας πὰ νὰ γίνεσαι, στομοκράτορας ἲ' ἐπορεῖς νὰ γίνεσαι.*** Τὸ γνωμικὸ δείχνει πόσο δύσκολο εἶναι νὰ περιορίσει κανεὶς τὴ γλῶσσα τοῦ κόσμου καὶ νὰ τοῦ βάλει φίμωτρο.

153) ***Κρέας ἂν 'ἲ' ἔφαγαμε, σὰ χτήνᾳ ἀπάν' εἴδαμ' ἀ.*** Κρέας ἂν δὲ φάγομε, τὸ εἴδαμε πάνω στὶς ἀγελάδες.— Λέγεται εἰρωνικὰ ἀπὸ ὑπερήφανους φτωχοὺς ἢ ἀνθρώπους τῆς μέσης τάξης στοὺς πλουσίους ποὺ τοὺς καταφρονοῦν, ἢ καυχιοῦνται μὲ τερατολογήματα. Ἐπίσης καὶ ὅταν παραμελοῦνται καὶ δὲν τοὺς προσκαλοῦν φίλοι ἢ συγγενεῖς σὲ γλέντια καὶ σὲ συμπόσια.

154) ***Κρέας χωρὶς στούδ' 'ἲ γίνεται.*** Κρέας χωρὶς κόκκαλο δὲ γίνεται.—Ὑπάρχει καὶ ἀντίστοιχη τούρκικη παροιμία : ***Κεμικσὶζ ἔτ ὀλμάζ.*** Σὲ μεταφορικὴ σημασία εἶναι ἀνάλογο μὲ τό : Οὐδὲν καλὸν ἀμιγὲς κακοῦ.

155) ***Κρῖμαν σ' ὀβοῦδιν τ' ἔσπαξα, καὶ τὴν χαρὰν τ' ἐποῖκα!*** Κρῖμα στὸ βόδι ποὺ ἔσφαξα, καὶ τὴ χαρὰ ποὺ ἔκανα ! — Σὲ περίπτωση ποὺ διαψεύδονται οἱ ἐλπίδες κ' οἱ προσδοκίες μας.

156) ***Κρῖμαν σὸν γαμπρόν, ἐχάσαμε τὴν νύφεν!*** Εἰρωνικὰ γιὰ ἀντρόγυνο ποὺ δὲν ἀξίζουν κ' οἱ δυό.

157) ***Κρούς' κὰ καὶ τσιλᾶς τ' ἀντσία-σ'.*** Πέφτεις χάμω καὶ χέζεις τὰ πόδια σου. Λέγεται εἰρωνικὰ σὰν ἄρνηση σὲ κείνους ποὺ ζητοῦν παράλογα ἢ ὑπερβολικὰ πράματα.

158) ***Κ̂ωφόν, καμπάναν κι' ἂν λαλεῖς, ζαντὸν κι' ἂν δερμενεύεις·*** Ἀνάλογο μὲ τό : Στοῦ κουφοῦ τὴν πόρτα, ὅσο θέλεις βρόντα.

150) ***Λέει τὸ στόμαν καὶ τρώει ἡ ρά̂χα.*** Λέγει τὸ στόμα καὶ τρώγει ἡ πλάτη.—Φανερώνει τὶς ὀλέθριες συνέπειες ποὺ ἔχει ἡ ἀμετροέπεια.

160) ***Λόγια λιπαρὰ καὶ φαγία ἀνάρτιστα.*** Εἰρωνικὰ γιὰ ὑπερβολικὲς ὑποσχέσεις, ποὺ δὲν πρόκειται νὰ ἐκπληρωθοῦν.

161) ***Λύκ' πορδὶν ἔκ'σα, κι' ἀγοῖκον λόγον 'ἲ' ἔκ'σα.*** Λύκου πορδὴ ἄκουσα καὶ τέτοιο λόγο δὲν ἄκουσα.— Γιὰ πολὺ περίεργα κι' ἀπίθανα πράματα ποὺ ἀκούει κανείς.

162) ***Μαχανὰν τῆ 'Δηγορὶτς-ι-μ', ψένω ὠβὸν καὶ τρώγω 'γώ.*** Μὲ τὴν πρόφαση τοῦ Γρηγοράκη μου, ψήνω αὐγὸ καὶ τρώγω ἐγώ.—Τὸ ἔκαμε κάποια γιαγιὰ γιὰ τὸν ἔγγονό της, κ' ἔμεινε παροιμία.

163) ***Μὲ τὰ ξερὰ τὰ ξύλα κάγουνταν καὶ τὰ ζωγρά.*** Ὅμοιο μὲ τό: Κοντὰ στὰ ξερὰ καίγονται καὶ τὰ χλωρά.

164) ***Μέρ' ἐφογῶθεν, ἐπλερῶθεν.*** Ὅπου φοβήθηκε. τὴν ἔπαθε.—Ὅποιος μελετάει διαρκῶς τὸ κακό, τὸ παθαίνει. Χαρακτηρίζεται ἡ ὑποβολὴ κ' ἡ ὑποχόνδρια.

165) ***Μέρ' 'κὶ σπέρ' θερίζ'.***—Ὅμοιο μὲ τό: ὅπου δὲ σπέρνει θερίζει.

166) ***Μὲ τ' ἕναν τθουπούχ' λαλεῖ ὅλτς.*** Μ' ἕνα ραβδὶ σαλαγάει ὅλους.—Εἶναι ἀμερόληπτος καὶ δίκαιος.

167) ***Μὲ τὴν ὥραν 'κ' ἔβρεχεν, παρ' ὥρας χαλάζ' ἐντοῦνεν.*** Στὴν ὥρα του δὲν ἔβρεχε, παράκαιρα ἔρριχνε χαλάζι.—Ὅταν κατόπιν ἑορτῆς προσπαθεῖ κανεὶς μὲ μεγάλες προσπάθειες νὰ περισώσει τὴν κατάσταση.

118) ***Μὲ τῆ χώρας τὰ κοκκία τὸν κύρ'ν-άτ' ψαλμὸν ἐφτάει.*** Ἀντίστοιχο μὲ τό: Μὲ ξένα κόλλυβα κάνει μνημόσυνο τοῦ πατέρα του.

169) ***Μὲ τὸ συγενό-σ' φὰ καὶ πία, κι' ἁλισβερίσ' μ' ἐφτᾶς.*** Μὲ τὸν συγγενῆ σου φάγε καὶ πιές, μόνο μὴν ἔχεις δοσοληψίες ἐμπορικὲς καὶ χρηματικές.

170) ***Μὲ τὸ στόμαν ἃ ψαλαφῶ καὶ μὲ τὸν κῶλον ἃ τρώγω;*** Μὲ τὸ στόμα θὰ ζητήσω καὶ μὲ τὸν κῶλο θὰ φάγω;—Λέγεται ἀπὸ ὑπερήφανο καὶ ὑπερευαίσθητο, ποὺ ντρέπεται ὁ ἴδιος προσωπικὰ νὰ ζητήσει ἐνίσχυση οἰκονομικὴ ἢ βοήθεια ὁποιαδήποτε.

171) ***Μὴ κλαῖς τὸν κακομάθετον, κλάψον τὸν καλομάθετον.*** Μὴν κλαῖς ἐκεῖνον ποὺ εἶναι συνηθισμένος στὶς ταλαιπωρίες καὶ τὶς στερήσεις, κλάψε ἐκεῖνον, ποὺ εἶναι συνηθισμένος στὰ καλά. Σχετικὸ μὲ τό: Συνηθισμένα εἶναι τὰ βουνὰ ἀπὸ χιόνια.

172) ***Μίαν ὤβασον, κ' ἐπεκεῖ κακάντσον.*** Πρῶτα κάνε αὐγὸ κ' ἔπειτα κακάριζε.—Λέγεται εἰρωνικὰ σὲ εὐφάνταστους καὶ ρωμαντικοὺς τύπους, ποὺ προλέγουν μελλοντικὰ χρυσὰ ὄνειρα, μὰ ἀμφίβολα στὴν πραγματοποίησή τους.

173) ***Μικρὸν μωρόπον 'κ' ἔχομε τὸν γέρον ταντανίζομε. (Ταντανίζομε*** =τὸν χορεύομε στὰ γόνατα τραγουδόντας τό: ***τάνα-τάνα*** βλέπε σελ. 374).—Γιὰ μεγάλο παιδὶ ποὺ χώνεται στὴν ἀγκαλιὰ τῆς μάννας του καὶ ζητάει χάδια.

174) ***Μικρὸς π' ἐγυναῖκ'σεν, καμμίαν 'κ' ἐκομπῶθεν.*** Ὅποιος παντρεύτηκε μικρὸς ποτὲ δὲ γελάστηκε.—Ἀνάλογο μὲ τό: Γιὰ μικρὸς-μικρὸς παντρέψου, γιὰ μικρὸς καλογερέψου.

175) ***Μωρὸν ἃς ἔχομε καὶ κῶλον μ' ἔχ', ἢ μωρὸν νὰ εἴχαμε καὶ κῶλον νὰ μὴ εἶχεν.*** Μωρὸ ἃς ἔχομε, μὰ νὰ μὴ λερώνει. Ἀνάλογο μὲ τό: Θέλει καὶ τὴν πῆττα γερὴ καὶ τὸ σκύλο χορτάτο.

176) ***Ναΐλοι ἐμὲν σὴν κουτθήν, ἐχάσαμε τὸν παιδᾶν!*** Κρῖμα στὸ κορίτσι, χάσαμε τὸ παιδί! (βλέπε καὶ 156).

177) ***Ναΐλοι ποὶ 'κ' ἔχ'. Θεὸν πὰ κ' ἔχ'!*** Ἀλλοίμονο σ' ἐκεῖνον

ποὺ δὲν ἔχει—ποὺ εἶναι φτωχός· καὶ Θεὸ δὲν ἔχει!—Λέγεται μὲ παράπονο καὶ διαμαρτυρία ἀπὸ φτωχοὺς ποὺ τοὺς φέρνονται βάναυσα καὶ ταπεινωτικά.

178) ***Νὰ μὴ ὁμάζναμε, 'κ' ἐσυμπεθεράζναμε.*** Ὅμοιο μὲ τό: Ἂν δὲν μοιάζαμε δὲ συμπεθεριάζαμε.

179) ***Νεγκασμένα γόνατα κι' ἀναπαμένον ψ̂ήν.*** Κουρασμένα γόνατα κι' ἀναπαυμένη ψυχή. Λέγεται σὲ περιπτώσεις ποὺ ἀποφεύγει κανεὶς καὶ περιφρονεῖ τὰ ἀθέμιτα κέρδη ἢ τὴν κλοπὴ ποὺ μπορεῖ ἔτσι νὰ λύσει τὸ οἰκονομικὸ πρόβλημα καὶ προτιμᾶ νὰ παλέψει καὶ νὰ κοπιάσει ἔχοντας ἥσυχη τὴ συνείδησή του. Ἐπίσης λέγεται καὶ σὲ περίπτωση ποὺ προτιμᾶ μόνος του νὰ κάνει μιὰ δουλειά, παρὰ νἄχει βοηθὸ δύστροπο ποὺ νὰ τοῦ δημιουργεῖ ἱστορίες καὶ στενοχώριες. Ἡ παροιμία εἶναι παρμένη ἀπὸ τὴ συνήθεια νὰ κάνουν χίλιες μετάνοιες—***χ̂ίλᾳ μετάνᾳ***—τὸ βράδυ τῆς Τετάρτης τῆς Δ' ἑβδομάδας τῆς Μεγ. Σαρακοστῆς, ὅπου κουράζονται τὰ γόνατα, μὰ ἀπολυτρώνεται ἡ ψυχὴ—***ἐνεγκάσκουνταν τὰ γόνατα κι' ἀναπάεται ἡ ψ̂ή.***

180) ***Ντὸ ἔβρεξεν ὁ οὐρανὸν κ' ἡ γῆ 'κ' ἐδέχτεν-ά;*** Τί ἔβρεξε ὁ οὐρανὸς κ' ἡ γῆ δὲν τὸ δέχτηκε;—Ὅ,τι συμβαίνουν στὸν ἄνθρωπο τὰ ὑποποφέρει. Ἐνδεικτικὸ τῆς προσαρμοστικῆς δύναμης τοῦ ἀνθρώπου σὲ ὅλα ποὺ τοῦ συμβαίνουν σὲ κάθε περίπτωση.

181) ***Ντὸ εἶδα εἶδα καὶ τ' ἄλλα πὰ ἐπαρεῖδα.*** Λέγεται ἀπὸ πολύπλαγκτους γιὰ νὰ δείξουν πὼς δὲν τοὺς κάνουν ἐντύπωση παραμικρὰ δυστυχήματα καὶ ζημίες.

182) ***Ντὸ θὰ ἐβγαίν' τ' ὄνομα-σ' τ' ὀμμάτι-σ' νὰ ἐβγαίν' κι' ἄλλο καλλίον ἕν'.***—Ὅμοιο μὲ τό: Κάλλιο νὰ βγεῖ τὸ μάτι σου παρὰ τ' ὄνομά σου.

183) ***Ντὸ ἔν ἡ μυῖα, νὰ ἔν' καὶ τ' ἐντέρ'ν-άτ'ς.*** Τὶ εἶν' ἡ μυῖγα, νὰ εἶναι καὶ τὸ ἔντερό της.—Ἀνάλογο μὲ τό: Τὶ εἶν' ὁ κάββουρας τ' εἶναι καὶ τὸ ζουμί του.

184) ***Ντὸ ἔν' τῆ ἐεβὲς ὀρθὸν νὰ ἔν' καὶ ἡ γούλα-τ'ς.*** Τὶ εἶναι ἴσιο τῆς γκαμήλας, νἄναι κι' ὁ λαιμός της. Λέγεται γιὰ σφάλματα ἢ ἐλαττώματα ἀνθρώπων, γνωστῶν καὶ γιὰ προηγούμενα φταιξίματα καὶ ἐλλείψεις τους.

185) ***Ντὸ θὰ καρακοῦνταν δύο ὀτζάκια, ἂς καρακοῦται ἕναν.*** Ἀντὶ νὰ κλείσουν δύο σπίτια, ἂς κλείσει ἕνα.—Λέγεται ὅταν κι' ὁ γαμπρὸς κι' ἡ νύφη εἶναι ἀπρόκοφτοι.

186) ***Νύχ̂ια 'κ' ἔχ̂' νὰ τσαφίεται.*** Δὲν ἔχει νύχια νὰ ξυστεῖ.—Δὲν ἔχει ἀπὸ δικά του τὰ μέσα νὰ τὰ βγάλει πέρα.

187) ***'Ο ἄνθρωπον ἤντᾳν ἐφτάει π̂ουθμανεύ', μανάχον γιὰ τὴν προσευχὴν 'κὶ π̂ουθμανεύ', (π̂ουθμανεύ'=λ.τ. μετανοεῖ).***

186) ***'Ο ἄνθρωπον ντὸ λέει 'κὶ γίνεται, ὁ Θεὸς ντὸ λέει γίνεται.*** Καὶ τὰ δύο παραπάνω γνωμικὰ δείχνουν τὴν ἐπίδραση τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος.

189) ***'Ο ἀρσούης ἐπέθανεν κι' ὁ κῶλος-άτ' μάστιχαν ἐμάσανεν.*** Ὁ ἰδιότροπος καὶ φορτικὸς πέθανε κι' ὁ κῶλος του μασοῦσε μαστίχη.—Γιὰ τοὺς

σκληροτράχηλους ποὺ κι' ὅταν πεθαίνουν ἀκόμα, τ' ἀποτελέσματα τῆς κακίας τους ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι φανερά. Ἐπίσης καὶ γιὰ τοὺς ἰδιότροπους κ' ἐπίμονους, ποὺ ἐνῶ δείχνουν ὅτι πείθονται, σὲ λίγο ἐπαναλαβαίνουν τὰ ἴδια.

190) *'Ο ἀχουλλοῦς οὖς νὰ νουνίζ' ὁ παλαλὸν ἐφτάει τὴν δουλειαν-ἀτ'*. Ὅσο νὰ σκεφτεῖ ὁ φρόνιμος ὁ τρελλὸς κάνει τὴ δουλειά του.—Κατακρίνεται μὲ τὴν παροιμία ὁ σκεπτικισμὸς κ' ἡ μεγάλη συντηρητικότητα.

191) *'Ο δάβολον πολλὰ ποδάρᾳ ἔχ'*. Ἀπὸ πολλὲς μεριὲς μπορεῖ νἄρθει τὸ κακό.

192) *'Ο ἐφτεχὸν γίνεται καὶ νιζαχκέας.* — Ὁ φτωχὸς γίνεται καὶ ἀπαιτητικὸς μὲ ζαβολιὲς ἢ γρινιάρης.

193) *'Ο ἐφτεχὸν ὅνταν 'κ' ἔχ', φορεῖ τ' ἀναλλαγάδᾳ-τ'*. Ὁ φτωχὸς ὅταν δὲν ἔχει, φοράει τὰ γιορτινά του.—Εἰρωνικά, ὅταν κανεὶς φτωχὸς κάνει περιττὰ ἔξοδα μὲ ἐπίδειξη.

194) *'Ο ζαντὸν γιὰ τ' ὅλτς ἕν', γιὰ τὸν ζαντὸν κανεὶς 'κ' ἕν'*. Ὁ τρελλὸς εἶναι γιὰ ὅλους—ἐξυπηρετικός—, γιὰ τὸν τρελλὸ κανένας δὲ νοιάζεται.—Λέγεται στὴν περίπτωση ποὺ κανεὶς δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ δεινοπαθήματα ἀνθρώπου ποὺ ὑπῆρξε ἀλτρουϊστὴς στὴ ζωή του.

ΚΥΡΙΑΚΗ Ι. ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗ
(τὸ γένος Ἠλία καὶ Σοφίας Καρνεμίδη).

Δώρισε στὴν Κοινότητα Κοτυώρων ἕνα σπίτι διώροφο στὴ συνοικία Ἁγίου Γεωργίου πλινθόχτιστο, καινούργιο, μὲ μαγαζὶ ἀπὸ κάτω, ἀξίας 400 λ.τ. χρυσῶν.

Ὁ σύζυγός της
ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ
δυὸ μῆνες πρὶν πεθάνει (στὰ 1896) ἐδώρισε στὴν Κοινότητα Κοτυώρων ἕνα τριώροφο λιθόκτιστο κτίριο κοντὰ στὴν ἀλευραγορὰ (Οὖν-Καπάν) ἀξίας τότε 1000 λ.τ. χρυσῶν, ποὺ χρησιμοποιήθηκε καὶ γιὰ μέγαρο τῆς Μητρόπολης(1).

1. Τὰ στοιχεῖα γιὰ τοὺς παραπάνω μεγάλους εὐεργέτες τῆς Κοιν. Κοτυώρων μόλις τελευταῖα κατορθώθηκε νὰ ἐξακριβωθοῦν· γι' αὐτὸ καὶ δὲν μπῆκαν στὸ σχετικὸ κεφάλαιο.

195) *Ὁ ζαντὸν κέρατα 'κ' ἔχ'.* Ὁ τρελλὸς κέρατα δὲν ἔχει.—Λέγεται μὲ κριτικὴ διάθεση γιὰ κείνους, ποὺ μὲ τὶς πράξεις τους ἐγγίζουν τὰ ὅρια τῆς τρέλλας, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι τὰ πρόσωπα αὐτὰ σημαδεμένα γιὰ τρελλά.

196) *Ὁ ζαντὸν πὰ τ' ἀχούλ'ν·ατ' πεγιενεύκεται.* Κι' ὁ τρελλὸς ἀκόμα τὸ δικό του μυαλὸ ἀρέσει.

197) *Ὁ Θεὸς ἀργίζ', ἄμα 'κὶ χαρίζ'.*—Ὁ Θεὸς ἀργεῖ μὰ δὲ χαρίζει.

198) *Ὁ Θεὸς Ἀρναούτ'ς 'κ' ἔν'.* Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι Ἀρβανίτης.—Δηλαδὴ κοντὰ στὶς δυστυχίες θὰ δώσει νὰ ἰδοῦμε καὶ καλὲς μέρες.

199) *Ὁ Θεὸς γιὰ τ' οὔλτς μερών'.* Ὁ Θεὸς γιὰ ὅλους φέρνει τὴν ἡμέρα—ξημερώνει.— Ἐνδεικτικὸ γιὰ τὴν ἐλπίδα ποὺ πρέπει νἄχει πάντα ὁ ἄνθρωπος.

200) *Ὁ Θεὸς δίει τὸ τέρτ', δίει καὶ τὸ τερμάν'.* Ὁ Θεὸς δίνει τὴν ἀρρώστεια, δίνει καὶ τὴν δύναμη—ἀντοχή.

201) *Ὁ Θεὸς ἐποῖκεν τὸν ἄνθρωπον κ' ἐκλῶστεν ἐφογῶθεν·ατον!* Ὁ Θεὸς ἔκανε τὸν ἄνθρωπο κ' ἔπειτα γύρισε καὶ τὸν ἐφοβήθηκε! —Λέγεται μὲ θαυμασμὸ γιὰ κάθε νέα ἀνέλπιστη ἐφεύρεση κι' ἀνακάλυψη τῆς ἐπιστήμης. Ἀνάλογο μὲ τό: «Πολλὰ τὰ δεινὰ καὶ οὐδὲν τοῦ ἀνθρώπου δεινότερον».

202) *Ὁ Θεὸς κατὰ καὶ τὸ βουνὸν θήκ' τὸ χόν'.* Ὁ Θεὸς ἀναλόγως τὸ βουνὸ ρίχνει τὸ χιόνι.—Ὁ Θεὸς ἀναλόγως τὴν καρδιὰ τοῦ καθενός, τοῦ δίνει. Ἐπίσης χρησιμοποιεῖται καὶ ἀρνητικά· π. χ. ὅταν μιὰ τσαπατσούλα γυναῖκα μένει ἄτεκνη, λένε τὴν παροιμία καὶ προσθέτουν: *Νὰ ἐδίνεν·ατην καὶ μωρὰ ντὸ θὰ ἐποῖνεν!* Ἡ γενικὴ ἔννοια εἶναι ἀποφθεγματική: Ὁ Θεὸς ξέρει τί κάνει.

203) *Ὁ Θεὸς πὰ σειτᾳ ἔν' Θεὸς τὸν κόσμον σὰ ἓξ ἡμέρας ἔχτισεν·ατον.* Κι' ὁ Θεὸς ποὺ εἶναι Θεὸς τὸν κόσμο σὲ ἓξη μέρες τὸν ἔχτισε.—Λέγεται σὲ ἀνυπόμονους ποὺ βιάζονται γιὰ νὰ τελειώσει ἡ δουλειά τους, μὲ εὔθυμη κάποτε διάθεση.

204) *Ὁ Θεὸς σκάλας χτίζ'· ἄλλ' ἀνηβαίν'νε καὶ ἄλλ' κατηβαίν'νε.* Ὁ Θεὸς χτίζει σκάλες· ἄλλοι ἀνεβαίνουν κι' ἄλλοι κατεβαίνουν. — Γιὰ τὶς διαδοχικὲς φάσεις ποὺ ἀλλάζει ἡ οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάσταση τῶν ἀνθρώπων.

205) *Ὁ κύρ'-ι-μ' κλαίει τὸν γάϊδᾳρον κ'ἡ μάννα-μ' τὸ σεμέρ'ν-ατ'.* (*σεμέρ'* = σαμάρι).—Γιὰ κείνους ποὺ δίνουν σημασία στὶς λεπτομέρειες καὶ δὲν βλέπουν τὴν οὐσία.

206) *Οἱ πολλοὶ μαμμῆδες τὸ μωρὸν κοτσὸν ἐφτάνε.* Οἱ πολλὲς μαμμὲς τὸ παιδὶ τὸ κάνουν κουτσό.—Λέγεται γιὰ ν' ἀποτρέψει τὴν ἀνάμιξη πολλῶν μαζὶ στὴν ἐκτέλεση μιᾶς δουλειᾶς ἔστω κι' ἂν εἶναι εἰδικοί, ποὺ μπορεῖ ἔτσι νὰ χαντακωθεῖ.

207) *Ὁ κακὸν ὁ γείτονας ἐφτάει τὸν ἄλλον μὲ τὸ χατζάτ'.* Ὁ κακὸς ὁ γείτονας κάνει τὸν ἄλλο μὲ νοικοκυριό. Δηλαδή: Μὴ δίνοντας τίποτε

τὸ δανεικὸ καὶ μὴ κάνοντας καμμιὰ εὐκολία, ἀναγκάζει τὸν ἄλλον νὰ προμηθευτεῖ τμηματικὰ ὅλα ποὺ χρειάζονται γιὰ τὸ σπίτι του.

208) *'Ο καλὸν ὁ ἄνθρωπον καλὸν ἡμέραν 'κ' ἐλέπ'.* 'Ο καλὸς ὁ ἄνθρωπος καλὴ μέρα δὲ βλέπει.—Δηλαδή: Φροντίζοντας ν' ἀνακουφίσει τὴν δυστυχία τῶν ἄλλων, διαρκῶς τρέχει, πάσχει, ταλαιπωρεῖται καὶ καταξοδεύεται, ὥστε νὰ μὴ τοῦ μένει οὔτε ἡσυχία, οὔτε εὐκαιρία, οὔτε οἰκονομικὰ μέσα κάποτε, γιὰ νὰ χαρεῖ κι' αὐτὸς τὴ ζωή.

209) *'Ο καλὸν ὁ γείτονας ἀσ' σ' εἶναν κακὸν ἀδελφὸν καλλίων ἔν'.* 'Ο καλὸς γείτονας ἀπὸ κακὸ ἀδελφὸ καλύτερος εἶναι.

210) *'Ο κλέφτες 'κ' ἐράεται.* 'Ο κλέφτης δὲν παραφυλάγεται.

211) *'Ο κόσμον ἀσ' σοὶν γραμματισμέντς ἃ πατεύ'.* 'Ο κόσμος ἐξαιτίας τῶν γραμματισμένων θὰ βουλιάξει.—'Επειδὴ οἱ γραμματισμένοι δὲν νήστευαν καὶ γενικὰ σχολίαζαν τὶς ἄκρες συντηρητικὲς δοξασίες καὶ προλήψεις τοῦ λαοῦ.

212) *'Ο κόσμον ἐχαλάγσυντουν κ' ἡ γραῖα ἐξεροχτενίγουντουν.* 'Ο κόσμος χαλοῦσε κ' ἡ γριὰ ξεροχτενιζόταν.—Σὲ περίπτωση ποὺ ἀσχολεῖται κανεὶς μὲ τιποτένια ζητήματα τὴ στιγμὴ ποὺ συμβαίνουν σοβαρὰ πράματα.

213) *"Ολα γίντανε τῆ κιοσὲ τὰ γένα μαναχὸν 'κὶ φυτρών'νε.*—'Ανάλογο μὲ τό: "Ολα γίνονται μόνο τοῦ σπανοῦ τὰ γένια δὲ γίνονται.

214) *"Ολα μὴ λέγομε, εἶπεν καὶ τῆ Βελβελὲ ὁ Γιώρτς.*—'Ανάλογο μὲ τό: "Ολα δὲ λέγονται.

215) *"Ολα τὰ δάχτυλα ἕναν 'κ' εἶναι.*—"Ομοιο μὲ τό: "Ολα τὰ δάχτυλα δὲν εἶν' τὰ ἴδια.—"Ολα τ' ἀδέρφια—ὅλοι οἱ ἄνθρωποι κτλ.—δὲ μοιάζουν.

216) *"Ολον τὸν κακὸν τὸν γιό μ', κι' ὅλον τὸν καλὸν γαμπρό-μ'.* 'Ο πιὸ κακός μου γιός, κι' ὁ πιὸ καλός μου γαμπρός.—Δηλαδὴ στὴν ἴδια μοῖρα μόλις κατορθώνουν νἄρθουν. Φανερώνει τὴ διάκριση ποὺ γίνεται ἀνάμεσα στὰ φυσικὰ παιδιὰ καὶ στοὺς γαμπρούς.

217) *"Ολον τὸ τέρτι-μ', τῆ πεθερᾶς-ι-μ' ὁ θάνατον.* "Ολος ὁ καῦμός μου ἂς εἶναι ὁ θάνατος τῆς πεθερᾶς μου.—Γιὰ τὴν ἀδιαφορία ποὺ δείχνει κανεὶς σὲ παραμικρὲς ζημιὲς καὶ ἀτυχήματα. Δείχνει πὼς καὶ στὰ Κοτύωρα οἱ πεθερὲς δὲν ἦταν οὔτε περιζήτητες, οὔτε ἀξιαγάπητες.

218) *"Ολ' π' ἐφτύν'ναν νὰ ἐμάειρευαν, κανεὶς πεινᾳσμένος 'κ' ἐπεμέν'νεν.* "Αν ὅλοι ποὺ ἀνάβουν φωτιὰ μαγείρευαν, κανένας δὲ θἄμενε νηστικός.—Δὲν πετυχαίνουν ὅλοι στὶς ἐπιχειρήσεις τους, οὔτε καὶ κερδίζουν ὅλοι ἀπὸ τὶς δουλειές τους. Λέγεται καὶ εἰρωνικὰ γιὰ τοὺς ἀδέξιους ἀλλὰ κ' ἐπαινετικὰ γιὰ τοὺς ἱκανοὺς κ' ἐπιδέξιους.

219) *'Ο λύκον ἔρθεν σὰ πρόγατα, ναῖλοι π' ἔχ' τὸ μαναχόν.* Λέγεται σὲ περίπτωση ἐπιδημίας ποὺ προσβάλλει μονάκριβα παιδιά.

220) *'Ο νέον θολὸν ποτάμ' ἔν'.*—'Ο νέος εἶναι θολὸ ποτάμι.

221) *"Ονταν 'κ' ηὑρίκω τὴν ἔμορφον, φιλῶ καὶ τὴν ἄθκεμον.*

Ὅταν δὲν βρίσκω τὴν ὄμορφη φιλῶ καὶ τὴν ἄσκημη.—Ἀνάλογο μὲ τό: Ἀπ' ὁλότελα, καλὴ 'ν' κ' ἡ Παναγιώταινα.

222) ***Ὅνταν 'κὶ θέλω νὰ φιλῶ-σε ἐρωτῶ σε: τὸ μάγ'λο-σ' μέρ' καικὰ ἔν'.*** Ὅταν δὲ θέλω νὰ σὲ φιλήσω, σὲ ρωτῶ: τὸ μάγουλό σου ποῦ κοντὰ εἶναι.—Εἰρωνικὰ γιὰ παρελκυστικὲς δικαιολογίες.

223) ***Ὅνταν κλώθ'ς τὴν ράχαν, ὅλ'θήκ'νε ἀπάν' τὸ λιθάρ'.*** Ὅταν εἶναι κανεὶς κορόϊδο, ὅλοι τὸν καβαλοῦν καὶ τὸν ἐκμεταλλεύονται.

224) ***Ὁ παραθεὸν πὰ καλὸς ἔν'.*** Καλὸς εἶναι κι' ὁ παραθεός.—Καλὸ εἶναι νἄχει κανεὶς πλάτη—προστάτες γερούς, εἴτε σὲ δύναμη εἴτε σὲ πλούτη.

225) ***Ὁ πάρδον πὰ τὰ κάκκαλα-τ' ἐρέχκεται*** — ἢ ***πεγιενέφκεται.*** Κι' ὁ γάτος τ' ἀρχίδια του παινεύει ἢ τοῦ ἀρέσουν.—Λέγεται εἰρωνικὰ γιὰ κείνους ποὺ ναρκισσεύονται καὶ ἐκθειάζουν κάθε τί ποὺ ἀνήκει στὸν ἑαυτό τους—κάθε τι δικό τους.

226) ***Ὁ πεινᾳσμένον σ' ὄρωμαν-άτ' κοτέρᾳ ἐλέπ'.*** Ὁ πεινασμένος στὸν ὕπνο του φετάρες ψωμιὰ βλέπει.—Ὅμοιο μὲ τό: Ὁ νηστικὸς στὸν ὕπνο του καρβέλια βλέπει.

227) ***Ὁ πεντικὸν πὰ σὸ τρυπίν-άτ' βασιλέας ἔν'.*** Κι' ὁ ποντικὸς στὴν τρύπα του βασιλιᾶς εἶναι. Ἀνάλογο μὲ τό: Κι' ὁ κάββουρας στὴν τρύπα του μεγάλος ἄρχος εἶναι.

228) ***Ὁ πεντικὸν σὸ τρυπίν-άτ' 'κ' ἐχῶρ'νεν καὶ ἀπ' ὀπίσ'-άτ' κολογκύθᾳ ἐκουβάλ'νεν.***

Ὁ ποντικὸς στὴν τρύπα του δὲ χωροῦσε καὶ κουβαλοῦσε πίσω του κολοκύθια.—Γιὰ κείνους ποὺ κουβαλοῦσαν μουσαφίρηδες σπίτι τους, ἀδιαφορώντας ἂν δὲν εἶχαν τὰ μέσα νὰ τοὺς περιποιηθοῦν οὔτε καὶ τόπο γιὰ νὰ πλαγιάσουν. Ἡ μεταφορικὴ ἔννοια ἁπλώνεται καὶ σὲ δουλειὲς ποὺ ἀναλαβαίνει κανείς, ἀνώτερες ἀπὸ τὶς δυνάμεις του.

229) ***Ὀπέρτς ἐτσουκνίεν κι' ὀφέτος ἐξέβεν ἡ μύρα θε.*** Πέρσυ κάηκε καὶ φέτο νοιώσαμε τὴ τσίκνα του.—Εἰρωνικὰ σ' ἐκείνους ποὺ προβάλλουν διεκδικήσεις γιὰ παλιὲς ὑποθέσεις καὶ ζητήματα— κυρίως ἀσήμαντα— γιὰ τὰ ὁποῖα στὸν καιρό τους δὲν ἔγινε λόγος.

230) ***Ὁ ποπᾶς πά, πρῶτα τὰ γένᾳ-τ' εὐλογίζ'.*** Ὅμοιο μὲ τό: Κι' ὁ παπᾶς πρῶτα τὰ γένια του βλογάει.

231) ***Ὁ σκύλον ἀσ' σὸ τέρεμαν ἐψόφεσεν.*** Ὁ σκύλος ἀπὸ τὸ κύταγμα ψόφησε.—Εἰρωνικὰ καὶ πειραχτικὰ γιὰ κείνους ποὺ ἐρωτοτροποῦν μὲ τὰ μάτια χωρὶς κανένα ἀποτέλεσμα. Ἀνάλογο μὲ τό: Φᾶτε μάτια ψάρια καὶ κοιλιὰ περίδρομο.

232) ***Ὁ σκύλον ἤμπᾳν τρώει ἐκεῖ ὑλάζ'.*** Ὁ σκύλος ὅπου τρώει ἐκεῖ γαυγίζει.— Σκωπτικὰ γιὰ κείνους ποὺ ὑποστηρίζουν τοὺς παραφέντες, τοὺς προστάτες ἢ καὶ τοὺς συγγενεῖς τους, ἔστω καὶ ἂν ἔχουν ἄδικο σὲ μιὰν ὑπόθεση.

233) *Ὁ σκύλον πὰ ἐβγαίν' σὴν ἄνοιξην.* Κι' ὁ σκύλος βγαίνει στὸ καλοκαίρι.—Λέγεται ἀπὸ τοὺς ἄπορους ἢ ἀπὸ κείνους ποὺ ὑποφέρουν, ὅταν τοὺς μακαρίζουν ὅτι καλὰ τὰ καταφέρνουν καὶ τὰ βγάζουν πέρα. Θέλει νὰ πεῖ πὼς αὐτοὶ ξέρουν τὸ τί ὑποφέρουν ἢ τὸ τί τραβοῦν ὥσπου νὰ ἐξασφαλίσουν τ' ἀπαραίτητα.

234) *Ὁ σκύλον τὸ μαθάν' 'κι' ἀπομαθάν'.* Ὁ σκύλος ὅ,τι μαθαίνει δὲν τὸ ξεχνάει.—«Ἔξις δευτέρα φύσις».

235) *Ὁ σκύλον τ' οὐδάρ'ν-ατ' κι' ἁρπάζ'.* Ὁ σκύλος δὲ δαγκάνει τὴν οὐρά του.—Ἐνδεικτικὸ γιὰ τὴν τάση ποὺ ἔχει ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴ κατακρίνει δικές του ἢ δικῶν του ἀνθρώπων κακὲς πράξεις.

236) *Ὁ σκύλον τὸν σκύλον 'κὶ τρώει.*—Ἐννοεῖ κυρίως τοὺς πλούσιους, ποὺ ἐκμεταλλεύονται τὶς ἄλλες τάξεις, χωρὶς καὶ νὰ ἀλληλοτρώγονται μεταξύ τους.

237) *Ὅσον ἔν' τὸ μιντέρι-σ', ἄπλωσον τὰ ποδάρᾳ-σ'.* Ὅσο εἶναι τὸ στρῶμα σου, ἄπλωνε τὰ πόδια σου.—Κανόνιζε τὰ ἔξοδά σου ἀνάλογα μὲ τὰ ἔσοδά σου. Ἀνάλογο μὲ τό: ὅσο εἶναι τὸ πάπλωμα ἄπλωνε τὰ ποδάρια σου.

238) *Οὗς νὰ ηὑρίκομε τὸν ἁλογᾶν, καλκεύομαι τὸν γαϊδουρᾶν.* Ὥσπου νὰ βροῦμε τὸν ἁλογᾶ καβαλοῦμε τὸν γαϊδουρᾶ. — Πρέπει ν' ἀρκεστοῦμε σ' ἐκεῖνα ποὺ ἔχομε, προσπαθόντας πάντα νὰ βελτιώσομε τὴν κατάσή μας.

239) *Οὔτε ὅλα τοῦ γιατροῦ οὔτε τοῦ πνευματικοῦ.*

240) *Ὁ χορτασμένον ἀσ' σῆ πεινᾳσμένονος τὸ χάλ' 'κ' ἐξέρ'.* Ὁ χορτάτος ἀπὸ τοῦ πεινασμένου τὴν κατάσταση δὲν ξέρει.—Οἱ πλούσιοι κ' οἱ εὔποροι δὲν ξέρουν τί ὑποφέρουν καὶ πῶς τὰ πορεύουν οἱ φτωχοί. Ἡ παροιμία στιγματίζει τὴν ἀναλγησία καὶ ἀδιαφορία ποὺ δείχνουν οἱ πλούσιοι ὅταν τοὺς ζητοῦν καμμιὰ ἐνίσχυση καὶ δὲν τὴ δίνουν.

241) *Παλοπάπουτξον κι' ἀσ' σὴν πατρίδα-σ'.* Ὅμοιο μὲ τό: Παπούτσι ἀπὸ τὸν τόπο σου κι' ἂς εἶν' καὶ μπαλωμένο.

242) *Πεινᾳσμένον ἀρκούδ' 'κὶ χορεύ'.* Νηστικιὰ ἀρκούδα δὲ χορεύει. —Γιὰ τὴ μικρὴ ἀπόδοση ἐργατῶν ποὺ δὲν ἀμείβονται καλὰ ἢ καὶ μὲ χαριεντισμὸ σὲ γλέντια, ὅπου δὲν ἀνάβει ἡ εὐθυμία κ' ὁ χορός, *γιατὶ λείπουν τὰ πιοτά.*

243) *Π' ἐφτάει, ηὑρίκ'.* Ὅποιος κάνει βρίσκει.—Ὅ,τι κάνεις θὰ βρεῖς. Ἀνάλογο μὲ τὸ τούρκικο: *ἐτὲν πουλοὺρ* (βλέπε ἀνέκδοτο ἀριθ. 23 σελ. 426 καὶ παροιμία ἀριθ. 136).

244) *Ποὶ κάεται σὸ γάλαν, φυσᾶ καὶ τὸ τάν'.* Ὅποιος καίγεται μὲ τὸ γάλα, φυσᾶ καὶ τὸ ξυνόγαλο.— Ὅμοιο μὲ τό: Ὅποιος καίγεται στὸ κουρκούτι, φυσᾶ καὶ τὴ γιαούρτη.

245) *Ποὶ 'κ' ἐντρέπεται, τᾶσκεμον τιδὲν 'κ' ἔρτ'-ᾳτον.* Ὅποιος δὲ ντρέπεται, τᾶσχημο—ἡ κακὴ πράξη—δὲν τοῦ φαίνεται τίποτε.

246) ***Πολλὰ ποὶ παθάν' πολλὰ μαθάν'.*** Ἀνάλογο μὲ τό: Ὁ παθός, μαθός.

247) ***Πολλὰ ποὶ τρέχ', ὀπίσ' ἀπομέν'.*** Ἀνάλογο μὲ τό: «Σπεῦδε βραδέως» καὶ μὲ τό: ὅποιος βιάζεται σκοντάφτει.

248) ***Πολλὰ 'ψηλὰ μὴ τερεῖς, πολλὰ χαμελὰ ρούεις.*** Ἀνάλογο μὲ τό: «ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται».

249) ***Πολυτεχνίτης - ἐρημοσπίτης.***

250) ***Ποὶ 'κὶ θέλ' νὰ ζουμών', πέντ' ἡμέρας κοσκινίζ'.***—Γιὰ ζαβολιάρηδες, ποὺ μὲ χίλιες δυὸ δικαιολογίες ἀναβάλλουν δουλειά, ποὺ δὲ θέλουν νὰ κάνουν, εἴτε ἀπὸ τεμπελιά, εἴτε καὶ γιατὶ δὲν τοὺς συμφέρει.

251) ***Ποὶ 'κὶ νουνίζ' ὅνταν κάθεται, θαμάσκεται ὅνταν σκοῦται.*** Ὅποιος δὲ σκέπτεται ὅταν κάθεται θαυμάζει ὅταν σηκώνεται.—Λέγεται συμπεραστικὰ γιὰ τὰ παθήματα τῶν ἀπερίσκεπτων.

252) ***Ποπᾶ παιδὶν δᾳβόλ' ἐγγόν'.***—Παπᾶ παιδὶ διαβόλου ἐγγόνι.

253) ***Πουλεμένον, φαγωμένον.***—Χαρακτηρίζεται ἡ σπουδαιότητα καὶ ἡ μεγάλη ἀξία ποὺ ἀπόδιναν στὴν ἰδιοκτησία.

254) ***Ραχὶν πὰ ἂν γίνεσαι, ἐγὼ ἀπιδᾳβαίνω-σε.*** Καὶ βουνὸ νὰ γίνεις, πάλι ἐγὼ σὲ ξεπερνάω.—Λέγεται σ' ἐκείνους ποὺ παινεύονται ἐπιδεικτικὰ γιὰ πλούτη ἢ ἀξιώματα ποὺ ἀπόκτησαν παρὰ τὴν πραγματική τους ἀξία, ἀπὸ εὔνοια τῆς τύχης ἢ καὶ μὲ ὄχι θεμιτὰ μέσα.

255) ***Σ' ἁλών'ν-ατ' νὰ βρέχ', νὰ χονίζ'.*** Στ' ἁλώνι του οὔτε βρέχει, οὔτε χιονίζει.—Ἀνάλογο μὲ τό: «Οὐ φροντὶς Ἱπποκλείδῃ».

256) ***Σῆ κωφοῦ τὴν πόρταν, ὅσον θέλεις βρόντα.*** Βλέπε καὶ 158.

257) ***Σὴν Πόλην τὰ πανία, κι' ἀδᾶ τὰ πιθαμία.*** Στὴν Κωσταντινούπολη τὰ πανιὰ κ' ἐδῶ οἱ πιθαμές.—Εἰρωνεία γιὰ κείνους ποὺ χαίρονται καὶ παινεύονται προκαταβολικὰ γιὰ μελλούμενες ἀβέβαιες ἐπιτυχίες καὶ κέρδη—ποὺ εἶναι μακρυά.

258) ***Σιφτὲν φουρνίν, κ' ἐπέκει ἐγκλεσίαν.*** Πρῶτα φοῦρνος, κ' ἔπειτα ἐκκλησία.—Λέγεται χαρακτηριστικὰ γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ ἐπίδραση ποὺ ἐξασκεῖ τὸ οἰκονομικὸ ζήτημα στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς Κοινωνίας.

259) ***Σὸ κιφάλι-μ', χορτάρᾳ μανάχον 'κ' ἔκαψαν.***—Ὅλα τὰ κακὰ καὶ τὰ βάσανα πέρασαν ἀπὸ τὸ κεφάλι μου.

260) ***Σὸν σκύλον ἀφκὰ πὰ κρέμεται.*** Καὶ κάτω ἀπὸ τὸν σκύλο κρέμεται.—Σαρκαστικὰ γιὰ ἄντρες ἀπρόκοφτους, ἢ ποὺ κάνουν τὸν κάργα στὶς γυναῖκες.

261) ***Στραβοί, κοτσοί, σὸν Ἀε-Παντελεήμονον.*** Τὸ ἴδιο μὲ τό: Κουτσοί, στραβοὶ ὅλοι στὸν Ἅη-Παντελεήμονα.

262) ***Τὰ γράμματα φαντάσματα νιέ-μ' τὴν λύρα-σ' παῖξον.*** Λεγόνταν ἀπὸ τοὺς φτωχότερους ποὺ τραβοῦσαν ἀπὸ μικρὰ τὰ παιδιά τους ἀπὸ τὸ σχολεῖο, γιὰ νὰ τὰ βάλουν σὲ κάμμιὰ τέχνη, μὴ μπορόντας νὰ ἰδοῦν τὴν

ἄμεση ὠφέλεια τῶν γραμμάτων πέρα ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση καὶ τὴ γραφή. Ἀργότερα πῆρε καὶ σημασία εἰρωνικὴ ἐνάντια στοὺς σχολαστικούς.

263) ***Τὰ καλὰ τὰ συννυφάδ̣α καὶ τ' ἄγρ̣α τὰ τσουπίτσας.*** Οἱ καλὲς οἱ συννύφισσες καὶ τ' ἄγρια τὰ ξυνόχορτα.—Εἰρωνικὰ γιὰ τὴ φαινομενικὴ ὁμόνοια κι' ἀγάπη ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὶς συννύφισσες, ποὺ εἶν' ἕτοιμες ὡστόσο ν' ἁρπαχτοῦν μὲ τὸ παραμικρό. Ἡ μεταφορὰ προσαρμόζεται καὶ σὲ παρόμοιες περιπτώσεις σ' ἄλλες ἀνάλογες σχέσεις κ' ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς, ὅπως ἀνάμεσα σὲ συντεχνίτες κτλ.

264) ***Τὰ λώμματα τ' ἐτίμεσαν, ὁ κύρ' κ' ἡ μάννα 'κ' ἐτίμεσαν.*** Τὴν τιμὴ ποὺ δῶσαν τὰ ροῦχα, δὲν τὴν ἔδωσαν οὔτε οἱ γονιοί.— Γιὰ τὴν ἐπίδραση ποὺ ἔχει ἡ καλὴ ἐνδυμασία καὶ γενικὰ ἡ ἐξωτερικὴ παράσταση κ' ἐμφάνιση στὴν ἐντύπωση ποὺ σχηματίζεται γιὰ ἕνα ἄτομο.

Κοντὰ στὸ ἀπόφθεγμα αὐτὸ συνήθιζαν νὰ λένε καὶ τὸ ἑξῆς: ***"Οσον τὸν Θεμιστοκλῆν γράμματα ἐξέρω, ἔλεγεν τῆ Σουτσμὲζ ὁ Πέτρον, ἅμα τὰ λώμματα τρῶν τὸ σκατόν.***

265) ***Τὰ μαῦρα τὰ ἡμέρας ἔχ'νε καὶ τ' ἄσπρα.*** — Ἀνάλογο μὲ τό: Ἀνθίζουν καὶ τριαντάφυλλα μέσ' στὰ πολλὰ τ' ἀγκάθια.

266) ***Τὰν-τάν, κοιλίαν εὔκαιρον καὶ δόντ' ἀκονεμένα.*** Τὰν-τάν, κοιλιὰ ἀδειανὴ καὶ δόντια ἀκονισμένα.—Γιὰ ἀπένταρους καὶ πειναλέους λιμοκοντόροος, ποὺ κάνουν τὸν καμπόσο μὲ ψευτοεπιδείξεις, ἢ γιὰ πολὺ φτωχούς. Μὲ τὴν πρώτη σημασία λέγαν καὶ τοῦτο: ***φαντασία γεριντέ, τζεπιντὲ πὲς̃ π̂αρὰ γιόκ.***=Ἡ φαντασία στὴ θέση της, στὴν τσέπη του πέντε παράδες δὲν ἔχει. ("Ολες οἱ λέξεις ἐκτὸς τὴν πρώτη εἶναι τούρκικες. Κ' ἡ φράση διατυπωμένη στὴν τούρκικη γλῶσσα).

267) ***Τάξον τὸν παλαλὸν κι' ἂς χάρεται.*** Δόσε ὑπόσχεση στὸν τρελλὸ γιὰ νὰ χαρεῖ.—Γιὰ ὑποσχέσεις ποὺ δίνει κανεὶς σὲ ἁπλοϊκούς, γιὰ νὰ τοὺς φιλοτιμήσει ἢ καὶ γιὰ νὰ τοὺς ξεφορτωθεῖ, χωρὶς καὶ νὰ τοῦ δημιουργηθεῖ ὑποχρέωση νὰ τὶς ἐκπληρώσει.

268) ***Τὰ π̂αράες σὰ π̂αράες πᾶνε.*** Οἱ παράδες στοὺς παράδες πᾶνε. —Γιὰ τὶς παραξενιὲς τῆς τύχης ποὺ πάντα συνήθως εὐνοεῖ τοὺς πλούσιους, ἢ γιὰ συνοικέσια ποὺ περιορίζονται μεταξὺ τῶν πλουσίων.

269) ***Τὰ π̂αράες τὸν ζαντὸν πὰ ἀχουλλοῦν ἐφτᾶν-ἀτον.*** Τὰ χρήματα καὶ τὸν τρελλὸ τὸν κάνουν γνωστικὸ κ' ἔξυπνο.

270) ***Τὰ περασμένα συγχωρεμένα.***

271) ***Τ' ἀπραεμένον το παιδὶν τῆ κυροῦ καὶ τῆ μάννας ἔν'.*** Τὸ ἀνήμπορο τὸ παιδὶ τοῦ πατέρα καὶ τῆς μάννας εἶναι—μένει στοὺς γονιούς.

272) ***Τ' ἄσπρα, ἄστρ̣α κατηβάζ'νε.*** Τὰ γρόσια—τὰ χρήματα—ἄστρα κατεβάζουν.

273) ***Τὰ τ̂σαντούγια—ἢ τὰ τουβάρ̣α—πὰ ἔχ'νε ὠτία.*** Κ' οἱ τοῖχοι ἔχουν αὐτιά.

274) ***Τὰ χαπάρ̣α ἀσ' σοὶν μικροὺς παίρ̂κουνταν.*** Οἱ πληροφορίες

καὶ τὰ μυστικὰ ἀπὸ τοὺς μικροὺς παίρνονται.—Δόγμα ποὺ ἐπικρατεῖ καὶ στὶς ὑπηρεσίες πληροφοριῶν τοῦ Στρατοῦ.

275) ***Τὰ χίλᾳ χρόνᾳ μίαν, ἐπίασες κ' ἐσὺ εἶναν πεντικόν.*** Στὰ χίλια χρόνια, ἔπιασες κ' ἐσὺ μιὰ φορὰ ἕναν ποντικό.— Λέγεται εἰρωνικὰ γιὰ σπάνια ἐπιτυχία ὁποιαδήποτε ἀνθρώπου ἀπρόκοφτου, ἢ καὶ ὅταν αὐτὸς ὁ ἴδιος παινεύεται καὶ τὴ διαλαλεῖ.

276) ***Τ' ἀχούλ' νὰ ἐπουλίγουντουν, οἱ ζαντοὶ πὰ ἐγόραζαν.*** Τὸ μυαλὸ ἂν πουλιόταν, κ' οἱ τρελλοὶ θ' ἀγόραζαν.—Χρησιμοποιεῖται συμπερασματικὰ γιὰ τὶς τρέλλες ποὺ κάνουν ἀπερίσκεπτα μερικοί, ἢ εἰρωνικὰ γιὰ τὶς κουταμάρες τὶς ὁποῖες λένε καὶ στὶς ὁποῖες ἐπιμένουν.

277) ***Τὰ ψία ὅλᾳ ἕναν εἶναι.*** Οἱ ψυχὲς ὅλες ὅμοιες εἶναι. Ρητὸ μὲ ἔννοια πανανθρώπινη. Βλέπε σελ. 238 στίχ. 27.

278) ***Τ' ἀψὺν τ' ἐξείδ' τὸ σκεῦος-ἀθε χαλάν'.*** Τὸ δυνατὸ τὸ ξείδι χαλάει τὸ δοχεῖο του.—Ὁ ὀξύθυμος βλάφτει τὸν ἑαυτό του. Ὅμοιο μὲ τό: Τὸ κακὸ τὸ ξείδι τ' ἀγγειό του χαλᾶ.

279) ***Τ' ἐμπάλ' μικρὸν καὶ τὸ τρυπὶν τρανόν.*** Τὸ κομμάτι τὸ πανὶ γιὰ μπάλωμα εἶναι μικρό, κ' ἡ τρύπα μεγάλη.— Γιὰ τιποτένια ἢ ἀστήριχτη δικαιολογία σὲ μεγάλο παράπτωμα, ἢ γιὰ ἔλλειψη ἀρκετῶν μέσων γιὰ τὴ θεραπεία σοβαρᾶς ἀνάγκης.

280) ***Τ' ἕναν ἡ μοῖρα-τ' καὶ τ' ἄλλο τὸ μερτικόν-ἀτ'.*** Τὸ ἕνα τὸ μεριδιό του καὶ τ' ἄλλο τὸ μερτικό του.—Γιὰ τοὺς πλεονέχτες ποὺ τὰ θέλουν ὅλα δικά τους, ἀδικόντας τοὺς ἄλλους.

281) ***Τ' ἕναν τὸ χόρ' σὸ βούτερον καὶ τ' ἄλλο σὸ μέλ'.***—Γιὰ εὐτυχία, καλοπέραση καὶ γενικὰ καλοζωία, κυρίως τῆς νύφης στὸ σπίτι τ' ἀντρός της.

282) ***Τ' ἔξ' τὸ μῆλον κόκκινον, τ' ἀπέσ' φούχνας γομάτον.*** Ἀπ' ἔξω τὸ μῆλο κόκκινο, τὸ μέσα γεμάτο μοῦχλες.—Γιὰ ἀνθρώπους ἢ πράματα ποὺ ἔχουν ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση καλή, ἐνῶ ἐσωτερικῶς δὲν ἀξίζουν, ἢ γιὰ ἄρρωστους μὲ χρόνιες ἀσθένειες ποὺ φαίνονται γεροὶ καὶ εὔρωστοι. Ἡ παροιμία χαρακτηρίζει καὶ τοὺς ἠθικῶς σάπιους.

283) ***Τ' ἔξυπνον τὸ πουλὶν σὴν χήναν πιάσκεται.*** Τὸ ἔξυπνο τὸ πουλὶ στὴ θηλιὰ πιάνεται.— Ὁ πολύγνωμος καὶ πονηρὸς πιάνεται πολλὲς φορὲς κατὰ τὸν χειρότερο τρόπο στὴν παγίδα.

284) ***Τεροῦμε τὸ κάζ' κ' ἐβγάλομε τῆ κοσσάρας τὸν κῶλον.*** Βλέπομε τὴ χήνα καὶ βγάζομε τὸν κῶλο τῆς κόττας.—Ὅταν πιέζομε καὶ ξεθεώνομε δικούς μας ν' ἀποδώσουν δυσανάλογα μὲ τὴ δυναμικότητά τους, μὲ τὴν ἀξίωση νὰ μοιάσουν ἄλλους, ποὺ ἔχουν ἢ ἰδιοφυΐα, ἢ δυνατότητες μὲ τὶς ὁποῖες κατορθώνουν ν' ἀποδώσουν πολλά.

285) ***Τέρ' τὸ παιδί-σ' καὶ ποῖσον μικρὸν βοῦκαν, τέρ' τὸν ἄντρασ' καὶ ποῖσον τρανὸν βοῦκαν.*** Κύταξε τὸ παιδί σου καὶ κάνε μικρὴ μπουκιά, κύταξε τὸν ἄντρα σου καὶ κάνε μεγάλη μπουκιά.— Ἡ γυναῖκα μόνο

ἀπὸ τὸν ἄντρα της ἀπολαβαίνει ἀνεπιφύλαχτα ὅλα τ' ἀγαθά, περισσότερο ἀκόμα παρὰ κι' ἀπὸ τὰ παιδιά της.

286) ***Τ' ἐφτεχοῦ τ' ἀχάντ' σὴν στράταν-ἀτ' ἀπάν' στέκ'.*** Τ' ἀγκάθι τοῦ φτωχοῦ ἀπάνω στὸ δρόμο του στέκεται.—'Ανάλογο μὲ τό: "Οπου φτωχὸς κ' ἡ μοῖρα του.

287) ***Τ' ἐφτεχοῦ τὸ εὕρεμαν, γιὰ καρφίν, γιὰ πέταλον.*** 'Ανάλογο μὲ τό: Τοῦ φτωχοῦ τὸ εὕρημα, γιὰ κουμπὶ γιὰ καρφί.

288) ***Τῆ γαμπροῦ τὸ ψωμὶν σὰ κρυφὰ, καὶ τῆ γιοῦ σὰ φανερά.***

289) ***Τῆ Γιάνν' τ' ἄλογον, σῆ Γιάνν' τὸ χωράφ'.*** Γιὰ ζημιὰ δική μας ποὺ προέρχεται ἀπὸ μᾶς, ἢ κάποτε καὶ εἰρωνικὰ μὲ τὴν ἔννοια: «"Ομοιος τὸν ὅμοιο κ' ἡ κοπριὰ στὰ λάχανα».

290) ***Τῆ μοναστηρί' τὰ πάθᾳ οἱ καλογέρ' ἐξέρ'ν-ἀτα.*** 'Ο καθένας ξέρει μόνος του τὶς δυσκολίες καὶ τὶς πίκρες ποὺ δοκιμάζει γιὰ κάθε ὑπόθεση καὶ κάθε ἐργασία, ποὺ στοὺς ἄλλους φαίνονται τιποτένιες κ' εὔκολες. Παραπλήσιο μὲ τό: βαριὰ ἡ καλογερική.

291) ***Τὴν ἔμορφον σὸ κουνὶν ὀπίσ' καικὰ ἃ τερεῖς-ἀτην.*** Τὴν ὄμορφη πίσω ἀπὸ τὴν κούνια πρέπει νὰ τὴν ἰδεῖς.— Οἱ ὄμορφες μετὰ τὴ γέννα φαίνονται. Πολλὲς φορὲς μετὰ τὴ γέννα ἀσχημίζουν.

292) ***Τὴν κάταν εἶπαν-ἀτην τὸ σκατό-σ' βοτάν' ἔν', κ' ἐχτάλεψεν κ' ἐφόσιξεν-ἀ.*** Εἶπαν τῆς γάτας πὼς τὸ σκατό της εἶναι γιατρικὸ κ' ἔσκαψε καὶ τὸ παράχωσε γιὰ νὰ τὸ κρύψει.—Λέγεται εἰρωνικὰ γιὰ κείνους στοὺς ὁποίους ἀναγνωρίζομε μιὰ λίγη ἢ πολλὴ ἱκανότητα ποὺ πιθανὸν νὰ τὴν ἔχουν, κ' ἐνῶ μὲ τὴ στάση τους ἀφήνουν νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι τὴν ἔχουν τὴν ἱκανότητα, ἐντούτοις ἀποφεύγουν ἐπιμελῶς νὰ τὴν ἐκδηλώσουν στὴν πράξη.

293) ***Τὴν κουτσὴν ἂν ἀφήντς-ἀτην σὸ κέφ'ν-ἀτ'ς, γιὰ ταουλτξὴν ἃ παίρ', γιὰ ζουρνατξήν.*** Τὴν κόρη ἂν τὴν ἀφήσεις στὴ διάθεσή της ἐλεύθερη, θὰ προτιμήσει νὰ πάρει κανέναν ὀργανοπαίχτη ποὺ νὰ παίζει ἢ ζουρνᾶ ἢ τύμπανο.—'Ενδεικτικὸ τῆς ἀπειρίας τῶν ξέβγαλτων κοριτσιῶν, ποὺ πρέπει οἱ γονιοὶ νὰ τὰ παραστέκουν καὶ νὰ τὰ καθοδηγοῦν γιὰ τὴν ἀποκατάστασή τους.

294) ***Τῆ τουβμάν-ι-σ' τ' ὀμμάτᾳ μὲ τὸ ψωμί-σ' ἔβγαλ' τα.*** Τοῦ ἐχθροῦ σου τὰ μάτια μὲ τὸ ψωμί σου βγάλε τα.—Περισσότερο ἀποτελεσματικὴ γιὰ τὴ συμμόρφωση τοῦ ἐχθροῦ εἶναι ἡ περίθαλψη τῆς δυστυχίας του. Μεγάλη ἀρετή. 'Ανάλογο μὲ τό: «καλὸν ἀντὶ κακοῦ».

295) ***Τῆ φουμιστέα φὰ καὶ τῆ κοιμιστέα φύλαξον.*** Τὸ μερίδιο τοῦ θυμωμένου καὶ ἰδιότροπου φάγε καὶ τὸ μερίδιο τοῦ ὑπναρᾶ φύλαξε.—Παιδαγωγικὸ σύστημα, γιὰ τιμωρία καὶ παραδειγματισμὸ τῶν ἰδιότροπων παιδιῶν μικρῶν καὶ μεγάλων.

296) ***Τῆ χώρας πάντα ἔμνοστα εἶναι.*** Τὰ ξένα (πράματα) πάντα νόστιμα εἶναι.—'Αντίστοιχο μὲ τό: «'Ηδέα τ' ἀλλότρια».

297) ***Τ' ἐμέτερα τὰ κοσσάρας τῆ Κερεκῆ πὰ ὠβάζ'νε.*** Οἱ δικές μας

οἱ κόττες καὶ τὴν Κυριακὴ γεννοῦν.—Λέγεται μὲ κάποια ὑπερηφάνεια ἀπὸ γονιοὺς γιὰ νὰ παινέσουν τὰ παιδιά τους, ἢ σπιτικούς τους, γιὰ τὴν ἀξιωσύνη καὶ τὴν προκοπή τους.

298) ***Τίμα κ' ἔπαρ', τίμα κι' ἄφ'ς.*** Τίμησε καὶ πάρε, τίμησε κι' ἄφησε. —Λέγεται κυρίως κατὰ τὰ συνοικέσια—εἴτε πετυχαίνουν εἴτε ὄχι—ὅπου χρειάζεται μεγάλη λεπτότητα στὸν χειρισμὸ τῶν σχετικῶν διαπραγματεύσεων.

Ἡ παροιμία ἁπλώνεται καὶ σ' ὅλες τὶς ἄλλες κοινωνικὲς σχέσεις καὶ τὶς δοσοληψίες, καὶ συστήνει εὐγένεια, λεπτότητα καὶ καλοὺς τρόπους γενικά.

299) ***Τ' ἰντξίρ', τ' ἰντξίρ' τερεῖ κι' ἀφάτζ'.*** Τὸ σῦκο βλέπει τ' ἄλλο τὸ σῦκο καὶ ὡριμάζει.—Γιὰ τοὺς ὥριμους στὴν ἡλικία ποὺ μὲ τὸ παράδειγμά τους ὁδηγοῦν καὶ τοὺς μικροὺς στὸν καλὸ ἢ στὸν κακὸ δρόμο.

300) ***Τὸ γλυκὺν ἡ γλῶσσα ἐβγάλ' τ' ὀφίδ ἀσ' σὸ τρυπίν.*** Ἡ γλυκιὰ γλῶσσα κ' οἱ καλοὶ τρόποι ἀφοπλίζουν καὶ τοὺς πιὸ κακοὺς καὶ φέρνουν ἀγαθὴ μεταβολὴ στὶς σχέσεις μεταξύ τους.

301) ***Τὸ δίκλοπον τό πουλὶν ἀσ' σὰ δύο ποδάρᾳ πιάσ̂κεται.*** Τὸ πονηρὸ πουλὶ ἀπὸ τὰ δυὸ πόδια πιάνεται.—Βλέπε καὶ 283.

302) ***Τὸ ζεγκινλίκ' μὲ τὰ παράες κ' ἴνεται.*** (***Ζεγκινλίκ'***=τὸ νὰ εἶναι κανεὶς πλούσιος). Δὲν ἀρκεῖ μόνο νᾶναι κανεὶς πλούσιος, ἀλλὰ καὶ νὰ ξέρει νὰ κάνει καλὴ χρήση καὶ γιὰ τὴν καλοπέρασή του καὶ γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν συνανθρώπων του.

303) ***Τὸ καλὸν καμμίαν 'σ̂ὶ χ̂άται.*** Τὸ καλὸ ποτὲ δὲν χάνεται.—Ὅμοιο μὲ τό: Κάμε τὸ καλὸ καὶ ρίξ' το στὸ γιαλό.

304) ***Τὸ καλὸν τ' ἄλογον τὸ γέμ'ν-άθε ἀρ̂τουρεύ'.*** Τὸ καλὸ τὸ ἄλογο αὐξάνει τὴ νομή του. — Παραθαρρυντικὰ κ' ἐπαινετικὰ γιὰ ὅσους ξενοδουλεύουν.

305) ***Τὸ καλὸν τὸ πουλὶν ἀσ' σ' ὠβὸν ἀπέσ' τξιβίζ'.*** Τὸ καλὸ τὸ πουλὶ μέσ' ἀπὸ τ' αὐγὸ κελαϊδεῖ.—Λέγεται ἐπαινετικὰ γιὰ παιδιά, ποὺ ἀπὸ μικρὰ δείχνουν σημεῖα ἐξυπνάδας, ἢ καὶ μὲ ἀπογοητευμένη διάθεση γιὰ παιδιά, ποὺ δὲν παρουσιάζουν τὰ στοιχεῖα αὐτά.

306) ***Τὸ καπεέτ' σαμοὺρ σ̂ιουρ̂οὺν πὰ νὰ ἔν',κανείνας 'σ̂ὶ φορτοῦτ' ἀτο.*** Τὸ φταίξιμο καὶ γοῦνα ἀπὸ ζαρκάδι νᾶναι, κανένας δὲν τὸ φορτώνεται στὴν πλάτη.—Γιὰ τὴν προσπάθεια ποὺ κάνει ὁ καθένας νὰ κρύψει ἢ νὰ ἀρνηθεῖ καὶ νὰ μὴ παραδεχθεῖ σφάλματα καὶ φταιξίματά του.

307) ***Τὸ καρφὶν ποιὸς πονεῖ, χάν' καὶ τὸ πέταλον.*** Ὅμοιο μὲ τό: Ὅποιος λυπᾶται τὸ καρφὶ χάνει καὶ τὸ πέταλο.

308) ***Τὸ κ̂άστανον ἐξέβεν ἀσ' σὸ τσέπλ'ν-άθε καὶ εἶπεν: τ̂οῦ, κι' ἀπόθεν ἐξέβα.*** Τὸ κάστανο βγῆκε ἀπὸ τὸ τσόφλι του καὶ εἶπε: φτοῦ, κ' ἀπὸ ποῦ βγῆκα.—Λέγεται μὲ μυκτηριστικὴ καὶ ἐπιτιμητικὴ διάθεση σὲ κείνους ποὺ ντρέπονται ἢ εἰρωνεύονται τὴν ταπεινὴ καταγωγή τους.

309) ***Τὸ λαήν' πολλὰ φορὰς πάει σὸ πεγάδ', ἄμα μίαν τσακοῦται.*** Ἡ στάμνα πολλὲς φορὲς πάει στὴ βρύση, ἀλλὰ μιὰ φορὰ σπάει.—Τὸ λένε

συμβουλευτικὰ σ' ἐκείνους, ποὺ ἀψηφοῦν τοὺς κινδύνους καὶ συνεχίζουν ἀμφίβολες ἐπιχειρήσεις ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἔχουν γλυκαθεῖ, εἴτε καὶ σὰν νουθεσία σ' ἐκείνους ποὺ ἔχουν παραδοθεῖ σὲ καταχρήσεις.

310) ***Τὸ λέγω-σε ποῖσον καὶ τ' ἐφτάγω μ' ἐφτᾶς.*** Παράλληλο μὲ τὸ εὐαγγελικό: «ὅσα λέγουσιν ὑμῖν ποιεῖτε κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ πράττετε».

311) ***Τὸ κοτσορήμ' τ' ἐπῆρε-με, ὁ χάρος-ι-μ' ἐκεῖνο.*** Τὸ κουτσόρεμα ποὺ μὲ πῆρε, αὐτὸ ἦταν ὁ χάρος μου.— Τὸ τυχερό μου αὐτὸ ἦταν. Ἦταν ἀπ' αὐτὸ νὰ πάω, ἔστω καὶ τιποτένιο. Ὁ καθένας ἔχει τοὺς λόγους τῶν ἀτυχημάτων καὶ τὰ αἴτια τῶν δυστυχημάτων του.

312) ***Τὸ μέλ' π' εὐκαιρών' λείχ' καὶ τὰ δάχτυλα-τ'.*** (***εὐκαιρών'*** = ἀδειάζει). Λέγεται γιὰ τὴν ἀμοιβὴ κάθε ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ γιὰ κάποια δικαιολογία ἢ καὶ κοτσομπόλεμα ἐκείνων, ποὺ φυλάγουν ἢ διαχειρίζονται ἀγαθὰ κοινὰ ἢ ξένα καὶ κάνουν μικρὴ ἢ μεγάλη—ἢ καὶ δὲν κάνουν καμμιὰ ἀπολύτως—κατάχρηση.

313) ***Τ' ὀμμάτ' ἤνταν ἐλέπ' πρέπ' νὰ ἔχ' ατο.*** Τὸ μάτι ὅ,τι βλέπει πρέπει νὰ τὄχει.

314) ***Τὸ μωρὸν ἂν 'κὶ κλαίει, τσιτσὶν 'κὶ δίν'ν-ατο.*** Τὸ μωρὸ ἂν δὲν κλάψει δὲν τοῦ δίνουν βυζί.—Λέγεται συμπερασματικὰ σ' ἐκείνους ποὺ παραπονοῦνται καὶ περιμένουν τὴν καλυτέρευση τῆς θέσης τους ἀπὸ τὴν πρωτοβουλία τῶν παραφεντάδων τους, χωρὶς νὰ τὴ ζητοῦν οἱ ἴδιοι, οὔτε καὶ νὰ παραπονεθοῦν γιὰ τὴν ἀδικία ποὺ τοὺς γίνεται.

315) ***Τὸν Ἄεν τιναν ἔχω, τὴν δόξαν-ατ' ἐξέρω.*** Τὸν Ἅγιο ποὺ ἔχω ξέρω τὴν δόξα του.—Τὸ λένε γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν δικό τους ἄνθρωπο, σὲ περίπτωση ποὺ τὸν συκοφαντοῦν ἄλλοι, ἢ γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὴν ἀπογοήτευσή τους ἢ καὶ τὴν κάποια εἰρωνεία τους γιὰ τὴν ἀναξιότητά του.

316) ***Τὸν Ἄεν τάξον καὶ τὸ μωρὸν μὴ τά'εις.*** Στὸν Ἅγιο κάνε τάμα καὶ στὸ μωρὸ μὴν ὑπόσχεσαι.— Στὸν Ἅγιο μπορεῖ καὶ νὰ μὴν πᾶς, ἢ ν' ἀναβάλεις τὸ τάμα, ἐνῶ στὸ παιδὶ δὲ μπορεῖς οὔτε ν' ἀναβάλεις.

317) ***Τὸν ἄρκον ἐδέκαν-ατον τραντάφυλλον κ' ἐκεῖνος ἐσέγκεν-ά σὸν κῶλον-ατ'.*** Λέγεται σαρκαστικὰ γιὰ κείνους, ποὺ δὲν ξέρουν ἢ δὲν καταλαβαίνουν τὴν ἀξία ἑνὸς ἀντικειμένου ὁποιουδήποτε ποὺ τοῦ προσφέρουν ἢ ποὺ τοὺς τυχαίνει.

318) ***Τὸν ἄρκον ἔστειλαν-ατον σὰ ξύλα κ' ἐγρούλεψεν τ' ὀρμάν.*** Τὴν ἀρκούδα τὴν ἔστειλαν στὰ ξύλα καὶ ἀφάνισε τὸ δάσος.— Γιὰ ἀπρόσεχτους κι' ἀδέξιους, ποὺ τοὺς ἀναθέτουν κάποια δουλειὰ καὶ τὰ κάνουν... κεραμυδαριό.

319) ***Τὸν ἄρκον (ἢ τὸν λύκον) ἐτραβαγγέλιζαν-ατον, κ' ἐκεῖνος ἐρώνανεν : τῆ ποπᾶ τὰ πρόγατα μέρ' κὲς ἐπῆγαν.*** Τὴν ἀρκούδα τὴν τριβαγγέλιζαν κ' ἐκείνη ρωτοῦσε: Τοῦ παπᾶ τὰ πρόβατα κατὰ ποῦ πᾶνε; —Λέγεται εἰρωνικὰ γιὰ ἀμετανόητους καὶ ἀδιόρθωτους, ποὺ ἐνῶ τοὺς συμβουλεύουν

καὶ τοὺς νουθετοῦν, οἱ διαθέσεις τους ὅμως δείχνουν ὅτι ἐπιμένουν στὰ ἐλαττώματά τους.

320) ***Τὸν γάϊδ̣αρον π' ἀκλοθᾶ, τὰ πορδία-τ' πὰ θὰ μυρίχκεται.*** Ὅποιος ἀκολουθεῖ τὸ γάϊδαρο̈, θὰ μυρίζεται καὶ τὶς πορδές του. — Γιὰ τὶς βλαβερὲς συνέπειες ποὺ ἔχουν οἱ κακὲς συναναστροφές.

321) ***Τὸν δάβολον ὀξοπίσ' τσαρούχ̣α φορίζ'-ατον.*** Τὸν διάβολο ἀνάποδα τοῦ βάλει τὰ τσαρούχια. Ἀνάλογο μὲ τό: Καλλιγώνει τὸν ψύλλο στὴν τρεχάλα.

322) ***Τὸ νερὸν τῆ μικροῦ καὶ ὁ λόγος τῆ τρανοῦ.*** Ὁ μικρὸς ἔχει δικαίωμα νὰ πιεῖ πρῶτος νερό, μὰ εἶναι καὶ ὑποχρεωμένος νὰ ὑπακούει στοὺς μεγάλους· ἀντιστοιχία δικαιώματος καὶ καθήκοντος.

323) ***Τὸν ἐτεψίζ' ἔφτυζαν-ατον κ' ἐκεῖνος ἔλεγεν: βρεχὴν ἔν'.*** Τὸν ἀνάγωγο κι' ἀδιάντροπο τὸν ἔφτυναν κ' ἐκεῖνος ἔλεγε: βροχὴ εἶναι. — Γιὰ πολὺ κακομαθημένους κ' ἔκφυλους, ποὺ δὲν τοὺς ἔμεινε οὔτε φιλότιμο, οὔτε ντροπή.

324) ***Τὸν καλὸν τάζ'νε καὶ παίρ'νε, τὸν κακὸν τάζ'νε καὶ χάν'νε.*** Τὸν καλὸ τάζουν καὶ τὸν παίρνουν, τὸν κακὸ τάζουν καὶ τὸν ξεφορτώνονται.

325) ***Τὸν κῶλον-ατ' 'κὶ τερεῖ καὶ σὸ Χασάντ̂αμουν σὰ ξύλα ἀχπάθκεται.*** Τὸν κῶλο του—τὴ σωματική του (ἀδύνατη) κατάσταση—δὲ βλέπει κ' ἑτοιμάζεται νὰ πάγει στὰ ξύλα στὸ Χασάντ̂αμουν—χωριὸ πολὺ μακρινὸ μὲ ἄφθονο δασικὸ πλοῦτο.—Γιὰ κείνους ποὺ θέλουν ν' ἀναλάβουν δουλειὲς δυσανάλογες μὲ τὶς δυνάμεις τους.

326) ***Τὸν τεμιρτζὴν μὲ τὸ ξυλομάκ̂ελον ἔθαψαν-ατον.*** Τὸν σιδερᾶ μὲ ξύλινη σκαπάνη τὸν θάψανε.— Εἰρωνικὰ καὶ πειραχτικὰ σὲ περιστάσεις ὅπου ὁ τσαγκάρης φοράει παλιὰ παπούτσια, ὁ ράφτης τριμμένα ροῦχα καὶ γενικά, ὅταν στερεῖται κανεὶς ἐκεῖνα ποὺ ὁ ἴδιος φκιάνει ἢ ἐμπορεύεται, εἴτε ἀπὸ ἀδιαφορία, εἴτε ἀπὸ τσιγκουνιά.

327) ***Τὸν χαμελὸν τὸν γάϊδ̣αρον ὅλ' καλκεύ'ν-ατον.*** Τὸν χαμηλὸ τὸν γάϊδαρο ὅλοι τὸν καβαλοῦν.—Ὅποιος δὲ βαστάει τὴ θέση του καὶ σ' ὅλα τὰ ζητήματα ὑποχωρεῖ σὰν κορόϊδο, ὅλοι τὸν ἐκμεταλλεύονται, ὅπως καὶ τὸν φτωχὸ (βλέπε καὶ 223).

328) ***Τὸ ξύλον ἀσ' σὸν παράδεισον ἐξέβεν.***—Τὸ κυριολεκτούσανε στὰ μικρὰ παιδιά.

329) ***Τὸ παιδὶν ἀσ' σὴν μάνναν ὀρφανίεται.*** Τὸ παιδὶ ἀπὸ τὴ μάννα γίνεται ὀρφανό.

330) ***Τὸ π̂αρότ' σ' ἄψιμον καικὰ 'κὶ ταγιανίζ'.*** Ἡ μπαρούτη κοντὰ στὴ φωτιὰ δὲ βαστάει.—Γιὰ τὶς ζωηρότητες τῶν νέων καὶ γενικὰ τῶν ἀντρῶν κοντὰ σὲ ὄμορφα κορίτσια ἢ γυναῖκες, προπαντὸς ὅταν εἶναι ξεμοναχιασμένοι.

331) ***Τὸ περσιζνὸν τ' ἀχούλ' κανεὶς 'κὶ πεγιενέφκετ' ἀ.*** Τὸ περ-

σινὸ τὸ μυαλὸ κανενὸς δὲν τ' ἀρέσει. Ἀνάλογο μὲ τό: Τωρινή μου γνώση νὰ σ' εἶχα πρῶτα.

332) ***Τὸ πολλὰ τὸ γέλος ἔχ' καὶ τὸ κλάψιμον.*** Τὸ πολὺ τὸ γέλιο ἔχει καὶ τὸ κλάψιμο.—Ἡ πίστη στὸ γνωμικὸ ὑπαγόρευε κάθε φορὰ ποὺ γελοῦσαν πολὺ νὰ λένε: ***Σὲ καλόν-ἔμουν ! πολλὰ ἐγέλασαμε.***

333) ***Τὸ πολλὰ τὸ φῶς τ' ὀμμάτα 'κ' ἐβγάλλ'.*** Τὸ πολὺ τὸ φῶς τὰ μάτια δὲν τὰ βγάζει.—Λέγεται γιὰ δικαιολογία ἀπὸ τοὺς πλεονέχτες ποὺ θέλουν νὰ κερδίσουν ἀπὸ παντοῦ ἢ καὶ σὰν προτροπὴ σὲ τεμπέληδες, ποὺ ἀποφεύγουν προσοδοφόρα ἐργασία, μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι ἔχουν αὐτάρκεια οἰκονομικὴ καὶ δὲν χρειάζονται ἄλλα ἀγαθά. Ἐπίσης κι' ἀπὸ τοὺς ἐρωτίλους συζύγους, γιὰ νὰ δικαιολογήσουν μὲ χαριεντισμὸ τὰ παραστρατήματά τους.

334) ***Τὸ σίδερον ζεστὸν κοπανίεται.***— Δὲν πρέπει ν' ἀφήσει κανεὶς νὰ τοῦ ξεφύγει ἡ εὐνοϊκὴ περίσταση γιὰ τὴν ἐπιτυχία κάθε δουλειᾶς.

335) ***Τ' ὀσπίτι-μ' πὰ ἐκάεν, ἄμα ἐγλύτωσα κι' ἀσ' σὰ πεντικούδᾳ.*** Καὶ τὸ σπίτι μου κάηκε, μὰ γλύτωσα κι' ἀπὸ τὰ ποντίκια.— Ὅταν παθαίνει κανεὶς ζημιὰ ἀλλὰ σύγχρονα ἀπαλλάσσεται κι' ἀπὸ μπελάδες. Ἀνάλογο μὲ τό: «Ἀποθανέτω ἡ ψυχή μου μετὰ τῶν ἀλλοφύλων.

336) ***Τὸ τρανὸν τὸ ραχὶν ἔχ' καὶ τρανὸν φουρτούναν.*** Τὸ μεγάλο βουνὸ ἔχει καὶ μεγάλη τρικυμία—ἀντάρα.—Γιὰ τὶς μεγάλες ἔγνοιες καὶ τὶς σοβαρὲς εὐθύνες ἐκείνων ποὺ εἶναι πολὺ πλούσιοι, ἢ ὁπωσδήποτε ἔχουν ξεχωριστὴ θέση στὴν ἱεραρχία τῆς κοινωνίας. Ὅμοιο μὲ τὸ Τούρκικο: «***Πεγιοὺκ ταγήν, πεγιοὺκ φουρτούνα-ση ὁλοὺρ***».

337) ***Τὸ τρανὸν τ' ὀψάρ', κουρτᾶ τὸ μικρόν.*** Τὸ μεγάλο ψάρι καταπίνει τὸ μικρό.—Γνωμικό, ἀνάλογο μὲ τό: «ἡ δύναμις τοῦ ἰσχυροτέρου».

338) ***Τὸ τραντάφυλλον πὰ ἔχ' ἀχάντᾳ.*** Καὶ τὸ τριαντάφυλλο ἔχει ἀγκάθια.—Ἀνάλογο μὲ τό: «Οὐδὲν καλὸν ἀμιγὲς κακοῦ».

339) ***Τὸ τσιλίδ' μέρ' καικὰ ρούζ' ἐκεῖνο τὸ καικὰ κάεται.*** Ἐκεῖ ποὺ πέφτει ἡ θράκα, ἐκεῖνο τὸ κοντὰ καίεται.—Μόνο ἐκεῖνος ποὺ παθαίνει τὴν ἀτυχία ἢ τὸ δυστύχημα, ἐκεῖνος δοκιμάζει τὴ σχετικὴ πίκρα σ' ὅλη της τὴν ἔνταση καὶ ἔκταση.

340) ***Τὸ τσιλιδόπο-μ', σὸ κωλοθόπο-μ'.*** Ἡ θράκα μου στὸ καρβελάκι μου.—Πρῶτα πρέπει νὰ προτιμᾶ νὰ θεραπεύει κανεὶς τὶς δικές του τὶς ἀνάγκες, κ' ἔπειτα τῶν ἄλλων. Λέγεται καὶ γιὰ συνοικέσια: τὰ καλὰ κορίτσια καὶ παιδιὰ πρέπει νὰ τὰ παίρνουν οἱ πιὸ γνωστοὶ καὶ φίλοι ἢ συγγενεῖς ἢ στὴν ἴδια γειτονειά, ἢ στὴν ἴδια πόλη. Πέφτει καὶ στὴν ἔννοια τῆς παροιμίας: Ὅταν διψάει ἡ αὐλή σου τὸ νερό σου μὴ τὸ σκορπᾶς.

341) ***Τούζ-τοὺζ καὶ νὰ μέλ' κάμ', νὰ κερίν.*** Τούζ-τοὺζ—βούϊσμα τῶν μελισσιῶν—καὶ οὔτε μέλι οὔτε κερί.— Γιὰ φωνακλάδες ποὺ κάνουν θόρυβο πολὺ μὰ δουλειὰ ἐλάχιστη.

342) ***Τὸ ὑστερνὸν τὸ πουσμάνεμαν παράες 'κ' ἐφτάει.***—Ἡ ἀπὸ τὰ ὕστερα μετάνοια δὲν κάνει παράδες—δὲν ἀξίζει.

343) ***Τ' ὀφίδ' πὰ πίν' νερὸν κ'ἐπεκεῖ σκοτών'ν-άτο.*** Καὶ τὸ φίδι πίνει νερὸ κ' ἔπειτα τὸ σκοτώνουν.—Λέγεται κυρίως γιὰ νὰ τονιστεῖ ὅτι δὲν πρέπει κανένας νὰ ἐνοχλεῖ ὁπωσδήποτε ἐκεῖνον ποὺ πίνει νερό. Ἐπίσης καὶ συμβουλευτικὰ ἢ ἐπιτιμητικὰ γιὰ νὰ ἐμποδίσει τὴν τιμωρία ἢ τὴν ἐπίπληξη μικρῶν ἢ μεγάλων γιὰ παραπτώματά τους πρὶν νὰ φάγουν τὸ φαγητό τους.

344) ***Τ' ὀψάρ' ἀσ' σὸ κιφάλ' βρωμᾶ.*** Ὅμοιο μὲ τό: Τὸ ψάρι βρωμάει ἀπ' τὸ κεφάλι, καὶ μὲ τὸ Τούρκικο: ***παληκ παστὰν κοκάρ.***

345) ***Τρανὸν βοῦκαν φά, καὶ τρανὸν λόγον μὴ λές.*** Μεγάλη μπουκιὰ φάγε, καὶ μεγάλο λόγο μὴ λές. — Συμβουλευτικὰ σ' ἐκείνους ποὺ καυχιοῦνται καὶ προλέγουν μελλοντικές τους ἀμφίβολες ἐπιτυχίες. Τὸ γνωμικὸ συστήνει τὴ μετριοφροσύνη.

346) ***Τρυπεμένον ζινίχ' σήν-ι-γῆν 'κι' ἀπομέν'.*** Τρύπια χάντρα στὴ γῆ δὲν μένει.—Γιὰ παρηγοριὰ στὶς ἀνύπαντρες, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ὁπωσδήποτε ὅλα τὰ κορίτσια θὰ παντρευτοῦν.

347) ***Τσοῦνα πεθερά, καμμίαν νύφε κ' ἔνουσνε ;*** Σκύλα πεθερά, ποτέ σου δὲ γένηκες νύφη ; Ἐνδεικτικὸ τοῦ παντοτεινοῦ—παροιμιώδικου—κατατρεγμοῦ τῆς νύφης ἀπὸ τὴν πεθερά της.

348) ***Ὕα-μ' κι' ἀρχοντία-μ'.*** Ὑγεία μου, κι' ἀρχοντιά μου.—Ἡ ὑγεία εἶναι τὸ πολυτιμότερο ἀγαθό.

349) ***Φαγίν, ποτὶν κι' ἀνάπαυσην, κ' ἐβόραν καλωσύνην.*** Φαγὶ πιοτὸ κι' ἀνάπαυση καὶ δροσερὴ καλοκαιριά.— Ἀνάλογο μὲ τό: Ψυχή μου ἔχεις πολλὰ ἀγαθά,.. φάγε, πίε, εὐφραίνου.

350) ***Φούτι-φούτι, εἶπεν κι' ὁ Φανίας.*** Λέγεται εἰρωνικὰ γιὰ κείνους ποὺ λένε καμμιὰ κουταμάρα, ἢ θέλουν νὰ πουλήσουν σοφία καὶ δὲν τὰ καταφέρνουν ἢ δὲν γίνονται ἀντιληπτοί. Ἡ παροιμία παρουσιάζει καὶ παρήχηση μὲ τὸ γράμμα «Φ».

351) ***Χὰμ τ' ὠβοῦ τ' ἀπέσ', χὰμ τ' ἐλαιατί' τ' ἔξ'.*** Καὶ τ' αὐγοῦ τὸ μέσα καὶ τῆς ἐλιᾶς τὸ ἀπ' ἔξω.— Γιὰ πλεονέχτη ποὺ τὰ θέλει ὅλα δικά του, προσπαθόντας νὰ ξεγλυστρήσει ἀπὸ κάθε ἐπιβάρυνση.

352) ***Χέλπετ ἕναν ἡμέραν ὁ ἥλον κρούει σ' ἐμέτερα τὰ λαζούδα κιὰν πά.*** Θὰ δώσει, βέβαια, ὁ Θεὸς μιὰ μέρα ὁ ἥλιος νὰ ἰδεῖ καὶ τὰ δικά μας τὰ καλαμπόκια.— Θὰ φέξει, βέβαια, ὁ Θεὸς καὶ γιὰ μᾶς τοὺς φτωχοὺς μιὰ καλὴ μέρα. Θἄρθει καὶ μᾶς ἡ σειρά μας.

353) ***Χέρ' τὸ 'κὶ' κόφκεται, προσκυνῶ-άτο.*** Χέρι ποὺ δὲν κόβεται τὸ προσκυνῶ.—Ἡ σκοπιμότητα κάποτε ἐπιβάλλει ν' ἀνέχεται κανεὶς καὶ νὰ καλοπιάνει ἀνθρώπους ποὺ δὲν χωνεύει.

354) ***Χόν' τρώει καὶ 'κὶ νηστεύ'.*** Χιόνι τρώγει καὶ δὲν νηστεύει.— Ἔννοια σου· μὴ νοιάζεσαι γι' αὐτόν· κάτι θὰ βρεῖ νὰ φάγει πάντα—ἔστω καὶ χιόνι—γιὰ νὰ μὴ μείνει νηστικός. Λέγεται γιὰ ἐπίμονους καὶ καπάτσους ποὺ μηχανεύονται ὅλα γιὰ νὰ θεραπεύσουν ὁπωσδήποτε τὶς ἀνάγκες τους καὶ εἰδικὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὸ στομάχι τους.

355) ***Χωρίον τὸ φαίνεται κολαγοὺζ 'κὶ' θέλ'.*** Τὸ ἴδιο μὲ τό: Χωριὸ ποὺ φαίνεται κολαγοῦζο δὲ θέλει· καὶ μὲ τὸ τούρκικο: ***κιῤῥιουνὲν κιόϊ, κολαγοὺζ ιστεμέζ.***

356) ***Ψοφεμένα ἄλογα ἀραύ' νὰ σύρ' καὶ παίρ' τὰ πέταλα-τουν.*** Ψόφια ἄλογα γυρεύει νὰ τραβήξει καὶ νὰ πάρει τὰ πέταλά τους.—Λέγεται γιὰ κείνους ποὺ προσπαθοῦν νὰ ἐκμεταλλευτοῦν τὴ φτώχεια καὶ τὴ δυστυχία τοῦ κοσμάκη.

Ἕνα ἐνθύμιο ἀπὸ τὴ συλλογὴ τῆς λαογραφικῆς ὕλης, στὶς παράγκες τῆς Δραπετσώνας.

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

ΜΟΥΣΙΚΗ

Ἡ ἀδόκητη ἄφιξη ἀπὸ τὴ Ρουσσία τὸν τελευταῖο καιρὸ τοῦ μουσικοδάσκαλου καὶ πρωτοψάλτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ὑπαπαντῆς τῶν Κοτυώρων Γιώργου Χ΄΄ Ἰ. Κουρέα, μᾶς ὁδήγησε στὴ σκέψη νὰ προσθέσομε καὶ τὸ μέρος αὐτό.

Παρὰ τὴ δύσκολη θέση ποὺ τοῦ δημιούργησε μιὰ καινούργια προσφυγιὰ μὲ πολυμελῆ οἰκογένεια στὶς σημερινὲς περιστάσεις, εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ παραμερίσει τὶς πολλαπλὲς ἔγνοιες του, νὰ συγκεντρωθεῖ καὶ νὰ τονίσει στὴ βυζαντινὴ παρασημαντικὴ τὰ παρακάτω ὀχτὼ τραγούδια.

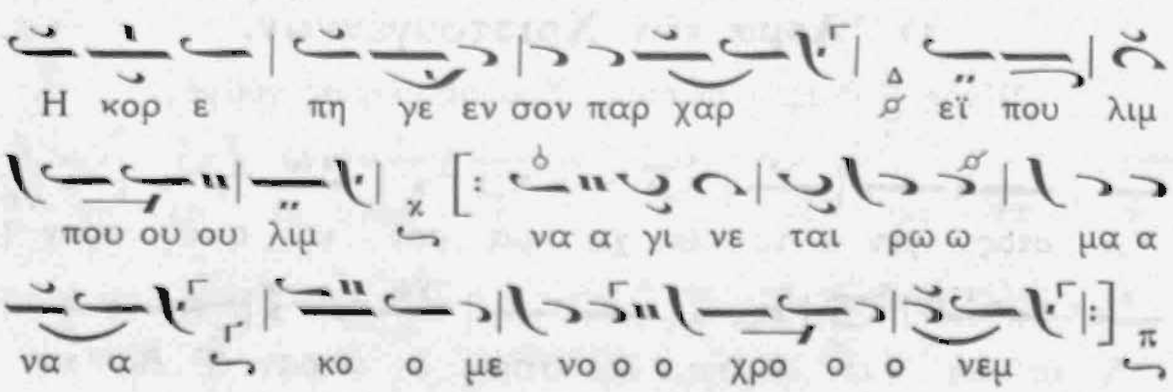
Ἔτσι, μαζὶ μὲ τὴ δική μας συλλογὴ τῶν ὑπόλοιπων δεκαεννέα τραγουδιῶν, θεωρημένων κι' ἀπὸ τὸ δάσκαλο, περισώζονται ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ ἄσματα τῶν Κοτυώρων, ἀντιπροσωπευτικὰ τῶν ρυθμῶν τῶν χορῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐκδηλώσεων τῆς ζωῆς γενικά.

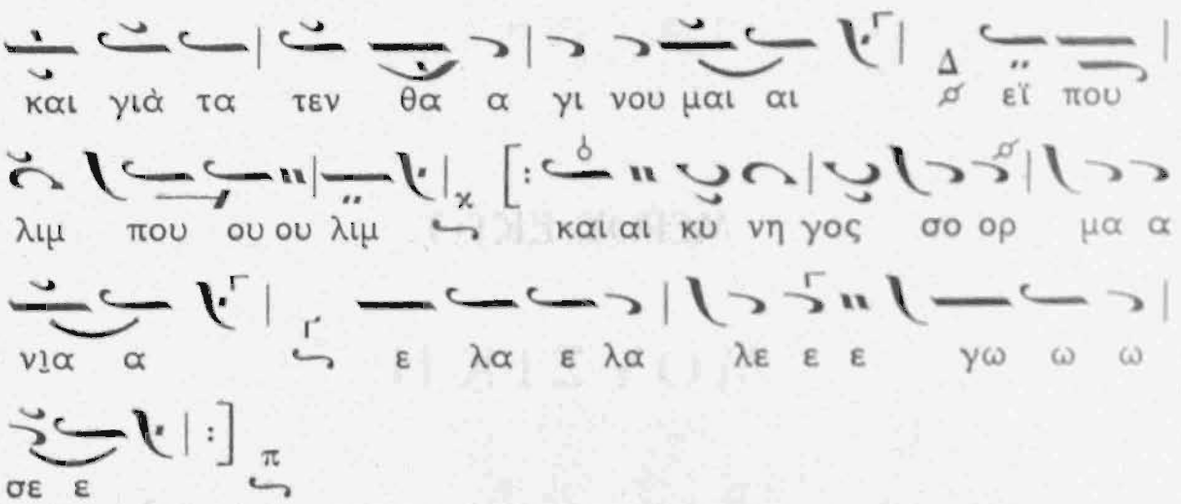
Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ παρουσιάζομε καὶ δυὸ τραγούδια ἀπὸ χειρόγραφο τοῦ μουσικοδάσκαλου καὶ πρωτοψάλτη τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ τῆς Τραπεζούντας Τριαντάφυλλου Γεωργιάδη, ποὺ κι' αὐτὰ τραγουδιόντανε στὰ Κοτύωρα.

Τοῦ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ

1) Ὁμάλια

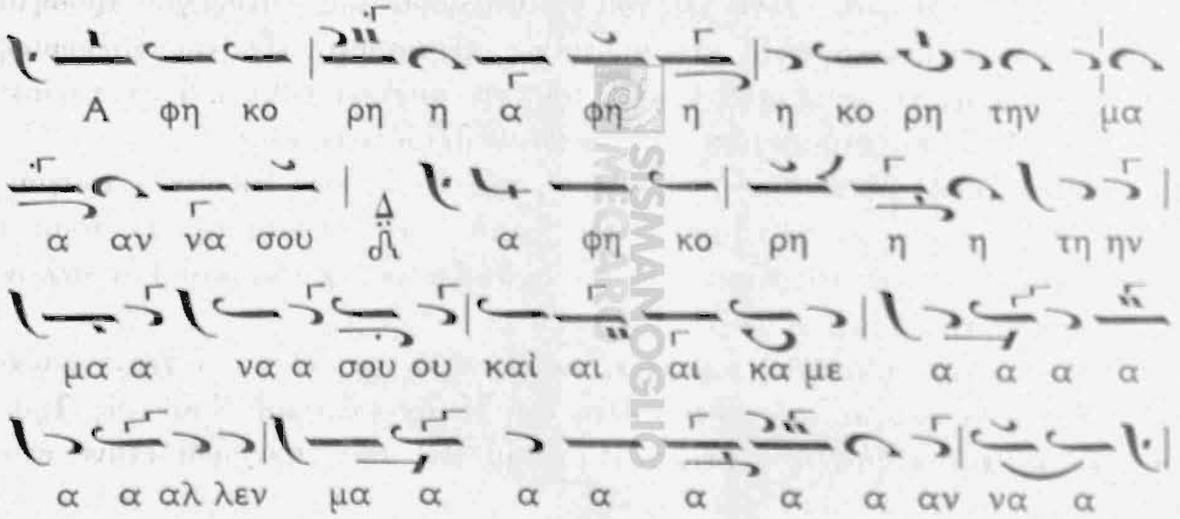
Ἦχος β΄. Πα Ρυθμ. θσημος. χρ. μέτρ. γοργός.

2) Ἄφη κόρη τὴν μάννα σου

Ἦχος α'. Πα Ρυθμ. 4/4 χρ. ὀλίγον ἀργός.

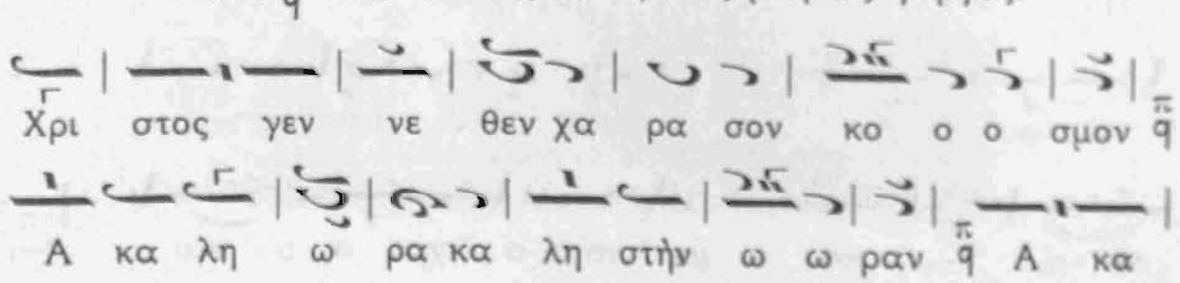
Ἄφη κόρη τὸν κύρη σου καὶ κάμε ἄλλον κύρη.
Ἄφη κόρη τ' ἀδέλφια σου καὶ κάνε ἄλλ' ἀδέλφια.

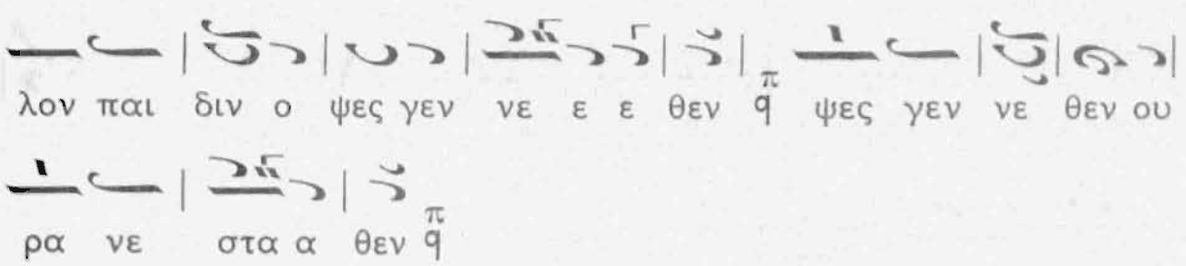
Σημ. Ξ. Ξ.— Τραγούδι τοῦ γάμου μετὰ τὸ θήμισμαν.

Συλλογὴ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Χ''Ι. ΚΟΥΡΕΑ

1) Ἄσμα τῶν Χριστουγέννων.

Ἦχος $\frac{\pi}{q}$ Ρυθμὸς δίσημος. Χρόνος μέτριος γοργός.

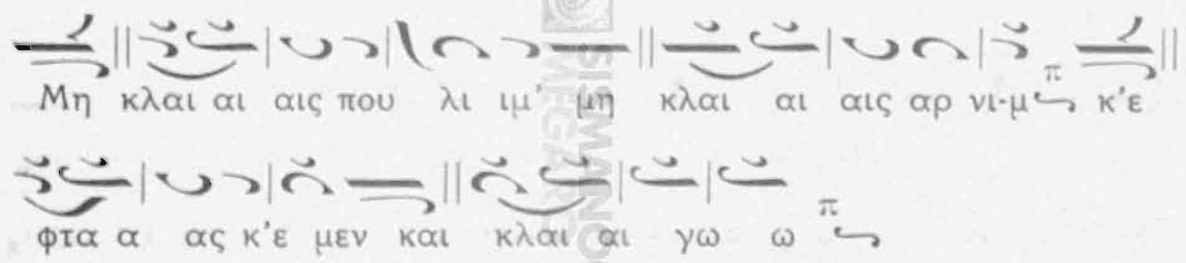
Ὅμοια μὲ τοὺς δύο τελευταίους στίχους ψέλνεται ὡς τὸ τέλος ὅλος ὁ ὕμνος, ὅπως εἶναι καταχωρημένος στὴ σελίδα 273.

2) **Νανούρισμα** (μὲ χρόνο ἀργό)

Μὲ χρόνο γοργὸ χορεύεται : τ' ὁ μ ά λ'.

Ἦχος . Ρυθμὸς 9σημος

Ἀπαγγελία Κυρ. Π. Καρνεμίδη

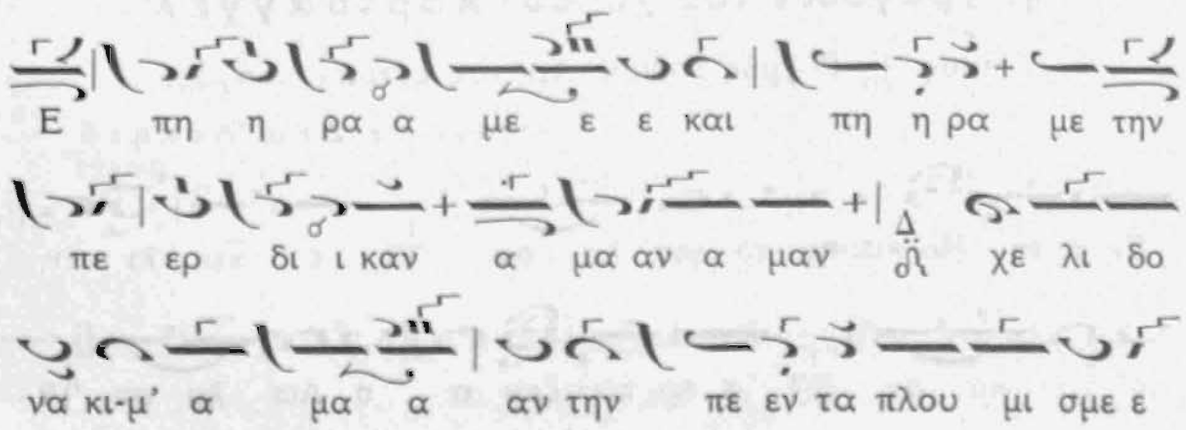

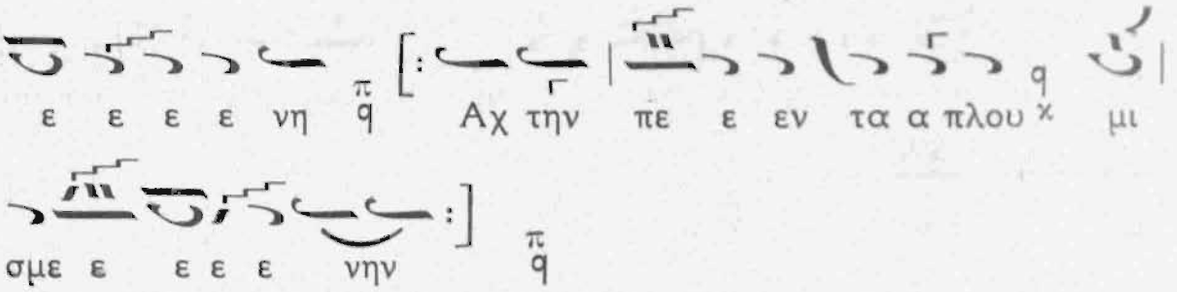
Συνέχεια μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τραγουδιέται κι' ὁ δεύτερος στίχος καθὼς καὶ τ' ἄλλα δίστιχα (σελ. 347 - 372).

3) **Τραγούδι τοῦ γάμου** (βλέπε σελ. 206)

Ἦχος ἅ Πα Ρυθμὸς 4σημος. Χρόνος ἀργός

Ἀπαγγελία Δημ. Ἀσκητᾶ
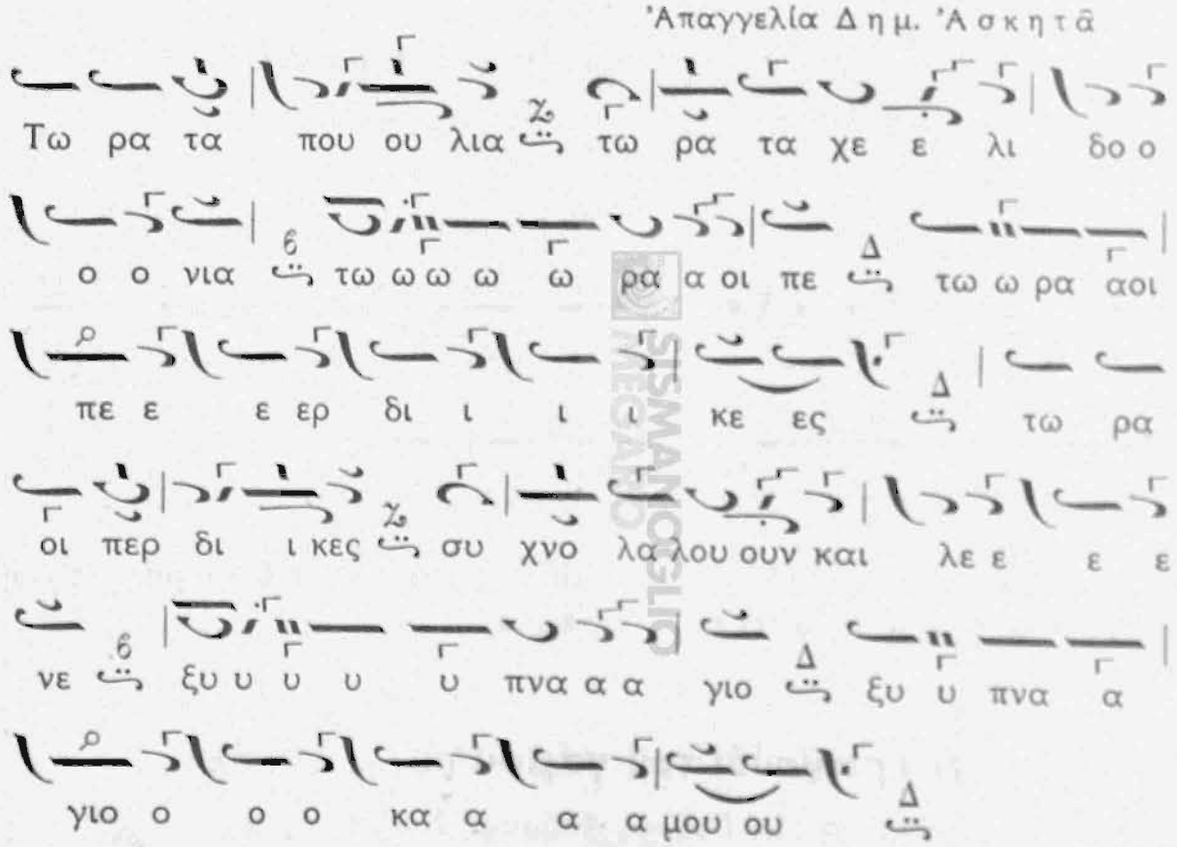

4) Τραγούδι τοῦ γάμου μετὰ τὴ στέψη (βλέπε σελ. 208)

Ἦχος Δ Ρυθμὸς 4σημος. Χρόνος μέτριος ἀργός

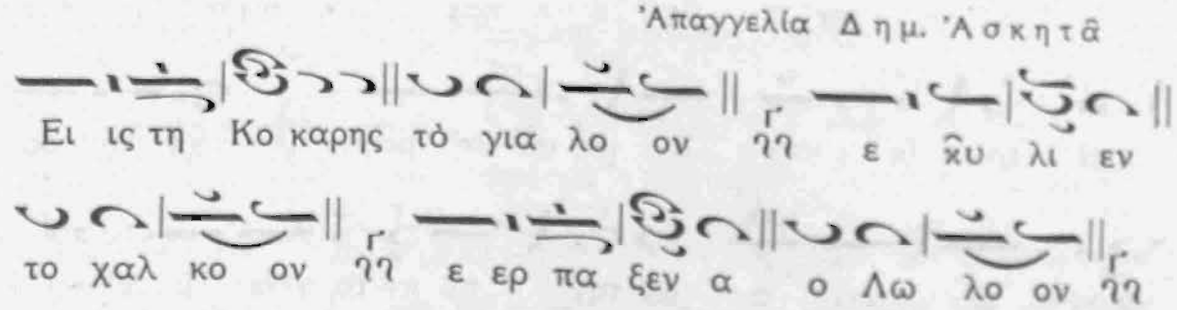
Ἀπαγγελία Δημ. Ἀσκητᾶ

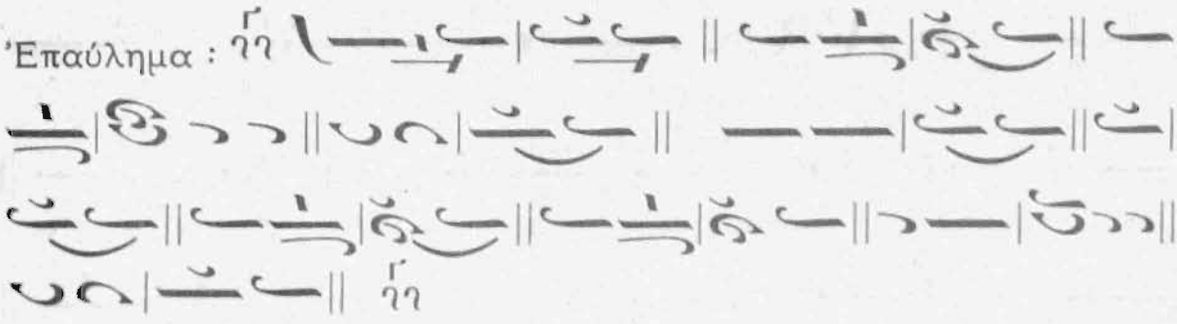

5) Τραγούδι τοῦ χοροῦ: κορτσαγγέλ'

Ἦχος γ' Ρυθμὸς 5σημος Χρόνος μέτριος γοργός.

Ἀπαγγελία Δημ. Ἀσκητᾶ

Ἐπαύλημα :

Ἔτσι συνεχίζεται ὅλο τὸ τραγούδι (σελ. 211).

6) Ἐκάεν καὶ τὸ Τσάμπασην

Μέλος καὶ ποίηση λαϊκὴ τοῦ 1913 ἀπ' ἀφορμὴ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ ***Τσάμπασην***. Πάει καὶ μὲ τὸν χορὸ : ὁμάλ'.

Ἦχος Ρυθμὸς 9σημος. Χρόνος μέτριος γοργός.

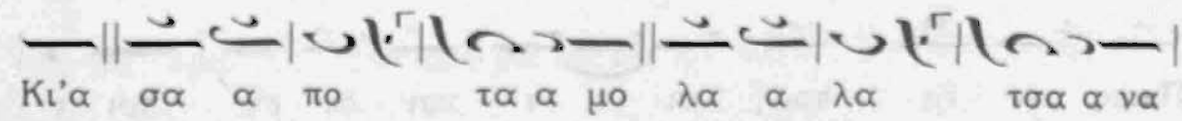
Στὸν ἴδιο σκοπὸ τραγουδιοῦνται κι' ὅλα τὰ δίστιχα (σ. 347-378).

7) Τραγούδι τοῦ χοροῦ: ὁμὰλ'

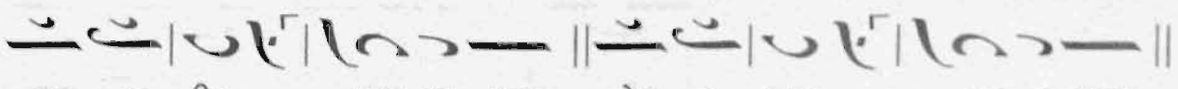
(Φερμένο ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα)

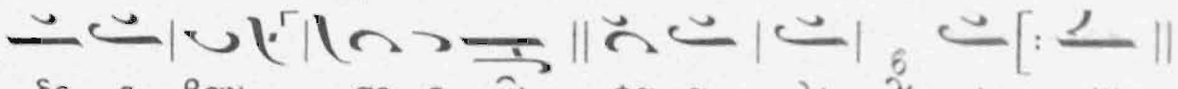
Ἦχος Λέγετος. Ρυθμὸς 9σημος. Χρόνος μέτριος γοργός.

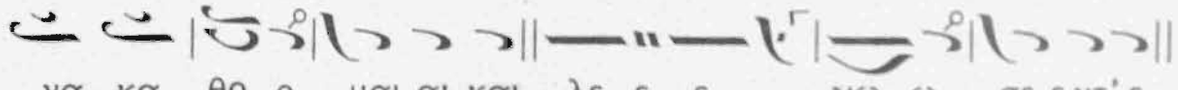
Ἀπαγγελία Δημ. Ἀσκητᾶ

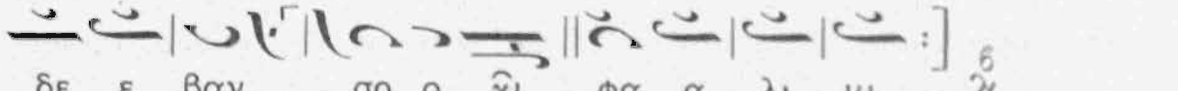

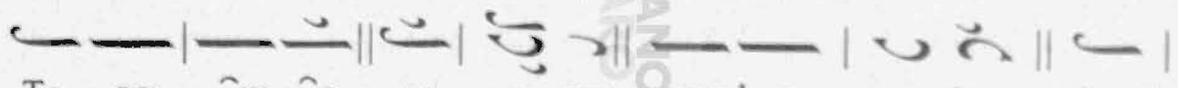

Ἔτσι τραγουδιοῦνται κι'ὅλα τὰ δίστιχα (σελ. 347 - 372).

8) Τραγούδι τοῦ χοροῦ: χορεντικὸν ἢ τίχ'

(Ἀπὸ τὰ παλιὰ Κοτυωρίτικα)

Ἦχος Δ Πα Ρυθμὸς 5σημος. Χρόνος μέτριος γοργός.

Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τραγουδιοῦνται ὅλα τὰ δίστιχα τοῦ ἴδιου ρυθμοῦ.

Συλλογὴ ΞΕΝΟΥ ΞΕΝΙΤΑ

1) Τραγούδι τοῦ γάμου κατὰ τὸ θήμισμαν

Ἦχος δ Ρυθμὸς πεντάσημος. Χρόνος μέτριος ἀργός.

Συνέχεια τοῦ τραγουδιοῦ βλέπε στὴ σελίδα 210.

2) Τραγούδι τοῦ χοροῦ : κοτσαγγέλ' ἢ κορτσαγγέλ'

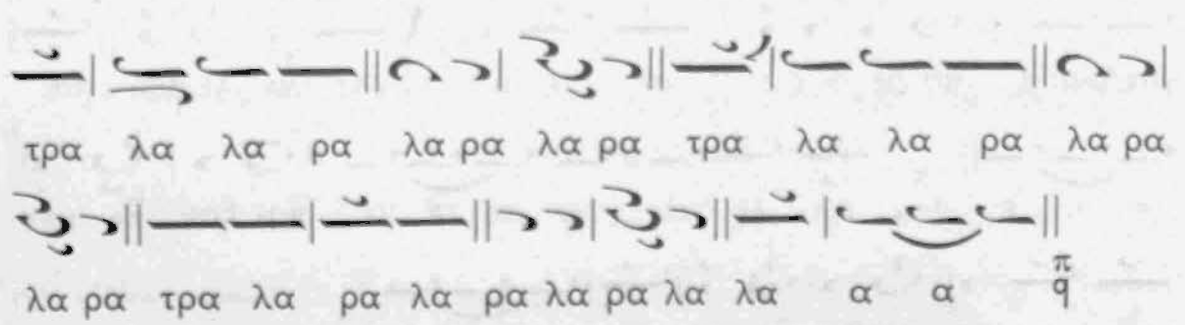
(τοῦ γάμου· βλέπε σελ. 210)

Ἦχος Ρυθμὸς πεντάσημος. Χρόνος μέτριος γοργός.

Ἀπαγγελία Ροδῆς Χ. Τοκατλίδη

Μὲ τὸν ἴδιο σκοπὸ συνεχίζεται ὅλο τὸ τραγούδι. Ὕστερα ἀπὸ κάθε δυὸ στίχους λέγεται ἡ ἐπωδός :

3) Τραγούδι τοῦ γάμου χορευτικὸν ἢ τίχ'

Ἦχος π q Ρυθμὸς πεντάσημος. Χρόνος μέτριος γοργός.

Τραγούδι τοῦ χοροῦ : χορευτικὸν ἢ τίχ'

('Από τὰ παλιὰ Κοτυωρίτικα) Ἀπαγγελία Εὐτέρπης Σ. Παστιάδη

Ἦχος λ π Πα. Ρυθμὸς πεντάσημος. Χρόνος μέτριος γοργός.

5) Τραγούδι τοῦ χορεῦ : χορεντικὸν ἢ τίχ'

(Παλιὸ Κοτυωρίτικο)

Ἦχος $\overset{6}{\text{ν}}$ Ρυθμὸς πεντάσημος. Χρόνος μέτριος γοργός.

Σύμφωνα μὲ τὸ *λάλ' με κι'ἂς λαλῶ σε* συνεχίζεται καὶ ἡ ἐπωδός: *Ὀρτουλοῦς γαμπρὸς ἔν', παράες χ' ἔχ' ζανιὸς ἔν'* κ.τ.λ. Ἐπίσης σύμφωνα μὲ τὸν παραπάνω στίχο τραγουδιέται κι' ὁ δεύτερος στίχος καθὼς κι' ὅλα τὰ τραγούδια (σελ. 347 - 372).

6) Τραγούδι τοῦ χορεῦ : χορεντικὸν ἢ τίχ'

('Από τὰ παλιὰ Κοτυωρίτικα)

Ἦχος $\overset{6}{\text{ν}}$ Ρυθμὸς πεντάσημος. Χρόνος μέτριος γοργός.

Ἀπαγγελία Ἰωακεὶμ Δ. Σαλτσῆ.

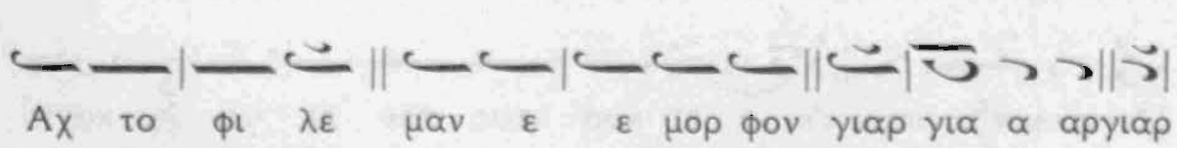

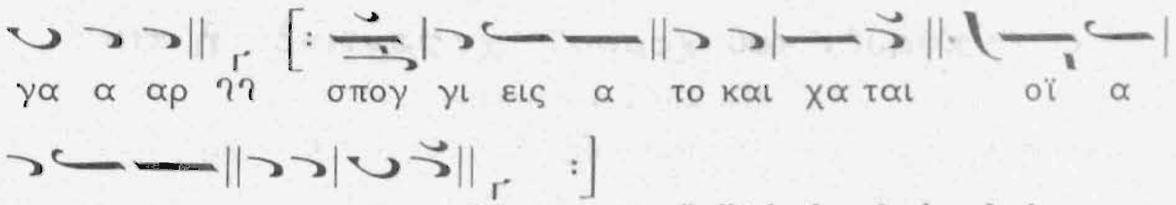
Στὸν ἴδιο σκοπὸ τραγουδιοῦνται κι'ὅλα τὰ δίστιχα σελ 347-372.

7) Τραγούδι τοῦ χορεῦ : χορεντικὸν ἢ τίχ'

(Παλιὸ Κοτυωρίτικο)

Ἦχος $\overset{\Gamma}{\text{η}}$ Ρυθμὸς πεντάσημος. Χρόνος μέτριος γοργός.

Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τραγουδιέται κι' ὁ δεύτερος στίχος κ' ἔτσι ὅλα τὰ δίστιχα σελ. 347—372.

8) Τραγούδι τοῦ χοροῦ: χορεντικὸν ἢ τίχ'

Ἦχος Δ Ρυθμὸς πεντάσημος. Χρόνος μέτριος γοργός.

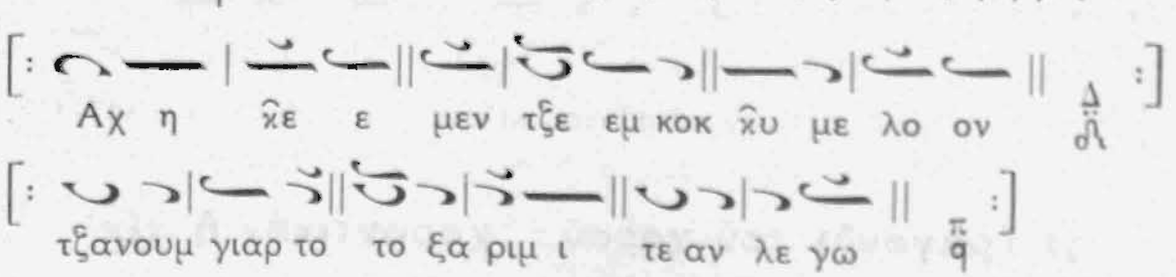
Ἀπαγγελία Μ. Χ. Τζανίδη

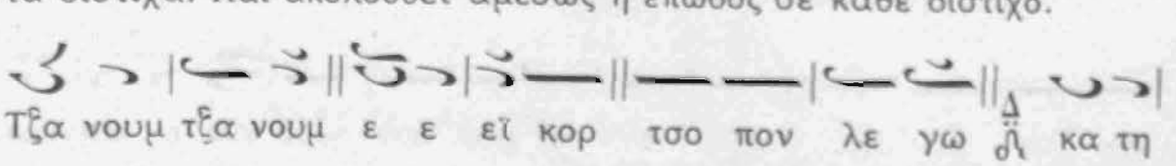
Μὲ τοὺς ἴδιους σκοποὺς συνεχίζονται καὶ τὰ δίστιχα κι'οἱ ἐπωδές.

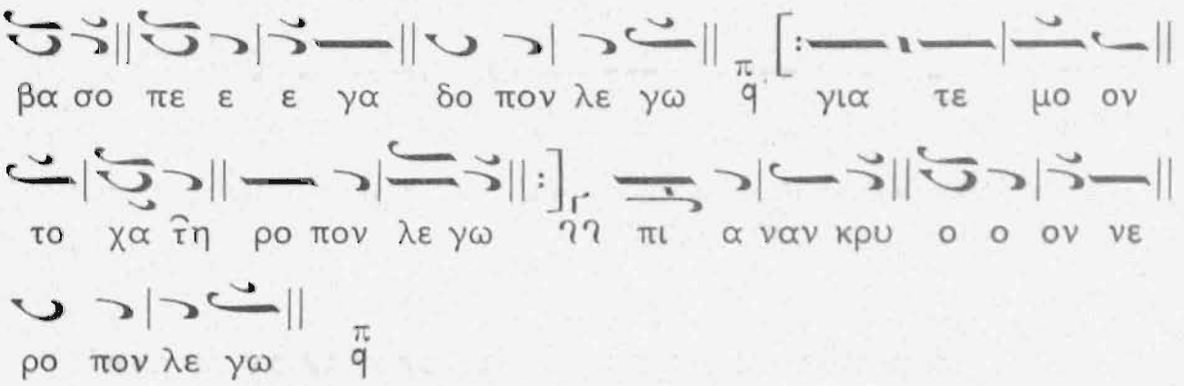
9) Τραγούδι τοῦ χοροῦ: χορεντικὸν ἢ τίχ'

Ἦχος Δ π Ρυθμὸς πεντάσημος. Χρόνος μέτριος γοργός.

Μὲ τὸν ἴδιο σκοπὸ τραγουδιέται κι' ὁ δεύτερος στίχος κι' ὅλα τὰ δίστιχα. Καὶ ἀκολουθεῖ ἀμέσως ἡ ἐπωδὸς σὲ κάθε δίστιχο.

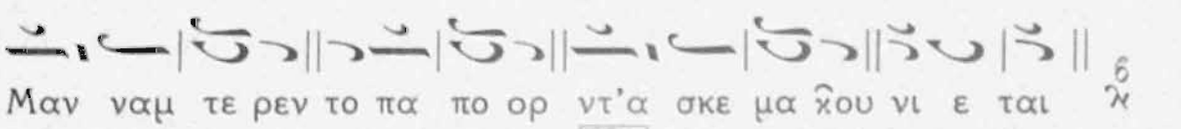

10) Τραγούδι τοῦ χοροῦ: χορεντικὸν ἢ τίκ'

Ἦχος πλ. δ Ρυθμὸς πεντάσημος. Χρόνος μέτριος γοργός.

Ἀπαγγελία Μ. Χ. Τζανίδη

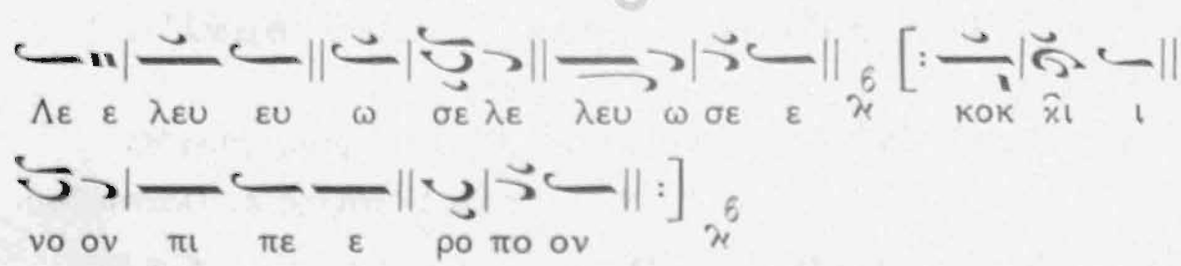

Μὲ τὸν ἴδιο σκοπὸ τραγουδιέται κι' ὁ δεύτερος στίχος καθὼς κι' ὅλα τ' ἀνάλογα δίστιχα τῶν ἐπῳδῶν (σελ. 374—377).

Μὲ γοργὸ ρυθμὸ χορεύεται *τὸ λάζικον* ἢ *τρομαχτόν*, ποὺ μοιάζει πολὺ μὲ τὸν χορὸ *σέρρα*.

11) Τραγούδι τοῦ χοροῦ: χορεντικὸν ἢ τίκ'

Ἦχος πλ. δ Λέγετος. Ρυθμὸς πεντάσημος. Χρόνος μέτριος γοργός.

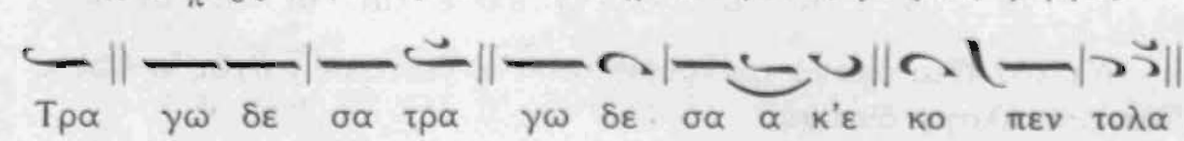

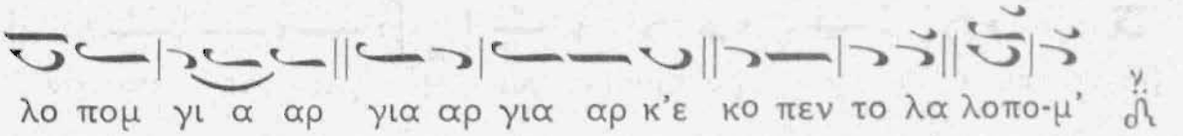
Μὲ τὸν ἴδιο σκοπὸ τραγουδιέται κι' ὁ δεύτερος στίχος καθὼς κι' ὅλα τὰ δίστιχα (σελ. 347—372).

12) Τραγούδι τοῦ χοροῦ: χορεντικὸν ἢ τίκ'

(Φερμένο ἀπ' ἄλλοῦ τραγουδιότανε στὰ νεότερα χρόνια).

Ἦχος βαρὺς Νη Ρυθμὸς πεντάσημος. Χρόνος μέτριος γοργός.

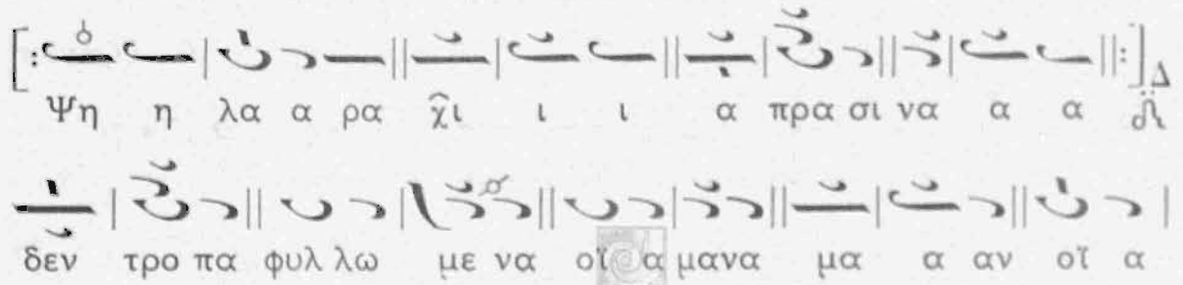

Στὸν ἴδιο σκοπὸ τραγουδιέται κι' ὁ δεύτερος στίχος καθὼς κι' ὅλα τὰ δίστιχα (σελ. 347—342).

13) Τραγούδι τοῦ χοροῦ: χορεντικὸν ἢ τίχ'

(Φερμένο στὰ Κοτύωρα τὰ τελευταῖα χρόνια)

Ἦχος πα. Ρυθμὸς πεντάσημος. Χρόνος μέτριος γοργός.

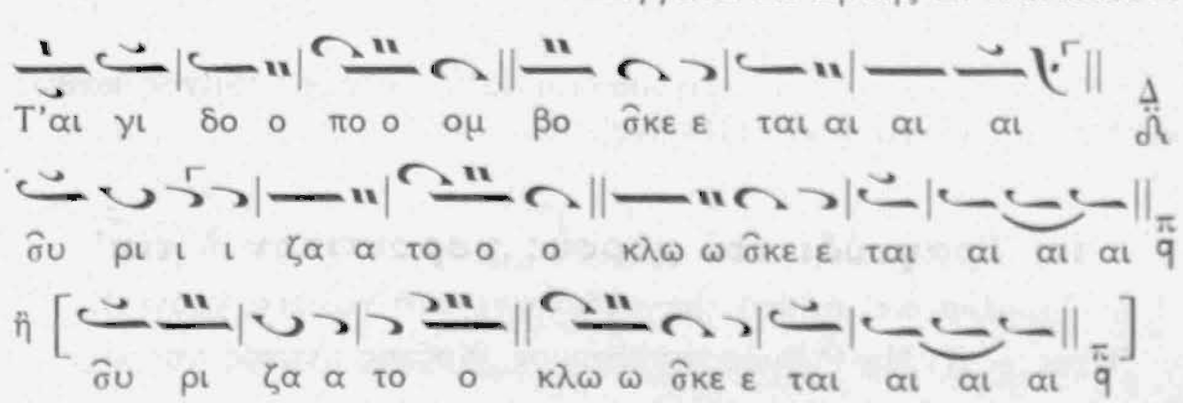
Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τραγουδιέται κι' ὁ δεύτερος στίχος καθὼς καὶ ὅλα τὰ δίστιχα (σελ. 347-372).

14) Τραγούδι τοῦ χοροῦ: διπλὸν ὁμάλ'.

(Παλιὸ Κοτυωρίτικο)

Ἦχος Ρυθμὸς ἐννεάσημος. Χρόνος μέτριος γοργός.

Ἀπαγγελία Εὐτέρπης Σ. Παστιάδου.

Μὲ τὸν ἴδιο σκοπὸ τραγουδιέται κι' ὁ δεύτερος στίχος καθὼς κι' ὅλα τ' ἀνάλογα δίστιχα.

15) Τραγούδι τοῦ χοροῦ διπλὸν ὁμάλ'.

(Παλιὸ Κοτυωρίτικο)

Ἦχος $\frac{\lambda}{\pi}$ $\frac{\pi}{q}$ Ρυθμὸς ἐννεάσημος. Χρόνος μέτριος γοργός.

Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο τραγουδιέται καὶ ὁ δεύτερος στίχος καθὼς καὶ ὅλα τ' ἀνάλογα δίστιχα.

16) Τραγούδι τοῦ χοροῦ διπλὸν ὁμάλ'.

Ἦχος $\frac{\lambda}{\pi}$ $\frac{\pi}{q}$ Ρυθμὸς ἐννεάσημος. Χρόνος γοργός.

Ἀπαγγελία Ἕλλης Θ. Παστιάδου

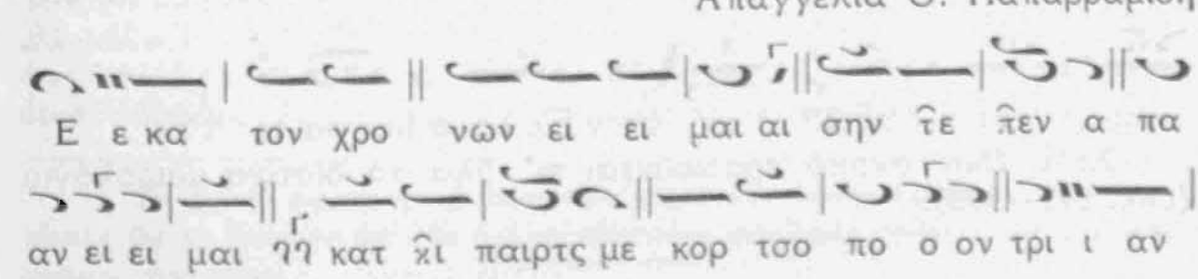

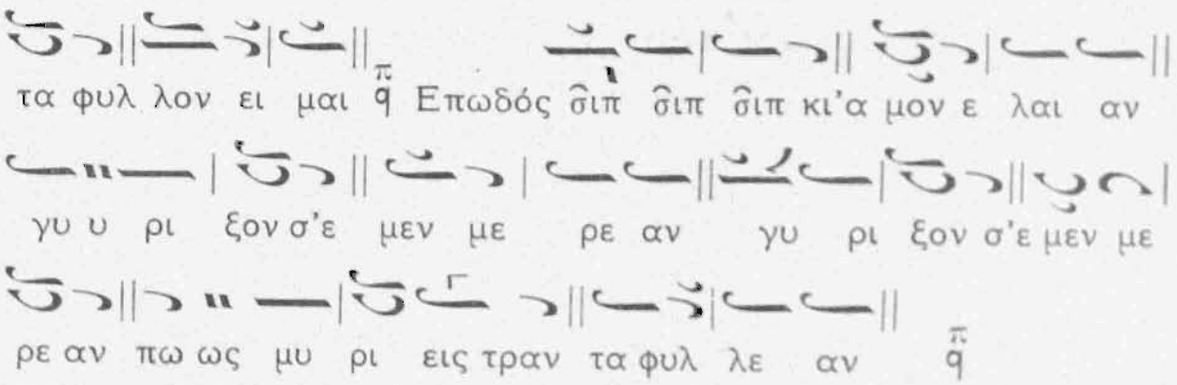
Μὲ τὸν ἴδιο σκοπὸ τραγουδιέται κι' ὁ δεύτερος στίχος καθὼς κι' ὅλα τ' ἀνάλογα δίστιχα.

17) Τραγούδι τοῦ χοροῦ. Μὲ μέτριο γοργὸ χρόνο χορεύεται τὸ **χορεντικόν.** Μὲ γοργὸ χρόνο χορεύεται τὸ **λάζικον** ἢ **τρομαχτὸν** ποὺ μοιάζει πολὺ μὲ τὸν χορὸ **σέρρα.**

Ἦχος $\frac{\lambda}{\pi}$ $\frac{\pi}{q}$ Ρυθμὸς πεντάσημος.

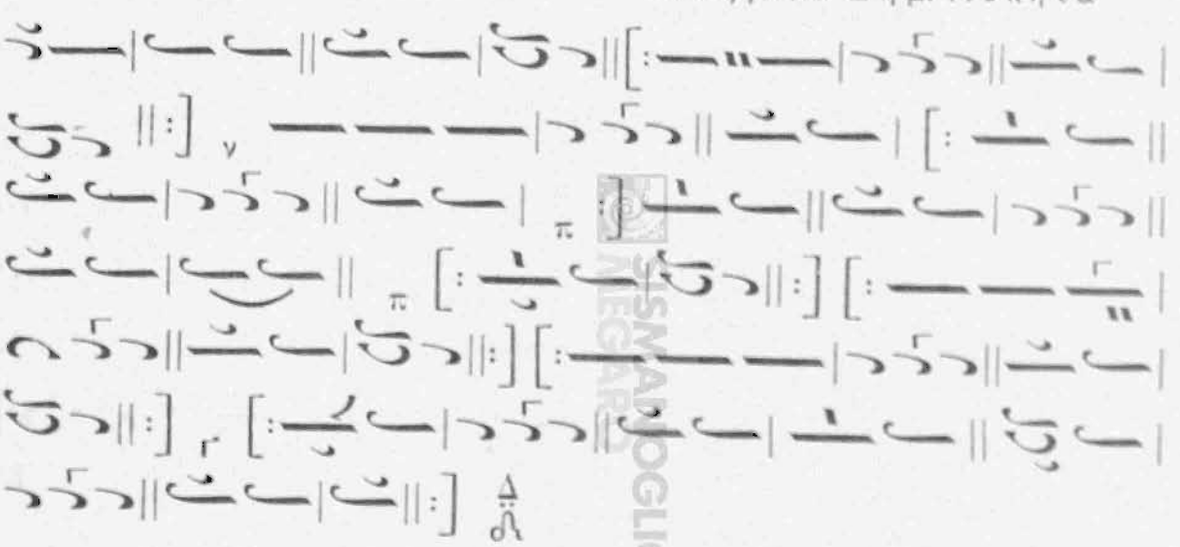
Ἀπαγγελία Θ. Παπαβραμίδη

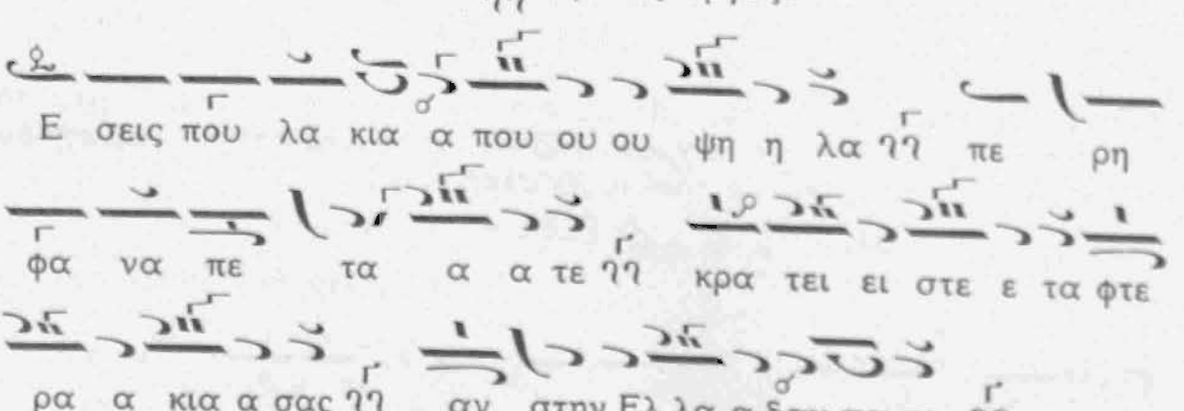
18) Σκοπὸς τοῦ χοροῦ σέρρα

Παίζεται μὲ λύρα, γκάϊδα ἢ βιολὶ χωρὶς τραγούδι.
Ἦχος Ἰσπαχάν. Ρυθμὸς πεντάσημος. Χρόνος γοργός.
Ἀπαγγελία Δημ. Ασκητᾶ

19) Μοιρολόγι

Ἦχος Χρόνος ἀργός.

Στὸν ἴδιο σκοπὸ τραδιοῦνται κι' ὅλα τὰ δίστιχα μοιρολόγια (σελ. 377—379).

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Θὰ πήγαινε πολὺ ἂν καταχωρούσαμε ἐδῶ ὅλες τὶς παραφθαρμένες ποντιακὲς λέξεις, ποὺ ἔχουν ρίζα Ἑλληνικὴ καὶ χρησιμοποιοῦνται καὶ σήμερα στὴν κοινὴ δημοτικὴ γλῶσσα. Μὲ λίγη ἐπίμονη προσοχὴ κ᾽ ἐξάσκηση μπορεῖ ὁ καθεὶς ποὺ δὲν ξέρει τὴν ποντιακὴ διάλεκτο ν᾽ ἀναγνωρίσει τὶς λέξεις, κ᾽ ἔτσι νὰ καταλάβει μ᾽ εὐχέρεια καὶ τὰ δίστιχα καὶ τὰ παραμύθια καὶ τ᾽ ἀνέκδοτα, ἔχοντας ὑπόψη κοντὰ σὲ τοῦτο τὸ λεξιλόγιο καὶ τὶς **παροιμιακὲς ἐκφράσεις** (σελ. 454) καὶ τὶς **παροιμίες** (σελ. 469), ποὺ κι᾽ αὐτὲς προβλέφτηκε νὰ καταχωρηθοῦν μ᾽ ἀλφαβητικὴ σειρά.

Α

ἀ ἢ ἀ=τό, αὐτὸ (ἀντωνυμία).
ἃ=θὰ (1).
ἀβαρᾶς (ὁ)=ἄεργος.
ἁβδήμα (ἡ)=ἱερό, ἅγιο βῆμα.
ἀβοῦτος=αὐτός.
ἀγαλούκ᾽ (τὸ)=ἀγαλίκι (λ.τ.).
ἀγκεύω=ὀνομάζω, ἀναφέρω.
ἄγναύω=καταλαβαίνω (νὰ ἀγνατοὺκ =τί καταλάβαμε ;) λ.τ.
ἀγνός, ἀγνέσσα=περίεργος, περίεργη, παράξενος.
ἀγούρ᾽ ἀγουρόπον=ἀγόρι, ἀγοράκι.
ἀγρᾳνεμία=ἄγριος ἄνεμος, ξεροβόρι ἢ βοριᾶς μὲ ἀντάρα.
ἀδᾶ=ἐδῶ.
ἀδαπέσ᾽=ἐδῶ μέσα,
ἀὲτς=ἔτσι.
ἀζούχ᾽ (τὸ)=ἐφόδια ἀπὸ τρόφιμα γιὰ τὸ δρόμο, γιὰ τὸ ταξίδι.
ἀκ᾽σέστε=ἀκοῦστε (ἀκούω).
ἀλάϊ-μαλάϊ=ὅλοι μαζὶ (λ.τ.).
ἁλικὸν=ἅλμυρό.
ἀλλομοῦνον=σὲ λίγη ὥρα.
ἄμα=ἀλλὰ (λ.τ.).
ἀμὰν=ἀμέσως (λ.τ.).
ἀμανέτ᾽ (τὸ)=ἐνέχυρο.
ἄμον=σάν.
ἄμοντο=μόλις, εὐθὺς ὡς.
ἀνασπάλλω=ξεχνῶ.
ἄναυα=χωρίς, ἐκτός, (ἄνευ).
ἀναχάπαρα=ἔξαφνα.
ἀνοιγάρ᾽ (τὸ)=κλειδί.
ἄντξαν=μόλις (λ.τ.).
ἀπιδᾳβαίνω=ξεπερνάω ἢ παραιτοῦμαι.
ἀποσαρεύω=περιτριγυρίζω.
ἀποπαγκὲς ἢ ἀπουπαγκὲς=ἀπὸ πάνω.
ἀπουρβαδὺ=ἀποβραδύς.
ἀπουρπουρνοῦ=τὸ πρωΐ.
ἀποφκακὲς ἢ ἀπουφκακὲς=ἀπὸ κάτω.
ἀραευτὴς=ἐκεῖνος ποὺ ζητάει.
ἀραεύω ἢ ἀραύω=γυρεύω (λ.τ.)
ἀραστὰ (ἡ)=οἰκοδομικὸ τετράγωνο.
ἀρθέπ᾽ ἢ ἀρθῶπ᾽=ἄνθρωποι. (λ.τ.
ἀρμαγὰ (ἡ)=τὸ δῶρο (λ.τ.).
ἀρσούης (ὁ)=πεισματάρης καὶ ἀδιάτροπος (λ.τ.).
ἄρ͡τουκ=πιὰ (λ.τ.).
ἄ͡σκ ὁλσούν!=μπράβο (λ.τ.).
ἀσπροκάτσκον=μὲ ἄσπρο κούτελο.
ἀστὰ=στάσου (στέκω).
ἀτ᾽ ἢ ἀτ᾽ ἢ ἀτ᾽ς=αὐτοῦ, του, αὐτῆς.
ἀτξαμῆς (ὁ)=ἀρχάριος, ξέβγαλτος (λ.τ.).
ἀτλάεψον=πήδηξε (ἀτλαύω).

1. Σὲ ἀρκετὰ σημεῖα τοῦ βιβλίου ἀπὸ παραδρομὴ ἔμεινε ἄτονο. Ὁ ἀναγνώστης εὔκολα θὰ τὸ διακρίνει ἀπὸ τὴν ἀμέσως παραπάνω ἀντωνυμία, γιατὶ θὰ τὸ βρεῖ πάντα μπροστὰ ἀπὸ ρῆμα.

ἀτλῆ-μ᾽ καὶ πινιτξῆ-μ᾽=ἀλογάρη μου καὶ καβαλάρη μου (λ.τ.).
ἀτματξᾶς (ὁ)=γύπας (λ.τ.).
ἀτοίν, ἀτοὶντς=αὐτοί, αὐτούς.
ἀτουκὰ ἢ ἀτουκαικὰ=αὐτοῦ κοντά.
αὐλαεύω ἢ αὐλαύω=ψάχνω, κολυμπῶ πλεύοντας σὰν πάπια (λ.τ.).
ἀφκὰ=κάτω.
ἄφ᾽ς=ἄφησε (ἀφήνω).
ἀφώτιστον (τὸ)=ἀβάφτιστο ἢ ξύπνο ἢ ἄταχτο.
ἀχὰ-τεχὰ=νά τη (δεικτικά).
ἀχούλ᾽ (τὸ)=μυαλὸ (λ.τ.).
ἀχουλλοῦς, ἀχουλλοῦσα=ξύπνος ξύπνη (λ.τ.).
ἀχπάνω=ξερριζώνω, βγάλλω μὲ τὸ
ἀχπαράγομαι=τρομάζω. [τράβηγμα.
ἀχπάσκομαι=ξεκινῶ ἢ ἑτοιμάζομαι νὰ ξεκινήσω.
ἀχσαμτὰν κελετξέγιμ = ἀποβραδὺς θἄρθω (φρ. τούρκ.).
ἀχταλεύω=σκάφτω.
ἄψιμον (τὸ)=ἡ φωτιά.

Β

βαρμσέντσα=ἔγκυα.
βερκὴ (ἡ), τὰ βερκία=ὁ φόρος (λ.τ.).
βούρα (ἡ)=φούχτα.
βρούλα (ἡ)=σβούρα ἢ φλόγα.

Γ

γαβάλ᾽ (τὸ)=φλογέρα.
γαβούζ᾽ (τὸ)=κρανίο (λ.τ.).
γαβρανοκέφαλος (ὁ)=μπουζουκοκέφαλος.
γαγγρωμένον (τὸ)=ξερό, ἀνάπηρο,
γαῖμαν (τὸ)=αἷμα. [σακάτικο.
γαῖπ=ἐξαφάνιση (λ.τ.) ἐγέντον γαῖπ ἢ γαῖπ ἐξέβεν=ἐξαφανίστηκε.
γαλαπαλούχ᾽ (τὸ)=πλῆθος, ἢ περιττὴ παρουσία μέσα σὲ πολλούς.
γαλιπλμένον=σιδερωμένο σὲ εἰδικὴ φόρμα γιὰ τὰ φέσια (λ.τ.).
γαρὴ (ἡ)=γυναῖκα (λ.τ.).
γαρερίντξας=συνταιριάζοντας μ᾽ ἀναλογία (λ.τ.).
γαρίπ᾽ς ἢ καρίπ᾽ς=ξένος, μόνος σὲ ξενιτειὰ (λ.τ.).
γαρσοῦ=ἀντίκρυ (λ.τ.).
γατσάχ᾽ (τὸ)=φευγάλα (λ.τ.).
γαυγὰ (ἡ)=καυγᾶς (λ.τ.).
γεϊλὲ (ἡ)=ἐξοχικὸ μέρος, θέρετρο.
γερὰ (ἡ)=πληγὴ (λ.τ.).
γιαβρούμ=παιδάκι μου (λ.τ.).
γιανασεύω=πλησιάζω (λ.τ.).
γιάνα-γιάνα=πλάγια πλάγια (λ.τ.).
γιάνκεσετξηδες=λωποδύτες (λ.τ.).
γιαρόπον=ἀγαπίτσα.
γιασαύω=ζῶ πλουσιοπάροχα, διασκεδάζω, γλεντῶ.
γιὸκ=ὄχι (λ.τ.).
γιόκσαμ=ἀλλιῶς (λ.τ.), ἢ μήπως.
γιολτσῆς (ὁ)=ὁδοιπόρος, ταξιδευτὴς (λ.τ.).
γιοργὰν ἢ γεργὰν (τὸ)=πάπλωμα λ.τ.
γιοσμᾶς (ὁ)=λεβέντης, λεβεντόκορμος (λ.τ.).
γιουλτουρούμ᾽ (τὸ)=ἀστροπελέκι λ.τ.
γιοχάδες (τὰ)=βλ. σελ. 108 φυλλωτά.
γομάρ᾽ (τὸ)=φορτίο (λ.τ.).
γομάτον=γεμάτο.
γομώνω=γεμίζω.
γονεύω=κάθομαι ὕστερα ἀπὸ πέτα-
γονουσεύω=μιλῶ (λ.τ.). [γμα.
γοτξαμάνος=γέρος (λ.τ.).
γουγευτέρτς-γουγευτερία=τσιγκούνης
γουγεύω=λυποῦμαι, τσιγκουνεύομαι.
(γουγεύ᾽ς νὰ τερεῖς-ἄτον=λυμπίζεσαι νὰ τὸν ἰδεῖς, τόσο ὄμορφος εἶναι).
γουζεμένος=θυμωμένος.
γούλα (ἡ)=λαιμός.
γουρζούλ᾽ (τὸ)=δηλητηριασμένο ἀπὸ πανούκλα
γουρζουλᾶς (ὁ)=πανούκλα.
γουρπὰν=θυσία (λ.τ.).
γουρτξανίζω=τρίζω, τὰ δόντια κυρίως.
γρὰτς-γρὰτς = ὀνοματοποιημένη ἔκφραση τοῦ κοψίματος.
γρύγκα-γρούγκα=ὁ ἦχος τῶν κουδουνιῶν ἀπὸ καραβάνι.
γριντξίλα (τὰ)=οὖλα.
γροικισμένα=στοχασμένα.

Δ

δάνω=διαβαίνω, περνάω, πηγαίνω.
δαβὸν (τὸ)=ραβδί.

δάρ' *(τό)*, δάρα *(τὰ)*=*φαγητὸ σελέμικο.*
δαρμενεία *(ἡ)*=*δρμήνεια, συμβουλή.*
δαβκεύω=*κατηχῶ, συμβουλεύω, ἀναπτύσσω ἕνα ζήτημα σὲ ἄλλους.*
δέβα=*πήγαινε.*
'δὲν ἢ τιδὲν=*τίποτε.*

Ε

ἐβάρκιξεν=*φώναξε (βαρκίζω).*
ἐβγαῖννεν καὶ ἐβγόννεν=*ἔβγαινε (ἐβγαίνω καὶ ἐβγόνω).*
ἐβιντίαξαν=*τἄκαναν νὰ καλπάσουν βιντάζω=(κυριολεκτικὰ) βάζω μυῖγα στ' ἄλογο.*
ἐβόρα *(ἡ)*=*ἴσκιος.*
ἐγαζάνευεν=*κέρδιζε (γαζανεύω) λ.τ.*
ἐγάϊρευεν=*προστάτευε, εὐνοοῦσε, καλόπιανε (γαϊρεύω) λ.τ.*
ἐγάρτσεν=*ξελαριγκίστηκε νὰ φωνάζει ἢ νὰ κλαίει (γαρίζω).*
ἐγιαραῦαν ἢ ἐγιαραῦναν = *ὠφελοῦσαν (γιαραύω) λ τ.*
ἐγνάεψαν=*κατάλαβαν (ἀγναύω).*
ἐγνέφσεν ἢ ἐγνέφιξεν=*ξύπνησε (ἐγνέφιζω).*
ἔγρυνεν=*ἀγρίεψε (ἀγρύνω).*
ἐγομῶθεν=*γέμισε (γομοῦμαι).*
ἐγόνεψεν=*πέταξε καὶ κάθησε, κόνεψε λ.τ.*
ἐγούζεψεν=*θύμωσε (γουζεύω) λ.τ.*
ἐγούρεψεν = *ἔστρωσε ἢ ἄρχισε ἢ ἔστησε (γουρεύω) λ.τ.*
ἐγουστούρεψεν=*κυνήγησε (γουστουρεύω) λ.τ.*
ἐγουτούρεψεν = *λύσσαξε (γουτουρεύω) λ.τ.*
ἐδρομάεν=*μπῆκε στὸ δρόμο (δρομάγομαι).*
ἐζάντυνες=*τρελλάθηκες (ζαντύνω).*
ἐζαπούνεψες = *ἀδυνάτισες (ζαπουνεύω) λ.τ.*
ἔζ' *(τὸ)*=*ἐλαστικότητα λ.τ.*
ἐζήναμε=*ζούσαμε.*
ἐζοῦλτσεν=*ἔστριψε (ζουλίζω).*
ἔϊκι τι=*(λ.τ.) ἔ! ἢ ποῦ νἄξερες.*
ἐϊλενεύκεται = *παίζει, διασκεδάζει, περνάει εὐχάριστα τὴν ὥρα του (λ.τ.)*
εἴστα=*ἐνῶ.*
ἐκάγουνταν=*καιγόντανε (κάγομαι).*
ἐκακάδεψαν = *ἀρρώστησαν (κακαδεύω).*
ἐκαλάτζευαν=*ὁμιλοῦσαν (καλατζεύω).*
ἐκατσάντσεν=*σβάρνησε (κατσανίζω).*
ἐκειπέσ'=*ἐκεῖ μέσα.*
ἐκελτεκῶθεν=*κατάντησενὰ μὴ κόβει.*
ἐκιοζάτευεν = *διόπτευε (κιοζατεύω)*
ἐκλαΐντσεν=*ἔκαμε νὰ κλάψει (κλαινίζω).*
ἐκότσιζεν—*κούτσαινε (κοτσίζω).*
ἐκούρφιζαν=*ἐπαινοῦσαν (κουρφίζω).*
ἐκράνεν=*κρατοῦσε (κρατῶ).*
ἔκ'σεν=*ἄκουσε.*
ἐλάγγεψεν—*πήδηξε (λαγγεύω).*
ἐλάϊξεν=*κούνησε (μεταφορικῶς = ἔκλεψε)· (λαΐζω).*
ἐλίβωσεν=*συννέφιασε.*
ἐλιγῶθεν=*λιγοθύμησε.*
ἔλιζεν=*ἁλάτιζε (ἁλίζω).*
ἐμάτσα=*ἐδίδαξα (μαθίζω).*
ἐμέκια *(τὰ)*=*κόποι, ὑπηρεσίες (λ.τ.).*
ἐμέρωσεν=*ξημέρωσε (μερώνω).*
ἐμέτσα=*μέθυσα (μεθύζω).*
ἐμόναξαν=*φιλοξένησαν γιὰ ὕπνο κυρίως (μονάζω).*
ἔμπρ' καικὰ=*πιὸ μπροστά.*
ἔν'=*εἶναι.*
ἐνέσπαλεν=*ξέχασε (ἐνεσπάλλω ἢ ἀνασπάλλω).*
ἐνουδίαξεν=*ὕβρισε, κατηγόρησε «ὠνείδισε».*
ἐνούνιξεν=*σκέφτηκε (νουνίζω).*
ἔνουσνε=*ἔγινες (γίνομαι, ἴνουμαι ἢ ἴνουμαι).*
ἐντόχτεν = *χτυπήθηκε (κρουσκοῦμαι, ἐντόχτα).*
ἔντρισεν=*παντρεύτηκε [γιὰ γυναῖκα]*
ἀντρίζω=*παίρνω ἄντρα.*
ἔξαν, ἔξεν=*ἔχυσαν, ἔχυσε (ξύνω).*
ἐξαπέσ'=*χαζός, ἀνισόρροπος.*
ἐξέγκαν=*ἔβγαλαν (ἐβγάλλω).*
ἐξείδ'=*ξείδι.*
ἐξεραχῶθεν = *ξεράθηκε (ξεραχοῦμαι ἀσ' σὰ γέλτα—ἀπὸ τὰ γέλια).*
ἐξέργατα *(τὰ)*=*γιορτὲς ποὺ ἔχουν ἀργία.*
ἐξικωτὸς = *ἠλίθιος, μὲ λειψὰ μυαλὰ*
ἐξύγουνταν=*χυνόντανε (ξύγομαι).*

ἐοστὶ=*δηλαδή, «ὃ ἐστί».*
ἐπαρεξέγκα=*ξεπροβόδισα (παρεβγάλλω).*
ἐπα͡τα͡ζλάεψαν=*ἔδειραν(πα͡τα͡ζλαύω)*
ἐπεβρῶτσες = *λέρωσες ἐλεεινὰ (ἀποβρωτίζω) κυρίως μὲ ἀνθρώπινα*
ἔπεγι=*ἀρκετὰ (λ.τ.). [περιττώματα.*
ἐπεγᾰνεύκουνταν=*ἀρέσαν (πεγᾰνεύκομαι) λ.τ.*
ἐπετξάρεψεν-ἀ=*τὸ κατάφερε (πετξαρεύω) λ.τ.*
ἐπετσ͡άκλιξαν = *ἔσκασαν (ἀποτσ͡ακλίζω), κυρίως ἀπὸ πολὺ φαγητό.*
ἐπετσιγκῶθεν=*ξεροτεντώθηκε (ἀποτσιγκοῦμαι).*
ἐπευκαιρῶθεν = *βρέθηκε εὔκαιρος. στραβοπάτησε καὶ πῆγε νὰ πέσει (ἀπευκαιροῦμαι).*
ἐπε͡χ́έστεν=*τοῦ ἤρθε νὰ κάνει τὴν ἀνάγκη του (ἀποχ́έσκομαι).*
ἐπίταζαν=*ἐπιτάζανε, ἀγγαρεύανε (ἀπιτάζω).*
ἐπουγαλεῦτεν=*στενοχωρέθηκε (πουγαλεύκομαι).*
ἐπού͡κ́εψαν=*βαρέθηκαν μπούκτισαν (πού͡κ́εύω) λ.τ.*
ἐράει-σε=*σὲ φυλάγει (ἐράζω)— ἐρία*
ἐρᾰ́εψαν=*γύρεψαν. [=φύλαγε.*
ἐρερίντξας=*λυώνοντας (λ.τ.).*
ἐρροῦξεν=*ἔπεσε (ρούζω).*
ἐσάρεψεν=*τυλίχτηκε ἢ ἤρθε καλά.*
ἐσ͡άσ͡εψαν=*ἀπόρησαν (σ͡ασ͡εύω).*
ἐσέγκεν=*ἔβαλε (βάλλω).*
ἐσιουρουκλάευεν = *ἔσερνε (σιουρουκλᾰεύω) λ.τ.*
ἐσοϊχαλανεύκουσνε=*γύριζες σὰν χασαπόσκυλο (λ.τ.).*
ἐσ͡όπον (τὸ) = *τὸ ταιράκι (λ.τ.).*
ἐσουμαδεῦτες=*ἀρραβωνιάστηκες(σουμαδεύκομαι).*
ἐσούμωσεν=*πλησίασε (σουμώνω), ἔρχομαι σιμά).*
ἐσυνάντεψεν=*βρώμησε πολὺ (συναντεύω).*
ἐσυνεσέβεν=*μπῆκε (ἐσυνεσέβεν ἄτον ὁ φόβον=τοῦ μπῆκε ὁ φόβος).*
ἐσυνορθίαζεν=*διόρθωνε(συνορθάζω)*
ἐτ͡άκ́εψεν=*κάρφωσε (τ͡ακ́εύω) λ.τ.*
ἐτεψιζλίκια=*ἀσχημοσύνες, ἀδιαντροπιὲς (λ.τ.).*
ἐτξάϊξεν=*φώναξε (τξαΐζω).*
ἐτξόσ͡εψεν=*προθυμοποιήθηκε μὲ ἐνθουσιασμὸ (τξοσ͡εύω) λ.τ.*
ἔτμε-κ́έτμε=*ἔκ. τούρ. ποὺ σημαίνει : Σὲ παρακαλῶ πολύ. Λέξη πρὸς λέξη σημαίνει : μὴ κάνεις, μὴν πᾶς.*
ἐτ͡οπλούκουνταν=*μαζευόντανε (λ.τ.).*
ἐτ͡ούρξεν = *τούρκεψε, θύμωσε πολὺ (τ͡ουρκίζω).*
ἐτσ͡αμουρῶθεν=*λασπώθηκε (λ.τ.).*
ἐτσ͡αρπινεῦτεν = *προσβλήθηκε ἀπὸ ξωτικὰ καὶ ἔπαθε (λ.τ.).*
ἐτσ͡αρ͡τίλτσαν = *ἔλαμψαν (τσ͡αρ͡τιλίζω).*
ἐτσ͡ιλτούρειψεν=*χοροπήδηξε (λ.τ.).*
ἐτσ͡ιντσ͡ινίγουντουν = *γλυστροῦσε σὲ κατήφορο καθιστός.*
εὐκαίρα=*ἄδειαζε (εὐκαιρώνω).*
εὐλάευεν=*βλέπε αὐλαεύω (λ.τ.).*
ἐφάζνεν=*βλέπε : φάζω.*
ἐφχιαρόπον (τὸ)=*μεράκι (λ.τ.).*
ἐφόσιξεν=*ἔμπηξε (φοσίζω).*
ἐφούρκιζεν=*βλέπε : φουρκίζω.*
ἐφούτιζεν=*ἄφηνε νὰ βγαίνουν τὰ ἀέριά του δίχως κρότο (φουτίζω).*
ἐχάντουν=*χανότανε (χᾶμαι).*
ἐχάρτσεψεν = *ξόδεψε (χαρτσεύω) λ.τ.*
ἐχά͡τ́εψεν=*ἔδιωξε (χα͡τ́εύω).*
ἐχπαράεν=*βλέπε : ἀχπαράγομαι.*
ἐχπάστεν=*βλέπε : ἀχπάσκομαι.*
ἐχολάστεν=*θύμωσε (χολάσκομαι).*
ἐχού͡σ͡ουμουρλαῦταν=*ἔγιναν συντρίμματα.*
ἐχτουπουλίεν=*μάδησε τὰ μαλλιά του, μαδήθηκε.*
ἐχτοῦψεν=*μάδησε (χτουπίζω).*
ἐχώρτσα=*χώρισα (χωρίζω).*
ἐψαλάφνεν=*βλέπε : ψαλαφῶ.*
ἔψεν=*ἄναψε (ἅφτω).*
ἐψέσκουντουν=*ψηνόταν (ψέσκομαι).*

Ζ

ζαβαλλοῦς-οῦσσα=*καϋμένος,καψερός.*
ζαμάνᾰ (τὰ) = *καιροί, χρόνοι (λ.τ.).*
ζαντός, ζαντία=*τρελλός, τρέλλα.*
ζᾶρτς=*ὀνοματοποιημένη ἔκφραση τῆς*
ζαρωτὸν (τὸ)=*στραβό. [πορδῆς.*

ζατοῦ ἢ ζατοῦ-φυσικὰ)=*φυσικὰ*(λ.τ.)
ζεγκίντς (ὁ)=*πλούσιος* (λ.τ.) *ἢ καὶ ζεγκίντς-πλούσιος.*
ζόρ᾽ (τὸ)=*δύσκολο, δυσκολία* (λ.τ.).
ζουχούμ᾽ (τὸ)=*φαρμάκι* (λ.τ.).

Η

ἡμερκὸν (τὸ)=*μεροκάματο.*
ἤμπᾰν=*ὅπου.*
ἤντᾰν=*ὅ,τι.*
ηὑρίκω, ηὑρίγομαι = *βρίσκω, βρίσκομαι.*

Θ

θέπεκα=*κωμικὸ πρόσωπο, πήθικε.*
θοδωρέσα=*βλέπε σελ. 248 στίχ. 6.*

Ι

ἰγεμέν᾽—*ἀγαπημένοι* (λ.τ.).
ἰγεύω *καὶ* ἰεύω=*ταιριάζω ἢ συμφιλιώνομαι* (λ.τ.).
ἰδέα *καὶ* ἐπῆεν σὴν ἰδέαν=*βλέπε σελ. 216 στίχος 8 ἀπὸ κάτω.*
ἴζιν (τὸ) = *ἄδεια* (λ.τ.).
ἴλλᾰ=*προπάντων* (λ.τ.).
ἰλλᾰεύω ἢ ἰλλάβω = *χαϊδεύω μὲ τὸ χέρι* (λ.τ.).
ἰνανεύω=*πιστεύω* (λ.τ.).
ἴνομαι ἢ γίνομαι, ἴνουστουν = *γίνομαι, γίνεστε ἢ γινόσασταν.*
ἰσμαρλατοὺκ=*Συναντᾶτε στὴν τούρ. ἔκφραση:ἄλλαχὰ* ἰσμαρλατοὺκ=*σᾶς ἀφήνω γειὰ, ἀντίο, φεύγω* (ἔκ. τ.).
ἰφτιρὰ (ἡ)=*συκοφαντία* (λ.τ.).

Κ

᾽κ᾽ ἢ ᾽κὶ=*παραφθορὰ τοῦ ἀρχαίου οὐκ.*
καβάης=*καβάσης, κλητήρας* (λ.τ.).
κάβλ᾽ (τὸ)=*στοίχημα* (λ.τ.).
καγάν᾽ (τὸ)=*δρεπάνι.*
κάζᾰ (τὰ)=*χῆνες* (λ.τ.).
κάζᾰ = *φουντούκια φρέσκα μὲ τὸ πράσινο περίβλημά τους.*
καϊβὲ (ἡ)=*καφές.*
κακᾶς (ὁ)=*ἄρρωστος.*
καλατζεύω=*ὁμιλῶ, συζητῶ.*
καματερὸς=*δουλευτὴς μὲ καλὴ ἀπόδοση, ἐργατικός.*
κάμερ᾽=*μήπως, κάπου.*
κανακέματα (τὰ)=*χάδια.*
καπεὲτ (τὸ)=*σφάλμα, φταίξιμο* (λ.τ.).
καπίτσ᾽ (τὸ)=*ἀλεστικά.*
κἀπνικὰ (τὰ)=*δικαιώματα τοῦ Δεσπότη.*
κἀρίπ᾽κον (τὸ)=*ξένο καὶ μοναχὸ*(λ.τ.)
κἀρτάλᾰ=(τὰ)=*ἀετοὶ* (λ.τ.).
κἀρτελίζω=*κατασπαράζω.*
καρτόφᾰ (τὰ)=*πατάτες* (λ.ρ.).
καρτοφλοῦν (τὸ) = *βλέπε «φαγητὰ» σελ. 102.*
κάτ᾽=*γιατί, ἢ κάτι· κάτ᾽ κ᾽ ἐποῖνες = γιατὶ δὲν ἔκανες.*
καταἐφαλον=*ἀναποδογυρισμένο, τὸ ἐπάνω κάτω.*
κεῖσαι=*κοιμᾶσαι* (κεῖμαι *καὶ* κοικέλα=*κιόλας.* [*μοῦμαι.*
κεμέρ᾽ (τὸ)=*κεμέρι, ζώνη ὅπου μέσα μπαίνουν μεταλλ. νομίσματα* (λ. τ.).
κέμεντξε (ἡ)=*λύρα* (λ.τ.).
κεμιτξῆς (ὁ)=*καραβοκύρης ἢ ἕνας ἀπὸ τὸ πλήρωμα τοῦ καραβιοῦ*(λ.τ.).
κεπία (τὰ)=*κῆποι.*
κερβάν᾽ (τὸ)=*καραβάνι* (λ.τ.).
κερδαίν᾽·άτο !=*νὰ τὸ χαρῶ.*
κερτάνᾰ (τὰ)=*παραμαγοῦλες* (λ.τ.).
κιάλτς (ὁ)· κᾰλία (ἡ) = *κασσίδης, κασσιδιάρης, κασσιδιάρα* (λ.τ.).
κιὰν=*ἀπὸ* (*ἐπίρρημα χρονικό*).
κιανκὲν=*ἀλλοιῶς.*
κιάρᾰ (τὰ)=*κέρδη* (λ.τ.)
κιντέας (τὰ)=*τσουκνίδες.*
κιπάρτς (ὁ)=*σοβαρός, ἀξιόπρεπος.*
κιπὰρ-γερινὲ=*ἔκ. τουρ. γιὰ σοβαρό.*
κιριουλτὶ ἢ κιουριουλτιοῦ (ἡ) = *θόρυβος* (λ.τ.).
κλώσκομαι=*ἐπιστρέφω.*
κοβόρ᾽ (τὸ)=*περίττωμα ἀνθρώπου.*
κομισὰρτς = *διευθυντὴς ἀστυνομίας.*
κομποῦται=*γελιέται* (κομποῦμαι *καὶ* κομπίγομαι).
κορὰν=*σύμφωνα. ἀνάλογα* (λ.τ.).
κορασίτας=*εἶδος χορταρικοῦ σὰ βλίτα*
κορώνα (ἡ)=*κάργα.*
κοσὰ (ἡ)=*γωνιὰ* (λ.τ.).
κοσσάρα (ἡ)=*κόττα.*
κότ᾽ (τὸ)=*μετρικὴ μονάδα σιτηρῶν*

καὶ δσπρίων (μὲ χωρητικότητα περίπου μισοῦ τενεκὲ τοῦ πετρελαίου.
κοτύλα (ἡ)=σβέρκος.
κοτόσ᾽ (τὸ) κοτόσα (τὰ)=τὸ στέλεχος τῆς καλαμποκιᾶς, κουτός, χοντρο-
κουΐζω=φωνάζω. [κέφαλος.
κουκάρα=ἀδύνατος, ἀχαμνός.
κουράζω=δαγκάνω γερὰ σὲ σημεῖο νὰ κόψω σχεδὸν ἐκεῖνο ποὺ δαγκάνω. (κουράγομαι=λυποῦμαι κατάκαρδα κάποιον, συμπονῶ).
κουρεμένος=καϋμένος, κακομοίρης.
κουρὶν (τό), κουρία τά=κούτσουρα.
κουσκούρ᾽ (τὸ)=σβουνιά.
κουσούρα (τὰ)=σφάλματα (λ. τ.)
κουτούρα (τὰ)=θρύψαλα.
κουτσὴ (ἡ)=κορίτσι.
κροῦν=χτυποῦν (κρούγω). Βλέπε καὶ ἐντόχτεν καὶ ντός.
κωλοθόπον (τὸ)=μικρὸ καρβέλι.

Λ

Λαβάσα (τὰ)=λαγάνες.
λαζούδα (τὰ)=καλαμπόκια.
λαΐσκουν καὶ λαΐσκουνταν=κουνιοῦνται.
λαϊστέρα (ἡ)=κούνια, [λακὸν (τὸ)=ἀκόνι.
λαλασάρ᾽ (τὸ)=χαϊδεμένο.
λαροῦται=θεραπεύεται (λαροῦμαι).
λάσκεται=βγαίνει περίπατο (λάσκομαι.
λασίον (τὸ)=περίπατος. [λασούρα (ἡ)=ἐκείνη ποὺ ὅλο γυρίζει
λαχτέα (ἡ)=κλωτσιά. [ἔξω.
λελεύω σε=νὰ σὲ χαρῶ.
λίβα (τὰ)=σύννεφα.
λίνιζα (τὰ)=πεντόβολα (χαλίκια).
᾽λοὶ-ἐμὲν=ἄλλοί μου.
λοχοῦσα (ἡ)=λεχῶνα.
λουστρογκόπον=κατάπιωμα (λέξη σὲ πολὺ περιορισμένη χρήση).
λουτούδ᾽ (τὸ)=μέσπιλο «μέσπιλον τὸ μέλαν». Χρησιμοποιεῖται σὰν παραστατικὸ ἐπίθετο, χαρακτηριστικὸ γιὰ τὶς μεστωμένες γυναῖκες καὶ τ᾽ ἀφράτα κορίτσια.

Μ

Μαλέας (ὁ)=ψωριάρης.
μάντζα (τὰ)=ἄγουρα.
μαντσιρίζω=ἀρταίνομαι.
μάρισαμ ἢ μέρισαμ=ἐνῶ, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ (λ.τ.).
μάρσα=μαύρη, καϋμένη.
μασχαράνος=ἀστεῖος, εὔθυμος τύπος.
μασχαρευτὰ=στ᾽ ἀστεῖα.
ματογκύλ᾽—αἷμα ποὺ κυλάει.
ματοζίνιχα (τὰ)=χάντρες γιὰ τὸ μάτιασμα.
ματοτζάτζα (τὰ)=ματόκλαδα, βλεφαρίδες.
μάχ᾽ (τὸ)=ἔθιμο σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ἡ νύφη δὲ μιλάει στὸν πεθερό, τὴν πεθερά της καὶ τοὺς ἡλικιωμένους στενοὺς συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ. (Βλέπε σελ. 192).
μεζάτ᾽ (τὸ)=πλειστηριασμὸς (λ.τ.).
μειζετέρ᾽ (οἱ)=οἱ μεγαλύτεροι στὴν ἡλικία, προεστοὶ τοῦ χωριοῦ.
μεϊχανὲ ἢ μεϊχανὰ (ἡ)=καπηλιό (λ.τ.)
μέρ᾽=ποῦ (ἐρωτηματικὸ γιὰ τὸν τόπο καὶ ἀναφορικό).
μερὶν (τὸ)=ὁ μηρός.
μεσελὲ (ἡ)=ὑπόθεση (λ.τ.).
μέτα=προσαγόρευση τῆς πιθερᾶς ἀπὸ τὴ νύφη (παραφθορὰ τῆς λέξης: γαμέτρα).
μεχίρ᾽ (τὸ)=σφραγίδα μπρούτζινη μὲ τὸ ἀτομικὸ ὀνοματεπώνυμο (λ.τ.). Τὸ χρησιμοποιοῦσαν κυρίως οἱ Τοῦρκοι, ποὺ στὴν μεγάλη τους πλειοψηφία ἦσαν ἀγράμματοι, ἀλλὰ καὶ γενικότερα καὶ οἱ ἐγγράμ-
μεχκὲμ=στερεὸ (λ.τ.). [ματοι.
μιζαβιρλίχ᾽ (τὸ)=ἀκριτομύθεια μὲ σκοπὸ ἢ ἀποτέλεσμα τὴ διαβολή.
μιλλὲτ (τὸ)=τὸ ἔθνος, ὁ λαὸς (λ. τ.).
μογατζίρ᾽=πρόσφυγες.
μούστα (ἡ)=γροθιά.
μουστέας (τὰ)=γροθιές.
μουτὰρὰν=ἁπλά, ὄχι ἄξια λόγου.

Ν

νά=οὔτε (λ. τ.).
νὰ-φαϊτὰ=τί τὸ ὄφελος, ἀδίκως (λ.τ.)
᾽ναΐκα=γυναῖκα.
ναΐλοὶ=ἄλλοίμονον.
ναίπαι=ἔ, σύ! βρέ, σύ! (ὦ, παιδί!)

ναίτθη ἢ ναὶ κουτθὴ=*καλὲ σὺ (γιὰ κορίτσια καὶ γυναῖκες).*
ναλία (τὰ)=*τσόκαρα (λ.τ.).*
ναμοὺς (τὸ)=*ὑπόληψη, τιμὴ (λ.τ.).*
νασὰν ἐσὲν=*χαρὰ σὲ σένα.*
νεγκάζω καὶ ἐνεγκάζω=*κουράζω.*
νεγκασμένος=*κουρασμένος.*
νεφιλὲ=*ἄδικα, μάταια (λ.τ.).*
νιθάρ' (τὸ)=*πέτρα, λέγεται καὶ λιθάρ'.*
νοσακόπον (τὸ)=*ἡ πουλαδίτσα.*
ντὸ ἢ ντ'=*ἐρωτηματικὸ τί καὶ ἀναφορικὸ πού.*
ντὸς=*χτύπα (τὸ ρῆμα κρούγω, παρ. ἐντοῦνα, ἀόρ. ἐντόκα). Βλέπε καὶ ἐντόχτεν καὶ κροῦν.*

Ξ

ξάϊ=*καθόλου.*
ξάν'=*ξανά, πάλι.*
ξυγάλτα (τὰ)=*γιαοῦρτες.*
ξύγουνταν=*χύνονται.*
ξύστε=*χύστε.*

Ο

ὀγραεύ'=*ἐνσκήπτει (ὀγραεύω) (λ.τ.).*
ὀκνάρ' (οἱ)=*ὀκνηροὶ (ὁ ὀκνέας).*
ὀλετξέγιμ=*θὰ πεθάνω (λ.τ.).*
ὄμούτα (τὰ)=*ἐλπίδες (λ.τ.).*
ὀρμὰν (τὸ)=*δάσος (λ.τ.).*
ὀρμὶν (τὸ)=*ρεματάκι.*
ὄρομαν (τὸ)=*ὄνειρο.*
ὀρτάρα (τὰ)=*μάλλινες κάλτσες.*
ὀτὰ (ἡ)=*δωμάτιο (λ.τ.).*
ὀτουρβαδὺ=*τὸ βράδυ, ἀποβραδύς.*
οὐδάρ' καὶ οὐράδ' (τὸ)=*οὐρά.*
οὐζάτμιαλουμ=*ἂς μὴν τὸ μακρύνουμε, κοντολογῆς (λ.τ.).*
οὐρνᾶται=*οὐρλιάζει.*
οὖς μέρ' καικὰ=*ὥσπου, μέχρις ὅτου.*

Π

παῖρ' (τὸ)=*ἀνήφορος.*
παϊρακλοῦσα (ἡ)=*σημαιοστολισμένη, πλουμιστή.*
παλαλὰ=*παλαβά, τρελλά.*
παλλὶν=*φανερό, γνωστὸ (λ.τ.).*
παλουκτξῆδες (οἱ)=*ψαράδες.*
παπιρόζ' (τὸ)=*σιγαρέττο (λ.ρ.).*
παραπάτ' (τὸ)=*παραγάδι.*
παρτθάδες (τὰ)=*κομμάτια (λ.τ.).*
παρχαρεύει=*παραθερίζει.*
παρχάτθ' (τὸ)=*πακράτσι.*
πᾶσα=*ὁλοένα.*
παθαράτα (τὰ)=*δυνάμεις.*
παστάφ' (τὸ)=*μεγάλο ψέμα.*
παθκεὶ καὶ παθκεὶμ=*μήπως.*
παστίλα (ἡ)=*πεστίλια.*
πάτα (ἡ), πάτας (τὰ)=*πατημασιά, ἀχνάρια ἀπὸ τὶς πατημασιές.*
πατεύω=*βουλιάζω (λ.τ.).*
πατήτξα=*φασουλάκια φρέσκα.*
πατουρεύ'νε=*βουλιάζουν (ἐνεργητικῶς) (λ.τ.).*
παχθούσ' (τὸ)=*δῶρο, φιλοδώρ.(λ.τ.).*
παχτθὰ (ἡ)=*πακτσὲς ἀπὸ φουντουκιὲς [(λ.τ.).*
πεκιάρτς (ὁ)=*ἐργένης (λ.τ.).*
πεκλεττιρεύ'ς=*κάνεις νὰ περιμένω (λ.τ.).*
περεκὲτ (τὸ)=*εὐλογία — περεκετλίδικον=εὐλογημένο.*
πῆσα κὰ καὶ πῆσ' κὰ=*πέσε νὰ κοιμηθεῖς.*
πιάγκον (ὁ)=*λαχεῖο.*
πιζπιζίκα (ἡ)=*μικρούλα (περιοριμένη χρήση τῆς λέξης αὐτῆς γινόταν).*
πινιτξῆς=*καβαλάρης (λ.τ.).*
πὶς=*βρωμιάρη, ἀκάθαρτε (λ.τ.).*
πιβία (τὰ)=*ζυμαρικό, κατιμέρια.*
πιτθιμλία=*κομψὰ (λ.τ.).*
πλεπλεκούτας (τὰ)=*στραγάλια ἀφράτα (τούρκικα λεπλεπί)*
πλουμόπα (τὰ)=*στολιδάκια πλουμιστά*
πογουθεύω=*προσπαθῶ (λ.τ.).*
ποδαρῶνας (τὰ)=*ἀποχωρητήρια.*
ποδεδίζω-σε=*πέφτω στὰ πόδια σου, νὰ σὲ χαρῶ—χαϊδευτικά.*
πρρέκ' (τὸ)=*ζυμαρικὸ (βλ. σελ. 106).*
ποταμολάλατσα (τὰ)=*χαλίκια τοῦ ποταμιοῦ.*
πουγαλεμένος=*στεναχωρεμένος, ταλαιπωρημένος (λ.τ.).*
πουρνὸν=*πρωΐ.*
πούρτα ἢ πούρτουλα=*μικρὰ μαλλιὰ δίχως ἐλαστικότητα, ποὺ δύσκολα γνέθονται.*
πούσουλα (ἡ)=*σημείωση καὶ πυξίδα·*

ἐχάσεν τὴν πούσουλαν=τἄχασε ἔχασε τὴ σειρά του, τὴν τάξη του,
πρίντσ' (τὸ)=*ρύζι. [περιπλανήθηκε.*

Ρ

ραχὶν (τὸ)=*βουνό.*
ρδάκος ἢ δράκος=*τέρας, φοβερό, δράρεντσιπάρτς (ὁ)=γεωργός (λ.τ.) [κος*
ρεφούλ' (τὸ)=*μωρό, βρεφούλι.*
ρούζ'=*πέφτει (ρούζω).*

Σ

σ' ἢ τσ'—*ὁ κύρ'-ι-σ' καὶ ὁ κύρ'-τσ'=ὁ πατέρας σου.*
σὰγ σελαμὲτ=*μὲ τὸ καλὸ (ἔκ. τουρ.).*
σαεύω=*λογαριάζω (λ. τ.).*
σαὴς (ὁ)=*ἀγγελιοφόρος πεζὸς (λ. τ.).*
σαϊκοῦ (ἡ)=*σεβασμὸς (λ.τ.).*
σαμαρέα (ἡ). σαμαρέας (τὰ)=*μπάτσος, ραπίσματα (λ.τ.).*
σάπκα (ἡ)=*καπέλο.*
σαπλακέας (τὰ)=*μπάτσοι, ἢ χειροκροτήματα.*
σαροῦν (τὸ)=*κίτρινο (λ.τ.).*
σαρπὶν (τὸ)=*ἀποθήκη· δὲν ἦταν σὲ μεγάλη χρήση ἡ λέξη.*
σασιρεμέντσα (ἡ)=*σαστισμένη (λ.τ.).*
σασιρεύω=*τὰ χάνω, σαστίζω (λ.τ.).*
σαχζατὲ (ἡ)=*βασιλοπούλα (λ.τ.).*
σεβαΐα=*μεταξωτὰ (λ.τ.).*
σεβτὰ (ἡ)=*ἀγάπη (λ. τ.).*
σεΐρ' (τὸ)=*σεργιάνι (λ.τ.).*
σείτα=*ἔνω.*
σεκέρ' (τὸ)=*ζάχαρη.*
σεκερλεμέδες (τὰ)=*ζαχαρωτὰ (λ.τ.).*
σελεκόπον (τὸ)=*φορτίο ἀπὸ ξύλα στὴ*
σελεμετλίκια (τὰ)=*μπενετάδες. [ράχη.*
σέφτελε=*σέσκουλε, μάπα, ἠλίθιε.*
σιναύωκαὶ συναεύω=*δοκιμάζω (λ.τ.).*
σοϊλεΐμ=*συναντᾶται στὴν τούρκικη ἔκφραση: ἐφέντιμε σοϊλεΐμ=νὰ πῶ στὸν κύριο μου—ὅπως τό: λοιπόν.*
σίρσιμα καὶ σούρσουμα=*πολὺ πρωί, μὲ τὸ γλυκοχάραγμα (λ.τ.).*
σκαλώνω=*ἀρχίζω.*
σκουντουλίζ'=*μοσκοβολάει.*
σκρῖνον (τὸ)=*σιφονιέρα.*
σκυλογιέτιμα=*σκυλόρφανα.*
σκυλογούλ'=*σκυλολαιμός.*
σοεύω=*ληστεύω, κλέβω (λ.τ.).*
σονλίκ' ἢ σονλικόπον=*καλὴ συντροφιά, γιὰ νὰ μὴ στενοχωριέται κανείς.*
σὸν ὁδόν=*ἀντί, σὲ ἀντικατάσταση.*
σόπ' (τό), σόπα (τὰ)=*στύψη.*
σούκ'=*σήκω (σκοῦμαι).*
σουμὰ=*κοντά, σιμά.*
σουπελενεύκομαι=*ὑποψιάζομαι (λ.τ.)*
σουρβὰ ἢ τσορπὰ (ἡ)=*σοῦπα.*
σπαλέρ' (τὸ)=*στηθούρι γυναικῶν καὶ*
σπασίπα=*εὐχαριστῶ (λ.ρ.). [κοριτσιῶν*
σπιτάλα (τὰ)=*νοσοκομεῖα.*
σπίχκομαι=*σφίγγομαι.*
Σταυρίτας (ὁ)=*Σεπτέμβριος.*
στεγάδ' (τὸ)=*στέγη.*
στέκω=*στέκομαι ἢ μένω ἢ κατοικῶ.*
Ἐκφράσεις: ρούζ' καὶ στέκ'=*κοντεύει νὰ πέσει.* Ἐφουρκίγουντουν κ' ἔστεκεν=*λίγο ἔλειψε νὰ πνιγεῖ.*
στύπα (τὰ)=*ξυνά, τουρσιά.*
στούδα (τὰ)=*κόκκαλα.*
στραμπίγουνταν=*ἀδειάζουν τὴ γωνιά.*
συλλεγὸν=*συναντᾶται στὴν ἔκφραση:* ντὸ συλλεγὸν=*τί λογῆς.*
σύρκεται=*ὑποφέρεται.*

Τ

ταβὶ (ἡ), *καὶ* τάβισμαν (τὸ)= *δίκη, μάλωμα κυρίως μὲ λόγια καὶ βρυσιὲς (λ.τ.).*
ταβλοῦσα (ἡ)=*καλοθρεμμένη (λ.τ.).*
ταγιανίζω=*βαστῶ, σηκώνω βάρος, λύπη κ.τ.τ. (λ.τ.).*
ταζία (τὰ)=*σκυλιὰ ἀπὸ ράτσα.*
ταλεύω=*βουτάω μὲ τὸ χέρι.*
τάλια (ἡ)=*τὰ ρηχά.*
τὰμ=*ἀκριβῶς (λ.τ.).*
ταμπουγὰ (ἡ)=*σημάδι ἀπὸ ὁποιαδήποτε σφραγίδα ἢ μουντσούρα (λ.τ.)*
ταμπουτσέας (τὰ)=*ξυλιές, γροθιές.*
τάν' (τὸ)= *ἀποβουτυρωμένη γιαούρτη, ξυνόγαλο.*
τάπα (ἡ)=*βούλωμα, στουπί.*
ταπαχῶν (δύο, τρία κ.τ.λ. ταπαχῶν) =*δύο τρία κ.τ.λ. πατώματα (λ.τ.).*
ταπιατσούης (ὁ)=*ἀνάγωγος, ἀνάποδος (λ.τ.).*

τάπλα (ἡ)=*φεσάκι γυναικεῖο μὲ τὴν ντόπια ἐνδυμασία (βλέπε εἰκόνα ἐξώφυλλου).*
τ̂αράγομαι=*ἀνακατώνομαι.*
τ̂αραγὸν=*ἀνακατεμένο.*
τ̂αρέζ' (τὸ)=*ράφι.*
τ' ἀρ'=*πιά.*
τ̂αρ̂ταγάνα (τὰ)=*καταξεσκισμένα.*
τ̂ασ̂ταμὰμ=*ἀκριβῶς (λ.τ.).*
τάτα=*παποῦ ἢ καὶ πατέρα.*
τὲ=*ἔμπρός, λοιπὸν (λ.τ.).*
τέβα (τὰ)=*οἱ δράκοι.*
τ̂εβέκ' (τὸ)=*βλαστάρι ἀπὸ κολοκυθιά, ἀγγουριά, καρπουζιὰ κ τ.λ.*
τεβε̂κελία=*μάταια (λ.τ.).*
τεγὶ=*δῆθεν (λ.τ.).*
τεγεσὶμ=*δῆθεν (λ.τ.).*
τεῖνὲ=*λέγοντας ἢ καὶ κάνοντας (λ.τ.).*
τ̂ὲκ=*ἕνα, μονό.*
τ̂εκ̂ελτέας=*ἀργόσχολος, σχολαστικός, χαζός.*
τ̂ελάλτς (ὁ)=*κήρυκας, τελάλης.*
τ̂ελίμα (τὰ)=*γυμνάσματα, τεχνάσματα, ματσαραγκὲς (λ.τ.).*
τ̂ελομωνὴ (ἡ)=*τελειωμός, τέλος.*
τεμὲκ=*δηλαδὴ (λ.τ.).*
τ̂εμελλάχ' (τὸ)=*χαιρετισμὸς τούρκικος, ποὺ τὸ χέρι τὸ δεξὶ γέρνει πρῶτα πρὸς τὴ γῆ, κ' ἔπειτα ἀπὸ μιὰ ἀναδίπλωση μπροστὰ στὸ πηγούνι ἢ καὶ στὸ στῆθος, φτάνει κι' ἀκουμπάει στὸ μέτωπο (λ.τ.).*
τ̂εμπέλτς (ὁ)=*ὀκνηρός, τεμπέλης (λ.τ.)*
τ̂εμσίλ' (τὸ)=*λ.τ. παροιμία.*
τ̂επὲ (ἡ)=*κορφὴ (λ.τ.).*
τέρεν=*κύταξε (τερῶ).*
τ̂ερζῆς (ὁ)=*ράφτης (λ.τ.).*
τέρκεν=*λέγοντας (λ.τ.).*
τ̂ὲρς=*ἀνάποδα (λ.τ.).*
τερτόπον (τὸ)=*βασανάκι (λ.τ.).*
τζαΐζω=*φωνάζω.*
τζαϊχτὰ=*φωναχτά.*
τζαζοῦδες (οἱ)=*κακὲς μάγισσες.*
νζάνουμ=*ψυχή μου (λ.τ.).*
τζαναβάρ' (τὸ)=*θηρίο, τέρας (λ.τ.).*
τζαχάλτς (ὁ)=*ἀρχάριος, ἄμαθος (λ.τ.).*
τζεχέζα (τὰ)=*τὰ προικιὰ (λ.τ.).*
τζίζω, τζίεις, τζίζ'=*λυπᾶμαι, λυπᾶσαι, λυπᾶται.*
τζικάρ' (τὸ)=*τζιέρι, τὰ σωθικὰ (λ.τ.)*
τζιμπουσ̂λοῦδες=*(διασκεδαστικοὶ (λτ)*
τζοβαΐρα (τὰ) ἢ τζεβαΐρα=*πιρλάντια*
τζογάπ' (τὸ)=*ἀπάντηση (λ.τ.).*
τζούτζουλον=*γεμάτο.*
τιδὲν=*τίποτε.*
τιζὰν (ἡ)=*ἀστεῖο, φάρσα.*
τιζεμένα=*ἀραδιασμένα (λ.τ.).*
τίλαγον ἢ τίλεγον=*τί λογῆς, τί εἶδος*
τογραεύ'νε=*κόβουν φέτες φέτες (τογραεύω ἢ τογραύω) λ.τ.*
τ̂οζλούκια (τὰ)=*γκέτες γιὰ τὴ σκόνη.*
τόμου καὶ=*μόλις, εὐθὺς ὡς.*
τ̂οπλαύομε=*μαζεύομε (λ.τ.).*
τ̂ορπὰ (ἡ)=*σακκούλα (λ.τ.).*
τ̂ουλουσουμλοῦν=*θαυματουργὸ (λ.τ.).*
τ̂ουσ̂μάν'=*ἐχθροί.*
τ̂όχ' (τὸ)=*βέλος (λ.τ.).*
τραπολόζ' (τὸ)=*ζώνη φαρδιὰ εἰδικὴ γιὰ τὶς τοπικὲς ἐνδυμασίες τῶν γυναικῶν κυρίως (βλ. σελ. 342).*
τσ̂αγγάλ' (τὸ)=*τσιγγέλι (λ.τ.).*
τσ̂ακλαρομματία (ἡ)=*γαλανομμάτα.*
τσ̂ακλίζ'=*σκάει.*
τσ̂αλκούγια (τὰ)=*μουσικὰ ὄργανα (λτ).*
τσ̂άμιντζα (τὰ)=*εἰδικὰ συκάμινα ποὺ ξηραίνονται καὶ γίνονται σὰ σταφίδα*
τσ̂αμουρόχτιστος=*λασποφκιαγμένος. Συναντᾶται στὴν ἔκφραση: γιοσμᾶς καὶ τσ̂αμουρόχτιστος=λεβέντης λασποφκιαγμένος. Ἔχει εἰρωνικὴ σημασία.*
τσ̂αντοῦ (ἡ)=*ὁ μεσότοιχος, ὁ τοῖχος.*
τσ̂αρὲ (ἡ)=*τρόπος, μέσο θεραπείας (λτ)*
τσ̂ατεύω=*συναντῶ, ἀπαντῶ, μπλέκω (λ.τ.).*
τσ̂ατλαύω=*σκάω (λ.τ.).* [*κω (λ.τ.).*
τσ̂ατρα̂φίλτς (ὁ)=*ἀνάποδος, τρυφνός.*
τσατσία (τὰ)=*ξηρὰ κλαδιὰ γιὰ φωτιά.*
τσ̂εγκέδες (τὰ)=*σιαγόνες (λ.τ.).*
τσ̂ερεζικὰ=*τραγήματα*
τσερίζω=*ξεσκίζω.*
τσὶ=*ποιός, τὶς (ἐρωτηματικῶς).*
τσιλτεύω=*κατουρῶ.*
τσ̂ιλτουρεύω=*χοροπηδάω ἀπὸ χαρά.*
τσιμίδ' (τὸ)=*μυαλό.*
τσ̂ὶπ=*δλωσδιόλου.*
τσιριχτὰ (τὰ)=*λουκουμάδες.*
τσ̂ιτσ̂εκόπα (τὰ)=*λουλουδάκια.*
τσιτσία (τὰ)=*βυζιά.*

τσόλ᾽ (τὸ)=*ἔρημο.*
τσόρ᾽=*συναντᾶται στὴν ἔκφραση*: ἀλικὸν τσόρ᾽=*πολὺ ἁρμυρό.*
τσορτάνα=*εἶδος τυρὶ* (*βλ. σελ. 88*).
τσουνίτσα (ἡ) =*μικρὴ σκύλα.*
τσουμούρ᾽ (τὸ)=*βλέπε σελ. 108.*
τσούνκι ἢ τσούνκι-ἐπειδὴς = *ἐπειδὴ* (λ. τ.).
τσουπὶν (τὸ) = *χοντρὴ βελόνα ποὺ πλέκουν τὶς κάλτσες.*
τσουρμουλίζω=*τσιμπῶ*

Υ

ὕα καὶ ὕγεια (ἡ)=*ὑγεία.*

Φ

φάζω—*δίνω νὰ φάγει, ταγίζω.*
φελία (τὰ)=*φέτες.*
φεύω=*φεύγω.*
φιλιρία ἢφιριλία (τὰ)=*φλουριά.*
φλιμμέντσα (ἡ)=*θλιμμένη.*
φορθάκα (ἡ)=*βάτραχος.*
φορκάλ᾽ (τὸ)=*σκούπα.*
φοσίζω=*μπήγω.*
φουρκίζω, φουρκίγομαι=*πνίγω, πνίγομαι.*
φουρουντζὴς (δ)=*φούρναρης.*
φούστορον (τὸ)=*σφουγγάτο.*
φραντάλα (ἡ)=*ἀφράτη κι᾽ ὄμορφη.*
φτελτὰ (τὰ)=*πούπουλα τῶν πουλερικῶν.*
φτίρκομαι=*φταρνίζομαι.*

Χ

χαβὰ (ἡ)=*τὸ κλῖμα ἢ κακοήθης ἐλώδης πυρετός, ἢ εἶδος φυτοῦ. Στὴν ἔκφραση*: ἐκεῖνος τὴν χαβάν-ἀτ᾽, *σημαίνει*: *ἐκεῖνος τὸ βιολί του* (λ. τ.).
χαβάν᾽ (τὸ)=*γουδὶ ἀπὸ μέταλλο.*
χαβασλούκια (τὰ)=*ἐπιθυμίες τῶν ὁποίων ἡ ἐκπλήρωση πρόκειται νὰ προξενήσει ἢ προξενεῖ μεγάλη χαρά.*
χαβρόζ᾽ (τὸ)=*καθήκι τοποθετημένο κατάλληλα μέσα στὴν κούνια τοῦ παιδιοῦ.*
χαζούρ᾽ (τὸ)=*ἕτοιμο* (λ.τ.).
χαϊβάν᾽ (τὸ)=*ζῶο* (λ.τ.).
χαΐνενα=*ἄσπλαγχνη, σκληρή.*
χάλ᾽(τὸ)=*κατάσταση ἢ κατάντια*(λ.τ.).
χαλαϊτθουλούκ᾽ (τὸ)=*ἡ τέχνη τοῦ γανωματῆ* (λ.τ.).
χαμελέτα (ἡ)=*μῦλος.*
χάν᾽ (τὸ)=*πανδοχεῖο, χάνι* (λ.τ.)
χαπάρ᾽ (τὸ)=*ἡ εἴδηση* (λ.τ.)
χαπίσ᾽ (τὸ)=*φυλακὴ* (λ.τ.).
χαρατσώνω=*ἀρτίζω.*
χαρτία=*βιβλία.*
χαρτσεύω=*ξοδεύω, ξεφορτώνομαι.*
χαρτώματα=*λεπτὲς σανίδες.*
χασουλοῦ=*ὡς φαίνεται.*
χατεύω=*διώχνω.*
χατξουλούκ᾽ (τὸ)=*τὸ νὰ πάει κανεὶς στοὺς Ἁγίους Τόπους* (λ.τ.).
χαψοκώλοθον (τὸ)=*καρβελάκι, ψωμὶ ζυμωμένο μὲ παστὰ χαμψιά, ξαρμυρισμένα.*
χείρ᾽=*χειρότερα. Συναντᾶται στὴν ἔκφραση*: κι᾽ ἄλλο χείρ᾽=*πιὸ χειρότερα.*
χεκιμὰτ (τὸ)=*διοικητήριο* (λ.τ.).
χελπετ=*βέβαια* (λ.τ.).
χερίφ᾽ς (δ) = *ἄνθρωπος—ἐρίφης—ἡ γενικὴ τοῦ πληθυντικοῦ*: τῆ χεριφαντίων (λ.τ.).
χεσάπ᾽ (τὸ)=*λογαριασμὸς* (λ.τ.).
χιλίκλερος(δ)=*κακομοίρης,καψερός.*
χλαοῦ (ἡ)=*ματσόβεργα.*
χοπαλόπα (τὰ)=*καλοθρεμμένα μικρὰ σκυλάκια.*
χομπούλ᾽ (τὸ)=*κορόϊδο* (λ.τ.).
χοντσοβέρ᾽ (οἱ) *προύχοντες* (λ. ξενική).
χόρ᾽ καὶ χέρ᾽ (τὸ)=*χέρι.*
χὸρ-χὸρ=*ὀνοματοποιημένη ἔκφραση τοῦ ὕπνου.*
χόρα (ἡ)=*χήρα.*
Χορτοθὲρτς=*Ἰούλιος.*
χοβχοράνα (τὰ)=*βλίτα.*
χουγιανέτς (δ), χουγιανετλίκ᾽ (τὸ)= *σκληρόκαρδος, σκληροκάρδια, ἀσπλαγχνία* (λ.τ.).
χουζμεκιάρτς (δ)=*ὑπηρέτης* (λ.τ.).
χουλάρ᾽ (τὸ)=*κουτάλι.*
χουρτάρεμαν (τὸ)=*γλύτωμα* (λ.τ.).
χούρτσ᾽ (τὸ)=*μαρσίπι, δισάκκι ποὺ κρεμᾶνε στὴ σέλλα τ᾽ἀλόγου* (λ.τ.).

χρὰ (ἡ)=*ἡ ὄψη, τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου.*

χτῆνον (τὸ), χτήνᾳ (τὰ)=*ἀγελάδα, ἀγελάδες.*

χτούπισμαν (τὸ) = *ξερρίζωμα, μάδημα.*

χτουπουλίματα (τὰ)=*ξεμαλλιάσματα.*

Ψ

ψάλαφεμαν (τὸ)=*ἡ ζήτηση, τὸ νὰ ζητάει κανείς.*

ψαλαφῶ=*ζητῶ κάτι.*

ψὴ ἢ ψόπον=*ψυχή, ψυχούλα.*

Ω

ὦβὰ (τὰ)=*αὐγά.*

ὦμὶν (τὸ), ὦμία (τὰ)=*ὦμος, ὦμοι.*

SISMANOGLIO MEGARO

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟ

Θεωρῶ ὑποχρέωσή μου νὰ εὐχαριστήσω θερμὰ τὸν φίλο καὶ συμμαθητὴ Γιῶργο Π. Ξένο, διευθυντὴ τοῦ τυπογραφείου ποὺ τυπώθηκε τοῦτο τὸ βιβλίο, διότι μὲ τὰ λίγα οἰκονομικὰ ἐφόδια ποὺ μπόρεσε νὰ ἐξευρεθοῦν ἀπέναντι στὴ μεγάλη δαπάνη ποὺ ἀπαιτοῦσε ἡ ἔκδοση, μοῦ ἔδωκε θάρρος καὶ προθυμοποιήθηκε νὰ μοῦ κάμει τὴ σχετικὴ πίστωση, μὲ διευκολύνσεις γιὰ τὴν ἀποπληρωμή.

Τὸν εὐχαριστῶ ἀκόμα διότι ἀγάπησε τὸ βιβλίο σὰν δικό του καὶ ἀνάπτυξε κάθε προσπάθεια τόσο γιὰ τὴν ἀπόδοση τῆς προφορᾶς τῶν ἰδιωματικῶν φθόγγων τοῦ κειμένου καθὼς καὶ τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς, ὅσο καὶ γιὰ τὴν καλὴ καὶ κομψὴ ἐμφάνιση τοῦ βιβλίου γενικά.

Ἰδιαίτερα εὐχαριστῶ τὸν διαλεχτὸ καλλιτέχνη καὶ συγγραφέα Φώτη Κόντογλου γιὰ τὴν πολύτιμη φιλικὴ συμβολή του στὴν ἐπιμέλεια τοῦ ἐξώφυλλου, καθὼς καὶ γιὰ τὴν εὐγενικιὰ παραχώρηση τῆς εἰκόνας τοῦ Προφήτη Ἠλία ποὺ στολίζει τὸ βιβλίο.

© OSMANOGLIO LEGARO

ΕΠΙΛΟΓΟΣ—ΕΥΧΗ

Ὅπως θἄχει διαπιστώσει ὁ ἀναγνώστης ἀπὸ σχετικὰ σημεῖα τοῦ βιβλίου τούτου, ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες τῶν Κοτυώρων καὶ στοὺς Τούρκους ὑπῆρχε μιὰ ἐγκαρδιότητα καὶ ψυχικὴ συγγένεια, ποὺ ἔκανε τοὺς δυὸ λαοὺς νὰ ἀλληλοεκτιμοῦνται καὶ νὰ σέβεται ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Ὁρισμένες μάλιστα ἐκδηλώσεις εἶχανε κάτι τὸ πολὺ ἀνθρωπιστικό. Τὰ συναισθήματα αὐτὰ ὑπῆρχαν καὶ γενικότερα ἀνάμεσα σ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες τῆς Τουρκίας καὶ στοὺς Τούρκους.

Δὲν ἀναλογεῖ ἐδῶ ν' ἀναφέρομε οὔτε τὴν ἐθνολογικὴ συγγένεια μεταξὺ τῶν δύο λαῶν, οὔτε καὶ τὴν κατὰ τρόπο ἀπόλυτο, μπορεῖ νὰ πεῖ κανείς, σύμπτωση τῶν συμφερόντων τους.

Ἡ θερμότατη ὑποδοχὴ ποὺ γένηκε ἀπ' ὅλους τοὺς Ποντίους καὶ τοὺς ἀλλομερίτες πρόσφυγες καὶ γηγενεῖς στὰ ναυτάκια καὶ γενικῶς στὰ πληρώματα τοῦ Τουρκικοῦ Στόλου ποὺ ἐπισκέφτηκε τελευταῖα τὶς Ἑλληνικὲς θάλασσες, κ' οἱ ἐνθουσιαστικὲς ἐκδηλώσεις μὲ τὶς ὁποῖες ὑποδέχεται κάθε φορὰ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τοὺς Κυβερνῆτες τῆς φίλης χώρας, ἔχουν, ἀσφαλῶς, νὰ ποῦνε πολλὰ—περισσότερα καὶ καλύτερα ἀπὸ λόγια.

Ἡ εἰλικρινὴ ἐπίσης συμμετοχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ στὸ μεγάλο πρόσφατο πένθος τοῦ Τουρκικοῦ λαοῦ γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Μεγάλου Ἀναμορφωτῆ τοῦ Τουρκικοῦ Ἔθνους, εἶναι σοβαρὸ τεκμήριο, γιὰ τὸν ψυχικὸ δεσμὸ ποὺ ὑπάρχει μεταξύ τους, πέρα ἀπὸ κάθε προκατάληψη.

Παράλληλα μὲ τὸ πρόσφορο αὐτὸ ἔδαφος τῶν ψυχικῶν διαθέσεων, οἱ τόσο ἀγαθὲς κ' ἐγκάρδιες σχέσεις ποὺ καλλιέργησαν καὶ καλλιεργοῦν οἱ Κυβερνῆτες τῶν δύο χωρῶν, ἴσαμε τὰ πνευματικὰ ζητήματ' ἀκόμα, θὰ συντελέσουν, ἀσφαλῶς, νὰ φύγουν κ' οἱ ἐλάχιστες παρεξηγήσεις καὶ παρανοήσεις ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς δυὸ λαοὺς ὥστε νὰ ἐπαληθέψει ἀργὰ ἢ γρήγορα ἡ περικοπὴ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ φίλου Ι. ποὺ εἶναι καταχωρημένη στὴ δεύτερη σελίδα τοῦ βιβλίου.

Μιὰ τέτοια κατάσταση θὰ ἦτανε, βέβαια, τὸ καλύτερο παράδειγμα καὶ ἡ εὐοίωνη ἀπαρχὴ γιὰ τὴν ἐπίλυση τῶν διαφορῶν μεταξὺ καὶ τῶν ἄλλων κρατῶν, γιὰ τὴ συναδέλφωση τῶν λαῶν, γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς παγκόσμιας εἰρήνης. Καὶ θὰ ἐπαναλαβαινότανε τότε, καὶ δίκαια, τὸ παλιὸ ρητό: «Ἐξ Ἀνατολῶν τὸ φῶς!»...

Ξενοφῶν Κ. Ἄκογλους

(Ξένος Ξενίτας)

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΔΡΟΜΕΣ ΚΑΙ ΑΒΛΕΨΙΕΣ

Δὲν εἶν' ἀνάγκη νὰ ἱστορηθεῖ γιατὶ ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας ἀνάλαβε νὰ κάνει καὶ τὸν διορθωτὴ—γιὰ πρώτη φορὰ στὴ ζωή του. Μπορεῖ ὅμως νὰ ὁμολογηθεῖ ὅτι τοῦ ἔχουν διαφύγει ἀρκετὰ λάθη. Σημειώνομε τὰ σοβαρότερα ποὺ μπορεῖ ν' ἀλλοιώσουν καὶ τὴν ἔννοια.

—Στὴ σελίδα 13 στίχ. 33 ἀντί : ἀπὸ δική του συλλογὴ—ἀπὸ δική της συλλογή.

» » 17 » 27 ἀντί : «Ἀρχεῖον τοῦ Πόντου—«Ἀρχεῖον Πόντου».

» » 28 » 16 ἀντί : θαρῶς Ἑλληνικὰ—καθαρῶς Ἑλληνικά.

» » 28 » 17 ἀντί : κακατοίκων—κατοίκων.

» » 28 » 38 ἀντί : ἀριθ. 80—ἀριθ. 82.

» » 51 » 5 ἀντί : τὸ «*χοροντικόν*», «*τ' ὁμάλ'*», τὸ *τῖκ* — τὸ «*χοροντικόν*» ἢ «*τὸ τῖκ*», «*τ' ὁμάλ'*».

» » 51 » 6 ἀντί : ἢ *λάζικον—τρομαχτὸν* ἢ *λάζικον*.

» » 51 » 10 ἀντί : «*τὸ τῖκ*»'—*τὸ τρομαχτὸν ἢ λάζικον*.

» » 72 » 22 ἀντί : *ἐνέχειρον—ἐνέχυρον*.

» » 82 » 11 ἀντί : *τ' ἀναλαγάδᾳ—τ' ἀναλλαγάδᾳ*.

» » 107 » 26, 30, 31 καὶ 34 ἀντί : *τρίμαν—τρίμμαν*.

» » 113 » 28 ἀντί : *ἐπαρεξέγκαν-ἐμας—ἐπαρεξέγκανε-μας*.

» » 115 » 3 ἀπὸ κάτω ἀντί : ΝΑ—ΒΑ.

» » 119 » 4 ἀντὶ *τὲ γορόσ'—τὸ γορόσ'*.

» » 123 Στὴν ἐπικεφαλίδα τῆς σελίδας ἀντί : Παραθέρισμα—Ἔγκυμοσύνη.

» » 161 στίχ. τελευταῖος, ἀντί : καφὺι νὰ γουν—καὶ νὰ φύγουν.

» » 162 » 36 ἀντί : νὰ μελὲ και νὰ σαχλὲ—*νὰ μᾰλᾰ καὶ νὰ σαχλᾰ*

» » 165 » 26 ἀντί : κοσσοῦν—κωσσοῦν.

» » 220 » 19 ἀντί : *πισταπάλᾳ—πισταμπάλᾳ*.

» » 237 » 12 ἀντί : *Χαμίκ'—Χαμπίκ'*.

» » 239 » 33 ἀντί : *ἔξαν τὰ κοκκία—ἔξαν τὰ κοκκία*.

» » 290 στίχ. τελευταῖος ἀντί : γομοῦνται—γομοῦται.

» » 300 » 25 ἀντί : ποὺ τοὺς στοίχιζαν—ποὺ τοῦ στοίχιζαν.

» » 310 » 2 ἀντί : ΞΟΡΚΙΑ—ΓΗΤΕΙΕΣ ΚΑΙ ΞΟΡΚΙΑ.

» » 326 » 24 ἀντί : ἢ ἴδια—ἡ ἴδια,

» » 388 » 6 ἀντί : ἃ τουκὰ—ἀτουκά.

» » 421 » 6 ἀντί : *γαιδᾰρὶτς—γαϊδᾰρίτς*.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἀπόσπασμα ἀπὸ ἐπιστολὴ φίλου τῆς 19-3-38. . . . . σελ. 2
Ἀφιέρωση. . . . . » 3
Πρόλογος Ἰωακείμ Δ. Σαλτσῆ . . . . . » 7—8
Εἰσαγωγικὲς σημειώσεις. . . . . » 9—17
Κομμένες λέξεις καὶ φράσεις . . . . . » 17

Μέρος Πρῶτο

Ἱστορία — Κοινωνία 18—72

Κεφ. Α' Συνοπτικὴ ἱστορία καὶ γεωγραφία . . . . . » 18—33
» Β' Θρησκεία—Ἔθνος . . . . . » 33—41
» Γ' Κοινοτικὴ Ὀργάνωση . . . . . » 41—43
» Δ' Παιδεία . . . . . » 44—47
» Ε' Καλλιτεχνικὴ κίνηση . . . . . » 47—51
» Ϛ' Οἰκονονικὴ διάρθρωση τῆς Κοινωνίας . . . . . » 51—66
» Ζ' Ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια καὶ μερικὲς νομικὲς διατάξεις. . » 66—72

Μέρος Δεύτερο

Κατοικίες καὶ τρόπος ζωῆς » 73—120

Κεφ. Α' Κατοικίες καὶ ἐξαρτήματα . . . . . » 73—81
» Β' Οἰκιακὴ οἰκονομία . . . . . » 81—92
» Γ' Μαγειρικὰ σκεύη. . . . . » 92—98
» Δ' Ἀγγεῖα γιὰ νερὸ . . . . . » 98—101
» Ε' Φαγητὰ . . . . . » 101—110
» Ϛ' Παραθέρισμα. . . . . » 110—117
» Ζ' Φιλοξενία . . . . . » 118—120

Μέρος Τρίτο

Κύκλος τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου » 121—241

Κεφ. Α' Ἐγκυμοσύνη . . . . . » 121—124
» Β' Γέννα . . . . . » 124—130
» Γ' Ἡ βάφτιση . . . . . » 130—137
» Δ' Φροντίδες γιὰ τὸ παιδὶ . . . . . » 137—142
» Ε' Ἀγωγὴ τοῦ παιδιοῦ ὡς τὴν ἐνηλικίωση . . . . . » 142—147
» Ϛ' Παιδιὲς καὶ ἀθλητικὰ ἀγωνίσματα . . . . . » 147—180
» Ζ' Ἀρραβῶνες—συνοικέσια . . . . . » 180—197
» Η' Τὰ ἔθιμα καὶ ἡ τελετὴ τοῦ γάμου . . . . . » 198—218
» Θ' Τὸ ἰδανικὸ τῶν ἡλικιωμένων (Προσκύνημα στοὺς Ἁγ. Τόπους)» 218—222
» Ι' Κηδεῖες . . . . . » 222—233
» ΙΑ' Τὰ μνημόσυνα . . . . . » 233—241

Μέρος Τέταρτο

Ἔθιμα, δοξασίες, προλήψεις, δεισιδαιμονίες

σελ. 242—344

Κεφ. Α΄ Οἱ νηστεῖες . . . . . » 242—250
» Β΄ Μηνολόγιο καὶ ἑορτολόγιο . . . . . » 251—275
» Γ΄ Γιορτὲς τοῦ Πάσχα . . . . . » 276—288
» Δ΄ Μετεωρολογικὲς καὶ ἀστρολογικὲς γνώσεις καὶ δοξασίες . . » 288—293
» Ε΄ Λαϊκὴ γιατρικὴ . . . . . » 294—309
» Ϛ΄ Γητειὲς καὶ ξόρκια . . . . . » 310—311
» Ζ΄ Δοξασίες, προλήψεις, δεισιδαιμονίες. (Βασκανία, κατάρες, ὅρκοι, μοῖρα, μάγια, ξωτικά, ἐφιάλτης, τελώνια, χάρος, βρυκόλακες καὶ διάφορα ἔθιμα, δοξασίες καὶ προλήψεις) . . » 312—335
» Η΄ Χαιρετισμός, εὐχές, ἐπιφωνήματα . . . . . » 336—340
» Θ΄ Τοπικὲς ἐνδυμασίες . . . . . » 341—344

Μέρος Πέμπτο

Ποίηση, παραμύθια, ἀνέκδοτα, γλῶσσα, λαϊκὴ σοφία

» 345—500

Κεφ. Α΄ Νανουρίσματα, ἐρωτικά, στίχος, σάτιρα. . . . . » 345—347
» Β΄ Κρωμέτκα τραγωδίας (δίστιχα) . . . . . » 347—372
» Γ΄ Ἐπωδὲς . . . . . » 373—377
» Δ΄ Μοιρολόγια . . . . . » 377—384
» Ε΄ Παραμύθια . . . . . » 385—413
» Ϛ΄ Ἀνέκδοτα . . . . . » 413—442
» Ζ΄ Προσαγορεύσεις, παρατσούκλια . . . . . » 442—446
» Η΄ Σκωπτικὲς καὶ πειραχτικὲς ἐκφράσεις . . . . . » 447—448
» Θ΄ Ὀνομασίες ζώων καὶ φυτῶν καὶ συνθηματικὲς φωνὲς . . » 448—450
» Ι΄ Αἰνίγματα, γλωσσοδέτες, κορακίστικα . . . . . » 451—454
» ΙΑ΄ Παροιμιακὲς ἐκφράσεις . . . . . » 454—469
» ΙΒ΄ Παροιμίες, ρητά, γνωμικὰ . . . . . » 469—500

Μέρος Ἕκτο

Μουσικὴ

Εἴκοσι ἐννιὰ τοπικὰ τραγούδια τονισμένα στὴ Βυζαντινὴ παρασημαντικὴ » 501—514

Λεξιλόγιο . . . . . » 515—525
Εὐχαριστήριο . . . . . » 526
Ἐπίλογος—Εὐχὴ . . . . . » 527
Τυπογραφικὲς παραδρομὲς καὶ ἀβλεψίες . . . . . » 528
Περιεχόμενα . . . . . » 529—532

Εἰκόνες

1) Κωστάκη Σ. Ψωμιάδη . . . . . σελ. 5
2) Ἑλληνικὴ συνοικία Ὑπαπαντῆς . . . . . » 20
3) Συνοικία Ἁγ. Νικολάου, Ἁγ. Γεωργίου καὶ ἀγορὰ . . . . . » 21
4) Ἡ Τούρκικη συνοικία Σαράϊ μαχαλεσὴ . . . . . » 22

5) Ἡ Ψωμιάδειος Σχολὴ . . . . . σελ. 24
6) Μητροπολίτης τέως Ξάνθης Πολύκαρπος Ψωμιάδης . . . . . » 26
7) Τὸ Κετσῆ-κιοϊ . . . . . » 31
8) Μικρὸς Κοτυωρίτης μὲ τὴν ἐθνικὴ ἐνδυμασία . . . . . » 37
9) Μιλτιάδης Π. Γρηγοριάδης . . . . . » 38
10) Νεόκοσμος Α. Γρηγοριάδης. . . . . » 39
11) Θεμιστοκλῆς Ν. Παστιάδης . . . . . » 45
12) Χαράλαμπος Θ. Θεοδωρίδης . . . . . » 45
13) Νικόλαος Δ. Σουμελίδης . . . . . » 46
14) Εἰκόνα τοῦ προφήτη Ἠλία Βυζαντινῆς τέχνης . . . . . » 48
15) Κοτυωρίτες μὲ ἄλλους Ποντίους σὲ θεατρικὴ παράσταση στὴ Γιάλτα τῆς Ρουσσίας . . . . . » 49
16) Ἐπιπλοποιεῖο στὴν ἀγορὰ τῶν Κοτυώρων . . . . . » 54
17) Εὐριπίδης Κ. Κεχαγιᾶς . . . . . » 62
18) Κωνσταντῖνος Ἰ. Μοσκὼφ . . . . . » 63
19) Ἡ τελετὴ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τοῦ «δισκοβόλου», δωρεᾶς τοῦ Κοτυωρίτη Εὐριπίδη Κ. Κεχαγιᾶ στὸ Δῆμο τῆς Νέας Ὑόρκης . . . » 64
20) Μαγειρικὰ σκεύη . . . . . » 93 καὶ 94
21) Ἀγγεῖα νεροῦ . . . . . » 99
22) Οἱ ὀργανοπαῖχτες τῶν Κοτυώρων μὲ παραθεριστὲς στὸ Τσάμπαση . » 114
23) Στὸ Τσάμπαση, σὲ μιὰν ἄκρη τοῦ δάσους Τσαμλούκ' . . . . . » 115
24) Μαθήτριες τοῦ παρθεναγωγείου μὲ τὶς δασκάλες τους . . . . . » 143
25) Μαθητὲς τῆς «Ψωμιαδείου Σχολῆς» . . . . . » 148
26) Μαθήτριες καὶ μαθητὲς τῆς Κοινοτικῆς Σχολῆς τῆς συνοικίας Ἁγ. Γεωργίου . . . . . » 163
27) Κοτυωρίτες στὴν ὑπηρεσία τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ . . . . . » 191
28) Νιόνυφοι τὸ 1900 περίπου. Ἡ νύφη ντυμένη μὲ τὴν τοπικὴ ἐνδυμασία » 202
29) Νιόνυφοι τὸ ἔτος 1911 . . . . . » 214
30) Τύπος γέρου τῆς περασμένης γενεᾶς ποὺ ἐπισκέφτηκε τοὺς Ἁγ. Τόπους » 221
31) Κηδεία μὲ χοροστασία Μητροπολίτη τὸ 1900 περίπου . . . . . » 228
32) *Ὁ κουκαρᾶς* . . . . . » 246
33) Ἡ περιφορὰ τοῦ Σταυροῦ στὰ σπίτια τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων . . » 254
34) Ὁμάδα ἐκδρομέων στὸν Ἅη-Γιώργη τοῦ Πόστεπε . . . . . » 262
35) Πρωτομαγιὰ στὸν Ἅη-Κωσταντῖνο . . . . . » 266
36) *Τ' ἀνοιγάρ' !* . . . . . » 282
37) Σ' ἕνα ἐξοχικὸ τοπίο κατὰ τὸ Κετσῆ-Κιοϊ . . . . . » 286
38) Κοτυωρίτισσα κόρη μὲ τὴν τοπικὴ ἐνδυμασία . . . . . « 341
29) Κοτυωρίτισσες νέες μὲ τὴν τοπικὴ ἐνδυμασία . . . . . » 342
40) Κοτυωρίτης ἔφηβος μὲ τὴν τοπικὴ ἐνδυμασία . . . . . » 344
41) Κοτυωρίτης νέος μὲ τὴν τοπικὴ ἐνδυμασία . . . . . » 344
42) Κοτυωρίτες στὴν ὑπηρεσία τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ . . . . . « 371
43) Οἰκογένεια στὰ παλιότερα χρόνια. . . . . » 401
44) Οἰκογένεια στὰ νεότερα χρόνια . . . . . » 415
45) Μοδίστρα μὲ τὶς μαθήτριές της . . . . . » 459
46) Ἕνα φαγοπότι στὴν τοποθεσία *Θυμιᾶ Πογαροῦ* τοῦ Τσάμπαση . . » 471
47) Κυριακὴ Ι. Ἰωακειμίδη . . . . . » 486
48) Ἕνα ἐνθύμιο ἀπὸ τὴ συλλογὴ τῆς λαογραφικῆς ὕλης στὶς παράγκες τῆς Δραπετσώνας . . . . . » 500
49) Τὰ Κοτύωρα κι' ὁ Πόζ-τεπὲς χιονισμένα (μεγάλο σχῆμα 65×16,5 ἑκ.). Στὸ τέλος.

Φωτοτυπίες

1) Αὐτοκρατορικὸ φιρμάνι γιὰ τὴν ἀναγνώριση τοῦ «Πολυκαρπείου Παρθεναγωγείου» . . . . . σελ. 27
2) Κανονισμὸς ἐπιπλοποιείου . . . . . » 55

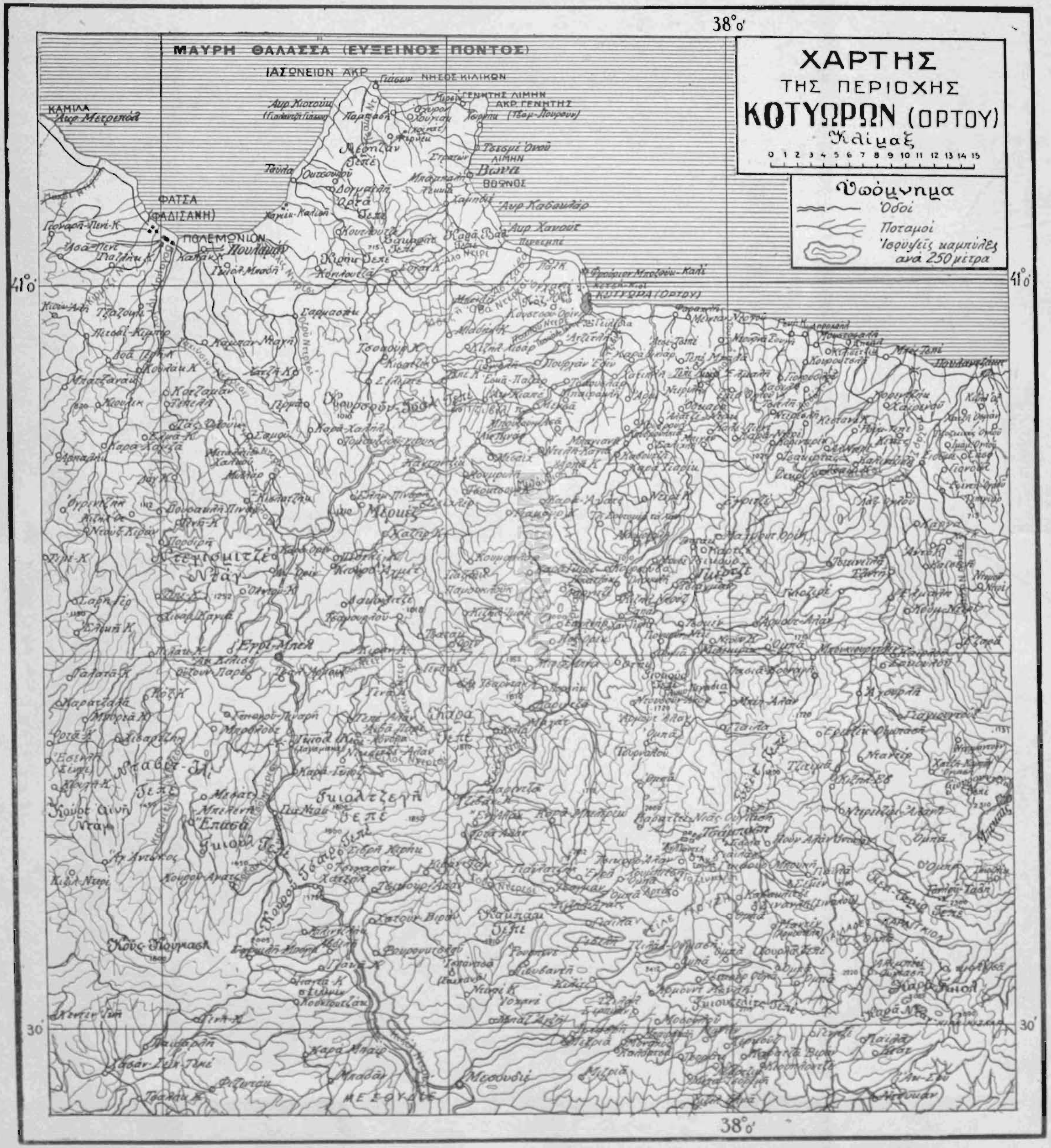
Χάρτες

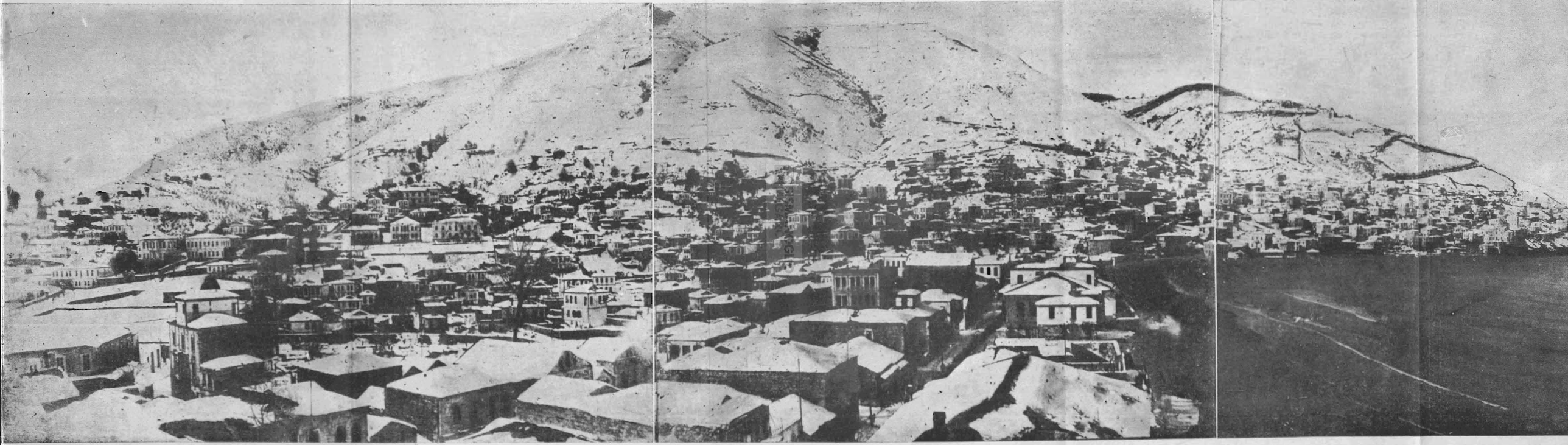
Τοπογραφικὸς χάρτης τῆς περιοχῆς τῶν Κοτυώρων . . . . . στὸ τέλος.

Τὸ τύπωμα τελείωσε τὴν 28-3-39, ἡμέρα Τρίτη.

SISMANOGLIO MEGARO

Σημ. Ξ. Ξ. Παρακαλεῖται ὁ ἀναγνώστης νὰ θεωρήσει τὶς καμπύλες κατὰ ἕνα χιλιοστὸ δυτικότερα.

ΤΑ ΚΟΤΥΩΡΑ (ΕΚΤΟΣ ΤΗ ΣΥΝΟΙΚΙΑ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΜΕ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ) ΚΑΙ Ο ΠΟΖ-ΤΕΠΕΣ ΧΙΟΝΙΣΜΕΝΑ

SISMANOGLIO
MEGARO

SISMANOGLIO
MEGARO

ΤΙΜΗ

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΔΡΑΧ. 200

ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΔΟΛΛΑΡ. 3